4

ΔΟΚΙΜΙΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΠΑΡΑ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ.

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

Μ.Κ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ
Λ. ΧΑΤΖΗΛΟΥΚΑ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΑΘΗΝΑΙ.

ΤΥΠΟΙΣ Π. ΣΟΥΤΣΑ ΚΑΙ Α. ΚΤΕΝΑ.

(Κατὰ τὴν ὁδὸν Ἀδριανοῦ).

1860.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

163169

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

ΤΟΥ

ΤΟΜΟΥ ΤΡΙΤΟΥ.

Ἡ τύπωσις τοῦ παρόντος τόμου ἐβράδυνεν ἕνεκα περιστάσεων ἀπρονοήτων ὅλως. Βαρυτέρα τῶν περιστάσεων αὐτῶν ἐπῆλθεν ἡ ὑπὲρ τριμηνίαν φυλάκισις τοῦ υἱοῦ ἡμῶν Τιμολέοντος, ὡς συντάκτου καὶ ὑπευθύνου τῆς πολιτικῆς ἐφημερίδος τοῦ Αἰῶνος. Ἀλλ' ἀντιπεριέσπασαν σπουδαίως ἡμᾶς, ἀφ' ἧς ἔχομεν ἐργασίας κυρίας, οὐχὶ τόσῳ αἱ συνέπειαι τῆς μετὰ πολλὰ ἐπενεχθείσης καταδικαστικῆς ἐτυμηγορίας διὰ πλειονοψηφίας ἐνόρκων λίαν εὐσυνειδήτων, ὅσῳ αἱ ῥαγδαῖαι συμπαρομαρτήσασαι κατασχέσεις καὶ ἐκδόσεις βουλευμάτων, παραπεμπόντων εἰς νέας δίκας. Οὐδὲν δ' ἧττον προαπαγγέλλον περὶ δημοσιογράφου, τιμίως ἐκπληροῦντος τὸ καθῆκον αὐτοῦ, ἢ τὴν ἐπὶ δεκαετίᾳ ποινὴν τῆς εἱρκτῆς, ὡς περί τινος κακούργου ἐπ' αὐτοφώρῳ, ἐν τῶν βουλευμάτων τούτων τοῦ τριμελοῦς συμβουλίου τῶν ἐν Ἀθήναις πλημμελειοδικῶν ἀπεκάλυψε μὲν ἐν γένει τὸ ἐν χρήσει πολιτικὸν σύστημα καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν δυσειδεστάτην ὄψιν, ἐβεβαίωσε δὲ ἐν μέρει, ὅτι καὶ χαρακτὴρ, καὶ συνείδησις, καὶ κοινὴ ἔτι αἰδὼς ἀποχαιρετῶσι τοὺς ἀνθρώπους, ὅσοι ἂν καπηλεύωνται τὴν δικαιοσύνην καὶ τὰ ζωτικώτερα τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων ἐπὶ μισθοφορίᾳ. Ἀλλ' εὐτυχῶς οὐκ ἐκλείπουσί ποτε καὶ στρατεῦνται τῆς ἀληθείας γενναῖοι, λειτουργοὶ τῆς Θέμιδος πίστοι, πολῖται τιμῶντες εἰς ἑαυτοὺς τὴν πατρίδα. Εἰς τοῦ συμβουλίου τῶν ἐν Ἀθήναις ἐφετῶν τὰ ἐπιστημονικὰ φῶτα καὶ τὴν ἀνεπηρέαστον κρίσιν ὀφείλεται καὶ τῶν νεωστὶ εἰσαγομένων ἱεροδικαστικῶν ἀρχῶν ἡ ἀναίρεσις, καὶ τοῦ συντάκτου τοῦ Αἰῶνος

ἡ ἐκφυλάκισις, καὶ τῆς διακοπείσης τυπώσεως τοῦ παρόντος τόμου ἡ ἐξακολούθησις.

Περιλαμβάνει ὁ τόμος οὗτος τριμηνίαν ὡς ἔγγιστα τῶν πρώτων ἐργασιῶν καὶ συμβεβηκότων ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἑλλάδι μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τὸ χρονικὸν διάστημα αὐτὸ λογίζεται βεβαίως μικρὸν φύσει ὡς πρὸς τὴν πολλὴν ὕλην ὁλοκλήρου τόμου, καὶ τούτου εὐμεγέθους· ὑπάρχει ὅμως μακρὸν θέσει, ὡς λίαν οὐσιῶδες οὐ μόνον λόγῳ τῶν ἐκτάκτων καὶ πολυπληθῶν γεγονότων ἔσω καὶ ἔξω τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῶν κατὰ τὴν πρώτην αὐτὴν ἐποχὴν παρουσιαζομένων ζητημάτων ἱκανῆς σπουδαιότητος.

Πολλοὶ ἡμᾶς ἔπεισαν λόγοι, ὅπως ἐκθέσωμεν τὰ περὶ τῆς κινήσεως ἑκάστης τῶν ἐπαρχιῶν καί τινων νήσων (α) δι' ἰδίας τινὸς λεπτομερείας καὶ ὑπὸ διαφόρους ἐκ τῶν ἠθῶν καὶ τῶν τοπικῶν περιστάσεων ὑπαγορευομένας ἐπόψεις. Ἐκήρυξεν, ὡς γνωστόν, τὴν ἐπανάστασιν εἷς ἀρχηγός, ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης· ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀπουσίας τούτου ἐδέησεν, ὅπως ἐφαρμοσθῇ τὸ κήρυγμα αὐτὸ κυρίως μὲν παρὰ προσώπων διαφόρων τάξεων, ἀναγκαίως δὲ διὰ τρόπων ἀνομοίων καὶ ποικίλων κατὰ τόπους, καὶ τέλος πάντων οὐχὶ συγχρόνως, ἀλλ' ἐν διαστήματι μηνῶν μέχρι τεσσάρων. (Αἱ ἐπελθοῦσαι τῷ 1822 ἐπαναστάσεις τῆς Χίου καὶ τοῦ Ὀλύμπου ἦσαν ἡ τελευταία ἔκρηξις τοῦ κρατῆρος τῆς 24 φεβρουαρίου 1821.) Βλέπομεν ἐντεῦθεν πρωτάρχας τῆς ἐπαναστάσεως ἐδῶ μὲν τοὺς προκρίτους, ὡς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ τῇ Μακεδονίᾳ· ἐκεῖ δὲ τὸν λαόν, ὡς ἐν ταῖς ναυτικαῖς νήσοις, τῇ Σάμῳ, τῇ Εὐβοίᾳ καὶ τῇ Ἀττικῇ· ἀλλαχοῦ δὲ τοὺς ἁρματωλοὺς, ὡς ἐν τῇ Στερεᾷ, καὶ πανταχοῦ τὸν ἱερὸν κλῆρον. Βλέπομεν ὡσαύτως μεσολαβήσασαν τὴν ἔκτακτον ἀνάγκην ἐδῶ

(α) Ἡ κίνησις τῆς Κρήτης, τῶν Ἀγράφων, τοῦ Ἀσπροποτάμου καὶ τῶν Καλαβρύτων, ὡς καὶ ἡ δοκιμασθεῖσα τῆς Πάργας, διαλαμβάνεται ἐν τῷ ἀκολούθῳ τόμῳ Δ'

μὲν ἐπαναστάσεως ἐσωτερικῆς, ὡς ἐν τῇ Ὕδρᾳ, ἐκεῖ δὲ τῆς συνδρομῆς περιστάσεων ἰσχυρῶν, ὡς ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι. Ἰδοὺ ἡ ὡς ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Ὑψηλάντου προκύψασα ποικιλία τῆς κινήσεως τῶν ὅπλων καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ἐπιγενομένη ἀναγκαία ἱστορικὴ λεπτομέρεια, ἧς ἄνευ οὐδεμία αὐτοῦ τοῦ περιεργοτάτου μέρους γνῶσις ἀκριβὴς ἐδίδετο ἄν, καὶ πάμπολλα περιστατικὰ, ὁ προάγγελος ὄντα, ὅσων παρήγαγεν ἐλπίδων μᾶλλον ἢ ἧττον ἀγαθῶν ἡ ἔναρξις τοῦ πολέμου τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος, ἤθελον λανθάνειν τοὺς πάντας καὶ διὰ παντὸς τοῦ χρόνου.

Παρὰ τὸ ἠθικὸν δ' ἀποτέλεσμα καὶ τὰς πολεμικὰς συνεπείας τοῦ μεγάλου ἀντιπερισπασμοῦ τοῦ Ὑψηλάντου, καθ' ἃ ἀνεπτύχθημεν ἄλλοτε, δύο τινὰ, ὁ φόβος καὶ ἡ ἀπάτη, διὰ πολλῆς συνέδραμον ὠφελείας κατὰ τὴν κίνησιν τῶν ὅπλων καὶ τὴν σχετικὴν παγίωσιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἀλλ' ἐπενήργησε γενικώτερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον οὐχὶ τόσῳ ὁ καταλαβὼν τοὺς Τούρκους φόβος περὶ ραδιουργίας Ῥώσσων καὶ Ἀλῆ πασσᾶ, ὅσῳ ἡ κυριεύσασα καὶ διπλωματίαν καὶ σουλτάνον καὶ Ἀλβανίαν ἀπάτη. Ἀπατωμένη ἡ δυτικὴ διπλωματία ὑπέλαβε τὴν ἔξοδον τοῦ Ὑψηλάντου ὡς ὑποκίνησιν τῆς Ἄρκτου, καὶ ἀπαιτήσασα πρὶν τὴν οὐδετερότητα αὐτῆς ὡς πρὸς τὰς ταραχὰς τῶν δύο Ἡγεμονειῶν, ὑπεχρεώθη ἔπειτα, ἵνα κηρυχθῇ καὶ αὐτὴ οὐδετέρα ὡς πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Τί ἔμελλεν ἄλλως γενέσθαι; Ἀπατώμενος ὁ σουλτάνος ἐπίστευσε μεγάλα τὰ τοῦ Ὑψηλάντου, μικρὰ τὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν γειτόνων ἐπαρχιῶν, καὶ ἑτοίμην τὴν κίνησιν ἁπάσης τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας· διὰ δὲ τοῦτο ἐκεῖνον μὲν κατεπολέμησε διὰ πάσης δυνάμεως στρατιωτικῆς, ταύτην δ' ἐνόμισεν ἀποθαρρύνθησομένην διὰ τῶν σφαγῶν καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ Ὑψηλάντου, καὶ ἁπάσας τὰς ἠρεμούσας χώρας αὐτοῦ μετέβαλεν εἰς στρατόπεδα, σκιαμαχῶν ἐν αὐταῖς καὶ ἀπολείπων κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Τί ὡσαύτως ἔμελλεν ἄλλως γενέσθαι; Ἀπατώμενον

τέλος πάντων ἓν μέρος Τουρκαλβανῶν, συνεμάχησε κατὰ τοῦ σουλτάνου μετὰ τῶν Σουλιωτῶν, ἐξέλαβεν ἀληπασσικὸν τὸν πόλεμον τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐκρότησε χεῖρας διὰ τὰς νίκας τῶν Πελοποννησίων καὶ Στερεελλαδιτῶν. Τί καινοφανέστερον ἅμα καὶ ἐνθαρρυντικώτερον; Ἠπατᾶτο βεβαίως καὶ ἡ Ἑλλὰς, μόνον ἐλπίζουσα ὑλικὸν στήριγμα τοῦ μεγάλου ἐπιχειρήματος αὐτῆς τὴν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν κήρυξιν ῥωσσικοῦ πολέμου· ἠπατᾶτο ἀγνοοῦσα, τί ηὔχετο τότε καὶ τί ἐζήτει, ὡς ἀναπτυχθησόμεθα ἐν τῷ ἀκολούθῳ τόμῳ Δ'· ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἀπάτη ἐστράφη πρὸς ὄφελος αὐτῆς, διότι, ὡς πρότερον, οὕτω καὶ κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐγένετο τὸ ἠθικὸν στήριγμα αὕτη.

Πᾶς τις γνωρίζων, ἐν τίνι οἱ Ἕλληνες ἐδιδάσκοντο σχολῇ ἐπὶ τοσούτους αἰῶνας, καὶ διὰ τίνων ἀνετρέφοντο ἀρχῶν καὶ πρότερον ὑπὸ ἄλλους κατακτητὰς καὶ ἔπειτα ὑπὸ τοὺς Τούρκους· πᾶς τις γνωρίζων τὰς μεγάλας ἀραιώσεις τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, τὸ δυσκοινώνητον τοῦ τόπου, τὰς μονώσεις καὶ τὰς ἐν γένει ἀνισότητας, θαυμάζει βεβαίως, πῶς ἐκ μικρῶν παρήχθησαν μεγάλα, πῶς ἐπανάστασις τολμηρὰ δορυαλώτων καὶ τεταπεινωμένων ἐσχημάτισεν εὐθὺς καὶ στρατὸν καὶ στόλον καὶ πνεῦμα πολέμου ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. Τίνος ὅμως οὐχ ὑπερτέρησε πάντοτε ὁ καθαρὸς ἐκεῖνος πατριωτισμὸς καὶ ἡ θεία ἐκείνη αὐταπάρνησις, ἥτις μεταβάλλει εἰς ἀνδρικὸν καὶ αὐτὸ τὸ γυναικεῖον φῦλον; Στρατεύουσαι ἡ Λασκαρίνα Πούπλη καὶ ἡ Δόμνη Βιζβίζη ἐπολιόρκουν διὰ τῶν πλοίων αὐτῶν, ἡ μὲν τὴν Ναυπλίαν, ἡ δὲ τὴν Χαλκίδα· στρατεύουσα ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην ἡ Σταυριάνα Λάκαινα, διένεμεν ἀπὸ προμαχῶνος εἰς προμαχῶνα πυριτιδοβολὰς κατὰ τὴν μεγάλην μάχην τοῦ Βαλτετσίου· μισθόνουσα δὲ ἐν Μυκόνῳ ἡ Μανδὼ Μαυρογένους στρατιώτας ἰδίους, ἀπέστελλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ἀληθῶς «ἐπεβλέψατο ὁ Κύριος ἐξ οἴκου κατοικητηρίου αὐτοῦ», καὶ τὸ δίκαιον εὐλογῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ἐ-

νεφύσησε τοῖς πᾶσι τὸν ζῆλον, δι' οὗ ὀλίγοι ἐμάχοντο κατὰ πολλῶν, καὶ, εἰ δέον εἰπεῖν, «εἷς ἐδίωκε μυριάδας». Τότε οἱ ὁρατοὶ ἱερεῖς καὶ ἀρχιερεῖς, τὸν Σταυρὸν ἐπὶ κεφαλῆς φέροντες ὡς ἄλλο λάβαρον, ἀνεπλήρουν τὴν εἰς τοὺς κινδύνους ὁδηγοῦσαν μεγάλην τοῦ ἀοράτου Θεοῦ δύναμιν. Τότε τὰ γνήσια τέκνα μητρὸς δεινοπαθούσης, πίπτοντα ἐν ταῖς μάχαις, οὐχὶ ὡς ψωμοζῆται μισθωτοὶ τοῦ ἀτόμου ἐθεωροῦντο, ἀλλ' ὡς μάρτυρες ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἐμακαρίζοντο. Εἰ καὶ ἔλειπε δὲ ἡ μία συγκέντρωσις καὶ ἡ πλήρης ὥθησις πρὸς τὴν καθολικωτέραν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπαναστάσεως, τὰ αὐτοσύστατα ὅμως διευθυντήρια τῆς Ἀχαΐας, Μεσσηνίας, Ἀρκαδίας καὶ Λεβαδείας κατὰ γῆν, τὰ τῆς Ὕδρας, Πετσῶν καὶ Ψαρῶν κατὰ θάλασσαν, «ἐν ἑνὶ ἐργαζόμενα πνεύματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ», ἀντικαθίστων ὁπωσδήποτε τὴν μονάδα, προήγαγον, ὅσῳ ἦτο δυνατὸν, τὴν ἐπανάστασιν, καὶ πρὸ πάντων συνεῖχον αὐτὴν διὰ τῆς προσωπικῆς ἐπιρροῆς καὶ τῶν πατριωτικῶν αὐτῶν πράξεων.

Ἀξιομνημόνευτος ἀληθῶς ἐποχὴ, καθ' ἣν τοῖς ὀλίγοις ὑπείκοντες οἱ πολλοὶ, εἰς μόνον ἔβλεπον τὸ σημεῖον τῆς καταστροφῆς τῶν τυράννων· καθ' ἣν οἱ ἰσχυροὶ τῆς Πελοποννήσου πρόκριτοι προθύμως παρεσκεύαζον ἑτοιμοπολέμους καὶ ἀνεδείκνυον σωματάρχας τοὺς ἄλλοτε εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν «μπράβους καὶ κάπους», τοὺς ἤδη ἐπανελθόντας ἁρματωλοὺς εἰς τὸ πατρῷον ἔδαφος· καθ' ἣν οἱ πανίσχυροι τῆς Στερεᾶς «καπιτανέοι» ἑτοίμως ἐδέχοντο συμμετόχους τῆς διευθύνσεως τῶν ἐπαρχιακῶν πραγμάτων τοὺς ἐκεῖ ἀδυνάτους προκρίτους· καθ' ἣν ἐν γένει ἡ προσωπικὴ φιλοτιμία καὶ αὐτολμία, ἡ μία ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἰδέα, ἀντεστάθμιζον τὸ πρὸς τὸν πόλεμον θάρρος στρατιωτικῶν γηραιῶν καὶ τὴν πεῖραν τοῦ ὅπλου. Τίνα, ἐκτὸς τῶν Σουλιωτῶν, Σφακιανῶν, Λακώνων καὶ ἁρματωλῶν ἄσκησιν περὶ τὸ πυροβόλον εἶχον οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοῦ ὁρσιβίου μέχρι τοῦ πεδινοῦ; Τίνα, ἐκτὸς ὀλίγων ναυτικῶν καὶ Ἰονίων, περὶ τὸ τηλεβόλον; Τίνα ἐν γέ-

νει περὶ τὴν ἱππασίαν ; Καὶ ὅμως, τοιοῦτοι ὄντες, πολεμοῦσιν ἐχθροὺς ὁπλιζομένους ἐκ γεννετῆς, «στρατὸν ἐφεδρεύοντα ἐν κατακεκτημένῳ τόπῳ», τυράννους οὔτε γεωργοῦντας οὔτε βιομηχανοῦντας, ἀλλ' ἔχοντας μόνην ὕπαρξιν τὰ ὅπλα καὶ μόνον πνεῦμα τὴν ὑλικὴν θρησκείαν. Ἀλλὰ πρὸ πάντων τὸ θεῖον καὶ κοινωνικώτατον δόγμα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ ἀδελφότητος ἤκμαζεν ἤδη ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἰσχύει. Ὑπὸ τῆς ἀγάπης ταύτης πρὸς τὴν μίαν σωτήριον ἑνότητα κινούμενοι ὁ πρὸ τῆς ἡμέρας ὑπερήφανος ἡγεμὼν Ἕλλην, ὁ πρὸ τῆς ἡμέρας οἰηματίας προεστὼς τῆς Πελοποννήσου, ὁ πρὸ τῆς ἡμέρας ἐγωϊστὴς ἄρχων τῆς Ὕδρας καὶ τῶν Πετσῶν, κατέβησαν ἐκ τῆς περιωπῆς, εἰς ἣν ὕψωσε τοὺς μὲν ἡ ἐξουσία, τοὺς δὲ ὁ πλοῦτος, σύντροφον δ' ἐθεώρουν καὶ ἀδελφὸν ἐκάλουν τὸν χθὲς ὑπηρέτην καὶ ἱπποκόμον αὐτῶν, τὸν χθὲς ἐν μοίρᾳ δουλοπαροίκου καταδεδικασμένον χωρικὸν, τὸν ὑποδεέστατον ναύτην. Ἐν τῇ ἀγάπῃ ταύτῃ πρὸς τὴν πατρίδα ὑπερεῖχεν ἀντὶ παντὸς ἄλλου τίτλου ὁ ἀληθῶς περιφανὴς τοῦ φιλογενοῦς, τοῦ πατριώτου, πρὸς ἅπαντας ἀνεξαιρέτως ἀποδιδόμενος ἀπὸ ἴσων πρὸς ἴσους, ἀπὸ ἀνωτέρων πρὸς κατωτέρους, ἀπὸ κατωτέρων πρὸς ἀνωτέρους, καὶ μόνη θεωρούμενος ἱκανοποίησις πάσης θυσίας (α). Ἐν τῇ ἀγάπῃ ταύτῃ πρὸς τὴν πατρίδα ἕκαστος προσέφερεν ἑαυτὸν ὑπὲρ τοῦ ὅλου ὡς στρατιώτης, καὶ ἐθυσίαζεν, ὅ,τι εἶχε, δι' ἴσης προθυμίας ὡς πολίτης. Αἱ οἰκίαι καὶ αἱ ἀποθῆκαι τοῦ ἰδιώτου ἦσαν οἱ στρατῶνες καὶ τὰ οἰκονομικὰ φροντιστήρια τοῦ δημοσίου. Ἐν τῇ πενιχρᾷ μὲν, ἀλλὰ «πλήρει τοῦ ἐλέους Κυρίου» καλύβῃ αὐτοῦ ὡς ἀδελφὸν ἐξένιζεν ὁ Πελοποννήσιος τὸν Ῥουμελιώτην, ὁ Ῥουμελιώτης τὸν Πελοποννήσιον καὶ ἐφεξῆς. Πᾶς ὁμογενὴς, πᾶς ὁμόθρησκος, πᾶς Χριστιανὸς οἱουδήτινος δόγματος καὶ ἐθνικότητος, ἠνεῳγμένας ἁπανταχοῦ εὗρισκε τὰς

(α) Ἰδίως δὲ ἕκαστος τόσῳ ἐτίμα τὸν τίτλον τοῦ πατριώτου, ὥστε καὶ ἐν ταῖς ἀλληλογραφίαις ὑπεγράφετο «ὁ πατριώτης», καίτοι ἀτόπου γινομένης τῆς τοιαύτης χρήσεως. Δίκαιον μὲν, ἂν τις παρ' ἄλλων ὀνομάζηται ἐπὶ τιμῇ πατριώτης· ἄτοπον δὲ, ὅταν αὐτονομάζηται τοιοῦτος.

ἀγκάλας τοῦ ἐπαναστάτου Ἕλληνος, ἢ φεύγων τὴν τουρκικὴν σφαγὴν, ἢ δραπετεύων εἰς τὸ στάδιον τοῦ ἐθνικοῦ πολέμου, ἢ προσερχόμενος ἐθελοντὴς στρατιώτης ὑπὲρ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἰδίως δὲ ἡ πολύτιμος ἀδελφὴ Ἑπτάνησος καὶ ἤδη καὶ καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα ἐγένετο τὸ μέγα πανδοχεῖον τῶν ἀδυνάτων μελῶν τῶν στρατευομένων ἀνδρῶν, ἢ τῶν παρὰ τοῦ ἐχθροῦ καταδιωκομένων ἐπὶ σφαγῇ ἀδελφῶν. Πρῶτος καὶ μεγάθυμος συστρατιώτης τῆς ὅλης ἐθνικῆς ὑποθέσεως, ἀφειδὴς προμηθεὺς ἐφοδίων καὶ τροφίμων, ἡ Ἑπτάνησος ὑπερτέρησε κατὰ τὴν ὀφειλομένην πρὸς ἅπαντας ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἡ ξενικὴ προστασία ἀλυσίδετα διεκράτει τὰ τέκνα ταύτης διὰ τοῦ ἀφοπλισμοῦ καὶ τῶν φυλακίσεων, διὰ τῶν ἐξοστρακισμῶν καὶ τῶν δημεύσεων, διὰ τῶν ἀπαγχονίσεων καὶ καταπιέσεων παντὸς εἴδους, μὴ ἐξαιρουμένης οὐδ' αὐτῆς ἔτι τῆς ἀτιμωτικῆς τιμωρίας τῶν εὐχομένων ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς σωτηρίας ἱερέων τοῦ Ὑψίστου. Ἀλλ' ὡς «ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ», οὕτω καὶ τὸ αἴσθημα τῶν πιστῶν τέκνων τῆς πατρίδος «οὐδέποτε δέδεται».

Ὦ ἤθη θρησκευτικά! δι' ὑμῶν ἐνισχυρίσθη ἡ ἐπανάστασις, ἀσθενὲς ἤδη βρέφος στεναγμῶν καὶ ὀδύνης· ὑμεῖς, ὦ ἤθη ἀμιγῆ καὶ ἁγνά! ἀληθὲς πνεῦμα ζωῆς, ἐνεθαῤῥύνατε ταύτην, ὑποκειμένην εἰς τὰς ἐπιβουλὰς διαφόρων· ὑμεῖς, ὦ ἤθη ἑλληνικὰ τῆς περιόδου ταύτης! ὑμεῖς ἐστε ἡ ἀπρόσβλητος τιμὴ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς τοῦ ἀγῶνος καὶ τὸ ἐξαιρετικὸν καύχημα. Ἀφ' ὑμῶν ἐξέλιπον τότε «ἔχθραι, ἔριδες, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐριθεῖαι, «διχοστασίαι, . . . φθόνοι, φόνοι . . .» Αἱ εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Ὑψίστου καὶ εἰς ὑμᾶς ὀφειλόμεναι πρῶται ἐπιτυχίαι κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἡ κρίσιμος μάχη τοῦ Βαλτετσίου, οἱ θρίαμβοι τῆς Γραβιᾶς, τοῦ Λεβιδίου, τῶν Δολιανῶν, τοῦ Θυάμου, τῆς Ἐρέσου καὶ ἐφεξῆς, πρὸς οὐδεμίαν συγκριθήσονται τῶν μετέπειτα μαχῶν καὶ ναυμαχιῶν μέχρι τοῦ 1829, ἔστωσαν αὗται καὶ μεγαλήτεραι καὶ φονικώτεραι. Εἴθε αἱ

διάδοχοι γενεαὶ ἀναλάβωσιν ὑμᾶς μόνην ὑπὲρ τῆς ὅλης πατρίδος σημαίαν κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος! Εἴθε ἐκλείψωσι δι' ὑμῶν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γῆς οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ ἄνομοι, οἱ δι' ἀρχολιπαρίαν ξεναγωγοί, οἱ δι' ἀνήκουστον ἀλογίαν καὶ πώρωσιν καρδίας δηλητηριάζοντες καὶ ἀνθρώπινα καὶ θεῖα!

Ἐν τῇ ἀπείρῳ ἀγαθότητι αὐτῆς ἡ θεία πρόνοια προπαρεσκεύασεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὠμοτέρας τυραννίας τὰ εἰδικὰ καὶ σοβαρὰ πρόσωπα ἐκεῖνα, τοὺς ἐθνικοὺς καὶ ἀτρομήτους χαρακτῆρας ἐκείνους, οἵτινες διεκρίθησαν οἱ πιστοὶ ὑπηρέται ταύτης, ποιμένες ἄγρυπνοι τῆς ἑλληνικῆς ποίμνης κατὰ τῶν πολυμόρφων λύκων. Αὐτοὶ «ἔθεντο τὴν ζωὴν ἑαυτῶν ὑπὲρ τῶν προβάτων», καὶ τοὺς Τούρκους ἐκοίμισαν ὑποπτεύσαντας τὴν ἐπανάστασιν, καίτοι μετὰ πολλῆς τῆς δυσπιστίας. Αὐτοὶ «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα ἐγένοντο» διὰ τὴν ῥῆξιν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ πρῶτοι εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας προσήνεγκον καὶ ἀξιώματα πολιτικὰ καὶ καταστάσεις. Αὐτοὶ ὡδήγησαν τὴν κίνησιν, διότι ἐνεσαρκοῦντο τὴν ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας, διότι ἐπέβαλλον θέλησιν, κοινῶς ὑπολῃπτόμενοι, διότι ἐγνώριζον πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τοὺς ἀνθρώπους, τὰ ἤθη, τὸν τόπον. Αὐτοὶ τέλος ὑπερεμόχθησαν, μυρίους ὑπερβάντες κινδύνους, τοὺς δὲ τυγχάνοντας ἀτόλμους, φιλοζώους καὶ σμικροπρεπεῖς ἐφιλοτίμουν, ὡς βλέποντας αὐτοὺς πρώτους προκινδυνεύοντας καὶ θυσιάζοντας τὰ πάντα. Δι' αὐτοὺς οἱ Τοῦρκοι, οἱ πάντοτε ἄλλας περὶ ῥαγιάδων ἔχοντες ἰδέας, ἠναγκάζοντο, ὅπως σκέπτωνται διαφόρως, βλέποντες τὴν ἐπανάστασιν φέρουσαν ὑγιῆ νοῦν, κοινὸν πνεῦμα, δεξιὰς χεῖρας· βλέποντες ἐκ προσθήκης τὴν ἀπὸ δυσμῶν προσέλευσιν τῶν ἐθελοντῶν Χριστιανῶν, οἵτινες «ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα», ὅτε ἤκουσαν τὴν γέννησιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τυραννοῦντος τοῦ νέου Ἡρώδου Μαχμοὺτ, καὶ διὰ τοῦτο, «παρεγένοντο φέροντες αὐτῇ χρυσὸν, λίβανον καὶ σμύρναν», τὴν ὑπηρεσίαν λέγομεν καὶ τὸ αἷμα αὐτῶν εἰς τὸν

ἀγῶνα τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας κατὰ τῆς βαρβαρότητος καὶ τῆς τυραννίας.

Παρεδόθητε οὕτω τῇ ἀθανασίᾳ καὶ τῇ εὐγνωμοσύνῃ τῶν γενεῶν, ὦ ἄνδρες τοῦ ἀγῶνος τῆς πρώτης αὐτῆς ἐποχῆς! ὦ πρώτη ἐν τοῖς πρωταγωνισταῖς τάξις! διὰ τὸν ἀγαθὸν νοῦν ὑμῶν, τὰς μεγάλας προαιρέσεις καὶ τὴν πιστὴν ὑπηρεσίαν ὑπὲρ τῆς *σωτηρίας* τῆς πατρίδος. Θάλλει ἡ δόξα ὑμῶν, ὡς ἡ δάφνη καὶ ἡ κυπάρισσος, ὦ πατριῶται! ὅσοι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς διεπρέψατε ἐξόχως ἐπὶ ἑλληνισμῷ καὶ αὐταπαρνήσει, «ἐς μάχην ὁρμήσαντες εὐψύχῳ θράσει».

Πῶς δὲ ἐξέλιπον χαρακτῆρες τοιοῦτοι καὶ ἐπιῤῥοαὶ τοιαῦται, μεγάλην ἀποστολὴν ἔχουσαι, ὡς μὴ ἐλευθερωθέντος ἔτι τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ; Δυστυχῶς οἱ ἄνθρωποι τῶν μεγάλων πραγμάτων καὶ ἐπιῤῥοῶν οὔτε γεννῶνται συνήθεις κατὰ πᾶσαν ἐποχήν, οὔτε ἑκάστοτε αὐτοσχεδιάζονται. Διέρχονται ἤδη τέσσαρες ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως δεκάδες ἐτῶν, καὶ, κατὰ πάντα λυπηρὸν λόγον, οὐδεμία φαίνεται διαδοχὴ ἀξία τῶν πατριωτικῶν χαρακτήρων τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος, οὐδεμία τῶν ἐθνικῶν τούτων ἐπιῤῥοῶν ἀπόλυτος ἀντικατάστασις. Πατρούχους βλέπομεν, ἀλλὰ πατρώζοντας οὐχί· πατρωνυμίους βλέπομεν, ἀλλὰ πατρῴων χαρακτήρων κληρονόμους οὐχί· οἱ δὲ φαινόμενοι πιθηκισμοὶ ἓν μόνον ἔχουσιν ἴδιον, τὸ γελοῖον· αἱ δ' ἐπιδείξεις τῶν πατραγαθιῶν οὐδὲν ἄλλο εἰσὶ πράγματι, ἢ ἡ γελοιωδεστέρα ἐλεεινότης, ὅτε οἱ μὲν πατέρες ἀνεδείχθησαν ἀνώτεροι τῆς ἐποχῆς, ἐν ᾗ ἐγεννήθησαν, οἱ δὲ υἱοὶ δείκνυνται κατώτεροι τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ζῶσι· ἐκεῖνοι πνεῦμα καὶ αὐταπάρνησις ὑπὲρ τῆς πατρίδος, καὶ οὗτοι ὕλη καὶ ἀναλγησία πρὸς τὴν πατρίδα· ἐκεῖνοι θυσιάζοντες ἑαυτοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος, καὶ οὗτοι θυσιάζοντες τὴν πατρίδα ὑπὲρ ἑαυτῶν. Ἀλλὰ πόθεν προκύπτει ἡ ἀντίθεσις αὕτη; Διάτι ἐκεῖνοι ἐγνώριζον, ὅτι ὤφειλον τὸ πᾶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, καὶ διὰ τοῦτο ἐκέρδησαν πατρίδα ἐλευθέραν ἀπὸ δούλης· οὗτοι δὲ θεωροῦσι τὰ πάντα ἕρμαιον τῆς ποταποτέρας ποο

σωπικότητος, καὶ διὰ τοῦτο ἀδιαφοροῦσιν, ἂν ἡ πατρὶς μεταβάλλῃ μορφὴν δούλης ἀπὸ ἐλευθέρας. Ὦ τέκνα ἀνάξια ἀξίων πατέρων! πρὸς τί ἥμαρτον ἐκεῖνοι, καὶ ἐν τῷ προσώπῳ ὑμῶν καταστρέφετε, ἵνα μὴ εἴπωμεν ἕτερόν τι, τὸ ὄνομα αὐτῶν καὶ τὴν δόξαν; Καὶ εἰ μὴ ἐγεννήθητε, δεδόσθω, τέκνα τοῦ δεῖνος καὶ δεῖνος ἐνδόξου ἀνδρὸς, οὐκ ἐστὲ ἄρα γε τέκνα τῆς πατρίδος; Διὰ τίνα λόγον ἰδιωτεύοντες μὲν κλαίετε καὶ θρηνεῖτε ὡς μικρὰ παιδία τὴν πατρίδα διὰ τὴν κατάστασιν, εἰς ἣν περιῆλθε, βουλευόμενοι δὲ ἢ ὑπουργοῦντες, οὐδὲ τολμᾶτε πρὸς τὴν ὑπεράσπισιν ταύτης ὡς ἄνδρες, δουλαγωγούμενοι ἐκ τοῦ ἐναντίου καὶ ἕρποντες; Σπανιώταται ἐξαιρέσεις, καὶ αὗται λίαν σχετικαὶ, οὐδένα ἀποτελοῦσι κανόνα. Ἀναντιῤῥήτως οἱ πατέρες ὑμῶν οὐκ ἦσαν οἱ μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς ἀναμάρτητοι ἄνθρωποι· ἀλλὰ, καὶ μεθ' ὅσα ἂν ἔφερον ἐλαττώματα, ὁ μὲν ταῦτα, ὁ δὲ ἐκεῖνα, ἤρκει, ὅτι εἶχον, ἔστω καὶ ἀντὶ πολλῶν, ἓν μόνον προτέρημα, τὸ ὑπεράνω πάντων προτέρημα τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ τῆς θυσίας ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος. Τί ὠφελεῖται ἡ πατρὶς, ἐὰν τὰ τέκνα αὐτῆς πλεονεκτῶσι, φέρ' εἰπεῖν, κατὰ τὰ ἄλλα προτερήματα, ἀγάπην δὲ πρὸς αὐτὴν οὐκ ἔχωσι, μόνην ζωογονοῦσαν τὸ αἴσθημα τῆς αὐταπαρνήσεως, οἵαν ἀπαιτεῖ οὐ μόνον ἡ ἀπόκτησις, ἀλλὰ καὶ ἡ διαφύλαξις τῆς ἐλευθερίας; Ἀλλ' ἐδῶ ἔφερεν ἡ ἄρνησις τοῦ παρελθόντος καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον ἄλογος μετάβασις, μορφώσασα κοινωνικόν τι μίγμα ἄθλιον καὶ ἀλλοτρίας προσωπικότητος μορμολύκια. Τί ἆρα ἔμελε τῇ Ἑλλάδι, εἰ ἐπηρέαζεν ἄλλοτε τὸ αὐτὸ ξένον πνεῦμα καὶ ἡ αὐτὴ κοινωνικὴ κατάστασις;

Κακά τινα παράγουσιν ὁμολογουμένως καλὸν μέγα. Καὶ ὡς πληθὺς ἔνοπλος καὶ ὡς ἐξουσία, οἱ Τοῦρκοι ἦσαν βεβαίως ἐνσάρκωσις κακοῦ, οἷου παράδειγμα δεύτερον οὐ φέρει ἡ παγκόσμιος ἱστορία. Κατὰ θείαν ὅμως οἰκονομίαν, ἡ θρησκευτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀποστροφὴ αὐτῶν ὑπῆρχε γενικὴ κατὰ παντὸς μὴ Τούρκου, ἀμετάβλητος διατηρουμένη καθ' ὅ-

λας τὰς ἐποχὰς τῆς ἀκμῆς αὐτῶν καὶ τῆς παρακμῆς. Ἑπομένως, μόνον οὗτοι θηρεύοντες τὸν θρησκευτικὸν προσηλυτισμὸν καὶ πᾶσαν ἀποκρούοντες ἑνότητα καὶ ἰσότητα πολιτικὴν, κατέστησαν ἑαυτοὺς διπλοῦν τεῖχος σινικὸν, οὐ μόνον πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντα τὰ χριστιανικὰ ἔθνη τῆς Ὀφηλίου. Διὰ τὴν αἰτίαν αὐτὴν τὸ θρησκευτικὸν, δι' οὗ διετηρεῖτο καὶ τὸ ἐθνικὸν, πνεῦμα τοῦ Ἕλληνος ὑπῆρξεν ἀμιγὲς καὶ ἀλώβητον· διότι, ἐν ᾧ οἱ Τοῦρκοι ἀπώθουν τοὺς Ἕλληνας δι' ἰδίους λόγους, ἀπώθουν καὶ οἱ Χριστιανοὶ τῆς δύσεως τούτους, οὐ μόνον διὰ θρησκευτικὰ μίση, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τοὺς λαοὺς, ἀλλὰ καὶ ἐκ συστηματικῆς ὑπὲρ τοῦ τουρκισμοῦ πολιτικῆς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὰς κυβερνήσεις. Οἱ μὲν λαοὶ ἐθεώρουν αὐτοὺς κεκολασμένους ἐν τῷ οὐρανῷ, ὡς μὴ προσκυνοῦντας ἐπίγειον θεὸν, τὴν ὕλην· αἱ δὲ κυβερνήσεις ἤθελον αὐτοὺς κολαζομένους ἐν τῇ γῇ, ὡς προτιμῶσαι τὸν τουρκισμὸν ἀντὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῆς πλάστιγκος τῶν πολιτικῶν συμφερόντων.

Ἰδοὺ τὸ προκύψαν ἀξιόλογον ἀποτέλεσμα καὶ ἐκ τῆς μιᾶς καὶ ἐκ τῆς ἄλλης τῶν ἀνωτέρω περιστάσεων· εὐκρινέστερον δὲ εἰπεῖν, εἰς τὴν τοιαύτην ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας κατάστασιν ὀφείλεται ἡ ἔναρξις τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα ἐλευθέρα παντὸς ξενικοῦ πνεύματος, πάσης ξενικῆς διασπορᾶς καὶ ῥαδιουργίας. Ἐὰν τὰ πράγματα ἄλλως εἶχον πρὶν, ἴσως ἠθέλαμεν ἤδη θρηνεῖν καὶ διὰ τὸ 1821, ὡς ἐθρηνήσαμεν καὶ διὰ τὰ ἔτη 1824, 1831, καὶ 1854. Ἐλήφθησαν ἀκολούθως μέτρα πλάγια καὶ οὐχ ἧττον ὀλέθρια κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως· ἀλλ' ἦσαν παράκαιρα πλέον. Ἡ ἐπανάστασις, σωθεῖσα τῷ 1821, ὑπερισχύσασα τῷ 1822 καὶ 1823, εἴπετο, ὅπως μὴ καταστραφῇ, εἰ καὶ ἔπαθε τὰ πάνδεινα.

Ἅμα ἐκραγείσης αὐτῆς, οἱ Τοῦρκοι τοῦ τόπου κατέφυγον εἰς τὰ φρούρια, ἐγκαταλείψαντες τὰς ἀτειχίστους πόλεις καὶ τοὺς πολεμικοὺς πύργους αὐτῶν, ἐκτὸς τῶν Λαλαίων τῆς Η-

λιδος. Μόνη ἡ Δυτικὴ Στερεὰ ἀπηλλάγη εὐθὺς τῶν ἐντοπίων Τούρκων, οὐ μόνον ὡς ὀλίγων ἀριθμουμένων, ἀλλὰ καὶ ὡς μὴ ἐχόντων ἐν αὐτῇ μεγάλα καὶ ἐφωδιασμένα ὁπωσδήποτε φρούρια, ἐκτὸς τῆς Ναυπάκτου καὶ τοῦ μικροῦ παρακειμένου Ἀντιῤῥίου. Αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου οὐδόλως ἐβαρύνοντο ὑπὸ κατοίκων Τούρκων, ἐκτός τινων, διότι μόλις αἱ πλεῖσται αὐτῶν ἐπήρκουν εἰς τὴν συντήρησιν ἑνὸς μέρους τῶν Ἑλλήνων κατοίκων.

Ἡ ἐπανάστασις ἐβοηθήθη οὐσιωδῶς ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἀπαλλαγεῖσα πλειόνων περισπασμῶν καὶ κυρία τῶν πεδίων καὶ τῶν μεσογείων γενομένη. Τοιούτῳ δὲ τρόπῳ, ἐκτὸς τῶν κατὰ θάλασσαν πολεμικῶν ἐργασιῶν καί τινων ἐδῶ καὶ ἐκεῖ στρατοπέδων, συγκροτουμένων κατὰ τῶν ἔξωθεν ἐπερχομένων ἐχθρῶν, ὁ κύριος ἀγὼν περιωρίσθη, κατὰ μὲν τὴν Πελοπόννησον εἰς δέκα πολιορκίας φρουρίων, κατὰ δὲ τὴν Ἀνατολικὴν Στερεὰν εἰς τρεῖς καὶ κατὰ τὴν Δυτικὴν εἰς μίαν. Ἀλλ', ὅτε διάφοροι διαφόρως ἔκριναν περὶ τῆς περιστάσεως αὐτῆς, ἡμεῖς ἀφίνοντες, ὅ,τι ἂν λέγωσιν, οὗτοι μὲν προστρίβοντες τοῖς Τούρκοις ἀνοησίαν, ἐκεῖνοι δὲ ἀποδίδοντες τοῖς Ἕλλησι τύχην εὐμενῆ, παρατηροῦμεν.

Α°ν. Ἦτο ἀδύνατος παρὰ τοῖς Τούρκοις ἡ ἄμεσος γνῶσις τῆς ἀληθοῦς ἐκτάσεως καὶ τῶν πραγματικῶν μέσων τῆς ἐγερθείσης ἐπαναστάσεως, ὅτε τὰ πάντα πρὶν μὲν ἐνηργοῦντο ἐν τῷ σκότει, ἔπειτα δὲ ἀπὸ σκοποῦ ἐμεγαλύνοντο παρὰ τῶν ἐπαναστατῶν.

Β°ν. Ἐπανάστασις τοιαύτη, αἰφνιδία ἐνταυτῷ καὶ δραστηρία, καθίστα ἀνέφικτον παρ' αὐτοῖς, ὡς ἐπιβαρυνομένοις διὰ γυναικοπαίδων καὶ κινητῆς περιουσίας, τὴν διαμονὴν ἐν τοῖς ἰδίοις. Ἀλλὰ, καὶ ταύτης δοθείσης, τίς ἄρα περιέμενε τύχη τὰ ἀδύνατα μέλη αὐτῶν κατὰ τὰς πρώτας μάλιστα ὁρμὰς τῆς ἐπαναστάσεως;

Γ°ν. Κατέπληττον μὲν τοὺς Τούρκους αὐτοὺς αἱ διάφοροι ὑπόνοιαι, ἐπιτηδείως ὑποτρεφόμεναι παρὰ τῶν Ἑλλήνων,

περὶ ῥωσσικῆς ἢ ἀληπασσικῆς ὑπενεργείας, ἢ καὶ ἑνὸς ταυτοχρόνου ῥωσσικοῦ πολέμου· οὐχ ἧττον ὅμως διεκινδύνευον τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, καὶ πρὸ πάντων οἱ ἐν τοῖς μεσογείοις, εἰ ἔμενον ἀκίνητοι, πάσης στερούμενοι ἀμέσου κοινωνίας πρὸς ἀλλήλους, καὶ κατὰ πάσης παρατάσεως τοῦ πολέμου ἀνεφοδίαστοι ὄντες.

Δ^ον. Ἐὰν οἱ Τοῦρκοι ἔμενον ἐν τοῖς ἰδίοις, περιέπιπτον τότε εἰς ἄμεσον κίνδυνον τὰ φρούρια, ἅπερ, ἐκτὸς τῶν ξένων τηλεβολιστῶν καί τινων μονίμων ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν, μεγάλα καρπουμένων τιμάρια, οὐκ εἶχον φρουρὰν στρατιωτικὴν ἄλλην παρὰ τοὺς ἰδίους ἐν αὐτοῖς κατοικοῦντας, ὀλίγους πάντοτε, καὶ τοὺς περιοίκους Τούρκους. Ἐν ὥρᾳ μὲν ἡσυχίας οἱ ἐν αὐτοῖς κάτοικοι ἤρκουν ὁπωσδήποτε· ἐν ὥρᾳ ὅμως πολέμου οὐδόλως ἢ μικρὰ ἠδύναντο πρὸς ἀσφαλῆ ἀντίστασιν.

Ε^ον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ φόβοι καὶ αἱ ἐλπίδες Τούρκων τε καὶ Ἑλλήνων διεμοιρίζοντο ἀμοιβαῖοι. Οἱ Ἕλληνες ἐγίνωσκον, ὅτι ὁ πόλεμος αὐτῶν συνίστατο οὐχὶ κατὰ μόνων τῶν ἐντοπίων Τούρκων, ἀλλὰ κατὰ κράτους συγκεκροτημένου διὰ πολλῶν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεων· πλὴν εὐηλπίστουν μετὰ Θεὸν ἐπὶ τῇ ἀμεταθέτῳ ἀποφάσει ἑαυτῶν, ἐπὶ πολέμῳ τινὶ τῆς Ῥωσσίας καὶ ἐπὶ τῷ χριστιανισμῷ τῆς Εὐρώπης, πρὸς ἣν οὐδέποτε ἔλειψαν ἀτενίζειν. Οἱ Τοῦρκοι ὡσαύτως ἠγνόουν μὲν ἀφ' ἑνὸς τὰς βάσεις καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἔμφοβοι ὑπενόουν ἐξωτερικὰς ὑποκινήσεις καὶ ὑποστηρίξεις, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἤλπιζον βοηθείας ἀμέσους καὶ ἰσχυρὰς, καὶ, τὸ παραδοξότερον, ὡς οἱ Ἕλληνες ἕνεκα τοῦ χριστιανισμοῦ, οὕτω καὶ αὐτοὶ ἕνεκα τῆς πολιτικῆς, συνεπῆ ἐθεώρουν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν διπλωματικὴν καὶ φιλόφρονα συνδρομὴν τῶν «Κιράλιδων». Οὐδὲν ἐσήμαινε παρ' αὐτοῖς, εἰ ὁ σουλτάνος μόνον ἠδυνήθη ἀποστεῖλαι εὐθὺς μέχρι πέντε χιλιάδων στρατὸν κατὰ τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τὸν Ἰουσοὺφ πασσᾶν, τὸν Ἀσλανάκην καὶ Κεχαγιᾶ

βεγῆν, ὀκτὼ δὲ χιλιάδων κατὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸν Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶν, πέντε δὲ χιλιάδων κατὰ τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τὸν Μαχμοὺτ πασσᾶν καὶ τριῶν χιλιάδων κατὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸν Ἰσμαὴλ πασσᾶν Πλιάσαν, μὴ συμπεριλαμβανομένου τοῦ Σουλίου. Οὐδὲν ἐπίσης ἐσήμαινον ἡ διάλυσις τοῦ Βεκὴρ πασσᾶ κατὰ τὴν Ἰωνίαν, καὶ ἡ δυστυχία τοῦ Καρᾶ-Ἀλῆ κατὰ τὴν Ἔρεσον. Τὰ τοιαῦτα ἦσαν κακὸν προσωρινόν· καὶ ἰδοὺ ὅτι, ἅμα μὲν ἀποτυχόντος τοῦ Ὑψηλάντου ἐν τῇ Δακίᾳ, ἐξεστράτευσαν περὶ τὸν αὔγουστον ἰσχυροὶ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος ὁ μὲν Ἀπ-Λουμπουὺτ πασσᾶς καὶ Βεϋρὰν πασσᾶς κατὰ γῆν, ὁ δὲ Καρᾶ-Ἀλῆς κατὰ θάλασσαν· ἅμα δὲ καταστραφέντος ἔπειτα τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ἐν τῇ Ἠπείρῳ, τρομερὰς ὁ σουλτάνος ἐξεκίνησε γηΐνους καὶ θαλασσίας δυνάμεις κατά τε τοῦ Σουλίου, τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς καὶ τοῦ Αἰγαίου ὑπὸ τὸν Χουρσὴτ πασσᾶν, τὸν Κακλαμὰν πασσᾶν, τὸν Μαχμοὺτ πασσᾶν Δράμαλην, τὸν Ὀμὲρ Βρυώνην, τὸν Τσελαλεδὴν βεγῆν καὶ λοιποὺς.

ΣΤ^ον. Τῶν φρουρίων ἀσφαλιζομένων καὶ σωζομένων, οἱ Τοῦρκοι διεφιλονείκουν πάντοτε τὴν κυριότητα τοῦ τόπου, ὡς ἔχοντες ὁρμητήρια ἁρμόδια πρὸς πᾶσαν πολεμικὴν ἐπιχείρησιν καὶ θέσεις ἀσφαλεῖς διὰ πᾶσαν ἀπόβασιν. Ἐπὶ τέλους δέ·

Ζ^ον. Καὶ χωρὶς τούτων ὅλων, πᾶν ἄλλο παρεδέχοντο οἱ Τοῦρκοι, ἢ ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἐκινήθη ὑπὸ μόνων τῶν «ραγιάδων», ἐκείνων δηλονότι τῶν ἀνθρώπων, οὓς ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἤξευρον ἀόπλους, ἀπόρους, ταπεινούς· ἐκείνων βεβαίως, οὓς διὰ μόνης τῆς μάστιγος καὶ τοῦ τρόμου ἐδιοίκουν ὡς ἄλλα ὑποζύγια, καὶ ἐτησίως συνεχώρουν διὰ φόρου κεφαλικοῦ τὴν φυσικὴν ὕπαρξιν.

Οὐδὲν ἄρα ἀνόητον ὡς ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν πραγμάτων, οὔτε ἄνανδρον ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν ἔπραξαν ἔργον οἱ ἐντόπιοι Τοῦρκοι, ἀποσυρθέντες εὐθὺς εἰς τὰ φρούρια. Προη-

γούμεναι μάλιστα περιστάσεις ὁμοίας φύσεως ἐνεθάρρυνον τούτους, ὅπως βεβαίαν ἐλπίζωσι τὴν ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Σινάνου ἐπανάληψιν τῶν γεγονότων τῷ 1769. Ἐλπίδα τοιαύτην, πεποίθησιν μᾶλλον τοιαύτην, οὐδόλως ἔκρυπτον, συχνάκις ἐπενθυμίζοντες ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων πρὸς τοὺς πολιορκοῦντας Ἕλληνας τὸ φρικῶδες πάθημα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ πάντοτε προσκαλοῦντες αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν. Ἀδιάφορον, εἰ ἀπέτυχον κατὰ μέγα μέρος καὶ διὰ πολλοὺς λόγους αἱ προσδοκίαι τούτων. Οὐδέποτε προϋπελογίσθη ἀκριβὴς καὶ ἀλάνθαστος τῶν ὅπλων ἡ τύχη, καὶ ἐξαιρέτως ἐπὶ ἀτάκτων πολέμων, οὓς διευθύνουσιν ἡ τόλμη μόνη, ἡ ἐπιμονὴ μόνη καὶ ἡ συνδρομὴ περιστάσεων, οὐχὶ δὲ ἐπιστήμη καὶ προϋπολογισμοὶ βέβαιοι. Τίς ἀγνοεῖ τὰ ἐξ ἀπροόπτων περιστάσεων, ὡς τῆς οὐδετερότητος τῶν ἡγεμόνων, τῶν σφαγῶν τοῦ σουλτάνου, τῆς ἐπιμονῆς αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, τοῦ πολέμου τῶν Περσῶν, τῆς ἀνταρσίας τῶν Μαχαβιτῶν καὶ τοσούτων ἄλλων, μέγιστα βοηθήματα τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων; Καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα ἔπεσον μὲν ἀλληλοδιαδόχως φρούριά τινα, ἀνθεῖξαν ὅμως οὐκ ὀλίγα, βοηθούμενα ἔξωθεν, καὶ ἐπανεκτήθησαν διὰ μὲν τῆς Μεθώνης ἡ Πύλος παρὰ τοῦ Ἰβραχὴμ πασσᾶ τῷ 1825, διὰ δὲ τῆς Χαλκίδος ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν παρὰ τοῦ Μεχμὲτ Ῥεσὴτ πασσᾶ τῷ 1827.

Ἐν πᾶσι μὲν, πλὴν κατὰ τοὺς πολέμους ἰδίως, συμβαδίζει μετὰ τοῦ ἠθικοῦ καὶ τὸ ὑλικὸν μέρος. Τί δύναται ἄνευ τοῦ ὑλικοῦ τὸ ἠθικὸν, καίτοι προηγούμενον; Λογιζομένων ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς τῶν ἐνόπλων ἐπαναστατῶν εἰς τρεῖς μυριάδας τὸ ὀλιγώτερον, ὁπόση ἄρα ἐγίνετο ἡ χρῆσις πολεμοφοδίων, καὶ ὁποῖοι οὐρανοὶ ἔβρεχον τὸ μάννα τοῦτο ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐναποταμιεύσεων συστηματικῶν ἐπαναστάσει τῆς Ἑλλάδος; Γνωστοῦ δὲ ὄντος, ὅτι ἡ Ἑταιρία τῶν Φιλικῶν ὀλίγιστον προωκονόμησε μέρος, ἢ ὡς μὴ δυνηθεῖσα, ἢ ὡς μὴ λαβοῦσα καιρὸν ἱκανὸν, ἐρωτᾷ πᾶς τις, μήποτε ἠνοίχθησαν συλλήβδην ἀφανεῖς ἀποθῆκαι, ἐπαρκέσασαι ἐν ἀνάγκῃ τοσαύτῃ;

Πολλῆς ὑπάρχει παρατηρήσεως ἄξιον τὸ θέμα αὐτὸ, καὶ μάλιστα, καθ' ὅσον στρατὸς ἄτακτος φθείρει πολλαπλάσια, ἢ στρατός τις τακτὸς, πολεμοφόδια, καὶ ἐπομένως ἡ παρὰ τῶν τριακοντακισχιλίων γινομένη κατανάλωσις ὑπολογίζεται διὰ τριπλάσιον τοὐλάχιστον, εἰ μὴ πενταπλάσιον, ἀριθμὸν ἐπιπλέον.

Εἷς μετὰ τὸν ἄλλον ἔγραψαν πάντοτε καὶ κατὰ κόρον, ὅτι ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821 ἐκινήθη ἄνευ πολεμοφοδίων καὶ τοιούτων μέσων, εἰς δὲ τὸ «ἄνευ» αὐτὸ οὐδέποτε ἔδωκαν ἔννοιαν σχετικὴν, ἀλλ' ἀπόλυτον. Καὶ ἦτο φυσικῶς δυνατὸν τοῦτο; Ἡ συντήρησις τῆς ἐπαναστάσεώς ἐστι γεγονὸς ἀδιαφιλονείκητον, τὸ δὲ γεγονὸς αὐτὸ ἀποδείκνυσιν, ὅτι ὑπῆρχον στοιχεῖα ὑλικὰ θρέψαντα τὴν ἐπανάστασιν. Βεβαίως ἀποθῆκαι συστηματικαὶ οὐχ ὑπῆρχον καθ' ὅλον τὸ ἔτος 1821, καὶ πολλῷ μᾶλλον κατὰ τὴν περίοδον τῆς πρώτης αὐτοῦ τριμηνίας· ὑπάρχει ὅμως ἀναντίῤῥητος, ὡς πραγματικὴ, ἡ μεγάλη γενομένη χρῆσις, καὶ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῆς πραγματικότητος ταύτης οὐδεμία ἐπικρατεῖ θεωρία.

Αὐτῆς ἐπιλαμβανόμενοι ἡμεῖς τῆς ἀναλύσεως, ὀφείλομεν κατὰ πρῶτον λόγον, ἵνα ὁμολογήσωμεν καὶ πάλιν χάριτας εἰς τὸν θεῖον ἐκεῖνον καὶ παντοδύναμον ζῆλον, ὃς ἔφλεγε τὰς καρδίας ὅλων τῶν ἔσω καὶ ἔξω Ἑλλήνων. Κατὰ τοῦτον ὑπερτεροῦσιν οἱ ἀδελφοὶ Σπηλιοτόπουλοι, οἵτινες πρὶν μὲν προπαρασκευάσαντες λάθρα ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν, τῇ Θεισόᾳ, δύο πυριτιδομύλους, ἔπειτα δὲ, ἅμα κινηθείσης τῆς ἐπαναστάσεως, αὐξήσαντες αὐτοὺς εἰς δεκατέσσαρας, παρήγαγον τριακοσίας ὀκάδας πυρίτιδος κατὰ πᾶν ἡμερονύκτιον. Ἰδοὺ τὸ πρῶτον ἐργοστάσιον τοῦ ὑλικοῦ τούτου. Ἐκ τοῦ ἰδίου ἐμπνεόμενοι θείου ζήλου οἱ γείτονες ἀδελφοὶ Ἰόνιοι, ὡς καὶ ἄλλοι ἄλλοθεν, θαυμασίως ὑπηρέτησαν διὰ τῆς διηνεκοῦς ἀποστολῆς ὑλικοῦ τοιούτου. Μετ' αὐτῶν συνεβάδισαν καὶ οἱ ἐν Τεργέστῃ, προηγουμένου τοῦ Ἀντωνοπούλου, καὶ οἱ ἐν Λιβόρνῳ καὶ Πείσῃ, προηγουμένου τοῦ μητροπολίτου Ἰγνατίου. Ὡσαύτως αἱ Πέ-

τσαι συνέδραμον οὐσιωδῶς, εὐπορήσασαι ὑλικοῦ πολλοῦ ἰδίως ἐκ τῶν κατὰ τὴν Μῆλον ἁλωθεισῶν τουρκικῶν νηῶν. Συνέδραμον δὲ καὶ αἱ μοναὶ καὶ ἡ Ὕδρα, ἐξ ὅσων εἶχον ἀποταμιεύσεων, εἰ καὶ ἡ συνδρομὴ αὐτῶν ὡμοίαζε ψεκάδας, διασπειρομένας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ γῆς ἀνόμβρου καὶ διψώσης. Ἀλλὰ τί συνετέλεσε κυριώτερον κατὰ τὰς πρώτας τῆς κινήσεως τῶν ὅπλων ἡμέρας; Οἱ Τοῦρκοι, ὡς μὴ ἐγγίζοντες πώποτε τὴν ἐν τοῖς φρουρίοις ἀποτεταμιευμένην πυρίτιδα καὶ μόλυβδον, καὶ ἔχοντες διαρκῆ τὴν ἀνάγκην πυριτιδοβολῶν, ὡς ἔνοπλοι πάντοτε, συνεχώρουν τοῖς ἐμπόροις τῶν Ἑλλήνων τὴν μεταφορὰν καὶ πώλησιν ὑλικοῦ τοιούτου, αὐτοὶ μὴ μετερχόμενοι τὸν ἔμπορον. Ἐντεῦθεν προέκυπτεν ἡ εὐκολία ἐκείνη, δι' ἧς οἱ ἔμποροι τῶν παραλίων καὶ μεσογείων, ἅμα κατηχούμενοι περὶ τῆς κινηθησομένης ἐπαναστάσεως, πολλὰς προεμηθεύοντο ποσότητας, ἃς ἐπώλουν, ἢ καὶ διένεμον, πρὸς ἅπαντας καὶ ἰδίως εἰς τὴν ποιμενικὴν καὶ γεωργικὴν τάξιν. Οὐδεμιᾶς μὲν ἐπαγρυπνούσης ἀστυνομίας ἢ ἀγορανομίας τουρκικῆς, τοῦ δὲ λαθρεμπορίου ἐνεργουμένου συνήθως διὰ προχείρου δωροδοκίας, κατ' οὐδένα οἱ ἑλληνέμποροι ἐδυσκολεύοντο τρόπον διά τε τὴν ἔξωθεν μεταφορὰν πλειόνων ὑπὲρ τὸ σύνηθες ποσοτήτων καὶ τὴν ἔσω διανομὴν αὐτῶν ἢ πώλησιν, τὴν μὲν φανερὰν, τὴν δὲ κρυφίαν. Ἐπὶ δὲ τούτοις ἅπασι προσθέτοντες, ὅτι τὴν ὁπλοφορίαν καὶ τὴν ἀγορὰν πυρίτιδος ἐπέτρεπον ἐξ ἀνάγκης οἱ Τοῦρκοι εἴς τε τοὺς ποιμένας καὶ τοὺς στρατιώτας τῶν ἀνεγνωρισμένων ἁρματωλῶν· ἀναφέροντες προσέτι, ὅτι διὰ τὸν σχηματισμὸν πυριτιδοβολῶν ἐχρησίμευσαν, κατὰ τὴν πρώτην ἰδίως ἐποχὴν, ὡς χάρτης μὲν τὰ βιβλία τῶν ἰδιωτῶν καὶ τῶν μικρῶν βιβλιοθηκῶν κοινοτήτων τινῶν, ὡς σφαῖραι δὲ μεταποιούμενα τὰ μολύβδινα σκεύη τῶν ἰδιωτῶν καὶ κυριώτερον τὰ ἐπιστεγάσματα τῶν τουρκικῶν τεμενῶν, σχολείων καὶ βαλανείων· τέλος δὲ πάντων σημειοῦντες, ὅτι ὁ Ἕλλην στρατιώτης, τυγχάνων μάλιστα ἔνοπλος ἢ δι' ἑνὸς «κατασκουριασμένου καὶ χορδοδεμένου»

πολλάκις ὅπλου, ἢ διὰ μιᾶς «παληομαχαίρας», διπλῆν εἶχε τὴν ἀνάγκην, πολεμῶν τὸν Τοῦρκον, οὐ μόνον τοῦ φόνου, ἀλλὰ καὶ τῶν ὅπλων καὶ τῶν πυριτιδοβολῶν αὐτοῦ, εὑρίσκομεν τὴν λύσιν ἑνὸς φαινομένου, λίαν παραδόξου καὶ τῳόντι δυσνοήτου.

Μικρὰ θεωρεῖται ἡ σχέσις τῶν τοιαύτης φύσεως ἀναγκῶν τῆς ξηρᾶς πρὸς τὰς τῆς θαλάσσης. Αἱ ναυτικαὶ νῆσοι ἔτυχον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐφωδιασμέναι, διότι, ἐκτὸς τῆς συνήθους πολεμικῆς προμηθείας ἑκάστου ἐμπορικοῦ πλοίου διὰ τοὺς μικροὺς πειρατὰς, ἠναγκάζοντο, ὅπως φέρωσι πολλῷ μεγαλητέραν αὐτὴν τὰ πλοῖα τῆς Ὕδρας καὶ τῶν Πετσῶν ἰδίως, ὡς ἀνταγωνιζόμενα συνεχῶς κατὰ τῶν μεγάλων πειρατῶν τῆς Ἀφρικῆς. Σὺν τούτοις δ' οἱ πλοίαρχοι καὶ αὐτῶν καὶ τῶν Ψαρῶν καὶ πάσης νήσου ἢ παραλίας, ἐχούσης ναυτικὸν, γινόμενοι μέλη τῆς ἐθνικῆς συνωμοσίας, εὐκόλως ἐλάμβανον παρὰ τῆς Εὐρώπης καὶ ἀλλαχόθεν, ὅσον ἠδύναντο ὑλικὸν διὰ τὸν μέλλοντα πόλεμον (α).

Πᾶσα ἀρχὴ πολλὰς ἔχει καὶ δυσυπερβλήτους τὰς δυσκολίας αὐτῆς· κατὰ τὴν ἔναρξιν ὅμως τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως πλεῖστα ὅσα ἐγέννησαν δυσκολίας λίαν βαρείας καὶ μᾶλλον ἐπικινδύνους. Ἐν τούτων ὑπῆρξε καὶ ἡ ἔλλειψις τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, ὡς ἀρχηγοῦ. Αἱ δύο Ἡγεμονεῖαι, ἀφ' ὧν ἐκήρυξεν οὗτος τὴν ἐπανάστασιν, ἀπεχωρίζοντο δι' ἀ-

(α) Προσθετέον δ' ἐπὶ τούτοις, ὅτι, καθὼς αἱ Πέτσαι διὰ τῶν τουρκικῶν ἐν Μήλῳ νηῶν, οὕτως ἐφωδιάσθη, ἅμα κινηθεῖσα, καὶ ἡ Ὕδρα διὰ τῆς ἁλώσεως τουρκικῆς τινες ἡμιολίας (γολέτας). Διευθυνομένην αὐτὴν εἰς τὴν Κρήτην ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μεγάλην περιέχουσαν ποσότητα πυρίτιδος, μολύβδου, ὅπλων καὶ τοιούτων, πεμπομένων παρὰ τοῦ σουλτάνου, ἐκυρίευσεν ὑδραϊκὴ ναῦς μετὰ πολὺν ἀγῶνα. Καθ' ἃ ἀναγινώσκομεν ἐν τινι ἰδιωτικῇ ἐκ τῆς Ὕδρας ἐκθέσει τῆς 20 Ἰουνίου 1821, ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ, καταβαίνοντες ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, περὶ τοὺς πεντήκοντα Τοῦρκοι Κρῆτες ἐκ τῶν πρώτων λεγομένων «ζορμπάδων», οἵτινες διὰ πολλῆς ἀντεπολέμησαν ἐπιμονῆς καὶ ἀνδρείας· ἀλλὰ τὰ πολύβολα τῶν τηλεβόλων τῆς ὑδραϊκῆς νηὸς ἠφάνισαν αὐτούς· τινὲς δὲ ῥιφθέντες εἰς τὴν θάλασσαν, γενομένης ἐφέδου, διὰ μὲν τῆς μιᾶς χειρὸς ἔπλεον, διὰ δὲ τῆς ἄλλης ἔφερον τὸ ξίφος· πλὴν καὶ ἐκ τούτων οὐδεὶς ἐσώθη, σφαγέντων ἁπάντων.

Τοιούτῳ ὑπερεφωδιάσθησαν τρόπῳ καὶ τὰ Ψαρά. (Ἴδε καὶ ἐν σελ. 106.)

ποστάσεων μακρῶν· ἡ δὲ πολεμία Τουρκία καὶ ἡ δυσμενεστάτη Αὐστρία παρενετίθεντο ἀδιάβατος ποταμός. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἐνέργεια τοῦ Ὑψηλάντου ἀπέβαινεν ἀδύνατος, καθ' ὃν μάλιστα χρόνον αἱ ἀνάγκαι τῆς ἐπαναστάσεως ἔχρηζον πάσης ἑτοιμότητος.

Ἀλλ' εὐτυχῶς ἡ ἐπιῤῥοὴ τοῦ ὀνόματος τούτου ἤχμαζεν ἐν τῷ πνεύματι ὅλων, καίτοι μὴ παρόντος. Ἀγνοοῦντες οἱ Ἕλληνες τὰ διατρέχοντα ἐν ταῖς Ἡγεμονείαις, ἐπίστευον καὶ ἀνυπόμονοι περιέμενον τὴν κατάβασιν αὐτοῦ, «θερίζοντος »τοὺς ἐχθροὺς, ὡς τοῦ καλοῦ γεωργοῦ τὰ ἀστάχυα», κατὰ τὸν Κολοκοτρώνην. Ἐφ' ὅσον ἀπεῖχε τῶν βορείων τούτων ἐπαρχιῶν ἡ Ἑλλὰς, ἐφ' ὅσον αἱ ἐπικείμεναι ἀνάγκαι ὑπερτέρουν πάσης ἄλλης σκέψεως ὡρίμου, ἐπὶ τοσοῦτον τὰ πράγματα αὐτοῦ ὑπελαμβάνοντο ἀκμαῖα καὶ κολοσσιαῖα. Μάλιστα δὲ, εἴ τις ἐτύγχανε λέγων καὶ κρίνων τὰ ἐναντία, ὁ τοιοῦτος κατεμέμφετο ὡς «τ ο υ ρ κ ο λ ά τ ρ η ς», καὶ καθ' ἑαυτοῦ διήγειρεν οὐ μόνον τὴν ἀποστροφὴν, ἀλλὰ καὶ τὰς μᾶλλον ἐνόχους ὑπονοίας. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἡ ὕβρις τ ο υ ρ κ ο λ ά τ ρ η ς ἦτο ἡ βαρυτέρα πασῶν, καὶ εὐτυχὴς ὁ οὕτως ὑβριζόμενος, εἰ μὴ διεκινδύνευε τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Πᾶσα λοιπὸν περὶ Ὑψηλάντου φήμη ἀγαθὴ, ἢ ἔξωθεν γραφομένη, ἢ ἔσωθεν διαδιδομένη ἐκ πεποιθήσεως ἢ ἀπὸ σκοποῦ πρὸς ἀντιστάθμισιν ἄλλων εἰδήσεων κακῶν, ἢ πρὸς ἀναζώωσιν ἐλπίδων νεκρωθεισῶν, ὡς ἀλήθεια τοῦ οὐρανοῦ καὶ διὰ χρότου πολλοῦ ἐπανηγυρίζετο. Μὴ ἐπικρίνῃ τις ὡς ἐπιπολαίους καὶ μωροπίστους τοὺς Ἕλληνας, ὅτε καὶ ἄλλοι ἐμπόλεμοι λαοὶ καίτοι μὴ εὑρισκόμενοι ἐν περιστάσεσιν ἐπίσης δειναῖς, ἐπίστευσαν περιοδικῶς ὡς ἀληθείας τὰ μεγαλήτερα ψεύδη. Ἔχομεν ἀπόδειξιν πρόχειρον τὸ 1854.

Καὶ ἐν τοσούτῳ οὐδὲν ἀληθέστερον, ἢ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις διηυθύνετο ὑπὸ πολλῶν. Ἰδίους καὶ πολλοὺς ἔσχεν ἡ Πελοπόννησος ἀρχηγούς· τοιούτους καὶ τοσούτους ἡ Στερεὰ καὶ αἱ ναυτικαὶ Νῆσοι. Τὸ δύσκολον καὶ καταπληκτικὸν

τοῦ κινήματος, ὡς καὶ αἱ ἀποστάσεις, ἐγέννησαν τὴν ἀνάγκην προχείρων ἀρχηγιῶν. Τύχῃ ὅμως ἀγαθῇ, ἡ ἔλλειψις τοῦ ἑνὸς ἀρχηγοῦ Ὑψηλάντου ὑπελαμβάνετο προσωρινὴ, καὶ ἕκαστος θεωρῶν, ὅτι λόγον τῆς διαγωγῆς ἑαυτοῦ ὤφειλε πρὸς αὐτὸν, ἅμα παρουσιασθησόμενον ἐν τῇ Ἑλλάδι, προσεῖχεν ἐπιμελῶς, διότι εὐηλπίστει συνεπῶς καὶ συστάσεις προσωπικὰς καὶ πρόοδον. Ἰδοὺ ἡ ἀνυπόστατος μὲν, ἀλλὰ τόσῳ κολακευτικὴ καὶ ἀποτελεσματικὴ ἰδέα, δι' ἣν οὔτε Πελοποννήσιον, οὔτε Στερεοελλαδίτην καὶ πολλῷ ὀλιγώτερον Νησιώτην ἀνεγνώριζον οἱ πάντες ἀρχηγὸν γενικὸν ἄλλον. Ἐμεσολάβησεν ἀληθῶς ἡ ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου ἀρχιστρατηγία τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλου, κηρυχθέντος τοιούτου ἐν τῷ Πάπαρι παρὰ τῶν ἐκεῖ συνελθόντων ὁπλαρχηγῶν· ἀλλ' αὕτη ἠθικὴν ἁπλῶς ἔφερε σημασίαν, ὁμολογηθεῖσα διὰ τὴν πολλὴν βαρύτητα τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἀνάγκην τῶν λακωνικῶν ὅπλων.

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἑτέρου ζητήματος λόγῳ μόνῳ ἱστορικῆς ἀκριβείας. Ἡ 25 μαρτίου τοῦ 1821 ἐκηρύχθη ἐπισήμως τῷ 1838 ὡς ἡ κυρία ἡμέρα τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Νομίζομεν, ὅτι τὰ πράγματα παλαίουσι πρὸς τὴν ἐπίσημον αὐτὴν πρᾶξιν, καίτοι ἀνεκκλήτως παραδεχθεῖσαν πλέον. Ἐὰν συνήθως ἔγραψαν πολλοὶ, ὅτι ἡ 25 μαρτίου ἦτο μάλιστα ἡ ὡρισμένη παρὰ τοῦ ἔθνους ἡμέρα διὰ τὴν ἐπανάστασιν, τὸ παχυλὸν ψεῦδος αὐτὸ ἀδιάφορον θεωροῦμεν, καὶ μόνην κρίνομεν τὴν πρᾶξιν τοῦ 1838, ὡς περιβεβλημένην ἐπίσημον χαρακτῆρα.

Ὑφ' οἱανδήποτε ἂν ἐξετάσῃ τις ἔποψιν τὴν ἐποχὴν τῆς 25 μαρτίου, ἢ ὡς ἐναρκτήριον, ἢ ὡς τελειωτικὴν, ἢ ὡς μέσον ὅρου, εὑρίσκει αὐτὴν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὰ γεγονότα. Ἐναρκτήριος οὐχ ὑπῆρξε, διότι τοιαύτη προηγήθη πρὸ ἑνὸς ὅλου μηνὸς ἡ 24 φεβρουαρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἀφ' ἧς, παρὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου «Ἡ ὥρα ἦλθεν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες», καὶ ὁ σουλτάνος Μαχμοὺτ ἤρξατο τῶν σφαγῶν καὶ τῶν προληπτικῶν στρατιωτικῶν μέτρων καθ'

ὅλου τοῦ ἔθνους. Τελειωτικὴ οὐχ ὁρίζεται, διότι κατόπι τῆς 25 μαρτίου ἐπανέστησαν ἡ μὲν Ὕδρα μετὰ ἕνα σχεδὸν μῆνα, ἡ δὲ Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία κατόπι τῆς Ὕδρας μετὰ ἕνα περίπου μῆνα, ἡ δὲ Κρήτη, Ἀγραία, Καλαβρύται καὶ Ἀσπροπόταμον κατόπι τῆς Αἰτωλοακαρνανίας μετὰ ἕνα μῆνα, αἱ μὲν ὡς ἔγγιστα, αἱ δὲ καὶ ἔτι πλέον. Ὅταν λέγωμεν Ὑδραν καὶ Αἰτωλοακαρνανίαν, βεβαίως ἐννοοῦμεν ἓν σημαντικὸν μέρος τῆς ὅλης θαλασσίας καὶ γηίνης δυνάμεως. Τέλος δὲ πάντων ἡ 25 μαρτίου οὐδόλως λογισθῆναι δύναται μέσος ὅρος, διότι πλησιάζει πρὸς τὸν φεβρουάριον, καὶ ἀφίσταται κατὰ πολὺ τοῦ τελευτῶντος μαΐου, καθ' ὃν ἐκινήθη ἡ Αἰτωλοακαρνανία. Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν Πελοπόννησον αὐτὴν ἡ 25 μαρτίου κρίνεται περιληπτικὴ μᾶλλον, ἢ ἐναρκτήριος, καθότι πρὸ ταύτης διάφορα κατὰ τῶν Τούρκων σποραδικὰ μὲν, ἀλλὰ συστηματικὰ, κρούσματα καὶ κινήματα ἔλαβον χώραν, ὡς ἐν Καλαβρύτοις τῇ 19 μαρτίου, ἐν Πάτραις τῇ 21 καὶ ἐν τῇ Λακωνίᾳ τῇ 23.

Ἀπητεῖτο ἄρα καθ' ὅλους τοὺς λόγους καὶ δίκαιον ἦτο, ἵνα ἀναγνωρισθῇ ἐναρκτήριος ἡμέρα τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἡ 24 φεβρουαρίου, οἷα καὶ πραγματικῶς ὑπῆρξε. Ὡς πᾶσα συνέλευσις σώματος λογίζεται ἀρχομένη, ἀφ' ἧς κηρυχθῶσιν ἡμέρας αἱ ἐργασίαι αὐτῆς· οὕτως ἐδικαιοῦτο, ἵνα ἑορτάζηται καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πολέμου, καθ' ἣν ἐκηρύχθη ἡμέραν. Τὰ προκηρύγματα τῶν Ἀχαιῶν καὶ τοῦ Μαυρομιχάλου ἔφερον χαρακτῆρα μερικὸν, ἤτοι πελοποννησιακόν· τὰ δὲ τῆς Ὕδρας ἐπῆλθον πολλῷ μετὰ τὰ πράγματα, στραφέντα ἐπίσης εἰς τοπικὸν ὅλως κύκλον. Ἄλλως, ἡ ἐπανάστασις φαίνεται ἀρνουμένη ἐπισήμως τὴν ἀρχὴν ἑαυτῆς, ἐν ᾧ χρόνῳ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἐθνικὴ εὐγνωμοσύνη ἀνέγραψαν ἀφ' ἑτέρου ἐν τῷ βουλευτηρίῳ τῆς ἐλευθερωθείσης Ἑλλάδος τὸ ὄνομα τοῦ Αλεξάνδρου Ὑψηλάντου ὡς ἀ ρ χ η γ ο ῦ τ ῆ ς ἐ π α ν α σ τ ά σ ε ω ς. Πῶς συνάδει λοιπὸν τοσαύτη ἀντίφασις, καὶ αὕτη ἐπισήμῳ τῷ τρόπῳ ἐξηγουμένη; Πῶς ἡ μὲν ἐκτελεστικὴ

ἐξουσία ἐκήρυξεν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἄλλην, ἡ δὲ νομοθετικὴ παραδέχεται ἄλλην; Τέλος δὲ, πῶς τὸ μὲν πρόσωπον ὡμολογήθη τοιοῦτον, τὸ δὲ πρᾶγμα οὐχί; Ἐν ἄλλαις περιστάσεσι παραδεχόμενα εἴδομεν τὰ πράγματα καὶ ἀποβαλλόμενα τὰ πρόσωπα· ἐν τῇ προκειμένῃ ὅμως συνέβη πᾶν τὸ ἐναντίον· ἀπεβλήθη τὸ πρᾶγμα καὶ παρεδέχθη τὸ πρόσωπον. Ἴσως εἴπωσί τινες, ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τῆς 24 φεβρουαρίου ἀσύμφορος ἦτο πολιτικῶς, διότι ἐπήγαζεν ἐκ τῆς Ἑταιρίας τῶν Φιλικῶν, καθ' ὃν λόγον τῷ 1822 ἀσύμφορος θεωρηθεὶς καὶ ὁ Φοίνιξ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου μετεβλήθη εἰς τὴν Αθηνᾶν τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. Καὶ τούτου ὅμως δοθέντος, ἐρωτῶμεν, πόθεν ἐκπηγάζει καὶ ἡ 25 μαρτίου; Ἤ τίνα ἔχουσι λόγον ἀπέναντι τῆς μιᾶς ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης τὸ πολιτικὸν συμφέρον τῆς ἡμέρας καὶ αἱ διάφοροι μορφαὶ αὐτοῦ, μεταβατικαὶ πάντοτε; Ἰδοὺ ὅτι καὶ ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ Μαυροκορδάτου διεδέχθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Φοίνικος ἐπὶ Καποδιστρίου τῷ 1828, καὶ ὁ Φοίνιξ πάλιν τοῦ Ὑψηλάντου καὶ Καποδιστρίου ἀντικατέστη διὰ τοῦ βασιλικοῦ σήματος τῷ 1833. Κατὰ πάντα ἄρα ὀρθὸν συλλογισμὸν, τὸ ἀρκτῷον τοῦ Ὑψηλάντου κίνημα, ἢ ὡς ἐπανάστασις, ἢ ὡς ἀντιπερισπασμὸς ἐξιὸς πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος, θεωρηθῇ, οὔτε καταδικάζεται εἰς λήθην ἕνεκα τοῦ τόπου, οὔτε διαγράφεται ὡς μὴ γεγονὸς ἕνεκα τῆς ἀποτυχίας. Ἀπέτυχον [illegible] δυστυχίαν καὶ αἱ μερικαὶ τῆς Θεσσαλίας, Μακεδονίας, Σκύρου, Χίου, Ψαρῶν καὶ Κάσσου κινήσεις· ἀλλ' ὅμως ἀναγνωρίζονται, καὶ ὀρθῶς, ὡς τὴν ὅλην συναποτελέσασαι ἐπανάστασιν, καὶ διὰ τοῦτο οὐδέποτε ἀπεκλείσθησαν τοῦ συλλόγου τῶν ἐθνικῶν συνελεύσεων οἱ ἀντιπρόσωποι τούτων μέχρι τοῦ 1843. Ὅπως δ' ἂν ἔχῃ, ὑπείκοντες εἰς τὸ ἅπαξ δεδικασμένον, θεωροῦμεν τὴν 25 μαρτίου, ἂν οὐχὶ γεγονὸς, ἰδέαν ὅμως λαμπρὰν καὶ ἑλληνικωτάτην, ὡς στηριζομένην ἐπὶ τῶν ἀναλλοιώτων ἀρχῶν τῆς ἁγίας ἡμῶν ἐκκλησίας, φέρουσαν δ' ὕψος μέγα καὶ βεβαιοῦσαν τὴν πάντοτε σωτήριον

ένότητα καὶ συγχώνευσιν τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ πνεύματος.

Ἀλλ' ἑτέρα τις πρᾶξις, νομοθετικὴ μάλιστα, ὑπερέβη τὴν ἀνωτέραν. Ἐκείνη μὲν παρεξέκλινε τῆς ἱστορικῆς ἀκριβείας, μόνον ἀδικήσασα τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως· αὕτη ὅμως καταστρέψασα τὴν ἱστορίαν, ἠδίκησε τὸ ἔθνος ὡς πρὸς τὰ δικαιώματα καὶ τὸν προορισμὸν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀμφότεραι ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς τοῦ προσωπικοῦ ἐγωϊσμοῦ προῆλθον, καὶ ἐπειγόμεθα, ὅπως διέλθωμεν ἐν περιλήψει τὰ πράγματα.

Γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, ὅτι, ἅμα κινηθεῖσα ἡ ἐπανάστασις, ὠνομάσθη ἐ θ ν ι κ ή, ἤτοι ἐπανάστασις τῆς ὅλης Ἑλλάδος, εἰ καὶ μόνον τὸ ὄγδοον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐπανέστη μέρος· ὡσαύτως γνωστὸν, ὅτι, ἅμα συγκροτηθεῖσαι αἱ συνελεύσεις, ὡς καὶ αἱ διοικήσεις, ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ μετέπειτα, ὠνομάσθησαν ἐ θ ν ι κ α ὶ, εἰ καὶ κατεξουσίαζεν ἡ τουρκικὴ ἡμισέληνος τὰ ἑπτὰ τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν μέρη. Μάλιστα δὲ, αὐτὸ ἀναγνωρίσασαι τὸ πρᾶγμα, ὡς τετελεσμένον, καὶ αἱ μεγάλαι σύμμαχοι δυνάμεις, ὠνόμασαν ἐκ τοῦ ὅλου τὸ μέρος «Β α σ ί λ ε ι ο ν τ ῆ ς Ἑ λ λ ά δ ο ς». Ἀλλὰ πόθεν ἐπήγασεν ἀξίωσις τοιαύτη, δίκαιον τοιοῦτο; Ἠδύνατο ἆρα τὸ μέρος ἀντιπροσωπεύειν τὴν ὅλην ἐθνότητα καὶ ἐργάζεσθαι ὑπὸ χαρακτῆρα τοιοῦτον; Ἄλλως, ἡμιτουρκικαὶ διὰ μίαν ἐποχὴν καὶ αἱ Ἰόνιαι νῆσοι, πῶς οὐκ ὠνομάσθησαν Ἑλληνικὸν, ἀλλ' Ἰόνιον Κράτος, αὐτόνομοι καὶ ἀνεξάρτητοι γενόμεναι; Ἐκ τῶν προτέρων ἐξεταζόμενον τὸ ζήτημα, ἀφ' ἑαυτοῦ λύεται.

Ἀληθὲς, ὅτι ἡ ἐπανάστασις οὐ συνεπληρώθη κατὰ τὰ προεσχεδιασμένα· ἀλλ' ἐπίσης ἀληθὲς, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κατὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας συνωμοσία ἐγένετο γενικὴ καὶ οὐχὶ μερική· ἐπομένως τοῦ κινήματος τὴν εὐθύνην καὶ τὰ βάρη συνωμολόγησεν ἅπασα ἡ Ἑλλὰς, τὸ δὲ μέρος ἢ οὐκ ἐτόλμα, ἢ ἀπετύγχανε μετὰ βεβαιότητος, εἰμὴ συνήπτετο ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ πνεῦμα καὶ πᾶσα ἡ συνδρομὴ τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ, ὅπου

ἂν ὑπῆρχε γῆς. Τούτου ἕνεκα ἑκάστου Ἕλληνος ἡ πατρὶς ἦτο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς οὐχὶ ἡ γενεθλία, ἀλλ' ἡ πολεμία κατὰ τοῦ τυράννου ἑλληνικὴ γῆ· τοῦ δ' ὑπὸ τὴν δουλείαν Θρᾳκὸς, Ἠπειρώτου, Ἀσιανοῦ ἢ Νησιώτου Ἕλληνος, τοῦ προστατευομένου Ἰονίου Ἕλληνος, τοῦ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ παρενδημοῦντος ἢ ἐμπορευομένου Ἕλληνος ἡ καρδία, ἡ χεὶρ καὶ τὸ βαλάντιον ἦτο καρδία, χεὶρ καὶ βαλάντιον τοῦ ἐπαναστάτου Πελοποννησίου, Νησιώτου καὶ Στερεοελλαδίτου Ἕλληνος.

Οὕτως, ἐὰν ἔχωμεν βέβαιον, ὅτι οὐχὶ ἡ ὅλη Ἑλλὰς ἕνεκα περιστάσεων ἀνωτέρων, ἀλλὰ μόνον ἓν μέρος ἐπανέστη, ἡ πρώτη γενόμενον ἑστία καὶ τὸ πρῶτον ἐν πάσῃ ἁρμοδίᾳ ἐποχῇ ὁρμητήριον· ἐπίσης ὑπάρχει βεβαιότατον, ὅτι τὸ ὅλον ἔθνος κατεπολεμήθη παρὰ τοῦ τυράννου ὡς συνένοχον, καὶ ἀσυγκρίτῳ λόγῳ κατεσφάγη καὶ ὑπερεζημιώθη. Ἐκ τῆς ὑπολογιζομένης δι' ὅλον τὸν ἐννεαετῆ πόλεμον θυσίας τριακοσίων καὶ πεντήκοντα χιλιοστυῶν Ἑλλήνων αἱ ἡμίσεις περίπου ἀναλογοῦσιν εἰς βάρος τῶν μὴ ἐλευθέρων τόπων. Ἀλλ' ἆρά γε καὶ ὀλίγαι ἐκ τῶν ἤδη ὑπὸ τὸν ζυγὸν ἐπαρχιῶν προεκινδύνευσαν καὶ διὰ τῶν ὅπλων ὑπὲρ τοῦ μέρους; Ἐὰν ἐγένετο ἀδύνατος ἡ κίνησις τῆς Θρᾴκης καὶ Ἰωνίας, μὴ οὐκ ἐπολέμησαν μέρη τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσπρωτίας καὶ ἄλλαι τῆς Ἠπείρου χῶραι; Ἐὰν ἐγένετο ἀδύνατος ἡ κίνησις τῆς Λέσβου, Κύπρου, Ῥόδου καὶ ἄλλων νήσων, μὴ οὐκ ἐπολέμησαν τὰ Ψαρὰ, ἡ Κρήτη, ἡ Κάσσος καὶ ἡ Σάμος; Ἐὰν ἐν γένει οὐχ ὡπλίσθησαν χῶραι πολλαὶ, μὴ οὐκ ὠφέλησαν καὶ αὗται σπουδαίως ὑπὲρ τοῦ μέρους, μεγάλας ἀντιπερισπάσασαι τοῦ ἐχθροῦ δυνάμεις; Παρ' ὅσα διελάβομεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐν τῷ τόμῳ Β', παρατηροῦμεν καὶ ἤδη, ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῆς Πελοποννήσου ἐπνίγετο κατὰ πάντα ἀνθρώπινον ὑπολογισμὸν ἐπὶ τῆς πρώτης τριμηνίας τοῦ πολέμου, εἰ ἐπλημμύρουν κατ' αὐτῆς ἀνατολικῶς τε καὶ μεσημβρινῶς, ὡς ὁ Ἰουσοὺφ πασᾶς, Ἀσλανάκης καὶ Κεχαγιᾶ βεγῆς δυτικῶς, ἂν οὐχὶ ἄλλαι, τοὐλάχιστον αἱ εἰς τὴν Κύπρον μετα-

βᾶσαι ἐκ τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης τέσσαρες χιλιάδες βαρβάρων, αἱ εἰς τὰς Κυδωνίας καταβᾶσαι ἐκ τῆς Ἀσίας ἕτεραι τέσσαρες χιλιάδες καὶ αἱ τὴν Σμύρνην καταλαβοῦσαι ἕτεραι ἓξ χιλιάδες.

Ὁ Ἐπαμινώνδας ὠνόμαζέ ποτε τὴν Βοιωτίαν «ὁρχήστραν Ἄρεως»· ἀλλ' ἡμεῖς τοιαύτην ὀνομάζομεν τὴν Ἑλλάδα ἅπασαν τοῦ 1821, διότι ἡ μὲν ἐσιδηροφόρησεν, ἡ δὲ ἐγένετο στρατόπεδον πολεμίων σφαττόντων, διαρπαζόντων καὶ καταστρεφόντων. Τίς ὑπάρχει ἐξαίρεσις τόπου κατά τε Εὐρώπην καὶ Ἀσίαν, ἐν ᾧ οὐκ ἐχύθη αἷμα μαρτύρων ὁμογενῶν, οὐδ' ἔλαβον χώραν αἰχμαλωσίαι, καταστροφαί, ἁρπαγαὶ καὶ βιαιοπραγίαι παντὸς εἴδους καὶ πάσης βαρβαρικῆς ὠμότητος διὰ τὴν ἰδίαν τῆς ἐπαναστάσεως ὑπόθεσιν; Ἐν ταῖς ἐπαναστάσαις ἐπαρχίαις οἱ Τοῦρκοι ἐπολέμουν τοὺς Ἕλληνας θανατόνοντες, αἰχμαλωτίζοντες, καίοντες καὶ διαρπάζοντες· ἀλλ' ἐν ταῖς μὴ ἐπαναστάσαις οὐ μόνον ἔσφαττον διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ᾐχμαλώτιζον, ἔκαιον καὶ διήρπαζον, ἀλλὰ καὶ ἐφυλάκιζον, καὶ ἐξώριζον, καὶ ἐμαστίγουν, καὶ κατεπίεζον, καὶ ἠγγάρευον καὶ τὰ βάρη τοῦ πολέμου εἰς αὐτοὺς ἐπεφόρτιζον. Ὁ τύραννος συνωμότας ἔβλεπεν ἐν γένει, καὶ οὐχὶ μόνον ἐπαναστάτας· τὴν ἰδέαν κατεδίωκεν ἐν γένει, καὶ οὐχὶ μόνον τὸ πρᾶγμα. Οὐδεμίαν ἔκαμεν οὗτος διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο, διότι «γκιαοῦραι» πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, καὶ ἐπομένως ἔνοχοι ἐπίσης, ἦσαν οἵ,τε ἐπαναστάντες, ὧν ἐπολέμει τὴν δύναμιν, καὶ οἱ μὴ ἐπαναστάντες, ὧν ἐτιμώρει τὴν διάνοιαν. Ἐντεῦθεν, ἐν ᾧ οἱ ἐπαναστάντες ἠγωνίζοντο διὰ τὴν κοινὴν σωτηρίαν, οἱ μὴ ἐπαναστάντες καὶ αὐτὴν ηὔχοντο καὶ συνέδραμον, καὶ πάντοτε ἤλπιζον τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν.

Ὡς ἄρα ὑπῆρχον κοινὰ ἡ καταγωγή, ἡ θρησκεία, ἡ γλῶσσα, τὰ ἐκ τῆς τυραννίας παθήματα, τὰ κατὰ τῆς τυραννίας μίση καὶ οἱ σκοποί· οὕτω κοινὰ ἐγένοντο καὶ ἡ πρὸς τὴν ἐπανάστασιν ἀπόφασις, τὰ ἐξ αὐτῆς παθήματα, ἡ συνδρομὴ καὶ

ἡ ἑνότης τῶν ἐλπίδων. Ἑπομένως ὠνομάσθησαν καταλλήλως ἐθνικαὶ ἥ τε ἐπανάστασις καὶ αἱ ἐκ ταύτης γεννηθεῖσαι συνελεύσεις καὶ διοικήσεις, ὡς καὶ ἡ βασιλεία, ἵνα διατηρῆται τὸ ἀδιαίρετον καὶ ἡ μία ἰδέα· οὐδ' ἀπωλέσθη πώποτε τὸ ἀπαράγραπτον δικαίωμα τοῦ ὅλου, διότι ἀνεγνωρίσθη πολιτικῶς ἐλεύθερον τὸ μέρος· οὐδ' ἐπληρώθη ποτὲ ὁ προορισμὸς τῆς 25 μαρτίου 1821, διότι ἐπῆλθεν ἡ συνθήκη τῆς 26 ἀπριλίου (7 μαίου) 1832. Διὰ ταῦτα, καὶ μετὰ τὴν διακοπὴν τοῦ πολέμου, τὴν αὐτὴν ἡ δούλη Ἑλλὰς ἐξακολουθεῖ ὁδόν, δίδουσα εἰς μὲν τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν πολιτικὸν φόρον αὐτῆς ἕνεκα τοῦ παρόντος, εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας τὸν ἐθνικὸν φόρον αὐτῆς ἕνεκα τοῦ μέλλοντος. Τὰς Ἀθήνας θεωρεῖ αὕτη ὡς τὴν ἐπισημοτέραν διαμαρτυρίαν τοῦ ὅλου· τὰς Ἀθήνας, ἐντὸς μόνων τῶν ὁρίων τοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπαρχούσας, ἔχει ἐπίτροπον τῆς ἀναλλοιώτου μεγάλης ἰδέας καὶ παρακαταθήκην ἱερὰν πάσης ἀγαθῆς ἐλπίδος. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἀνεγνωρίσθησαν ἅπαξ δυνάμει ἐθνικαὶ καὶ ἡ ἐπανάστασις καὶ αἱ συνελεύσεις καὶ αἱ προσωριναὶ διοικήσεις καὶ ἡ κυβέρνησις τοῦ 1828 καὶ ἡ βασιλεία τοῦ 1833· ἔπεται, ὅτι ἡ πράγματι κυριαρχία τοῦ σουλτάνου ἐστὶ προσωρινότης τις, ζήτημα χρόνου πλέον.

Καὶ ὕστερον ὅλων τούτων δαίμων ὀλέθριος, βασκαίνων ἀναντιῤῥήτως τὴν ὑφισταμένην ἐθνικὴν ἑνότητα, τὴν μεγάλην ἰσχὺν τῶν ἀπὸ κοινοῦ δικαίων καὶ ἐλπίδων, τὸ μέλλον αὐτὸ τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ, ἔῤῥιψεν ἐν τῷ μέσῳ τὴν περὶ τοῦ ψηφίσματος Β' τοῦ 1844 ἀποτρόπαιον ἰδέαν. Λυπηρῶς στενοκέφαλοί τινες, αὐτεπάγγελτα γενόμενοι ὄργανα ἀνταξιώσεων μικροπρεπῶν, ἀνταξιώσεων καταμαχομένων ἐν μέγα παρελθὸν καὶ ἐν μέγα ἐπίσης μέλλον, παρήτησαν τὴν σημαίαν τῆς κυρίας ἀποστολῆς, ἣν ἔφερον, καὶ πολλοὺς παρασείραντες ἄλλους, ἀπὸ συνελεύσεως πράγματι ἐθνικῆς μετεσχηματίσθησαν αἴφνης εἰς σύλλογον τοπικόν, τοπικὰς ἐπιδιώκοντα προτιμήσεις καὶ διακρίσεις φυλετικὰς δι' ἀποκλειστικῆς νομοθεσίας. Καὶ ἦτο ἄρα ἀναρμοδία, ἢ καὶ ἀδύνατος, ἡ

διοικητικὴ ὁδὸς πρὸς ἀποτέλεσμα τοιοῦτο, εἰ ἐθεωρεῖτο ὁ ἀποκλεισμὸς ὡς ὅρος ἀπαραίτητος καὶ μόνος δυνάμενος ἐξασφαλίσαι τὴν πατρίδα, δι' ἄλλων δὲ λέξεων, συμφέροντα προσωπικὰ τῆς ἡμέρας; Καὶ ἦτο, ἐρωτῶμεν, ἁρμοδία εἰς πρᾶξιν ριζικῶς ἀντεθνικὴν συνέλευσις, ἐθνικὴ καλουμένη;

Ἐὰν ἦτο αὐτοχθονικὴ ἁπλῶς, πῶς ὠνομάζετο ἐθνική; ὑπάρχουσα δὲ, δι' οὓς προείπομεν λόγους, ἐθνικὴ, ἐργαζομένη καὶ ἀναγνωριζομένη ὡς τοιαύτη, πῶς, ἴσης προκειμένης διανομῆς δικαιωμάτων, ἀπερρόφα τὸ ὅλον ἐν τῷ μέρει, ἐν ᾧ φύσει τὸ μέρος ἀπορροφᾶται ὑπὸ τοῦ ὅλου; Πῶς ἐψήφιζε τὰ δικαιώματα τῶν ἐπαναστατῶν μερικὰ, ἐν ᾧ τὰ βάρη τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρξαν γενικά; Πῶς ἐψήφιζε διακρίσεις πολιτικὰς Ἑλλήνων πρὸς Ἕλληνας μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἐν ᾧ ἐξέλειπον διακρίσεις στρατιωτικαὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, ὅλοι δ' ἐπίσης ἔχυνον τὸ αἷμα αὐτῶν καὶ τὰ πάντα ὑπέφερον ὑπὲρ τοῦ ὅλου; Ἐὰν ἡ Τουρκία ἐθεώρει συνωμότην καὶ ἐπαναστάτην πάντα Ἕλληνα, κατὰ μείζονα λόγον τὸ ἐλευθερωθὲν μέρος τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἀποτέλεσμα ὂν τῆς ἀπὸ κοινοῦ συνωμοσίας καὶ ἐπαναστάσεως, ὤφειλεν, ἵνα ἀναγνωρίζῃ ὡς ἐλεύθερον καὶ δέχηται ὡς πολίτην πάντα προσερχόμενον Ἕλληνα. Πᾶν ἄλλο ἔτεινε πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Τουρκίας, καθ' ἃ ἰσχυρίσθη αὕτη πάντοτε, καὶ ἐπὶ τῆς συνθήκης τοῦ 1840 καὶ μετέπειτα. Κακῇ τύχῃ ὅμως τὰ πάντα παρεννοήθησαν. Ἡ θύελλα αὐτοχθονισμοῦ, κακῶς ἐξηγουμένου καὶ κάκιστα παρεμβαλλομένου ἐν ταῖς ἐθνικαῖς ἀποφάσεσι, παρέστρεψε πᾶσαν κρίσιν ὀρθὴν, καταβύθισε πᾶσαν ἰδέαν γενικὴν, ἠθέλησε τὴν ἐξάλειψιν ἑνὸς ὅλου παρελθόντος καὶ παρήγαγεν ἓν στίγμα, ἀποκρουσθὲν παρὰ τῆς ἀνωτέρας ἰσχύος τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως.

Κατὰ τὴν τριμηνιαίαν τῆς ἐπαναστάσεως περίοδον σημειοῦνται μεγάλα τὰ παθήματα τῶν ἀόπλων Ἑλλήνων παρὰ τῶν Τούρκων, καὶ μεγάλαι αἱ ἀτυχίαι τῶν Τούρκων παρὰ τῶν ἐνόπλων Ἑλλήνων. Ἡ ἐξιστόρησις τῶν πρώτων ἀπήτει οὐχὶ

κεφάλαιον ἓν ἢ δύο, ἀλλὰ τόμους ὁλοκλήρους· ὁ δὲ παράλληλος τῶν δευτέρων πρὸς ταῦτα ἀποδείκνυσι, τί ἐστι τουρκισμός, ἤτοι ἐνσεσαρκωμένη βαρβαρότης καὶ ὀπισθοδρόμησις, καὶ τὶ δύναται ὁ ἑλληνισμός, ἤτοι ἡ προσωπεποιημένη ἰδέα τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς προόδου. Ἐνίκων οἱ Τοῦρκοι, ἀρξαμένης τῆς ἐπαναστάσεως, κατὰ γῆν ἐν τῇ Γόρτυνι, ἐν τῇ Ἠλείᾳ, ἐν ταῖς Πάτραις, ἐν τῇ Βλαχοκερασιᾷ, ἐν τῷ Βαλτετσίῳ, ἐν τῇ Ὑπάτῃ, ἐν ταῖς Θερμοπύλαις καὶ ἐν τῷ Ἄργει· ἀλλ' οὐδὲν ἀποτέλεσμα ὡρισμένον ἔφερον, ὅτε διὰ μιᾶς νίκης οἱ Ἕλληνες ἀνέτρεπον ἔπειτα, ὅ,τι ὠκοδόμουν πρότερον ἐκεῖνοι. Οὕτως ὁ ἡρωϊσμὸς τῆς Γραβιᾶς καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῆς Γκιώνας ἀπέτρεψε τὴν καταβᾶσαν δύναμιν τοῦ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶ καὶ Ὀμὲρ Βρυώνου, ἀφ' ἧς προέθετο εἰσόδου εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ μεθ' ὅλην τὴν προηγηθεῖσαν ἰσχυρὰν νίκην αὐτῆς ἐν ταῖς Θερμοπύλαις. Οὕτως ὁ ἡρωϊσμὸς τοῦ Λεβιδίου, ἡ κρίσιμος νίκη τοῦ Βαλτετσίου καὶ ὁ θρίαμβος τῶν Δολιανοβερβένων κατέκλεισαν ἐν τῇ Τριπόλει τὴν κυριωτέραν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Τούρκων δύναμιν μετὰ τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ, καὶ μεθ' ὅσας ἂν ἐκέρδησαν προτέρας νίκας καὶ οἱ πρῶτοι καὶ ὁ δεύτερος. Ἡ νίκη ἄρα τῶν Τούρκων, μαχομένων ὑπὲρ ἐξουσίας, ἦτο διὰ τοὺς Ἕλληνας μία γύμνασις καὶ ὑλικὴ μόνον ζημία· ἡ νίκη ὅμως τῶν Ἑλλήνων, μαχομένων ὑπὲρ πατρίδος, ἦτο διὰ τοὺς Τούρκους μία κρίσις καὶ ἠθικὴ ὁλοκλήρως θυσία. Ἐν μόνῃ τῇ Θεσσαλομαγνησίᾳ αἱ προκαταρκτικαὶ νίκαι τῶν Τούρκων ἐπήνεγκον κατόπι βέβαιον ἀποτέλεσμα.

Ἀλλὰ κατά τε τὴν θάλασσαν καὶ τὴν Δυτικὴν Στερεὰν οὐδεμία ἄλλη ἐπὶ τῆς τριμηνίας ταύτης μνημονεύεται ἀποτελεσματικὴ νίκη τῶν Τούρκων, ἢ μία, ἡ κατὰ τῆς ἐφόδου τοῦ Ἀντιρρίου. Ἡ κυρίευσις τῶν ἐν Μήλῳ πολεμικῶν πλοίων τοῦ τυράννου, οἱ θρίαμβοι κατὰ τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον καὶ τὴν Ἴμβρον, ἡ διάλυσις τοῦ ἐκ τῆς Ἰωνίας καὶ κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἐπιβιβαζομένου στρατοῦ τοῦ Βεκὴρ πασσᾶ καὶ ἡ

πυρπόλησις τοῦ δικρότου ἐν τῇ Ἐρέσῳ ὑπῆρξαν ἔργα τῶν θαλασσίων Ἑλλήνων. Ὡσαύτως τῶν Ἑλλήνων Ἀκαρνάνων καὶ Αἰτωλῶν ἔργα ὑπῆρξαν ἡ ἄμεσος καταστροφὴ τῆς ἐσωτερικῆς δυνάμεως τοῦ Ἀγρινίου καὶ Ζαπαντίου, καὶ αἱ νίκαι κατὰ τῶν ἔξωθεν ἐπελθουσῶν δυνάμεων ἐν τῷ Θυάμῳ καὶ τῷ Κομποτίῳ. Ἐξ ἐναντίας, διὰ τίνων συγχρόνως οἱ βάρβαροι διεκρίθησαν ἔργων; Διὰ τοῦ τρομεροῦ ἀνοσιουργήματος κατὰ τῶν ἀνωτάτων ἱεραρχῶν τῆς ἐκκλησίας, τοῦ Γρηγορίου καὶ Κυρίλλου· διὰ τῆς ἀδιακρίτου θανατώσεως ὅλων τῶν ἐγκρίτων, ἢ μὴ, ἀρχιερέων καὶ ἐπισκόπων, τῶν παντὸς βαθμοῦ ἱερατικῶν, τῶν πάσης τάξεως πολιτικῶν, προκρίτων, ἐμπόρων, βιομηχάνων καὶ λοιπῶν καθ' ἅπασαν τὴν ἐπικράτειαν· ἔτι δὲ διὰ τῶν φρικωδεστέρων ὀχλαγωγιῶν καὶ τῶν αὐθαιρέτων φόνων· διὰ τῆς λυσσώδους καταπατήσεως, διαρπαγῆς καὶ πυρπολισμοῦ τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν, καὶ τοῦ πομπώδους ἐκμυκτηρισμοῦ τῶν ἱερῶν· ἔτι δὲ διὰ τῆς πανωλεθρίας τῶν Κυδωνιῶν, τοῦ ἀφανισμοῦ τῆς Σμύρνης καὶ διαφόρων ἄλλων πόλεων, τῶν πολυπληθῶν φυλακίσεων, τῶν ζωωδῶν ἀγγαρειῶν, τῶν δημεύσεων, τῶν ἀπαγορεύσεων καὶ ὅσων ἄλλων θέλομεν εἰπεῖν ἐν τῷ τόμῳ Δ', περατοῦντες τὸ κεφάλαιον Δ' τοῦ τόμου Β' καὶ τὸ Ζ' τοῦ παρόντος.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς τριμηνιαίας περιόδου ἀπωλέσθησαν Τοῦρκοι κατὰ θάλασσαν μᾶλλον, ἢ κατὰ γῆν· Ἕλληνες δὲ ἐν μὲν τῇ θαλάσσῃ οὔτε μνημονεύονται τοιοῦτοι, κατὰ δὲ τὰς μάχας τῆς ξηρᾶς ὀλιγώτεροι ἐν συνόλῳ τῶν Τούρκων ἔπεσον. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἀρχηγῶν παρὰ τοῖς Τούρκοις μὲν δευτερεύοντα μᾶλλον πρόσωπα ἐξέλιπον· παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὅμως ἐπαισθητὴ ἐγένετο ἡ ἀπώλεια τοῦ Διάκου ἐν ταῖς Θερμοπύλαις, τοῦ Βασδέκη ἐν τῇ Θεσσαλομαγνησίᾳ, τοῦ Νικολοπούλου ἐν τῇ Βλαχοκερασιᾷ, τοῦ Στριφτόμπολα ἐν τῷ Λεβιδίῳ, καὶ τοῦ Βιλαέτου ἐν τῷ Λαντσοίῳ. Ὡς δὲ ἐν ταῖς ἀόπλοις χώραις αἱ πόλεις τῶν Κυδωνιῶν καὶ Σμύρνης, οὕτω καὶ ἐν μὲν τῇ Πελοποννήσῳ αἱ τῶν Πατρῶν, Αἰγίου, Κορίνθου,

Ἄργους καὶ Πύργου, ἐν δὲ τῇ Στερεᾷ ἡ τῆς Λεβαδείας, ὑπέστησαν καταστροφὴν μεγάλην. Ἀλλ' ἐδόξασαν τὴν μὲν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα αἱ δύο μάχαι τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Γραβιᾶς, τὴν δὲ Πελοπόννησον αἱ τρεῖς τοῦ Λεβιδίου, Βαλτετσίου καὶ Δολιανοβερβένων, τὴν δὲ Δυτικὴν Ἑλλάδα ἡ κυρίευσις τοῦ Ἀγρινίου καὶ Ζαπαντίου, καὶ ἰδίως ἡ μάχη τοῦ Θυάμου· ἐδόξασαν ἐπίσης τὰς ναυτικὰς νήσους ἡ διάλυσις τοῦ Βεκὴρ πασσᾶ καὶ ἡ ἀποτυχία τῆς πρώτης ὑπὸ τὸν Καρᾶ-Ἀλῆν ἐκστρατείας τοῦ σουλτανικοῦ στόλου. Προσέτι δὲ οὐχὶ μικρὰν περιποιοῦνται τιμὴν, τοῖς μὲν ναυτικοῖς ὁ πρὸ τῆς Ναυπάκτου ἀξιομνημόνευτος ἡρωϊσμὸς τοῦ νέου Γεωργίου Παξινοῦ, τοῖς δὲ Πελοποννησίοις ἡ γενναία διαμαρτυρία κατὰ τοῦ προξένου Γρὴν καὶ ἡ τῶν Καλτεζῶν πρώτη συνέλευσις καὶ τὸ πρῶτον πολιτικὸν σύστημα.

Ἀλλ', ὡς γνωστὸν, στρατιώτας μόνον εἶχεν ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, καὶ οὐχὶ στρατιωτικὸν, καθὼς οἱ Τοῦρκοι, κράτος ὄντες πολυχρόνιον. Παρ' αὐτοῖς ὑπῆρχον ὁπωσδήποτε τεταγμένα καὶ κινητὰ τὰ σώματα τῶν «γενιτσάρων, τοπτσί»δων, δελίδων, σιπαχίδων, κουμπαρατσίδων, μποσταντσί»δων» καὶ καθεξῆς· παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὅμως, ἕνεκα τῆς προτέρας πολιτικῆς καταστάσεως τοῦ τόπου, ὀλίγιστοι, καὶ οὗτοι ἐν μέρει, ἐφάνησαν οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος στρατιωτικοὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, λείψανα τῶν ἄλλοτε ἀρματωλῶν καὶ τοῦ ἐν τῇ Ἑπτανήσῳ ἑλληνικοῦ σώματος. Ἀληθὲς, ὅτι ἀμφότερα τὰ διαμαχόμενα μέρη τὸν ἄτακτον ἠκολούθουν πόλεμον, διότι οἱ μὲν Τοῦρκοι, ὡς βάρβαροι, ἀπέκρουον τὴν ἐπιστημονικὴν γύμνασιν, οἱ δὲ Ἕλληνες, ὡς ὑπήκοοι τύπῳ καὶ δοῦλοι πράγματι, οὐκ ἠδύναντο ἔχειν οὔτε ἄτακτον, πολλῷ δὴ μᾶλλον τακτικὸν στρατόν· ὑπάρχει ὅμως μεγάλη καὶ πάλιν ἡ διαφορὰ στρατιωτῶν αὐτοσυλλέκτων καὶ ἀμόρφων πρὸς στρατιωτικὰ σώματα, ὑποκείμενα πάντως ὑπό τινα πειθαρχίαν, ἐξησκημένα σχετικῶς διὰ τῆς πείρας καὶ τοῦ χρόνου, μισθοφορούμενα καὶ ἐνισχυόμενα πρὸς ἄλληλα διὰ τοῦ ἱππι-

κοῦ καὶ τῶν τηλεβόλων. Πῶς ἄρα ὑπερίσχυον πολλάκις στρατιῶται τοιοῦτοι κατὰ στρατιωτικῶν ὡσεπιπολὺ σωμάτων; Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐξετάξομεν ἄλλοτε, καὶ ἤδη περιορισθησόμεθα μόνον εἰς ἁπλῆν τινα περιγραφὴν τῆς διαίτης τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν, τῆς τακτικῆς αὐτῶν ἐν τοῖς στρατοπέδοις, τῆς ὁπλίσεως καὶ τοῦ τρόπου ἐν ταῖς μάχαις ἀμυντικῶς τε καὶ ἐπιθετικῶς.

Οἱ πάντες ἐφόρουν ὁμοιομόρφως· πρῶτον, χιτῶνα καθήκοντα μέχρι τῶν γονάτων (φουστανέλλαν), δεόμενον διὰ ζωστῆρος περὶ τὴν ὀσφύν· δεύτερον, ὑποδύτην (γελέκι) καὶ περίσφυρα σάγινα· τρίτον, πῖλον ἐρυθροῦν, ὃν περιέβαλλον οἱ πλεῖστοι καὶ διὰ στροφίου (σερβέτας), ὡς οἱ Τοῦρκοι· τέταρτον, πέδιλα ἐξ ἀκατεργάστου δέρματος βοίου ἁπλᾶ καὶ ἐλαφρά, ὡς τῶν ποιμένων καὶ γεωργῶν (τσαρούχια)· καὶ πέμπτον, ἀμφίμαλλον ἢ ἑτερόμαλλον χλαῖναν (φλοκάταν), ἣν ἐπαναβλητὸν ὡσεπιπολὺ ἔφερον οἱ πλείους. Ὁ χιτὼν τοῦ μὲν ὁπλαρχηγοῦ πολλὰς εἶχε πτυχάς, τοῦ δὲ στρατιώτου ὀλίγας· τοῦ Ῥουμελιώτου ἐν γένει πλειοτέρας, καὶ τοῦ Πελοποννησίου μετριωτέρας. Πρώτη βάσις τοῦ στρατιωτικοῦ ἤδη ἱματισμοῦ ἦσαν «ἡ φουστανέλλα καὶ τὸ τσαροῦχι», ὧν ἄνευ, ὡς πλεοναζόντων, οὐ μόνον ἐθεωρεῖτό τις ἀναρμόδιος ἢ καὶ ἄνανδρος στρατιώτης, ἀλλὰ καὶ ἐνεπαίζετο ὡς «ψαλιδοκέρι» μὲν ἢ «σπληνάντερον» παρονομαζόμενος, εἰ ἐνεδύετο περισκελίδα (πανταλόνι), ὡς «τουντούμης» δὲ καὶ «χαλδούπης», εἰ ἔφερε βράκαν. Περὶ καθαριότητος, ὡς ἀδυνάτου οὔσης ἐν τοῖς στρατοπέδοις, περιττὸν νομίζομεν πάντα ἄλλον λόγον, ὅτε ἐπὶ τῆς σαρκὸς ὅλων, ἀπὸ τοῦ ἀνωτέρου μέχρι τοῦ κατωτέρου, τὸ βασίλειον τῶν φθειρῶν ἤκμαζε καὶ ὀδόλως κατεβάλλετο μεθ' ὅλην τὴν διὰ πολλῶν τρόπων ἐνεργουμένην σύντονον καταδίωξιν καὶ θραῦσιν. Οἱ ἅπαξ καὶ δὶς τῆς ἡμέρας ὁπλίζοντες τὰς χεῖρας αὐτῶν κατὰ τοῦ ὀχληροῦ τούτου ἐχθροῦ, ἐν τῇ αὐτῇ καὶ πάλιν εὑρίσκοντο κατασάσει ἐπὶ τῆς ἐπιούσης. Ὁ ἀδιάκοπος κνησμὸς ἀνυποφόρητος

ἐγίγνετο, καὶ ξυόμενοι διετέλουν οἱ πάντες ἄνευ περιστολῆς τινος, διότι τὸ κακὸν γενικὸν ἦτο. Οἱ στρατιῶται μάλιστα οὐκ ἐφθειρίζοντο διὰ τῶν χειρῶν, ὡς μὴ ἐπαρκουσῶν κατὰ τῆς τοσαύτης πληθύος, ἀλλ' ἐτινάσσοντο, ὡς ἔλεγον, ἤτοι ἐτίνασσον ἐπὶ πυρᾶς τὰ ἱμάτια, ὅτε ἀθρόαι κατέπιπτον αἱ φθεῖραι, μὴ ἀντέχουσαι κατὰ τῆς πολλῆς θερμότητος καὶ περικαιόμεναι· ὅπως δὲ καταστρέφηται καὶ ἡ κονὶς, συστέλλοντες καλῶς τὰ οὕτω θερμὰ ἱμάτια, ἐκάθηντο ἐπ' αὐτῶν καὶ ἀπέπνιγον οἱονεὶ ταύτην. Ἐντεῦθεν ἐπήγασε καὶ συνήθης κατέστη ἡ δικαιολογία τῆς χαρακτῆρα λειποταξίας φερούσης ἀναχωρήσεως αὐτῶν ἢ ἐκείνων τῶν στρατιωτῶν εἰς τὰ ἴδια: «Πάμε ν' ἀλλάξουμε».

Ἡ τροφὴ καὶ στρατιωτῶν καὶ ὁπλαρχηγῶν, ὅλων ῥυπώντων δι'ἀεικινησίαν καὶ δυσκολίαν τῶν μέσων, ἦτο ἐν γένει ξηρά· ὁ δὲ οἶνος, ὁ τυρὸς καὶ ἡ ἐλαία ἄφθονα ὡς ἐπιπολύ. Καθ' ἑβδομάδα, καὶ πολλάκις ἀπροσδιορίστως, ἐγίγνετο ἡ κρεωδαισία, ἐν χρήσει ὄντος μόνου τοῦ ἑψητοῦ. Ὁσάκις δ' οἱ κλίβανοι οὐκ ἐπήρκουν, οἱ στρατιῶται ἔμασσον ἐπὶ δέρματος, ἢ ἐπὶ πλακὸς, ἢ ἐπὶ τμήματος σανίδος, τὸν χορηγούμενον αὐτοῖς, συμμιγῆ πάντοτε καὶ ὡς ἐπιτοπλεῖστον ἐξ ἐλύμου (καλαμποκίου), ἄλευρον, ἕψοντες τὸν ἀζυμίτην καὶ ἄναλον ἄρτον ἐν σχήματι πλακοῦντος καὶ ἐντὸς πεπυρακτωμένης τέφρας ἐκ φρυγάνων, ἡμίοπτον διὰ τοῦτο ἢ ἔνωμον γινόμενον. Τοιοῦτος ἦν ὁ σποδίτης ἄρτος. Τοῦ ἀλεύρου οὐδεμία διάττησις ἐγίγνετο οὔτε καὶ δι' εὐρυτρήτου κοσκίνου. Ἐν χρήσει κοινῇ ἦσαν ἡ βομβύλη (τσίτσα) διὰ τὸν οἶνον, καὶ τὸ ἀσκίδιον διὰ τὸ ὕδωρ. Ἀπὸ δὲ τῆς πήρας τοῦ στρατιώτου, πολὺν συνήθως ἐπεσθίοντος ἄρτον μικρῷ ὄψῳ, οὐδέποτε ἔλειπον μέρος τυροῦ, ποσόν τι ἐλαιῶν, κρομμύων ἢ σκορόδων, ἔτι δὲ καὶ βελῶναι καὶ ῥάμματα καὶ λίθοι πυρῖται καὶ ὄπεας (τσανγκαροσούβλι) διὰ τὰ «τσαρούχια». Τοῖς στρατοῖς δ' ἠκολούθουν καὶ νευροῤῥάφοι (μπαλωματαὶ) καὶ χαλκεῖς ἐπισκευασταὶ πυροβόλων, καὶ κινηταὶ ἀγοραὶ παλιγκαπήλων, συγκροτούμεναι ἐκ τῶν τῆς

πρώτης ἀνάγκης τροφίμων, ἢ μὴ, οἷον οἴνων, οἰνοπνευμάτων, τρωγαλίων, ἰσχάδων, σκομβρίδων, χρομμύων, σκορόδων, ἐλαιῶν, τυροῦ, δερμάτων, ἐλαίου καὶ τῶν τοιούτων.

Οἱ πάντες ἐστρατοπεδεύοντο ὑπὸ τὰ δένδρα ἢ εἰς χαράδρας καὶ ῥεύματα σκιαζόμενα. Εὐτυχεῖς οἱ πηγνύοντες αὐτοσχέδιόν τινα ἐκ κλάδων ἢ θάμνων καλύβην ἢ σκιάδα (τσαρδάκι). Ἐπίσης εὐτυχεῖς οἱ ἔχοντες μίαν τινὰ ψίαθον πρὸς κατάκλισιν. Κατὰ πᾶσαν νύκτα ὡρίζοντο σκοποὶ, καὶ τὸ σύνθημα παρὰ τοῦ ὁπλαρχηγοῦ ἐδίδετο τοῖς πᾶσι. Ὄρθριοι δ' ἐγειρόμενοι οἱ στρατιῶται καὶ ἀρχηγοὶ, κατεσημαίνοντο τῷ σημείῳ τοῦ Σταυροῦ πρὸ τῆς ἀνατολῆς καὶ τὴν κόμην ἐκτενίζοντο. Κατὰ πολὺ ἠγαπᾶτο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ παχεῖα καὶ μακρὰ κόμη· ὁ δὲ φέρων τοιαύτην ἀνδριστὴς ἐθεωρεῖτο· οἱ δὲ ἐπιδεικνύμενοι ἐπὶ ἀνδρείᾳ, παρασείειν εἴθιζον τὴν ὀσφὺν καὶ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα βαδίζοντες.

Κατὰ πρωΐαν προσήρχοντο παρὰ τῷ ἀρχηγῷ ὑπὸ τὴν σκιάδα, ἢ ἐν ὑπαίθρῳ, πολλοὶ, ἕνα καὶ δύο καὶ τρεῖς πολλάκις σχηματίζοντες κύκλους καθημένων. Αἱ μάχαι, αἱ ἀνάγκαι τῆς ἡμέρας, ἡ κατάστασις τῶν ἐχθρῶν, τὸ ἀνδραγάθημα τούτου, ὁ ἡρωϊκὸς θάνατος ἐκείνου καὶ εἰδήσεις οἱαδήτινες ἦσαν τὰ συνηθέστερα ἀντικείμενα τῶν συνδιαλέξεων τούτων. Πολλάκις ὁ ὅμιλος οὗτος ἐγίγνετο κριτήριον πολυμελὲς διαφορᾶς στρατιωτικῆς· ὁ δὲ γηραιότερος τῶν ἀρχηγῶν, ἢ καὶ στρατιωτῶν, ἔφερε τὴν νικῶσαν ψῆφον, διότι ἐσεβάζετο παρὰ πάντων ὡς πολιὸς καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς ἄνθρωπος πρακτικῶν γνώσεων. «Τό 'πεν ὁ γέρος»· ὡς ἔλεγον καὶ οἱ Ὑδραῖοι, «θὸτ Λάζαρι» (τὸ εἶπεν ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης).

Πᾶς ἀρχηγὸς σώματος ἀπολύτως ἐπεμελεῖτο περὶ ὅλων τῶν ἀναγκαίων, εἶχεν ἕνα φροντιστὴν καὶ ἀπολύτως ἐτιμώρει τὸν ἐγκληματίαν, συνήθως μὲν δι' ἐπιπλήξεως ἱκανῶς προπετοῦς, δι' ἀφοπλίσεως ἢ δι' ἀτιμωτικῆς ἀποπομπῆς, ἐνίοτε δὲ καὶ διὰ θανάτου ἔτι. Διὰ τὴν προσωπικὴν ἀσφάλειαν αὐτοῦ εἶχε σωματοφύλακας ὡρισμένους· ἀπερχόμενος δὲ ἢ εἰς ἐπί-

σκεψιν, ἢ εἰς ἁπλοῦν περίπατον, ἀπεσύρετο πολλοὺς στρατιώτας (σκωπτικῶς παρονομαζομένους ὑπὸ τοῦ κοινοῦ ο ὐ ρ ὰ ν,) ἐν μὲν τῇ Πελοποννήσῳ ἄνευ πυροβόλων, ἐν δὲ τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι καὶ τῇ Κρήτῃ μετὰ πυροβόλων. Οἱ υἱόθετοι (ψ υ χ ο υ ϊ ο ὶ) συνήθεις ἦσαν παρὰ τοῖς ὁπλαρχηγοῖς τῆς Στερεᾶς, καὶ ἰδίως τῆς Ἀκαρνανοαιτωλίας, ἔργον ἔχοντες τὸ φέρειν κύπελλον καὶ καπνοσύριγκα, τὸ οἰνοχοεῖν ἐπὶ τῆς τραπέζης καὶ τὸ παρασκευάζειν τὴν στρωμνὴν τοῦ «καπιτάνου» ἐκ κλαδίων σκήνου, ἐλάτης, ἢ χόρτων. Ὡς δ' ἄλλοτε ἐπὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων οἱ Ἰφικρατεῖς, καὶ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων οἱ Φαβιανοὶ καὶ οἱ Θεοδοσιανοί· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως οἱ στρατιῶται ἐλέγοντο καὶ ἐγνωρίζοντο ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, ὡς Κολοκοτρωναῖοι, Πετμεζαῖοι, Τσαβελαῖοι, Βοτσαραῖοι, Τσογκαῖοι, Καραϊσκαῖοι, κλπ. Τὰ ὀνόματα ἄρα τῶν ἀρχηγῶν ἀνεπλήρουν τοὺς ἀριθμοὺς τῶν τακτικῶν συνταγμάτων.

Τὰς ὥρας τῆς ἀεργίας διεσκέδαζον, οἱ μὲν ἀνώτεροι κυβεύοντες, οἱ δὲ στρατιῶται τραγῳδοῦντες, ἢ αὐλοῦντες, ἢ δισκεύοντες, ἢ σφαιρίζοντες, ἢ πηδῶντες, ἢ παλαίοντες, ἢ ἐν περιστάσεσι δειναῖς κυάμοις μαντευόμενοι, ἢ τὸν πυρρίχην (λειβαδίτικον) συνηθέστερον καὶ τὸν ὅρμον (συρτὸν χορὸν) σπανιώτερον ὀρχούμενοι. Ὁ διαπρέπων τῷ δίσκῳ, τῇ πάλῃ, ἢ τῷ πηδήματι, ἀνευφημεῖτο παρὰ πάντων· τὸν δ' ἀποτυγχάνοντα δηκτικαὶ συνώδευον εἰρωνεῖαι.

Ὡραῖον ἦτο τὸ θέαμα τῆς συνδιαιτήσεως ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν, δι' ἧς ἐκρατύνοντο οἱ δεσμοὶ τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης καὶ πίστεως· καὶ εὐάρεστον λίαν τὸ ἄκουσμα τῶν ἡρωϊκῶν ἀσμάτων, παλαιοτέρων καὶ νεωτέρων, ὑπὲρ τῶν καλῶς ἀγωνισαμένων καὶ πεσόντων ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Αὐτὰ ἦσαν ἡ διάχυσις ὅλων ἀπέναντι τῶν τοσούτων ταλαιπωριῶν, ἡ διδασκαλία τοῦ καθήκοντος ἑκάστου, ἡ ἔμπνευσις πρὸς ἀνδραγαθίας καὶ τὸ θάρρος πρὸς τοὺς κινδύνους. Οἱ καλῶς τρα-

γωδοῦντες τὰ τοιαῦτα ἐθεωροῦντο ὡς ἄλλοι Ὀλυμπιόδωροι καὶ Δάμονες τῶν ἀρχαίων.

Ἡ εὐκρασία καὶ τὸ καρτερικὸν τοῦ Ἕλληνος στρατιώτου ὠφείλετο οὐ μόνον εἰς τὴν ἐκ γεννετῆς σκληραγωγίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐκουσίαν ἀποχὴν ἀπὸ αὐτῶν ἔτι τῶν ἀθωοτέρων τῆς ζωῆς ἀναπαύσεων. Μάλιστα δὲ ἐκυρίευε παρὰ τοῖς πολλοῖς ἡ προληπτικὴ μὲν, ἐξόχως διατηρουμένη ὑπὸ τῶν ἄλλοτε κλεπτῶν, ἀλλ' ἠθικωτάτη καὶ λίαν σωτήριος ἰδέα, ὅτι ἡ βολὶς τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβόλου διώκει τὸν τὰ σαρκικὰ διώκοντα. Ἐντεῦθεν ὁ σωφρονῶν ἐλογίζετο ἀπαθὴς πρὸς τὰς ἐκ χειρὸς βολάς.

Ἱκαναὶ δ' ἐκυρίευον αἱ προλήψεις, καὶ πολλάκις ἀποτελέσματα λυπηρὰ ἐπήνεγκον ἄνευ ἄλλης καὶ δικαιολογουμένης αἰτίας. Ἡ ἐμφάνισις λαγωοῦ ἢ ὄφεως κατὰ τὴν πορείαν τοῦ στρατοῦ ἢ κατὰ τὴν ἔναρξιν μάχης, ἡ πτῆσις πελαργῶν, κυνὸς ὠρυγμὸς, ἢ φωνὴ νυκτερινῆς ἴυγγος (γκιώνη), ἐξηγοῦντο ὡς οἰωνὸς ἀπαίσιος. Προσετίθεντο δὲ τούτοις ἡ πλατομαντεία, περὶ ἧς οἱ ἄλλοτε ἁρματωλοὶ γέροντες ἐθεωροῦντο οἱ μᾶλλον ἁρμόδιοι, καὶ ἡ ὀνειροκρισία, ἣν ἐπηγγέλλοντο οἱ Λάκωνες ἰδίως. Τί δ' εἴποι τις καὶ περὶ ἑτέρας, ἀλλὰ μᾶλλον ἀλλοκότου καὶ ἀντιθέου, προλήψεώς τινων ἐκ τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Στερεᾶς; Δυστυχὴς ὁ ἱερεὺς, ὅστις ἐτύγχανεν ἔμπροσθεν τούτων, ὁδοιπορούντων τῇ πρωΐᾳ! Ὡς φάσμα δυσμενὲς, ὡς σημεῖον μοχθηρὸν ὑπελαμβάνετο καὶ κατεδιώκετο οὗτος εἰς τὰ ὀπίσω, ἢ καὶ ἐφονεύετο.

Ἡ κυρία ὅπλισις τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν συνίστατο ἐκ πυροβόλου, μᾶλλον ἐπιμήκους, ἐξ ἑνὸς ἢ δύο πυροβολίων καὶ δύο ἢ ἑνὸς γωρυτῶν (παλασκῶν). Ὁ σίδηρος τοῦ πυροβόλου συνεδέετο μετὰ τῆς ἀκτηρίδος διὰ σιδηροῦ ἢ ὀρειχάλκου ἐλάματος· ἀντὶ δὲ τούτου ἱκανοὶ τῶν χωρικῶν ἐχρῶντο κατὰ πρῶτον λώρῳ δερματίνῳ ἢ καὶ σπαρτίῳ. Πόλλοι ἔτι ἔφερον καὶ παραξυφίδα (γιαταγάνι), ὀλίγοι δὲ καὶ ξίφος καμπύλον, κρεμάμενον περὶ τὸν ἀριστερὸν μηρὸν διὰ λώρου. Ἐπισημό-

τερος ἢ γενναιότερος ἀνεγνωρίζετο ὁ χρυσοπάρυφος, ἤτοι ὁ φέρων ἀργυρᾶ καὶ μάλιστα χρυσοβαφῆ τὰ ὅπλα καὶ τὰ ἱμάτια, διότι ὑπετίθετο ὡς κεκτημένος τοιαῦτα δι' ἀνδραγαθιῶν. Πίπτοντος ὄμβρου κατὰ τὰς ὁδοιπορίας, τὸ πυροβόλον ἐφέρετο ὑπὸ μάλης, πρὸς τὰ κάτω κλίνον, ἢ ἐκαλύπτετο τὸ πυρεῖον αὐτοῦ διὰ κηρωτοῦ. Πλεῖστοι δ' ἔφερον ἔτι περίαπτα, καὶ σπάνιοι τὸ ἀλεξιφάρμακον (παντσέχρι).

Ὀχυρωματικὴ τῶν Ἑλλήνων ἦσαν φυσικῶς μὲν τὰ στενώματα, τὰ ὑψώματα, αἱ ὑπώρειαι, οἱ χάνδακες, αἱ ῥευματίαι καὶ πᾶσα ἀπότομος καὶ δύσκολος θέσις· τεχνητῶς δὲ αἱ οἰκίαι, οἱ λινοί, οἱ μυλῶνες, οἱ πῦργοι, τὰ ἐξωκκλήσια καὶ ἐν γένει οἱ ἐκ λίθων ἢ χώματος κατασκευαζόμενοι προμαχῶνες. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες ἐμάχοντο καθήμενοι ἢ κύπτοντες, οἱ προμαχῶνες ἐσχηματίζοντο εἰς ὕψος ἑνὸς μέτρου ἐν εἴδει ταινίας, ἢ ἡμικύκλιοι, ἢ ὅλως κλειστοί, κατὰ τὴν θέσιν. Διὰ τὴν ἔλλειψιν δὲ ἱππικοῦ καὶ τηλεβόλων, ὡς καὶ διὰ τὸ πάντοτε ὑπεράριθμον τῶν πολεμίων, οἱ Ἕλληνες ἀπεῖχον τοῦ ἐκτίθεσθαι ἐπὶ τῶν πεδίων, ἐκτὸς ἂν ἐκαλύπτετο μέρος τούτων ὑπὸ ἀμπελώνων, ἢ διεχωρίζετο ὑπὸ γεφύρας, χειμάῤῥου ἢ ποταμοῦ, ἢ ἂν παρέκειτο χωρίον τι, ἢ ἕλος, ἢ λίμνη, ἤ τι τοιοῦτο φυσικὸν κατὰ τοῦ ἱππικοῦ κώλυμα. Ἐντεῦθεν ἀμυντικὸν κυρίως ἐνήργουν τὸν πόλεμον, καθ' ὃν ἀνηροῦντο μᾶλλον οἱ Τοῦρκοι, ὡς ἐπιτιθέμενοι. Ἐν ὥρᾳ δὲ τοιαύτῃ οἱ πάντες ἐδιοικοῦντο ἀφ' ἑαυτῶν, καὶ σπανίως τὸ πρόσταγμα τοῦ ἀρχηγοῦ εἰσηκούετο· ἀλαλαγμοὶ δὲ, παρακελεύσεις καὶ ὕβρεις κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἐπίσης ἀλαλαζόντων, παρακελευόντων καὶ ὑβριζόντων, ἀνεμίγνυντο μετὰ τοῦ κρότου τῶν πυροβόλων. Εἰρήσθω δὲ ἐν παρόδῳ, ὅτι τοὺς ἀτόλμους ἐν ταῖς μάχαις κατελάμβανε συνήθως καρδιωγμὸς καὶ στρόφος.

Ἡ κρίσις ἐδίδετο διὰ τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου μέρους, ὅτε καὶ ἡ μεγαληπέρα ἐπηκολούθει ζημία. Συνεχῶς ἐξήρχοντο τῶν προμαχώνων οἱ Ἕλληνες ἐπιτιθέμενοι,

ὅτε οἱ πλείους ἐδηματίζοντο ἀνωμάλως, οἱ δὲ μᾶλλον φιλότιμοι ἔσπευδον πρὸ τῶν ἄλλων. Πολλάκις ἡ ζέουσα ῥωμαλεότης, ἢ ἡ τυφλὴ ὁρμὴ, ἐπέφερε κρίσιν εὐτυχῆ· πολλάκις ἡ ὀπισθοδρόμησις ὀλίγων ἔδιδε τὸ σημεῖον τῆς φυγῆς ὅλων, ὅτε ἕκαστος μὲν καὶ ἄλλος ἐπ' ἄλλῳ ἐζήτει τὴν διὰ ποδῶν σωτηρίαν, οἱ ὠκύποδες ὑπερέβαλλον, ὅλοι δὲ ἀντιπαρεκελεύοντο «βρὲ σταθῆτε!!» καὶ οὐδεὶς ἐφίστατο. Ὡς δὲ ἐπὶ τῆς νίκης, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἥττης διελύετο πᾶν ἴχνος τάξεως, οἵαν τις ὑποτίθησιν ἐν τοῖς ἀτάκτοις πολέμοις, καὶ οἱ στρατιῶται ἀκράτητοι καθίσταντο. Δοθείσης νίκης, καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι ἐκ τῶν ἧττον τολμηρῶν ἤθελον ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν πρώτην αἰτίαν καὶ τιμὴν, τὸν αὐχένα αἴροντες καὶ τὴν κεφαλὴν γαύρως κυρτοῦντες· δοθείσης ἥττης, οἱ τοιοῦτοι ἀπέδιδον, ὁ εἷς πρὸς τὸν ἄλλον, τὴν πρώτην ἀφορμὴν καὶ αἰσχύνην, κάτω νενευκότες καὶ περίλυπον ὄψιν φέροντες. Μόνοι οἱ ἀληθῶς μεγάθυμοι καὶ γενναῖοι ἐσιώπων καὶ κατὰ τὴν μίαν καὶ κατὰ τὴν ἄλλην περίπτωσιν, καὶ συνήθως ἀπὸ νευμάτων ἔσκωπτον τοὺς τοιούτους, μειδιῶντες. Παρατηροῦμεν δ' ἐν γένει, πρῶτον, ὅτι ἐνυπῆρχεν ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν Ἑλλήνων πνεῦμα ζέον, οὗ ἕνεκα ἀπὸ τῆς χειρὸς αὐτῶν οὐκ ἀφήρει ὡσεπιπολὺ τὴν νίκην οὔτε ἡ πολλὴ δύναμις τοῦ ἐχθροῦ, οὔτε ἡ σχετικὴ ἔλλειψις τῶν ἐπιτηδείων· καὶ δεύτερον, ὅτι ἡ ἑνότης τῶν σωμάτων, τὸ μεμελετημένον σχέδιον, ἡ ἐπιμονὴ καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ προσωπικὴ μετοχὴ, ἡ γενναιότης καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀρχηγοῦ ἐν ταῖς μάχαις, πάντοτε ἦσαν ἐχέγγυον ὑπεροχῆς διὰ τοὺς Ἕλληνας, ἡ νίκης Καδμείας διὰ τοὺς Τούρκους.

Ἐλλείποντος οἰουδήτινος νοσοκομείου στρατιωτικοῦ, οἱ τραυματίαι καὶ ἀσθενεῖς παρεπέμποντο εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν, ἢ εἰς τὴν πλησιεστέραν πόλιν, ἢ μονὴν ἢ χωρίον· ἄλλως, οἱ στρατιῶται ἐνοσοκόμουν τούτους, τυγχάνοντας ἀλλοδαποὺς μάλιστα, ὅπου καὶ ὅπως ἠδύναντο· γραία δέ τις, ἢ κουρεὺς, ἢ μοναχὸς, ἢ ἐμπειρικὸς ἐπεσκέπτοντο αὐτοὺς, πολλάκις ζεροῦμενοι καὶ αὐτῶν τῶν προχειροτέρων ὀργάνων· καὶ μέσων,

οἷον μήλης ἢ φλεβοτόμου, ἀλοιφῆς ἢ κηρωτῆς, τιλτοῦ καὶ τῶν τοιούτων. Οἴκοθεν δ' ὡμολόγηται, ὅτι τῆς ἱκανότητος τῶν τοιούτων ἰατρῶν καὶ χειρούργων προεξῆρχεν ἡ συνδρομὴ τῆς φύσεως, ἁρπάζουσα ἀπὸ τῆς χειρὸς αὐτῶν πλεῖστα θύματα. Σπανιώτατοι ἦσαν, καὶ περιοδικοὶ ἀνεφαίνοντο, ἐπιστήμονες ἰατροὶ, ἀνθ' ὧν, ὀφείλομεν εἰπεῖν, ἐμπειρικοί τινες χειροῦργοι, ὡς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ὁ Παναγιώτης Ἰατράκος καὶ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ὁ ἐκ τῆς Ἀταλάντης αἰχμάλωτος Τοῦρκος Κούρταλης, παρὰ τούτους δὲ καί τινες μυστηριώδη τινὰ κατὰ παράδοσιν γνωρίζοντες φάρμακα ἐκ χόρτων καὶ ἄλλων συνθέσεων, κατὰ πολὺ ὠφέλιμοι ἐγίγνοντο.

Ἐρχόμενοι ἤδη εἰς τὸ ὑλικὸν μέρος τοῦ παρόντος καὶ τῶν ἑπομένων τόμων, ἐπαναλαμβάνομεν, ὅ,τι εἰλικρινῶς ὡμολογήσαμεν πρὸς τὸ κοινὸν διὰ τῆς ἀπὸ 20 ἰουνίου 1859 προκηρύξεως. Ἀληθῶς ἱκανοῦ ὑπήρξαμεν μέρους αὐτόπται τῶν καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα πραγμάτων· ἀληθῶς διετηρήσαμεν, ὅσῳ ἠδυνήθημεν, τὴν διὰ τὸ πρῶτον μάλιστα, δεύτερον, ὄγδοον καὶ ἔνατον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως ἱκανῶς πλουσίαν ὕλην τοῦ γραφείου τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου, ἐπίσημόν τε καὶ ἰδιωτικήν· προσθέτομεν, ὅτι ἠνοίξαμεν τὰς ἀλληλογραφίας τοῦ Μαυρομιχάλου, τοῦ Κολοκοτρώνου, τοῦ Ῥώμα, τοῦ Νικήτα καὶ ἄλλων πολλῶν· συνελέξαμεν δὲ παρὰ διαφόρων καὶ ἔγγραφα καὶ πληροφορίας, ἐξ ὧν παρεδέχθημεν, ὅσας ἐβασανίσαμεν ὡς ἀληθεῖς, δι' ἧς ἔχομεν γενικῆς ἰδέας καὶ πείρας τῶν πραγμάτων, καὶ ἀνεγνώσαμεν ἐκθέσεις δημοσιευθείσας, ἢ μὴ, οὐχὶ ὀλίγας· ἔτι δὲ ὡμολόγηται οἴκοθεν, ὅτι καὶ ἐμελετήσαμεν καὶ ἀνεδηφήσαμεν τοὺς πρὸ ἡμῶν συγγράψαντας ἑλληνιστὶ τὸ ὅλον ἢ μέρη τοῦ ἀγῶνος, καὶ ἱκανοὺς ὠφελήθημεν ὡρίμους καρποὺς ἐκ τῆς ἐργασίας τούτων, ἢ καὶ πολλαχοῦ ἀντεγράψαμεν τὸ γράμμα αὐτῶν, μάταιον θεωροῦντες «τὸ καινῶς ἐκφράζεσθαι» λόγῳ ἐπιδείξεως· ἀλλ' ὅμως πεπείσμεθα καὶ πάλιν, ὅτι «... οὐδ' εἰς ἡμᾶς, οὐδ' ἴσως ἔτι εἰς τοὺς ἐπί τινα περίοδον με-

»ταγενεστέρους, δυνατὰ ἦσαν, ἢ ἔσονται »ἡ ἐξακρίβωσις ὅλων τῶν γεγονότων, ἡ »ἀνεπισφαλὴς ἔκθεσις καὶ ἡ κριτικὴ ἐκτί»μησις τούτων». Ἡ εὐμενὴς κρίσις, ἣν ἐξηγήθησαν ἐπὶ τῶν ἐκδοθέντων δύο τόμων τὸ κοινὸν, οἱ λόγιοι καὶ οἱ ἄνθρωποι τῶν πολιτικῶν ἀποχρώσεων· αἱ περὶ αὐτῶν κριτικαὶ ἔρευναι, ἃς ἐφιλοπόνησαν αὐθόρμητοι διὰ μὲν τοῦ Φιλοπάτριδος Ἕλληνος ὁ πολύτιμος νέος Γεώργιος Γ. Κ. Τυπάλδος, διὰ δὲ τῆς Πανδώρας ὁ καθηγητὴς Ἀλέξανδρος Ῥαγκαβῆς, διὰ δὲ τοῦ Φιλοπάτριδος ὁ ἰατρὸς Θεόδωρος Ἀφεντούλης καὶ διὰ τοῦ Ἡλίου ὁ ποιητὴς Παναγιώτης Σοῦτσος· προσέτι δὲ τὸ εὐνοϊκὸν πνεῦμα, δι' οὗ ἀνήγγειλαν τὴν ἀρξαμένην ἔκδοσιν τοῦ Δοκιμίου ἡ Ἄρκτος, τὸ Μέλλον, ὁ Πρωϊνὸς Κήρυξ καὶ ἡ Ἡμέρα, ἐξέκαυσαν μὲν τὴν δικαίαν καὶ ἄπειρον εὐγνωμοσύνην ἡμῶν καὶ ἐνεθάῤῥυναν ἔτι πρὸς νέους κόπους, πλὴν οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον μετέβαλον τὴν πεποίθησιν, ἣν εἴχομεν καὶ θέλομεν ἔχειν.

Ἐὰν ἐμεθέξαμεν τοῦ ἀγῶνος, διὰ τοῦτο οὐκ εἴμεθα τότε καὶ ἀπανταχοῦ παρόντες, ὅπως ἔχωμεν λέγειν ἤδη, ὅτι γράφομεν τὰ πάντα, διότι εἴδομεν τὰ πάντα. Πῶς ἠδύνατό τις γνωρίζειν ἀκριβῶς, ὅσα ἂν συνέβαινον κατὰ τὴν Στερεὰν, ὑπάρχων ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ἢ ἐν ταῖς νήσοις, καὶ τἀνάπαλιν; Πῶς ἔτι ἠδύνατό τις βλέπειν τὰς ἐργασίας ὅλων τῶν στρατοπέδων τῆς Πελοποννήσου, ἢ ὅλων τῶν τῆς Στερεᾶς, καίτοι ὑπάρχων ἐν τούτῳ ἢ ἐκείνῳ τῷ στρατοπέδῳ τῆς Πελοποννήσου, ἢ τῆς Στερεᾶς; Περὶ τῆς Κρήτης ἰδίως ὁμιλήσομεν ἐν τῷ ἀκολούθῳ τόμῳ Δ'. Μόνη ἐξαίρεσις μεσολαβεῖ ὡς πρὸς τὰς ναυτικὰς ἐργασίας, διότι ὁ στόλος ἠνοῦτο καὶ εἰργάζετο ὑπὸ ἀρχηγὸν ἕνα· καὶ μόνον πλεονέκτημα ἴδιον ἔχει ὁ διελθὼν ὅλον τὸ στάδιον τοῦ ἀγῶνος, ὅτι, ὡς γνωρίζων μᾶλλον ἢ ἧττον τὰ πρόσωπα, δυσκολώτερον ἀπατᾶται συλλέγων ἐξ ἀνάγκης πληροφορίας ἄλλων, καὶ εὐκολώτερον διακρίνει τὸ ψεῦ-

δους. Ἔξω δὲ τούτου τοῦ προσωπικοῦ μέρους, ἔρχεται τὸ ζήτημα τοῦ ἑνὸς κέντρου, περὶ οὗ οὐδὲν ἄλλο ἔχομεν εἰπεῖν, ἢ ὅτι μόνη σκιὰ τοιούτου ὑπῆρξεν ἀπὸ τοῦ ἰουνίου μεσοῦντος ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης· ἑπομένως ἀρχεῖον γενικὸν κατὰ τὸ πρῶτον τῆς ἐπαναστάσεως ἔτος ἐν μέρει μόνον ἐσχηματίσθη. Ἀπὸ τοῦ 1822 ἀρχομένου ἐγένετο κέντρον συστηματικὸν ἡ ἐθνικὴ διοίκησις· ἀλλὰ καὶ ταύτης τὸ ἀρχεῖον ἀπωλέσθη δυστυχῶς κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ οὐσιῶδες μέρος περὶ τὰ τέλη τοῦ 1823 ἐν τῇ Τριπόλει ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων διχοστασιῶν. Μόνον ἄρα ἀρχεῖον ἐθνικὸν διεσώθη πλῆρες ἀπὸ τοῦ 1824. Ὅ,τι λέγομεν, ἀποδείκνυται καὶ ἐπισήμως ἐκ τῶν παρὰ τῆς Βουλῆς δημοσιευθέντων τῷ 1857 ἀρχείων τοῦ 1822, ἅπερ εἰσὶ τὰ σωζόμενα μόνον λείψανα, ὡς καὶ τὰ παρὰ διαφόρων ἰδιωτῶν προσφερόμενα ἔγγραφα, ἐν οἷς ὑπάρχουσι καί τινα τοῦ 1821. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων ὅλων τίνος, ἐρωτῶμεν, τὰ πλεῖστα κρίνονται ἀξίας, καὶ κατὰ τί συντελοῦσι πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν, δι' ὃν ἐδημοσιεύθησαν δημοσίᾳ δαπάνῃ ;

Εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας ἐγγράφων δυστύχημα περιεπέσαμεν καὶ ἡμεῖς, ὡς οἱ πάντες σχεδὸν, ἕνεκα τῶν μεγάλων ἀνωμαλιῶν τοῦ πολέμου. Κατὰ τὸ 1825 ἐν τῇ Τριπόλει, καταληφθείσῃ παρὰ τοῦ Ἰβραχὴμ πασσᾶ, καὶ κατὰ τὸ 1826 ἐν τῇ Ναυπλίᾳ, ἐμφυλίου διεγερθέντος πολέμου, ἐστερήθημεν μεγάλου ποσοῦ ἐγγράφων,καὶ ἰδίως πρωτοτύπων,πολλῆς ἀξίας. Καὶ οὐ μόνον ὡς πρὸς τὰ ἑλληνικὰ, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰ τουρκικὰ ἡ αὐτὴ συνέπεσεν ἀτυχία. Καθὼς πολλοὶ τῶν ὁπλαρχηγῶν σποραδικῶς εἶχον τοιαῦτα, ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων δὲ, ἐν αἷς εὑρέθησαν, ἢ καὶ ἐξ ἀμελείας, ἀπώλεσαν ἅπαντα, ἢ τὸ μέγιστον μέρος· οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἱκανὰ ἀπὸ σκοποῦ συλλέξαντες, οἷον ἐγκυκλίους προτρεπτικὰς εἰς ὑποταγὴν, «ράγι μπουγιουρδιά», συνθήκας καὶ ἄλλας μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀνταποκρίσεις πασσάδων, ἀρχῶν καὶ ἀρχηγῶν σωμάτων, μόλις τὰ ἥμισυ τούτων περισωθέντα δημοσιεύσομεν ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις. Παρὰ τὴν παντελῆ ἄρα στέρησιν τοῦ τουρκι-

κοῦ ἀρχείου (α) μεσολαβεῖ καὶ ἡ ἀπώλεια, περὶ ἧς λέγομεν, πρόσκομμα οὐχὶ μικρὸν εἰς τὸν σχηματισμὸν ὁλοκλήρου τῆς ἱστορικῆς ὕλης τοῦ ἀγῶνος. Χάρις δὲ τῇ τύχῃ, ὅτι καὶ ἐκ μόνων τῶν διασωθέντων παρ' ἡμῖν πάμπολλα μὲν χωρία ἱστορικὰ πληροῦνται, ἰδέαν δὲ ἀκριβῆ ἱκανῶς οἱ ἀναγνῶσται λαμβάνουσι περί τε τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἀξιώσεων, τοῦ τρόπου τοῦ συλλογίζεσθαι καὶ τοῦ εἴδους τοῦ πολιτεύεσθαι τοὺς Τούρκους κατὰ τὰς δεδομένας περιστάσεις. Ὑπὲρ πᾶν ἄλλο, εἰ δύναταί τις εἰπεῖν, τὰ ἔγγραφα ταῦτά εἰσιν ὁ ἀκριβέστερος γνώμων τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τῶν δεσποζόντων Τούρκων, συγκρινομένης πρὸς τὴν τῶν δεσποζομένων Ἑλλήνων· εἰσὶ τὸ κάτοπτρον τῆς ἀνεπανορθώτου βαρβαρότητος τῶν πρώτων καὶ τοῦ ἀδυνάτου τῆς μετ' αὐτῶν συνυπάρξεως τῶν δευτέρων· εἰσὶ τέλος ἡ μαθηματικὴ ἀπόδειξις τῆς καταισχύνης τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς οὐ μόνον ἀνεχομένου ἐν μέσῳ τῷ ΙΘ' αἰῶνι τὴν πολιτικὴν ὕπαρξιν τοιαύτης βαρβάρου φυλῆς, οὐ μόνον ἀγκαλιζομένου αὐτὴν ὡς μέλος τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας, ἀλλὰ καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ, καὶ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, καὶ δικαιοσύνην καὶ ἠθικὴν θύοντος ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως ταύτης. Ἔγραψέ τις τῷ 1821 (β): « . . . Ἡ ὀθωμανικὴ ταινία, χορτασμένη »μὲ γραικικὰ αἵματα, ἐτίθετο πάντοτε εἰς τὴν πλάστιγκα τῆς »εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας, καὶ ἐκινδύνευε τὸ γραικικὸν ἔθνος, »ἀπὸ βαρείας δουλείας εἰς βαρυτέραν μεταπίπτον, νὰ ἐξαλει»φθῇ . . . καὶ νὰ ἴδῃ τὴν Γραικίαν χωρὶς Γραικὸν ὁ αἰὼν τῆς »φιλοσοφίας». Τί δ' ἤθελεν εἰπεῖν ὁ γράψας ταῦτα (γ), εἰ ἔζη καὶ ἔβλεπεν, ὅσα ἔγραψεν ἐν Παρισίοις ὁ χριστιανισμὸς ὑπὲρ τοῦ τουρκισμοῦ τῇ 18 (30) μαρτίου 1856;

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω, ὡς καὶ ἐξ ὅσων εἴπομεν ἐν τοῖς προλεγομένοις τῶν τόμων Α' καὶ Β', ἐξάγεται, ὅτι ἡ σύνταξις ἱστορίας ἀκριβοῦς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καθίσταται δυσκολωτέρα τῆς τῶν μεγάλων ἔργων Ἀλεξάν-

(α) Ὅρα ἐν τοῖς προλεγομένοις τοῦ τόμου Β' (σελ. κά—κβ').
(β) «Ἐπιστολὴ ἑνὸς Γραικοῦ πρὸς τὸν . . . . . Γάλλον. 18 ἀπριλίου 1821.»
(γ) Ἰάκωβος Ῥίζος (ὁ Νερουλός).

δρου τοῦ Μακεδόνος ἐν τῇ Ἀσίᾳ. Ἡ μοναδικὴ ἐν τοῖς χρονικοῖς τῶν αἰώνων ἐκστρατεία ἐκείνη εἶχε καὶ τὸ ἓν κέντρον αὐτῆς καὶ τοὺς σοφοὺς ἄνδρας αὐτῆς, ἑτοίμως μανθάνοντας τὰ πάντα, ὡς πηγάζοντα ἐκ τοῦ αὐτοῦ καὶ στρεφόμενα περὶ τὸ αὐτὸ κέντρον· κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ὅμως ἐπανάστασιν, καίτοι σημεῖον οὖσαν μικρὸν ἀπέναντι ἐκστρατείας προτιθεμένης τὴν παγκόσμιον διὰ τῆς κατακτήσεως ἠθικὴν μεταβολὴν καὶ πολιτικὴν συμμόρφωσιν, συνέβη πᾶν τὸ ἐναντίον. Δι' ὅλα δὲ ταῦτα οἱ γράφοντες τὰ ἑλληνικὰ τοῦ **1821**, κατὰ πολὺ ἀπέχουσι τοῦ δικαιώματος τοῦ ἱστορικοῦ τίτλου. Διατρέξει καὶ ἡ ἱστορικὴ ἐργασία περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τὸν αὐτὸν νόμον, ὃν διέτρεξαν καὶ αἱ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων. Συμβαίνει μέν, ὅπως μὴ κρίνωνταί τινες τῶν συγγραψάντων οὐδ' ἀναγνώσεως ἄξιοι, ἢ μὴ ἀποζημιοῦντες ἀρκούντως τοὺς κόπους τοῦ ἀναγνώστου καὶ τὴν ἀπώλειαν τοῦ καιροῦ, παραιτῶνται δ' ἠμελημένοι, ὡς τὰ μὴ ὑπεραποδίδοντα καὶ ὠφέλειάν τινα μεταλλεῖα ἀπέναντι τῆς γινομένης διὰ τὴν ἐξόρυξιν δαπάνης· ἀλλ' ὡσεπιτοπλεῖστον οἱ πρῶτοι χρησιμεύουσι πάντοτε ὡς γέφυρα τῶν δευτέρων, οὗτοι τῶν τρίτων καὶ ἐφεξῆς, ἕως ἂν πληρωθῇ τὸ ὑλικὸν ὅλον καὶ ἐκλιχμηθῇ πολλαχῶς ἡ ἀλήθεια.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἐκηρύξαμεν πάντοτε καὶ κηρύσσομεν ἀξίους εὐγνωμοσύνης ἐθνικῆς τοὺς πρώτους θεμελιωτὰς τοῦ ἱστορικοῦ οἰκοδομήματος τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἂν μεγάλον ἢ μικρὸν κατέβαλον τὸν λίθον αὐτῶν, καθ' ἣν ἔσχεν ἁρμοδιότητα καὶ ἱκανότητα ἕκαστος· οὐδ' εἴδομεν πώποτε δεδικαιωμένας τὰς σκληρὰς ἐπιθέσεις ἐκείνων τῶν ἀναγνωστῶν, ὅσοι καθ' ὅλου ἐπήνεγκον τοῦ κορμοῦ τὸν πέλεκυν τῆς ἀποδοκιμασίας, διότι εὗρον ἐπὶ τούτου ἢ ἐκείνου τῶν κλάδων αὐτοῦ καὶ καρπούς τινας βεβλαμμένους ἢ καὶ σεσηπότας. Τίς ποτε ὑπεσχέθη τὸ τέλειον, ἢ ἐπηγγέλθη τὸν ἀναμάρτητον; Ἡ ἀναίρεσις τῶν οὕτως ἢ ἄλλως, ἤτοι ἐξ ἀγνοίας, ἢ παρεννοήσεως, ἢ καὶ ἀπὸ σκοποῦ, γεγραμμένων κακῶς,

ἡ ἐπιδιόρθωσις τῶν ἐσφαλμένων μερῶν καὶ ἡ ἀναπλήρωσις τῶν ἐλλείψεων ἐπιτρέπεται, μᾶλλον δὲ ἀπαιτεῖται, καθῆκον οὖσα ἑκάστου δυναμένου περὶ τὰ τοιαῦτα, ἢ καὶ συμφέρον ἠθικὸν ἔχοντος πολίτου· οἱ τρόποι ὅμως διαφέρουσι, καὶ χείριστος τούτων ὑπάρχει ὁ ἔχων τὸν ἐγωϊσμὸν μόνην ἀρχὴν καὶ μόνον σημεῖον τὸ προσωπικὸν συμφέρον.

Τὴν δὲ ὕλην τοῦ Δοκιμίου ἡμῶν διεθέσαμεν εἰς Μέρη ἐπὶ τὸ γενικώτερον, καὶ ταῦτα εἰς Κεφάλαια ἐπὶ τὸ μερικώτερον. Παρὰ τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν, ἐκτεθεῖσαν διὰ τοῦ Μέρους Α′, καὶ τὴν κίνησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου διὰ τοῦ Β′, ὡς ἀπαρτίζουσαν ἑκάστην ἰδίαν τοῦ ὅλου μερίδα, πᾶν ἀπὸ τοῦ παρόντος τόμου Μέρος θέλει περιλαμβάνειν ἓν ἔτος. Ὅπως δὲ εὐκολύνωμεν ἐν πολλοῖς τὸν ἀναγνώστην, πρῶτον μὲν διηρέσαμεν τὰ Κεφάλαια τμηματικῶς, περιέχοντα οὕτω τὸ μὲν μόνα τὰ τῆς Πελοποννήσου, τὸ δὲ μόνα τὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, τὸ δὲ μόνα τὰ τῶν νήσων καὶ ἐφεξῆς, κατὰ περιόδους συγχρόνους καὶ ἐν ἀνάγκῃ μὴ ἀφισταμένης κατὰ πολὺ τῆς μιᾶς ἀπὸ τῆς ἄλλης· δεύτερον δὲ συνεδέσαμεν ταῦτα διὰ τῶν παραπομπῶν καὶ συνεχειῶν, ἵνα μὴ ἀναγκάζηται ἀναγινώσκειν τὸ ὅλον ὁ θέλων, καθ' ὑπόθεσιν, μόνα τὰ τῆς Πελοποννήσου, ἢ μόνα τὰ τῶν ναυτικῶν νήσων, ἢ μόνα τὰ ἐξωτερικὰ καὶ καθεξῆς. Νομίζομεν, ὅτι ἡ τοιαύτη τῆς ὕλης κατάταξις, καίτοι ἐπίμοχθος δι' ἡμᾶς κατὰ πολλοὺς λόγους, ἦτο ἡ καταλληλοτέρα. Ἐπειδὴ δὲ πλῆθος τουρκικῶν, μιξοβαρβάρων καὶ χυδαίων κατὰ τόπους λέξεων σημασίας ἀγνώστου τοῖς πολλοῖς περιενεχθήσονται ἐξ ἀνάγκης ἐν ὅλῃ τῇ σειρᾷ τοῦ Δοκιμίου, προτιθέμεθα, ὅπως ἐν τῷ τέλει αὐτοῦ, Θεοῦ δόντος, συγκεντρώσωμεν ἁπάσας κατὰ ἀλφαβητικὴν τάξιν καὶ ἐξηγήσωμεν. Ἐπιθυμοῦντες ὡσαύτως, ἵνα εὐκολύνωμεν καὶ ἄλλως τοὺς ἀναγνώστας, ὠρθογραφήσαμεν πλεῖστα τῶν ἐγγράφων, καὶ μάλιστα τὰ χυδαῖα καὶ τουρκικά, ἅπερ οὔτε ἀνεγινώσκοντο εὐκόλως, οὔτε κατενοοῦντο ἑτοίμως διὰ τὸ ὅλως ἀλλόκοτον τῶν ἀνορθογραφιῶν, τοῦ στιγματισμοῦ καὶ

τῆς τονώσεως. Τοῦ φρασεολογικοῦ μέρους ὅλων τῶν ἐγγράφων οὐδόλως ἐθίξαμεν.

Ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς αὐτοὶ, παρὰ πολλὰς ἄλλας βεβαίως, καὶ τὴν οὐσιώδη καθισταμένην ἔλλειψιν τοῦ Δοκιμίου ὡς πρὸς τὰς εἰκονογραφίας καὶ τοπογραφίας, ὧν ἄνευ δυσνόητοι, ἴσως δὲ καὶ ἀκατάληπτοι, ἀποβαίνουσιν οἵ τε προσωπικοὶ διαφόρων χαρακτῆρες, οὓς δίδομεν, καὶ αἱ μάχαι καὶ πολιορκίαι, ἃς περιγράφομεν. Πῶς ἠδυνάμεθα ὅμως ἔργον τοιοῦτο, ἀπαιτοῦν καὶ χρόνον πολὺν, καὶ δαπάνην οὐ μικρὰν, καὶ κοινωνίαν μᾶλλον πεφωτισμένην καὶ ὀλιγώτερον ὑλικὴν, κοινωνίαν φίλην τῶν ἱστορικῶν ἀναγνώσεων; Εἴθε μὴ ἔλθωμεν εἰς ἐξηγήσεις πλατυτέρας καὶ καθαρωτέρας ἐν τοῖς Προλεγομένοις· τοῦ ἀκολουθήσοντος τόμου Δ΄.

Ἀθήνησι τῇ 20 αὐγούστου 1860.

Ι. ΦΙΛΗΜΩΝ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΝ ΤΩι ΤΟΜΩι ΤΡΙΤΩι.

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Πελοπόννησος.

Γενικαὶ παρατηρήσεις.— Μέτρα τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς.— Ἡ ἐν Λαύρᾳ σύσκεψις τῶν Ἀχαιῶν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα. — Ὁμοίως ἡ ἐν Λακωνίᾳ σύσκεψις τῶν Λακώνων ὁπλαρχηγῶν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα.— Κίνησις Καλαβρύτων. Χαρακτῆρες Ζαήμου καὶ Χαραλάμπου. Πολιορκία τοῦ βοεβόνδα Ἀρναούτογλου. Μπουγιουρδὶ τοῦ Μόρα καϊμακάμου περὶ τοῦ ἐν Κατσάναις κτυπήματος.— Κίνησις Γόρτυνος. Οἱ Δεληγιάνναι προσκαλοῦντες τὸν Κολοκοτρώνην πολέμαρχον Γόρτυνος. Στρατοπεδεύσεις ἐν Ῥένεσι καὶ Βέτσι κατὰ τοῦ Λάλα.— Κίνησις Αἰγίου. Διαπόρθμευσις τῶν Τούρκων εἰς Φωκίδα.— Κίνησις Πατρῶν. Ἀντίστασις Παπαδιαμαντοπούλου. Πολιορκία τῶν Τούρκων. Εἴσοδος Γερμανοῦ, Ζαήμου καὶ λοιπῶν. Χαρακτὴρ Γερμανοῦ. Τηλεβολοστάσιον. Ἐγκύκλιος τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τοὺς προξένους. Προκήρυξις ἐπαναστατική. Σημαῖαι καὶ σφραγίδες.— Κίνησις Λακωνίας. Ὁ Μαυρομιχάλης μετὰ τῶν Λακώνων ἐν Καλάμαις. Χαρακτὴρ τούτου. Συμβούλιον πολεμικόν. Δοξολογία. Ὁ βοεβόνδας Ἀρναούτογλους καὶ οἱ Τοῦρκοι Καλαμῶν. Ἀποστολὴ τῆς Λακωνίας. Μεσσηνιακὴ Σύγκλητος. Προκήρυξις Μαυρομιχάλου πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλάς.— Κίνησις Μεσσηνίας. Χαρακτὴρ Κολοκοτρώνου. Διάφοροι διευθύνσεις. Οἱ Τοῦρκοι Ἀνδρούσης. Μέτρα Κολοκοτρώνου.— Κίνησις Ἤλιδος. Ὁ Βοεβόνδας Σουλεϊμὰν ἐφφένδης καὶ οἱ Λαλαῖοι. Σισίνης. Προσφυγὴ τῶν Τούρκων εἰς Χλουμούτσιον. Πολιορκία. Διάλυσις αὐτῆς. — Κίνησις Τριφυλίας. Δρέδες. Πρωτοσύγκελος Φραντσῆς. Προσφυγὴ τῶν Τούρκων εἰς Πύλον. Δικαῖος καὶ Ἀναγνωσταρᾶς ἐν Κυπαρισσίᾳ.— Κίνησις Κορώνης, Μεθώνης καὶ Πύλου.— Κίνησις Σπάρτης. Βαρδουνιῶται. Ἀποχώρησις αὐτῶν. Χονδροληᾶς καὶ Ζαλούμης. Τηλεβολισμὸς Φραγκιᾶ. Ἐπιστολὴ Σὲχ Νετσὶπ ἐφφένδου. Προσφυγὴ τῶν Τούρκων εἰς Τρίπολιν.—Κίνησις Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς.— Ὁμοίως τῆς Κυνουρίας. Ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Ὑδραιοπετσιώτας.— Κίνησις Ἄργους. Προσφυγὴ τῶν Τούρκων εἰς Ναυπλίαν.— Κίνησις Κορίν-

θου. Ἐνέργειαι Κλάδου. Νοταραῖοι. Ἀποστολὴ Καλαβρυτινῶν. Συγκέντρωσις τῶν ἐνόπλων Στενοχωριτῶν. Πολιορκία τοῦ Ἀκροκορίνθου. Κρίσις περὶ Νοταραίων.— Κίνησις Μεγαλοπόλεως. Προσφυγὴ τῶν Τούρκων εἰς Τρίπολιν.— Κίνησις Ὀλυμπίας. Ἀναχώρησις τῶν Τούρκων. Προσβολὴ τοῦ Κολοκοτρώνου. Προσφυγὴ τῶν Τούρκων εἰς τὸ φρούριον Καρυταίνης. Πολιορκία. Ἡ πρώτη συγκέντρωσις ἑξακισχιλίων ἐνόπλων Πελοποννησίων. Κολοκοτρώνης καὶ Ἀναγνωσταρᾶς. Ἐπίθεσις τῶν Τούρκων τῆς Τριπόλεως. Διάλυσις τῆς πολιορκίας. Ἀποχώρησις τῶν Φαναριτῶν καὶ Καρυτηνῶν Τούρκων εἰς Τρίπολιν. Γενικαὶ παρατηρήσεις.—Τὰ περὶ Λαλαίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀνατολικὴ Χερσόνησος Ἑλλάς.

Παρατηρήσεις περὶ Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἑλλάδος. Κίνησις Ἀμφίσσης. Χαρακτὴρ Πανουριᾶ. Τὰ διατρέξαντα. Οἰάνθη. Πολιορκία τῶν Τούρκων. Παράδοσις αὐτῶν.— Κίνησις Δωρίδος. Χαρακτὴρ Σκαλτσᾶ. Ἐνέργειαι Μπαμπᾶ πασσᾶ.—Κίνησις Λεβαδείας. Τὰ διατρέξαντα. Ἰδέαι Νάκου καὶ Διάκου. Χαρακτὴρ Διάκου. Προσβολὴ Βούσγου ἐν Ζεμενῷ. Συνδιάλεξις Διάκου καὶ βοεβόνδα Λεβαδείας. Ἐξόπλισις τῆς ἐπαρχίας. Προσφυγὴ τῶν Τούρκων εἰς τὸ φρούριον. Ἀποκλεισμὸς αὐτῶν. Τελετή. Κόνσολοι Λεβαδείας.— Κίνησις Λοκρίδος καὶ Θηβῶν.— Ὁμοίως Ὀποῦντος. Χαρακτὴρ Δυοβουνιώτου. Ὁ Διάκος ἐν τῷ Ὀποῦντι. Πολιορκία καὶ παράδοσις τῶν Τούρκων. Καταστροφὴ τοῦ Τεκέ. Τὰ περὶ Βεκτασίδων καὶ Μεβλεβίδων.— Κίνησις Ὑπάτης. Διάκος, Δυοβουνιώτης καὶ Πανουριᾶς. Διαγωγὴ Κοντογιάννου. Πολιορκία καὶ διάλυσις αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Νῆσοι.

Γενικαὶ παρατηρήσεις.— Κίνησις Πετσῶν. Βοτσαλῆοι καὶ Πάνος. Ἀποστολὴ εἰς Ὕδραν. Κυρίευσις τουρκικῶν πλοίων ἐν Μήλῳ. Πολιορκίαι κατὰ θάλασσαν.— Κίνησις Αἰγίνης, Σαλαμῖνος καὶ Καλαυρείας.— Κίνησις Ψαρῶν. Σκέψις περὶ τοῦ ἐν Συβότοις στολίσκου. Διάλυσις τοῦ στρατοῦ τοῦ Βεκὴρ πασσᾶ. Ἐπιθέσεις κατὰ τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον. Ἀφο-

πλισις Ἴμβρου ὑπὸ τὸν Γιαννίτσην.—Ὕδρα. Γενικαὶ Σκέψεις. Ἀντώνιος Οἰκονόμου καὶ ἐπανάστασις κατὰ τῶν προκρίτων. Ἀρχηγία Ἀντωνίου Οἰκονόμου. Τελετὴ ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν Τούρκων. Ἡ πρώτη ἔγγραφος πρᾶξις. Προκήρυγμα πρὸς τοὺς ἐν Αἰγαίῳ δυτικούς. Προκήρυγμα ἐθνικόν. Διάταξις περὶ τῶν ναυτικῶν.— Κίνησις Κυκλάδων. Διαγωγὴ τῶν Λατινελλήνων.— Κίνησις Σάμου καὶ Κάσσου. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Προηγουμένη κατάστασις τῆς Σάμου. Πρώτη ὕψωσις τῆς σημαίας ὑπὸ τοῦ Λαχανᾶ.. Ὀργάνωσις τῆς νήσου ὑπὸ Λογοθέτου, Κανταρτσόγλους ἐν Κάσσῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

(*Συνέχεια τῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος*).

Ἀττική. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Μελέτης Βασιλείου καὶ παρασκευαί. Σύλληψις κληρικῶν καὶ προκρίτων. Προσβολὴ ἐν Καλάμῳ. Ἀποστολὴ Δήμου Ἀντωνίου. Ἀπειλὴ σφαγῆς. Εἴσβολὴ Μελέτου ἐν Ἀθήναις. Κίνησις τῆς Ἀττικῆς. Πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως. Βουλευταὶ Ἀθηνῶν. Ἐθελονταὶ ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν.— Κίνησις Θεσσαλομαγνησίας. Ἄνθιμος Γαζῆς. Πολιτειογραφικὴ ἐξέτασις περὶ Θεσσαλομαγνησίας. Βουλὴ Θεσσαλομαγνησίας.— Εὔβοια. Τοπογραφικὴ καὶ πολιτικὴ ἐξέτασις. Μέτρα τῶν Τούρκων. Ἐπανάστασις Λίμνης καὶ Ξηροχωρίου. Βερούσης καὶ λοιποί. Κατάληψις τοῦ Αἰου. Προκηρύξεις.— Μακεδονία. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Ἐμμανουὴλ Παπᾶ. Προπαρασκευαὶ τούτου. Κατάβασις εἰς Ἄθων. Μέτρα προληπτικὰ τῶν Τούρκων. Προεστῶτες. Ἐπανάστασις Πολυγύρου καὶ Ἄθω. Ἐφορεία. Ἀναγόρευσις Ἐμμανουὴλ Παπᾶ. Κινήσεις διάφοροι. Παρατηρήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

(*Συνέχεια τῶν Πελοποννησιακῶν.*)

Συνέπειαι τῆς διαλύσεως τοῦ ἐν Γόρτυνι στρατοῦ. Πολεμικὸν σχέδιον Κολοκοτρώνου. Στρατόπεδον ἐν Πιάνῃ. Ὑπεροχὴ νέα τῶν Τούρκων καὶ πανικοὶ φόβοι. Συγκεντρώσεις περὶ τὴν Τρίπολιν.— Πολιορκία τοῦ Ἀκροκορίνθου. Καλαβρυτινοί. Μερτίκας. Προμήθειαι Κλάδου. Προσωπικότητες. Μέτρα Δικαίου.— Πολιορκία Ναυπλίας. Ἐπίθεσις ἐπιτυχὴς τῶν

Τούρκων καὶ διάλυσις. Λασκαρίνα Πούπλη ἐν τῷ Ἄργει. Χαρακτὴρ αὐτῆς. Ἐπανάληψις τῆς πολιορκίας.— Πολιορκία Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς. Ἐπίθεσις ἀτυχὴς τῶν Τούρκων. Τομὴ τῆς γεφύρας.— Πολιορκία Κορώνης. Μαυρομιχαλαῖοι, Δαρειώτης καὶ Καράπαυλος.— Πολιορκία Μεθώνης καὶ Πύλου. Διάλογος Τούρκων καὶ Τριφυλίων. Ἀρχηγία Γρηγορίου Μεθώνης. Ἰόνιοι. Ἀτυχὴς ἔξοδος τῶν Τούρκων. Κωνσταντῖνος Πιερράκος Μαυρομιχάλης.— Λαλαῖοι. Καταστροφὴ Πύργου. Ἀτυχὴς ἐπίθεσις αὐτῶν κατὰ τῆς Ἀγουλινίτσης. Στρατόπεδον ἐν Βολάνζῃ. Λαφυραγωγίαι καὶ αἰχμαλωσίαι. — Ἰουσοὺφ πασσᾶς. Διαπέρθμευσις εἰς Ἀχαΐαν. Ἀνταπόκρισις Ἀχαιῶν. Διαγωγὴ Φιλίππου Γρήν. Εἴσοδος τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ εἰς Πάτρας. Ἔργα τῶν Τούρκων. Διάλυσις τῆς πολιορκίας. Κυρατσᾶς. Διαμαρτυρία Ἀχαιῶν κατὰ τοῦ Γρήν.— Ἡ κατὰ τῆς Βλαχοκερασιᾶς ἐπίθεσις τῶν Τούρκων τῆς Τριπόλεως. Νίκη αὐτῶν. Θάνατος Νικολοπούλου. Πανικὸς φόβος. Ἀρχιστρατηγία Μαυρομιχάλου. Στρατολογία.— Ἡ ἐν Λεβιδίῳ μάχη. Ἥττα τῶν Τούρκων. Θάνατος Στριφτόμπολα. Ἀλληλογραφίαι. Ὀχλαγωγία ἐν Τριπόλει. Ἀλῆ Τσεκούρας.— Διάλυσις τοῦ πρώτου ἐν Βαλτετσίῳ στρατοπέδου.— Ἀρχιστρατηγία Κολοκοτρώνου ἐν Γόρτυνι. Στρατιωτικὰ μέτρα.— Ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς ἐν τῷ Ῥίῳ καὶ ἐν Αἰγίῳ. Ἀποστολὴ αὐτοῦ. Ἐπιτυχία ἐν Βέβοδᾳ. Διάλυσις τῆς πολιορκίας Ἀκροκορίνθου. Ἡ τύχη τοῦ ταχυδρόμου τῶν Ἀργείων. Κατάβασις εἰς τὴν Ἀργολικήν. Μέτρα Ἀργείων. Ἥττα αὐτῶν καὶ διάλυσις τῆς πόλεως. Μέτρα πολιτικὰ Κεχαγιὰ βεγῆ. Κινήματα ἀτυχῆ τῶν Ἑλλήνων. Ἀνάβασις τοῦ Κεχαγιὰ βεγῆ εἰς τὴν Τρίπολιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

(Συνέχεια τῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος.)

Κατάβασις Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶ καὶ Ὁμὲρ Βρυώνου. Σφαγὴ τῶν αἰχμαλώτων Τούρκων. Ἡ ἐν Θερμοπύλαις μάχη. Νίκη τῶν Τούρκων. Θάνατος Διάκου. Παρατηρήσεις.— Ἡ ἐν Γραδιᾷ μάχη. Θρίαμβος Ὀδυσσέως Ἀνδρούττσου. Χαρακτὴρ αὐτοῦ. Παρατηρήσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Πολιτικὴ κατάστασις τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ. Διπλωματία καὶ Μαχ-

μούτ. Ἀπόπειρα πρὸς γενικὴν σφαγήν. Σφαγὴ Κωνσταντίνου Μουρούζου κλπ. Χαρακτὴρ αὐτοῦ. Μέτρα κατὰ τῶν παρεπιδήμων. Ἀπαγόρευσις τῶν ἀποδράσεων. Ἀντίστασις τοῦ Ῥώσσου πρέσβεως. Σύλληψις, ἀπαγχόνισις, μεταφορὰ εἰς Ὀδησσὸν καὶ ταφὴ Γρηγορίου τοῦ πατριάρχου. Ἀπαγχόνισις ἐγκρίτων ἀρχιερέων, ὡς καὶ τοῦ πρώην πατριάρχου Κυρίλλου ἐν Ἀδριανουπόλει. Φυλακίσεις, σφαγαί, ἐξορίαι. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Χαρακτῆρες ξῶν πατριαρχῶν Γρηγορίου καὶ Κυρίλλου. Ὀχλαγωγίαι, καταστροφαὶ ἐκκλησιῶν, θάνατοι, σφαγαὶ ἐκ τῶν πάσης τάξεως καὶ δραπετεύσεις. Αἰσθήματα Στρωγανώφ. Γενναιότης τῶν θυσιαζομένων. Τὰ μεγάλα κακὰ ἐν Σμύρνῃ. Ὁμοίως ἐν Κύπρῳ. Ὁμοίως ἐν Κρυσαδασίῳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

(Συνέχεια τῶν Πελοποννησιακῶν.)

Μολύβδιναι στέγαι.— Πολιτικὰ μέτρα Κεχαγιᾶ βεγῆ.— Συγκεντρώσεις Ἑλλήνων.— Ἠθικὴ τῶν Τούρκων κατάστασις.— Κολοκοτρώνης καὶ Ἠλίας Μαυρομιχάλης περὶ Βαλτετσίου. Δευτέρα συγκέντρωσις ἐν Βαλτετσίῳ. Ἡ μεγάλη ἐν Βαλτετσίῳ μάχη. Ἧττα τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ. Ἡρωϊσμὸς Ἠλία Μαυρομιχάλου. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Ἐπιστολὴ τοῦ Κολοκοτρώνου πρὸς τὸν Κεχαγιᾶν.—Ἡ ἐν Δολιανοῖς μάχη. Ἧττα τοῦ Κεχαγιᾶ. Ἡρωϊσμὸς Νικήτα.— Πολιορκία Τριπόλεως. Μέτρα Κολοκοτρώνου. Συμπλοκαὶ διάφοροι. Οἰκονομικὰ μέτρα. Κατάληψις Παλλαντίου. Κατάστασις τῶν ἐν Τριπόλει Χριστιανῶν.— Ἡ ἐν Καλτεζαῖς συνέλευσις καὶ τὸ πρῶτον πολιτικὸν σύστημα. Πράξεις τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας.— Ἡ ἐν Λαντσίῳ μάχη. Θάνατος Χαραλάμπου Βιλαέτου.— Ἐπιδρομαὶ τῶν Λαλαίων. Θάνατος Γιαννιᾶ ἐν τῇ Κατσαροῦ. —Συγκεντρώσεις περὶ τὸ Λάλα. Ζακύνθιοι, Κεφαλλῆνες. Προκήρυξις αὐτῶν. Ὁδοιπορία Ἰονίων καὶ Ἠλείων. Συμπλοκὴ κατὰ τὸ μνῆμα τοῦ Βοδίνη. Καλαβρυτινοὶ καὶ Γορτύνιοι. Ὀχύρωσις ἐν τῷ Ποῦσι. Ἐπιστολὴ τῶν Ἰονίων πρὸς τοὺς Λαλαίους. Ἀπάντησις τῶν Λαλαίων. Ἀπάφανσις τελευταία Ἀνδρέου Μεταξᾶ.— Κατάστασις τῆς πολιορκίας Ἀκροκορίνθου. Ἀρχηγία Ἀναγνώστου Πετμεζᾶ. Πολεμικὴ θέσις Ἀκροκορίνθου. Ἔριδες.— Πολιορκία Ναυπλίας. Συμπλοκὴ ἐν Κατόγλι. Παρατηρήσεις περὶ Ναυπλίας.— Πολιορκία Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς. Ἀποτυχία τῶν Τούρκων κατὰ τὴν Παλαιὰν Μονεμβασίαν. Οἰκονομικὴ κατάστασις αὐτῶν καὶ μέτρα.— Πολιορκία Μεθώνης.— Ὁμοίως Πατρῶν. Οἰκονομικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἐνέργειαι Γερμανοῦ. Προφυλακαὶ μονομερεῖς. Συμπλοκὴ τῶν Ἠλείων εἰς Κούκουρα. Τοποθετήσεις ἐν Ἀσμεατίχοις καὶ Νεζεροῖς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

(Συνέχεια τῶν Νησιωτικῶν.)

Σχηματισμὸς ἑλληνικοῦ στόλου. Ναυαρχία καὶ χαρακτὴρ Ἰακώβου Τομπάζη.— Νεόφυτος Βάμβας καὶ ἀπόφασις ἐκστρατείας ὑπὲρ τῆς Χίου.— Προκήρυγμα τοῦ στόλου πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν νήσων. Ὁμοίως πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ μοναχούς.— Περὶ Χίου. Ὁ στόλος εἰς Ψαρά. Καταδρομικαὶ πράξεις πρὸ τῆς Χίου. Ὁ στόλος κατὰ τὴν Χίον. Προκήρυξις τῆς Ὕδρας πρὸς τοὺς Χίους. Σύλληψις τοῦ Μιρσι-μολλασῆ καὶ συνέπειαι. Ἄρνησις τῶν Χίων. Ἀπόπλους τοῦ στόλου. Βεχὴρ πασσᾶς ἐν Χίῳ. Ὅμηροι Χῖοι.— Ἀντεπανάστασις κατὰ τοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου ἐν Ὕδρᾳ. Ὑπερίσχυσις τῶν προκρίτων καὶ μετάβασις τοῦ Οἰκονόμου εἰς Πελοπόννησον. Περιορισμὸς αὐτοῦ ἐν τῷ Μεγασπηλαίῳ.— Ἔκπλευσις ναυτικῆς μοίρας ὑπὲρ τῆς Ἀχαΐας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Δυτικὴ Ἑλλάς. Γενικαὶ παρατηρήσεις. Χαρακτὴρ Μακρῦ. Ἐνέργειαι Βλαχοπούλου.— Ἰδέαι Βαρνακιώτου.— Κίνησις Μεσολογγίου. Παρατηρήσεις.— Τοῦρκοι τοῦ Ἀνατολικοῦ.— Προκήρυξις Βαρνακιώτου.— Πολιορκία Ναυπάκτου. Ἔφοδος κατὰ τοῦ Ἀντιρρίου. Θάνατος Χορμόβα.— Ἀτυχὴς χρῆσις πυρπολικοῦ κατὰ τῶν τουρκικῶν ὑπὸ τὴν Ναύπακτον πλοίων. Ἡρωϊσμὸς Γεωργίου Παξινοῦ.— Ἀπόπλους τῆς ἑλληνικῆς μοίρας.— Πολιορκία καὶ κυρίευσις τοῦ Ἀγρινίου.— Ὁμοίως τοῦ Ζαπαντίου.— Τσόγκας κατὰ τοῦ Τεκὲ καὶ Ἀνακτορίου.— Κίνησις Εὐρυτανίας καὶ καταστροφὴ Νούρκα Σέρβανη καὶ Βελῆ βεγῆ Πρεμετινοῦ.—Νίκη Ἴσκου καὶ Βακόλα κατὰ τοῦ Ἰσμαὴλ πασσᾶ Πλιάσα ἐν Θυάμῳ.— Ἀποτυχία τοῦ Πλιάσα ἐν τῷ Ἀρτί.— Ὁμοίως τῶν ἐν Κομποτίῳ ἐχθρῶν.— Χαρὰν πασσᾶς ἐν τῇ Ἄρτῃ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

(Συνέχεια τῶν Νησιωτικῶν.)

Κίνησις τοῦ σουλτανικοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Καπὰ-Ἀλῆν. Παρατηρήσεις.— Ἐκστρατεία τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου. Ἔγγραφον διορισμοῦ Τομ-

πάζη.— σχηματισμὸς πυρπολικῶν.— Πυρπολισμὸς τουρκικοῦ δικρότου ἐν Ἐρέσῳ. Συνέπειαι.— Καταστροφὴ τῆς πόλεως τῶν Κυδωνιῶν.— Φόρος τῶν ὑπὸ τοὺς Τούρκους νήσων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

(Συνέχεια τῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος.)

Ἀποτυχία τοῦ Ὁμὲρ Βρυώνου ἐν τῇ Γκιώνᾳ. Νέαι ἀπόπειραι καὶ ἐπιστροφὴ αὐτοῦ εἰς Ὀποῦντα. Μεταβολὴ τοῦ σχεδίου Μεχμὲτ πασᾶ. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τῷ Καστράκι. Ἀπόφασις κατὰ τῆς Ὑπάτης. Μάχη τοῦ Ἀετοῦ. Τελεχὰ Φέζος. Βοήθεια Πελοποννησίων. Ἀποτυχία τοῦ Ὀδυσσέως ἐν τῷ Καστράκι. Ἀπάτη αὐτοῦ πρὸς τοὺς Τούρκους. Προχώρησις τούτων. Καταστροφὴ της Λεβαδείας. Χρῆστος Παλάσκας. Ἀτυχὲς κίνημα ὑπὲρ τῶν πολιορκουμένων ἐν τῷ φρουρίῳ Λεβαδείας. Παράδοσις αὐτῶν. Ἐγκατάστασις τουρκικῶν ἀρχῶν. Ἐπιστροφὴ τῆς πελοποννησιακῆς βοηθείας. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τῷ Ζεμενῷ. Κατάβασις τοῦ Δεμὴρ πασᾶ.— Πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν. Κατάστασις τοῦ φρουρίου. Ἀποστολὴ Μεχμετάκου. Προμαχῶνες τῶν Ἑλλήνων. Συμπλοκαί. Θάνατος Δήμου Ἀντωνίου. Καρατομίαι τῶν ὁμήρων. Ὑπόνομος κατὰ τοῦ Σερπεντσέ. Ἔριδες Ἀθηναίων καὶ Μελέτου. — Τὰ κατὰ τὴν Εὔβοιαν. Διάφορα κινήματα καὶ συμπλοκαὶ πρὸ τῆς Χαλκίδος. Διάφοροι τοποθετήσεις. Ἀποτυχία Βερούση ἐν τῷ Βατῶντι. Νέαι συγκεντρώσεις κατὰ τὸ Ἄϊον καὶ Βρυσάκια. Ἀτυχία ἐν τῇ Καστέλᾳ. Καταστροφαὶ μέχρι Βάθειας καὶ Στενῆς. Ἀγγελῆς Γωβγίνας ἐν Βρυσακίοις. Νικόλαος Κριεζώτης. Ὑπεροχὴ τοῦ Ἀγγελῆ κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀποβολὴ τοῦ Βερούση.— Οἱ Καριστινεὶ Τοῦρκοι. Σαμπάνιδες. Καταστροφὴ τῆς Κύμης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Τὰ περὶ τῆς καταβάσεως τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου εἰς Τεργέστην. — Ἐφορεία ἐν Τεργέστῃ.— Ὑποδοχὴ ἐν Ὕδρᾳ.— Χαρακτὴρ αὐτοῦ. — Προκήρυξις.— Ὀργάνωσις τῶν νήσων.— Νεόφυτος Βάμβας.— Μετάβασις καὶ ὑποδοχὴ ἐν τῷ Ἄστρει τῆς Πελοποννήσου.— Ἑστίασις Κολοκοτρώνου.— Ἀνάβασις εἰς Ἅγιον Ἰωάννην.—Τὸ συστατικὸν ἔγγραφον τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΓΓΡΑΦΑ

Διαμαρτυρία Δικαίου πρὸς Ξάνθον ἀπὸ 22 φεβρουαρίου 1821 400
» » » » » τὴν Ἀρχὴν » » » » . 401
Σύσκεψις ἐν Καλάμαις Μαυρομιχάλου, Μονεμβασίας Χρυσάνθου, Χριστιανουπόλεως Γερμανοῦ καὶ Κρεββατᾶ . . . 402
Γράμμα Βλασσοπούλου πρὸς Μαυρομιχάλην . . . . . »
» . τῶν ἐν Βοστίτσῃ συνελθόντων πρὸς τοὺς ἄρχοντας Ὕδρας καὶ Πετσῶν 403
Προδοσία κατὰ Ἀναγνωσταρᾶ . . . . . »
Συμπλήρωσις περὶ τῶν διατρεξάντων ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἐξωτερικῶς τε καὶ ἐσωτερικῶς 404
Περὶ Νικολάου Σολιώτου 406
Περὶ σιπαχίδων ἐν Πελοποννήσῳ . . . . . »
Τάξεις προεστώτων » » . . . . . »
Ἔγγραφα τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν μιξοβάρβαρα 407
Τί σημαίνουσι τὰ «νέζρι χρτσέτια» . . . . . »
Ἔγγραφον Σωτηρίου Χαρολάμπου ἀπὸ 20 μαρτίου 1821 . 408
» » τῶν Παπαγιαννοπούλων πρὸς Κολοκοτρώνην . »
Πλαποῦται 409
Εὐαγγέλης Λιβαδᾶς . . . . . »
Σημαῖαι τῶν ναυτικῶν νήσων. . . . . »
Ἀποδεικτικὸν Γεωργίου Σισίνου 410
Καταγωγὴ τῆς Μαυρομιχαλικῆς οἰκογενείας . . . . . »
» » » Κολοκοτρωνικῆς » 412
Οἱ Τοῦρκοι τῆς Τριφυλίας καὶ ὁ Ἀμβρόσιος Φραντσῆς . . 415
Ἔγγραφον στρατιωτικῆς βαθμολογίας ὑπὸ Δικαίου . . . 416
Ὀνόματα φρουρίων ὑπὸ τῶν Τούρκων 417
Ἐπιστολὴ τῶν Δερβενοχωριτῶν πρὸς Ἰωάννην Κλάδον ἀπὸ 15 μαρτίου . »
» » Σταύρου Νικολάου» » » » » 25 » . »
Περὶ Καρυταίνης 418
Ἐπιστολὴ Κολοκοτρώνου πρὸς Τσανέτον Χριστόπουλον ἀπὸ 28 μαρτίου . 419
Περὶ τοῦ Ἰσμαὴλ ἀγᾶ Λαλαίου . . . . . »
Διοίκησις Λάλα καὶ Πύργου . . . . . »
Περὶ τοῦ πρώτου ἐν Καλαβρύτοις κτυπήματος 420
Πληθυσμὸς τῶν ἐν τῇ Στερεᾷ Τούρκων . . . . . »
Πολεμικὰ πλεονεκτήματα τῆς Δυτικῆς πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα . . . . . »
Καταγωγὴ Πανουριᾶ . . . . . »
Διορισμὸς αὐτοῦ ὡς καπιτάνου ἀπὸ 26 ὀκτωβρίου 1820. . 421
Περὶ Ἰωάννου Γούρα . . . . . »

Ἔγγραφον τῶν Κονσόλων Λεβαδείας ἀπὸ 3 ἀπριλίου 1821 422
Ναυτικὸν τῶν ἑλληνικῶν νήσων καὶ τοῦ σουλτάνου . . . »
Περὶ τῆς προσβολῆς τῶν τουρκικῶν πλοίων ἐν Μήλῳ . . . 423
Ἔγγραφον τῶν κατὰ θάλασσαν πολιορκητῶν τῆς Μονεμβασίας 424
» » » Ψαριανῶν πρὸς τοὺς Πετσιώτας . . . . . »
Περὶ τῶν ἀποστελλομένων ναυτικῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ τουρκικοῦ στόλου 425
Τὸ κοινὸν ἔγγραφον δικτατορίας τοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου . »
Ὁμοίως τῆς Ὕδρας πρὸς τοὺς καπιτανέους τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου 426
Διάταξις τῆς Ὕδρας περὶ τῶν ἀγωνιζομένων ναυτικῶν . . »
Τὰ ἐν-Σάμῳ κόμματα 427
Αἱ πύλαι τοῦ περιτειχίσματος τῶν Ἀθηνῶν . . . . . »
Περὶ Ζαγορᾶς 428
Τοῦρκοι ἐν Εὐβοίᾳ καὶ αἱ διασημότεραι οἰκογένειαι . . . »
Κακουργήματα τῶν ἐν Εὐβοίᾳ Τούρκων . . . . . »
Προτέρα κατάστασις τοῦ Ἄθω 429
Περὶ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ 430
Ἔγγραφον Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου πρὸς Ἐμ. Παπᾶ . . . 431
» » τῶν ἐπισκόπων Ἱεροθέου καὶ Κωνσταντίου » ». »
» » τῶν Κασσανδρέων πρὸς τὴν ἐφορείαν τοῦ Ἄθω . . »
» » τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ἰωακεὶμ πρὸς Ἐμ. Παπᾶ . . 432
Οἱ ἐπονομαζόμενοι χαρατσοχάρτια 433
Στρατιωτικὴ διάταξις Βαφιοπούλου . . . . . »
Ἡ Δόμνη Χατσῆ Βιζβίζη . . . . . »
Δρέδες . . . . . »
Ἔγγραφον Μαυρομιχάλου πρὸς τοὺς πολιορκοῦντας τὴν Μεθώνην 434
» » τῶν Ἀχαιῶν πρὸς τοὺς Τούρκους τοῦ φρουρίου Πατρῶν »
Ἀπάντησις τῶν Τούρκων 435
Κερδοσκόποι ἐκ τῶν Μεσολογγιτῶν . . . . . »
Ἔγγραφον Μαυρομιχάλου εἰς Πετσιώτας . . . . . »
Αἱ πύλαι τοῦ περιτειχίσματος τῆς Τριπόλεως 436
Ἔγγραφον τῶν ἐν Βερβένοις περὶ Ἀνδρέου Παπαδιαμαντοπούλου »
Περὶ τῶν ἐν Τριπόλει ὁμήρων . . . . . »
Ἔγγραφον ἀρχιστρατηγίας Κολοκοτρώνου 437
Περὶ ψευδῶν εἰδήσεων . . . . . »
Μπουγιουρδὶ Κεχαγιᾶ βεγῆ πρὸς τοὺς Ἀργείους 438
Περὶ Ὁμὲρ Βρυώνου . . . . . »
Ἔγγραφον Λεβαδειέων 439
Καταστροφὴ τοῦ πλοίου τοῦ Ἀθανασίου Δ. Κριεζῆ . . . »
Ἔγγραφον Λεβαδειέων διοριζόντων τὸν Βοῦσγον ἀντὶ τοῦ πεσόντος Διάκου . . . . . »
Ἐπιστολὴ Ὀδυσσέως εἰς Βοῦσγον 440
Περὶ Ὀδυσσέως παρὰ τῷ Ἀλῇ πασσᾷ . . . . . »

Ἐπανόρθωσις χρονολογίας, καθ' ἣν ἀπηγχονίσθη ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου 442
Ὁ μητροπολίτης Δέρκων καὶ ὁ πατριάρχης Γρηγόριος . . »
Τὰ περὶ τῶν ἐν Ὀδησσῷ Ἑβραίων κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου 443
Ἡ ἀπόφανσις περὶ ἀπαγχονίσεως τοῦ πατριάρχου 444
Περὶ ἐξομώσεων 445
Ἔγγραφον τῶν ἐν Σμύρνῃ προξένων . . . . . »
Αἱ συνθηματικαὶ πυραὶ καὶ οἱ καπνοὶ 446
Ἡ Σταυριάνα Λάκαινα 447
Ἀπόφανσις τοῦ Τουρκαλβανοῦ Λιάμπεη . . . . . »
Τὸ ἄταφον τῶν φονευομένων. . . . . »
Σκοποὶ τῶν Τούρκων, εἰ ἐνίκων ἐν Βαλτετσίῳ . . . . . »
Ἡ περίστασις, καθ' ἣν ὁ Ἰωάννης Θ. Κολοκοτρώνης ὠνομάσθη Γενναῖος . . . . . »
Ἡ διαγωγὴ τοῦ ἐπισκόπου Ἕλους Ἀνθίμου 448
Ἔγγραφον τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας . . . . . »
Τὸ ἔπακρον τῆς ἀσιτίας τῶν Τούρκων τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς 449
Μέτρα τῶν Χίων κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως . . 450
Μέτρα τῶν ναυτικῶν νήσων ὑπὲρ τῶν ξένων σημαιῶν . . »
Προκήρυξις τῆς Ὕδρας πρὸς τοὺς Χίους 451
Ὁρκοδοσία τοῦ ναυάρχου καὶ τῶν πλοιάρχων Ὕδρας . . . 452
Περὶ τοῦ συλληφθέντος Μισὶρ-μολλασῆ 453
Οἱ δραπέται τῆς Ὕδρας ἐπὶ τῆς κρίσεως τοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου . . . . . »
Περὶ Μιαούλη 454
Περὶ Κάρλελι . . . . . »
Ἔκθεσις τοῦ 1823 περὶ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τοῦ Γεωργίου Πᾳξινοῦ »
Ναυτικὰ ἀξιώματα τῶν Τούρκων 455
Ὀνομαστικὸς κατάλογος τῶν ἐν Ἐρέσῳ πυρπολιστῶν . . 456
Ἔγγραφον Ἀθηναίων πρὸς Ἠλίαν Μαυρομιχάλην 457
» » Ὁμὲρ Βρυώνου πρὸς Νικόλαον Νάκον 458
Ἔκθεσις » » περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Λεβαδείας . . . . »
» » Μεχμὲτ πασσᾶ » » » » » » » » » 459
Ἔγγραφον Δημητρίου Ὑψηλάντου πρὸς Γεώργιον Πάνου . . 461
» » » » » » » » » » Περραιβόν . . . . »
Στρατιωτικὴ στολὴ Ὑψηλάντου 462
Ἐπιστολὴ ἀδελφῶν Σπηλιοτοπούλων πρὸς Ὑψηλάντην . . »
Ἀπάντησις Ὑψηλάντου 463
Ἐπιστολὴ » » πρὸς Θέμελην . . . . . »
Ἔκθεσις πρώτη ἰδιώτου περὶ Ὑψηλάντου 464
» » δευτέρα » » » » 465
Περὶ τοῦ συστατικοῦ γράμματος τοῦ Ὑψηλάντου . . . . »
Λόγος Βάμβα πρὸς τοὺς Πελοποννησίους 466
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 469

ΔΟΚΙΜΙΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ.

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΝ ΤΗι ΕΛΛΑΔΙ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ.

ΘΥΔΕΜΙΑ ἰσχύει ἀνθρωπίνη δύναμις κατὰ πάσης ἰδέας, ἅπαξ ἐνσαρκωθείσης ἔν τινι λαῷ, ὅλων μάλιστα τῶν τάξεων αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀνωτέρας μέχρι τῆς κατωτέρας περιλαμβανομένων. Ἐλθόντος τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου, ἡ οὕτως ἐνσεσαρκωμένη ἰδέα γίνεται ἔργον καὶ ἐναντίον πάσης καταπληκτικῆς δυσκολίας καὶ ἐναντίον παντὸς κινδύνου.

Ἰδίως δὲ ἡ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἰδέα κατὰ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως καὶ καταδυναστείας ὑπῆρχε συμφυὴς, μόνον κυριεῦον πολιτικὸν πνεῦμα καὶ μεθ' ὅλην τὴν μόνωσιν ἑαυτῶν, καὶ μόνη ἐλπὶς ἐθνικὴ, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν παραδιδομένη ὡς παρακαταθήκη ἱερὰ, καὶ μεθ' ὅλας τὰς περιοδικὰς ἀτυχίας. Ἐφ' ὅσον ἡ πραγματικὴ ὑπὸ τοὺς Τούρκους κατάστασις αὐτῶν ἀντίθετος ἦτο καὶ ἀσύμφωνος ὅλως, πρὸς ὃ εἶχον ἰδανικὸν, τὴν θρησκείαν λέγομεν, τὸ παρελθὸν καὶ τὸ δίκαιον· ἐπὶ τοσοῦτον τὸ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν αἴσθημα ἀναλλοίωτον ἐν πάσῃ περιστάσει ἔμενεν, ἄλλο, οὕτως εἰπεῖν, καταστὰν θρησκευτικὸν δόγμα, ὅπερ βεβαιοῦσιν ἔτι μᾶλλον οἱ ἐκ τῆς μονώσεως καὶ τῆς ἀνάγκης προκύψαντες μυστικοὶ μὲν, γενικοὶ ὅμως δεσμοὶ τοῦ μὲν Ῥήγα Φεραίου περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης, τῶν δὲ Φιλικῶν περὶ

τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος. Διὰ τοῦτο δὲ, σύνθημα ὄντες ἑνότητος ἐθνικῆς καὶ σημεῖον κοινῆς ἐνεργείας, οἱ δεσμοὶ οὗτοι, ἅμα ἀρξάμενοι, τὸ ὅλον ἐν ὀλίγῳ διαστήματι χρόνου Ἑλληνικὸν συνῆψαν· κληρικοὶ δὲ καὶ λαϊκοὶ σύνορκοι ἐγένοντο ὑπὲρ τῆς πατρίδος· αἱ καρδίαι δὲ μεγάλων καὶ μικρῶν, πλουσίων καὶ ἐνδεῶν, νέων καὶ γερόντων, πεπαιδευμένων καὶ ἀπαιδεύτων, γνωστῶν καὶ ἀγνώστων, εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον εὑρέθησαν, καὶ ἐχθροὶ πρὸς ἐχθροὺς ἔδοσαν καὶ ἔλαβον χεῖρα λήθης τῶν παρελθόντων καὶ ἀγάπης ἐν τῷ μέλλοντι.

Ὁ πόλεμος τοῦ 1821 ὑπῆρξεν οὐχὶ ἡ ἀρχὴ, ἀλλ' ἡ συνέχεια ἄλλων προγενεστέρων. Διὰ τοῦτο πρόγονοι μὲν Ζαΐμαι, Κρεββαταῖ καὶ ἄλλοι ἐπαρουσιάσθησαν ἀρχιεπαναστάται τῆς Πελοποννήσου τῷ 1769· ἀπόγονοι δὲ Ζαΐμαι, Κρεββαταῖ καὶ τοσοῦτοι ἄλλοι ἀναφαίνονται τοιοῦτοι τῷ 1821, ἐπανορθοῦντες τὴν προτέραν ἀτυχίαν. Διὰ τοῦτο Κολοκοτρῶναι, Ἀνδροῦτσοι καὶ πλεῖστοι ἄλλοι τοιαύτης κατηγορίας, διώκοντες ἄλλοτε καὶ διωκόμενοι, ἀναζώννυνται ἤδη τὴν σπάθην, καὶ ἀπὸ μερικοῦ πρὶν, ὡς ἀρματωλοὶ, γενικὸν πλέον, ὡς ἐθνικὴ δύναμις, συγκροτοῦσι τὸν πόλεμον κατὰ τῶν τυράννων. Διὰ τοῦτο καὶ Πελοπόννησος, καίτοι τοσάκις ἐρημωθεῖσα σχεδὸν καὶ στερεὰ, καίτοι τοσάκις παθοῦσα τὰ πάνδεινα· καὶ νῆσοι, καίτοι μὴ τυραννούμεναι ἐξίσου, συνασπάζονται πάλιν καὶ συνασπίζονται ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας, ὑπὲρ θρησκείας καὶ πατρίδος, οὐδὲν λογιζόμεναι οὔτε τὰς ἀρξαμένας μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Ὑψηλάντου σφαγὰς καὶ διωγμοὺς, οὔτε τὰς μελλούσας ἀκαταλογίστους ζημίας καὶ θυσίας ἀπέναντι τοῦ σκοποῦ τῆς κοινῆς σωτηρίας.

Πραγματικῶς, ἐν ᾧ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ πανταχοῦ τῆς Τουρκίας κληρικοὶ, πρόκριτοι καὶ πάσης τάξεως Ἕλληνες ἐκαρατομοῦντο, ἀπηγχονίζοντο, ἐδημεύοντο καὶ ἐξετοπίζοντο μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Ὑψηλάντου· ἐξ ἐναντίας ἐν τῇ Ἑλλάδι οἱ πατέρες, οἱ υἱοί, οἱ ἀδελφοὶ καὶ οἱ ὁμοπάτριοι τούτων τῶν θυμάτων «ὥπλιζον χέρα» δι' αὐτὸ τὸ κήρυγμα τοῦ Ὑψηλάντου. Ὅλα οὕτω τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας τὰ ὠμότερα προκαταληπτικὰ μέτρα, ὅλη ἡ χύσις τοῦ αἵματος τῶν ἀθῴων πρὸς ἔμπνευσιν τρόμου καὶ φρίκης, κατ' οὐδὲν ἐχρησίμευσαν. Τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἦλθε· τῆς ἐθνικῆς ἰδέας ἡ ἐνέργεια δι' οὐδενὸς ἀνεστέλλετο πλέον τρόπου· καὶ, ὅτε ἡ ἐν Πελοποννήσῳ τουρκικὴ ἀρχὴ, διδόμενα ἱκανὰ ἔχουσα περὶ προσεχοῦς ἐπαναστατικῆς ἐκρήξεως, περιώριζεν ἐν Τριπόλει καὶ ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους καὶ τὸν

υἱὸν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Λακωνίας Πέτρου Μαυρομιχάλου, ὡς ὁμήρους ἀκινησίας· πάλιν ἀρχιερεῖς καὶ πρόκριτοι καὶ Μαυρομιχάλαι, πατέρες, ἀδελφοὶ καὶ οἰκεῖοι τῶν ὑπὸ θυσίαν τούτων ὁμήρων, τὴν κοινὴν ὑπὸ τὰ ὅπλα ἀνάστασιν ἔψαλλον· διὰ δὲ τῆς πατριωτικῆς αὐτῶν φωνῆς, διὰ τοῦ μαρτυρικοῦ παραδείγματος τούτων, ἐξοπλίζονται ἡ μία κατόπι τῆς ἄλλης αἱ ἐπαρχίαι καὶ ῥίπτεται ὁ περὶ τῶν ὅλων κύβος. Πρώτη ἡ Πελοπόννησος καὶ πρῶται ἐκ τῶν νομῶν αὐτῆς ἡ Ἀχαΐα, ἡ Ἀρκαδία καὶ ἡ Λακωνία ἤρξαντο τοῦ πολέμου κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα.

Ἐν πολλῇ ἀληθῶς ἀμηχανίᾳ κατεῖχον τὰ πνεύματα ἐπὶ τῆς ὥρας ταύτης οὐ μόνον ἡ ἀνισότης, ὡς μὴ πραγματοποιηθέντων τῶν περὶ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Σερβίας σχεδίων τῆς Ἑταιρίας· οὐ μόνον ἡ διάψευσις τῶν παρὰ τοῦ Δικαίου δοθεισῶν ὑποσχέσεων περὶ μεγάλων ἀποσταλησομένων ἔξωθεν ὑλικῶν βοηθημάτων· οὐ μόνον τὰ προκαταληπτικὰ ἤδη μέτρα τῆς καθεστώσης ἀρχῆς καὶ τὸ ἀνέφικτον τῆς ἐναργείας μιᾶς ὁμοχρόνου κινήσεως τῆς τε Πελοποννήσου, τῆς στερεᾶς καὶ τοῦ Αἰγαίου, ὅτε αἱ στιγμαὶ ἐπεῖγον, ἀλλὰ καὶ ἡ διπλῆ ἔλλειψις τῆς προσωπικῆς παρουσίας τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου (α) καὶ τῆς κηρύξεως ῥωσσικοῦ πολέμου (β). Τούτοις δ' ἅπασι προσετίθετο καὶ ἡ ἐναντιότης τῶν προκρίτων τῆς Ὕδρας (γ). Καὶ ὅμως ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ αὐτῇ ἐνυπῆρχεν ἡ ἀναπόφευκτος ἀνάγκη τῆς προτιμήσεως ἑνὸς ἐκ τῶν δύο, ἢ τῆς ἀκινησίας καὶ τῆς βεβαίας σφαγῆς, ἢ τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐλπιστέας σωτηρίας.

Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἀπῃτεῖτο καιρός τις, καὶ τὸ κέρδος τοῦ καιροῦ τούτου ὑπισχνεῖτο μόνη ἡ ἀπάτη πρὸς διασκέδασίν τινα τῶν ὑπονοιῶν τῶν Τούρκων (δ). Κατὰ πρῶτον μὲν συνετέλεσαν λόγον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ εἰς Τρίπολιν εἴσοδος ἀρχιερέων τινῶν καὶ προκρίτων, καὶ τὸ ἀμετακίνητον τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν εὐπόρων Ἑλλήνων, ὡς μηδεμίαν δῆθεν ἐχόντων ἰδέαν περὶ πολέμου καὶ ἡσυχαζόντων ἐν τοῖς ἰδίοις· κατὰ δεύτερον δὲ ἐβοήθησαν αἱ πρὸς τοὺς Τούρκους ὁμόφωνοι γινόμεναι παραστάσεις, ὅτι τὰ διαθρυλλούμενα οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν, ἢ σπερμολογίαι κακοβούλων θηρευόντων τύχην, ἢ ὑπενέργειαι τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ πρὸς ἐκδίκησιν καὶ ἀντιπερισπασμὸν κατὰ τοῦ σουλτάνου. Ὠφέλει ἄρα ὁ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ πόλεμος καὶ ἠθικῶς ἤδη, ὡς ὠφέλησε καὶ ὑλικῶς μετ' ὀλίγον.

Πολλοὺς οἱ Τοῦρκοι, καὶ ὡς ἐξουσία καὶ ὡς ἰδιῶται, εἶχον λόγους

παραδεχόμενοι, ἂν οὐχὶ ὡς ἐντελῶς ἀληθεῖς, τοὐλάχιστον ὡς πιθανωτάτας τὰς τοιαύτας παραστάσεις· ὡς ἐξουσία μὲν, διότι εἶδον προσελθόντας τινὰς τῶν ἀρχιερέων καὶ προκρίτων, καὶ ἐθεώρουν συνεπῆ τὴν προσέλευσιν καὶ τῶν ἄλλων· οὐχ ἧττον δ' ἐγίγνωσκον τὸ πολυμήχανον τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔσπευδον ἐπὶ πολὺ τὰ πράγματα, ἵνα μὴ, ἐν ἀγνοίᾳ ἔτι ὄντες τῆς κυρίας ἀρχῆς τῶν διαθρυλλουμένων, προκαλέσωσι νέας τῶν τῆς Ἠπείρου ταραχὰς καὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ· ὡς ἰδιῶται δὲ, διότι πρὸ παντὸς ἄλλου ἐπεθύμουν τὴν ἡσυχίαν, ἔχοντες βάρη ἀδύνατα καὶ μεγάλα καρπούμενοι εἰσοδήματα, ὡς κύριοι ὅλων τῶν γαιῶν, καὶ πρώτιστος τούτων ὁ γενικὴν ἐπιῤῥοὴν ἐξασκῶν γαιοκτήμων τῆς Κορινθίας καὶ Μεγαρικῆς Χουσεὴν Κιαμὴλ βεγῆς (α). Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς καὶ κατὰ προτροπὴν τούτου ἡ ἐν Τριπόλει ἀρχὴ ἀνηνέχθη πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει, βεβαιοῦσα τὴν εἰρηνικὴν τῆς Πελοποννήσου κατάστασιν, δι' ὧν ἔλαβε μέτρων περὶ ἀρχιερέων καὶ προκρίτων, καὶ δι' ἣν ἔβλεπε γενικὴν εὐπείθειαν καὶ ἀταραξίαν· ἑπομένως δ' ἐγνωμοδότει περιττὴν τὴν ἀποστολὴν στρατοῦ, ὡς ἀπειλοῦσαν ἄλλως τὴν ταραχὴν τοῦ ὅλως ἡσύχου μένοντος τόπου. Ὁ σουλτάνος ὅμως, ἢ ὡς διστάζων ἐπὶ ταῖς διαβεβαιώσεσιν αὐταῖς, ἢ ὡς σκληρυνόμενος, καθ' ὃ ἔλαβε σύστημα γενικὸν μετὰ τὸ κήρυγμα τῆς 24 φεβρουαρίου, διέταξε πρῶτον τὴν ἐξασφάλισιν τῶν φρουρίων διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τροφῶν· καὶ δεύτερον τὴν ἀποτομὴν τῶν κεφαλῶν οὐ μόνον τῶν εἰσελθόντων εἰς τὴν Τρίπολιν, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν τῆς Πελοποννήσου ἀρχιερέων καὶ προκρίτων, ὡς καὶ παντὸς ἄλλου διαφέροντος καὶ ὑπόπτου προσώπου. Συγχρόνως διέταξε τὴν ἐκ τοῦ γενικοῦ στρατοπέδου τῶν Ἰωαννίνων κίνησιν ἑνὸς μέρους στρατοῦ ἐκ τριῶν μέχρι πέντε χιλιάδων, καὶ ἑτέραν ἐκ τῆς Ἀσίας ἄλλου σώματος ἐκ τρισχιλίων περίπου (6), διὰ τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλὰ τὰς περὶ Πελοποννήσου καὶ Πελοποννησίων διαταγὰς προέλαβον τὰ πράγματα, ἀποβάσας ἀπραγματοποιήτους.

Ἐν τούτοις δὲ ἡ ἀρχὴ τῆς Τριπόλεως ἐπανελάμβανε τὰς διαταγὰς αὐτῆς περὶ τῆς προσελεύσεως καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων καὶ προκρίτων, καὶ μάλιστα τῶν τῆς Ἀχαΐας. Ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ καὶ, ἂν θέλῃ τις, ὥρᾳ τῇ ὥρᾳ, ἐγεννῶντο ὑπόνοιαι σοβαρώτεραι καὶ ἀνησυχίας μεγαλητέρας πρόξενοι, εἰ καὶ οἱ εἰσελθόντες ἀρχιερεῖς καὶ πρόκριτοι ἔγραφον ἐπανειλημμένως τοῖς ἐπαρχιώταις αὐτῶν περὶ ἡσυχίας, καθ' ὃν εἰσηγοῦντο καὶ διετάσσοντο τρόπον. Ἀλλ' ἀδόκιμον τὰ

τοιαῦτα ἦσαν νόμισμα πλέον. Οἱ δ' Ἀχαιοὶ συνῆλθον ἐν τῇ μονῇ τῆς Λαύρας, κειμένῃ κατὰ τὰ Καλάβρυτα, ὅπως συσκεφθῶσι τελειωτικῶς περὶ τοῦ ποιητέου (α).

Εὖρον δέ· ἐὰν μὲν εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Τρίπολιν, ἐξάπαντος ἀπόλλυνται καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ προεισελθόντες, οὓς μόνος ὁ διὰ τοὺς ἔξω μένοντας φόβος τῶν Τούρκων ἔσωζεν ἔτι· ὁ τοιοῦτος δὲ ἀναπόφευκτος κίνδυνος προεβλέπετο οὐχὶ ἐκ μόνης τῆς συνήθους τακτικῆς τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐνδεχομένων κινημάτων, εἴτε μικρῶν, εἴτε μεγάλων, ὅτε ὁ ἀναβρασμὸς τῶν πνευμάτων ἠκολούθει πολὺς, οἱ δ' ἀπόστολοι τῆς Ἑταιρίας, καὶ μάλιστα ὁ Κολοκοτρώνης, Δικαῖος καὶ Ἀναγνωσταρᾶς, ἐνήργουν ἀδιακόπως καὶ ἐπιμόνως· ἐὰν δὲ μὴ εἰσέλθωσιν, ἀλλὰ μείνωσιν ἀκίνητοι, ὑπόκεινται ἐπίσης εἰς πᾶσαν καταδίωξιν καὶ ἐπιβουλὴν τῆς ἀρχῆς, ὡς ἀνησυχούσης· ἐὰν δὲ κινηθῶσιν εἰς τὰ ὅπλα, πολλὰς ἔχουσιν ἀγαθὰς ἐλπίδας, διότι πολλαὶ ἀντιπεριέσπων τὴν Τουρκίαν σπουδαῖαι περιστάσεις, καὶ αὗται ἦσαν ὁ κεκηρυγμένος πόλεμος κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ καὶ ἡ κατοχὴ τοῦ Σουλίου, τὸ κήρυγμα τοῦ Ὑψηλάντου καὶ αἱ περὶ Ῥωσσίας δειναὶ καὶ ἀνεξάλειπτοι πάντοτε ὑπόνοιαι.

Ὁ μητροπολίτης Γερμανὸς, τὴν θέσιν τοῦ Μέντορος ἐπέχων, καὶ ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης ἐκυριεύοντο ὑπὸ δισταγμῶν. Ἀλλὰ, τοῦ Ἀσημάκη Φωτήλα προτείνοντος καὶ τοῦ Σωτηρίου Χαραλάμπου ὑποστηρίζοντος, οἱ πλείους τῶν συνελθόντων ἐδείχθησαν ἀσπαζόμενοι τὴν περὶ ἐνάρξεως τοῦ πολέμου σκέψιν τούτων. Ἐὰν, κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Ἰσμαηλίου, κατέβαινεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, οὐδεὶς τότε ἐμεσολάβει δισταγμὸς περὶ τῆς ἀμέσου γενικῆς κινήσεως· ἀλλὰ τὰ πράγματα ἤδη διέφερον· τῆς δ' ἐλλείψεως τοῦ Ὑψηλάντου οὐδεὶς ἄλλος ὑπῆρχεν ἁρμόδιος πρὸς ἀναπλήρωσιν, ἡ μόνη ἡ ἰσχυρὰ τῶν προκρίτων τάξις μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Λακωνίας Μαυρομιχάλου. Ἰδοὺ ὁ λόγος, δι' ὃν τὰ πάντα ἀπὸ αὐτῶν κατὰ τὴν παροῦσαν περίστασιν ἐξήρτηντο καὶ ἡ συναίνεσις ὅλων ἀπῃτεῖτο. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπεφάσισαν, ὅπως ἀποσυρθῶσι μὲν διαμεμερισμένοι εἰς δυνατοὺς τῆς Ἀχαΐας τόπους, ἀρχόμενοι μυστικῶς τῆς στρατολογίας· συνεννοηθῶσι δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν, καὶ ἰδίως τῆς Λακωνίας καὶ Γόρτυνος, καὶ περιμείνωσι πρὸς ὀλίγον ἔτι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν προηγηθεισῶν ἀποστολῶν εἰς Ὕδραν, Πέτσας καὶ τὸν μητροπολίτην Ἰγνάτιον. Βαρεῖα ἀναμφιβόλως ἐπέκειτο ἡ εὐθύνη παρὰ

τοῖς καλῶς συλλογιζομένοις, ὅτε διεκυβεύετο οὐ μόνον ἡ ὕπαρξις προσώπων τινῶν ἐν μέρει, ἀλλὰ καὶ ἡ τύχη ὁλοκλήρου τοῦ τόπου. Τὰ προηγούμενα τοῦ 1769 ἐπὶ Ἀλεξίου Ὀρλὼφ καὶ τὰ τοῦ 1790 ἐπὶ Λάμπρου Κατσώνου πρόσφατα ἦσαν ἐν τῇ μνήμῃ ἑκάστου.

Ἡ κοινὴ γνώμη δυνατὴν ἐθεώρει ἀείποτε τὴν κίνησιν τῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς Λακωνίας. Ἀληθῶς αἱ ὀρειναὶ ἐπαρχίαι τῆς Ἀχαΐας καὶ Ἀρκαδίας, τὰ Καλάβρυτα καὶ ἡ Γόρτυς, ὀλιγίστους ἀριθμητικῶς καὶ οὐδεμιᾶς σημασίας ἔφερον κατοίκους Τούρκους, ἐν ᾧ οἱ Ἕλληνες ἀμφοτέρων συνεποσοῦντο ἐν συνόλῳ περὶ τὰς ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας. Ἀλλὰ, ἂν τὰ Καλάβρυτα ἀπηλλαγμένα ἦσαν πλησιεστέρων ἐχθρῶν ἰσχυρῶν, ἡ Γόρτυς ὅμως περιεκυκλοῦτο ἔνθεν μὲν ἀπὸ τῶν ἐν Λάλᾳ, ἔνθεν δὲ ἀπὸ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ, Μεγαλουπόλει καὶ Τριπόλει Τούρκων, ὅλων ἐμπειροπολέμων καὶ μέχρι τῶν τετρακισχιλίων ἐνόπλων ἀριθμουμένων. Ἡ Λακωνία ὅμως, παρ' οὐδενὸς κατοικουμένη Τούρκου, καὶ τῶν γειτόνων Βαρδουνιωτῶν περιεφρόνει καὶ κατὰ τὰ ὅπλα αὐτῆς ὑπερεῖχε τῆς τε Γόρτυνος καὶ τῶν Καλαβρύτων. Διὰ ταῦτα πάντα οἱ ἐν τῇ Λαύρᾳ πρὸς μὲν τὸν Μαυρομιχάλην ἔγραψαν προτείνοντες τὴν προκαταρκτικὴν κίνησιν τῶν λακωνικῶν ὅπλων, πρὸς δὲ τὸν ἐν Γόρτυνι Κανέλλον Δεληγιάννην ἐδήλωσαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀμέσου παρασκευῆς. Ἀλλ ἡ θεία πρόνοια ὥρισεν ἄλλως τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα. Ἡ Λακωνία καὶ ἡ Γόρτυς συνεβάδισαν, τῶν Καλαβρύτων προηγηθέντων.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, καθὼς ὁ Κολοκοτρώνης ἐν τῇ Λακωνίᾳ, Ἀναγνωσταρᾶς δὲ καὶ Δικαῖος ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ κατὰ τὰς μονὰς Σιδηρόπορταν καὶ Γαρδίκι, οὕτως ἐκρύπτοντο καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσου ἐν Πάτραις ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ἰωάννου Βλασσοπούλου, καὶ οἱ Πετμεζαῖοι Βασίλειος, Κωνσταντῖνος καὶ Νικόλαος ἐν Καλαβρύτοις ὑπὸ τὴν τοῦ Σωτηρίου Χαραλάμπου. Μόνοι δὲ, τῆς Λακωνίας ἐξαιρουμένης, φανεροὶ κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἁρματωλοὶ ἐσώζοντο ὁ Κόλιας Πλαπούτας ἐν Γόρτυνι καὶ ὁ Παναγιώτης Κεφάλας ἐν Ἰμπλακίοις (α), χωρίοις τῆς Μεσσηνίας κατὰ τὸ Στενύκλαρον πεδίον, ἀλλ' ἄνευ σημασίας ἀξιοπαρατηρήτου παρὰ τῇ τουρκικῇ ἐξουσίᾳ.

Περὶ τὴν αὐτὴν δ' ἐπίσης ἐποχὴν ἀπῆλθε κρυφίως καὶ ὁ Δικαῖος εἰς τὴν Λακωνίαν, ὅπου ὡμίλησε τῷ Μαυρομιχάλῃ, Τρουπάκῃ καὶ ἄλλοις περὶ τῆς ἐγκαίρου πλέον ἐνάρξεως τοῦ πολέμου. Ἐπειδὴ δ'

ἔφερε πρόσωπον ἀπεσταλμένου παρὰ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ γνωρίζοντος ὅλα τὰ μυστήρια, ἐβεβαίου ἀδιαφόρως τοῖς πᾶσιν, ὅτι πρὸ τῆς λήξεως τοῦ μαρτίου μηνὸς καὶ τουρκικὸς στόλος πυρπολεῖται, καὶ σουλτάνος φονεύεται, καὶ Κωνσταντινούπολις κυριεύεται, καὶ ῥωσσικὸς πόλεμος κινεῖται, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἅμα κινηθεῖσαν, καταφθάνουσιν ἔξωθεν καὶ στρατοὶ καὶ πλοῖα καὶ ὅλα τοῦ πολέμου τὰ ἀναγκαῖα. Ἰδίως δ' ἐπεμελεῖτο περὶ τοῦ Μαυρομιχάλου, ὑπισχνούμενος αὐτῷ ἀπάσης τῆς Πελοποννήσου τὴν ἡγεμονείαν. Τῶν λόγων αὐτῶν τοῦ Δικαίου ἤκουον μετὰ χαρᾶς μεγάλης, οἱ μὲν πολλοὶ πιστεύοντες, οἱ δὲ ὀλίγοι ὑποκρινόμενοι καὶ ὁ Μαυρομιχάλης κολακευόμενος. Ἐκτὸς τοῦ κοινοῦ κατὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας πνεύματος ἀπῃτοῦντο καὶ τρόποι ἄλλοι καὶ τόλμη ἔκτακτος, ὅπως κατορθωθῇ τὸ δυσκολώτερον πάντων, ἡ διὰ τῶν ἁρμοδίων προσώπων καὶ τόπων ἀρχὴ τοῦ κινήματος ἐν ἐλλείψει τοῦ Ὑψηλάντου. Τί ἠδύνατο ἄλλως καὶ ἡ Λακωνία ἄνευ τοῦ Μαυρομιχάλου καὶ ἡ Πελοπόννησος ἄνευ τῶν προκρίτων Ἀχαιῶν κατὰ τὴν ὥραν ταύτην;

Καὶ ἰδοὺ ἐν τῇ Λακωνίᾳ λαμβάνει χώραν δευτέρα τῆς ἐν Ἀαύρᾳ συστηματικὴ σύσκεψις, καθ' ἣν καὶ ὁ Ἠλίας καὶ Κυριακούλης Μαυρομιχάλαι καὶ ὁ Διονύσιος Τρουπάκης καὶ ἄλλοι τῶν Λακώνων ὁπλαρχηγῶν ἀναδείκνυνται θερμότατοι διὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου, καὶ κοινὴ περὶ τούτου ἀπόφασις γίγνεται. Τὴν δ' ἀπόφασιν αὐτὴν μεταβιβάζει· εὐθὺς ὁ Κολοκοτρώνης πρὸς τοὺς ἐν Μεσσηνίᾳ Δικαῖον καὶ Ἀναγνωσταρᾶν καὶ πρὸς τὸν ἐν Γόρτυνι Κανέλλον Δεληγιάννην, ὅτε καὶ οἱ Ἀχαιοὶ τῆς Λαύρας ἀπελθόντες ἦσαν·

Ὁ μὲν Ἀσημάκης Ζαΐμης καὶ Ἀσημάκης Φωτήλας εἰς τὴν Κυναίθην (Κερπινὴν), κωμόπολιν πρὸς βορρᾶν τῆς πάλεως Καλαβρύτων·

Ὁ δὲ Σωτήριος Χαραλάμπης καὶ Σωτήριος Θεοχαρόπουλος εἰς τὴν Ζαρούχλαν, κωμόπολιν τῶν Κλοκινῶν τοῦ ὄρους Κράθις, ὅπως συνεννοηθῶσιν ἐκεῖθεν καὶ μετὰ τῶν ἐν τοῖς Τρικκάλοις τῆς Κορινθίας Νοταραίων περὶ τοῦ μεγάλου ὑπολογιζομένου πάντοτε θησαυροῦ τοῦ Κιαμὴλ βεγῆ·

Ὁ δὲ Παναγιώτης Φωτήλας εἰς τὸ τμῆμα Λιβαρτσίου·

Ὁ δὲ Ἀνδρέας Λόντος εἰς τὰ Βοῦρα (Διακοφτὸν) τῆς Αἰγιαλείας·

Ὁ δὲ μητροπολίτης Γερμανὸς, Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ ἐπίσκοπος Κερνίκης Προκόπιος εἰς Νεζερὰ, τμῆμα τότε τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων καὶ ἤδη τῆς τῶν Πατρῶν, διά τε τοὺς χωρικοὺς

ὁπλοφόρους καὶ τὴν ἐκ τοῦ πλησίον συνεννόησιν μετὰ τῶν Πατρέων.

Ἦτο δὲ ταυτοχρόνως ἀπεσταλμένος ἐκ τῆς Λαύρας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Εὐγένιος Ἀγιολαυρίτης, δι' οὗ οἱ Ἀχαιοὶ ἔγραφον παρακαλοῦντες τὸν πατριάρχην Γρηγόριον, ἵνα πληροφορήσῃ τῷ σουλτάνῳ, ὅτι οὐδεὶς πρόκειται σκοπὸς περὶ ἐπαναστάσεως κατὰ τὴν Πελοπόννησον· ἐὰν δὲ προφυλάσσωνται αὐτοί, ἀποφεύγοντες τὴν εἰς Τρίπολιν εἴσοδον κατὰ τὰς διαταγὰς τῆς ἀρχῆς, πράττουσι τοῦτο οὐχὶ δι' ἀπείθειαν, ἀλλ' ἕνεκα φόβου πρὸς καιρόν, ἕως οὗ βεβαιωθῇ παρὰ τῷ σουλτάνῳ ἡ ἀθῳότης καὶ ἡ ἀκλόνητος πίστις αὐτῶν εἰς τὰ καθεστῶτα.

Καλάβρυτα.

Ἀλλ' ἄρχεται σὺν Θεῷ τῆς ἐπαναστάσεως ὁ σπινθὴρ ἀπὸ τῆς 18 μαρτίου (α) 1821, καὶ ὁ σπινθὴρ οὗτος, ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέχρι τοῦ ἄλλου ἄκρου τῆς Χερσονήσου καὶ ἀπὸ αὐτῆς ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς στερεᾶς, μεταδίδει τὴν φλόγα τοῦ πολέμου ἐκείνην, ἣν αἱ τοσαῦται προσπάθειαι καὶ θυσίαι τῶν Τούρκων, αἱ τοσαῦται κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν δυνάμεις τούτων, περιέστειλαν μὲν κατὰ μέρη, προϊόντος τοῦ χρόνου, οὐκ ἔσβεσαν ὅμως βόσκουσαν ἐπὶ ἐννέα ἔτη.

Τὰ Καλάβρυτα, πιστὴ κατὰ τὴν Μεσημβρινὴν Ἑλλάδα ἠχὼ τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, δίδουσι τὸ σύνθημα. Οἱ πρόκριτοι αὐτῶν, ὑπερέχοντες πρότερον ἐπὶ πολιτικῇ ἰσχύει, ὑπέροχοι καὶ ἤδη ἀναδείκνυνται ἐπὶ ἑλληνικαμῷ καὶ αὐταπαρνήσει. Οὕτω, σουλτανεύοντος τοῦ Μαχμοὺτ Β', διαδόχου τριακοστοῦ τῆς δυναστείας τοῦ Ὀσμὰν, διεκδικεῖται ἡ Πελοπόννησος τὴν ἀπὸ ἑκατὸν ἑπτὰ ἐτῶν κατάκτησιν ἑαυτῆς καὶ τὴν πρώτην ἀπὸ πεντήκοντα δύο ἐτῶν ἀτυχήσασαν ἐπανάστασιν.

Ἀπόστολοι ἀληθεῖς τῆς μεγάλης βουλῆς τοῦ Ὑψίστου, ὁ μὲν Σωτήριος Χαραλάμπης, βλέπων ζημιώδη πᾶσαν ἀναβολὴν καὶ συνεπὴς ὢν ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ, ἣν ἐξέφρασεν ἐν τῇ Λαύρᾳ, ἐνθαῤῥύνει τὸν Νικόλαον Σολιώτην· οὗτος δὲ, ἐνδρεύων τῇ 16 μαρτίου μετὰ τοῦ Ἀναγνώστου Κορδῆ καὶ ἄλλων ἐν ταῖς Πόρταις τοῦ Ἀγριλίου, χωρίου τῶν Κλοκινῶν, φονεύει τοὺς λεγομένους «γυφτοχαρατσίδας» καὶ τρεῖς ἐκ τῶν «ἐσπὲχ» Τριπολίτας Τούρκους, διαβαίνοντας γραμματοφόρους τοῦ καϊμακάμου Μεχμὲτ Σαλὴχ πρὸς τὸν Χουρσὴτ πασσᾶν· ἐπίσης ἐφόνευσε καὶ ἑτέρους ἑπτὰ Τούρκους κατὰ τὰ πέριξ χωρία Ἀρ-

φαρὰ τοῦ τμήματος Χασίων. Ἦν δ' ὁ Σολιώτης ἀνὴρ τιμίου καὶ ἀκεραίου χαρακτῆρος, γενναῖος τὴν καρδίαν, πατριώτης τὸ πνεῦμα καὶ θερμότατος ὀπαδὸς τῶν ἐπαναστατικῶν εἰσηγήσεων τοῦ Δικαίου (α). Συγχρόνως οἱ πέριξ κάτοικοι φονεύουσιν ἐν τῷ πλησίον κειμένῳ χωρίῳ Βερσοβᾶ ἄλλους τινὰς ἐκ τῆς Ἀμφίσσης εἰς Τρίπολιν μεταβαίνοντας Τούρκους. Παρὰ τὸν Σολιώτην δὲ ὁ Σωτήριος Χαραλάμπης εἰσηγήσατο καὶ τῷ Κωνσταντίνῳ Πετμεζᾷ, κεκρυμμένῳ ἄχρι τοῦδε ἐν τῷ Μεγασπηλαίῳ, ἵνα ἐξέλθῃ καὶ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁπλοφόρων τῶν ἐν ταῖς Κατσάναις χωρίων Μάζι καὶ λοιπῶν. Καὶ οὗτος μὲν ἀνταπεκρίθη εὐθὺς μετὰ τοῦ προκρίτου αὐτῶν Κωνσταντίνου Παπαδέου, κατοίκου ἐν Μάζι· οἱ δὲ δύο ὁμώνυμοι γέροντες Ἀσημάκης Ζαήμης καὶ Ἀσημάκης Φωτήλας, συντρώγοντες ἐν τῇ Κυναίθῃ, ἐνθουσιάζονται ὁ πρῶτος παρὰ τοῦ δευτέρου καὶ συγκροτοῦσι τὰς φιάλας οἴνου ὡς σημεῖον χαρᾶς διὰ τὴν ἀρχομένην τέως προσβολὴν κατὰ τῶν τυράννων καὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ἐπικαλούμενος δὲ βοηθὸν τὸν Θεὸν διὰ τοῦ σημείου τοῦ Σταυροῦ, ὁ Ζαήμης ἀπαγγέλλει πρὸς τὸν παρ' αὐτῷ ἁρματωλὸν καὶ σωματοφύλακα Χονδρογιάννην τὸ πρόσταγμα *βάρε*! (β) καὶ οὗτος τῇ 18 μαρτίου ἐνεδρεύει μετὰ ἄλλων ἐν ταῖς Καστάναις κατὰ τὴν θέσιν Χελωνοσπηλιᾶς, ἵνα προσβάλῃ τὸν Σεϊδῆ σιπαχῆν (γ), Λαλαῖον, μεταβαίνοντα ἐκ τῶν Καλαβρύτων εἰς Τρίπολιν καὶ συνοδεύοντα τὸν Νικόλαον Ταμπακόπουλον, τραπεζίτην ἐκ Γόρτυνος. Ἀλλ', ἐν ᾧ ἐπλησίαζον πρὸς τὴν θέσιν ταύτην οἱ δύο οὗτοι, ποιμήν τις ἄνωθεν, ἀγνοῶν τῆς ἐνέδρας τὸν λόγον, ἔκραξε πρὸς αὐτούς: «*Σᾶς ἔχουν χοσιά*!!!» Ἀμέσως δ' ἐκεῖνοι μὲν ἐλοξοδρόμησαν ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ παρὰ τὸ διάσελον τῆς Λυκουρίας, δι' ἧς ἀπῆλθον, ἔχοντες ἵππους ταχεῖς, εἰς τοῦ Φονιᾶ, ὅπου ἐκλείσθησαν ἐντὸς ὀχυροῦ πύργου· ὁ δὲ Χονδρογιάννης ἔδραμε πρὸς σύλληψιν αὐτῶν πυροβολῶν κατόπι· ἀλλά, μὴ δυνηθεὶς τοῦτο, συνέλαβε τὸν ὑπηρέτην τοῦ Ταμπακοπούλου Νικόλαον Γιαννόπουλον (ἢ Ἔλατον) μετὰ τῶν φορτηγῶν, καὶ διήρπασε ταῦτα. Ἐκ δὲ τοῦ Φονιᾶ ἔγραψεν ὁ Ταμπακόπουλος πρὸς τοὺς ἐν Βυτίνῃ συγγενεῖς αὐτοῦ· ἐκεῖνοι δὲ ἔπεμψαν εὐθὺς τὸν Μάρκον Κολοκοτρώνην μετὰ ἱκανῶν ὁπλοφόρων, ὅστις συνώδευσε τὸν μὲν Ταμπακόπουλον εἰς τὴν Βυτίνην, τὸν δὲ Σεϊδῆν μέχρι τοῦ Λεβιδίου, εἰσελθόντα οὕτως εἰς τὴν Τρίπολιν. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, διαταγῇ τοῦ Παναγιώτου Φωτήλα, ἐφονεύθησαν ἐν τῷ τμήματι τοῦ Λιβαρτσίου δύο ἕτεροι σι-

παχίδαι Τοῦρκοι ἐκ τῆς Τριπόλεως, Τσιπουγλαῖοι λεγόμενοι.

Κερύνεια, ἡ Κερυνία ἄλλοτε (α), τὰ νῦν Καλάβρυτα, μία τῶν δώδεκα ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ ἀρχαίων πόλεων καὶ ἤδη πολίχνιον, κεῖται ἐντὸς βαθείας κοιλάδος παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Βουραϊκοῦ (ποταμοῦ τῶν Καλαβρύτων). Κατῳκεῖτο ὑπὸ ἑλληνικῶν μὲν οἰκογενειῶν ὑπὲρ τὰς διακοσίας, τουρκικῶν δὲ ὡσεὶ ἑκατὸν εἴκοσι. Ἀλλ' ὡς ἐπαρχία μεσόγειος, ὀρεινὴ καὶ πολυάνθρωπος σχετικῶς, τὰ Καλάβρυτα ἐδέσποζον, οὕτως εἰπεῖν, ἐπὶ τοῦ πνεύματος ὅλων τῶν ἄλλων τῆς Πελοποννήσου, ἔχοντα πάντοτε ἱκανοὺς καὶ σοβαροὺς πολιτικοὺς ἄνδρας. Ἐκ τούτων διεκρίνοντο ἐπὶ τῆς παρούσης ἐποχῆς δύο, ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης, ἐκ τῆς Κυναίθης καταγόμενος, καὶ ὁ Σωτήριος Χαραλάμπης ἐκ τῆς Ζαρούχλας τοῦ δήμου Νονάκριδος. Κατόπι δ' αὐτῶν ἤρχοντο ὁ Ἀσημάκης Φωτήλας, Σωτήριος Θεοχαρόπουλος καὶ Ἰωάννης Παπαδόπουλος ἡ Μουρτογιάννης, τοῦ μὲν πρώτου καὶ τελευταίου καταγομένων ἐκ τῆς πόλεως τῶν Καλαβρύτων, τοῦ δὲ Θεοχαροπούλου ἐκ τῆς ἐν Νωνάκριδι Βαρβάρας.

Ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης, λίαν σκεπτικὸς καὶ ἐμβριθὴς ἀνήρ, ὀλιγόλογος μετὰ ἀκριβολογίας καὶ ἑνὸς πάντοτε χαρακτῆρος, ἐσέβετο ἑαυτὸν μέχρις ὑπερηφανείας καὶ ὁ τύπος ἦν τοῦ ἀριστοκράτου ἄρχοντος. Γλαυκόμματος, πλατυκέφαλος καὶ ξανθόχρως, ἀλλὰ λευκόθριξ ἤδη, ὡς ἐπὶ δυσμὰς τοῦ βίου ὤν, ἐκφραστικὸν ὅλως τὸ ᾀείποτε γαληναῖον πρόσωπον ἔφερε, καὶ σύμμετρον τοῦ σώματος τὸ ἀνάστημα εἶχε. Φερόμενος δὲ τὰ πρεσβεῖα μιᾶς τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ διασημοτέρων ἐν τῷ τόπῳ οἰκογενειῶν, τὴν πρώτην ἐν τῷ πολιτεύεσθαι βαθμίδα ἐπάτει, καὶ ἡ Πυθία ἦν ὡσεπιπολὺ ἐν ἁπάσαις ταῖς γενικαῖς συσκέψεσι τῶν προεστώτων, ὡς κράτιστος τῶν πολιτικῶν γνώμων.

Ὁ Σωτήριος Χαραλάμπης, μεσῆλιξ, πολὺς δὲ τὸν νοῦν, καρδία ὡσαύτως εὐγενὴς καὶ ὅλος ἔμπνευσις πατριωτική, ἐξ ἐναντίας δημοτικὸς διετέλει τοῖς τρόποις, ἀποφασιστικὸς πρὸς τὰς τολμηροτέρας τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ δραστήριος. Ὡς τοιοῦτος δὲ καὶ αὐτάρκη ἔχων τὴν οὐσίαν, ἀντεζύγιζεν ὁπωσδήποτε τὴν κολοσσιαίαν ἐπιῤῥοὴν τοῦ Ζαΐμου ἔσω καὶ ἔξω τῶν Καλαβρύτων, διότι καὶ ἠγαπᾶτο κοινότερον καὶ ὑπεστηρίζετο ὑπὸ πλειοτέρων. Ἐν συνόλῳ δὲ καὶ Ζαΐμης καὶ Χαραλάμπης ἐλογίζοντο ἐκ τῶν πέντε τῆς πρώτης τάξεως προεστώτων τῆς Πελοποννήσου (β).

Βοεβόνδας (ἔπαρχος) ἐν τοῖς Καλαβρύτοις ὑπῆρχεν ὁ Ἰβραχὴμ βεγῆς Ἀρναούτογλους, πρόσωπον γνωστὸν ὡς ἐκ τῆς μεγάλης καὶ ἰσχυρᾶς οἰκογενείας τῶν ἐν Τριπόλει Ἀρναουτογλαίων μᾶλλον, ἢ διὰ τὴν διοικητικὴν αὐτοῦ θέσιν. Ἦν οὗτος οἰνοπότης σφόδρα καὶ χαρακτῆρος ἀδυνάτου· ὡς τοιοῦτος δὲ κολακευόμενος ἐπιτηδείως παρὰ τῶν Καλαβρυτινῶν καὶ πιστεύων τοῖς λόγοις αὐτῶν, ἔγραφε πρὸς τὴν ἐν Τριπόλει ἀρχὴν βεβαιῶν τὸ φιλήσυχον τούτων. Ἀλλ' ἤδη ἐξελθὼν τῆς ἀπάτης καὶ πεφοβισμένος ὡς ἐκ τῶν συμβαινόντων κατὰ τὴν ἐπαρχίαν, οὐδ' ἔχων ἀποχρῶσαν δύναμιν στρατιωτικὴν, ἐγκατέλειψε τὰ πάντα καὶ ἐκίνησε τῇ 20 μαρτίου διὰ τοῦ Δάρα εἰς τὴν Τρίπολιν. Τὸ Δάρα ἰδιόκτητον ἦν χωρίον αὐτοῦ, ἀπέχον τῶν Καλαβρύτων ἐπὶ ἓξ ὥρας. Πρὶν ἢ δὲ φθάσῃ εἰς τοῦτο ὁ προπορευόμενος φροντιστὴς αὐτοῦ (τσαούσης), οἱ κατὰ τὸ στένωμα τῆς Κακῆς Σκάλας, κείμενον κάτω τοῦ χωρίου Πλανητέρου, ἐνεδρεύοντες Πετμεζαῖοι μετὰ τῶν Μαζιωτῶν, ἐκτόπησαν τοῦτον ἀμέσως ἐπαναδραμόντα εἰς τὰ ὀπίσω. Τοῦ πυροβολισμοῦ δὲ αὐτοῦ ἀκούσας ὁ Ἀρναούτογλους καὶ τὴν ἔνεδραν βεβαιωθεὶς παρὰ τοῦ φροντιστοῦ, ὠπισθοδρόμησεν εἰς τὰ Καλάβρυτα ἔντρομος, καὶ ἀμέσως ἐκλείσθη ἐντὸς τῶν τριῶν πύργων τῆς πόλεως μεθ' ὅλων τῶν ἐκεῖ τουρκικῶν οἰκογενειῶν καὶ τῆς μικρᾶς ὑπὸ αὐτὸν ἐκτελεστικῆς δυνάμεως. Ἄνευ δ' ἀναβολῆς ὁ Χαραλάμπης, Φωτήλας, Θεοχαρόπουλος, Σολιώτης, Παπαδόπουλος, Βασίλειος καὶ Νικόλαος Πετμεζαῖοι, ἐπὶ κεφαλῆς γενόμενοι ἑξακοσίων καὶ ἐπέκεινα, ἐπολιόρκησαν τούτους καὶ μετὰ πενθήμερον ἀντίστασιν ἠνάγκασαν, ὅπως παραδοθῶσι καὶ ἀφοπλισθῶσι. Οἱ Ἕλληνες ἐζημιώθησαν δύο φονευθέντας καὶ τρεῖς πληγωθέντας, ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Σολιώτης· ἐκέρδησαν ὅμως δύο τινὰ τὰ οὐσιωδέστερα τότε, πρῶτον θάρρος τι κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ δεύτερον ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν τουρκικὰς ὁπλίσεις.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν οἱ ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ Νικήτας Σταματελόπουλος κατώρθωσαν τὴν ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Σκαρδαμύλης μετακόμισιν τοῦ ὑλικοῦ πρὸς κατασκευὴν πυριτοβολῶν, πεμφθέντος, ὡς γνωστὸν, παρὰ τῶν ἐν Σμύρνῃ Ἑταίρων. Ἡ μετακόμισις ἐγένετο λίαν τολμηρὰ, διότι καὶ φορτηγὰ πολυάριθμα καὶ ἔνοπλοι συνοδεύοντες ταῦτα κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς ἡμέρας, διερχόμενοι ἔξωθεν τῶν Καλαμῶν ἐν ἀποστάσει ἡμισείας ὥρας. Ἐκστατικὸς τότε ἐπὶ τῷ θεάματι αὐτῷ ὁ ἐν Καλάμαις βοε-

βόνδας Σουλεϊμὰν ἀγᾶς Ἀρναούτογλους, ἠρώτα τοὺς Καλαμίους: «*Τ' εἶν' τοῦτα, βρὲ ραγιάδες;*» ἐκεῖνοι δὲ ἀπεκρίνοντο: «*Εἶναι χωριάταις, ἀγᾶ, καὶ κουβαλάνε λάδι.— Ἀμὴ οἱ ἀρματωμένοι;— Γιατὶ φοβᾶνται τοὺς κλέφταις*». Ἐννοήσαντες ὅμως τὰ πράγματα ὁ Ἀρναούτογλους καὶ οἱ λοιποὶ κάτοικοι ἐν Καλάμαις Τοῦρκοι, ἀπεφάσισαν ἵνα ἀναβῶσιν εἰς Τρίπολιν· ἀλλ', ἑτοίμως καταληφθείσης δι' ἐνέδρας τῆς ἀνηκούσης ὁδοῦ παρὰ τοῦ Νικήτα καὶ Κεφάλα, μετημελήθησαν, καὶ εἷς μόνος ἐξ αὐτῶν, Μουράτης ὀνόματι, ἀναχωρήσας μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ γυναικῶν καὶ παίδων, ἐθυσιάσθη. Τοῦτο δὲ μαθόντες ὁ Ἀρναούτογλους καὶ οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι συνεκεντρώθησαν ἐν ταῖς ἰσχυροτέραις οἰκίαις πρὸς ἄμυναν κατὰ πάσης ἐπιθέσεως ἐνδεχομένης.

Τοῦ Σεϊδῆ σιπαχῆ αἱ βεβαιώσεις, γενόμεναι ὑπὸ τὸ κράτος τῶν δεινῶν ἐντυπώσεων, ἃς ἔλαβεν ἐκ τοῦ σομβάντος ἐν ταῖς Κατσάναις, διήγειρον σφοδρὸν τὸν ἐρεθισμὸν τῆς ἐν Τριπόλει ἀρχῆς καὶ τὸν φανατισμὸν τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου. Τόσῳ δὲ μᾶλλον εἶδε σπουδαῖον τὸ γεγονὸς τοῦτο ἡ ἀρχή, ὅσῳ προηγουμένως ἐγνώριζε τὴν ἀνακαίνισιν τῶν πυριτομύλων τῆς Θεισόας (Διμιτσάνης), διατάξασα τὴν καταστροφὴν αὐτῶν τῇ 7 φεβρουαρίου (α). Ἀντὶ τοῦ «Μόρα βαλισῆ» Μεχμὲτ Χουρσὴτ πασσᾶ, ἀπόντος ἐν τοῖς Ἰωαννίνοις, ἐδιοίκει τότε ὁ Μεχμὲτ Σαλὴχ ἀγᾶς, ταμίας πρότερον καὶ ἔπειτα τοποτηρητὴς τούτου (καϊμακάμης), ἀνὴρ αὐθαδέστατος καὶ ἀναιδέστατος χρηματολόγος (β). Ἡ δεινὴ θέσις, ἐν ᾗ περιῆλθεν, ἐξηγρίωσεν αὐτὸν ἔτι πλέον, συλλογιζόμενον τὴν εὐθύνην, ἐφ' ὅσων ἔγραψε πρὸ ὀλίγου τῇ ἀνωτάτῃ ἀρχῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄνευ δ' ἀναβολῆς συναγαγὼν τοὺς ἰδίως ἕκαστον καταλύοντας ἐν τῇ πόλει ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους, περιώρισεν ἅπαντας ὁμοῦ ἐν δωματίῳ τινὶ τοῦ σατραπείου (σεραγίου), λόγῳ ὅπως προφυλάξῃ τούτους ἀπὸ τῆς ὁρμῆς τῶν κοινῶν Τούρκων.

Φοβερὰ ἦτο ἡ θέσις τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, ἔνθεν μὲν θεωρούντων ἀπηωρημένην τὴν μάχαιραν τοῦ δημίου, ἔνθεν δὲ κυριευομένων ὑπὸ τοῦ καθήκοντος πρὸς τὴν πατρίδα. Ἀλλ' ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἴσχυεν ἐκ τῆ καρδίᾳ αὐτῶν τὸ καθῆκον, δι' ὃ οὔτε μεταμέλειάν τινα ἐδείκνυον ὡς συνωμόται, οὔτε ἰδέαν ποτὲ περὶ τῶν διατρεχόντων ἀληθῆ ἔδιδον ὡς πατριῶται. Καὶ ἰδίᾳ καὶ ὁμοῦ ἐρωτώμενοι παρὰ τῆς ἀρχῆς, καὶ ἐπὶ σφαγῇ μάλιστα ἀπειλούμενοι, ἐὰν φωραθῶσιν ἐκ τῶν πραγ-

μάτων ψευδόμενοι καὶ ἀπατῶντες, ἀντέταττον πάντοτε ἄρνησιν πλήρη περὶ τῆς ἐθνικῆς συνωμοσίας, καὶ πᾶν τὸ γινόμενον ἐφόρτιζον ἐπὶ τῆς ῥάχιως τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ἢ ἀπέδιδον εἰς κλεπτικὰς συμμορίας ἰδιορρύθμους. Ἦσαν βεβαίως καὶ οὗτοι οὐχὶ κατώτεροι τῶν μαρτύρων πάσης τάξεως, ὅσοι ῥιπτόμενοι πολυπληθεῖς ἐν ταῖς φυλακαῖς, τοῖς ἀνθρωπίνοις λέγομεν μακελείοις, τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ καθ' ἑκάστην δεκατιζόμενοι παρὰ τῶν δημίων, οὐδέποτε ὡμολόγουν τὴν κοινὴν συνωμοσίαν, οὔτ' ἐξώμνυον διὰ φιλοζωΐαν.

Δεύτερον ἡ τουρκικὴ ἀρχὴ ἔλαβε μέτρον, ὑποχρεώσασα τοὺς παρ' αὐτῇ ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους, ὅπως γράψωσι πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ προτρέψωσι τούτους, ἵνα ἐπανέλθωσι μὲν εἰς τὸ καθῆκον τοῦ ὑπηκόου, ἂν τυχὸν ἐπλανήθησαν τῆς εὐθείας ὁδοῦ, συντρέξωσι δὲ πρὸς τὴν καταστροφὴν τῶν ἀναφανέντων ταραχοποιῶν, καὶ εἰσέλθωσιν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν Τρίπολιν. Ἐπίστευεν ἄρα, ἢ ὑπεκρίνετο πιστεύουσα τὰ γινόμενα ὡς ἔργα κλεπτῶν καὶ οὐχὶ συστηματικὸν τοῦ τόπου μελέτημα; Τοιούτου πνεύματος γράμματα τῶν ἀρχιερέων καὶ προκρίτων προκαλέσασα καὶ διὰ τὰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου, ἡ ἀρχὴ παρεσκεύαζε συγχρόνως τὴν ἀποστολὴν καὶ δυνάμεως στρατιωτικῆς εἰς Καλάβρυτα, λόγῳ μὲν ἵνα καταδιώξῃ τοὺς κλέπτας καὶ ταραξίας, κυρίως δὲ ἵνα συλλάβῃ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους τῆς Ἀχαΐας. Πέμψασα δὲ τὰ πρὸς αὐτοὺς γράμματα τῶν ἐν Τριπόλει διά τινος Χρήστου Χαροκόπου, διηύθυνε συγχρόνως καὶ εἰς τὴν Γόρτυνα, ἣν παρὰ πᾶσαν ἄλλην τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν ὑπώπτευε, τὴν ἀκόλουθον διαταγὴν, οἰκείαν καὶ πνεύματι καὶ γλώσσῃ εἰς τουρκικὴν διοίκησιν. Ταύτην καταχωρίζομεν ἐν τῷ κειμένῳ ὡς πρῶτον ἐπίσημον ἔγγραφον, δι' οὗ βεβαιοῦνται οὐ μόνον ἡ ἐποχὴ τοῦ πρώτου ἐν τοῖς Καλαβρύτοις κρούσματος, ἀλλὰ καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὰ τότε μέτρα τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας (α).

«Μεχμὲτ Σαλὴχ ἐλέῳ Θεοῦ (β) Καπιτζήμπασης καὶ Μόρα Καϊμακάμης.

«Πρὸς ἐσᾶς, γέροντες καὶ λοιποὶ ραγιάδες τῶν χωρίων καζᾶ Καρύταινας, φανερόνομεν, ὅτι εἰς τὸν καζᾶ Καλαβρύτων ἐπάνω εἰς τὸν δρόμον Κατζάναις εὐγῆκαν μερικοὶ κλέπται, ὡς ἐπληροφορήθημεν, καὶ ἐβάρεσαν μερικοὺς περαστικοὺς (γ) καὶ τὸν Νικολῆν Ταμπακόπουλον, ἐ-

δῶ ἐρχόμενον· καὶ ἐπειδὴ τοῦτο τὸ κάμωμα εἶναι πολλὰ ἐναντίον καὶ εἰς τὸ γενικὸν νιζάμι τοῦ τόπου καὶ εἰς τὰς ὑψηλὰς βασιλικὰς προστα-γὰς καὶ εἰς τὸ σουροῦτι, ὁποῦ μὲ νέζρι χοτζέτια (α) εἶναι δεμένον εἰς ὅλους τοὺς καζάδες τοῦ Μορέως, διὰ τοῦτο ἔχοντες ἄγρυπνον πρόνοιαν εἰς ὅλα αὐτὰ, ἐστείλαμεν κατὰ τὸ παρὸν μερικοὺς ἐδικούς μας ἀνθρώ-πους εἰς τὸν καζᾶν Καλαβρύτων, διὰ νὰ κτυπήσουν καὶ κυνηγήσουν αὐ-τοὺς τοὺς κακούργους κλέπτας. Ἐπειδὴ ὅμως ἐνδέχεται αὐτοὶ οἱ κα-κότροποι νὰ καταντήσωσι καὶ εἰς τὸν ἐδικόν σας καζᾶν, ἢ νὰ φανῶσιν αὐτοῦ ἄλλοι τοιοῦτοι κακοῦργοι, διὰ τοῦτο γράφοντες τὸ παρόν μας μπουγιουρδὶ σᾶς προστάζομεν σφοδρῶς, ὁποῦ ὡς πιστοὶ καὶ εὐπειθεῖς ρα-γιάδες, νὰ μὴν ὑποφέρετε τοὺς τοιούτους, μήτε νὰ δεχθῆτε τελείως κανένα ἀπὸ αὐτοὺς, μήτε κρυφὰ, μήτε φανερὰ, μήτε νὰ τοὺς δώσετε ψωμὶ ἢ ἄλλον τίποτε ζαχιρὲ, ἀλλὰ ἀμέσως κατὰ τὸ κοινὸν σουροῦτι καὶ νιζάμι, ἅμα ὁποῦ φανῶσιν εἰς τὰ μέρη σας, καὶ εἰς τὸν Βοεβόδα τοῦ καζᾶ σας νὰ δίδητε εἴδησιν, καὶ ἐσεῖς οἱ ἴδιοι ἢ μαζὴ μὲ τοὺς ἐδι-κούς μας ἀνθρώπους, ἂν ἔλθωσιν αὐτοῦ, ἢ καὶ μόνοι σας, νὰ φιλοτι-μηθῆτε νὰ ἀποδείξητε τὸ ρεαγιαλίκι καὶ τὸ σαδδακάτι σας, καὶ νὰ τοὺς κυνηγήσητε αὐτοὺς τοὺς ἀχρείους, ἢ νὰ τοὺς βαρέσετε, μὲ ὅποιον τρό-πον ἠμπορεῖτε, νὰ τοὺς σκοτώσετε καὶ νὰ στείλετε τὰ μιαρὰ κεφάλια τους ἐδῶ εἰς τὸ Διβάνι τοῦ Μορέως. Ἂν ὅμως αὐτοὶ οἱ ἀχρεῖοι θελή-σωσι νὰ σᾶς γελάσουν καὶ σᾶς εἰποῦν, ὅτι εἶναι κάποι διωρισμένοι ἀπὸ κανένα καζᾶν, ἢ ἤθελαν σᾶς δείξουν καὶ μουρασελέδες, νὰ μὴ τοὺς ἀ-κούσητε τελείως· ἐπειδὴ αὐτοὶ οἱ κάποι καὶ βασιλικῶς εἶναι διόλου ἐμ-πσδισμένοι, καὶ ἀπὸ τὸ μέρος μας δὲν εἶναι τελείως ριτζᾶς ἢ μεσολά-βησις δι' αὐτούς. Ὅθεν ἔξω ἀπὸ τοὺς ἐδικούς μας ἀνθρώπους καὶ ἀπὸ τοὺς σεϊμένιδες τοῦ μπουλούκπαση τοῦ καζᾶ σας, ὁποῦ πρέπει νὰ γνω-ρίζητε διὰ ζαμπίτας, τοὺς ἐπιλοίπους, εἴτε φανεροὶ κλέπται εἶναι, εἴ-τε ὡς κάποι καὶ πράβοι περιφέρονται, νὰ μὴ τοὺς δέχεσθε τελείως, ἀλλὰ μὲ κάθε προθυμίαν νὰ τοὺς κυνηγήσετε, μὲ ὅ,τι τρόπον ἠμπορεῖ-τε, καὶ νὰ πασχίσητε διόλου νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσετε, χωρὶς νὰ κάμετε παραμικρὸν κουσοῦρι εἰς τὸ χρέος τοῦ σαδδακατίου σας. Καὶ ἂν μὲ τὸ κυνήγημα καὶ τὴν προθυμίαν σας ἐξολοθρευθῶσιν αὐτοὶ οἱ κακότροποι, θέλετε εὐεργετηθῆ μὲ τὴν πρέπουσαν ἀνταμοιβήν· ἂν ὅμως (ὁ μὴ γέ-νοιτο!) δὲν κατορθωθῆ τοῦτο, καὶ ἐσεῖς θέλετε ὑποπέσει εἰς ὀργὴν, καὶ ἄλλα περισσότερα ἀσκέρια εἶναι ἀνάγκη νὰ κάμωμεν ταῖνι, καὶ θέλουν σᾶς προξενηθοῦν βαρειὰ ἔξοδα καὶ ζημίαι...

«1821 μαρτίου 20 Διβάνι Μορέως.»

Γόρτυς (Καρύταινα).

Πεπλουτισμένη ὑπὸ ὀρέων, ἡ Ἀρκαδία σχηματίζει τὸ κέντρον τῆς Πελοποννήσου. Κλίμα ψυχρὸν καὶ ἔδαφος τραχὺ, καθίστησι τοὺς κατοίκους αὐτῆς γενναίους πρὸς τοὺς κινδύνους καὶ χαρακτῆρος ἰσχυρογνώμονος. Ἄλλοτε διεκρίνοντο ἀνδρειότεροι μεταξὺ τῶν Ἀρκάδων οἱ Μαντινεῖς· ἐπὶ τῆς παρούσης ὅμως ἐποχῆς τοιοῦτοι ἐφάνησαν οἱ Γορτύνιοι (Καρυτηνοί). Ὡς δὲ τὰ πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς γράμματα ἐκποδὼν ἐγένοντο, λυπήσαντα μόνον τοὺς πάντας διὰ τὴν ἐπώδυνον θέσιν τῶν ἐν Τριπόλει ἀρχιερέων καὶ προκρίτων· οὕτω καὶ ἡ ἀνωτέρω διαταγὴ τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς οὐδὲ κἂν ὑπ' ὄψιν ἐλήφθη ἐν Γόρτυνι, ὅτε οἱ Δεληγιάνναι, πρωτίστη πολιτικὴ οἰκογένεια αὐτῆς, παρεσκεύαζον εἰς τὸν πόλεμον ταύτην, καὶ τοὺς Πλαπούτας, ὡς οἰκογένειαν στρατιωτικὴν, ἐκίνουν εἰς τὰ ὅπλα. Κατὰ παράδοξον δὲ σύμπτωσιν, ἐν ᾧ ὁ Μεχμὲτ Σαλὴχ διέταττε τοὺς Γορτυνίους κατὰ τῶν ἐν Καλαβρύτοις ταραξιῶν, αὐθημερὸν ὁ μὲν Σωτήριος Χαραλάμπης διώριζεν ὁπλαρχηγοὺς καὶ διέταττε παῤῥησίᾳ στρατολογίας (α)· οἱ δὲ Δεληγιάνναι προσεκάλουν ἐκ τῆς Λακωνίας συναγωνιστὴν ἑαυτῶν καὶ πολέμαρχον τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην μετὰ πλείστης προσπαθείας (β).

Ἡ πρᾶξις αὕτη τιμᾷ κατ' ἐξαίρεσιν τοὺς ἀδελφοὺς Δεληγιάννας, ὡς «ἐνδυθέντας τὸν νέον ἄνθρωπον» διὰ πάσης ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα, ὡς ἐκτιμήσαντας τὴν εἰδικὴν χρησιμότητα τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ ὡς γνωρίσαντας ἐν γένει, ὁποίας ὤφειλον θυσίας προσωπικὰς ἐν ἐποχῇ τοιαύτῃ. Ἔστω παραδειγματικὴ ἐπὶ πατριωτισμῷ καὶ αὐταπαρνήσει ἡ διαγωγὴ αὕτη, ἀδιαφιλονεικήτως ἀναιροῦσα τὴν κατηγορίαν, ἣν ἡ προσωπικότης τινῶν προσῆψε τῷ Κανέλλῳ Δεληγιάννῃ, ὡς γράψαντι δῆθεν πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς, ἐν τῇ Λαύρᾳ ὄντας: «*Μὴ κάμετε κανὲν κίνημα, διότι χάνονται οἱ ἐν Τριπολιτσᾷ ἀδελφοί μας*». Ἔγραφεν ἄρα τοιαῦτα ἄνθρωπος, ὅστις παρεσκεύαζε τὴν ἐπαρχίαν πρὸς ἐπανάστασιν, ἀπέστελλε δὲ πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην, ἐν Ζακύνθῳ ἔτι ὄντα, κατὰ τὰς ἀρχὰς ἰανουαρίου τοῦ 1821, συνυπόγραφον ἀμοιβαίας λήθης τῶν παρελθόντων (γ), καὶ προσεκάλει ἔπειτα αὐτὸν μετὰ πόθου ἀρχηγὸν τῶν Γορτυνίων ὅπλων (δ), μόλις ἐκρηγνυμένης τῆς ἐπαναστάσεως; Ἔγραφεν ὡσαύτως τοιαῦτα ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης, ἐν ᾧ ἄνευ αὐτοῦ οὐδὲν τότε ἠδύναντο οἱ Πλα-

ποῦται ἐν Γόρτυνι, ὡς οὐδ' ἄνευ Ζαήμου καὶ Χαραλάμπους οἱ Πετμεζαῖοι ἐν Καλαβρύτοις, ὡς οὐδ' ἄνευ Μαυρομιχάλου οἱ Τρουπάκαι, Καπετανάκαι καὶ τοσοῦτοι ἄλλοι ἐν Λακωνίᾳ; Ἐξ ἐναντίας ἀληθεστάτην θεωροῦμεν τὴν γενναίαν ἀπάντησιν, ἣν ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης ἔκαμε πρὸς τὸν παρατηρήσαντα αὐτῷ τὴν μαύρην τύχην τοῦ ἐν Τριπόλει ὑπάρχοντος Θεοδώρου Δεληγιάννου, κινουμένης τῆς Γόρτυνος: «*Δὲν μὲ μέλει διὰ τὸν ἀδελφόν μου· ἡ πατρὶς νὰ σωθῇ.*» Τόσῳ δὲ μᾶλλον βεβαιοῦται ἡ τοιαύτη ἀπάντησις, ὅσῳ προσεκάλεσαν τὸν Κολοκοτρώνην οἱ Δεληγιάνναι ἐν ὥρᾳ, καθ' ἣν ὑπῆρχον ὁ μὲν πρεσβύτερος ἀδελφὸς αὐτῶν Θεόδωρος ἐν τῇ Τριπόλει, ὁ δὲ δευτερότοκος Ἀναγνώστης, ὡς εἷς τῶν ἀντιπροσώπων (βεκίλιδων τοῦ Μορέως) ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀμφότερα θύματα ἀναπόφευκτα ὑπὸ τοὺς ὄνυχας ἐξουσίας θηριώδους. Ἦν δὲ ὁ προϊστάμενος ὅλων τῶν ἐνεργειῶν τούτων Κανέλλος Δεληγιάννης στρατιωτικοῦ μᾶλλον χαρακτῆρος, ἀνὴρ δὲ πατριωτικῶν ὅλως αἰσθημάτων, πνεύματος πολλοῦ, γενναιότητος πρὸς θυσίας μεγάλης καὶ δραστηριότητος πλείστης.

Τῇ 21 καὶ 22 μαρτίου οἱ Δεληγιάνναι ἀπ' εὐθείας καὶ διὰ τῶν Πλαπουτῶν (α) ἐπανέστησαν τὴν ὀρεινὴν χώραν τῆς ἐπαρχίας, καὶ ἀμέσως οὗτοι μὲν μετὰ τῶν ἐνόπλων τῆς Περαμεριᾶς ἐν τῷ χωρίῳ Ῥένεσι, ἐκεῖνοι δὲ μετὰ τῶν τῆς Ἡλιοδώρας (Λιοδώρας) ἐν τῷ πλησίον τούτου κειμένῳ Βέτσι ἐστρατοπεύδευσαν. Τῶν δύο αὐτῶν θέσεων ἡ κατάληψις ἀπέβλεπε τὴν ἀντίκρουσιν κατὰ πάσης ἐπὶ τῆς Γόρτυνος ἐπιδρομῆς τῶν γειτόνων καὶ ἐπιφόβων Λαλαίων. Οἱ ὀλίγοι ἐν τοῖς χωρίοις ἐκείνοις διεσπαρμένοι Λαλαῖοι ἢ ὡς ἀγροφύλακες, ἢ ὡς δεκατευταί, κατέφυγον εἰς τὸ Λάλα. Ἐν δὲ τῇ κωμοπόλει Παρωρείᾳ (Λαγκαδίοις) ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης ὑπεχρέωσε τοὺς κατοίκους Τούρκους, ὑπὲρ τὰς τεσσαράκοντα ὄντας οἰκογενείας, ἵνα παραδώσωσι τὰ ὅπλα καὶ διαμείνωσιν ἥσυχοι. Κατὰ δὲ τὰ Ἑπτὰ Ψωμιὰ, ἡ Βλάχικα, ὁ Κωνσταντῖνος Ῥάσος καὶ ὁ Γεώργιος Δρίτσας ἐκ τοῦ Γαρζενίκου ἐφόνευσαν τῇ 23 μαρτίου δύο Τούρκους σιπαχίδας. Τέλος δὲ τῇ 25 κατέβησαν οἱ Ζυγοβιστινοὶ ὑπὸ τὸν Θεοδόσιον Καρδαρᾶν, οἱ Στεμνιτσιῶται καὶ Διμιτσανῖται ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Ἀλεξανδρόπουλον καὶ ἄλλοι, ἵνα συλλάβωσι τοὺς ἐν τῇ πόλει Τούρκους, εὐαρίθμους ὄντας οἰκογενείας καὶ ὅπλα· ἐκεῖνοι ὅμως προλαβόντες ἀνέβησαν εἰς τὸ παλαιὸν, ἀλλὰ λίαν ὀχυρᾶς θέσεως, φρούριον, ὅπου καὶ ἐπολιορκήθησαν, ὀλίγας τὰς τροφὰς ἔχοντες.

Αἴγιον (Βοστίτσα).

Πρωτεύουσα τῆς Ἀχαΐας ἁπάσης ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων καὶ πολίχνη ἐπὶ τουρκοκρατίας, τὸ Αἴγιον κεῖται παρὰ τῇ θαλάσσῃ κατὰ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Ὡς δέ ποτε ἐν αὐτῇ συνεκροτοῦντο αἱ φανεραὶ συνελεύσεις τοῦ Ἀχαϊκοῦ δεσμοῦ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων τιμᾶται τὸ Αἴγιον διὰ τὴν μυστικὴν σύσκεψιν τῶν Πελοποννησίων, ὅσοι, ἡνωμένοι διὰ τοῦ κοινοῦ δεσμοῦ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, συνῆλθον διὰ τὸν μέλλοντα τῆς πατρίδος πόλεμον (α). Ἐκ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τούτου, ὑπὲρ τὰς τετρακοσίας οἰκογενείας λογιζομένων, διέφερον πολλοὶ κατά τε τὴν ὑλικὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὰ μᾶλλον κεκαλλιεργημένα ἤθη. Καὶ ὁ Ἀνδρέας Λόντος, πατρικὴν μάλιστα κεκτημένος ἐπιρροήν, καὶ ὁ Σπυρίδων Χαραλάμπης, ὅλως εὐαισθησία καὶ καρδία ἑλληνική, καὶ ὁ Ἄγγελος Μελετόπουλος καὶ ὁ Ἰωάννης Ἀλεξανδρόπουλος, πατριωτικῶν αἰσθημάτων πολῖται, καὶ ἄλλοι, τὰς ἀγαθωτέρας ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐλπίδας ἔδιδον.

Μόλις διαδοθείσης τῆς φήμης περὶ τῶν ἐν Καλαβρύτοις γινομένων, οἱ Βοστιτσιάνοι περὶ τὰς ἑβδομήκοντα οἰκογενείας Τοῦρκοι ἐπτοήθησαν μέχρις ἀπελπισίας. Εἰ καὶ μὴ ἔβλεπον ἔτι κίνησίν τινα ἐν τῇ πόλει, ἐμάνθανον ὅμως περὶ τοῦ Ἀνδρέου Λόντου ὡς στρατολογοῦντος ἐν τῇ Αἰγιαλείᾳ, καὶ ἐγνώριζον ἑαυτοὺς λίαν ἐκτεθειμένους· διότι οὐ μόνον ὀλίγοι ἦσαν καὶ οὐδὲν ὀχυρὸν εἶχον, ὡς οἱ ἐν Καλαβρύτοις τοὺς πύργους καὶ οἱ ἐν Πάτραις τὴν ἀκρόπολιν, ἀλλὰ καὶ κινδυνώδη ἐθεώρουν τὴν προσφυγὴν ἢ εἰς τὸ Ῥίον, ἢ εἰς τὰς Πάτρας. Προετίμησαν διὰ ταῦτα, ὅπως διαπορθμευθῶσιν εὐθὺς εἰς τὴν καταντικρὺ τοῦ κόλπου Φωκίδα, ὡς ἀγνοοῦντες τὴν ἐθνικὴν συνωμοσίαν, μόνην δ' ὑπολαμβάνοντες ὁπλιζομένην τὴν Πελοπόννησον, καὶ ταχεῖαν προσδοκῶντες τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν εἰς τὰ ἴδια, κατὰ τὰ προηγούμενα τοῦ 1769. Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι οὐδεμίαν πρὸς τοῦτο ἀντίδρασιν ἐπήνεγκον· μάλιστα δὲ ὁ Ἄγγελος Μελετόπουλος ἐπεστάτευσε περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν κατά τε τὴν ἀναχώρησιν καὶ ἐπιβίβασιν, φερόντων καὶ τὰ ὅπλα καὶ ὅσα ἠδύναντο κινητὰ πράγματα. Ἐντεῦθεν ὑψώθη ἡ ἐπαναστατικὴ σημαία ἐν τῷ Αἰγίῳ ἄνευ συγκρούσεώς τινος καὶ συνεπειῶν δυσαρέστων.

Πάτραι (Παλαιὰ Πάτρα).

Ἐπὶ λόφου παρὰ τὸν ὁμώνυμον κόλπον ἐκτισμένη ἀμφιθεατρικῶς, ἡ πόλις τῶν Πατρῶν, μία ἐπίσης τῶν δώδεκα πόλεων τοῦ Ἀχαϊκοῦ δεσμοῦ, κατῳκεῖτο ὑπὸ δεκακισχιλίων περίπου, ὧν τὰ δύο τρίτα Ἕλληνες, καὶ ἐκ τούτων ἱκανοὶ Ἰόνιοι, ἦσαν. Ἐν μόνῃ τῇ πελοποννησιακῇ αὐτῇ πόλει οἱ Ἕλληνες ἀπήλαυον πλείονα σχετικῶς κτηματικὴν καὶ χρηματικὴν κατάστασιν. Καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὡς καὶ ἤδη, ἦτο αὕτη τὸ κέντρον τῆς ἐμπορίας τῶν Πελοποννησίων μετὰ πολλῶν ἐκ τῶν κυριωτέρων ἐμπορικῶν πόλεων τῆς Εὐρώπης· τοῦ δ' ἐμπορίου ἀκόλουθοι καὶ θιασῶται οὐδέποθ' ὑπῆρξαν οἱ βάρβαροι. Ἐπομένως ἡ πόλις τῶν Πατρῶν ὑπῆρχεν ἡ μᾶλλον διεσταλμένη καὶ ἡ πλέον ὀργῶσα πρὸς τὴν ἐπανάστασιν, πολλοὺς ἔχουσα τοὺς ἀξιολόγους ἄνδρας. Οἱ Τοῦρκοι ταύτης καὶ ὕβλεπον τὴν μεταβολὴν τῶν πνευμάτων καὶ ὑπώπτευον ἐκ πολλῶν φαινομένων· ὀλιγάριθμοι ὅμως ὄντες καὶ ἧττον ἄγριοι, ὑπεκρίνοντο ὡς μὴ βλέποντες καὶ οὐδὲν ὑπονοοῦντες τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ κατέστησαν αὐτοὺς λίαν διστακτικοὺς τὰ γεγονότα ὀλίγῳ πρότερον ἐπὶ τοῦ Πάϊμπωρ καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ πλοίου (α). Μόλις ἐπὶ ἡμέρας τινὰς εὑρέθησαν ἥσυχοι ἐντελῶς, μαθόντες, φθίνοντος τοῦ φεβρουαρίου, ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ πρόκριτοι τῶν Ἀχαιῶν ἀναβαίνουσιν εἰς τὴν Τρίπολιν παρὰ τῇ κεντρικῇ ἀρχῇ· ἀλλὰ τὴν προσωρινὴν ταύτην ἡσυχίαν διεδέχθη ἀνησυχία καταπληκτικὴ, ὅταν ἔμαθον τὴν ἀρνητικὴν διαγωγὴν αὐτῶν, ἤκουσαν δὲ περὶ τοῦ μητροπολίτου Γερμανοῦ καὶ τοῦ Ἀνδρέου Ζαΐμου, ὅτι ἐπανέκαμψαν εἰς Νεζερὰ, ὑπενεργοῦντες στρατολογίαν. Ἀπέφευγον ὁμολογουμένως πᾶσαν αἰτίαν πρὸς σύγκρουσιν, βλέποντες τὰ πνεύματα τῶν ἐν τῇ πόλει Ἑλλήνων ἐξαπτόμενα ἔτι μᾶλλον καὶ θαρραλεώτερα δεικνύμενα· ἀλλ', ἅμα ἔφθασεν ἡ φήμη τῶν ἐν Καλαβρύτοις κρουσμάτων, ἀνεβίβασαν τῇ 20 μαρτίου τὰς οἰκογενείας ἑαυτῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει. Ἐντεῦθεν ἡ ταραχὴ ἐπῆλθεν ἄμεσος, κλεισθείσης τῆς ἀγορᾶς ὅλης.

Τῇ δ' 21, ἡμέρᾳ τετάρτῃ, διηυθύνθησαν ὁμοῦ κατὰ πρώτης τῆς οἰκίας τοῦ Ἰωάννου Παπαδιαμαντοπούλου. Συλλαμβάνοντες ἢ φονεύοντες αὐτὸν, ἐσκόπουν τὰ ἴδια καὶ κατὰ τῶν ἄλλων σημαντικωτέρων οἰκιῶν καὶ προσώπων. Ἐκ τῶν προτέρων δὲ τεκμαιρόμενοι, πολλὴν μὲν ἤλπιζον οὗτοι ἀποτεθειμένην ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ ποσότητα ὅπλων

καὶ ἐφοδίων, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ὑπελόγιζον προκαταληφθησομένην τὴν ταραχὴν τῆς πόλεως, ἀφαιροῦντες αὐτὰ ἢ ἐξαφανίζοντες. Ἀλλὰ τὰς θύρας κεκλεισμένας εὑρόντες ἐταράχθησαν ἔτι μᾶλλον, καὶ ἀνθισταμένην ἐνόπλως ταύτην ἐκύκλωσαν πολεμοῦντες ἔξωθεν καὶ τὰς πέριξ οἰκίας εἰς τὸ πῦρ παραδίδοντες. Ἐκ τοῦ φρουρίου συγχρόνως ἄλλας τινὰς διὰ τηλεβόλων προσέβαλλον οἰκίας, καὶ μάλιστα τὴν μητρόπολιν, ἣν ὑπέθετον πληρουμένην ἐνόπλων κεκρυμμένων.

Τότε δ' ἐξῆλθον ἐν ταῖς ὁδοῖς ἔνοπλοι, διάφοροι μὲν Πατρεῖς ὑπὸ τὸν Παναγιώτην Καρατσᾶν, διάφοροι δὲ Κεφαλλῆνες καὶ Ζακύνθιοι, κάτοικοι καὶ παρεπίδημοι, ὑπὸ τὸν Εὐαγγέλην Λιβαδᾶν καὶ Νικόλαον Γερακάρην, τὸν πρῶτον σανδαλοποιὸν, τὸν δεύτερον ἔμπορον καὶ τὸν τρίτον φαρμακοποιὸν τὸ ἐπάγγελμα.. Οἱ πυροβολισμοὶ, ἡ ὁρμὴ, οἱ ἀλαλαγμοὶ καὶ τὸ θάρρος τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν, καίτοι εὐαρίθμων, ἐνέβαλον τὴν δειλίαν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἐβίασαν εὐθὺς, ἵνα ἀποσυρθῶσιν οὗτοι εἰς τὴν ἀκρόπολιν δρομαῖοι. Ἀμέσως ἐπεμελήθησαν οἱ Πατρεῖς τὴν κατάσβεσιν τῆς πυρκαϊᾶς. Κατὰ δὲ τὴν ἐπίθεσιν ταύτην ἐθανατώθησαν εἷς τῶν τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου καὶ εἷς Κεφαλλὴν, ὁ Βασίλειος Ὀρκουλάτος· ἐπληγώθησαν δέ τινες, καὶ ἠνδραγάθησεν ὁ Καρατσᾶς. Οἱ ὁπλοφόροι Τοῦρκοι συνίσταντο ἐκ τριακοσίων ἐντοπίων καὶ ἑκατὸν πεντήκοντα ξένων, κληθέντων βοηθῶν ἐκ τοῦ Ῥίου. Ματαίως ἠγωνίσθη ὁ ἀγγλικὸς πρόξενος Φίλιππος Γγρὴν, ἵνα ἀποτρέψῃ τοὺς Ἰονίους, ὡς μὴ ἀνήκοντας τῇ τουρκικῇ ὑπηκοότητι. Ἀλλ', ἂν μὴ εἶχον οὗτοι τὴν τοιαύτην ἐσχάτην ἀτυχίαν, ἦσαν ἄρα καὶ ξένοι τῆς ὅλης ἑλληνικῆς οἰκογενείας, μεθ' ἧς συνεδέοντο διὰ τῆς ταυτότητος τῆς καταγωγῆς, τῆς γλώσσης, τῆς θρησκείας καὶ ἑνὸς παρελθόντος μεγάλου;

Πρῶτος οὕτω ἐκ τῶν διακεκριμένων προσώπων καὶ ἑταίρων τῆς Πελοποννήσου ὁ Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος καὶ πρώτη ἡ πόλις τῶν Πατρῶν ἔλαβον προσβολὴν ἄμεσον. Οὐχὶ δὲ τόσῳ ὡς ἐκ τῆς ὁπλίσεως καὶ τῆς ὁρμῆς τῶν ἔσω Ἑλλήνων, μόλις ἀποτελούντων, καθ' ἃ εἴπομεν, τὸ ἥμισυ τῶν Τούρκων ὁπλοφόρων, ὅσῳ ἐκ τοῦ φόβου τῆς συγχρόνου εἰσβολῆς τῶν ἔξω πολλῶν χωρικῶν, οἱ Τοῦρκοι ἐγκατέλειψαν καὶ τὸν Παπαδιαμαντόπουλον καὶ τὴν πόλιν. Μετὰ δὲ τὸ συμβὰν τοῦτο τῆς ἡμέρας οἱ Πατρεῖς συσκευασάμενοι ἀπεμάκρυναν νυκτὸς τὰς οἰκογενείας ἑαυτῶν, οἱ μὲν εἰς τὰ χωρία, οἱ δὲ εἰς τὰς Ἰο-

νίους νήσους. Ἀνεχώρησαν ὡσαύτως οἱ πρόξενοι, τῆς μὲν Ῥωσσίας ὁ Ἰωάννης Βλασσόπουλος, τῆς δὲ Πρωσσίας ὁ Κοντογούρης καὶ τῆς Σουηδίας ὁ Στράνης, ὡς ἐμπολέμου καταστάσης τῆς πόλεως. Κατὰ πρόσκλησιν δὲ τοῦ τε Παπαδιαμαντοπούλου καὶ τοῦ Νικολάου Λόντου, ὁ Γερμανὸς καὶ Ζαήμης τῇ μὲν 23 ἀπέστειλαν ἐκ τῶν περιχώρων μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς τὸν Σταμάτιον Κουμανιώτην, πεσόντα αὐθημερὸν κατὰ τὴν εἰς τὴν πόλιν εἴσοδον· τῇ δὲ 24 εἰσῆλθον καὶ οὗτοι μεθ' ἑτέρων πεντακοσίων περίπου. Ἔφθασαν δὲ κατόπι μὲν τούτων ὁ Βενιζέλος Ῥοῦφος μετὰ τῶν ὁπλαρχηγῶν Σαγιᾶ καὶ Νενέκου, τῇ δ' ἐπιούσῃ ὁ Λόντος ἐκ τῆς Αἰγιαλείας μετὰ διακοσίων, σημαίαν ἐρυθρὰν φέρων. Ἅπαντας δὲ ὑπεδέχθη τὸ πλῆθος δι' ἐνθουσιασμοῦ ἀκράτου, εὐχόμενον οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν ἀρχηγῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου αὐτῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν: «*Καὶ ς' τὴν Πόλι νὰ δώσῃ ὁ Θεός*!!»

Τὴν δικαίαν καὶ γλυκεῖαν ταύτην ἐλπίδα ηὐχήθη καὶ ἐξέφρασεν ὁ Ἕλλην, ἐν ὁποίᾳ ἂν εὑρέθη περιστάσει. Ἡ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἐθνικωτάτη, εὐεργετικωτάτη καὶ ἐν τῇ εὐγνωμοσύνῃ τῆς πατρίδος εἰς αἰῶνας αἰώνων ζῶσα Ζωσιμαία Ἀδελφότης, διαθέτουσα τῷ 1829 τὰ κειμήλια ἑαυτῆς ὥρισεν, ἵνα «... *μετατεθῶσι ταῦτα εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅταν αὕτη ἡ πόλις γίνῃ καθέδρα τῆς Ἑλληνικῆς Διοικήσεως*». Ὡσαύτως καὶ ὁ θυμάσιος ἐπὶ φιλογενείᾳ Ἰωάννης Τομβόλης, διαθέτων τῷ 1849 ὑπὲρ τῆς πατρίδος τὴν ἀξίαν λόγου ἐκ ῥουβλίων 815,000 χρηματικὴν περιουσίαν αὐτοῦ, κατατιθεμένην ἐν τοῖς ἀσφαλιστικοῖς καταστήμασι τῆς Ῥωσσίας, προσδιώρισεν, ὅπως «*μετὰ τεσσαράκοντα ἑπτὰ ἔτη, (ἤτοι κατὰ τὸ 1896,) χρησιμεύσῃ μέρος τοῦ κεφαλαίου καὶ τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τόκων αὐτοῦ εἰς ἀνέγερσιν Πανεπιστημίου μετὰ Ἐκκλησίας Ὀρθοδόξου καὶ βιβλιοθήκης ἢ ἐν Ἀθήναις, ἢ ἐν ὁποιῳδήποτε ἄλλῳ μέρει τῆς Ἑλλάδος ἤθελεν εἶσθαι ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου*» καὶ μέρος τοιοῦτον ἐθεώρει βεβαίως τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τοιοῦτον ἐπίσης τὸν νοῦν καὶ τὸ σημεῖον εἶχον αἱ σφραγίδες διαφόρων ἁρματωλῶν αἱ φέρουσαι τὸν *Δικέφαλον Ἀετὸν* σύμβολον. Ὁ δὲ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ἀποθνήσκων ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ 1851, μόνον παρακατέθετο ἐν τῇ μερίμνῃ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος τὴν περὶ Κωνσταντινουπόλεως πατροπαράδοτον διαθήκην. Ἐδικαιούμεθα ἄρα γράψαντες κατὰ τὸ 1852 ἐν τῷ Αἰῶνι, ὅτι «ἡ *βασιλεία τῶν Ἀθηνῶν ἐ-*

»στιν ἐν συμβεβηκὸς μόνον, ὡς μὴ ἐκπληρωθέντος δι' αὐτῆς τοῦ ἤδη προορισμοῦ τῆς 25 μαρτίου».

Οὕτως ἀπὸ τῆς Αἴτνης τῶν Καλαβρύτων κατέβαινεν εἰς τὰς πεδιάδας ὡς ποταμὸς πυριφλεγέθων ἡ ἐπανάστασις. Ὁ ἱεράρχης Γερμανὸς, ἅμα εἰσελθὼν ἐν ταῖς Πάτραις, ἐνέπηξε τὸν Σταυρὸν ἐν τῇ τοῦ ἁγίου Γεωργίου πλατείᾳ, καὶ μετὰ πλείστης εὐλαβείας οἱ πάντες αὐτὸν ἠσπάζοντο, ὁρκιζόμενοι οἱονεὶ ἐλευθερίαν ἢ θάνατον.

Ὁμοπάτριος τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου ὁ Γερμανὸς, ἐξέχον πρόσωπον ἐπὶ συνέσει, ἐμβριθείᾳ, εὐθύτητι καρδίας καὶ ζήλῳ πρὸς τὴν πατρίδα, μεγάλην ἀπήλαυε καὶ γενικὴν τὴν ὑπόληψιν παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Οὐ μόνον δὲ παρὰ τῷ ἱερῷ κλήρῳ, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς προκρίτοις τῆς Πελοποννήσου ἐκέκτητο τὴν πρωτοβουλίαν, καὶ αἱ ἀποφάνσεις αὐτοῦ, ὡς ἄλλαι τοῦ Ἀσημάκη Ζαήμου, παρεδέχοντο ὡσεπιπολὺ αἱ νικῶσαι. Εὐμαθὴς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, μεγαλόκαρδος ἐσωτερικῶς καὶ μεγαλοπρεπὴς ἐξωτερικῶς, φιλόφρων, πολύπειρος, ἐγχέφυθος καὶ εὔγλωττος, ἀριστοκρατικὸν εἶχε τὸν χαρακτῆρα, καὶ ἀεί ποτε πολλῶν καὶ ἰσχυρῶν ἐπλούτει σχέσεων, ἃς ἐξεμετάλλευετο πρὸς ἓν καὶ μόνον σημεῖον, τὴν πολιτικὴν ἀνάστασιν τῆς πατρίδος. Περιβεβλημένος δὲ τὴν πανοπλίαν τῆς πίστεως πρὸς τὸν Θεὸν καὶ οὐδέποτε ἀλλοιούμενος, ἢ πρὸς σκοποὺς δευτερεύοντας ἐκκλίνων, κατέστη δύναμις ἠθικὴ τοιαύτη, οἵαν πολλοὶ θηρεύουσιν, ἀλλὰ ὀλίγοι κτῶνται. Ἐνεργητικὸς δὲ λίαν, οὐδεμιᾶς ὑπὲρ τῶν κοινῶν ἐφείδετο θυσίας τῶν ἰδίων, καὶ πάντοτε διεκρίνετο κατὰ τὸν συμβιβαστικὸν χαρακτῆρα, ὃν ἐξαιρέτως ἐξήσκει ἐπὶ τῶν διαφερομένων. Ἦν δ' ἀναστήματος πλήρους, σῶμα ἔχων ἰσχνὸν, πρόσωπον ὠοειδὲς καὶ μελάγχρουν, ὀφθαλμοὺς στίλβοντας, βαθὺ δὲ καθειμένος τὸ γένειον καὶ λεπτῇ τὸ σῶμα διαπονῶν διαίτῃ.

Τῆς ἀκροπόλεως ἡ πολιορκία ἤρξατο ἀμέσως. Ἰόνιοι πλοίαρχοι προσήνεγκον ἓξ τηλεβόλα· τὸ δ' ἓξ αὐτῶν σχηματισθὲν παρὰ τοῦ Εὐαγγέλου Λιβαδᾶ Κεφαλλῆνος (α) τηλεβολοστάσιον κατὰ τοῦ φρουρίου, ὑπὸ τὸν ἀδιάκοπον τηλεβολισμὸν καὶ τὸν ψιλὸν πυροβολισμὸν τούτου, διότι ἀνηγέρθη πλησίον καὶ ἀπέναντι τῆς «Σεράϊ-τάπιας» αὐτοῦ, διηύθυνεν Ἀγγλαμερικανός τις ὀνόματι Ἄγγελος, εὑρεθεὶς ἐκεῖ κατὰ τύχην. Ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ ἐχρησίμευον ὡς τηλεβολισταὶ Κεφαλλῆνες καὶ Ζακύνθιοι, δαπανῶντος τοῦ Λιβαδᾶ. Παρατηρήσεως δὲ ἰδία ὑπῆρξεν ἡ ταχύτης, δι' ἧς κατεσκευάσθησαν οἱ διευθέται τῶν

τηλεβόλων, ὡς καὶ αἱ δι' ἔλλειψιν χυτῶν σφυρικταὶ σφαῖραι. Ἔτι δὲ καὶ νοσοκομεῖόν τι ἐμορφώθη διὰ τοὺς τραυματιζομένους στρατιώτας, δι' ὃ ἀξιοῦται ἐπαίνων πολλῶν ὁ Νικόλαος Γερακάρης, ὡς προσενεγκὼν ὁλόκληρον αὐτοῦ τὸ φαρμακεῖον. Συγχρόνως ἤρξατο ὑπὸ τὴν πύλην τοῦ φρουρίου καὶ ὄρυγμα ὑπόγαιον, διὰ πάσης προχωροῦν δραστηριότητος.

Μὴ περιορισθέντες δὲ ἐν μόναις ταῖς πολιορκητικαῖς ἐργασίαις, ὁ Γερμανὸς, Ζαΐμης, Παπαδιαμαντόπουλος, Λόντος καὶ ἄλλοι ἐσχηματίσθησαν καὶ εἰς ἐπαναστατικὸν διευθυντήριον, ὅπερ ὀνομάζομεν πρῶτον, διότι δεύτερον τοιοῦτον θεωροῦμεν τὸν Μαυρομιχάλην ἐν Μεσσηνίᾳ, καὶ τρίτον τοιοῦτον τὸν Κολοκοτρώνην ἐν Ἀρκαδίᾳ. Κατόπι τῶν διευθυντηρίων αὐτῶν ὑποδεέστερα ἄλλα αὐτεσχεδιάσθησαν πολλαχοῦ, ἐφ' ὅσον ἡ ἐπανάστασις ἐξετείνετο. Καθὼς ἡ Πελοπόννησος ἐπανισταμένη ἠναγκάζετο, ὅπως ὠθήσῃ μακρὰν ἑαυτῆς τὰς ἀμέσους ἐξωτερικὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων, πρὸς τοῦτο δὲ δραστηρίως ἐνήργει ἐπί τετῆς στερεᾶς καὶ τοῦ Αἰγαίου· οὕτως ἐπανιστάμεναι ἡ στερεὰ καὶ τὸ Αἰγαῖον συμφέρον πρώτιστον εἶχον, ὅπως μεταδώσωσι περαιτέρω τὸ ἐπαναστατικὸν πῦρ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Ἐντεῦθεν προέκυψαν κατὰ μέρη τὰ πολλὰ διευθυντήρια, ἐξ ὧν τὸ τῆς Ὕδρας, ὑστερόχρονον τῶν πελοποννησιακῶν, ὑπῆρξεν ἐπὶ πολὺν καιρὸν ἀνώτερον ὅλων.

Φρονίμως ποιοῦν, τὸ Ἀχαϊκὸν διευθυντήριον ἀπετάθη δι' ἐγκυκλίου τῆς 26 μαρτίου πρὸς τοὺς μένοντας ἔτι προξένους ἐν τῇ πόλει, οἷον τὸν τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Αὐστρίας καὶ λοιποὺς, δικαιολογοῦν τὴν γενομένην κίνησιν τῶν ὅπλων, βεβαιοῦν τὴν περὶ τοῦ πολέμου ληφθεῖσαν ἀπόφασιν μέχρι τῶν τελευταίων ἄκρων, καὶ ἐπικαλούμενον τὴν εὔνοιαν καὶ προστασίαν τῶν κυβερνήσεων τούτων, ὡς ἀκολούθως·

«Ἡμεῖς, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος τῶν Χριστιανῶν, βλέποντες, ὅτι μᾶς »καταφρονεῖ τὸ Ὀθωμανικὸν γένος καὶ σκοπεύει ὅλεθρον ἐναντίον μας, »πότε μ' ἕνα καὶ πότε μ' ἄλλον τρόπον, ἀπεφασίσαμεν σταθερῶς, ἢ νὰ »ἀποθάνωμεν ὅλοι, ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν· καὶ τούτου ἕνεκα βαστοῦμεν »τὰ ὅπλα εἰς χεῖρας, ζητοῦντες τὰ δικαιώματά μας. Ὄντες λοιπὸν βέ»βαιοι, ὅτι ὅλα τὰ Χριστιανικὰ Βασίλεια γνωρίζουν τὰ δίκαιά μας, καὶ »ὄχι μόνον δὲν θέλουν μᾶς ἐναντιωθῆ, ἀλλὰ καὶ θέλουν μᾶς συνδρά»μει, καὶ ὅτι ἔχουν εἰς μνήμην, ὅτι οἱ ἔνδοξοι πρόγονοί μας ἐφάνησάν »ποτε ὠφέλιμοι εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, διὰ τοῦτο εἰδοποιοῦμεν τὴν Ἐκ»λαμπρότητά σας καὶ σᾶς παρακαλοῦμεν νὰ προσπαθήσητε, νὰ ἤμεθα

»ὑπὸ τὴν εὔνοιαν καὶ προστασίαν τοῦ μεγάλου τούτου κράτους» (α).

Οἱ πρόξενοι ἀπεκρίθησαν ἄνευ ἑτέρου, ὅτι ἐκπληρώσουσι τὸ καθῆκον ἑαυτῶν ἀναφερόμενοι, ὅπου δεῖ, καὶ συγχρόνως ὑπεσχέθησαν οὐδετερότητα μέχρι διαταγῶν νεωτέρων.

Ὡσαύτως τὸ Ἀχαϊκὸν διευθυντήριον ἐξέδωκε προκήρυξίν τινα περὶ πολέμου, δι' ἧς προσεκάλει εἰς τὰ ὅπλα καὶ ὅλας τὰς μὴ ἐπαναστάσας ἔτι ἐπαρχίας, καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας ὑπεμίμνησκε τὴν καταγωγὴν ἑαυτῶν καὶ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν ἐπὶ τῶν προγόνων (β). Ὡς πεπεισμένον δὲ περὶ τοῦ ἀμέσου ἐπιτυχοῦς ἀποτελέσματος ταύτης, παρεσκεύασεν ἑτοίμως διὰ τῶν ἐν Πάτραις ἱστοτύπων ἀριθμόν τινα σημαιῶν, καὶ διένειμεν αὐτὰς εἰς τὴν Πελοπόννησον. Λευκοῦ χρώματος ὁλοκλήρως, σύμβολον ἔφερον αὗται τὸ τοῦ Ἐφοδιαστικοῦ τῶν Ἱερέων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας (γ). Ἡ σφραγὶς δὲ, ἣν ἐχάραξεν, ἐκοσμεῖτο διὰ τοῦ σημείου τοῦ Σταυροῦ, κύκλῳ φέρουσα κλάδον δάφνης καὶ τὴν πολὺν νοῦν ἔχουσαν ἐπιγραφὴν «*Σφραγὶς Ἐλευθερίας*». Συνεδέοντο βεβαίως δι' αὐτῆς ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἐλευθερία, ἐννοουμένου, ὅτι ὁ Ἕλλην σφραγίζεται, καθὼς θρησκευτικῶς διὰ τῆς «δωρεᾶς τοῦ ἁγίου πνεύματος», οὕτω καὶ πολιτικῶς διὰ τῆς ἐλευθερίας. Αἱ κοινότητες τῆς Ἥλιδος (δ), Κορίνθου καὶ ἄλλων ἐπαρχιῶν παρεδέχθησαν ἐπὶ ταῖς σφραγίσιν ἑαυτῶν τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην· ἡ τῶν Καλαμῶν δὲ ἔφερε τὴν «*Πατρὶς καὶ Δικαίωμα*»· καὶ ἡ τῆς Κορώνης σύμβολον μὲν τὸν ἀναγεννώμενον Φοίνικα, ἐπὶ κεφαλῆς δὲ αὐτοῦ ὑψούμενον τὸν Σταυρὸν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «*Εὐθύτης*». Μεταξὺ δ' ἄλλων πολυπλοκωτέρων εἴδομεν τὴν τῶν Κασσίων, ὡς φέρουσαν τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας σὺν τῇ ἐπιγραφῇ «*Παναγία Μαρία*»· ταύτης δὲ τὴν μὲν κεφαλὴν ἐστεμμένην δι' ἀκτίνων ἡλιακῶν, τὴν δὲ δεξιὰν χεῖρα αἴρουσαν πέλεκυν, καὶ τὴν ἀριστερὰν κρατοῦσαν ἀπὸ τῆς κόμης τὸν διάβολον, (ἤτοι τὸν Τοῦρκον.)

Ἐπὶ ταῖς αἰτήσεσι τοῦ Ἀχαϊκοῦ διευθυντηρίου περὶ ἀποστολῆς ἐνόπλων καὶ ὑλικῶν μέσων ἀνταπεκρίνετο μετὰ ζήλου καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἡ ἀδελφὴ Ἑπτάνησος. Οὐδεμία δὲ τῆς ἡμετέρας ὁμολογίας ἀνάγκη ὑπάρχει, ὅπως βεβαιωθῇ, ὅτι τοῦ διπλοῦ τῶν διευθυντηρίων, πολεμικοῦ συγχρόνως καὶ γραφικοῦ, ἀγῶνος τὸ μέγα βάρος ἐτόλμων καὶ ἠδύναντο φέρειν μόναι ἔξοχοι ἐπὶ πατριωτισμῷ καρδίαι, μόνα εἰλικρινῶς τῷ Θεῷ καὶ τῇ πατρίδι ἀφιερωμένα πνεύματα, μόνη μία ἀκλόνητος πεποίθησις καὶ ἰσχυρὰ θέλησις.

Λακωνία (Μάνη).

Ὁ μέγας φόβος τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Τούρκων, ἡ Λακωνία, ἠθικῶς μὲν καὶ πολιτικῶς ἐλευθεριάζουσα καὶ αὐτοδιοίκητος, τοπικῶς δὲ δυσπρόσβλητος διὰ τῶν ὅπλων καὶ ὅλως στρατιωτικὴ, δικαιόνει ἤδη τὰς κοινὰς εὐχὰς καὶ ἐλπίδας, καὶ τὸ ἥμισυ συμπληροῖ τῆς ἀρξαμένης ἐπαναστάσεως κατὰ τὴν Πελοπόννησον. Καὶ ὁ Λάκων στρατιώτης, ὁ τόσῳ ἄφοβος καὶ ὀλιγαρκὴς, καὶ αἱ πολλαὶ διακεκριμέναι λακωνικαὶ οἰκογένειαι, προεχούσης τῆς μαυρομιχαλικῆς, τοσούτους περικλείουσαι ἐν τοῖς κόλποις αὐτῶν ὁδηγοὺς ἀξίους, χρησιμεύσουσιν ἡ κατ' ἐξαίρεσιν στρατιωτικὴ ζύμη τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὸ θάρρος πρὸς τὰς μάχας κατὰ τῶν πολεμίων.

Ἰδίως δ' ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ἀρχηγὸς διπλοῦς, φυσικῶς μὲν οἰκογενείας πολυπροσώπου, πολυκλάδου καὶ ἡρωϊκῆς ἀείποτε (α), πολιτικῶς δὲ τῆς Λακωνίας ἁπάσης ὡς ἐκ τοῦ ἡγεμονικοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ, ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς προκειμένης μεγάλης ἐποχῆς καὶ ὀνόματι τὸ πρώτιστον ἠθικὸν στήριγμα, καὶ πράγματι τὸ πρῶτον τῆς ἐγειρομένης κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα ἐπαναστάσεως ἑδραίωμα. Ἡ κίνησις αὐτοῦ ἀμοιβαῖον καὶ ἄμεσον ἐπήνεγκεν ἀποτέλεσμα, τοῖς μὲν Ἕλλησι θάρρους καὶ ἰσχύος, τοῖς δὲ Τούρκοις φόβου καὶ ἀδυναμίας. Ὅσῳ παρὰ τοῖς πρώτοις ἀμφίβολα ὑπελογίζοντο τὰ πάντα, εἰ μὴ ἐκινεῖτο ὁ Μαυρομιχάλης· τόσῳ παρὰ τοῖς δευτέροις βάσιμά τε καὶ γενικὰ ἐθεωρήθησαν τὰ γινόμενα κατὰ τὴν Ἀχαΐαν καὶ Ἀρκαδίαν, ἅμα ἐκινήθη ὁ Μαυρομιχάλης.

Ἀλλὰ παρὰ τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐξαίρετον ταύτην βαρύτητα ἐκόσμουν τὸν ἄνδρα αὐτὸν καὶ ἠθικὴ αὐστηρὰ, καὶ τρόποι ἀγαθοὶ, καὶ πατρικότης ἐν πᾶσι, καὶ φιλοτιμία πρὸς τὸ καλὸν, καὶ μεγαλοψυχία σπανία, καὶ φρονήματα ὑψηλὰ καὶ φιλοδοξία οὐχὶ ἀδικαίωτος. Ὁ Μαυρομιχάλης ἠγάπα ἀκούειν ἱστορουμένας τὰς πράξεις μεγάλων ἀνδρῶν, ὅτε ἐπήνθει κατὰ τὰς παρειὰς ἐρύθημα, εὐχαριστία δὲ ἐγκάρδιος ὡράϊζε τὸ πρόσωπον τούτου, ἐξηγοῦσα τὸν πολὺν τοῦ ἀνδρὸς πόθον πρὸς τοιαύτην ἱστορικὴν εὔκλειαν. Ἁπλοϊκὸς φύσει, ἠπατᾶτο πολλάκις παρὰ τοῦ τυχόντος πονηροῦ, καὶ ἐνίοτε εὐμετάβολος ἐγίγνετο. Ἀλλ', ἐπειδὴ αἱ δυνάμεις τοῦ σώματος αὐτοῦ οὐκ ἦσαν πλήρεις ἤδη δι' ἡλικίαν, πολυσαρκίαν καὶ δυσκινησίαν, ἐστρατήγουν μὲν ἀντὶ τούτου κατὰ τῶν ἐχθρῶν υἱοὶ, ἀδελφοὶ

καὶ οἰκεῖοι, οὗτος δὲ συνεκρότει τὸ κέντρον καὶ ἐνήργει ὡς διεύθυνσις. Ἦν δὲ τὴν ὄψιν ὡραιότητος ἀνθηρᾶς, δι' ἧς μόνος ὁ γραφικὸς κάλαμος τῆς φύσεως ἀκριβῆ δίδωσι τὴν εἰκόνα τῆς ἀγαθότητος, ἡνωμένης μετὰ τῆς ψυχικῆς ἀνδρείας. Καὶ ὅσῳ μεγάλους μὲν εἶχε τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐστεμμένους δι' ὀφρύος παχείας καὶ μελανοχρόου, ῥοδοειδὲς δὲ ἀείποτε τὸ πρόσωπον· τόσῳ μικροὺς σχετικῶς τοὺς πόδας, καὶ μάλιστα τὰς λίαν κομψὰς καὶ τρυφερὰς χεῖρας, ὧν οἱ δάκτυλοι ἐποικίλλοντο ἐνταυτῷ καὶ διὰ τριχώσεων συμμέτρων.

Τοιοῦτος ὑπῆρχε φύσει καὶ ἦθει ὁ ἀρχηγὸς τῆς Λακωνίας (α), ἧς ἡ κίνησις ἐγένετο σύγχρονος σχεδὸν, ἀλλ' ἐπισημοτέρα καὶ κραταιοτέρα. Τὴν μὲν 22 μαρτίου ἐπανέστη αὕτη, τὴν δὲ νύκτα τῆς αὐτῆς πρὸς τὴν 23 ἀπεστάλησαν ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης καὶ οἱ θεῖοι τούτου Ἰωάννης καὶ Ἀντώνιος, μετὰ τῶν ἀναγκαίων ἐνόπλων εἰς Καλάμας, ἵνα καταλάβωσι μέρη τινὰ τῆς πόλεως, συμφώνων ὄντων καὶ τῶν Καλαμίων, καὶ οὕτως οὐ μόνον ἀσφαλίσωσι τὴν ἐπὶ τῆς ἐπιούσης ἡμέρας εἴσοδον τῶν λοιπῶν Λακώνων, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐνδεχομένας προλάβωσι κακώσεις τῶν Τούρκων κατὰ τῆς πόλεως. Πρὸς τὸν βοεβόνδαν δὲ Ἀρναούτογλουν ἔγραψε τότε ὁ ἡγεμὼν Μαυρομιχάλης, ὅτι, ὡς ὑποπτεύων, μὴ οἱ ἀναφαινόμενοι κλέπται, (κατὰ τὴν συνήθη τουρκικὴν ἔκφρασιν,) ἐνοχλήσωσιν αὐτὸν, πέμπει δύναμίν τινα διατεταγμένην τὴν προφύλαξιν καὶ ἐκείνου καὶ τῆς πόλεως ἐν πάσῃ ἐνδεχομένῃ περιστάσει. Ταυτοχρόνως ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης διηυθύνθη εἰς τὸ ἀνατολικὸν τῆς Λακωνίας, ὅπως ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Τσανετάκη Γρηγοράκη, καὶ τὸν φόβον ἀντιτάξῃ κατὰ τῶν γειτόνων Τούρκων τῆς Σπάρτης καὶ μάλιστα τῶν ἀληθῶς φοβερῶν Βαρδουναίων. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Κυριακούλη ἐξετείνετο καὶ ἐπὶ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Λακεδαίμονος καὶ τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς.

Τῇ 23 ἐξεστράτευσεν ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, οὐχὶ πολιτικὸς ἤδη, ἀλλὰ στρατιωτικὸς ἡγεμὼν, καὶ εἰς Καλάμας, πρώτην τῆς Μεσσηνίας πόλιν, εἰσῆλθεν ἄγων δισχιλίους ἐνόπλους. Ἠνοῦντο δὲ μετ' αὐτοῦ ἅπασαι τῆς Λακωνίας αἱ στρατιωτικαὶ ἐπισημότητες, οἱ Τρουπάκαι (καὶ μετὰ τούτων ὁ Κολοκοτρώνης), οἱ Καπετανάκαι, Χρηστέαι, Κουμουνδουράκαι, Κυβέλλοι, καὶ μετ' αὐτῶν ὑποδεέστεροι πολλοὶ ἄλλοι. Ἀμέσως δὲ ἔδραμον πρὸς τοῦτον, εἰς μέσον ἰόντες καὶ φανεροὶ ἤδη ἐπαναστάται, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, Δικαῖος, Νικήτας καὶ Κεφάλας, ἵνα συσκεφθῶσι περὶ τοῦ πολεμικοῦ σχεδίου καὶ ὁ-

δηγηθῶσι περὶ τῆς γραμμῆς, ἣν ἕκαστος ἔμελλεν ἀκολουθῆσαι.

Μετὰ τὴν ἐνθουσιώδη ὅλως καὶ παρὰ πάντων εὐλογουμένην εἴσοδον τοῦ Μαυρομιχάλου, ἐτελέσθη τῇ ἐπιούσῃ παρὰ τὸν ἔξω τῆς πόλεως μικρὸν ποταμὸν, τὸν ῥέοντα διὰ τῶν συνόρων τῆς Λακωνίας καὶ Μεσσηνίας, δοξολογία κοινὴ πρὸς τὸν Ὕψιστον καὶ δέησις ἡ περιπαθεστέρα διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος. Ἐκεῖ ἱερεῖς καὶ ἱερομόναχοι, τὴν ἱερὰν περιβεβλημένοι στολὴν, ἔφερον τὰς εἰκόνας τῶν Ἁγίων, δι' αὐτῶν δὲ ηὐλογήθησαν αἱ σημαῖαι, καὶ οἱονεὶ ὡρκίσθησαν πάντες, ὁ μὲν Μαυρομιχάλης, ἵνα «*ἀμύνῃ τὴν πατρίδα καὶ μόνος καὶ μετὰ πάντων, καὶ ἱερὰ τὰ πάτρια τιμήσῃ*»· οἱ δὲ στρατιῶται, ἵνα «*μὴ καταισχύνωσι τὰ ὅπλα τὰ ἱερὰ, οὔτε ἐγκαταλείψωσι τὸν παραστάτην, ὅτῳ ἂν στοιχήσωσι*». Ἐνδόμυχος ἀγαλλίασις, ἣν ἐμπνέει τοῖς δούλοις ἡ ὥρα τῆς ἐλευθερίας, ἀνέλαμπεν ἐπὶ τοῦ προσώπου ὅλων πάσης τάξεως, ἡλικίας καὶ γένους· ἡ δὲ δόξα τοῦ Μαυρομιχάλου, ἀρχιστρατήγου κηρυχθέντος τῶν λακωνικῶν ὅπλων, ἦτο ἤδη ἡ ἀληθὴς δόξα τοῦ δυνατοῦ, ἐφ' οὗ ἐστηρίζοντο μεγάλαι ἐλπίδες.

Ταῦτα βλέπων ὁ βοεβόνδας Ἀρναούτογλους, ἀπέστειλε τὸν βελούκπασην αὐτοῦ (μοίραρχον) Κοκκίνην πρὸς τὸν Μαυρομιχάλην, ἐρωτῶν, ὡς καὶ πρότερον, τοὺς Καλαμίους, «*Τ' εἶν' τοῦτα;*» Ἡ πρὸς αὐτὸν ἀπάντησις ἐδόθη φανερὰ πλέον καὶ οὐχὶ κεκαλυμμένη· ἐκεῖνος δὲ ἀπελπισθεὶς παρεδόθη αὐθημερὸν τῷ Μαυρομιχάλῃ μεθ' ἑτέρων ἑκατὸν πεντήκοντα Τούρκων, καὶ τὰ ὅπλα αὐτῶν ἔλαβον οἱ στερούμενοι τοιούτων Ἕλληνες· ἐκ τούτων δὲ τοὺς μὲν ἐπισημοτέρους ἐκράτησεν ὁ Μαυρομιχάλης ἐν Καλάμαις (α), οἱ δ' ἄλλοι διεσπάρησαν κακοτύχως ἔν τε τῇ Λακωνίᾳ καὶ τῇ Μεσσηνίᾳ.

Ἡ Λακωνία ἄλλην εἶχεν ὑψηλοτέραν καὶ γενικωτέραν ἀποστολὴν παρὰ τὴν Ἀχαΐαν καὶ Ἀρκαδίαν. Αὗται περιεσπῶντο ἐσωτερικῶς, ἡ μὲν Ἀχαΐα ἀπὸ τοῦ Ῥίου καὶ τῆς ἀκροπόλεως Πατρῶν, ἡ δὲ Ἀρκαδία ἀπὸ τῆς Τριπόλεως καὶ τοῦ παραπλεύρου Λάλα· ἡ Λακωνία ὅμως, ὡς μὴ ἔχουσα ἐσωτερικοὺς ἐχθροὺς, προώρισται, ἵνα βοηθῇ ἐξωτερικῶς, ὅπου ἡ ἀνάγκη ἐκάλει. Ὡμοίαζεν ἄρα ἡφαίστειον, ἐκχέον πυρώδη πηλὸν κατὰ τῶν πέριξ καὶ πόῤῥω πολεμίων. Ὅλως δ' εἰπεῖν, οἱ τρεῖς οὗτοι νομοὶ ἴδιον ἔφερον χαρακτῆρα καὶ προσὸν, διακρινομένης τῆς μὲν Ἀχαΐας ὡς τοῦ πολιτικοῦ πνεύματος, τῆς δὲ Ἀρκαδίας ὡς τοῦ πολεμικοῦ νοὸς, τῆς δὲ Λακωνίας ὡς τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως. Ἀκολουθοῦντα οὕτω τὸν προορισμὸν ἑαυτῶν

διεμερίσθησαν τὰ λακωνικὰ ὅπλα κινήσαντα, τὰ μὲν ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον Μαυρομιχάλην κατὰ τοῦ φρουρίου τῆς Κορώνης, τὰ δὲ ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην καὶ ἕτερα ὑπὸ τὸν Ἡλίαν Μαυρομιχάλην διὰ τὰ ἔνδον τῆς Πελοποννήσου· ὁ δὲ γέρων Μαυρομιχάλης ἔμεινεν ἐν ταῖς Καλάμαις ὡς διεύθυνσις. Ἐν τῷ γενομένῳ πολεμικῷ συμβουλίῳ ὁ Κολοκοτρώνης προέτεινε τὴν κίνησιν τῶν Λακώνων ὅλων ἡνωμένων κατὰ τοῦ κέντρου τῆς Πελοποννήσου, ἐπουσιώδη θεωρῶν τὰ ἄκρα (α) καὶ ἐπαρκοῦντα μόνα τὰ ὅπλα τῆς Μεσσηνίας κατὰ τῶν φρουρίων ταύτης· ἀλλ' οἱ Μεσσήνιοι ἀνθυπεστήριξαν τὴν μεγάλην ἀνάγκην, ἣν ἔχουσιν αἱ ἐπαρχίαι Κορώνης καὶ Μεθώνης, ὡς αἱ ἀσθενέστεραι, ὅπως βοηθηθῶσι μὲν αὗται εὐθὺς, προληφθῇ δ' οὕτω ἡ ἐπικειμένη σφαγὴ τῶν κατοίκων παρὰ τῶν ἐν τοῖς φρουρίοις Τούρκων. Ὁ Μαυρομιχάλης συνεφώνησε μετὰ τῶν δευτέρων· καὶ ἐντεῦθεν ὁ Κολοκοτρώνης παρεκάλεσε τοῦτον, ἵνα παραχωρήσῃ αὐτῷ, κινουμένῳ εἰς τὰ ἐνδότερα, τὸν Ἡλίαν τοὐλάχιστον.

Μεγάλη ἀληθῶς ἡ «*ἀλλοίωσις αὕτη τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου!*» Ἡγεμὼν ἐν Μολδαυΐᾳ, ὁ Μιχαὴλ Σοῦτσος, λόγου προκειμένου περὶ πατρίδος, *ἀπεκδύεται τὸν παλαιὸν* τῆς τουρκικῆς ὑπηρεσίας *ἄνθρωπον*, *ἀποῤῥίπτει* ὡς ῥάκος πεπαλαιωμένον τὴν χλαμύδα, *ἀποξενοῦται* τοῦ σκήπτρου, καὶ *ἐνδυόμενος τὸν νέον* παραχωρεῖ τὰ πάντα, καὶ ἐξουσίαν καὶ τόπον, τῷ ἀρχηγῷ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡγεμὼν ἐν Λακωνίᾳ, ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης ἀπεκδύεται ὡσκύτως, λόγου προκειμένου περὶ πατρίδος, *τὸν παλαιὸν* τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας *ἄνθρωπον*, *ἐμπτύει* ὡς ἐμβλήματα δουλείας καὶ ἀτιμίας τὰς διπλοΐδας, καὶ *ἐνδυόμενος τὸν νέον* προτιμᾷ τὴν κοινὴν σωτηρίαν ἀντὶ τῆς μερικῆς τοῦ δημπεύοντος ἐν Τριπόλει υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ ἕνας ἀναφαίνεται τῶν δραστηριωτέρων ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀρχιστράτηγος πλέον Ἕλλην ἀντὶ ἡγεμόνος δούλου ἐξουσίας ξένης, τὴν σημαίαν τοῦ Σταυροῦ τῆς Ὀρθοδοξίας φέρει κηρύσσων:

«*Ἕλληνος τράχηλος ζυγὸν δὲν ὑποφέρει*»·

ἐμψυχόνει δὲ τὰ πλήθη, ὀγκοποιεῖ τὴν ἐπανάστασιν, συγκροτεῖ ἐξ ἑτοίμου Μεσσηνιακὴν Σύγκλητον, προσφέρεται τοῖς πᾶσιν ὑπὲρ τῶν ὅλων, καὶ πρὸς τὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην ἀποτείνεται ἐκθέτων ἐν συνόψει τὰ δίκαια τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Πελοποννησίων, καὶ ἐπι-

καλούμενος ὑπὲρ αὐτῆς τὰς συμπαθείας καὶ τὴν συνδρομὴν «ὅλων τῶν ἐξευγενισμένων γενῶν», ὡς ἀκολούθως.

«ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ

ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΑΣ ΑΥΛΑΣ

Ἐκ μέρους τοῦ Ἀρχιστρατήγου τῶν Σπαρτιατικῶν στρατευμάτων Πέτρου Μαυρομιχάλου καὶ τῆς Μεσσηνιακῆς Γερουσίας τῆς ἐν Καλαμάτᾳ.

«Ὁ ἀνυπόφορος ζυγὸς τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας εἰς τὸ διάστημα ἑνὸς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος κατήντησεν εἰς μίαν ἀκμήν, ὥστε νὰ μὴ μείνῃ ἄλλο εἰς τοὺς δυστυχεῖς Πελοποννησίους Γραικοὺς, εἰμὴ μόνον φωνή, καὶ αὐτὴ, διὰ νὰ ὠθῇ κυρίως τοὺς ἐγκαρδίους ἀναστεναγμούς των. Εἰς τοιαύτην ὄντες ἀθλίαν κατάστασιν, στερημένοι ἀπὸ ὅλα τὰ δίκαιά μας, μὲ μίαν γνώμην ὁμοφώνως ἀπεφασίσαμεν νὰ λάβωμεν τὰ ὅπλα καὶ νὰ ὁρμήσωμεν κατὰ τῶν τυράννων. Πᾶσα πρὸς ἀλλήλους φατρία καὶ διχόνοια, ὡς καρποὶ τῆς τυραννίας, ἀπερρίφθησαν εἰς τὸν βυθὸν τῆς λήθης, καὶ ἅπαντες πνέομεν πνοὴν ἐλευθερίας. Αἱ χεῖρές μας, αἵτινες ἦσαν δεδεμέναι μέχρι τουνῦν ἀπὸ τὰς σιδηρᾶς ἁλύσσους τῆς βαρβαρικῆς τυραννίας, ἐλύθησαν ἤδη καὶ ἔλαβον τὰ ὅπλα κατὰ τῶν τυράννων. Οἱ πόδες μας, οἱ περιπατοῦντες ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ εἰς τὰς ἐναγκαρεύσεις τῆς ἀσπλαγχνίας, τρέχουν εἰς ἀπόκτησιν τῶν δικαιωμάτων μας. Ἡ κεφαλή μας, ἡ κλίνουσα τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν σκληρὸν ζυγὸν, τὸν ἀπετείναξεν ἤδη, καὶ ἄλλο δὲν φρονεῖ, εἰμὴ τὴν ἐλευθερίαν της. Ἡ γλῶσσά μας, ἡ ἀδυνατοῦσα εἰς τὸ νὰ προφέρῃ λόγον ἐκτὸς τῶν ἀνωφελῶν παρακλήσεων πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν τυράννων, κράζει τώρα μεγαλοφώνως, καὶ κάμνει νὰ ἀντηχῇ ὁ ἀὴρ τὸ γλυκύτατον ὄνομα τῆς ἐλευθερίας. Ἐν ἑνὶ λόγῳ ἀπεφασίσαμεν ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν, ἢ νὰ ἀποθάνωμεν.

«Διὸ παρακαλοῦμεν τὴν συνδρομὴν ὅλων τῶν ἐξευγενισμένων εὐρωπαϊκῶν γενῶν, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ φθάσωμεν ταχύτερον εἰς τὸν ἱερὸν καὶ δίκαιον σκοπόν μας, καὶ νὰ λάβωμεν τὰ δίκαιά μας, καὶ νὰ ἀναστήσωμεν τὸ ταλαιπωρημένον ἑλληνικὸν γένος μας. Δικαίῳ τῷ λόγῳ ἡ μήτηρ μας Ἑλλὰς, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ σεῖς ἐφωτίσθητε, ἀπαιτεῖ ὅσον τάχιστα τὴν φιλάνθρωπον συνδρομήν σας καὶ διὰ χρημάτων καὶ διὰ ὅπλων καὶ διὰ συμβουλῶν, τῶν ὁποίων εἴμεθα εὐέλπιδες, ὅτι θέλει ἀξιωθῶμεν, καὶ ἡμεῖς θέλομεν σᾶς ὁμολογεῖ ἄκραν ὑποχρέωσιν, καὶ ἐν

καιρῷ θέλομεν δείξει καὶ πραγματικῶς τὴν ὑπὲρ τῆς συνδρομῆς σας εὐγνωμοσύνην μας.

«Ἐν τῷ Σπαρτιατικῷ (α) στρατοπέδῳ τῆς Καλαμάτας,
τῇ 25 μαρτίου 1821.

ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ (β),
Ἡγεμὼν καὶ Ἀρχιστράτηγος,
καὶ ἡ ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗ ΓΕΡΟΥΣΙΑ ἐν Καλαμάτᾳ».

Καὶ ἡ ἀλλοίωσις αὕτη τῆς δεξιᾶς τοῦ Ὑψίστου περιέλαβεν ἐνταυτῷ πᾶσαν ἄλλην τάξιν. Καταπεφρονημένοι τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας ὑπάλληλοι, καίτοι ἀνήκοντες εἰς τὴν δημώδη ἐκλογήν, οἱ λεγόμενοι παρὰ τῶν Τούρκων μὲν Κοτσαμπάσαι (γ), παρὰ τῶν Ἑλλήνων δὲ Προεστοὶ (δ), ἢ Ἄρχοντες τιμητικῷ τῷ τίτλῳ, οὔτε καταφιλοῦσι πλέον κράσπεδα βαρβάρων, ἐσχάτην ὑποκρινόμενοι ταπείνωσιν καὶ αὐτονομάζοντες ἑαυτοὺς «*οἱ σκλάβοι σας*» οὔτε μετέρχονται τὸν εἰσπράκτορα φόρων ὑπὲρ τῆς ἀπληστίας τούτων· οὔτε ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ ὑπονοοῦσι κατὰ πᾶσαν ἡμέραν καὶ ὥραν, μήτοιγε ἀποτμηθῶσιν αἴφνης τὴν κεφαλήν, ἢ ῥιφθῶσι σιδηροδέσμιοι ἐν τοῖς δεσμωτηρίοις. Προκειμένου περὶ πατρίδος, πέμπουσιν οὗτοι εἰς κόρακας καὶ χαράτσια ραγιᾶ καὶ φερμάνια ἐξουσίας, σχίζουσι τῆς ὑποκρίσεως καὶ τῆς ταπεινοφροσύνης τὸ δυσειδὲς προσωπεῖον, περιφρονοῦσι καὶ τὰς ἀπειλὰς συνάμα καὶ τὰς ὑπεσχέσεις ἐξουσίας συγχροτούσης τὴν σχολὴν τῆς ἐσχάτης διαφθορᾶς καὶ ἀπανθρωπίας, καί, ἀντὶ προσώπων μεσολαβούντων μέχρι τουνῦν μεταξὺ τυραννούντων καὶ τυραννουμένων, γίνονται κατὰ τῶν πρώτων οἱ ἀρχηγοὶ τῆς σωτηρίας τῶν δευτέρων. Καὶ ἰδοὺ οἱ μὲν πρῶτοι, οἱ δὲ δευτέρας, οἱ δὲ τρίτης τάξεως, περιζώννυνται τὴν ῥομφαίαν ἐπὶ τὸν μηρὸν ἑαυτῶν, καὶ πρὸς καταστροφὴν τῶν τυράννων ὁδηγοῦσι τὰ πλήθη.

Τῷ Θεῷ χάρις! Λειτουργοὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἑνὸς ἀληθινοῦ Θεοῦ, τεταγμένοι ποιμένες πνευματικοὶ τοῦ περιουσίου λαοῦ καὶ ἱκέται πρὸς τοὺς σπαράσσοντας αὐτὸν σκληροὺς τυράννους, τί πράττουσι; Προκειμένου περὶ πίστεως καὶ πατρίδος, πυρίκαυστα ῥίπτουσι τὰ λεγόμενοι βεράτια αὐτῶν, ἀποξενοῦνται οἰκειοθελῶς πάσης ὑπερτιμήσεως καὶ ἁρμοδιότητος πολιτικῆς, καὶ ἀντὶ ἱκετῶν ταπεινῶν πρὸς τυράννους μετασχηματίζονται εἰς μαχητὰς σταυροφόρους, ἀλλὰ πιστοὺς σταυροφόρους, κατὰ τῶν τυράννων. Ὅ,τι ἄλλοτε ηὔχοντο ἐν τῷ ναῷ «*Σῶσον Κύριε τὸν λαόν σου*», τούτου γίγνονται ἤδη ἡ προ-

θυμοτέρα ἐκτέλεσις ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ Ἄρεως, πανταχοῦ συγκινδυνεύοντες περὶ τῶν ὅλων, πανταχοῦ μαρτυροῦντες ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, καὶ πανταχοῦ ἐκπροσωποῦντες τὴν ἐκκλησίαν, εὐλογοῦσαν τοὺς μαχομένους καὶ ἁγιάζουσαν τοὺς πίπτοντας ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὁσίων.

Τί δ' ἂν εἴπῃ τις καὶ περὶ τῶν ἁρματωλῶν; Ἄλλοτε διωκόμενοι καὶ ἐκπατριζόμενοι, πανταχοῦ μὲν ὡς σωτῆρες καὶ ὑπὲρ μόνης τῆς πατρίδος διασωθέντες ὑποδέχονται σήμερον, καὶ πανταχόθεν ἐπιζητοῦνται, ὅπως διώξωσι τοὺς πρότερον ἑαυτῶν διώκτας.

Μεσσηνία.

Εἷς τῶν ἀνδρῶν τῆς τελευταίας κατηγορίας ὁ Κολοκοτρώνης, ἀπὸ τῆς ὥρας αὐτῆς παρουσιάζεται ἐν τῷ μεγάλῳ θεάτρῳ τοῦ ἀγῶνος κατὰ τὴν Μεσσηνίαν, ὀλίγην μὲν φέρων δύναμιν, μεγάλα δὲ ὑπισχνούμενος ἔργα.

Εἰδικὴ ἐν γένει καὶ ἀπαράβλητος μορφὴ Ἄρεως· κεφαλὴ μεγάλη, μακρά, μεγαλόκομος καὶ πλοκάμῳ ἀρχαϊκῷ ἐστεφανωμένη· ὀφθαλμοὶ ἀετοῦ καὶ ὀμμάτων ἐπιβολὴ ζωηρά, ἀτενὴς καὶ οὐδόλως καμμύουσα· μέτωπον εὐρὺ καὶ ὁμαλόν· ὀφρῦς δασεῖα καὶ ἐπὶ τῶν βλεφάρων καταπίπτουσα ὡς παρωροφίς· παρειῶν ἔδαφος βραχῶδες, ῥὶν γρυπή, στόμα μακρὸν, χεῖλη παχέα, σιαγὼν μετρία, φωνὴ βροντώδης καὶ χρῶμα μελανόν, ἰδοὺ ὁ εὐμεγέθης καὶ εὐπαγὴς Θεόδωρος Κολοκοτρώνης τοῦ 1821, γεγονὼς δύο καὶ πεντήκοντα ἤδη ἔτη. Λεπτότης δὲ φρενῶν, εὐσέβεια πρὸς τὸ Θεῖον, θάρρος πατριωτικὸν, πνεῦμα στρατιωτικὸν, γνῶσις προσώπων καὶ τόπου ἀκριβὴς, λόγου εὔροια, χεῖρες ἄγναι καὶ ἀναίμακτοι, δραστηριότης καὶ εὐκινησία, συναίσθησις καὶ χαρακτὴρ πιστὸς, ἀρχαϊκὴ ἀγωγὴ καὶ λιτότης ἐν πᾶσι, καρδία ἀγαθὴ, δημοτικότης μετὰ σοβαρότητος, ἐπιμονὴ καὶ ὑπομονὴ, μυθοποιΐα ἀπαράμιλλος καὶ ἀστειολογία ἐπιτυχὴς, σωφροσύνη, παρελθὸν ἔντιμον καὶ ἐγκάρδιος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος προσήλωσις, ἰδοὺ ὁ ἠθικὸς Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Μετὰ τοῦ ἄκρου πελοποννησιασμοῦ ἤνωνε καὶ τὸ μήτε λαμβάνειν, μήτε δίδειν πώποτε. Ἠγάπα ὑπερβαλλόντως καὶ ἐτραγῴδει εὐφώνως τὰ κλεπτικὰ ᾄσματα, οὐ μόνον καθ' ἕξιν, ὡς ἀνήκων τῷ συστήματι τῶν ἁρματωλῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ προτίμησιν, τόσῳ οἰκείαν ἐν ἐποχῇ πολέμου. Ἐμίσει τὰς περιπλοκάς,

ἃς ὠνόμαζε «πλακάκια», καὶ ἀπέφευγε τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐγνώριζεν ἀδύνατον ἑαυτὸν, ὅπως ἐννοῇ κατὰ βάθος καὶ προλαμβάνῃ ταύτας. Ὁ μόνος δὲ ὑπὲρ πάντας τοὺς ὁπλαρχηγοὺς διακρινόμενος φυσικὸς ῥήτωρ, πολλὴν κατὰ τὰς συνεχεῖς ἀγορεύσεις αὐτοῦ ἐδείκνυε τὴν ἀγχίνοιαν, καὶ μετὰ πολλοῦ σεβασμοῦ καὶ πίστεως παρὰ τῶν στρατιωτῶν ἠκούετο, ἐντελῶς ἐννοούμενος διὰ τῆς δημώδους αὐτοῦ γλώσσης καὶ τῆς προσφυεστάτης προσαρμογῆς τῶν παραβολῶν, ὧν ἐπλούτει. Οὐδεὶς ἄλλος, ὅσῳ αὐτὸς, ἐγνώριζε τὴν γλῶσσαν καὶ τὰς ἰδέας τῶν χωρικῶν· οὐδεὶς ἄλλος, ὅσῳ αὐτὸς, εἶχε τὸ ἐπαγωγὸν τόσῳ ἰσχυρὸν καὶ ἐν λόγοις καὶ ἐν τρόποις καὶ παρὰ πάσαις ταῖς τάξεσι τῶν ἀνθρώπων. Ἡ πιστὴ ὧν καὶ ἡ τελευταία βεβαίως ἀντιπροσώπευσις τοῦ ἡρωϊσμοῦ τοῦ παρελθόντος, ἐθεωρεῖτο ἐνταυτῷ οὐ μόνον ἡ ἀπόλυτος ἀνάγκη καὶ ὁ πολεμικὸς ὀφθαλμὸς τοῦ παρόντος, ἀλλὰ καὶ ὡς πρόσωπον μὴ ἀντικαθιστάμενον. Ἐὰν ἦτο νοῦς γενικώτερος, μετεῖχε δὲ παιδείας, οὐδ' ἐκυριεύετο ὑπὸ ὀξυθυμίας, ἤθελεν εἶσθαι ὁ τελειότερος τῆς ἐποχῆς ἀνὴρ, ὃν ἡ Ἑλλὰς ἐζήτει. Δι' ἄλλων δὲ λόγων, εἰ μὴ περιωρίζετο ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου, ἠγάπα δὲ περὶ ἑαυτὸν τοὺς λογίους καὶ ἐθεώρει τὴν Πελοπόννησον ὡς μέρος, παραδεχόμεθα, ὅτι ὁ κατὰ γῆν πόλεμος τῶν Ἑλλήνων ἤθελεν ἔχειν ἐντὸς τοῦ δευτέρου ἔτους ὁρμητήρια τὰ Θεσσαλικὰ Τέμπη ἀντὶ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τὸν Πίνδον ἀντὶ τοῦ Θυάμου. Ὁμολογήσωμεν ὅμως, ὅτι ἀπὸ τοῦ 1807 ἔτους, καθ' ὃ ἐξέλιπον καταστραφέντες οἱ ἁρματωλοὶ τῆς Πελοποννήσου, ἡ Θεία πρόνοια διετήρησεν ἐν τῇ Ἐπτανήσῳ τὸν ἄνδρα αὐτὸν ὡς παρακαταθήκην ἱερὰν τῆς πατρίδος μέχρι τῶν ἡμερῶν, καθ' ἃς προώρισται ἡ γενικὴ ἐπανάστασις καὶ ἐκδίκησις κατὰ τῶν τυράννων (α).

Ἡ δύναμις αὐτοῦ συνίστατο ἐκ πεντήκοντα διοικουμένων παρὰ τοῦ Πιέρου Βοϊδῆ Μαυρομιχάλου, καὶ ἑκατὸν διοικουμένων παρὰ τοῦ Ἀθανασίου Δουράκη. Ὁ πρῶτος ἀνῆκε τῷ Μαυρομιχάλῃ, καὶ ὁ δεύτερος τῷ Τρουπάκῃ. Μετὰ τοῦ δευτέρου ἠνοῦντο καὶ Βουκουβαλέας καὶ Τσέκερης. Ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ Κολοκοτρώνου ἦν τὸ πρόσωπον τοῦ Κολοκοτρώνου, ἠθικὴ ἀπολύτως. Μετὰ τοῦτον, δύο παρελθουσῶν ἡμερῶν, ἐκίνησεν εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ ὁ Ἠλίας Μαυρομιχάλης, ὁδηγῶν ὡσεὶ δύο ἑκατοστύας· κατόπι δὲ αὐτοῦ καὶ ὁ Ἠλίας Σαλαφατῖνος μετὰ ἑκατὸν τριάκοντα. Συγχρόνως ἐκίνησαν ἐκ τῶν Καλαμῶν διωρισμένοι ὁ μὲν Νικήτας κατὰ τῶν ἐν Μεγαλουπόλει Τούρκων, ὁ δὲ Ἀνα-

γνωσταρᾶς, Δικαῖος καὶ Κεφάλας κατὰ τῶν ἐν Κυπαρισσίᾳ. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔφερε δύο σημαίας, ἃς ἐσχημάτισε προχείρως ἀπὸ κοινοῦ ἱστοῦ, μόνον σημειώσας ἐπὶ τούτων ἔμβλημα τὸν Σταυρόν.

Δυσκόλως περιγράφεται ὁ ἐνθουσιασμὸς, δι' οὗ ὑπεδέχοντο αὐτὸν οἱ λαοὶ, ὅθεν διήρχετο. Ἱερεῖς ἦγον καὶ περιῆγον τὰς ἁγίας τῶν ἐκκλησιῶν εἰκόνας, δεόμενοι ὑπὲρ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς πατρίδος, καὶ οἱονεὶ καθιστῶντες τὸν Κολοκοτρώνην εὔορκον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅτι βεβαιώσει τὴν αὐτὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἀπέχθειαν καὶ ἐπιμονὴν, οἵαν καὶ οἱ πατέρες καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀπέδειξαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας. Περιττὸν δ' εἰπεῖν, ὁπόσῳ αἱ ἱεραὶ καὶ πατριωτικαὶ αὗται παραστάσεις καθηγιάζοντο διὰ τῶν δακρύων λαοῦ, πρὸς μόνην ἀφιερωμένου τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν πίστιν τῶν ἀρχηγῶν τῶν ὅπλων.

Ἐγνώριζον ἤδη τὰς ἐν Καλάμαις σκηνὰς οἱ ἐν τῇ Ἀνδρούσῃ κάτοικοι Τοῦρκοι, κωμοπόλει τῆς ὁμωνύμου μεσσηνιακῆς ἐπαρχίας. Ἠρίθμουν οὗτοι περὶ τὰ τριακόσια ἑξήκοντα ἀξιόμαχα ὅπλα. Ἅμα μαθόντες τὴν ἐμφάνησιν τοῦ Κολοκοτρώνου, ἐδειλίασαν ὑπολαβόντες πολλὴν τὴν δύναμιν τούτου, καὶ τὰ πάντα ἐγκαταλείψαντες ἀπεσύρθησαν πανέστιοι εἰς τὰ φρούρια τῆς Κορώνης καὶ τῆς Μεθώνης. Δραστηρίως δὲ ἐνεργῶν ὁ Κολοκοτρώνης περὶ παντὸς ἐπείγοντος μέτρου, μόλις φθάσας ἐν τῇ Σκάλᾳ, διηύθυνεν ὅλους τοὺς ἄνδρας τοῦ χωρίου αὐτοῦ, ἐκ πεντήκοντα οἰκογενειῶν συγκειμένου, ὡς τόσους πεζοδρόμους, καθ' ἅπασαν τὴν Μεσσηνίαν, καὶ μετὰ τοῦ Δικαίου ἔγραφε: «*ἡ ὥρα ἔφθα-*»*σε! τὸ στάδιον τῆς δόξης καὶ τῆς ἐλευθερίας ἠνοίχθη· τὰ πάντα ἐ-*»*δικά μας καὶ ὁ Θεὸς τοῦ παντὸς μεθ' ἡμῶν ἔσεται. Μὴ πτοηθῆτε* »*εἰς τὸ παραμικρόν*». Πρὸς δὲ τοὺς Τριφυλίους, εἰ καὶ οἱ ὀρεινοὶ αὐτῶν ἐπανέστησαν ἀπὸ τῆς 25 μαρτίου, ὑπισχνεῖτο γράφων, ἐπίσης μετὰ τοῦ Δικαίου: «*Γενικῶς ὁπλισθῆτε μὲ ἀγοικτὰ μπαϊράκια,* »*καὶ τρέξατε ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος.* »*Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν φθάνομεν καὶ ἡμεῖς μὲ* 10000 *στρατεύματα.* »*Σεῖς σφαλήσατε τοὺς Ἀρκαδίους Τούρκους, καὶ μίαν ὥραν ἀρχήτε-*»*ρα ὡς λέοντες νὰ τοὺς ξεσχίσετε καὶ νὰ τοὺς στείλετε εἰς τὰ τάρ-*»*ταρα τοῦ ᾅδου...*»"Οτε δ' ἐκίνησεν ἐκ τῆς Σκάλας, ἔρριψε πῦρ στοίχου ὅπλων πολλῶν, καὶ τοῦτο ἐπανέλαβε τρὶς ὡς ἄλλην συνθηματικὴν σάλπιγκα, δι' ἧς ἔδιδε τοῖς περιοίκοις τὸ πρόσταγμα *Ἐγερθῆτε!* Καὶ πραγματικῶς, τοῦ πυροβολισμοῦ αὐτοῦ ἀκούσαντες οἱ Γαραντ-

σαῖοι, ἐθανάτωσαν ἀμέσως ὑπὸ τὸν Μῆτρον Πέτροβαν τοὺς πέριξ κατὰ τὰ χωρία Μποῦγα καὶ Μῆλα εὑρεθέντας «κεχαγιάδας» Τούρκους.

Ἦλις (Γαστούνη).

Διῃρητο ἡ ἐκτεταμένη Ἦλις εἰς ἐπαρχίας δύο, μεγαλητέραν τὴν Γαστούνην καὶ μικροτέραν τὸν Πύργον. Ἕδρα τῆς πρώτης ἦν ἡ ὁμώνυμος μικρὰ πόλις, κειμένη μεσογείως ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ, ἐκβάλλοντος εἰς τὴν πλησίον τῆς Κυλλήνης θάλασσαν. Ἐκεῖ, ὅπου ὑπάρχει ἤδη ἡ Παλαιόπολις, ἔκειτο ἡ ἀρχαία μητρόπολις ταύτης τῆς χώρας, μία ἄλλοτε οὖσα τῶν ἐνδοξοτέρων πόλεων τῆς Πελοποννήσου. Ὡσαύτως πρωτεύουσα τῆς δευτέρας ἐστὶν ἡ μικρὰ πόλις τοῦ Πύργου, ἀρκτικώτερον κειμένη τοῦ Ἀλφειοῦ πλησίον τῶν ἐρειπίων τῆς παλαιᾶς πόλεως Λετρίνων καὶ ὀλίγον ἀπέχουσα τῆς θαλάσσης. Ἐξ αὐτῶν ἡ μὲν τοῦ Πύργου οὐδένα περιελάμβανε κάτοικον Τοῦρκον, καὶ διὰ τοῦτο διέφερεν ἐπαισθητῶς, ὡς μᾶλλον ἀνεπτυγμένη καὶ ἐλευθεριάζουσα· ἐν δὲ τῇ τῆς Γαστούνης ἐνεφώλευον ὑπὲρ τὰς τριακοσίας οἰκογένειαι τουρκικαί. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ τραχήλου καὶ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης τῶν δύο τούτων ἐπαρχιῶν ἐπέκειντο κακὸν δεινότερον οἱ Λαλαῖοι. Ἐν γένει δὲ τῆς μὲν Γαστούνης πολιτικὸν κέντρον ἦτο ὁ Γεώργιος Σισίνης, πολλοῦ πνεύματος, πατριωτισμοῦ καὶ δραστηριότητος ἀνήρ· τοῦ δὲ Πύργου ἀνεδείκνυτο ἤδη στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς ὁ Χαράλαμπος Βιλαέτης, περὶ οὗ θέλομεν εἰπεῖν ἄλλοτε.

Τῆς Γαστούνης βοεβόνδας διετέλει τότε ὁ Σουλεϊμὰν ἐφφένδης, ἐκ Μεσολογγίου καταγόμενος καὶ καλῶς τὴν καθομιλουμένην γνωρίζων γλῶσσαν τοῦ τόπου. Πρὸς τοῦτον ἐμπιστευτικῶς οἱ Λαλαῖοι ἔγραψαν ἀπὸ τοῦ μαρτίου ἄρχοντος, εἰδοποιοῦντες παρασκευαζομένην ἐπανάστασίν τινα, καὶ προτείνοντες ὡς μέτρον προκαταληπτικὸν τὴν σφαγὴν ὅλων τῶν τῆς πρώτης τάξεως ραγιάδων τῆς ἐπαρχίας. Τοιαύτην καὶ γενικωτέραν σφαγὴν ἐμελέτησαν ἀληθῶς οἱ Τοῦρκοι διαφόρων ἐπαρχιῶν, καὶ πρὶν, ἐξ ὑπονοιῶν ὁμοίας φύσεως κινούμενοι, καὶ ἔπειτα, ἅμα ἀρξαμένων τῶν ἐν Καλαβρύτοις προανακρουσμάτων· μόνη δ', ὀφείλομεν εἰπεῖν, χεὶρ Κυρίου ἔσωσεν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς περιστάσεσι τὸν ἑλληνικὸν κόσμον διὰ διαφόρων μέσων, ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου συνέβη καὶ ὑπὲρ τῶν Ἠλείων. Παρὰ τῷ βοεβόνδᾳ ὑπῆρχεν εὐνοϊκός τις καὶ τὰ πιστὰ αὐτοῦ χαίρων Ἕλλην, ὁ Ἀναστάσιος Χα-

μαμτσόπουλος ἐκ Πατρῶν, ὃς ἐμεμύητο τοῦ ἐπαναστατικοῦ μυστηρίου. Ἐκπεπληγμένος ἐπὶ τοῖς γεγραμμένοις παρὰ τῶν Λαλαίων, ὁ βοεβόνδας συνεβουλεύθη ἰδίως αὐτῷ, ὡς ἀνυπόπτῳ θεωρουμένῳ, περὶ τῆς ἀληθείας, ἢ μὴ, τούτων, ὡς καὶ περὶ τοῦ τρόπου, δι' οὗ κρίνει καταβλητέον τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα. Ὁ Χαμαμτσόπουλος καταψεύδων τοὺς Λαλαίους, ἔπεισεν ἑτοίμως τὸν βοεβόνδαν, πρόσφορον μεταχειρισθεὶς πρόσχημα τὰς δημοσιωνίας (ἰλτιζάμια). Πωλουμένων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῶν προσόδων τῆς ἐπαρχίας, ἐξήγησεν οὗτος τὴν γενομένην καταμήνυσιν ὡς ῥαδιουργίαν, σκοποῦσαν τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἐπὶ συναγωνισμῷ παρουσιαζομένων Ἑλλήνων Ἠλείων καὶ τὴν δι' ὀλίγων χρημάτων ἐπομένην ἀποῤῥόφησιν αὐτῶν παρὰ τῶν Λαλαίων. Ἔσωσε μὲν οὕτω τοῦ θανάτου πολλοὺς, ἀπέτισεν ὅμως διὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ τὴν πρὸς τὸν βοεβόνδαν ἀπάτην, κατακρεουργηθεὶς μετ' οὐ πολὺ ἐν ταῖς Πάτραις.

Ὀλίγῳ ὕστερεν διέταξεν ἐπαναληπτικῶς ἡ ἐν Τριπόλει ἀρχὴ τὴν προσέλευσιν τοῦ Γεωργίου Σισίνου, προεστοῦ τῆς ἐπαρχίας, καθ' ὃ ἔλαβε γενικὸν μέτρον. Ὁ Σισίνης, ἀπατήσας τὸν βοεβόνδαν, ἀντιπαρῆλθεν εἰς τὴν Μανολάδαν, χωρίον πρὸς νότον τῆς ἀρχαίας πόλεως Βουπρασίου οὐχὶ μακρὰν τῆς θαλάσσης, καὶ ὑπεκρίθη τὸν ἀσθενῆ. Ἐκ τούτου ὑπώπτευσαν ἔτι μᾶλλον οἱ Τοῦρκοι, συνδυάζοντες τὰ πρότερα μετὰ τῶν ὑστέρων. Φθάνει κατόπιν ἡ φήμη τῶν γενομένων ἐν Καλαβρύτοις, καὶ οἱ Τοῦρκοι ταρασσόμενοι παρασκευάζονται, ὅπως ἀπέλθωσιν εἰς Πάτρας. Ἐν τῇ ταραχῇ ταύτῃ αἱ πλεῖσται καὶ καλήτεραι τῶν ἐν τῇ ἀφράκτῳ πόλει ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν δραπετεύουσι νυκτὸς εἰς τὸ Βαρθολομιὸν, ὀχυρὰν φύσει κωμόπολιν, καὶ ὁ Σισίνης ἐξοπλίζει τριακοσίους, καταλαβόντας εὐθὺς τοῦ ποταμοῦ τὸ χεῖλος. Ἀλλὰ φθάνουσιν ἀλληλοδιάδοχοι αἱ εἰδήσεις τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Πατρῶν, τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Γόρτυνος, τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Λακωνίας, τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Μεσσηνίας· ἀκούουσιν ἔτι οἱ Τοῦρκοι πλημμυρήσασαν τὴν Μεσσηνίαν καὶ στρατῶν καὶ πολεμικῶν πλοίων· ἀκούουσιν ἔτι «*Μοσκοβιὰ* καὶ *Φραγκιά*»· ἀκούουσιν ἔτι ἐπιτεθησόμενον τὸν Σισίνην κατὰ τῆς πόλεως μετὰ δεκακισχιλίων· ἀπελπίζονται, καὶ τεθορυβημένοι ἀφίνουσιν οἰκίας καὶ περιουσίας, καὶ φεύγουσι σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις διὰ τὸ Λάλα, ὡς πλησιέστερον, φέροντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸν Χαμαμτσόπουλον.

Διανυκτερεύσαντες δὲ ἐν τῷ χωρίῳ Ξυλοκέρα, ἀπέχοντι τῆς πό-

λεως τοῦ Πύργου ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν, ἔβλεπον καθ' ὅλην τὴν νύκτα πυρὰ ἐν ἐκείνῃ τῇ πόλει παμπληθῆ καὶ πυροβολισμῶν πολλῶν ἤκουον. Ἀρχηγὸς τοῦ ἐπαναστάντος τότε Πύργου, ὁ Χαράλαμπος Βιλαέτης τῷ στρατηγήματι τούτῳ ἐχρήσατο πρὸς τὴν ἐκφόβισιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀπομάκρυνσιν. Ὑπονοήσαντες λοιπὸν οἱ Τοῦρκοι ἰσχυρὰν γενησομένην τὴν καθ' ἑαυτῶν προσβολήν, ἐὰν προεχώρουν, ἐπανέκαμψαν, γενομένης πρωΐας, καὶ κατέλυσαν ἐν τῷ χωρίῳ Ῥοβιάτᾳ, ἀπέχοντι τῆς πόλεως Γαστούνης ἐπὶ μίαν ὥραν. Μόνος ἀγᾶς τις, Φετάκος λεγόμενος, ἔμεινε καθ' ὁδὸν μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ καὶ δύο ἄλλων οἰκείων Τούρκων ἐν τῷ χωρίῳ Μεσολογκακίῳ, ὡς ἰδιοκτήτῳ καὶ ἔχοντι ὀχυρὰς οἰκίας· ἀλλ' ἐντὸς τεσσάρων ὡρῶν ἀπωλέσθη παρὰ τοῦ Ἀναγνώστου Παπασταθοπούλου Πυργίου, καὶ μόνη ἡ τρυφερὰ θυγάτηρ αὐτοῦ ἐσώθη προσελθοῦσα τοῖς Ἕλλησιν. Ὁ Σισίνης προσέβαλε τῇ ἐπιούσῃ τοὺς Τούρκους, διακοσίους περίπου ἔχων ἐνόπλους· ἀπέτυχεν ὅμως ἀπολέσας δέκα, αἰχμαλωτισθέντων καὶ δύο, τοῦ Εὐσταθίου Κλοκανᾶ καὶ Διονυσίου Κουκουνάρα.

Ἐκεῖθεν οἱ Τοῦρκοι κατέφυγον εἰς τὸ Χλουμούτσιον, φρούριόν τι ἐπὶ τοῦ κόλπου τῆς Κυλλήνης μικρὸν καὶ ἄχρηστον, ὡς ἡ τοῦ Ἄργους Λάρισσα καὶ πλεῖστα ἄλλα τοιαῦτα. Ὁ Βιλαέτης, κινηθεὶς ἐκ τοῦ Πύργου, καὶ ὁ Σισίνης ἐπολιόρκησαν τότε αὐτούς. Ὑπὸ τὸν Βιλαέτην συνηγωνίζοντο οἱ ἀξιωματικοὶ Πέτρος Μῆτσος, Ἀναγνώστης Μοσχούλας καὶ Ἀναγνώστης Σ. Κρεστενίτης· ἡ ὅλη δὲ δύναμις τῶν πολιορκητῶν συνίστατο ἐκ διακοσίων δεκαεπτὰ Πυργίων, ἑξήκοντα Κερπεσαίων ἐκ τῶν παραχειμαζόντων ἐν τοῖς Μαύροις Βουνοῖς, καὶ ἑξήκοντα ἑτέρων χωρικῶν τῆς Ἤλιδος. Διαφόρους οἱ Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν ἐξόδους πρὸς διάλυσιν τούτων· ἀλλὰ, καίτοι ὑπεράριθμοι, ἀπεκρούοντο ἐζημιωμένοι· ὅτε δ' ἐθανατώθη καὶ εἷς τῶν ὀνομαστοτέρων, Ἀβδᾶ ἀγᾶς ὀνόματι, αἱ Τουρκίδες θρηνοῦσαι ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων ἐφώναζον: «*Ἀλλὰχ, Ἀλλὰχ, πῶς σκοτώνουν τοὺς ἐφεντάδες των τὰ σκυλιὰ οἱ γαγιάδες!*»

Πρὸς τὸν Σισίνην τότε ἀπέστειλεν ἐκ τῶν Πατρῶν ὁ Γερμανὸς βοηθὸν τὸν ὁπλαρχηγὸν Σαγιᾶν, παρακελευόμενος αὐτὸν τὴν διατήρησιν τῆς πολιορκίας (α). Ἐν τῇ ὥρᾳ δὲ, καθ' ἣν περιεμένετο ἄφευκτος ἡ παράδοσις τῶν Τούρκων τούτων, ὡς στερουμένων παντὸς ἀναγκαίου, οἱ Λαλαῖοι περὶ τοὺς τετρακοσίους κατέφθασαν ὑπὸ τὸν Ῥαΐπ ἀγᾶν, παρονομαζόμενον Κουτσοραΐπαγαν. Ἡ πολεμικὴ φήμη αὐτῶν φοβε-

ρὰ ἦτο. Ἐκτὸς δὲ τῆς ἠθικῆς ταύτης ἐπηρείας, καθίστατο καὶ ἄλλως ἡ θέσις τῶν πολιορκητῶν λίαν ἐπικίνδυνος, διότι ἐτίθεντο μεταξὺ δύο πυρῶν, ἄνισον ἔχοντες δύναμιν κατά τε τὸν ἀριθμὸν, τὴν πολεμικὴν ἄσκησιν καὶ τὸ θάρρος. Ἐντεῦθεν διελύθησαν οὗτοι, πρὶν ἢ δεχθῶσι τοὺς Λαλαίους· οἱ Τοῦρκοι τοῦ Χλουμουτσίου σώζονται· οἱ Λαλαῖοι λῃζόμενοι καὶ πυρπολοῦντες τὴν χώραν, ἐπανέρχονται εἰς τὰ ἴδια τῇ 28 μαρτίου, συνοδεύοντες τούτους (α)· ὁ δὲ Σισίνης καταφεύγει εἰς τὴν Μανολάδαν, βεβυθισμένος ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ.

Ὑπῆρξε πραγματικῶς φοβερὰ ἡ ἐκ τῆς περιστάσεως αὐτῆς περιχυθεῖσα δειλία τοῖς τε ὁπλοφόροις καὶ τοῖς περιοίκοις τῶν Ἑλλήνων. Τὸ θέαμα ἦτο δεινὸν, ὅτε οἱ μὲν Λαλαῖοι ἐνέσπειρον τὸν τρόμον διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τῆς λεηλασίας, οἱ δὲ κάτοικοι πρὸς ἀποφυγὴν τῆς αἰχμαλωσίας συνέῤῥεον ἀγεληδὸν, ἐν οἷς καὶ ὁπλοφόροι, εἰς τὸν λιμένα Πυργὶ, ἀποπλέοντες εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ματαίως ἐνησχολήθησαν, ὅπως ἐνθαῤῥύνωσι τοὺς ὁπλοφόρους κἂν πρὸς ἀντίκρουσίν τινα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ οἱ τότε ἀποβάντες ἐν τῷ Πυργὶ δύο υἱοὶ τοῦ Κολοκοτρώνου Πάνος καὶ Ἰωάννης (β). Διὰ τοῦτο ἀπῆλθον καὶ οὗτοι εἰς τὴν μονὴν Σκαφιδιᾶς τοῦ ὁμωνύμου παραθαλασσίου χωρίου, κειμένου ἐπὶ τρία τέταρτα τῆς ὥρας ἀπὸ τοῦ Πύργου βορειοδυτικῶς· ἐκεῖ δὲ συνηγμένοι ὑπῆρχον καὶ οἱ προϊστάμενοι τῶν Πυργίων καὶ ἄλλοι ὁπλοφόροι, ὅπως συσκεφθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐννοεῖται δὲ οἰκοθεν ἡ φήμη, ἥτις διέδωκε καὶ περὶ τῶν υἱῶν Κολοκοτρώνου, ὡς ἐξελθόντων δῆθεν μετὰ πεντακοσίων ἐνόπλων Ζακυνθίων. Ὅπως δ' ἂν ἔχῃ, καθὼς ἡ Ἀχαΐα, ἡ Λακωνία καὶ ἡ Μεσσηνία, οὕτω καὶ ἡ Ἦλις ἅπασα εὑρέθη ἐν ἐπαναστάσει τελείᾳ ἐκτὸς ὀλίγων περὶ τὸ Λάλα χωρίων, ὡς ἐν τοῖς ἑφεξῆς ῥηθήσεται.

Τριφυλία (Ἀρκαδία).

Ἡ Τριφυλία, ἐπίσης, ὡς καὶ αἱ Πάτραι καὶ ἡ Ἦλις, παραθαλάσσιος ἐπαρχία, κειμένη πρὸς δυσμὰς τῆς Ἦλιδος καὶ ἀπὸ τῶν συνόρων τῆς Μεσσηνίας μέχρι τοῦ Ἀλφειοῦ ποταμοῦ ἐκτεινομένη, ἔφερεν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης θέσιν ἰδίαν διὰ τὰ γενναῖα ὅπλα αὐτῆς, καὶ μετὰ τῶν ἰσχυροτέρων συγκατελέγετο ἐπαρχιῶν ἐπὶ ὅλου τοῦ ἀγῶνος. Ἐν τῇ πρωτευούσῃ αὐτῆς πόλει τῆς Κυπαρισσίας, ἐκτισμένῃ ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου κόλπου, κατῴκουν περὶ τὰς διακοσίας ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι καὶ

ὑπὲρ τὰς ἑξακοσίας τουρκικαί. Προεῖχον δὲ τῶν μὲν πρώτων οἱ Γρηγοριάδαι, τῶν δὲ δευτέρων ὁ Μουσταφᾶ ἀγᾶς Πάσογλους καὶ ὁ Χουσεὴν σιπαχῆς, βοεβόνδας ὢν, ἀγράμματος μὲν, ὡς ὅλοι οἱ Τοῦρκοι διοικηταὶ, πολλοῦ ὅμως πνεύματος καὶ πονηρίας ἄνθρωπος. Ἡ κυρία ἄρα καὶ ὅλη ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ δύναμις ἦσαν τῶν μὲν Τούρκων ἡ πόλις, τῶν δὲ Ἑλλήνων οἱ ὀρεινοί.

Ἀνήσυχοι ἀπὸ ἡμερῶν τινων οἱ Τοῦρκοι ἐκ τῶν διασπειρομένων ὑποκώφως φημῶν, ὁτὲ μὲν ἐβουλεύοντο κατακρατήσειν προσώπων καὶ σφαγὰς, ἀλλ' ἐφοβοῦντο τοὺς ὀρεινούς· ὁτὲ δὲ παρεσκεύαζον τὰ κινητὰ αὐτῶν, ὅπως μεταβῶσιν εἰς τὰ φρούρια, ἀλλ' ἀνέβαλλον βλέποντες δημηρεύοντας ἐν Τριπόλει τόν τε ἀρχιερέα καὶ τὸν προεστῶτα τῆς ἐπαρχίας. Ἀνήσυχοι ὡσαύτως καὶ οἱ Ἕλληνες ὡς ἐκ τῆς φαινομένης ἐξαγριώσεως τῶν Τούρκων, καὶ οὐδὲν δυνάμενοι ὡς ὀλίγοι καὶ ἄοπλοι, παραδεδομένοι ὑπῆρχον μόνῃ τῇ προστασίᾳ τοῦ Θεοῦ, καὶ μόνας ἔσωζον σωτηρίας ἐλπίδας ἐκ τῆς συνδρομῆς τῶν ὀρεινῶν, ὡς πολλῶν καὶ ἐνόπλων, ἐν πάσῃ δεινῇ περιστάσει.

Τὴν νύκτα τῆς 23 πρὸς τὴν 24 μαρτίου ταχυδρόμος ἐκ τῆς Τριπόλεως ἔφθασε κομίσας διαταγὰς τῆς 21, δι' ὧν ὁ καϊμακάμης, ἀναγγέλλων τὰ τῶν Καλαβρύτων, συνίστα τὴν προσοχὴν τῶν Ἀρκαδινῶν Τούρκων κατὰ πάσης ταραχῆς ἐνδεχομένης. Τῇ δ' 24 οἱ ὀρεινοὶ τῆς Τριφυλίας (α), Δρέδες (β) καλούμενοι, ἐπανέστησαν ὑπὸ τὸν πρωτοπαπᾶν Δημήτριον Τσόρτην, Ἀλέξιον Φούτσην καὶ Ἀντώνιον Δάραν, καὶ ἀβλαβεῖς ἀπεδίωξαν εἰς τὴν πόλιν Κυπαρισσίας τοὺς παρ' αὐτοῖς Τούρκους, ὅπως μὴ ἐξ ἀντεκδικήσεως σφαγῶσιν οἱ Κυπαρισσεῖς παρὰ τοῦ Πάσογλου καὶ τοῦ Χουσεὴν σιπαχῆ. Ταῦτα βλέποντες οἱ Ἀρκαδινοὶ Τοῦρκοι τὰ πράγματα, ἀνθ' ὅσων εἶχον ἁπλῶν ὑπονοιῶν πρότερον, καὶ συγχρόνως μανθάνοντες διαρπαγείσας τὰς δημοσίας ἀποθήκας, καταληφθεῖσαν δὲ τὴν δεινὴν θέσιν Κακόρευμα καὶ συσσωμάτωσιν σταυροφόρων ὁπλοφόρων γινομένην ἐν τῷ Κεφαλαρίῳ, τῷ ὑπὸ τὸ χωρίον Σουλιμᾶ τοῦ Λυκαίου ὄρους, ἀνεβίβασαν ἐν τῇ αὐτῇ νυκτὶ τὰς γυναῖκας καὶ τέκνα αὐτῶν ἐντὸς τοῦ ἐκεῖ ἐγκαταλελειμμένου ἐν ἀχρηστίᾳ μικροῦ φρουρίου. Ἔστι δὲ τοῦτο ἡ παλαιὰ τῆς Κυπαρισσίας ἀκρόπολις, κυκλουμένη διὰ τριπλοῦ τείχους, παρὰ τῶν Ἐνετῶν κατεσκευασμένου καὶ πολλαχοῦ ἐκρημνισμένου. Οἱ πλεῖστοι δ' αὐτῶν ἔμενον ἐπὶ τῶν ὅπλων, φυλάττοντες τὴν πόλιν ἀπὸ ἐνδεχομένης ἐπιθέσεως, τριακόσιοι μὲν ὑπὸ τὸν βοεβόνδαν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ

ναοῦ τῆς Θεοτόκου, διακόσιοι δὲ ἐν τοῖς προαυλίοις τῶν δύο τεμενῶν (τσαμίων).

Ἡ πόλις τῆς Κυπαρισσίας ὡμοίαζεν ἤδη φυλακὴν εὐρύχωρον καὶ πολυάριθμα περικλείουσαν θύματα. Τίς ὑπῆρχε δραπέτευσις δυνατή, ἀγρυπνούντων τῶν Τούρκων καὶ τὴν ἐλαχίστην ἀφορμὴν ἐκζητούντων; Οἱ πλείους τῶν Κυπαρισσίων προσέφυγον ἐν τῇ μητροπόλει, ὡσεὶ ὑπῆρχεν ἀσφαλὴς καὶ αὕτη· ἀλλὰ μόνον δι' ἅπαντας καταφύγιον ἦτο ἡ ὑπόκρισις, ἣν θαυμασίως ἐπετηδεύθησαν καὶ Ἀμβρόσιος Φραντσῆς πρωτοσύγκελος, καὶ Ἀθανάσιος Κατσαρὸς, καὶ Δημήτριος Ἀναστασόπουλος, καὶ Νικόλαος Πονηρόπουλος, προηγούμενοι τῶν ἄλλων καὶ πᾶσαν ἐπιδεικνύμενοι πίστιν μὲν πρὸς τοὺς Τούρκους, ἀγανάκτησιν δὲ κατὰ τῶν γιγνομένων, ἅπερ «*κλεφτοδουλειαῖς*» ἀπεκάλουν κατὰ τὴν τότε συνήθειαν. Οὐσιωδῶς δὲ οἱ φόβοι ὑπῆρχον ἀμοιβαῖοι. Οὔτε οἱ Τοῦρκοι ἐπεχείρουν τι κατὰ τῶν ἐν τῇ πόλει Ἑλλήνων, φοβούμενοι τοὺς ἔξω· οὔτε οἱ ἔξω ἐπετίθεντο κατὰ τῶν Τούρκων χάριν τῶν ἔσω. Ἀλλὰ κατάστασις τοιαύτη διεκινδύνευε μᾶλλον τοὺς Τούρκους, ὡς ἀνεφοδιάστους ὄντας κατὰ ἐνδεχομένης πολιορκίας, καὶ διὰ τοῦτο ἀποπειρώμενοι οὗτοι ἀπέστειλαν τὸν Φραντσῆν πρὸς τοὺς ἔξω, ὅπως ἐπαναγάγῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ὑποταγήν (α).

Ὡς ἄλλοι πλεῖστοι, οὕτω καὶ ὁ Φραντσῆς ἐλάνθανε τοὺς Τούρκους, τὸ πρῶτον ὢν ὄργανον τῆς Ἑταιρίας ἐν τῇ Τριφυλίᾳ. Μόλις δὲ φθάσας οὗτος εἰς τὸ Κεφαλάρι, ἔγραψεν ἀπελπίσας ἐντελῶς τούτους καὶ τὰ πράγματα ἀπὸ σκοποῦ ἐμεγάλυνεν, ὡς ἀνεπανόρθωτα πλέον. Τότε οἱ Ἀρκαδινοὶ ἀπηλπίσθησαν ἀποφασίσαντες τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς πόλεως. Τότε, παρασκευαζομένων βιαίως αὐτῶν, οἱ Ἕλληνες τῆς πόλεως ὑπεκρίνοντο πλησιάζοντες τούτοις καὶ λέγοντες: «*Ποῦ μᾶς »ἀφίνετ', ἀγάδες, ὀρφανούς; Θὰ μᾶς σκοτώσουν οἱ κλέφταις!*» Οἱ δὲ ἀγάδες, συγκινούμενοι καὶ παρηγοροῦντες αὐτοὺς, ὑπισχνοῦντο: «*Καθῆστε σεῖς ἐδῶ, καὶ ἐμεῖς ὀγλίγωρα γυρίζουμε*». Σπεύδοντες δὲ ἔτι ἐνεχείρησαν τοῖς ἰδίοις καὶ ἓν προσκυνητήριον γράμμα (βάγι βουγιουρδί) πρὸς ἀσφάλειαν κατὰ ἐνδεχομένων περιστάσεων.

Ἀναχωρήσαντες οὕτως οἱ Τοῦρκοι, κατέλυσαν τῇ ἑσπέρᾳ τῆς 26 μαρτίου ἐν τῇ κωμοπόλει τῶν Φιλιατρῶν, τῇ παλαιᾷ Ἀρήνῃ ἡ Ἐράνῃ, κειμένῃ πρὸς νότον τῆς Κυπαρισσίας. Διαδοθείσης δὲ τῆς φήμης, ὅτι δισχίλιοι ἔνοπλοι Ἕλληνες εἰσῆλθον ἐν τῇ πόλει, ἐκίνησαν τῇ πρωΐᾳ τῆς 27 βιαιότεροι, καὶ εἰς τὴν Πύλον, (Δελικλὶ-μπαμπᾶ

λεγομένην παρ' αὐτοῖς,) ἔφθασαν, ἐλεεινὸν καταστάντες θέαμα ἕνεκα τοῦ φόβου καὶ τῆς τόσῳ δυσκόλου οἰκονομίας τῶν γυναικοπαίδων καθ' ὅλην τὴν ὁδοιπορίαν. Ὀλίγοι διηυθύνθησαν καὶ εἰς τὴν Μεθώνην, ὡς ἔχοντες αὐτόθι οἰκείους.

Ἔμεινεν οὕτως ἡ Τριφυλία ἅπασα ἐλευθέρα Τούρκων καὶ διαθέσιμος· οἱ δὲ Σουλιμοχωρῖται εἰσελθόντες ἔλαβον ὑπὸ τὴν κατοχὴν ἑαυτῶν ὅλα τὰ ἐν ταῖς τουρκικαῖς οἰκίαις ἀπολειφθέντα πράγματα, ὡς ἄλλην ἰδιοκτησίαν. Τί ἄλλο ἦσαν ταῦτα, ὀρθῶς εἰπεῖν, ἢ τὸ ἐξαγόμενον τῶν μόχθων καὶ τῶν ἱδρώτων τῶν Ἑλλήνων; Μετὰ τὰ συμβάντα αὐτὰ ἔφθασαν ἐπὶ κεφαλῆς χιλίων περίπου ἐνόπλων ὅ,τε Ἀναγνωσταρᾶς καὶ Δικαῖος, φορῶν περικεφαλαίαν ἀρχαίαν. Λαμπρὰ καὶ πάνδημος ἐγένετο ἡ εἰς τὴν πόλιν εἴσοδος καὶ ὑποδοχὴ τούτων. Δοξολογίας δὲ γενομένης ἐπ' ἐκκλησίας, οἱ πάντες ἠτένιζον πρὸς τὸν Δικαῖον, κεκηρυγμένον «*Πληρεξούσιον τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς*». Τὸ πᾶν ἠδύνατο τότε ἰδέα καὶ τίτλος τοιοῦτος. Συστήσας οὗτος Γενικὴν Φροντιστικὴν Ἐφορείαν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ πρωτοσυγκέλου Φραντσῆ, καὶ διατάξας τὰ δέοντα περὶ τῶν ἐκεῖ πραγμάτων, ἀφθόνως διένειμε μεγάλους καὶ μικροὺς στρατιωτικοὺς βαθμοὺς (α), ὡς ἔπραττον καὶ Βρεσθένης Θεοδώρητος καὶ ἄλλοι ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτοῦ ἕκαστος.

Κορώνη (ἡ ἀρχαία Κολώνη ἢ Κολωνίς), Πύλος (Νεόκαστρον) Μεθώνη (ἡ κοινότερον Μοθώνη).

Τῶν μικρῶν καὶ ὀλιγανθρώπων ἐπαρχιῶν τῆς Πύλου καὶ Μεθώνης ἡ ἐπανάστασις, γενομένη διὰ τοῦ ἀρχιερέως Μεθώνης Γρηγορίου καὶ τῶν Οἰκονομιδῶν, ὡς καὶ διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν Τριφυλίων, οὐδὲν παρουσιάζει ἔκτακτον καὶ περίεργον. Καὶ αὗται ὑπῆρχον ἐλεύθεραι ἐσωτερικῶν Τούρκων, ὡς περιοριζομένων τούτων ἐντὸς μόνων τῶν παραλίων φρουρίων, καὶ μὴ ἐχόντων συγχρόνως σοβαροὺς φόβους παρὰ τῶν κατοίκων, οὓς περιεφρόνουν καὶ κατεπίεζον ὡς ἄλλους εἵλωτας. Μόνοι οἱ κάτοικοι Ἕλληνες τοῦ προαστείου τοῦ φρουρίου τῆς Κορώνης, κειμένου ἐπὶ μικρᾶς γηίνου γλώσσης ἐντὸς τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου, ἐν δεινοτάτῃ εὑρεθέντες θέσει, τὸ ἀκόλουθον ἐπενόησαν καὶ ἠκολούθησαν στρατήγημα, ὅπως σωθῶσι. Ὅτε οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Τοῦρκοι, ὑπονοίας ἱκανὰς συλλαβόντες, ἠπείλουν σφαγήν, οὗτοι ὑποκριθέντες φό-

βους καὶ ἀνησυχίας, μήτοιγε πάθωσιν αἴφνης ὑπὸ κλεπτῶν καὶ τοιούτων ταραξιῶν, παρεκάλεσαν, ὡς πιστοὶ δῆθεν ὑπήκοοι, τούτους, ἵνα συγχωρήσωσι τὴν ἐν τῷ φρουρίῳ μεταφορὰν τῶν κινητῶν αὐτῶν πραγμάτων πρὸς ἀσφάλειαν. Οἱ Τοῦρκοι ἐπίστευσαν, ἐχάρησαν μάλιστα ἐπὶ τῇ διαγωγῇ τούτων καὶ ἀνεπαύθησαν, θεωρήσαντες ὡς ἀποχρῶσαν ἐγγύησιν ἀκινησίας τὴν παρακατάθεσιν τῆς κινητῆς τούτων περιουσίας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, κινηθείσης τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τοῖς πέριξ, οἱ Κορωνεῖς οὗτοι διέφυγον νυκτὸς εἰς τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας, καὶ μόνον τὸν ἐπίσκοπον Κορώνης, ὡς ἀμύητον τοῦ μυστηρίου τυχόντα καὶ ἀγνοοῦντα τὰ πάντα, συλλαβόντες οἱ Τοῦρκοι ἀπήγαγον εἰς τὸ φρούριον· κατὰ δὲ τὸν Ἰούλιον σφάξαντες ἔρριψαν τὸν νεκρὸν αὐτοῦ ἔξω τῶν ἐπάλξεων. Οἱ δύο, ὡς προείπομεν, Μαυρομιχάλαι, Ἀντώνιος καὶ Ἰωάννης, ὁ Ἰωάννης Καράπαυλος, πρόκριτος τῆς ἐπαρχίας, καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ Δαρειώτης, εἷς τῶν τοῦ Νησίου, ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι κινήσαντες τὴν Κορώνην εἰς τὰ ὅπλα.

Σπάρτη (Μιστρᾶς ἢ Μισθρᾶς).

Καὶ πολιτικοὺς ἱκανοὺς, ἐν οἷς διέφερεν ὁ Κρεββατᾶς, καὶ στρατιωτικοὺς ἀξιολόγους, ὧν ὑπερεῖχεν ὁ Νικολόπουλος, καὶ πρὸ πάντων τὸν μεγαλόκαρδον καὶ ἐπιχειρηματίαν ἐπίσκοπον Βρεσθένης (Εὐρυσθενῶν) Θεοδώρητον, ἔφερεν ἡ ἐκτεταμένη, σχετικῶς δὲ πολυάνθρωπος καὶ μεσόγειος, ἐπαρχία τῆς Λακεδαίμονος. Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν ἄλλην τῆς Πελοποννήσου κατείχετο αὕτη ὑπὸ δισχιλίων περίπου ἐνόπλων Τούρκων, οἰκούντων ἐν τῇ ζωγραφικωτάτῃ πρωτευούσῃ τοῦ Μιστρᾶ, κειμένῃ ἐπὶ πλευρᾶς λόφου παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ὑπώρειαν τοῦ Ταϋγέτου, τοῖς χωρίοις Παρόρι καὶ Ἁγιάννῃ, καὶ τοῖς λεγομένοις περιληπτικῶς Βαρδουνοχωρίοις. Οὐχὶ δὲ τόσῳ ὁ ἀριθμὸς, ὅσῳ ἡ ποιότης αὐτῶν καὶ τὰ πολλὰ ὀχυρὰ καθίστων τὴν δύναμιν ταύτην καὶ δυσπολέμητον καὶ δυσκατάβλητον. Κυριώτερον δὲ στοιχεῖον αὐτῆς διεκρίνοντο οἱ τὰ δύω τρίτα συμπληροῦντες Βαρδουνιῶται, πολλῷ μὲν ἀνώτεροι πολεμικῶς, πολλῷ δὲ κατώτεροι ἠθικῶς τῶν Λαλαίων τῆς Ἠλιδος.

Ἦσαν οὗτοι ἄλλοι Τοῦρκοι ἁρματωλοὶ τῆς Πελοποννήσου, ἢ Ἀλβανότουρκοι τῆς Ἠπείρου. Καθὼς ἐκεῖνοι, ἐπίσης καὶ αὐτοὶ ἡσύχαζον μὲν δεικνύμενοι πειθήνιοι τῇ ἀρχῇ, ὁσάκις ἐψώμιζε τούτους διὰ στρατιωτικῶν μισθῶν, ἢ παρεχώρει ἄλλας ἀπονομὰς, οἵας καὶ ὅσας ἀ-

πήτουν διὰ τῆς ῥομφαίας· ἠπείθουν δὲ καὶ ἀνθίσταντο, ἢ ἐκ τοῦ συστάδην σπανίως ἢ ὡς κλέπται ὡσεπιτοπλεῖστον, ὀψέποτε ἐστεροῦντο ὠφελειῶν τοιούτων, ἢ ἀπετύγχανον ἀπαιτήσεων οἱωνδήποτε. Ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῆς Πελοποννήσου διέκειτο ἀνήσυχος ἀδιακόπως ἀναγκαζομένη, ἵνα πολεμῇ αὐτοὺς, ἢ ἐξαγοράζῃ τὴν ἡσυχίαν ἑαυτῆς καὶ τοῦ τόπου, προσωρινὴν πάντοτε, διὰ παραχωρήσεων. Ἔτι δὲ πλέον εἰς τοσοῦτον προήχθησαν οὗτοι ἰσχύος καὶ ἐπιῤῥοῆς, ὥστε τῶν δύο μὲν τρίτων δεσπόζοντες τῆς Λακεδαίμονος, ὅριον μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Μιστρᾶ εἶχον τὸ μόλις ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχον τῆς πρωτευούσης ταύτης Παρόρι· πᾶς τις δὲ, ἢ Τοῦρκος ἢ Ἕλλην, γινόμενος ἔνοχος κακουργήματος οἱουδήποτε ἐν Μιστρᾷ, ἐλεύθερος ἔμενε καὶ ἀκαταδίωκτος παρὰ τῆς ἀρχῆς, ἅμα κατέφευγεν εἰς τὸ Παρόρι. Ἄλλως, ἐνδεχομένη καταδίωξις καὶ σύλληψις τοῦ κακούργου ἀπὸ τοῦ ἀσύλου αὐτοῦ ἐγίνετο κήρυγμα πολέμου τῶν Βαρδουνιωτῶν κατὰ τῆς ἀρχῆς.

Ὡς τοιοῦτοι οἱ Βαρδουνιῶται, συνιστῶντες πραγματικὸν κράτος ἐν κράτει καὶ φέροντες πολλοὶ ἐξ αὐτῶν λακωνικὴν τὴν καταγωγὴν διὰ τῆς ἀρνησιθρησκείας, συνεδέοντο πάντοτε μετὰ τῶν γειτόνων Λακώνων διὰ συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας. Ὅτε ἐπετίθεντο κατὰ τῆς ἀρχῆς, οἱ Λάκωνες συνεμάχουν αὐτοῖς· ὅτε ἠμύνοντο ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἐπιτιθεμένης, οἱ Λάκωνες ἐπεμάχουν ὡσαύτως· καὶ ὅτε οἱ Λάκωνες ἐπολεμοῦντο παρὰ τῆς ἀρχῆς, ἢ ἐπολέμουν ἀλλήλοις, οἱ Βαρδουνιῶται ἐβοήθουν. Διὰ τὴν αἰτίαν αὐτὴν, καὶ διότι κατεῖχον δυνατὰς θέσεις καὶ πολεμικοὺς διστέγους καὶ τριστέγους πύργους, οὐδέποτε κατέβαλε τοὺς ἁρματωλοὺς τούτους Τούρκους ἡ τουρκικὴ ἐξουσία, ἐν ᾧ περιοδικῶς κατέβαλλε τοὺς ἁρματωλοὺς Ἕλληνας. Ἦσαν οὕτως οἱ Βαρδουνιῶται τῶν Τούρκων ἄλλοι Λάκωνες τῶν Ἑλλήνων, μόνου τοῦ θρησκεύματος διαφέροντος. Ὀφείλομεν δὲ τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἡ τουρκικὴ ἐξουσία ἐζήτει τὸν περιορισμὸν καὶ οὐχὶ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν· μὴ κατορθόνουσα δὲ τὸ πρῶτον, ἀπέφευγε τὸ δεύτερον, διότι ἕνεκα λόγων πολλῶν, καὶ πρωτίστου τούτων τῆς Λακωνίας, ἐθεώρει τοὺς Βαρδουνιώτας κακὸν ἀναγκαῖον. Ἀλλ' εἶχον οὗτοι καὶ *τσαμίον ἢ ἰμάμην*, Τοῦρκοι λεγόμενοι; οὐδέποτε· διότι οἱ πῦργοι καὶ αἱ περὶ αὐτοὺς βαρδουνιωτικαὶ συνοικίαι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, ἢ τόσοι στρατιωτικοὶ σταθμοὶ ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς Λακωνίας καὶ κατὰ τῆς Λακωνίας.

Διὰ τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας περιστάσεις ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, ὡς καὶ πᾶς διακεκριμένος ὁπλαρχηγὸς Λάκων, ἰδίας μετὰ τῶν Βαρδουνιωτῶν εἶχε σχέσεις. Ἅμα δ' ἐπαναστάσης τῆς Λακωνίας, ἔγραψε τούτοις ἐκ τοῦ Γυθείου τὰ γινόμενα ὡς ἀπόφασιν ὄντα καὶ ἐνέργειαν τῶν Φράγκων, καὶ συνεβούλευσεν ὡς φίλος, ὅπως ἀποσυρθῶσιν ἐγκαίρως εἰς τὰ ἐνδότερα, πρὶν ἢ καταφθάσωσι «*τὰ φράγκικα στρατεύματα*», καθ' ὁδὸν εὑρισκόμενα. Ὁ νοῦς τοῦ στρατηγήματος αὐτοῦ μόνην ἀπέβλεπε τὴν πιθανὴν ἐγκατάλειψιν τῶν πύργων, ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα μεγάλων καὶ μικρῶν ἀριθμουμένων, ὡς τὴν μόνην καὶ κυριωτέραν ἤδη οὖσαν ἀνάγκην. Εὐτυχῶς ἡ πιθανότης ἐβεβαιώθη. Οἱ Βαρδουνιῶται ἢ ὡς πιστεύσαντες ἀληθεῖς τὰς εἰδήσεις αὐτὰς καὶ μικροψυχήσαντες, ἢ ἀνεφοδίαστοι ὄντες διὰ πολιορκίαν μακρὰν, τῆς Λακωνίας ἐπιτεθείσης, ἐγκατέλειψαν ἀμέσως καὶ πύργους καὶ θέσεις καὶ οἰκίας, καὶ τὰς οἰκογενείας αὐτῶν ἀπέσυραν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Μιστρᾶ, ἑνωθέντες μετὰ τῶν ἐκεῖ καὶ πέριξ ἑτέρων Τούρκων. Ἡγεῖτο αὐτῶν ὁ Ῥουπῆς. Μόναι περὶ τὰς ἑξήκοντα οἰκογένειαι προσέφυγον εἰς τὸ φρούριον τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς· καὶ μόνοι δύο ἐκ τῶν γνωστοτέρων Βαρδουνιωτῶν, Ζαλούμης καὶ Χονδρολιᾶς λεγόμενοι, ἔμειναν ἀκίνητοι κατὰ τὰ Τρίνησα ἔν τινι πύργῳ ὀχυρῷ καὶ δυσπορθήτῳ. Εἰσὶ δὲ τὰ Τρίνησα μικρὰ παραθαλασσία κώμη ἐντὸς τοῦ Λακωνικοῦ κόλπου, τὸ πάλαι λεγόμενα Τρινάσου τείχη ὡς ἐκ τῶν ἀπαντικρὺ κειμένων τριῶν νησιδίων.

Ἀλλ' ἂν οἱ πῦργοι τῶν Βαρδουνιωτῶν ἐκενώθησαν ἐπιτυχῶς ἄνευ ἄλλων περισπασμῶν καὶ θυσίας ἀνθρώπων, οἱ Βαρδουνιῶται ὅμως ὑπῆρχον ἐν τῷ Μιστρᾷ, καὶ κίνδυνος ἦν, μὴ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια, ἀφ' οὗ παρεμέρισαν ἤδη γυναῖκας καὶ τέκνα, καὶ εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ παράδειγμα τοῦ Χονδρολιᾶ καὶ Ζαλούμη. Ἐν γένει δὲ, ὑπαρχόντων τῶν Βαρδουνιωτῶν ἐν τῇ Λακεδαίμονι, ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων αὐτῆς διετέλει ταλαντευομένη. Καὶ ὅμως συμβαίνουσιν ἔτι δύο τινὰ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος συλλάβῃ τὸν πρῶτον φόβον, ἔστω καὶ μέτριον, εὐκόλως περιπίπτει ἐν δευτέρῳ καὶ πανικῷ μάλιστα. Οἱ περὶ τῶν Φράγκων φόβοι τῶν Τούρκων ἦσαν πράγματι μία ἀπάτη, ἐν ὄνειρον· ἀλλ' ἐκυρίευε παρ' αὐτοῖς ἰσχυρὰ πολιτικῶς καὶ ἀνεξάλειπτος θρησκευτικῶς ἡ τοιαύτη πρόληψις· θρησκευτικῶς μὲν, διότι, ὡς τοὺς Ἕλληνας, οὕτω καὶ πάντας τοὺς Χριστιανοὺς ἐθεώρουν οὗτοι ἐπιβούλους καὶ ὠνόμαζον

«γκιαούρ»· πολιτικῶς δὲ, διότι εἶδον ἐν τῇ Πελοποννήσῳ τοὺς Ῥώσσους τῷ 1769· διότι ἐγνώριζον τοὺς ἐναντίον τῆς Τουρκίας περιοδικοὺς καὶ ἀλληλοδιαδόχους πολέμους τῶν Ῥώσσων, Αὐστριακῶν, Γάλλων καὶ Ἄγγλων, ἤτοι τῶν Μοσκὸβ γκιαοὺρ, Νέμτσα γκιαοὺρ, Φραγκσὶζ γκιαοὺρ καὶ Ἰγκιλὶζ γκιαούρ· διότι προσφάτους εἶχον τὰς ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας συνθήκας τοῦ Καϊναρτσικίου καὶ Ἀκκερμανίου, καὶ ἀπηωρημένον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν τὸν πόλεμον τῶν Μοσκὸβ γκιαοὺρ ἔβλεπον πάντοτε. Ἐν τοσούτῳ μία ἐπιστολὴ τοῦ Σὲχ Νετσὴπ ἐφφένδου, καὶ, ἓν ὄνομα Φραγκιᾶς ἀπετέλεσαν, τὸ πᾶν ἤδη.

Τῆς Λακεδαίμονος βοεβόνδας ἦν ὁ Βακκῆ ἐφφένδης, υἱὸς τοῦ ἐν Τριπόλει Σὲχ Νετσὴπ ἐφφένδου. Κινούμενος ὑπὸ ἄκρας φιλοστοργίας, ἢ ὑπὸ ἄκρου φόβου τότε, ὁ πατὴρ ἔγραψε πρὸς τὸν υἱὸν, συμβουλεύων μετ' ἐπιμονῆς τὴν ἄμεσον ἀνάβασιν αὐτοῦ εἰς τὴν Τρίπολιν ἕνεκα τῶν διατρεχόντων. Ὁ Σὲχ Νετσὴπ ἐφφένδης ἐδοξάζετο παρὰ τοῖς Τούρκοις, ὡς καὶ πραγματικῶς ὑπῆρχε, πολλῆς φρονήσεως, σοβαρότητος καὶ πείρας πρόσωπον. Τοιούτου δὲ προσώπου τοιαύτη κατὰ τὰς ὥρας ἐκείνας ἐπιστολὴ, διευθυνομένη μάλιστα ἀπὸ τῆς καθέδρας τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς, ἐγέννησε παρ' ὅλοις τοῖς ἐν Μιστρᾷ Τούρκοις δικαίας περὶ μεγάλων ἐπαπειλουμένων κινδύνων ὑπονοίας, καὶ ἐνέπνευσε πλείονας φόβους καὶ δεινοτέρας ἀπελπισίας. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα Φραγκιᾶς; Ὡς φοβερὸν ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ πρόληψις! Ἐλλιμενίζετο τότε ἐν Γυθείῳ (Μαραθωνησίῳ), μικρᾷ πόλει ἐν τῇ δυτικῇ παραλίᾳ τοῦ Λακωνικοῦ κόλπου, πλοῖον ἐμπορικὸν τοῦ Α. Φραγκιᾶ Μυκονίου. Εὐθυμοῦντος τοῦ Κυριακούλη-Μαυρομιχάλου, ἤρξατο τοῦτο τηλεβολεῖν κατὰ προτροπὴν αὐτοῦ πρὸς δόξαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Οἱ ἐν Τρινήσοις Βαρδουνιῶται Χρονδρολιᾶς καὶ Ζαλούμης, ἀκούοντες τοῦ τηλεβολισμοῦ τούτου, ἐξισπάσθησαν· ἐρωτῶντες δὲ ἔμαθον, ὅτι τηλεβολεῖ ὁ Φραγκιᾶς· καὶ ἐκλαβόντες τὸν Φραγκιᾶν ὡς «*τὴν Φραγκιάν*», φεύγουσιν εὐθὺς εἰς Μιστρᾶν, καὶ τοὺς ἐκεῖ Τούρκους καταπλήσσουσι βεβαιοῦντες, ὡς αὐτήκοοι καὶ αὐτόπται «*ἔφθασε ἡ Φραγκιά!*» ὅ ἐστιν εὐρωπαϊκοὶ στρατοὶ καὶ στόλοι. Ὁ Χονδρολιᾶς καὶ Ζαλούμης ἦσαν ἤδη οἱ μόνοι ἀξιόπιστοι, δι' ἣν ἔδειξαν γενναιότητα μείναντες ἐν τοῖς ἰδίοις, τῶν ἄλλων φυγόντων. Οἱ Τοῦρκοι λοιπὸν ἐπίστευσαν ἄνευ δισταγμοῦ τινος, συνδυάσαντες τὰς πρώτας τοῦ Κυριακούλη εἰδήσεις μετὰ τῶν τελευταίων αὐτῶν πληροφοριῶν καὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Σὲχ Νετσὴπ ἐφφένδου· καὶ ὑπὸ φόβου

ἀκράτου κατακυριευθέντες ἔδραμον, οὐδενὸς διώκοντος, καὶ εἰς τὴν μάνδραν τῆς Τριπόλεως εἰσῆλθον ὡς πρόβατα τῇ 26 μαρτίου. Ἰδοὺ ὅτι, καὶ μὴ θελούσης τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης, ἡ Ἑλλὰς ὠφελεῖτο ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης! Οἱ Μιστριῶται Τοῦρκοι, κλείοντες τὰς οἰκίας αὐτῶν, ἐνεχείριζον οἱ πλεῖστοι πρὸς τοὺς κατοίκους Ἕλληνας τὰς κλεῖς λέγοντες «*Νά τε τὰ κλειδιὰ, γειτόροι. »Ἂν γυρίσουμε, νά 'ναι 'δικά μας τὰ σπήτια· κ' ἂν δὲν γυρίσουμε, »νά 'ναι 'δικά σας*». Ὡραία πρόρρησις.

Διὰ τοιούτου παραδόξου ὅλως τρόπου, καὶ, ὀρθότερον εἰπεῖν, διὰ τοιούτων τυχαίων συμβάντων, ἀπηλλάγησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπὸ τῶν ἐσωτερικῶν τούτων φοβερῶν πολεμίων, καὶ παρευθὺς ἐπανέστησαν ὑπὸ τὸν Κρεββατᾶν, τὸν ἐπίσκοπον Θεοδώρητον, τὸν Ἀντώνιον Νικολόπουλον, τὸν Παναγιώτην Ἰατράκον (α), τὸν Πέτρον Βαρβιτσιώτην, τὸν Ἀντώνιον Κουμουστιώτην καὶ ἄλλους. Ἀπὸ τῆς περιστάσεως αὐτῆς ὠφελήθη οὐσιωδῶς ἡ ἐπανάστασις κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ἅμα μαθὼν παρὰ τοῦ Κυριακούλη τὴν ἐκ τοῦ Μιστρᾶ ἀναχώρησιν τῶν Τούρκων, ἔσπευσε γράψας τῇ 27 μαρτίου πρὸς τὸν Ἠλίαν καὶ τὸν Κολοκοτρώνην, ὅπως ἀποτρέψωσι τὴν εἰς Τρίπολιν εἴσοδον αὐτῶν· ἀλλ' ἦτο παράκαιρος πλέον πᾶσα τοιαύτη ἐπιχείρησις. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἐπησχόλουν ἤδη καὶ τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τὸν Ἠλίαν τὰ πράγματα τῆς κεντρικῆς Γόρτυνος. Ὁ δὲ Κρεββατᾶς, συγκροτῶν ἐκ τῶν ἐνόντων τὰ διοικητικὰ καὶ οἰκονομικὰ τῆς Λακεδαίμονος, προέτεινεν, ὀρθῶς σκεπτόμενος, τὴν ἄμεσον κατεδάφισιν τῶν πύργων, ἵνα μὴ χρησιμεύσωσι καὶ πάλιν ὡς μέσα καταθλίψεως τοῦ τόπου εἰς χεῖρας ἄλλων· ἀπέτυχεν ὅμως μὴ δυνηθεὶς τὴν κατεδάφισιν ὅλων, εἰ μὴ ὀλίγων τινῶν τῶν μικροτέρων. Διὰ τοῦτο ἐπανελήφθη τὸ αὐτὸ μέτρον καὶ ἀκολούθως, διατάξαντος τῇ 25 αὐγούστου τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου: «... *Ἴχνος τυραννικῶν περιτειχισμάτων δὲν πρέπει »νὰ μείνῃ*». Ὀλίγοι ἕτεροι ἐξέλιπον καὶ τότε· τοὺς δ' ἄλλους ἔπειτα κατέστρεψαν περιοδικῶς ὁ κυβερνήτης Καποδίστριας καὶ ἡ ἀντιβασιλεία τοῦ 1833.

Μεγάλας ἐπήνεγκε συνεπείας ἡ ἐν τῇ Τριπόλει εἴσοδος τῶν Τούρκων τῆς Λακεδαίμονος. Καὶ πρῶτον μὲν ἀνησύχησαν οὐσιωδῶς τοὺς Τριπολίτας αἱ εἰδήσεις, ἃς ἐκόμισαν οὗτοι δικαιολογοῦντες τὴν κατεσπευσμένην ἀναχώρησιν ἑαυτῶν· δεύτερον δὲ ὀλεθρία ἡ ἐντύπωσις

ἐγένετο ὡς ἐκ τῆς ἀμαχητὶ ἐγκαταλείψεως τοσούτων μὲν ὀχυρῶν, ὅλης δὲ τῆς Λακεδαίμονος καὶ Λακωνίας ἐλευθέρων παντὸς ἐσωτερικοῦ καὶ πλησίου περισπασμοῦ, καὶ ἑτοίμως καθισταμένων διαθεσίμων κατὰ τοῦ κέντρου· τρίτον δὲ ηὔξησαν τὸ δυσοικονόμητον τῶν τροφῶν, προστεθέντες τοσοῦτον πλῆθος δεκακισχιλίων ψυχῶν περίπου, ὅτε ἡ Τρίπολις οὔτε ἐναποταμιεύσεις εἶχεν, οὔτε δι' ἑαυτὴν καὶ μόνην ἐκ τῶν ἐνόντων ἐπήρκει: διὰ πολὺν χρόνον, οὐδ' ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἤλπιζέ ποτε προμηθείας ἐκτάκτους ὡς μεσόγειος, καὶ ἡ ὡριμότης τῶν νέων δημητριακῶν καρπῶν ἐβράδυνεν ἐπὶ δύο καὶ τρεῖς ἔτι μῆνας διὰ τὸ ὀρεινὸν τοῦ τόπου· τέταρτον δὲ καὶ τελευταῖον ἐπολυπλασίασαν τὰς ἀταξίας καὶ τὰς αὐθαιρεσίας οἱ ἡμιάγριοι, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ἀτίθασσοι Βαρδουνιῶται, καθ' ὧν ἡ ἐποχὴ καὶ ἡ ἀνάγκη οὐδεμίαν συνεχώρουν τῇ ἀρχῇ ἀποτελεσματικὴν ἐνέργειαν. Τοσαῦται ὑπῆρξαν αἱ πολυειδεῖς καταχρήσεις καὶ βιαιοπραγίαι τῶν βαρβάρων αὐτῶν, ἅμα εἰσελθόντων, κατὰ τῶν ἐν τῇ πόλει Χριστιανῶν, ὥστε πολλὰς ἐκ τῶν οἰκογενειῶν τῶν δευτέρων οἱ ἐντόπιοι Τοῦρκοι, οἴκτῳ κινούμενοι πλέον, ἔλαβον ὑπὸ τὴν ἰδίαν αὐτῶν προστασίαν, κρύψαντες ἐν τοῖς κατωγείοις. Τοιουτοτρόπως δὲ, ἐν ᾧ ἀφ' ἑνὸς ἡ Τρίπολις ἐνισχύετο στρατιωτικῶς, ἀφ' ἑτέρου παρέλυεν οἰκονομικῶς καὶ διοικητικῶς. Οἱ Βαρδουνιῶται ἐν τῇ πρώτῃ ἤδη ἀγανακτήσει καὶ ὁρμῇ ἑαυτῶν στασιάσαντες, τὴν σφαγὴν ἐζήτουν τῶν ἐν τῷ σατραπείῳ ἀρχιερέων καὶ προκρίτων, ὡς *γκιαούρων* συμφώνων μετὰ τῶν «*γκιαούρων Φράγκων*» καὶ ὡς πρώτων ὀργάνων ὅλων τῶν ἐπικειμένων καὶ μελλόντων κακῶν. Ἡ ἀρχὴ προσεποιεῖτο ἀμβλυωπίαν ἕνεκα ἀδυναμίας· φιλοτιμηθεῖσα δὲ ἔπειτα, δεηθέντος τοῦ Σταυράκη Ἰωβίκη διερμηνέως αὐτῆς, ἐπέτυχε μόλις τῆς διαλύσεως τῶν στασιαστῶν, ἀφ' οὗ ἐπεκαλέσθη καὶ αὕτη τὴν μεσολάβησιν τῶν προκριτωτέρων καὶ εὐϋποληπτοτέρων ἐκ τῶν Τούρκων· τῇ δ' ἐπιούσῃ τοὺς μὲν ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους ἀπέκρυψεν οἱονεὶ, ἀποσύρασα ἔν τινι ἀποκέντρῳ δωματίῳ, τοὺς δὲ ἱεροδιακόνους καὶ ὑπηρέτας τούτων, ἐλευθέρους μέχρι τοῦδε μένοντας ἐν τῇ πόλει, συνέλεξε φυλακίσασα, λόγῳ μὲν ἵνα μὴ σπερμολογῶσιν ἐρεθίζοντες τὸν ὄχλον, πράγματι δὲ ἵνα ἱκανοποιηθῇ ὁ ὄχλος.

Ἐπίδαυρος Λιμηρὰ (Μονεμβασία (α).

Ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ πόλει φρουρίου συστηματικοῦ κατὰ τὴν Πελο-

πόννησον συγκατῴκουν Τοῦρκοι μετὰ Ἑλλήνων, ἢ ἐν μόνῃ τῇ τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς. Ὀλίγιστοι ἀληθῶς ἦσαν οἱ Ἕλληνες αὐτῆς, μέχρι τῶν πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ψυχῶν λογιζόμενοι, ἀλλὰ πάντοτε ἐθεωρεῖτο τὸ τοιοῦτον ὡς ἐξαίρεσίς τις τοῦ κανόνος. Καὶ οἱ τῆς πόλεως ταύτης καὶ οἱ τῆς ἐπαρχίας ὁλοκλήρου κάτοικοι Ἕλληνες ἐτάσσοντο ἐν κατωτέρᾳ σχεδὸν καὶ τῶν Πυλίων καὶ τῶν Μεθωναίων καὶ τῶν Κορωναίων μοίρᾳ, οὐδεμίαν φέροντες πολιτικὴν ἢ στρατιωτικὴν βαρύτητα ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ὅπου φρούριον, ἐκεῖ τυραννία ἀπηνεστέρα καὶ κατάστασις τῶν τυραννουμένων ἐλεεινοτέρα. Πλῆρες διὰ τοῦτο ὄντες τιμάριον τῶν Τούρκων, οἱ Ἐπιδαύριοι, λαὸς τεταπεινωμένος, ἀπόκεντρος καὶ μόνον γεωργικὸς, διετέλουν ἀνύποπτοι ὅλως παρὰ τοῖς Τούρκοις καὶ ἐντεῦθεν οὐδὲν ἔπαθον, οὔτε κἂν ὑπὸ ἐπιτήρησιν ἐτέθησαν οἱ γέροντες αὐτῶν ἀντιπρόσωποι τοῦ κοινοῦ, ὅταν, ὀλίγῳ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ λεγόμενος Δημήτριος Καλκαντῆς ἢ Κατσούλιας κατεμήνυσε τῷ Μουσταφᾷ βεγῇ, πρωτίστῳ καὶ ἰσχυροτέρῳ προσώπῳ τοῦ φρουρίου, τὴν γινομένην παρασκευὴν πρὸς τὸν πόλεμον. Ὁ μὲν Μουσταφᾶ βεγῆς τότε, συμβούλιον συγκροτήσας μετὰ τῶν λοιπῶν ἀγάδων, ἀνήγγειλε πρὸς τὴν ἐν Τριπόλει ἀρχὴν, ὅ,τι ἔμαθε· ὅλοι δὲ οἱ Τοῦρκοι ἀμέριμνοι διετέλουν, πιστεύοντες μᾶλλον τοῖς Ἐπιδαυρίοις διαψεύδουσι τὸν Καλκαντῆν. Ἐξ αὐτῶν μόνοι εἶχον περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς ἐπαναστάσεως ἰδέαν μικρὰν οἱ φαινόμενοι πρόκριτοι Παναγιώτης Καλογερᾶς καὶ ἀδελφοὶ Δεσποτόπουλοι. Κατὰ σύμπτωσιν δ' εὐτυχῆ, ὁ καϊμακάμης τοῦ Χουρσὴτ πασσᾶ ἔλαβε συγχρόνως ἔγγραφον παρ' αὐτοῦ διατάττοντος: «... *Προσέχετε, μὴ »ταραχθῇ ἀδίκως ἡ ἡσυχία τῶν ραγιάδων, διότι, ὅσα διαθρυλ»λοῦνται περὶ τούτων, εἰσὶ ραδιουργίαι τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ· ἐὰν δὲ »τὸ παραμικρὸν ἀληθεύσῃ, πλημμυρῶ τότε ἀπὸ στρατευμάτων τῆς »στερεᾶς ὅλην τὴν Πελοπόννησον*». Τὸ ἔγγραφον αὐτὸ τοῦ Χουρσὴτ πασσᾶ ἐπέμφθη ἐν ἀντιγράφῳ πρὸς τὸν Μουσταφᾶν βεγῆν· καὶ οἷον ἐν τῇ Τριπόλει, τοιοῦτον καὶ ἐν τῇ Ἐπιδαύρῳ Λιμηρᾷ ἐπήνεγκεν ἀποτέλεσμα, οὐδεμίαν τῶν Τούρκων ποιησαμένων συλλογὴν τροφῶν. Διὰ τοῦτο πρῶτον τὸ φρούριον αὐτὸ ἔπεσεν, ὡς μᾶλλον ἀνεφοδίαστον εὑρεθέν. Ὅτε δὲ εἶδον προσφεύγοντας εἰς τὸ φρούριον τοὺς Βαρδουνιώτας, περὶ ὧν εἴπομεν πρὸ μικροῦ· καὶ ὅτε ἤκουσαν τὰ περὶ τοῦ ἐν Γυθείῳ τηλεβολισμοῦ, καὶ τοὺς Λάκωνας ἐκστρατεύοντας δι' ἀναπεπταμένων σημαιῶν· τότε οἱ μὲν κατὰ τὴν ἐπαρχίαν διεσκορπι-

σμένοι ἔδραμον ἐλεεινὰ ὑπὸ τοῦ φόβου θεάματα εἰς τὸ φρούριον, οὐδὲ κόκκον σίτου δυνάμενοι φέρειν, ὅλοι δὲ ἀπεκλείσθησαν ἐπὶ τοῦ ξηροῦ βράχου μέχρι τῶν τετρακισχιλίων καὶ πεντακοσίων ψυχῶν. Αἱ ἐν τῇ πόλει εὑρεθεῖσαι τροφαὶ παντὸς εἴδους μόλις ἐπήρκουν διὰ διμηνίαν· αἱ δ' ἀποθῆκαι τοῦ φρουρίου μόνην εἶχον κέγχρον, καὶ ταύτην σεσηπυῖαν, ὡς ἀπὸ τῶν Ἑνετῶν ἔτι ἀποτεταμιευμένην.

Οὕτω καὶ οἱ Ἐπιδαύριοι (Μονεμβασῖται) ἐκινήθησαν εἰς τὰ ὅπλα, ἑνωθέντες μετὰ τῶν Λακώνων καὶ Βρασιέων (Πραστιωτῶν) τῆς Κυνουρίας.

Κυνουρία (Ἅγιος Πέτρος).

Τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἡ κίνησις οὐδὲν ἔκτακτον ἢ περίεργον φέρει, διότι ἐν αὐτῇ, παραλίᾳ μὲν, ἀλλ' ὀρεινοτάτῃ οὔσῃ, οὔτε Τοῦρκοι κατῴκουν ποτὲ, οὔτε φρούριόν τι ὑπῆρχε. Δευτερεύουσα ἄλλων κατὰ τὸν πληθυσμὸν, ἧττον ὅμως καταπιεζομένη παρὰ τῶν Τούρκων, ἑτοίμως ὡπλίσθη, προηγουμένου ἤδη τοῦ Ἀναγνώστου Κοντάκη, προεστῶτος λίαν ἐλευθερόφρονος, καὶ ἑτοιμότερον ἔνθεν μὲν συνέδραμε τοῖς Ἐπιδαυρίοις δι' ὅπλων, ἔνθεν δὲ συνεκρότησεν ἐν Βερβένοις στρατόπεδον κατὰ τῆς πρωτευούσης Τριπόλεως, ὡς ὑπὸ μόνης αὐτῆς ἀπειλουμένη κατὰ μέτωπον. Εἰς τὸν πρῶτον τοῦτον σχηματισμὸν τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ ἠνώθησαν ἰσχυρώτεροι οἱ Σπαρτιάται ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Βρεσθένης Θεοδώρητον, τὸν Παναγιώτην Ἰατράκον καὶ ἄλλους.

Ὅλοι δ' οὗτοι ἀπετάθησαν ἀμέσως (τῇ 24 μαρτίου) πρὸς τοὺς Ὑδραίους καὶ Πετσιώτας ἐξ ὀνόματος τῆς Πελοποννήσου ἁπάσης, δι' ὃν λόγον οὐχ ὑπεγράφησαν καθεὶς ὀνομαστὶ, ὡς σύνηθες, ἀλλὰ τῷ αὐτῷ τῶν Ὑδραίων καὶ Πετσιωτῶν ἠκολούθησαν τρόπῳ τῆς γενικότητος ἕνεκα πλείονος βαρύτητος. Δημοσιεύοντες δὲ τὸ περίεργον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔγγραφον τούτων, περιττὴν κρίνομεν πᾶσαν ἀνάπτυξιν ἰδίαν ἐπὶ τῶν ἰδεῶν, αἵτινες ἐκυρίευον τότε μεταξὺ Πελοποννησίων καὶ νησιωτῶν.

«Εὐγενέστατοι ἄρχοντες καὶ ἀδελφοὶ Ὑδραιοσπετσιῶται.

«Ἀπὸ πολλοὺς εἰς τὰ αὐτόθι εἰσερχομένους καὶ ἀπὸ πολλῶν γραμμάτων ἐμάθετε, ὅσα ἐδῶ ἀκολουθοῦν. Ἔχετε δίκαιον νὰ αἰτιολογῆσθε, μὲ τὸ νὰ ἠκολούθησε παρὰ καιρὸν τὸ κίνημα, καὶ ἠμπορεῖτε νὰ μᾶς κατηγορήσητε, μὴν ἠξεύροντες τὰς αἰτίας· ἀλλέως ὅμως δὲν ἐ-

γίνετο πλέον, ἀφ' οὗ ἀπὸ τουρκολάτρας παρεδόθη τὸ μυστικόν. Διὰ τοῦτο ἐκινήσαμεν, καὶ, ὅθεν ἐκτυπήσαμεν, Θεοῦ εὐδοκίᾳ, ἐδόσαμεν αἴσιον τέλος, καὶ πρὸς τὸ παρὸν πλησιάζομεν εἰς Τριπολιτσὰν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη. Διὰ τοῦτο ἐλπίζομεν εἰς τὴν φιλογένειάν σας νὰ προφθάσητε μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις σας καὶ νὰ μπλοκάρητε διὰ θαλάσσης κάθε μέρος.

«Ἄρχοντες καὶ ἀδελφοί, μὴν ἀδιαφορήσητε καὶ ἀκολουθήσῃ τι ἐναντίον εἰς ἡμᾶς, ὃ μὴ γένοιτο! καὶ εἶσθε βέβαιοι, ὅτι οἱ ἐχθροί, ἅμα ὁποῦ ἰδοῦν τὰ καράβια, ἐνεκρώθησαν· καὶ ὁ παρὼν ἀδελφὸς σᾶς πληροφορεῖ περὶ πάντων. Προσκυνοῦντες δὲ ὑμᾶς ἀδελφικῶς μένομεν.

«Βέρβενα τῇ 24 μαρτίου 1821.

«ΟΙ ΠΡΟΥΧΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ».

Ἄργος.

Μία τῶν ἀρχαιοτάτων πόλεων πρὸς ἀνατολὰς τῆς Πελοποννήσου, ἐπίσημος μὲν ὡς καθέδρα τῶν πρώτων ἐξημερωσάντων τὴν Ἑλλάδα βασιλέων, λαμπρὰ δὲ διὰ τὸ γυμνάσιον, τὸ στάδιον, τὸ ἡραῖον, τοὺς τάφους, τὸ ἐπὶ βράχου λελαξευμένον θέατρον καὶ τὰ ἄλλα πολυάριθμα μνημεῖα αὐτῆς, ἡ πόλις τοῦ Ἄργους μόνον ἤδη φέρει τὸ ὄνομα, καὶ μόνην διατηρεῖ τὴν ἀναφαίρετον παρὰ τῶν αἰώνων καὶ τῆς τυραννίας τερπνότητα τῆς φύσεως. Κεῖται ἐν τῷ μυχῷ τοῦ μεγάλου πρὸ τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου πεδίου ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως Λαρίσσης, καὶ ἀναμέσον τοῦ Ἐρασίνου δυτικῶς καὶ τῶν Μυκηνῶν ἀνατολικῶς. Φέρει δὲ κατὰ μέτωπον τὸ ὡραιότατον πανόραμα τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου καὶ τῶν φρουρίων τῆς Ναυπλίας, περὶ τὰς δύο ἀπεχούσης ὥρας.

Τῶν Ἀργείων οἱ προϊστάμενοι καὶ ὁ κλῆρος ἐμεμύηντο τοῦ ἐπαναστατικοῦ μυστηρίου· ἀλλὰ τῆς πόλεως τοῦ Ἄργους ἡ κίνησις δυσχερὴς προέκειτο καὶ ὡς πεδινῆς καὶ ὡς ἐχούσης ἱκανοὺς μὲν ἐσωτερικοὺς Τούρκους, ὀλίγῳ δ' ἀπέχοντα τὰ φρούρια τῆς Ναυπλίας. Ὑπῆρχον ἀληθῶς ἐν μὲν τῇ πόλει πολιτικοὶ ἄνδρες ἐπιῤῥοῆς ἀδιαφιλονεικήτου, ὡς οἱ Περῥαιοὶ καὶ Βλάσσαι, παρὰ δὲ τοῖς ὀρεινοῖς τῆς ἐπαρχίας ἱκανοὶ ὑπισχνούμενοι ἐπιτυχῆ ὅπλων χρῆσιν· ἀλλ' ἤδη μόνη ἐγένετο βοηθὸς καὶ ὑπὲρ τῶν Ἀργείων ἡ φήμη τῶν ἐν Καλαβρύτοις συμβάντων, ἐξογκοῦσα καὶ τρομερὰ διοχετεύουσα ταῦτα τοῖς Τούρκοις. Ἠριθμοῦντο οὗτοι ὑπὲρ τὰς τριακοσίας οἰκογενείας, ἡμε-

ρώτεροι ὁπωσδήποτε καὶ πολλῷ διαφέροντες τῶν ἐν Ναυπλίᾳ βαρβάρων. Ἡσύχαζον μὲν πρὸς καιρὸν, ἰδόντες οὐ μόνον τὸν προεστῶτα τῆς ἐπαρχίας Ἰωάννην Περῤῥούκαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀρχιερέα τῆς Ναυπλίας Γρηγόριον, ὑπακούσαντας ἑτοίμως εἰς τὴν πρόσκλησιν τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς καὶ ἀναβάντας εἰς τὴν Τρίπολιν· μετ' οὐ πολὺ ὅμως καταληφθέντες ὑπὸ φόβου, εἰ καὶ μὴ ἔβλεπον ἔτι ταραττομένην οὔτε τὴν πόλιν, οὔτε τὴν ἐπαρχίαν, τὰς μὲν γυναῖκας καὶ τέκνα αὐτῶν μετήνεγκον κατὰ τὴν νύκτα τῆς 23 πρὸς τὴν 24 μαρτίου εἰς τὴν Ναυπλίαν, οἱ δὲ ἄνδρες διημέρευον ἐν τῷ Ἄργει καὶ διενυκτέρευον ἐν τῇ Ναυπλίᾳ. Ἀλλ', ἐπὶ τέλους, τὴν ἀμφίβολον ταύτην κατάστασιν παραιτοῦντες, συνέλαβον τὴν ἰδέαν τῆς εἰς Ναυπλίαν μεταφορᾶς καὶ τῶν οἰκογενειῶν τῶν προκρίτων Ἑλλήνων, ὅπως ἴδωσιν οὕτως, ἂν πρόκειται, ἢ μὴ, καὶ τοῦ Ἄργους ἡ ἐπανάστασις, καὶ ἀσφαλίσωσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν ἐνδεχομένων συνεπειῶν αἰφνιδίας κινήσεως. Πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ μέτρου αὐτοῦ ἱκανῶν παρουσιασθέντων ἱππέων τῆς Ναυπλίας, οἱ πρόκριτοι οὐ μόνον ὑπεκρίθησαν πᾶσαν εὐπείθειαν καὶ προθυμίαν, ἀλλὰ καὶ χάριτας ὡμολόγησαν τοῖς Τούρκοις, ὡς προνοοῦσι περὶ τῆς ἀσφαλείας καὶ σωτηρίας ἑαυτῶν· ὑπεσχέσθησαν δ' ἑπομένως, ὅτι τῇ ἐπιούσῃ ἀποστέλλουσιν ἀφεύκτως τὰς οἰκογενείας, ὡς ἐχούσας ἀνάγκην παρασκευῆς τινος τροφῶν καὶ ἐπίπλων. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι πιστεύσαντες ἀπῆλθον· οἱ δὲ πρόκριτοι ἀπομακρύναντες νυκτὸς ἐκ τῆς πόλεως ταύτας, κατώρθωσαν διὰ δραστηριότητος πολλῆς πέμψαντες δύναμιν ὁπλοφόρων εἰς Δαλαμανάραν, χωρίον ἐπὶ τῆς μεταξὺ Ἄργους καὶ Ναυπλίας ὁδοῦ, τὴν πάλαι Σήπειαν ἢ Γενέσιον. Ἐπανερχόμενοι δὲ τῇ ἐπιούσῃ οἱ Τοῦρκοι ἐκ τῆς Ναυπλίας, ἀπετράπησαν ὑπὸ τῶν ἐνόπλων Ἑλλήνων κραυγαζόντων: «*Πίσω Τοῦρκοι, γιατὶ σᾶς βαροῦμεν!*» Οὐδεμίαν δ' ἐπιχειρήσαντες ἐπίθεσιν καὶ ὡς ὀλίγοι καὶ ὡς μὴ ἔχοντες διαταγὴν περὶ πολέμου, ἐχώρησαν οὗτοι εἰς τὰ ὀπίσω βεβαιωθέντες πλέον, ὅτι τὰ τῶν Καλαβρύτων πράγματα ὑπάρχουσιν οὐχὶ μερικὴ, ἀλλὰ γενικὴ ὑπόθεσις.

Οὕτως ἐπανέστη ἡ Ἀργολὶς ἅπασα, περιλαμβανομένης καὶ τῆς ἐπαρχίας τῆς Ναυπλίας, ἧς τὰ ὅπλα ἱκανώτερα ἦσαν τῶν τῆς πρώτης. Οἱ Ἀργεῖοι συνέστησαν εὐθὺς ἀρχὴν τοπικὴν, ἣν ὠνόμασαν «*Καγκελαρίαν*» καὶ περὶ μόνα κατεγίνοντο τὰ πολεμικὰ ἔργα, ἀρξάμενοι τοῦ πολέμου κατά τε τῶν Ναυπλιέων καὶ τῶν Ἀργείων Τούρκων ἀπὸ τῆς 4 ἀπριλίου.

Κόρινθος.

Ὅσῳ μεγάλη καὶ ὑπερήφανος ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων, τόσῳ μικρὰ καὶ πενιχρὰ ἐπὶ τῆς παρούσης ἐποχῆς, ἀφ' οὗ παρὰ μὲν τοῦ Ῥωμαίου ὑπάτου Λουκίου Μουμμίου ἀνεσκάφη πρὶν, παρὰ δὲ τῶν Τούρκων ἠλώθη ἔπειτα, ἡ πόλις τῆς Κορίνθου ἔφερε πάντοτε μεγάλην τὴν ἀξίαν ἑαυτῆς γεωγραφικῶς καὶ πολεμικῶς, κειμένη μεταξὺ δύο κόλκων τοῦ Κορινθιακοῦ καὶ Σαρωνικοῦ καὶ διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ συνάπτουσα τὴν στερεὰν μετὰ τῆς Πελοποννήσου. Ἰδίως δὲ, καθὼς ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, οὕτω καὶ ἐν τῇ Κορινθίᾳ ἠλπίζοντο ἔργα μεγάλα παρὰ τῶν πολιτικῶν αὐτῆς, ἐνημέρων μὲν ὄντων πρὸς ὅλας τὰς περὶ ἐπαναστάσεως ἐνεργείας, ἀπολαυόντων δὲ ἐπιῤῥοῆς ἀπολύτου καὶ καταστάσεις κεκτημένων οὐχὶ εὐκαταφρονήτους. Στρατιωτικῶν προσώπων σημασίας τινὸς ἐστερεῖτο ὅλως ἡ ἐπαρχία αὕτη, εἰ καὶ τόσῳ ἐκτεταμένη, πολυάνθρωπος καὶ ὀρεινὴ κατὰ μέγα μέρος ὑπῆρχε.

Οἱ Τοῦρκοι ταύτης περὶ τὰς ἑξακοσίας οἰκογενείας ὡμοίαζον ὡσεπιπολὺ τοῖς τοῦ Ἄργους, ἐν μόνῃ κατοικοῦντες τῇ πόλει τῆς Κορίνθου. Διεκρίνετο ὅμως παρ' αὐτοῖς, ὡς καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Πελοπόννησον, ὁ πολυκτήμων καὶ νουνεχέστατος Χουσεὴν Κιαμὴλ βεγῆς, λόγῳ καὶ πράγματι δεσπόζων τῆς Κορινθίας. Ἡ εἰς τὴν Τρίπολιν ἄνοδος τούτου ἀπὸ τοῦ φεβρουαρίου μεσοῦντος, περὶ ἧς ἐμνημονεύσαμεν, μεγάλας οὐσιωδῶς παρεῖχεν εὐκολίας τοῖς Κορινθίοις.

Ἀπεσταλμένοι παρὰ τοῦ ἐν Ὕδρᾳ Ἰωάννου Κλάδου ὁ Ἰάκωβος Θεοδωρίδης καὶ Παναγιώτης Βογιατσόπουλος, διέθεσαν ἐγκαίρως πολλοὺς τῶν Κορινθίων καὶ τῆς Μεγαρίδος, ἔγγραφον μάλιστα δόσαντας τὴν περὶ τῆς ἐπαναστατικῆς προθυμίας αὐτῶν διαβεβαίωσιν (α). Ἀλλ' ἡ ἀρχέπλουτος οἰκογένεια τῶν Νοταραίων, καὶ ἑπομένως οἱ Δάσιοι καὶ Γεώργιος Καλαρᾶς, ἐδείχθησαν ἄτολμοι, ἀρχομένου τοῦ ἀγῶνος, εἰ καὶ συνεφώνουν πρότερον καὶ μεθ' ὅλων τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου ἐν γένει, καὶ ἰδίως μετὰ τῶν συνεπαρχιωτῶν Θεοχάρου Ῥένδου, Σταύρου Νικολάου, Ἀναγνώστου Οἰκονομοπούλου καὶ λοιπῶν, ὡς καὶ τοῦ ἐκ τῆς Περαχώρας (Πειραίου) Γεωργίου Διδασκαλοπούλου. Οὔτε διὰ τὴν θέσιν κίνδυνοι ἄμεσοι καὶ ἀναπόφευκτοι ἠπείλουν αὐτοὺς, διότι τὰ ὀρεινότατα τῆς ἐπαρχίας κατῴκουν Τρίκκαλα, κωμόπολιν παρὰ τοὺς βορεινοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Κυλλήνης· οὔτε μόνωσίς τις φοβερὰ προέκειτο, ἐν ᾧ χρόνῳ καὶ τὸ πλεῖστον τῆς

Πελοποννήσου ὑπῆρχεν ἐν τοῖς ὅπλοις, καὶ ἡ Μεγαρὶς ἅπασα διαθέσιμος ἦν ὅλως ὑπὲρ τῆς Κορίνθου. Γνωστὸν, ὅτι ἡ γείτων Μεγαρὶς (τὰ λεγόμενα Δερβενοχώρια), τόσῳ ἀξιόλογος διὰ τὴν θέσιν αὐτῆς, πολλὰ εἶχεν ὅπλα, ὡς ἐπιτετραμμένη πάντοτε τὴν ἀσφάλειαν τῶν Ὀνείων ὀρέων (Μεγάλων δερβενίων), καὶ οὐδένα ἐσωτερικῶς ἔφερε Τοῦρκον.

Φέρει ὅμως εἰς τὰ ἄκρα ἐναντία ὁ δισταγμὸς, ἅπαξ εἰσχωρήσας, καὶ ἡ ἀτολμία, ἅμα κυριεύσασα. Διὰ τοῦτο εὐθὺς, ὅτε μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ κινήματος τῶν Καλαβρύτων διέταξεν ὁ βοεβόνδας τῆς Κορίνθου κατ' ἀπαίτησιν τῆς ἰσχυούσης μητρὸς τοῦ Κιαμὴλ βεγῆ, ὁ Ἀνδρῖκος Νοταρᾶς, νεώτερος τῶν τριῶν ἀδελφῶν, κατέβη ἐκ τῶν Τρικκάλων, ὁμηρεύσων παρ' αὐτῷ ὑπὲρ τῆς ἀκινησίας τοῦ τόπου, ὅτε καὶ ὁ Σωτήριος Νοταρᾶς ἀνέβη εἰς τὴν Τρίπολιν, ὁμηρεύσων ἐπίσης παρὰ τῇ κεντρικῇ ἀρχῇ. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ εἰς τὰ Τρίκκαλα σπουδαία ἀποστολὴ τοῦ πρωτοσυγκέλου Ἀμβροσίου Σινάϊτου, γενομένη παρὰ τῶν ἐν Καλαβρύτοις Χαραλάμπου, Θεοχαροπούλου καὶ λοιπῶν, ἀπέτυχε· ὁ δὲ μόνος ἀπολειπόμενος ἤδη ἐκ τῶν Νοταρῶν Πανοῦτσος, ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς, ἐξέκλινε καὶ πέραν τοῦ δέοντος. Ὀπόσῳ παράδοξα ἀληθῶς καὶ ἀντιφατικὰ παρουσιάζονται πολλάκις τὰ τοῦ κόσμου! Ἄλλοτε ἡ Κόρινθος ὠνομάσθη «*πάσης Ἑλλάδος φῶς*»· ἤδη δὲ ἐκινδύνευεν, ἵνα καταστῇ πάσης Ἑλλάδος σκότος. Ἀλλ' ἐνώπιον τῆς γενικῆς ἰδέας καὶ κινήσεως ᾤχοντο πλέον, «ἠδὲ πρὸ ὁδοῦ ἐγένοντο» καὶ ἀρχαιότης οἰκογενείας, καὶ ἐπιρροὴ, καὶ χρήματα, καὶ ἀπειλαὶ καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ὁ ἀπεσταλμένος Σινάϊτης συναγροικεῖται τότε μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Δαμαλῶν Ἰωνᾶ, τοῦ ἡγουμένου τῆς ἐν Σαλαμῖνι Φανερωμένης Γρηγορίου, τοῦ Σταύρου Νικολάου καὶ τῶν ἄλλων νοημονεστέρων καὶ εὐϋποληπτοτέρων Κορινθίων, γνωστοποιῶν τὰ πρὸς τὸν πόλεμον γράμματα τῶν Καλαβρυτινῶν. Ὁ δραστήριος Σινάϊτης τρέχει εὐθὺς εἰς τὸ Πείραιον πρὸς τὸν Διδασκαλόπουλον, δραστήριον ὄντα ὄργανον ἐφ' ἁπάσης τῆς Μεγαρικῆς, ἐγχειρίζει δ' αὐτῷ τὸ οἰκεῖον γράμμα τῶν Καλαβρυτινῶν, ὅπερ πανδήμως ἀναγινώσκεται, καὶ ἀμέσως πεμπόμενον εἰς τὰς λοιπὰς κωμοπόλεις τῆς Γερανείας (Κουντούρων), τῆς Ἱσσας καὶ τῆς Ἰσσοῦ (Βίλιας), τὸν ἐνθουσιασμὸν κινεῖ ὅλων, κοινῶς ἀναγινωσκόμενον ἐπίσης. Καὶ ἰδοὺ ὁ πατριώτης ἐπίσκοπος Ἰωνᾶς ἐπὶ κεφαλῆς ἑξακοσίων περίπου Σολυγείων (Σοφικιτῶν) τῆς Κορινθίας, Τροι-

ζηνίων καὶ Ἑρμιονιτῶν· ὁ ἡγούμενος Γρηγόριος μετὰ τῶν πολλῶν Σαλαμινίων (Κουλουριωτῶν)· ὁ Σιναΐτης καὶ ὁ Διδασκαλόπουλος μετὰ τῶν Πειραίων (Περαχωριτῶν)· ὁ Ἀθανάσιος Μαρκέλλος καὶ Ἰωάννης Πανούσης μετὰ τῶν Μεγαρέων· Πισσιῶται δὲ καὶ Ἰσσεῖς (Βιλιῶται) ὑπὸ τὸν Ἀναγνώστην Στέφαν, μέρος Γερανέων (Κουντουριωτῶν) ὑπὸ τὸν Οἰκονόμον καὶ ἄλλοι Κορίνθιοι ὑπὸ τὸν Παπανίκαν, συγκεντροῦνται τῇ 30 μαρτίου, ἡμέρᾳ τετάρτῃ, οἱ μὲν ἐν ταῖς Κεγχρεαῖς (Κεχριαῖς) οἱ δὲ κατὰ τὸ λεγόμενον Τεῖχος τοῦ Ἰσθμοῦ (τῶν Ἐξαμιλίων). Ὅλοι οὗτοι, περὶ τοὺς χιλίους πεντακοσίους ἀριθμούμενοι, συνεφώνησαν, ἵνα πολιορκήσωσι τὸν Ἀκροκόρινθον καὶ ἀβλαβῆ τὴν πόλιν τηρήσωσιν, ἀφ' ἧς οἱ Τοῦρκοι προλαβόντες ἀνέβησαν εἰς τὸ φρούριον πανέστιοι, φέροντες σιδηροδέσμιον καὶ τὸν Ἀνδρῖκον Νοταρᾶν ἐκ διαταγῆς κατεπειγούσης τοῦ ἐν Τριπόλει Κιαμὴλ βεγῆ (α). Ὀλίγοι δέ τινες ἔμενον ἐντὸς ἑνὸς πύργου τῆς πόλεως, τοῦ Καρᾶ-Σούλου λεγομένου, ὅπως εὐκολύνωσιν οὕτω τὴν μεταφορὰν ὕδατος εἰς τὸ φρούριον.

Τῇ 31 μαρτίου εἰσῆλθον οἱ ἐν ταῖς Κεγχρεαῖς καὶ τῷ Τείχει εἰς τὴν πόλιν, ἧς διηρπάγησαν αἱ τουρκικαὶ οἰκίαι· αἱ δὲ κατὰ τὴν παραλίαν καὶ τὸ Διαβατίκι ἀποθῆκαι τοῦ Κιαμὴλ βεγῆ ἐγένοντο λάφυρον τῶν Πειραίων. Τῇ 1 ἀπριλίου διεκόπη ἡ συγκοινωνία τῶν τοῦ Ἀκροκορίνθου, καὶ ἡ πολιορκία τοῦ φρουρίου ἤρξατο. Τῇ 3 τοῦ μηνὸς τούτου ἔφθασαν δύο χαλκᾶ τηλεβόλα, πεμφθέντα μετ' ἄλλων πολλῶν πολεμοφοδίων παρὰ τοῦ ἐν Ὕδρᾳ Ἰωάννου Κλάδου, καὶ δι' αὐτῶν πολεμηθέντες οἱ ἐν τῷ πύργῳ Τοῦρκοι παρεδόθησαν. Ἐκ τούτων δ' ἀπέστειλαν ἕνα οἱ πολιορκοῦντες πρὸς τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ, προτρεπομένους, ἵνα παραδοθῶσιν ὡς μὴ ἔχοντες σωτηρίας ἐλπίδα· ἐκεῖνοι ὅμως ἀπεκρίθησαν διὰ τῶν τηλεβόλων. Ἐντεῦθεν τῇ 6 ἀπριλίου ἐτέθησαν τὰ δύο τηλεβόλα κατὰ τῆς πύλης τοῦ φρουρίου, δι' ἣν αἰτίαν οἱ Τοῦρκοι ἐταράχθησαν ἔτι μᾶλλον, θεωροῦντες συστηματικὰ τὰ πράγματα. Οὕτως ἡ Κορινθία ἅπασα ὡπλίσθη, καὶ ἱκανοὶ ἔνοπλοι ἐκ τοῦ Κάτω καὶ Ἐπάνω τμήματος (ναχαγιὲ) προστεθέντες, κατέστησαν τὴν πολιορκίαν ἰσχυροτέραν.

Ταῦτα διέτρεξαν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κορινθίας. Ἡ διαγωγὴ τῶν Νοταρῶν ἀπόρροια ἦτο καρδίας ἀδυνάτου καὶ ἐντυπώσεων στιγμιαίων, οὐχὶ δὲ καὶ προθέσεώς τινος ἀντιπατριωτικῆς. Ἤθελον οὗτοι συστηματικώτερα τὰ πράγματα, ὡσανεὶ ἠδύναντο γενέσθαι τοιαῦτα, καὶ τὸν παρόντα καιρὸν ἀναρμόδιον ἐθεώρουν, ὡσανεὶ ὑπῆρχε

βεβαιότης τις περὶ ἁρμοδιότητος ἐν τῷ μέλλοντι. Τὸν πατριωτισμὸν αὐτῶν βεβαιόνει ἐκτὸς ἄλλων καὶ ἡ ἀπὸ 20 δεκεμβρίου 1820 ἔγγραφος ὑπόσχεσις τοῦ πρεσβυτέρου τῆς οἰκογενείας Πανούτσου Νοταρᾶ: «... *Ὅσον ἐκ μέρους μας*, (ἔγραφε τότε πρὸς τοὺς ἐν Αἰγίῳ συ»νελθόντας,) *ἀναδυόμεθα μετὰ χαρᾶς τὸν προκείμενον ἀγῶνα, εὐ»χαριστούμενοι νὰ γενῶμεν* «ΠΕΡΙΨΗΜΑ ΠΑΝΤΩΝ», *νὰ ἀποβῶμεν »ὅμως ἐπωφελεῖς τῷ γένει κατὰ δύναμιν...*» (α). Τοὺς δὲ φόβους αὐτῶν, αὐξηθέντας προσκαίρως ἐπὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ ἐν τῇ Κορίνθῳ, βλέπομεν ἐκλείψαντας διὰ παντὸς ἀπὸ τῆς μάχης τοῦ Βαλτετσίου, μεθ' ἣν ὁ Πανοῦτσος Νοταρᾶς συνεσυζήτει καὶ συνυπέγραφεν ἐν Βερβένοις μετὰ τῶν ἄλλων προκρίτων τῆς Πελοποννήσου, τέλ ευτῶντος τοῦ ἰουνίου.

Μ ε γ α λ ό π ο λ ι ς (Λωντάρι).

Ἡ ἄλλοτε ὡραιοτάτη πρωτεύουσα τῆς Ἀρκαδίας διά τε τὸν πληθυσμόν, τοὺς ναούς, τὰς στοὰς, τὸ ἐξαίρετον θέατρον καὶ τὰ ἄλλα οἰκοδομήματα αὐτῆς, ἡ Μεγαλόπολις, πατρὶς τοῦ περιδόξου στρατηγοῦ τοῦ Ἀχαϊκοῦ δεσμοῦ Φιλοποίμενος καὶ τοῦ ἱστορικοῦ Πολυβίου, μνημονεύεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ μόνῃ· εὐτελὴς δὲ πολίχνη ἐπὶ λόφου, τὸ Λωντάρι, ἀντικαθίστησιν ἤδη τὸ ὄνομα ταύτης οὐχὶ ὡς ἐκ τῆς ταυτότητος τῆς θέσεως, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς δόξης τῆς ἀρχαίας πόλεως. Φέρει ὅμως ἡ μικρὰ αὕτη καὶ μεσόγειος ἐπαρχία σημασίαν κατὰ τὸν ἀγῶνα ἱκανὴν, διότι παρήγαγε πολλοὺς ἀξιολόγους στρατιωτικοὺς καὶ ἐπιχειρηματίας ἄνδρας, ὧν προεῖχον ὁ μὲν Ἀναγνωσταρᾶς διὰ τὸν νοῦν, ὁ δὲ Νικήτας, Κεφάλας καὶ Ζαχαρόπουλος διὰ τὴν ἀνδρείαν, ὁ δὲ Δικαῖος διὰ τὸ ἐπιχειρηματικὸν καὶ τὴν δραστηρίαν ἐνέργειαν. Ἐν τῇ πολίχνῃ ταύτῃ κατῴκουν Τοῦρκοι ὑπὲρ τὰς διακοσίας οἰκογενείας, ἀνδρεῖοι καὶ ἱππεῖς οἱ πλεῖστοι.

Ἅμα κινηθέντων τῶν ὀρεινῶν τῆς Γόρτυνος καὶ τῶν Μεσσηνίων, οἱ Τοῦρκοι οὗτοι ἐκινδύνευον λίαν, ἐὰν ἔμενον ἐκτὸς φρουρίου καὶ ἔκθετοι, ὡς ὀλίγοι. Διὰ τοῦτο κατ' ἀρχὰς μὲν μετήνεγκον τὰ γυναικόπαιδα αὐτῶν εἰς τὴν Τρίπολιν, καὶ περὶ τοὺς ἑβδομήκοντα ἱππεῖς ἔμενον φυλάττοντες τὰς ἰδίας καὶ τὰς τῶν ἄλλων οἰκίας· εἶτα δὲ ἀκούοντες τὸν Κολοκοτρώνην πλησιάζοντα ἐκ τῆς Μεσσηνίας κατὰ τὰ «Μικρὰ λεγόμενα στενὰ τοῦ Λωνταρίου», ἔφυγαν καὶ οὗτοι εἰς Τρίπολιν.

Τότε ὁ Νικήτας, ἐπαναστάσης τῆς ἐπαρχίας, κατέλαβε τὸ χωρίον Πάπαρι, ἀπέχον τῆς Τριπόλεως ὥρας τρεῖς καὶ ἡμίσειαν.

Οἱ Τοῦρκοι ὅμως τῆς Καρυταίνης (α), κώμης μικρᾶς παρὰ τῇ δεξιᾷ τοῦ Ἀλφειοῦ, καίτοι ὀλιγαριθμότεροι, εἰσῆλθον ἐντὸς τοῦ ἐκεῖ ἀχρήστου μικροῦ φρουρίου, τῆς Τραπεζοῦντος, ἐνθαρρυνθέντες παρὰ τοῦ Σπήλιου Κουλᾶ καὶ Μιχαλῆ, ἀμφοτέρων δημογερόντων καὶ οὐδεμίαν τοῦ μυστηρίου ἰδέαν ἐχόντων. Μετ' αὐτῶν ἔτυχε τότε καὶ ὁ βοεβόνδας τῶν Ἰβλακίων Μουσταφᾶς Ῥιζιώτης. Κατὰ πολὺ ὅμως μετημελήθησαν οὗτοι, ὡς περιπεσόντες ἐν ἐσχάτοις κινδύνοις, ἀφ' ὧν διεσώθησαν μόλις.

Ὀλυμπία (Φανάρι).

Ἡ μεσόγειος ἐπαρχία τῆς Ὀλυμπίας, περίφημος ἐν τῇ ἀρχαιότητι διὰ τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, διετέλει ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Λακεδαίμονος καταστάσει, καὶ ἔτι χείρονι βεβαίως, διότι ἐστερεῖτο στρατιωτικῶν ἐξ ἐπαγγέλματος, καὶ ἠνόχλει αὐτὴν οὐκ ὀλίγον τὸ μίασμα τῆς ἐν μέρει ἐνεργουμένης μικτογαμίας. Οἱ σκληροὶ Τοῦρκοι ταύτης, κατοικοῦντες ἐν τῷ Φαναρίῳ, Ζάχᾳ καὶ Μούνδριζᾳ, παρεβάλλοντο ἐπὶ τῇ πολεμικῇ γενναιότητι καὶ ὁρμῇ μετὰ τῶν Βαρδουνιωτῶν καὶ Λαλαίων, τῶν μὲν πρώτων ὀλιγώτερα ὅπλα ὄντες, τῶν δὲ δευτέρων ἰσάριθμα ὡς ἔγγιστα. Διέφερον δὲ τῶν Φαναριτῶν Τούρκων οἱ Ζαχιῶται καὶ Μουνδριζάνοι, ἢ Μουρτατοχωρῖται, διότι ἐσχηματίζοντο ὅλως ὑπὸ γεωργῶν ἀλβανικῆς καταγωγῆς, καὶ μισθωτῶν, κοινῶς τουρκοκοπέλων, ἀλλαξοπιστησάντων ἕνεκα τῆς ἀφορήτου τυραννίας. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων οἱ Ζαχιῶται ἦσαν μᾶλλον Τοῦρκοι, διότι πρὸ τριάκοντα χρόνων μετέβησαν εἰς τὸν μωχαμεθανισμόν· οἱ δὲ Μουνδριζάνοι, ὡς πρὸ ὀλιγωτέρων τουρκίσαντες χρόνων, μόνον ἔφερον τὸ ὄνομα Τοῦρκοι, μὴ γνωρίζοντες, τίνα ἐλάτρευον πίστιν, καὶ οὐδὲ τσαμίον ἢ ἰμάμην ἔχοντες. Προσέτι δὲ ἐνυμφεύοντο οὗτοι Ἑλληνίδας, καὶ ἐκ τῶν γεννωμένων τὰ μὲν ἄῤῥενα ἠκολούθουν τοῦ πατρὸς τὴν θρησκείαν, τὰ δὲ θήλεα τὴν τῆς μητρός. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ συνήθης παρὰ τοῖς Τούρκοις πλακοῦς κατεσκευάζετο ἐν ταῖς νηστίμοις ἡμέραις ἐξ ἡμισείας δι' ἐλαίου καὶ ἐξ ἡμισείας διὰ βουτύρου· τὸν δὲ χοῖρον, ὃν ἔτρεφον, σφάττοντες κατὰ τὰς ἀποκρέω, ἐμαγείρευον ἐπὶ τῆς αὐτῆς κακκάβης μετὰ τοῦ προβατείου κρέατος· καὶ τοῦτο μὲν ἔτρωγον ὁ πατὴρ καὶ τὰ ἄῤῥενα, τὸ δὲ χοίρειον ἡ μήτηρ καὶ τὰ θήλεα. Προ-

σέτι οἱ Μουρτατοχωρῖται οὗτοι μόνου τοῦ «χαρατσίου καὶ τῆς σπέντσας» ἀπηλλάσσοντο· καθ' ὅλους δὲ τοὺς ἄλλους φόρους, τὰ χρέη καὶ τὰς ἀγγαρείας ὑπεχρεοῦντο, ὡς καὶ οἱ Χριστιανοί. Διὰ τὸν λόγον δὲ αὐτὸν, ἐν ᾧ οἱ τοῦ χωρίου Μούνδριζας ἠνώθησαν μετὰ τῶν Φαναριτῶν ἐπὶ τῆς ὥρας ἐκείνης· οἱ τῶν λοιπῶν χωριδίων ἄλλοι μετέβησαν εἰς τὸ Λάλα, καὶ ἄλλοι ἔμειναν ἀμετακίνητοι, ἐπανελθόντες μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν πάτριον ἑλληνικὴν θρησκείαν. Πολλῶν μάλιστα ἀνάδοχος ἐγένετο ὁ γέρων Κόλιας Πλαπούτας (α).

Ἡνωμένοι λοιπὸν οἱ Τοῦρκοι τοῦ Φαναρίου, τῆς Ζάχας, τῆς Ζούρτσας, ἀνηκούσης τότε τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Τριφυλίας, καί τινων χωριδίων τῆς Μούνδριζας, ἀπεφάσισαν, ἵνα μεταβῶσιν ὁμοθυμαδὸν εἰς Τρίπολιν, βλέποντες τὴν περὶ αὐτοὺς πυρκαϊὰν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τεράστια ἀκούοντες πράγματα παρὰ τούτων καὶ ἐκείνων. Πρὶν ἢ κινηθῶσι δὲ, ἠρώτησαν τοὺς προεστῶτας Πολυχρόνην καὶ Νικόλαον Ζανετοπούλους καὶ Παναγιώτην Ζαρειφόπουλον, ἐὰν καλῶς πράττωσιν ἀναχωροῦντες. Ἐρώτησις τοιαύτη δόλιον βεβαίως σκοπὸν εἶχε. Ἀλλ' ἀποφεύγοντες οἱ προεστῶτες πᾶσαν περιπλοκὴν, ὑπεκρίθησαν ἄγνοιαν ἐντελῆ περὶ τῶν γινομένων, καὶ τὰ πάντα σοφιζόμενοι ὑπεστήριξαν, ὅτι οὐδένα οἱ ἀγάδες διατρέχουσι κίνδυνον, ἐὰν μένωσιν ἐν τοῖς ἰδίοις. Τότε, ἀμετάπειστοι οἱονεὶ δεικνύμενοι οὗτοι, διέταξαν τὴν προμήθειαν ἱκανῶν φορτηγῶν ζώων, ἀμέσως ἐνεργηθεῖσαν.

Τούτων δὲ γινομένων, ἐκ τῶν Ὀλυμπίων τινὲς ἤθελον, ἵνα προσβάλωσι τοὺς Τούρκους ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς ἐπαρχίας Ἀνδριτσαίνῃ κατὰ τὴν διάβασιν αὐτῶν. Ἀποβριφθείσης τῆς γνώμης ταύτης, ὡς ἐπικινδύνου ἄλλως, ἀπεφάσισαν τὸ κτύπημα αὐτῶν κατὰ τὰ νῶτα, ἅμα ὁ Κολοκοτρώνης, μεθ' οὗ συνεννοήθησαν εὐθὺς, ἀπαντήσῃ τούτους κατὰ μέτωπον. Τὸ δεύτερον τῶν σχεδίων αὐτῶν ἦτο τὸ λογικώτερον, διότι ἔσωζε τὴν πόλιν τῆς Ἀνδριτσαίνης ἀπὸ τῆς καταστροφῆς, καὶ συνάμα τὸ στρατηγικώτερον, διότι ἔθετε τοὺς ἐχθροὺς μεταξὺ δύο πυρῶν. Ὁ Κολοκοτρώνης ὑπῆρχε τότε ἐν τῷ χωρίῳ Τετέβεῃ, κειμένῳ μεταξὺ Μεγαλοπόλεως καὶ Γόρτυνος. Τῇ δ' 27 μαρτίου διελθόντες οἱ Τοῦρκοι τὴν Ἀνδρίτσαιναν, ἐστάθμευσαν παρὰ τὴν κρήνην Σουλτίναν, περὶ τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ἀπέχουσαν ὥραν. Οἱ Ὀλύμπιοι τότε, δεηθέντες ἐν τῇ ἁγίᾳ Βαρβάρᾳ τῆς Ἀνδριτσαίνης, ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ὁπλαρχηγὸν ἑαυτῶν ὠνόμασαν τὸν Ζανέτον Χριστόπουλον. Κατόπι δὲ τῶν Τούρκων ἐκίνησαν

ὡς τριακόσιοι ἔνοπλοι καὶ πλησίον αὐτῶν ἐστρατοπέδευσαν ἐν τῷ χωρίῳ Ῥόβια.

Τούτων ὅλων οἱ Τοῦρκοι ἔλαβον γνῶσιν ἄμεσον, καὶ στιγμιαίως ἐρεθισθέντες διενοήθησαν, ἵνα θύσωσι καὶ ἀπολέσωσιν ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν Ἀνδρίτσαιναν· ἀνεστάλησαν ὅμως βλέποντες, ὅτι ἀφίνουσιν ἔκθετα ἐν τῷ ὑπαίθρῳ τὰ γυναικόπαιδα αὐτῶν, καὶ ἀκούοντες περὶ τοῦ Κολοκοτρώνου ὡς ὄντος πλησίον μετὰ πολλῶν χιλιάδων Λακώνων. Ἡ φήμη αὕτη οὐσιωδῶς ἐγένετο σωτήριος.

Ἐκ τῆς Σουλτίνης ἔγραψαν οἱ Τοῦρκοι πρὸς τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Γόρτυνος, ὅπως ἑτοιμασθῶσι καὶ ἑνωθῶσι μετ' αὐτῶν τῇ ἐπαύριον διὰ τὴν Τρίπολιν. Τὸ γράμμα τοῦτο, θανατώσας κατὰ τὴν γέφυραν τὸν κομιστὴν Τοῦρκον, συνέλαβεν ὁ Βασίλειος Βούτουνας, καὶ ἀμέσως πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην διηύθυνε. Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὁδηγηθεὶς ὁ Κολοκοτρώνης, κατέλαβε πάραυτα τὴν κατάλληλον θέσιν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, καὶ συγχρόνως ἀπέστειλε τῷ Ἡλίᾳ Μαυρομιχάλῃ εἰς Μεγαλόπολιν, τέσσαρας ἀπέχουσαν ὥρας, ἵνα καταφθάσῃ. Δυστυχῶς ὁ χωρικὸς πεζοδρόμος, εἴτε δειλιάσας, εἴτε ἀπολεσθεὶς καθ' ὁδὸν, ἀφανὴς ἐγένετο, καὶ ἑπομένως ὁ Ἡλίας οὐδεμίαν ἔλαβεν ἔγκαιρον εἰδοποίησιν.

Ἅμα δὲ διαγελώσης τῆς ἡμέρας τῆς 28 μαρτίου, οἱ Φαναριῶται ἐφάνησαν διευθυνόμενοι εἰς τὴν Γόρτυνα. Ἄνθρωποι καὶ ζῶα ἐξετείνοντο ἐπὶ δίωρον διάστημα ἕνεκα τῆς στενότητος τοῦ τόπου. Ἰδόντες δὲ τὸν Κολοκοτρώνην ἑτοιμοπόλεμον, προετάχθησαν οἱ ὁπλοφόροι καὶ ἀποφασιστικοὶ ἐπετέθησαν ὑπὲρ γυναικῶν καὶ παίδων. Οἱ περὶ τὸν Κολοκοτρώνην Λάκωνες, τὴν κυριωτέραν σχηματίζοντες δύναμιν αὐτοῦ, ἀντέστησαν ἰσχυροί· ἀλλ' ἐπὶ τέλους, πληγωθέντων καὶ τῶν δύο ὁπλαρχηγῶν Βοϊδῆ καὶ Δουράκου, ὁ Κολοκοτρώνης ἀπεσύρθη εἰς τὰ πλάγια τῆς θέσεως ταύτης καὶ ἤνοιξε τὴν δίοδον τοῖς πολεμίοις, ἀπολέσας δύο στρατιώτας Λάκωνας.

Οἱ Πλαποῦται ἐστρατοπέδευον τότε ἐν τῷ παρὰ τὸν Ἀλφειὸν χωρίῳ Τσούκα, προσέχοντες τοῖς Λαλαίοις· ἀλλ' ἂν ἐκίνησαν βοηθοί, τοῦ κρότου τῶν πυροβόλων ἀκούσαντες, ἔφθασαν ὅμως μετὰ ἡμίσειαν ὥραν τοῦ τέλους τῆς προσβολῆς. Οἱ δὲ Λάκωνες λαβόντες τοὺς τραυματίας αὐτῶν ἀνεχώρησαν, καὶ ἑπομένως ἡ κατάστασις τοῦ Κολοκοτρώνου οὐδὲν ὑπισχνεῖτο. Ἀλλὰ τοῖς ἔχουσι νοῦν καὶ θέλησιν ὑπισχνεῖται πολὺ ἡ ἐπιμονὴ καὶ ἐν αὐταῖς μάλιστα ταῖς δεινοτέραις

τῶν περιστάσεων. Ὁ Κολοκοτρώνης βλέπων τὸ σῶμα τῶν Πλαπουτῶν καταντικρὺ καὶ ἐλπίζων βοηθήσοντας πλέον τοὺς Ὀλυμπίους, δράττεται ἑτοίμως τῆς εὐκαιρίας καὶ καταλαμβάνει εὐθύς, καίτοι μετὰ ὀλίγων, ἄλλην παρὰ τὴ γεφύρα τοῦ Ἀλφειοῦ θέσιν, φράττων οὕτω τὴν δι' αὐτῆς διάβασιν τῶν ἐχθρῶν. Πλησιάσαντας δὲ τούτους καὶ ὁρμητικῶς ἐπιπεσόντας ἐκ νέου κτυπῶσιν, ὁ μὲν Κολοκοτρώνης κατὰ μέτωπον, οἱ δὲ Ὀλύμπιοι καὶ Πλαποῦται ἀπὸ τῶν νώτων. Ἡ σύγχισις καὶ ἡ ἀνωμαλία ἐκυρίευσεν οὕτω τὴν τάξιν τῶν Φαναριτῶν. Ἐξορμῶσι τότε οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Καρυτηνοὶ Τοῦρκοι· ἀποτυγχάνουσιν ὅμως ἵνα βοηθήσωσι τοῖς πέραν τῆς γεφύρας Φαναρίταις. Ἐπὶ τέλους ἀδύνατον βλέποντες, ὅπως διέλθωσι τὴν γέφυραν, οἱ Φαναρῖται τρέπονται πρὸς ἄλλην τοῦ Χαλὴλ ἀγᾶ θέσιν, μόνην ἐαρινὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ· ἐκεῖθεν δὲ, καὶ προσβαλλόμενοι ὑπὸ τῶν δύο συγχρόνως πυρῶν τῶν ὑπὸ τοὺς Πλαπούτας Γορτυνίων καὶ τῶν ὑπὸ τὸν Χριστόπουλον Ὀλυμπίων, διαπερῶσι κακῶς ἔχοντες τὸν ποταμὸν, ἱκανῶς ὀγκώδη καὶ κατὰ τὴν θέσιν ταύτην διὰ τὸ χειμερινὸν τῆς ὥρας. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀνεκολπίζοντο σφόδρα καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες· ἱκανοὶ δὲ ἐθανατώθησαν καὶ παρερρύησαν πνιγέντες· ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἔπεσεν εἷς σημαιοφόρος. Οὕτω διελθόντες τὸν ποταμὸν οἱ Φαναρῖται, ἡνώθησαν μετὰ τῶν ἄλλων τοῦ φρουρίου τῆς Γόρτυνος.

Πρώτην ἤδη κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐκέρδησαν ὑπεροχήν τινα ἠθικὴν οἱ Ἕλληνες, καὶ πρώτην οἱ Τοῦρκοι ἠσθάνθησαν ἀντίκρουσιν καὶ ὑλικὴν ζημίαν, τυχόντες ἀνταγωνιστοῦ ἁρμοδίου, ὡς τοῦ Κολοκοτρώνου. Τὴν ἐπιοῦσαν, 29 μαρτίου, ἔφθασαν πολλαχόθεν βοήθειαι, ὁ μὲν Ἠλίας Μαυρομιχάλης ἐκ τῆς Μεγαλοπόλεως μετὰ διακοσίων· ὁ δὲ Κανέλλος καὶ Δημήτριος Δεληγιάνναι ἐκ τῆς Περαμεριᾶς μετ' ἄλλων τοσούτων· ὁ δὲ Δικαῖος, Ἀναγνωσταρᾶς καὶ λοιποὶ ἐκ τῆς Κυπαρισσίας μετὰ χιλίων· ἄλλοι τε καὶ ὁ Ἠλίας Σαλαφατῖνος. Ἐντὸς διημερίας συνεποσώθη δύναμις ἑξακισχιλίων περίπου· οἱ δ' ἐν τῷ φρουρίῳ Τοῦρκοι κατέστησαν πολιορκούμενοι δεινῶς καὶ μηδεμίαν ἔχοντες σωτηρίας ἐλπίδα ἄνευ ἰσχυρᾶς ἐξωτερικῆς βοηθείας. Τοσαύτη δ' ὑπῆρχεν ἡ πεποίθησις τῶν Ἑλλήνων περὶ τῆς ταχίστης παραδόσεως αὐτῶν, ὡς μὴ ἐχόντων ἐπαρκούσας τὰς τροφὰς, ὥστε ὁ Δικαῖος ἔγραφε τῇ 30 μαρτίου πρὸς τοὺς ἐν Ὕδρᾳ Ἰωάννην Κλάδον καὶ Νικόλαον Σπηλιοτόπουλον: « ... *Κλεισθέντες εἰς το*

»κάστρον οἱ Φαναρῖται καὶ Καρυτηνοί, βαροῦνται ἀπὸ τοὺς ἐδι-»κούς μας. Ἐλπίζω ἀπόψε νὰ παραδοθοῦν ἀφεύκτως. Αὔριον κι-»νοῦμεν εἰς τὸ κέντρον (τὴν Τρίπολιν). Τὰ περιπλέον θέλετε μάθει »ἀπὸ τὸ γράμμα μας πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Σπετσοῦδριώτας, διὰ νὰ »ἰδῆτε, πόσον ἡ Θεία πρόνοια μᾶς βοηθεῖ ... Λοιπὸν ἐνδυθῆτε »τὰς περικεφαλαίας σας, καὶ προφθάσατε μὲ τοὺς ἀνδρείους Ἕλ-»ληνάς μας, διὰ νὰ ἑορτάσητε μαζή μας τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα εἰς »Τριπολιτσάρ».

Τῆς πολιορκίας ταύτης τὸ ζήτημα ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Ἕλλησι τόσῳ σπουδαῖον, ὅσῳ εὐηλπίστουν ἅπαντες πολλὰ καὶ μεγάλα. Παρὰ τὴν ἐλπιζομένην καταστροφὴν ἑνὸς ἱκανοῦ σώματος μαχίμων ἐχθρῶν, παρὰ τὴν ἐπομένην ὠφέλειαν ἰσαρίθμων ὁπλίσεων, προέκειτο τὸ μεγαλήτερον πάντων ἡ ἔμπνευσις πολλοῦ θάρρους καὶ ἐλπίδων ἀνωτέρων. Σύντονος διὰ τοῦτο κατεβάλλετο προσπάθεια, καὶ παχύτατα ἐνταυτῷ ἐλέγοντο καὶ ἐγράφοντο ψεύδη πρὸς τοὺς πολιορκουμένους, ὅπως ἀπελπισθῶσι καὶ παραδοθῶσι ταχύτερον. Ἰδίως δὲ ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης ἔγραφε τῷ βοεβόνδᾳ Μουσταφᾷ ἀγᾷ: «Δὲν ἔχετε πλέον »σωτηρίας ἐλπίδα, διότι καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες τοῦ τουρκικοῦ κρά-»τους ἔλαβον τὰ ὅπλα, καὶ ὁ σουλτάνος αἰχμαλωτίσθη εἰς τὴν Κων-»σταντινούπολιν, καὶ τὸ Ναύπλιον ἐκυριεύθη ...» Καὶ τί πρῶτον ἢ ὕστερον εἴποι τις; Ἀλλὰ πονηρότερος ὁ βοεβόνδας, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἤρξατο ἐξ ὀνόματος ὅλων τῶν Τούρκων συνθηκολογεῖν μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἐξαγοράζηται καιρόν· ἀφ' ἑτέρου δὲ κατώρθωσε πέμψας εἰς Τρίπολιν δύο Τούρκους ἐνδεδυμένους χωρικῶς, δι' ὧν ἐπεκαλεῖτο ταχίστην τὴν βοήθειαν, ὡς κινδυνευόντων ἁπάντων τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Τότε καὶ ὁ Ἀθανάσιος Σώρης ἐκ τῆς Ὀλυμπίας, εἰσελθὼν εἰς τὸ φρούριον, παρεκίνει τοὺς Τούρκους, ἵνα προσκυνήσωσι· ἐκεῖνοι δὲ ἠρώτων, «Σὲ ποιοὺς νὰ προσκυνήσουμε;»— «Σ' ἐμᾶς» ἀπεκρίνετο ὁ Σώρης.

Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ὁ Κολοκοτρώνης οὐδεμίαν ἐκ τῆς Τριπόλεως ὑπόνοιαν περὶ βοηθείας εἶχε (α)· γνωσθείσης ὅμως τῆς ἀποστολῆς τῶν δύο Τούρκων, εἶδεν ἀναπόφευκτον ταύτην, καὶ τὴν ἀνάγκην προέτεινε τῆς ἐγκαίρου παρὰ τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ καὶ διὰ δισχιλίων στρατιωτῶν καταλήψεως τοῦ χωρίου Σάλεσι, κειμένου μεταξὺ Γόρτυνος καὶ Τριπόλεως καὶ ἐξίσου ἀπέχοντος τετραώρου καὶ ἀπὸ τῆς μιᾶς καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης. Δύο εἶχε σκοποὺς ὁ Κολοκοτρώνης, ἢ τὴν ἀπό-

κρουσιν τῶν ἐχθρῶν, ἐὰν ἐκινοῦντο, ἢ τὴν ἐκφόβισιν καὶ περιστολὴν τούτων ἐν τῇ Τριπόλει, βεβαιουμένων τὴν ἰσχυρὰν κατάληψιν τῆς εἰς τὴν Γόρτυνα ἀγούσης ὁδοῦ. Ἀντεῖπεν ὅμως ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, παρατηρῶν καὶ ὑποστηρίζων ἀναγκαιοτέραν καὶ ἐπωφελεστέραν τὴν διατήρησιν τοῦ ὅλου στρατοῦ περὶ τὸ φρούριον τῆς Γόρτυνος. Καὶ πρῶτον μὲν ἀμφίβολον ἐθεώρει τὴν ἐκ τῆς Τριπόλεως βοήθειαν οὐ μόνον διὰ τὴν μεσολαβοῦσαν ἀπόστασιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν γνωριζομένην παρὰ τοῖς Τούρκοις ἰσχυρὰν κατὰ τὴν Γόρτυνα ἑλληνικὴν δύναμιν τῶν ἑξακισχιλίων· δεύτερον δὲ, ἐὰν ἀποκοπῇ, ἔλεγε, τὸ τρίτον μέρος αὐτῆς, ἡ πολιορκία τότε ἀποβαίνει ἀδύνατος καὶ κινδυνεύουσα ἀπέναντι ἐχθρῶν μαχίμων, καὶ τούτων πολεμουμένων ὑπὸ στρατιωτῶν, ὡσεπιπολὺ πρωτοπείρων τὰ ὅπλα. Ἀκατάπειστος ὁ Κολοκοτρώνης ἐπὶ τῶν παρατηρήσεων αὐτῶν, ἀνεδέχθη, ἵνα ἀπέλθῃ καὶ καταλάβῃ ὁ ἴδιος τὴν θέσιν τοῦ Σάλεσι διὰ πεντακοσίων μόνων· ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀντεῖπεν ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ματαιώσας ἓν τόσῳ ὀρθὸν καὶ κατάλληλον σχέδιον· διότι, θεωρουμένης ἀναποφεύκτου τῆς βοηθείας τῆς Τριπόλεως καὶ μὴ ἀποκρουομένης μακρὰν, οἱ πολιορκοῦντες Ἕλληνες, καὶ ὅσοι ἂν ὑπῆρχον, ἐξετίθεντο μεταξὺ δύο πυρῶν, ἐπίσης ἰσχυρῶν, τῶν τε πολιορκουμένων καὶ τῆς ἔξωθεν βοηθείας. Ἰδίου τότε ἐστερεῖτο ὁ Κολοκοτρώνης σώματος στρατιωτικοῦ, ὅπως πραγματοποιῇ ἀπ' εὐθείας, ὅ,τι ἂν ἐσκέπτετο ἀναγκαῖον· οὐδ' ἐλάμβανε, τοιοῦτος ὤν, τὰς ψήφους τῶν ἄλλων, ἐν ᾧ ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ἴσχυε διὰ τῶν χιλίων Μεσσηνίων.

Τῇ 31, ἡμέρᾳ πέμπτῃ, κινήσαντες οἱ Τοῦρκοι ἐκ τῆς Τριπόλεως περὶ τοὺς χιλίους πεντακοσίους πεζοὶ καὶ ἱππεῖς, κατέκαυσαν τὸ Σάλεσι ὑπὸ τὸν διπλοῦν σκοπόν· πρῶτον, ἵνα καταστήσωσι τοῦ λοιποῦ δύσκολον τοῖς Ἕλλησι τὴν κατάληψιν θέσεως τόσῳ δεξιᾶς· καὶ δεύτερον, ὡς δι' ἄλλου τηλεγράφου, ἀναγγείλωσι τοῖς ἐν Γόρτυνι πολιορκουμένοις τὴν κίνησιν ἑαυτῶν, καὶ διαθέσωσιν αὐτοὺς ἑτοίμους πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Ἑλλήνων σύγχρονον. Τότε ὁ Κολοκοτρώνης ἀνέβη ταχὺς ἐπὶ μιᾶς ὑψηλῆς ῥάχιος, ὅπως τηλεσκοπήσῃ τὰς κινήσεις τῶν ἐχθρῶν, καὶ ὡδήγησε τοὺς ἄλλους ὁπλαρχηγοὺς, ἵνα ἑτοιμασθῶσι πρὸς μάχην, ἅμα ἴδωσιν αὐτὸν τυλίσσοντα τὴν σημαίαν, ἣν ἔφερεν, ὡς σημεῖον τῆς ἐλεύσεως τούτων. Γενομένου δὲ τοῦ συνθήματος αὐτοῦ, οἱ Ἕλληνες ἤρξαντο διασκορπίζεσθαι, λόγῳ μὴ κυκλωθῶσι, πολεμούμενοι κατὰ μέτωπον καὶ ἀπὸ τῶν νώτων. Ἡ σύγχισις οὕτως

εἰσήχθη, ἐν ᾧ οἱ ἐχθροὶ προεχώρουν ὕποπτοι καὶ βραδεῖς. Οἱ Φαναρῖται καὶ Καρυτηνοὶ ἐξῆλθον τότε ἐκ τοῦ φρουρίου. Καὶ οἱ μὲν κατὰ τὸ ὄπισθεν τοῦ φρουρίου μένοντες Πλαποῦται ἔφυγον εἰς Ἡλιοδώραν· οἱ δὲ Δεληγιάνναι εἰς Λαγκάδια· ὁ δὲ Ἡλίας καὶ Δικαῖος εἰς Διμιτσάνην· οἱ δὲ Ὀλύμπιοι εἰς τὰ ἴδια· ἄλλοι δὲ ἄλλαχοῦ, καὶ ὁ Κολοκοτρώνης μετὰ Ἀναγνωσταρᾶ καὶ Βούρα εἰς Στεμνίτσαν (α). Ἐκεῖ μαθόντες αὐτὸν ὁ Ἡλίας καὶ Δικαῖος, ἀπῆλθον τὴν ἰδίαν νύκτα. Γενομένης δ' ἡμέρας, προέτεινεν ὁ Κολοκοτρώνης τὴν ἄμεσον κατάληψιν τῆς Λαγκάδας, ὅπως κτυπήσωσι τοὺς Τούρκους ἐκεῖ, ἐπανερχομένους εἰς τὴν Τρίπολιν. Ἐκίνησαν οὕτω, μεθ' ὅσων εἶχον στρατιωτῶν καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Ἡλίας καὶ ὁ Δικαῖος καὶ ὁ Βούρας· ἀλλ', ἕως φθάσωσιν εἰς τὸ Χρυσοβίτσιον, πλησίον τῆς Λαγκάδας κείμενον, ἔλειψαν οἱ πλείους τῶν στρατιωτῶν, καθ' ὁδὸν κρυβέντες, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ἠδυνήθησαν οἱ ἀρχηγοὶ βῆμα περαιτέρω τοῦ Χρυσοβιτσίου.

Οὕτω διασκορπίσαντες καὶ καταφοβίσαντες τὸν πρῶτον ἤδη σχηματισθέντα πολυάριθμον στρατὸν, οἱ Τοῦρκοι τῆς Τριπόλεως διέσωσαν ἀπὸ τοῦ χείλους τῆς ἀβύσσου τοὺς Φαναρίτας καὶ Καρυτηνοὺς, ὡς οἱ Λαλαῖοι τοὺς Γαστουναίους, καὶ εἰς τὴν Τρίπολιν συνώδευσαν τροπαιοῦχοι, πάμπολλα διαρπάξαντες ποίμνια, ἀγέλας καὶ ὅλα καθ' ὁδὸν τὰ χωρία (β). Συνέβη κατὰ τὴν Γόρτυνα ἐν μεγαλογραφίᾳ, ὅ,τι κατὰ τὴν Ἠλείαν ἐν μικρογραφίᾳ. Τίνας δ' ἄρα ἔμελλεν ἔχειν συνεπείας ὀλεθριωτέρας ἐπιτυχία τῶν πολεμίων τοιαύτη, ἐὰν παρελάμβανον οὗτοι μόνα τὰ γυναικόπαιδα εἰς τὴν Τρίπολιν, ἐλευθέρους δὲ τοῦ βάρους τούτου καὶ διὰ τῶν ἀναγκαίων μέσων ἄφινον ἐφωδιασμένους τοὺς Φαναρίτας καὶ Καρυτηνοὺς ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Γόρτυνος; Τότε διεσκορπίσθη καὶ ἡ Ἀνδρίτσαινα προτροπῇ τοῦ Παναγιώτου Ζαρειφοπούλου· ἐπιστρέφων δ' εἰς αὐτὴν ἐκ τῆς Γόρτυνος ὁ Ζανέτος Χριστόπουλος εὗρεν ἔρημον.

Εἰσελθόντων τῶν Φαναριτῶν ἐν τῇ Τριπόλει, δευτέρα καὶ χείρων τῆς προτέρας τῶν Βαρδουνιωτῶν ἔλαβε χώραν σκηνὴ καταπληκτικὴ, ἕνεκα ὅσων ὑπέστησαν οὗτοι κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ἀλφειοῦ. Δι' αὐτὰ ἤδη οἱ πάντες ἔπνεον ἐκδίκησιν κατὰ τῶν ἐν αὐτῇ Χριστιανῶν, ὧν οἱ παλμοὶ περὶ σφαγῆς ἐπικειμένης περιοδικῶς ἐπανελαμβάνοντο σφοδρότεροι. Ἐν τῇ παρούσῃ δὲ ὥρᾳ οὐ μόνον ὁ ὄχλος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρχὴ ὑπερεξηγριώθη ἰδίως κατὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ προκρίτων, καὶ μάλιστα κατὰ τοῦ Θεοδώρου Δεληγιάννου, ὅταν ἀνέγνωσε τὸ παρὰ

τῷ βοεβόνδᾳ Μουσταφᾷ ἀγᾷ ὑπάρχον γράμμα τοῦ Κανέλλου, περὶ οὗ εἴπομεν. Ἐὰν μὴ ὑπῆρχον δὲ, οὐχὶ πλέον ἀμφιβολίαι, ἀλλὰ φόβοι δεινοὶ περὶ τοῦ μέλλοντος ὡς ἐκ τῆς ἀδήλου τύχης τοῦ ἐκραγέντος πολέμου, βεβαίως ἡ ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ ἐφαίμαξις αὐτῶν διετάσσετο εὐθὺς τουρκικῷ τῷ τρόπῳ.

Οὕτως ἐκινήθη εἰς τὰ ὅπλα ἡ Πελοπόννησος ἅπασα, καὶ τοιαῦτά εἰσι τὰ γεγονότα κατὰ τὴν κίνησιν ταύτης. Ἡ ἀρχὴ τῶν Καλαβρύτων ἐγενικεύθη διὰ ταχύτητος παραδειγματικῆς, διότι τὸ αἴσθημα τῆς ἐλευθερίας γενικὸν ἦτο· ἑπομένως αἱ ἐπαρχίαι ἅπασαι εὐδιάθετοι ὑπῆρχον, καὶ μόνον τὸ πρῶτον περιέμενον σημεῖον. Ἐν περιλήψει δὲ οἱ ἐκτὸς τῶν φρουρίων ἐντόπιοι Τοῦρκοι αὐτῆς οἱ μὲν ᾐχμαλωτίσθησαν, ὡς ἐν Καλαβρύτοις, Λαγκαδίοις καὶ Καλάμαις· οἱ δὲ ἄφησαν τὴν Πελοπόννησον, ὡς οἱ ἐν Αἰγίῳ· οἱ δ' ἀνέβησαν τὰς ἀκροπόλεις, ὡς οἱ ἐν Πάτραις καὶ Κορίνθῳ· οἱ δὲ προσέφυγον εἰς τὸ Λάλα, ὡς οἱ Γαστουναῖοι, καὶ εἰς τὰ φρούρια, ὡς οἱ Ἀρκαδινοὶ, Ἀνδρουσιανοὶ, Μισθριῶται, Βαρδουνιῶται, Ἀργεῖται, Λωνταρῖται, Καρυτηνοὶ καὶ Φαναρῖται· καὶ μόνοι ἐκ τῶν ἀποκλεισθέντων προσεβλήθησαν οἱ Πατρινοὶ, Γαστουναῖοι καὶ Φαναρῖται. Ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Τριπόλεως συνήχθησαν οἱ ἡμίσεις περίπου τοῦ ὅλου κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἀριθμοῦ. Ἐκ τῶν φρουρίων αὐτῆς τὰ μὲν ἦσαν πρώτης τάξεως, ὡς ἡ Ναυπλία καὶ ἡ Μεθώνη· τὰ δὲ δευτέρας, ὡς ὁ Ἀκροκόρινθος, τὸ Ῥῖον, ὁ Πύλος, ἡ Κορώνη καὶ ἡ Ἐπίδαυρος Λιμηρά· τὰ δὲ τρίτης, ὡς ἡ ἀκρόπολις Πατρῶν· τὰ δὲ τετάρτης, ὡς τὸ διὰ προμαχώνων περίφραγμα τῆς Τριπόλεως. Ἐπολιόρκησαν δὲ κατὰ γῆν·

Τὸ μὲν Ῥῖον καὶ τὴν ἀκρόπολιν Πατρῶν οἱ Πατρεῖς, Καλαβρυτινοὶ (Κερυνιεῖς) καὶ Αἰγιεῖς·

Τὴν δὲ Πύλον καὶ Μεθώνην οἱ Τριφύλιοι, Πύλιοι καὶ Μεθώνιοι·

Τὴν δὲ Κορώνην Λάκωνες, Μεσσήνιοι καὶ Κορωναῖοι·

Τὴν δ' Ἐπίδαυρον Λιμηρὰν Λάκωνες, Ἐπιδαύριοι καὶ Βρασιεῖς (Πραστιῶται)·

Τὴν δὲ Ναυπλίαν Ἀργεῖοι, Ναυπλιεῖς, Ἑρμιονεῖς καὶ Χελιῶται·

Τὸν δ' Ἀκροκόρινθον οἱ τῆς Μεγαρικῆς, Κορίνθιοι, Τροιζήνιοι καὶ ἄλλοι.

Διὰ ποίων δὲ πολιορκητικῶν μέσων καὶ ὅπλων ἤρξαντο τῶν πολιορκιῶν; Δι' ἑνὸς καὶ μόνου, τοῦ ἁπλουστάτου πυροβόλου. Οὐδὲ λόγου κἂν χρήζουσί τινα ἔδω καὶ ἐκεῖ ἐξ ἐμπορικῶν πλοίων λαμβανόμενα

τηλεβόλα σμικρίστης ὁλκῆς, καὶ οὐδὲ τοῦ ὀνόματός εἰσιν ἄξιαι αἱ δι' αὐτῶν ὁπωσδήποτε σχηματιζόμεναι τηλεβολοστοιχίαι. Τί ἠδύνατο ἡ ἀτομικὴ ἀνδρεία ἄνευ ἑτέρων βοηθητικῶν μέσων, ἄνευ τινὸς ὀργανισμοῦ στρατιωτικοῦ πρὸ πάντων; Ὀφείλεται ἡ παράδοξος ἄλλως κρινομένη ἐπιτυχία τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ ἐγκάρδιον αἴσθημα αὐτῶν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, δι' ἣν ἀπεφάσισαν τὸν περὶ πάντων κύβον· ὀφείλεται κατὰ δεύτερον λόγον εἰς τὸν τρόμον, ὃν οἱ Τοῦρκοι συνέλαβον γενικὴν βλέποντες καὶ τολμηρὰν τὴν κίνησιν. Ἐκτὸς δὲ τούτων, κύριοι μὲν οἱ Τοῦρκοι τοῦ τόπου, ἀλλὰ δοῦλοι τῆς ἐσχάτης ἀμαθείας καὶ λάτραι τῆς κτηνώδους ἡδυπαθείας, τοῦ ἐγωϊσμοῦ, τῆς ὑπεροψίας καὶ τοῦ πεπρωμένου ἀμετάβλητοι, εἶχον ἀνεφοδίαστα τὰ φρούρια, ὅλα μὲν ἐκ τροφῶν καὶ ἁρμοδίου προσωπικοῦ τεχνιτῶν, ἔνια δὲ καὶ ἐξ ὕδατος ἀκόμη. Τοιούτων φρουρίων ἡ κυρίευσις ὑπὸ εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ οὐδὲ τριῶν ἢ πέντε ἡμερῶν ἔχρῃζε. Ἐτόλμησαν ἀληθῶς οἱ Ἕλληνες ἐφόδους κατὰ πολλῶν, καὶ μάλιστα κατὰ τῶν τρομερῶν τῆς Ναυπλίας· ἀλλ' ἡ ἀποτυχία, ἐξαιρουμένης τῆς Τριπόλεως, ἦτο ἡ ἀναπόφευκτος συνέπεια τολμημάτων τοιούτων. Ὀλεθριώτατος ἄρα πολέμιος τῶν Τούρκων παρενεβάλλετο ἡ ἔλλειψις τοῦ ἄρτου· καὶ διὰ τοῦτο μόνον οἱ Ἕλληνες εἶχον ἔργον, ἵνα κωλύωσιν αὐτοῖς τὴν ἐσωτερικὴν συλλογὴν σιτηρῶν καὶ τὰς ἔξωθεν διὰ θαλάσσης προμηθείας. Διὰ τοῦτο δέ, πίπτοντος φρουρίου τινός, ἔλεγον συνήθως: «Ἂς εἶν' »καλὰ ὁ καπετὰν Ψωμᾶς!»

Καθὼς ἐκ τῶν Πελοποννησίων μαχιμώτεροι ἦσαν οἱ Λάκωνες, Ἀρκάδιοι, Τριφύλιοι καὶ Μεσσήνιοι· οὕτω καὶ ἐκ τῶν ἐντοπίων Τούρκων τοιοῦτοι καὶ ἐκλεκτότεροι ἦσαν οἱ Μεθώνιοι, Βαρδουνιῶται, Λαλαῖοι καὶ Φαναρῖται. Οἱ Μεθώνιοι (κοινῶς Μοθωνιοί) παρελληλίζοντο πρὸς τοὺς Καρυστινοὺς τῆς Εὐβοίας· ἦσαν δὲ τουρκικῆς καθαρῶς καταγωγῆς, ὡς οἱ Λαλαῖοι ἀλβανικῆς, οἱ δὲ Φαναρῖται καὶ Βαρδουνιῶται ἑλληνοτουρκικῆς. Ὅλοι ὡμίλουν καὶ ὀλίγιστοι αὐτῶν ἔγραφον τὴν ἁπλοελληνικήν, ἐκτὸς τῶν ἐν τῇ Μεθώνῃ, Κορώνῃ καὶ Ναυπλίᾳ, οἵτινες μᾶλλον τὴν τουρκικὴν ἐγνώριζον. Ὡσαύτως πρώτιστοι ἐν τῇ Πελοποννήσῳ τουρκικαὶ οἰκογένειαι καὶ μεγάλην ἐπιρροὴν χαίρουσαι διά τε τὴν ἀρχαιότητα αὐτῶν καὶ τὴν πληθὺν τῶν γαιῶν, ὅσων ἐκυρίευον, διεκρίνοντο ἡ τοῦ Κιαμὴλ βεγῆ ἐν Κορίνθῳ, ἡ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ἐν Ἄργει, ἡ τοῦ Ἀγᾶ πατσᾶ ἐν Ναυπλίᾳ, ἡ τοῦ Σὲχ Νετσὴπ ἐφφένδου, Ἀρναούτογλου καὶ Δεφδὲρ Κεχαγιᾶ ἐν Τριπόλει, ἡ τοῦ Μουστα-

φᾶ βεγῆ καὶ Σεὴδ ἀγᾶ ἐν Πάτραις, ἡ τοῦ Σουλεϊμὰν ἀγᾶ καὶ Καδδρᾶ ἀγᾶ ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἡ τοῦ Μεχμὲτ βεγῆ ἐν Κορώνῃ, ἄλλαι ἀλλαχοῦ καὶ ἡ τῶν Ἰσμαηλαίων ἐν Λάλᾳ.

Ἐλεύθεραι Τούρκων κατοίκων, πολλῶν ἢ ὀλίγων, ἦσαν μόναι ἡ Λακωνία, ἡ Μεσσήνη (Νησίον), τὰ Ἰβλάκικα, ὁ Πύργος, ἡ Κυνουρία (Ἅγιος Πέτρος καὶ Πραστὸς), ἡ Ἑρμιονὶς (Κάτω Ναχαγιὲς τοῦ Ἀναπλιοῦ) καὶ ἡ Τροιζηνία (Κάτω Ναχαγὲς τῆς Κόρθος=Κορίνθου). Ἐκ τῶν Τούρκων δὲ, ὅσοι κατῴκουν ἐκτὸς τῶν φρουρίων, μόνοι οἱ Λαλαῖοι ἔμειναν ἐν τοῖς ἰδίοις. Ἱκανοὺς θεωρήσαντες ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν ἀντίστασιν, οὔτε εἰς τὴν Τρίπολιν, ὡς οἱ πατέρες αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1769, οὔτε εἰς τὰς Πάτρας, ὡς ἠναγκάσθησαν μετὰ τριμηνίαν, μετέβησαν.

Ἦν δὲ τὸ Λάλα (α) κωμόπολις μεγάλη ἐπὶ τερπνῆς θέσεως τοῦ δασώδους ὄρους τῆς Φολόης, κειμένου ἐν τῇ Ἠλιδι καὶ συνορεύοντος τῇ Ἀρκαδίᾳ. Ὠκίσθη ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ 1714 κατακτήσεως τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ Τουρκαλβανῶν, ὀλίγων τότε καὶ αὐξηθέντων μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769, ὅτε πολλοὶ τῶν καταδιωχθέντων ἔπειτα, ὡς γνωστὸν, παρ' αὐτῆς τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας Ἀλβανῶν, Τσάμιδων μάλιστα, κατέφυγον καὶ παρ' αὐτοῖς διέμειναν. Παραδέχεται κοινῶς, ὅτι οἱ συνοικισθέντες ὠνομάσθησαν Λαλαῖοι καὶ ὁ τόπος Λάλα ὡς ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν ὀνομαζομένου Λέλες.

Πτωχοὶ οἱ Λαλαῖοι καὶ ἄθλιοι πρὶν, ἐπορίζοντο τὰ πρὸς τὸ ζῆν περιφερόμενοι ἐργασίας ἕνεκεν εἰς τὰς ἄλλας ἐπαρχίας, μισθοφορούμενοι δὲ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἰσχυροῖς Τούρκοις, καὶ μάλιστα τοῖς Χοτομαναίοις, ἢ ληστρικὰς σχηματίζοντες συμμορίας. Ἦσαν ἄνδρες λίαν εὐκίνητοι, ἀνδρεῖοι καὶ ὡραῖοι, διοικούμενοι παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, ἀπόλυτον ἐξασκοῦντος δικαιοδοσίαν μέχρι θανατικῆς ποινῆς. Ἐκτὸς τῶν κυρίως πολεμικῶν πύργων, αἱ πλείους τῶν ὀκτακοσίων οἰκιῶν αὐτῶν, ἅπασαι, μικραὶ καὶ μεγάλαι, πλινθόκτιστοι, ἐσχημάτιζον τόσους ἄλλους δευτερεύοντας πύργους, ἐν μέσῳ ἐκτεταμένων περιοχῶν ᾠκοδομημέναι. Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον ἀνεδείχθησαν ἰσχυροὶ, ἐνόνοντες μετὰ τῆς ἀνδρείας καὶ τὰ μέσα, καὶ ἔκτοτε τῶν μὲν ἄλλων Τούρκων περιεφρόνουν, τοὺς δ' ἐν τῇ Ἠλιδι ἐθεώρουν ὡς εἴλωτας, τοὺς δὲ Γορτυνίους Ἕλληνας συνεχῶς ἠνόχλουν, μόνον παρ' αὐτοῖς φόβητρον ἔχοντες ἐσχάτως τὸν Κόλιαν Πλαπούταν, ὡς καὶ πρότερον τὸν Ἀγριόγιαννην ἐκ τοῦ Μάτεσι, χωρίου τῆς Ὀλυμπίας.

Ἐπλούτισαν δὲ τάχιστα τοὺς Λαλαίους αἱ ἀγοραὶ γαιῶν καὶ αἱ νυμφεύσεις. Ἐν τῇ Ἠλείᾳ ὑπῆρχεν ἡ πολυκτημονεστάτη καὶ ἀπολύτως ἰσχυρὰ τουρκικὴ οἰκογένεια τῶν Χοτομαναίων, καταγομένη ἐκ τοῦ Χοτινίου κατά τινας. Ταύτης οἱ ἀπόγονοι, καίτοι μεγάλα ποριζόμενοι εἰσοδήματα, ἄσωτοι ὅμως καὶ πολυδάπανοι καθ' ὑπερβολήν, ἐξεποίουν νῦν μὲν τὴν μίαν, νῦν δὲ τὴν ἄλλην ἐκ τῶν ἰδιοκτησιῶν αὐτῶν, καὶ ταύτας ἠγόραζον ὡσεπιπολὺ οἱ Λαλαῖοι, καὶ μάλιστα ἐξ αὐτῶν οἱ Ἰσμαηλαῖοι, γενεά τις τοῦ Λάλα. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, ἡ γραμμὴ τῶν ἀῤῥένων ταύτης ἐξηλείφθη, καὶ τὰ θήλεα μέλη, ἐκπεσόντα τῆς προτέρας περιωπῆς, ἤρξαντο νυμφεύεσθαι οἱ Ἰσμαηλαῖοι, ὡς οἱ ἰσχυρότεροι (α). Διὰ τοῦ μέσου ἰδίως αὐτοῦ ἐγένοντο οἱ μὲν Ἰσμαηλαῖοι κάτοχοι μεγάλου μέρους τῶν εὐφόρων γαιῶν τῆς Ἠλείας, οἱ πλεῖστοι δὲ τῶν Λαλαίων εὔποροι.

Τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῶν Ἰσμαηλαίων ἀνῆκον οἱ περιώνυμοι ἀδελφοὶ Μουσταφᾶ ἀγᾶς καὶ Σεὴδ ἀγᾶς (Σεηδάαγας), ὡς καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτῶν Ἀλῆ ἀγᾶς, ὁ ἐπονομασθεὶς Ἀλῆ Φαρμάκης. Ἐκ τούτων δὲ, ὡς ἐπιφόβων πλέον καταστάντων τῇ τουρκικῇ ἐξουσίᾳ, τὸν μὲν Ἀλῆ Φαρμάκην κατεδίωξεν ὁ Βελῆ πασσᾶς, πολιορκήσας ἐν τῷ χωρίῳ Μοναστηράκι (β)· τὸν δὲ Σεὴδ ἀγᾶν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἀζὶζ ἀγᾶν ἐδολοφόνησεν ὁ σουλτάνος κατὰ τὸν δεκέμβριον τοῦ 1816 διὰ τοῦ βοεβόνδα τῆς Ἤλιδος Ἰσμαὴλ ἀγᾶ (γ).

Περαίνοντες τὸ παρὸν περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου κεφάλαιον, κηρύσσομεν ἄδικον ὅλως καὶ ὡς πρός τινα πρόσωπα ἐν μέρει καὶ ὡς πρὸς τὸ ἔθνος ἐν γένει τὴν ἰδέαν, ὅτι αἱ πρῶται ἐν Καλαβρύτοις γενόμεναι προσβολαὶ ἦσαν «*λῃστρικαὶ ... ἔργον τριῶν ἢ »τεσσάρων ὁπλοφόρων ἀτάκτων*» (δ). Ἄδικον μὲν διὰ τὰ πρόσωπα, διότι ἀπαλλοτριοῖ ἀπὸ τοῦ Σωτηρίου Χαραλάμπους, Ἀσημάκη Ζαήμου, Ἀσημάκη Φωτήλα καὶ ἄλλων τὴν τιμὴν τοῦ πρωταθλητοῦ· ἄδικον δὲ διὰ τὸ ἔθνος, διότι ἐν ἄλλαις λέξεσι καταστρέφει ἓν ὅλον παρελθὸν μεγάλων ἐργασιῶν, καὶ παρίστησιν οὕτω τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐπομένως τῆς Ἑλλάδος ἁπάσης, οὐχὶ ὡς ἰδέαν ἐθνικὴν, πραγματοποιουμένην ἐπὶ τέλους, ἀλλ' ὡς ἓν σύμβαμα τύχαιον καὶ μικρὸν, ἐξ οὗ ἀποτέλεσμα μέγα παρήχθη. Ἐὰν αἱ γεγόμεναι ἐν Καλαβρύτοις προσβολαὶ ἦσαν λῃστρικαὶ, οἱ πρόκριτοι συνελάμβανον βεβαίως, διότι ἠδύναντο, «*τοὺς τρεῖς ἢ τέσσαρας ἀτάκτους »ὁπλοφόρους*» καὶ παρέδιδον τῇ τουρκικῇ ἀρχῇ, ἥτις ἀπήτησε μά-

λιστα τοῦτο, ἀπαλλασσόμενοι διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τῆς εὐθύνης καὶ τῶν περαιτέρω συνεπειῶν· οὐδενὸς δὲ τοιούτου γενομένου, ἕπεται ἀναντίῤῥητος ἡ συστηματικότης τῶν προσβολῶν αὐτῶν, διότι ἐγένοντο κατὰ διαταγήν· διότι οἱ προσβαλόντες ἦσαν στρατιῶται τῶν προκρίτων· διότι αἱ προσβολαὶ σύγχρονοι ἐνηργήθησαν ἐν τρισὶ θέσεσι τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας· διότι ἀμέσως ἐπολιορκήθησαν ὁ βοεβόνδας καὶ οἱ λοιποὶ Τοῦρκοι τῶν Καλαβρύτων· καὶ, ἐπὶ τέλους, διότι πρὸ τῶν προσβολῶν μὲν τοσαῦται ἐγένοντο συνεννοήσεις, τὸν πόλεμον ἀφορῶσαι· μετὰ τὰς προσβολὰς δὲ ἡ Πελοπόννησος ἅπασα διηγέρθη εὐθύς. Ἀποτέλεσμα τοιοῦτον οὐδέποτε ἠδύναντο φέρειν προσβολαὶ λῃστρικαὶ καὶ ἄτακτοι, οὐδὲ «*τὸ ἔργον τριῶν ἢ τεσσάρων ἀτάκτων ὁπλοφόρων*» ἠκολούθει ποτὲ ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ Ἑλλὰς ἅπασα.

Οὔτε κατ' οὐσίαν ἄρα, οὔτε καὶ κατὰ τρόπον, ἄν τι τοιοῦτον ἐννοῆται, λῃστρικαὶ ὑπῆρξαν αἱ προσβολαὶ τῶν Καλαβρύτων, ὁ πρῶτος οὖσαι σπινθὴρ τῆς μεγάλης ἐπαναστατικῆς πυρκαϊᾶς κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα. Μόνῳ τῷ «Μόρα καϊμακάμῃ» Μεχμὲτ Σαλὴχ συνεχωρεῖτο καὶ λέγειν καὶ γράφειν: «*Εἰς τὸν δρόμον Καστάναις »εὐγῆκαν μερικοὶ κλέπται* (οἱ καθ' ἡμᾶς λῃσταὶ), *καὶ ἐβάρεσαν με»ρικοὺς περαστικούς*» (α). Εἴτε ὡς ἐξουσία, εἴτε ὡς ἰδιῶται, οἱ Τοῦρκοι ὠνόμαζον τοὺς ἐπαναστάντας Ἕλληνας «*χιρζὶζ γκιαουρλὰρ*» (κλέπτας ἀπίστους). Οὐδεὶς δ' ἀγνοεῖ τῶν ἀνθρώπων, ὅτι, ὡς ἔλειπον καὶ ταμεῖα πλήρη χρημάτων καὶ ἀποθῆκαι πλήρεις ὅπλων, πολεμοφοδίων καὶ τροφῶν, οὕτως ἔλειπον ἐν τοῖς Καλαβρύτοις καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ ἐπαρχίᾳ καὶ στρατοὶ συγκεκροτημένοι καὶ μεγάλοι, ὅπως ἐπιδεικτικὴν ἐπιχειρήσωσι τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου, καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν ἐνόντων.

Αὐτὴν ὠφείλομεν τὴν δικαιοσύνην ὑπὲρ τοῦ πατριωτισμοῦ ἀνθρώπων, οἵτινες ἐν τοῖς πρώτοις ἐξετέθησαν ὑπὲρ τῶν ὅλων καὶ θυσία ἡ εὐγενεστέρα καὶ ἱστορικωτέρα προσηνέχθησαν καὶ ἤδη καὶ καθ' ὅλον τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα (β).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΧΕΡΣΟΣ ΕΛΛΑΣ.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην παρουσιάζουσιν ἡ Ἀνατολικὴ καὶ ἡ Δυτικὴ χερσόσ Ἑλλάς τὰ δύο ἐναντία ἄκρα τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς ἀδιαφορίας, τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἀρνήσεως. Ἡ μὲν Ἀνατολικὴ ἐπανέστη συγχρόνως σχεδὸν μετὰ τῆς Πελοποννήσου, φθίνοντος τοῦ μαρτίου· ἡ δὲ Δυτικὴ ἐκινήθη μόλις, φθίνοντος τοῦ μαΐου. Ὡς αἰτίαν τοῦ φαινομένου αὐτοῦ θεωροῦμεν οὐχὶ λόγους πολεμικοὺς, ὡς εἶπον ἄλλοι, ἀλλὰ τῶν ὁπλαρχηγῶν τῶν δύο τούτων νομῶν τὰ διαφέροντα ἤθη καὶ τέλη. Ἐὰν προέκειντο λόγοι πολεμικοὶ, τοιούτους ἐξ ἐναντίας ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλὰς εἶχεν ἀπολύτως, ἡ δὲ Δυτικὴ σχετικῶς. Ἡ Ἀνατολικὴ ἔφερε καὶ πλειοτέρους ἐσωτερικοὺς πολεμίους (α), καὶ φρούρια πολυαριθμότερα, καὶ στενὰ ἀσθενῆ (β) καὶ ὀλιγώτερα ἐξησκημένα ὅπλα· ἀλλὰ, καὶ τοιαύτη οὖσα, ἐπανέστη ἐν τοῖς πρώτοις, εἰ καὶ ἀμέσως ἠπειλεῖτο ἔξωθεν παρὰ τῶν βαρβάρων τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας, ὧν ὁ Ἄθως, ἡ Κασσάνδρα καὶ ἡ Θετταλομαγνησία ἡσύχαζον ἔτι καὶ οὐδένα ἀντιπαρισπασμὸν προέταττον. Ἡ Δυτικὴ τἀνάπαλιν καὶ ὑπὸ Τούρκων ὀλίγων κατῳκεῖτο, καὶ ἑνὸς μόνου φρουρίου, τῆς Ναυπάκτου, τὸ βάρος εἶχε, καὶ ὅπλων μαχίμων καὶ δεξιωτέρων φυσικῶν βοηθημάτων ἐπλούτει. Ἐὰν ἠπειλεῖτο ἐκ τῆς Ἠπείρου, εἶχεν ὅμως τὸ μέγα προπύργιον τοῦ Σουλίου, καὶ τοῦτο ὑπὸ τὴν διπλῆν ἔποψιν ἡ τῆς φιλίας ἢ τῆς ἔχθρας τῶν Ἀλβανῶν· διότι, εἰ μὲν ὑπῆρχον οὗτοι σύμμαχοι τῶν Σουλιωτῶν, βεβαίως οὐκ ἐξεστράτευον κατ' αὐτῆς· εἰ δὲ πολέμιοι, δύσκολοι καὶ πάλιν ἦσαν, ὅπως κινηθῶσι πρὸς τὰ ἔμπροσθεν, ἀφίνοντες τὸ Σούλιον ὄπισθεν. Τοῦτο ἐβεβαιώθη ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἀκολούθως. Καὶ οὐ μόνον οὐδετεροῦτο οὕτως ἡ Ἀλβανία ἕνεκα τοῦ Σουλίου, ἀλλὰ καὶ τὸ γενικὸν στρατόπεδον τῶν Ἰωαννίνων, ἠναγκασμένον, ἵνα ἀποστέλλῃ πολλαχοῦ δυνάμεις ἱκανὰς, καὶ ἰδίως κατὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἀδύνατον ἐγίνετο πρὸς διάθεσιν

καὶ ἑτέρων κατὰ τῆς Δυτικῆς δυνάμεων ἰσχυρῶν καὶ ἐπιφόβων.

Ἄλλως τε, ἡ Πελοπόννησος, ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλὰς καὶ κατόπιν αὐτῶν αἱ νῆσοι ἐπανέστησαν οὐχὶ δι' ἑαυτὰς μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα· ὡς μέρος δὲ τοῦ ὅλου καὶ ἡ Δυτικὴ Ἑλλὰς τῇ ἰδίᾳ ὑπήγετο κατηγορίᾳ καὶ ἐν τούτῳ περιεμένετο τῷ σημείῳ. Θεωρουμένης τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς καὶ τοῦ Αἰγαίου ὡς τοῦ τρίποδος τῆς ἐπαναστάσεως, φυσικὸν ἦτο, ὅπως χωλαίνῃ αὕτη ἄνευ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ εὐλογοφανὲς, ἢ μὴ, τῶν ἀμφιβολιῶν καὶ τῶν ἐπιφυλάξεων, ἃς ἀντέτεινον ὁπλαρχηγοί τινες, περὶ τῆς μελλούσης τύχης τοῦ πολιορκουμένου Ἀλῆ πασσᾶ, δυοῖν θάτερον, ἢ ἠμνηστεύετο οὗτος παρὰ τοῦ σουλτάνου εὐθὺς, ἢ ἐπιμόνως ἐπολεμεῖτο. Κατὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν, ἀληθῶς ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἑλλάδος ἠπειλεῖτο ἐν γένει καὶ ἴσως κατεστρέφετο μάλιστα· ἀλλὰ τότε τίς ἄλλη περιέμενε τύχη καὶ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, ὅτε ἐκ τῶν προτέρων ἐγνώριζεν αὕτη, τί ἐστιν ἐξουσία τουρκική, καὶ ἐπὶ τῆς παρούσης ἐπαναστάσεως ἔβλεπε τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν περιλαμβάνουσαν ἐν τῇ αὐτῇ κατηγορίᾳ τούς τε ἐπαναστάντας καὶ μὴ ἐπαναστάντας τόπους; Κατὰ τὴν δευτέραν δὲ, ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐζωογονεῖτο οὐσιωδῶς διὰ τὸν ἐπαγόμενον μέγαν ἀντιπερισπασμὸν τῶν πολεμίων δυνάμεων· ἰδίως δὲ ἡ Δυτικὴ Ἑλλὰς οὐδένα ἄλλον ἤθελεν ἔχειν σύμμαχον χρησιμώτερον, ἢ αὐτὴν τὴν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ἐπιμονὴν τοῦ σουλτάνου. Ἐρωτῶμεν λοιπὸν, ποῖον τῶν δύο ὁπλαρχηγοί τινες τῆς Δυτικῆς ἐθεώρουν ὡς βεβαιότερον; Ἐὰν τὸ πρῶτον, ἠδίκουν ἑαυτοὺς φαινόμενοι, ὅτι ἐπεζήτουν τὴν ἰδίαν αὐτῶν σωτηρίαν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ ὅλου, ἢ καὶ ὅτι προετίμων, περιστάσεως δοθείσης, ἵνα ὑπηρετήσωσι τῷ σουλτάνῳ κατὰ τῆς πατρίδος ὡς δοῦλοι, καὶ οὐχὶ τῇ πατρίδι κατὰ τοῦ σουλτάνου ὡς ἐλεύθεροι. Ἐὰν τὸ δεύτερον, ὤφειλον ἵνα δείξωσι διαγωγὴν σύμφωνον, κινούμενοι συγχρόνως, διότι, μεγίστης ἐπικειμένης τῆς ἀνάγκης, οὐδεὶς ἐδικαίου συλλογισμὸς πᾶσαν, ἔστω καὶ ὀλιγοήμερον, ἔστω καὶ στιγμιαίαν, ἀδιαφορίαν.

Συμπεραίνομεν λοιπὸν, ὅτι ἡ ἐπὶ διμηνίαν ὅλην παραταθεῖσα ἀκινησία τῶν ὁπλαρχηγῶν (καὶ τοιούτους ἐννοοῦμεν τοὺς ὀλίγους, ἀλλὰ ἰσχυροτέρους,) τῆς Δυτικῆς χερσώας Ἑλλάδος προῆλθεν ὡς ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν ἠθῶν, καθ' ἃ προανεκρούσαμεν. Τοῦ νέου Φαλάριδος τῶν Ἰωαννίνων ἡ σχολὴ, τῆς ἡμιαγρίας Ἀλβανίας ἡ γειτονία καὶ

τῶν κατοίκων τοῦ τόπου ἡ μεγάλη ἀραίωσις ἐπενήργησαν δραστηρίως κατὰ τοῦτο. Ὡς στρατοκρατία δὲ μαχαιρικὴ, καὶ πρὸ πάντων κληρονομικὴ, οἱ τοιοῦτοι ὁπλαρχηγοὶ ἐδίσταζον, μὴ ἀπολέσωσιν ἐν πάσῃ ἄλλῃ καταστάσει πραγμάτων τὴν δικαιωματικὴν καὶ ἀπόλυτον ἐξουσίαν, ἣν ἐξήσκουν ὑπὸ τὴν τουρκοκρατίαν. Ἀλλὰ, καὶ μαλονότι παρ' αὐτοῖς μᾶλλον, ἢ παρὰ τοῖς ἄλλοις τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὑπῆρχον εὐκολίαι πολλαὶ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν πρὸς τὴν ἐπανάστασιν, προώρισται, ὅπως τὴν ἐπὶ τῆς πρώτης ἐπαναστάσεως τοῦ 1769 δόξαν τῆς Αἰτωλίας κατακτήσῃ ἐπὶ τῆς δευτέρας τοῦ 1821 ἡ Φωκίς.

Ἄμφισσα (Σάλονα).

Πρώτη ἡ Ἄμφισσα τῆς Φωκίδος ἐκινήθη τῇ 27 μαρτίου, καὶ πρῶτος ὁ ὁπλαρχηγὸς ταύτης Πανουριᾶς, συμφώνους ἔχων τοὺς προκρίτους τοῦ τόπου, ἔδωκε τὴν κυρίαν ὥθησιν καὶ τὴν σημαίαν ὕψωσε. Μεγάλα δύναται ἡ πατριωτικὴ συνείδησις καὶ ἡ καλὴ θέλησις ἑνὸς, ἐν ἁρμοδίᾳ ὑπάρχοντος μάλιστα θέσει, ἀνθρώπου. Λόγῳ δὲ ἀληθείας καὶ δικαιοσύνης ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὡς καὶ ὁ Σκαλτσᾶς καὶ Διάκος, συντάσσονται μετὰ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς Ἀχαΐας, τῆς Λακωνίας καὶ τῆς Γόρτυνος, εἰ καὶ οὐδέποτε καὶ παρ' οὐδενὸς ἐμνημονεύθησαν ὡς τοιοῦτοι οὔτε αὐτὸς, οὔτε οἱ ἕτεροι δύο.

Ὁ Πανουριᾶς (α) ἀνῆκε τῇ τάξει τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ἁρματωλῶν, γινόμενος περιοδικῶς ἀποστάτης κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἐπιβαλλόμενος ἑκάστοτε τούτοις. Ἐγεννήθη τῷ 1767 ἐν τῷ χωρίῳ Δρέμισα, ἀνήκοντι ἤδη τῷ δήμῳ Κυτηνίων τῆς ἐπαρχίας Παρνασσίδος. Τοῦ χωρίου τούτου προεστὼς ἦν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, Δημήτριος Ξηροτύρης ὀνομαζόμενος. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπήλαυε φήμην μεγάλην κλέπτου Τοῦρκός τις Δελῆ-Ἀχμὲτ, καὶ παρ' αὐτῷ προσηλώθη τῷ 1784 ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ὁ Πανουριᾶς, ἀσκούμενος ἐπὶ πέντε ἔτη περίπου τὸν βίον ἐκεῖνον, δι' οὗ ἀνεδείχθη ἁρματωλὸς κατόπι. Οὕτω τῷ 1808 ἐγένετο ἀρχηγὸς κλεπτικῆς συμμορίας, καὶ τῷ 1813, ἐπίφοβος καταστὰς, ἔλαβε τὸ «ἁρματωλίκι», ἤτοι τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐπαρχιακῶν ὅπλων. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ἔπεμψε πρὸς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ τὸν Λάμπρον Κοσμᾶν· καὶ διὰ τοῦτο ὁ Πανουριᾶς ἐπεδόθη πάλιν εἰς τὸν κλεπτικὸν βίον μέχρι τοῦ 1817, ὅτε καταδιωχθεὶς ὑπέκυψε, καὶ μεταβὰς εἰς Ἰωάννινα ἔμεινεν ὡς ὑπὸ κράτησιν μέχρι τοῦ 1820, ἐποχῆς,

καθ' ἣν ὁ πόλεμος τοῦ σουλτάνου κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ἐβοήθησε καὶ τούτῳ, ὅπως ἐπαναλάβῃ τῇ 26 ὀκτωβρίου τὴν στρατιωτικὴν ἀρχηγίαν τῆς Ἀμφίσσης (α).

Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἔχαιρε παρὰ τοῖς ἁρματωλοῖς τὴν τιμὴν τοῦ ἀνδρείου, καὶ παρὰ τοῖς κατοίκοις τὴν ὑπόληψιν φρονίμου καὶ καλῆς καρδίας ἀνθρώπου. Ὡς ἁρματωλὸς, ἦτο πραγματικῶς ὁ ἄγρυπνος κύων τοῦ ποιμνίου ἀπὸ τοῦ σπαραγμοῦ τῶν λύκων Τούρκων. Ἀνάστημα ἔχων πλῆρες καὶ ἀνδρικὸν, πρόσωπον ἀρχαϊκὸν, σοβαρὸν τὸ βλέμμα, εὐκολίαν λόγου, πολλὴν ἑτοιμότητα περὶ τὴν ἀστειολογίαν καὶ μεγάλην ἀφέλειαν τρόπων, διέφερεν ἐξόχως κατὰ τὰ ὑπὲρ πατρίδος αἰσθήματα αὐτοῦ, τὸν στρατιωτικὸν νοῦν καὶ τὴν ἀποχὴν ἀπὸ χειρῶν ἀδίκων. Μόνος οὗτος ἐκ τῶν παλαιῶν ὁπλαρχηγῶν κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ὡς καὶ μόνος ὁ Μακρῆς κατὰ τὴν Δυτικὴν, οὐδέποτε ἦλθεν ἐν συναφείᾳ οἱᾳδήτινι μετὰ τῶν Τούρκων, οὔτε προέτεινεν ἢ ἐδέχθη ἐπὶ ὅλου τοῦ ἀγῶνος συμφωνίας ὑποταγῆς ὑπὸ τοὺς Τούρκους, καίτοι προσκαίρου πάντοτε.

Ἡ δ' Ἀμφισσα, ἀρχαία μητρόπολις τῶν Ὀζόλων ἢ Ἑσπερίων Λοκρῶν καὶ ἤδη πόλις μικρὰ, μέρος αὐτῆς ἀποτελοῦσα, κεῖται οὐ μακρὰν τοῦ Παρνασσοῦ καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ καρποφορωτάτου Κρισσαίου πεδίου κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον καὶ ὑπὸ τὰς ὑπωρείας ὑψηλῶν περικυκλούντων αὐτὴν ὀρέων. Ἀπέχει τῆς θαλάσσης μέχρι δύο μιλίων, καὶ φέρει παλαιάν τινα ἀκρόπολιν θέσει ἀθλίαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἠρίθμει οἰκογενείας τουρκικὰς μὲν μέχρι τῶν τριακοσίων, ἑλληνικὰς δὲ ὑπὲρ τὰς ἑξακοσίας. Ὡς τὸν πορθμὸν τοῦ Εὐρίπου, οὕτω καὶ τὸν κόλπον τῆς Ἀμφίσσης ὡραΐζει ἡ παρατηρουμένη κανονικὴ παλίρροια καὶ ἄμπωτις· ἀλλὰ τὸ λαμπρότερον ἤδη ὡράϊσμα τῆς ὁμωνύμου ταύτης ἐπαρχίας ἦσαν ὁ Πανουριᾶς καὶ τὰ γενναῖα ὅπλα αὐτῆς, ἐξ ἧς διάφοροι ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἀνεδείχθησαν πολεμικοὶ ἄξιοι· διότι, καθὼς ἐπὶ τῆς ἀρχαιότητος, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς νεωτέρας ἐποχῆς, οἱ κάτοικοι ταύτης ὡπλοφόρουν πάντοτε, ὡς οἱ Αἰτωλοὶ καὶ οἱ Ἀκαρνάνες. Παρὰ πάντα ἴσως ἄλλον ὁπλαρχηγὸν τοῦ παλαιοῦ συστήματος ὁ Πανουριᾶς ἐφιλοτιμεῖτο, ὅπως ἔχῃ τὴν στολὴν καὶ τὴν ὅπλισιν τῶν ἀμέσων αὐτοῦ στρατιωτῶν ὁμοιόμορφον.

«Βουλουκτσίδας» οὓς ἂν εἴποι τις ἀποσπασματάρχας, πρῶτα δὲ ὄργανα αὐτοῦ, εἶχε τὸν Ἰωάννην Γούραν, Ἀθανάσιον Μανίκαν, Παπᾶ Ἀνδρέαν, Γεώργιον Χαλμούκην Πελοποννήσιον, Ἰωάννην Μαμούρην

καὶ Καπλάνην. Μετὰ τοῦ Διάκου καὶ Δυοβουνιώτου ἀντεπέστελλε τακτικῶς, πλησιάζοντος τοῦ χρόνου τῆς ἐπαναστάσεως. Ὅτε δὲ ἐκινήθη ἡ Ἀχαΐα, εὑρέθη ἐν τῇ μονῇ τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ, ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μεμακρυσμένη τῆς πόλεως, ὅπου ἀπῆλθον καὶ ὁ Γούρας καὶ ὁ Χαλμούκης. Τότε προσεκάλεσε τοὺς γέροντας αὐτῆς καὶ ὀνομαστὶ τὸν Ἀναγνώστην Γιαγιτσῆν, Ῥήγαν Κοντορήγαν καὶ Ἀναγνώστην Κεχαγιᾶν, ὅπως συσκεφθῶσι καὶ ἀποφασίσωσιν ἀπὸ κοινοῦ περὶ τοῦ πρακτέου. Κατ' ἐκείνας τὰς ὥρας διεπορθμεύθησαν εἰς τὴν Ἄμφισσαν οἱ Τοῦρκοι τοῦ Αἰγίου· ἡ περίστασις δ' αὕτη δυσηρέστησεν οὐκ ὀλίγον τὸν Πανουριᾶν, ὡς ἐπιφορτιζόμενον προσθέτους ἐχθροὺς, ἐν ᾧ ὑπῆρχον ἱκανοὶ ἄλλοι ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Ἀλλὰ «μεγάλης βουλῆς ἄγγελος» προΐστατο τῆς συνελεύσεως τῶν Ἀμφισαέων· ἀλλ' ἡ φλὸξ τῆς ἀπέναντι ἀχαϊκῆς Αἴτνης ἐφώτιζε τὸν νοῦν αὐτῆς· καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ἴσχυσεν, ἵνα ἀποτρέψῃ μιᾶς ἡρωϊκῆς ἀληθῶς ἀποφάσεως καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας καὶ τὸν Πανουριᾶν, δεχόμενον τὴν γνώμην αὐτῶν. Οὕτω, συνορκισθέντων ὅλων ἐκ νέου, ὑψοῦται ἡ σημαία τῆς ἐπαναστάσεως· ἡ Φωκὶς λαμβάνει τὴν περιώνυμον θέσιν τῆς Ἀχαΐας ἐν τῇ Στερεᾷ· ὁ δὲ Πανουριᾶς τὸν μὲν Ἀθανάσιον Μανίκαν καὶ Παπανδριᾶν ἀποστέλλει εὐθὺς πρὸς στρατολογίαν εἰς τὰ Βλαχοχώρια, τοὺς δήμους ἤδη Δωριέων καὶ Κυτινιατῶν· τὸν δὲ Γούραν εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, χωρίον κείμενον πλησίον τῆς Ἀμφίσσης, ὅπως συνεννοηθῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μετὰ τῶν ἄλλων χωρίων, καὶ ἰδίως τῶν Οἰανθέων (Γαλαξιδιωτῶν). Ὁ Μανίκας ἦν ὁ γαμβρὸς τοῦ Πανουριᾶ, ὁ δὲ Γούρας ἐξάδελφος τούτου, ἀποφασιστικώτερος καὶ δραστηριώτερος δεικνύμενος τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ὑπῆρχε λίαν ἐνεχόμενος παρὰ τοῖς Τούρκοις ἀπὸ ἐποχῆς προγενεστέρας (α). Διὰ ταχύτητος ἀπαραδειγματίστου ἐστρατολογήθησαν περὶ τὸν Γούραν μὲν ἑπτακόσιοι, περὶ τὸν Μανίκαν δὲ καὶ Παπανδριᾶν τετρακόσιοι.

Κείμεναι ἡ μία κατέναντι τῆς ἄλλης, πολιοῦχοι δὲ τῶν δύο πλευρῶν, τῆς τε ἀρκτικῆς καὶ μεσημβρινῆς, τοῦ μεγάλου Κορινθιακοῦ κόλπου, αἱ δύο μοναὶ τῆς Λαύρας καὶ τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ ἀξιοῦνται τῆς δάφνης περὶ τῶν πρωτείων κατὰ τὸν ἀγῶνα. Ἡ Λαύρα ἐδέχθη τοὺς Ἀχαιοὺς συσκεφθέντας καὶ πρώτους κινηθέντας κατὰ τὴν Πελοπόννησον· ὁ Προφήτης Ἠλίας ἐδέχθη τοὺς Φωκεῖς συσκεφθέντας καὶ πρώτους κινηθέντας κατὰ τὴν Στερεάν.

Ἐν τῇ Οἰάνθῃ (Γαλαξιδίῳ) οὐδείς ποτε κατῴκει Τοῦρκος. Παρα-

θαλασσία ἐξ ἑπτακοσίων οἰκιῶν τῆς ἰδίας χώρας τῶν Ὀζόλων Λοκρῶν, κεῖται αὕτη κατὰ τὸ στόμιον τοῦ Κρισσαίου κόλπου, ἔχουσα λιμένα ἐξαίρετον· ἦν δὲ σχετικῶς ὁ φερώνυμος Γαλαξίας πολλῆς καὶ διαφόρου πολεμικῆς ὕλης. Διέθετε τεσσαράκοντα εὐμεγέθη πλοῖα, ἐκτὸς τῶν πολλῶν μικρῶν, καὶ γηΐνην ἐνταυτῷ δύναμιν. Ἐθεωρεῖτο ἐκ τούτου ὡς τὸ πρῶτον στήριγμα τῶν γενομένων ἐν τῇ μονῇ τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ ἀποφάσεων, ὅτε καὶ ἀνάγκη μεγάλη πολεμοφοδίων ὑπῆρχε, καὶ τὰ ἐν Ναυπάκτῳ τουρκικὰ πολεμικὰ πλοῖα, ἀπόσπασμα ὄντα τοῦ ἐν Συβότοις στολίσκου, ἠπείλουν ζημίας μεγάλας. Εὐτυχῶς οἱ Οἰανθεῖς ἠσπάσθησαν πάραυτα τὸν πόλεμον, μὴ ἐξετάζοντες καὶ αὐτοί, καθὼς καὶ οἱ Ἀμφισσεῖς πρὸ αὐτῶν, εἰς ὁποῖον εἰσέρχονται ἀγῶνα πρῶτοι καὶ μεμονωμένοι, ὡς ἠρεμούσης ἔτι τῆς Στερεᾶς ὁλοκλήρου, ἐξαιρέσει τοῦ Σουλίου. Ἡ πατριωτικὴ αὕτη διαγωγὴ τῶν Οἰανθέων ὑπισχνεῖτο τότε οὐ μόνον τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἀλλὰ καὶ πλείστων τὴν ἐνίσχυσιν ἐκ τῶν γηΐνων στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων διὰ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ἣν εἶχον.

Γινομένων δὲ τούτων, ὁ βοεβόνδας Ἀμφίσσης Ἰζὲτ βεγῆς καὶ οἱ λοιποὶ Τοῦρκοι, βεβαιωθέντες τὰ πάντα παρὰ τῶν διαπορθμευθέντων Τούρκων τοῦ Αἰγίου, ἐκυριεύθησαν ὑπὸ ὑπονοιῶν τῶν πλέον σοβαρῶν· καὶ, ἵνα μὴ περιπέσωσιν εἰς τὸ αὐτὸ ἀτύχημα, ἀνήσυχοι ἀνεβίβασαν εἰς τὴν ἔρημον ἀκρόπολιν καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας καὶ γέροντας, οἱ πλείους δὲ αὐτῶν ὠχυρώθησαν ἐντὸς τῶν πλησίον τῆς ἀκροπόλεως οἰκιῶν, ἵνα κυριεύωσιν οὕτω τοῦ ὕδατος τῆς μόνης πηγῆς, τῆς ὑπὸ τὸ φρούριον κειμένης. Ἦλπισαν δὲ ἰσχυροὺς μὲν ἑαυτοὺς πρὸς πᾶσαν ἐνδεχομένην ἐσωτερικὴν ἐπίθεσιν, ταχίστην δὲ τὴν βοήθειαν τῶν περιοίκων Τούρκων ἐλευσομένην. Μετὰ τούτων συγκατεσκηνώσαντο ἐξ ἀνάγκης καὶ οἱ τοῦ Αἰγίου, ἐν λυπηροτέρᾳ τῆς τῶν ἄλλων εὑρεθέντες καταστάσει, καὶ ὅλοι ὁμοῦ ἐσχημάτιζον σῶμα ἑξακοσίων ἐνόπλων.

Ὁ Πανουριᾶς καὶ οἱ ἄλλοι ἐμεθοδεύθησαν τὸ ἀκόλουθον στρατήγημα πρὸς πλείονα ἐμψύχωσιν τοῦ τόπου. Ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Ἀμφίσσης φθάσας ἐσπευσμένως ἄνθρωπός τις ἀνήγγειλεν, ὅτι εἶδεν ὀφθαλμοφανῶς ἐλλιμενισθέντα ῥωσσικὰ πολεμικὰ πλοῖα. Ἀμέσως δὲ ἐνθουσιασθέντες ἐκ τοῦ ἀκούσματος αὐτοῦ οἱ περὶ τὸν Πανουριᾶν, ἀνεβόησαν: «*Τί λοιπὸν προσμένομεν ἀκόμη*;»

Καὶ Ἀμφισσεῖς καὶ Οἰανθεῖς ἐκίνησαν τὴν πρωΐαν τῆς 27 μαρτίου κατὰ τῆς πόλεως ἔνθεν καὶ ἔνθεν, εἰς τρία διηρημένοι μέρη. Τὸ

μὲν ἀριστερὸν ὡδήγει ὁ Γούρας, τὸ δὲ δεξιὸν ὁ Παπανδριᾶς καὶ Μανίκας, τὸ δὲ κέντρον ὁ Πανουριᾶς. Οἱ Οἰανθεῖς ἔφερον καί τινα τηλεβόλα ἐκ τῶν πλοίων αὐτῶν. Μετὰ τετράωρον προσβολὴν, πανταχόθεν γενομένην, ἐκυριεύθη ἡ πόλις· οἱ δὲ Τοῦρκοι, ἐξαιρέσει Ἀλβανῶν τινων παραδοθέντων, ἐκλείσθησαν ἐν τῇ ἀκροπόλει. Αὕτη ἐστερεῖτο καὶ δεξαμενῶν καὶ πηγαίου ἢ φρεατίου ὕδατος. Ἅμα δὲ γενομένων τῶν Ἑλλήνων κυρίων τῆς ἔξω πηγῆς, οὐδεὶς εἰς τοὺς Τούρκους ἔμενε πλέον ἀπαλλαγῆς τρόπος. Τῇ 8 ἀπριλίου ἐξώρμησαν ἀπελπιστικοὶ οὗτοι, ἵνα καταλάβωσι τὴν θέσιν τοῦ ὕδατος· ἀπέτυχον ὅμως, δεκατριῶν φονευθέντων, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Χάϊτας. Τελευταῖον δ' ὑπείκοντες ὑπὸ τὴν ἀκαταμάχητον ἀνάγκην τῆς δίψης, οἱ βέγηδες καταβάντες εἰς τὸν Πανουριᾶν ἠρώτησαν: «*Ποιὸς εἶναι ὁ* »*ἀφέντης σας, νὰ προσκυνήσουμε*;— *Νά! ἐγὼ 'μαι ὁ ἀφέντης σας,* »*καὶ 'ς ἐμένα θὰ προσκυνήσετε*», ἀπεκρίθη ὁ Πανουριᾶς. Ἄνευ δὲ λόγων περαιτέρω ἐξῆλθον ἅπαντες τῆς ἀκροπόλεως τῇ 10 ἀπριλίου, παραδόσαντες προηγουμένως τὰ ὅπλα. Ἡ πολιορκία διήρκεσε δεκατριήμερος.

Ἡ κυριότης ἑξακοσίων ὁπλίσεων ἐν ὥρᾳ τοιαύτῃ ἦτο σημασία τις· ἡ δ' ἀπαρχὴ αὕτη τῆς πολεμικῆς ἐπιτυχίας ἐνεψύχωσεν ἰσχυρῶς τὰ πνεύματα τῶν τε Φωκέων καὶ τῶν περιοίκων. Ἀλλὰ δυστυχεῖς εἰσιν οἱ τύραννοι, καὶ μάλιστα ἀλλόφυλοι καὶ ἀλλόπιστοι τύραννοι, αἰχμάλωτοι γινόμενοι ἐπαναστατικῆς ἐποχῆς, καὶ ταύτης μόλις ἀρχομένης. Αἱ προφορικαὶ ἢ καὶ γραπταὶ συνθῆκαι οὐδὲν ἄλλο εἰσὶ δι' αὐτοὺς, ἢ πρόσκαιρός τις παρηγορία καὶ βάσανος διαρκεστέρα. Μόνοι ἐκ τούτων ἐπέζησαν, ὅσοι ἐπέτυχον μεταβιβασθέντες εὐθὺς εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν, ἢ προεστατεύθησαν καλῶς, ἐξαγορασθέντες ἔπειτα ἢ ἀνταλλαγέντες δι' αἰχμαλώτων Ἑλλήνων· οἱ λοιποὶ δὲ πάντες ὑπέστησαν πᾶσαν σκληρὰν περιπέτειαν ἕνεκα τῶν φυσικῶν ἀνωμαλιῶν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἐπὶ τέλους αὐτὴν ἔτι τὴν διὰ μαχαίρας ἐξολόθρευσιν ἕνεκα τῆς ἐκτάκτου δεινότητος περιστάσεων, τῶν μὲν συνεπῶν, τῶν δὲ ἀπροόπτων. Οὕτω παραδοθέντες οἱ Τοῦρκοι τῆς Ἀμφίσσης καὶ οἱ τοῦ Αἰγίου, ἄλλοι μὲν, ἢ οἱ βέγηδες, ἐκρατήθησαν, γνωμοδοτήσει τοῦ Γούρα, ὡς ἐνέχειρα ἐν τῇ πόλει, κατοικήσαντες ἐν ταῖς ἰδίαις οἰκίαις, ἢ συγκατοικήσαντες ἕνεκα ἀσφαλείας πλειοτέρας μετὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς πόλεως, οὓς εἶχον σχετικωτέρους· ὅλοι δὲ οἱ λοιποὶ διενεμήθησαν εἰς τὰ χωρία, σφαγέντες μετ' οὐ πολὺ διὰ διαφόρους λόγους. Καὶ ἐν

τῇ Στερεᾷ καὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ πολλαχοῦ τῶν νήσων ὁ κυριώτερος τῶν λόγων αὐτῶν ἦτο εἷς, ἡ χρησιμότης τῶν αἰχμαλώτων ὡς ὁδηγῶν τῶν ἄλλων ἔξωθεν ἐπερχομένων Τούρκων, διότι ἐγνώριζον οὗτοι ἐπιτοπίως καὶ ὅλας τὰς ὁδοὺς καὶ ὅλας τὰς θέσεις καὶ ὅλην ἐκ τοῦ πλησίον τὴν στρατιωτικὴν κατάστασιν τῶν Ἑλλήνων. Μεγάλων ἀληθῶς δυστυχημάτων ἐγένοντο παραίτιοι, ὅσοι σωζόμενοι ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τοῦ θανάτου, ἐπανήρχοντο μετὰ τῶν πολεμίων δυνάμεων, πρῶτοι καὶ κύριοι ὁδηγοὶ τούτων (α).

Δωρὶς (Λιδωρίκιον).

Πρωτεύουσα τῆς ὁμωνύμου τραχυτάτης καὶ λυπρογαίου μικρᾶς ἐπαρχίας, πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀμφίσσης, ἡ Δωρὶς ἠκολούθησεν ἀμέσως αὐτὴν κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα. Τέσσαρα χωρία ταύτης, κείμενα πρὸς τὴν δυτικὴν σειρὰν τῆς Οἴτης, τὴν Ζώναν λεγομένην, διασώζουσιν ἔτι τὸ ἰδίωμα τῆς ἀρχαίας αὐτῶν διαλέκτου, καὶ οὐδέποτε ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν ὑπετάγησαν διὰ τὴν ἀγρίαν καὶ βραχώδη ὀρεινὴν χώραν, ἣν οἰκοῦσι.

Ὁπλαρχηγὸς τῆς Δωρίδος ἦν ὁ Δῆμος Σκαλτσᾶς, καταγόμενος ἐκ τῆς Ἀρτοτήνης καὶ πρωτοπαλλήκαρον ὢν ἄλλοτε τῶν Κοντογιανναίων. Ἀνὴρ σύννους καὶ βαρὺς, ἀλλὰ δυσειδέστατος τὴν ὄψιν, ὡς τερατώδη φέρων φυσιογνωμίαν προσώπου διὰ τὸ ὅλως ἀγριωπὸν καὶ παράδοξον τῶν χαρακτήρων αὐτῆς, δυσπολιτευτότερος δὲ τοῦ Πανούριᾶ, ἀλλ' ἐφάμιλλος τοῖς πατριωτικοῖς αἰσθήμασι, μεγαλητέραν ἡ ἐκεῖνος ἀπήλαυε φήμην ἐπὶ γενναιότητι καὶ ἐπιβρόην ἐξαιρετικὴν ἐξήσκει.

Ἐπὶ τοῦ πρὸ ὀλίγου κινηθέντος πολέμου τοῦ σουλτάνου κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ὡς ἄλλοι πολλοὶ τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Στερεᾶς, καὶ ἰδίως ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσου, οὕτω καὶ ὁ Σκαλτσᾶς, ὡς εὐνοούμενος πρότερον παρὰ τοῦ τυράννου αὐτοῦ τῆς Ἠπείρου, ἐθεωρεῖτο ὕποπτος καὶ ἐπίσης, ὡς οἱ ἄλλοι, μυστικὰς ἔχων ὁδηγίας πρὸς στρατολογίαν καὶ ἀντίκρουσιν κατὰ τῶν σουλτανικῶν δυνάμεων. Τὴν ἰδέαν ταύτην ὑπεστήριζεν ἔτι μᾶλλον παρὰ τῇ τουρκικῇ ἐξουσίᾳ ἡ διαγωγὴ τῶν συμμαχησάντων ἀναφανδὸν μετὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ Σουλιωτῶν. Διὰ τοῦτο, εἷς τῶν πολλῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ διορισθέντων στρατηγῶν, ὁ Μπαμπᾶ πασσᾶς, μόλις φθάσας εἰς Λάρισσαν, διε-

τάγη, ἵνα στρέψῃ πρὸς τὰς ἔσω τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τοῦ Θυάμου ἐπαρχίας, καθαρίσῃ δ' αὐτὰς τῶν ὑπόπτων ὁπλαρχηγῶν καὶ πάσης ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ἐνδεχομένης πολεμικῆς παρασκευῆς, καὶ οὕτω διευθυνθῇ εἰς τὰ Ἰωάννινα. Ἦν δ' ὁ Μπαμπᾶ πασσᾶς διαβόητος ἐπὶ ὠμότητι, ἄλλος Χασὰν πασσᾶς τῆς Εὐβοίας, ὁ ἐπονομασθεὶς διὰ τὸ αἱμοβόρον αὐτοῦ Χασὰπ πασσᾶς (σφαγεὺς σατράπης,) καὶ παντα-χοῦ τὸν τρόμον ἡ παρουσία αὐτοῦ ἐνεποίει. Ἀγαθῇ ὅμως τύχῃ ἔφερε παρ' ἑαυτῷ γραμματέα τὸν Νικόλαον Λασπᾶν, μεμυημένον ὄντα τοῦ ὅλου ἐθνικοῦ μυστηρίου, καὶ διὰ τρόπων ἰδίων προλαμβάνοντα τοὺς σκοποὺς, οὓς ὁ σατράπης εἶχε κατὰ διαφόρων προσώπων.

Ἐκ τῆς Λαμίας ἤρξατο ὁ Μπαμπᾶ πασσᾶς ἐνεργεῖν καὶ διατάσ-σειν συμφώνως πρὸς τὴν νέαν ἀποστολὴν, ἣν ἔλαβε. Ὁ Ἰωάννης Δυο-βουνιώτης, ὁπλαρχηγὸς τῆς Λαμίας καὶ τῆς Ὀπουντίας Λοκρίδος, ὑπεκρίθη ἐπιτηδείως, δόσας τὰ πιστά. Ὁ Μῆτσος Κοντογιάννης, ὁ-πλαρχηγὸς τῆς Ὑπάτης, ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῖς Τούρκοις σουλτανικός. Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσου, ὁπλαρχηγὸς Λεβαδείας, ἐν δεινοτάτῃ ἤδη εὑρεθεὶς θέσει, οὐ μόνον ὡς μὴ πιστευθησόμενος, καὶ ἂν ἀπειράκις ὑ-πισχνεῖτο πίστιν τῷ σουλτάνῳ, ἀλλὰ καὶ ὡς γνωρίζων τὰς ἐναντίον αὐτοῦ ἀδυσωπήτους δυσμενείας τῶν Τούρκων τῆς τε Βοιωτίας, Εὐ-βοίας καὶ Ἀττικῆς, προέλαβε φυγών. Ὁ δὲ Σκαλτσᾶς, παραγενομέ-νου εἰς τὸ Βελούχοβον τῆς Δωρίδος τοῦ Μπαμπᾶ πασσᾶ, οὐδόλως ἐ-νεφανίσθη αὐτῷ, καίτοι ζητηθεὶς, λόγῳ ὅτι κατεδίωκε τότε λῃστὰς ἀναφανέντας ἐν τοῖς ὄρεσι. Τὴν τοιαύτην παράστασιν, γενομένην πα-ρὰ τῶν προκρίτων ἀντιπροσώπων τῆς Δωρίδος Παναγιώτου Λιδωρί-κη καὶ Τριανταφύλλου Ἀποκορίτου, δυσαρέστως μὲν ἤκουσεν, ἀλλὰ παρεδέχθη ὁ Μπαμπᾶ πασσᾶς, ἀφ' οὗ εἶδεν ἐρευνήσας, ὅτι οὐδεμία στρατιωτικὴ παρασκευὴ ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ἐνηργεῖτο.

Οὕτω διέφυγον περὶ τὰ τέλη τοῦ 1820 οἱ ῥηθέντες ὁπλαρχηγοὶ τὸν κίνδυνον, ὃν ἠπείλει ἡ ἀγριότης τοῦ Μπαμπᾶ πασσᾶ· ἐλθόντος δὲ τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου, οὐδ' ἐπὶ μίαν ἡμέραν ἄφησεν ἥσυ-χον τὸν Σκαλτσᾶν τὸ ἠθικὸν τρόπαιον τοῦ Πανουριᾶ, ὡς πρώτου κινήσαντος ὅπλα. Ὑπείκων τῇ συνειδήσει καὶ τῷ καθήκοντι ἑαυτοῦ, συνηγροικήθη οὗτος εὐθὺς μετὰ τοῦ Ἀναγνώστου Λιδωρίκη καὶ τοῦ Παπαγεωργίου Πολίτη. Τῇ δὲ 28 μαρτίου ὑψώσας τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, αὐτὸς μὲν εἰσῆλθεν αὐθημερὸν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, τὸν δὲ ὑφοπλαρχηγὸν αὐτοῦ Θεόδωρον Χαλβατσῆν ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ὕλαιον

(τὸ Μαλανδρῖνον), κείμενον νοτιοδυτικῶς ταύτης. Τῆς κωμοπόλεως αὐτῆς οἱ Τοῦρκοι ἀντέστησαν κατ' ἀρχὰς, συγκεντρωθέντες ἐντὸς οἰκιῶν τινων· ἀλλὰ βλέποντες θυσιαζομένους ἑαυτοὺς ἄνευ ἐλπίδων περαιτέρω, παρέδωκαν μετὰ δύο ἡμέρας τὰ ὅπλα, αἰχμάλωτοι γενόμενοι τοῦ πολέμου. Ἐκαθαρίσθη ἐντεῦθεν τὸ ἔδαφος τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀμφίσσης καὶ τῆς Δωρίδος ἀπὸ τῶν ἐνόπλων Τούρκων ἄνευ δυσκολίας μεγάλης· τῆς δὲ τρίτης, ἡ καὶ συγχρόνου σχεδὸν, ἐπαναστατικῆς σκηνῆς τῆς Στερεᾶς ἄρχεται ἡ

Λεβαδεία (Λειβαδιά).

Πλατύτερον αὕτη ἔλαβε κύκλον ἐνεργείας διά τε τὴν κεντρικὴν θέσιν, τὰ ἐνεργότερα πνεύματα καὶ τὰ πλείονα μέσα, ἅπερ διέθετε. Ἐὰν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἐλογίζετο ὡς μία τῶν ἐπισημοτέρων πόλεων μόνης τῆς Βοιωτίας, κατὰ τοὺς νεωτέρους ὅμως μόνη τοιαύτη διεκρίνετο καθ' ἅπασαν τὴν Στερεὰν, τὴν ἔσω τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τοῦ Θυάμου. Ἡ Λεβαδεία, καίτοι μεσόγειος, αὐτόχρημα ἦν ἡ παράλιος πόλις τῶν Πατρῶν τῆς Πελοποννήσου, διότι καὶ πληθυσμὸν ἱκανὸν μέχρι τῶν δεκακισχιλίων ἔφερε, καὶ διοίκησιν σχετικῶς ἄνετον, καὶ προκρίτους σοβαροὺς, καὶ γαιοκτημοσύνην πολλὴν, καὶ βιομηχανίαν καὶ ἐμπορίαν ἐκέκτητο. Ὡσαύτως, ἐὰν ἐτιμᾶτο ἄλλοτε διὰ τὸ ἄντρον τοῦ Τροφωνίου καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα αὐτῆς, ἤδη διέφερεν ὡς ἔχουσα ἀντὶ τοῦ Τροφωνίου μὲν νουνεχεῖς καὶ ἰσχυροὺς προκρίτους, ἀντὶ τῶν μνημείων δὲ ὅπλα γενναῖα καὶ ἐλευθεριάζοντα.

Περὶ τὸ ὄρος τοῦ Ἑλικῶνος καὶ ὀλίγῳ μακρὰν τῆς μεγάλης Κωπαΐδος λίμνης ἡ πόλις τῆς Λεβαδείας ᾤκισται ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἄλσους τοῦ Τροφωνίου καὶ παρὰ τὴν Ἐρκύνην πηγὴν, ἣν σχηματίζει ἡ ἕνωσις δύο ῥυάκων τῆς Λήθης καὶ τῆς Μνημοσύνης κατὰ τοὺς ἀρχαίους. Ἐν αὐτῇ ἡ Ἑταιρία τῶν Φιλικῶν ἤνθει, καὶ ἀπ' αὐτῆς διεδόθη καθ' ὅλην τὴν πέριξ χώραν. Ὁ Νικόλαος Νάκος, ἄλλος Ἀσημάκης Ζαήμης τῆς Πελοποννήσου, ὡς πρόσωπον σοβαρὸν καὶ ἔξοχον, καὶ ὁ Ἀθανάσιος Διάκος, ἄλλος Ἠλίας Μαυρομιχάλης τῆς Λακωνίας δι' ἀνδρείαν, φιλελευθερίαν καὶ δημοτικότητα, ἦσαν οἱ δύο ἄξονες, περὶ οὓς ἐστρέφοντο ἅπαντες οἱ λοιποὶ, οἱ μὲν πολιτικοὶ περὶ τὸν πρῶτον, οἱ δὲ στρατιωτικοὶ περὶ τὸν δεύτερον. Ἐκεῖ ἔτυχον τῆς Ἑταιρίας ἀπόστο-

λοι ἄλλοι τε καὶ ὁ Ἀθανάσιος Ζαρείφης, μικρᾶς μὲν διανοητικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως ἄνθρωπος, μεγάλα ὅμως διαπραξάμενος διὰ τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ αὐτοῦ πνεύματος καὶ ἐν τῇ διψώσῃ τὴν ἐθνικὴν ἐλευθερίαν καρδίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸς διένειμε καὶ τὰ μεγαλήτερα στρατιωτικὰ ἀξιώματα καὶ τὰς ὑψηλοτέρας πολιτικὰς θέσεις ἐν ὀνόματι τῆς Ἑταιρίας. Γελοῖα μὲν φαίνονται ἤδη τὰ τοιαῦτα, τῶν πραγμάτων παρελθόντων· χρησιμώτατα ὅμως μέσα ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τῶν πραγμάτων κατεπειγόντων.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην (ἡ πρὸ δύο μηνῶν τῆς ἐπαναστάσεως) βοεβόνδας διετέλει ἐν Λεβαδείᾳ ὁ Καρᾶ-Ἰσμαὴλ ἀγᾶς, ἀνὴρ πνεύματος, πείρας πραγμάτων καὶ μεγάλης περιουσίας. Διδόμενα ἄλλα,καὶ μάλιστα οὐ μόνον ἡ ἐμφάνισις ξένων προσώπων, ὡς τοῦ Ζαρείφη καὶ λοιπῶν, ἀναφανδὸν προστατευομένων παρὰ τοῦ Ἰωάννου Λογοθέτου, ἀλλὰ καὶ μεταβολή τις τῶν πνευμάτων φαινομένη καὶ περιφρονήσεις γινόμεναι κατὰ τῶν Τούρκων, ἔπεισαν τοῦτον, ὅπως ὑπονοήσῃ ἕτοιμον ὂν πρὸς ἔναρξιν κίνημά τι τοῦ τόπου. Ἀλλ', ἐπειδὴ παρὰ τοῖς Τούρκοις ἐν γένει ἀδύνατος ἐθεωρεῖτο πᾶσα περὶ ἐλευθερίας σύλληψις καὶ ἐπιχείρησις τῶν «γκιαούρων»· ἐπειδὴ ὁ φόβος περὶ τοῦ ῥαδιούργου πνεύματος καὶ τῆς ἐπιῤῥοῆς τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, καίτοι πολιορκουμένου, ἀνησύχει πάντοτε τοὺς ἐπιτετραμμένους τὴν τουρκικὴν διοίκησιν κατὰ τὴν Στερεὰν καὶ τὴν Πελοπόννησον· ὁ βοεβόνδας οὗτος ὑπέλαβεν αὐτὸν τὸν Ἀλῆ πασσᾶν ὑπενεργοῦντα ὑπὲρ ἑαυτοῦ διὰ τῶν προεστώτων καὶ ἄλλων τὴν ταραχὴν τοῦ τόπου, καθ' ὅσον ἐγνώριζεν ἐπὶ πᾶσιν, οἵας πρότερον ἀπήλαυον αὐτοὶ εὐνοίας ἰδιαιτέρας καὶ προστασίας παρὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα λοιπὸν τοῦτο κατεμήνυσε πρὸς τὸν Ἰουσοὺφ πασσᾶν τῆς Εὐβοίας, διάδοχον τοῦ ἀποθανόντος Χασὰν πασσᾶ, ὑπάρχοντα τότε ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Ἰωαννίνων, οὐ μόνον τοὺς προεστῶτας Νικόλαον Νάκον, Ἰωάννην Στάμου Λογοθέτην καὶ Ἰωάννην Φίλωνος, ἀλλὰ καὶ τὸν Λάμπρον Νάκον καὶ τὸν Ἐμμανουὴλ Σπυρίδωνος καὶ πλείστους ἄλλους τῶν ἐκλεκτοτέρων τῆς ἐπαρχίας προσώπων, ὡς ἐνεργοῦντας ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ τὴν ἀνταρσίαν τῆς Λεβαδείας, καὶ τὴν ἄδειαν ἐζήτησε τῆς ἀμέσου θανατώσεως αὐτῶν· προσέθετο μάλιστα, ὅτι ἐν περιπτώσει ἐναντίᾳ ἀπειλεῖται ἡ ἀναστάτωσις οὐ μόνον τῆς Λεβαδείας, ἀλλὰ καὶ τῶν πέριξ ἐπαρχιῶν, δι' ἣν οὗτοι ἔχαιρον ἐπιῤῥοὴν παρ' ἁπάσαις. Μετὰ τῶν ἀνωτέρω συμπεριέλαβεν ὁ βοεβόνδας καὶ τὸν Παναγιώτην Λιδωρίκην, καταγόμενον

μὲν ἐκ τῆς Δωρίδος, ἀλλ' ἐγνωσμένον ὡς ἐμπιστευτικὸν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ πρόσωπον, καὶ τυχόντα κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐν τῇ Λεβαδείᾳ. Φοβερὰ ἀληθῶς ὑπῆρχε καταμήνυσις τοιαύτης φύσεως οὐ μόνον διὰ τὸ φιλύποπτον καὶ τὸ σύστημα τῶν τυράννων, ἀλλὰ καὶ ὡς γενομένη ἐν ὥρᾳ, καθ' ἣν αὕτη μὲν ὑπεστηρίζετο καὶ ἐκ τοῦ διπλοῦ παραδείγματος τῶν συμμαχούντων μετὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ Σουλιωτῶν καὶ τῶν συμμαχούντων τοῖς Σουλιώταις ἀλληπασσιζόντων Τουρκαλβανῶν· τὸ δὲ κήρυγμα τοῦ παρασκευαζομένου ἑλληνικοῦ πολέμου εἰσέτι ἀνεβάλλετο. Χάρις δὲ, ὅτι, προδοθείσης εὐθὺς τῆς μυστικῆς ταύτης καταγγελίας, οἱ ῥηθέντες προεστοὶ ἀπέστειλαν κατόπι πρός τε τὸν Ἰουσοὺφ πασσᾶν καὶ τὸν Μαχμοὺτ πασσᾶν Δράμαλην, καὶ ὑπερασπίσαντες ἑαυτοὺς διὰ τῆς παντοδυνάμου παρὰ τοῖς Τούρκοις δωροδοκίας ὡς συκοφαντουμένους μὲν σκληρῶς, ἀθῴους δὲ ὄντας καὶ πιστοὺς διατελοῦντας ὑπὸ τὸν σουλτάνον, κατώρθωσαν οὐ μόνον τὴν πτῶσιν τοῦ κατηγόρου βοεβόνδα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλλαγὴν τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως τῆς τοπικῆς ἐξουσίας. Οὕτως ἀντικατέστη τότε παρὰ μὲν τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ βοεβόνδας ὁ ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης Χασὰν ἀγᾶς, πολλῷ κατώτερος καὶ τῷ πνεύματι καὶ τῇ τόλμῃ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ Καρᾶ-Ἰσμαὴλ ἀγᾶ· παρὰ δὲ τοῦ Μαχμοὺτ πασσᾶ ἕτερός τις δερβὲν-ἀγᾶς, διατεταγμένος, ἵνα ἀκούῃ τὰς συμβουλὰς τῶν προεστώτων τῆς Λεβαδείας. Συνήθως ὁ κατὰ τμήματα δερβὲν-ἀγᾶς ἐχορήγει τοῖς βοεβόνδαις τὴν ἐκτελεστικὴν αὐτῶν δύναμιν. Μόνον ὁ Ἰουσοὺφ πασσᾶς ἀπέστειλεν ἔπειτα συλλαβὼν τὸν Παναγιώτην Λιδωρίκην, ὡς μᾶλλον ὕποπτον, δι' ὃν εἴπομεν λόγον· ἀλλὰ καὶ τοῦτον μεταφερόμενον διὰ θαλάσσης, ὡς οὔσης ὑπόπτου πάντοτε τῆς ξηρᾶς, ἔσωσαν τότε οἱ ἐν Πάτραις Ἑταῖροι, εἰδοποιηθέντες παρὰ τῶν ἐν Αἰγίῳ Λέοντος Μεσηνέζη καὶ Ἀνδρέου Λόντου. Κατ' εἰσήγησιν τῶν Ἑταίρων αὐτῶν, μεθυσθέντων τῶν «μπουπασιρέων» Τούρκων, ὁ Λιδωρίκης ὡδηγήθη νυκτὸς εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Νικολάου Κοντογούρη διευθυνόμενον ἀμερικανικὸν προξενεῖον, καὶ παρ' αὐτοῦ εἴς τι ἰθακήσιον πλοῖον, ὁρμίζον μακρὰν τοῦ λιμένος ὡσεὶ μίαν ὥραν, ὅπου ἐκρύπτετο καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσου. Τῇ δὲ 19 μαρτίου προσελθόντες ἐν τῷ πλοίῳ διάφοροι τῶν Πατρέων, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἰωάννης Ἰκπαδιαμαντόπουλος, ὡς καὶ ὁ Δρόσος Μανσόλας, συνεσκέφθησαν καὶ ἁρμόδιον εὗρον, ὅπως μεταβῇ ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν. Τελευταῖον δὲ, κινηθείσης τῇ 21 μαρτίου τῆς πόλεως τῶν Πατρῶν, οἱ μα-

ταίως ἀναζητοῦντες τὸν Λιδωρίκην Τοῦρκοι τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ ἠναγκάσθησαν, ὅπως κλεισθῶσιν ἐν τῇ ἀκροπόλει μετὰ τῶν ἄλλων.

Καὶ ὁ Νικόλαος Νάκος καὶ ὁ Ἀθανάσιος Διάκος τὸν αὐτὸν μὲν ζωηρότατον πατριωτισμὸν ἔπνεον, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ἄμεσον κίνησιν τῆς Βοιωτίας ἐδιχογνώμουν. Ἡλικίαν φέρων πρεσβύτιδα ὁ Νάκος, μεγαλοπρεπὴς τοῖς φρονήμασι καὶ τοῖς λόγοις, ὅλος νοῦς καὶ καλὴ θέλησις, ἐξαίρετον δ' ἔχων τῷ Θείῳ πεποίθησιν, γραμμάτων ἑλληνικῶν γεγευκὼς καὶ ὑπόληψιν γενικὴν ἀπολαύων παρά τε τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς Τούρκοις, ἔκρινεν ἀναγκαῖον, ἵνα προηγηθῶσιν αἱ ὀρειναὶ ἐπαρχίαι τῆς Φθιώτιδος, δι' ὃν οἱ Τοῦρκοι διετήρουν ἐν τῇ Λαμίᾳ σταθμὸν στρατιωτικὸν πάντοτε, δι' ἣν οἱ ὁπλαρχηγοὶ ταύτης Δυοβουνιώτης καὶ Κοντογιάννης διέθετον πολυάριθμον σχετικῶς δύναμιν ὅπλων, καὶ διότι ἡ Βοιωτία, ἐπίπεδος γεωγραφικῶς, παρὰ τὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἱκανὰ ὅπλα τῶν ἐν τῇ Λεβαδείᾳ, Θήβαις καὶ Λοκρίδι Τούρκων, ἠπειλεῖτο ἑτοίμως καὶ παρὰ τῶν ἐν τῇ γείτονι Χαλκίδι τῆς Εὐβοίας. Ἡλικίας νεωτέρας καὶ μόλις ἄγων τὸ τριακοστὸν ἔτος, ὁ Διάκος, συνεννοούμενος τακτικῶς μετὰ τοῦ Πανουριᾶ καὶ τοῦ Δυοβουνιώτου, ἐφρόνει τὸ ἐναντίον, θεωρῶν, ὅτι τὸ παράδειγμα τῆς Λεβαδείας, ὡς κέντρου καὶ μεγάλην πάντοτε ἐπιρροὴν ἐξασκούσης, ἔσεται μόνον ἁρμόδιον πρὸς τὴν ἄμεσον ἐπέκτασιν τῆς ἐπαναστάσεως καθ' ἁπάσας τὰς πεδινὰς καὶ ὀρεινὰς ἐπαρχίας· διὰ δὲ τῆς καταλήψεως τῶν Θερμοπυλῶν, εἰ μὴ ἡ ἐπανάστασις ἐγενικεύετο ἐπὶ τῆς Θεσσαλίας, ἔκρινεν ἀποσοβουμένους εὐκόλως τοὺς ἔξωθεν κινηθησομένους βαρβάρους. Ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης κεκηρυγμένοι ἦσαν καὶ οἱ προεστῶτες Ἰωάννης Λογοθέτης καὶ Ἰωάννης Φίλωνος μετὰ τοῦ Λάμπρου Νάκου. Ὑπὲρ αὐτῆς τέλος ἐκηρύχθη καὶ ὁ Νικόλαος Νάκος, ἀφ' οὗ εἶδε τοὺς πάντας συμφώνους, καθ' ὅσων ἐξηγήθη παρατηρήσεων. Σημειωτέον δ', ὅτι οἱ προεστῶτες τῆς Λεβαδείας, ὡς καὶ οἱ τῆς Πελοποννήσου, εἶχον ἀπολέσαι καταστάσεις ἀξίας λόγου, ἃς καὶ ἀπώλεσαν, τὰς μεγαλητέρας ἔπειτα ὑποστάντες καταστροφὰς καὶ δυστυχίας.

Καθὼς ὁ Πανουριᾶς καὶ Σκαλτσᾶς, οὕτω καὶ ὁ Ἀθανάσιος Διάκος ἀνεδείχθη ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ οὐχὶ διὰ κληρονομικῆς ὁπλαρχηγίας. Δωρεὰν τὴν γενεθλίαν γῆν ἐκ τοῦ χωρίου Μοσενίτσης, ἔκλινε, δεκαεπταετὴς ὤν, γόνυ μετανοίας ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, κειμένῳ κατὰ τὸ Ἐρίνεον (τὴν Ἀρτοτήναν). Ἀγαπήσας δ' οὕτω τὸν βίον τῶν μοναστῶν, διετέλει πρῶτον παῖς μοναστοῦ (κα-

λογεροπαΐδι), καὶ μετέπειτα ἐχειροτονήθη Διάκονος. Ἀλλὰ καὶ πρότερον καὶ ἤδη ἐνοχλούμενος, ὡς ὡραῖος, ὑπὸ τῆς βδελυρίας ἑνὸς τῶν ἀγάδων τῆς Δωρίδος Φερχὰτ ἐφφένδου, ἐγκατέλειψε προτροπῇ τοῦ ἡγουμένου τὴν μονὴν καὶ πρὸς τὸν ὁπλαρχηγὸν Σκαλτσᾶν κατέφυγε, γενόμενος ἀπὸ βασοφόρου μοναχοῦ στρατιώτης ἁρματωλός. Παρ' αὐτῷ ταχεῖαν ἔλαβε πρόοδον, καταστὰς ἀποσπασματάρχης ἐκ τῶν πρώτων. Μετά τινα δὲ χρόνον ἀπῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ταχθεὶς ἐν τῷ σώματι τῶν λογάδων σωματοφυλάκων τούτου (τσοχαδαρέων). Ὅτε δὲ, τῷ 1816, διωρίσθη ὁπλαρχηγὸς Λεβαδείας ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσου, ἔλαβε ζητήσας πλησίον αὐτοῦ τὸν Διάκον, ὡς καὶ τὸν Βασίλειον Βοῦσγον, ἐκ τῶν Ἰωαννίνων. Στρατευόμενος δ' ἔκτοτε ὑπὸ τὸν Ὀδυσσέα, ἀνεδείκνυτο ὁ Διάκος ἄριστος μὲν ἐπὶ ἀνδρείᾳ καὶ τόλμῃ, κρατιστεύων δὲ ὑπὲρ πάντας τοὺς συστρατιώτας περί τε τὴν ταχύτητα τῶν ποδῶν, τὸ πήδημα καὶ τὴν λιθοβολήν. Διὰ ταῦτα, ὡς μόνα ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἰδιάζοντα προσόντα ἑνὸς ἀξίου ἁρματωλοῦ, καὶ δι' οὓς ἤνοε τρόπους ἀγαθοὺς πρὸς πάντας, πρῶτον μὲν ἀνεγνωρίσθη παρὰ τοῦ Ὀδυσσέως εἰς τῶν τῆς πρώτης τάξεως στρατιωτῶν (πρωτοπαλλήκαρον)· ὕστερον δὲ, κηρυχθέντος τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, καὶ φυγόντος τοῦ Ὀδυσσέως ἕνεκα τοῦ Μπαμπᾶ πασσᾶ, διερχομένου τὴν Βοιωτίαν, ἀνηγόρευσαν αὐτὸν, κατὰ τὴν τότε τακτικὴν, τὰ πρωτοπαλλήκαρα τούτου, ἑπτὰ ὄντα τὸν ἀριθμὸν, διάδοχον τῆς χηρευσάσης ὁπλαρχηγίας τῆς Βοιωτίας. Τοιοῦτον ἤθελον καὶ οἱ πρόκριτοι Λεβαδείας τὸν Διάκον, ὡς κοινῇ ἀγαπώμενον· τοιοῦτον ἐκύρωσεν αὐτὸν καὶ ἡ τουρκικὴ ἀρχὴ διὰ τὸν τύπον.

Ἰδοὺ ὁ ὡς στρατιώτης Διάκος, καὶ ὁ μεγάλας ὡς ὁπλαρχηγὸς ὑπισχνούμενος τῇ πατρίδι ὑπηρεσίας Διάκος. Ἐὰν ἤλλαξεν εἶδος βίου, ὡς προωρισμένος δι' ἔργα γενικὰ, διετήρησεν ὅμως τὸν τίτλον τῆς προτέρας αὐτοῦ ἐπαγγελίας, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὁ καλὸς στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ ἐστι καὶ καλὸς στρατιώτης τῆς πατρίδος. Ἦν δὲ ἐλευθερόφρων λίαν, ἀγαθὸς τῇ καρδίᾳ, ἀφιλοχρήματος καὶ ἀγαπῶν τὸ ἀείποτε λαμπρῶς ἐνδύεσθαι. Ὁσάκις μάλιστα διωρίζετο, ὅπως ἐκτελῇ διαταγὰς ἀδίκους καὶ σκληρὰς, ἀπεῖχε· ἕνεκα δὲ τούτου κατέστη ὕποπτος παρὰ τῷ Ἀλῆ πασσᾷ, διατάξαντι μυστικῶς τὴν δολοφονίαν τούτου· ἀλλ' ἐκτιμῶν τὸν ἄνδρα ὁ Ὀδυσσεὺς, οὔτ' ἐξετέλεσε τὴν τοιαύτην διαταγὴν, οὔτ' ἀνεκοινώσατο πρὸς τὸν Διάκον τὸ ἀπόῤῥητον αὐτὸ, καὶ προσωπικὴν παρὰ τῷ Ἀλῆ πασσᾷ ἀνεδέχθη τὴν εὐθύνην,

προσενεγκὼν οὕτω τὴν ἀγαθωτέραν ὑπηρεσίαν τῇ πατρίδι.

Τοῦ Διάκου ἡ σφραγὶς, ὡοειδὴς τῷ σχήματι, σύμβολον ἔφερε τὸν δικέφαλον ἀετὸν τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τὸν Σταυρὸν μετὰ τῶν κεφαλαιωδῶν στοιχείων Ο Θ Ν Κ (ὁ Θεὸς νικᾷ). Ἀπαράλλακτος ἦν καὶ τοῦ Πανουριᾶ ἡ σφραγίς. Ἀνάλογον ἄρα στάδιον δι' ἄνδρα τοιοῦτον μόνος ὑπῆρχεν εἷς ἐθνικὸς πόλεμος· ἀνδρὸς τοιούτου τὴν καρδίαν καὶ τὴν φιλοτιμίαν οὔτε ἐθεράπευεν, οὔτε ἱκανοποίει ὁ περιωρισμένος κύκλος ἐπαρχιακῆς ὁπλαρχηγίας. Καὶ διὰ τοῦτο, ἄλλων μὲν σκεπτομένων, αὐτὸς ἐνήργει· ἄλλων δὲ περιμενόντων, αὐτὸς ἐτάχυνε τὰ πάντα.

Φθίνοντος τοῦ μαρτίου, συνῆλθον ἰδίως ὁ Διάκος, Λογοθέτης, Λάμπρος Νάκος καὶ Φίλωνος· συσκεφθέντες δὲ εὗρον ἀναγκαῖον, ὅπως ἀποστείλωσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ βεβαιωθῶσι περὶ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν κινηθήσεται ἐκ συμφώνου ἡ ἐπανάστασις. Τοιοῦτον ἐξελέξαντο τὸν Βασίλειον Βοῦσγον καὶ συνέστησαν δι' ἐπιστολῆς κοινῆς πρὸς τὸν ἐν Πάτραις Ἰωάννην Βλασσόπουλον. Τῇ 24 μαρτίου ἀναχωρήσας ὁ Βοῦσγος, ἔμαθε τὴν ἐπιοῦσαν ἐν τῇ Οἰάνθῃ τὴν κίνησιν τῆς Ἀχαΐας, καὶ αὐθημερὸν ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ μεγάλην κωμόπολιν Ἀνεμώρειαν (τὴν Ἀράχωβαν). Ἐκεῖ διαβεβαιώσας τοὺς γέροντας τά τε ἐν Πελοποννήσῳ γινόμενα καὶ τὰς συμφώνους προθέσεις τῶν Λεβαδειέων, προέτρεψε τούτους, ἵνα καταλάβωσιν εὐθὺς τὰς ἀναγκαίας ὁδοὺς, καὶ μάλιστα κωλύσωσι πάσης τάξεως ἄνθρωπον διαβαίνοντα ἀπὸ Ἀμφίσσης εἰς Λεβαδείαν καὶ τἀνάπαλιν. Καὶ οὗτοι μὲν ἔπραξαν, ὡς ὡδηγήθησαν, διακοπείσης ἔκτοτε πάσης ἀνταποκρίσεως τῶν Τούρκων τῆς Λεβαδείας καὶ τῆς Ἀμφίσσης. Ὁ δὲ Βοῦσγος καταβαίνων περὶ τὸ μεσονύκτιον τῆς 25 πρὸς τὴν 26 μαρτίου τὸ στενὸν τοῦ Ζεμενοῦ, ἐφόνευσε, τυχόντας ἐν τῷ ἐκεῖ ξενοδοχείῳ, ἕνα ταχυδρόμον τουρκικὸν (τάταρην) καὶ ἕνα Τουρκαλβανὸν, πεμπομένους ἐφίππους παρὰ τῶν Τούρκων τῆς Ἀμφίσσης εἰς τοὺς ἐν Λεβαδείᾳ διὰ τὰ πράγματα τῆς Πελοποννήσου καὶ τὰς ἐπιτοπίους αὐτῶν ὑπονοίας καὶ ἀνησυχίας. Ἀφιχθεὶς εἰς τὴν Λεβαδείαν ἄνευ ἀναβολῆς, ἀνήγγειλε τὰ πάντα τῷ Διάκῳ καὶ τοῖς προκρίτοις, οὓς, συσκεπτομένους ἤδη περὶ τοῦ πρακτέου, προσεκάλεσε παρ' ἑαυτῷ μετὰ σπουδῆς ὁ βοεβόνδας τῆς Λεβαδείας Χασὰν ἀγᾶς. Ἦτο ἤδη ἡμέρα τῆς 26 μαρτίου. Ὁ Διάκος ἐνεθάρρυνε τούτους, φοβηθέντας τότε, καὶ συνώδευσε μετὰ τοῦ Βούσγου καὶ εἴκοσι στρατιωτῶν. Ἅμα δὲ παρουσιασθέν-

τας ἠρώτησεν ὁ βοεβόνδας, πῶς φέρετε μεθ' ὑμῶν τὸν Βοῦσγον, ἐν ᾧ ἐθανάτωσε χθὲς τὸν ταχυδρόμον Τοῦρκον καὶ ἕνα Ἀλβανὸν ἐν τῷ ξενοδοχείῳ τοῦ Ζεμενοῦ; Ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ αὐτῶν οἱ πρόκριτοι ὑπεκρίθησαν πᾶσαν ἄγνοιαν, ἐθεώρησαν ὡς συκοφαντούμενον τὸν Βοῦσγον καὶ μετεπέμψαντο παρὰ τῷ βοεβόνδᾳ τὸν Διάκον, ὅπως βεβαιώσῃ καὶ οὗτος, ὅσα ἔλεγον. Ὁ Διάκος κατὰ πρῶτον μὲν ἀνῄρεσεν ὡς ψευδῆ τὰ κατὰ τοῦ Βούσγου διαθρυλλούμενα· ἔπειτα δὲ ἀποταθεὶς πρὸς τὸν βοεβόνδαν εἶπε: «*Ξέρεις, ἀγᾶ, ὅτι τὸν μουκατᾶ σου δὲν θὰ μπορέσῃς* » *νὰ συμμάσῃς ἐφέτος; Ἔμαθα, ὅτι ὁ Λυσσέος εὐγῆκε ζορμπᾶς εἰς* » *τὸν Μοριὰ μὲ δέκα χιλιάδες· καὶ, ἂν κάμῃ ἐδῶθε, ἀλλοίμονο εἰς* » *τὸν κόσμο, Τούρκους καὶ Ῥωμιούς!*» Καὶ ἐκ τοῦ τρόπου καὶ ἐκ τῶν λόγων αὐτῶν τοῦ Διάκου ταραχθεὶς ὁ βοεβόνδας, διότι τὸ ὄνομα τοῦ Ὀδυσσέως ἐνέπνεε φόβον πολὺν, ἀντηρώτησε: Ἀπρόσβλητος ἄρα ἔσεται παρὰ σοῦ ὁ Ὀδυσσεύς; Ὁ Διάκος παρετήρησε: «*Καὶ πῶς* » *μπορῶ νὰ τὸν βαρέσω, ἀγᾶ, μὲ μόνους ἑκατὸ στρατιώτας, ποῦ* » *ἔχω*»; Ὁ βοεβόνδας ὑπέλαβε: Οἱ χωρικοὶ τῆς ἐπαρχίας ἔχουσιν ὅπλα. «*Ἅρματα, ἀπεκρίθη ὁ Διάκος, μπορῶ νὰ συνάξω, ἀλλὰ* » *πρέπει νά 'χω καὶ μπουγιουρδί*». Ὁ βοεβόνδας συγκατετέθη εὐθύς· καὶ οὕτως ὁ Διάκος, ἐφωδιασμένος καὶ διὰ διαταγῆς περὶ τοῦ ὁπλισμοῦ τῶν χωρικῶν, ἐξῆλθεν αὐθωρεὶ ἐκ τῆς πόλεως, στρατολογῶν ἀναφανδὸν καὶ δραστηρίως· εἰς δὲ τὰ ἀπώτερα μέρη τῆς ἐπαρχίας ἔπεμψε διατάσσων τὴν συγκέντρωσιν τῶν ἐνόπλων ἐν τῇ μονῇ Λυκούρεσι, ἀπεχούσῃ τῆς πόλεως βορειοδυτικῶς ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν.

Τοιαύτη συνέβη ἡ μεταξὺ Διάκου καὶ βοεβόνδα κωμῳδία, τοῦ πρώτου ἀπατῶντος ἐν γνώσει τῶν πραγμάτων, καὶ τοῦ δευτέρου συγχωροῦντος ἐν ἀγνοίᾳ καὶ φόβῳ τὴν ἐξόπλισιν τῆς ἐπαρχίας. Ἀλλ' ἤδη ἀναγγέλλεται ἡ κίνησις τῆς Ἀμφίσσης, ὁ δὲ βοεβόνδας καὶ ἅπαντες οἱ ἐν Λεβαδείᾳ Τοῦρκοι, ὑπὸ φόβου δεινοῦ καταλαμβανόμενοι, ἀναβαίνουσι σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, ὡς καὶ μετὰ τῶν ἐκεῖ τυχόντων Ἀλβανῶν περὶ τοὺς τεσσαράκοντα, εἰς τὸ ἄνω τῆς πόλεως κείμενον παλαιὸν καὶ ἔρημον φρούριον· συγχρόνως δὲ ἱκανοὶ ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τὸν πρῴην βοεβόνδαν Καρᾶ-Ἰσμαὴλ ἀγᾶν, τὸν καὶ ἱκανώτερον καὶ γενναιότερον, κλείονται ἐν τῇ ὑψηλῇ καὶ ὀχυρᾷ θέσει τῆς Ὥρας, κειμένῃ ἐν τῷ μέσῳ τῆς πόλεως. Μόνοι ὁ Σουλεϊμὰν Ποταμᾶς, Ἰβραχὴμ ἀγᾶς, Ζαὴμ ἀγᾶς, Σουλάτσης καὶ λοιποί, ἢ ὡς μὴ προλαβόντες, ἢ

ὡς ἀναβαλόντες τὰ σπουδαῖα ἐπὶ τὴν αὔριον, οὐδόλως μετεκινήθησαν ὀχυρωθέντες ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτῶν οἰκίαις. Τὰ ὅπλα τῶν Τούρκων τῆς Λεβαδείας ἠριθμοῦντο ὅλα μέχρι τῶν ὀκτακοσίων. Ὁ βοεβόνδας Χασὰν ἀγᾶς συναπήγαγεν εἰς τὸ φρούριον καὶ τοὺς προεστῶτας Ἰωάννην Λογοθέτην καὶ Νικόλαον Νάκον, ὡς ἐνέχυρα ἀκινησίας τοῦ τόπου. Ὁ δὲ Καρᾶ-Ἰσμαὴλ ἀγᾶς ἐδικαιοῦτο ἤδη πληρέστατα, δι' ἣν ἔκαμε πρότερον καταμήνυσιν ἐναντίον τῶν προεστώτων.

Ἀλλ' ἡ αὐτὴ περὶ Ἀμφίσσης ἀγγελία ἠλέκτρισεν ὅλους τοὺς Λεβαδειεῖς καὶ τὸν Διάκον, προτρεπόμενον παρὰ τοῦ Πανουριᾶ, ἵνα μὴ ἀναβάλῃ οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν τὴν κίνησιν τῆς Βοιωτίας, καὶ παρακαλούμενον, ὅπως βοηθήσῃ αὐτῷ δι' ἐνόπλων ὅσον τάχιστα. Τότε συνῆλθον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ, ὡς πρὸ ὀλίγου οἱ Ἀχαιοὶ ἐν τῇ τῆς Λαύρας καὶ οἱ Ἀμφισσεῖς ἐν τῇ τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ, ὁ Διάκος, οἱ προκριτώτεροι τῶν χωρίων, ὁ ἐπίσκοπος Ταλαντίου Νεόφυτος καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀμφίσσης (Σόλωνος) Ἡσαΐας, πρὸ ὀλίγου καταβὰς ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἀπεσταλμένος παρὰ τῶν ἐκεῖ Ἑταίρων, καὶ εἷς ὢν τῶν θερμοτέρων ἀνδρῶν πρὸς τὸν πόλεμον. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἀρχιερέως αὐτοῦ, καταγομένου ἐκ τῆς Δεσφίνης, μέγα ἐπήνεγκεν ἠθικὸν ἀποτέλεσμα. Γενομένης συσκέψεως τελειωτικῆς, διότι καὶ ἡ Πελοπόννησος ἅπασα καὶ ἡ Φωκὶς μετὰ τῆς Δωρίδος ὑπῆρχον ἤδη ἐν τοῖς ὅπλοις, ὁ Διάκος τοὺς μὲν χωρικοὺς ὡδήγησεν, ὅπως θανατώσωσιν εὐθὺς τοὺς παρ' αὐτοῖς ὑπάρχοντας Τούρκους ὑπενοικιαστὰς προσόδων (σουμπασίδας)· αὐτὸς δὲ δραμὼν συνέλαβεν ἐν τῇ Ἀμβρυσσῷ (τῷ Διστόμῳ) τὸν ἀδελφὸν τοῦ βοεβόνδα τῆς Λεβαδείας, ἀστυνόμον ὄντα (ζαμπίτην), μεθ' ὅλων τῶν περὶ αὐτὸν, αἰχμαλώτους· πρὸς δὲ τὸν Πανουριᾶν ἀπέστειλε βοήθειαν διακοσίων Ἀνεμωρείων (Ἀραχωβιτῶν) ὑπὸ τὸν Ἀναγνώστην Λαζαρῆν· μετὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον τῆς 28 πρὸς τὴν 29 μαρτίου ἐτοποθετήθη ἐν τῇ ἄνω τῆς πόλεως θέσει τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ κατέναντι τοῦ φρουρίου, ὅπως ὁρμήσῃ ἐκεῖθεν εἰς τὴν πόλιν. Τότε, καὶ ὑπὸ τὰς ὄψεις τῶν Τούρκων αὐτῶν, τυράννων πρὸ τῆς ἡμέρας καὶ ἤδη ἀγωνιώντων τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, κατεκόπησαν πρὸ τῆς πόλεως, ὅσοι τῶν Θηβαίων Τούρκων, τυχόντες ἐν Λεβαδείᾳ, ἐξῆλθον ἐπανερχόμενοι εἰς τὰ ἴδια.

Πρῶτον ἔργον τοῦ Διάκου ὑπῆρξεν ἡ ἐλευθέρωσις τοῦ Νάκου καὶ Λογοθέτου διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς τοῦ αἰχμαλώτου, ἀδελφοῦ τοῦ βοεβόνδα, καὶ τῆς συνοδίας αὐτοῦ. Ἡ ἀνταλλαγὴ αὕτη ἐγένετο αὐθημε-

ρὸν, τῇ 29 μαρτίου. Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον αὐτῆς πρὸς τὴν 30 μαρτίου, συνεννοηθεὶς μετὰ Λογοθέτου, Φίλωνος καὶ Λάμπρου Νάκου, εἰσῆλθεν εἰς τὰ καταλληλότερα μέρη τῆς πόλεως ὁ Διάκος, προηγηθέντων τοῦ Βούσγου καὶ τοῦ Νικολάου Σιμαρέση ἐκ τῆς Ἀναιμωρείας, φέροντος τοῦ δευτέρου ἀναπεπταμένην τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ὁ Διάκος οὐκ εἶχεν ἔτι ἰδίαν σημαίαν. Τότε ἠνώθησαν ὡς παρεσκευασμένοι καὶ οἱ πολῖται τῆς Λεβαδείας, φέροντες κατὰ συνοικίας τὰς σημαίας αὐτῶν, τὴν τῆς Παναγίας, τὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου (α).

Ἀμέσως συνεκροτήθη στενώτατος ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ, τῇ Ὥρᾳ καὶ ταῖς οἰκίαις Τούρκων, δεινῶς ὅλων πολεμουμένων διὰ τῶν πλησίστατα παρακειμένων ὀλιθῶν. Καὶ οἱ μὲν ἐν ταῖς οἰκίαις, εἰ καὶ ἀντέστησαν μετ' ἀπελπισίας, ἐκυριεύθησαν ἐξ ἐφόδου, ὅτε ὁ Βοῦσγος, εἰσπηδῶν ἐν τῇ τοῦ Σουλεϊμὰν Ποταμᾶ, ἐπληγώθη μετὰ ἄλλων, ὁ δ' Ἀθανάσιος Ἀντάρας ἐφονεύθη· κατὰ δὲ τοῦ φρουρίου ὁ Τριαντάφυλλος Βουγιουκλῆς, ὡς ἐντόπιος καὶ γνωρίζων τὰς ἀτραπούς, καὶ ὁ Ἀνδριτσάκος Βέργος, ἐκ τοῦ Αἰγίου τῆς Πελοποννήσου, παλαιὸς στρατιώτης τοῦ Ὀδυσσέως καὶ ἔπειτα τοῦ Διάκου, ἐπεχείρησαν μὲν μετὰ τῶν ἄλλων καὶ κατώρθωσαν ἐν τῷ σκότει μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ἵνα εἰσέλθωσιν ἀκολούθως εἰς τὸ ὑψηλότερον τούτου μέρος ἀπὸ τῆς ὄπισθεν ἀτραποῦ τοῦ Μαντείου τοῦ Τροφωνίου, ἀλλ' ἐννοηθέντες ἐγκαίρως παρὰ τῶν Τούρκων προσεβλήθησαν καὶ, τραυματισθέντος τοῦ Βουγιουκλῆ, ἀπωθήθησαν. Πλὴν ἡ προδοσία κατώρθωσε κατόπιν, ὅτι οὐκ ἠδυνήθη ἡ ἀνδρεία.

Οἱ Ἀλβανοὶ Τοῦρκοι ἐφύλαττον τὴν κάτω μικρὰν πύλην τοῦ φρουρίου. Ἀνῆκον οὗτοι εἴς τινα ἰδιαίτερον τοῦ Ἰωάννου Στάμου Λογοθέτου σωματάρχην Κασὴμ ἀγᾶν, πρὸ μηνὸς δολοφονηθέντα ἐν τῇ Λεβαδείᾳ παρὰ τοῦ Δεμὴρ βεγῆ Κοστούρη, καταγομένου ἐκ μιᾶς τῶν πολυκτημονεστέρων καὶ ἰσχυροτέρων οἰκογενειῶν τῆς ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἀλβανικῆς πόλεως Καστορίας (Κελέθρου). Μεγίστην δὲ πνέοντες ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ Δεμὴρ βεγῆ, ὡς συγγενεῖς τοῦ Κασὴμ ἀγᾶ, τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐθεώρησαν κατάλληλον τὸν παρόντα καιρὸν, καὶ ἀνταποκριθέντες μετὰ τοῦ Λογοθέτου ὑπεσχέθησαν τὴν παράδοσιν τῆς πύλης, ἐὰν καὶ οἱ Ἕλληνες ἀντιπαρέδιδον αὐτοῖς τὸν Δεμὴρ βεγῆν μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Ὥρας, ὅπου συναπεκλείετο καὶ ἐκεῖνος. Ὁ Λογοθέτης καὶ ὁ Διάκος, ὅπως τελειωθῶσι ταχύτερον τὰ τῆς Λεβαδείας, συνω-

μολόγησαν ταῦτα, καὶ οἱ Ἀλβανοὶ παραδόσαντες τὴν πόλην ἐξῆλθον ἔνοπλοι καὶ ἐλεύθεροι ἔμενον παρὰ τῷ Λογοθέτῃ. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς περιστάσεως καταναγκαζόμενοι οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Τοῦρκοι, ὡς μὴ ἔχοντες ἔξοδον οὐδεμίαν, οὔτε ἐλπίδα ταχίστης βοηθείας καὶ σιτίσεως, παρεδόθησαν τῇ 31 μαρτίου, καὶ συνεπῶς ὑπέκλιναν καὶ οἱ ἐν τῇ Ὥρᾳ, ὡς μονωθέντες. Οὕτως ἠλευθερώθη ἀπὸ τῶν ἐνόπλων Τούρκων ἡ Λεβαδεία· τῇ 1 ἀπριλίου ὑψώθη ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἐπὶ τοῦ φρουρίου καὶ τῆς Ὥρας· οἱ δ' Ἀλβανοὶ, ἀναβάλλοντος τοῦ Λογοθέτου τὴν παράδοσιν τοῦ Δεμὴρ βεγῆ, ὁρμήσαντες κατέκοψαν μεληδὸν αὐτόν τε καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ ἅπαντας. Περίεργος ἀληθῶς ἐγένετο ἡ ἀλληλοκτονία αὕτη τῶν Τούρκων, δι' ἣν οἱ μὲν Λεβαδειεῖς οὐκ ἠγανάκτησαν βεβαίως, οἱ δ' Ἀλβανοὶ πιστότατοι ἔμενον παρὰ τῷ Ἰωάννῃ Λογοθέτῃ μέχρι τῆς ἐπισυμβάσης εἰσόδου τοῦ Κιοσσὲ Μεχμὲτ πασσᾶ καὶ Ὀμὲρ πασσᾶ Βρυώνου εἰς τὴν Λεβαδείαν.

Τούτων γινομένων, συνηθροίσθησαν οἱ Λεβαδειεῖς ἅπαντες κατὰ τὴν θέσιν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, καὶ τὴν ἐπανάστασιν αὐτῶν καθηγίασαν διὰ τῆς λαμπροτέρας καὶ ἐνθουσιαστικωτέρας ἐκκλησιαστικῆς τελετῆς. Εἷς μητροπολίτης ὁ Ἀθηνῶν Διονύσιος, καὶ δύο ἐπίσκοποι ὁ Ταλαντίου Νεόφυτος καὶ ὁ Ἀμφίσσης Ἡσαΐας ἐκόσμουν αὐτὴν, εὐλογοῦντες τὸ πλῆθος καὶ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας. Ἐν δὲ τῇ ἀδελφικῇ καὶ παῤῥησιαστικῇ ταύτῃ ἑνότητι καὶ συμπνοίᾳ τοῦ τε ἱεροῦ κλήρου, τῶν προκρίτων καὶ τῶν στρατιωτικῶν, οἱ πάντες πεποίθησιν ἐσχημάτισαν πλήρη, ὅτι ὁ Θεὸς θέλει τὴν ἀνάστασιν τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ ἰδοὺ ἀνακηρύσσονται ὁμοφώνως παρά τε τῶν ἀρχιερέων, τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων τῆς Ἑταιρίας Ἀθανασίου Ζαρείφη καὶ Δήμου Ἀντωνίου, τῆς μὲν Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος « *Κύρσυλοι* » ὁ Νικόλαος Νάκος, ὁ Ἰωάννης Στάμου Λογοθέτης καὶ ὁ Ἰωάννης Φίλωνος (α)· τῆς δὲ Λεβαδείας, προτάσει τῶν κονσόλων, «*Κολονέλος*» ὁ Διάκος καὶ πεντακοσίαρχοι ὁ Βοῦσγος, Ἰωάννης Λάππας, Μῆτρος Τριανταφυλλήνας καὶ Νικόλαος Σιμαρέσης. Τότε ὁ Διάκος ἐσχημάτισε τὴν σημαίαν αὐτοῦ, χρῶμα μὲν φέρουσαν λευκὸν, σύμβολον δὲ τὸν Ἅγιον Γεώργιον καὶ ἐπιγραφὴν μεγάλοις γράμμασιν «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ».

Καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς τῆς Ῥώμης, καὶ ἀπὸ τῆς νεωτέρας τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως τῆς Γαλλίας, ὑπῆρχε γνωστὴ παρὰ

τοῖς Ἕλλησιν ἡ ὕπαρξις τῶν Ὑπάτων, καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἀνωτάτης ἐξουσίας αὐτῶν σοβαρῶς ἦχει. Ὡμολόγηται μὲν, ὅτι μεταξὺ πρωτοτυπίας καὶ ἀπομιμήσεως ἀσύγκριτος ἡ διαφορὰ ἔμενε· ἀλλ', ὅπως ἂν ἔχῃ, τὸ πομπῶδες τῶν κονσόλων ὄνομα ὠφέλησε τότε, διότι καὶ τὸ κίνημα ἐνεψύχωνεν ἠθικῶς, καὶ τὴν ὑπακοὴν ἐπέβαλλεν ὁπωσδήποτε ἐν ἐποχῇ μεγάλης ἀνωμαλίας. Ἐκ τούτων μάλιστα ὁ Ἰωάννης Λογοθέτης πρὸ τῆς θύρας μὲν τῆς οἰκίας αὐτοῦ εἶχε δύο τηλεβόλα, δι' ὧν ἐχαιρέτα πᾶσαν χαρμόσυνον ἀγγελίαν· κατὰ πᾶσαν δὲ ἑορτὴν ὕψωνεν ἐπὶ τοῦ ἱστοῦ καὶ σημαίαν· ἐν δὲ τοῖς ἰδιαιτέροις γράμμασιν αὐτοῦ πρὸς ὁπλαρχηγοὺς καὶ λοιποὺς ὑπεγράφετο: «*Ἰωάννης Στάμου Λογοθέτης Κόνσολας καὶ Ἐλευθερωτὴς τοῦ Χριστωνύμου λαοῦ*».

Οἱ Τοῦρκοι ἐλεύθεροι ἔμειναν ἐν τῇ πόλει, οἱ δὲ σημαντικώτεροι τούτων κατῴκησαν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν προκριτωτέρων διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον. Μόνα ἀφῃρέθησαν τὰ ὅπλα αὐτῶν, ἐξ ὧν τὰ μὲν πολυτιμότερα ἔλαβον οἱ στρατιῶται τοῦ Διάκου, τὰ δὲ ἄλλα διενεμήθησαν τοῖς μὴ ἔχουσιν ὅπλα πολίταις· ἀφέθησαν δὲ παρ' αὐτοῖς, ὅσα ἔφερον πολύτιμα πράγματα καὶ χρυσίον, καὶ μόνον μεθ' ἡμέρας τινὰς οἱ κόνσολοι ἔλαβον τὸ χρηματικὸν τοῦ Καρᾶ Ἰσμαὴλ ἀγᾶ, ἐξ εἴκοσι μυριάδων περίπου συμποσούμενον, διὰ τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα δημόσια ἔξοδα, ταμίας ὡρισμένους ἔχοντες τὸν Βασίλειον Κάλκον καὶ Ἀνδρῖκον Ξάνθην.

Λοκρὶς (Ταλάντι) καὶ Θῆβαι.

Δικαιόνων τὴν ἀποστολὴν, ἣν ἔλαβεν ἤδη, ὁ Διάκος, ἅμα ἀρξάμενος τῆς πολιορκίας τῶν ἐν Λεβαδείᾳ Τούρκων, ἔσπευσε, συνεργούντων δραστηρίως τῶν τε ἀρχιερέων καὶ τῶν προκρίτων, ὅπως ὑψωθῇ ἡ σημαία τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐν ταῖς γείτοσιν ἐπαρχίαις. Ἀπέστειλε δὲ τὸν ὑφοπλαρχηγὸν Ἀντώνιον Κοντουσόπουλον, ἐξάδελφον αὐτοῦ, εἰς τοὺς Ἐπικνημιδίους Λοκροὺς (Ταλαντινοὺς) μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς, ἵνα προκαταλάβῃ ἀπαρασκευάστους τοὺς ἐκεῖ Τούρκους, εἰς πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν ἐνόπλους λογιζομένους, καὶ συνώδευσεν αὐτὸν μετὰ τῶν ἀναγκαίων γραμμάτων τῶν ἀρχιερέων, τῶν προκρίτων καὶ ἑαυτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιλέκτους τῶν ἐγχωρίων καὶ τὸν λαὸν, προτρεπομένους ἵνα δράξωσι τῶν ὅπλων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Ὅσην οἱ Λοκροὶ ἔδειξαν προθυμίαν ἄμεσον ὁπλισθέντες, τόσην οἱ Τοῦρκοι ἐβεβαίωσαν καρτερίαν καὶ γενναιότητα πολιορκηθέντες. Ἀλλ' οὐδὲν εἶ-

χον οἱ δεύτεροι ὀχυρὸν μέγα κλεισθέντες ἐν ταῖς οἰκίαις, ὡς ἔτυχον· ἅμα δὲ ἤκουσαν παραδοθέντας τοὺς Τούρκους τῆς Λεβαδείας, κατέθεσαν καὶ οὗτοι τὰ ὅπλα, παραδοθέντες ἐπὶ ἀσφαλείᾳ τῆς ζωῆς καὶ τιμῆς ἑαυτῶν.

Τῶν Θηβῶν δὲ ἡ πόλις, ἐν ᾗ οὐδ' ἴχνος τῶν ἀπείρων ἀρχαίων ἀγλαϊσμάτων σῴζεται, εἰμὴ ὁ ἄχαρις πύργος τοῦ φραγκικοῦ δουκάτου τοῦ μεσαιῶνος, ἀτείχιστος μὲν ἦν καὶ πανταχόθεν προσεβάλλετο, ἀλλ' οὐδένα διέτρεχε κίνδυνον ἄμεσον, διότι οἱ ἐν αὐτῇ Τοῦρκοι καὶ σκληροὶ καὶ ἀνδρεῖοι ἦσαν παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς ἐν Λεβαδείᾳ, καὶ 800 ἠριθμοῦντο ὅπλα, καὶ πρόχειρον εἶχον ἑκάστοτε τὴν ἐκ τῆς Χαλκίδος ἐπικουρίαν. Παρὰ δὲ ταῦτα οὐδεμίαν οὗτοι ἠδύναντο ἔχειν ὑπόνοιαν περὶ ἐπαναστάσεως οὔτε παρὰ τῶν ἀστυκῶν Ἑλλήνων, ὡς στερουμένων προσώπων εἰδικῶν καὶ ὀλιγαρίθμων ὄντων, οὔτε παρὰ τῶν χωρικῶν τῆς ἐπαρχίας, ὡς οὐδενὸς ἐν αὐτῇ ὁπλαρχηγοῦ ὑπάρχοντος τότε. Τὸ μόνον διακρινόμενον ὁπωσδήποτε πρόσωπον, ὁ Νικόλαος Βρυζάκης, προεστὼς τῶν Θηβῶν, ὑπῆρχεν ἤδη ἐν Λεβαδείᾳ, ὅπου καὶ αὐτὸς καὶ οἱ προεστῶτες τῆς Λοκρίδος Ἀλέξανδρος καὶ Εὐστάθιος Σπυρίδωνος προσεκλήθησαν, πρὶν ἢ κινηθῇ ἡ ἐπανάστασις, ὅπως ὁδηγηθῶσι πρὸς τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως.

Δεινοτάτη πραγματικῶς ἐπεβάρυνε τὴν ἐπαρχίαν ταύτην ἡ τουρκικὴ τυραννίς, δι' ὃν λόγον οὔτε ἡ μόρφωσις προσώπων ἐπιρροῆς τινος δυνατὴ ἦν ποτε, οὔτε τὰ ἤθη καὶ αἱ ἰδέαι τῶν κατοίκων συνημιλλῶντο πρὸς τὰ τῶν Λεβαδειέων. Καὶ χωρικοὶ ὡσεπιπολὺ καὶ ἀστυκοὶ ἐν γένει ἐστεροῦντο παντὸς εἴδους ὅπλου, ὡς οὐδέποτε συγχωρουμένου· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἐπενηργεῖτο ἡ ἠθικὴ ταπείνωσις καὶ κατὰ τούτων καὶ κατ' ἐκείνων, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ εἰς τὴν πόλιν εἴσοδος Χριστιανοῦ Θηβαίου ἐφ' ἵππου ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς, καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ὁδοῖς τῆς ἐπαρχίας ἀφίππευε πᾶς Θηβαῖος, ἅμα συνηντᾶτο μετὰ Τούρκου. Ἐν συνόλῳ δὲ ἀδύνατον καθίστατο τοῖς Θηβαίοις, ὅσοι ἐτύγχανον καὶ νοημοσύνης καὶ καταστάσεώς τινος καὶ φιλοτιμίας, ὅπως συζῶσι μετὰ τοιούτων θηρίων· καὶ διὰ τοῦτο πολλαὶ τῶν τοιούτων οἰκογενειῶν κατέφυγον εἰς τὴν Λεβαδείαν, ἀφίνουσαι διὰ παντὸς τὴν μητρικὴν ἑαυτῶν γῆν, τὰς Θήβας. Τοιαῦται πρὸς ἄλλαις πολλαῖς σημειοῦνται καὶ ἡ τῶν Νακαίων καὶ ἡ τῶν Γεωργανταίων τῆς Λεβαδείας, τὴν καταγωγὴν ἑαυτῶν ἐκ τῶν Θηβῶν ἔχουσαι κυρίως. Ὁμολογουμένως ἀνέδειξεν ἔπειτα κατὰ τὸν ἀγῶνα ἡ ἐπαρχία

τῶν Θηβῶν ἀξίους ὁπλαρχηγοὺς καὶ γενναίους ὁπλοφόρους· ἀλλ' ἐπὶ τῆς πρώτης ταύτης ἐποχῆς προωρισμένον ἦτο, ὅπως λάβῃ τὴν ἐλευθερίαν ἑαυτῆς παρ' ἄλλων, ἐν ᾧ ἄλλοτε «τῆς μὲν Σπάρτης τὴν δό-» ξαν ἔκειρε, τῇ δὲ Μεσσήνῃ τὰ τέκνα αὐτῆς ἔδωκε».

Καὶ δὴ πρῶτοι ὑπὲρ τῶν Θηβῶν ἐκίνησαν οἱ Εἰδυλιεῖς (Βιλιῶται) ἱκανοί· ἅμα δὲ τελειωθείσης τῆς σκηνῆς τῆς Λεβαδείας, ὁ Διάκος ἀ-πέστειλε τὸν Ἰωάννην Λάππαν μετά τινος σώματος· οὗτος δὲ ἑνω-θεὶς μετ' αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν Θηβαίων χωρικῶν στρατολογήσας, ὅσους ἠδυνήθη ἔχοντας ὅπλα, προεχώρησε στρατοπεδεύσας ἐν τῷ Τάχι, προαστείῳ τῆς πόλεως. Οἱ Τοῦρκοι τότε ὠχύρωσαν αὐτὴν προχεί-ρως, ἀποφασισθέντες πρὸς ἀντίστασιν· ἐπιχειρήσας δ' ὁ Λάππας εἰ-σελθεῖν, ἀπεκρούσθη ἐζημιωμένος, διότι οἱ χωρικοὶ πρὸ πάντων οὐκ εἶχον ἔτι θάρρος πολέμου. Εἷς Ἄραψ, ὀλίγων ἡγούμενος ἱππέων, ἐπή-νεγκε κατ' αὐτῶν τὴν μεγαλητέραν βλάβην. Μὴ ὑπάρχοντος δὲ τότε τοῦ Διάκου ἐν τῇ Λεβαδείᾳ, οἱ κόνσολοι αὐτῆς πληροφορηθέντες τὰ γενόμενα, ἀπέστειλαν εὐθὺς τὸν Βοῦσγον ἐπὶ κεφαλῆς πεντακοσίων, καίτοι πάσχοντα ἔτι ἐκ τῆς πληγῆς, ὡς μὴ ἐντελῶς θεραπευθείσης. Τὴν κίνησιν δὲ τούτου εἰδοποιηθέντες οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἐκ τῶν προτέ-ρων γνωρίζοντες τὴν ἀνδρείαν καὶ ἱκανότητα τοῦ ἀνδρὸς, ἐφοβήθη-σαν, μὴ πολιορκηθῶσι καὶ ὑποστῶσι τὴν αὐτὴν τύχην τῶν ἐν Λεβα-δείᾳ Τούρκων, τοσοῦτον ἔχοντες βάρος γυναικοπαίδων. Σὺν τούτοις ἐξέπληττεν αὐτοὺς οὐχ ἧττον ὁ ὄγκος τῆς ἀρχῆς τῶν κονσόλων, ἐκ-λαμβανομένης ὡς τινος φραγκικῆς διοικήσεως, καὶ διάφορον, ὡς εἶπε-το, διδούσης αὐτοῖς τὴν περὶ τοῦ ἐγερθέντος πολέμου ἰδέαν. Παρὰ τὰ γεγονότα δὲ ταῦτα οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, καθὼς καὶ ἅπαντες οἱ ἐν Ἑλ-λάδι Τοῦρκοι, ὡς τύραννοι μὲν διέκειντο φιλύποπτοι πάντοτε καὶ πέ-ραν τοῦ δέοντος, ὡς Τοῦρκοι δὲ ἐθεώρουν ἑαυτοὺς προσωρινοὺς ἐν τῇ ξένῃ ἑλληνικῇ χώρᾳ. Οὕτως ἐν τῇ ταραχῇ ταύτῃ τοῦ πνεύμα-τος αὐτῶν ἀνώτερα καὶ ἐπιφοβώτερα, ἢ ὡς ὑπῆρχον, βλέποντες τὰ πράγματα, ἐγκατέλειψαν τήν τε πόλιν καὶ ἅπασαν τὴν κινητὴν περιουσίαν, καὶ μόνα λαβόντες τὰ γυναικόπαιδα μετέβησαν βίαιοι εἰς τὸ φρούριον τῆς Χαλκίδος. Συνέβη καὶ ἐνταῦθα, ὅ,τι καὶ ἐν τῇ Πε-λοποννήσῳ. Θαυμαστὸν, ὅτι οὔτε κατέκοψαν τοὺς ἐν τῷ ἄστει Χρι-στιανοὺς, οὔτε συναπήγαγον εἰς Χαλκίδα τὸν ἐπίσκοπον Θηβῶν Πατ-σιον. Τοῦτο δὲ ἀποδείκνυσι τὴν ἐλπίδα, ἣν εἶχον περὶ τῆς ταχείας ἐπιστροφῆς ἑαυτῶν εἰς τὰς Θήβας, ἀσφαλιζομένων τῶν γυναικοπαί-

δων· ἀλλ' οὐδέν τι ἠξιώθησαν τοιοῦτον οὔτε ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὡς ἐπαναστάσης κατόπι καὶ τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Ἀττικῆς, οὔτε καθ' ἅπασαν τὴν ἐννεαετῆ τοῦ πολέμου διάρκειαν. Εἰσελθόντων δὲ τῶν περὶ τὸν Βοῦσγαν ἐν τῇ πόλει, ἀμέσως καὶ ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ ἀστυκοὶ Θηβαῖοι ἠνώθησαν, ὑψωθείσης πανηγυρικῶς τῆς σημαίας δι' ἐκκλησιαστικῆς τελετῆς, καὶ ὅλων ἀπὸ σκοποῦ γυμνωθεισῶν τῶν τουρκικῶν οἰκιῶν, οὐ μόνον δικαιώματι πολέμου, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς διακοπῆς πάσης περὶ ἐπανόδου ἐλπίδος τῶν Τούρκων.

Ὀ π ο ὺ ς (Μπουδουνίτσα καὶ Μενδενίτσα).

Κατόπι τοῦ Πανουριᾶ καὶ Σκαλτσᾶ ὁ Διάκος, καὶ κατόπιν αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης Δυοβουνιώτης ὡπλίσθη κατὰ τῶν πολεμίων τοῦ παρὰ τῷ Μαλιακῷ κόλπῳ Ὀπουντος, ἐπαρχίας χωριζομένης ἀπὸ μὲν τῆς Θεσσαλίας διὰ τοῦ ὄρους τῆς Οἴτης, κατ' ἀνατολὰς δὲ ὑπὸ τῆς Βοιωτίας, καὶ κατ' ἄρκτον ἀπὸ τῆς Εὐβοϊκῆς θαλάσσης ἢ τοῦ Ὀπουντίου κόλπου.

Τοῦ ὁπλαρχηγοῦ Δυοβουνώτου ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ αὐταπάρνησις οὐδόλως κρίνεται κατωτέρα τῆς διαγωγῆς πολλῶν ἄλλων ἀνδρῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Οὗτος οὐ μόνον ἔτυχεν ὢν παρὰ τῷ κέντρῳ ἱκανῶν τουρκικῶν δυνάμεων, ἀλλ' εἶχεν ἔτι κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην καὶ τὸν πρεσβύτερον υἱὸν αὐτοῦ Γεώργιον ἐνέχυρον παρὰ τῷ Ἀλῇ πασσᾷ ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Ἰωαννίνων. Ἐκτὸς δὲ τούτου αἱ ἐπαρχίαι τῆς Λαμίας (Ζητουνίου) καὶ Ὀποῦντος ἐστερροῦντο μᾶλλον, ἢ ἄλλαι διάφοροι, προσώπων πολιτικῶν καὶ ἱκανῶν, ὅπως ἀνακουφίζωσι τὸ μέγα βάρος αὐτοῦ ὡς ἐκ τῆς κινήσεως τῶν ὅπλων, οὐδ' ἦσαν διωργανωμέναι ἀναλόγως καὶ διατεθειμέναι πρὸς τοὺς μέλλοντας κινδύνους. Καὶ ὅμως ὁ Δυοβουνιώτης ἀνώτερος ἐγένετο ὅλων τῶν δυσχερειῶν τούτων, καὶ τὸν φόρον ἑαυτοῦ, ὡς τέκνον τῆς πατρίδος πιστὸν, κατέβαλε πρόθυμος ἐν τῷ ἐθνικῷ ἀγῶνι, κινήσας τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ὀποῦντος εἰς τὰ ὅπλα. Μετὰ τοῦ Πανουριᾶ συνεδέετο δι' ἰδιαιτέρας φιλίας.

Ἦν δὲ εἷς τῶν ἀρχαϊκωτέρων ἀνδρῶν, χαρακτῆρα φέρων ἡρωϊκὸν καὶ ἀνάστημα μεσαῖον, δασύθριξ, μελανίζων, ἁπλοϊκώτατος τὰ ἤθη καὶ οὐχὶ κατώτερος πολλῶν μὲν ἄλλων κατὰ τὴν λιτότητα τοῦ ζῆν καὶ τὸ ἀπέριττον, τοῦ δὲ Πανουριᾶ κατὰ τὴν ἀστειολογίαν μέχρι βωμολοχίας. Ἐπώνυμον εἶχε τὸ χωρίον Δυὸ βουνὰ, ἐν ᾧ ἐγεννήθη τῷ

1763, ἀνήκοντι δὲ ἤδη τῷ δήμῳ Ἡρακλειωτῶν τῆς Λαμίας. Βιῶν πρότερον τὸν τοῦ κλέπτου καὶ ἁρματωλοῦ βίον, ἔλαβε τῷ 1794 τὴν ὁπλαρχηγίαν τῆς Λαμίας, καὶ μετέπειτα τὴν τοῦ Ὀποῦντος καὶ Ἐλατείας. Ὑπόληψιν συνετοῦ καὶ ἐμπειροπολέμου ὁπλαρχηγοῦ χαίρων, ἐξήσκει ἐπιρροὴν οὐ τὴν τυχοῦσαν, διότι οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς εἶχον προσέτι καὶ δικαστικὴν ἁρμοδιότητα ἐπὶ ποινικῶν καὶ πολιτικῶν ὑποθέσεων. Τὸ δὲ μυστήριον τῆς ἐπαναστάσεως ἐγνώρισεν, ὡς καὶ ὁ Πανουριᾶς καὶ ὁ Διάκος, παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου Σακελλίωνος (α) καὶ Ἀθανασίου Ζαρείφη.

Τῇ 8 ἀπριλίου ἐλθὼν εἰς τὸν Ὀποῦντα ὁ Διάκος ἐπὶ κεφαλῆς ἑξακοσίων Βοιωτῶν, εὗρε τὸν Δυοβουνιώτην ἀποκλείσαντα αὐθημερὸν ἐν τῷ φρουρίῳ τοὺς ἐκεῖ Τούρκους, ἐξ ἑβδομήκοντα οἰκογενειῶν συνισταμένους. Τοῦ Δυοβουνιώτου οἱ ὁπλοφόροι ἦσαν τριακόσιοι μὲν Ὀποῦντιοι Λοκροὶ (Μπουδουνιτσιῶται), οἱ λοιποὶ δὲ Ἀνεμώρειοι, δδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ Κόκκαλη. Ὁ Διάκος διενοεῖτο, ὅπως καθαρίσῃ τὴν ἀπὸ Λεβαδείας εἰς Λαμίαν ἄγουσαν ὁδόν· διαβὰς δὲ τὰς Θερμοπύλας καὶ τὸν Σπερχειὸν, πολεμήσῃ ἐκεῖ τὴν κυρίαν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, ἢ, ἄλλως, καταστήσῃ τὰς Θερμοπύλας τὸ μέτωπον τῶν ἔξωθεν ἐπιτεθησομένων βαρβάρων.

Παρὰ τὸν Διάκον ἔφθασεν εἰς τὸν Ὀποῦντα αὐθημερὸν καὶ ὁ ἐκ τῆς Ἀγόργιανης ὑφοπλαρχηγὸς τοῦ Πανουριᾶ Κομνᾶς Τράκας μετὰ διακοσίων, ἐπίκουρος ἀπεσταλμένος τῷ Δυοβουνιώτῃ. Ματαίως ἐπεχείρησαν οἱ Ἕλληνες τὴν ἐξ ἐφόδου κυρίευσιν τοῦ φρουρίου, μικροῦ μὲν καὶ ἠμελημένου, ὡς εἴπομεν, ἀλλ' ὀχυρωτάτου φύσει, ὡς ἐγειρομένου ἐπὶ ὑψηκόμου καὶ ἀποκρήμνου θέσεως. Εἶδον τότε ὁ Δυοβουνιώτης καὶ ὁ Διάκος ἀλώσιμον τοῦτο διὰ μόνης πολιορκίας καὶ πείνης, καὶ ἀφήσαντες ἐκεῖ δύναμιν ἀνάλογον, προεχώρησαν εἰς τὰς Θερμοπύλας. Ἡ πολιορκία διήρκεσεν ὀλιγοήμερος, μᾶλλον δὲ πενθήμερος, παραδοθέντων τῶν Τούρκων δι' ἔλλειψιν τῶν ἀναγκαίων. Τότε κατεστράφη καὶ ἡ ἐκεῖ τουρκικὴ μονὴ (τεκὲς) τοῦ τάγματος τῶν ἐκ συστήματος φιλανθρώπων Βεκτασίδων Τούρκων. Οὐδεὶς ὑπῆρχε λόγος πρὸς τὴν καταστροφὴν καταστήματος, τόσῳ εὐεργετικοῦ γινομένου πᾶσι τοῖς διερχομένοις οἱουδήτινος γένους καὶ θρησκείας· ἰδίως δὲ ὁ τούτου Σὲχ-βαβᾶς (ἡγούμενος πατὴρ) ὑπεσχέθη τὴν εἰς τὸν στρατὸν τῶν Ἑλλήνων χορηγίαν, ὅσων δύναται πάντοτε τροφίμων, ἐὰν ἡ μονὴ διατηρηθῇ. Ἀκούεται ὅμως ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ ἡ ἐπιείκεια ἐν

τοιαύτη ὥρα; Καὶ ἡ μονὴ ἐπυρπολήθη, καὶ οἱ μονάζοντες, ἐν οἷς καὶ ὁ γέρων Σὲχ-βαβᾶς, ἐθυσιάσθησαν.

Οἱ Βεκτάσιδες, ἰδίαν σχηματίζοντες κοινωνίαν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικήν, οὔτε τὰ τοῦ Μωχάμεθ ἐπρέσβευον πλήρη, οὔτ' ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ ἔπνεον μίση κατὰ τῶν ἀνθρώπων πάσης ἄλλης ἐθνικότητος καὶ θρησκείας. Ὡς τοιοῦτοι, ἀδιάφοροι ἦσαν πρὸς πᾶσαν βρῶσιν καὶ πόσιν ἐκ τῶν ἀπηγορευμένων παρὰ τοῖς Μωχαμεθανοῖς, οὔτε ἐνήστευον τὸ βαμαζάνιον τῶν ἄλλων Τούρκων, κρυφίως τρώγοντες, καὶ μόνας ἐνήστευον δώδεκα ἡμέρας τοῦ ἐνιαυτοῦ, τὰς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Ἐπρέσβευον δὲ τὸν Χαζρέτην Ἀλῆν, καὶ μόνον οὐκ ἔτρωγον τὸν λαγῳὸν (α) καὶ τὴν πέρδικα, περὶ ὧν κακὴν κατὰ τὸ δόγμα αὐτῶν εἶχον ἰδέαν. Ἐθεώρουν ὡς πρόβατα ἀπολωλότα τοὺς λοιποὺς Τούρκους, καὶ δι' ἴσης ταπεινώσεως καὶ ἀγάπης ἐξένιζον παρ' ἑαυτοῖς πάντα ὁδοιπόρον, τὴν ἀνθρωπότητα σεβόμενοι καὶ τὰς διαιρούσας αὐτὴν δοξασίας εἰς οὐδὲν λογιζόμενοι. Ἐν γένει δὲ τὸ σύστημα τῶν Βεκτασίδων, ἓν εἶδος Στωϊκισμοῦ ὄν, ὅλως δὲ δημοτικὸν καὶ κοινωνικόν, ἀντέκειτο πρὸς τὸ τῶν Μεβλεβίδων, ὅπερ ἦν ἐκ τοῦ ἐναντίου ἀριστοκρατικώτατον καὶ τουρκικώτατον. Διὰ τοῦτο τὸ μὲν τῶν Βεκτασίδων ὑπηρέτει τῇ ἀνθρωπότητι, μόνον τὸν τίμιον ἄνθρωπον παραδεχόμενον, ὁποίᾳ ἂν ἀνῆκε θρησκείᾳ καὶ γένει· τὸ δὲ τῶν Μεβλεβίδων τῇ ἐξουσίᾳ καὶ τοῖς πρώτοις τῶν Τούρκων συνέτρεχεν, αὐτόχρημα ὂν ὁ κατὰ πρᾶγμα Ἰησουϊτισμὸς ἐν τῇ μωχαμεθανικῇ κοινωνίᾳ. Διὰ τοῦτο δὲ ἐπὶ τῆς καταστροφῆς τῶν Γενιτσάρων ὁ σουλτάνος Μαχμοὺτ συγκατέστρεψεν ἐξ ἀπολύτου ἀνάγκης καὶ τοὺς Βεκτασίδας, πολλοὺς ἐν τῷ γενιτσαρικῷ τάγματι ὄντας καὶ μεγάλην ἐπιρροὴν ἀπολαύοντας, τοὺς δὲ Μεβλεβίδας διετήρησεν ὡς ὠφέλιμα ὄργανα.

Ὑπάτη (Νέα Πάτρα, καὶ χυδαιοβαρβάρως Πατρατσίκι).

Τῆς Θεσσαλίας τὸ νότιον μέρος διακόπτει ὁ ἀπὸ τοῦ ὄρους Τυμφρηστοῦ (Βελουχίου) πηγάζων Σπερχειὸς ποταμὸς καὶ διὰ τῆς Φθιώτιδος ῥέων. Οὗτος ἐκβάλλει εἰς τὸν Μαλιακὸν κόλπον, ἀφίνων πρὸς βορρᾶν τὴν πόλιν Λαμίαν, ὑπερκειμένην τοῦ ἐπὶ τὸν Μαλιακὸν κόλπον καθήκοντος πεδίου, καὶ πρὸς νότον τὰς Θερμοπύλας. Εἰς τὴν παρέμπροσθεν τῶν Θερμοπυλῶν γέφυραν αὐτοῦ ἀφιχθέντες τῇ 10

ἀπριλίου ὁ Διάκος καὶ Δυοβουνιώτης, ἐσκέφθησαν ὡς ἀναγκαίαν τὴν συνεννόησιν ἑαυτῶν μετὰ τοῦ Δημητρίου (Μήτσου) Κοντογιάννου, ὁπλαρχηγοῦ τῆς Ὑπάτης, πρὶν ἡ ἐκτεθῶσι κατὰ τῆς Λαμίας, (κοινῶς Ζητουνίου καὶ τουρκιστὶ Ζιτὶν), ἐνδυναμωθείσης τότε παρὰ τουρκικῶν σωμάτων τῆς Θεσσαλίας. Μάλιστα δὲ, ὅπως δοκιμάσωσι τὴν δύναμιν τῆς πόλεως αὐτῆς, ἀπέστειλαν ἓν σῶμα προχωρῆσαν μέχρι τοῦ χωρίου Καλυβίων. Ἐκεῖ, ἐξελθόντες πεζοὶ καὶ ἱππεῖς οἱ Τοῦρκοι, συνεπλάκησαν καὶ διὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἱππικοῦ ὑπεχρέωσαν τοῦτο, ὅπως ἀποσυρθῇ εἰς τὸ χωρίον Βεκὶ καὶ ὀχυρωθῇ, πολεμῆσαν ἔτι ἐπὶ δύο ὥρας. Ἀλλ' ὁ κυριώτερος τοῦ Διάκου καὶ Δυοβουνιώτου πολέμιος ἦν ἡ ἀκινησία τοῦ Κοντογιάννου, δι' ἣν αἱ καταβαίνουσαι εἰς τὴν Λαμίαν βοήθειαι ἀνενόχλητοι ὅλως ἔμενον, καὶ οἱ ἐν τῇ Ὑπάτῃ Τοῦρκοι, ἱκανῶς πολυάριθμοι καὶ ἰσχυροὶ τοῖς ὅπλοις, εὐκόλως ἐπετίθεντο κατὰ τῶν νώτων τῶν πολεμησόντων τὴν Λαμίαν Ἑλλήνων. Ἀπητεῖτο ἄρα ἡ ἑνότης τοῦ Κοντογιάννου καὶ ἡ καταστροφὴ, ἢ ἡ διὰ πολιορκίας οὐδετέρωσις, τῶν ἐν Ὑπάτῃ Τούρκων. Πρὸς τὸν διπλοῦν δὲ τοῦτον σκοπὸν μετέβησαν οὗτοι εἰς τὸ πλησίον τῆς Ὑπάτης βορειοδυτικῶς κείμενον χωρίον τῶν Κομποτάδων, ὅπου ἔφθασε καὶ ὁ Πανουριᾶς μεθ' ἑτέρων πεντακοσίων Φωκέων. Ἐκεῖθεν δ' ἔπεμψαν τὸν Κομνᾶν Τράκαν μετὰ διακοσίων πεντήκοντα, ἵνα καταλάβῃ τὸ Δερβὲν-φούρκα.

Ὁ Κοντογιάννης παλαιὸν εἶλκε τὸ ἀρματωλικὸν ἀξίωμα, διότι ὁ πάππος αὐτοῦ, καταγόμενος ἐκ τοῦ Βάλτου, ἦτο πρωτοπαλλήκαρον τοῦ ποτὲ περιωνύμου ὁπλαρχηγοῦ τῶν Ἀγράφων Δήμου Βουκουβάλα. Ἕνεκα ταύτης τῆς παλαιότητος ἀπήλαυεν ἠθικὴν ἐπιρροὴν καὶ ἐπὶ τῶν ὁμόρων ἐπαρχιῶν ἔτι. Σκεπτικοῦ ὅλως χαρακτῆρος ἀνὴρ, κρυψίνους μᾶλλον ἢ εἰλικρινὴς τοῖς λόγοις, μόνος ἐκ τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐδείχθη διστάζων πρὸς τὴν ἐπανάστασιν. Δικαιόνων τὴν ἀκινησίαν ἑαυτοῦ, κατέκρινε τὴν ἀρξαμένην ἐπανάστασιν ὡς ἄκαιρον καὶ ἀτυχῆ ἐσομένην ἐπὶ τέλους. Ἀρνούμεθα, ὅτι ἠγάπα τὸν τουρκισμὸν ἀντὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἕλλην οὐδέποτε ἠγάπησε Τοῦρκον, ὡς οὐδὲ ὁ ληστευόμενος τὸν ληστεύοντα αὐτόν. Ἀλλὰ δύναταί τις εἰπεῖν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος, καθ' ὃν ἐφαίνετο σκεπτόμενος ἴδιον τρόπον, ἠγάπα μᾶλλον τὸ ἀσφαλὲς καὶ ἄνετον « ἀρματωλίκι » ὑπὸ τοὺς Τούρκους παρὰ τὴν πολυτάραχον καὶ πολύμοχθον στρατηγίαν ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας. Ἐντεῦθεν, καθ' ὃν ἐθυ-

σίαζον χρόνον ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος καὶ στρατηγοὶ στρατηγίας, καὶ ἡγεμόνες ἡγεμονείας, καὶ πολιτικοὶ τὰς θέσεις αὐτῶν, καὶ πλούσιοι τὸν πλοῦτον αὐτῶν καὶ πᾶς Ἕλλην τὰ πάντα, ὁ Κοντογιάννης ἐθεώρει φροῦδα ταῦτα, καὶ ἀντὶ τῆς πατρίδος κινδυνευούσης οὐδόλως διεκινδύνευεν ἓν «*ἀρματωλίκι*». Πρόφασις ἦτο παρ' αὐτῷ ἡ θέσις τῆς Φθιώτιδος ὡς προκινδυνευούσης. Μὴ οὐκ ἔβλεπε προκινδυνεύοντας κατ' ἄρκτον μὲν τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν Ἕλληνας, κατὰ δυσμὰς δὲ τὸ Σούλιον, κατὰ μεσημβρίαν δὲ τὴν Πελοπόννησον, τὴν Φωκίδα, τὴν Δωρίδα καὶ τὴν Βοιωτίαν, καὶ κατὰ ἀνατολὰς τὴν Λοκρίδα; Τί δ' ἂν εἴποι τις καὶ περὶ τῶν ναυτικῶν νήσων, καὶ τῶν κατόπιν ἐλθουσῶν ἐπαρχιῶν τῆς Θεσσαλομαγνησίας, τοῦ Ἄθωνος, τῶν Ἀγράφων, τῶν Καλαῤῥυτῶν, τοῦ Ἀσπροποτάμου, τῆς Κρήτης, τοῦ Ὀλύμπου αὐτοῦ, ὡς οὐδεμίαν σύγκρισιν ἐπιδεχομένων;

Παρετηρήσαμεν πρὸ ὀλίγου, ὅτι πᾶν ὅλον τμῆμα καὶ πᾶσα ἰδίως ἐπαρχία ἐπανίστατο διὰ λογαριασμὸν τῆς ὅλης Ἑλλάδος. Καὶ βεβαίως οὐδεὶς ἔβλεπε τὸ μέλλον ὡς ἀόρατον, οὐδεὶς ἐμάντευε τοῦ πολέμου τὴν τύχην, καὶ τίνες τῶν ἐπαρχιῶν ἔμελλον γενέσθαι τὸ θῦμα ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ἂν μὴ ἀπεφάσιζον τελειωτικῶς τὰ ὅπλα, ἀλλ' ἡ πολιτικὴ παρεμβαίνουσα. Ἐπομένως ἐπιθανολογεῖτο ἡ θυσία καὶ αὐτῆς τῆς Πελοποννήσου ὑπὲρ τῆς Στερεᾶς, ἢ καὶ τῆς ὅλης Στερεᾶς ὑπὲρ μόνης τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Κοντογιάννης ἄρα, καλύπτων τὸ ἴδιον ὑπὸ τὴν γενικότητα τῆς Φθιώτιδος ὡς προκινδυνευούσης, οὐδόλως ἐδικαιοῦτο, διότι ὑπὲρ μιᾶς ὁ ἀγὼν ἐκηρύσσετο πατρίδος, καὶ οὐχὶ ὑπὲρ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ τμήματος, ὑπὲρ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐπαρχίας. Μόνη πατρὶς ἑκάστου προώριστο τὸ ἐλευθερωθησόμενον μέρος, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ὤφειλε πᾶς Ἕλλην πᾶσαν θυσίαν.

Ἀλλὰ σκέψεις τοιαῦται καὶ καθῆκον τοιοῦτον ἀπεῖχον τῶν διαθέσεων τοῦ Κοντογιάννου. Διὰ τοῦτο προσκληθεὶς παρὰ τῶν ἐν Κομποτάδαις ὁπλαρχηγῶν, ὅπως συνεκστρατεύσῃ, ἠρνήθη προφασιζόμενος ἑαυτὸν ὡς ἀπαρασκεύαστον· προσκληθεὶς καὶ ἐκ δευτέρου, ἐκώφευσε· προσκληθεὶς καὶ ἐκ τρίτου, ἐδείχθη ἀκατάπειστος. Τὴν τρίτην αὐτὴν πρόσκλησιν τῶν ὁπλαρχηγῶν συνώδευε καὶ ἐπιτροπὴ τριμελὴς, συνισταμένη παρὰ τοῦ Γεωργίου Δεσποτοπούλου καὶ τῶν τοῦ Διάκου ὑφοπλαρχηγῶν Δημητρίου Καλύβα καὶ Βακογιάννου. Οὗτοι ἐνέτυχον μόλις τῷ Κοντογιάννῃ ἓξ ὥρας μακρὰν τοῦ ἑλληνι-

κοῦ στρατοπέδου ἐν τῷ Κούκῳ· προτρέποντες δὲ αὐτὸν, πᾶσαν ἔκρουσαν χορδὴν φιλοτιμίας καὶ ὅλοις ἐχρήσαντο τοῖς τρόποις, ὅπως ἀποδείξωσι ματαίαν πᾶσαν παρατήρησιν ἐναντίαν, τοῦ πολέμου κινηθέντος· «ἀλλ' οὐκ Ἀτρείδῃ Ἀγαμέμνονι ἤνδανε θυμῷ» ταῦτα πάντα. Ὁ Κοντογιάννης ἐθεώρει τὸν ἐγερθέντα πόλεμον ὡς ἄλλον κατακλυσμὸν τοῦ Δευκαλίωνος, τὸ δὲ «ἁρματωλίκι» ὡς μόνην αὐτοῦ σωτήριον λάρνακα, ἢ κιβωτὸν τοῦ Νῶε.

Οὐδὲν βεβαιότερον, ἢ ὅτι ἡ τοιαύτη διαγωγὴ τοῦ Κοντογιάννου οὐσιωδῶς ἐζημίου τὴν Ἑλλάδα, ἀπρακτούντων τοῦ Διάκου, τοῦ Πανουριᾶ καὶ τοῦ Δυοβουνιώτου ἐπὶ ὀκτὼ ὅλας ἡμέρας, καὶ μεγάλως ὠφέλει τοῖς Τούρκοις παρασκευαζομένοις κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο. Ἀλλ' ἐπῆλθεν ἐπὶ τέλους ἡ ἀνάγκη τῶν ὅπλων, καὶ ταῦτα ἀπετέλεσαν ἐν ἀκαρεῖ, ὅ,τι οὐκ ἠδυνήθη διὰ πολλῶν ἡμερῶν ὁ λόγος. Οἱ ῥηθέντες ὁπλαρχηγοὶ, ἔχοντες δύναμιν δισχιλίων, ἀπεφάσισαν τότε, ἵνα προσβάλωσι τὴν Ὑπάτην, καὶ μὴ θέλοντος τοῦ Κοντογιάννου. Ἐπειδὴ δὲ περίστασις τοιαύτη ἀπεμονόου τοῦτον ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, ὅτε καὶ ἀνεψιοὶ καὶ ὑφοπλαρχηγοὶ ἀπεχωρίζοντο αὐτοῦ προτιμῶντες τὸν πόλεμον, ὁ Κοντογιάννης ἑκὼν ἄκων ὑπέκυψεν, ἑνωθεὶς τέλος πάντων, καὶ τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ὕψωσε· ἀπὸ κοινοῦ δὲ ἀπεφασίσθη ἡ κατὰ τῆς Ὑπάτης ἐπίθεσις αὐτοῦ μὲν ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ, τῶν ἄλλων δὲ ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους.

Περιβόητος κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους διὰ τὰς Θεσσαλίδας μαγίσσας καὶ φαρμακίδας αὐτῆς, αἷς ἀπεδίδετο τὸ καταβιβάζειν ἐξ οὐρανοῦ τοὺς ἀστέρας καὶ τὴν σελήνην, ἐρημωθεῖσα δὲ ἔπειτα κατὰ τὸν μεσαιῶνα καὶ ἐνοικισθεῖσα παρ' οἰκογενειῶν τινων τῶν Πατρῶν τῆς Πελοποννήσου, ἀφ' ὧν ὠνομάσθη καὶ Νέα Πάτρα καὶ Μικρὰ Πάτρα (α), ἡ πόλις τῆς Ὑπάτης ἐγείρεται ἐν ἐξαιρέτῳ θέσει ἐπὶ τῶν κατωφερῶν τῆς Οἴτης. Ἀφίσταται μικρὸν τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Σπερχειοῦ, τῆς δὲ Λαμίας ἐπὶ ὥρας τρεῖς. Χαίρει τὴν διπλῶν τερπνοτάτην θέαν τῆς ὡραίας πεδιάδος τοῦ Σπερχειοῦ καὶ τοῦ πολυδένδρου ὄρους τῆς Ὄρθρυος. Κάτωθεν δὲ αὐτῆς πηγάζουσιν ἐπὶ τῆς πεδιάδος θερμὰ ὕδατα, λίαν ἰαματικὰ, λεγόμενα ἤδη Λουτρὰ τῆς Ὑπάτης.

Ἀλβανοὶ Τοῦρκοι συνῴκουν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ μέχρι τῶν ὀκτακοσίων ὅπλων. Ἅμα γενομένου τοῦ πρώτου κατὰ τὴν Στερεὰν κινή-

ματος τῆς Ἀμφίσσης, Δωρίδος καὶ Λεβαδείας, ἔσπευσαν οὗτοι διὰ πάσης δραστηριότητος, ὅπως παρασκευασθῶσι κατὰ πάσης ἐνδεχομένης ἀνάγκης. Πρὸς τοῦτο δὲ οὐ μόνον ἠσφάλισαν τὰ τουρκικὰ καὶ ἑλληνικὰ δημόσια κτίρια, ὡς καὶ τὰς δυνατωτέρας οἰκίας, ἀλλὰ καὶ ὀδοφράγματα ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ ὀχυρώματα ἐκτὸς αὐτῆς ἤγειραν κατὰ τὴν μικρὰν κώμην Σοφὸ ἢ Μσαλᾶ, κειμένην πρὸς τὸν ῥύακα τοῦ προαστείου τῶν Βογομύλων νοτιοανατολικῶς. Εἶχον ἄρα τὸν Τοτλέπεν αὐτῶν οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Ὑπάτης, ἢ καταχθόνιόν τι πνεῦμα εἰσηγήσατο αὐτοῖς μέτρα τοιαῦτα; Οὔτε κατὰ τὴν Πελοπόννησον, οὔτε κατὰ τὴν λοιπὴν Στερεὰν, τοιοῦτον ἐφάνη παράδειγμα δεύτερον.

Ἔμελλεν οὕτως, ἵνα σοβαρὸν ὑποστῶσιν οἱ Ἕλληνες ἀγῶνα κατὰ τὴν Ὑπάτην. Ἀλλὰ διὰ τῆς πρώτης αὐτῶν ὁρμῆς οἱ ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους ὑπὸ τὸν Διάκον, Δυοβουνιώτην καὶ Πανουριᾶν ἐπιπεσόντες τῇ 18 ἀπριλίου, ἐξέβαλον τοὺς ἐχθροὺς ἐκ τῶν Βογομύλων καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως ὤθησαν, διώκοντες τούτους καὶ πυρπολοῦντες οἰκίας. Συγχρόνως καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Κοντογιάννην ἐκ τοῦ δυτικοῦ μέρους, διαβάντες τὸν ποταμίσκον Ξηριὰν, ἐκδίδοντα ἐν τῷ Σπερχειῷ, ἐπέπεσον κατὰ τοῦ Μσαλᾶ, ἐξεδίωξαν τοὺς ἐκεῖ ὠχυρωμένους Τούρκους καὶ εἰσέβαλον ἐν τῇ πόλει πολεμοῦντες καὶ καίοντες. Ἐντεῦθεν οἱ Τοῦρκοι περιορισθέντες ἐντὸς τεσσάρων οἰκιῶν καὶ τῶν ὀχυρῶν δημοσίων κτιρίων τοῦ τεμένους καὶ τοῦ ὡρολογοστασίου, ἦλθον βεβιασμένοι εἰς συνθηκολογίας μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἀφ' ἑσπέρας, παύσαντος τοῦ πολέμου, ἐγένετο ἡ συνθήκη, ὑποχρεουμένων τῶν Τούρκων, ἵνα παραδώσωσι τὰ ὅπλα καὶ μεταβῶσιν εἰς Λαμίαν· ἡ δὲ πραγματοποίησις ταύτης ἔμεινε διὰ τὴν αὔριον. Ἀλλ' ἡ ὑπὲρ αὐτῶν ἐξωτερικὴ βοήθεια οὐδ' ἐπὶ μίαν ἡμέραν ἐβράδυνε. Ὁ Κιοσσὲ Μεχμὲτ πασσᾶς καὶ Ὀμὲρ πασσᾶς Βρυώνης φθάσαντες διέλυσαν τῇ 17 ἀπριλίου τὸ ἐν Δερβὲν-φούρκᾳ ἑλληνικὸν σῶμα, καὶ εἰς τὸ Λιανοκλάδι κατέβησαν, ἀπέχοντες τῆς Ὑπάτης μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν. Περὶ δὲ μέσην νύκτα τῆς 18 πρὸς τὴν 19 ἀπριλίου πυρὰ κατὰ τὸ πεδίον πολυπληθῆ ἐβεβαίωσαν τὴν ἄφιξιν καὶ πλησίασιν ἰσχυρᾶς τουρκικῆς βοηθείας. Τότε δ' οἱ Ἕλληνες, ἵνα μὴ κυκλωθῶσι τῇ ἐπαύριον, ὑπεχώρησαν εὐθὺς ἀφήσαντες τὴν πόλιν ἡμίκαυστον. Ἐπανῆλθον δὲ ὁ Διάκος, Πανουριᾶς καὶ Δυοβουνιώτης εἰς τοὺς Κομποτάδας· ὁ δὲ Κοντογιάννης ἠσφαλίσθη ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἀγάθωνας, ἀφισταμένῃ ἐπὶ μίαν σχεδὸν ὥραν.

Ἡ ὑλικὴ ζημία τῶν Ἑλλήνων μικρὰ ἐγένετο, ἐξ μόνων πεσόντων

καὶ πέντε πληγωθέντων, ἐν οἷς καὶ ὁ Ῥούκης· ἐπαισθητὴ ὅμως ἡ ἠθικὴ ὑπῆρξε, διότι ὡς ἐκ τῆς ἀτυχίας ταύτης κατέστη ἀδύνατος πλέον ἡ προσβολὴ κατὰ τῆς Λαμίας καὶ ἡ περαιτέρω πρόοδος. Αὐτὸ ἐπήνεγκε τὸ ἀποτέλεσμα ἡ βραδύνασα κίνησις τοῦ Κοντογιάννου καὶ ἡ εὐκολυνθεῖσα οὕτω παρασκευὴ τῶν βαρβάρων. Τὸ πᾶν ἐξήρτηται ὡσεπιπολὺ κατὰ τὸν πόλεμον ἐκ τοῦ κέρδους οὐχὶ ὀκτὼ, ἀλλὰ καὶ μιᾶς ἔτι ἡμέρας καὶ μιᾶς ἔτι ὥρας καὶ στιγμῆς. Οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων βλέπουσι τὰ ἀποτελέσματα καὶ οὐχὶ τὰς αἰτίας. Τοὺς Τούρκους τῆς Ὑπάτης ἐπολέμησαν οὐχὶ εἷς μόνος ὁπλαρχηγὸς καὶ μία μόνη ἐπαρχία, ἀλλὰ τέσσαρες ὁμοῦ οἱ ὀνομαστότεροι καὶ τὰ ἐκλεκτότερα ὅπλα τῆς Φωκίδος, Βοιωτίας, Λοκρίδος καὶ Φθιώτιδος· ἑπομένως ἡ ἀτυχία αὐτῶν ἐξελήφθη ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὡς τὸ βαρόμετρον τῶν περὶ τοῦ πολέμου ἐλπίδων. Προσετίθετο δ' ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ καὶ ἡ δεινοτάτη πάντοτε γινομένη ἐντύπωσις τῶν πρώτων παθημάτων, ἐν ᾧ κατὰ τὰ μετέπειτα ἔτη ἐθεωροῦντο ὡς συμβεβηκότα συνήθη ἀνώτερα ἄλλα καὶ γενικώτερα δυστυχήματα, συνοικειωθέντων πρὸς αὐτὰ διὰ τοῦ χρόνου καὶ τῆς συνεχείας τῶν Ἑλλήνων (α).

Ὅπως δ' ἂν ἔχῃ, ἡ Φθιῶτις περιελαμβάνετο πλέον ἐντὸς τοῦ ἐπαναστατικοῦ κύκλου· ἄλλαι δὲ ἐπαρχίαι τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος περιληφθήσονται μετ' οὐ πολὺ ἐντὸς αὐτοῦ· καὶ διὰ τοῦτο στρέφομεν ἤδη εἰς τὰς νήσους, ὡς προηγηθείσας τῆς Ἀττικῆς, τῆς Θετταλομαγνησίας, τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Μακεδονίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

Νῆσοι.

Καθὼς οἱ τρεῖς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ νομοὶ τῆς Ἀχαΐας, Λακωνίας καὶ Ἀρκαδίας ἐδείχθησαν ἡ πρώτη βάσις τῆς ἐνάρξεως τοῦ κατὰ γῆν πολέμου ἐν τῇ Ἑλλάδι· οὕτως αἱ τρεῖς νῆσοι τῆς Ὕδρας, Πετσῶν καὶ Ψαρῶν προωρίσθησαν ὡς ἡ πρώτη καὶ ἡ ὅλη βάσις τῆς ἐνάρξεως τοῦ κατὰ θάλασσαν. Ἡ Ὕδρα ἀντεστοίχει πρὸς τὴν Λακωνίαν, αἱ Πέτσαι πρὸς τὴν Ἀχαΐαν καὶ τὰ Ψαρὰ πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν. Ἀλλ' ὁποία ἡ διαφορὰ μεταξὺ γῆς καὶ θαλάσσης! Νῆσοι μικραί, ἄγονοι καὶ μόλις ἀριθμοῦσαι πληθυσμὸν τριακοντατριῶν χιλιάδων, ἴσην ἔφερον δύναμιν πρὸς ὅλην τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεὰν τοσαύτης ἐκτάσεως, γονιμότητος καὶ πληθυσμοῦ ἑπτακοσίων χιλιοστυῶν περίπου. Καὶ τοῦτο, διότι εἶχον ναυτικὸν, εἰ καὶ συνέκειτο μόλις ἐξ ἑκατὸν καὶ ἑβδομηκονταὲξ φορτίδων νηῶν (α). Τῳόντι «μέγα τὸ κράτος τῆς θαλάσσης». Ὡσαύτως δὲ, καθὼς ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἡ Τριφυλία καὶ ἡ Λακεδαίμων ἐθεωροῦντο οἱ μεγαλήτεροι στρατιωτικοὶ δορυφόροι τῶν τριῶν ἀνωτέρω νομῶν· οὕτω καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ ἡ Κάσσος καὶ ἡ Οἰάνθη ἦσαν οἱ πρῶτοι ναυτικοὶ δορυφόροι τῶν τριῶν νήσων Ὕδρας, Πετσῶν καὶ Ψαρῶν.

Μετὰ τὸν γενικὸν αὐτὸν παράλληλον ἄρχονται αἱ μερικαὶ παρουσιασθεῖσαι διαφοραί. Ἐν μὲν τῇ Πελοποννήσῳ προηγήθησαν τῆς ἐπαναστάσεως οἱ πρόκριτοι, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολικῇ στερεᾷ (ὡς καὶ ἐν τῇ Δυτικῇ ἀκολούθως) οἱ ὁπλαρχηγοί, ἐν δὲ ταῖς νήσοις ὁ λαός. Ἐντεῦθεν προέκυψαν δύο τινὰ, πολλῆς ἴδια περιεργείας. Κατὰ μὲν τὴν Πελοπόννησον ἐπανέστησαν πρῶτοι οἱ ἰσχυρότεροι νομοὶ, κατὰ δὲ τὰς νήσους πρῶται ἐκινήθησαν αἱ Πέτσαι καὶ τὰ Ψαρὰ, ἀκολουθησάσης τῆς Ὕδρας, καίτοι ἰσχυροτέρας ὅλων. Τὰ αὐτὰ τῶν νήσων συνέβησαν καὶ ἐν τῇ Στερεᾷ (β). Προσέτι δὲ, οἱ μὲν ἀρχιεπαναστάται τῆς Ἀχαΐας, Λακωνίας καὶ Ἀρκαδίας, ὡς καὶ οἱ τῆς Φωκίδος καὶ Δω-

ρίδος, διετηρήθησαν ἰσχυροὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον· ἐκ δὲ τῶν τῆς Ὕδρας καὶ Πετσῶν ἄλλοι κατεδιώχθησαν μετ' οὐ πολὺ, καί τινες ἀπωλέσθησαν.

Τῶν ναυτικῶν νήσων οἱ πρόκριτοι, καίτοι ἐλευθερόφρονες, διαφόρους εἶχον λόγους, ἵνα διστάζωσι πρὸς τὴν ἐπανάστασιν. Ἀληθῶς αἱ νῆσοι αὗται ἐδιοικοῦντο αὐτοπροσώπως, καὶ μικροῦ ἦσαν ὑποτελεῖς φόρου ὡρισμένου, καὶ προνόμια ἄλλα ἐκέκτηντο, δι' ὃν ἐχορήγουν ἐτησίως ἀριθμὸν ναυτῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ τουρκικοῦ στόλου· ἀλλ' οὐχ ἧττον, ὡς μὴ οὖσαι ἀσφαλεῖς ὑπὸ τοὺς Τούρκους, τὸν αὐτὸν πάντοτε ἔπνεον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ζῆλον, ὡς καὶ ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ Στερεά. Πασίγνωστον μάλιστα, ὅτι οἱ πρῶτοι κατοικήσαντες τὰς ἀνατολικὰς ταύτας νήσους, κατέφυγον ἐκ τῆς Ἀλβανίας, μόνον καὶ μόνον ὅπως διατηρήσωσι τὴν θρησκείαν καὶ σχετικῶς τὴν ἐλευθερίαν ἑαυτῶν ἀπὸ τῆς σκληροτέρας δουλείας καὶ τῆς ἐπιβαλλομένης παρὰ τῶν Τούρκων ἀρνησιθρησκείας. Ἀλλὰ, ἂν ὑπεστήριζον ἐσωτερικῶς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεὰν ἡ ἔκτασις, τὰ ὄρη, τὰ στενὰ καὶ ἀμοιβαία ἐν περιστάσεσι συνδρομὴ ἄμεσος, συνεχομένων τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν, αἱ νῆσοι ὅμως οὐδὲν εἶχον πλεονέκτημα τοιοῦτον. Ὀλιγάνθρωποι, κεχωρισμέναι ἀπ' ἀλλήλων, οὐδὲ ὑπὸ φρουρίων προστατευόμεναι ἐν πάσῃ ἀνάγκῃ, ἐπὶ μόνων ἐστηρίζοντο τῶν πλοίων, καὶ τούτων ἀναρμοδίων κατὰ πολεμικοῦ στόλου. Τίς τότε προέβλεπε τὸ μέσον τῶν πυρπόλων, ὃ ἐζήτησεν ἡ ἐπελθοῦσα ἀνάγκη, ὡς καὶ τὸ μέγα αὐτῶν ἀποτέλεσμα; Καὶ ὅμως, ἐὰν ἐσκέπτοντο οὕτω καὶ οἱ λαοὶ τῶν ναυτικῶν νήσων, κατεστραμμένον τὸ πᾶν ἤθελεν εἶσθαι ἐντὸς διμηνίας, ἐλευθέρων μενόντων τῶν Τούρκων κατὰ θάλασσαν καὶ μεθ' ὅλον τὸν μέγαν ἀπὸ τοῦ Ἴστρου ἀντιπερισπασμόν.

Πέτσαι (ἡ Τιπάρηνος) (α).

Ναυτικῶς κατωτέρα τῆς Ὕδρας καὶ ἀνωτέρα τῶν Ψαρῶν, ἡ νῆσος τῶν Πετσῶν ἐπελοποννήσιζεν ὅλως. Κειμένη πλησιέστατα τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου, ἐμίγνυεν ἐν τῷ πληθυσμῷ αὐτῆς πολλοὺς, καὶ μάλιστα βαθυπλούτους, πελοποννησιακῆς καταγωγῆς, καὶ μεγάλα διεχειρίζετο ἐμπορικῶς πελοποννησιακὰ κεφάλαια. Ἐντεῦθεν συνεδέετο πάντοτε ἡ τύχη αὐτῆς, καίτοι μὴ ἐπίσης τυραννουμένης, μετὰ τῆς Πελοποννήσου· καὶ διὰ τοῦτο, οἷα

διεκρίθη κατὰ τὴν προτέραν ἐπανάστασιν τοῦ 1769, οὐδόλως ἀκολουθησάσης τῆς Ὕδρας, τοιαύτη ἀνεδείχθη καὶ κατὰ τὴν διάδοχον τοῦ 1821, κατόπιν ἐλθούσης τῆς Ὕδρας. Ὡς δὲ ἡ Πελοπόννησος προηγηθεῖσα κατὰ γῆν, οὕτω καὶ αὕτη προηγηθεῖσα κατὰ θάλασσαν, οὐδόλως ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν μεγάλην καταστροφὴν, ἣν συνυπέστη τῷ 1769, ἀλλ' ἀπεδύθη μετ' αὐτῆς πρὸς τὸν νέον ἀγῶνα, μόλις ἀρχομένου τοῦ ἀπριλίου (α). Ἐκτήσατο ἄρα κατὰ θάλασσαν τὴν δόξαν, ἣν ἡ Ἀχαΐα κατὰ γῆν, ἐφάμιλλος ταύτης ἀναδειχθεῖσα.

Μεγίστη ὀφείλεται χάρις τοῖς Βοτασαίοις καὶ τῷ Γεωργίῳ Πάνῳ. Πρότερον ὄντες τὸ κέντρον τῶν ἑταιρικῶν πραγμάτων κατὰ τὴν νῆσον αὐτὴν, πρῶτοι ἤδη ἐκίνησαν οὗτοι εἰς τὰ ὅπλα ταύτην, ἐν ᾧ χρόνῳ τῶν πλοιάρχων τινὲς, κυρίως εἰσηγούμενοι παρ' ἄλλων ἀνωτέρων, φόβους προέτεινον περὶ τῶν Ἄγγλων καὶ πρώτην ἐζήτουν τὴν κίνησιν τῆς Ὕδρας. Διὰ μόνην τὴν τοιαύτην ἔνστασιν προῆλθεν ἡ μερικὴ βραδύτης, καθ' ἣν ἐποχὴν καὶ ἡ μιᾶς ἡμέρας βραδύτης ζήτημα ἦτο σπουδαιότατον δι' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἰδίως ἀνησυχία δεινὴ διὰ τοὺς Πελοποννησίους. Ἐν τῇ Ἑλλάδι ἡ ἐπανάστασις τῆς γῆς ἄνευ τῆς θαλάσσης ὡμοίαζε τὸν ἐπὶ ἑνὸς ποδὸς φερόμενον ἄνθρωπον. Τὴν δ' ἐπανάστασιν τῶν Πετσῶν ἔσπευδον οἱ Πελοποννήσιοι, ὡς ἐλπίζοντες δι' αὐτῆς ἀναπόφευκτον ἐπελευσομένην καὶ τὴν τῆς Ὕδρας.

Διὰ τοῦτο, ἅμα γραφεῖσαν τὴν ἀπὸ 25 μαρτίου διακήρυξιν τοῦ Μαυρομιχάλου ἐν Καλάμαις, ἀπέστειλαν εἰς Πέτσας διὰ τοῦ Χριστοδούλου Μερτίκα, γνωστοῦ ἑταίρου ὑπὸ τὸ ὄνομα Εὐαγόρου, πεφορτισμένου, ὅπως ἀναγνώσῃ αὐτὴν καὶ δημοσίως συνδρομῇ τῶν Βοτασαίων καὶ τοῦ Πάνου. Διὰ τοῦτο ἄλλοι τε πολλαχόθεν καὶ ὁ Δικαῖος ἐκ μὲν τῶν Καλαμῶν ἔγραφεν αὐθημερὸν τῷ Πάνῳ: « . . . . *Ἀδελφὲ, «ὁ καιρὸς εἶναι διὰ τὸ Παλαμίδι ἀρμοδιώτατος· μὴ ἀμελήσετε διὰ «τὸν Θεόν!* » ἐκ δὲ τῆς Γόρτυνος ἐπανελάμβανε τὰ αὐτὰ τῇ 30 μαρτίου πρὸς τὸν Γκίκαν Βότασην καὶ Πάνον, προτρέπων: « . . . *Οἱ λαοὶ «τῆς Πελοποννήσου τρέχουσιν ὅλοι ὡς λέοντες ὠρυόμενοι . . . Ὅ-«σον τάχος προφθάσατέ μας τὴν συμμαχίαν κινήσατε εἰς πολιορ-«κίαν τοῦ Ἀναπλίου. Ἐλπίζω οἱ ἥρωες Βοτασαῖοι νὰ κάμουν τὸ «ρεσάλτο, καθὼς ὑπεσχέθησαν καὶ ἡμεῖς θέλομεν τοὺς ἐπαινέσει «ἀξίως, καὶ θέλει στέψει ἡ Ἑλλὰς τὰς κεφαλάς των . . . Κινήσατε «τὰ πλοῖά σας. Οἱ Ἐγγλέζοι μᾶς ἐπρόφθασαν βοήθειαν, ὡς πλα-«τύτερον εἰς τὸ κοινὸν γράμμα μας φανερόνομεν . . . Λοιπὸν δὲν*

«εἶναι ὁ παραμικρότερος φόβος. Ἐλᾶτε, ἐλᾶτε, προφθάσετε καὶ «μὴ φοβῆσθε. Εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ τελειώσωμεν εὐτυχῶς τὸν προκεί-«μενον ἱερὸν ἀγῶνά μας» (α). Μοναχὸς δέ τις, ἀσκητὴς ἐν τῇ παρὰ ταῖς Πέτσαις ἐρήμῳ νήσῳ τῆς Καμένης, ἀνὴρ λίαν ὑποληπτόμενος καὶ σεβόμενος παρὰ τῶν Πετσιωτῶν ὡς πνευματικὸς πατὴρ, ἐγκύκλιον ἔγραψε πρὸς τούτους θρησκευτικὴν ἅμα καὶ πολεμικὴν, προτροπῇ τοῦ πατριώτου Πέτρου Σκυλίτση Ὁμηρίδου, ἑνὸς τῶν ἐπὶ τῆς Ἑταιρίας τῶν Φιλικῶν θερμουργοῦ καὶ ἐπιτηδείου ἀποστόλου. Ἰδοὺ τὸ περίεργον ἔγγραφον τοῦ μοναχοῦ.

«*Φιλόθεοι καὶ Φιλογενεῖς!*

«Ἐξυπνήσατε ἀπὸ τὴν ληθαργίαν τῆς ἀπιστίας καὶ μικροψυχίας σας πρὸς τὸν Θεόν! Ἐξέλθετε ἀπὸ τὸν τάρταρον τῆς κατεψυγμένης πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης σας! Εὐγῆτε ἀπὸ τὸν ᾅδην τῶν ἀναμεταξύ σας ζοφερῶν παθῶν σας, φθόνου, κενοδοξίας, συνερισίας καὶ τῆς παμφάγου φιλαργυρίας καὶ δεινῆς πλεονεξίας κ.τ.λ. τὰ ὁποῖα ἐπιπροσθοῦσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ νοός σας, ὡσὰν μία ψηλαφητὴ ὁμίχλη, καὶ δὲν βλέπετε τὸ κοινὸν τῆς ζωῆς τοῦ γένους συμφέρον!

«Κάμετε φίλον τὸν Κύριον Σαβαὼθ διὰ τῆς ἐξομολογήσεως, μετανοίας καὶ τῆς συγκεχωρημένης μεταλήψεως τῶν ζωοποιῶν Μυστηρίων μας. Ἑνωθῆτε ὅλοι, ὡς ἀδελφοὶ, μὲ τὸν ἀδιάῤῥηκτον σύνδεσμον τῆς κοινῆς καὶ ἀπαθοῦς ἀναμεταξύ σας ἀγάπης. Ἔπειτα ἁρματωθῆτε καὶ μὲ ἅρματα, τὰ αὐτὰ ὁποῦ ἕως τώρα, Θεοῦ βοηθοῦντος, ἐπολεμήσατε τὸν ἐχθρὸν γενναίως· καὶ τότε ὄχι ἐγὼ, ἢ ἄλλος γήϊνος ἄνθρωπος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς τῶν δυνάμεων, ὁποῦ δι' εὐχῆς τοῦ Ἐζεκίου βασιλέως εἰς μίαν νύκτα ἐφόνευσεν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας τῶν ἀλλοφύλων ἀπίστων, αὐτὸς, λέγω, ὁ ἴδιος καὶ τώρα θέλει σᾶς φωνάξει: *Ἄκουε λαός μου! ὑμεῖς πορεύεσθε σήμερον εἰς τὸν πόλεμον ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν· μὴ ἐκλυέσθω ὑμῶν ἡ καρδία! μὴ φοβῆσθε! μὴ θροῆσθε! μὴ φύγητε ἀπὸ προσώπου αὐτῶν! ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν συμπολεμήσει ὑμῖν τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν*».

«Οὕτως ἁρματωθῆτε, ἀδελφοί μου, πεποιθότες ἐπὶ τὸν Κύριον, καὶ θέλει ἰδῆτε τὸ ἔλεος καὶ τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν

Ὁ ἐν τῇ Καμένῃ ἐλάχιστος πνευματικὸς

«(Τ. Σ.) 1821 ΠΑΠΑ ΕΥΘΥΜΙΟΣ».

Κατὰ πολὺ ἡ ἐγκύκλιος αὕτη συνεκίνησε τὰς καρδίας, ὡς φωνὴ ἁγίου πατρὸς, καὶ μέγα παρήγαγεν ἀποτέλεσμα. Ὑψωθείσης δὲ τῇ 3 ἀπριλίου τῆς σημαίας τῆς ἐπαναστάσεως ἐν ταῖς Πέτσαις, οἱ μὲν ἐν τῷ Πάπαρι Πελοποννήσιοι ἔγραφον εἰς αὐτὰς τῇ 8 ἀπριλίου, ἐπαινοῦντες τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν σύμπνοιαν, ἣν ἔδειξαν «*καὶ λαὸς καὶ προκριτοκαπεταναῖοι*»· οἱ δ' ἐν Βερβένοις Νικόλαος Δεληγιάννης καὶ λοιποὶ ὁπλαρχηγοὶ συνεχαίροντο τούτοις, γράφοντες τῇ 10 «... *Ἀδελφοὶ χαίρετε, ὅτι ἐστάθητε οἱ πρῶτοι· πρῶτοι εἰς τὸν ἀκροβο-*»*λισμὸν τῶν ἐχθρῶν, πρῶτοι εἰς τὴν ἱστορίαν, πρῶτοι εἰς τὴν ἀ-*»*θανασίαν*».

Διὰ τελετῆς μεγάλης καὶ εὐλογίας ἐκκλησιαστικῆς συνωδεύθη καὶ διὰ τηλεβολισμῶν τοῦ λιμένος ἀπείρων ἀνηγγέλθη τῶν Πετσῶν ἡ ἐπανάστασις. Ὁ πρώτιστος τῶν προκρίτων αὐτῆς Ἰωάννης Μέξης εὑρίσκετο τότε ἀπὼν ἐν τῇ Ὕδρᾳ καὶ συσκεπτόμενος μετὰ τῶν προκρίτων ταύτης περὶ τῆς ὑψώσεως, ἢ μὴ, τῆς ἐπαναστατικῆς σημαίας. Αὐτὸν μετεπέμψαντο ἀμέσως δι' ἐπίτηδες πλοίου οἱ Πετσιῶται ὡς χρήσιμον καὶ ἀναγκαῖον, καὶ συγχρόνως διηύθυναν πρεσβείαν πολυμελῆ εἰς Ὕδραν τὸν Γεώργιον Πάνον, Ἀναστάσιον Κολανδροῦτσον, Παναγιώτην Βότσην καὶ ἄλλους, ὅπως πείσωσι τοὺς προκρίτους ταύτης διὰ τὴν ἄμεσον κίνησιν καὶ τῆς Ὕδρας. Ἐὰν ἀπέτυχε τότε ἡ πρεσβεία αὕτη ὡς πρὸς τοὺς προκρίτους, εἰργάσθη ὅμως μετὰ πολλῶν ὑποδεεστέρων· τὸ δ' ἀποτέλεσμα ἐφάνη μεθ' ἡμέρας ὀλίγας, διότι ἡ πρώτη ἐσωτερικὴ ἐπανάστασις τῆς Ὕδρας ἦτο ἤδη τετελεσμένη. Καὶ τίς ἐπίστευε πλέον, ὅτι ἤθελε καθεύδειν τοῦ λοιποῦ ἡ Ὕδρα, βλέπουσα τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας κυμαινομένην ἐπὶ τῶν πετσιωτικῶν πλοίων; Αἱ δύο ἐποχαὶ τοῦ 1769 καὶ 1821 διέφερον κατὰ πολύ· διότι ἐπὶ τῆς πρώτης μὲν ἡ ἐπανάστασις ἐξερράγη ἀνοργάνωτος, καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ὕδρα οὐδὲν ἔλαβε τότε μέρος· ἐπὶ τῆς δευτέρας δὲ ὑπῆρχε διωργανωμένη, ὅσῳ ἦτο δυνατὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ὕδρα εἵπετο, ὅπως λάβῃ μέρος.

Σύγχρονον ἐπεχείρησαν ἔργον αἱ Πέτσαι ὁπλίσασαι δεκαπέντε πλοῖα καὶ διευθύνασαι κατὰ τῶν πλησιεστέρων ἀσιατικῶν παραλίων. Ἠθέλησαν οὕτως, ἵνα καλύψωσι τὸ Αἰγαῖον ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ πολέμου, ἐπενεργήσωσι δὲ ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Σάμου καὶ Κάσσου, καὶ φέρωσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν, οἵας καὶ ὅσας δυνηθῶσι ζημίας. Ἐννοεῖται, ὁπόσῳ τὰ πλοῖα αὐτὰ, διερχόμενα παρὰ τὴν Ὕδραν, ἐξέκαυ-

σαν τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν φιλοτιμίαν τοῦ λαοῦ καὶ τῶν πλοιάρχων ταύτης. Ἐννοεῖται ὡσαύτως, δι' ὁποίας ἐγκαρδίου ἀγαλλιάσεως ἀνευφημεῖτο ἡ τόσῳ συμβολικὴ σημαία τῶν Πετσῶν, ὅπου ἀνεφαίνετο.

Κατὰ τὰς ὥρας ἐκείνας ὑπῆρχον ἐπὶ ἀγκύρᾳ ἐν τῷ λιμένι τῆς Μήλου δύο νῆες τουρκικαί, ἡ μία δρόμων (κορβέττα) τῶν 26 καὶ ἡ ἄλλη πάρων (μπρίκιον) τῶν 16 τηλεβόλων, συνοδεύουσαι ἓν σκευαγωγὸν πλοῖον, πλῆρες πολεμοφοδίων, ἀποστελλομένων εἰς τὸν στολίσκον τῶν Συδότων καὶ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἰωαννίνων. Ἅμα μαθοῦσαι τὸ τοιοῦτον, αἱ ἡμίσειες τῶν πετσιωτικῶν ἔβαλον πρώραν πρὸς τὴν Μῆλον, ἡγουμένου τοῦ Νικολάου Ῥάπτου, καὶ αὐτάνδρους ἐκυρίευσαν ἀμφοτέρας, ὡς ἐπιπεσοῦσαι αἴφνης (α). Διὰ τοῦ σκευαγωγοῦ ἐγένετο ἡ προμήθεια ὑλικοῦ μεγάλου ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ πολέμου. Ἀλλὰ καὶ αἱ νῆες καὶ τὰ πληρώματα ἐκ πεντακοσίων ἀνδρῶν, μετενεχθέντα εἰς Πέτσας, ἀπωλέσθησαν δυστυχῶς διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τῆς μαχαίρας· ἡ δ' Ἑλλὰς ἐστερήθη δύο πολεμικῶν νηῶν ἐντελῶς κατηρτισμένων. Τοῦ κακοῦ τούτου μόνος λόγος ὑπῆρξε, διότι αἱ νῆες ὑπελήφθησαν ὡς ἰδιοκτησία τούτου καὶ ἐκείνου, καὶ διότι ἰσχυρισμὸς τοιοῦτος, ἄλογος ἑνταυτῷ καὶ ἄτοπος, ἐμφύλια δεινὰ ἠπείλησε. Φέρουσιν ἀληθῶς πολλὰ τὰ παράδοξα αὐτῶν αἱ ἐπαναστάσεις, καὶ ἐνώπιον τῆς προσωπικότητος γενικὰ πολλάκις συμφέροντα ἐθυσιάσθησαν.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον αἱ Πέτσαι ἀπέκλεισαν κατὰ θάλασσαν ἀμέσως μὲν τὰ φρούρια τῆς Ναυπλίας διὰ δύο νηῶν ὑπὸ τὴν Λασκαρίναν Πούπλη (τὴν Πουπουλίναν) καὶ τὸν Μανώλην Δ. Λαζάρου Ὀρλώφ· τὸ δὲ τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς δι' ἑπτὰ ὑπὸ τὸν Γεώργιον Πάνου, Βασίλειον Λαζάρου, Νικόλαον Λαζάρου, Ἠλίαν Θερμησιώτην, Ἰωάννην Κούτσην, Ἀναστάσιον Ἀνδρούτσου καὶ Ἀνάργυρον Ἀναγνώστην (β)· τὸ δὲ τῆς Πύλου περὶ τὰ τέλη ἀπριλίου δι' ἑτέρων ὑπὸ τὸν Νικόλαον Βότσην καὶ λοιπούς. Οἱ κατὰ γῆν πολιορκοῦντες τὴν Πύλον Τριφύλιοι καὶ Πύλιοι ἔγραφον τοῖς Πετσιώταις ἀπὸ 19 ἀπριλίου ἐπικαλούμενοι τὴν συνδρομὴν αὐτῶν: « ... *Γενναῖοι ἀδελφοί, ποίαν ἄλλην* »*ὥραν προσμένετε, διὰ νὰ δοξασθῆτε καὶ νὰ ἐξαπλωθῆτε ἀπὸ τὴν* »*στενότητα ὁποῦ ἔχετε, ὁποῦ ἐδῶ καὶ εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον* »*εἶναι ἄλοι καὶ οἱ τόποι καὶ τὰ μούλκια τούρκικα; Ἡμεῖς τὴν ἐ-* »*λευθερίαν μας νὰ ἰδῶμεν· καὶ τὰ πράγματα καὶ τὰ κάστρα νὰ εἶ-* »*ναι ἐκείνων, ὁποῦ θὲ νὰ χύσουν καὶ τὸ αἷμά τους, θὲ νὰ βάλουν* »*καὶ τὰ καράβιά τους ...*» Τοσαύτη ἐπέκειτο ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ χρησι-

μότης τῆς ναυτικῆς βοηθείας! Οἱ δ' ἐν τοῖς φρουρίοις τῆς Ναυπλίας, τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς καὶ τῆς Πύλου Τοῦρκοι μετὰ πλείονος εἶδον ἀπορίας καὶ ἀθυμίας πολιορκουμένους ἑαυτοὺς καὶ κατὰ θάλασσαν διὰ πλοίων, ὧν τὴν σημαίαν οὐδέποτε ἐγνώρισαν.

Δεύτερος τῶν Πετσιωτῶν πλοιάρχων, προσβαλὼν πολεμικὸν τουρκικὸν, ὑπῆρξεν ὁ Δημήτριος Λαζάρου Ὀρλώφ. Ἀποσταλεὶς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως οὗτος, ὅπως μετακομίσῃ εἰς Λακωνίαν ἐκ τῆς Τεργέστης τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην (α), καὶ ἐπιστρέψας ἄπρακτος, ἐλλιμενίζετο ἐν τῇ Ζακύνθῳ. Τῇ 17 ἀπριλίου ἐφάνη ἔξωθεν αὐτῆς διαπλέων πάρων τουρκικὸς, καθ' οὗ ἀπῆρεν ὁ Ὀρλὼφ, προτραπεὶς καὶ παρὰ τῶν Ζακυνθίων, καὶ κατεδίωξε τοῦτον μέχρι τῶν νήσων Ὀξειῶν· ἀπέτυχεν ὅμως τῆς συλλήψεως αὐτοῦ, διασωθέντος παρὰ τῷ ἐν Συβότοις στολίσκῳ.

Αἴγινα, Σαλαμὶν (Κούλουρη) καὶ Καλαύρεια (Πόρος).

Τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, Βοιωτίας καὶ Πετσῶν παρεδειγματίσθησαν εὐθὺς ἡ Αἴγινα διὰ τοῦ Σπυρίδωνος Μαρκέλλου, προκρίτου τῶν πατριωτικωτέρων αἰσθημάτων· ἡ Σαλαμὶν διὰ τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου, ἡγουμένου τῆς μονῆς Φανερωμένης καὶ ὅλως ἀφιερωμένου τῇ πατρίδι· ἄλλαι τε καὶ ἡ Καλαύρεια, ἧς, ὡς γνωστὸν, «ὁ ἀγχιβαθὴς λιμὴν δέχεται καὶ τὴν μεγίστην ναῦν ὁρμοῦσαν ἐπὶ κλίμακος». Οἱ ἀδελφοὶ Χριστόδουλος καὶ Γεώργιος Μερτίκαι, ὡς καὶ ὁ Γεώργιος Κριεζῆς (ἢ Κακογιώργης), πολλοῦ πατριωτισμοῦ καὶ ἀποφάσεως ἄνδρες, ἐκίνησαν τὴν Καλαύρειαν, καὶ τῷ Μαρκέλλῳ συνέδραμον διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Αἰγίνης. Αὐτῆς ὁ ἐπὶ τῆς εὐταξίας (ζαμπίτης), λεγόμενος Ἰβραχὴμ Τσαούσης, ἐγένετο αἰχμάλωτος μετὰ τῶν στρατιωτῶν, οὓς εἶχεν ὡς δύναμιν ἐκτελεστικήν. Ὁ δὲ Μαρκέλλος φροντίσας ἀπέστειλεν εὐθὺς στρατιώτιδα ναῦν εἰς τὴν Κάρυστον, ὅπως ἁρπάσῃ αἴφνης τὰς ἐκεῖ ὑποτιθεμένας δύο ναῦς τοῦ Ὁμὲρ βεγῆ, διοικητοῦ αὐτῆς. Ἀλλ' ἐκεῖνος προλαβὼν εἶχεν ἠσφαλισμένας ταύτας ὑπὸ τὸ φρούριον τῆς Χαλκίδος. Οἱ δ' Αἰγινῆται, ἀφαιρέσαντες μόνον τηλεβόλα τινὰ εὑρεθέντα ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, ἐπανῆλθον. Τὰ τηλεβόλα αὐτὰ ἐχρησίμευσαν μετὰ τῶν ἄλλων τοῦ Κλάδου εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀκροκορίνθου.

Ψ α ρ ὰ (τὰ ἀρχαῖα Ψυρά).

Ἡ μικρὰ αὕτη νῆσος τοῦ Αἰγαίου ἀριθμεῖ μόλις τριακονταετῆ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως περίοδον πλουτισμοῦ τινος καὶ σχηματισμοῦ πλοίων διὰ τῆς ἐμπορίας. Πρότερον ἁλιεῖς ταπεινοὶ καὶ ἔπειτα ναυσιπόροι ὑπερήφανοι, οἱ Ψαριανοὶ ἀνεδείχθησαν, τοῦ ἀγῶνος ἀρξαμένου, ἐπάξιοι, ἢ καὶ ἀνώτεροι, τῶν κοινῶν ἐλπίδων. Πρὸς τοῦτο βεβαίως ἔσπειρεν ἡ χεὶρ τοῦ Ὑψίστου τὴν νῆσον ταύτην ἀπέναντι τῶν παραλίων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς Μακεδονίας, ἵνα κατὰ μὲν τῶν βαρβάρων τῆς πρώτης φέρῃ ποτὲ τὸν ὄλεθρον καὶ τὴν φρίκην, τοῖς δ' Ἕλλησι τῆς δευτέρας χρησιμεύσῃ ὡς βάσις τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ ἐπανάστασις τῶν Ψαρῶν οὐδεμίαν φέρει οὔτε προτέραν οὔτε ὑστέραν ἀνωμαλίαν· διεκρίνετο ὅμως ἐπὶ ἐξόχῳ τόλμῃ οὐχὶ διὰ προτεραιότητα, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀπόκεντρον γεωγραφικὴν θέσιν τῆς νήσου. Καὶ λαὸς καὶ πλοίαρχοι, τὴν τάξιν τῶν προκρίτων ἀναπληροῦντες, δημοφώνως ὕψωσαν περὶ τὴν 6 ἀπριλίου τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, εὐλογηθεῖσαν δι' ἱεροπραξίας ἐκκλησιαστικῆς καὶ τιμηθεῖσαν διὰ τηλεβολισμοῦ πολυκρότου. Ἄνδρες μετὰ γυναικῶν, γέροντες μετὰ νέων καὶ πατέρες μετὰ τέκνων, περιεπτύχθησαν ἐν τῷ αἰσθήματι τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀδελφότητος κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τῆς παλιγγενεσίας, καὶ τὰς θερμοτέρας ἤνωσαν δεήσεις πρὸς τὸν Ὕψιστον περὶ τοῦ θριάμβου τῆς δικαιοσύνης κατὰ τῆς ἀδικίας, περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος.

Καθὼς αἱ Πέτσαι, οὕτω καὶ τὰ Ψαρὰ, ἅμα κατεβίβασαν τὴν ἡμισέληνον ἀπὸ τοῦ δημογεροντείου, ἀπέβλεψαν ἐν τοῖς πρώτοις κατὰ τῶν ἀσιατικῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν παραλίων τῆς Τουρκίας. Ἐπανιστάμεναι αἱ ναυτικαὶ νῆσοι, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἤδη, ἢ οἱ ἀκροβολισταὶ τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν πόρρω πολεμίων, ὡς μὴ ἔχουσαι ἐσωτερικῶς τοιούτους. Ὁ σχετικὸς ἀποκλεισμὸς τῶν παραλίων αὐτῶν διὰ τῆς καταστροφῆς τῆς ἐμπορικῆς τουρκικῆς σημαίας, καὶ ἡ προμήθεια ἐφοδίων διὰ τῆς αἰφνιδίας ἐπιδρομῆς κατὰ πλοίων πολεμικῶν, ἰδοὺ ἡ ὑπαγορεύσασα τὸ μέτρον τοῦτο διπλῆ ἀνάγκη.

Συγχρόνως ἐσκέφθησαν οἱ Ψαριανοί, ὅπως συμπολεμήσωσι μετὰ τῶν Πετσιωτῶν ἢ τὸν ἐν Συβότοις ὑπάρχοντα στολίσκον, ἢ τὸν βυζαντινὸν στόλον, οὗτινος ἡ ταχεῖα ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου ἔξοδος ἀναπόφευκτος ἐφαίνετο. Πρὸς τοῦτο δ' ἑτοίμως παρασκευάσαντες δώδε-

κα τῶν νηῶν, ἀπέστειλαν τῇ 10 ἀπριλίου τὸν Παναγιώτην Σκυλίσην Ὁμηρίδην, πρόσωπον πολλοῦ πατριωτισμοῦ, ἐνεργείας καὶ ὑπολήψεως, ἐκφραζόμενοι τὴν διπλῆν ταύτην ἰδέαν καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν συγκατάθεσιν αὐτῶν περὶ τοῦ πρακτέου (α). Ἀλλ᾽ οὐδὲν ἐπὶ τῆς προτάσεως αὐτῆς ἀπεφάσισαν οἱ Πετσιῶται, θεωροῦντες ἀναγκαιοτάτην καὶ τὴν συμμετοχὴν τῆς Ὕδρας πρὸς πᾶσαν ἐπὶ τὸ συστηματικώτερον ἐπιχείρησιν. Ἕνεκα τούτου ἡ ὅλη ἐνέργεια τῶν Ψαριανῶν ἐστράφη ἀλλαχοῦ, καὶ κατὰ πρῶτον ἀπεστάλησαν ἑπτὰ ὑπὸ τὸν Νικολῆν Ἀποστόλη νῆες, τὴν φρίκην διαχύσασαι πανταχοῦ κατὰ τῶν ναυτιλλομένων Τούρκων, αἵφνης καταλαμβανομένων ὑπὸ διαφόρους διευθύνσεις. Ἀλλ᾽ οὐδένα ἐλάνθανεν, ὅτι οἱ βάρβαροι, τοιαῦτα πάσχοντες, ἐκδικηθήσονται, ὡς εἴθιστο παρ᾽ αὐτοῖς, κατὰ τῶν ἀόπλων καὶ ἠρεμούντων Ἑλλήνων. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στολίσκου, παραπλέων τὴν Ἰωνίαν, διηυθύνετο εἰς τὴν πόλιν τῆς Σμύρνης, ὅπως τοὺς μὲν Τούρκους ἀποτρέψῃ διὰ τοῦ φόβου ἀπὸ πάσης κατὰ τῶν κατοίκων κακοπραγίας καὶ μάλιστα σφαγῆς, τοῖς δ᾽ Ἕλλησι δώσῃ χεῖρα βοηθείας ἐν ἀνάγκῃ. Μέτρον τοιοῦτο ἔμπνευσις θεία ἦτο βεβαίως, διότι, εἰ μὴ ἔσωσε τοὺς Ἕλληνας τῶν ἰωνικῶν παραλίων, ἐβοήθησεν ὅμως ὑπέρπολυ τοῖς ἐπαναστάταις τῆς Πελοποννήσου.

Ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Σμύρνης ὑπῆρχον συνηγμένοι ὑπὸ τὸν Βεκὴρ πασσᾶν τῆς Ἀτταλείας μέχρι τῶν τρισχιλίων Τοῦρκοι ἐκ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀσίας, διατεταγμένοι πρὸς ἀπόβασιν κατὰ τῆς Πελοποννήσου. Ἐν ᾧ δ᾽ ἐπεβιβάσθησαν τότε αἱ πολεμικαὶ ἀποσκευαὶ αὐτῶν καὶ μέρος τετρακοσίων πεντήκοντα στρατιωτῶν ἐντὸς πέντε φορτηγῶν, ὁ ψαριανὸς στολίσκος ἐντυχὼν ἐπέπεσε, καὶ βυθίσας ἓν συνέλαβε τρία, ἐξ ὧν τὸ ἓν περιεῖχε στρατιώτας διακοσίους, τὰ δὲ ἄλλα ἐπληροῦντο ἀποσκευῶν. Οὕτω δὲ λεηλατῶν τὴν ἰωνικὴν παραλίαν μέχρι τῆς Λέσβου καὶ πᾶσαν τῶν Τούρκων διακόπτων συγκοινωνίαν, ὁ στολίσκος ἐπανῆλθεν εἰς τὰ Ψαρὰ, φέρων τὰς ἀποσκευὰς, τοὺς αἰχμαλώτους καὶ πλεῖστα ἄλλα λάφυρα. Τὸ δυστύχημα δὲ τοῦτο τῶν φορτηγῶν ἰδὼν ὁ τουρκικὸς στρατὸς, διεσκορπίσθη εὐθὺς ἀπελθὼν εἰς τὰ ἴδια ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ, διότι ἀπηλπίσθη τῆς μεταβιβάσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὡς μὴ ὑποστηριζόμενος ὑπὸ πολεμικῶν πλοίων, καὶ διότι τὴν ἀποσκευὴν ἅπασαν καὶ τὰ πολεμοφόδια ἀπώλεσεν αἵφνης. Οὕτως ἐματαιώθη τότε ἡ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Πελοποννήσου προσδιορισθεῖσα ἀπόβασις τουρκικοῦ στρατοῦ,

διότι ἐπανέστησαν τὰ Ψαρά, καθ' ὃν χρόνον ἐκ τοῦ ἐναντίου, διότι ἠρέμουν ἡ Ἀκαρνανία καὶ Αἰτωλία, ἐπέτυχον οὐχὶ μία μόνη, ἀλλὰ τρεῖς διαδοχικῶς μεταβιβάσεις ἐπὶ τῆς Ἀχαΐας, ἡ μὲν ὑπὸ τὸν Ἰουσοὺφ πασσᾶν, ἡ δὲ ὑπὸ τὸν Μουσταφᾶν κεχαγιᾶ βεγῆν, καὶ ἡ τρίτη ὑπὸ τὸν Ἀσλανάκην. Τῶν Ψαριανῶν ἄρα ἡ ὑπηρεσία αὕτη ἰσολογίζεται πρὸς μίαν τῶν ὠφελιμωτέρων ναυμαχιῶν, διότι ἀπήλλαξεν ἑνὸς βάρους ἐπαισθητοῦ τὴν Πελοπόννησον, μόλις ἐπαναστᾶσαν, καὶ ὑπεστήριξε τὴν ἐπανάστασιν, μόλις ἀρξαμένην. Δίκαιον ἐντεῦθεν οἱ Πελοποννήσιοι εἶχον μέγα, εὐαγγελιζόμενοι πανταχοῦ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Βεκὴρ πασσᾶ, καὶ μιγνύοντες αὐτὴν μετὰ τοῦ ἅλατος τῆς ὑπερβολῆς, ἣν ἡ ἐποχὴ συνεχώρει (α).

Σὺν τούτοις ἡ νῆσος τῶν Ψαρῶν ἔπεμψε δύο νῆας εἰς τὸν Θερμαϊον κόλπον κατὰ τῶν παραλίων τῆς Μακεδονίας· αὗται δὲ ἐντυχοῦσαι πάρωνά τινα καὶ μίαν γαλέαν (γαλιώτταν) τοῦ πασσᾶ τῆς Θεσσαλονίκης, κατεδίωξαν καὶ ἐπὶ τέλους ἐβίασαν, ὅπως ἐξοκέλλωσιν ἀμφότεραι κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ Ἄθω καὶ ἀπολεσθῶσι. Καὶ οἱ μὲν ἄνδρες αὐτῶν διεσώθησαν εἰσελθόντες εἰς τὰ δάση· οἱ δὲ Ψαριανοὶ λαβόντες τὰ τηλεβόλα ἀνέπλευσαν.

Ἀλλ' ἡ νῆσος τῶν Ψαρῶν ἔκειτο σχεδὸν πρὸ τοῦ στομίου τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν παραλίων τῆς ἀσιατικῆς καὶ εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας· εἶχε δὲ πόλιν ἀδύνατον πρὸς ἀντίστασιν, οὐδ' ἀνεπαύετο ὁπωσδήποτε, ὡς αἱ Πέτσαι καὶ ἡ Ὕδρα γειτνιάζουσαι τῇ Πελοποννήσῳ. Ἤρξαντο διὰ τοῦτο οἱ Ψαριανοὶ ὀχυρόνειν αὐτὴν καὶ ἀνεγείρειν φρούριόν τι ἐπὶ λόφου πρὸς ἀσφάλειαν τῶν οἰκογενειῶν ἐν πάσῃ δυσκόλῳ περιστάσει. Μὴ ἀρκούντων δὲ τῶν τηλεβόλων, ὅσα ἔλαβον ἐκ τοῦ Θερμαίου κόλπου, ἀπεφάσισαν τολμηρῶς, ἵνα διὰ νυκτερινῆς ἐφόδου κυριεύσωσι καὶ ἀφοπλίσωσι τὸ ἐπὶ τῆς νήσου Ἴμβρου (Ἰμριτσας) κείμενον μικρὸν φρούριον, Ξυλόκαστρον ὀνομαζόμενον, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς καταντικρὺ ξηρᾶς τοῦ Μέλανος κόλπου ὑπάρχοντα ὀχυρώματα.

Οὕτως ἐκπλεύσασαι τέσσαρες, ἱκανοὺς ὁπλοφόρους φέρουσαι, νῆες, ἔφθασαν τῇ 5 μαΐου πρὸ τοῦ κόλπου. Ἡγεῖτο αὐτῶν ὁ Ἀνδρέας Γιαννίτσης. Εἰσπλεούσας δὲ τῇ 6 ὑπὸ σημαίαν τουρκικὴν, πνέοντος ὑπερδεξίου ἀνέμου, καὶ ἀπτοήτως διευθυνομένας πρὸς τὸ φρούριον, οἱ Τοῦρκοι τούτου ὑπέλαβον αὐτὰς ὡς ἰδίας, καὶ ἤρξαντο ἐπὶ τιμῇ τοῦ τηλεβολισμοῦ χαίροντες. Ἀρξαμένης δὲ τῆς ἀποβάσεως τῶν στρατιω-

τῶν καὶ τῆς προσβολῆς τῶν πλοίων, καταληφθέντες ὑπὸ φόβου ᾤχοντο εἰς τὴν στερεὰν, ὅθεν φεύγοντες εἰς τὰ ἐνδότερα ἐμεγάλυνον τὴν δύναμιν τῶν ἐπελθόντων «γκιαούρων» καὶ τὸν τρόμον διέσπειρον.

Διὰ τοῦ τρόπου καὶ τῆς τόλμης αὐτῆς γενόμενοι οἱ Ψαριανοὶ ἀναιμωτὶ καὶ ἐντὸς δύο ὡρῶν κύριοι τοῦ φρουρίου, ἐν μὲν τῇ θαλάσσῃ ἔῤῥιψαν, ὅ,τι δυσμετακόμιστον ἦν· εἰς δὲ τὰς ναῦς αὐτῶν μετενεγκόντες εἰκοσιδύο τηλεβόλα ὀρειχάλκινα, δύο βομβοῤῥιπτῆρας καὶ ἱκανὴν ποσότητα σφαιρῶν καὶ πυρίτιδος, μετεκόμισαν εἰς Ψαρὰ, ἀφ' οὗ μετέβαλον εἰς ἐρείπιον ἐλεεινὸν τὸ φρούριον διὰ τοῦ δοθέντος πυρὸς εἰς τὴν ἀπολειφθεῖσαν ἐν τῇ ἀποθήκῃ πολλὴν πυρίτιδα. Ἓν τῶν τηλεβόλων αὐτῶν, ὡς ἔχον ἀσύνηθες μῆκος, ὠνόμασαν Ὑ ψ η λ ά ν τ η ν.

Ὕ δ ρ α (ἡ ἀρχαία Ὑδρέα).

Ἀπέναντι τῆς ἐν Πελοποννήσῳ Ἑρμιόνης κεῖται νῆσος μικρὰ, ἡ Ὕδρα, ἐντὸς τοῦ Αἰγαίου πελάγους περιλαμβανομένη. Πρότερον ἄγνωστος ἢ καὶ ἔρημος, ἡ νῆσος αὕτη ἐγνωρίσθη ἀπὸ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος πρὸς ὅλον τὸν ναυτικὸν καὶ ἐμπορικὸν κόσμον, πολυάριθμα κτωμένη πλοῖα, μεγάλα συγκεντρόνουσα κεφάλαια καὶ ἀπεριόριστον χαίρουσα ναυτιλιακὴν καὶ ἐμπορικὴν πίστιν. Ἔργον οὕτω τῆς θείας οἰκονομίας, ὡς καὶ αἱ Πέτσαι καὶ τὰ Ψαρὰ, ἡ Ὕδρα προώρισται, ἵνα καθέξῃ καὶ ἄλλως θέσιν ἐξαιρετικὴν κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα. Τὴν θέσιν αὐτὴν ἠγγυῶντο αἱ κολοσσιαῖαι καταστάσεις πολλῶν καὶ ἡ ἀδιαφιλονείκητος γενναιότης ἑνὸς λαοῦ, ἐξησκημένου οὐ μόνον διὰ τῆς τολμηροτέρας ἐμπορικῆς ναυτιλίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ὑπηρεσίας ἐν τοῖς πολεμικοῖς πλοίοις αὐτοῦ τοῦ τυράννου.

Ὅσα ἂν ἐγένοντο ἀλλαχοῦ ἀπὸ τῆς 19 μαρτίου, οὐδεμιᾶς ἐκρίνοντο μονιμότητος ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τῆς Ὕδρας. Τὴν πλάστιγγα κινήματος, ὁλοκληρωτικοῦ σχετικῶς καὶ σοβαροῦ ὑπό τε τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἔποψιν, ἔφερεν ἀληθῶς μόνη ἡ χεὶρ ταύτης. Ἐδεσμεύετο ὅμως, εἰ καὶ ἡ Ἑταιρία ὑπῆρχε γνωστὴ καὶ τοῖς προκρίτοις καὶ τοῖς πλοιάρχοις, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι ἐν πλήρει ὑπῆρχον γνώσει ὅλων τῶν γινομένων, καὶ ἰδίως ὁ εὐφυὴς Ἐμμανουὴλ Τουμπάζης πρὸ καιροῦ καὶ ὑπὸ ἄλλα προσχήματα παρεσκεύαζεν ἐφοδιάζων τὸ πλοῖον αὐτοῦ διὰ τὸν πόλεμον. Ἐὰν ἐπραγματοποιοῦντο ἡ διὰ τῆς Τεργέστης κατάβασις τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου καὶ ἡ κήρυξις ῥωσσικοῦ

πολέμου κατὰ τὰς κοινὰς ἐλπίδας, βεβαίως οἱ πλοῦτον κινητὸν κεκτημένοι πρόκριτοι τῆς νήσου ἐρρίψοκινδύνουν ἄνευ δισταγμοῦ οἱ πρῶτοι.

«Δυνατὰ ὅμως εἰσὶ παρὰ τῷ Θεῷ, ὅσα ἀδύνατα φαίνονται παρὰ τοῖς ἀνθρώποις». Τῆς Πελοποννήσου ἡ ἐπανάστασις ἦτο ἠθική τις πυρκαϊά, φλογίζουσα τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων τῆς μεσαίας τάξεως καὶ τοῦ λαοῦ, ὡς μᾶλλον εὐπρήστων, καὶ καθιστῶσα μεμονωμένους τοὺς προκρίτους. Μόνωσις δὲ τοιαύτη ἔσχε παρὰ πόδας τὴν ἐπαναστατικὴν μεταβολὴν ἀναπόφευκτον, καθ' ὅσον καὶ Πελοποννήσιοι καὶ ἄλλοι ὑπὲρ αὐτῆς συνεδαύλιζον ἐπιμόνως. Ἐπὶ πᾶσι τὰ ὄργανα τῶν μεγάλων βουλῶν τοῦ Θεοῦ, ἐκτελεσταὶ ἄλλως τῆς γενικῆς ἰδέας ἑνὸς λαοῦ, οὐδέποτε καὶ ἐν οὐδενὶ τόπῳ ἔλειψαν.

Τοιαῦτα ὑπῆρχον ἀναντιῤῥήτως καὶ ἐν τῇ Ὕδρᾳ· ἀλλὰ τὸ ἔργον αὐτῶν τόσῳ μᾶλλον προέκειτο δυσχερὲς, ὅσῳ ἐπεβάλλοντο τούτοις δύο ἀντὶ μιᾶς ἐπαναστάσεις, πρώτη κατὰ τῶν προκρίτων ὡς ἀκαταπείστων, καὶ δευτέρα κατὰ τῶν Τούρκων ὡς κοινῶν πολεμίων. Ἄνευ τῆς πρώτης οὐδόλως ἐξωμαλύνετο ἡ δύσκολος ὁδὸς τῆς δευτέρας. Τίς ἀγνοεῖ ἰδίως τὴν διαγωγήν τινων, ἐναντιουμένων μέχρι φανατισμοῦ καὶ ἕνεκα φιλαργυρίας μᾶλλον; Τίς ἀγνοεῖ ὡσαύτως τῶν πρωτοβάθμων πλοιάρχων τὴν προσήλωσιν καὶ ἕνωσιν μετὰ τῶν προκρίτων; Τέλος δὲ πάντων τίς ἐλησμόνησε τὴν ἐν ὥρᾳ τοιαύτῃ ἐνεργηθεῖσαν ἀποστολὴν τῶν κατ' ἔτος προσδιωρισμένων ναυτῶν διὰ τὸν τουρκικὸν στόλον (α); Καὶ ἔσπευσαν μὲν οὕτως, ἵνα βεβαιωθῇ παρὰ τῷ σουλτάνῳ ἡ Ὕδρα ὡς ἀνεύθυνος τῶν ἀναφυεισῶν ταραχῶν· ἠγνόουν ὅμως, τί ἐζήτουν, διότι ἐζήτουν πραγματικῶς καὶ δι' ἑαυτοὺς τὴν σφαγὴν, ἣν ὑπέστησαν οἱ πρόκριτοι παντὸς ἀνεξαιρέτως μὴ ἐπαναστάντος ἑλληνικοῦ τόπου. Ἀλλ' ὁ μέγας Θεὸς τῶν Ἑλλήνων σώζει καὶ τούτους καὶ τοὺς ναύτας, δωρεὰν πεμπομένους θύματα, οἷα ἐγένοντο καὶ οἱ προϋπάρχοντες ἐν τῷ ναυστάθμῳ τοῦ Κερατείου κόλπου καὶ ἐν τῷ στολίσκῳ τῶν Συβότων Ὑδραῖοι καὶ ἄλλοι (β). Καὶ τοὺς μὲν ναύτας, φθάσαντας πρὸ τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ μαθόντας τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρξαμένας σφαγὰς καὶ τὴν ἀπαγχόνισιν Γρηγορίου τοῦ πατριάρχου, φωνὴ Κυρίου κελεύει: «Μὴ προχωρῆτε ἀθῷοι!» τοὺς δὲ προκρίτους, πεπλανημένους ἤδη τῆς εὐθείας ὁδοῦ, ἁρπάζει χεὶρ Κυρίου ἀπὸ τῆς τοῦ Τούρκου δημίου, ὡς λίαν ἀναγκαίους καὶ ὠφελίμους, διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπαναστάσεως, ἧς ἀνεφάνη ὄργανον ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ λαοῦ

Ἀντώνιος Οἰκονόμου.

Πλοίαρχος δευτερευούσης τάξεως καὶ ἀτρόμητος πρακτικὸς, ὁ ἀνὴρ οὗτος ἀπολέσας πρὸ καιροῦ τινος τὸ ἰδιόκτητον πλοῖον ἐν τῷ στενῷ τῶν Ἡρακλείων στηλῶν, μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἀπόκτησιν ἄλλου διὰ πιστώσεως. Ἐκεῖ ἐμυήθη τοῦ μυστηρίου τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ μετὰ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Δικαίου ἰδίας συνέδεσε σχέσεις. Εὗρεν ὁ τολμηρὸς τὸν τολμηρόν.

Ἀποτυχὼν τοῦ κυρίου σκοποῦ, μᾶλλον δὲ ὡς οὐδὲν πλέον θεωρῶν τὰ ἴδια ἐνώπιον τῶν γενικῶν τοῦ ἔθνους πραγμάτων, ὁ Οἰκονόμου ἐπανῆλθεν εἰς Ὕδραν, ὅπου μόνην εἶχεν ἀσχολίαν τὴν περὶ πολέμου ὑπόθεσιν. Τέλος δὲ, κινηθείσης τῆς Πελοποννήσου, ὁ δραστήριος οὗτος καὶ ἐπιχειρηματίας ἀνὴρ, βλέπων ἀδύνατον καταστᾶσαν τὴν κίνησιν τῆς νήσου διὰ τῆς τακτικῆς ὁδοῦ, ἀνεδέχθη, ὅπως τεθῇ αὐτὸς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ λαοῦ καὶ βιάσῃ δι' αὐτοῦ τοὺς προκρίτους. Τὸ γενικὸν πνεῦμα εὐδιάθετον, ὡς προείπομεν, ἦν, καὶ μόνη ἀπῃτεῖτο ἡ πρώτη ὥθησις. Πρὸς τὸ ἔργον δὲ τοῦτο συνετάγησαν μετὰ τοῦ Οἰκονόμου πρώτιστοι συναρρωγοὶ ὁ Γκίκας Θεοδώρου Γκίκα, ὁ Πέτρος Μαρκέζης καὶ ὁ Δημήτριος Ι. Κριεζῆς, ὁ πρῶτος καὶ τελευταῖος Ὑδραῖοι καὶ ὁ δεύτερος Πελοποννήσιος ἐκ τῆς Κυνουρίας, πρὸ χρόνων πολλῶν κατοικῶν ἐν Ὕδρᾳ. Ὁ νέος Γκίκας συνήργει παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, προκρίτου ὄντος, καὶ ἑνὸς, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, τῶν μᾶλλον ἀποσοβούντων τὴν περὶ πολέμου ἰδέαν. Μεθ' ὅλων δὲ τούτων ἠνοῦντο καὶ ὁ Γεώργιος Μαυρομιχάλης, τυχὼν ἤδη ἐν τῇ Ὕδρᾳ, καὶ ἅπαντες οἱ ἐκεῖ ἐμπορευόμενοι καὶ παρεπίδημοι Πελοποννήσιοι, ὡς ὁ Γεώργιος Ἀγαλλόπουλος ἐκ Λακεδαίμονος, ὁ Νικόλαος καὶ Σπυρίδων ἀδελφοὶ Σπηλιοτόπουλοι ἐκ τῆς Θεισόας, καὶ ἄλλοι.

Μεμονωμένοι ἀπὸ τοῦ λαοῦ κατέστησαν ἤδη οἱ πρόκριτοι· ἀλλ' εἶχον ὑπὲρ ἑαυτῶν πλοιάρχους οἰκείους καὶ ζηλωτὰς, κατεῖχον τὴν ἐπιτόπιον ἀρχὴν, ἐξουσίαζον σκάφη πολλὰ καὶ ἠρίθμουν δίστηλα ἄπειρα. Ἰδοὺ ἡ τετρακτὺς, ἐφ' ἧς ἐστηρίζετο ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐπιμονὴ αὐτῶν. Καταλαμβανομένων ὅμως τῶν σκαφῶν, οἱ οἰκεῖοι πλοίαρχοι οὐδετεροῦντο, ἡ ἀρχὴ ἀφῃρεῖτο διὰ τῶν τηλεβόλων, τὰ δίστηλα κατεβάλλοντο διὰ τοῦ φόβου, καὶ οἱ πρόκριτοι ἀπεδύοντο εἰς τὸν ἀγῶνα ἑκόντες ἄκοντες. Καὶ τοῦ Οἰκονόμου καὶ ὅλων τῶν ἄλλων κύ-

ριον ἀντικείμενον ἦτο οὐχὶ ἡ καταστροφὴ αὐτῶν, ἀλλ' ἡ συμμετοχὴ πρὸς τὸν κοινὸν πόλεμον.

Ὑπὸ τοιοῦτο κατάλληλον σχέδιον ἐστρατολόγει ὁ Οἰκονόμου ὑπὲρ τῆς Πελοποννήσου δῆθεν, καὶ τῆς στρατολογίας αὐτῆς ἐκ πεντακοσίων ἀνδρῶν κατέβαλλον οἱ ἐκεῖ Πελοποννήσιοι τὴν προσκαταρκτικὴν δαπάνην. Οἱ πρόκριτοι οὐ μόνον ἀπεῖχον ἀπὸ πάσης ἀντενεργείας κατὰ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ εὐχάριστοι διετέλουν, διότι ἐξεφορτίζοντο οὕτως ἱκανὸν μέρος, καὶ τὸ τολμηρότερον ἐνταυτῷ, ἐκ τοῦ ὅλου τῶν συσσωρευθέντων ναυτῶν ἐν τῇ νήσῳ ἕνεκα τῆς ὥρας τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀπραξίας τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας. Συγχρόνως αἱ ἀλλεπάλληλοι καταφθάνουσαι εἰδήσεις περὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν φρουρίων τῆς Πελοποννήσου, προσέτι δὲ καὶ αἱ ἔνθεν κἀκεῖθεν διασταυρούμεναι ἡμερονυκτὶ ἀγγελίαι περὶ τροπαίων τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, ἐθέρμαινον ὥρᾳ τῇ ὥρᾳ τὰ πνεύματα μέχρις ἐνθουσιασμοῦ ἀκρατήτου. Ταύτης δ' ὁ Οἰκονόμου δραττόμενος τῆς εὐκαιρίας, κρούει νυκτὸς τοὺς κώδωνας, καλεῖ διὰ κηρύκων τὸν λαὸν «ς' τ' ἄρματα!» εἰσπηδᾷ μετὰ τῶν πεντακοσίων καὶ ἄλλων ἐν τοῖς πλοίοις, λόγῳ ὅπως ὁπλισθῶσι διὰ τῶν ἐν αὐτοῖς διαθεσίμων πυροβόλων οἱ μὴ ἔχοντες τοιαῦτα, καὶ καταλαμβάνει τὰ πλοῖα καὶ τὸν λιμένα. Ἁρπάσας οὕτω κατὰ τὴν νύκτα ὡς ὑλικὸν ἐχέγγυον τὰ πλοῖα, καταλαμβάνει τῇ 30 μαρτίου, ἅμα γενομένης ἡμέρας, διὰ τῶν πλοίων καὶ τὴν ἀρχήν. Ὁ Νικόλαος Κοκοβίλας, τότε διοικητὴς τῆς νήσου, καταβιβάζεται καὶ ἐκβάλλεται. Ἐν τῷ μοναστηρίῳ συνηγμένοι ἦσαν ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης, Δημήτριος Τσαμαδὸς, Βασίλειος Βουδούρης καὶ Γκίκας Γκιώνης, δημογέροντες τῆς περιόδου ἐκείνης, συσκεπτόμενοι περὶ τοῦ ποιητέου ὡς πρὸς τὰ γενόμενα κατὰ τὴν παρελθοῦσαν νύκτα. Βλέποντες δὲ τὴν ἐκβολὴν τοῦ Κοκοβίλα καὶ τὸν λαὸν ἀκατάσχετον, κυριεύονται ὑπὸ φόβου δεινοῦ καὶ ῥίπτονται ἀπὸ τῶν θυρίδων, ὅπως διαφύγωσι τὴν πρώτην ὁρμὴν λαοῦ ὀξυθύμου καὶ ἐνόπλου ἤδη.

Οὕτως ὁ τολμηρὸς Οἰκονόμου, οὐδόλως ἀφεθεὶς εἰς τὸν χρόνον, μόνον ἐχθρὸν τολμημάτων τοιούτων, κατέστη, δι' ἣν ἔδειξεν ἑτοιμότητα καὶ δραστηριότητα, πανίσχυρος ἐν μιᾷ νυκτὶ καὶ ἓν μιᾷ ἡμέρᾳ, αὐτοκράτωρ πραγματικῶς τῆς τε πολεμικῆς καὶ πολιτικῆς δυνάμεως τῆς νήσου. Οὕτως ὁ πατριώτης Οἰκονόμου ἐπεραίωσε τὴν πρώτην τοῦ δράματος πρᾶξιν, ἤτοι τὴν πρώτην κατὰ τῶν προκρίτων ἐσωτερικὴν ἐπανάστασιν. Ἐπιβλεπόμενοι οὗτοι, ὅπως μὴ δραπετεύσωσιν, ὑπεβλή-

θησαν αὐθημερὸν εἰς χρηματικὴν καταβολὴν διστήλων τριάκοντα καὶ ἑκατὸν χιλιάδων. Οἱ οἰκεῖοι αὐτῶν πλοίαρχοι, ἐπίσης ἐπτοημένοι διὰ τὸ αἰφνίδιον τοῦ κινήματος καὶ πάσης ἤδη ἐστερημένοι ὑλικῆς ἰσχύος, ἀναρμόδιοι ὅλως ἦσαν πρὸς πᾶσαν βοήθειαν. Διὰ ταῦτα οἱ πάντες ἀπὸ τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου καὶ ἐφεξῆς παρεχώρησαν τὴν ἐξουσίαν, ἣν οὐκ εἶχον πλέον, καὶ δι' ἐγγράφου κοινοῦ τῆς 31 μαρτίου, ὑπογεγραμμένου παρ' ἑξήκοντα περίπου τῶν ἐκλεκτοτέρων προσώπων, ἐνομοποίησαν ταύτην τῷ Οἰκονόμου (α). Ἔκτοτε ἡ ἀριστοκρατικὴ διοίκησις τῆς νήσου μετεβλήθη λαβοῦσα δημοκρατικὸν τύπον. Ὅλαι αἱ πράξεις αὐτῆς ὑπεγράφοντο οὐχὶ διὰ τοῦ συνήθους, ὡς πρότερον, «*Οἱ πρόκριτοι τῆς νήσου Ὕδρας*», ἀλλὰ διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος «*Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Ὕδρας*».

Οὔτε Δημήτριος ὁ Ὑψηλάντης, οὔτε Πέτρος ὁ Μαυρομιχάλης, οὔτε Θεόδωρος ὁ Κολοκοτρώνης, οὔτ' ἄλλος τις κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἔλαβέ ποτε τοιαύτην ἐξουσίαν. Φοβερὰ ἦτο ἡ «*κατ' ἀρέσκειαν*» κίνησις καὶ ἡγεμονεία τῶν ὅπλων καὶ τῶν πλοίων τῆς Ὕδρας, καθὼς καὶ ἡ ῥητὴ ὑποχρέωσις τῶν προκρίτων διὰ τὰς δαπάνας. Περιώριζεν ἄρα ἑαυτὸν ἐντὸς μόνης τῆς Ὕδρας, ἐάν τις μεγαλοπραγμονέστερος τοῦ Οἰκονόμου ἐντύγχανεν ἀπολύτου ἀρχῆς τοιαύτης; Ἀλλ' ἀκολουθοῦντες τοῖς πράγμασι παρατηροῦμεν, ὅτι διὰ τῆς πράξεως τῇ 31 μαρτίου μεγάλα ἐκέρδησαν ἀμφότερα τὰ μέρη, οἱ μὲν πρόκριτοι τὴν προσωπικὴν ἀσφάλειαν ἑαυτῶν καὶ καιρόν, ὁ δὲ Οἰκονόμου τὴν πρώτην ὁμολογίαν τῶν προκρίτων περὶ τῆς κινήσεως τῶν πλοίων: «*Ἔ-χει ὁ καπετὰν Ἀντώνιος ἀπόλυτον ἐξουσίαν, χρείας τυχούσης, νὰ ἐκστρατεύσῃ διὰ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης κατ' ἀρέσκειαν πᾶσαν ἀναγκαιοῦσαν δύναμιν*». Μεμονωμένοι καὶ κινδυνεύοντες οἱ πρόκριτοι, προετίμων βεβαίως τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν ἑνὸς ἀντὶ τῆς ὀχλοκρατίας. Ὁ δὲ Οἰκονόμου, εἰ καὶ ἐγνώριζε καλῶς τὰς δυσαρεσκείας τούτων, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔλαβε μόνον, ἐκτιμῶν τὴν χρησιμότητα αὐτῶν, ὅ,τι τὸν πόλεμον καὶ τὴν πατρίδα ἀπέβλεπε.

Ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ τοῦ ἀκραιφνεστέρου πατριωτισμοῦ πολιτευόμενος ὁ παντοκράτωρ ἤδη Οἰκονόμου, ἐπαναφέρει τὴν τάξιν, ἐνθαῤῥύνει τοὺς καλλιπλούτους προκρίτους, ἀποφεύγει πᾶσαν ἀπότομον χρῆσιν τῆς ἐξουσίας, καὶ προτείνει τῷ Λαζάρῳ Κουντουριώτῃ τὸν διαμερισμὸν ταύτης, μὴ γενόμενον δεκτόν. Δίδει οὕτως ἐχέγγυα ἑνώσεως γενικῆς, διότι ἕνα, ὡς εἴπομεν, εἶχε σκοπὸν καταστρέφων τὴν

προτέραν τάξιν τῶν πραγμάτων, καὶ ἐπὶ τέλους ἐκπληροῖ μετὰ τῶν προκρίτων τὸ ἔργον τῆς κυρίας καὶ δευτέρας ἐπαναστάσεως τῆς Ὑδρας κατὰ τῶν Τούρκων.

Ὁ ἥλιος τῆς 16 ἀπριλίου, ἡμέρας ἀξιομνημονεύτου, ἀνατέλλει, καὶ κατ' αὐτὴν προσελθόντες ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ὑψίστου ἐκ συμφωνίας κοινῆς ὁ Οἰκονόμου, οἱ πρόκριτοι, οἱ πλοίαρχοι καὶ ὁ λαὸς, δοξολογοῦσιν ὑπὲρ τοῦ ἀρξαμένου ἐθνικοῦ ἀγῶνος, καὶ ἐν πομπῇ περιφανεστάτῃ ἀπείρων κροτούντων τηλεβόλων καθιεροῦσι τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας. Περαιωθείσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς ταύτης τελετῆς, ἑκατὸν «ἄλκιμοι νεανίαι» προσήνεγκον τὴν σημαίαν ἐνώπιον τοῦ ἀρχιερέως τῆς νήσου Γερασίμου· οὗτος δὲ λαβὼν αὐτὴν, ἀνέβη εἰς τὸ διοικητήριον καὶ ἐνέπηξεν ἐκεῖ, ὅπου ἡ τουρκικὴ πρότερον σημαία ὑψοῦτο. Ἀποδώσωμεν τῷ ἀρχιερεῖ τούτῳ καὶ ἅγιον ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐνθουσιασμὸν καὶ ἑτοιμότητα πνεύματος ἐπὶ τῇ προκειμένῃ περιστάσει. Οἱ πάντες συνεκινήθησαν κατὰ τὴν ἱερὰν καὶ μεγαλοπρεπῆ αὐτὴν τελετήν. Μικροὶ καὶ μεγάλοι, πένητες καὶ πλούσιοι, δάκρυα κατανύξεως ἔχυσαν, τοῦ μὲν λιμένος μεγαλοφωνοῦντος διὰ τῶν τηλεβόλων τὴν ἐπανάστασιν τῆς νήσου, τοῦ δὲ πλήθους ζητωκραυγάζοντος ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν ὅπλων, ὑπὲρ τοῦ «καπετὰν Ἀντώνη» καὶ τῶν προκρίτων.

Ἡ Ὕδρα ἀνέστη ἐκ τοῦ τάφου τῆς ἀπραξίας διὰ τῆς πρώτης, ὡς εἴδομεν, κατὰ τῶν προκρίτων ἐπαναστάσεως· ἀλλ' ὅμως ὁ Οἰκονόμου ταφήσεται μετ' οὐ πολὺ διὰ τῆς δευτέρας κατὰ τῶν Τούρκων ἐπαναστάσεως. Ἀπὸ τῆς ὥρας ταύτης ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἀνδρὸς αὐτοῦ θεωρεῖται τετελειωμένη.

Ὁμόθυμος ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἐχειροκρότησε τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ὕδρας. Διὰ τῆς Ὕδρας, προεξαρχούσης πάντοτε, συνεκροτήθη ὁ ἐκ τῶν τριῶν νήσων ἑλληνικὸς στόλος. Διὰ τῆς Ὕδρας ἀντεσταθμίσθη ὁ τρόμος, ὃν ἐνέσπειρον τότε ἔνθεν μὲν ὁ Κεχαγιὰ βεγῆς κατὰ τὴν Πελοπόννησον, ἔνθεν δὲ ὁ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶς καὶ Ὀμὲρ Βρυώνης κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν χερσόνησον Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τὸ σοβαρὸν τοῦ κινήματος αὐτῆς ἐμφαίνεται καὶ διὰ τῶν μέτρων, ὧν ἔκαμεν ἄμεσον χρῆσιν πρὸς τὴν διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως, τὴν τιμὴν τῆς ἐπαναστατικῆς σημαίας, τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ἀγῶνος. Ἡ ἐμπορικὴ Εὐρώπη ἀδιάφορος ἦτο διὰ τὰ γινόμενα κατὰ γῆν· ἐνδεχόμεναι ὅμως παρεκτροπαὶ κατὰ θάλασσαν διήγειρον ταύτην, καὶ

προκαλοῦσαι τὴν προστασίαν τῆς ἐμπορικῆς διὰ τῆς πολεμικῆς σημαίας, ἔθετον τὴν Ἑλλάδα μεταξὺ δύο ἀντὶ ἑνὸς ἐχθρῶν, τῆς τουρκικῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς χριστιανικῆς Δύσεως.

Ἰδοὺ ἡ πρώτη ἔγγραφος πρᾶξις τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Ὕδρας.

«*Ἐν ὀνόματι Θεοῦ Παντοκράτορος.*

«Τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, βεβαρυμένον πλέον νὰ ἀναστενάζῃ ὑπὸ τὸν »σκληρὸν ζυγόν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τέσσαρας περίπου αἰῶνας καταθλίβε»ται ἐπονειδιστικῶς, τρέχει μὲ γενικὴν καὶ ὁμόφωνον ὁρμὴν εἰς τὰ ὅ»πλα, διὰ νὰ κατασυντρίψῃ τὰς βαρείας ἁλύσσους τὰς ὑπὸ τῶν βαρ»βάρων Μωαμεθανῶν περιτεθείσας εἰς αὐτό. Τὸ ἱερὸν ὄνομα τῆς ἐλευ»θερίας ἀντηχεῖ εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, καὶ πᾶσα ἑλληνικὴ »καρδία ἀναφλέγεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ πολύτι»μον τοῦτο δῶρον τοῦ Θεοῦ, ἢ νὰ ἀπολεσθῇ εἰς τὸν ὑπὲρ τούτου ἀ»γῶνα.

»Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Ὕδρας δὲν θέλουσι μείνει ὀλιγώτερον πρό»θυμοι εἰς τὸν εὐγενῆ τοῦτον ἀγῶνα· ἀλλὰ καταφρονοῦντες πάντα κίν»δυνον, διὰ νὰ καταστρέψωσι τοὺς τυράννους των, θέλουν μεταχειρισθῇ »τοῦτο τὸ μόνον μέσον, τὸ ὁποῖον ἡ φύσις τῆς τοπικῆς αὐτῶν θέσεως »δίδει εἰς αὐτοὺς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

«Ἡμεῖς οἱ προύχοντες, οἱ συγκροτοῦντες τὴν διοίκησιν τῆς νήσου »ταύτης, ἐπιτρέπομεν εἰς τὸν Καπετὰν Γιακουμάκη Νικολάου Τουμπά»ζη τοῦ πλοίου ὁ Θεμιστοκλῆς, τὸ ὁποῖον ἔχει κανόνια δεκαὲξ, καὶ ἄλ»λα πολεμικὰ ξύλα ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, νὰ ὑπάγῃ μετὰ τοῦ »πλοίου τούτου, ὅπου ἤθελε κρίνῃ ὠφέλιμον καὶ ἀναγκαῖον εἰς τὸν κοι»νὸν ἀγῶνα, καὶ νὰ ἐνεργῇ κατὰ τῶν ὀθωμανικῶν δυνάμεων διὰ ξη»ρᾶς τε καὶ θαλάσσης πᾶν, ὅ,τι συγχωρεῖται εἰς νόμιμον πόλεμον, ἑω»σοῦ ἡ ἐλευθερία καὶ ἀνεξαρτησία τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους νὰ ἀποκατα»σταθῇ μὲ στερέωσιν.

»Παρακαλοῦμεν τοὺς ἄρχοντας τῶν θαλασσίων καὶ ἠπειρωτικῶν δυ»νάμεων πασῶν τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐξουσιῶν, ὄχι μόνον νὰ μὴν ἐπιφέρω»σι κανένα ἐμπόδιον εἰς τὸ πλοῖον τοῦτο καὶ εἰς τὰς ἐνεργείας τῆς ἀ»ποστολῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ προσφέρωσι πᾶσαν βοήθειαν καὶ ὑπε»ράσπισιν συγχωρημένην ἀπὸ τὴν σὐδετερότητα αὐτῶν. Τοῦτο ἐλπίζο»μεν ἐκ μέρους τῆς γενναιότητος τῶν πολιτευμένων ἐθνῶν· καὶ ἤθελεν »εἶσθαι ὕβρις πρὸς αὐτοὺς, ἐὰν ἀμφιβάλαμεν κἂν μίαν στιγμὴν περὶ τῆς »προθύμου αὐτῶν εὐνοίας εἰς τοῦτον τὸν ἀγῶνά μας, ὅστις γίνεται ὑπὲρ »τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀνθρωπότητος.

»Οἱ ἀπόγονοι τῶν ἐνδόξων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐτίμησαν τὸ ἀν»θρώπινον γένος μὲ τὰς ὑψηλὰς αὐτῶν ἀρετὰς καὶ ἐφώτισαν τὸν κό»σμον, μάχονται ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἐναντίον εἰς τοὺς τυράννους των, »βαρβάρους ἀπογόνους τοῦ βαρβάρου Ὀσμάνου, τοὺς ἐξολοθρευτὰς τῶν »ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, καὶ ἐχθροὺς τῆς ἱερᾶς θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ »Χριστοῦ. Τίς θέλει εἶσθαί ποτε τοσοῦτον ἀπάνθρωπος, ὥστε νὰ γίνῃ »ὀχληρὸς εἰς τὴν φοβερὰν ταύτην περίστασίν μας, ἢ νὰ μὴν εὔχεται ὑ»πὲρ ἡμῶν;

»Ἐξεδόθη εἰς τὴν Καγκελαρίαν τῆς νήσου Ὕδρας τῇ 16 ἀπριλίου 1821.

«ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΥΔΡΑΣ».

Ἀποτέλεσμα ἀπειρίας τὰ ἀνωτέρω ἀναφερόμενα περὶ τῆς ἐκπλεύσεως μόνου τοῦ πλοίου τοῦ Τουμπάζη, περιελάμβανον ἀναντιρρήτως, ὡς ἐκ τοῦ μέρους, τὸ ὅλον τῆς ὑδραϊκῆς μοίρας. Ἀπόδειξις, ὅτι ὁ Τουμπάζης ἐξέπλευσε τότε οὐχὶ μόνος, ἀλλ' ὡς μοίραρχος ἐπὶ κεφαλῆς ἑτέρων ὀκτὼ νηῶν διοικουμένων παρὰ τοῦ Λαζάρου Λαλεχοῦ, Ἀναστασίου Τσαμαδοῦ, Ἐλευθερίου Γιάννη Γηζόνη, Γιάννη Δουτᾶ, Δημητρίου Ἀντώνη Βόκου κλπ.

Τὸ προκήρυγμα τοῦτο, ἀπευθυνόμενον πρὸς τοὺς Ἕλληνας τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος, συνωδεύθη καὶ δι' ἑτέρου πρὸς τοὺς ἔν τισι τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου Ἕλληνας τοῦ δυτικοῦ δόγματος. Οἱ λόγοι, οἱ ἰδίως ὑπαγορεύσαντες τὴν ἐξαίρεσιν αὐτὴν, γνωσθήσονται κατόπιν. Οὐχὶ δ' ὅτι ἠγνόει ἡ Ὕδρα τὴν ἐκ τῶν προτέρων μέλλουσαν διαγωγὴν τούτων, ἀλλ' ἐκπληροῦσα ἱερὸν συνάμα καὶ ἐθνικὸν καθῆκον, ἔγραψε·

»Πρὸς τοὺς δυτικοὺς Χριστιανούς.

«Χριστιανοὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς »μᾶς διδάσκει καὶ μᾶς προστάττει νὰ ἀγαπῶμεν τὸν πλησίον. Τίς πλη»σιέστερος παρὰ τοὺς ὁμογενεῖς, ὁποιουδήποτε θρησκεύματος καὶ ἂν ἦ»ναι, συνδεδεμένους μὲ τὰ αὐτὰ συμφέροντα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κρέμανται »καὶ τὰ μερικὰ, συνδεδεμένους εἰς ἀγάπην ἀπὸ τὸ αὐτὸ γένος, ἀπὸ τὴν »αὐτὴν πατρίδα; Ἡμεῖς δὲ οἱ ἀνατολικοὶ καὶ δυτικοὶ Χριστιανοὶ εἴμεθα »συνδεδεμένοι καὶ μὲ τὸν αὐτὸν πανάγιον Σταυρὸν, ἐπάνω εἰς τὸν ὁ»ποῖον ἥπλωσε τὰς ἀχράντους χεῖράς του ὁ θεάνθρωπος ἡμῶν Κύριος.

«Ἐγέρθητε λοιπὸν συμφώνως μὲ τοὺς ἀνατολικοὺς ἀδελφούς σας. Ὁ »αὐτὸς ἥλιος διέρχεται καὶ συνέχει τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν. Καὶ »σεῖς καὶ ἡμεῖς εἴμεθα ἀδελφοὶ Χριστιανοὶ καὶ ὁμογενεῖς. Ἂς κινηθῶ-

»μεν ὅλοι ὑπὸ τὴν αὐτὴν σημαίαν μὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα! Κοινὴ ἡ ἐλευ-»θερία, κοιναὶ καὶ τὰ ἐκ τῆς ἐλευθερίας ἀγαθά. Δείξατε εἰς ὅλα τὰ φω-»τισμένα ἔθνη, ὅτι εἰς τὴν φωνὴν τῆς κοινῆς πατρίδος ἐφάνητε ἐξίσου »τέκνα εὐπειθῆ. Τὰ ὀνόματά σας ἂς συνταχθῶσι μὲ τὰ ἐδικά μας εἰς »τὴν ἱστορίαν τῶν ἐθνῶν.

«Ὕδρα, 18 ἀπριλίου 1821.

(Τ. Σ.) ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΥΔΡΑΣ».

Καθὼς ἡ Πελοπόννησος, οὕτω καὶ ἡ Ὕδρα ἐνήργει ἤδη οὐχὶ ὡς μέρος, ἀλλ' ὡς ὅλον. Τοιούτῳ δὲ τρόπῳ τὸ σύνολον τῶν μερῶν ἀνε-πλήρου τὸν ἀπόντα ἀρχηγὸν τῆς ἐπαναστάσεως Ἀλέξανδρον Ὑψη-λάντην. Ἡ Ἀχαΐα, ὑπὸ τὸν μητροπολίτην Γερμανὸν, τὸν Ζαΐμην καὶ λοιποὺς, δηλοποιήσασα τοῖς ἐν Πάτραις προξένοις τὴν κίνησιν τῆς Πελοποννήσου· ἡ Λακωνία, ὑπὸ τὸν Μαυρομιχάλην, προκηρύξασα τὸ αὐ-τὸ πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς, πατριωτικὸν ἀληθῶς καὶ γενικὸν ἐξε-πλήρωσαν ἔργον. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα καὶ τὴν αὐτὴν ἀποστολὴν καὶ ἡ Ὕδρα ὑπὸ τὸν Οἰκονόμου ἐν ὑψηλοτέρᾳ περιωπῇ ἐτέθη, ἐκδόσασα τῇ 18 ἀπριλίου πρὸς τοὺς ἀκινήτους ἔτι λαοὺς ξηρᾶς καὶ θαλάσσης τὸ κάτωθι προκήρυγμα, ὅπερ καταλλήλως ἐ θ ν ι κ ὸ ν ὠνόμασε.

«*Προκήρυγμα Ἐθνικόν.*

«Γενναῖοι ἀδελφοί! φιλελεύθεροι Ἕλληνες! ἔφθασε τὸ τέλος τῶν στεναγμῶν σας διὰ τὰς ἀδικίας, τὰς ὕβρεις, τὰς ἀτιμίας καὶ τ' ἄλλα ἄπειρα κακὰ, ὁποῦ ἐπάσχετε. «*Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἐξ ὕψους ὁ Σωτὴρ ἡμῶν*». Εἰς ὅλους ἐνέπνευσεν ὁ Θεὸς ἀμετάτρεπτον ἐνθουσιασμὸν τοῦ νὰ ἀποτεινάξωμεν τὸν σκληρότατον καὶ ἀνυπόφορον ζυγὸν τῶν βαρβά-ρων καὶ ἀσεβῶν τυράννων μας. Χιλιάδες ἀνδρεῖοι ἀδελφοί μας μὲ τὸν ἀρχιστράτηγον πρίγκιπα Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην προχωροῦν καὶ κα-ταβαίνουν μὲ γιγαντιαῖα βήματα ἀπὸ τὸν Δούναβιν εἰς τὴν Κωνσταντι-νούπολιν, διὰ νὰ καταβάλωσιν ἐκ θεμελίων τὸν τύραννον, ὁποῦ ἤδη κλονεῖται. Ἡ Πελοπόννησος καὶ ὅλη ἡ Ἑλλὰς ἐσήκωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὁ Σταυρὸς τώρα βασιλεύει. Εὐσεβεῖς ἀπόγονοι ἀν-δρειοτάτων προγόνων, κάτοικοι τῶν νήσων καὶ τῆς ξηρᾶς, ὅσοι μένετε ἀκόμη εἰς τὸν τουρκικὸν ζυγὸν, σηκωθῆτε, πιάσετε τὰ ὅπλα διὰ τὴν κοινὴν ἐλευθερίαν! Ὅσοι ἔχετε καράβια μικρὰ καὶ μεγάλα, ἁρματώ-σατέ τα καὶ ἑνωθῆτε μὲ τὸν ἑλληνικὸν στόλον, ὁποῦ συγκροτεῖται ἀπὸ τὰς ναυτικὰς δυνάμεις τῶν Ὑδριωτῶν, Σπετσιωτῶν καὶ Ψαριανῶν, καὶ

σᾶς ὑπόσχεται τὴν ἐλευθερίαν ὅλου τοῦ Ἀρχιπελάγους. Μὴ δειλιάσετε, ἀπόγονοι τοῦ Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους, μὴ φανῆτε ἀνάξιοι τῆς ἐλευθερίας σας! Ὁ πόλεμος γίνεται διὰ τὴν Πίστιν καὶ τὴν Πατρίδα. Συλλογισθῆτε, πόσα κακὰ, πόσας τυραννίας ὑποφέρετε ἀπὸ τοὺς Τούρκους· συλλογισθῆτε, πόσα κακὰ θέλουν κάμει, ἐὰν (ὅπερ μὴ γένοιτο!) ξαναπιάσωσι τὰ ἅρματα. Δὲν πρέπει νὰ λυπηθῆτε μήτε ἄσπρα, μήτε κορμία, μήτε κανὲν ἄλλο πρᾶγμα, διὰ νὰ κερδίσητε καὶ ζωὴν καὶ ἐλευθερίαν. Τώρα εἶναι καιρὸς, εἰς τὸν ὁποῖον, «*ὅστις θέλει νὰ σώσῃ τὴν ψυχήν του, πρέπει νὰ τὴν ἀπολέσῃ*». Ὅποιος, ἠμπορῶν νὰ συναγωνισθῇ καὶ νὰ συντρέξῃ, μὲ ὅποιον τρόπον ἠμπορῇ, ἤθελεν εἶναι ἀδιάφορος εἰς τὸν κοινὸν πόλεμον τοῦ ἔθνους, ὁ τοιοῦτος εἶναι ἐθνοκατάρατος, «*βδέλυγμα ἀνθρώπων καὶ ἐξουθέτημα λαοῦ*». Ἀλλὰ μὴ γένοιτο νὰ φανῇ κανεὶς τοιοῦτος! Ἀνδρίζεσθε λοιπὸν, ἀδελφοί! σηκωθῆτε ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας! πιάσετε τὰ ὅπλα καὶ κατακόψετε τοὺς τυράννους, διὰ νὰ λάβητε τὴν ἐλευθερίαν, ὁποῦ ὅλοι κοινῶς ἐπιθυμοῦμεν.

«*Διαδίδεται διὰ μέσου τοῦ Ἑλληνικοῦ Στόλου*».

Ἀνταπέδιδεν οὕτως ἡ Ὕδρα πολυπλάσιον τὸ τάλαντον, ὅ ἔλαβε διὰ χειρὸς τοῦ Οἰκονόμου· πρὸς τὴν φωνὴν δὲ αὐτῆς καὶ τοῦ ἡνωμένου στόλου ἐνθαρρυνθεῖσαι ἐπανέστησαν ὅλαι αἱ Κυκλάδες καὶ πλεῖσται τῶν Σποράδων νῆσοι τοῦ Αἰγαίου. Συγχρόνως διέταξεν ἡ Ὕδρα τοὺς πλοιάρχους τοῦ στόλου, ἵνα ἀπέχωσι πάσης βιαίας ἐξετάσεως καὶ σκανδαλώδους πράξεως κατὰ τῶν ἐμπορικῶν πλοίων τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, οὐδὲ προσβάλλωσιν ἐχθρικὰς πραγματείας καλυπτομένας ὑπὸ σημαίαν οὐδετέραν, μόνην δὲ κωλύωσι τὴν μεταφορὰν ἐχθρικῶν στρατῶν καὶ μόνα ἀφαιρῶσι τὰ ἐχθρικὰ ἐφόδια ἐπὶ πληρωμῇ τοῦ ναύλου (α). Παρὰ ταῦτα δὲ πάντα προενόησε μετ' οὐ πολὺ διὰ διατάξεως καταλλήλου περί τε τῆς θρησκευτικῆς εὐλογίας τῶν πιπτόντων ναυτικῶν, περὶ τῆς δημοσίας διατροφῆς τῶν οὕτω γινομένων ὀρφανῶν καὶ χηρῶν, περὶ τῶν τραυματιζομένων, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἀναθέματος καὶ τοῦ ποινικοῦ καταδιωγμοῦ τῶν ἐνδεχομένων προδοτῶν καὶ ἐπιβούλων τῆς πατρίδος· πάντα δὲ ἀνδραγαθήσοντα ναύτην ἠσφάλιζε διὰ τῶν ἀνηκόντων ἀποδεικτικῶν, «*διὰ τὰ παῤῥησιασθῇ μίαν ἡμέραν εἰς τὸν ὀρθόδοξον Βασιλέα μας, καὶ τὰ λάβῃ τὴν πρέπουσαν τιμὴν καὶ δόξαν*» (β). Ἦτο ἄρα μία τῶν πρώτων ἀρχῶν τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821 τὸ ἄρθρον 40 τοῦ συντάγματος τοῦ 1844, ἢ οὐχί;

Κυκλάδες.

Αἱ νῆσοι αὗται, ὡς καὶ πολλαὶ ἐκ τῶν ἐσπαρμένων ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς θαλάστης, οὐδὲν κατὰ τὴν κίνησιν ἑαυτῶν φέρουσι γεγονὸς σοβαρὸν καὶ ἀξιοσημείωτον. Ἀνίσχυροι ναυτικῶς καὶ κατὰ πληθυσμὸν, συνεπλήρουν ἓν κενὸν τῆς ἐπαναστάσεως, συνεισφέρουσαι διὰ προσόδων καὶ προσώπων εἰς τὸν στόλον καὶ ἐν μέρει εἰς τοὺς γηΐνους στρατούς. Ἡ ἐπανάστασις αὐτῶν συνέπεια ἦτο φυσικὴ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων, καὶ μάλιστα τῆς Ὕδρας.

Ἀλλ' ἐν ὥρᾳ, καθ' ἣν «ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς ἵστατο» ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ἁπάσης· ἐν ὥρᾳ, καθ' ἣν τὸ Ἑλληνικὸν ἅπαν κατά τε Εὐρώπην καὶ Ἀσίαν ἐδρεπανίζετο, θυσία προσφερόμενον ὑπὲρ τῆς κοινῆς πατρίδος· ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ ἡ διαγωγὴ τῶν ἐν ταῖς νήσοις ταύταις Ἑλλήνων τοῦ δυτικοῦ δόγματος ἐπονείδιστον παρουσιάζει καὶ ἀποτρόπαιον στίγμα. Οὔτε λησμονεῖται τὸ ἐπεισόδιον αὐτὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, οὔτ' ἴσως τὰ χρονικὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν μολύνονται διὰ παραδείγματος ὁμοίου. Ἡ Ὕδρα ἐπαναστᾶσα ἐξεπλήρωσεν, ὡς εἴπομεν, τὸ καθῆκον ἑαυτῆς καὶ ὡς πρὸς τὴν μερίδα ταύτην τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, ἰδίαν ἀπευθύνασα ἐγκύκλιον· ἀλλ' οἱ μὲν τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος νησιῶται ἐγείρονται κατὰ τοῦ βαρβάρου δεσποτισμοῦ οὐ μόνον ὡς ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ ὡς Χριστιανοί· οἱ δὲ τοῦ δυτικοῦ δόγματος νησιῶται ἀνανεύουσιν ἀρνούμενοι πᾶν αἴσθημα ἐθνικὸν, κακολογοῦσι μάλιστα, φρυάσσονται, ἀπειλοῦσιν, οὔτε ἄνθρωποι οὔτε Χριστιανοὶ δεικνύμενοι, ἀλλὰ καὶ τὴν δουλείαν ἑαυτῶν προτιμῶντες καὶ τοὺς διώκτας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ἀσπαζόμενοι. Ἐπὶ τὸ πραγματικώτερον δὲ, καθ' ὃν καιρὸν οἱ ὀρθόδοξοι Ἕλληνες τοῦ Αἰγαίου ἐξεπλήρουν καθῆκον συνειδήσεως καὶ τιμῆς, ἐκ τοῦ ἐναντίου οἱ ἑτερόδοξοι ἀντεβοήθουν τοῖς Τούρκοις, ἐδῶ μὲν παρεμβάλλοντες μυρία προσκόμματα, ἐκεῖ δὲ σιτίζοντες φρούρια πολιορκούμενα, καὶ πανταχοῦ, ὅπου ἂν ἠδύναντο, κατασκοπεύοντες καὶ προδίδοντες πᾶν ἑλληνικὸν κίνημα. Μὴ ἴδῃ πώποτε ἡ ἀνθρωπότης κακίαν τοιαύτην, ἀναίδειαν καὶ ἐπιβουλὴν τοιαύτην! Χάρις δὲ πλείστη, ὅτι, ἑνδεκακισχίλιοι μόλις, οὐδὲν ἕτερον οὗτοι ἠδύναντο ἐναντίον εἰκοσαπλασίου πληθυσμοῦ τῶν ἑλληνοδόξων. Χάρις ὡσαύτως, ὅτι οἱ δίμορφοι οὗτοι Λατινέλληνες περιωρίζοντο ἐν τέσσαρσι μόναις νήσοις τῆς Σύρου, Νάξου, Τήνου καὶ Θήρας.

Οὐσιώδη αἰτίαν τοῦ φαινομένου τούτου θεωροῦμεν οὐχὶ τὴν διαφορὰν τοῦ δόγματος, ἀλλὰ τὴν διαφθορὰν τοῦ πνεύματος· οὐχὶ τὴν γαλλικὴν προστασίαν, ἧς ἀπήλαυον καὶ πρότερον καὶ τότε, ἀλλὰ τὴν παπικὴν ἱεροκρατείαν, ἧς διετέλουν τὰ παθητικώτερα πρόσωπα πάντοτε. Δικαιούμεθα συλλογιζόμενοι οὕτως, ὅτε προσδραμόντας εἴδομεν ἀπὸ περάτων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τὸ αἷμα αὐτῶν προσενεγκόντας ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θυσιαστηρίου τοσούτους, ἀλλοεθνεῖς καὶ ἀλλογλώσσους μάλιστα, τοῦ αὐτοῦ παπικοῦ δόγματος Γερμανοὺς, Ἰταλοὺς, Γάλλους καὶ ἄλλους· τοσούτους δ' ἐπίσης τῶν αὐτῶν ἐθνικοτήτων καὶ τοῦ αὐτοῦ δόγματος βοηθήσαντας ὑλικῶς, ἢ ὑπερμαχήσαντας διὰ τοῦ καλάμου καὶ ἀπὸ τοῦ βήματος περὶ τοῦ δικαίου τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος. Ἰησουΐται ἄρα, ὀφείλομεν εἰπεῖν, καὶ Καπουκῖνοι ἐν καταστάσει ἀποζωώσεως ἐμόρφωσαν τοὺς λατινοδόξους τοῦ Αἰγαίου, ἀπὸ θεολατρῶν εἰς παπολάτρας αὐτοὺς μετασχηματίσαντες, καὶ μόνον σχόντες ἔργον τοῦ ἐνσπείρειν τὸ ἄσπονδον μῖσος κατὰ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ Ἕλληνος. Διὰ τοῦτο, τοῦ πολέμου κινηθέντος, ὑπέλαβον οἱ τοσαύτης παχυλῆς δεισιδαιμονίας καὶ φανατισμοῦ ἄνθρωποι, ὅτι, τῆς ὀρθοδόξου Ἑλλάδος ἐλευθερουμένης, ἀπόλλυνται πλέον ἐν αὐτῇ καὶ ὁ παπισμὸς τούτων καὶ τὰ πάντα. Ἰδοὺ ἡ αἰτία, δι' ἣν ὅλοι μὲν προετίμων τὸν τουρκισμὸν ἀντὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ· οἱ δ' ἐλεεινότεροι αὐτῶν Συριανοί, «ἵνα μὴ μιανθῶσι» βεβαίως, ἀντέκρουσαν καὶ δι' ὅπλων τὴν θρησκευτικὴν λατρείαν τῶν ἐν τῇ νήσῳ καταφυγόντων Ὀρθοδόξων τῆς Σμύρνης, τῶν Κυδωνιῶν καὶ διαφόρων ἄλλων τόπων. Δι' ὅλα δὲ ταῦτα δύο ἀντὶ ἑνὸς ἔφερον οἱ ἄνθρωποι οὗτοι χαρακτῆρας πολιτικοὺς, τὸν μὲν ἑλληνικὸν διὰ τὴν φυσικὴν γέννησιν, τὸν δὲ ξενικὸν διὰ τὴν πνευματικὴν διαφθοράν· ἑπομένως δὲ δύο ἀντὶ ἑνὸς ἐτέλουν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον φόρους, τὸν μὲν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ἀπ' εὐθείας καὶ κατ' ἀνάγκην, τὸν δὲ πρὸς τὴν τουρκικὴν ἐμμέσως καὶ κατὰ θέλησιν. Παρατρέχομεν τὰ πολλὰ, ἵνα μὴ εἴπωμεν προσέτι, ὅτι κατὰ μὲν τὸν ἀγῶνα εἴδομεν Τούρκους στρατεύοντας μετὰ τῶν Ἑλλήνων, οὐχὶ δὲ καὶ λατινοδόξους Ἕλληνας τοῦ Αἰγαίου ὁπλιζομένους ὑπὲρ τῆς κοινῆς πατρίδος· μετὰ δὲ τὸν ἀγῶνα τοὺς μὲν Τούρκους μὴ σώζοντας ζωηρὰ τὰ κατὰ τῶν Ἑλλήνων μίση, καίτοι ἀπολέσαντας ἐν τῇ Ἑλλάδι, ὅ,τι ἦν εἶχον· τοὺς δὲ λατινοδόξους τούτους πνέοντας ζωηρότατα ταῦτα, καίτοι ἀπολαύοντας ἐξίσου, ὅ,τι· οὐκ εἶχον πρότερον, οὐδ'

ἤλπιζον πώποτε. Φαρμακερώτερος ἄρα τοῦ ἰσλαμισμοῦ ὁ παπισμός; Προτιμότερος ἄρα τοῦ ἑτεροδόξου ὁ ἀλλόθρησκος; Τὸ διπλοῦν αὐτὸ τερατῶδες θέαμα παρίστησι μόνον ἴσως τὸ μέρος τοῦτο τῶν Λατινελλήνων τοῦ Αἰγαίου. Ὑπάρχουσιν ἀναντιρρήτως ἐξαιρέσεις τινές· ἀλλ' οὐδὲν σημαίνουσιν αὗται, ὡς οὔτε σημαίνει ποσῶς ἡ μικρὰ διαφορὰ τῶν ἐν Θήρᾳ Λατινελλήνων πρὸς τοὺς ἄλλους τῶν τριῶν νήσων.

Σάμος καὶ Κάσσος.

Ἀμφοτέρων τούτων σημειοῦται ἀξία λόγου ἡ συνδρομὴ κατὰ τὸν ἀγῶνα. Μία τῶν μεγαλητέρων ἑλληνικῶν νήσων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπὶ τοῦ Ἰκαρίου πελάγους ἡ πρώτη, μία τῶν μικρᾶς περιμέτρου νήσων τοῦ Αἰγαίου πλησιάζουσα τῇ Κρήτῃ ἡ δευτέρα, συνέδραμον ὠφελίμως, ἡ μὲν στρατιωτικῶς κατὰ τῆς Ἀσίας, ἡ δὲ ναυτικῶς πολλαχοῦ τε καὶ ἰδίως ὑπὲρ τῆς Κρήτης. Περίφημος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διὰ τὸ μέγα αὐτῆς ναυτικὸν, ἡ πατρὶς Πυθαγόρου τοῦ φιλοσόφου, Μελίσσου τοῦ στρατηγοῦ, Δούριδος τοῦ ἱστορικοῦ, Ἀριστάρχου καὶ ἄλλων, καθεῖξεν ἐξ ἐναντίας παρὰ τοῖς νεωτέροις χρόνοις θέσιν ἔντιμον πεζομάχου γενναίας. Ἄσημος ἄλλοτε ἡ νῆσος τῆς Κάσσου, ἀνεδείχθη ἐπ' ἐσχάτων, δι' οὗ ἀνέπτυξε πατριωτισμοῦ καὶ τόλμης, εἰ καὶ αἱ ἐκδουλεύσεις αὐτῆς κατεδικάσθησαν ἐν τῇ λήθῃ δι' ἔλλειψιν ἁρμοδίων προσώπων. Ὁμολογουμένως δὲ ἡ Σάμος, ἐξαιρουμένων τῶν ναυτικῶν νήσων καὶ τῆς Κρήτης, διεκρίθη πολεμήσασα οὐ μόνον ἀμυντικῶς κατὰ τῶν στρατῶν καὶ τῶν στόλων τοῦ βαρβάρου, ἀλλὰ καὶ ἐπιθετικῶς διὰ τῶν συνεχῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τῶν Τούρκων τῆς Ἀσίας ἐκ δὲ τοῦ διπλοῦ τούτου ἀγῶνος διπλοῦν τῇ Ἑλλάδι προσήνεγκεν ὄφελος.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Σαμίων διαφέρει τῆς τῶν Κασσίων. Ἡ τῶν πρώτων τὴν αὐτὴν ἐν μέρει διατρέχει παράλληλον τῆς Ὑδρας, καὶ ἡ τῶν δευτέρων ἀπολύτως συμφωνεῖ πρὸς τὴν τῶν Ψαρῶν. Ἀληθῶς τῆς Σάμου ἡ γεωγραφικὴ θέσις ἐπίκαιρος ἦν, ὡς δι' ἑπτασταδίου πορθμοῦ χωριζομένης ἀπὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ διὰ τοῦτο ὑποκειμένης πρὸς ἀποβάσεις εὐκόλους κατὰ πᾶσαν ὥραν τοῦ χρόνου· ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ ἡ τῆς Κάσσου, ὡς ὀλίγον ἀφισταμένη τῆς Ῥόδου, ὑπέκειτο ἐν τοῖς αὐτοῖς κινδύνοις, διότι ἡ Ῥόδος ἔφερε πάντοτε πλοιά τινα πολεμικὰ, καὶ δι' αὐτῶν ἠδύνατο σύντομον καὶ ἐπιτυχῆ πᾶσαν ἐπίθεσιν. Μόνη ἄρα ἐμεσολάβει διαφορὰ, ὅτι οἱ μὲν Κάσσιοι ὑπῆρχον δημοτικοὶ ἐν γένει καὶ μόνον πατριῶται, οἱ δὲ Σάμιοι διηροῦντο κατὰ

κόμματα δημοτικὸν καὶ ἀριστοκρατικὸν, φέροντες ἄλλως τὴν λέπραν ἀριστοκρατίας διεφθαρμένης. Τίνες δὲ οἱ λόγοι τῆς ὑπάρξεως τοιαύτης ἀριστοκρατίας, καθ' ὃν χρόνον ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἡ ἐπανάστασις ἤρξατο πρὸ πάντων διὰ τῆς τάξεως ταύτης;

Καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπεκράτησαν ἐν τῷ Αἰγαίῳ οἱ Ἔννετοι καὶ Γενουήνσιοι, εἵπετο, ὅπως τὴν αὐτὴν καὶ ἡ Σάμος λάβῃ τύχην, ἧς ἔτυχον καὶ αἱ λοιπαὶ τούτου νῆσοι ὡσεπιτοπλεῖστον. Ἀδύνατοι οὗτοι πρὸς πᾶσαν κατὰ τῶν πειρατῶν ὑπεράσπισιν τῆς νήσου, μετῴκισαν τοὺς κατοίκους αὐτῆς εἰς τὴν Χίον, ἐρήμου ἐγκαταλειφθείσης οὕτω ἐπὶ πολλὰ ἔτη. Ὅτε δὲ, ἡ περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος, κατελύθη ἡ ἐν τῷ Αἰγαίῳ κυριαρχία τῶν Ἐννετῶν, ὁ ἀρχιναύαρχος τῆς Τουρκίας Πιαλῆ πασσᾶς, ἐλθὼν καὶ εἰς Σάμον, ἔμαθε παρά τινων ἐκεῖ ποιμένων τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἡ νῆσος ἔρημος ἔμενε, καὶ ἐπιστρέψας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀνηνέχθη ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρὸς τὸν τότε σουλτάνον Σελὴμ τὸν Β'. Ὁ δὲ ἐξέδωκεν ἀμέσως διάταγμα, δι' οὗ ἐπιτρέπων τοῖς βουλομένοις τὴν κατοίκησιν τῆς νήσου, παρεχώρει ἅμα καὶ ἀσυδοσίαν πολλῶν ἐτῶν καὶ προνόμια ἱκανὰ, οἷον τὸ μὴ κατοικεῖν ἐν τῇ νήσῳ Τοῦρκον, τὸ διοικεῖσθαι αὐτὴν ὑπὸ ἐπιτοπίου ἀρχῆς, τὸ εἶναι ἀπηλλαγμένην τῶν τελῶν καὶ τῶν ἰδιαιτέρων φορολογιῶν τῶν κατὰ καιροὺς «καπετὰν πασσάδων» κτλ.

Πραγματικῶς δὲ τὰ προνόμια ταῦτα παρώρμησαν, ὅπως μεταβῶσιν εἰς Σάμον, οὐ μόνον οἱ εἰς Χίον μετοικισθέντες ἰθαγενεῖς Σάμιοι, μᾶλλον δὲ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀλλαχόθεν, μὴ ὑπομένοντες τὴν ἐν ταῖς πατρίσιν αὐτῶν τουρκικὴν τυραννίαν, καὶ προτιμῶντες τόπον τοιοῦτον, ὑπισχνούμενον βίον ὁπωσοῦν ἐλεύθερον καὶ ἄνετον. Οὕτως ἐπολίσθη καὶ αὖθις ἡ Σάμος· ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον ἐπεκράτει ἡ δέουσα μεταξὺ τῶν κατοίκων ἁρμονία, καὶ οἱ τὰ τῆς νήσου διέποντες ἐξελέγοντο ἐκ τῶν τοῦ λαοῦ ἐπιλέκτων, ὧν εἷς ἐπεῖχε διοικητοῦ τόπον. Ἀλλ' ἀκολούθως προέκυψαν ἐν τῷ μέσῳ διχόνοιαι καὶ ἔριδες μεταξὺ τῶν προὐχόντων, διαφερομένων περὶ τῆς ἀρχηγίας· αὐξάνουσαι δὲ αὗται κατὰ μικρὸν, εἰς τοσοῦτον προέβησαν ἀκμῆς, ὥστε καὶ δι' ἀναφορᾶς ἐγένετο αἴτησις πρὸς τὴν πύλην περὶ ἀποστολῆς Τούρκου διοικητοῦ. Τοῦτο δ' ἐπιθυμοῦσα καὶ ἡ πύλη, ἀμέσως ἔπεμψε κατὰ τὸ σύνηθες «ἀγᾶν καὶ καδδῆν», ἤτοι διοικητὴν καὶ δικαστήν· οἱ δὲ προὔχοντες, ἐνούμενοι μετ' αὐτῶν, τὰ πάνδεινα κατὰ τοῦ λαοῦ ἔπραττον.

Μετὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1789 ὁ καταδυναστευόμενος λαὸς ἀνέκυψε, παντοίοις ζητῶν τρόποις τὴν θεραπείαν τῆς ἐλεεινῆς καταστάσεως ἐκείνης· κατὰ δὲ τὸ 1805 ἀνεκτήσατο τὰ παλαιὰ αὐτοῦ προνόμια διὰ τοῦ Γεωργίου Λογοθέτου, ἀνδρὸς, ὃν οἱ πολλοὶ ἠγάπων καὶ πληρεξούσιον ἀπέστειλαν εἰς τὴν πύλην. Καὶ ἐνέδωκε μὲν αὕτη ταῖς δικαίαις αἰτήσεσι τοῦ Σαμίου λαοῦ· ἡ ἐν Σάμῳ ὅμως τουρκικὴ ἐξουσία καὶ οἱ προὔχοντες, βλαπτόμενοι ἐκ τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων μεταβολῆς, κατώρθωσαν τὴν συγκρότησιν συνελεύσεώς τινος, καὶ ἥρπασαν παρ' αὐτῆς τὴν ἀπόφασιν, ὅτι ὁ μὲν λαὸς εὑρηστεῖτο κατὰ πάντα ἐπὶ τῇ μέχρι τοῦδε διοικητικῇ καταστάσει, οἱ δὲ περὶ τὸν Λογοθέτην ἐξηπάτησαν τὴν πύλην, παραστήσαντες τὰ πράγματα ἄλλως, ἢ ὡς εἶχον. Τότε καὶ Λογοθέτης καὶ ἄλλοι τῶν φιλελευθέρων ἀναγκασθέντες ἀνεχώρησαν ἐκ τῆς Σάμου· ὁ δὲ λαὸς, κατανοήσας τὴν ῥαδιουργίαν τῶν προὐχόντων, ἐξηγέρθη καὶ πάλιν ζητῶν τὴν ἀνάκλησιν τῶν παλαιῶν αὐτοῦ προνομίων.

Ἐκ τῶν συνεχῶν διαπληκτισμῶν τῶν δύο οὕτω σχηματισθέντων κομμάτων τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ τῶν φιλελευθέρων (α) συνέβησαν ἐν τῇ Σάμῳ ἀπὸ τοῦ 1806 καὶ ἐφεξῆς διάφοροι σκηναί, οὐχὶ ἄμοιροι πολλάκις ἁρπαγῶν καὶ φόνων. Ἡ ὑπερίσχυσις καὶ ἡ καταπίεσις τοῦ ἑνὸς κατὰ τοῦ ἑτέρου τῶν κομμάτων ἐξήρτητο ἐκ τῶν τότε πολιτικῶν περιστάσεων. Ὅσάκις ὑπερίσχυεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ γαλλικὴ διπλωματία, ἀνελάμβανον καὶ ἐν Σάμῳ οἱ φιλελεύθεροι, ἤτοι τὸ κόμμα τῶν *Καρμανιόλων*· ὁσάκις δὲ ὑπερενίκα ἐκεῖ ἡ ἐναντία μερὶς, ὑπερενίκων καὶ ἐν ταύτῃ οἱ ἀριστοκρατικοὶ, ἤτοι τὸ κόμμα τῶν *Καλικατσάρων*. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατίσχυσαν τέλος μετὰ τὰ συμβάντα τοῦ 1812 μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐντεῦθεν τῷ 1813 ἐδιώχθησαν ἐκ τῆς νήσου πάντες οἱ φαινόμενοι κορυφαῖοι τοῦ κόμματος τῶν φιλελευθέρων· τινὲς δὲ καὶ ἐκακώθησαν, καὶ ἄλλων διηρπάγησαν αἱ περιουσίαι.

Μεταξὺ τῶν διωχθέντων ἐλογίζετο καὶ ὁ Γεώργιος Λογοθέτης, ἡ ψυχὴ θεωρούμενος τοῦ τῶν φιλελευθέρων κόμματος. Καταφυγὼν εἰς τὴν Σμύρνην, ἐμυήθη οὗτος τῷ 1819 τοῦ μυστηρίου τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας. Ἐκραγείσης δὲ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ἐν Σάμῳ τουρκικὴ ἐξουσία, ὅπως προλάβῃ πᾶσαν τῆς νήσου ταραχὴν, συνεκάλεσε τοὺς προὔχοντας καὶ ἀπήτησε παρ' αὐτῶν τὴν προκατάληψιν ὅλων τῶν μέτρων κατὰ παντὸς ἐπαναστατικοῦ κινήματος τοῦ

τόπου. Οὗτοι βεβαιώσαντες, ὡς εἵπετο, τὴν πιστὴν πρὸς τὸν σουλτάνον ὑποταγὴν ἑαυτῶν, ὑπεσχέθησαν πᾶσαν συνδρομὴν ἑτοίμην, καὶ ἄμεσον τὸν παντελῆ ὄλεθρον παντὸς χωρίου, ἀποκλίναντος, τυχὸν, εἰς ἐπαναστατικόν τι κίνημα. Συνέστη δὲ τότε ἐκ τῶν προϋχόντων καὶ δωδεκὰς, καὶ πρότασις ἐγένετο περὶ τῆς τάχίστης ἀφίξεως δυνάμεως, στρατιωτικῆς μὲν ἐκ χιλίων Τούρκων, ναυτικῆς δὲ ἐξ ἑνὸς τοὐλάχιστον πάρωνος.

Ἀλλὰ συγχρόνως μετὰ τῆς Ὕδρας, ἡ τῇ 17 ἀπριλίου, ἐπανέστη πρῶτον τὸ Βαθὺ, κωμόπολις τῆς Σάμου, ἅμα ἡγκυροβόλησαν παρ' αὐτῷ δύο πετσιωτικαὶ νῆες καὶ ἐτηλεβόλησαν ὑπὲρ τῆς ἐπαναστατικῆς σημαίας, ἣν ἔφερον. Ἡ παρουσία καὶ ἡ ἐπίδειξις αὕτη ἠλέκτρισεν εὐθὺς τὰ πνεύματα, οὐδεμίαν ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Λαχανᾶν ἀναβαλόντα στιγμὴν πρὸς τὴν ἐπανάστασιν, ὡς διατεθειμένα ὑπὲρ αὐτῆς· ἐν δὲ τῇ αἰφνιδίᾳ ταύτῃ μεταβολῇ οἱ ἐκεῖ εὑρεθέντες ἕνεκα ἐμπορίας Τοῦρκοι ἐξ Ἐφέσου, Κρήτης καὶ ἀλλαχόθεν, ἐγένοντο πρῶτον θῦμα, οὐδόλως ἀντιστάντες. Ἔργον βεβαίως σκέψεως ἡσύχου καὶ φιλανθρωπίας ἦτο ἡ ἀποδίωξις αὐτῶν κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην· ἀλλ' ἡ πρώτη ὁρμὴ λαοῦ ἐπανισταμένου κατὰ τυράννων οὐδέποτε ἐσκέφθη ἡσύχως, ὡς κεκυριευμένη ὑπὸ τοῦ ζωηροτέρου αἰσθήματος τῆς ἐκδικήσεως.

Τούτων γενομένων, οἱ ἐπαναστάται τῆς κωμοπόλεως αὐτῆς διηύθυναν ἀποστόλους καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον. Ἀλλ' ἐν τῇ Χώρᾳ, πρωτευούσῃ τῆς νήσου, ὑπῆρχον προεστῶτες ἀριστοκράται, ἀγᾶς, καδδῆς καὶ στρατιῶται Τοῦρκοι, σχηματίζοντες τὴν φρουρὰν τούτων· ὅπως δὲ ἐνοχοποιηθῶσι καὶ ἐπαναστῶσιν οἱ πρῶτοι, ἀπῃτεῖτο, ἵνα καταληφθῶσιν αἴφνης οἱ δεύτεροι καὶ σφαγῶσι. Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν παρεσκευάσθησαν οἱ Βαθυῶται δι' ἐπίθεσιν. Ἐν γνώσει ὅμως γενόμενοι τούτου οἱ προεστῶτες προέλαβον, ἐσωτερικῶς μὲν συστήσαντες εὐθὺς φρουρὰν πρόσθετον ἑκατὸν ὁπλοφόρων περίπου, ἐξωτερικῶς δὲ ἐπικαλεσθέντες κατ' ἐπανάληψιν μετὰ τοῦ ἀγᾶ τὴν ἄμεσον συνδρομὴν καὶ τοῦ ἐν Κουσαδασίῳ Ἐλέζογλου διὰ στρατιωτῶν, καὶ τοῦ βέγη τῆς Ῥόδου διὰ πλοίων. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπίθεσις τῶν Βαθυωτῶν ἀνεστάλη. Ἀλλ' ἦτο δυνατόν ποτε, ὅπως μὴ ἀνασταλῇ καὶ ἡ βοήθεια τῆς Ἀσίας, ἢ καὶ τῆς Ῥόδου ἔτι, ὑπαρχουσῶν ἐκεῖ τῶν πετσιωτικῶν νηῶν; Ἦτο ὡσαύτως δυνατόν, ὅπως ἀνασταλῇ καὶ ἡ δηλωθεῖσα ἤδη ὁρμὴ ἁπάσης τῆς νήσου πρὸς τὴν ἐπανάστασιν; Διὰ

ταῦτα οἱ ἐν τῇ Χώρᾳ προεστῶτες, βλέποντες ἑαυτοὺς ἐντὸς κινδύνου βεβαίου, ἐὰν ἐπέμενον, ἔκαμον τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν· καὶ οὗτοι μὲν ἀπέπεμψαν κρυφίως εἰς τὴν ἀντικρὺ παραλίαν τῆς Ἀσίας τοὺς Τούρκους, λίαν τεταραγμένους ὡς ἐκ τῶν συμβάντων κατὰ τὸ Βαθύ· ὅλη δ' ἡ νῆσος ἐκηρύχθη ἐπαναστάτις τῇ 26 ἀπριλίου.

Οὕτως ἐξετέθη ἡ Σάμος ἀπέναντι τῆς Τουρκίας καὶ ἠπειλεῖτο κίνδυνον μέγαν, διότι ἡ θέσις αὐτῆς καθίστατο κρίσιμος ἔτι μᾶλλον καὶ ὡς ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν ἀγρίων παθῶν, καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἀνδρὸς ὑπερόχου καὶ ἁρμοδίου πρὸς τὴν ἕνωσιν τῶν διεστώτων καὶ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κινήματος. Ἀλλ' ἤδη οἱ πολλαχοῦ τῆς Τουρκίας διεσπαρμένοι ἕνεκα ἐργασίας καὶ βιομηχανίας Σάμιοι προσήρχοντο, φεύγοντες τὴν ἐκδίκησιν τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς καὶ φέροντες τὸν φόρον τῆς προσωπικῆς ὑπηρεσίας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος. Εἷς τούτων καὶ ὁ Γεώργιος Λογοθέτης, μετερχόμενος μέχρι τοῦδε ἐν Σμύρνῃ τὸν φαρμακοπώλην, προσῆλθε περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ μηνὸς καὶ ἐν ὥρᾳ, καθ' ἣν ἀπῃτεῖτο νοῦς ἐπιτήδειος καὶ χεὶρ ἱκανὴ πρὸς τὴν διοργάνωσιν καὶ τὴν δυνατὴν τακτοποίησιν τῶν πραγμάτων τῆς νήσου. Συνωδεύθη δὲ ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ ἀποστόλου Δημητρίου Θέμελη ἐκ τῆς Πάτμου, καὶ ὑπεστηρίχθη παρ' αὐτοῦ ὡς πεφορτισμένος δι' ἐγγράφου τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου τὴν κίνησιν τῆς Σάμου. Σύμπας ἐντεῦθεν ὁ λαὸς αὐτῆς ἠτένιζε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τοῦτον, καὶ ὡς ἄλλον ἐθεώρει σωτηρίας ἄγγελον. Οἱ ἄτολμοι ἐθάρρησαν, καὶ ἡ ὁρμὴ τῶν πολιτικῶν παθῶν ἐμετριάσθη. Τοιοῦτος παρεδέχθη ὁ Λογοθέτης, ἔχων μάλιστα γνῶσίν τινα γραμμάτων καὶ πραγμάτων, καὶ τοιοῦτος ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Σαμίων, ὡς ἐνεργὸς ἀνὴρ καὶ ἀποφασιστικοῦ ὢν χαρακτῆρος. Οὐδὲν ἄλλο εἶχεν οὗτος ὑπ' ὄψιν, ἢ τὸ ἀρχαῖον ἄξίωμα: «*Προκειμένου περὶ σωτηρίας τῆς πατρίδος, μὴ βουλεύου, ἀλλὰ κινδύνευε*». Ἡ ἀποστολὴ αὐτοῦ πραγματικῶς ἦν ἔργον οὐχὶ τύχαιον. Ἀναλογιζόμενος καὶ τὸ μέγεθος τοῦ βάρους, ὅπερ ἀνεδέχθη, καὶ τῆς περιστάσεως τὸ σοβαρὸν καὶ τῆς ταχύτητος τὴν ἀνάγκην, ὁ Λογοθέτης ἔσπευσεν, ἵνα ἐπαναγάγῃ τὴν δυνατὴν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν, διοργανῶν κατὰ τὰ ἐνόντα τὴν νῆσον. Ἀναδείξας δ' οὕτως αὐτὴν τὸ φόβητρον μὲν καὶ τὴν φρίκην κατὰ τῶν βαρβάρων τῆς Ἀσίας, ἱκανὴν δὲ καὶ ὑπέροχον κατὰ τῶν ἐπιχειρισθεισῶν μετ' οὐ πολὺ ἀποβάσεων τοῦ ἐχθροῦ, ἐβεβαίωσε, τί δύναται ἑνὸς πολίτου ὁ ἀκλόνητος πατριωτισμὸς καὶ ἡ αὐταπάρνησις,

καὶ τὶ ὑπισχνεῖται ἑνὸς ἀρχηγοῦ ἡ φρόνησις καὶ ἡ καρτερία.

Ὁ Λογοθέτης συνέστησε κατὰ πρῶτον τέσσαρας χιλιαρχίας, ὡς ἀκολούθως. Ἐκ τῶν τεσσάρων τῆς νήσου τμημάτων ἐξελέξατο τέσσαρα ἐπὶ γενναιότητι καὶ τιμιότητι διακρινόμενα πρόσωπα, τὸν Σταμάτιον Γεωργιάδην ἐκ τῆς κωμοπόλεως Μαραθοκάμπου, τὸν Ἐμμανουὴλ Μελαγχρινὸν ἐκ Καρλοβάσου, τὸν Κωνσταντῖνον Λαχανᾶν ἐκ Βαθέος καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Κονταξῆν ἐκ Πύργου. Ὁρκίσας αὐτοὺς, ἵνα μένωσι πιστοὶ εἰς τὴν πατρίδα, εὐπειθεῖς εἰς τὸν ἀρχηγὸν καὶ ἕτοιμοι εἰς πᾶσαν διαταγὴν τούτου ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας, ὑπεχρέωσεν, ὅπως διαλύσωσι πᾶσαν, ἣν εἶχον πρὸς ἀλλήλους καὶ ἄλλους, ἔχθραν καὶ πάθος, καὶ ὅλαις δυνάμεσι ὑπερασπισθῶσι τὰ δικαιώματα τῶν συμπατριωτῶν ἑαυτῶν· οὗτοι δὲ ἔγγραφον δόντες τὴν περὶ τούτων ἁπάντων ὁμολογίαν, διωρίσθησαν χιλίαρχοι, ἐξ ὧν ἕκαστος ἐξελέξατο ἐπὶ ἐγγυήσει ἰδίᾳ τὸν ταγματάρχην αὐτοῦ, ἀναγνωρισθέντα ὡς τοιοῦτον παρὰ τοῦ Λογοθέτου· τούτων δὲ πάλιν ἕκαστος κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐξελέξατο δύο ἑκατοντάρχους· οὗτοι δὲ ἀνὰ δύο πεντηκοντάρχους· καὶ οὗτοι ἀνὰ δύο εἰκοσιπεντάρχους· καὶ οὗτοι ἀνὰ δύο δωδεκάρχους· καὶ οὗτοι ἐπὶ τέλους ἀνὰ δώδεκα στρατιώτας. Τοιούτῳ κατήρτισε τρόπῳ τέσσαρας πλήρεις χιλιαρχίας, συνδέσας αὐτὰς δι' ὁρκοδοσιῶν καὶ ἀλληλεγγυήσεων. Ὅπως δὲ διεγείρῃ ἐπιπλέον τὸ στρατιωτικὸν πνεῦμα καὶ τὴν ἄμιλλαν, διέταξεν, ἵνα φέρωσιν οἱ μὲν χιλίαρχοι χρυσᾶς ἐπωμίδας καὶ κορύθους (περικεφαλαίας), οἱ δὲ λοιποὶ ἀξιωματικοὶ τὰ δεῖνα καὶ δεῖνα σημεῖα πρὸς διάκρισιν τοῦ βαθμοῦ, ὃν ἔφερον. Καθ' ὅλην τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα τοιαῦται ὑλικαὶ διακρίσεις ἔλειπον ἐπὶ ὅλου τοῦ ἀγῶνος.

Τῇ 8 ματου ὁ Λογοθέτης, μεθ' ὧν ὠργάνωσε χιλιαρχιῶν καὶ πλήθους λαοῦ, ὕψωσεν ἐπὶ τὸ συστηματικώτερον ἐν τῇ κωμοπόλει τῶν Καρλοβασίων τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, φέρουσαν τὸ σημεῖον τοῦ τιμίου Σταυροῦ καὶ τὰ γράμματα «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ». Μεγάλη δ' ὑπῆρξεν ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἐν Σάμῳ, καὶ μέγας ὁ ἐνθουσιασμὸς ὁ καταλαβὼν τὰς καρδίας ἁπάντων. Ὁ μητροπολίτης Κύριλλος, ὅστις καὶ τότε καὶ καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα ὠφέλησε τὰ μέγιστα, ἀναῤῥιπίζων τὸ ἐλεύθερον φρόνημα, ἐξετέλεσε τὴν τοιαύτην τελετὴν μεθ' ὅλου τοῦ κλήρου· ὁ δὲ λαὸς μετὰ δακρύων χαρᾶς ἠσπάζετο τὴν σημαίαν. Τοῦ παραδόξου αὐτοῦ φαινομένου τὴν ἀγγελίαν εἰς ὅλα μετὰ σπουδῆς διεβίβασαν τὰ χωρία τῆς νήσου, ὅσοι ἔτυχον ἐν Καρλο-

βασίοις, καὶ εἶδον καὶ ἤκουσαν. Ταῦτα δὲ, ἁμιλλώμενα οἱονεὶ, ἐφιλοτιμοῦντο, ἵνα ὑποδεχθῇ ἕκαστον μετὰ πλείονος δεξιώσεως τοὺς περὶ τὸν Λογοθέτην, καὶ τεθῇ ὑπὸ τοῦ Σταυροῦ τὴν σημαίαν. Τέλος δὲ περιερχόμενος αὐτὰ ὁ Λογοθέτης καὶ τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἐλευθερίας κηρύττων, ἰδίως παρῄνει τὴν τῶν πρὸς ἀλλήλους παθῶν διάλυσιν, ὡς τὴν μόνην ἀφετηρίαν ταύτης.

Συγχρόνως ὁ Λογοθέτης εἰσήγαγε καὶ σύστημά τι πολιτικὸν, καθ' ὃ αἱ ἀρχαὶ ἅπασαι ἐκ τοῦ λαοῦ ἐξεπήγαζον. Καὶ ἐν μὲν τοῖς χωρίοις ἐξελέγοντο ἔφοροι· τρεῖς δὲ γενικοὶ ἔφοροι τόπον ἐπεῖχον κριτῶν, καὶ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἀπετέλουν. Καθόλου δὲ εἴς τε τὰ στρατιωτικὰ καὶ τὰ πολιτικὰ ἐκλήθησαν ἀδιαφόρως ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἀντικρουομένων κομμάτων, καὶ τὸ μέτρον τοῦτο συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν διάλυσιν τῶν διχονοιῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ τῆς Ἀσίας, Ῥόδου, Κῶ καὶ ἄλλων πλησιοχώρων μερῶν Τοῦρκοι ἐφόδους ἐμελέτων κατὰ τῆς Σάμου, ὁ Λογοθέτης, ἔνθεν μὲν ἵνα προλάβῃ αὐτὰς, ἑτέρωθεν δὲ ὅπως ἐπενέγκῃ ἀντιπερισπασμὸν σπουδαῖον εἰς τὴν παρασκευαζομένην ἐκστρατείαν τοῦ ἐχθροῦ κατὰ τῆς Πελοποννήσου, διέταξεν, ἵνα παραπλέωσι κατὰ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πλοῖά τινα, φέροντα πανταχοῦ τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον, ἅμα δὲ μετακομίζωσιν εἰς Σάμον καὶ τοὺς Χριστιανοὺς κατοίκους τῶν ἐν τοῖς παραλίοις χωρίων, ὡς καὶ τοὺς παρεπιδημοῦντας ἐν αὐτοῖς ἑτερόχθονας, οἷον Κρῆτας, Πελοποννησίους, Στερεελλαδίτας καὶ ἄλλους, ἐξ ὧν τοὺς μὲν Ἀσιανοὺς περιέθαλπον οἱ Σάμιοι, ὡς ἠδύναντο, τοὺς δὲ ἄλλους ἀπέστελλον εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν.

Οὕτω διὰ τῶν ναυτικῶν νήσων καὶ τῆς Σάμου εἶχεν ἤδη ἡ ἐπανάστασις προπύργιον ἰσχυρὸν κατὰ τῆς Ἀσίας, ὡς εἶχε τοιοῦτο τὸ Σούλιον κατὰ τῆς Ἀλβανίας. Ὁ δὲ Γεώργιος Λογοθέτης, ἄρχων ἤδη καὶ νομοθέτης, παρεδέξατο ἀπὸ τοῦδε ὡς κύριον αὐτοῦ ὄνομα τὸ τοῦ Λυκούργου, ὀνομαζόμενος καὶ ὑπογραφόμενος *Λυκοῦργος Λογοθέτης*. Ἔλαβε τοῦτο Φιλικὸς γενόμενος, ὡς σύνηθες τότε· ἠθέλησε δ', ὅπως διὰ τῆς κοινῆς καὶ ἀγαθῆς ἰδέας περὶ ἑνὸς ἀρχαίου νομοθέτου καὶ ἄρχοντος, τοῦ Λυκούργου τῆς Σπάρτης, μεγαλητέραν δώσῃ βαρύτητα καὶ πλειότερον ἐμπνεύσῃ σέβας ὑπὲρ τῶν νόμων, οὓς ἔθετο. Ἡ τοιαύτη διὰ κλασικοῦ ἀρχαίου ὀνόματος ἐπίδειξις ἐθεωρεῖτο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὡς ἓν κεφάλαιον ἠθικὸν τοῖς νεωστὶ μὲν ἀναφαινομένοις ἐν τῷ πολιτικῷ κόσμῳ, οὐδὲν ὅμως ἧττον μικρὰ προηγού-

μενα ἔχουσι. Διὰ τοῦτο οὐδένα τῶν ἐπισημοτέρων πολιτικῶν ἢ στρατιωτικῶν ἀπαντῶμεν ἀποδυθέντα τὸ κύριον αὐτοῦ ὄνομα ἢ ἐπώνυμον. Καὶ ἀληθὲς μὲν ἐστὶν, ὅτι τὸν ἄνθρωπον μιᾶς δεδομένης ἐποχῆς συνίστησιν οὐχὶ τὸ ὄνομα, ἀλλὰ ἡ προσωπικὴ ἀρετὴ καὶ ἱκανότης· παραδεκτέον ὅμως, ὅτι ἐνταῦθα ὁ Γεώργιος τῆς προτεραίας ἐτίμησε σχετικῶς τὸν Λυκοῦργον τῆς ὑστεραίας, ἐν ᾧ χρόνῳ πολλοὶ ἄλλοι, καίτοι ἀντανομασθέντες ὁ μὲν Ἀχιλλεὺς, ὁ δὲ Θησεὺς, ὁ δὲ Πελοπίδας καὶ καθεξῆς, ἔμειναν ἤθει κολοιοὶ, διότι ἔλαχον φύσει κολοιοί.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐκινήθη καὶ ἡ Κάσσος διὰ τοῦ πλοιάρχου Θεοδώρου Κανταρτσόγλου. Ἀνῆκεν αὕτη τῇ δικαιοδοσίᾳ τοῦ βέγη τῆς Ῥόδου, ἀλλ' οὐδένα εἶχε Τοῦρκον. Ἔφερε πληθυσμὸν μέχρις ὀκτακισχιλίων, ναύτας καλοὺς μέχρι τῶν χιλίων καὶ δεκαπέντε ἁρμοδίους πρὸς πόλεμον πάρωνας, μεγάλης ὄντας χωρητικότητος καὶ ἐφωδιασμένους διὰ τηλεβόλων.

Ὁ Κανταρτσόγλους, ἀνὴρ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ, τὸ πρῶτον ἦν πρόσωπον ἐκ τῶν πλοιάρχων τῆς νήσου. Ἅμα κινηθείσης τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς νήσου τῶν Πετσῶν, ἀνήσυχος διετέλει, ἐπιμελῶς συμβουλεύων καὶ τοὺς συμπατριώτας αὐτοῦ ἐνθαῤῥύνων πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Πρῶτος συνεφώνησε μετ' αὐτοῦ ὁ πλοίαρχος Παπακανάρης. Συνελεύσεως δὲ γενομένης, συνωμολόγησαν καὶ οἱ λοιποὶ πάντες, καταθέσαντες εὐθὺς, ὅσον ἠδύνατο χρηματικὸν ἕκαστος. Οὕτως ὑψώθη καὶ ἐν τῇ Κάσσῳ ἡ σημαία τῆς ἐλευθερίας δι' ἐκκλησιαστικῆς τελετῆς καὶ τηλεβολισμῶν· τὴν ἐπανάστασιν δὲ ταύτης ἠκολούθησαν εὐθὺς καὶ αἱ νῆσοι Κάρπαθος, Χαλκία (Χάλκη), Δῆλος, Νίσυρος (τὸ Νίσαρι), Καλύμνα (Κάλυμνος), Λέρος, Πάτμος καὶ Ἀστυπάλαια (Ἀστυπαλαία) (α).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

(Συνέχεια τῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος (α).

ΑΤΤΙΚΗ.

Ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἀττικῆς, «διεζωσμένης ὄρεσιν ἐρυμνοῖς», ἐπαρουσίαζε δυσκολίας μεγαλητέρας, ἢ ἡ τῆς Βοιωτίας. Ἦσαν μὲν αἱ Ἀθῆναι κατὰ μέρος μεμυημέναι τοῦ μυστηρίου περὶ τοῦ πολέμου, ἀλλ' ἐστεροῦντο προκρίτων ἰσχυόντων καὶ τολμηρῶν, ὡς τῶν τῆς Πελοποννήσου, οὐδ' εἶχον λαὸν εὐερέθιστον καὶ ὁρμητικὸν, ὡς τὸν τῆς Ὕδρας, Πετσῶν καὶ Ψαρῶν, ἢ ὁπλαρχηγόν τινα γενικὸν, ὡς τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Στερεᾶς. Παρὰ τοὺς ἠθικοὺς τούτους λόγους ὑπῆρχον καὶ ἕτεροι ὑλικοὶ, καὶ μάλιστα ἀνώτεροι, ἐν μέρει μὲν τὰ φρούρια τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῆς Εὐβοίας, ἐν γένει δὲ ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς ἐπαρχίας. Ἐν σχήματι οὖσα τριγώνου, περιβρέχεται αὕτη, καὶ ἐκ τῶν δύο πλευρῶν προσβάλλεται κατὰ θάλασσαν ὑπό τε τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου δυτικῶς καὶ τοῦ Μυρτῴου πελάγους ἀνατολικῶς. Τῆς Φωκίδος, Βοιωτίας καὶ Λοκρίδος ἡ προηγηθεῖσα κίνησις ἐχρησίμευεν ὡς ἠθικὴ μᾶλλον, ἢ ὑλικὴ ὑποστήριξις.

Εὐτυχῶς δύο ὑπὲρ αὐτῆς περιστάσεις συνέδραμον ἐξόχως, τῶν Τούρκων τὰ μέτρα καὶ ἑνὸς Μελέτου Βασιλείου ἡ εὐτολμία. Οἱ πρῶτοι διὰ τῶν μέτρων, ἅπερ ἔλαβον, ἀνεπλήρωσαν κυρίως τὴν ἐνέργειαν ἰσχυρῶν καὶ τολμηρῶν προκρίτων· ὁ δεύτερος διὰ τοῦ νοὸς καὶ τοῦ θάρρους αὐτοῦ ἀντιπροσώπευσεν ἐπαξίως ὁπλαρχηγὸν ἐκ συστήματος πατριώτην καὶ γενναῖον.

Κατὰ τὴν Ἀττικὴν Τοῦρκοι κατῴκουν ἐν μόναις ταῖς Ἀθήναις, ἀριθμούμενοι οἰκογένειαι περὶ τὰς τετρακοσίας· οἱ δ' ἐξ αὐτῶν ἁρμόδιοι πρὸς πόλεμον ὁπλοφόροι, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν μισθωτῶν Ἀλβανῶν τῆς ἀρχῆς, ἐλογίζοντο περὶ τοὺς πεντακοσίους. Διὰ τοσούτων ὅπλων ὑπεχρεοῦντο, ἵνα ὑπερισπίζωνται ἐν καιροῖς ταραχῶν καὶ τὴν Ἀκρόπολιν, χρήζουσαν τοὐλάχιστον πεντακοσίων στρατιωτῶν, καὶ τὸ ἐκτεταμένον περιτείχισμα τῆς πόλεως, προφυλασσόμενον μόλις διὰ χιλίων στρατιωτῶν.

Δύο ἐν τῇ Ἑλλάδι πόλεις, ἡ Τρίπολις ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ αἱ

Ἀθῆναι ἐν τῇ Στερεᾷ, περιετειχίζοντο ἐπὶ τουρκοκρατίας. Τῆς πρώτης τὸ περιτείχισμα, ὡς στερουμένης φρουρίου συστηματικοῦ, ἐφωδιάζετο δι' ὅπλων ὡς ἔγγιστα ἀναλόγων καὶ ἐνισχύετο διὰ τηλεβόλων καὶ προμαχώνων μικρῶν καὶ μεγάλων· τὸ τῆς δευτέρας ὅμως, περιμέτρου ἴσης σχεδὸν τοῦ ἀρχαίου τῆς πόλεως τείχους, ἁρμόδιον ἦν διὰ λεπτὰ μόνον ὅπλα. Εἶχε δὲ τοῦτο πύλας οὐχὶ ἑννέα, ὡς τὸ παλαιὸν, ἀλλ' ἑπτὰ (α), ὡς καὶ τὸ τῆς Τριπόλεως ἓξ. Τὸ δὲ φρούριον ὑπῆρχε κενὸν ὡσεπιπολὺ τῆς δεούσης προμηθείας τροφῶν καὶ ὕδατος. Μεθ' ὅλης ἀνεπαύοντο τῆς ἀταραξίας ἐπὶ τῶν δαφνῶν τῆς κατακτήσεως οἱ Τοῦρκοι, καὶ μόνην ἐθεώρουν ἄγκυραν ἀσφαλείας ἑαυτῶν τὴν ὠμοτέραν κατάθλιψιν, τὴν ἀπανθρωποτέραν γύμνωσιν καὶ τὴν διὰ παντὸς τρόπου ἀποκτήνωσιν τῶν κατακεκτημένων.

Οὐδεμίαν ἀληθῶς οἱ Ἕλληνες Ἀθηναῖοι τῆς πόλεως ἔδιδον τούτοις ὑπόνοιαν διαταραχῆς τινος, εἰ καὶ ἐγίγνωσκον τὰς προπαρασκευαστικὰς ἐργασίας τῆς Ἑταιρίας, καὶ ἤκουον ἤδη τῶν γινομένων κατά τε τὴν Βλαχομολδαυΐαν, τὴν Πελοπόννησον, τὰς νήσους καὶ τὰς γειτονας ἐπαρχίας. Τὰ πάντα ἀνέμενον ἐκ τοῦ μέλλοντος. Οἱ Τοῦρκοι ὅμως ἀνησύχως εἶχον, ἀκούοντες τοῦ κώδωνος τῶν καταντικρὺ καὶ πλησίον ἀναφαινομένων κινημάτων, βλέποντες ἄλλως τὴν ἐπανάστασιν κρούουσαν καὶ αὐτὰς τῆς Ἀττικῆς τὰς θύρας. Ἐπειδὴ δὲ ἠρώτων, ὡς εἴπετο, περὶ τῶν γινομένων, καὶ περὶ οὐδενὸς ἄλλου, ὡς αἰτίου καὶ πηγῆς τούτων, ἤκουον, εἰμὴ περὶ Καραλῆ (τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ), παρίστατο καὶ ἐν ταῖς Ἀθήναις ἤδη, ὡς πρὸ ὀλίγου ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ τῇ Βοιωτίᾳ, ἡ αὐτὴ συνθηματικὴ κωμῳδία τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Τούρκους. Ὡς ἂν μὴ ἤρκουν οὕτω αἱ ἴδιαι αὐτοῦ ἁμαρτίαι, ὁ Ἀλῆ πασσᾶς, τρομερὸς πρότερον, κατήντησεν, ἅμα περιπεσὼν ὑπὸ τὴν δυσμένειαν τοῦ σουλτάνου, τὸ παίγνιον ὅλων, φορτοφορῶν καὶ τὸ ἠθικὸν βάρος τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος. Ἀλλὰ τῆς ἀπάτης ἡ ἰσχὺς παύει, τῶν πραγμάτων ἀντιπαρισταμένων.

Ἀπὸ τοῦ βορειοδυτικοῦ πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν διατρέχει τὴν Ἀττικὴν μέχρι τοῦ Σουνίου ἀκρωτηρίου σειρὰ ὀρέων, συνέχεια οὖσα τοῦ Κιθαιρῶνος, ὧν τὰ κυριώτερά εἰσιν ὁ Πάρνης (Νουζᾶς), τὸ Πεντελικὸν (Πεντέλη) καὶ ὁ Ὑμηττὸς (Τρελλός).

Πρὸς τὸ βόρειον δὲ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὑπὸ τὸν δρυμώδη Πάρνηθα κεῖται, οἱονεὶ κεχωσμένον μεταξὺ βουνῶν, τὸ χωρίον Χασιὰ, ἡ ἀρχαία Χαστιὰ, ἀνῆκον τῷ πρότεσον ὁμωνύμῳ δήμῳ, πολυπληθεστέρῳ ὄντι

τῶν ἄλλων τῆς Ἀττικῆς κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους, καὶ ἤδη περιλαμβανομένῳ ἐν τῷ τῆς Φυλῆς. Ἐκ τοῦ χωρίου αὐτοῦ κατήγετο ὁ Μελέτης Βασιλείου, νοήμων ἀνὴρ, φιλόπατρις, γενναιόκαρδος καὶ ἐπιῤῥοὴν ἱκανὴν χαίρων. «Δεδομένον δ' ἦν ἄνωθεν», ὅπως ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ χαράξῃ οὗτος ἐποχὴν νέαν καὶ ἐπίσης ἔνδοξον. Καθὼς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων ὁ Θρασύβουλος Στειριεὺς, στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων καὶ φίλος τῆς δημοκρατίας, καταλαβὼν τὸ φρούριον τῆς παρακειμένης Φυλῆς, ἐκινήθη ἐκεῖθεν καὶ τὰς Ἀθήνας ἠλευθέρωσεν ἐκ τῶν τριάκοντα τυράννων τοῦ Λυσάνδρου· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τελευταίων χρόνων ὁ Μελέτης Χαστιεὺς, λάτρης πιστὸς τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, καταστήσας τὴν Χαστιὰν πρῶτον ἐπαναστατικὸν πυρῆνα, ὥρμησεν ἐκεῖθεν ὁ πρῶτος προσβαλὼν τοὺς βαρβάρους, καὶ ἐν τῇ Ἀκροπόλει κατέκλεισε τούτους, κινήσας τὴν Ἀττικὴν ἅπασαν εἰς τὰ ὅπλα.

Σύστημα εἶχον οἱ Τοῦρκοι τὰ λεγόμενα «δερβενλίκια», ἤτοι τὴν στρατιωτικὴν ἐπιστασίαν καὶ ἀσφάλειαν τῶν στενῶν. Ὅπου ἡ τυραννία πλεονάζει ἀφόρητος, ἐκεῖ οἱ ἀπελπιζόμενοι τῶν ἀνθρώπων παραιτοῦνται τοῦ κοινωνικοῦ βίου, καὶ εἰς τὸν ἡμιάγριον τοῦ ἀποστάτου καὶ κλέπτου καταφεύγουσιν, ὡς εὑρίσκοντες δι' αὐτοῦ ἄνεσίν τινα καὶ τὴν φυσικὴν ἀντὶ τῆς κοινωνικῆς ἐλευθερίαν. Τοῦτο συνέβαινεν ἐπὶ τῆς θηριώδους τουρκοκρατίας. Αὕτη δὲ, διότι προσεῖχε πάντοτε ἐπὶ τοῖς ἀποτελέσμασι καὶ οὐχὶ ἐπὶ ταῖς αἰτίαις, ἠναγκάζετο, ὅπως ἀσφαλίζῃ δι' ὅπλων τὴν διὰ τῶν στενῶν συγκοινωνίαν. Διττῶς δ' ἐνηργεῖτο ἡ ὑπηρεσία αὕτη, ἢ διὰ μισθωτῶν στρατιωτῶν ὑπὸ δερβεναγᾶν, ἢ διὰ τῶν οἰκούντων παρὰ τοῖς τοιούτοις στενοῖς Ἑλλήνων, ἂν ἤθελον. Εἰς τοὺς δευτέρους δὲ τούτους παρεχώρει ἡ ἀρχὴ πρὸς ἐκτέλεσιν μὲν τῆς ὑπηρεσίας τὴν ὁπλοφορίαν καὶ ἄλλα τινὰ προνόμια, πρὸς ἀποζημίωσιν δὲ ἓν εἶδος ἀσυδοσίας καὶ πρωτίστην τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ κάτοικοι τῆς Μεγαρικῆς, τῶν Θεσσαλικῶν Τεμπῶν καὶ ἄλλοι ἀλλαχοῦ. Τοιούτους καὶ τοὺς Χαστιεῖς ὁ Μελέτης ὀλίγῳ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως κατέστησε λόγῳ τῆς ἀσφαλείας τῆς εἰς τὸν Πάρνηθα ἀνόδου διὰ τῆς στενωποῦ τῆς Φυλῆς, ἀφ' οὗ προηγουμένως κατώρθωσε τὴν ἀνακούφισιν τούτων ἀπὸ τῆς διπλῆς τυραννίας τοῦ τε βοεβόνδα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ πασσᾶ τῆς Εὐβοίας. Τὴν στενωπὸν αὐτὴν ὠχυρωμένην ποτὲ εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς δεικνύουσι τὰ ὑπεράνω τῆς Χαστιᾶς σωζόμενα ἴχνη.

Τὸν ἐπιτήδειον νοῦν καὶ τὸ ἐπιχειρηματικὸν τοῦ Μελέτου ὁμολογοῦσι τὸ πρόσχημα, δι' οὗ ἐν γνώσει τῶν Τούρκων ἐσχημάτισε τὸ πρῶτον μικρὸν στρατόπεδον αὐτοῦ, καὶ ἡ προσβολὴ, ἣν ἐπεχείρησε κατὰ πρῶτον ἐναντίον μέρους τῶν Εὐβοέων Τούρκων. Ὅταν ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ Φωκὶς ἐκινήθησαν, οὗτος, ὑποκρινόμενος πίστιν τοῖς Τούρκοις, ἔθεσεν ὑπ' ὄψιν τοῦ βοεβόνδα τὴν εὐθύνην τῆς ἀσφαλείας τῶν στενῶν τῆς Χαστιᾶς ἀπὸ ἐνδεχομένης ἐπιδρομῆς τῶν παρὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ δῆθεν διεγειρομένων κλεπτῶν. Ὁ βοεβόνδας ἔδωκεν εὐθὺς ἄδειαν στρατολογίας, ὡς πρότερον ὁ τῆς Λεβαδείας τῷ ὁπλαρχηγῷ Διάκῳ, οὔθ' ὑπενόησεν ὕποπτόν τι τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ οἱ Τοῦρκοι τῶν Ἀθηνῶν ἀδύνατον ἐθεώρουν ἐσωτερικόν τι κίνημα τῶν Ἑλλήνων Ἀθηναίων, ὡς καὶ διὰ τοὺς Ἕλληνας Εὐβοεῖς οἱ Τοῦρκοι τῆς Εὐβοίας τὰ αὐτὰ ὑπελογίζοντο. Οὕτως ἠδυνήθη ὁ Μελέτης τὴν συγκρότησιν στρατοπέδου τινὸς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀπριλίου ἐν ταῖς Ἀχαρναῖς (τῷ Μενιδίῳ) ἐκ Χαστιέων καὶ Ἀχαρνέων. Τῶν δευτέρων ἡγεῖτο ὁ φίλος αὐτοῦ καὶ συνεταῖρος Χατσῆ Ἀναγνώστης Κισκατιώτης.

Ἀλλὰ, μόλις παρελθουσῶν ὀλίγων ἡμερῶν, οἱ Τοῦρκοι τῶν Ἀθηνῶν πλήρεις ἐγένοντο ἀνησυχίας μαθόντες ἐπανισταμένας ἀλλεπαλλήλους τὰς ἐπαρχίας, καὶ πρῶτον πάντων ἀπ' οὐδεμιᾶς προφάσεως ἐμελέτησαν τὴν σφαγὴν ὅλων τῶν Ἑλλήνων τῆς πόλεως, καίτοι ἡρεμούντων. Ὁ καδῆς τότε, ἐπὶ ἀντικειμένων τοιαύτης φύσεως ψῆφον κυριεύουσαν φέρων, οὐδόλως ἐνέδωκε παρατηρήσας, ὅτι μέτρον τοιοῦτον, ὡς ἐναντίον μὲν τοῦ νόμου τοῦ προφήτου αὐτῶν, ἀπάδει τοῖς πιστοῖς Μωχαμεθανοῖς· ὡς ἀντιπολιτικὸν δὲ, δύναται ἀπελπίσαι τοὺς πάντας καὶ προκαλέσαι τὴν ἐπανάστασιν, ἧς ἄλλως ἤθελον τὴν προκατάληψιν. Μόλις δ' οἱ Τοῦρκοι ἐπείσθησαν, καὶ εἰς μόνην περιωρίσθησαν τὴν σύλληψιν κληρικῶν τινων, προκρίτων καὶ ἄλλων τυχόντων ἐν ταῖς ὁδοῖς, οὓς ἐφυλάκισαν τῇ 10 ἀπριλίου ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὡς ὁμήρους διὰ τὴν ἀκινησίαν τοῦ τόπου. Τότε οἱ ἄλλοι ἐκ τῶν διακεκριμένων Ἀθηναίων κατέφυγον ἔντρομοι κρυβέντες ἐν τοῖς προξενείοις· ὁ δ' ἀρχιερεὺς Ἀθηνῶν Διονύσιος εὑρέθη ἀπὸν ἐν τῇ Λεβαδείᾳ. Οἱ συλληφθέντες ἦσαν Φιλάρετος Τριανταφύλλης ἱερομόναχος, Ἄνθιμος Ἁγιοταφίτης ἱερομόναχος, Ἄγγελος Γέροντας, Προκόπιος Βενιζέλος, Παλαιολόγος Βενιζέλος, Ἀγγελάκης Βενιζέλος, Ἰωάννης Πανταζῆς, Γεώργιος Βάρβανος, Χατσῆ Δημήτριος Καρόρης καὶ λοι-

ποὶ, ὅλοι ἑνδεκα. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, καθ' ἣν ἀπηγχονίζετο ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ πατριάρχης Γρηγόριος, ἐφυλακίσθησαν καὶ οὗτοι ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν, ἵνα μαρτυρήσωσιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος. Συγχρόνως οἱ Τοῦρκοι ἤρξαντο διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον ἀναβιβάζειν εἰς τὸ φρούριον, ὅσα εἶχεν ἕκαστος κινητὰ πράγματα, καὶ ἐφωδίαζον αὐτὸ διὰ τροφῶν καὶ ὕδατος, ὅπερ μετεκόμιζον ἐκ τῆς πόλεως, μίαν τῶν δεξαμενῶν πληροῦντες.

Ταῦτα μανθάνων ὁ Μελέτης Χαστιεὺς, καὶ προτρεπόμενος σφόδρα ὑπὸ τῶν προκρίτων τῆς Λεβαδείας,, ἀπέῤῥιψε πλέον τὸ προσωπεῖον, καὶ μεθ' ἱκανοῦ ἀποσπάσματος ἀπελθὼν προσέβαλε τῇ 18 ἀπριλίου Τούρκους τινὰς Εὐβοεῖς, μεταβάντας εἰς Κάλαμον. Ὅπως δὲ ἐνισχύσῃ καὶ ἄλλως τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ καὶ ἐνθαῤῥύνῃ ἔτι μᾶλλον τὴν κίνησιν τοῦ τόπου, ἐπεκαλέσθη εὐθὺς τὴν παρὰ τῶν προκρίτων τῆς Λεβαδείας ἀποστολὴν ἀρχηγοῦ· καὶ οὗτοι, μὴ ἔχοντες ἁρμόδιον ἄλλον, ἀπέστειλαν τὸν Δῆμον Ἀντωνίου Λεβαδειέα, περιβαλόντες αὐτὸν ἐπωμίδας καὶ περικεφαλαίαν.

Οὐδὲν μεθοδικώτερον παρὰ τὴν ἀνάγκην. Ἐν ἄλλῃ μὲν ἐποχῇ ἀποστολὴ τοιαύτη ἤθελεν εἶσθαι καὶ γελοία καὶ προσβλητικὴ ὅλως· κατὰ τὴν παροῦσαν ὅμως πᾶς στενοφόρος, καὶ μάλιστα περικεφαλαιοφόρος, καὶ πρὸ πάντων ἐπωμιδοφόρος, ἐξελαμβάνετο ὡς μυστηριῶδές τι, παρεδέχετο ὡς ἀποστολὴ τῆς ὑπερτάτης Ἀρχῆς, ὑπεστήριζε τὴν περὶ Ῥώσσων καὶ μεγάλων πραγμάτων κοινὴν ἰδέαν, ἀνεπτέρου δὲ τὰς ἀγαθωτέρας ἐλπίδας, καὶ ἐν τῷ καθήκοντι αὐτοῦ ἕκαστον περιώριζε. Τοιοῦτον ὡς ἔγγιστα μεταμορφώσαντες ἄλλοι ἐπαρουσίασαν ἐν τῇ Τριφυλίᾳ, ἅμα κινηθείσῃ, τὸν Ἀντώνιον Πελοπίδαν, Ἠπειρώτην, ἐπαγγελλόμενον τὸν ἐμπειρικὸν ἰατρόν. Τοιοῦτον ὡσαύτως ἄλλοι ἀνέδειξαν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς Κορίνθου, ἅμα κινηθείσης, τὸν Παναγιώτην Βαφιόπουλον, Κεφαλλῆνα.

Ἤδη οἱ Τοῦρκοι, βεβαιούμενοι τὴν ἐν τῷ Καλάμῳ προσβολὴν καὶ βλέποντες τὰ περὶ τὴν πόλιν ποίμνια ἑαυτῶν διαρπαζόμενα παρὰ τῶν Γερανειέων καὶ Ἰσσιέων, ἐγνώρισαν τὸ περὶ στρατολογίας πολιτικὸν στρατήγημα τοῦ Μελέτου, καὶ ἐνόησαν πάνθ', ὅσα ἤκουον περί τε τῆς Πελοποννήσου, τῆς Βοιωτίας, τῶν Πετσῶν καὶ τῆς Ὕδρας ἐσχάτως. Κεκυριευμένοι δὲ ὑπὸ ἄκρας ἀγανακτήσεως καὶ ἐρεθισμοῦ, ἐξῆλθον ἱππεῖς ἱκανοὶ ἐξ αὐτῶν πρὸς καταδίωξιν τῶν ἁρπασάντων τὰ ποίμνια, ἀλλ' οὐδὲν ἔπραξαν, μὴ προχωρήσαντες. Τότε ἠπείλουν

ἐκ νέου σφαγὴν γενικὴν, στήσαντες τῇ 24 ἀπριλίου ἐνώπιον τοῦ διοικητηρίου τὴν σημαίαν αὐτῶν, γενομένης ἱερατικῆς τελετῆς παρὰ τοῦ «Ἰμάμου». Ἦν δὲ αὕτη τὸ σύνηθες παρὰ τοῖς Τούρκοις σύνθημα τῆς εἰς τὰ ὅπλα ἐγέρσεως καὶ τοῦ κοινοῦ ὁπλισμοῦ. Ἀμέσως δὲ τὰ μὲν πλείω τῶν γυναικοπαίδων αὐτῶν ἀπεσύρθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, οἱ δὲ ἄνδρες ἐτέθησαν φρουροὶ, οἱ πλείους εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ οἱ ὀλιγώτεροι εἰς τὰς πύλας τοῦ περιτειχίσματος. Μὴ ἐπαρκοῦντες δ' ἐν γένει ὡς ὀλιγάριθμοι, καθ' ἃ προείπομεν, ἠναγκάσθησαν, ὅπως διορίσωσι φρουροὺς τῶν λοιπῶν μερῶν τοῦ περιτειχίσματος Ἕλληνας Ἀθηναίους. Ὀπόσῳ ἀστεία ἀνωμαλία! Ὅμοιόν τι ἔπραξαν μετ' οὐ πολὺ καὶ οἱ Εὐβοεῖς Τοῦρκοι ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν.

Ἀλλ' ὁ κίνδυνος ὀχλαγωγίας τινὸς καὶ καταστροφῆς ἐπέκειτο ἤδη βαρύτερος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν Ἑλλήνων Ἀθηναίων, καὶ μόνη σωτηρίας ἐλπὶς ἔμενεν αὐτοῖς ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν βαρβάρων. Πρὸς τοῦτο ἄλλοι τε καὶ οἱ ἐν τοῖς προξενείοις προσφυγόντες συνεννοήθησαν μετὰ τοῦ Μελέτου, ταχίστην ἐπικαλούμενοι τὴν εἴσοδον αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει. Ἡ ὥρα οὕτως ἐπέστη, Θεοῦ θέλοντος· καὶ ἰδοὺ κατὰ τὴν νύκτα τῆς 25 πρὸς τὴν 26 ἀπριλίου κινεῖται οὗτος ἐκ τῶν Ἀχαρνῶν ἐπὶ κεφαλῆς ἑξακοσίων, ἐξ ὧν τινες λόγχας μόνον ἢ ῥόπαλα ἔφερον. Εἰσπηδήσαντες δὲ αὐτοὶ τὸ μεταξὺ τῶν πυλῶν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τῆς Βουβουνίστρας περιτείχισμα, καὶ τοὺς φρουροὺς τῶν πυλῶν τούτων ὀλίγους Τούρκους φονεύσαντες, διεσπάρησαν εἰς τὴν πόλιν πυροβολοῦντες καὶ κραυγάζοντες: «*Χριστὸς ἀνέστη*!! *Ἐλευθερία*!!» Οἱ διασωθέντες ἐκ τῶν Τούρκων ἀνέβησαν τότε δρομαῖοι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἱκανοὶ δὲ ἐφονεύθησαν καὶ ἡχμαλωτίσθησαν, ἐξ ὧν καὶ γυναῖκες καὶ παῖδες, οὓς οἱ Ἕλληνες ἠσφάλισαν ἐν τοῖς προξενείοις.

Οὕτως ἐξηγέρθη ἡ πόλις, ἡ Ἀττικὴ ἅπασα ἐκινήθη καὶ ἡ Ἀκρόπολις ἀπεκλείσθη. Τῇ δ' 28 ἀπριλίου ἐν χαρᾷ καὶ ἀγαλλιάσει κοινῇ ὑψώθη ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἐπὶ τοῦ διοικητηρίου, ὅπου διεδέχθησαν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς Τούρκους, προκαθημένου, καὶ δικαίως, τοῦ Μελέτου, «ᾧ τόσα μέμηλε» καὶ ἤδη.

Ἀμέσως οἱ Ἀθηναῖοι μετεπέμψαντο τὸν ἀρχιερέα ἑαυτῶν Διονύσιον ἐκ τῆς Λεβαδείας, ὡς πρόσωπον χρησιμώτατον, καὶ τάξιν τινὰ συνέστησαν πραγμάτων, ὁμοιόμορφον πρὸς τὴν περίστασιν. Περιωρίζετο δ' αὕτη ἐν τῷ διορισμῷ πενταμελοῦς διοικήσεως, συγκροτη-

θείσης παρὰ τοῦ Ἀθηνῶν Διονυσίου, Χατσῆ Παναγῆ Ζαχαρίτσα, Σπυρίδωνος Πατούσα, ἀρχιμανδρίτου Δημητρίου Ἀντωνοπούλου καὶ Νικολάου Τυρναβίτου, οὓς ὠνόμασαν βουλευτάς (α). Τῆς διοικήσεως δὲ ταύτης πρώτιστον ἔργον ἦν ἡ οἰκονομία πυρίτιδος καὶ μολύβδου. Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης (β) ἔθεσεν αὕτη ἐν ἐνεργείᾳ τοὺς πυριτομύλους, τὴν δὲ προμήθειαν τοῦ δευτέρου ἐνήργησεν ἐκ τῶν ἐπιστεγασμάτων τῶν τουρκικῶν δημοσίων καταστημάτων, ὡς τῶν τεμενῶν καὶ τοῦ «μεδρεσέ». Τότε προσέδραμον πολλαχόθεν, ὡς εἰς οὐδὲν ἄλλο ἐμπόλεμον μέρος, πλεῖστοι ἔνοπλοι, καὶ μάλιστα Ἰόνιοι, Ὑδραῖοι, Σαλαμίνιοι, Αἰγινῆται, Κεῖοι ὑπὸ τὸν Πάγκαλον καὶ Κύθνιοι, καταβάλλοντες τὸν προσωπικὸν φόρον τοῦ αἵματος ὑπὲρ τῆς ἱερᾶς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ὡς τῆς ἄλλοτε μητροπόλεως τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τροφοῦ τῆς ἐλευθερίας. Ὅσῳ ὑπῆρχον ἴδια οὐδενὸς λόγου τὰ ἠθικὰ κεφάλαια τῶν ἀπογόνων Ἀθηναίων, τόσῳ ἐξετιμῶντο ἔξοχα καὶ θαυμαστὰ τὰ τῶν προγόνων Ἀθηναίων. Τῇ ἀθανάτῳ μνήμῃ τῶν μεγάλων φιλοσόφων, ῥητόρων καὶ ποιητῶν τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν βαθύτατον τὸ σέβας ἐσώζετο, διότι ἀπαραμείωτον ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν ἐκληρονομεῖτο· πᾶς δὲ Ἕλλην, καὶ ὀλίγων τινῶν γραμμάτων Ἕλλην, προσερχόμενος ἤδη ὑπὲρ τῶν νέων Ἀθηνῶν, ἐθεώρει ἑαυτὸν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀγορᾶς ἀκροώμενον τοῦ Σωκράτους διαλεγομένου, ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἀκαδημίας ἢ τοῦ Λυκείου ἀκροώμενον τοῦ Πλάτωνος ἢ τοῦ Ἀριστοτέλους φιλοσοφούντων, ἐν τῷ μέσῳ τῆς Πνυκὸς ἢ τοῦ Ὠδείου ἀκροώμενον τοῦ Δημοσθένους δημηγοροῦντος, ἢ τοῦ Αἰσχύλου τραγῳδοῦντος. Ὡσαύτως τῇ ἀθανάτῳ μνήμῃ τῶν μεγάλων στρατηγῶν τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν ἐνθουσιῶν ἦτο πᾶς Ἕλλην· ἕκαστος δὲ στρατευόμενος ὑπὲρ τῶν νέων Ἀθηνῶν, ἠγάλλετο ἄφατον ἀγαλλίασιν καρδίας, καὶ καυχώμενος ἐθεώρει ἑαυτὸν στρατηγούμενον οἱονεὶ ἐδῶ μὲν ὑπὸ τοῦ Φωκίωνος ἢ τοῦ Μιλτιάδου, ἐκεῖ δὲ ὑπὸ τοῦ Κίμωνος ἢ τοῦ Ἰφικράτους. Τί δ' ἂν εἴπῃ τις καὶ περὶ τῶν ἀριστουργημάτων, ἅπερ ὑψοῦσι τὴν φαντασίαν, μόνα διαμένοντα, τῶν ἀνθρώπων παρερχομένων; Ἡ Ποικίλη Στοὰ ἀνεμίμνησκε τοὺς Ζεύξιδας καὶ Πολυγνώτους αὐτῆς· ὁ Παρθενὼν τὸν Ἰκτῖνον καὶ Καλλικράτην αὐτοῦ· τῶν ἀμιμήτων δὲ τούτων καλλιτεχνῶν αἱ σκιαὶ περιϊπτάμεναι ἐμεγαλοφώνουν: Ὦ ἀπόγονοι, σώσατε τὸ πατρῷον ὑμῶν ἔδαφος ἀπὸ τῆς ἀσιατικῆς βαρβαρότητος καὶ τὰ λείψανα κἂν τῶν ἔργων ἡμῶν. ἀπὸ τῆς ἐσπερίας ἱεροσυλίας. Ἐνθυμή-

θητε τοῦ Σύλλα ἐμπρήσαντος καὶ κατασκάψαντος μέγα τῆς ἱερᾶς πόλεως ταύτης μέρος! Ἐνθυμήθητε τοῦ Νέρωνος, τρισχίλια τῶν ἀγαλμάτων λῃστεύσαντος! Ἐνθυμήθητε τῶν Γότθων; τοῦ Γενσερίκου, τῶν Βανδάλων, τῶν Φράγκων τοῦ 1204 καὶ τοῦ Μεχεμὲτ Β'. τοῦ 1456, οἵων καὶ ὅσων ἐγένοντο κακῶν αἴτιοι! Ἐνθυμήθητε τοῦ Ἐννετοῦ Μοροζίνου καὶ τοῦ Σουηδοῦ Κένιζμαρκ, καταφανισάντων τὰ προπύλαια καὶ τὸν Παρθενῶνα. Μὴ λησμονῆτε ἐπὶ τέλους τοῦ Γότθου Ἔλγκινος καὶ τῶν τοσούτων ἱεροσυλησάντων τὰ ἔργα ἡμῶν περιηγητῶν! Ἐσμὲν οἱ πατέρες ὑμῶν κατὰ σάρκα καὶ ἀδελφοὶ κατὰ πνεῦμα. Ἰδοὺ ἡ μυστηριώδης Ἐλευσὶν κατὰ τῆς πολυθεΐας! Ἰδοὺ ἡ φυλακὴ τοῦ Σωκράτους, περιλαβοῦσα τὸν πρωτομάρτυρα ὑπὲρ τοῦ ἀγνώστου Θεοῦ! Ἰδοὺ ὁ Ἄρειος Πάγος τοῦ Διονυσίου, παραγαγὼν τὸν Ἅγιον τοῦ ἑνὸς ἀληθινοῦ Θεοῦ!

Τοσούτων ἀναμνήσεων καὶ τοιούτων ἐμπνεύσεων χώρα, αἱ Ἀθῆναι εἵλκυσαν ἐντὸς δεκαημερίας ὑπὲρ τοὺς τρισχιλίους προσκυνητὰς τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου αὐτῶν καὶ μαχητὰς συνάμα ὑπὲρ τοῦ παρόντος ἀγῶνος αὐτῶν. Κεφαλλῆνες δὲ μεγάθυμοι παρὰ τὰ ψιλὰ ὅπλα ἔφερον καὶ τηλεβόλα, δι' ὧν ἡ Πνὺξ καὶ τὸ Μουσεῖον (Μνημεῖον τοῦ Φιλοπάπου), οὐχὶ πλέον Φιλιππικοὺς τοῦ Δημοσθένους καὶ ποιήσεις Μουσαίου, ἀλλὰ τὸν θάνατον ἐξεσφενδόνιζον κατὰ τῶν τυράννων τῆς Ἀκροπόλεως. Ὑδραῖοι δὲ πατριῶται συνέδραμον κατ' αὐτὴν τὴν πανελλήνιον πάλην τῶν Ἀθηνῶν καὶ διὰ πολεμικοῦ πλοίου ἕνδεκα τηλεβόλων ὑπὸ τὸν Γεώργιον Νέγκαν (α).

Θεσσαλομαγνησία.

Οἱ Θεσσαλομάγνητες ἐβεβαίωσαν, οἷον ἔπνεον πατριωτισμὸν καὶ τόλμην. Πρωταθλητὴς αὐτῶν ὁ διάσημος διδάσκαλος Ἄνθιμος Γαζῆς ἀπέδειξεν, ὁπόσῳ ἦνον τὴν θεωρίαν μετὰ τῆς πράξεως, οὐδὲν «μεῖζον ἀντὶ τῆς αὐτοῦ πάτρης νομίζων».

Διελάβομεν ἄλλοτε (β) πᾶν, ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν εἰς τὸ Πήλιον ὄρος ἔγκαιρον μετάβασιν τούτου ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς διδασκαλίας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ὁ πατριωτισμὸς αὐτοῦ οὐδεμίαν ἔψευσε τῶν κοινῶν ἐλπίδων. Συνετὸς καὶ σοβαρὸς ἀνὴρ, εἷς ὢν καὶ λέγων καὶ πράττων, πλήρης δὲ ἀγαθότητος, ἐπιθυμίας τοῦ καλοῦ καὶ ἔρωτος πρὸς τὴν πατρίδα, ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἄνθιμος Γαζῆς εἰργάσθη

διὰ διαφερούσης ἐπιτυχίας ὑπὸ τὸν διπλοῦν χαρακτῆρα τοῦ ἱερέως καὶ τοῦ διδασκάλου. Πᾶς λόγος αὐτοῦ καὶ ἐνέργεια περὶ τοῦ πολέμου ἠκούετο παρὰ τῶν Θεσσαλομαγνητῶν ὡς φωνὴ οὐρανοῦ, καὶ ἔφερεν ἡγεμονικῆς διαταγῆς τὸ κῦρος. Παρὰ τοὺς προκρίτους τῆς ἐπαρχίας κατήχησεν οὗτος καὶ τὸν προνομιοῦχον ὁπλαρχηγὸν ταύτης Κυριάκον Βασδέκην, καθ' ἣν ἐποχὴν μάλιστα ἡ τουρκικὴ ἐξουσία τρεῖς ἔτι προσέθετο αὐτῷ ὁπλαρχηγίας, τὴν τῶν Φερῶν (Βελεστίνου), τὴν τῆς Ἀμύρου (Ἀρμυροῦ) καὶ τὴν τοῦ Θαυμακοῦ (Δομοκοῦ), δι' ὅσας προσήνεγκε κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ὑπηρεσίας. Οὕτω παρασκευάσας ὁ Γαζῆς τὴν ἐπαναστατικὴν ὑπόνομον ἐν τῇ Θεσσαλομαγνησίᾳ, ἔδωκεν, ἅμα ἐμφανισθέντων πλοίων τινῶν τῆς Ὕδρας καὶ τῶν Πετσῶν, πῦρ τῇ 7 τοῦ μαΐου, καὶ τὴν χώραν ἅπασαν ἀνεκίνησεν εἰς τὰ ὅπλα. Καὶ ἐκινήθη ἡ Θεσσαλομαγνησία, ὡς πρὸ ὀλίγου καὶ ἡ Ἀττική, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ μὲν Κιοσσὲ Μεχμὲτ πασσᾶς καὶ Ὀμὲρ Βρυώνης, καταστρέψαντες ἐν Θερμοπύλαις τὸν Διάκον, ὥδευον εἰς τὴν Λοκρίδα καὶ Βοιωτίαν· ὁ δὲ Μουσταφᾶ κεχαγιᾶ βεγῆς, διαλύσας τὰς πολιορκίας Ἀκροκορίνθου καὶ Ναυπλίας, ἀνέβαινεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὸ κέντρον τῆς Πελοποννήσου, τὴν Τρίπολιν. Μεγάλην ὅμως εἶχε τὴν ἐπιρροὴν ἑαυτῆς ἡ ἐπανάστασις τῆς Ὕδρας.

Ὁλλῆς καὶ γενικωτέρας ἐνεργείας ἄνδρες ἀνεδείχθησαν ἐκ τοῦ ἱεροῦ κλήρου ὁ μητροπολίτης Γερμανὸς, ὁ ἀρχιμανδρίτης Δικαῖος καὶ ἄλλοι κατὰ τὴν Πελοπόννησον· ἀλλ' ἐὰν ἔτυχον οὗτοι πολλῶν συνεργῶν, ὁ Γαζῆς ὅμως οὐδένα ἔλαβε τοιοῦτον, μόνος παρασκευάσας τὴν κίνησιν αὐτοῦ τοῦ τόπου.

Ἡ Θεσσαλομαγνησία (α) περιεῖχε πληθυσμὸν ἑπτακισχιλίων καὶ διακοσίων οἰκογενειῶν, ἐξ ὧν μόναι πέντε καὶ εἴκοσιν ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐλογίζοντο αἱ τουρκικαί, κατοικοῦσαι ἑξήκοντα μὲν ἐν τῷ Βώλῳ, τουρκικῷ ὁλοκλήρως, πέντε δὲ καὶ ἑξήκοντα ἐν τῇ Ἰωλκῷ (τοῖς Λεχωνίοις), χωρὶς ἔχοντι ἰσαρίθμους καὶ τὰς ἑλληνικὰς οἰκογενείας. Πρωτίστη τῶν κωμοπόλεων τῆς Θεσσαλομαγνησίας ἦν ἡ Μακρινίτσα (β) τῆς Ζαγορᾶς, ἴδιον συγκροτούσης τμῆμα ἐκ τῶν λεγομένων Εἰκοσιτεσσάρων Χωρίων καὶ αὐτονόμως κυβερνωμένης. Τὰ χωρία ταῦτα «ἐδέδοντο εἰς ἄρτον καὶ ὄψον, εἰς στρωμνὴν καὶ ἀμπεχόνην» τῇ βασιλομήτορι τοῦ κατὰ καιρὸν σουλτάνου, καὶ διὰ τοῦτο ἀνῆκον τῇ ὑποκυριαρχίᾳ αὐτῆς, ὡς ἡ Τρίκη τῷ κατὰ καιρὸν ναυάρχῳ (καπετὰν πασσᾷ). Ἡ τελευταία αὕτη, ἐγειρομένη κατὰ τὸ Αἰάντειον ἀκρω-

τήριον, τὴν ἄκραν τῆς Χερσονήσου, ἡ μόνη ἐστὶν ὀχυρὰ, διότι συνέχεται μετ' αὐτῆς δι' ἰσθμοῦ δυσπροσίτου καὶ μῆκος ἔχοντος μέχρι μιᾶς ὥρας. Ἔφερε δὲ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν μικρόν τι ναυτικόν.

Τόπος ἄρα ὀλίγος, ἀλλὰ πληθυσμὸς πολὺς, οἱ Θεσσαλομάγνητες ἔχαιρον πολιτισμὸν σχετικῶς ἀνώτερον πολλῶν ἄλλων μερῶν τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος. Χώρα εὔφορος παντοίων προϊόντων πλουσίων, ἐμπορία καὶ βιομηχανία ἐπικερδὴς, συνωδεύοντο ἐκ τύχης διὰ τοῦ μεγαλητέρου τῶν ἀγαθῶν, τῆς αὐτονομίας· ὅλα δ' ὁμοῦ παρεῖχον τὴν κυρίαν καὶ μόνην βάσιν τοῦ πολλοῦ πληθυσμοῦ. Ἐπὶ τίνος οὐκ ἀπεξήρανε τόπου τὰς πηγὰς αὐτὰς τῆς κοινωνικῆς εὐδαιμονίας ἡ ἀπόλυτος αὐθαιρεσία τῶν βαρβάρων, ὅπου ἂν δυστυχῶς ὑπῆρχε; Ἐντεῦθεν οἱ Θεσσαλομάγνητες ἦσαν οἱ μᾶλλον κοσμοπολῖται, ὡς ἀποξενούμενοι συνήθως τῆς πατρῴας γῆς ἢ διὰ μάθησιν ἀνωτέραν, ἢ δι' ἐμπορίαν γενικωτέραν, ἢ δι' ὑπηρεσίας πολιτικὰς ἐν ταῖς Ἡγεμονείαις πρὸ πάντων. Πλησίον αὐτῶν κεῖνται αἱ Φεραὶ, γεννήσασαι τὸν Ῥήγαν καὶ πλησίον αὐτῶν οἱ Κοκωτοὶ, γεννήσαντες τὸν Γαζῆν.

Τὴν ἐπανάστασιν ἑαυτῶν ἐπροοιμίασαν οἱ Θεσσαλομάγνητες διὰ τῆς θυσίας ἑνὸς Τούρκου διοικητοῦ, διαταγέντος, ἵνα συλλάβῃ τοὺς προεστῶτας, καὶ τῆς ἐξολοθρεύσεως τῶν ἐν τῇ Ἰωλκῷ Τούρκων, ὁπλαρχηγοῦντος τοῦ Βασδέκη. Ἔστι δ' ἡ Ἰωλκὸς χωρίον ἤδη πεδινὸν, δι' οὗ ὁ ποταμὸς Ἄναυρος (Κλίνοβα) ῥέει ἐκβάλλων εἰς τὸν Παγασητικὸν κόλπον. Οὐδὲν ἧττον δ' ἐφρόντισαν οἱ Θεσσαλομάγνητες τὴν ἄμεσον σύστασιν διοικήσεως τοπικῆς, ἣν ὠνόματαν «*Βουλὴν Θετταλομαγνησίας*», καὶ πρωτίστως συνήργησαν διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Εὐβοίας. Ὁ Χουρσὴτ πασσᾶς, ἅμα μαθὼν τὴν ἐπανάστασιν τούτων, ἀπέστειλεν εἰς τὴν Λάρισσαν νέαν δύναμιν τετρακισχιλίων.

Εὔβοια.

Κειμένη ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς Ἀνατολικῆς στερεᾶς, καὶ ἐκτεινομένη διὰ τὸ ἐξ ἑκατὸν ἑξήκοντα μιλίων ἐπίμηκες αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Χουνίου μέχρι τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, ἡ νῆσος αὕτη δεσπόζει φέρουσα τὸν ἕνα πόδα ἐπὶ τῆς θαλάσσης διὰ τοῦ φρουρίου τῆς Χαλκίδος, καὶ τὸν ἄλλον ἐπὶ τῆς ξηρᾶς διὰ τοῦ Καραβαβᾶ. Τὸ δεύτερον τῶν

φρουρίων τούτων, ἡ ὁ Καραβαβᾶς, ὡς ὑπερκείμενος μὲν τοῦ τῆς Χαλκίδος, σχηματίζει τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν αὐτοῦ· ὡς ἐγειρόμενος δὲ ἐπὶ τῆς στερεᾶς, ἐστὶν ἡ στρατιωτικὴ γέφυρα καὶ τὸ ὁρμητήριον τῆς Εὐβοίας κατὰ πάσης τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος.

Ὡς τοιαύτη ἡ Εὔβοια προεῖχεν ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ στρατιωτικῶς καὶ διοικητικῶς ἁπάσης τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐπὶ τῶν ἐσχάτων μόνον χρόνων ἡ μεγάλη ἰσχὺς τοῦ σατράπου αὐτῆς περιωρίσθη ἐσωτερικῶς παρὰ τοῦ Ἀλῆ τῆς Ἠπείρου. Ἐν τῇ καθεδρευούσῃ Χαλκίδι ἐνεφώλευον οἱ πλείους τῶν Τούρκων (α) ταύτης, διαβόητοι ἐπὶ αἱμοβορίᾳ καὶ κακουργήμασι. Ἠριθμοῦντο ὑπὲρ τὰς χιλίας πεντακοσίας οἰκογενείας, ἐκτὸς τῶν κατὰ καιροὺς φερομένων διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ σατράπου ξένων, ἑξακοσίων ἀνδρῶν ὡς ἔγγιστα. Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ πόλει ὑπῆρχον ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι ὀλίγῳ πλείους τῶν διακοσίων, καὶ ἕτεραι μέχρι τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα κατοικοῦσαι τὰ πέριξ αὐτῆς λεγόμενα Ἀμπέλια.

Ἰδοὺ ἡ νῆσος, περὶ ἧς ὁ Φίλιππος ἔλεγεν: *Ἔχω Εὔβοιαν, ἔχω Ἑλλάδα*». Ἀλλὰ μεγάλη ἦδη ἡ διαφορὰ τῶν πραγμάτων! Ὡς γηΐνη ἁπλῶς δύναμις ὢν, ὀρθῶς ὁ Μακεδὼν ἀπεφαίνετο οὕτω κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὅτε ὁ κρατῶν τῆς Εὐβοίας οὐδεμίαν τῶν Θερμοπυλῶν εἶχεν ἀνάγκην, διότι ἀνεπλήρου αὐτὰς τὸ πρὸς τὸν Μαλιακὸν κόλπον Κηναῖον ἀκρωτήριον (ἡ Λιθάδα). Ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ὅμως τοῦ 1821 ἄλλη ὑπῆρχε τάξις πολέμου, ἄλλη ἡ θέσις τῶν πραγμάτων καὶ ἄλλη τῶν Ἑλλήνων ἡ κατάστασις, δι' ἣν ἐθεώρουν οὗτοι ὡς μὴ ἔχοντες Ἑλλάδα οὐ μόνον ἄνευ Εὐβοίας, ἀλλὰ καὶ ἄνευ Κρήτης, καὶ ἄνευ Κερκύρας, καὶ ἄνευ Θεσσαλικῶν Τεμπῶν, καὶ ἄνευ Ἠπείρου καὶ καθεξῆς.

Ἡ ἐπανάστασις τῆς Εὐβοίας ἐκρίνετο προβληματικὴ, ὡς ἐπεχούσης τὰ δευτερεῖα, ἂν οὐχὶ τὰ ἴσα, τῆς Κρήτης κατὰ τὴν τυραννίαν τῶν Τούρκων. Πολυάριθμοι βεβαίως, ὡς οἱ ἐν Κρήτῃ, οὐκ ἦσαν οὗτοι, μόλις ἀπαρτίζοντες τὸ ἓν πέμπτον τῶν Ἑλλήνων Εὐβοέων, πεντηκοντακισχιλίων περίπου, ὅλων γεωργῶν καὶ κτηνοτρόφων· μάλιστα δὲ ἡ κατὰ τὰ 1817 ἐπισκήψασα πανώλης νόσος ἀπεθέρισεν ἐξ αὐτῶν πλείστους. Ἀλλ', ἂν διέφερον ἐπὶ πολὺ κατὰ τὸ ποσὸν, ἦσαν ὅμως ἄλλοι Τουρκοκρῆτες κατὰ τὰς σκληρότητας καὶ τὴν θηριωδίαν, ὧν ἕνεκα οἱ Χριστιανοὶ κάτοικοι κατήντησαν κατὰ μέγα μέρος φέροντες μορφὴν μόνην ἀνθρώπου (β). Καθὼς δ' ἐν τῇ Κρήτῃ, οὕτω καὶ ἐν τῇ

Εὐβοίᾳ διήρητο τελευταῖον ἡ τουρκικὴ ἐξουσία εἰς τρία μέρη, τὸ τῆς Χαλκίδος, τὸ τῆς Καρύστου καὶ τὸ τοῦ Ξηροχωρίου. Διωρίζετο βεβαίως εἰς ἐφ' ὅλης τῆς νήσου πασσᾶς, ἀλλ' ἡ δύναμις αὐτοῦ οὐκ ἐξετείνετο ἐπὶ τῆς νήσου πέραν τοῦ τμήματος τῆς Χαλκίδος, καθόσον τὸ μὲν τῆς Καρύστου ἐδιοικεῖτο ἰδιορρύθμως παρ' ἑνὸς βέγη ἐκ τῆς χώρας, ἔχοντος καὶ ἁρμοδιότητα θαλασσίαν διὰ τὴν καταδίωξιν τῶν πειρατῶν· τὸ δὲ τοῦ Ξηροχωρίου, ὡς ἀνῆκον τῷ Ἀλῇ πασσᾷ, ἐδιοικεῖτο παρὰ Ἀλβανῶν βέγιδων, ὧν ἡ ἐκτελεστικὴ δύναμις προεχώρει μέχρι τοῦ στενοῦ Ἄτου, ἀνήκοντος τῇ ἐπαρχίᾳ Χαλκίδος· καὶ οὕτως οἱ ἔχοντες κτήματα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Ξηροχωρίου βέγιδες καὶ ἀγάδες τῆς Χαλκίδος οὐδ' ἐτόλμων, ἵνα πλησιάζωσι τούτοις.

Ὡς τοιοῦτοι οἱ Εὐβοεῖς ἀνεπίδεκτοι ἐθεωροῦντο ὀργανώσεως ἐπαναστατικῆς, μὴ φέροντες πρόσωπα ὁπωσδήποτε διακεκριμένα. Σποράδην τὸ μυστήριον ἐγνωρίζετο παρά τισι διὰ τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Λεβαδείᾳ ἑταίρων· ἐκ τοῦ ἀνωτέρου δὲ ἱερατικοῦ κλήρου τῆς νήσου ὁ μὲν ἐν Χαλκίδι ἑδρεύων ἀρχιεπίσκοπος Γρηγόριος οὐδὲν ἠδύνατο καθ' ὅλους τοὺς λόγους, καὶ θέλων· ὁ δ' ἐπίσκοπος Καρύστου Νεόφυτος, πολλοῦ ἀληθῶς ζήλου καὶ ἀκαμάτου ἐνεργείας πρόσωπον, ἔτυχεν ὢν ἐκτὸς τῆς νήσου κατὰ τὴν ὥραν ταύτην.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐδιοίκει τὴν Εὔβοιαν ἐπιτροπικῶς, ἀντὶ τοῦ προσφάτως διορισθέντος Ἰουσοὺφ πασσᾶ, μουσελίμης τις ἐκ Βιτωλίων Ἀχμὲτ βεγῆς. Οὗτος, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ τῶν βέγιδων καὶ ἀγάδων τῆς Χαλκίδος, ἀνησυχοῦντες ἐπὶ τοῖς διαφόροις ἀκούσμασι, συνεσκέπτοντο ἰδίᾳ περὶ τοῦ ποιητέου ὡς πρὸς τοὺς ραγιάδας τῆς Εὐβοίας. Ἄλλων δὲ ἄλλα προτεινόντων, τῶν μὲν σφαγὴν γενικὴν καὶ δήμευσιν, τῶν δὲ σφαγὴν μερικὴν τῶν προκριτωτέρων, τῶν δὲ περιφρόνησιν καὶ τὰ τοιαῦτα, οἱ πλείους συνεφώνουν ὡς πρὸς τὴν παραδοχὴν μέτρων τινῶν προκαταληπτικῶν, ὅτε οὐκ εἶχον ἔτι ὀρθὴν ἐσχηματισμένην ἰδέαν, καὶ ὑπενόουν τὰ πάντα ὡς ῥαδιουργίας τοῦ Ἀλῇ πασσᾶ. Εἷς δὲ μάλιστα, ὁ σοβαρώτερος καὶ ἰσχυρώτερος διά τε τὸ γῆρας καὶ τὰς μεγάλας κτήσεις, Ῥεσὶτ βεγῆς ὀνόματι, ἐθεώρησεν ὑπεύθυνον αὐτὸν τὸν σουλτάνον εἰπών: «Ὁ σουλτάνος ἐμπόδιζε τὸν »ραγιᾶ νὰ κτίζῃ κληζαῖς, καὶ τὸν ἄφιτε νὰ κάμῃ σχολειὰ καὶ »καράβια· νὰ ὁ ραγιᾶς μὲ τὰ σχολειὰ καὶ καράβια ποῦ σήκωσε κε»φάλι· ἂς ἔρθῃ τώρα ὁ σουλτάνος νὰ τὸν κάμῃ ζάπτι». Ἀπεφασίσθη οὕτως, ὅπως ὁμηρεύσωσιν ἐν τῷ φρουρίῳ οἱ δημογέροντες τῆς

νήσου· ἐφαρμοσθέντος δ' ὡσεπιπολὺ τοῦ μέτρου αὐτοῦ, οἱ ὅμηροι οὗτοι, τῇ μὲν νυκτὶ ἐφυλακίζοντο, τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἠγγαρεύοντο ἐν τῇ χειρομύλῃ, οἱ πλεῖστοι δ' ἀλληλοδιαδόχως, ὡς ὁ Δημήτριος Ἀποστολίδης, Ἰωάννης Ἀστέρης, Ἰωάννης τῆς Ζαχαροῦς, Σταμάτιος Νικολάκης καὶ ἄλλοι ἐσφάγησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὁ μὲν διὰ ταύτην, ὁ δὲ δι' ἐκείνην τὴν πρόφασιν. Ὅπως δ' ἐμπνεύσωσι φρίκην μεγαλητέραν τοῖς Εὐβοεῦσιν, ἐκ μὲν τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου ἐξελθόντες ἱκανοὶ τῇ 8 ἀπριλίου πρὸς τὴν Αὐλίδα (τὸ Βαθὺ), ἀπέτεμον τὰς κεφαλὰς ἑπτὰ ποιμένων, καὶ ἐξέθεσαν ἐν τῇ Χαλκίδι ὡς κεφαλὰς ἐπαναστατῶν δῆθεν· ἡ δὲ ἐκτελεστικὴ δύναμις τοῦ μουσελίμου τὴν νύκτα τῆς ἐπιούσης ἐφόνευσεν ἐννέα Εὐβοεῖς ἐντὸς τῆς Χαλκίδος, ὡς μεθύοντας δῆθεν. Ἐπὶ δὲ τρύτοις ὁ Ὁμὲρ βεγῆς τῆς Καρύστου, μεταβὰς εἰς Χαλκίδα τῇ 11 ἀπριλίου, ἐβεβαίωσε πάνθ', ὅσα ὁ εἰς Ὕδραν ἀποσταλεὶς παρ' αὐτοῦ κατάσκοπος ἐψηλάφισε καὶ ἐγνώρισε περί τε τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ κινήματος τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν· κατὰ πρῶτον δὲ ἤδη ἐννοήσαντες οἱ ἐν Χαλκίδι Τοῦρκοι καθαρῶς ἑλληνικὰ καὶ οὐχὶ ἀληπασσικὰ τὰ πράγματα, ἐξηγριώθησαν ἔτι μᾶλλον, καὶ τὸν ἀφοπλισμὸν ἀπεφάσισαν ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων τῆς νήσου, ἀρξάμενοι ἀμέσως τῇ 12 ἀπριλίου ἀπὸ τῶν τῆς Χαλκίδος. Τότε ἐσφάγη παρ' αὐτῶν, ὡς ἀπόστολος θεωρηθείς, καὶ ὁ Γεωργαντᾶς Πουλῆς, Λεβαδειεὺς ὅστις εὑρεθεὶς ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου ἐν Μολδαυοβλαχίᾳ καὶ δραπετεύσας ἐκεῖθεν μετὰ τοῦ Σπυρίδωνος Καλογεροπούλου ἰατροῦ, ὅπως μεταβῇ εἰς Λεβαδείαν, συνελήφθη ὑπὸ τουρκικῶν πλοίων ἔξω τοῦ Ξηροχωρίου, καὶ μετηνέχθη εἰς Χαλκίδα. Ὁ Σπυρίδων Καλογερόπουλος ἐσώθη, διότι εἶχεν ἰονικὸν διαβατήριον καὶ ἀναγκαῖος καθίστατο τοῖς Τούρκοις διὰ τὴν ἰατρικὴν αὐτοῦ ἐπιστήμην.

Δυσκόλως ἐξιστορεῖται ὁ ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐξαγρίωσιν τῶν σκληρῶν καὶ αἱμοβόρων Τούρκων τῆς νήσου φόβος καὶ τρόμος τῶν Εὐβοέων. Οὐδεμία ἔμενεν αὐτοῖς σωτηρίας ἐλπὶς ἄλλη, ἢ μόνη ἡ τῶν ὅπλων· παρὰ τὸ φυσικὸν δ' αἴσθημα τῆς ἐλευθερίας, συνεδαύλιζον ταύτην, ἐκτὸς τῶν κονσόλων τῆς Λεβαδείας, ἄλλοι τε καὶ ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς τῆς Θεσσαλομαγνησίας. Ἐντεῦθεν πρῶτοι οἱ Λίμνιοι ἀπεδύθησαν εἰς τὸν ἀγῶνα.

Ἔστι δ' ἡ Λίμνη χωρίον ἐκ τῶν μεγαλητέρων τῆς νήσου, κείμενον πρὸς βορρᾶν τῆς Χαλκίδος καὶ ἀντικρὺ τῆς Ὀπουντίας Λοκρίδος.

Εἶχεν εὐτυχῶς πλοῖά τινα, δι' ὧν μέρος τῶν κατοίκων ταύτης, ἐμπορευόμενον καὶ ἐπισκεπτόμενον ἄλλους τόπους, διέφερε σχετικῶς κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος, τὰ μέσα καὶ τὴν τόλμην. Οὗτοι συνεννοηθέντες καὶ μετὰ ἄλλων ἐκ τῶν πλησιεστέρων χωρίων καὶ μετά τινων, τὸ παραδοξότερον, Χαλκιδέων, ἐξελθόντων ἐκ τοῦ φρουρίου ἐπὶ διαφόροις προφάσεσιν, ἀπεφάσισαν ἐκ συμφώνου, ἵνα ῥίψωσι τὸ προσωπεῖον. Πρὸς τοῦτο ἐπεκαλέσθησαν τὴν συνδρομὴν τῶν Τρικαίων (Τρικεριωτῶν), ὡς ἐπαναστάντων πρό τινων ἡμερῶν· καὶ αὕτη ἐχορηγήθη εὐθὺς ἐκ δύο παρώνων ὡπλισμένων καὶ μέρους πολεμοφοδίων· ἐπλοιαρχοῦντο δὲ αἱ νῆες παρὰ τοῦ Εὐσταθίου Κουτμάνου καί τινος Κωνσταντίνου, ἐν αἷς ἐπεβιβάσθη καὶ ἀριθμός τις στρατιωτῶν, ὡς ζύμη ἀναγκαία, ὑπὸ τὸν Βερούσην Μουτσανᾶν, πρῶτον ἐξάδελφον τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου (α). Οὗτος ἀποβιβασθεὶς ἐπὶ τοῦ Ξηροχωρίου, παρεδέχθη ὡς ὁ πολέμαρχος τῆς Εὐβοίας. Οἱ Λίμνιοι συγχρόνως ἐξώπλισαν τέσσαρας σκούνας, ὡς μὴ ἔχοντες μεγαλήτερα πλοῖα. Πρὸ παντὸς δ' ἄλλου ὁ Βερούσης προσέβαλε πρώτους τοὺς ὀλίγους ἐν τῷ Ξηροχωρίῳ Τούρκους, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ ἐδιώχθησαν διασωθέντες εἰς Χαλκίδα.

Οὕτως ὑψώθη ἐν τῇ Εὐβοίᾳ, μεσοῦντος τοῦ μαΐου, ἡ ἑλληνικὴ σημαία, συνεπληρώθη δὲ τὸ μεταξὺ Στερεᾶς καὶ βορείων Σποράδων κενὸν, καὶ κατὰ τῶν Τούρκων τῆς Χαλκίδος ἐπήχθη ἀντιπερισπασμὸς σπουδαῖος πρὸς ὄφελος τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας. Ἀσφαλῆ ὁπωσδήποτε ἔχουσαι ἤδη τὰ νῶτα καὶ τὴν πλευρὰν, ἐπησχολοῦντο ἀνετώτερον, ἡ μὲν Βοιωτία κατὰ τῶν ἐπιδραμόντων ἔξωθεν βαρβάρων, ἡ δὲ Ἀττικὴ κατὰ τῆς Ἀκροπόλεως.

Οὐδαμοῦ ἐφάνη τόσῳ παράδοξος καὶ ἐσχάτης ἀπονοίας ἔργον ἡ ἔνοπλος κίνησις τῶν ῥαγιάδων, ὅσῳ παρὰ τοῖς Τούρκοις τῆς Εὐβοίας. Καὶ ἀληθῶς, παρὰ τὴν ἄλλην κατάστασιν τῶν Εὐβοέων Ἑλλήνων, περὶ ἧς εἴπομεν, πῶς ἂν ἄλλως ἠδύναντο κρίνειν οἱ Τοῦρκοι οὗτοι, ὅτε τὸ κίνημα τῆς νήσου ἐπῆλθε μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Κιοσσὲ Μεχμὲτ πασσᾶ καὶ Ὀμὲρ Βρυώνου, μετὰ δὲ τὴν πολύκροτον καταστροφὴν τοῦ Διάκου ἐν Θερμοπύλαις οἱ σατράπαι αὐτοὶ κατεπάτουν πλέον καὶ Λοκρίδα καὶ Βοιωτίαν; Ἀλλ' ὅμως παράδοξον ἡμῖν φαίνεται, πῶς οἱ ἐν Χαλκίδι Μωχαμεθανοὶ, ὅτε εἶδον ἐπιπλέοντας καθ' ἑαυτῶν τοὺς Τρικαίους καὶ Λιμνίους, ἐνεπιστεύθησαν τοῖς Χριστιανοῖς τῆς πόλεως τὴν φυλακὴν θέσεών τινων, ὡς τῶν λεγομένων

Καναπίων καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Μετέπειτα ἐνόησαν κάλλιον, ὅ,τι διέτρεχε· μετέπειτα εἶδον τὴν δεινὴν θέσιν, εἰς ἣν περιῆλθον· ἀλλὰ τὸ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν πρὸ τῆς ἡμέρας δούλων πολιτικὸν διαζύγιον ἦτο ὑπογεγραμμένον πλέον.

Ἐν τῷ Ξηροχωρίῳ συνελθόντες οἱ γέροντες χωρίων πολλῶν, ὠνόμασαν ὁπλαρχηγοὺς τοῦ τμήματος ἑαυτῶν, καὶ ὑπὸ τὸν Βερούσην ἔθεσαν τὸν Νικόλαον Τομαρᾶν, Γεώργιον Βαλτηνὸν Ἰατρὸν (ἢ Κλωτσοτύρην), καὶ Ἰωάννην Γιαννιοῦ (ἢ Χαλκιᾶν) Ξηροχωρίτην. Στρατολογίας δὲ γενομένης ἀμέσου, ἀπεστάλησαν, ὡς πρῶτον σῶμα, πρὸς ἀποκλεισμόν τινα, καίτοι μεμακρυσμένον, τοῦ φρουρίου τῆς Χαλκίδος ὁ Τομαρᾶς καὶ Κλωτσοτύρης, καταλαβόντες τὸν Ἄϊον. Ἔστι δ' ὁ Ἄϊος στένωμα ἐν θέσει ὀρεινῇ, ἀπέχον τῆς Χαλκίδος ὑπὲρ τὰς ἓξ ὥρας· καλεῖται δὲ ἡ αὐτὴ στενὴ ὁδὸς, κάτωθεν τῆς Παλιουρῆς, καὶ Κακὴ σκάλα διὰ τὸ κρημνώδες.

Ἐν τῷ Ἀΐῳ, φθάσας μεθ' ἑτέρων ἐνόπλων ποιμένων, ἠνώθη καὶ ὁ πρωτοσύγκελος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μακάριος Βαρλαὰμ, Σκύριος. Εἷς τῶν ἀποσταλέντων πρὸ ὀλίγου ἐκ τῆς Χαλκίδος πρὸς συλλογὴν τῶν ὅπλων τοῦ μέσου μέρους τῆς Εὐβοίας, ὁ Βαρλαὰμ, συνοδευόμενος καὶ παρά τινος Τούρκου τῆς ἐξουσίας Ἀμοὺς ἀγᾶ, παῤῥησίᾳ μὲν ἐκήρυσσεν ἡσυχίαν, ἰδίᾳ δὲ καθωδήγει, οὓς ἔδει, ὅπως ἕτοιμοι ὦσιν ἐν πρώτῃ εὐκαιρίᾳ. Ἅμα δὲ κινηθείσης τῆς Λίμνης καὶ τοῦ Ξηροχωρίου, τὸν μὲν Ἀμοὺς ἀγᾶν ἐφόνευσαν οἱ ποιμένες κατὰ τὸ χωρίδιον Κοντοδεσπότι, ὁ δὲ Βαρλαὰμ, ἐπὶ κεφαλῆς γενόμενος αὐτῶν, διηυθύνθη εἰς Ἄϊον, ὅθεν αἱ πρῶται πρὸς τοὺς Εὐβοεῖς ἐξεδόθησαν πολεμικαὶ προκηρύξεις, ὑπογεγραμμέναι ὑπὸ τούτου, τοῦ Τομαρᾶ καὶ τοῦ Κλωτσοτύρη.

Ἐντεῦθεν ἄρχεται συστηματικὸς ὁ ἀγὼν τῆς νήσου. Πολλὴ μὲν ἦτο ἡ περὶ τὰ στρατιωτικὰ ἀπειρία τῶν Ἑλλήνων αὐτῆς· ἀλλ' εὐτυχῶς ἐπαρουσιάσθησαν μετ' οὐ πολὺ ἀρχηγοὶ γενναῖοι, καὶ βοήθειαι ἔξωθεν ἐπέμφθησαν στρατιωτικαὶ καὶ ναυτικαὶ, δι' ὧν ἀνθεῖξεν ἡ νῆσος κατὰ ἀνδρείων, θαῤῥαλέων καὶ ἄφθονα ἐχόντων τὰ μέσα πολεμίων τοῦ τόπου. Τότε ἐξῆλθε τῆς Χαλκίδος ὁ Κότσος Δημητρίου, τὸν κρεοπώλην μετερχόμενος μέχρι τοῦδε, ἀνὴρ ἀτρομήτου διακριθεὶς χαρακτῆρος πρὸς τοὺς πολέμους. Πρὸς δὲ τοὺς συμπατριώτας αὐτοῦ Λιμνίους ἔδραμε συναγωνισθησόμενος καὶ ὁ Ἀγγελῆς Νικολάου Γωβιὸς, ἢ Γωβγίνας, εἰς, ὡς θέλομεν εἰπεῖν, τῶν ἐν τῇ Γρα-

διᾷ ἀτρομήτων συμπολεμιστῶν τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου. Οὗτος ἀναδειχθήσεται ἡ πρώτη διεύθυνσις τῶν ὅπλων τῆς νήσου καὶ ὁ ἥρως μέχρι πνοῆς τελευταίας (α).

Μακεδονία.

Ἡ ἐπανάστασις μέρους τινος τοῦ μεγάλου νομοῦ τῆς Μακεδονίας ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὴν τῆς Κρήτης. Παρεντίθεται μὲν ἡ διαφορὰ, ὅτι ἐν τῇ Μακεδονίᾳ οὐ μόνον ἡ Ἑταιρία τῶν Φιλικῶν προκεχωρημένη ἦτο ἱκανῶς, ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ εἷς Ἐμμανουὴλ Παπᾶς, ἐξαίρετος ἐπὶ πατριωτισμῷ καὶ αὐταπαρνήσει ἀνήρ· οὐχ ἧττον ὅμως, καθὼς ἐν τῇ Κρήτῃ, οὕτω καὶ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἐξεβίασαν τὴν ἐπανάστασιν μᾶλλον αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι. Αἱ ἐνέργειαι τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ καὶ ἡ ὑποστήριξις, ἣν οἱ Ψαριανοὶ προσήνεγκον διὰ πλοίων καὶ πολεμοφοδίων, οὐδὲν ἀπετέλουν ἴσως, ἐὰν ἔλειπον κυρίως τὰ αἴτια, περὶ ὧν δίδομεν συνοπτικήν τινα ἰδέαν.

Ὅπου ἡ βαρβαρότης τῶν Τούρκων ἦτο παχυτέρα, ἐκεῖ ἡ κατὰ τῶν Χριστιανῶν τυραννία ἐνηργεῖτο τραχυτέρα. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ χονδροὶ καὶ ἡμιάγριοι Τοῦρκοι τῆς Μακεδονίας· ἐνώπιον δὲ αὐτῶν καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ Τοῦρκοι τῆς Κρήτης, οἱ τόσῳ διαβόητοι ἐπὶ φυσικῇ κακεντρεχείᾳ καὶ κακουργίᾳ, ἐθεωροῦντο βεβαίως ἐξηυγενισμένοι, ἂν δέδοταί ποτε ἡ ὑπόθεσις κἂν περὶ ἐξευγενισμοῦ τούτων ἢ ἐκείνων τῶν Τούρκων ἐν γένει.

Οὕτω τῶν Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας τὰ παθήματα καταντῶσιν ἀπερίγραπτα καὶ δύσληπτα, ὡς ὑπερβαίνοντα πᾶσαν ἀνθρωπίνην κακίαν καὶ πᾶσαν ὑπομονὴν ἀνθρώπου. Ἐν τῷ τόπῳ αὐτῷ αἱ πολυειδεῖς καταδυναστεύσεις καὶ ἀτελεύτητοι ἀπαιτήσεις, αἱ αὐθαίρετοι ἰδιοποιήσεις τῶν κτημάτων, οἱ φόνοι καὶ ἐπὶ πᾶσιν αἱ ἁρπαγαὶ καὶ αἱ βίαιαι ἀπαγωγαὶ νεανίδων καὶ νέων, ὑπερεῖχον ἀπολύτως (β). Συνέπεσε δ' ἐκ προσθήκης, ὅπως ἀντισατραπεύῃ ἐν Θεσσαλονίκῃ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ μουσελίμου, Τοῦρκός τις παγκάκιστος καὶ αἱματορρόφος. Μόνη ἡ διοίκησις αὐτοῦ, ἄνευ ἄλλων προηγουμένων, ἱκανὴ ἦν, ἵνα διεγείρῃ τὸν μόλις πνέοντα ἑλληνικὸν κόσμον τῆς Μακεδονίας οὐχὶ ἐπὶ μίαν, ἀλλ' ἐπὶ πολλὰς καὶ ἀλλεπαλλήλους ἐπαναστάσεις.

Συνεπείᾳ τῶν μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τὴν ἐπανά-

στασιν τῆς Πελοποννήσου ἐνεργουμένων πανταχοῦ σφαγῶν ὅλου τοῦ προέχοντος καὶ νοήμονος μέρους τοῦ Ἑλληνικοῦ, διέταξε καὶ οὗτος τὴν παρ' αὐτῷ προσέλευσιν τῶν προεστώτων τοῦ νομοῦ, λόγῳ ὅτι ἀπητεῖτο ἡ δι' ὁμήρων ἐξασφάλισις τῆς ἡσυχίας τοῦ τόπου. Οἱ προεστῶτες, ἀναπόφευκτον βλέποντες τὴν θυσίαν ἑαυτῶν, ἐὰν ἐπλησίαζον θηρίῳ τοιούτῳ, κατώρθωσαν τὴν ἀποστολὴν δευτερευόντων τινῶν προσώπων. Ἐξ αὐτῶν ἐκράτησε μὲν παρ' ἑαυτῷ ὁ μουσελίμης, ὅσους ἠθέλησεν, ἀλλ' εἰς οὐδεμίαν προεχώρησεν ἐκτέλεσιν κεφαλικὴν, ὡς συλλαβὼν ὑπονοίας σοβαρὰς ἐκ τῆς ὑπεκφυγῆς τῶν προεστώτων.

Ὀλίγοι βεβαίως κατὰ τὴν ἐπανάστασιν λογίζονται οἱ ἄνδρες, πρὸς οὓς οὐδεὶς διαφιλονεικεῖ τὰ καλλιστεῖα ἐπὶ πατριωτισμῷ, ἐπιῤῥοῇ καὶ αὐταπαρνήσει. Εἷς τῶν ἐκλεκτῶν τούτων κατὰ τὴν κίνησιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως σημειοῦται ἄνευ ἀντιῤῥήσεως καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς. Κατήγετο οὗτος ἐκ τῆς ἐμπορικῆς πόλεως τῶν Σερῥῶν, μεγαλέμπορος ὢν καὶ τραπεζίτης πολλῶν βέγιδων καὶ ἀγάδων τοῦ τόπου. Ὡς τοιοῦτος ὑπελήπτετο παρὰ πάντων καὶ μεγάλην ἐπιῤῥοὴν ἐξήσκει (α). Οἷον ἔφερε πρόσωπον πρᾷον καὶ ὡραῖον, τοιαύτην καὶ τὴν καρδίαν. Εἶχε δὲ νοῦν ὑγιῆ, φιλοτιμίαν ἀπέραντον καὶ περιουσίαν πλείστην. Ἐὰν ὦσι μεγαλητέρας τιμῆς ἄξιοι, ὅσοι ἐκτίθενται ἐν τοῖς πρώτοις ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἔχοντες πλοῦτον καὶ ἄλλα ἀγαθὰ, βεβαίως ἀξιοῦται καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς τοιαύτης τιμῆς, ὡς ὁρμηθεὶς πρὸς τὸν ἀγῶνα οὐχὶ διὰ μεταβολὴν τύχης, ἀλλὰ δι' ἣν ἔφερε πίστιν ἀληθῆ πρὸς τὸν Θεὸν ὡς Χριστιανὸς καὶ πρὸς τὴν πατρίδα ὡς Ἕλλην.

Διακρινόμενον οὕτω κατὰ τὸν νομὸν τῆς Μακεδονίας, τὸ πρόσωπον τοῦτο ὑπισχνεῖτο συνδρομὴν οὐσιώδη· τυχὸν δὲ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει, ὡδηγήθη, ἵνα παρασκευάσῃ τὴν πατρίδα αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀγῶνα· καὶ πρὸς τοῦτο ἀντὶ χρηματικῆς πολιτικὴν συνεκρότησε τράπεζαν, ἀνταποκρινόμενος μετὰ τῶν ἁρμοδίων προσώπων καὶ τόπων. Ἐπελθόντος δὲ τοῦ 1821 ἔτους, ἑτοίμως ἐξετέλεσεν, ὅσας καὶ πρὶν παρὰ τῆς Ἀρχῆς τῶν Φιλικῶν καὶ ἔπειτα παρὰ τοῦ Ὑψηλάντου ἔλαβε διὰ τῶν ἐφόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁδηγίας. (β). Ἀγοράσας πολεμοφόδια καὶ ὅπλα ἱκανὰ, ἐφόρτωσεν ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ Χατσῆ Βιζβίζη, Λημνίου, τῇ 23 μαρτίου καὶ τῇ μυστικῇ συνδρομῇ τοῦ ὑποπροξένου Σπυρίδωνος Καλογεράκη, καὶ εἰς τὸν Ἄθων ἀπέπλευσεν, ὡς τὸ κατάλληλον μέρος πρὸς πᾶσαν ἐκ τοῦ πλησίον ἤδη ἀπαιτουμένην

ἐνέργειαν. Ἠκολούθησαν δ' αὐτῷ ὡς ὑπασπιστὴς ὁ Ἰωάννης Χατσῆ Πέτρου, καὶ ὡς γραμματεὺς ὁ Δημήτριος Οἰκονόμου.

Πρῶτον ἐδέχθη αὐτὸν δι' ὅλης τῆς τιμῆς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἐσφιγμένου, οὗ καθηγούμενος ἦν ὁ Ἰωακεὶμ, μέλος τῆς Ἑταιρίας τῶν Φιλικῶν. Τὴν ἐπαύριον ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς, ἐκφορτώσας τὸ πλοῖον, προσεκάλεσε τοὺς ἐν τῷ ὄρει προεστῶτας εἰς συνέλευσιν ἄμεσον. Οἱ πολλοὶ τῶν πατέρων ηὐλόγησαν τὴν παρουσίαν τούτου· τὰ δὲ περὶ στρατολογίας ἤρξαντο δι' ὅλης τῆς μυστικότητος, καὶ πλεῖστοι ἐπησχολοῦντο ἐπὶ τῷ σχηματισμῷ πυροτοβολίδων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὑπῆρχον ἐν τῷ Ἄθῳ εἴκοσι μοναστήρια, πεντακόσια παρεκκλήσια, (κελλία λεγόμενα καὶ σκῆται,) καὶ μοναχοὶ ὑπὲρ τοὺς δεκακισχιλίους.

Ἀνήσυχος ἐν τοσούτῳ ὁ μουσελίμης διὰ τὴν διαγωγὴν τῶν προεστώτων, ἐξεβίασε τὰ πράγματα, ἀποστείλας ἓν σῶμα στρατιωτῶν πρὸς τὸν ἰσθμὸν τοῦ Ἄθω. Καθὼς διὰ τὴν Ἀκαρνανίαν οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Τοῦρκοι καὶ διὰ τὰ Σφακία οἱ ἐν Κρήτῃ, οὕτω καὶ διὰ τὸν Ἄθων οἱ ἐν Μακεδονίᾳ ὕποπτοι διατέλουν τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἡ εἰς τὸ ὄρος αὐτὸ εἴσοδος τουρκικοῦ στρατοῦ ἀπηγόρευτο δυνάμει ἀρχαίων προνομίων, καὶ πάντοτε ἐθεωρεῖτο τοῦτο μόνον πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ τόπου ὁρμητήριον. Ὡς σύνηθες δὲ παρὰ τοῖς Τούρκοις, τὸ ἀποσταλὲν σῶμα κατεπίεζε τρομερῶς τοὺς ἐκεῖ καὶ πέριξ κατοίκους, φευγόντων πολλῶν εἰς τὰ ὄρη (α).

Πρὸς τὰ νοτιοανατολικὰ τῆς Θεσσαλονίκης ἄρχεται ὁ ἰσθμὸς τῆς περιφήμου Χαλκιδικῆς Χερσονήσου, καὶ ἐπὶ τοῦ ἄκρου ταύτης ὑψοῦται τὸ ὄρος τοῦ Ἄθω. Τὸν ἰσθμὸν αὐτὸν ἀποκλείσας ὁ μουσελίμης ἀπεφάσισεν, ἵνα συλλάβῃ πρώτους τοὺς προεστῶτας τῆς κωμοπόλεως Πολυγύρου, πρωτευούσης τῶν Χασίκων χωρίων, ὡς μᾶλλον ἰσχυροὺς καὶ μᾶλλον παρ' αὐτῷ ὑπόπτους· διέταξε δ' ἑπομένως τὸν μὲν ἀρχηγὸν τῆς πολιτοφυλακῆς τῆς Παζαδούρας Τσιρίβασην μετὰ πεντάκοσίων· τὸν δὲ διοικητὴν τῶν Χασίκων χωρίων Χασᾶν ἀγᾶν μετ' ἄλλων τοσούτων, ὅπως ἐπιπέσωσιν ὁ μὲν ἔνθεν, ὁ δὲ ἔνθεν κατὰ ῥητὴν ἡμέραν, συλλάβωσι δὲ τοὺς προεστῶτας, ἀφοπλίσωσι τοὺς κατοίκους καὶ καθέξωσι τὴν κωμόπολιν. Οἱ προεστῶτες, ἐν γνώσει γενόμενοι ὅλων αὐτῶν, ἔφυγον τὴν προτεραίαν, καθ' ἣν οἱ στρατιῶται τοῦ Τούρκου ὑποδιοικητοῦ ἤρξαντο ὑβρίζοντες μὲν καὶ ἀπειλοῦντες σφαγὴν γενικὴν, πυροβολοῦντες δὲ, καθ' ὅσων ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐνετύγ-

χανον νέων. Ταῦτά τε καὶ οἱ σποράδην ἐνεργούμενοι φόνοι κατὰ τῶν χωρικῶν, καθ' ὧν οἱ βάρβαροι ἐξεδικοῦντο φανατισθέντες, ἐβίασαν τοὺς κατοίκους τοῦ Πολυγύρου, ὅπως ζητήσωσι σωτηρίαν διὰ τῶν ὅπλων, πρὶν ἢ σφαγῶσιν ἀκίνητοι μένοντες, ἐπερχομένων τοῦ Τσιρίβαση καὶ τοῦ Χασὰν ἀγᾶ.

Ἐντεῦθεν ἄρχεται τὸ πρῶτον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ κροῦσμα κατὰ τὰ τέλη μεσοῦντος μαΐου. Οἱ Πολυγυρῖται, ἐπιπεσόντες κατὰ τοῦ διοικητηρίου, ἀπέκτειναν τὸν ὑποδιοικητὴν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν δεκαοκτὼ στρατιώτας. Αὐθημερὸν δὲ, ὅπως προλάβωσι τὴν εἴσοδον τοῦ ἐπερχομένου σώματος τῶν χιλίων, ἐκινήθησαν οἱ μὲν κατὰ τοῦ Τσιρίβαση, οἱ δὲ κατὰ τοῦ Χασὰν ἀγᾶ, καὶ ἀμφοτέρους πολεμήσαντες ἀπέκρουσαν εἰς τὰ ὀπίσω. Ἀποτυχὼν οὕτως ὁ μουσελίμης καὶ τὰ πράγματα βλέπων «ἄνω ποταμῶν χωροῦντα», ἀπεθηριώθη γενόμενος ἔξω φρενῶν, καὶ ἀμέσως, ἐκδικούμενος, τοὺς μὲν ὁμήρους ἀνέπειρε σκληρῶς πάντας, τέσσαρας δ' ἄλλους, τὸν ἐπίσκοπον Κυτρῶν, Χριστόδουλον Βαλάνον, Χρῆστον Μενεξὲν καὶ τὸν Κυδωνιάτην ἐκαρατόμησε, δισχιλίους δ' ἑτέρους ἐμάνδρευσεν ἐν τῷ ναῷ καὶ τῇ αὐλῇ τῆς μητροπόλεως, καὶ πολλὰς οἰκίας διήρπασε.

Τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἑλλήνων τὸ μαρτύριον αὐτὸ μᾶλλον, ἢ ἡ ἀπόκρουσις τοῦ ὑπὸ τὸν Τσιρίβασην καὶ Χασᾶν ἀγᾶν στρατοῦ, ὑπεστήριξε τὸ πρὸς τὴν ἐπανάστασιν πνεῦμα τῶν Μακεδόνων. Οἱ πάντες, ἀπηλπισμένοι ἤδη, οὐδὲν ἄλλο εἶχον καταφύγιον πλέον, ἢ τὰ ὅπλα. Ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῶν Καρυῶν, πρωτεύοντι ὅλων τῶν ἄλλων, γενικῆς ὑπὸ τὸν Ἐμμανουὴλ Παπᾶ συνελεύσεως συγκροτηθείσης, ἀπεφασίσθη ἡ καθαίρεσις καὶ ὁ περιορισμὸς τοῦ «ζαμπίτη» τοῦ Ἄθω, ἐνεργηθεὶς ἀμέσως. Ὠνομάζετο οὗτος Χασεκῆ Χαλὴλ βεγῆς. Ὑπὲρ δὲ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως καὶ τοῦ οἰκονομικοῦ μέρους τοῦ πολέμου συνεστήθη ἐφορεία γενικὴ παρ' ὅλων τῶν μοναστηρίων, καὶ εἰς τὰ ὅπλα προσεκλήθησαν πάντες οἱ δυνάμενοι ἐκ τῶν μοναχῶν τοῦ ὄρους. Οὕτω, τελετῆς ἐκκλησιαστικῆς γενομένης, καὶ τοῦ μητροπολίτου Μαρωνείας Κωνσταντίου εὐλογήσαντος, ἐπανέστη ὁ Ἄθως ὑπὸ τὸν Ἐμμανουὴλ Παπᾶ, ὑπερμεσοῦντος τοῦ μαΐου. Ταυτοχρόνως ἐκινήθησαν ἡ μὲν Κασσάνδρεια (Κασσάνδρα) διὰ τοῦ Ἰωάννου Χατσῆ Χριστοδούλου καὶ λοιπῶν (α), τὰ δὲ Μαδεμοχώρια (ἢ Μαδενοχώρια) διὰ τοῦ Δουπιώτου καὶ Ἀναστασίου Χιμευτοῦ. Ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ ἐκηρύχθη «*Ἀρχηγὸς καὶ Προστάτης τῆς Μακεδονίας*»· ἡ δ' ἐ-

πανάστασις, ἀπὸ τοῦ στενοῦ κύκλου τοῦ Πολυγύρου ἐξελθοῦσα, ἡπλώθη καὶ ἐσυστηματοποιήθη· δύο δὲ σώματα παρευθὺς ἐσχηματίσθησαν, τὸ μὲν ἐκ τῶν ὁπλοφόρων τῆς Κασσανδρείας καὶ τῶν Χασίκων χωρίων ὑπὸ τὴν ὁπλαρχηγίαν τοῦ Χάψα, τὸ δὲ ἐκ τῶν Μαδεμοχωριτῶν καὶ δισχιλίων μοναχῶν τοῦ Ἄθω ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ. Ἐφεξῆς θέλομεν εἰπεῖν, ὁπόσῳ τὰ σώματα αὐτὰ ὑπερίσχυσαν κατὰ πολλὰς μετὰ τῶν Τούρκων συμπλοκάς, καὶ ἰδίως τὸ ὑπὸ τὸν Χάψαν, ὅπερ καὶ μέχρι τῆς Καλαμαρίας προεχώρησε καὶ τοὺς Τούρκους κατεδίωξε μέχρι διώρου ἀποστάσεως ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης.

Μεγάλη ἀπεδίδετο ἡ κοινὴ ὑπόληψις καὶ πίστις πρὸς πᾶσαν διαβεβαίωσιν καὶ πρὸς πᾶσαν διαταγὴν τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ, διότι εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ κεφάλαιον μέγα οὐ μόνον τὸ παρελθὸν ἐπὶ σημασίᾳ οἴκου, ἰσχύϊ καὶ πλούτῳ, ἀλλὰ καὶ τὸ παρὸν, διότι κατέβη ἐκ τοῦ κέντρου τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ πολεμοφοδίων καὶ ὅπλων, καὶ διότι πρῶτος ἐξετίθετο κατὰ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας. Τοσαῦται δ' ὑπῆρχον αἱ πεποιθήσεις αὐτοῦ περί τε τῆς γενικῆς ἐπιτυχίας καὶ τῆς θριαμβευτικῆς εἰσόδου τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὥστε περιττὴν ἐθεώρει πᾶσαν προτεινομένην πολεμικὴν παρασκευὴν τῶν δυνατωτέρων μοναστηρίων κατὰ παντὸς ἐνδεχομένου ἐν τῷ μέλλοντι. Ἐδῶ ἔφερε βεβαίως καὶ ἐνθουσιασμὸς ἀκράτητος καὶ ἔλλειψις πολεμικῆς πείρας, ὡς εἰ ἔβλαψέ ποτε ἡ δέουσα πρόνοια κατὰ πάσης πιθανῆς περιπετείας.

Ἐλογίζετο ἡ Μακεδονία ὡς δυναμένη πρὸς ἀντίστασιν ἰσχυρὰν κατὰ τῶν ἔσω καὶ περὶ αὐτὴν πολεμίων, ἂν οὐχὶ ὁλοκλήρως, τοὐλάχιστον ὅμως ἐπί τινων ἐξαιρετικῶν θέσεων. Ὑπῆρχεν ἀληθῶς διαφορὰ, οὐδεμίαν σύγκρισιν ἐπιδεχομένη, μεταξὺ τῆς παρούσης Μακεδονίας καὶ τῆς ἐπὶ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, ἢ τῆς ἐπὶ Ῥωμαίων, ἐπαρχίας μὲν καὶ τότε κεκηρυγμένης, ἀλλὰ προσλαμβανούσης καὶ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἤπειρον. Ἀλλ', ὡς ἀνδρεία καὶ πολεμικὴ φυλὴ τῆς ἀρκτῴας Ἑλλάδος, οἱ Μακεδόνες ἠδύναντο καρτερῆσαι ἐπιτυχέστερον πολλῶν ἄλλων ἑλληνικῶν τόπων. Ἐὰν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἐν ὑπῆρχε τὸ ὁρμητήριον ἡ Λακωνία, ὡς καὶ ἐν τῇ Κρήτῃ ἓν τὰ Σφακία, ἡ Μακεδονία ὅμως εἶχε δύο ἀντὶ ἑνὸς, καὶ ταῦτα δεξιώτατα καὶ πολεμικώτατα, τὴν μεγάλην τοῦ Ἄθω Χαλκιδικὴν Χερσόνησον καὶ τὴν μικρὰν τῆς Παλλήνης (τῆς ἀρχαίας Φλέγρας) μεταξὺ τοῦ Θερμαϊκοῦ καὶ τοῦ Τορωναίου κόλπου. Πικρὰ τὸ φύσει ὀχυρὸν τῆς πρώ-

της τῶν δύο αὐτῶν περιωνύμων θέσεων, ἔννοεῖ τις κάλλιστα καὶ τὸ ἀκαταμάχητον τῆς δευτέρας, ὅταν ἐνθυμηθῇ μόνον, ὅτι οἱ ποιηταὶ ἐξελέξαντο ταύτην ὡς τὸ πεδίον, ἐφ' οὗ ἐπολέμησαν οἱ Γίγαντες κατὰ τῶν Θεῶν τοῦ Ὀλύμπου. Ἐπὶ τοσοῦτον δ' ὀχυρὰ κατὰ γῆν τὰ ὁρμητήρια αὐτὰ, ὑπεστηρίζοντο καὶ κατὰ θάλασσαν διὰ τῶν Ψαρια-νῶν, τῶν Δημνίων (α) καὶ ἄλλων πλοίων, καθιστάμενα οὕτω τὸ ἀ-σβέστον πῦρ τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα (β).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

(Συνέχεια τῶν Πελοποννησιακῶν (α).

Ἡ ἐν τῇ Γόρτυνι γενομένη τῇ 31 μαρτίου πρώτη καὶ ἰσχυρὰ ἐπιτυχία τῶν Τούρκων τῆς Τριπόλεως οὐ μόνον κατὰ πολυαρίθμου στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ συνόλου τῶν δοκιμωτέρων καὶ ὀνομαστοτέρων ὁπλαρχηγῶν τῆς Πελοποννήσου, σπουδαίας ἐγέννησεν ἠθικὰς συνεπείας. Οὐχὶ μόνον τὸν πολιορκοῦντα τὸ φρούριον ταύτης στρατὸν ἐστήριξε τῶν ἐλπίδων, ὅσας ὑπελογίζετο αὐτὸς βεβαίας, ἀλλὰ καὶ δειλίαν πλείστην διέσπειρε, καθ' ἃς στιγμὰς μόνον καὶ ὑπέρτερον ὅλων κεφάλαιον ἀπητεῖτο παρὰ τοῖς ἐπαναστάταις ἡ εὐθαρσία καὶ ἡ τόλμη. Ἤθελέ τις εἰπεῖν, ὅτι ἡ ζημία τῶν πολεμίων κατὰ τὸν Ἀλφειὸν ὑπῆρξεν ἱκανὴ, ἐν ᾧ ἡ τῶν ἐπαναστατῶν κατὰ τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας ἐλαχίστη. Καὶ ὅμως ἐν πάσῃ μὲν ἐπιχειρήσει «πὸ τέλος μακαρίζει τὴν ἀρχὴν», ἐν πάσῃ δὲ περιστάσει κυριεύουσιν αἱ ἐντυπώσεις τοῦ κακοῦ μᾶλλον, ἢ τοῦ καλοῦ· ἑπομένως ἡ ἠθικὴ τῶν Ἑλλήνων ζημία ὡς ἐκ τῆς ἀμαχητὶ διαλύσεως τῆς πολιορκίας κατέστη ἀνωτέρα τῆς ὑλικῆς τῶν Τούρκων ἐπὶ τῆς διαβάσεως τοῦ Ἀλφειοῦ. Ἐδείχθη ἀληθῶς κατὰ τὴν σκηνὴν τῆς Γόρτυνος πνεῦμα στρατηγικὸν καὶ δραστηριότης ὁ Κολοκοτρώνης· ἀλλ' ὅμως οὔτε ἀπήλαυεν ἔτι ἐπιῤῥοὴν σοβαρὰν αὗτος, οὔτε ἠδύνατο ἀποτελεῖν μόνος, ὅτι ἡ ὁμόθυμος καὶ ἐπίσης γενναία σύμπραξις πολλῶν ὑπισχνεῖτο.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς, καὶ, καθαρώτερον εἰπεῖν, διὰ τὸν πανικὸν διαχυθέντα φόβον, οἱ Γορτύνιοι ἐπεδόθησαν μεταφέροντες τὰς οἰκογενείας ἑαυτῶν ἐν τοῖς μοναστηρίοις ὡσεπιτοπλεῖστον καὶ εἰς τὸ χωρίον τῆς Ὀλυμπίας Δραγομάνου, νέαν καὶ γενικὴν ὑποπτεύοντες τὴν κατὰ τῆς ἐπαρχίας κίνησιν τῶν πολεμίων, ἔνθεν μὲν ἐκ τῆς Τριπόλεως, ἔνθεν δὲ ἐκ τοῦ Λάλα. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἡ Γόρτυς ἔμενε κενὴ ὅλως τοῦ ἄλλου πελοποννησιακοῦ στρατοῦ, ὡς ἐπανελθόντων τῶν τε Μεσσηνίων, τῶν Ὀλυμπίων καὶ τῶν ἄλλων εἰς τὰ ἴδια· τοὺς δ' ὀλίγους ἐκείνους, ὅσοι ἠκολούθησαν τοῖς ὁπλαρχηγοῖς αὐτῶν μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας, «ἔτρωγε τὸ φεγγάρι» κατὰ τὸν κοινὸν τότε λόγον.

Ταῦτα βλέποντες οἱ ἐν Χρυσοβιστίῳ Ἀναγνωσταρᾶς, Δικαῖος, Ἡλίας Μαυρομιχάλης καὶ Μπούρας, ἐρωτῶσιν ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ τὸν Κολοκοτρώνην: «*Τί θὰ κάμωμεν πλιὰ ἐδῶ, ὅταν ὁ κόσμος ἐσκόρ-*»*πισε*; *Πρέπει νὰ πᾶμε ς' τὸ Λωντάρι, γιὰ νὰ δοῦμε, τί γίνε-*»*ται καὶ ἐκεῖνος ὁ κόσμος, καὶ νὰ συνάξουμε στρατεύματα διὰ* »*τὰ κάστρα*» (ἐννοοῦντες τὰ τῆς Μεσσηνίας). Ἐπὶ ταύτης βαρυθυμήσας τῆς προτάσεως ὁ Κολοκοτρώνης, ἀπεκρίθη: «*Λὲν πάγω που-*»*θενά*! «*Ἂν θέλετε σεῖς, τραβᾶτε*! *Ἐγὼ θὰ μένω ἐδῶ, ὅπου καὶ* »*τὰ βουνὰ καὶ τὰ πουλιὰ μὲ γνωρίζουν. Ἂν θὰ χαθῶ, κάλλιο νὰ* »*μὲ φάνε ταῦτα*». Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Κολοκοτρώνου οὔτε ἁπλῆ τις φαντασία ποιητικὴ, οὔτε ἔκφρασις ἀπελπισίας ἐσχάτης, οὔτε ἐπιμονὴ παράλογος καὶ παιδαριώδης ἦσαν. Καθ' ὅσον μὲν ἀπέβλεπον τὸν πόλεμον, περιεῖχον πολὺν στρατηγικὸν νοῦν· καθ' ὅσον δὲ ἐστρέφοντο περὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἐδείκνυον, ποῦ καὶ πῶς ὁ Κολοκοτρώνης ἐθεώρει ἑαυτὸν χρήσιμον.

Ὡς πρὸς τὸν πόλεμον, ὁ Κολοκοτρώνης μόνον ἤθελε κέντρον τῶν Πελοποννησίων τὴν Τρίπολιν, καὶ μόνην ἀκτῖνα τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ τὴν Γόρτυνα. Οἱ μὲν ἄλλοι πάντες, ἐπειδὴ ἐν τῇ Τριπόλει συνεκεντροῦτο ἡ μεγαλητέρα δύναμις τῶν πολεμίων, ἐθεώρουν πολιορκητέαν αὐτὴν μετὰ τὴν κυρίευσιν τῶν Μεσσηνιακῶν φρουρίων, ὅτε διαθέσιμος ἤθελεν εἶσθαι πολὺς καὶ ἱκανὸς στρατός· ὁ δὲ Κολοκοτρώνης ἔβλεπε τὸν πόλεμον τοῦτον τῶν ἄκρων εὐκολώτερον μὲν, ὀλέθριον ὅμως διὰ τοὺς ἀκολούθους λόγους· πρῶτον, διότι ἔμελλεν ἐπασχολῆσαι πλείω ὅπλα τῆς Πελοποννήσου, ἐν ᾧ ὀλίγη ἤρκει δύναμις κατὰ τῶν Μεσσηνιακῶν φρουρίων· δεύτερον, διότι ὁ στρατὸς τῆς Τριπόλεως, ἰσχυρὸς ὢν καὶ ἀπεριόριστος μένων, ἠδύνατο φέρειν, ὡς ἐκ τοῦ κέντρου, τὴν διάλυσιν οὐ μόνον τῶν πολιορκιῶν τῶν φρουρίων τῆς Μεσσηνίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἁπάσης κατὰ τὴν Πελοπόννησον· τρίτον, διότι ἡ πολιορκία τοῦ κέντρου, εἰ καὶ βαρυτέρα ἦν πάσης ἄλλης, καθίστα τοὺς Πελοποννησίους κυρίους τῶν ἐπαρχιῶν καὶ εὔκολον σχετικῶς τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν πολεμικῶν ἐργασιῶν· τέταρτον, διότι, πολιορκουμένου τοῦ κέντρου, οὐδεμίαν τὰ ἄκρα, ὅπου ὑπῆρχον φρούρια, ἤλπιζον βοήθειαν ἄμεσον· πέμπτον δὲ καὶ τελευταῖον, διότι ἡ Γόρτυς, μία τῶν κεντρικωτέρων καὶ στρατιωτικωτέρων ἐπαρχιῶν, ἐὰν ἐγκατελείπετο, μεθ' ὃν ἔλαβε κτύπον ἠθικὸν τῇ 31 μαρτίου, ἐκινδύνευε, μὴ διασκορπισθῇ ἐντελῶς καὶ κατακρατηθῇ

ὑπὸ τῶν πέριξ αὐτῆς πολεμίων, ὅτε τῆς Τριπόλεως ἡ καθολικὴ πολιορκία ἀνέφικτος ἀπέβαινε.

Ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὁ Κολοκοτρώνης, Γορτύνιος ὢν, ἔσχεν ἐκτεταμένην συγγένειαν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ καὶ ἐπιρροὴν ἰδίαν ἐπὶ τῶν λεγομένων Βλαχοποιμένων ταύτης, τῶν μᾶλλον καρτερικῶν ἐν ταῖς κακουχίαις καὶ ἠσκημένων κατὰ τὸ ὅπλον. Ἐπ' αὐτῆς ἐστήριζε τὴν κυρίαν στρατιωτικὴν ἐνίσχυσιν ἑαυτοῦ, καὶ δι' αὐτῆς πρώτης ἐθεώρει δυνατὴν τὴν συρροὴν δυνάμεων ἱκανῶν περὶ τὴν Τρίπολιν. Ἀληθῶς οἱ Βλαχοποιμένες αὐτοὶ ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς ὥρας ἐκείνης κατὰ λεγόμενα «χειμαδιὰ» τῆς Μεσσηνίας καὶ Ἀργολίδος, ὅπου τὰ κτήνη τούτων ἐδίωκεν ἡ χιὼν τοῦ χειμῶνος ἐκ τῶν βουνῶν, ὡς ἡ ξηρασία τοῦ θέρους ἐκ τῶν πεδιάδων· ἀλλὰ ἡ περίπτωσις αὕτη μόνων ἡμερῶν τινων ζήτημα ἦτο. Λέγων ἄρα ὁ Κολοκοτρώνης: «*Δὲν πάγω πουθενὰ*» καὶ «*Κάλλιο νὰ μὲ φάρε ἐδῶ τὰ πουλιὰ*», ἐνόει, οἷαν εἶχε πεποίθησιν μέχρι θανάτου περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς πολιορκίας τοῦ κέντρου καὶ περὶ τῆς χρησιμότητος τῆς Γόρτυνος· ἐνόει ἄλλως, ὅτι, προκειμένης τῆς ἀπωλείας τῆς ἐπαναστάσεως ὡς ἐκ τῶν σκέψεων καὶ τῆς διαγωγῆς τῶν ἄλλων, αὐτὸς προετίμα ἑαυτὸν βορὰν τῶν ὀρνέων τῆς πατρίδος αὐτοῦ, καὶ οὐχὶ βίον τοῦ λοιποῦ ἄτιμον καὶ πλάνητα (α).

Ἢ ἐννοοῦντες καλῶς τοὺς λόγους τοῦ Κολοκοτρώνου, ἀλλ' ὑπεκφεύγοντες ἕνεκα δειλίας, ἥτις ἐκυρίευσε τότε τὰς καρδίας πολλῶν, ἢ μωραίνοντες πραγματικῶς, οἱ ἐν Χρυσοβιτσίῳ ὁπλαρχηγοὶ οὐδεμίαν ἔδοσαν προσοχὴν, εἰ καὶ μετέπειτα ἠκολούθησαν τὸ πολεμικὸν σχέδιον τούτου. Ὅτε δὲ ἤρξαντο ἀναχωρεῖν, ὁ Δικαῖος, ἐμπαίζων μᾶλλον ἢ οἰκτείρων τὸν Κολοκοτρώνην, ὡς ἐπιμένοντα ἐν τῇ μονώσει αὐτοῦ καὶ κινδυνεύοντα ὡς τοιοῦτον καὶ ὑπὸ αὐτῶν τῶν ἀγρίων θηρίων, ἐστράφη εἰπὼν πρὸς στρατιώτην τινά: «*Βρὲ, μεῖνε σὺ μαζή του, γιὰ νὰ μὴ τὸν φάν' οἱ λύκοι*». Ὁ στρατιώτης ἦν Λάκων, ὀνομαζόμενος Ἀναγνώστης Δραγώνης. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐκάθησε τότε ἐπὶ πέτρας σύννους καὶ βαρύθυμος, βλέπων ἀπομακρυνομένους αὐτοὺς, ἕως ἐγένοντο ἀφανεῖς· ἔπειτα δὲ καταβὰς εἰς τὴν παρὰ τὴν ὁδὸν τοῦ Χρυσοβιτσίου ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ἐδεήθη ἐν κατανύξει πρὸ τῆς ἁγίας εἰκόνος λέγων: «*Παναγία μου, βοήθα καὶ τούτη τὴν φορὰ τοὺς Ἕλληνας, γιὰ νὰ ἐμψυχωθοῦνε!*»

Ἐντεῦθεν ὥδευσε πρὸς τὴν Πιάναν, στερούμενος καὶ πυροβόλου

ἔτι, καὶ μόνον τὸν Λάκωνα καὶ τὸν Ἵππον αὐτοῦ ἔχων συντρόφους. Ἀνελπίστως ἐντυχὼν καθ' ὁδὸν τὸν Ἀντώντον Κολοκοτρώνην, ἐξάδελφον αὐτοῦ, μετὰ ἑπτὰ οἰκείων ἐνόπλων, παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ τοῦτον, γενόμενος ἤδη ἀρχηγὸς ἐννέα στρατιωτῶν. Προχωρήσας δὲ πρὸς τὴν κωμόπολιν Ἑλίσσοντα (Ἀλωνίσταιναν), ὅπου ἱκανοὺς εἶχεν οἰκείους, ἔμαθεν, ὅτι οὔτε ἐν αὐτῇ, οὔτε ἐν τῇ Πιάνῃ ὑπάρχει ἄνθρωπος, ὅλων φυγόντων εἰς τὰ ὄρη. Πυροβολήσας τότε, (ἦν δὲ ἐν περιστάσει ὁ πυροβολισμὸς συνθηματικὸς παρά τε τοῖς στρατιωτικοῖς καὶ τοῖς χωρικοῖς, χρησιμεύων ἀντὶ προσωπικῆς προσκλήσεως ἢ ἐγγράφου εἰδοποιήσεως πρὸς τοὺς πόρρω,) ἐγνωρίσθη παρὰ τῶν ἐν τῷ ὄρει, καὶ καταβάντας τινὰς, μέχρι τῶν εἴκοσιν, ἀπέστειλεν εὐθὺς εἰς τὰ χωρία, τὰ μὴ διασκορπισθέντα ὁλοκλήρως ὡς ὀρεινότερα, προσκαλῶν καὶ ἐνθαρρύνων διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ οἰκείους καὶ φίλους καὶ πάντα πατριώτην πρὸς τὸν πόλεμον.

Οὕτω κατορθώσας ἐντὸς τριημερίας νεοσυλλεξίαν τινὰ ἐκ τριακοσίων ἐνόπλων, ἔστησε δι' αὐτῶν, ζύμης μικρᾶς, τὸ πρῶτον στρατόπεδον ἐν τῇ Πιάνῃ, χωρίῳ ἀπέχοντι τῆς Τριπόλεως μέχρι τριῶν ὡρῶν· δραστηρίως δὲ ἐνεργῶν ἔτι τὰ πρὸς στρατολογίαν, περιέμενεν ἀριθμὸν ἐνόπλων πλειότερον, ὅτε ἔμαθεν ἐξελθόντας τοὺς Τούρκους τῆς Τριπόλεως μέχρι τῶν δισχιλίων. Ἰδὼν διὰ τοῦ τηλεσκοπίου ἐπερχομένους τούτους, ἐφώναξε: «*Ὀλίγοι εἶναι οἱ Τοῦρκοι! κουράγιο Ἕλληνες!*» Ζητούμενος δὲ παρὰ τῶν στρατιωτῶν, οὐδενὶ ἔδιδε τὸ τηλεσκόπιον. Ἀλλὰ μόλις οἱ Τοῦρκοι πλησιάσαντες ἐπυροβόλησαν, οἱ τριακόσιοι αὐτοῦ ἐλειποτάκτησαν διασκορπισθέντες ἐλεεινῶς· οὗτος δὲ, μονωθεὶς καὶ πάλιν, ἐκίνησε πρὸς τὸν Ἑλίσσοντα. Οἱ Τοῦρκοι τότε, ἀμαχητὶ εἰσελθόντες ἔκαυσαν τὴν Πιάναν πρῶτον καὶ τὸν Ἑλίσσοντα κατόπι· πλῆθος δὲ διαρπάσαντες ζώων παντὸς εἴδους καὶ πραγμάτων, ἐπέστρεψαν ἐπαιρόμενοι καὶ ἐπὶ τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ ἐπιτυχίᾳ.

Μὴ παραλείψωμεν ἓν γεγονὸς, ἀστεῖον μὲν κατὰ τύπον, βεβαιοῦν δὲ κατ' οὐσίαν τὸν νοῦν καὶ τὸ θάρρος τοῦ Κολοκοτρώνου. Καὶ ὁμιλῶν, καὶ δημηγορῶν, καὶ ἀνταποκρινόμενος, καὶ μόνα τραγῳδῶν τὰ λεγόμενα «*κλέφτικα τραγούδια*» οὗτος, ἀείποτε σκοπὸν ἕνα εἶχε καὶ πάσης ἐδράττετο τῆς εὐκαιρίας, ὅπως δεικνύῃ τοὺς Τούρκους περιφρονητέους, προσβλητέους καὶ ἐπὶ τέλους καταβλητέους. Καθ' ἣν ἐκ τῆς Πιάνης ἔφευγεν ὥραν, εὗρε καθ' ὁδὸν τὸν ἐκ τῆς κωμο-

πόλεως τῶν Μαγουλιάνων Νικόλαον Βούκουραν ἀποκαμόντα, καὶ ἐπὶ τῶν ὀπισθίων τοῦ ἵππου αὐτοῦ ἀπεβίβασεν ἵνα σώσῃ. Ἐπειδὴ δ' ὧδευον παραπλεύρως, αὐτὸς μὲν διὰ τοῦ ὄρους Φαλάνθου, οἱ δὲ Τοῦρκοι διὰ τῆς κοινῆς ὁδοῦ καταδιώκοντες, ἐφώναζε πρὸς τούτους μεγάλῃ τῇ φωνῇ: «*Ποῦ θὰ μοῦ πᾶτε βρὲ σκυλομούρταίς! αὔριο νἆς κάμω μπλόκο τὴν Τροπολιτσά!*» Τότε ὁ συνιππεὺς Βούκουρας, κυριευόμενος ὑπὸ δεινοτέρου φόβου, ἱκέτευε τοῦτον λέγων: «*Μὴ τοὺς πεισμόνῃς, καπετὰν Θοδωράκη! ἄφ' τους τὰ πᾶν ς' «τὸ διάβολο!*» Ὁποία ἡ διαφορὰ νεοφωτίστου στρατιώτου πρὸς παλαιὸν στρατιωτικόν!

Μετὰ τὴν πρώτην ἀποτυχίαν τῆς Γόρτυνος ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης ἀπῆλθε συνοδεύσων τὰς οἰκογενείας ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων οἰκείων εἰς τὸ Μεγασπήλαιον, μονὴν ἀσφαλῆ ἐν εἴδει φρουρίου ἐπὶ ὑψηλῆς καὶ ἀποτόμου ὀροράχεως ἀνεγειγερμένην. Κατὰ τὴν ὥραν δὲ δὲ αὐτὴν οἱ Παρωρεῖς (Λαγκαδινοὶ) ἀπελπισθέντες ἔτι μᾶλλον, συνεννοήθησαν μετὰ τῶν ἐκεῖ Τούρκων καὶ κατὰ προτροπὴν τούτων διετίθεντο, ἵνα πέμψωσιν εἰς Τρίπολιν πρεσβείαν βεβαιώσουσαν τὴν ὑποταγὴν ἑαυτῶν. Ἰδέα τοιαύτη μετεδόθη συγχρόνως καὶ τοῖς πέριξ χωρίοις, ἐξ ὧν πολλοὶ ἤρχοντο εἰς τὴν Παρώρειαν συνδιαλεγόμενοι ἐπὶ τοῦ προκειμένου μετὰ τῶν Τούρκων (α). Ταῦτα μαθὼν ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης, ἀμέσως ἀπέστειλε μεθ' ἱκανῶν στρατιωτῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Δημήτριον διατεταγμένον, ἵνα καταστρέψῃ πᾶσαν περὶ ὑποταγῆς ἰδέαν· οὗτος δὲ φθάσας ἐν τῇ ἀγορᾷ συνηγμένους τοὺς Τούρκους καὶ διαλεγομένους μετὰ τῶν χωρικῶν, περιεκύκλωσε θανατώσας ἅπαντας. Οὕτως ἐξηλείφθη, ἅμα προκύψαν ἐκ τῆς δεινότητος τῶν περιστάσεων, τὸ μίασμα πάσης μετὰ τῶν Τούρκων συνεννοήσεως· ἡ πρόνοια δὲ αὕτη καὶ ἡ δραστηριότης ἐπὶ μέτρου λυπηροῦ μὲν, ἀλλὰ ἀναγκαίου λόγῳ τῆς κοινῆς σωτηρίας, περιποιεῖ τιμὴν τοῖς Δεληγιάνναις.

Ἐπιστρέφοντος τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννου ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Μεγασπηλαίου εἰς Πιάναν, οἱ περὶ αὐτὸν στρατιῶται ἐσκορπίσθησαν μαθόντες τὴν διάλυσιν ταύτης, καὶ μόναι ἕνδεκα παρ' αὐτῷ ἀπελείφθησαν. Ἰδὼν ὁ Κολοκοτρώνης τότε ἀπελπισθέντα τοῦτον, παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ διὰ νυκτὸς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον προσεκτικὸς ὁδοιπορῶν ἐξημέρωσεν ἔν τινι χωρίῳ τοῦ πεδίου, ἐρήμου ἤδη ἀνθρώπων. Οὐδόλως δὲ ἀποθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς καταπληκτικῆς αὐτῆς

ἐρημώσεως, ἔγραψε πρὸς τοὺς ἐν Μεγαλουπόλει συνηγμένους Ἠλίαν Μαυρομιχάλην, Διονύσιον Τρουπάκην, Ἀναγνωσταρᾶν καὶ Δικαῖον, ἵνα πλησιάσωσι καὶ καταλάβωσι τὴν Μαρμαριὰν κατὰ τῆς Τριπόλεως. Ἐπὶ τοσοῦτον δ' ἐπέμενε κατὰ τοῦτο, ἐφ' ὅσον ἀπεδείκνυεν, ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῆς Πελοποννήσου ἀπόλλυται ἀφεύκτως, ἐὰν μὴ τάχιον περιορισθῇ τὸ κέντρον. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὅλως πνεῦμα καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὅλως ἐπιμονὴν ἔγραφε πανταχοῦ καὶ πρὸς πάντας περὶ τῆς δραστηριωτέρας στρατολογίας καὶ τῆς ταχυτέρας τοποθετήσεως τούτων περὶ τὴν Τρίπολιν. Εὐτυχῶς τὸ πολεμικὸν αὐτὸ σχέδιον παρεδέχθη πλέον, καὶ εὐτυχέστερον οἱ Καλαβρυτινοὶ πρῶτοι σπεύσαντες μετὰ τὴν διπλῆν ἐν τῇ Γόρτυνι ἀτυχίαν, κατέλαβον, ὀλίγοι μὲν κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον καὶ Βασίλειον Πετμεζαίους, περὶ τοὺς χιλίους δὲ κατόπι, τὸ Λεβίδιον, καὶ περὶ τοὺς πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν τὸ χωρίον Πουδιά, ὅπως προφυλάξωσιν ἀπὸ ἐπαπειλουμένης ἐπιδρομῆς τὴν ἐπαρχίαν τῶν Καλαβρύτων, καθ' ἧς «μένεα ἔπνεον» οἱ ἐν Τριπόλει πολέμιοι. Ἡγοῦντο δὲ τῶν μὲν πρώτων ἐν Λεβιδίῳ παρὰ τοὺς ἀνωτέρω Πετμεζαίους ὁ Χαραλάμπου, Θεοχαρόπουλος καὶ Σολιώτης, κατελθόντες ἐκ τῆς Κορίνθου, ὡς καὶ ὁ Ἀναγνώστης Στριφτόμπολας· μετ' αὐτῶν δὲ ἀνεμίγησαν καὶ Τριπολῖται ὑπὸ τὸν Παναγιώτην Ἀρβάλην· τῶν δὲ δευτέρων ἐν Πουδιᾷ ὁ Ἀσημάκης Σκαλτσᾶς. Ἀπεῖχε τῆς Τριπόλεως τὸ Λεβίδιον ἐπὶ πέντε ὥρας. Ταχέως δὲ πολλὰ ἐπαρχιῶν πολλῶν συνέῤῥευσαν ὅπλα περὶ τὴν Τρίπολιν, καὶ ἐτοποθετήθησαν ἐν μὲν τῷ Πάπαρι τρισχίλιοι Γορτύνιοι, Λάκωνες, Λακεδαιμόνιοι καὶ Μεσσήνιοι ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην, Κανέλλον Δεληγιάννην, Ἠλίαν Μαυρομιχάλην, Παναγιώτην Ἰατράκον, καὶ Ἀναγνωσταρᾶν μετὰ Κεφάλα, Μητροπέτροβα, Παπατσώνου καὶ Νικήτα· ἐν δὲ τῇ Βλαχοκερασιᾷ πεντακόσιοι Λάκωνες καὶ Λακεδαιμόνιοι ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην καὶ Ἀντώνιον Νικολόπουλον· ἐν δὲ τῷ Διασέλῳ τοῦ Ἐλίσσοντος ἕτεροι πεντακόσιοι Γορτύνιοι ὑπὸ τὸν Δημήτριον Πλαπούταν· ἐν δὲ τοῖς Βερβένοις περὶ τοὺς χιλίους πεντακοσίους Λακεδαιμόνιοι μὲν ὑπὸ τὸν Κρεββατᾶν καὶ ἐπίσκοπον Θεοδώρητον, Κυνουριεῖς δὲ (Ἁγιοπετρῖται) ὑπὸ τὸν Ἰωάννην (ἢ Ἀναγνώστην) Κονδάκην καὶ Παναγιώτην Ζαφειρόπουλον (ἢ Ἄκουρον). Ἀπεῖχον δὲ τῆς Τριπόλεως ὥρας τὸ μὲν Πάπαρι τρεῖς, ἡ δὲ Βλαχοκερασιὰ ἰσαρίθμους, τὸ δὲ Διάσελον τέσσαρας καὶ τὰ Βέρβενα ὡσαύτως. Τοιαύτη κατὰ πρῶτον ἐσχηματίσθη τῆς Τριπό-

λεως ἡ μεγάλη πολιορκία ἐν ὥρᾳ, καθ' ἣν ἡ μὲν ἠθικὴ κατάστασις τῶν ἐνόπλων τῆς Πελοποννήσου ὡμολόγητο δεινοτάτη, ἡ δ' ἐπιμονὴ καὶ ἡ χρησιμότης τῶν ἀρχηγῶν αὐτῆς ἀπαράμιλλος.

Ἡ δὲ πολιορκία τοῦ Ἀκροκορίνθου, συγκροτηθεῖσα, ὡς προείπομεν, παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἰωνᾶ, Παπανίκα, ἡγουμένου Γρηγορίου, Οἰκονόμου Κουντούρων, Διδασκαλοπούλου, Ἀναγνώστου Στέφα (Στεφάνου), Νικολάου Τάσου (Ἀθανασίου), Ἰωάννου Πανούσου καὶ Ἀθανασίου Μαρκέλλου, κατὰ πρῶτον μὲν ἤρξατο καλῶς, μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐν ἐλεεινῇ διετέλει καταστάσει.

Αὐτόθι μετέβησαν τῇ 7 ἀπριλίου ἐκ τῶν Καλαβρύτων ὁ Χαραλάμπου καὶ Θεοχαρόπουλος, φέροντες μεθ' ἑαυτῶν τοὺς ὁπλαρχηγοὺς Σολιώτην καὶ τοὺς Πετμεζαίους Νικόλαον καὶ Ἀναγνώστην Γκολφῖνον, ὅπως ἐμψυχώσωσι μᾶλλον τὰ πνεύματα καὶ βελτιώσωσι τὰ τῆς πολιορκίας ταύτης. Τῇ 8ῃ ἐντυχόντες ἐν τῇ Σκάλᾳ τῆς Κορίνθου μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῆς πολιορκίας, προέτειναν αὐτοῖς τὴν ἔφοδον κατὰ τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ τὴν ἰσομοιρίαν τῶν λαφύρων· ἐκεῖνοι ὅμως ἀπέκρουσαν καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην τῶν προτάσεων τούτων, τὴν μὲν ὡς ἀδύνατον, τὴν δὲ ὡς ἄδικον. Τότε ὁ Χαραλάμπου καὶ Θεοχαρόπουλος, εἰδοποιηθέντες τὰ περὶ τῆς παρασκευαζομένης ἐπιδρομῆς τῶν ἐν Τριπόλει Τούρκων κατὰ τῶν Καλαβρύτων, ἔστρεψαν εὐθὺς ἀπελθόντες τὴν 13 ἀπριλίου εἰς τὸ Λεβίδιον, ὅπου εὗρον ἐστρατοπεδευμένους τοὺς Πετμεζαίους.

Παλλοὶ ὑπῆρχον οἱ μνηστῆρες τῶν ὑποτιθεμένων θησαυρῶν τοῦ Ἀκροκορίνθου ἕνεκα τῆς ἐν αὐτῷ ἀποκλειομένης οἰκογενείας τοῦ Χουσεὴν Κιαμὴλ βεγῆ. Οἱ Μερτίκαι, καὶ μετ' αὐτῶν ὁ Γεώργιος Κριεζῆς καὶ Δουζήνας, προσελθόντες τῇ 11 ἀπριλίου ὑπὲρ τῆς πολιορκίας ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Καλαβρίων καὶ Αἰγινητῶν καὶ μετὰ δύο ἱκανῆς χωρητικότητος τηλεβόλων, συνεπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν ἀπὸ σκοποῦ καὶ τὸν Ἰβραχὴμ Τσαούσην καὶ ἑτέρους τέσσαρας ἐκ τῶν αἰχμαλώτων τῆς Αἰγίνης, ἐν οἷς ἦν καί τις τῶν ἐν Ἀθήναις Τούρκων, αἰχμαλωτισθεὶς κατὰ θάλασσαν, ἐπιτήδειος τηλεβολιστής. Παρευθὺς ὁ Χριστόδουλος Μερτίκας ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον, ἐν ἀγνοίᾳ ὅλων τῶν ἄλλων πολιορκητῶν, ἕνα τῶν αἰχμαλώτων, τὸν τηλεβολιστήν, προτείνας τοῖς πολιορκουμένοις, ἵνα παραδοθῶσι πρὸς αὐτὸν, ἐπὶ ὑποσχέσεσι μεγάλαις. Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι κατεφρόνησαν τῆς προτάσεως καὶ τῶν ὑποσχέσεων τούτου· οἱ δ' ἄλλοι τῶν πολιορκητῶν, μαθόντες τὰ γενόμενα, ἐταράχθησαν τόσῳ

μᾶλλον, ὅσῳ τὰ τηλεβόλα τοῦ φρουρίου ἐρρίπτοντο ἔκτοτε δι' ἐπιτυχοῦς εὐθυβολίας καὶ δι' ἐπαισθητῆς κατὰ τῶν Ἑλλήνων ζημίας. Ἐκδικούμενος τότε ἐκδίκησιν ἄγενῆ ὁ Μερτίκας καὶ ἐξιλεῶν, οὕτως εἰπεῖν, τὸν στρατὸν, ἐθανάτωσεν ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν πολιορκουμένων τοὺς τρεῖς ἐκ τῶν αἰχμαλώτων Τούρκων. Ἀλλ' ἀντεκδικούμενος καὶ ὁ ἀπολειφθεὶς Ἰβραχὴμ Τσαούσης ἐδολοφόνησε κοιμώμενον τὸν ἀδελφὸν τούτου Γεώργιον Μερτίκαν, νέον κάλλιστον καὶ ἀνδρεῖον· φεύγων δὲ καὶ κυνηγούμενος, ἀντεφονεύθη καὶ οὗτος.

Διὰ τῶν τηλεβόλων τοῦ Κλάδου, τῶν Αἰγινητῶν καὶ τῶν Καλαβρίων ἐσχηματίσθη τηλεβολοστοιχία τις ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ καὶ κωνοειδοῦς γεωλόφου τοῦ Πεντεσκουφίου, θέσεως, ἀφ' ἧς καὶ μόνης προσεβάλλετο τὸ φρούριον. Ὁμοιάζει αὕτη τὸν ἀπέναντι τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν λόφον τοῦ Φιλοπάππου. Καὶ ἐπὶ τῆς Ἑταιρίας καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Ἰωάννης Κλάδος προσήνεγκεν ὑπηρεσίας ὠφελίμους, ὡς ἄνθρωπος τίμιος καὶ πατριώτης Ἕλλην, δι' ἧς κατεῖχε θέσεως ἐπισήμου Ῥώσσου ὑποπροξένου ἐν Ὕδρᾳ, καὶ δι' ἧς ἀπήλαυεν ὑπολήψεως κοινῆς παρὰ τοῖς Ὑδραίοις, ὡς ἐγκατεστημένος πατρόθεν ἐν τῇ νήσῳ ἀπὸ πεντηκονταετίας. Πολεμοφόδια, τηλεβόλα, πυροβόλα, ξίφη καὶ διάφορα ἄλλα ἀναγκαῖα προμηθεύων διὰ δαπάνης ὡσεπιπολὺ ἰδίας, ἐχορήγει τοῖς πολιορκοῦσι τὸν Ἀκροκόρινθον πολλὴν καὶ πρωτίστην τὴν βοήθειαν. Ὁ αὐτὸς, ἐφοπλίσας κατὰ τὸν ἀπρίλιον καὶ τὸ πλοῖον ὁ Νέστωρ, διοικούμενον παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου Μεθενίτου, Ὑδραίου, ἀπέστειλεν εἰς τὸν Σαρωνικὸν κόλπον κατὰ τοῦ Ἀκροκορίνθου.

Ἀλλ' ἡ πολιορκία ἐδιοικεῖτο δυστυχῶς πολυκέφαλος, ὡς ἔχουσα οὐ μόνον *ἀρχιστράτηγον* τὸν Παναγιώτην Βαφιόπουλον (α), ἀλλὰ καὶ *ὑπαρχιστράτηγον* τὸν πρὶν Ἰάκωβον Θεοδωρίδην καὶ ἔπειτα Ἀχιλλέα. Ἀμφότεροι οὗτοι, καὶ πνεύματος περιωρισμένου καὶ ἀξίας μηδεμιᾶς ὄντες, διεφέροντο «περὶ ὄνου σκιᾶς» καὶ ἀντέπραττεν ὁ εἷς κατὰ τοῦ ἄλλου, ὡσανεὶ εἶχον οὗτος ἢ ἐκεῖνος βέβαιόν τι ἐπὶ χειρας. Σὺν τούτοις δὲ καὶ ὁ Μερτίκας αὐτοκέφαλος ἐνήργει καὶ αὐθαιρέτως διέτασσε περὶ πάντων. Ὑπῆρχέ τις ἐπαρχιακὴ διεύθυνσις ἐπὶ τῆς τροφολογίας καὶ τροφοδοσίας, προϊσταμένου τοῦ Σταύρου Νικολάου· ἀλλὰ τὰ πάντα παρέλυον ἕνεκα τῆς τριπλῆς στρατιωτικῆς ἀρχηγίας. Τότε ὁ ἀρχιμανδρίτης Δικαῖος ἦλθεν εἰς Κόρινθον πρὸς τακτοποίησιν τῆς πολιορκίας, σκοπεύων συγχρόνως καὶ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν θη-

σαυρῶν τοῦ Κιαμὴλ βεγῆ. Παρουσιασθεὶς ὡς γενικὸς ἀρχιστράτηγος, ὑπεδέχθη παρ' ἁπάντων μετὰ πλείστης ὑποκλίσεως καὶ σεβασμοῦ· ἐπιθεωρήσας δὲ τὸν στρατὸν εὗρεν ἐκ τῆς Μεγαρικῆς μὲν πεντακοσίους, Κορινθίους δὲ διακοσίους, καὶ Καλαβρίσους μετὰ Αἰγινητῶν ὀγδοήκοντα καὶ ἑκατόν. Αὐστηρῶς δὲ διοικῶν συνέστησε δημογεροντείαν, μετεσχημάτισε τὸν Βαφιόπουλον ἀπὸ ἀρχιστρατήγου εἰς γενικὸν ἔφορον, καὶ διώρισε τὸν Μερτίκαν ἀρχιστράτηγον τῶν Καλαβρίων, Αἰγινητῶν καὶ Κορινθίων. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἄμμου ᾠκοδόμησε.

Ἡ δὲ τῆς Ναυπλίας πολιορκία, συγκεκροτημένη ὑπὸ τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς Ἁγίου Δημητρίου (Ξεροκαστελιώτην), ἀρχιμανδρίτην Ἀρσένιον Κρέσταν, Τάσον Νέζον, Στάϊκον Σταϊκόπουλον (α), Μεδδῆν, Κωνσταντῖνον Κακάνην, Βεκιάρην, Γκίκαν Λάμπρου καὶ Γεώργιον Λύκον, διελύθη, ἅμα ὑπάρξασα, τῇ 10 ἀπριλίου. Οἱ ἐν Ναυπλίᾳ Τοῦρκοι, ἢ ὡς γνωρίζοντες τὰς ἐπὶ τοῦ Πάσχα συνήθεις εὐθυμίας τῶν Ἑλλήνων, ἢ ὡς παρατηροῦντες τὴν κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην γινομένην κραιπάλην, ἐξώρμησαν, αἴφνης ἐπιπεσόντες, καὶ εἰκοσιτρεῖς μὲν ἐφόνευσαν, ἐν οἷς καὶ τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς Αὐγοῦ, ὅλους δὲ διεσκόρπισαν κακῶς ἔχοντας, καὶ τὸν ἐκ Μάσητος (Κρανιδίου) Γεώργιον Λεμπέσην ζωγρήσαντες ἀνεσκολόπισαν. Τοῦτο μαθόντες οἱ πλοίαρχοι τῆς θαλασσίας πολιορκίας Λασκαρίνα Πούπλη καὶ Γκίκας Βότασης, ἀνέβησαν εἰς τὸ Ἄργος, ὅπως ἐνεργήσωσι τὴν ἐπανάληψιν τῆς γηΐνης πολιορκίας. Ἐκεῖ ὑπεδέχθησαν παρὰ τῶν Ἀργείων διὰ τιμῆς μεγάλης καὶ ὡς θεοὶ σωτῆρες. Ἡ Λασκαρίνα ἦτο φαινόμενόν τι κατὰ τὸν ἀγῶνα καὶ προϊὸν τῆς φύσεως ἔκτακτον. Παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἀργείοις ἐθεωρήθη ὡς ἄλλη Τελεσίλλα ἐπὶ τοῦ πολέμου τῶν ἀρχαίων Ἀργείων κατὰ τῆς Σπάρτης. Καθὼς ἐκείνη, γυνὴ μεγάλης παιδείας καὶ γενναίας καρδίας, ἔσωσε τὴν πατρίδα αὐτῆς παραταχθεῖσα κατὰ τοῦ βασιλέως Κλεομένους· οὕτω καὶ αὕτη, ἀπαίδευτος μὲν ὅλως, ἀλλὰ μεγαλόφρων καὶ ἐλευθεριάζουσα, ἐνδεδυμένη ὡς γυνὴ καὶ ὡπλισμένη ὡς ἀνήρ, ἦλθεν ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἀργείων, καὶ ὅλων τὴν νέαν πρὸς τὸν πόλεμον ὁρμὴν ἐξῆψε. Ἡ Λασκαρίνα, ἀναπληροῦσα τὸν σύζυγόν ὡς χηρεύουσα (β), μόνη ἐδιοίκει ἤδη τὸ πολεμικὸν μετασχηματισθὲν πλοῖον αὐτῆς, καὶ πρώτη ἐνέπνεε τοῖς πᾶσι καὶ σέβας πρὸς ἑαυτὴν καὶ φιλοτιμίαν πρὸς τὸν πόλεμον. Ἐνώπιον ταύτης ὁ ἄνανδρος ἀνὴρ ἠσχύνετο, καὶ ὁ ἀνδρεῖος ὑπεχώρει. Οὕτω καὶ ἐν τῷ προσώπῳ τῆς γυναικὸς ταύτης ἀπεδεί-

χθη, ὅτι τὸ γυναικεῖον φύλλον, ὅπερ «ὁ Θεὸς παρεσκεύασεν ἐπὶ τὰ ἔνδον ἔργα» κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ἄξιόν ἐστιν ἐργασιῶν ἀνωτέρων, καθ' ἃ ἐπὶ διαφόρων ἐποχῶν ἔδοσε παραδείγματα. Τέλος δὲ, ἀνδρώδης καὶ ὑπερμαζῶσα, πλήρης δὲ πνεύματος, ἑτοιμόττητος λόγου καὶ θάρρους, ἡ Λασκαρίνα, τρεῖς προσενεγκοῦσα ἥρωας υἱοὺς θύματα ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἐπέβαλε τότε τοῖς ὁπλαρχηγοῖς τὸ καθῆκον, ὅπως ἐπανέλθωσιν εὐθὺς εἰς τὰς προτέρας θέσεις αὐτῶν καὶ ἐπαναλάβωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Ναυπλίας· ὁ δὲ ἀξιόλογος Βότασης ἐχορήγησε τούτοις καὶ πυριτοβολὰς καὶ χρηματικόν τι. Τότε ἐστρατοπέδευσε κατὰ τὴν Ἄριαν καὶ τὸ Κατσίγγριον ὁ Στάϊκος ἐπὶ κεφαλῆς ἐννεακοσίων Ἀργείων καὶ λοιπῶν· ἐνταυτῷ κατελήφθη καὶ ὁ μυλὼν τῆς Λερναίας λίμνης (οἱ Ἀφεντικοὶ λεγόμενοι μύλοι) ὑπὸ διακοσίων.

Ἡ δὲ τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς, συγκροτηθεῖσα ἀπὸ τῆς 28 μαρτίου ὑπὸ τὸν Τσανετάκην Γρηγοράκην, Πιερράκον Γρηγοράκην, Δημήτριον Τσιγκουράκον καὶ Πετροπουλάκιδας (Λάκωνας), τὸν Γεώργιον Μιχαλάκην καὶ Θεόδωρον Γούλελον (Βρασιεῖς), καὶ τὸν Γεώργιον Δρίβαν (Ἐπιδαύριον), ὥδευε καλῶς. Οἱ Τοῦρκοι, περὶ τὰ 450 ὅπλα, κατὰ πρῶτον ἀπεπειράθησαν τῆς τύχης ἑαυτῶν, ἐξελθόντες τῇ 5 ἀπριλίου εἰς τρία μέρη καὶ μετὰ τῶν πολιορκητῶν συμπλακέντες κατὰ τὰς θέσεις Συκέαν, Φοινίκι καὶ Ἅγιον Νικόλαον ἐπί τινας ὥρας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν κατώρθωσαν συλλέξαντες ἱκανὰ κεραφόρα ζῶα, ἀλλ' ἔπειτα ἀπώλεσαν ἅπαντα τραπέντες εἰς φυγὴν βιαίαν. Ὁ Μουσταφᾶ βεγῆς τότε, κλείσας τὴν θύραν τοῦ ἐπὶ τῆς γεφύρας πύργου, ἠνάγκασε τούτους, ὅπως σφοδρότερον ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὡς μὴ γινομένους ἄλλως δεκτοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ. Ἐντεῦθεν εἰς χεῖρας ἦλθον Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι, ὅτε οἱ πρῶτοι ἀπώλεσαν ἐξ Λαγιάτας τῆς Λακωνίας, καὶ οἱ δεύτεροι ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα νικηθέντες. Ἔκτοτε, γνωμοδοτήσει τοῦ Μεχμὲτ ἀγᾶ Ἀτσέπη, διέκοψαν τὴν γέφυραν τῆς εἰσόδου οἱ Τοῦρκοι· οἱ δ' Ἕλληνες ἐπλησίασαν κατέναντι τοῦ φρουρίου, αὐξάνοντος πάντοτε τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν. Ἐγκαίρως δὲ ἀπεκλείσθη καὶ κατὰ θάλασσαν ἡ Ἐπίδαυρος Λιμηρὰ οὐ μόνον ὑπὸ τῶν πετσιωτικῶν πλοίων, ὡς εἴπομεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἑνὸς ἑτέρου τοῦ Παναγιώτου Μαυρομμάτου Βουτσουναρᾶ, ἐκ Γυθείου. Τοὺς Τούρκους κατέπληξε μᾶλλον ἡ κατὰ θάλασσαν πολιορκία, εἰ καὶ ἐν πεποιθήσει ἐθεώρουν πρόσκαιρα τὰ πράγματα ταῦτα.

Ἡ δὲ τῆς Κορώνης, συγχροτηθεῖσα ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον Μαυρομιχάλην καὶ Γεώργιον Δαρειώτην κατὰ πρῶτον, διελύθη παραδόξως, ἅμα ἐμφανισθείσης μιᾶς Ἀφρικανῆς νηός. Οἱ Κορωναῖοι τότε, συλλαβόντες τὸν Δαρειώτην μετὰ δύο ἑτέρων, μετήνεγκον εἰς τὴν κώμην Γαμπριὰ, ὅπως ἐν περιπτώσει παραδώσωσιν αὐτὸν τοῖς Τούρκοις, ὡς μόνον ὑπεύθυνον. Ἀλλὰ, φθάσαντος μετὰ δύο ἡμέρας τοῦτε Ἡλία Κατσάκου Μαυρομιχάλου καὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ Δαρειώτου μετὰ ἱκανῶν στρατιωτῶν, ἡ πολιορκία ἐπανελήφθη. Ταύτην δὲ ἐσχημάτισε πλήρη κατὰ γῆν ὁ Ἰωάννης Μαυρομιχάλης, κατόπιν ἐλθὼν ἐπὶ κεφαλῆς ἰσχυροῦ σώματος Λακώνων, μεθ' ὧν ἠνώθησαν καὶ τριακόσιοι πεντήκοντα Κορωναῖοι ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Καράπαυλον. Οἱ πολιορκοῦντες ἀπεῖχον τοῦ φρουρίου μέχρι μιᾶς ὥρας, καὶ καθ' ὅλας τὰς ἐξόδους τῶν Τούρκων, συνεχεῖς γινομένας, πάντοτε ὑπερτέρουν. Οἱ Κορωναῖοι ταχέως ἐγυμνάσθησαν τὴν χρῆσιν τοῦ ὅπλου ὑπὸ τοὺς Λάκωνας· τοῦτο δὲ ἔφερεν εἰς ἀπορίαν τοὺς Τούρκους, γνωρίζοντας, ὁπόσῳ ὑπῆρχον πρότερον ἄπειροι αὐτοί.

Τῆς δὲ Μεθώνης καὶ Πύλου αἱ πολιορκίαι ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐπισκόπου Μεθώνης Γρηγορίου ἑνοῦνται σχεδὸν, ὡς ὀλίγον ἀφιστάμεναι ἡ μία τῆς ἄλλης. Ἡ τῆς πρώτης ἀνεπτύχθη σπουδαιοτέρα κατὰ μεσοῦντα μάϊον, ἀρχηγούντων τοῦ Νικολάου Γεωργακοπούλου, Ἀναγνώστου Βουτιέρου καὶ Εὐσταθίου Δρακοπούλου· ἀμφοτέρων δ' ἐγένετο ἔναρξις ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τὸν Παπατσόρην, Ἰωάννην Μέλιον, Παναγιώτην Δούφαν, Σιράκον, Ἀθανάσιον Γρηγοριάδην, Νικόλαον Πονηρόπουλον καὶ ἄλλους, ὡς ἀκολούθως.

Τῇ 29 μαρτίου κινήσαντες ἐκ τῶν Φιλιατρῶν οἱ Τριφύλιοι πρὸς ἀποκλεισμὸν τῆς Πύλου καὶ Μεθώνης, ἀπήντησαν πρὸ τοῦ φρουρίου τῆς πρώτης καὶ ἐν ἀποστάσει μιᾶς ὥρας περὶ τοὺς τετρακοσίους Ἀρκαδίους Τούρκους, ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν Κυπαρισσίαν, καθ' ὃ εἶχον σχέδιον (α). Ἐνόπλους καθ' ἑαυτῶν καὶ ὑπὸ σημαίας ἀναπεπταμένας βλέπουσιν ἤδη οἱ Τοῦρκοι ἐκείνους, ὑπὲρ ὧν, ὡς πιστῶν ὑπολαμβανομένων ραγιάδων, ἀπέλυσαν καὶ ἔγγραφον, καθ' ἣν ἀνεχώρουν ἡμέραν ἐκ τῆς Κυπαρισσίας. Ἀλλὰ νομίζοντες καὶ πάλιν, ὅτι ἀπάτη καὶ παραφορὰ ὤθησαν εἰς τὰ ὅπλα τοὺς χθὲς ταπεινοὺς δούλους ἑαυτῶν, ἢ ὑποκρινόμενοι καὶ δοκιμάζοντες, διότι ἔβλεπον αὐτοὺς πολυαριθμοτέρους, ἀπέτειναν ἡγεμονικῷ τῷ τρόπῳ τοὺς ἀκολούθους λόγους: «*Βρὲ ραγιάδες, γυρίστε πίσω ς' τὰ σπήτια σας,*

»καὶ μὴ σᾶς σήκωσ' ὁ Θεὸς τὸν νοῦ. Ποῦ εἶναι οἱ Κιράλλιδες »καὶ ἡ φραγκιά, ποῦ πολεμάτε γιὰ σᾶς ξηρᾶς καὶ πελάγου; Ἐ»μεῖς δὲν τοὺς βλέπουμε. Καὶ σεῖς μονάχοι θὰ φάτε τὰ κεφά»λια σας, δόλιοι, θὰ χαθῆτε καὶ σᾶς λυπόμαστε». Ἀποκριθέντων ὅμως τῶν Τριφυλίων διὰ τῶν πυροβόλων καὶ δι' ὕβρεων τῶν αὐθαδεστέρων, ἀπεσύρθησαν μετά τινα ἀκροβολισμὸν, ὃν ἐπεχείρησαν ὡς δοκίμιον μᾶλλον τοῦ θάρρους τῶν Ἑλλήνων, ἢ τῆς τύχης τῶν ὅπλων ἑαυτῶν.

Αὐθημερὸν ἕτεροι ὀκτακόσιοι Τριφύλιοι, φθάσαντες ὑπὸ διαφόρους ὑφοπλαρχηγοὺς τῶν χωρίων καὶ τὸν Πανηρότουλον, ηὔξησαν τὴν δύναμιν τῶν πρώτων μέχρι χιλίων καὶ ἑξακοσίων. Τότε οἱ μὲν πλείους ἐτοποθετήθησαν ἐν θέσει τινὶ πετρώδει καὶ ὀχυρᾷ ἀπέναντι τῆς Πύλου καὶ ἐν ἀποστήματι ἑνὸς περίπου τρίτου τῆς ὥρας· τριακόσιοι δὲ ὑπὸ τὸν Δούφαν κατέλαβον τὸ Παλαιοχῶρι ἢ Μεσοχῶρι, τρία τέταρτα τῆς ὥρας ἀφιστάμενον τοῦ φρουρίου τῆς Μεθώνης. Τῇ δ' ἐπιούσῃ, 30 μαρτίου, ἀφίκετο μετὰ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα Πυλίων καὶ Μεθωναίων ὑπὸ τὸν Γεώργιαν Οἰκονομίδην καὶ Γεωργακόπουλον ὁ Μεθώνης Γρηγόριος. Ἦν δ' οὗτος εἷς τῶν χρησίμων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς, ἐπιβάλλων τοῖς λαοῖς τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων καὶ τὴν ὑπακοὴν πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὸ καθῆκον πρὸς τὸν πόλεμον. Εὐπατρίδης Τριφύλιος, χαρακτῆρος ἀτρομήτου καθ' ὅλα, διεκρίνετο ἐπὶ ἐνθέρμῳ πατριωτισμῷ, ὃν ἤνωνε μετὰ τῆς ἀρχιερατικῆς σοβαρότητος καὶ ἐπιρροῆς. Ἐκαυχᾶτο λεγόμενος Δρές (α). Ἀμέσως δὲ ἀνεκήρυξεν αὐτὸν ἀρχηγὸν τῶν δύο πολιορκιῶν Πύλου καὶ Μεθώνης ὁ ἐκεῖ στρατός· καὶ οὕτω μετὰ τὸν μητροπολίτην Γερμανὸν καὶ τὸν ἐπίσκοπον Θεοδώρητον ἐλογίζετο οὗτος τρίτος ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἰσχυρῶν ἀρχιερέων κατὰ τὴν Πελοπόννησον. Μετ' οὐ πολὺ προσετέθησαν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Πύλου καὶ Ἰόνιοι περὶ τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα ὑπὸ τὸν Μερκάτην, μεθ' οὗ συνηγωνίζοντο καὶ ὁ Διονύσιος Ὀρφανὸς, Δημήτριος Γουζέλης, Διονύσιος Κώπας, Εὐαγγέλης Πανᾶς καὶ Σπυρίδων Ἀβατιέλος.

Καταστάσης οὕτω τῆς διπλῆς πολιορκίας ἐκ δισχιλίων περίπου, ἤρξαντο ἀδιάκοποι οἱ μεταξὺ πολιορκούντων καὶ πολιορκουμένων ἀκροβολισμοὶ, καθ' οὓς οἱ πρῶτοι, ἀήθεις πρὶν, συνείθισαν τάχιστα, περιφρονοῦντες ἔτι καὶ τὰ τηλεβόλα καὶ τὰς βόμβας τῶν δευτέρων. Ἐλείπετο ὅμως ἡ κατὰ θάλασσαν πολιορκία, καὶ ἡ ἔλλειψις αὕτη

ματαίας ἐδείκνυε τὰς γινομένας κατὰ γῆν προσπαθείας. Ἔτι δὲ πλέον ἡ περίπτωσις αὕτη οὐχὶ μικρὰν διέσπειρεν ἐπὶ ἡμέρας τινὰς τὴν ἀπελπισίαν, ἣν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ διὰ παντὸς τρόπου καὶ διὰ ψευδῶν ἑκάστοτε πλασσομένων ἀγγελιῶν διεσκέδαζον. Ἐπὶ δὲ τούτοις ἤγγιζεν ἤδη καὶ ἡ 10 τοῦ ἀπριλίου, δι' ἣν οἱ χωρικοὶ στρατιῶται ἤρξαντο ἐπανακάμπτειν εἰς τὰ ἴδια, θεωροῦντες ἀσεβοῦντας ἑαυτοὺς, ἐὰν μὴ ἑορτάσωσιν ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν τὸ Πάσχα. Ἐντεῦθεν κατήντησαν ἀπολειφθέντες οἱ ἀρχηγοὶ ἐν μὲν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Πύλου μετὰ μόνων ὀγδοηκονταπέντε ἐντοπίων, ἐν δὲ τῇ τῆς Μεθώνης μετὰ πεντήκοντα ἓξ, καὶ μόνον ἀκέραιον ἔμενε τὸ μικρὸν Ἰόνιον σῶμα. Ἦσαν ἑπομένως οὗτοι πάντες οὐχὶ στρατὸς ἤδη πολιορκῶν, ἀλλὰ προφυλακή τις ἁπλουστάτη. Ἐξ αὐτῆς δ' ὠφελούμενοι τῆς περιστάσεως οἱ ἐν Πύλῳ Τοῦρκοι, ἐξῆλθον ὑπὲρ τοὺς ἑξακοσίους μετὰ τὴν πρωΐαν τῆς 11, καὶ ἰσχυροὶ ἐπέπεσον, ὅπως ἀφανίσωσι τοὺς ὀλίγους καὶ διαλύσωσι τὴν πολιορκίαν. Ἰδοὺ ὁ κίνδυνος δευτέρας ἐκδόσεως τῆς Ναυπλίας, κίνδυνος ἀπειλῶν ἔτι τὴν αἰχμαλωσίαν, τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν πλησιεστέρων χωρίων καὶ κωμοπόλεων, ὡς εὐωχουμένων διὰ τὸ ἐπίσημον τῶν ἡμερῶν. Χάρις δὲ μεγίστη εἰς τὴν ἀπόφασιν, ἣν ἔλαβον καὶ οἱ ἀρχηγοὶ καὶ οἱ Ἰόνιοι, ἀντιστάντες μετὰ σταθερότητος· χάρις ὡσαύτως εἰς τὸν Δούφαν, ἄνδρα εὐκίνητον καὶ ὁρμητικὸν, ὃς ἔδραμε βοηθὸς ἐκ τοῦ Μεσοχωρίου, καὶ δὶς πυροβολήσας καθ' ὁδὸν ἐνετύπωσε τοῖς ἐχθροῖς τὴν ἰδέαν περὶ ἰσχυρᾶς ἐπερχομένης βοηθείας. Οἱ Τοῦρκοι ἀπελπισθέντες οὕτως ἀπὸ πάσης ἐπιτυχίας, ἐτράπησαν εἰς τὰ ὀπίσω, μικρὰ ζημιωθέντες. Οἱ ὀλίγοι οὕτως ἐσώθησαν· ἡ δὲ πολιορκία συνετρήθη παραδόξως καὶ μεθ' ὅλην τὴν ἐσχάτην ἔλλειψιν πολεμοφοδίων (α).

Τὸ γεγονὸς τοῦτο, καίτοι λόγου μικροῦ ἴδιον, ἐμεγάλυναν ἀπὸ σκοποῦ πρὸς ἐμψύχωσιν κοινὴν οἵ, τε ἀρχηγοὶ καὶ ἔφοροι, κατορθώσαντες οὕτω ταχυτάτην τὴν ἐπάνοδον τῶν ἐνόπλων. Τῇ 31 ἀπριλίου τὸ στρατόπεδον συνεπληρώθη, καὶ προσέτι ἐνισχύθη διὰ τῆς παρουσίας τοῦ Κωνσταντίνου Πιεβράκου Μαυρομιχάλου, ἀφιχθέντος αὐθημερὸν μετὰ ἑκατὸν εἴκοσι Λακώνων. Ἀντὶ πολλῶν ἄλλων τὸ πρόσωπον αὐτὸ, ὡς διακρινόμενον ἐπὶ ἀνδρείᾳ καὶ ἱκανότητι πολεμικῇ, μεγάλα ὑπισχνεῖτο. Ἔκτοτε οἱ ἐν Πύλῳ Τοῦρκοι οὐδόλως ἐξήρχοντο πέραν τοῦ προαστείου. Πολεμικῶς οὐδεμίαν τὸ φρούριον εἶχεν ἀνάγκην, ὡς ὀχυρὸν φύσει ἀπέναντι πολιορκητῶν ἀτάκτων καὶ

ἐλλειπῶν παντὸς ἁρμοδίου πολιορκητικοῦ ὅπλου· ἀλλ' οἰκονομικῶς ἐν κακῇ διέκειτο καταστάσει, ὡς ἀνεφοδίαστον εὑρεθὲν καὶ ἐξ ἀνάγκης παραδεχθὲν ἀριθμὸν μέγαν γυναικοπαίδων. Δὶς διὰ πλοιαρίων μικρῶν κατώρθωσε τὸ φρούριον τῆς Μεθώνης τὴν ἀποστολὴν τροφίμων εἰς τὸ τῆς Πύλου· ἀλλ' ἐκωλύθη πλέον πᾶσα ἀποστολὴ τοιαύτη, ἅμα, ἀπὸ τῆς 18 μαΐου, ἔφθασαν τὰ πετσιωτικὰ πλοῖα, ἀποκλείσαντα καὶ κατὰ θάλασσαν τήν τε Πύλον καὶ Μεθώνην.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην μεγάλα παρεῖχον πράγματα οἱ Λαλαῖοι, καὶ μᾶλλον οἱ Λαλαιογαστουναῖοι, τὰ δευτερεῖα φέροντες τῶν ἐν Τριπόλει πολεμίων. Μετὰ τὰ συμβάντα τοῦ Χλουμουτσίου ἐξεστράτευσαν οὗτοι πλήρεις θάρρους κατὰ τοῦ Πύργου, γνωρίζοντες, ὅτι ἡ πόλις αὕτη προεφυλάσσετο παρὰ μόνων τῶν κατοίκων, οἷς προσετίθεντο ἑβδομήκοντα Ἕλεοι (Ἀγουλινιστιῶται) ὑπὸ τὸν Ἀλέξιον Μοσχούλαν, καὶ ἑκατὸν Ζακύνθιοι καὶ ἄλλοι ὑπὸ τοὺς Καβασαίους. Πάρόντες οἱ υἱοὶ Κολοκοτρώνου Πάνος καὶ Ἰωάννης ἠθικὴν μᾶλλον συνδρομὴν ἔφερον. Τοὺς δὲ Λαλαίους, περὶ τοὺς χιλίους λογιζομένους, ἠκολούθουν κατ' ἀνάγκην καὶ διακόσιοι χωρικοὶ ἐκ τῶν πέριξ τοῦ Λάλα, ὡς ἀκινήτων ἔτι μενόντων διὰ τὴν δεινὴν θέσιν, ἐν ᾗ ὑπῆρχον.

Ἀπέναντι τῆς πόλεως ταύτης καὶ ἐν ἀποστήματί τινι τοποθετηθέντες τῇ 2 ἀπριλίου οἱ Λαλαῖοι, ἐζήτησαν παρὰ τῶν Πυργίων «γῆν καὶ ὕδωρ» ἀπειλοῦντες, ὅτι θύσουσιν ἄλλως καὶ ἀπολέσουσι, νίπτοντες τὰς χεῖρας αὐτῶν ἀπὸ τοῦ κρίματος. Οἱ πρώτιστοι τῶν Πυργίων Βιλαέτης, Παπασταθόπουλος, Κρεστενίτης, καὶ Μητσόπουλος, ὡς καὶ οἱ υἱοὶ Κολοκοτρῶναι, Μοσχούλας καὶ Καβασαῖοι, ἀπεκρίθησαν εὐθὺς, ὅτι πολεμήσουσι, καὶ συνεβούλευσαν μάλιστα τοῖς Λαλαίοις, ἵνα προσελθόντες ἐκεῖνοι προσκυνήσωσι, πρὶν ἢ ἀπολεσθῶσι. Ἡ ἀπάντησις ἦτο γενναία· ἀλλὰ συνεφώνει καὶ πρὸς τὰ πράγματα, ἐν ᾧ ἡ ὅλη δύναμις τῶν Πυργίων συνίστατο ἐκ πεντακοσίων πεντήκοντα, καὶ τούτων πρωτοπείρων ὡσεπιτοπλεῖστον; Ὁ ἐνθουσιασμὸς ἦτο ἐπαινετός· ἀλλὰ συνωδεύετο καὶ μετὰ τῆς πολεμικῆς προνοίας;

Ἀδιαφορήσαντες οἱ Πύργιοι περί τε τῆς ἀμέσου ἀποχωρήσεως τῶν γυναικοπαίδων καὶ τῆς μεταφορᾶς τῶν ἀναγκαιοτέρων κινητῶν, συνήχθησαν κατὰ τοὺς ἄλωνας καὶ ἐκεῖ συνεζήτουν περὶ τῶν καταληπτέων θέσεων· ἐγνωμοδότουν δ', ὅπως ὀχυρωθῶσιν, οἱ μὲν ἐν ταῖς οἰκίαις τῆς πόλεως, οἱ δὲ ἐκτὸς κατὰ τοὺς ἀμπελῶνας, ἀνοίγοντες

χάνδακας καὶ σκάπτοντες βόθρους, κοινῶς λεγομένους «γούβας». Ἀλλ', ἂν ἐννοῆται τῶν χανδάκων ἡ ἀνάγκη, ἡ τῶν βόθρων ὁποία τις ἦν; Καὶ, ἂν ἀπέβλεπον τὸ ἱππικὸν τοῦ ἐχθροῦ οἱ γνωμοδοτοῦντες περὶ αὐτῶν, ὁπόσοι ἆρα ἀπῃτοῦντο οἱ βόθροι, ἵνα φέρωσιν ἀποτέλεσμά τι; Οἱ πλείους ἐν τοσούτῳ συνεφώνησαν περὶ τῆς ὀχυρώσεως ἑαυτῶν ἐν τῇ πόλει. Ἀλλ' ἀναστὰς εἷς, Ἀγγελῆς Δυβραῖος ὀνόματι καὶ ἔμπορος τὸ ἐπάγγελμα, ἀπετάθη πρὸς ἅπαντας ἐντόνως εἰπών: «Εἶ»ναι ντροπὴ νὰ ὀχυρωθοῦμε σὰν γυναῖκες μέσ' ς' τὰ σπίτια! Πρέ»πει νὰ δείξωμε στῆθος ς' τὸν ἐχθρὸν ὡς ἄντρες! Ἐγὼ πρῶτος θέ»νω τὸ παράδειγμα! Ἡ φιλοτιμία ἐντεῦθεν ὑπεχρέωσεν ἅπαντας, ὅπως καταλάβωσι τὰς ἔξω τῆς πόλεως θέσεις.

Ἡρώτων δὲ τῆς ἐπιούσης, 3 ἀπριλίου, οἱ Λαλαῖοι τριμερεῖς σχηματισθέντες ἐπέπεσον, καὶ μετὰ ὀλίγην ἀντίστασιν ἐξέβαλον τῶν θέσεων τοὺς Πυργίους, ἐξ ὧν περὶ τοὺς διακοσίους προέφθασαν καταλαβόντες διαφόρους τῆς πόλεως ἐκ τῶν ὀχυρωτέρων οἰκίας, οἱ δ' ἄλλοι μετὰ Παπασταθοπούλου καὶ τοῦ Κρεστενίτου κατέφυγον εἰς τὴν μονὴν Σκαφιδιᾶς καὶ τοὺς πλησίον λιμένας. Τότε ἐκενώθη καὶ ἡ πόλις κακῶς, πλοῖα δὲ ζακύνθια ἔσωσαν ἀπὸ τοῦ θανάτου καὶ τῆς αἰχμαλωσίας πολὺ πλῆθος. Πρὸς τοῦτο συνέδραμον οὐχ ἧττον δύο τινά· πρῶτον, ὅτι οἱ ἐν ταῖς οἰκίαις κλεισθέντες Βιλαέτης, Μοσχούλας, Κολοκοτρῶναι, Καβασαῖοι καὶ Μητσόπουλος ἐπησχόλησαν τοὺς εἰσβαλόντας Λαλαίους ἐπὶ ὀκτὼ ὥρας· καὶ δεύτερον, διότι οἱ Λαλαῖοι ἐπεδόθησαν μᾶλλον εἰς τὴν διαρπαγὴν τῶν ἀφρουρήτων οἰκιῶν, τῶν ἐργαστηρίων καὶ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ ζώων. Ἐπὶ τέλους οἱ ἐχθροί, ἀπωθήσαντες διὰ τῆς πυρκαϊᾶς καὶ τοὺς κλεισθέντας, ὅλην διήρπασαν καὶ κατέστρεψαν τὴν πόλιν, φονεύσαντες καὶ αἰχμαλωτίσαντες περὶ τοὺς πεντήκοντα ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδία. Τῶν ζώων ἡ λαφυραγωγία ἐγένετο ἄπειρος. Μεθ' ὅλων δ' αὐτῶν ἐπανῆλθον εἰς τὸ Λάλα ἐν θριάμβῳ, ἀπολέσαντες μόνους πέντε. Οἱ δὲ υἱοὶ Κολοκοτρώνου ἀνεχώρησαν πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ πατρὸς αὐτῶν κατὰ τὴν Γόρτυνα.

Ἀλαζονευόμενοι, καὶ εὐλόγως, ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐπιτυχιῶν, οἱ Λαλαῖοι ἀπεφάσισαν, ὅπως λεηλατήσωσι καὶ τὴν κωμόπολιν Ἔλος (Ἀγουλινίτσαν), κειμένην παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀλφειοῦ καὶ μεγάλην ἔχουσαν λιμνοθάλασσαν πολλῆς ἁλιείας. Ὡς ὁ Βιλαέτης τῶν τοῦ Πύργου, οὕτω καὶ ὁ Μοσχούλας τῶν ἐνόπλων αὐτῆς ἡγεῖτο, μὴ

συγκρινόμενος μὲν μετὰ τούτου ἐπὶ ἀνδρείᾳ, ἔχων ὅμως πᾶτριωτισμὸν καὶ αὐταπάρνησιν ἐπίζηλον. Καὶ τὴν μὲν κωμόπολιν ἐκράτουν οἱ Ἦλεοι καί τινες Πύργιοι ὑπὸ τὸν Μοσχούλαν· τὴν δ' ὀχυρὰν καὶ δυσδιάβατον θέσιν τοῦ Κλειδίου κατεῖχον ἑβδομήκοντα Κυπαρίσσιοι καὶ Φιλιατρινοὶ ὑπὸ τὸν Δημήτριον Κινᾶν καὶ Ἀναγνώστην Δονᾶν, ὡς καὶ ἄλλοι τόσοι Πύργιοι ὑπὸ τὸν Παπασταθόπουλον. Ἀλλ' ἐκστρατεύσαντες οἱ Λαλαῖοι τῇ 24 ἀπριλίου, ἔλαθον διαβάντες νυκτὸς τὸν Ἀλφειὸν, καὶ τὴν κωμόπολιν προσέβαλον τῇ ἐπιούσῃ, καίοντες καὶ λαφυραγωγοῦντες τὰς μὴ κατεσχημένας παρὰ τῶν Ἑλλήνων οἰκίας. Ὁ Μοσχούλας ἀνθίστατο καρτερικῶς, καὶ οἱ ἐν τῷ Κλειδίῳ εἰδοποιηθέντες ἔδραμον ἄνευ ἀναβολῆς πρὸς βοήθειαν. Φθάσαντες δὲ ἄνω τῆς κωμοπόλεως ἐπὶ τοῦ λόφου, Δάρδιζα καλουμένου, εὗρον σκοπούς τινας Τούρκους, οὓς ἐπυροβόλησαν· ἀντιπυροβολήσαντες δὲ καὶ οἱ Τοῦρκοι, ἐβόησαν ἀλβανιστί: «*Ἔρδε Μαριάτμπεη μὲ Μαριάτεγε ! ἴκιτι !*» (Ἦλθεν ὁ ἡγεμὼν τῆς Μάνης μετὰ Μανιατῶν! φεύγετε!) Ἐπειδὴ οἱ Κυπαρίσσιοι καὶ Φιλιατρινοὶ ἐφόρουν βράκη μελαμβαφῆ, ὡς οἱ Λάκωνες, ἔφερον δὲ καὶ σημαίας ἐρυθρὰς δύο, οἱ σκοποὶ τῶν Λαλαίων ὑπέλαβον αὐτοὺς ἄλλους Λάκωνας, καὶ αἴτιοι ἐγένοντο, ὅπως τραπῶσιν εἰς φυγὴν ἄτακτον ἅπαντες οἱ Λαλαῖοι, ἀφ' οὗ οὐκ ἴσχυσαν μάλιστα κατὰ τοῦ Μοσχούλα. Τότε οἱ ἔξω Ἕλληνες κατέλαβον τὸ στενὸν Ἁγιάννης· συγχρόνως ἐξῆλθον καὶ οἱ ἔσω, καὶ ὅλοι ὁμοῦ κτυπήσαντες τοὺς ἐχθροὺς, διαβαίνοντας δρομαίους εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Βολάνζης, ἐθανάτωσαν ἐννέα καὶ ἐζώγρησαν δεκατρεῖς. Κατὰ πρῶτον ἤδη ἔστρεψαν οἱ Λαλαῖοι νῶτα πρὸς τοὺς Ἕλληνας (α).

Ἡ περίστασις αὕτη κατὰ πολὺ ἐνεψύχωσε τοὺς πεδινοὺς τῆς Ἠλείας. Ἐν τῇ Βολάνζῃ συνεκροτήθη παρὰ τῶν Ἐλέων, Πυργίων καὶ Τριφυλίων ἓν σῶμα ὑπὸ ἑξακοσίων· ἕτεροι δὲ Πύργιοι διακόσιοι ὑπὸ τὸν Παπασταθόπουλον, Κρεστενίτην καὶ Μητσόπουλον κατέλαβον τὴν θέσιν Βέχρου, καὶ διαβάντες ἐκεῖθεν τὸν Ἀλφειὸν ἔκαυσαν τὸ χωρίον Φλῶκα. Μετὰ πέντε δ' ἡμέρας οἱ Λαλαῖοι ἀπελθόντες ἐκ δευτέρου εἰς τὸν Πῦργον, ἔλαβον γεννήματα καὶ ἄλλα λάφυρα, καὶ μετ' εὐμενείας ἐδέχθησαν χωρικούς τινας πεδινοὺς, οἵτινες ὑπεκρίθησαν ὑποταγὴν, ἵν' ἀποφύγωσι τὴν ληλασίαν καὶ τὴν καταστροφήν. Διαβάντες δὲ ἔπειτα τὸν Ἀλφειὸν κατὰ τὴν θέσιν Βέχρου, ἐλαφυραγώγησαν τὰ κάτω χωρία τῆς Ὀλυμπίας καὶ ᾐχμαλώτι-

σαν μέχρι τῶν τεσσαράκοντα ἀόπλων καὶ γυναικοπαίδων.

Ἀλλ' ἡ πολιορκία τῶν Πατρῶν σπουδαιότερα ἤδη παρουσιάζει πράγματα. Ὁ

Ἰουσοὺφ πασσᾶς

Διετέλει ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Ἰωαννίνων εἷς τῶν πολλῶν βέγλιδων, τῶν διορισθέντων κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ἦν δὲ υἱὸς τοῦ ποτὲ περιωνύμου καὶ ἰσχυροῦ δυνάστου ἐν Σέρραις Ἰσμαὴλ βεγῆ, καθ' ὑπερβολὴν ἀλαζὼν καὶ καλῶς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γνωρίζων. Τὸν οἶκον αὐτοῦ, ὡς ἀπολαύοντα μεγάλην ἐπιρροὴν, ἐπεβουλεύετο πάντοτε ὁ Ἀλῆ πασσᾶς· καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τοῦ 1820 προσηνέχθη ὁ Ἰουσοὺφ βεγῆς τῷ σουλτάνῳ ὄργανον πρόθυμον καὶ λίαν ὠφέλιμον. Ἀλλ' ὁ μᾶλλον ἀγέρωχος Χουρσὴτ πασσᾶς, μὴ ὑποφέρων τὴν ἀλαζονείαν αὐτοῦ καὶ τὸ ἀνοικονόμητον τοῦ τρόπου, ἀπεμάκρυνεν ἐπὶ τέλους ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἰωαννίνων, προκαλέσας τὸν διορισμὸν τούτου ὡς σατράπου τῆς Εὐβοίας, ὅτε ἡ Πελοπόννησος ἀκίνητος ἔτι ἦν, καὶ ἡ ἡσυχία ἐκυρίευε καθ' ὅλην τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα.

Μεταβαίνων οὕτως εἰς τὴν Εὔβοιαν ὁ Ἰουσοὺφ πασσᾶς, ἔμαθε καθ' ὁδὸν, ἐν τῷ Ἀγρινίῳ φθάσας, τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου καὶ τὴν ἀκρόπολιν τῶν Πατρῶν πολιορκουμένην. Συνέπεσεν ὅπως συμπολιορκῶνται ἐν αὐτῇ καὶ μέχρι τῶν ἑκατὸν Τούρκων τοῦ Ἀγρινίου, μισθωτῶν ὄντων παρὰ τοῖς ἐν Πάτραις ἀγάδαις. Ὁ Ἰουσοὺφ τότε, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ βλέπων τὴν ἀνάγκην, ἵνα βοηθήσῃ τοῖς Τούρκοις τῶν Πατρῶν, πλησίον ἤδη ὢν καὶ περὶ αὐτὸν ἔχων ἑξακοσίους ὁπλοφόρους, καὶ συγχρόνως παρακαλούμενος παρὰ τῶν Τούρκων τοῦ Ἀγρινίου, συγγενῶν καὶ οἰκείων ὄντων τοῖς ἐν Πάτραις, μετέβαλε διεύθυνσιν· καὶ παρὰ μὲν τοῦ Χουρσὴτ πασσᾶ ἐπεκαλέσθη τὰς ἀνηκούσας διαταγὰς, ὑποβάλλων τὴν ἔκτακτον ταύτην καὶ μεγάλην παρουσιασθεῖσαν ἀνάγκην· πρὸς δὲ τὸν ἐν Εὐβοίᾳ τοποτηρητὴν ἑαυτοῦ (καϊμακάμην) διέταξε τὴν ταχυτέραν ἀποστολὴν καὶ στρατιωτῶν καὶ ἄλλων ὑλικῶν μέσων.

Τὸν ταχυδρόμον τοὐτου, κομίζοντα τὰς διαταγὰς αὐτὰς, συνέλαβεν ὁ Πανουριᾶς παρὰ τὴν Ἄμφισσαν καὶ ἐθανάτωσε, τὰ δὲ ἔγγραφα ἀπέστειλε πρὸς τοὺς πολιορκοῦντας τὰς Πάτρας, ὅπως ὁδηγηθῶσι. Ἐκ πρώτης τῆς περιστάσεως αὐτῆς πληροφορηθέντες τὰ περὶ Ἰουσοὺφ πασ-

σᾶ ὁ Γερμανὸς, Ζαήμης καὶ λοιποὶ, ἔγραψαν εὐθὺς τοῖς Μεσολογγίταις, ἵνα ἀποσύρωσι κἂν τὰ πλοιάρια αὐτῶν εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, προφασιζόμενοι παρὰ τοῖς Τούρκοις λόγους ἄλλους ἐμπορείας καὶ ἁλιείας, ἐὰν μὴ δύνανται ἔτι ὁπλισθῆναι, ὅπως καταστῇ οὕτω ἀδύνατος τοῦ ἐχθροῦ ἡ μετάβασις. Ὑπισχνοῦντο δὲ οἱ Ἀχαιοὶ καὶ τὴν χρηματικὴν ἀποζημίωσιν τῆς προκυψομένης ἀργίας τῶν πλοιαρίων. Δυστυχῶς ἡ αἴτησις αὕτη καὶ ἡ ὑπόσχεσις τῶν Ἀχαιῶν οὐδόλως εἰσηκούσθη· οἱ Μεσολογγῖται ἐδέχθησαν τὸν Ἰουσοὺφ πασσᾶν· οἱ δ' Ἀχαιοὶ ἀπεφάσισαν τὴν ἀποστολὴν ἰδίας δυνάμεως εἰς τὴν Κακὴν Σκάλαν τῆς Αἰτωλίας, ὅπως κτυπήσῃ τὴν ἐκεῖθεν διέλευσιν τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ διὰ τὸ Ἀντίῤῥιον. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο συνεχώρησαν οἱ Αἰτωλοὶ τὰ μέτρον, καὶ τὸ πλεῖστον τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ μετεβίβασαν ἐπὶ τῶν πλοιαρίων αὐτῶν εἰς τὸ Ἀνεμόῤῥιον, καὶ ἐκεῖθεν τόν τε Ἰουσοὺφ πασσᾶν καὶ τοὺς ἑξακοσίους αὐτοῦ εἰς τὸ Ῥῖον, εἰρεσίᾳ ὡσεπιπολὺ χρώμενοι.

Ὁ Ἰουσοὺφ πασσᾶς τότε ἀποπειρώμενος ἔγραψε πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς πολιαρκίας τῶν Πατρῶν, ἀγγέλλων τὴν ἔλευσιν ἑαυτοῦ καὶ ἐρωτῶν τὰς αἰτίας, δι' ἃς ἐβιάσθησαν οὗτοι εἰς κίνημα τοιοῦτο. «Ἐὰν, παρετήρει, προέρχωνται αὗται ἀπὸ τῶν Τούρκων, καταγγείλατέ μοι τοὺς αἰτίους, καὶ ἐγὼ τιμωρῶ αὐτούς· ἐὰν δὲ παρεσύρθητε ἐξ ἀπάτης, ἄφετε τὰ ὅπλα, ἐπανέλθετε ἥσυχοι εἰς τὰς οἰκίας ὑμῶν, καὶ ἐγὼ ὑπισχνοῦμαι πᾶσιν ἀμνηστείαν προσωπικὴν καὶ τὴν ἐπανόρθωσιν τῶν πραγμάτων». Ἀλλ' ἀπεκρίθησαν οἱ Ἀχαιοί: «Αἰτία μὲν τοῦ πολέμου εἰσὶ βεβαίως οἱ Τοῦρκοι· ἅπαξ δὲ λαβόντες ἡμεῖς τὰ ὅπλα, ἀπόφασιν ἔχομεν ἀμετάθετον, ἵνα ἐλευθερωθῶμεν ἀπὸ τυραννίας ταιαύτης, ἢ ἀποθάνωμεν ἐπὶ τῶν ὅπλων». Ἀμέσως δ' ἀπέστειλαν ὑπὲρ τοὺς τετρακοσίους πρὸς ἀσφάλειαν τῆς ὁδοῦ μεταξὺ Πατρῶν καὶ Ῥίου. Τούτων δὲ λειποτακτησάντων μετὰ μίαν ἡμέραν, ἀπεφασίσθη, ἵνα μεταβῶσι μὲν εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην ὁ Ζαήμης μετὰ τῶν Καλαβρυτινῶν καὶ ὁ Λόντος μετὰ τῶν Αἰγιέων, μείνωσι δ' ἐν τῇ πόλει τῶν Πατρῶν οἱ Πατρεῖς καὶ οἱ Ἰόνιοι. Ἀλλά τις ἔρις δυστυχὴς τοῦ Γερμανοῦ καὶ Παπαδιαμαντοπούλου, γεννηθεῖσα τότε, ἐκώλυσε τούτους τῆς ἀναγκαίας αὐτῆς ὑπηρεσίας.

Τὴν ἐπίθεσιν ταῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ ἐνεθάῤῥυνε μᾶλλον ἄλλη τις περίστασις. Καθ' ἃς ἡμέρας προώδευεν ἡ πολιορκία τῶν Πατρῶν, οἱ ἀρχηγοὶ ταύτης ἔγραψαν τοῖς ἐν τῇ ἀκροπόλει, ὅπως καταθέσωσι τὰ

ὅπλα, παραδώσωσι τὸ φρούριον καὶ καταβῶσιν εἰς τὰς ἑστίας αὐτῶν ἥσυχοι, ἢ ἀπέλθωσιν, ὅπου ἂν θέλωσι, πρὶν ἢ καταστῶσι τὰ πράγματα δεινότερα. « .. Ὅταν φθάσητε, ἔλεγον, εἰς ἐκείνην τὴν »ὥραν, θέλετε ἀπεράσει ὅλοι ἐν στόματι μαχαίρας» (α). Οἱ Τοῦρκοι, οὐχὶ τόσῳ γενναιοψυχοῦντες, ὅσῳ πεπληροφορημένοι βεβαίως περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ παρ' ἄλλων τε καὶ πρὸ πάντων παρὰ τοῦ Φιλίππου Γρὴν, αὐθημερὸν ἀπεκρίθησαν ἀρνούμενοι συντόμως μὲν παρὰ τὴν συνήθειαν ἑαυτῶν, ὑβριστικῶς δὲ, οὐδενὸς ὑπογραφομένου· « ... *Καὶ τάλος πάντων*, ἔλεγον, *εἰς ποῖον νὰ πα»ραδώσωμεν τὸ κάστρον; εἰς τοὺς σκλάβους τοῦ βασιλέως μας, ἢ »εἰς τοὺς σκαφτιάδαις μας;*» (β)

Ἐντεῦθεν οἱ Ἀχαιοὶ ἐπετάχυνον τὸ τέλας τῆς ὑπονόμου πρὸς ἐσπήδησιν τοῦ φρουρίου, πρὶν ἢ κινηθῇ ὁ Ἰουσοὺφ πασσᾶς ἀπὸ τοῦ Ῥίου· τὸ δὲ τηλεβολοστάσιον ἐνήργει δραστηριώτερον. Ταῦτα βλέπων ὁ Φίλιππος Γρὴν, βρεττανικὸς πρόξενος ἐν Πάτραις, ἀπέστειλεν εἰς τὸ Ῥῖον νυκτὸς καὶ διὰ πλοίου τὸν Βάρθολδον (Βαρθολομαῖον), ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ διερμηνέα τοῦ προξενείου, βεβαιῶν τὸν Ἰουσοὺφ πασσᾶν περὶ τοῦ ἐσχάτου κινδύνου τῆς ἀκροπόλεως, ἐὰν μὴ προφθάσῃ τάχιστα εἰς βοήθειαν, καὶ περὶ τοῦ ἀπροφυλάκτου τῆς ἀγούσης εἰς τὴν πόλιν ὁδοῦ· συγχρόνως δὲ προεμήθευσεν αὐτῷ καὶ σημεῖα δίχροα, οἷα οἱ Ἕλληνες ἔφερον, ὅπως οἱ στρατιῶται τούτου ἀπατήσωσι τοὺς πολιορκητὰς, εἰσερχόμενοι εἰς τὴν πόλιν αἴφνης. Ὁ Γρὴν προσέτι, καίτοι Χριστιανὸς χριστιανικοῦ κράτους ὑπάλληλος, οὐδέποτε ἐπαύσατο ἀποθαρρύνων τοὺς Ἕλληνας, καὶ καθ' ἑκάστην ὡς ἐπισήμους εἰδήσεις ἐκήρυσσε καὶ διέδιδε, νῦν μὲν ὅτι πολυάριθμος τουρκικὸς στρατὸς κατέβη εἰς Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν, νῦν δ' ὅτι μέγας τουρκικὸς στόλος ἐπλησίασε τῇ Πελοποννήσῳ καὶ τὴν Μεσσηνίαν παραπλέει, φέρων καὶ ἑτέρας πρὸς ἀπόβασιν δυνάμεις.

Ὁδηγηθεὶς οὕτω καὶ ἐμψυχωθεὶς ἔτι πλέον ὁ Ἰουσοὺφ πασσᾶς, ἐκίνησε τῇ αὐτῇ νυκτὶ ἐπὶ κεφαλῆς ὀκτακοσίων περίπου, καὶ εἰς τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως ἔφθασε, μόλις ἐπιφωσκούσης τῆς 3 ἀπριλίου, ἡμέρας κυριακῆς τῶν Βαΐων. Καταπλαγέντες οἱ πολιαρχηταὶ ἐκ τοῦ φαινομένου αὐτοῦ, ἐν πλήρει εὐθὺς ἐτέθησαν ἀνωμαλίᾳ, ἐγκατέλειψαν τὰς θέσεις καὶ τὸ τηλεβολοστάσιον καὶ ἤρξαντο διασκορπίζεσθαι. Οἱ περὶ τὸν Ἰουσοὺφ πασσᾶν ἤδη ἐνωθέντων καὶ τῶν τῆς ἀκροπόλεως, ἐπεχείρησαν καίοντες τὸ ἔπαρα τῆς

πόλεως. Αἱ παραλίαι, οἱ ἀγροὶ καὶ οἱ χάνδακες τῆς πεδιάδος ἐπλη-
ρώθησαν ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων. Ὅν τινα οἱ Τοῦρκοι συνε-
λάμβανον, ἢ κατεκρεούργουν, ἢ ἔρριπτον χαμαὶ καὶ ἔσφαττον ὡς
ζῶον. Τὰ θυσιαστήρια τοῦ Θεοῦ μετέβαλον εἰς ἀποπάτους καὶ εἰς κα-
ταγώγια ἀσελγείας· τὰς ἁγίας εἰκόνας τῶν ναῶν συντρίβοντες κα-
θόβριζον, καὶ διὰ τῶν ἱερῶν ἀμφίων περιέβαλλον τοὺς κύνας· πατέρα
δὲ καὶ υἱὸν, τὸν Μῆτρον Βεγουλόπουλον, ἀναπείραντες ἤναψαν πυ-
ρὰν, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους Ἕλληνας ἐβίασαν, ἵνα ψήσωσι τούτους,
τὸν ἕνα κατόπι τοῦ ἄλλου. Ῥέρων τις, Βαρδούκας λεγόμενος, κατ' ὤ-
κει πλησίον τοῦ ἀγγλικοῦ προξενείου, ἀσθενῶν τότε. Ἡ γυνὴ τού-
του ἀπελθοῦσα ἐδέετο τοῦ Φιλίππου Γρὴν, ἵνα δεχθῇ ἐν αὐτῷ τὸν
γέροντα ἀσθενῆ καὶ ἑαυτήν· ἀπέτυχεν ὅμως, κλεισθείσης τῆς θύρας·
ἐπανερχομένη δὲ συνελήφθη, καὶ κεκομμένην ἤδη τὴν κεφαλὴν τοῦ
γέροντος συζύγου αὐτῆς ἐβίασαν οἱ Τοῦρκοι ἵνα περιφέρῃ ἐν ταῖς ἀ-
γυιαῖς ὑψουμένην ἐπὶ ξύλου. Τίς δύναται τὴν λεπτομερῆ διήγησιν το-
σούτων ἄλλων ἀπανθρώπων ἀνοσιουργημάτων; Μέρος τῶν Τούρκων,
ἐπ' ἐλπίδι καὶ ἄλλης λαφυραγωγίας καὶ ἄλλης αἰχμαλωσίας γυναι-
κοπαίδων, προεχώρησε μέχρι τῆς μονῆς Γηροκομείου καὶ τοῦ χω-
ρίου Ἐγλυκάδος, ἀλλ' οὐδενὸς ἔτυχε. Ἀδύνατον ἐγένετο, ὅπως οἱ
ἀρχηγοὶ τῶν Ἑλλήνων συνάψωσι μέρος τοὐλάχιστον τοῦ στρατοῦ
καὶ καταλάβωσι τῆς πόλεως τὰς δυνατωτέρας οἰκίας. Μόνοι οἱ ἀ-
δελφοὶ Κουμανιῶται, ἐξαιρουμένου τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ οἱ ἐκ τῆς
Ἀκαρνανίας τυχόντες ἐκεῖ Χασαπκῖοι, κλεισθέντες κατὰ τὸ μέρος
τῆς Ἀλεξιωτίσσης καὶ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ἐπολέμησαν ἀνδρεῖοι
καὶ ἱκανοὺς ἐφόνευσαν Τούρκους, τοὺς πλείστους φέροντας τὰ δίχροα
σημεῖα τοῦ Γρήν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι, ὡς καὶ οἱ μόνους ἤδη τοὺς σω-
ματοφύλακας αὐτῶν ἔχοντες ἀρχηγοὶ, ἀπελπισθέντες ἀπὸ πάσης
ἔξωθεν βοηθείας καὶ βεβιασμένοι μᾶλλον ὑπὸ τῆς πυρκαϊᾶς, χαλε-
πῶς διεσώθησαν, ἐξελθόντες τῆς πόλεως περὶ τὸ δῆλυ μακρὰν ἡμι-
σείας ὥρας. Δευτέρα κατεβλήθη προσπάθεια περὶ συσσωματώσεώς
τινος καὶ ἐπανόδου εἰς τὴν πόλιν· καὶ ταύτης ὅμως ματαιωθείσης,
ἀνεχώρησαν πλήρεις ἀγανακτήσεως καὶ λύπης ὁ μὲν Γερμανὸς (α) καὶ
Ζαήμης εἰς Νεζερὰ, ὁ δὲ Λόντος πρὸς τὴν Αἰγιαλείαν, ὅθεν ἦνώθη
μετὰ τῶν ἄλλων ἐν τοῖς Νεζεροῖς, ὁ δὲ Κερνίκης Προκόπιος εἰς Κα-
λάβρυτα καὶ ἄλλοι ἀλλαχοῦ, ὅλοι δὲ ἐστερημένοι πάσης ἀποσκευῆς
καὶ πολεμοφοδίων. Ἐν τοῖς Νεζεροῖς ἀπηγχονίσθησαν τότε δύο

γραμματοκομισταὶ τῶν Λαλαίων πρὸς τοὺς ἐν Πάτραις Τούρκους. Συνελήφθησαν κατόπι καὶ ἕτεροι, φέροντες προσκυνοχάρτια τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ εἰς διάφορα τῆς ἐπαρχίας χωρία.

Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 3 πρὸς τὴν 4 ἀπριλίου οἱ περὶ τὸν Ἰουσοὺφ πασσᾶν ἀπεσύρθησαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ὑπονοοῦντες ἔφοδόν τινα νυκτερινὴν τῶν Ἑλλήνων. Ἡμέρας δὲ γενομένης, κατέβησαν, καὶ παρά τινας ἄλλας ἐπυρπόλησαν καὶ τὴν τοῦ ῥωσσικοῦ προξενείου οἰκίαν, εἰς ἣν εἰσελθόντες μετὰ τῶν Τούρκων καὶ Γρὴν καὶ Σέλην ἠρεύνων περὶ γραμμάτων. Ὀπόσῳ οἱ Χριστιανοὶ οὗτοι ἠγάλλοντο ἐπὶ τῇ γυμνώσει τῶν οἰκιῶν καὶ ἐργαστηρίων διαφόρων ἐμπορευμάτων, ὡς ἂν μὴ ἤρκουν αἱ ἐπιβουλαὶ καὶ προδοσίαι, ὅσας ἀπ' ἀρχῆς ἔπραττον κατὰ τῶν Ἀχαιῶν! Αὐτοὶ πραγματικῶς ἐγένοντο οἱ κληρονόμοι ὅλης τῆς καταστάσεως τῶν Πατρέων, ἀγοράζοντες παρὰ τῶν Τούρκων τὸ μὲν ἔλαιον πρὸς γρόσια ὀκτὼ τὸν χοέα (βαρέλαν), τὴν δὲ ἀσαφίδα πρὸς τάλληρα δεκαπέντε τὴν χιλιάδα, τὸν δὲ δεδουλευμένον χρυσὸν πρὸς γρόσια δύο τὸ δράμιον, τὸν ἄργυρον πρὸς λεπτὰ δέκα, τὸν χαλκὸν πρὸς εἴκοσι τὴν ὀκάν, καὶ καθεξῆς, λογιζομένης τῆς ζημίας τῶν Πατρέων ἐκ πολλῶν ἑκατομμυρίων. Ἀλλὰ καταισχύνει αὐτοὺς ἔτι μᾶλλον ἡ ἀπανθρωπία κατὰ τῶν γυναικῶν καὶ βρεφῶν, ὅσαι ἐζήτησαν μὲν ἄσυλον ἐν τοῖς προξενείοις τούτων, ἐγένοντο δὲ ἀπαράδεκτοι. Ὀπόση ἐξ ἐναντίας ὀφείλεται τιμὴ καὶ εὐγνωμοσύνη τῷ προξένῳ τῆς Γαλλίας Βουκεβίλ, δι' ἣν ἔδειξε φιλανθρωπίαν χριστιανικὴν καὶ ἀγαθότητα καρδίας, παραδεχθεὶς καὶ διαφυλάξας πολλοὺς ἀδυνάτους. Ἀλλ' ἐκορέσθη ὁ Φίλιππος Γρὴν μέχρι τούτων ὅλων; Οὐδαμῶς. Συχνάκις ἐπισκεπτόμενος τὸν Ἰουσοὺφ πασσᾶν, οὐδὲν ἄλλο θερμότερον εἰσηγεῖτο, εἰμὴ τὸν θάνατον κατὰ τῶν Ἑλλήνων. «*Μὴ περιμένῃς*, ἔλεγε, *παρ' αὐτῶν ἄλλο ἢ ἐπιβουλήν*». Διὰ τοῦτο, ὡς φαίνεται, ὁ Ἰουσοὺφ πασσᾶς ἀπεκεφάλισεν ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἓξ Ἕλληνας πρὸ τῆς θύρας τῆς οἰκίας αὐτοῦ, καθ' ἣν στιγμὴν ἐξήρχετο ταύτης ὁ Φίλιππος Γρή.

Τῇ ἰδίᾳ ἡμέρᾳ τῆς 3 ἀπριλίου κατέπλευσαν εἰς τὰς Πάτρας καὶ ἓξ πλοῖα πολεμικὰ ἐκ τοῦ ἐν Συβότοις στολίσκου, τὰ μὲν δύο ὀλίγῳ μετὰ τὴν προσβολὴν τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ, τὰ δὲ τέσσαρα μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου. Τῶν πλοίων αὐτῶν ἡ παρουσία συνέτεινεν οὐχὶ ὀλίγον πρὸς τὴν πλήρη ἀψύχωσιν καὶ διάλυσιν τῶν Ἑλλήνων. Μόνος ὁ Καρατσᾶς ἠδυνήθη καθέξαι πλησίον τῶν Πατρῶν θέσιν τινὰ, προφυλάσσων ἐκεῖθεν τὰ πέριξ χωρία ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Τούρκων.

Τοιαύτη συνέβη ἡ πρώτη διάλυσις τῆς πολιορκίας τοῦ φρουρίου τῶν Πατρῶν, καθ' ἃς ἠλπίζετο ὥρας ἀναπόφευκτος ἡ πτῶσις τούτου. Ἠθικῶς μᾶλλον ἢ πολεμικῶς ἐπεβάρυνεν ἡ ἀτυχία αὕτη· δεινοτέραν δὲ ἀπετέλει ταύτην ἡ ἀκινησία τῆς Αἰτωλοακαρνανίας (α) καὶ Ὕδρας, ὅτε διὰ μὲν τῆς πρώτης ἐλευθέραν οἱ πολέμιοι εἶχον ἑκάστοτε τὴν διάβασιν, ἄνευ δὲ τῆς δευτέρας ἀδύνατος καθίστατο ὁ σχηματισμὸς στόλου καὶ ἡ ὑπεράσπισις τῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου. Ἐντεῦθεν τὸ ἠθικὸν τῶν Πελοποννησίων καταβεβλημένον ἦτο, πᾶσα δὲ ἄλλη σκέψις ὑπεχώρει ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Ὕδρας. Ἀλλ' εὐτυχεῖς ἤθελον εἶσθαι οἱ Πελοποννήσιοι, ἐὰν μόναι περιεστοίχιζον τούτους αἱ περιπέτειαι αὗται. Παρὰ τοὺς φανεροὺς πολεμίους εἶχον ἤδη οὗτοι καὶ τοὺς δολοφόνους ἐκείνους, καθ' ὧν ἀδύνατοι ἦσαν προλαμβάνειν τὰς ἐπιβουλὰς ὡς ἐκ τοῦ ἀφανοῦς γινομένας, ἢ ἐκδικεῖσθαι τὰ πρόσωπα ὡς ἰσχυρὰ ὄντα.

Διὰ ταῦτα περὶ μὲν τῆς ἀνάγκης τῆς ναυτικῆς βοηθείας ἐπεκαλέσθησαν τοὺς Πετσιώτας οἵτε Ἀχαιοὶ καὶ ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης (6), ἤτοι τὰ δύο διευθυντήρια τῆς Ἀχαΐας καὶ Μεσσηνίας· περὶ δὲ τῆς Αἰτωλοακαρνανίας ἰδίως ἐπεμελοῦντο οἱ Ἀχαιοὶ δι' ἀποστολῶν προσωπικῶν καὶ γραμμάτων· κατὰ δὲ τῶν ἐπιβούλων καὶ δολοφόνων τοῦ ἀγῶνος διεμαρτυρήθησαν κατόπιν, ἀφ' οὗ ἐπῆλθε μάλιστα καὶ ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς. Καταχωρίζομεν ἐνταῦθα τὴν διαμαρτυρίαν αὐτῶν, ὡς ἔγγραφον τόσῳ οὐσιῶδες, ὅσῳ περιλαμβάνει μίαν πρὸς μίαν τὰς πράξεις τῶν Χριστιανοτούρκων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ καθαρὸν ἐκτίθησι τὸ ἱστορικὸν τῆς ἐπιτυχοῦς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ (γ).

«Κύριε Φίλιππε Γκρὴν, εἰς Πάτρας διωρισμένε κόνσολ παρὰ τοῦ ἰσχυροῦ Βρεττανικοῦ Κράτους.

«Τὰ δίκαια, ἅτινα μᾶς ἐβίασαν νὰ λάβωμεν εἰς τὰς χεῖρας τὰ ὅπλα ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ νὰ ὑπερασπισθῶμεν τὴν ζωήν μας καὶ τὴν οὐσίαν μας, τὴν ὁποίαν ἐζήτουν τυραννικῶς νὰ μᾶς τὴν ἀφαιρέσουν, σοὶ τὰ ἐκάμαμεν ἐγγράφως γνωστὰ εἰς Πάτρας περὶ τὰ τέλη τοῦ ἀπελθόντος μαρτίου, ὡς ἐκ τῆς ἀποκρίσεως δῆλον, τὴν ὁποίαν ἀπέστειλας ἡμῖν διὰ τοῦ δραγομάνου σου Βαρθολομαίου, ὅστις διὰ στόματος μᾶς

ἐβεβαίωσεν, ὅτι θέλει μείνῃ ἀδιάφορος εἰς τὰ μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν Ὀθωμανῶν, ἐν ὅσῳ τὸ Βρεττανικὸν κράτος μένει ἀδιάφορον. Πλὴν ἐν μὲν λόγοις ἔδωκας ὑπόσχεσιν ἀδιαφορίας, ἐν δὲ ἔργοις διατέθης ἐχθρικῶς εἰς τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων, καταπολεμῶν αὐτοὺς ἀδιακόπως διὰ μέσου κατασκόπων καὶ ἀνταποκρίσεως μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν, προδίδων πάντα τὰ κινήματα καὶ στοχασμοὺς ἡμῶν, διὰ νὰ προλαμβάνωσιν ἐγκαίρως οἱ πολέμιοι ἡμῶν καὶ τὰ ἀντιτρέπωσι διὰ τῆς ὁδηγίας σου.

«Ἔφθασε τότε τὸ πακέτο τοῦ Καπετὰν Οὔντερ (ἢ Χούντων) ἀπὸ Μάλταν, καὶ χωρὶς ἀναβολὴν καιροῦ τὸ ἐπέστειλες εἰς Πρέβεζαν, εἰδοποιῶν τὸν ἐκεῖ Καπετανάμπεη καὶ παρακινῶν νὰ ἀποστείλῃ βοήθειαν τοῖς Ὀθωμανοῖς, καθὼς καὶ ἔφθασεν εὐθὺς ἓν μπρίκι, ἓν κουρβέττον καὶ μία γαλιόττα.

«Ἔγραψας εὐθὺς εἰς τοὺς ἐν Ἰωαννίνοις Πασσιάδαις, καὶ ἀμέσως ἔφθασεν ὁ Ἰουσοὺφ Πασσᾶς καὶ ὁ Κεχαγιᾶς τοῦ Μεχμὲτ Πασσᾶ μὲ στρατιωτικὴν δύναμιν.

«Ἐν τοσούτῳ δὲν ἔπαυες κάθ' ἡμέραν νὰ στέλλῃς κρυφίως ἀνθρώπους σου εἰς τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ κεκλεισμένους Ὀθωμανοὺς, καὶ νὰ τοὺς ὁδηγῇς πάντα τὰ τρέχοντα, ἐν ᾧ πρὸς ἡμᾶς ἐδείκνυες πρὸς τὸ φαινόμενον ἀδιαφορίαν, καὶ ἐνόμιζες, ὅτι μᾶς λανθάνουν τὰ φρονήματά σου.

«Μᾶς ἐμπόδιζες πλαγίῳ τρόπῳ πάντα τὰ κινήματά μας.

«Σὲ ἐζητήσαμεν νὰ μᾶς πληρώσῃς τὰς σταφίδας τῶν ὁμογενῶν μας, ὁποῦ εἶχες προαγορασμένας καὶ αἱ διορίαι τῆς πληρωμῆς ἦσαν προαπερασμέναι, καὶ ἀπεκρίθης, ὅτι δὲν πληρόνεις.

«Ἀπέστειλας διὰ νυκτὸς εἰς τὸ Καστέλι τὸν ἀδελφόν σου καὶ δραγουμάνον σου, καὶ ἔφερε τὸν Ἰουσοὺφ Πασσᾶ, δεικνύων εἰς αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς εἰσόδου.

«Ἑτοίμασας κρυφίως σημεῖα ὅμοια μὲ ἐκεῖνα, ὁποῦ ἐφόρουν οἱ Χριστιανοὶ Ἕλληνες μὲ τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ, καὶ τὰ ἔδωκας τοῖς Ὀθωμανοῖς νὰ τὰ φοροῦν, διὰ νὰ ἀπατοῦν τοὺς ὁμογενεῖς μας.

«Τέλος πάντων ἔβαλαν πυρκαϊὰν εἰς ὅλην τὴν πόλιν διὰ τῆς παρακινήσεώς σου, ὅτε ὅλον τὸ πρᾶγμα, τόσον τῶν ὀσπητίων, ὅσαν καὶ τῶν ἐργαστηρίων, καθὼς καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ συστήματος, ἠρπάγη μέρος μὲν παρὰ τῶν Ὀθωμανῶν, τὸ περισσότερον δὲ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους σου, καὶ οὕτως κατεκάη ὅλη ἡ πόλις.

«Ὅθεν, καὶ ἐπειδὴ ἐμετεχειρίσθης πρᾶγμα ἐναντίον τοῦ ἀνθρωπίνου δικαιώματος καὶ ἐναντίον τῶν ἐθνικῶν νόμων καὶ ἐναντίον τῆς θελήσεως τοῦ ἰσχυροῦ Βρεττανικοῦ κράτους καὶ τῆς ὑποσχέσεως, ὁποῦ πρὸς ἡμᾶς ἔδωκας, καὶ ἔγινες αἴτιος μεγίστης φθορᾶς καὶ ζημίας πολλῶν μιλλιουνίων, καὶ αἰχμαλωσίας, καὶ φόνου πολλῶν Χριστιανῶν, σὲ πρατεστά-

ρομεν διὰ τοῦ παρόντος ἐθνικοῦ ἐγγράφου, καὶ νὰ δώκῃς λόγον ἐν καιρῷ περὶ ἁπάντων τῶν ἀνωτέρω συμβεβηκότων καὶ περὶ τῶν ζημιῶν, ὁποῦ παρανόμως ἔγινες αἴτιος.

«Νεζερὰ τὴν 25 ἀπριλίου 1821.

Οἱ ἐν Πελοποννήσῳ πρόκριτοι τοῦ Χριστιανικοῦ Γένους

«ΓΕΡΜΑΝΟΣ Π. Πατρῶν, ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΗΜΗΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΟΝΤΟΣ, ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΡΟΥΦΟΣ».

Τόσῳ σαφὴς καὶ τόσῳ ἐκφραστικὴ ἡ διαμαρτυρία αὕτη οὐδενὸς δεῖται σχολίου. Αὐτὴν οἱ Ἀχαιοὶ ἀπέστειλαν καὶ πρὸς τὸν ἐν Ζακύνθῳ τότε διαμένοντα Βουκεβίλ παρακαλοῦντες, ἵνα «*ἀντιγράψῃ εἰς τὴν ἱερὰν φίλτσαν του*» (ἤτοι τὸ βιβλίον τῶν εἰσερχομένων). Τῇ δ' 26 τοῦ ἀπριλίου ἀπηύθυναν πρὸς τοῦτον ἕτερον ἔγγραφον, δι' οὗ ὡς ἐκ προσώπου τῆς Πελοποννήσου καὶ ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ηὐγνωμόνουν διὰ τὴν προστασίαν καὶ τὰς ἀγαθοεργίας, οἵας καὶ ὅσας ὁ φιλάνθρωπος ἐκεῖνος ἀνὴρ καὶ ἀληθὴς ἀντιπρόσωπος ἔθνους μεγάλου ἐπεδαψιλεύσατο πρὸς πολλοὺς τῶν καταδιωκομένων καὶ φευγόντων τὸν θάνατον καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Τούρκων.

Ἡ κατὰ τῆς Βλαχοκερασιᾶς ἐπίθεσις (τῆς 10 ἀπριλίου).

Δύο ἐν τῇ Πελοποννήσῳ διεκρίνοντο αἱ οὐσιωδέστεραι καὶ κρισιμώτεραι πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις, ἡ κατὰ τῆς Τριπόλεως ὡς κεντρικῆς, καὶ ἡ κατὰ τῶν Πατρῶν ὡς τοῦ σημείου τῶν ἀπὸ τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς ἐχθρικῶν διαπορθμεύσεων. Τῆς πρώτης τὴν κυριωτέραν διεύθυνσιν εἶχεν ὁ Κολοκοτρώνης, ὡς τὸ δραστηριώτερον καὶ στρατηγικώτερον πρόσωπον κατὰ τὴν Ἀρκαδίαν· τῆς δευτέρας ὁ Γερμανὸς καὶ Ζαΐμης, ὡς οἱ σοβαρώτεροι καὶ ἰσχυρώτεροι κατὰ τὴν Ἀχαΐαν. Ἀλλ' ὁ περὶ τὴν Τρίπολιν ἀγὼν ὑπῆρχε πολλῷ ἀνώτερος ἐσωτερικῶς, ἐν ᾧ ὁ τῶν Πατρῶν καθίστατο ἐξωτερικῶς μεγαλήτερος καὶ δεινότερος, ἤ ὅ,τι ἦτο. Οὐ μόνον ἡ ἔκτασις καὶ ἡ θέσις τῆς Τριπόλεως, ὡς ἐπὶ ὀροπεδίου κειμένης, ἀλλὰ καὶ ὁ πολὺς ἀριθμὸς τῶν ἐν αὐτῇ πολεμίων ἀπήτουν καὶ τὴν κατάληψιν πολλῶν θέσεων καὶ τὴν ἰσχυροποίησιν τούτων διὰ πολλῆς δυνάμεως. Τὸ περιτείχισμα αὐτῆς ἔφερεν ἀντὶ μιᾶς πέντε πύλας διαφόρων διευθύνσεων, ἑκάστην

φερωνυμουμένην ὡς ἐκ τῆς ἐπαρχίας, εἰς ἣν ἦγε τοὺς ἐκ τῆς πόλεως ἐξερχομένους (α). Ὡς ἄρα οἱ Τοῦρκοι ἠπείλουν ἀπ' εὐθείας ὅλην τὴς Πελοποννήσου τὴν μεσόγειον, δυνάμενοι κινεῖσθαι ἑκάστοτε ἢ μόνον κατ' αὐτῆς ἢ ἐκείνης ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν, ἢ καθ' ὅλων συγχρόνως· οὕτω καὶ οἱ Ἕλληνες ἠναγκάζοντο, ὅπως ἔχωσιν ἐξησφαλισμένας ὅλας τὰς διευθύνσεις ταύτας διὰ σωμάτων ἀναλόγων ὁπωσδήποτε, εἰ καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι εἶχον τὸ πλεονέκτημα τοῦ ἐπιτίθεσθαι ἐν ὅλῳ σώματι κατὰ μόνου τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, οἱ δ' Ἕλληνες, ὡς διηρημένοι κατ' ἀνάγκην, ἀδύνατοι ἦσαν πρὸς ἀντίθεσιν διὰ δυνάμεως ἑκασταχοῦ ἰσοπάλου.

Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁ Κολοκοτρώνης ἐθυσίαζε μᾶλλον τὴν θέσιν ὑπὲρ τοῦ ἀριθμοῦ, θέλων ὀλιγωτέρας, ἀλλὰ πολυπροσωποτέρας τὰς συγκεντρώσεις· ὅταν δὲ ἔμαθεν ἀποσπασθέντας μετὰ πεντακοσίων ἀπὸ τοῦ ἐν Βερβένοις στρατοπέδου καὶ στρατοπεδεύσαντας ἐν τῇ Βλαχοκερασιᾷ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην καὶ Ἀντώνιον Νικολόπουλον, ἔγραψε παρατηρῶν αὐτοῖς τὸ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως καὶ τὸν κίνδυνον, ὃν τρέχουσιν ὡς ὀλίγοι· προέτρεψε δ' ἐπομένως, ὅπως ἑνωθῶσι κἂν μετὰ τοῦ ἐν Πάπαρι σώματος, ἀφ' οὗ ἅπαξ ἀπεχώρησαν τῆς δυνατῆς θέσεως τῶν Βερβένων, ἐνισχυθείσης τότε καὶ διὰ τεσσάρων ἐγερθέντων πύργων. Ἀλλ' οὗτοι ἠπήντησαν: «*Καλὸ πόστο* »*κρατοῦμε· καὶ ἂν ἔλθουν οἱ Τοῦρκοι ἐπάνω μας, νὰ μᾶς ἐλθῆτε* »*ἐμτάτι*». Ἔγραψεν ἐπὶ τούτοις ὁ Κυριακούλης πρὸς τοὺς ἐν Τριπόλει ἀγάδας ἀπαιτῶν, ἵνα ἀποστείλωσιν αὐτῷ τὸν Ἀναστάσιον Μαυρομιχάλην μετὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ προκρίτων, ὡς ἐφορμήσων ἄλλως κατὰ τῆς πόλεως, μεθ' οὗ φέρει στρατοῦ δεκατετρακισχιλίων.

Καὶ ἀρχὴ καὶ ἰδιῶται, οἱ ἐν Τριπόλει Τοῦρκοι ἤρξαντο σκέπτεσθαι κατὰ πρῶτον, τὸ μέγα τοῦ Κυριακούλου βλέποντες θάρρος καὶ τὰς ἄλλας ἐν Παπάρι, Λεβιδίῳ καὶ Βερβένοις μανθάνοντες πολυαρίθμους συγκεντρώσεις. Πονηρευόμενοι δὲ ἐμέθυσαν τὸν χωρικὸν γραμματοκομιστὴν τοῦ Κυριακούλου, καὶ οὕτω βεβαιωθέντες παρ' αὐτοῦ τὴν πραγματικὴν δύναμιν τῆς Βλαχοκερασιᾶς, εὐθὺς ἐξεστράτευσαν περὶ τοὺς τρισχιλίους, ἅμα διέφαυσεν ἡ ἡμέρα τῆς 10 ἀπριλίου. Καὶ αὐτοί, ὡς καὶ οἱ ἐν Ναυπλίᾳ καὶ ἐν Πύλῳ Τοῦρκοι, ἐγνώριζον, ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα οἱ Ἕλληνες ἐπιδίδονται πρῶτον πρὸς τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα αὐτῶν, καὶ ἔπειτα οἱ κοινοὶ ἐκ τούτων τρέπονται εἰς τὴν οἰνοποσίαν.

Ἡ Βλαχοκερασιά ἐστι κώμη τῆς Τριπόλεως. Ταύτης κατεῖχον τὸ μὲν ἓν τμῆμα ὁ Κυριακούλης μετὰ τριακοσίων ὡς ἔγγιστα, τὸ δ' ἕτερον ὁ Νικολόπουλος μετὰ διακοσίων περίπου. Ἀλλ' οἱ σκοποὶ αὐτῶν, ἐκτόπιοι ὄντες, ἔφυγον δι' ἄλλης ὁδοῦ, ἅμα εἶδον μακρόθεν ἐπερχομένους τοὺς Τούρκους. Ὁ Κυριακούλης καὶ Νικολόπουλος ἠγνόουν τοῦτο. Αἴφνης δ' ἐμφανισθέντων τῶν ἐχθρῶν, οἱ πλείους τῶν περὶ Κυριακούλην ἐγκατέλειψαν τὴν θέσιν ἑαυτῶν καὶ εἰς τὸ ὀρεινὸν ἐτράπησαν μέρος· οἱ δὲ περὶ τὸν Νικολόπουλον πάντες, ὡς καὶ ὁ ὑφοπλαρχηγὸς τοῦ Κυριακούλου Παναγιώτης Βενετσιανάκος μετὰ ὀλίγων, οὐδόλως μετεκινήθησαν. Ἡ προσβολὴ ἤρξατο, καὶ ἐντὸς ἡμισείας ὥρας ἔλαβε κρίσιν, ἐπιτεθέντων τῶν τριχιλίων ἐν ὅλῳ σώματι. Ἐξ αὐτῶν πίπτει ὁ περίφημος Χασὰν Λαστιώτης· ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων πίπτουσι καὶ ὁ Βενετσιανάκος καὶ ὁ Νικολόπουλος· τῶν δύο δὲ τούτων ἡ ἀπώλεια ἐπήνεγκε τὴν ἄλην διάλυσιν, διότι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν μαχομένων Ἑλλήνων στρατιωτῶν ἔλειψαν οὕτω. Νικηταὶ ἤδη οἱ Τοῦρκοι καὶ κύριοι ἑλληνικῶν τινων σημαιῶν, διαρπάζουσι τὴν κώμην, κατακαίουσιν αὐτὴν, καὶ τεμόντες τὰς κεφαλὰς τοῦ τε Νικολοπσούλου, Βενετσιανάκου καὶ ἕνδεκα ἄλλων Ἑλλήνων στρατιωτῶν ἐπιδεικνύουσιν, ἐπιστρέψαντες εἰς τὴν Τρίπολιν, ὡς τρόπαια τῆς νίκης, ἣν ἐκτήσαντο. Προσθετέον, ὅτι καὶ ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ ἐν Βερβένοις (α), ἀκούσαντες τοῦ κρότου τῆς μάχης ταύτης, ἐκίνησαν εὐθὺς πρὸς βοήθειαν καὶ ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἐταχυπόρησαν· ἀλλ' ἡ σκηνὴ ἦτο τετελειωμένη πλέον.

Μεγάλην ἐνεποίησαν τοῖς συλλογιζομένοις τῶν Τούρκων ἐντύπωσιν καὶ ἀπορίαν τὰ ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν σημαιῶν κεφαλαιώδη γράμματα «ΙΧ. ΝΚ», τὸ σύμβολον τοῦ φοίνικος καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ «Ἐκ τῆς »στάκτης μου ἀναγεννῶμαι — Ἐλευθερία ἢ Θάνατος». Ἀλλ' ὅσῳ ἐχάρησαν πληροφορηθέντες ἐκ τῆς συλληφθείσης ἀλληλογραφίας τοῦ Κυριακούλου τὴν ὑπάρχουσαν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἔλλειψιν πολεμοφοδίων, τόσῳ ἐλυπήθησαν ἰδόντες καὶ ἐπιστολήν τινα τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλου, συμβουλεύοντος τὴν ὁμόνοιαν μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν, τὸ ἀδελφικὸν πολίτευμα αὐτῶν πρὸς τοὺς στρατιώτας, καὶ τὴν φιλανθρωπίαν πρὸς τοὺς αἰχμαλωπιζομένους ἢ αὐτομολοῦντας Τούρκους. Οὔτε ἠρέσκοντο ἐπὶ τοῖς τοιούτοις, οὔτε ἤλπιζον μέχρι τοῦδε καθαρὸν ἐπαναστάτην τὸν «Μανιάτεγγην».

Ὁ Ἀντώνιος Νικολόπουλος ἐκ τῆς Λογκάστρας, πρεσβύτης ἤδη,

ἀνῆκε τῇ παλαιᾷ τάξει τῶν ἁρματωλῶν, διακρινόμενος διὰ τὸν νοῦν αὐτοῦ, τὴν ἐπιβροὴν καὶ τὴν μεγάλην περὶ τὸν ἄτακτον πόλεμον ἄσκησιν. Ὁ Κολοκοτρώνης ὠνόμαζε τοῦτον «διδάσκαλον» ἑαυτοῦ. Ὡμολόγητο δ' εἷς τῶν τεσσάρων πατριωτῶν μετὰ Κρεββατᾶ, Βρεσθένης Θεοδωρήτου καὶ Ἰατράκου, δι' ὧν ὡπλίσθη ἡ μεγάλη τῆς Λακεδαίμονος ἐπαρχία. Ὡς τοιοῦτος ἔπεσεν ἡρωϊκῶς, καὶ ὁ πρῶτος ἐκ τῶν γνωστοτέρων ὁπλαρχηγῶν τῆς Πελοποννήσου καταλέγεται πεσὼν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος· τὸ δὲ κενὸν, ὅπερ ἄφησεν ἐν τῇ Λακεδαίμονι, οὐδεὶς ἀνεπλήρωσεν ἐπαξίως. Ὁ δὲ Παναγιώτης Βενετσιανάκος ἐκ τῆς Καστάνιτσας, ἡλικίας ἀνδρικῆς, ἦτο εἷς τῶν ἀξιολογωτέρων ἐπὶ φρονήσει καὶ ἀνδρείᾳ Λακώνων ὑφοπλαρχηγῶν, βέβαιον ἔχων μέλλον προόδου.

Ἀλλ' ὁμολογητέον τὸν πανικὸν φόβον, ὃν ηὔξησεν ἡ ἀποτυχία αὕτη τῆς Βλαχοκερασιᾶς, ἐπελθοῦσα μετὰ τὴν πρώτην τῆς Γόρτυνος καὶ τὴν δευτέραν τῆς Πιάνης ἐντὸς μόνης δεκαημερίας. Δυσκολωτέρα τῆς στρατολογίας ἀπέβαινε τότε ἡ διατήρησις στρατοπέδου, διότι ἔφθασεν ἅπαξ κυριεύσασα ἡ ἰδέα, «ὅπου Τοῦρκος, ἐκεῖ καὶ νίκη». Καὶ οὐχὶ ἡ πολεμικὴ κατάστασις μόνης τῆς Ἀρκαδίας ὑπῆρχε τοιαύτη, ἀλλὰ καὶ ἡ τῆς Ἀχαΐας, ὡς διαλυθείσης τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν τῇ 3 ἀπριλίου, καὶ ἡ τῆς Ἀργολίδος, ὡς διαλυθείσης τῆς πολιορκίας τῆς Ναυπλίας τῇ 10 ἀπριλίου. Ἐπὶ δὲ τούτοις ἅπασι προσετίθετο ἡ ἀπὸ τῆς 6 ἀπριλίου ἀρξαμένη ἐπιδρομὴ τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ, ἰσχυροτέρα τῆς τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ ἀριθμητικῶς καὶ γενικωτέρα πολεμικῶς, ὡς αὐτὸ ἀποβλέπουσα τὸ κέντρον, τὴν Τρίπολιν. Τίς ἔδιδε πραγματικῶς σωτηρίας ἐλπίδα τοῖς Πελοποννησίοις, νέων ἐπελθουσῶν δυνάμεων, ἐν ᾧ οὗτοι οὐδὲ κατ' αὐτῶν μόνων τῶν ἐντοπίων Τούρκων ὑπερίσχυον μέχρι τοῦδε;

Δι' ὅλας τὰς περιστάσεις ταύτας ὑπεχρεώθησαν ὅ,τε Κολοκοτρώνης καὶ Κανέλλος Δεληγιάννης, ὅπως συγκαλέσωσιν ἐν τῷ Πάπαρι διαφόρους τῶν ὁπλαρχηγῶν καὶ συσκεφθῶσι περὶ τῶν ληπτέων καταλληλοτέρων μέτρων. Τοιοῦτοι ἀπεστάλησαν ἄλλοι ἀλλαχόθεν καὶ ἐκ τῶν Βερβένων ὁ Ἀνδρέας Παπαδιαμαντόπουλος (α). Πρὸ πάσης δὲ ἄλλης προταθείσης γνώμης ἀπεφασίσθη ἡ ἐκ τῶν Καλαμῶν πρόσκλησις τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλου ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιστρατήγου τῆς Πελοποννήσου. Ἐν ταῖς δεινοτέραις τῶν περιστάσεων πολλὴν τὰ ὀνόματα ἠθικὴν ἐπιβροὴν ἔχουσι, καὶ ὡσεπιπολὺ ἀντιζυγίζουσιν αὐτὰς

ἐπὶ πολὺν ἢ ὀλίγον χρόνον. Ἐντεῦθεν παρεκλήθη κοινῶς ὁ Μαυρομιχάλης, ὅπως ἀναβῇ τάχιον εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, μεθ' ὅσων δυνηθῇ πλειοτέρων Λακώνων, ὧν ὑπισχνοῦντο οἱ Πελοποννήσιοι τὴν τροφὴν καὶ μισθοδοσίαν. Τὴν ἀρχιστρατηγίαν ταύτην τοῦ Μαυρομιχάλου ἑτοίμως ὑπέγραψαν καὶ οἱ Ἀχαιοί. Ἡ τοιαύτη τοῦ Μαυρομιχάλου θέσις ὑπισχνεῖτο, οὐχὶ εὐκινησίαν καὶ προσωπικὴν διεύθυνσιν ἐνεργὸν, ἀλλὰ δύο τινὰ, ὧν οἱ Πελοποννήσιοι εἶχον πρωτίστην ἀνάγκην· πρῶτον μεγάλην ἐμψύχωσιν ἠθικὴν, καὶ δεύτερον μᾶλλον ἐλπιζομένην τὴν διατήρησιν τῶν στρατοπέδων διὰ τῆς πολυπροσώπου οἰκογενείας αὐτοῦ καὶ τῶν Λακώνων μισθοφορουμένων.

Συγχρόνως ἐλήφθησαν ἐν τῷ Πάπαρι καὶ μέτρα αὐστηρὰ πρὸς στρατολογίαν νέαν ἐκ διαφόρων ἐπαρχιῶν. Ἰδίως δὲ εἰς τὴν Γόρτυνα ἐπέμφθησαν ὁ ἴδιος Δεληγιάννης καὶ Πάνος Κολοκοτρώνης, ἀπόλυτον φέροντες ἄδειαν τοῦ τιμωρεῖν καὶ καίειν τὴν οἰκίαν παντὸς μὴ στρατολογουμένου χωρικοῦ. Ἀμέσως δ' ἐπήνεγκεν ἡ δραστηριότης αὕτη ἀποτέλεσμα ἀγαθὸν, διότι καὶ ἐκ τῆς Γόρτυνος καὶ ἐκ τῆς Λακεδαίμονος καὶ ἐκ τῆς Μεσσηνίας δισχίλιοι προέφθασαν ἔνοπλοι νέοι, ἐνισχύσαντες οὐσιωδῶς τὰ περὶ τὴν Τρίπολιν στρατόπεδα.

Ἡ ἐν Λεβιδίῳ μάχη (τῆς 14 ἀπριλίου).

Μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Βλαχοκερασιᾶς ἐκινήθησαν νυκτὸς, τῇ 13 πρὸς τὴν 14 ἀπριλίου, οἱ Τοῦρκοι τῆς Τριπόλεως, ἵνα διαλύσωσι καὶ τὸ ἐν Λεβιδίῳ στρατόπεδον τῶν Καλαβρυτινῶν, καὶ προχωρήσωσιν ἴσως κατὰ τῆς ἐπαρχίας τῶν Καλαβρύτων. Ἔστι δὲ τὸ Λεβίδιον κώμη μικρὰ τῆς Μαντινείας, κειμένη ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου πεδίου. Πεζοὶ καὶ ἱππεῖς λογιζόμενοι οὗτοι περὶ τοὺς τρισχιλίους, ἐπλησίασαν κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς ἡμέρας, ὅπως καὶ ἐνταῦθα καταλάβωσιν ἀπαρασκευάστους πρὸς μάχην τοὺς Ἕλληνας. Ἐγένετο πραγματικῶς δευτέρα καὶ πανομοιότυπος τῆς Βλαχοκερασιᾶς ἔκδοσις. Τοὺς μὲν πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἀήθεις ἔτι τοῦ πολέμου, κατέλαβεν ὁ φόβος, ἅμα παρουσιασθέντων τῶν Τούρκων. Καὶ ὁ Χαραλάμπου, καὶ ὁ Θεοχαρόπουλος, καὶ ὁ Βασίλειος Πετμεζᾶς, καὶ ὁ Σακκελαρίου, καὶ ὁ Ἀρβάλης καὶ ἄλλοι ἔφυγον μετὰ τῶν περὶ αὐτοὺς εἰς τὰ πλησίον ὀρεινὰ μέρη, παραιτήσαντες, ὅ,τι ἂν εἶχον· ἐξ ἐναντίας δὲ ὁ

Στριφτόμπολας, Σολιώτης, Κολιὸς Δαρειώτης, Γεώργιος Κουλοχέρης, Γκολφῖνος, Παναγιώτης καὶ Ἰωάννης Πετμεζαῖοι ἐκλείσθησαν ἐντὸς ἑπτὰ οἰκιῶν, καὶ τὴν γενναίαν ἀπόφασιν τούτων ἠκολούθησαν μόλις περὶ τοὺς ἑξήκοντα στρατιῶται, μᾶλλον δὲ οἱ σωματοφύλακες αὐτῶν. Μεταξὺ τούτων ὁ ἱεροδιάκονος Γρηγόριος Τσάκαλης, ἐνθουσιῶν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ μεγαλόψυχος ὢν ἀνὴρ, ἐφιλοτίμησεν ἅπαντας ἔτι πλέον.

Ἰδόντες τὴν φυγὴν τῶν πρώτων καὶ πολλῶν ὄντων συνάμα, οἱ Τοῦρκοι ἐνόμισαν κενωθεῖσαν ἅπασαν τὴν κώμην· ἀλλ' εἰσερχόμενοι θαρραλέοι, προσβάλλονται αἴφνης, φονεύονται περὶ τοὺς εἴκοσι, πτοοῦνται καὶ ἀπέχουσι. Ἀθρόοι δὲ ἐπιπεσόντες ἔπειτα, ἀντεκρούοντο ἐπὶ τέσσαρας συνεχεῖς ὥρας, καὶ ἀδιαφοροῦντες περὶ τῆς ζημίας, ἣν ὑπέφερον, ἐφρύασσον μόνον ὡς μὴ δυνάμενοι πυρπολῆσαι, καίτοι πολυπληθέστατοι, τὰς οἰκίας, ἐν αἷς ἐκλείοντο οἱ ὀλίγοι τῶν Ἑλλήνων. Μόλις κατώρθωσαν ῥίψαντες πῦρ ἐν ἐνίαις τούτων· ἀλλὰ, καὶ φλεγομένων αὐτῶν, οἱ Ἕλληνες ἐξήρχοντο μαχόμενοι καὶ εἰσδύοντες εἰς ἄλλας.

Πλὴν, καὶ μεθ' ὅσην ἀνέπτυσσον γενναιότητα καὶ σταθερότητα, οἱ ὀλίγοι οὗτοι θαυμάσιοι ἄνδρες ἐκινδύνευον πλήρη ἀπώλειαν, εἰ μὴ ἔφθανον ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς μάχης βοηθοὶ ἐκ τῆς Βυτίνης, τῆς Πουδιᾶς καὶ τοῦ Διασέλου ὁ Δημήτριος Πλαπούτας, Σαλαφατῖνος, Σκαλτσᾶς καὶ Νικόλαος Πετμεζᾶς, μεθ' ὅσων ἔτυχον. Συγχρόνως ἐκίνησαν καὶ ἐκ τοῦ Παγκρατίου ἕτεροι βοηθοὶ, καὶ πλησιάσαντες πρὸς τοὺς Τούρκους ἐφώναζον: «*Σταθῆτε μουρτάταις! ἔφθασεν ὁ Κολοκοτρώνης μὲ πέντε χιλιάδες!*» Ὅτε δὲ προσέβαλλον τοὺς ἐχθροὺς ὁ μὲν Πλαπούτας ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ ἐκεῖ ναοῦ, ὁ δὲ Σκαλτσᾶς ἀπὸ ἑνὸς λόφου καὶ ὁ Σαλαφατῖνος ἀπὸ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ χωρίου, τότε καὶ οἱ περὶ τὸν Χαραλάμπην καὶ λοιποὺς καταβάντες προσέβαλλον ὄπισθεν, καὶ οὕτως οἱ Τοῦρκοι ἠναγκασμένοι ἀπεσύρθησαν, ἀφ' οὗ ἀπώλεσαν ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα θανατωθέντας καὶ τραυματισθέντας. Οἱ Ἕλληνες ἐζημιώθησαν πεσόντας μὲν τὸν ὁπλαρχηγὸν Ἀναγνώστην Στριφτόμπολαν ἐκ Μεσορουγίου, τὸν ὑφοπλαρχηγὸν Σωτήριον Σολμενίκον ἢ Ζαφειρόπουλον ἐκ τοῦ Σόλου καὶ ἑτέρους τέσσαρας στρατιώτας, πληγωθέντας δὲ τέσσαρας, ἐν οἷς καὶ τὸν Ἰωάννην Πετμεζᾶν. Οἱ Τοῦρκοι ἐκυνηγήθησαν εἰς διάστημα ἀρκετὸν· ἀλλ' ὠφελήθησαν ἐκ τῆς συμπεσούσης βροχῆς, δι' ἣν, διακοπείσης τῆς καταδιώξεως,

ἐπέτυχον λαβόντες μεθ' ἑαυτῶν πολλοὺς τραυματίας, ἐγκαταλιμπανομένους ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρότερον.

Ἠρίστευσαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Στριφτόμπολας, Κουλοχέρης καὶ Σπυρίδων Νεζερίτης. Μετ' αὐτῶν δὲ καὶ ὁ Σολιώτης, καὶ ὁ Κολιὸς, καὶ ὁ Γκολφῖνος καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ Πετμεζαῖοι ἀπέδειξαν, τοῖς μὲν Ἕλλησιν, ὅτι πραγματικῶς «εἷς διώκει πολλοὺς», ὅταν ἐμμένῃ· τοῖς δὲ Τούρκοις, ὅτι, τῶν Ἑλλήνων γυμναζομένων, αὐτοὶ καταστραφήσονται. Παρατηρήσεως δ' ἄξιον, ὅτι τῆς Βλαχοκερασιᾶς ἡ σκηνὴ ἀνενεώθη, ὡς προείπομεν, ἡ αὐτὴ καὶ ἐν τῷ Λεβιδίῳ, διαφέροντος μόνου τοῦ ἀποτελέσματος. Καὶ ἐδῶ, ὡς καὶ ἐκεῖ, τὸ σχέδιον τῆς κινήσεως τῶν Τούρκων ὑπῆρξεν ἕν· καὶ ἐδῶ, ὡς καὶ ἐκεῖ, οἱ μὲν πλείους τῶν Ἑλλήνων ἔρρωγον εὐθὺς, οἱ δ' ὀλίγοι ἀντεπολέμησαν· ἐκεῖ ὁ ὁπλαρχηγὸς Νικολόπουλος καὶ ὁ ὑφοπλαρχηγὸς Βενετσανάκος, ἐδῶ ὁ ὁπλαρχηγὸς Στριφτόμπολας καὶ ὁ ὑφοπλαρχηγὸς Σολμενίκος ἔπεσον· ἡ δὲ πολύωρος γενομένη ἀντίστασις τῶν ὀλίγων ἐκλεκτῶν ἔδοσε τὸν καιρὸν, ὅπως φθάσωσιν αἱ βοήθειαι, καὶ ἐπέλθῃ ἡ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων πρώτη ἤδη ἥττα τῶν μέχρι τοῦδε νικητῶν τῆς Γόρτυνος, τῆς Πιάνης καὶ τῆς Βλαχοκερασιᾶς Τούρκων τῆς Τριπόλεως. Τὸ Λεβίδιον ἱκανοποίησεν οὕτω τὸ παρελθὸν, εἰ καὶ ἀπώλεσε τὸν Στριφτόμπολαν, ἄνδρα πατριωτισμοῦ, φρονήσεως καὶ ἀνδρείας. Ἡ σκληρὰ μέχρι τοῦδε τύχη ἐφάνη μειδιάσασα πλέον. Ἀλλὰ, καὶ ἂν ἐνίκων οἱ Τοῦρκοι, οὐδὲν ἄλλο βεβαίως, ἢ μόνην ἐκέρδαναν ἐπίδειξιν νέαν τῆς ὑπεροχῆς τῶν ὅπλων αὐτῶν, συνήθους τότε καταστάσης· νικήσαντες ὅμως οἱ Ἕλληνες, ἐκέρδησαν κέρδος μέγα, καὶ πρὸ πάντων ὅτι ἡ πρόληψις περὶ τοῦ ἀνικήτου τῶν Τούρκων ἤρξατο καταστρέφεσθαι ἀπὸ τῆς ὥρας ταύτης. Ἐντεῦθεν ἡ μικρὰ νίκη τοῦ Λεβιδίου ἐγένετο τὸ προοίμιον μεγαλητέρας μετ' οὐ πολὺ ἄλλης καὶ γενικωτέρας.

Βαρεῖται ὅμως, ἐκτὸς τοῦ κωμικοῦ αὐτῶν μέρους, ὑπῆρξαν διὰ τοὺς ἐν Τριπόλει ἀρχιερεῖς, προεστῶτας καὶ κατοίκους αἱ συνέπειαι τῆς ἥττης ταύτης τῶν Τούρκων, ὡς ἐκ διαφόρων ἐν Λεβιδίῳ συλληφθεισῶν ἀλληλογραφιῶν, ὅσας οἱ κατὰ πρῶτον φυγομαχήσαντες ἄφησαν ἔρμαιον τοῖς Τούρκοις. Ἐν αὐταῖς εὑρέθησαν καὶ διπλώματα στρατιωτικὰ καὶ γράμματα πολλὰ περὶ τῶν πολιορκιῶν καὶ ἄλλων πολεμικῶν ἀντικειμένων. Διὰ μὲν τῶν γραμμάτων ἐγνώρισαν ἤδη οἱ Τοῦρκοι τὸ συστηματικὸν τοῦ ἑλληνικοῦ πολέμου καὶ πολλὴν ἄλλην

ἐνδιαφέρουσαν λεπτομέρειαν· ἐπιπληττόμενοι δὲ καὶ ὑβριζόμενοι παρὰ τῶν ἀγάδων οἵτε ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτες, ὡς ἐπ' αὐτοφώρῳ πλέον συλληφθέντες ψεῦσται, ἐφ' ὅσων ἂν ἔλεγον πρότερον, μόνην ἀντέτασσον τὴν ἀπολογίαν ταύτην: «*Τί νὰ κάμωμεν ἡμεῖς, ὅταν ἐ»τρελλάθηκαν ὅλοι;*» Ἐν δὲ τοῖς διπλώμασι βλέποντες οἱ ἀγάδες ἀναφερόμενον: «*Γενικὸν Ἐπίτροπον τῆς Ἀρχῆς τῆς Φιλικῆς Ἑ»ταιρίας*» ἐζήτησαν τὴν ἀνήκουσαν ἑρμηνείαν παρὰ τοῦ Ἰωάννου Περρούκα, καὶ οὗτος ἀπεκρίθη ἑτοίμως: «*Φιλικὴ Ἑταιρία φαίνε»ται νὰ ἦναι κάποια Μασωνία· καὶ Ἀρχὴ κάποιος Κριάλης Φράγ»κος, ὅστις προστατεύει τοὺς Μασώνους*».

Τότε οἱ μὲν ἀγάδες καὶ ὁ ὄχλος ἐζήτησαν ἐκδίκησιν κατὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ προκρίτων· ἀλλ' ὁ καϊμακάμης ἀπεφάνθη, ὅτι οὐδεμίαν εὑρίσκει αἰτίαν νόμιμον. Ἐζητήθη ἐντεῦθεν εἷς συκοφάντης, ἵνα κατηγορήσῃ τούτων ὡς ἐνόχων προδοσίας ἐπ' αὐτοφώρῳ, καὶ τοιοῦτος ἀνευρέθη μετὰ τρεῖς ἡμέρας εἷς ἐξώλης καὶ προώλης ἄνθρωπος, ἀνήκων δυστυχῶς τῇ χριστιανικῇ κοινωνίᾳ τῆς πόλεως. Πλαστουργηθεὶς οὗτος ὡς ἀπόστολος τῶν ἀρχιερέων καὶ προκρίτων πρὸς τοὺς ἐν Λεβιδίῳ, εἰσήχθη, ὡς συλληφθεὶς δῆθεν παρὰ τοῦ ὄχλου, πρὸς τὸν καϊμακάμην, καὶ, παρόντων ἐκ συνθήκης ὅλων τῶν ἀγάδων, κατέθεσεν, ὅτι παρά τινος ἀνεψιοῦ τοῦ Παπαλέξη καί τινος ἐκ τῶν ὑπηρετῶν τῶν προεστώτων ἀπεστάλη αὐτὸς πρὸς τοὺς ἐν Λεβιδίῳ, ὅπως εἰδοποιήσῃ πρὸς ὁδηγίαν αὐτῶν τὴν παρασκευαζομένην ἔξοδον τῶν Τούρκων. Ἀντιπαραστάσεως γενομένης, κατέδειξεν ὁ συκοφάντης καὶ ψευδομάρτυς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Παπαλέξη, διότι ἐγνώριζε τοῦτον, καὶ ἕτερόν τινα τυχόντα ὑπηρέτην τοῦ Ἀναστασίου Μαυρομιχάλου. Τότε ἀνεβόησαν καὶ ἀγάδες καὶ ὄχλος: «*Τίνα ἔχομεν πλέον »χρείαν μαρτύρων;*» καὶ πάραυτα οἱ μὲν ἀθῷοι οὗτοι κατεκρεουργήθησαν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀρχιερέων καὶ προκρίτων, τὸ δὲ πλῆθος ξιφῆρες ὥρμησεν, ἵνα θυσιάσῃ καὶ τούτους, ὡς πρώτους δῆθεν ἐνόχους τῆς γενομένης προδοσίας καὶ τῆς τοσαύτης ἐπελθούσης θυσίας τῶν Τούρκων. Οἱ στρατιῶται τῆς ἐξουσίας ἀντέστησαν τότε διὰ τῶν ὅπλων· ὁ καϊμακάμης, ἐννοήσας τὴν σκευωρίαν καὶ παροργισθείς, ὠνείδισε τοὺς ἀγάδας ὡς ὑποκινήσαντας τὸν ὄχλον καὶ προσβαλόντας οὕτω τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς ἐξουσίας. Ὡς πρόσωπον ξένον οὗτος καὶ μηδεμίαν διακινδυνεύων περιουσίαν, μετριώτερος ἐδείκνυτο τῶν ἐντοπίων Τούρκων ὡς πρὸς τοὺς Χριστιανούς. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠ-

ναγκασμένος, ἵνα καθησυχάσῃ τοὺς συγγενεῖς τῶν φονευθέντων ἐν τῷ Λεβιδίῳ, καὶ τὴν ἀνανέωσιν προλάβῃ ὁμοίας ὀχλαγωγικῆς σκηνῆς ἐν τῷ μέλλοντι, τοὺς μὲν ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους ἔρριψεν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἐκτός τινων (α), τοὺς δ' ὑπηρέτας αὐτῶν, δεκαεπτὰ ὅλους, ἐθυσίασε τῇ ἐπιούσῃ πρὸς ἐξιλέωσιν τοῦ ὄχλου.

Ἔξω δὲ τούτων ὅλων, παρὰ τὰ ἄλλα δυστυχήματα τῶν Χριστιανῶν τῆς πόλεως, ἐπεβλήθη αὐτοῖς καὶ φόρος ἔκτακτος, ἐν ᾧ μόλις ἔζων ἐν τοῖς κατωγείοις ἐστερημένοι παντὸς, καὶ ἐργασίας καὶ τροφῆς. Τοῦ φόρου τούτου ἡ εἴσπραξις ἀνετέθη τῷ κακοπραγμονεστέρῳ ἐκ τῶν «ἐσπὲχ» Τούρκων, Ἀλῆ Τσεκούρᾳ τὸ ὄνομα καὶ τὸ πρᾶγμα. Ἦσαν δὲ οἱ κοινότερον λεγόμενοι «ἐσπὲχ» ἐκ τῶν Τούρκων τοῦ ὄχλου οἱ ἔχοντες τὴν μάχαιραν προτιμοτέραν τοῦ λόγου, οἱ ἐπὶ τῆς μαχαίρας αὐτῶν ζῶντες, οἱ ἄλλως «μαχαιροβγάλται», ἀνδροφόνοι. Περιττὸν εἰπεῖν, ὅσης βίας καὶ οἵων βασάνων καὶ αὐθαιρέτων φόνων ἔκαμε χρῆσιν ὁ βάρβαρος οὗτος, οὐ μόνον τότε, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐπεφορτίσθη μετ' οὐ πολὺ τὴν δι' ἀγγαρείας τῶν αὐτῶν Χριστιανῶν ἐπιδιόρθωσιν τῶν ὑπόπτων πρὸς εἰσπήδησιν μερῶν τοῦ περιτειχίσματος. Οὕτω, νικώντων μὲν τῶν Τούρκων, ἔπασχον οἱ ἔξω τῆς Τριπόλεως Ἕλληνες· νικωμένων δὲ τῶν Τούρκων, ἔπασχον οἱ ἔσω τῆς Τριπόλεως Ἕλληνες, μόνης μεσολαβούσης τῆς διαφορᾶς, ὅτι ἐν γένει ἡ ζωὴ τῶν ἔσω διεκινδύνευε κατὰ πᾶσαν στιγμὴν καὶ ὥραν.

Διάλυσις τοῦ ἐν Βαλτετσίῳ στρατοπέδου.

Τὸ γενικὸν καὶ διὰ τὴν ποσότητα τοῦ στρατοῦ καὶ διὰ τὴν ποιότητα τῶν ὁπλαρχηγῶν στρατόπεδον συνεκροτεῖτο τότε ἐν Πάπαρι. Ὡς ἐμπροσθοφυλακὴ τούτου ἐτοποθετεῖτο ὁ Νικήτας ἐν τῷ Καλογεροβουνίῳ, ἤτοι ἐν ἀποστάσει μιᾶς ὥρας. Τῇ 11 ἀπριλίου ἀπῆλθεν εἰς Πάπαρι καὶ ὁ Κυριακούλης μετὰ 150· τῇ δὲ 14 ἀπεφασίσθη κοινῶς ἡ κατάληψις τοῦ Βαλτετσίου, ἀπέχοντος τῆς Τριπόλεως ἐπὶ δύο ὥρας, καὶ ἐτοποθετήθησαν ἐν αὐτῷ ὅ,τε Κυριακούλης καὶ Ἠλίας Μαυρομιχάλαι, ὁ Τρουπάκης, Ἰατράκος, Ἀναγνωσταρᾶς, Παπατσώνης, Κεφάλας, Πέτροβας, Καπετανάκης καὶ Κουμουνδουράκης.

Οἱ μυλῶνες τῆς Φιγαλίδος (Δαβιᾶς) ἔκειντο ἐπὶ δύο ὥρας μακρὰν τῆς Τριπόλεως· ἐκεῖ ἤλεθον συγήθως οἱ Τοῦρκοι· ἐν δὲ τῇ πλησίον κειμένῃ Πιάνῃ ἐτοποθετεῖτο ὁ Πλαπούτας μετὰ τῶν Κολοκοτρωνῶν

Ἀντωνίου καὶ Μάρκου. Συνεννοηθέντος τοῦ Πλαπούτα μετὰ τῶν ἐν Βελτετσίῳ, ἀπεφασίσθη ἔνεδρά τις παρὰ τοὺς μυλῶνας, καὶ ταύτην ἀνεδέχθη, ὡς ἁρμοδιώτερος περὶ τὰ τοιαῦτα, ὁ Ἀντώνιος Κολοκοτρώνης. Τῇ 18 προσέβαλεν οὗτος ἐξελθόντας τοὺς Τούρκους, καὶ ὑπὲρ τοὺς δέκα ἐφόνευσε λαβὼν καὶ διάφορα ζῶα. Οἱ ἐν Τριπόλει τότε ἔδραμον βοηθοί· ἀντιβοηθησάντων δὲ εὐθὺς καὶ τῶν ἐν Πιάνῃ καὶ Βαλτετσίῳ, ἐγένετο περὶ τὸ χωρίον Συλήμναν δίωρος σύγκρουσις, καθ' ἣν ὑπερίσχυσαν οἱ Ἕλληνες φονεύσαντες εἴκοσι τῶν ἐχθρῶν, ἐν οἷς καὶ ἕνα σημαντικὸν ὀνομαζόμενον Ὁμὲρ ἀγᾶν. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἔπεσον τέσσαρες καὶ δύο ἐτραυματίσθησαν.

Οὕτως ἐπανῆλθον οἱ Τοῦρκοι εἰς Τρίπολιν, ἐκδίκησιν πνέοντες· καὶ, ἐπειδὴ κυριώτερος σκώλωψ αὐτῶν ἦν ἡ κατοχὴ τοῦ Βαλτετσίου, ὡς θέσεως ὀχυρᾶς καὶ κεντρικῆς, ἐκινήθησαν ἰσχυροὶ τῇ 24, καὶ πρὸς ὀλίγον κτυπηθέντες παρὰ τοῦ Ἰατράκου, Κυριακούλου καὶ λοιπῶν ἐπέτυχον, ἵνα διασκορπίσωσι τὸν ἐκεῖ στρατὸν, ὡς τὸν κονιορτὸν ὁ ἀνεμοστρόβιλος. Οἱ ἐν Λεβιδίῳ οὐδεμίαν ἔλαβον εἴδησιν, ὡς μὴ γενομένης συγκρούσεως μακρᾶς· οἱ δ' ἐν Βερβένοις, Πιάνῃ καὶ Χρυσοβιτσίῳ ἔδραμον, ἀλλ' εὗρον τὴν σκηνὴν διαλελυμένην. Οἱ Τοῦρκοι, παραδόσαντες τῷ πυρὶ πολλὰς τῶν οἰκιῶν, ἐπανῆλθον· τὴν δ' ὀπισθοφυλακὴν μόνην αὐτῶν οἱ Βαλτετσιῶται καὶ τινες τοῦ Πέτροβα καὶ Σώρη προσβαλόντες, ἐζημίωσαν καὶ ἐκυνήγησαν πέραν τοῦ χωρίου Βολέττας. Οἱ πελέμιοι τῆς Τριπόλεως οὐδεμίαν ἐπεχείρουν κατοχὴν θέσεως, ὅτε ἐνίκων, διότι κατὰ πρῶτον μὲν λόγον ἐδυσκολεύοντο διὰ τὴν τροφοδοσίαν, εἰ καὶ ἦσαν ἤδη κύριοι τοῦ πεδίου τῆς Τριπόλεως, ἀθροίζοντες τά τε ζῶα καὶ τὰς τροφὰς τῶν χωρικῶν· κατὰ δεύτερον δὲ ἐφοβοῦντο τὸν διαμερισμὸν ἑαυτῶν, καὶ ἐπὶ τέλους ἐθεώρουν ταχίστην τὴν κατατρόπωσιν τῆς ὅλης ἐπαναστάσεως διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ, ὃν περιέμενον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν.

Μετὰ τὸ συμβὰν τοῦτο τοῦ Βαλτετσίου ἀνεχώρησαν ὁ Ἰατράκος εἰς τὰ Βέρβενα, ὁ Κυριακούλης εἰς τὴν Βορδόνιαν, ὁ Ἠλίας, Νικήτας, Ἀναγνωσταρᾶς καὶ λοιποὶ εἰς τὴν Μεγαλόπολιν. Ἐντεῦθεν ἀναγκαθεὶς καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, ἀπεσύρθη ἐκ τοῦ Πάπαρι εἰς τὸ Χρυσοβίτσιον, ὅπου ἀνεγνωρίσθη ἀρχιστράτηγος (ἤτοι πρωτοκαπετάνιος) τῆς Γόρτυνος (α). Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Βερβένων ἀπεφασίσθησαν κοινῇ συγκαταθέσει, ὁ μὲν Ἰατράκος ἀρχηγὸς, κρονταίναντος τοῦτο τοῦ ἐπισκόπου Θεοδωρήτου, διευθυντικὴ δὲ ἐπιτρο-

πὴ ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης, ὁ ἐπίσκοπος Θεοδώρητος καὶ ὁ Νικόλαος Δεληγιάννης. Οἱ δὲ ἐν Μεγαλοπόλει ἐπεδόθησαν εἰς νέαν στρατολογίαν· καὶ, ὅπως διατηρῶσι τὸ ἠθικὸν τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ λαοῦ, κατὰ πᾶσαν μὲν νύκτα ἐπλαστόγραφον διάφορα πολλαχόθεν γράμματα, κατὰ πᾶσαν δὲ πρωΐαν ἐπαρουσιάζοντο αὐτοῖς πεζοδρόμοι ψευδεῖς, ἐγχειρίζοντες ταῦτα, ἀναγινωσκόμενα ἐν χαρᾷ καὶ ἀγαλλιάσει εἰς ἐπήκοον κοινὸν καὶ διὰ πλείστων ἀντιγράφων μετοχετευόμενα εἰς τὰ ἄλλα στρατόπεδα καὶ τὰς ἐπαρχίας. Διὰ τοῦτο ἐδίδοντο τοῖς πεζοδρόμοις καὶ μήνυτρα διὰ τὰς χαροποιὰς εἰδήσεις, ὧν αἱ σπουδαιότεραι διελάμβανον περὶ μαχῶν καὶ τροπαίων ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Στερεᾷ καὶ κατὰ θάλασσαν, περὶ προόδων τοῦ Ὑψηλάντου ἐπὶ τῆς Θράκης, περὶ διαβάσεως τοῦ Ἴστρου ὑπὸ τῶν Ῥώσσων, περὶ μεγάλων ἀποστελλομένων βοηθειῶν παρὰ τῆς Ἄρκτου καὶ τῆς Εὐρώπης, καὶ ἐν συνόλῳ περὶ πάντων, ὅσων ὁ Ἕλλην τότε εἶχεν ἀνάγκην (α). Βεβαίως ἡ διάρκεια τῶν εἰδήσεων αὐτῶν ὑπῆρχεν ἐφήμερος· βεβαιότερον ὅμως ἦν, ὅτι τὸ θάρρος τῆς νίκης τοῦ Λεβιδίου ἔσβυσε σχεδὸν τὸ πάθημα τῆς διαλύσεως τοῦ Βαλτεστίου· καὶ βεβαιότατον, ὅτι κατέπλησσον τὸν τόπον ὅλον μέχρις ἀπελπισίας αἱ πρόοδοι, ἃς ἔκαμεν, ἐπιδραμὼν ἔξωθεν,

Ὁ Μουσταφᾶ Κεχαγιᾶ βεγῆς.

Δεύτερος καὶ κατόπι τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ ἐπῆλθε κατὰ τῆς Πελοποννήσου οὗτος, ἰσχυρώτερος, πολεμικώτερος καὶ δραστηριώτερος, κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῆς διακαινησίμου. Τὴν κυριακὴν διέλυσεν ὁ Ἰουσοὺφ πασσᾶς τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν, καὶ τὴν τετάρτην, 6 ἀπριλίου, ἔφθασεν ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς εἰς τὸ Ῥῖον.

Μεγίστην ὁ Χουρσὴτ πασσᾶς δραστηριότητα κατέβαλεν, ἅμα μαθὼν τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, διότι ἐν ταύτῃ εἶχε καὶ τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ καὶ τὰς γυναῖκας. Ἀδύνατος ὢν πρὸς ἐκστρατείαν προσωπικὴν κατ' αὐτῆς, ἐν ᾧ ἠσχολεῖτο κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ καὶ τοῦ Σουλίου, διώρισεν ἀμέσως, καθ' ἃς μάλιστα εἶχε προηγουμένας διαταγὰς τῆς πύλης (β), τὸν κεχαγιᾶ βεγῆν αὐτοῦ Κιοσὲ Μεχμὲτ, καὶ ὑπὸ τὴν διοίκησιν τούτου ἔθεσε στρατὸν ἐκλεκτὸν ὀκταχισχιλίων. Κατ' ἀνάγκην δ' ἀνέδειξεν ἀνθ' ἑαυτοῦ καὶ βαλῆν τῆς Πελοποννήσου τοῦτον, ἤτοι πασσᾶν τριῶν τουΐων (γ)· διότι, τεθέντος ἅπαξ

ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ τοῦ Ὁμὲρ Βρυώνου, πασσᾶ ὄντος δύοτουΐων, ἀδύνατον ἦτο πλέον τὸ μὴ φέρειν αὐτὸν ἀξίωμα ἀνώτερον ἐκείνου.

Τοῦ στρατοῦ τούτου ἡ ἐκ τῶν Ἰωαννίνων πορεία κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἔμελλε γενέσθαι διὰ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ βεβαίως. Ἀλλ', ἑωσοῦ παρασκευασθῇ ὁ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶς, προαπέστειλε δι' ἄλλης συντομωτέρας ὁδοῦ τῆς Ἀκαρνανοαιτωλίας τὸν Μουσταφᾶ κεχαγιᾶ βεϊγῆν αὐτοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τρισχιλίων καὶ πεντακοσίων, ὅλων Ἀλβανῶν. Εὐτυχὴς οὗτος ὑπῆρξε, διότι εὗρε τὰς πύλας ἠνεῳγμένας, καὶ διὰ τῶν πλοιαρίων τοῦ Μεσολογγίου μετεβιβάσθη εὐθὺς εἰς τὸ Ῥῖον, ἐν ᾧ ἑτέρωθεν ἠπάντησε κεκλεισμένας ταύτας ὁ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶς, καὶ ἠναγκάσθη οὕτως, ἵνα πολεμήσῃ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἀντὶ τῆς Πελοποννήσου.

Ὑπέρμετρος κατέλαβε καὶ τότε τοὺς Πελοποννησίους λύπη μετὰ ἀμηχανίας, ὡς βλέποντας ἑαυτοὺς μὲν ἐν καταστάσει ἀπομονώσεως σχεδὸν, τοὺς δ' ἔξωθεν πολεμίους ἐλευθέρως ἐπερχομένους τοὺς μὲν κατόπι τῶν δέ. Καὶ πραγματικῶς, κατόπι τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ ἔφθασαν εἰς Πάτρας διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ τῆς Ἀκαρνανοαιτωλίας ἕτεροι ὀκτακόσιοι Ἀλβανοὶ ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Ἀσλανάκην, διαμείναντες ἐκεῖ πρὸς ἐνίσχυσιν πλείονα τῆς ἀκροπόλεως. Συνεξεστράτευε δὲ μετ' αὐτῶν καὶ ὁ ἀρχιτηλεβολιστὴς (τοπτσίπασης) τοῦ Χουρσὴτ πασσᾶ ἐπὶ κεφαλῆς ἱκανῶν τηλεβολιστῶν, διότι ἐστερεῖτο τοιούτων ἡ ἀκρόπολις τῶν Πατρῶν, ὡς παρημελημένη πρότερον. Πρὶν δὲ ἀπέλθῃ ἐκ τοῦ Ῥίου εἰς Πάτρας, ὁ Ἀσλανάκης διηυθύνθη εἰς τὸ Ἀνεμοδοῦρι, καὶ τὸν ἐκεῖ στρατοπεδευόμενον Λόντον προσβαλὼν ἀπεμάκρυνε.

Ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς, ἐμψυχώσας διὰ πολλῶν ὑποσχέσεων τόν τε Ἰουσοὺφ πασσᾶν καὶ τοὺς Τούρκους τῶν Πατρῶν, ἐξεστράτευσεν ἄνευ ἀναβολῆς κατὰ τῆς πόλεως τοῦ Αἰγίου, ἣν εὗρεν ἔρημον μὲν ἀνθρώπων, πλήρη δὲ τροφῶν (α). Ἐν ταύτῃ διημέρευσεν ἑβδομάδα ὁλόκληρον πρὸς ἀνάπαυσίν τινα τοῦ στρατοῦ, ὡς πολλὴν διανύσαντος ὁδὸν, μᾶλλον δ' ἐκτάκτως ταχυπορήσαντος ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων εἰς τὴν παραλίαν τῆς Αἰτωλίας. Καθ' ὅλον δ' αὐτὸ τὸ διάστημα οὐκ ἐπαύσατο ἐπιστέλλειν πρός τε τοὺς Αἰγιεῖς καὶ Καλαβρυτινοὺς, προσκαλῶν τούτους εἰς μεταμέλειαν καὶ ἐπάνοδον εἰς τὴν ὑποταγὴν ἐπὶ ὑποσχέσεσι μεγάλαις περὶ ἀσφαλείας ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας.

Ἡ κυρία αὐτοῦ ἀποστολὴ ἀπέβλεπε τὸ κέντρον τῆς Πελοποννήσου· πρὸς τοῦτο δὲ δύο ὑπῆρχον αἱ ἀπὸ τοῦ Αἰγίου ὁδοὶ, ἡ μὲν διὰ τῶν

Καλαβρύτων συντομωτέρα, ἀλλ' ὀρεινὴ καὶ δύσβατος, ἡ δὲ διὰ τῆς Κορινθίας καὶ Ἀργολικῆς ὁμαλὴ καὶ ὀλιγώτερον κινδυνώδης, ἀλλὰ τετραπλασίως μακροτέρα. Οἱ Καλαβρυτινοὶ κατέλαβον πρὸς τὸ μέρος αὐτῶν τὰς ἀναγκαίας θέσεις, ὅπου καὶ ὁ Ζαΐμης ἔδραμεν ἐκ τοῦ Ὀμπλοῦ τῶν Πατρῶν, στρατοπεδεύσας μετὰ πεντακοσίων ἐν τῷ χωρίῳ Βόβοδα, ἀπέχοντι τοῦ Αἰγίου περὶ τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν. Ἀπόσπασμα τότε ἐχθρικὸν ἐκ πεντακοσίων μόνων ἦρκεσεν ἐπιπεσόν, ὅπως διασκορπίσῃ μετὰ τρίωρον προσβολὴν τοὺς περὶ τὸν Ζαΐμην, ἐμμείναντα μὲν μετὰ ὀλίγων καὶ ἀντιστάντα, ἀλλὰ κινδυνεύσαντα τὰ ἔσχατα καὶ μόλις ἀποσυρθέντα εἰς ἀσφαλεστέραν θέσιν. Ὀλίγους, καθὼς καὶ ὁ Ζαΐμης, ἀπώλεσεν ὁ ἐχθρὸς, ὅστις παραδόσας τῷ πυρὶ τὸ Αἴγιον καὶ τὰ πέριξ αὐτοῦ ἅπαντα λεηλατήσας, ὥδευσε τὴν παραλίαν τοῦ κόλπου, διῆλθεν ἀνενόχλητος ὅλας τὰς στενοτοπίας, καὶ μάλιστα τὰ Μαῦρα Λιθάρια, καὶ τῇ 22 ἀπριλίου ἐπλησίασεν εἰς τὸ πεδίον τῆς Κορίνθου, Βόχαν λεγόμενον.

Οἱ πολιορκοῦντες τὸν Ἀκροκόρινθον εὑρέθησαν τότε ἐν ἀμηχανίᾳ μεγίστῃ, καθότι τὴν μὲν 21 ἀπριλίου εἰδοποιήθησαν ἀφ' ἑνὸς, ὅτι ὁ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασᾶς καταβαίνει διὰ τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Βοιωτίας, ὅπως εἰσέλθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον· τῇ δὲ 22 ἐβεβαιώθησαν ἀφ' ἑτέρου, ὅτι ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς ἐπλησίασε τῇ Κορινθίᾳ διὰ τῆς Ἀχαΐας. Ἐν τῇ δεινῇ ταύτῃ περιστάσει ὁ Δικαῖος διέταξεν εὐθὺς τὸν Ἀχιλλέα μετὰ διακοσίων Στενοχωριτῶν (Δερβενοχωριτῶν), καὶ τὸν Μερτίκαν μεθ' ἑτέρων διακοσίων Καλαυρίων καὶ λοιπῶν, ἵνα καταλάβωσι νυκτὸς τὸ Μελίσσι καὶ Ξυλόκαστρον, καὶ ἀποκρούσωσιν ἐκεῖθεν τῇ ἐπιούσῃ τὴν διέλευσιν τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ. Ἀλλ' ἐκ τούτων ὁ μὲν Ἀχιλλεὺς ἀπῆλθεν, ὁ δὲ Μερτίκας οὐχὶ πρωΐας δὲ γενομένης, οἱ μὲν Στενοχωρῖται ἐγκατέλειψαν τὸν Ἀχιλλέα μόνον, φυγόντες, οὗτος δὲ ἀνεχώρησεν εἰς τὸ Ἄργος. Ἐντεῦθεν εὑρὼν ἀνοικτὰς τὰς θέσεις ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς, προεχώρησεν ἀνενόχλητος εἰς τὸ πεδίον τῆς Κορίνθου, πυρπολῶν ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων τὰ χωρία, κατὰ τὸ τουρκικὸν ἔθος. Ἐν τοιαύτῃ εὑρεθεὶς τότε ἀνάγκῃ, διέταξεν ὁ Δικαῖος τὴν ἄμεσον πυρπόλησιν τῶν μεγάρων τοῦ Κιαμὴλ βεγῆ καὶ ἁπάσης τῆς πόλεως Κορίνθου. Οἱ Κορίνθιοι καὶ Στενοχωρῖται ἐναντιώθησαν κατὰ τοῦ μέτρου τούτου, προηγουμένου τοῦ ἐπισκόπου Δαμαλῶν Ἰωανᾶ, λυπούμενοι τὴν καταστροφὴν τοσούτων μεγαλοπρεπῶν καὶ ἀναγκαίων διὰ δημόσια καταστήματα οἰκοδομῶν. Ἀλλ' ὁ

Δικαῖος, ἀντὶ τῆς ὕλης προτιμῶν τὸ πολιτικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἐνσχοποιήσεως καὶ τοῦ πρὸς τοὺς Τούρκους ἀμετακλήτου διαζυγίου τινῶν, προηγουμένων τῶν Νοταραίων, ἐνήργησεν ἀπ' εὐθείας, παραδόσας ὅλας τὰς τουρκικὰς οἰκίας διὰ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ εἰς τὰς φλόγας. Τότε ἡ ἐν τῷ Ἀκροκορίνθῳ μήτηρ τοῦ Κιαμὴλ βεγῆ, βλέπουσα πυρπολούμενα τὰ μέγαρα τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, δέταξεν εὐθὺς, κατάληπτος γενομένη ὑπὸ τοῦ δαιμονίου, τὴν ἀποτομὴν τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀνδρίκου Νοταρᾶ, ἀμέσως ἐκτελεσθεῖσαν. Συγχρόνως δὲ, ἐξαγριωθέντες διὰ τὸν ἴδιον λόγαν καὶ οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι τοῦ Ἀκροκορίνθου, ἔσφαξαν εἴκοσι πέντε ἑτέρους Κορινθίους Ἕλληνας, εὑρεθέντας ἐν τῷ φρουρίῳ.

Οὕτω, προχωροῦντος τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ, οἱ πολιορκοῦντες καὶ οἱ κάτοικοι, ἐν φόβῳ μεγίστῳ γενόμενοι, ἔφυγον προτροπάδην, ἀφήσαντες καὶ τροφὰς καὶ πολεμοφόδια καὶ πᾶσαν ἀποσκευὴν ἄλλην. Ἄλλοι μετεβιβάσθησαν εἰς τὰς νήσους τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου καὶ τὰ Μέθανα· ἐκεῖνοι ἔδραμον εἰς τὰ ὀρεινὰ τῆς Κορινθίας καὶ τὸ Πείραιον, καὶ ὁ Δικαῖος ἀπῆλθεν εἰς τὴν Σολυγείαν (Σοφικόν). Μόνοι οἱ Καλαύριοι, κατέχοντες τὸ Πεντεσκοῦφι, ἀντέστησαν ἐπὶ ἱκανὴν ὥραν καὶ ζημίαν τινὰ ἐπήνεγκον τοῖς ἐχθροῖς· πλὴν καὶ οὗτοι ἀπεσύρθησαν ὡς μεμονωμένοι, ὅλα ἐγκαταλείψαντες τὰ τηλεβόλα. Κυριεύσαντες ἐπομένως τὴν πόλιν οἱ περὶ τὸν Κεχαγιᾶ βεγῆν, καὶ ἐξελθόντες συγχρόνως οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ, κατέσφαξαν ὅλοι ὁμοῦ καὶ ἠχμαλώτισαν, ὅσους ἠδυνήθησαν· ἔκαυσαν δὲ τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ πέριξ χωρία, καὶ πολλὰς χιλιάδας ζωντανῶν διήρπασαν. Ἐν ταύτῃ τῇ περιστάσει ἡ θυσία τῶν Ἑλλήνων ἐπαισθητοτέρα ἔμελλε γενέσθαι, εἰ μὴ ἐπεδίδετο, ὡς σύνηθες, ὅλος ὁ ἀλβανικὸς στρατὸς τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ εἰς τὴν λαφυραγωγίαν οὐ μόνων τῶν ἑλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν τουρκικῶν πραγμάτων, ὅσα συνηγμένα πρὸς διανομὴν οἱ Ἕλληνες εἶχον. Ὁ ἐπίσκοπος Δαμαλῶν ἐκινδύνευσε τὸν κίνδυνον τῆς αἰχμαλωσίας, πεσὼν ἐν τῇ φυγῇ ἀπὸ τοῦ ἵππου· συλληφθέντες δὲ ἔξω τῆς πόλεως ὁ διάκονος αὐτοῦ καὶ ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Στεφάνου Μιχαὴλ, ἐφονεύθησαν. Γελοῖον δ' εἰπεῖν, ὅτι καὶ Κορίνθιοι καὶ Στενοχωρῖται διεμαρτυρήθησαν διὰ πράξεως τῆς Ματοῦ κατὰ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Δικαίου, ὡς αἰτίου ὄθεν γενομένου τῶν κακῶν τούτων.

Διαλυθείσης οὕτω τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀκροκορίνθου, ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς ἀνέβη εἰς αὐτὸν τροπαιοῦχος. Τότε ἔφθασαν εἰς τὴν παραλίαν καὶ τὰ παραπλέοντα τὸ Αἴγιον τρία τουρκικὰ πλοῖα, εἰς δρόμων

καὶ δύο μικρότερα, καθ' ὧν οἱ Οἰανθεῖς ἠδύναντο, ἀλλ' οὐκ ἐτόλμων, ἢ ἀδιάφοροι ἐδείκνυντο, καί τοι παρακαλεσθέντες παρὰ τῶν Κορινθίων. Τότε συνέβη καὶ τὸ ἀκόλουθον, κωμικὸν ἐνταυτῷ καὶ τραγικόν, γεγονός. Ἀκούσαντες οἱ Ἀργεῖοι τὴν εἰς τὸ Αἴγιον εἰσβολὴν τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ, ἀπέστειλαν πρὸς τὸν ἐν Κορίνθῳ Δικαῖον ἔφιππον ταχυδρόμον, ἵνα πληροφορηθῶσι περί τε τῆς ἀληθείας τοῦ ἀκούσματος τούτου καὶ περὶ τῆς μεσογείου ἢ παραλίας διευθύνσεως τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Ἀργεῖος ταχυδρόμος, οἰνόφλυξ τυχὼν, ἐμέθυσε καθ' ὁδὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀπαντηθεὶς τὴν νύκτα παρέξω τῆς πόλεως Κορίνθου μετὰ τῶν πρώτων σκοπῶν τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, ὑπέλαβεν αὐτοὺς Ἕλληνας, καὶ ἐρωτηθεὶς, τίς ἐστιν; ἀπεκρίθη, ἀτιμάων τῷ προσώπῳ: «*Ἐγώ 'μ', ἀδέλφια, Χριστὸς ἀνέστη! Ἔ πῶς τὰ »κάμετε σεῖς ἐδῶ! Ἐμεῖς ἔχουμε μπλόκο τ' Ἀνάπλι*». Παρατηρητέον, ὅτι ἡ ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων διάκρισις τῶν Τουρκαλβανῶν δύσκολος ἐγίνετο διὰ τὴν ταυτότητα τῆς ἐνδυμασίας καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτῇ, πολλῷ δὴ μᾶλλον ἐν νυκτὶ καὶ παρὰ ἀνθρώπου μάλιστα παραλελυμένου κατά τε τὸν νοῦν καὶ τὰς αἰσθήσεις ἐκ τοῦ οἴνου. Παρατηρητέον προσέτι, ὅτι ἐκτὸς τῆς ἐνδυμασίας συνέπεσεν ἤδη καὶ ἡ ταυτότης τῆς γλώσσης, διότι οἱ Ἀργεῖοι ἐν γένει, ὡς καὶ οἱ Κορίνθιοι ὡσεπιτοπλεῖστον καὶ ἄλλοι ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, γνωρίζουσι τὴν ἀλβανικὴν γλῶσσαν. Ἐν τοσούτῳ ἀπαγόμενος παρὰ τῶν σκοπῶν ὁ Ἀργεῖος πρὸς τὸν Κεχαγιᾶ βεγῆν, ἠκολούθει τραυλίζων καθ' ὁδόν: «*Δόξα σοι ὁ Θεός! τὸ κερδήσαμ', ἀδέλφια, τὸ Ῥωμαϊκο, »τὸ κερδήσαμε!*» Ἅμα δ' ἰδὼν τὸν Κεχαγιᾶ βεγῆν, ἐξέλαβεν αὐτὸν, ὡς γενειῶντα, ἀντὶ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Δικαίου, καὶ μετὰ τὴν συνήθη πρόσρησιν: «*Προσκυνοῦμεν, ἀφέντη Δεσπότη!*» ἐγχειρίζει τούτῳ τῶν Ἀργείων τὸ γράμμα. Οὐδένα διὰ τὴν παράφρονα κατάστασιν αὐτοῦ εὗρε παρὰ τῶν βαρβάρων ἔλεον ὁ ἄνθρωπος, πασσαλωθεὶς ἀμέσως.

Ὡς πρὸς τὰ μεγάλα στενὰ τοῦ Ἰσθμοῦ οὐδεμίαν προσοχὴν ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς ἔδωκεν, ὡς ταχύνων τὴν ὁδοιπορίαν αὐτοῦ εἰς τὴν Τρίπολιν, καὶ ὡς μὴ ἀμφιβάλλων περὶ τῆς ὁμοίας ὑπερισχύσεως τοῦ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶ καταβαίνοντος. Ἐφοδιάσας δὲ τὸν Ἀκροκόρινθον ἐκ τροφῶν ἱκανῶν καὶ ἐνισχύσας διὰ τῆς προσθήκης τριακοσίων πεντήκοντα στρατιωτῶν, ὥδευσεν εἰς τὴν Ἀργολίδα, καὶ φθάσας τῇ 24 ἀπριλίου εἰς τὸ χωρίον Μυσίαν (Κουτσοπόδι), ἀπέχουσαν πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἄργους περὶ τὴν μίαν ὥραν, προσεκάλεσεν ἐγγράφως

τοὺς Ἀργείους εἰς ὑποταγήν, καὶ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Αἰγιέων καὶ Κορινθίων, ἀπειλῶν ἐν περιπτώσει ἐναντία, ἀπήτει τὴν ἀπάντησιν τούτων ἐντὸς τῆς ἡμέρας (u).

Δυσκόλως δικαιολογοῦνται οἱ ὁπλαρχηγοὶ καὶ δημογέροντες τῶν Ἀργείων, δι' ἣν ἔδειξαν ἀμεριμνίαν, μανθάνοντες ἐπερχόμενον τὸν ἐχθρόν. Καθὼς οἱ ἀρχηγοὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀκροκορίνθου κακῶς ἐσκέφθησαν διαδόσαντες ὡς συνισταμένην τὴν ὅλην δύναμιν τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ ἐκ μόνων τριακοσίων ἀνδρῶν, λόγῳ μὴ δειλιάσωσιν ὁ στρατὸς καὶ οἱ κάτοικοι, ἕνεκα δὲ τούτου καὶ πολιορκία καὶ πόλις κατεστράφησαν ἐν ἀκαρεί· οὕτω καὶ οἱ τοῦ Ἄργους κακῶς ἐποίησαν, μὴ προνοήσαντες οὔτε περὶ τῆς ἐγκαίρου καταλήψεως τῶν μεταξὺ Κορίνθου καὶ Ἄργους στενῶν, οὔτε κἂν περὶ τῆς κενώσεως τῆς πόλεως καὶ τῶν κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ἐχθροῦ ὑπαρχόντων χωρίων, ἵν' ἀποφύγωσι τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν. Μήπως δ' ἐφρόντισαν ἐπὶ τέλους, ὅπως τοὺς ἀναγκαίους ἀποστείλωσι σκοποὺς μακρὰν τῆς πόλεως, καὶ πληροφορηθῶσι πρωϊμώτερον περί τε τῆς ἐλεύσεως καὶ τοῦ ποσοῦ τῶν πολεμίων; Οὐδὲν τούτων· καὶ οὐ μόνον οἱ Ἀργεῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Πύργιοι καὶ οἱ Κορίνθιοι καὶ οἱ Λεβαδειεῖς τὰς αὐτὰς ὑπέστησαν συνεπείας τῆς τόσῳ παχυλῆς ἀπειρίας, μόνων τῶν Αἰγιέων ἐξαιρουμένων. Παρὰ τοῖς ἀδυνάτοις Ἕλλησιν ὁ διασκορπισμὸς καὶ ἡ πυρκαϊὰ ἐν περιστάσεσι δειναῖς ἦσαν ἓν εἶδος πολέμου, οὐχὶ ὀλιγώτερον ὀλεθρίου διὰ τὸν ἰσχυρὸν ἐπερχόμενον ἐχθρὸν, ὡς ἀπαυδῶντα αὐτὸν καὶ ἀποστεροῦντα τῶν τροφίμων. Ἀλλ' ἀντὶ παντὸς ἄλλου οἱ Ἀργεῖοι περιεφρόνησαν μὲν, καλῶς ποιοῦντες, τὴν ἐπὶ ὑποταγῇ διαταγὴν τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ, ἀπεφασίσθησαν ὅμως ἐνθουσιῶντες πρὸς ἀντίστασιν ἄνευ τῆς δεούσης προπαρασκευῆς καὶ ἐκ τοῦ προχείρου. Ἐξῆπτον ἀληθῶς τὴν φιλοτιμίαν αὐτῶν καὶ ὁ ἄξιος υἱὸς τῆς ἡρωϊδος Λασκαρίνης Πούπλη Δημήτριος, καὶ ὁ Νικόλαος Σπηλιοτόπουλος, τότε μεταβὰς ἐκ τῆς Ὕδρας, καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι τῆς θερμοτέρας φαντασίας καὶ ὑπερβάλλοντος ζήλου, ταχεῖαν βεβαιοῦντες τὴν ἔλευσιν πολλοῦ πελοποννησιακοῦ στρατοῦ· ἀλλὰ τὸ ζήτημα ἦν ἤδη, ἐὰν μόνοι καὶ ἀπαράσκευοι οἱ Ἀργεῖοι ἠδύναντο ἀντιταχθῆναι κατὰ τῆς πρώτης μάλιστα ὁρμῆς ἐχθροῦ συγκεκροτημένου καὶ νικητοῦ μέχρι τοῦδε. Παρὰ δὲ ταῦτα πάντα, ἐξετέθησαν οὗτοι καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου, ἐν ᾧ ἡ ἀπὸ τῶν οἰκιῶν τῶν ἄκρων τῆς πόλεως ἀντίστασις ὑπισχνεῖτο ὁπωσδήποτε, ἂν οὐχὶ ἄλλο, τοὐλάχιστον τὸ

κέρδος καιροῦ τινος διὰ τὴν ἔλευσιν τῆς ἔξωθεν βοηθείας.

Πρὸς τὸ βάρειον τῆς πόλεως καὶ ἐν ἀποστάσει μικρᾷ ῥέει ὁ χειμάρρους Ἴναχος (Ξηριᾶς), πηγάζων ἐκ τοῦ Ἀρτεμισίου ὄρους, πλησίον κειμένου τῆς πάλαι Οἰνόης πόλεως. Παρὰ τὴν κοίτην αὐτοῦ καὶ πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς πόλεως ἐγείρεται χθαμαλὸς τοῖχος, προφυλάσσων τὰ περὶ αὐτὴν ἀπὸ τῆς πλημμύρας τῶν πολλῶν κατὰ τὸν χειμῶνα καταῤῥεόντων ὑδάτων. Οἱ Ἀργεῖοι, μεθ' ὧν ἔτυχον καὶ Μάσητες (Κρανιδιῶται) ὑπὸ τὸν Ἀρσένιον Κρέσταν καὶ Πετσιῶται ὑπὸ τὸν Δημήτριον Πούπλη, ἐτοποθετήθησαν κατὰ γραμμὴν ὄπισθεν τούτου τοῦ τοίχου τῇ 25 ἀπριλίου. Οὐδόλως εἶδον, ὁπόσῳ διὰ τὸ πεδινὸν τοῦ τόπου ἐξετίθεντο ὑπὸ τὸ πῦρ καὶ τὴν ὁρμὴν τοῦ ἱππικοῦ τῶν πολεμίων, ἀνοικτὰς τὰς πλευρὰς ἔχοντες. Τὸ δὲ ἀστειότερον, ὅτι καὶ γυναῖκες καὶ ἄνδρες ἀνέβησαν εἰς τὰς ὑπερκειμένας ἄλωνας τῆς πόλεως, ὡς εἰς θεωρεῖα τοῦ θεάτρου, ἵνα ἴδωσι τὴν παράστασιν τῆς ἀργειομαχίας ταύτης καὶ τὴν ἦτταν τῶν Τούρκων, ὡς βεβαίαν θεωρουμένην.

Ἐντύπωσιν ἔκαμε πρὸς τὸν Κεχαγιᾶ βεγῆν ἡ τολμηρὰ αὕτη φαινομένη ἔκθεσις τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ συῤῥοὴ τοῦ ἐπὶ τῶν ἀλώνων πλήθους, μακρόθεν ὑποτιθεμένου ὥς τινος συγκεντρώσεως ἑτέρου πολεμικοῦ σώματος. Οὔθ' ἡμέραν δὲ μίαν παραλείψας καὶ πλησιάσας, διήρεσεν αὖτος τριμερῆ τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἐν μὲν τῷ κέντρῳ θέσας τοὺς πεζούς, ἐν δὲ τοῖς ἄκροις τοὺς ἱππεῖς, καὶ πρὸς τὸν τοῖχον ὥρμησε. Κατὰ τῆς ὁρμῆς τῶν πεζῶν ἀνθεξαν οἱ Ἕλληνες, διαπρέψαντος τοῦ Κρέστα· κυκλωθέντες ὅμως παρὰ τοῦ ἱππικοῦ, ἔστρεψαν νῶτα εὐθὺς καὶ διεσπάσθησαν φονευόμενοι καὶ αἰχμαλωτιζόμενοι. Τότε ὁ γενναῖος Δημήτριος Πούπλη συνεπλάκη μετὰ τοῦ Βελῆ βεγῆ, ἀρχηγοῦ Ἀλβανοῦ, ὃν ἔῤῥιψε κατὰ γῆς ἀπὸ τοῦ ἵππου· ἐν ᾧ δ', ὡς ἔχων κενὰ τὰ πυροβόλια, ἐθανάτωνε τοῦτον διὰ τῆς ἀκωκῆς ἀλβανικοῦ πυροβολίου (σουβλερῆς πιστόλας), ἐῤῥίφθη παρ' ἄλλου Ἀλβανοῦ νεκρὸς ὁ ἴδιος ἐπὶ τοῦ σπαράσσοντος σώματος τοῦ Βελῆ βεγῆ.

Ἐν τῇ αὐτῇ τῆς φυγῆς ἀνάγκῃ περιέπεσον τότε καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀλώνων καὶ ἅπαντες οἱ Ἀργεῖοι, ἐξ ὧν ἄλλοι προέφθασαν καταβάντες εἰς τὴν Λερναίαν λίμνην (τοὺς Ἀφεντικοὺς μύλους), ἄλλοι ἠχμαλωτίσθησαν, καὶ ἄλλοι μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων, ὡς καὶ μέρος ὁπλοφόρων μετὰ τοῦ Κρέστα, ἐκλείσθησαν ἐν τῇ ὑποκάτω τῆς ἄκρας Ἀαρίσσης μικρᾷ μονῇ τῆς Κατακεκρυμμένης. Ἡ πόλις ἐγένετο ἐλε-

εινὸν θέαμα διαπαγῆς καὶ πυρός. Νυκτὸς δὲ γενομένης, ὁ μὲν Κρέστας μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐξῆλθεν ἐπιτηδείως, φυγὼν εἰς τὴν Λερναίαν λίμνην· οἱ δὲ Ἀργεῖοι, ἐπίσης στερούμενοι ὅλων τῶν μέσων, προσεκύνησαν· ὁ δὲ Κεχαγιᾶ βεγῆς, πολιτευόμενος ἐπ' ἐλπίδι παραδειγματισμοῦ, οὐχὶ μόνον ἐδέχθη αὐτοὺς μετὰ φιλοφροσύνης καὶ τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους ἀπηλευθέρωσεν (α), ἀλλὰ καὶ προεστῶτα (κοτσάβασην) τούτων, ὡς ῥαγιάδων ἤδη, κατέστησε, κοινῶς ἐκλεχθέντα, Δημήτριόν τινα Καρλαύτην, περιβαλὼν αὐτῷ τὴν πορφυροβαφῆ χλαῖναν (βινίσι). Οἱ Ναυπλιεῖς καὶ Ἀργεῖοι Τοῦρκοι κακῶς ἔφερον τότε τὴν τοιαύτην μετριόφρονα διαγωγὴν τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ, ἐκδικήσεις θέλοντες καὶ σχέδια ἄλλα καταστροφῆς προτείνοντες, ἵνα ἐκλείψωσιν οὕτως ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τῶν Πελοποννησίων πᾶσα ἰδέα τοῦ λοιποῦ καὶ πᾶν θάῤῥος πρὸς ἐπανάστασιν. Ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς ἐξ ἐναντίας, προτιθέμενος μόνην τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως, ἤλπιζε μᾶλλον διὰ διαγωγῆς τοιαύτης ὀγλίγωρον καὶ ἐπιτυχὲς τὸ πέρας τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, πᾶν ἀποσοβῶν μέτρον παρατάσεως. Καὶ ἀληθῶς, διαρκοῦντος τοῦ πολέμου τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ἡ παράτασις τοῦ ἑλληνικοῦ κατὰ τῶν Τούρκων ἐπ' οὐδενὶ ὠφέλει αὐτοῖς τρόπῳ. Ἐπὶ δὲ τούτοις οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἀλβανῶν ἠκολούθησαν τῷ Κεχαγιᾷ βεγῇ ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει, ὅτι αὐτοὶ ἀποκλειστικῶς ἔσονται καὶ οἱ βοεβόνδαι καὶ ἡ ἐκτελεστικὴ δύναμις κατὰ τὴν Πελοπόννησον, τῆς ἐπαναστάσεως πεσούσης. Οὐδὲν ἄρα καὶ οὗτοι συμφέρον εἶχον οὔτε πρὸς τὴν παράτασιν τῶν πραγμάτων, οὔτε πρὸς τὴν σφαγὴν τῶν ἀνθρώπων τοῦ τόπου.

Μετὰ τὴν τοιαύτην ἀποτυχίαν τῶν ἐν Ἄργει διελύθη, ὡς εἴπετο, καὶ ἡ πολιορκία τῆς Ναυπλίας, δεύτερον ἤδη, καὶ περὶ μάνην ἡ φρουρὰ ταύτης ἐπησχολεῖτο τὴν συλλογὴν τροφίμων παντὸς εἴδους ἐκ τοῦ πεδίου. Πολλαχόθεν δὲ στρατὸς πελοποννησιακὸς ἐτέθη εἰς κίνησιν, καὶ πρῶτοι ἐκ Λεβιδίου ἔφθασαν ἐπὶ κεφαλῆς πεντακοσίων ὁ Νικόλαος Πετμεζᾶς καὶ Σκαλτσᾶς μετὰ τοῦ Σαλαφατίνου καὶ Πηλίδα Τριπολίτου, παραλαβόντες καὶ τὸν Δαγρὲν, καθ' ὁδὸν εὑρεθέντα. Ἀλλ' οἱ μὲν στρατιῶται, τὰ πάντα τετελεσμένα ἰδόντες καὶ ὀλίγους ἑαυτοὺς, ἐδειλίασαν· οἱ δὲ ὁπλαρχηγοὶ ὀρθῶς προτιθέμενοι, ἵνα ἐπασχολήσωσιν ἐν τῷ Ἄργει τὸν Κεχαγιᾶ βεγῆν, ἑωσοῦ φθάσωσι καὶ αἱ ἄλλαι βοήθειαι, ἀνέβησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἄκρα τῆς Λαρίσσης, καὶ μόνοι περὶ τοὺς ἐννενήκοντα ἐκ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῖς ἠκολούθησαν·

Τῇ 28 ἀπριλίου κατέφθασεν ἑτέρωθεν μετὰ ἑξακοσίων Ἀργείων ὁ Στάϊκος, καὶ εἰς τὴν Λάρισσαν πυροβολῶν εἰσῆλθε. Οἱ πολέμιοι τότε ἀμυντικὴν ἔλαβον θέσιν ὀχυρωθέντες ἐντὸς οἰκιῶν, καὶ ἐπὶ δύο ἡμέρας οἱ Ἕλληνες καταβαίνοντες ἠκροβολίζοντο μετὰ τούτων. Τῇ δὲ 30 ἀπριλίου ἦλθον ἐκ τοῦ βορείου μέρους καὶ ἕτεροι Πετμεζαῖοι μετὰ τετρακοσίων. Ἅμα ἐπυροβόλησαν οὗτοι ἀπὸ τοῦ μέρους τῆς Μυσίας, ἀναγγέλλοντες συνθηματικῶς τὸ «*Ἐρχόμεθα*», ἀντεπυροβόλησαν καὶ οἱ ἐν τῇ Λαρίσσῃ, ἀποκρινόμενοι ἐπίσης «*Ἐδῶ εἴμεθα*». Ἀνυπόμονος δὲ ὁ Δικαῖος, ὅπως ἀναβῇ αὐτὴν ταχύτερον, ὥρμησε τολμηρῶς μετὰ μόνων δεκαπέντε στρατιωτῶν, καὶ διὰ τοῦ πυρὸς τῶν ἐχθρῶν διῆλθε.

Ἀλλ' οὐδεμίαν αἱ τοιαῦται κινήσεις ὠφέλειαν ἐπήνεγκον, εἰμὴ ἁπλῆν τινα ἐπίδειξιν, διότι τῇ ἑπομένῃ νυκτὶ ἐγκατελείφθη ἡ ἀκρόπολις, ὡς ἀνεφοδίαστος οὖσα· οἱ δ' Ἕλληνες οὔτε κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην ἔπραξαν, ὅ,τι κυρίως ὤφειλον πρὶν, τὴν κατάληψιν λέγομεν τῶν στενῶν μεταξὺ Ἄργους καὶ Τριπόλεως. Ἅμα εἰσῆλθεν ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς εἰς τὸ Ἄργος, οὐδένα καταστροφῆς ἢ ὀπισθοδρομήσεως κίνδυνον διέτρεχε, διότι καὶ ἰσχυρώτερος ἦν ἐν τῷ πεδίῳ διὰ τοῦ ἱππικοῦ καὶ τὴν συνδρομὴν τῆς Ναυπλίας διὰ τηλεβόλων καὶ πολλῶν ἄλλων ἀναγκαίων μέσων εἶχε. Μόναι δι' αὐτὸν θέσεις κινδύνου ἦσαν πρότερον μὲν τὰ Μαῦρα Λιθάρια τῆς Ἀχαΐας καὶ τὰ στενὰ μεταξὺ Κορίνθου καὶ Ἄργους, ἤδη δὲ τὰ ὄρη τοῦ Παρθενίου καὶ Θόρνακος (Τουρνικίου). Ἀλλ', ὅτε διέβη ἀπρόσβλητος οὗτος τὰς δύω πρώτας, ἡ ἀνάγκη ἀπήτει τὸ φράγμα τοὐλάχιστον τῶν στενῶν τῶν δύο τελευταίων ὀρέων, καὶ πρὸς τοῦτο σπεύσας ὁ Κολοκοτρώνης ἐκ τοῦ Χρυσοβιτσίου, ἀπέστειλε τὸν Νικήταν μετὰ τριακοσίων εἰς τὸ Παρθένιον, ὅθεν ἐθεωρεῖτο πιθανωτέρα ἡ ἀνάβασις τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ. Συγχρόνως ὡδηγήθησαν καὶ οἱ ἐν Βερβένοις, ὡς πλησιέστεροι, ἵνα βοηθήσωσιν ἐν πάσῃ περιστάσει. Ἀλλ', ὅτε ἐξημέρωσε κατὰ τὸ χωρίον Καμάρι ὁ Νικήτας, οἱ στρατιῶται ἐλειποτάκτησαν ἰδόντες ἐκτεθειμένους ἑαυτοὺς ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Τριπόλεως, καὶ μόνοι παρ' αὐτῷ δεκαοκτὼ ἔμειναν. Ἀφ' ἑτέρου δ' οἱ Τοῦρκοι τῆς Τριπόλεως ἀνενόχλητοι κατέβησαν περὶ τοὺς ὀκτακοσίους διὰ τοῦ Παρθενίου εἰς Ἄργος, συγχαίροντες καὶ ὑποδεχόμενοι ὡς ἐκ προσώπου τῆς πρωτευούσης τὸν Κεχαγιᾶ βεγῆν. Ἐκεῖ ἐνεκρίθη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τούτων ἡ ἀνάβασις δι' ἄλλης ὁδοῦ, διότι ὕποπτος τοῖς Τούρκοις ἦν μᾶλλον

τοῦ Παρθενίου ἡ κατάληψις παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω δ' ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς δεκαήμερος διατρίψας ἐν Ἄργει, καὶ ἑτέρους τριακοσίους στρατιώτας ἀφήσας ἐν τῇ Ναυπλίᾳ, ὡδηγήθη διὰ τοῦ Θόρνακος καὶ εἰς τὴν Τρίπολιν ἀνέβη τῇ 6 μαΐου ἄνευ τινὸς ἀντιστάσεως. Ποῦ ἦσαν τότε οἱ ἐκ τῆς Λαρίσσης τοῦ Ἄργους ἐξελθόντες, ὡς εἴπομεν, ὑπὲρ τοὺς χιλίους; Τί ἔκαμον ἀφ' ἑτέρου καὶ οἱ ἐν Λεβιδίῳ, ὡς πλησιέστεροι ὄντες πρὸς τὸν Θόρνακα;

Ἡ θριαμβευτικὴ εἴσοδος τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ παρέσχε μεγάλας τοῖς Τούρκοις ἐλπίδας καὶ μεγάλην τοῖς Ἕλλησιν ἀπελπισίαν. Κατόπι τούτου ἐσύροντο καὶ πολλοὶ αἰχμάλωτοι καὶ πλῆθος λαφύρων τῆς Αἰγιαλείας, τῆς Κορινθίας καὶ τῆς Ἀργολίδος. Ἐπὶ ἡμέρας ἱκανὰς ἡ ἀγορὰ τῆς Τριπόλεως ἐγένετο τὸ δημοπρατήριον λαφύρων καὶ αἰχμαλώτων. Ἐντὸς μηνὸς ὁ ἐχθρὸς οὗτος ἐπυρπόλησε τρεῖς πόλεις τοῦ Αἰγίου, τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ἄργους κατὰ πολὺ μέρος· διέλυσε δὲ δύο πολιορκίας τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ τῆς Ναυπλίας, καὶ κατεπάτησε τέσσαρας ἐπαρχίας, τὴν Αἰγιαλείαν, τὴν Κορινθίαν, τὴν Ἀργολίδα καὶ τὴν Μαντινείαν. Ἀντίστασιν δ' ἔνοπλον ἠπάντησεν ἐν μὲν τῇ Αἰγιαλείᾳ μικράν, ἐν δὲ τῇ Κορίνθῳ οὐδεμίαν, καὶ ἐν τῷ Ἄργει παράδοξον. Ἄρνησιν ὅμως ὑποταγῆς πανταχοῦ εὗρε, καὶ ἐν μόνῳ τῷ Ἄργει ἐλπίδας τινὰς περὶ αὐτῆς συνέλαβε.

Πρὸς ἄλλα πολλὰ ἐγένετο τῷ Κεχαγιᾷ βεγῇ λίαν βοηθητικὴ καὶ ἡ ἐποχή. Οἱ Πελοποννήσιοι ὑπῆρχον καταβεβλημένοι ἱκανῶς διὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἀποτυχίας κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην, καὶ μάλιστα διὰ τὰς νίκας τῶν Ἀλαλαίων ἐν τῷ Χλουμιτσίῳ καὶ Πύργῳ, διὰ τὰς νίκας τῶν Τριπολιτῶν Τούρκων ἐν Γόρτυνι, Πιάνᾳ, Βλαχοκερασιᾷ καὶ Βαλτετσίῳ, καὶ διὰ τὰς διαλύσεις τῶν πολιορκιῶν Πατρῶν καὶ Ναυπλίας, συμβάσης πρὸ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ ἐχθροῦ τούτου. Πρὸ πάντων ὅμως μετὰ στεναγμοῦ ἔβλεπον οὐχὶ τόσῳ τὰς καταστροφάς, δι' ὧν ἐχαράσσοντο τὰ ἴχνη τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ καὶ Κεχαγιᾶ βεγῆ, ὅσῳ τὴν ἀκινησίαν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Τίνες ἄρα αἱ συνέπειαι ἤθελον εἶσθαι, ἐὰν ὑπῆρχον ἀνοικταὶ καὶ αἱ πύλαι τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, οὔτ' ἐκινεῖτο ἡ Ὕδρα περὶ μεσοῦντα ἀπρίλιον;

Ἀλλ' ἂν τοσαῦται ὑπὲρ τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ καὶ Κεχαγιᾶ βεγῆ συνέδραμον βοηθητικαὶ περιστάσεις, ἔμενεν ὅμως ἀκατάβλητον τὸ ἠθικὸν τῶν Πελοποννησίων καὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ ἔφερε τὴν ἐλπίδα, αὕτη δὲ τὴν ἐπιμονήν, ἡ δὲ ἐπιμονὴ τὴν αὔξησιν ἀντὶ τοῦ

περιορισμοῦ τῆς ἐπαναστάσεως. Εἴδομεν δὲ ἐντεῦθεν κινουμένας τὰς Πέτσας τῇ 3 ἀπριλίου, ἐν ᾧ ὁ Ἰουσοὺφ πασσᾶς διέλυε τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν τῇ 3 ἀπριλίου. Εἴδομεν τὴν Ὕδραν καὶ Σάμον ἐπανισταμένας τῇ 17 ἀπριλίου, ἐν ᾧ ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς κατεπάτει τὴν Ἀχαΐαν καὶ ἠπείλει τὴν καταστροφὴν τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ τῆς 6 ἀπριλίου. Εἴδομεν τὴν Ἀττικὴν ὁπλιζομένην τῇ 25 ἀπριλίου, ἐν ᾧ ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς διεσκόρπιζε τὰς πολιορκίας Ἀκροκορίνθου καὶ Ναυπλίας καὶ διέταττε τοὺς Ἀργείους τῇ 24 ἀπριλίου «*προσκυνήσατε*». Εἴδομεν τέλος πάντων τὸν μὲν Κεχαγιᾶ βεγῆν εἰσερχόμενον εἰς τὴν Τρίπολιν τῇ 6 μαΐου, τὴν δὲ Θεσσαλογγησίαν κηρυσσομένην ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος τῇ 7 μαΐου, καὶ κατόπιν αὐτῆς τὴν Εὔβοιαν τῇ 10 μαΐου, καὶ κατόπιν αὐτῶν τὴν Μακεδονίαν καὶ καθεξῆς. Πρὸ πάντων δὲ, εἰ μὴ ὑπέμενον οἱ Πελοποννήσιοι καὶ μετὰ τοσαύτας ὑλικὰς καταστροφάς· εἰ μὴ ἐπέμενον καὶ μετὰ τοσαύτας πολεμικὰς ἀτυχίας, καὶ μετ' αὐτὴν ἔτι τὴν ἀκινησίαν τῆς Ἀκαρνανοαιτωλίας, βεβαίως ἡ ἐπανάστασις κατέῤῥεεν εὐθὺς ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης· τῆς ὑπομονῆς δὲ καὶ ἐπιμονῆς αὐτῶν ἀποτέλεσμα φυσικὸν ὑπῆρξεν ἡ γύμνασις εἰς τὰ ὅπλα καὶ τὸ θάῤῥος πρὸς τὸ αἷμα. Ἐνικῶντο, ἀλλ' ἐγυμνάζοντο· τὸ σῶμα ὑπέφερεν, ἀλλ' ἡ ψυχὴ ἐνεθαῤῥύνετο. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐν Πάτραις Ἀλβανῶν Ἀσλανάκης συνεβούλευε πάντοτε τοῖς ἐκεῖ Τούρκοις, ἵνα μὴ συμπλέκωνται συνεχῶς μετὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ γυμνάζωσιν αὐτοὺς τοιουτοτρόπως, δι' ὃν λόγον μεταμεληθήσονται ταχέως. Ἰδοὺ ἐν μικρογραφίᾳ ἡ μεγάλη σχέσις πρὸς τὰ συμβάντα μεταξὺ τοῦ μεγάλου Πέτρου τῆς Ῥωσσίας καὶ τοῦ Καρόλου ΙΒ' τῆς Σουηδίας.

Μετὰ τὴν θείαν ἄρα ἀντίληψιν μόνον τὸ ἐν γένει ἠθικὸν τῶν Ἑλλήνων καὶ μόνη ἰδίως ἡ ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονὴ τῶν Πελοποννησίων ἀπετέλεσαν τάχιστα, ὅπως ἴδῃ ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς μεματαιωμένα, ὅσα ἂν ἔπραξε, καὶ ἄλλον τάφον αὐτοῦ τὴν Τρίπολιν. Οὐ μόνον ἐπανελήφθησαν εὐθὺς αἱ πολιορκίαι Πατρῶν, Ἀκροκορίνθου καὶ Ναυπλίας· οὐ μόνον ἐπανῆλθον εὐθὺς εἰς τὸ καθῆκον ἑαυτῶν οἱ κατ' ἀνάγκην προσκυνήσαντες ἐκ τῶν Ἀργείων· ἀλλὰ καὶ ὁ νικητὴς τοῦ Βόδδα καὶ τοῦ Ἄργους ὑπέστη, μόλις μὲν παρελθουσῶν πέντε ἡμερῶν, τὴν κρίσιμον ἦτταν ἐν Βαλτετσίῳ, ἐντὸς δὲ πέντε μηνῶν τὴν ἐν Τριπόλει αἰχμαλωσίαν (α).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

(Συνέχεια τῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος.)

Ὀλίγῳ μετὰ τὸν διορισμὸν τοῦ

ΚΙΟΣΕ ΜΕΧΜΕΤ ΠΑΣΣΑ

κατὰ τῆς Πελοποννήσου, ἐγνωρίσθη ἐν τοῖς Ἰωαννίνοις καὶ ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἀνατολικῆς Χερσώας Ἑλλάδος. Τοῦτο προεκάλεσε τὴν ἀνάγκην τῆς συμπληρώσεως τοῦ ποσοῦ τοῦ στρατοῦ, περὶ οὗ εἴπομεν (α), καὶ διετάγη παρὰ τοῦ Χουρσὴτ πασσᾶ οὗτος, ἵνα στρατολογήσῃ καθ' ὁδὸν ἑτέρας τέσσαρας χιλιάδας ἐκ τῶν λεγομένων Κονιάρων (β) τῆς Θεσσαλίας, Σαρικιοϊλίδων τῆς Μακεδονίας καὶ τοιούτων, ἱππέων τῶν πολλῶν ὄντων. Τῇ 9 ἀπριλίου ἐκίνησεν ἐκ τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ὑπ' αὐτὸν ἐξεστράτευσεν ὁ πρὸ ὀλίγου Ὀμὲρ βεγῆς Βρυώνης καὶ ἤδη πασσᾶς τῆς Πουλχερουπόλεως (Βερατίου), καθὼς καὶ οἱ οὐχ ἧττον ὀνομαστοὶ Τουρκαλβανοὶ Τελεχᾶ βεγῆς, Χασὰν Τομαρίτσας καὶ Μεχμὲτ Τσαπάρης. Ἐκ τῶν δύο δὲ πασσάδων ὁ μὲν Κιοσὲ Μεχμὲτ ἦν ἡ ἄψυχος σημαία, ὁ δὲ Ὀμὲρ Βρυώνης ὁ νοῦς καὶ ἡ ἐνέργεια· ὁ πρῶτος ὀνόματι, καὶ ὁ δεύτερος πράγματι ἀρχηγός (γ). Ἐκ τῶν Τρικκάλων διέταξεν ὁ Ὀμὲρ πασσᾶς τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἵνα στρατολογήσωσι δραστηρίως, ἀπέλθωσι δὲ εἰς τὴν Γραβιάν, καὶ ἐκεῖθεν ἡνωμένοι μετ' αὐτοῦ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Μετὰ ὀκτακισχιλίων πεζομάχων καὶ ὀκτακοσίων ἱππομάχων καταβάντες οὗτοι εἰς τὴν Φθιώτιδα, διέλυσαν τὴν πολιορκίαν τῆς Ὑπάτης (δ), καθ' ἃς στιγμὰς οἱ Λεβαδειεῖς, τετελεσμένην θεωροῦντες τὴν κυρίευσιν τῆς κωμοπόλεως αὐτῆς παρὰ τῶν Ἑλλήνων, παρεσκευάζοντο κατὰ τῆς Λαμίας (ε). Οἱ ἐν Κομποτάδαις συνηγμένοι ὁπλαρχηγοί, πρὶν ἢ σκεφθῶσι τότε περὶ τοῦ μέλλοντος κινήματος ἑαυτῶν, κατὰ πρῶτον ἔλαβον λόγον ὑπ' ὄψιν τὴν ἐκ τῶν ἐνόντων ἀσφάλειαν τῶν κινηθεισῶν ἐπαρχιῶν, ὡς ἐπαπειλουμένην ἔξωθεν, καὶ ἀναγκαίαν εὗρον διατάξαντες τὴν ἄμεσον ἐξάλειψιν ὅλων τῶν παραδεδομένων Τούρκων τῆς Ἀμφίσσης, Δωρίδος, Λεβαδείας, Λοκρίδος καὶ Ὀποῦντος. Ἀπόφασις τοιαύτη κρίνεται βεβαίως καὶ παράσπονδος καὶ σκληρά· λαμβανομένης ὅμως ὑπ' ὄψιν τῆς ἐποχῆς, ὡς καὶ

τοῦ ἠθικοῦ τῶν Τούρκων, ὁμολόγηται ἐξ ἐναντίας ἔργον ἀπολύτου ἀνάγκης (α). Οὔτε εὐάριθμοι ἦσαν οἱ τοιαύτης κατηγορίας Τοῦρκοι, ὡς ὑπερβαίνοντες τοὺς δισχιλίους ἄνδρας, οὔτε ἄπειροι τῶν ὅπλων· γινομένης δὲ ἐξωτερικῆς ἐπιδρομῆς, ἀπητεῖτο, ἵνα προφυλαχθῶσι καλῶς παρὰ τῶν κατοίκων, ὅπως μὴ δραπετεύσωσι παρὰ τῷ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾷ, ἢ ἀποπεμφθῶσιν εἰς τὸ τουρκικόν. Ἀλλ' ἦσαν ἀδύνατα καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο· τὸ πρῶτον, διότι οἱ κάτοικοι οὐδὲ τὴν ἑαυτῶν ἠδύναντο προφύλαξιν ἐν περιστάσει τοιαύτῃ· τὸ δεύτερον, διότι ἐπανέστρεφον οὗτοι μετ' οὐ πολὺ ὁλεθριώτατοι ὁδηγοὶ τῶν εἰσβαλλόντων ἐχθρῶν. Καὶ τοῦ Μαχμοὺτ πασσᾶ Δράμαλη τῷ 1822 καὶ τοῦ Ἰβραχὴμ πασσᾶ τῷ 1825 ὁδηγοὶ τοιοῦτοι ἐγένοντο οἱ ἐκ τῆς Πελοποννήσου διασωθέντες Τοῦρκοι· Ἀλβανοὶ δὲ αἰχμάλωτοι, ἐλευθερωθέντες ἐπὶ τῇ ἐνόρκῳ ὑποσχέσει τοῦ μὴ φέρειν τοῦ λοιποῦ ὅπλα κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐστράτευσαν καὶ πάλιν ἐπὶ μισθῷ κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δὲ διαφορὰ μεταξὺ ξένων καὶ ἐντοπίων Τούρκων τοιαύτης κατηγορίας ἐπὶ τοσοῦτον ὑπῆρχε διακεκριμένη, ἐφ' ὅσον παρὰ τὸ θρησκευτικὸν πνεῦμα, τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὰς ἕξεις οἱ ἐντόπιοι εἶχον καὶ συμφέροντα εἰδικά, ὡς κτηματίαι. Οὐχὶ ἄρα «πρόφασις» κινδύνου, ὡς εἶπέ τις, ἀλλ' ὁ νόμος τῆς κοινῆς σωτηρίας ὑπηγόρευσε τοῖς ἐν Κομποτάδαις ὁπλαρχηγοῖς τὸ, περὶ οὗ ὁ λόγος, μέτρον. Ὑπὸ τοιαύτην σκληρὰν ἀνάγκην ὑπέκυψαν καὶ οἱ Πελοποννήσιοι πολλάκις καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ἐπαναστάντων τόπων οἱ Ἕλληνες κατὰ διαφόρους περιστάσεις. Οὐδεμία ὑπῆρχε πίστις μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ἀπολύτως. Καὶ μὴ λησμονῶμεν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐδραπέτευον κατὰ τὸν ἀγῶνα, οἱ μὲν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν αἰχμάλωτοι προδίδοντες τοῖς Τούρκοις τὰ τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ παρὰ τοῖς Τούρκοις αἰχμάλωτοι πρὸς τοὺς Ἕλληνας προδίδοντες τὰ τῶν Τούρκων. Μὴ λησμονῶμεν ἔτι τὴν διαγωγὴν τῶν ἐν τῇ Παρωρείᾳ τῆς Γόρτυνος Τούρκων (β), καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ κατὰ τὴν 12 Ἰουνίου 1825 τραγικώτατον συμβὰν τοῦ πολεμικοῦ πλοίου τοῦ Ἀλεξάνδρου Δ. Κριεζῆ, ὀνομαζομένου ὁ Νηρεὺς (γ), ἵνα μὴ ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι, ἄνευ τοῦ μέτρου τῶν ἐν Κομποτάδαις ὁπλαρχηγῶν, αἱ ἐπαρχίαι τῆς Ἀμφίσσης, Βοιωτίας καὶ λοιπαὶ ἐκτεθειμέναι ἔμενον εἰς διπλοῦν κίνδυνον, ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν ἑνταυτῷ, τὸν δεύτερον ἴσως χείρονα τοῦ πρώτου.

Ἡ ἐν Θερμοπύλαις μάχη (τῆς 23 ἀπριλίου).

Ἐκ τῶν Κομποτάδων μετέβησαν τῇ 20 ἀπριλίου οἱ ὁπλαρχηγοὶ

Δυοβουνιώτης, Πανουριᾶς καὶ Διάκος εἰς τὴν περὶ τὰς δύο ὥρας ἀπέχουσαν Χαλκομάταν, ὅπου συμβούλιον πολεμικὸν συνεκρότησαν περί τε τῆς θέσεως καὶ τοῦ τρόπου, δι' ὧν ἔμελλον πολεμῆσαι ἐπιτυχῶς τοὺς ἐχθροὺς, ἵνα μὴ προχωρήσωσιν εἰς τὰ ἐνδότερα. Ἐκ τῶν σατραπῶν ἐστρατοπέδευον τότε ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης κατὰ τὸ Λιανοκλάδιον, ὁ δὲ Κιοσὲ Μεχμὲτ ἐν τῇ Λαμίᾳ. Ὁ Δυοβουνιώτης ἐθεώρει πλημμελὲς, ἐὰν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐπὶ πολλὰς διαιρεθῇ θέσεις, τόσῳ ὀλιγάριθμος ὢν ἀπέναντι ἐχθροῦ πολυαρίθμου καὶ μαχίμου· ἐγνωμοδότει δ' ἑπομένως τὴν τοποθέτησιν τῶν Ἑλλήνων ἡνωμένων ἐν δυσὶν ὀχυρώμασι πλησίον τοῦ καταῤῥέοντος ἐκ τῆς Οἴτης καὶ ἐκβάλλοντος εἰς τὸν Μαλιακὸν κόλπον μικροῦ μὲν, ἀλλὰ διαυγοῦς καὶ ὀξυῤῥόου ποταμοῦ, Δύρου (Γοργοποτάμου). Ὁ Πανουριᾶς ἐρωτηθεὶς, ὁποτέραν ἔχει τὴν γνώμην, προέτεινεν ἐξ ἐναντίας, ἵνα καταληφθῶσι συγχρόνως αἱ δύο ὁδοὶ αἱ ἄγουσαι, ἡ μὲν εἰς τὴν Λοκρίδα καὶ τὴν Βοιωτίαν διὰ τῶν Θερμοπυλῶν, ἡ δὲ εἰς τὴν Φωκίδα διὰ τῆς Χαλκομάτας. Τοῦ δευτέρου τούτου ἡ γνώμη ὑπερίσχυσεν, ὡς συμφωνήσαντος τοῦ Διάκου.

Ἡ δύναμις τῶν τριῶν αὐτῶν ὁπλαρχηγῶν συνίστατο ὅλη ἐκ πεντακοσίων καὶ χιλίων, ὡς μὴ λαμβάνοντος μέρος τοῦ Μήτσου Κοντογιάννου. Κατέλαβον δὲ ὁ μὲν Διάκος μετὰ πεντακοσίων τὸ κέντρον, ἤτοι τὴν Δαμάσταν, διορίσας τὸν Καλύβαν καὶ Βακογιάννην εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Σπερχειοῦ Ἀλαμάναν (α) καὶ τὰς ἐντεῦθεν κειμένας ὑπωρείας παρὰ τῇ ὁδῷ, δι' ἧς ὁ ἐκ Λαμίας καταβαίνων ἐκ δεξιῶν μὲν διευθύνεται εἰς Ἀμφισσαν, ἐξ εὐωνύμων δὲ εἰσέρχεται εἰς τὰς Θερμοπύλας· ὁ δὲ Πανουριᾶς μετὰ ἑξακοσίων τὰ χωρία Χαλκομάτας καὶ Μουσταφάβεγη, αὐτὸς μὲν μείνας ἐν τῇ Χαλκομάτᾳ, εἰς δὲ τὸ Μουσταφάβεγη πέμψας τοὺς ὑφοπλαρχηγοὺς Παπᾶ Ἀνδρέαν Κοκοβιστιανὸν καὶ Κοσμᾶν Τράκαν Ἀγοργιανίτην· τρίτος δὲ ὁ Δυοβουνιώτης μετὰ τετρακοσίων τὴν γέφυραν τοῦ Δύρου. Μετὰ τοῦ Πανουριᾶ ἠγωνίζετο καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀμφίσσης Ἡσαΐας (β), ἄλλος ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ἐπίσκοπος τοῦ Ἕλους Ἄνθιμος διὰ τὸν θερμότατον αὐτοῦ ζῆλον ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

Προνοητικὸς καὶ δραστήριος στρατιωτικὸς, ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης προέλαβε τῇ 23 ἀπριλίου, ἡμέρᾳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, κινήσας τὸν στρατὸν αὐτοῦ, πρὶν ἢ ὀχυρωθῶσι καλῶς οἱ ῥηθέντες ὁπλαρχηγοὶ, καὶ μάλιστα ὁ Διάκος. Τὸ πολεμικὸν σχέδιον αὐτοῦ ἀνταπεκρίνετο πρὸς

τὸ τῶν Ἑλλήνων. Ὅπως πολεμηθῇ ὁ Διάκος ἀποτελεσματικῶς, προαπῃτεῖτο ἡ διάλυσις τοῦ Δυοβουνιώτου καὶ Πανουριᾶ, ὡς ὑπερασπιζόντων τὰς δύο πλευρὰς αὐτοῦ. Οὕτω ὁ μὲν Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶς ἐχύθη ἐκ τῆς Λαμίας ἐπὶ τοῦ πεδίου καὶ κατὰ τοῦ μετώπου τοῦ Καλύβα καὶ Βακογιάννου, ἀλλ' ἔμενε μακρὰν βολῆς πυροβόλου· ὁ δὲ Ὀμὲρ πασσᾶς διηυθύνθη ἐκ τοῦ Διανοκλαδίου κατὰ τῶν πτερύγων, ἤτοι τοῦ Δυοβουνιώτου καὶ Πανουριᾶ.

Τὴν ἐπίθεσιν τούτου οὐδόλως ἐδέχθησαν οἱ περὶ τὸν Δυοβουνιώτην· ὑποχωρήσαντες μάλιστα εἰς τὸ Δέμα, θέσιν στενὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς Δωρίδος, κατεδιώχθησαν καὶ ἐκεῖθεν· ὁ Δυοβουνιώτης ἀπῆλθεν εἰς τὸ χωρίον Δύο-βουνά. Συνεπῶς διέταξεν ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης κατὰ τοῦ Μουσταφάβεγη τὸν Χασὰν Τομαρίτσαν καὶ Μεχμὲτ Τσαπάρην· ἀλλ' οὗτοι εὑρόντες ἀκλονήτους τὸν Παπᾶ Ἀνδρέαν καὶ Τράκαν, οὐδεμίαν ἐπεχείρησαν ἀποφασιστικὴν ἐπίθεσιν, ἵνα μὴ διακυβεύσωσι τὴν ὅλην μάχην. Τότε συνήχθη ἅπαν τὸ σῶμα τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνου, καὶ, γενομένης τῆς συνήθους παρὰ τοῖς Τούρκοις εὐχῆς, διῃρέθη τοῦτο, τῶν μὲν ἐφοδευσάντων πρὸς τὴν Χαλκομάταν, τῶν δὲ καταλαβόντων τὰς μεταξὺ Χαλκομάτας, Μουσταφάβεγη καὶ Διάκου θέσεις πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης ἀμοιβαίας βοηθείας τῶν Ἑλλήνων. Συγχρόνως ὁ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶς προσέβαλε κάτωθεν τοὺς ἐπὶ τῆς γεφύρας τοῦ Σπερχειοῦ, καὶ οὕτως ἡ μάχη ἤρξατο γενικὴ πανταχόθεν. Ἀλλὰ διὰ τῆς πρώτης ἐφόδου τῶν Ἀλβανῶν καὶ μετὰ ἱκανὴν ἀντίστασιν τὸ σῶμα τοῦ Πανουριᾶ, κινδυνεύσαντος τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἐτράπη εἰς φυγήν, καθ' ἣν πολλοὶ ἐσφάγησαν, ὡς καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἡσαΐας μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Παπαγιάννου. Ἐντεῦθεν ἡ ἀπὸ τῆς διαλύσεως τοῦ Δυοβουνιώτου προοιωνισθεῖσα καταστροφὴ τοῦ Διάκου ἐβεβαιοῦτο πλέον ἐκ τῆς τοῦ Πανουριᾶ, καθόσον μετὰ τὸ συμβὰν τῆς Χαλκομάτας οἱ Ἀλβανοὶ μέρος μὲν προεχώρησαν πρὸς τὴν Δαμάσταν κατὰ τοῦ Διάκου, μέρος δὲ ἔμενον ἀντιπερισπῶντες τοὺς ἐν Μουσταφάβεγῃ, καὶ οἱ λοιποὶ κατέβησαν πρὸς τὸ ῥίζωμα ὑπὸ τὴν προσωπικὴν ὁδηγίαν τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνου.

Διὰ ταῦτα ἡ ὅλη μάχη συνεκεντρώθη ἤδη κατὰ τοῦ Διάκου, καὶ πρῶτοι οἱ ἐπὶ τῆς γεφύρας τοῦ Σπερχειοῦ ἤρξαντο κλονίζεσθαι. Ὁ Διάκος οὐδόλως πτοηθείς, ἀπέστειλεν εὐθὺς πρὸς ἐμψύχωσιν αὐτῶν βοήθειαν. Θαῤῥαλέα ἔδραμεν αὕτη, ὀλίγους πλέον εὑροῦσα τοὺς ἀντιμαχομένους κατὰ τοῦ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶ, ἀλλὰ καὶ τούτους ἐκ-

κλίναντας εἰς φυγὴν μετ' ὀλίγον. Τότε ὁ Καλύβας καὶ Βακογιάννης εἰσεπήδησαν μετὰ δέκα μόνον στρατιωτῶν ἐντὸς τοῦ καταντικρὺ τῆς γεφύρας πανδοχείου, κλείσαντες τὴν θύραν, καὶ ἐκεῖθεν ἀντέκρουον τοὺς πολεμίους ἀδιαφοροῦντες περὶ τοῦ πολλοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν.

Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Διάκον, δεινῶς πολεμούμενοι παρὰ τοῦ Ὁμὲρ Βρυώνου, ἀπηλπίσθησαν ἐπὶ τέλους μεμονωμένους βλέποντες ἑαυτοὺς καὶ οὐδεμίαν ἐλπιστὴν βοήθειαν. Ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ λειποταξία καὶ τούτων, ὀλίγοι δὲ πλέον περὶ τοὺς τεσσαράκοντα ὀκτὼ συντροφεύουσι τὸν Διάκον ἐν τῇ τελευταίᾳ ἀγωνίᾳ τῆς μάχης. Τότε φέρεται αὐτῷ ὁ ἵππος πρὸς φυγὴν παρὰ τοῦ ἱπποκόμου Μπισπιρίγκου· ἀλλ' οὗτος ἀποκρίνεται μετὰ ἀγανακτήσεως καὶ ὑπερηφανείας: «*Ὁ Διάκος δὲν φεύγει! δὲν ἀφίνει τοὺς συντρόφους του*» (ἐννοῶν τοὺς ἐν τῇ Ἀλαμάνᾳ Καλύβαν καὶ Βακογιάννην). Καὶ τῳόντι ἐπὶ τῆς σημαίας αὐτοῦ ἐγέγραπτο «*Ἐλευθερία ἢ Θάνατος*» καὶ οὐχὶ ἐλευθερία ἢ φυγή. Τότε ἀθρόοι ἐπιπίπτουσιν ἔνθεν καὶ ἔνθεν οἱ ἐχθροί, συμπλέκονται δὲ καὶ φονεύονται οἱ πλείους τῶν πιστῶν τοῦ Διάκου. Τότε ἀφίσταται ὁ Διάκος ἐκεῖθεν πρὸς τὰς πλησίον ἐπαύλεις τῆς μονῆς τῆς Δαμάστας, καὶ μετὰ μόνων ἤδη δέκα στρατιωτῶν μάχεται ἐπὶ ἱκανὴν ὥραν. Ἀλλ' ἐν τέλει φονεύονται ὅλοι μονομαχοῦντες, ὁ Διάκος τραυματίζεται βαρέως τὸν δεξιὸν ὦμον καὶ αἱματόφυρτος συλλαμβάνεται παρὰ πέντε Τσάμιδων. Τὴν τελευταίαν ταύτην σκηνὴν βλέποντες ἀπὸ τοῦ πανδοχείου ὁ Καλύβας καὶ Βακογιάννης ὁρμῶσι ξιφήρεις διὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ πίπτουσιν οἱ ἀνδρεῖοι νεκροὶ παρὰ τῇ θέσει, ὅπου ὁ περιλημένος ἀρχηγὸς αὐτῶν ἠχμαλωτίσθη.

Τοιαύτην ἔλαβε κρίσιν ἡ ἐν Θερμοπύλαις σπουδαία μάχη, διότι ὁ μὲν Κοντογιάννης ἔμεινεν ἀδιάφορος, συντεθεὶς πρὸς τοὺς Τούρκους μετ' αὐτὴν, ὁ δὲ Δυοβουνιώτης καὶ Πανουριᾶς προηττήθησαν διασκορπισθέντες. Ἡ θυσία ἐκ μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐγένετο περὶ τοὺς διακοσίους, ἐκ δὲ τῶν Τούρκων περὶ τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα. Γαυριῶντες δ' οὐχὶ τόσῳ ἐπὶ τῇ ὅλῃ νίκῃ, ὅσῳ ἐπὶ μόνῃ τῇ συλλήψει τοῦ Διάκου, οἱ Τοῦρκοι ἀποστρέψαντες τοὺς ἀγκῶνας συνέδεσαν καὶ ὡδήγησαν αὐτὸν εἰς Λαμίαν. Πρῶτος ἠρώτησε τοῦτον ὁ Ὁμὲρ πασσᾶς: «*Σ' εἶσαι ὁ Διάκος;*— *Ἐγὼ, ἀπεκρίθη.*— *Πῶς σ' ἔπιασαν;*— »*Ἂν ἤξευρα, ὅτι δὲν ἤθελα σκοτωθῆ σ' τὸν πόλεμον, ἐκρατοῦσα »ἕνα φουσέκι καὶ διὰ τὸν ἑαυτόν μου*». Δεύτερος ἀνέκρινεν οἱονεὶ αὐτὸν ὁ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶς περί τε τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς

ἐπαναστάσεως, καὶ ὁ Διάκος ἠπήντησε μετὰ παῤῥησίας: «*Οἱ Χρι-*»*στιανοὶ ὅλοι ἐσηκώθηκαν ς' τ' ἄρματα, γιὰ νὰ ξεσκλαβωθῶσι*». Ζητηθεὶς δὲ, ἵνα ὑπηρετήσῃ τοῦ λοιποῦ ὑπὸ τοῦτον, ἀπεποιήθη ὁ Διάκος εἰπών: «*Οὔτε σὲ δουλεύω, πασσᾶ, οὔτε σ' ὠφελῶ, κ' ἂν σὲ* »*δουλεύσω*». Μετὰ δὲ ταῦτα, συμπαθοῦς δεικνυμένου τοῦ Ὀμὲρ πασσᾶ ὑπὲρ τοῦ Διάκου, προσέπεσεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶ ὁ ἐκ τῆς χώρας Χαλὴλ βεγῆς, τὰ πρῶτα φέρων παρὰ τοῖς ἐν Λαμίᾳ κατοίκοις Τούρκοις, ἱκετεύων τὴν ἄμεσον καὶ παραδειγματικὴν μάλιστα θανάτωσιν τούτου, ὡς προσώπου λίαν ἐπιφόβου. Τότε διετάγη ἡ ἀνασκολόπισις καὶ ἡ διὰ πυρᾶς ὄπτησις τούτου. Ἐξουσία ἀπαγχονίζουσα, ὡς τὸν ἔσχατον κακοῦργον, καὶ πατριάρχας καὶ ἀρχιερεῖς, οὐδόλως παράδοξον, ἂν ἐφήρμοττε καὶ κατὰ στρατιωτικῶν Ἑλλήνων τὴν ὠμοτέραν θανατικὴν ποινὴν τοῦ πασσάλου καὶ τῆς πυρᾶς. Ὡς ἂν μὴ ἤρκουν δὲ τοσαῦται ἄλλαι θηριωδίαι, ἐδέησεν, ὅπως καὶ διὰ τῆς προκειμένης ἀποφάσεως κατὰ τοῦ αἰχμαλώτου Διάκου γνωσθῇ, τί ἐστι Τοῦρκος πασσᾶς, βαρβαρότης ἐν περιλήψει.

Ἦν δὲ ἡμέρα τῆς 24 ἀπριλίου, καθ' ἣν χιλιάδες στρατιωτῶν καὶ θεατῶν περιεστοίχισαν τὸν Διάκον, ἀπαγόμενον εἰς τὸν Κρανίου τόπον μάρτυρα τῆς ἐλευθερίας, καὶ τὸν πάσσαλον ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ αἴροντα. Τῇ ὥρᾳ ταύτῃ ἐστράφη πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς ὁ Διάκος εἰπών: «*Δὲν βρίσκεται ἀπὸ σᾶς κανένα παλληκάρι νὰ μὲ σκοτώσῃ* »*μὲ πιστόλα καὶ νὰ μὲ γλυτώσῃ ἀπὸ τοὺς Χαλβούπιδας!*» Ἀλλὰ ἀνασκολοπίζεται βαρβάρως, καὶ τὸ νῆμα τῆς ζωῆς αὐτοῦ κόπτεται ὑπὸ τὴν ὀδυνηροτέραν μὲν σωματικὴν βάσανον, ὑπὸ τὸ κράτος δὲ τῆς ψυχικῆς ἐκείνης καρτερίας, οἵα χαρακτηρίζει τὸν πολεμικὸν ἐνταυτῷ καὶ ἠθικὸν ἥρωα ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος. Ναί! διὰ τῆς αὐτῆς καρτερίας καὶ ἐπολέμησε καὶ ἐμαρτύρησεν ὁ Διάκος, οὐδεμίαν ἀφεὶς φωνὴν ἄλγους, οὐδὲν «*δάκρυ ἀπὸ βλεφάρων βαλών*».

Μεθ' ὁπόσους αἰῶνας ἀνενεώθη ἡ περιώνυμος σκηνὴ τῶν Θερμοπυλῶν, καὶ τοὺς βαρβάρους ἐπολέμησαν οἱ νέοι Ἕλληνες ἐκεῖ, ὅπου ἐπολέμησέ ποτε τὴν ὅλην Ἀσίαν ἡ Ἑλλὰς, τὸν μέγαν βασιλέα τῶν Περσῶν ὁ ἥρως βασιλεὺς τῆς Σπάρτης. Αὐτόθι ὁ Σπαρτιάτης Λεωνίδας ἀντιπροσωπεύθη ἐπαξίως παρὰ τοῦ Δωριέως Διάκου. Καὶ ὁ εἷς καὶ ὁ ἄλλος, ὑπὲρ τῆς ὅλης ἀγωνιζόμενοι Ἑλλάδος, τὴν αὐτὴν ἔλαβον παρὰ τῶν βαρβάρων τύχην, ὁ μὲν πρῶτος μαστιγωθεὶς νεκρὸς, ὁ δὲ δεύτερος ἀνασκολοπισθεὶς ζῶν. Ὁποία ἔτι συνάντησις πε-

ριστάσεων! Καὶ ἤδη ὁ Διάκος, ὡς τότε ὁ Λεωνίδας, παρετάχθη μετὰ ὀλίγων κατὰ πολλῶν· καὶ τότε μετὰ Λεωνίδου Φωκεῖς, Ὀπούντιοι Λοκροὶ καὶ Βοιωτοί, καὶ ἤδη μετὰ Διάκου Φωκεῖς, Ὀπούντιοι Λοκροὶ καὶ Βοιωτοί· καὶ τότε ὁ Λεωνίδας μονωθεὶς μετὰ εὐαρίθμων Σπαρτιωτῶν καὶ Θεσπιέων, καὶ ἤδη ὁ Διάκος μονωθεὶς μετὰ εὐαρίθμων Βοιωτῶν καὶ Λοκρῶν. Διαφέρουσι δὲ μόνον ἡ παλαιὰ καὶ νέα Ἑλλὰς, καθ' ὅσον ἡ μὲν πρώτη διαιώνισεν ἐπισήμως τὴν μνήμην τοῦ Λεωνίδου διὰ μαρμαρίνου λέοντος, ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου τῶν πεσόντων ἀνήγειρε στήλας ἐπιγραφῶν· ἡ δὲ δευτέρα οὐδέν τι τοιοῦτο ἔπραξε μέχρι τοῦδε, οὔτε ὁ διαβάτης τῶν Θερμοπυλῶν βλέπει ποτὲ, ἐὰν ἐμαρτύρησεν ἐκεῖ ὁ Διάκος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος.

Τοῦ ἥρωος τούτου ἡ ζωὴ μόλις διήρκεσεν ἐπὶ ἕνα μῆνα μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος. Ὀνόματι Ἀθανάσιος, ἀθάνατον πράγματι κατέστησε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, διότι πιστῶς διηκόνησε τῷ ἀγῶνι, καὶ διότι ἐτελείωσεν, ὅπως ἤρξατο καὶ οἷος ὡρκίσθη ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Πρῶτος αὐτὸς ἐκ τῶν τῆς πρώτης τάξεως ὁπλαρχηγῶν τῆς Στερεᾶς προσηνέχθη εὐγενὲς θῦμα, ἄγων τὸ τριακοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, καὶ πρῶτον αὐτὸν, ὡς σκεῦος πατριωτισμοῦ καὶ ἡρωϊσμοῦ ἐξόχου, ἐτίμησεν ἡ δημοτικὴ ποίησις, ἡ πιστὴ αὕτη ἔκφρασις τῆς κοινῆς εὐγνωμοσύνης.

Ἡ ἐν Γραβιᾷ μάχη (τῆς 8 μαΐου).

Ἤνοιξαν ἤδη οἱ Τοῦρκοι τὰς Θερμὰς Πύλας καὶ τὸ στενὸν τῆς Χαλκομάτας· ἤλπισαν μάλιστα, ὅτι, τοῦ Διάκου ἐκλείψαντος, οὐδεὶς τῶν ὑπολειπομένων ὁπλαρχηγῶν ἁρμόδιος ἔσεται πρὸς ἀντίστασιν ἰσχυρὰν κατὰ τῆς εἰσβολῆς αὐτῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ἡ πρὸ ὀλίγου, κατὰ διαταγὴν τοῦ Διάκου, κινήσασα βοήθεια τῶν Λεβαδειέων, ἐκ χιλίων περίπου συνισταμένη, ἔμαθε μετὰ λύπης βαθυτάτης, ὡς καὶ ἅπας ὁ λαὸς τῆς χώρας, τὸ μέγα δυστύχημα τῶν Θερμοπυλῶν, ἅμα φθάσασα ἐν τῇ κωμοπόλει Δρυμαίᾳ (Δαδίῳ). Μετ' αὐτῆς ὡδοιπόρουν καὶ οἱ κόνσολοι Λεβαδείας, ὅπως ἐνεργῶσιν ἑτοιμότερον ἐκ τοῦ πλησίον περὶ πάντων τῶν ἀναγκαίων. Οὗτοι, ὡς καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ βοηθητικοῦ τούτου σώματος, καὶ ἕνεκα στρατιωτικῆς καὶ ἕνεκα ἠθικῆς ἀνάγκης, τὴν ἰδίαν ἡμέραν τῆς 23 ἀπριλίου, καθ' ἣν ἐγνώσθη ἡ ἀποτυχία καὶ σύλληψις τοῦ Διάκου, ἐντικατέστησαν ὁπλαρχηγὸν Λεβαδείας τὸν Βασίλειον Βοῦσγον (α). Μετ

αὐτῶν δ' ἐνωθέντες καὶ οἱ διεσκορπισμένοι τοῦ Διάκου, ἐτοποθετήθησαν ἐν τῇ Νεβροπόλει καὶ τῷ Ἐλευθεροχωρίῳ· ἀλλ' ἐκστρατεύσας ἐκ τῆς Λαμίας ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης, διέλυσε καὶ τούτους. Τότε δὲ ἔγραψεν ὁ πασσᾶς οὗτος πρὸς τὸν Ὀδυσσέα, ὑπάρχοντα ἐν τῇ Εὐρυτανίᾳ, ἀναγγέλλων μὲν τὴν καταστροφὴν τοῦ Διάκου, προτρέπων δὲ αὐτὸν, ὡς ἐπαναστάτην ὄντα (α), ἵνα ἔλθῃ εἰς τὴν Γραβιάν, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι, ἐὰν ὑποταγῇ, δώσει τούτῳ, ἣν καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἀνδροῦτσος εἶχεν ὁπλαρχηγίαν ἐπὶ ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ἀληθῶς μεγάλη ὑπῆρχεν ἡ ὑπόληψις καὶ ὁ φόβος τῶν Τούρκων πρὸς τὸν Ὀδυσσέα· ἀλλ' ὁμολογητέον, ὅτι ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης καὶ Μεχμὲτ πασσᾶς, ὀρθῶς σκεπτόμενοι πρὸς τὴν ἀποστολὴν ἑαυτῶν, ἐπεθύμουν καὶ ἐνήργουν διὰ παντὸς τρόπου, ὅπως συμπαραλάβωσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον τοὺς ὁπλαρχηγοὺς ὅλους, εἰ δυνατὸν, τῆς Στερεᾶς, οὐ μόνον λόγῳ πλείονος στρατιωτικῆς ἐνισχύσεως ἑαυτῶν, ἀλλὰ μᾶλλον λόγῳ ἠθικοῦ διὰ τοὺς Πελοποννησίους ἀποτελέσματος. Καὶ τῳόντι, τίς ἂν ἔμενε καὶ καρδία καὶ ἐλπὶς εἰς τοὺς Πελοποννησίους, ὅταν ἤθελον ἰδεῖν συνεπιτιθεμένην μετὰ τῶν Τούρκων καὶ τὴν Στερεὰν ἅπασαν;

Τῇ 7 μαΐου διῆλθε τὰς Θερμοπύλας ὁ τουρκικὸς στρατὸς, ὅπως εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀμφισσαν καὶ ἐκεῖθεν διαπορθμευθῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐπὶ τὸ ταχύτερον. Εὐκολωτέραν, ὡς φαίνεται, εἶδον οὗτοι τὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον εἰσβολὴν διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἢ διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ. Ἐπὶ τῷ σχεδίῳ δὲ τούτῳ ὁ μὲν Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶς ἔμεινεν ἐν τῷ Ὀποῦντι, ἵνα ἀπειλῇ τὴν Βοιωτίαν καὶ ἀσφαλῆ ἔχῃ τὰ νῶτα· ὁ δὲ Ὀμὲρ πασσᾶς προεχώρησεν, ὅπως ἐξασφαλίσῃ τὴν δίοδον πρὸς τὴν Ἀμφισσαν.

Ἀγαθῇ τύχῃ ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσου μετὰ καιροῦ ἐγένετο ἐν τῷ πανδοχείῳ τῆς Γραβιᾶς κατὰ τὴν 3 μαΐου (6), παρ' ἑαυτῷ ἔχων τὸν Χρῆστον Κοσμᾶν, ἢ Κασμᾶν, Σουλιώτην, καὶ τὸν Σπυρίδωνα Κατσικογιάννην μετὰ ἑκατὸν πεντήκοντα στρατιωτῶν, ἐνθουσιώντων ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος. Ἀναμφιβόλως τὴν ἔλευσιν τούτου ἀκούσας ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης, ἐχάρη ὑπολαβὼν τετελεσμένην τὴν πρόσκλησιν αὐτοῦ, καὶ εὐχερεστέραν καθισταμένην τήν τε ἡσυχίαν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἐπιδρομὴν κατὰ τῆς Πελοποννήσου· ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπεμελήθη περὶ τῆς ἐμψυχώσεως τοῦ τόπου, λίαν καταβεβλημένου ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ Διάκου, καὶ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς

ἅπαντας προσεκάλεσεν εἰς Γραβιὰν, ὅπως συνασπισθῇ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἰσχυρώτερον. Ὅλων τότε τῶν ἐπαρχιῶν οἱ πρόκριτοι, καὶ μάλιστα οἱ κόνσολοι τῆς Λεβαδείας, ἔδραμον πανταχόθεν πρὸς αὐτόν· προλαβοῦσα ὅμως ἐκώλυσε τούτους τῆς Γραβιᾶς ἡ μάχη.

Γραβιὰ ὀνομάζεται στένωμα σχηματιζόμενον ὑπὸ τῶν παρακειμένων ὀρέων, καὶ φέρον ἀπὸ τῆς Δρυοπίδος πρὸς τὴν Ἀμφισσαν, ἧς ἀφέστηκεν ὥρας πέντε. Κατὰ τὸ στόμιον αὐτοῦ ὑπάρχει πανδοχεῖον ὁμώνυμον (χάνι τῆς Γραβιᾶς). Εἰκάζεται δὲ ἡ θέσις τῆς νῦν Γραβιᾶς περιλαμβάνουσα ἄλλοτε τὴν πόλιν Καρφίαν, ἧς καί τινα ἀνευρίσκονται ἐρείπια. Ἐκεῖ συνῆλθον καὶ ὁ Πανουριᾶς καὶ ὁ Δυοβουνιώτης, ἀναζωογονηθέντες ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ Ὀδυσσέως, διότι εἰς αὐτὸν ἔβλεπον ἤδη τὴν ἀναπλήρωσιν τοῦ Διάκου, ὡς καὶ εἰς τὸν Κοσμᾶν Σουλιώτην καὶ Κατσικογιάννην τὴν τοῦ Καλύβα καὶ Βακογιάννου. Τότε ὁ μὲν Πανουριᾶς διέταξε καθ' ὅλα τὰ χωρία τὴν εἰς τὰ ὑψηλότερα ὄρη καὶ τοὺς κρυπτηρίους τόπους ἀποχώρησιν τῶν γυναικοπαίδων· ὁ δὲ Γούρας, ἀποσταλεὶς παρ' αὐτοῦ εἰς Ἀμφισσαν, ἐφόνευσε τοὺς ἐκεῖ βέγιδας Τούρκους, φυλαττομένους παρὰ τοῦ Μαμούρου, καὶ τοὺς χωρικοὺς διέταξε τὰ ἴδια, θανατώσαντας ὅλους τοὺς παρ' αὐτοῖς, ὡς προείπομεν, Τούρκους. Μόνον ὁ Γούρας ἄφησε ζῶντα τὸν Ὀσμὰν βεγῆν καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὴν Οἰάνθην, χρησιμεύσαντα εἰς ἀνταλλαγὴν τοῦ Γεωργίου Ι. Δυοβουνιώτου. Ἐκεῖθεν οὗτος λαβὼν τὰ ἀναγκαῖα πολεμοφόδια καὶ τὴν ὑπὸ τὸν Μαμούρην φρουρὰν, ἐπανῆλθε ταχὺς εἰς Γραβιὰν, ὅπου ἡ δύναμις ὅλων συνίστατο ἤδη ἐκ χιλίων τριακοσίων.

Πρώτου συμβουλίου πολεμικοῦ γενομένου μεταξὺ Ὀδυσσέως, Πανουριᾶ καὶ Δυοβουνιώτου, συνωμολογήθη ἡ θέσις τῆς Γραβιᾶς ὡς ἁρμοδία πρὸς ἀντίστασιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, διευθυνομένου κατὰ τῆς Ἀμφίσσης. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἠρώτησε τότε τὸν Πανουριᾶν καὶ Δυοβουνιώτην, ἐὰν κλείωνται ἐν τῷ πανδοχείῳ· οὗτοι δ' ἀπεποιήθησαν· καὶ ἐντεῦθεν αὐτὸς μὲν ἀνεδέχθη τοῦτο, θέλων τοὺς ἀξιωτέρους τῶν στρατιωτῶν ἐξ ὅλων τῶν σωμάτων, ἐκεῖνοι δὲ προσδιωρίσθησαν, ἵνα καταλάβωσιν ἔξωθεν τὰ στενὰ τῆς ὁδοῦ πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῶν πολεμίων. Ὅτε δ' ἐφάνη ἐρχόμενος ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης, ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου τῆς 8 ματου, δευτέρα ἐγένετο σύσκεψις, καθ' ἣν ἐνεκρίθη, προτάσει τοῦ Ὀδυσσέως, ἵνα καταληφθῶσι τὰ μὲν ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ κατὰ τὸ μέρος Χλωμὸ παρὰ τοῦ Πανουριᾶ καὶ Δυοβουνιώτου, τὰ δὲ δεξιὰ κατὰ τὸ μέρος τῆς βρύσεως, ὀνομαζόμενον Σόντσικα, παρὰ τοῦ

Κοσμᾶ Σουλιώτου, πρὸς ὃν, ὡς καὶ πρὸς τὸν Κατσικογιάννην, ὑπεσχέθησαν ἅπαντες ἐγγράφως τὰς μισθοδοσίας ἐξ ἑκατὸν γροσίων. Καθὼς πρὸ ὀλίγου ὁ Διάκος ἐν ταῖς Θερμοπύλαις, οὕτω καὶ ἤδη ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τῇ Γραβιᾷ τὸ κύριον ἀνελάμβανε μέρος τῆς δοθησομένης μάχης· καὶ διὰ τοῦτο, καλῶς ποιῶν, ἠθέλησεν, ὅπως στηριχθῇ ἐξωτερικῶς ἐπὶ τοῦ Κοσμᾶ Σουλιώτου μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τῶν ἄλλων δύο. Τὰ συμβάντα κατὰ τὸν Δύρον καὶ τὴν Χαλκομάταν ἦσαν πρόσφατα. Συνεπείᾳ δ' ἄλων αὐτῶν ἠθέλησεν ἔτι ὁ Ὀδυσσεὺς, ὅπως ἀποπειραθῇ τῆς γενναίας, ἢ μὴ, καρδίας τῶν συμπολεμησόντων μετ' αὐτοῦ ἐν τῷ πανδοχείῳ, ὅπερ ἦν πλινθόκτιστον καὶ ἀδύνατον ὡς τοιοῦτο· ἄφησε δὲ ἐλευθέραν ἑκάστῳ τὴν ἀπόφασιν τοῦ συναποκλεισμοῦ, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀρξάμενος πρῶτος τοῦ συνήθους ἡρωϊκοῦ χοροῦ, μεταστραφεὶς προς τοὺς περιϊσταμένους εἶπε: «*Ἐ παιδιὰ, ὅποιος θέλῃ νὰ μ' ἀκολουθήσῃ, ἂς πιασθῇ ς' τὸν χορό!*» Ἔλαβαν οὕτω κατὰ προαίρεσιν μέρος εἷς κατόπι τοῦ ἄλλου εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἐκ τῶν ἐκλεκτοτέρων, ἐν οἷς καὶ ὁ Γούρας, καὶ ὁ Παπανδριὰς, καὶ ὁ Τράκας, καὶ ὁ Ἀναστάσιος Μάρος, καὶ ὁ Βουτούνης, ὅλοι ἀξιωματικοὶ οἱ μὲν τοῦ Πανουριᾶ, οἱ δὲ τοῦ Δυοβουνιώτου. Συνετάγησαν ὡσαύτως ἐν τῷ χορῷ τούτῳ τῆς ζωῆς ἢ τοῦ θανάτου καὶ ἐκ τῶν ἀμέσως ἀκολουθούντων τὸν Ὀδυσσέα ὁ Ἀγγελῆς Νικολάου Γοβγίνας Εὐβοεὺς, ὁ Μουστάφας Τουρκαλβανὸς, οἱ Ξηρομερτῖται Καπογιωργέοι, ὁ Ζαφείρης Ἑπτανήσιος καὶ τινες Ὀλανθεῖς ὑπὸ τὸν Κίρκον Ὀλανθέα. Οὕτω δὲ, σύροντος τὴν χαρείαν τοῦ Ὀδυσσέως, εἰσῆλθον ἐν τῷ πανδοχείῳ, ὅπερ δραστηρίως παρεσκεύασαν εὐθὺς πρὸς πόλεμον, οἱ μὲν μεταφέροντες ὕδωρ, οἱ δὲ φράττοντες τὰς θύρας διὰ πετρῶν, οἱ δὲ ἀνοίγοντες τὰς ἀναγκαίας τοξότιδας. Μετὰ τούτων συναπεκλείσθησαν καὶ οἱ τρεῖς ξενοδόχοι.

Ἄλλοτε οἱ Πέρσαι ἔκπληκτοι ἔβλεπον ἐν ταῖς Θερμοπύλαις τοὺς ὀλίγους Σπαρτιάτας τοῦ Λεωνίδου πέκοντας τὰς μακρὰς κόμας αὐτῶν πρὸ τῆς ἐπικειμένης μάχης· καὶ ἤδη μετὰ τῆς αὐτῆς ἐκπλήξεως βλέπουσιν οἱ Τοῦρκοι ἐν τῇ Γραβιᾷ τοὺς ὀλίγους στρατιώτας τοῦ Ὀδυσσέως χορεύοντας πρὸ τῆς ἐπικειμένης μάχης καὶ εὐθύμους παρασκευαζομένους πρὸς ἄλλον χορὸν σπουδαιότατον, τὸν τῆς νίκης ἢ τοῦ θανάτου. Τοιαύτῃ ἐν τοσούτῳ ἀπόφασις καὶ τοιαῦτα ἐκ τοῦ προχείρου μέτρα ἠγυῶντο ἐκ προκαταβολῆς, ἢ τὴν πλήρη νίκην τῶν Ἑλλήνων, ἐὰν ἐνέμενον ἀποφασιστικοὶ καὶ οἱ ἔξωθεν ἀγωνισταὶ τοῦ Ὀ-

δυσσέως, ἡ μεγάλην τὴν ζημίαν τῶν Τούρκων καὶ Καδμείαν τὴν ἐνδεχομένην νίκην. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα ἡ Γραβιὰ ἄνευ Ὀδυσσέως ἤθελε μνημονεύεσθαι ὡς ἄλλος Δύρος ποταμὸς, ὡς ἄλλη Χαλκομάτα.

Υἱὸς τοῦ περιωνύμου Ἀνδρούτσου καὶ Ὀπούντιος Λοκρὸς τὴν πατρίδα, εἰ καὶ ἐγεννήθη ἐν τῇ Ἰθάκῃ τῷ 1788, ὁ Ὀδυσσεὺς ἐδείκνυτο καὶ νοῦν πολὺν καὶ μεγάλα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ στρατιωτικὰ πλεονεκτήματα ἔχων. Ἐγνώριζε τὸ ἀναγινώσκειν καὶ ὁπωσδήποτε γράφειν, ἰδίως ἀγαπῶν τὴν ἱστορίαν καὶ τὰς ἀρχαιότητας. Καθὼς διάφοροι τῶν Ἑλλήνων ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ κατεγράφοντο παρά τινι τῶν «γενιτσαρικῶν ὀρτάδων» ἵνα ἔχωσι καταφύγιόν τι καὶ προστασίαν ἐν ἀνάγκῃ· οὕτω καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἀνῆκε τῷ συστήματι τῶν βεκτασίδων οὐχὶ δι' ἄλλο, ἀλλ' ἵνα ὑποστηρίζηται ἑκάστοτε ὑπὸ πλειόνων ἐπὶ τὸ συστηματικώτερον Τούρκων, διότι πολλοὶ ἐν τῇ Ἠπείρῳ ὑπῆρχον οἱ Ἀλβανοὶ βεκτάσιδες. Ἐὰν ἀνετρέφετο ἐν ἄλλῃ παρὰ τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων (α), παραδεχόμεθα, ὅτι ἤθελεν εἶσθαι ἀπηλλαγμένος τῶν ἠθικῶν ἐλαττωμάτων τοῦ λίαν φιλυπόπτου, φιλεκδίκου καὶ ἐπιῤῥεποῦς εἰς τὸ αἷμα ἀνθρώπου. Ἀλλ' ὁ τοιοῦτος Ὀδυσσεὺς, ὅσῳ ἐσκληρύνετο κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, τόσῳ ἐδείκνυτο συμπαθητικὸς καὶ εἰλικρινὴς πρὸς πάντα τῶν διωκτῶν αὐτοῦ, ὃς ἂν προσήρχετο τούτῳ καὶ ὑπισχνεῖτο φιλίαν. Παραδείγματα τοιαῦτα ἔχομεν τὸν Ἰωάννην Λογοθέτην, Θεόδωρον Νέγρην, Δρόσον Μανσόλαν, Ἀδὰμ Δούκαν καὶ ἄλλους. Τοῦ Ὀδυσσέως ἡ μορφὴ ἔφερεν ἡνωμένα τὸ ὡραῖον καὶ τὴν ἡρωϊκὴν ἔκφρασιν. Συνίστων δὲ αὐτὸν ἀνάστημα μεσαῖον καὶ εὐρύνωτον, μέτωπον πλατὺ, κόμη ξανθὴ, μύσταξ δασὺς καὶ πρὸς τὰ ἔξω τεῖνον, συνωφρυωμένον βλέμμα, ὠκυποδία ἀπαράμιλλος, βραδυλογία πονηρὰ, κρυψίνοια καὶ ἀποφασιστικὸς χαρακτήρ. Ἡ ἐπὶ ῥώμῃ καὶ πολεμικοῖς τεχνάσμασι κοινὴ περὶ αὐτοῦ ἰδέα ἐχρονολογεῖτο ἀπὸ τῆς προτέρας ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐστράτευεν ἐν τῇ Ἠπείρῳ καὶ ὡπλαρχήγει ἐπὶ τῆς Βοιωτίας καὶ Λοκρίδος.

Οἱ περὶ τὸν Ὁμὲρ Βρυώνην, διαβάντες τὴν Χαϊνίτσαν (ἡ ποτάμι τῆς Γραβιᾶς (β), ἠὐχήθησαν κατὰ πρῶτον, καὶ διαιρεθέντες τριμερεῖς, οἱ μὲν ἐπέπεσον κατὰ τοῦ Δυοβουνιώτου καὶ Πανουριᾶ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ, καὶ κατὰ τοῦ Κοσμᾶ Σουλιώτου πρὸς τὰ δεξιὰ, οἱ δὲ προσδιωρίσθησαν κατὰ τοῦ Ὀδυσσέως πρὸς τὸ κέντρον. Ἀρξαμένης τῆς προσβολῆς, ἀκολουθοῦσι τὰ ἴδια πράγματα τοῦ Δύρου καὶ

Χαλκομάτας. Ἐπολέμησαν μὲν ἐνταῦθα οἱ περὶ τὸν Δυοβουνιώτην, Πανουριᾶν καὶ Κοσμᾶν μετὰ γενναιότητος κατὰ πρῶτον, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐξεβλήθησαν τῶν θέσεων καὶ διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ ὄρη· ἑπομένως ἡ ὅλη δύναμις τοῦ ἐχθροῦ συνεσωματώθη κατὰ τοῦ Ὀδυσσέως.

Συνήθως προεπορεύετο τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ κατὰ τὰς μάχας ἔφιππος γέρων δερβίσης, ἤ τις τοιοῦτος, ἐνθουσιάζων αὐτὸν ἐν ὀνόματι τοῦ Μωχάμεθ, καὶ ὅλα ἐπαγγελλόμενος τὰ ὑλικὰ ἐν τῷ οὐρανῷ ἀγαθὰ τοῖς θυσιαζομένοις διὰ τὴν ἀγάπην τούτου. Διὰ τοιούτων καθ' ὑπόκρισιν ἢ καὶ κατὰ πεποίθησιν ἀνθρώπων φανατικῶν μᾶλλον, ἢ δι' ὅσης διέθετον δυνάμεως, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν βαρβάρων μεγάλους πολλάκις κατώρθωσαν θριάμβους. Ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης, συναυλικὸς ὢν καὶ φίλος τοῦ Ὀδυσσέως ἀπὸ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ἀπέστειλε τούτῳ τὸν δερβίσην αὐτὸν, ὅπως ὑπενθυμίσῃ τὰς περὶ γενικῆς ὁπλαρχηγίας ὑποσχέσεις τούτου καὶ κατορθώσῃ οὕτω τὴν κένωσιν τοῦ πανδοχείου. Ὁ Ὀδυσσεὺς, γνωρίζων καλῶς, οἷον παρὰ τοῖς Τούρκοις φέρει ἠθικὸν ἀποτέλεσμα ἡ πτῶσις ἑνὸς τοιούτου ἀπεσταλμένου, καὶ θέλων ἐνταυτῷ, ὅπως διακόψῃ πᾶσαν περὶ τῆς ὑποταγῆς αὐτοῦ ἐλπίδα τοῦ Ὁμὲρ Βρυώνου, πρῶτον μὲν ἀπηγόρευσε τοῖς ἄλλοις τὸν κατὰ τούτου πυροβολισμὸν, πρὶν ὁ ἴδιος ῥίψῃ, κατόπι δὲ προσηγόρευσεν αὐτῷ ἀλβανιστί. Ὁ δερβίσης ἀντεχαιρέτησε καὶ ἐζήτησεν ἰδίαν μετ' αὐτοῦ συνέντευξιν· ἀλλ' ὑβρίσθη καὶ ἀνθύβρισεν, ὅτε πυροβόλον ἑλληνικὸν, τὸ τοῦ Ὀδυσσέως, ἤστραψε, καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διεπέρασε σφαῖρα θανάτου.

Τότε οἱ Ἀλβανοὶ, μανιώδεις γενόμενοι διὰ τὸ αὔθαδες τοῦτο ἀνοσιούργημα τῶν Ἑλλήνων, ὁρμῶσι πεπυκνωμένοι καὶ τρομεροὶ κατὰ φοῦ πανδοχείου, θέλοντες ἀναρπάστους τοὺς κεκλεισμένους. Ἄρχεται γενικὸς ὁ πυροβολισμὸς τῶν ὀλίγων Ἑλλήνων κατὰ τοῦ μεγάλου σωροῦ τῶν πολεμίων. Οἱ Ἀλβανοὶ, ἵνα μὴ βλέπωσι τὸ ἀδιάκοπον πῦρ, καλύπτουσι διὰ τῆς ἀριστερᾶς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, βίαιοι δὲ προχωροῦσιν ὑπὸ τὸν τοῖχον καὶ διὰ πελέκεως ἀγωνίζονται τὴν θραῦσιν τῆς θύρας. Ἐκεῖ πολεμοῦσι πλέον τοὺς ἔσω διὰ τῶν πυροβολίων καὶ ἀπὸ τῶν ἰδίων τοξοτίδων, τῶν ἠνεῳγμένων πρὸς τὰ κάτω τοῦ τοίχου· ἀλλ' οὐδὲν ἀποτέλεσμα φέρουσι. Τὸ πανδοχεῖον ἐξερεύγεται πανταχόθεν τὸν θάνατον, καὶ τῶν βαρβάρων τὰ ἐφορμῶντα ἀλλεπαλλήλως στίφη ἀραιοῦνται ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ ἀπωθοῦνται. Ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης διατάσσει ἔφοδον σφοδροτέραν, καὶ ἤδη αἱ σημαῖαι τῶν

Τούρκων ἐμπήγονται ἐπὶ τοῦ τοίχου· ἄφοβοι ὅμως καὶ ἄσειστοι, οἱ ὀλίγοι Ἕλληνες ματαιόνουσι καὶ ταύτην ἀντιμαχόμενοι σταθεροὶ, καὶ τοὺς Τούρκους ἀναγκάζουσι πρὸς ὑποχώρησιν.

Ὁ ὑπερήφανος νικητὴς τῶν Θερμοπυλῶν Ὁμὲρ πασσᾶς, μὴ ἀνεχόμενος τὴν τοιαύτην ὕβριν, συγκαλεῖ μετὰ μεσημβρίαν τοὺς διαφόρους ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς, ἐπιπλήττει τούτους σφοδρῶς ἐν τῇ ἀγανακτήσει αὐτοῦ, καὶ προκαλεῖ νέαν ἔφοδον πεζῶν καὶ ἱππέων συνάμα. Ἐνεργεῖται καὶ αὕτη δι' ὁμοίας τόλμης καὶ ἐπιμονῆς, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν τῶν προτέρων λαμβάνει τύχην. Ἔπαυσε δὲ ἡ μάχη περὶ δυσμὰς ἡλίου, καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀπεσύρθησαν, μακρόθεν τεταγμένοι πολιορκηταὶ τῶν ἐν τῷ πανδοχείῳ ὀλίγων ἀνδρείων. Βραδέως ἐγνώρισεν ὁ Ὁμὲρ πασσᾶς τὴν ἀνάγκην τῶν τηλεβόλων, περὶ ὧν ἀπέστειλεν εὐθὺς εἰς Λαμίαν. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς, ἢ προνοῶν τοιοῦτό τι ἐν τῷ μέλλοντι, ἢ στερούμενος πλέον τῶν ἀναγκαίων πρὸς ἐπανάληψιν τῆς μάχης πολεμοφοδίων, ἀπεφάσισε τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς θέσεως, καθ' ὅσον οἱ λοιποὶ πάντες ᾤχοντο ἀφανεῖς, οὐδ' ἔφερον κἂν μικρὸν ἀντιπερισπασμὸν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ὡς δὲ τὴν μάχην τῆς ἡμέρας, οὕτω καὶ τὴν ἔξοδον τῆς νυκτὸς διέθεσε διὰ τῆς μεγαλητέρας ἐπιτυχίας. Πρὸ δύο ὡρῶν τῆς αὐγῆς, ἀφαιρεθεισῶν τῶν πετρῶν ἀπὸ τῆς μεγάλης πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος θύρας τοῦ πανδοχείου, ἐξῆλθον πρῶτος ὁ Γούρας μετὰ ὀλίγων καὶ ἔπειτα ὁ Ὀδυσσεὺς μεθ' ὅλων τῶν ἄλλων, ἡσύχως ὁδεύοντες ἐπὶ τῶν ἐκ τῆς μάχης πτωμάτων. Οἱ Τοῦρκοι τέως νοήσαντες ἐπυροβόλησαν. Ὁ Ὀδυσσεὺς βοήσας ἤδη: «*Ἀπάνω τους, παιδιά !!*» ἀντεπυροβόλησεν, ὅτε οἱ Ἀλβανοὶ πτοηθέντες ἤνοιξαν δίοδον. Ὀλίγῳ δὲ πρόσω περιπίπτει ὁ Ὀδυσσεὺς ἐνώπιον ἑτέρου σώματος τουρκικοῦ, καὶ συγκρούεται· μὴ δυνάμενος ὅμως διασχίσαι τοῦτο, παραλλάσει ὁδὸν, καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τοῦ χωρίου Χλωμοῦ σταματᾷ, ὡς εὑρὼν τὸν Παπακώσταν καὶ Ἀπόστολον Γουβέλην κατέχοντας κατὰ τὴν ἐκεῖ ὁδὸν ἰσχυράν τινα θέσιν. Αὐτόθι κατεμέτρησε τοὺς ἐκ τῆς Γραβιᾶς συνεξελθόντας.

Οὕτως εἰσῆλθε κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν ἐν τῇ Γραβιᾷ ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης θαυμάζων, πῶς ὀλίγιστοι ἄνδρες ἀπέναντι πολυαρίθμου καὶ ἀνδρείου στρατοῦ ἀντετάχθησαν, κλεισθέντες ἐντὸς τοίχου πλινθίνου. Ἐκεῖ δὲ διέμεινεν ὀκταήμερος, θάψας τοὺς νεκροὺς αὐτοῦ ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους, ἐξ ὧν πολλοὶ διακεκριμένοι ἦσαν, δύο δὲ μάλιστα βέγαι, καὶ εἰς τὴν Λαμίαν ἀπέστειλε τοὺς τραυματίας, διπλασίους λογιζομένους.

Τῶν Ἑλλήνων ἡ ζημία περιωρίσθη εἰς ἓξ θανατωθέντας, ἐν οἷς ἠριθμοῦντο ὁ περίφημος Ἀθανάσιος Καπλάνης καὶ ἕτερος Ἀθανάσιος Σεφέρης λεγόμενος· δύο δὲ ἐπληγώθησαν, ἐξ ὧν ὑπῆρχεν ὁ γνωστὸς τὸ ὄνομα Κωνσταντῖνος Καπογεωργάκης.

Τῆς Γραβιᾶς ἡ ἡρωϊκὴ αὕτη μάχη ἀντεστάθμισεν ὁπωσδήποτε τὴν τῶν Θερμοπυλῶν. Ἐγένοντο μὲν καὶ κατ' ἀμφοτέρας κύριοι τοῦ πεδίου οἱ Τοῦρκοι, εἶδον ὅμως καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας τὴν γενναιοτέραν καὶ ἀποφασιστικωτέραν ἀντίστασιν· εἶδον ἀντὶ τοῦ Διάκου ἕνα Ὀδυσσέα, ἐπίσης μὲν ἄτρομον, ἀλλὰ σοβαρώτερον καὶ στρατηγικώτερον· τὸν Ὀδυσσέα, ὃν ἐγνώριζον κάλλιστα ἐκ τῶν προτέρων, καὶ διὰ τοῦτο ἑτοίμως παρεχώρουν αὐτῷ τὰ πάντα, εἴπερ ἐδέχετο τὴν μετ' αὐτῶν ἕνωσιν λόγῳ ὑποταγῆς. Πρὸ πάντων δὲ εἶδον οἱ Τοῦρκοι, ὅτι οὐδὲν ἐκέρδησαν ἀποτέλεσμα γενικὸν ἐκ τῆς διπλῆς μάχης τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Γραβιᾶς· ὅτι διαφιλονεικήσουσιν αὐτοῖς ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ οἱ ἄλλοι τὸν τόπον βῆμα πρὸς βῆμα· καὶ ὅτι, ἐπὶ τέλους, ἡ ἐπανάστασις ἀκατάβλητος παρουσιάζεται, ὅτε οἱ κάτοικοι ἔφευγον μὲν τὴν παρουσίαν αὐτῶν ἕνεκα ὑλικῆς ἀδυναμίας, οὐχ ὑπετάσσοντο ὅμως ἕνεκα ἠθικῶν λόγων, ὧν πρώτιστος ἦν ἡ περὶ ἐλευθερίας ἐπίμονος ἀπόφασις. Οὕτως, ὑπερέχοντα ἄχρι τοῦδε τὰ ὅπλα τῶν ἔξωθεν ἐπιδραμόντων πολεμίων, ἐν τῇ Γραβιᾷ ἠσθάνθησαν ἔτι μᾶλλον, οἷον καὶ ἐν τῷ μέλλοντι διατρέξουσι στάδιον ταχὺ καὶ ἀκανθῶδες. Δυνάμεθα μάλιστα εἰπεῖν, ὅτι ἡ μάχη τῆς Γραβιᾶς, ὡς κωλύσασα τὴν ἄμεσον μετάβασιν τοῦ Μεχμὲτ πασσᾶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ηὐκόλυνε τὸν μετ' οὐ πολὺ θρίαμβον τοῦ Βαλτετσίου κατὰ τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ. Ἐντεῦθεν ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ οἱ ἐν Γραβιᾷ, ἄλλοι κατὰ τὴν γενναιοψυχίαν καὶ τὴν ὑπὲρ πατρίδος αὐταπάρνησιν Ὀδυσσεῖς, ἀθάνατον ἐκτήσαντο τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῆς· διότι, εἰ μὴ ἐνίκησαν κατὰ κράτος τὸν ἐχθρὸν, καθήλωσαν ὅμως τοῦτον ἐντὸς τῆς Βοιωτίας κυρίως καὶ οὕτω ἰσομοίρισαν τοῖς Πελοποννησίοις τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν πρώτων ἐπιδρομῶν τῶν πολεμίων. Ὁ Ὀδυσσεὺς, χαίρων τὴν δικαίαν αὐτὴν δόξαν, ἐπανέλαβε τὴν ὁπλαρχηγίαν τῆς Βοιωτίας· ὁ δὲ Βοῦσγος ἀναγνωρίζων ὡς πρῶτον αὐτοῦ τὸν κατόπιν ἐλθόντα Ὀδυσσέα, διετέλει ἕκτοτε ὑπὸ τὰς διαταγὰς τούτου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ (α).

Φοβερώτερος, ἢ πρότερον, κατέσκηψεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ σουλτάνου Μαχμοὺτ ὁ ἠθικὸς κεραυνὸς, ἅμα ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν (κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς 31 μαρτίου) ἡ πρώτη ἐκ τῶν Πατρῶν καὶ διὰ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἰωαννίνων εἴδησις καὶ περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου. Κατόπιν αὐτῆς ἀλλεπάλληλοι ἔφιπποι ταχυδρόμοι, οἱ μὲν ἐκ Λαρίσσης, οἱ δὲ ἐξ Ἑλλησπόντου καὶ ἀλλαχόθεν πεμφθέντες ἐκτάκτως, ἐκόμισαν καὶ τὴν περὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν περὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου. Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦτο κατεταράχθη ἐκ νέου ἡ Κωνσταντινούπολις, τῶν μὲν Τούρκων ἐξαγριωθέντων ἔτι μᾶλλον, τῶν δὲ Ἑλλήνων ἐμφοβωτέρων γενομένων.

Ἀλλ' οὐχὶ τόσῳ ἕνεκα φιλοτιμίας προσωπικῆς, ὅσῳ διὰ λόγους ἀνάγκης πολεμικῆς, προήχθη καὶ πέραν παραφορᾶς ἀκράτου ἡ κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ταραχὴ τοῦ ἀγερώχου Μαχμοὺτ, βλέποντος τὴν ἐπανάστασιν ἀρχομένην καὶ ἐκ τῶν μεσημβρινῶν ἐπαρχιῶν, γενικευομένην δὲ διὰ ταχύτητος πολλῆς, καὶ ἀτελεσφόρητα ἀποβαίνοντα οὐσιωδῶς τὰ διὰ τῆς διοικήσεως καὶ τῆς ἐκκλησίας προκαταληπτικὰ μέτρα, ὅσα ἂν ἔλαβε μετὰ τὸ ἀπὸ 24 φεβρουαρίου κήρυγμα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου. Καὶ ἦτο πράγματι δεινοτάτη πολεμικῶς ἡ κατάστασις τοῦ τουρκικοῦ κράτους, σπαρασσομένου ἔνθεν καὶ ἔνθεν ὑπὸ ἐσωτερικῶν παντὸς εἴδους ἀναφυεισῶν ταραχῶν, καὶ ἀπειλουμένου οὐχ ἧττον παρὰ ἄλλων, φοβερωτέρων καθισταμένων ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Τίς ἀμφίβαλλεν, ὅτι τετελεσμένον ἤθελεν εἶσθαι τὸ ζήτημα τῆς περαιτέρω ὑπάρξεως κράτους τουρκικοῦ ἐν Εὐρώπῃ, ἐὰν τότε ἦχουν συνάμα καὶ αἱ πολεμικαὶ τῆς Ῥωσσίας, ἢ καὶ μόνης τῆς Σερβίας, σάλπιγγες; Ἰδοὺ ὅ,τι τὸν σουλτάνον ἀπήλπιζεν ὅλως, διότι ἐθεωρεῖτο τοῦτο ὡς ἐπικειμένη συνέπεια ἀναπόφευκτος.

Ἐν οὐδεμιᾷ οὕτως ἐποχῇ ἄλλῃ, οὔτε ἐπὶ τῶν ῥωσσικῶν πολέμων καὶ τοῦ εἰσβαλόντος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀγγλικοῦ στόλου, οὔτε ἐπὶ τῶν καθ' ἅπασαν τὴν τουρκικὴν ἐπικράτειαν πληθόντων δερεβεγίδων καὶ ἀνταρτῶν, περιῆλθεν ὁ σουλτάνος ἐσωτερικῶς εἰς θέσιν ἐπὶ τοσοῦτον ἀμήχανον καὶ κρίσιμον. Ἀληθῶς, ἡ ῥωσσικὴ διπλω-

ματία, ὁ καταπληκτικώτερος οὗτος ἐχθρὸς ἐν τῷ πνεύματι καὶ τούτου καὶ ὅλων τῶν Τούρκων, ἐβεβαίου ἑαυτὴν ξένην τοῦ παρουσιαζομένου ἑλληνικοῦ δράματος· πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ μάλιστα ἐκήρυττεν ἐκ τῆς Λουβιάνης ὡς ἐγκληματικὸν τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου, καὶ διεβεβαίου ἀπὸ 28 ἀπριλίου (10 μαΐου) τῇ τε πύλῃ καὶ τῇ φίλῃ ταύτης διπλωματίᾳ, ὅτι, «*ἐὰν ἡ κακεντρέχεια ἀπέδωκε τῇ Ῥωσσίᾳ* »*ἐχθρικοὺς κατὰ τῆς Τουρκίας σκοποὺς, ἡ διαγωγὴ ὅμως καὶ αἱ* »*διακηρύξεις αὐτῆς διὰ τὰς ἐκραγείσας ταραχὰς ἐν Βλαχίᾳ καὶ* »*Μολδαυΐᾳ ἀπέδειξεν, ὁπόσῳ τηρεῖ τοὺς κανόνας τοῦ δικαίου τῶν* »*ἐθνῶν καὶ τὴν πίστιν τῶν συνθηκῶν εἰς τὰς σχέσεις ἑαυτῆς με-* »*τὰ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως*». Ἀλλ' ἐπίστευέ ποτε εἰς διαβεβαιώσεις τοιαύτας καὶ σουλτάνος καὶ διπλωματία, ἥτις καὶ μέχρι τοῦ 1823 καὶ περαιτέρω ἐθεώρει αὐτὰς «*ἐπίδειξιν ἀποδοκιμασίας*;» Ἀλλ' ἐξηλείφοντο αἱ βαρύταται ὑπόνοιαι καὶ κατεπραΰνοντο αἱ ἀνησυχίαι τοῦ Μαχμοὺτ διὰ τοιούτων συνταγῶν διπλωματικῶν, ἀφ' οὗ, ὡς ἄλλο ἐρυσίπελας, ἐξηπλοῦτο ἡ ἐπανάστασις ἐπὶ τοῦ σώματος τῆς Τουρκίας, φλογίζουσα τὰ σπλάγχνα αὐτῆς; ἀφ' οὗ ἓν παρελθὸν βέβαιον ὑποκινήσεων ἐξωτερικῶν καὶ ἓν παρὸν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ὑψηλάντου ὑπεστήριζον ἐπὶ τὸ πιθανώτερον τὴν περὶ ρωσσικοῦ δακτύλου προκατάληψιν; ἀφ' οὗ μία ἄνισος ὅλως κατάστασις μεταξὺ δυναστῶν Τούρκων καὶ ραγιάδων Ἑλλήνων, καὶ μία ἀκλόνητος ἰδέα τῶν πρώτων περὶ τῆς ἀποκτηνώσεως τῶν δευτέρων, ἔπειθον ἐντελῶς, ὅτι τὰ πάντα ἦσαν ἔργον ρωσσικὸν ἀπολύτως καὶ οὐχὶ ἑλληνικὸν τόλμημα;

Πᾶσα οὕτω παρὰ τῆς ρωσσικῆς διπλωματίας ἐπίσημος ἔκφρασις περὶ πίστεως πολιτικῆς, περὶ μετριοπαθείας καὶ συντηρητικοῦ πνεύματος ὑπὲρ τῆς Τουρκίας, ἐλογίζετο ἀντίφασις προφανὴς, ἀπάτη συνήθης, ὡς μὴ συμβιβαζομένη πρὸς τὸν νοῦν τὸν ἀποδιδόμενον εἰς τὰ πράγματα. Καὶ ὠφελεῖτο μὲν ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ὠφέλειαν ἄπειρον ἐκ τῶν τοιούτων παρεννοήσεων καὶ τῆς τοιαύτης συγχύσεως τῶν γλωσσῶν· ἐξεκένου ὅμως τὸ ποτήριον τῆς διπλῆς ἀγανακτήσεως ἑαυτοῦ ὁ σουλτάνος εἰς μόνα τὰ χείλη τῶν ἔτι ραγιάδων. Ἀδύνατος πρὸς πᾶσαν ἐκδίκησιν ἄμεσον καὶ κατὰ τῶν Ῥώσσων καὶ κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν Ἑλλήνων, τοὺς μὲν πρώτους περιωρίσθη οὗτος ἀποστρεφόμενος, ὑβρίζων καὶ μὴ πιστεύων· κατὰ δὲ τῶν δευτέρων ἐξεσφενδόνισεν ἀρὰς ἐγκαρδίους καὶ ἀμειλίκτους ἀποφάσεις ἐξολοθρεύ-

σεως· τοὺς δ' ἔτι ὑποκειμένους αὐτῷ τῶν Ἑλλήνων, οὐ μόνον λόγῳ ὁμοεθνίας καὶ ὁμοπιστίας, ἀλλὰ καὶ διὰ παραδεδεγμένην ῥωσσοφροσύνην, ἐπεδόθη ἀντεκδικούμενος προχείρως, ὡς ὑπολαμβάνων, ὅτι διὰ τοῦ αἵματος τούτων ἀναστέλλει τοὺς σκοποὺς τῆς Ῥωσσίας, κατακεραυνοῖ τὴν ἐπανάστασιν καὶ σώζει τοῦ Ἀλῆ-Ὀσμὰν τὸ κράτος. Ἀλλ' ἀναμιμνησκόμενος ἤδη ὁ Μαχμοὺτ, οἵων εἶχε πληροφοριῶν περὶ τῆς γενικότητος τῆς συνωμοσίας, καὶ βλέπων τὰ πράγματα σπουδαιότερα, ὑπέλαβε συνεπῆ τὴν ἰδίαν ἐπαναστατικὴν σκηνὴν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει. Ἕνεκα τούτου διέταξε κατεπειγόντως τὸν στόλον καὶ τὸν στρατὸν, ἵνα ὦσιν ἄγρυπνοι καὶ ἕτοιμοι πρὸς σφαγὴν ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν Χριστιανῶν Ἑλλήνων, ἅμα δοθέντος παρ' αὐτῶν τοῦ πρώτου ἐπαναστατικοῦ σημείου. Ἀνήσυχος μάλιστα, μὴ συμβῇ τὸ τοιοῦτο ἐν ὥρᾳ ἄλλῃ ῥαθυμίας τῶν Τούρκων, καὶ ἀνυπόμονος ἔτι, ὅπως ἴδῃ τὸ αἷμα τῶν Χριστιανῶν δίκην ποταμοῦ ῥέον, ὡς ἐπεθύμει καὶ πρότερον καὶ πάντοτε, διενοήθη, ὅπως αὐτὸς προκαλέσῃ ταχυτέραν τὴν ὑποτιθεμένην ῥῆξιν, αὐτὸ ἀπ' εὐθείας προσβάλλων τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα τῶν Ἑλλήνων. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὑπεκίνησεν εἰς ὀχλαγωγίαν, λόγῳ τῆς κινδυνευούσης θρησκείας, τοὺς «σοφτάδας» (τροφίμους σπουδαστὰς τῶν σχολείων), λίαν φανατικοὺς, ὡς γνωστὸν, καὶ ὑπὲρ πᾶσαν πιθανότητα αὐθάδεις. Ἀπελθόντες δὲ οὗτοι τῇ ἐπιούσῃ (1 ἀπριλίου καὶ ἡμέρᾳ τῆς κυριακῆς τῶν Βαΐων,) πολυπληθεῖς καὶ ὁρμητικοὶ, κράζοντες ἐν ταῖς ὁδοῖς τὰ μύρια κατὰ τῶν ἀπίστων ἐπαναστατῶν γκιαούρων καὶ μέγαν ἐπιδεικνύμενοι ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τοῦ κινδυνεύοντος ἰσλαμισμοῦ, κατεπάτησαν τὴν ἔξω τοῦ τείχους τῆς πόλεως κειμένην ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἐμίαναν πολυειδῶς τὰ ἱερὰ, κατασυνέτριψαν τὰ σκεύη καὶ ἐπυρπόλησαν ταύτην. Πλὴν, οὐχὶ μόνον ἐπαναστάται, πολλοὶ ἢ ὀλίγοι, ἀλλ' οὐδὲ πρόσωπον ῥαγιᾶ ἐφάνησάν που κατ' ἐκείνην καὶ τὰς ἀκολούθους ἡμέρας, ὅλων κεκυριευμένων ὑπὸ τοῦ δεινοτέρου φόβου καὶ τρόμου, ὅλων κατακεκλεισμένων ἐν τοῖς ἰδίοις πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐπικειμένης γενικῆς σφαγῆς. Ἐγενόμεθα αὐτόπται καὶ τότε τοῦ ψυχροτάτου θεάματος τῆς ἀγριότητος, ἥτις, ὡς μελανώτατον νέφος, ἐκάλυψεν ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Βοσπόρου. Διακοπείσης πάσης συγκοινωνίας, αἱ ὁδοὶ καὶ αἱ ἀγοραὶ ἔρημοι ὡσεπιπολὺ ἔμενον, διότι οὐ μόνον οἱ Ἕλληνες ἐκρύπτοντο ἀπὸ τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι προσέχοντες τοῖς Ἕλλησιν,

ἄλλοι συνεσωματοῦντο κατὰ σπείρας, ἵνα ὦσιν ἰσχυροὶ πρὸς ἐπίθεσιν, καὶ ἄλλοι ἔμενον ἐν τοῖς ἰδίοις, ἑωσοῦ ἴδωσι τὸ ἀποβησόμενον. Ἐνώπιον τῆς ἰδέας τῆς γενικῆς σφαγῆς, ἐπικρατησάσης ἔτι μᾶλλον μετὰ τὴν ἀτιμώρητον ὀχλαγωγίαν τῶν σοφτάδων, μόνοι ἀνύποπτοι σχετικῶς διετέλουν οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ πρῶτον καὶ οἱ Ἀρμένιοι μετὰ τῶν Λατινελλήνων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Σμύρνης κατὰ δεύτερον λόγον. Αὐτοὶ ἐμεγάλυνον ἔτι μᾶλλον τὰς ὑπονοίας καὶ ἀνησυχίας τῶν βαρβάρων, ἐπιδεικνύμενοι μὲν πρὸς τὸ φαινόμενον ζῆλον καὶ πίστιν πρὸς τούτους, ἐκδικούμενοι δὲ ἰδίως ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ μίση κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Αὐτοὶ ἐπεθύμουν ἔτι μᾶλλον καὶ ἐπιτηδείως παρώτρυνον τὴν γενικὴν σφαγήν, ὅπως οἱ ὀλίγοι μὲν διαδεχθῶσι παρὰ τῇ τουρκικῇ ἐξουσίᾳ τοὺς Ἕλληνας πολιτικοὺς, ἐμπόρους, τεχνίτας καὶ ἐργολάβους· οἱ πολλοὶ δὲ πλουτήσωσιν ἀγοράζοντες παρὰ τῶν σφαγέων Τούρκων διὰ ἀντιτίμου ἐλαχίστου τὰ πολλῆς ἀξίας κινητὰ καὶ ἀκίνητα τῶν σφαγιασθησομένων Ἑλλήνων. Αὐτοὶ παρὰ τὰς αὐθορμήτους ὑπηρεσίας, ὅσας ἐπὶ κατασκοπίᾳ καὶ παντοίαις ἐνοχοποιήσεσι κατὰ τούτου καὶ ἐκείνου τῶν Ἑλλήνων προσήνεγκον τοῖς Τούρκοις, ἔθεσαν ἐπὶ τοῦ πίλου ἑαυτῶν καὶ σημεῖα διακριτικὰ, ὡς μόνοι δῆθεν πιστοὶ ραγιάδες καὶ ὡς μόνοι ἐξαιρετέοι τῆς γενικῆς σφαγῆς. Οἱ Βούλγαροι, Μαυροβούνιοι καὶ Ῥῶσσοι ὑπήκοοι ὑπήγοντο ἐν τῇ αὐτῇ μετὰ τῶν Ἑλλήνων κατηγορίᾳ.

Ἀλλ' ἐρωτῶμεν, σπουδάζων ἐπίστευεν ὁ Μαχμοὺτ δυνατὴν οὖσαν τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν ᾧ εἶχεν ἐξησφαλισμένην ταύτην καὶ διὰ στόλου ἰσχυροῦ, καὶ διὰ πολλῶν ὀχυρῶν προτέρων καὶ νέων, καὶ διὰ στρατοῦ ἤδη ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδων καὶ ἐπέκεινα; Ἐθεώρει οὗτος πιθανὴν τὴν ὁπλοφορίαν τῶν ἐκδεδιητημένων αὐτοχθόνων Κωνσταντινουπολιτῶν, καὶ ἂν ἄνωθεν κατέβαινον Ὑψηλάντης, ἢ καὶ Σέρβοι καὶ Ῥῶσσοι, κάτωθεν δὲ ἀνέβαινον Πελοποννήσιοι, Στερεοελλαδῖται καὶ Αἰγαιοπελαγῖται; Ἀποδίδομεν τῷ σουλτάνῳ οὐχὶ ἀνοησίαν τοσαύτην, ἀλλὰ θηριότητα ἀκόρεστον αἵματος ἀνθρωπίνου, τὴν περὶ γενικῆς λέγομεν σφαγῆς ἀκατάσχετον ἐπιθυμίαν, ἧς ἐπεδίωκε τὴν ἐκπλήρωσιν δι' ἀφορμῆς τινος ὑλικῆς, ὅπως ἀσφαλισθῇ καὶ ἐνώπιον τοῦ τουρκικοῦ νόμου καὶ ἐνώπιον τῆς ῥωσσικῆς διπλωματίας.

Ἀλλ' ἀποτυχὼν καὶ ἤδη τῆς ἀφορμῆς πρὸς τὴν γενικὴν σφαγὴν, ἐπανῆλθεν εἰς τὰς ἐν μέρει σφαγὰς (α) καὶ ἀπαγχονίσεις τῶν ἐκλε-

κτοτέρων, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ πρώτου πολιτικοῦ ἐν ἐνεργείᾳ ἀνδρὸς καὶ τοῦ πρώτου ἐκκλησιαστικοῦ προσώπου ἐν Κωνσταντινουπόλει, τοῦ μεγάλου λέγομεν διερμηνέως τῆς πύλης Κωνσταντίνου Μουρούζου καὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου τῶν ὀρθοδόξων Γρηγορίου. Ἐν παρόδῳ ἐμνημονεύσαμεν ἄλλοτε (α), τίνα συνέδεον χριστιανικὰ καὶ πατριωτικὰ αἰσθήματα ἀμφοτέρους τούτους, καὶ ἤδη ἀναφέρομεν, τίνες ἐγένοντο αἱ κατ' οἶκον ἰδιαίταται συνδιαλέξεις, αἱ ἀμοιβαῖαι περὶ προσωπικῆς σωτηρίας παρακελεύσεις καὶ αἱ τελευταῖαι ἀποφάσεις αὐτῶν τῶν μεγάλων καὶ ἀξίων τέκνων τῆς πατρίδος ὑπὲρ αὐτῆς τῆς πατρίδος καὶ ἀπέναντι τοῦ ἐπικρεμαμένου γενικοῦ κινδύνου.

Μετὰ τὰς εἰδήσεις περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου, ὁ πατριάρχης Γρηγόριος, ἀπελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μουρούζου καὶ ἀποσυρθεὶς μετ' αὐτοῦ ἐν ἰδιαιτέρῳ διασκέψεως δωματίῳ, συνεβούλευσε καὶ προέτρεψεν εἰς φυγὴν τοῦτον. «Ἄφετέ με, εἶπε πρὸς αὐτὸν, νὰ »πληρώσω ἐγὼ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ τυράννου. Εἶμαι γέρων, κατα»βαίνων τὸν τάφον. Τὸ σχῆμά μου, ἡ λειτουργία μου, μὲ καλοῦ»σιν εἰς θυσίαν ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου. Σωθῆτε ὅμως ὑμεῖς, διότι ἔ»χετε καὶ ἡλικίαν καὶ ἱκανότητα καὶ θέσιν κοινωνικὴν, νὰ ὑπη»ρετήσετε τὴν πατρίδα». Καὶ ταῦτα λέγων, ἀπεκαλύψατο ὁ ἱεράρχης τὴν κεφαλὴν, ἀτενίζων τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ οἱονεὶ ἐπιμαρτυρόμενος τὸν Θεὸν, ἐφ' ὅσων συνεβούλευε. —«Γνωρί»ζω, ἠπήντησεν ὁ Μουρούζης, τὴν τύχην, ἥτις μὲ ἀναμένει. Ἀλ»λὰ, ἂν φύγω ἐγὼ, σώζω μὲν τὴν ζωήν μου, θέλω ὅμως ἰδεῖ ἐ»ξαγορασθησομένην αὐτὴν διὰ τοῦ αἵματος ἀπείρων ἀθῴων. Ἡ »φυγή μου θέλει βεβαιώσει ἔτι μᾶλλον τὰς περὶ ἐνοχῆς τοῦ γέ»νους ὑποψίας τοῦ σουλτάνου, καὶ ἡ γενικὴ σφαγὴ θέλει παρακο»λουθήσει ταύτην. «Συμφέρει ἕνα ἀπολέσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ». Ἂς »θυσιασθῶ ἐγὼ, Δεσπότη μου· ἀλλ' ἂς σωθῶσιν οἱ ἀθῷοι, ἂς σω»θῇ τὸ ἔθνος». Τότε καὶ ὁ Γρηγόριος εὐλογήσας, καὶ ὁ Μουρούζης ἀσπασθεὶς τὴν ἁγίαν αὐτοῦ δεξιὰν, ἐνηγκαλίσθησαν ἄφωνοι ἐπὶ στιγμάς τινας, καὶ τὸν τελευταῖον ἐπὶ τῆς γῆς ἀσπασμὸν ἔδωκαν καὶ ἔλαβον μετὰ λυγμῶν καὶ δακρύων.

Τίς «μείζονα ἔχει ἀγάπην, ἵνα τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ;» Ἀπὸ τοιαύτης βεβαίως κεκυριευμένοι ἀγάπης θείας πρὸς τὴν πατρίδα, οὔτε πρότερον, κινηθέντος τοῦ Ὑψηλάντου, οὔτε ὕστερον, κινηθείσης τῆς Πελοποννήσου, ἐζήτησαν σωτηρίαν ἰδίαν καὶ

Γρηγόριος καὶ Μουρούζης. Ἔβλεπον μὲν τὸν σουλτάνον πραγματικῶς ἐνσεσαρκωμένην θηριότητα γενόμενον, ἑαυτοὺς δὲ ἀναπόφευκτον ἤδη θυσίαν· ἀλλὰ νέοι τῇ καρδίᾳ μάρτυρες ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἀληθείας, νέοι τῇ ἀγάπῃ πρὸς τὴν πατρίδα Κόδροι, τὴν θυσίαν ἑαυτῶν ἐθεώρησαν μόνον ἱλαστήριον ὑπὲρ τῆς ζωῆς τοῦ ὅλου καὶ ἰσχυρὰν ἄγκυραν ἐλπίδων ἐν τῷ μέλλοντι ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας. Διὰ τοῦτο παραδεχόμεθα, ὅτι καὶ Γρηγόριος ὁ πατριάρχης καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Μουρούζης καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι ὠφέλησαν οὐσιωδῶς θυσιασθέντες. Παραδεχόμεθα ὡσαύτως, ὅτι δεινότερον τοῦ ἑλληνικοῦ ἐκήρυξε διὰ τῆς σφαγῆς πόλεμον ὁ σουλτάνος κατὰ τοῦ σουλτάνου, διότι πόλεμος τοιοῦτος συνῆψε τοὺς Ἕλληνας διὰ τῆς ἀπελπισίας ἔτι μᾶλλον, ὥρισεν ἀμεταβλήτως τὸ ἀσυμβίβαστον μεταξὺ Ἕλληνος καὶ Τούρκου, ἐπλήρωσε πολεμιστῶν τὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν δραπετεύσεων, ἐστέρησε τὴν Τουρκίαν μεγάλου ἀριθμοῦ φορολογουμένων καὶ ἐργατικῶν χειρῶν, διήγειρε κατ' αὐτῆς τὴν δικαίαν ἀγανάκτησιν ὅλου τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, καὶ ἐνοχοποίησε τὸν σουλτάνον ἀπέναντι αὐτοῦ πλέον, ἢ ὅτι ἐνοχοποιεῖτο ἡ Ἑλλὰς ἀπέναντι τῆς ἱερᾶς συμμαχίας.

Ἦτο μεγάλη δευτέρα τῶν Παθῶν (4 ἀπριλίου), κάθ' ἣν ὁ Κωνσταντῖνος Μουρούζης κατέβη ἐκ τῆς κατὰ τὸν Βόσπορον οἰκίας αὐτοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δι' ὑπηρεσίαν, ὑπ' ὄψιν ἑκάστοτε ἔχων, ὅτι κατέβαινεν εἰς θυσίαν. Πρὸ τῆς θύρας τοῦ «passa-kapousou» ἄνθρωπος ἄγνωστος ἐνεχείρισεν αὐτῷ ἐπιστολήν, ἐν ᾗ ὑπῆρχεν ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου. Ὁ Μουρούζης εὐθὺς ἐταράχθη ἐπὶ τῇ χαμερπεστάτῃ ἐπιβουλῇ, γνωρίσας τὸ πλαστὸν ταύτης, καὶ ἀναβὰς κατ' εὐθεῖαν εἰς τοῦ χαριδζιγιὲ ναζιρὶ (τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ), ἐπαρουσίασεν αὐτήν, ἀποδεικνύων τὸ ψευδὲς καὶ βεβαιῶν ἀθῷον ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἐξυφανθείσης ἐνοχοποιήσεως. Ὁ χαριδζιγιὲ ναζιρὶ συνῃσθάνθη ἐπὶ τῷ τρόπῳ καὶ τῇ ἑτοιμότητι τούτου, ἀλλὰ προσέθηκε τελευταῖον: «*Κακῶς σὲ διέβαλον εἰς τὸ δεβλέτι* (τὸν »σουλτάνον)· *ἄπελθε εἰς τὴν οἰκίαν σου καὶ ἡσύχασον*». Οἱ λόγοι οὗτοι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν, ἢ ἡ ἐπὶ τὸ τουρκικώτερον ἀνάγνωσις τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως. Διὸ ἐξερχόμενον τῆς αἰθούσης τὸν Μουρούζην ἁρπάζει ὁ δήμιος καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὸν προσδιορισθέντα ὑπὸ τὸ «γιαλὶ-κιοσκιοῦ» (σουλτανικὴν σκιάδα) τόπον τῆς καταδίκης. Ἐντὸς λεπτῶν τινων τῆς ὥρας ὁ σουλτάνος Μαχμοὺτ ἀναφαίνεται καθήμενος ἐν τῇ σκιάδι, ἵνα ἴδῃ ὁ αἱμοχαρὴς τὸ θῦμα· πρὸς αὐτὸν δ' ἀνα-

βλέψας ὁ Μουρούζης, ἐφώνησεν εὐτολμος τουρκιστί: «*Αιμοβόρε »σουλτάνε! σουλτάνε ἄδικε! σουλτάνε ἄθλιε! ἡ τελευταία ὥρα »τῆς βασιλείας σου ἐσήμανε· αἱ ὠμότητές σου τιμωρηθήσονται· ὁ »Θεὸς ἐκδικήσοι σοι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος*». Ταῦτα εἰπὼν ἔκλινε γόνυ εἰς τὴν φωνὴν τοῦ δημίου· καὶ ἡ μὲν κεφαλὴ αὐτοῦ κοπεῖσα προσηνέχθη, ὡς λέγουσιν, ἐνώπιον τοῦ σουλτάνου, τὸ δὲ σῶμα, ἄσπαρτον ἔτι, ἐρρίφθη ἐν τῇ παρακειμένῃ θαλάσσῃ. Ἦτο ἤδη ἡλικίας τριάκοντα δύο περίπου ἐτῶν, τεσσαρακονθήμερος διατελέσας μέγας διερμηνεὺς τῆς πύλης.

Ἀνώτεροι πάσης κρίσεώς εἰσιν οἱ τόσῳ τολμηροὶ, ὅσῳ ἀληθεῖς λόγοι, οὓς ἀπετείνατο πρὸς τὸν τύραννον ὁ Κωνσταντῖνος Μουρούζης ἐν πλήρει πεποιθήσει, διότι τὴν πεποίθησιν τοῦ μάρτυρος αὐτοῦ ἐβεβαίωσαν ἐπελθοῦσαι ἡ τύχη τοῦ ἑλληνικοῦ πολέμου, αἱ ἐπιγενόμεναι μεγάλαι ἐπίσης περιπέτειαι τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ ἡ ἐπικειμένη ἀναντίῤῥητος ὁλικὴ κρίσις τούτου. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κωνσταντίνου Νικόλαος Μουρούζης, διερμηνεὺς ὢν τοῦ στόλου, ἐσφάγη ἐπίσης, θεωμένου τοῦ σουλτάνου Μαχμοὺτ, τῇ 6 μαΐου. Κατόπι δὲ τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζου καὶ μέχρι τῆς 9 ἀπριλίου ἐσφάγησαν ὁ Μαυροκορδάτος βάνος· ὁ ἡγεμονίδης Παναγιώτης, Νικόλαος βάνος καὶ Δημήτριος σπαθάρης Χαντσερίδαι· ὁ Παπαῤῥηγόπουλος, Ἀντώνιος Τσιρᾶς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Στέφανος· ὁ Παναγιώτης Τσεγκῆς βάνος καὶ Τσορμπατσόγλους μετὰ τεσσάρων ἄλλων ἀγνώστων· ὁ Ἀλέξανδρος Ῥάλλης ἄγας, Γεώργιος παχάρνικος καὶ Ζαφείριος κλουτσιάρης Θεραπειανοί. Ὁ δὲ πατριάρχης Γρηγόριος, ὡς ἔμαθε τὴν καρατομίαν τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζου, ἐδάκρυσε καταληφθεὶς ὑπὸ ἐγκαρδίου λύπης, καὶ τὴν ἐπ' ἐκκλησίας νεκρώσιμον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ μακαρίτου ἀκολουθίαν διέταξε, καθῆκον ἱερὸν ἐκπληρῶν ἀληθοῦς Χριστιανοῦ καὶ πιστοῦ φίλου.

Ὁ Κωνσταντῖνος Μουρούζης οὐδόλως ἐκρίνετο κατώτερος τῶν περιωνύμων Γεωργίου καὶ Δημητρίου, ἡγεμονιδῶν τῆς αὐτῆς μουρουζικῆς οἰκογενείας, εἰς ἣν καὶ ἡ ἐκκλησία, καὶ ἡ παιδεία, καὶ τὸ ναυτικὸν καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων μεγάλας ὀφείλουσι χάριτας καὶ αἰωνίαν τὴν εὐγνωμοσύνην. Υἱὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Μουρούζου, ἡγεμονεύσαντος ἐν Μολδαυΐᾳ, ἔφερε, παρὰ τὴν ἐπίζηλον κληρονομίαν καταγωγῆς διασήμου, καὶ ἴδια πλεονεκτήματα νοὸς ἐμβριθοῦς, μεγαλοφροσύνης ἀνδρικῆς, γενναιότητος πολιτικῆς, ἀγαθότητος

καρδίας, γλυκύτητος ἤθους, δραστηρίου ἐνεργείας ἐπὶ πᾶσιν, εὐσεβείας πρὸς τὸ Θεῖον καὶ ἐθνικῶν αἰσθημάτων. Ἐγκρατὴς παιδείας ἐκτεταμένης καὶ γλωσσῶν διαφόρων, διέφερε φυσικῶς κατὰ τὸ ἐξέχον μέτωπον καὶ τοὺς σπινθηροβόλους ὀφθαλμούς. Ὡς δὲ πρότερον οἱ δύο Μουροῦζαι, Γεώργιος καὶ Δημήτριος ἀδελφοὶ, ἐργαζόμενοι, ὡς μεγάλοι διερμηνεῖς, ὑπὸ μόνην τὴν ἐπιρροὴν τοῦ χριστιανικοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἐξεμέτρησαν ἀώρως τὸ ζῆν, ὁ εἷς κατόπι τοῦ ἄλλου, ὑπὸ τὸν δήμιον τοῦ βαρβάρου καὶ τὴν ἐκδίκησιν τῆς ξένης πολιτικῆς· οὕτω καὶ ἔπειτα ὁ Κωνσταντῖνος καὶ Νικόλαος, ἀδελφοὶ ὡσαύτως Μουροῦζαι, ἐν τῷ αὐτῷ πολιτευόμενοι πνεύματι ὡς διερμηνεῖς, προετίμησαν τῷ 1821 τὴν ἰδίαν ἀντὶ τῆς γενικῆς θυσίαν, καὶ ἐμαρτύρησαν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, ὑπὲρ ἑνὸς ἀγῶνος ἱεροῦ, καθ' ὃν ἡ ἀθῳότης ἐμάχετο κατὰ τῆς τυραννίας, ἡ θρησκεία κατὰ τοῦ φανατισμοῦ, ὁ νόμος κατὰ τῆς βίας, τὰ φῶτα κατὰ τῆς βαρβαρότητος.

Εὐθὺς μετὰ τὴν καρατομίαν τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζου ὁ πατριάρχης Γρηγόριος διετάγη παρὰ τῆς πύλης, ἵνα ἀποστείλῃ αὐτῇ τὴν ἀπογραφὴν τῶν ἐν τῷ Φαναρίῳ ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, διαλαμβάνουσαν τοὺς ἄνδρας κατ' ὄνομα, πατρίδα καὶ ἐπάγγελμα. Μὴ ὑπαρχούσης εὐλόγως τοιαύτης ἐν τοῖς πατριαρχείοις, ἐπεφορτίσθησαν παρὰ μὲν τῆς πύλης δύο Τοῦρκοι, καὶ οὗτοι Κρῆτες, ὡς γνωρίζοντες ὁπωσδήποτε τὴν ἁπλοελληνικὴν, παρὰ δὲ τοῦ πατριάρχου, κατὰ διαταγὴν, δύο ἐφημέριοι τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, ὡς ἄλλοι ἀστυνομικοὶ κλητῆρες καὶ ὁδηγοὶ τούτων, πρὸς ἀπαρίθμησιν καὶ καταγραφήν. Τὸ μέτρον αὐτὸ κυρίως ἔτεινεν εἰς τὴν διάγνωσιν τῶν ἀρχοντικῶν λεγομένων προσώπων, ὡς καὶ τῶν ἄλλων διαφερόντων μετοίκων ἢ παρεπιδήμων Πελοποννησίων, Στερεοελλαδιτῶν, Αἰγαιοπελαγιτῶν καὶ λοιπῶν, ὅπως εὐκολύνηται ἐν περιστάσεσιν ἡ προτίμησις τῶν ἁρμοδίων ἀναγκαιούντων θυμάτων. Ὡς νεοφανὴς δ' ὅλως καὶ ἕνεκα τῆς δεινότητος τῶν ἐπικειμένων περιστάσεων κατατάραζεν ἐκ νέου τὰς οἰκογενείας, καθ' ὅσον συγχρόνως ἐλήφθησαν ἐναντίον τῶν ἀποδράσεων μέτρα προφυλακτικὰ τοιαῦτα, οἷα παραδεχθέντα παρὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δυτικῶν δυνάμεων, κατήσχυναν καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὰς συνθήκας καὶ τὸ χριστιανικὸν καθῆκον τούτων.

Ἐξεδόθη διάταγμα, ἀπαγορεῦον ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὴν ἀπόδρασιν οἱουδήτινος ραγιᾶ καὶ ὑπὸ πᾶσαν ξένην σημαίαν. Ὁ σουλτάνος,

συναιτίους ἄλλως θεωρῶν καὶ αὐτὰς ἔτι τὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις, ἐζήτησε τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ τοιούτου φονικοῦ διατάγματος, καὶ ἔλαβε διὰ τῆς τόσῳ ἑτοίμου, ὅσῳ καὶ ἀνεξηγήτου, συγκαταθέσεως τῶν ἀντιπροσώπων τούτων τὸ δικαίωμα τῆς ἀμέσου ἐρεύνης παντὸς ἀποπλέοντος ἢ διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὰ ἄνω, ἢ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὰ κάτω πλοίου. Μόνος ἐξ ὅλων εἷς πρέσβυς ἀντέτεινε τότε, εἰ καὶ ματαίως, σεβόμενος ἑαυτὸν καὶ ἑνόνων τὸ καθῆκον μετὰ τῆς φιλανθρωπίας ἐν ὥρᾳ μάλιστα, καθ' ἣν ὁ Χριστιανὸς Ἕλλην προκατεδικάζετο ἐπὶ ἐγκλήματι καθοσιώσεως, ἐὰν ἐζήτει σωτηρίαν διὰ τῆς φυγῆς, ἐν ᾧ ἐπέκειτο βέβαιος ὁ βίαιος θάνατος τούτου, ἐὰν ἐδείκνυτο εὐπειθὴς διὰ τῆς διαμονῆς· οἱ δ' ἄλλοι πάντες, ὅλως ἀβροφροσύνη πρὸς τὴν τουρκικὴν θηριότητα, ἐδέχθησαν γενναῖοι τὴν ἀπώλειαν τοιούτου πολυτίμου προνομίου τῆς σημαίας αὐτῶν, ἐκήρυξαν μόνοι τὸ ὕποπτον, ὅσων ἐξέδιδον δημοσίων ἐφοδιαστικῶν ἐγγράφων τῶν πλοίων, καὶ συνεπῶς διέταξαν τοὺς καθ' ὅλην τὴν τουρκικὴν ἐπικράτειαν προξένους αὐτῶν, ἵνα μὴ δίδωσιν εἰς τοὺς Ἕλληνας ἄσυλον ἢ ὑπεράσπισιν ἐν ἀνάγκῃ, οὔτε ἐπιτρέπωσιν εἰς τοὺς πλοιάρχους τὴν παραδοχὴν φυγάδων. Πρὸς ἐπίμετρον δὲ, παρὰ τὰς πράξεις αὐτὰς, ἔλαβον χώραν καὶ ἄλλα τινὰ, «ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὖς »οὐκ ἤκουσε». Μὴ καταισχυνθείη πώποτε ὁ χριστιανισμὸς καὶ ὁ πολιτισμὸς διὰ τοιούτων καὶ ἐν τῷ μέλλοντι πράξεων, διὰ τοιαύτης βεβηλώσεως τῆς ἠθικῆς, διὰ τοιούτου μοναδικοῦ στίγματος τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης! Τί σημαίνει, ἐὰν ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας Παῦλος Ἀλεξανδρίδης Στρωγανὼφ ἠναντιώθη διὰ διαγγέλματος κατὰ τῆς παραδοχῆς ἀρχῆς τοιαύτης, ὡς ἀντιβαινούσης εἰς τὰς συνθήκας; Ἔμεινε μονόψηφος.

Ὡσαύτως διετάγη ὁ πατριάρχης Γρηγόριος, ἵνα φυλάξῃ δι' ἰδίων κληρικῶν προσώπων τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἐπὶ τῶν 1812 ἀποκεφαλισθέντος ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς Σούμλας Δημητρίου Μουρούζου, ἀπαγορεύσῃ δὲ τοῖς Χριστιανοῖς τοὺς συνήθεις κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα γινομένους χαιρετισμοὺς, καὶ νουθετήσῃ τὸν ἐν τοῖς ἰδίοις περιορισμὸν ἑκάστου. Ὑπεδείκνυτο ἀφ' ἑνὸς ἡ πρὸς αὐτὸν ἐμπιστοσύνη τῆς πύλης πρὸς ἀπάτην, καὶ ἐλαμβάνετο ἀφ' ἑτέρου πᾶν προφυλακτικὸν μέτρον πρὸς ἐκτέλεσιν μιᾶς, φρικωδεστέρας ὅλων, ἀποφάσεως. Ἡ ἀπόφασις αὕτη, λαβοῦσα καὶ τὸ νομικὸν κῦρος τοῦ σεχ-οὐλ-ἰσλάμου, διετηρήθη λίαν μυστικὴ, ἵνα μὴ ἄλλως ἐπεμβῇ ἡ ῥωσσικὴ διπλωμα-

τία, ὠφελουμένη ἐκ τῶν προστατευτικῶν τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας συνθηκῶν. Καὶ, καθὼς ἡ ἰδιαιτέρα ἐπιτήρησις τῶν υἱῶν τοῦ Δημητρίου Μουρούζου προήγγελλε τὴν βεβαίαν σφαγὴν καὶ τούτων ἐν τῷ μέλλοντι, εἰ μὴ ἔφευγον (α)· οὕτω καὶ ἡ ἀπαγόρευσις τῶν χαιρετισμῶν, γενομένη λόγῳ τῆς ἀπαιτουμένης ἐκ τῶν περιστάσεων αὐστηροτέρας τάξεως καὶ ἡσυχίας, ἐσκόπει τὴν κατὰ παντὸς ἐνδεχομένου ἀπομόνωσιν τοῦ μέλλοντος μεγάλου θύματος.

Ἀλλὰ Γρηγόριος ὁ ἱεράρχης, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων πάντα, ἐν μεγίστῃ ἐξεπλήρου ἀταραξίᾳ καρδίας, καὶ κοινῶς καὶ ἰδίως, τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ χριστιανικὰ αὐτοῦ καθήκοντα καθ' ὅλην τὴν ἑβδομάδα τῶν Παθῶν, καὶ δι' ἐνθέου αὐταπαρνήσεως παρεμυθεῖτο τοὺς λυπουμένους, ἐνεψύχου τοὺς ἀψυχοῦντας καὶ πάντοτε ἐπεσφράγιζε τοὺς λόγους αὐτοῦ διὰ τοῦ παραδείγματος τῶν μαρτυρησάντων ὑπὲρ Χριστοῦ ἀπ' αἰώνων. Ἐντεῦθεν, καὶ ὅτε, ἡ περὶ ὄρθρον βαθὺν τῆς 10 ἀπριλίου, στρατιῶται τῆς ἐξουσίας πολλοὶ ἐπυκνώθησαν αἴφνης ἔξω τῶν πατριαρχείων, πάντας δὲ τοὺς ἐκκλησιαζομένους κατέλαβε ῥῖγος φόβου, ὁ Γρηγόριος διὰ τῆς αὐτῆς ἠμφιέσθη ἀταραξίας τὴν ἀρχιερατικὴν στολήν, προσήνεγκε δὲ τῷ ἁγίῳ Θεῷ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν, ἐμνημόνευσεν ἐν τῇ ἁγίᾳ προσκομιδῇ ὅλους τοὺς κεκοιμημένους, φίλους καὶ ἐχθρούς, ἐκοινώνησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ηὐλόγησε τοὺς παρόντας, ηὐχήθη ὑπὲρ τῆς ἀπολυτρώσεως τῶν ἐν θλίψεσι καὶ κινδύναις πιστῶν δούλων τοῦ Ὑψίστου, καὶ ψάλλων τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ ἔψαλλε βεβαίως ἐν τῷ νῷ τὴν ἀνάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Τότε δὲ μόνον ἐδάκρυσεν, ὅτε ἠσπάζετο ἐν τῷ ἱερῷ τοὺς συλλειτουργοὺς αὐτῷ ἀρχιερεῖς, ἄδοντος ἔξωθεν τοῦ χοροῦ τὸ δαβιτικόν: «*Ἀγαπήσω σε Κύριε ἡ ἰσχύς μου...*» Τοιοῦτος καὶ μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν ἀπενηστίσατο, ὡς σύνηθες, σὺν τοῖς ἀρχιερεῦσι τούτοις.

Γνωστὸν, ὅτι μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον Μουρούζην διωρίσθη φανερὸς μὲν μέγας τῆς πύλης διερμηνεὺς ὁ ποστέλνικος Σταυράκης Ἀριστάρχης, μυστικὸς δὲ ὁ ἀλλαξόθρησκος Γιαγχιᾶ (ἢ Ταγιᾶ) ἐφέντης ὁ Καλλιπολίτης. Διερμηνεὺς τοῦ στόλου οὐδεὶς μετὰ τὸν Νικόλαον Μουρούζην διωρίσθη Ἕλλην. Γνωστότερον δὲ, ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης, ἐνταυτῷ καὶ ἐθνάρχης ὢν πολιτικῶς κατὰ τὰ παραχωρηθέντα ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ Μεχεμὲτ Β' προνόμια, ὑπήγετο κατ' ἐξαίρεσιν, καίτοι ὑπήκοος, εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργείου, ὡς καὶ οἱ ἀν-

τιπρόσωποι τῶν ξένων δυνάμεων. Διὰ τοῦτο ὁ χαριδζιγιὲ ναζιρὶ, μετακαλεσάμενος κατὰ τὴν πρωΐαν τῆς 10 ἀπριλίου τὸν Ἀριστάρχην, ἐνεχείρησεν ἓν διάταγμα, διαλαμβάνον τὴν ἔκπτωσιν καὶ τὴν καταδίκην τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου «*ὡς ἀπίστου καὶ ἐπιβούλου*» καὶ τὴν ἐκλογὴν νέου πατριάρχου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ καταδίκη περιείχετο τουρκικῇ συνηθείᾳ ὡς ἔργον τετελεσμένον, ὁ δὲ Ἀριστάρχης παρετήρησεν ὡς πιθανωτάτην τὴν περὶ τῆς πατριαρχείας ἀποποίησιν παντὸς τῶν συγκαλεσθησομένων πρὸς ἐκλογὴν νέαν ἀρχιερέων, ἀκούοντος τὸ «*κατεδικάσθη*», διὰ τοῦτο μετεβλήθη τότε ἡ λέξις αὕτη εἰς τὴν «*ἐτιμωρήθη*», καὶ ἀντὶ ἑνὸς ἐγράφησαν δύο διατάγματα.

Τῇ ὥρᾳ 10 πρὸ μεσημβρίας, καθ' ἣν ὁ Γρηγόριος ἐπανεπαύετο μικρὸν ἐπὶ ξηροῦ, ὡς εἴωθε, προσκεφαλαίου, ἐπὶ μικρᾶς δὲ τραπέζης προσηνέχθη αὐτῷ ὀλίγη ὄρυζα ἐν ζωμῷ ὄρνιθος, εἷς τῶν ἱεροδιακόνων ἀνήγγειλε τὴν ἔλευσιν τοῦ διερμηνέως Ἀριστάρχου. Ὁ Γρηγόριος, ὑπολαβὼν τοῦτον ἐρχόμενον πρὸς ἐπίσκεψιν, ἠγέρθη περιμένων. Ἀλλ' ἕτερος κατόπιν ἱεροδιάκονος ἐβεβαίωσε τὴν ἀπ' εὐθείας καὶ διὰ τῆς ἄλλης κλίμακος ἀνάβασιν αὐτοῦ εἰς τὰ ἄνω, ἢ τὴν μεγάλην αἴθουσαν, (τὸ μεγάλον συνοδικὸν λεγομένην.) Ὁ Γρηγόριος τότε, παραιτήσας τὸν ζωμὸν, ἀμέσως μετέβη εἰς ταύτην καὶ ἐκάθησε συνδιαλεγόμενος μετὰ τοῦ Ἀριστάρχου, ἀποκρύπτοντος τὸν λόγον τῆς ἀποστολῆς καὶ τὴν ταραχὴν τῆς καρδίας αὐτοῦ, ὅσον ἔνεστι. Μόλις δ' ἐφάνησαν συνερχόμενοι, ἐξ εἰδοποιήσεως τοῦ διερμηνέως, οἱ πλησιέστεροι παροικοῦντες ἐν τῷ Φαναρίῳ ἀρχιερεῖς, κροτοθόρυβος μέγας ἠκούσθη ἵππων πολλῶν ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ ἐν τῇ αἰθούσῃ ἐπαρουσιάσθησαν, μορφὴν φέροντες τεράτων ἀγριωπῶν, ὁ γενιτσάραγας, ὁ μποσταντσήμπασης, ὁ τσαουσλὰρ ἐμινῆ, ὁ κεσσεδάρης τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἐν τέλει μέχρι τῶν πεντήκοντα, ὅλοι τὰς ἐπισήμους αὐτῶν στολὰς φέροντες καὶ ὑπὸ πολλῶν ἑτέρων συνοδευόμενοι. Τούτους ἰδὼν ὁ πατριάρχης Γρηγόριος, ἔγνω εὐθὺς τὴν αἰτίαν καὶ ἔνευσεν, ἵνα φέρωσιν αὐτῷ τὸν τρίβωνα καὶ τὸ ἐπανωκαλύμμαυχον· περιβληθεὶς δὲ αὐτὰ, ἀπεσύρθη εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς αἰθούσης, καὶ ἐκεῖ ἐγονυκλίτησεν ἐπὶ τάπητος, ἀκροώμενος. Τότε ὁ μέγας διερμηνεὺς ἀναστὰς ἀνέγνωσε τὸ διάταγμα τῆς παύσεως καὶ ἐξορίας τούτου. Ὁ Γρηγόριος ἀμέσως ἐτράπη πρὸς τὴν θύραν τῆς αἰθούσης, μὴ ὢν ἤδη, κατὰ τὰ εἰθισμένα, οὔτε ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, οὔτε πατριάρχης· ἀλλ' εὐθὺς περιστοιχίζεται παρὰ τῶν

Τούρκων καὶ ἀπαγορεύεται εἰς πάντας ἡ μετ' αὐτοῦ συγκοινωνία.

Τοιούτῳ τρόπῳ ἔφερον τὸν Γρηγόριον μέχρι τοῦ λιμένος τοῦ Φαναρίου, ὅπου ὁ κεσσεδάρης ἐπεβίβασεν αὐτὸν ἔν τινι ἀκατίῳ, συντροφευόμενον παρὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ ἱεροδιακόνου Ἀγαπίου, ὃν ἀπεκεφάλισαν ὕστερον ἐν τῷ Διπλοκιονίῳ. Ἠκολούθησαν δὲ ἐν ἄλλοις ἀκατίοις ὅ,τε μέγας πρωτοσύγγελος, ὁ μέγας ἀρχιδιάκονος καὶ ἕτεροι, ὅπως συνοδεύσωσι τοῦτον μέχρι τοῦ πρώτου σταθμοῦ τῆς ἐξορίας, ἤτοι τῆς Χαλκηδόνος (Κατίκιοϊ), κατὰ τὰ περιεχόμενα ἐν τῷ διατάγματι. Ἀλλ' ὅτε ἔφθασε πλησίον τοῦ σαραγίου τὸ τοῦ Γρηγορίου ἀκάτιον καὶ ἔστρεψε πρὸς τὸ γιαλὶ-κιοσκιοῦ, ἐνόησαν εὐθὺς, τί ἔμελλε γενέσθαι, καὶ εἰς φυγὴν ἐτράπησαν πρὸς τὸ ἀπέναντι τοῦ Γαλατᾶ μέρος. Οὕτως ὁδηγηθεὶς ὁ Γρηγόριος εἰς τὴν περιοχὴν τῶν οἰκημάτων τοῦ μποταντσήμπαση, ἐφυλακίσθη ἐντὸς τῆς τρομερωτέρας πασῶν φυλακῆς τοῦ κλιβάνου (φούρνου), αὐτῆς τῆς ἐπιγείου κολάσεως.

Ἐκεῖ τινες τῶν Τούρκων, ἐπιεικεῖς ἐπιδεικνύμενοι, παρηγόρους ἀπέτειναν αὐτῷ λόγους, τοὺς ἀκολούθους: «*Μὴ φοβοῦ· οὐδέν σοι κακὸν γενήσεται· ἔλπιζε μάλιστα, ὅτι ὁ σουλτάνος, ὃς σε ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τρὶς ἄχρι τοῦδε, ἀναβιβάσει σε καὶ ἐκ τετάρτου.*» Ἄλλοι ὅμως προσελθόντες ἐπηρώτων παρ' ἄλλα πολλὰ καὶ τοῦτο: «*Τίνες εἰσὶν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἀποστασίας;*» Σιωπῶντα δὲ αὐτὸν ἔσκωπτον, ὕβριζον καὶ ἐταλάντευον.

Συνηγμένοι ἐν τοσούτῳ κατὰ τὰ πατριαρχεῖα πρὸς ἐκλογὴν νέου πατριάρχου οἵ,τε ἀρχιερεῖς, ὁ πρεσβύτατος τῇ ἡλικίᾳ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος Καλλιμάχης, ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἡγεμὼν Σκαρλάτος Καλλιμάχης, ὁ μέγας διερμηνεὺς, ἄλοι οἱ προέχοντες καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν συντεχνιῶν, οὐδὲν ἠδύναντο. Ἅπαντες, οἱ φαινόμενοι ὁπωσδήποτε ἁρμόδιοι, ἀπεπειροῦντο τὸν θρόνον ἐν ὥρᾳ τοιαύτῃ, καὶ ἀπεποιοῦντο αὐτὸν διὰ πολλῶν παρακλήσεων καὶ μετὰ δακρύων ἔτι. Τότε διαταγὴ τῆς πύλης ἐντονωτάτη ἔφθασεν ἐπιβάλλουσα ἀνυπερθέτως τὴν ἐκλογὴν πατριάρχου ἄνευ ἀναβολῆς στιγμιαίας. Δυσκολευθέντων δ' ἐντεῦθεν τῶν πραγμάτων ἔτι μᾶλλον, ὁ ἀπὸ Πισιδίας Εὐγένιος, Φιλιππουπολίτης τὴν καταγωγὴν, ἐγερθεὶς εἶπεν: «*Ἐγὼ δέχομαι τὴν πατριαρχείαν*»· ἀμέσως δὲ ἐφοδιασθεὶς διὰ τῆς ἀνηκούσης συστατικῆς ἀναφορᾶς, ἀπεστάλη εἰς τὴν πύλην, καὶ μετ' ὀλίγην ὥραν, ἐπιστρέψαντα εἰς τὰ πατριαρχεῖα διὰ τῆς εἰθισμένης μεγάλης παρατάξεως, ὑπεδέχθησαν

αὐτὸν ἅπαντες δι' ὅλων τῶν τυπικῶν τιμῶν, καὶ κατὰ τὴν τάξιν ἐψάλη ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἡ δέουσα δοξολογία. Ὁποία δυστυχὴς διαδοχή!

Ἀλλ' ἅπασαν τὴν σκηνὴν ταύτην συνώδευον ἐγκάρδιος λύπη, ἐνδόμυχοι στεναγμοί, κατήφεια προσώπων καὶ ἐπιδείξεις βεβιασμέναι. Ἡ ἰδέα καὶ ὁ τρόπος τῆς πτώσεως τοῦ Γρηγορίου, κοινῶς τε καὶ εἰλικρινῶς σεβομένου μέχρι λατρείας· ἡ ἐπιβολὴ ἐκλογῆς νέας καὶ ἡ ἐξ ἀμηχανίας διαδοχὴ τῆς πατριαρχείας ὑπὸ προσώπου, οὐδεμίαν πρὸς τὸ προκάτοχον ἐπιδεχομένου σύγκρισιν, οὐδεμίαν πρὸς τὰς περιστάσεις ἀναλογίαν· ὅλα, λέγομεν, ταῦτα καὶ ὁ παραδειγματισμὸς τοσαύτης σκληρότητος καὶ τοσαύτης στρατιωτικῆς βίας κατὰ τοῦ πρώτου ἱεράρχου τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐθνάρχου ἐνταυτῷ, ἐπαρουσίαζον ἔτι μᾶλλον φοβερὸν τὸ παρὸν, καὶ προήγγελλον ἔτι μᾶλλον ἀπελπιστικὸν τὸ μέλλον. Ἠσθάνοντο οἱ πάντες παρηγορίαν τινὰ ἐν ταῖς σκοτίαις αὐταῖς ἡμέραις τῶν θλίψεων καὶ τῶν στεναγμῶν, καὶ ἔβλεπον ἀκτίνας τινὰς ἐλπίδος κατὰ τοῦ κοινοῦ κινδύνου, ἐν ὅσῳ ὁ Γρηγόριος ἐκυβέρνα τὸ ὑπέρποτε κυμαινόμενον ἤδη σκάφος τοῦ ὀρθοδόξου ὑπὸ τὴν Τουρκίαν πληρώματος. Ἀλλὰ τίς διηγήσεται τὴν μέχρις ἄκρων κορυφωθεῖσαν λύπην καὶ ἀπελπισίαν, ἀφ' ἧς ἐγνώσθη στιγμῆς καὶ ἡ περὶ καταδίκης εἰς θάνατον ἀπόφασις καὶ ἡ ἐκτέλεσις τούτου ἐν αὐτῷ τῷ «κεσισχανὲ» (τοῖς πατριαρχείοις);

Ἅμα ἀναχωρήσαντος ἐκ τῆς πύλης τοῦ νέου πατριάρχου, οἱ Τοῦρκοι ἐξέβαλον τὸν Γρηγόριον ἐκ τῆς φυλακῆς, συνηγμένον ἔχοντες κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ γιαλὶ-κιοσκιοῦ ἕνα ἀριθμὸν ἀκατίων τρικώπων. Ἐν ἑκάστῳ τούτων εἰσῆλθον ἀνὰ τέσσαρας καὶ πέντε στρατιῶται τῆς φρουρᾶς. Ἐκ διαταγῆς δὲ τότε ἀπεχωρίσθησαν τοῦ Γρηγορίου οἱ συνοδεύοντες αὐτὸν οἰκεῖοι· καὶ τούτους, ἀσπασθέντας ἐν δάκρυσι καὶ κλαυθμοῖς τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, εὐλογήσας αὐτὸς, ἐπέβη τὸ προσδιωρισμένον ἀκάτιον, ἐν ᾧ εἰσῆλθεν ὁμοῦ καὶ ὁ κοτσίμπασης, ὃν ἂν εἴποι τις ἀρχιβασανιστῆρα. Ἔδειξε μὲν φανερὰν ἤδη τὴν περὶ καταδίκης προϋπάρχουσαν ἀπόφασιν ἡ ἐν τῷ κλιβάνῳ φυλάκισις καὶ ὁ σύμπλους κοτσίμπασης, ἠγνοεῖτο ὅμως ὁ τόπος τῆς ἐκτελέσεως, οὔθ' ὑπελάμβανέ τις ὡς τοιοῦτον αὐτὰ ἐπὶ τὸ ἀνιερώτερον τὰ πατριαρχεῖα. Ἀλλὰ τὸ ἀκάτιον τοῦ καταδίκου, κεκυκλωμένον παρὰ τῶν ἄλλων τῶν στρατιωτῶν, διηυθύνθη, προπλέοντος τοῦ φρουράρχου, εἰς τὴν ἀποβάθραν τοῦ Φαναρίου, ὅπου πεπυκνωμένον ἀνέμενε πλῆθος

ἐνόπλων Τούρκων, τῶν μὲν θεατῶν, τῶν δὲ στρατιωτῶν τῆς ἐξουσίας, ὅλων δ' ἀγρίαν καὶ τρομακτικὴν τὴν ὄψιν ἐχόντων, αἱμοβόρον δὲ δεικνυόντων καρδίαν καὶ γαυριώντων ἐπὶ τῇ γεννησομένῃ θυσίᾳ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Ἑλλήνων, ὡς πρώτου δῆθεν καὶ κυρίου ἀρχηγοῦ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Πελοποννησίων.

Οὕτως «ἤγετο ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν» ὁ Γρηγόριος· ἀποβιβασθεὶς δ' ὀπισθόχειρ, ἐγονυπέτησεν εὐθὺς μετά τινα βήματα, τὴν κεφαλὴν κλίνας καὶ τὸν διὰ μαχαίρας θάνατον ζητήσας. Ἐκεῖ, ἢ ἐν τῇ μόνῃ ταύτῃ πλατείᾳ τοῦ Φαναρίου, ἐξετελοῦντο πολλάκις κεφαλικαὶ ποιναί. Ὁ κοτσίμπασης τότε, ποδοκτυπήσας αὐτὸν, «*Ἐγείρου*, εἶπεν »ὀργίλος, *καὶ βάδιζε! (καλὰ, γιουροῦ!) Ὁ τόπος τῆς καταδίκης* »*σου οὐκ ἔστιν οὗτος*»· μὴ δυναμένῳ μάλιστα πρὸς ὄρθωσιν, ἕνεκα γήρατος καὶ πολλῆς σωματικῆς ἀδυναμίας, ἔτεινε τούτῳ βοηθείας χεῖρα· εἷς δὲ στρατιώτης ἐκ δεξιῶν καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων ὑπεβοήθησαν συγχρόνως αὐτῷ, ὁδεύοντι τὴν ἔσω τῆς πύλης τοῦ φρουρίου ἀνωφερῆ ὁδὸν, τὴν ἄγουσαν εἰς τὰ πατριαρχεῖα. Τότε ἠκούσθησαν ἐκ τῶν παρακειμένων οἰκιῶν, ὡς ὅλων ἑλληνικῶν, φωναὶ γοεραὶ, στεναγμοὶ φλογώδεις καὶ κοπετοὶ γυναικῶν, πολλῶν καταληφθεισῶν καὶ ὑπὸ λειποθυμίας. Τότε, ἐν τῇ ἐκραγείσῃ φωνῇ, «*Ἔφεραν τὰ σκοτώ-* »*σουν τὸν Πατριάρχην!*» παγετὸς ἠθικὸς ἐκ τῆς φρίκης καὶ τοῦ τρόμου κατεκυρίευσε τὴν καρδίαν τοῦ νέου πατριάρχου καὶ ὅλων τῶν περὶ αὐτὸν, ἀπορούντων καὶ θορυβούντων, διότι οἱ πάντες ἐνόμιζον ἐξόριστον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ κατάδικον γενόμενον τὸν Γρηγόριον.

Τρεῖς ὑπάρχουσιν αἱ ἔξω θύραι τῶν πατριαρχείων· ἡ μία ἀριστερόθεν πρὸς ἀνατολὰς, φέρουσα εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας τῆς Παμμακαρίστου· ἡ ἄλλη δεξιόθεν πρὸς δυσμὰς, ἡ εἴσοδος οὖσα τῆς αὐλῆς τῶν πατριαρχικῶν δωμάτων· ἡ δὲ τρίτη ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν πρὸς μεσημβρίαν καὶ κατὰ μέτωπον τῆς ὁδοῦ, ἄγουσα εἰς τὰ οἰκήματα τῶν ὑπαλλήλων κληρικῶν. Ἐπὶ τῆς τρίτης ταύτης παρεσκεύαζον οἱ δήμιοι τὰ πρὸς ἀγχόνην, ὅτε ὁ Γρηγόριος, στρέψας τὸ πρόσωπον κατὰ ἀνατολὰς καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου, προσηύχετο κεκλεισμένοις τοῖς ὀφθαλμοῖς. Πλέον τῆς μιᾶς ὥρας διῆρκεσεν ἡ παρασκευὴ αὕτη, ἐμπηχθεισῶν δοκῶν τινων εἰς τὸν θριγκὸν τοῦ ὑπεράνω τῆς θύρας τοίχου, καὶ ἐξαρτηθέντος ἐκ τούτων τοῦ σχοινίου τῆς ἀγχόνης. Κατὰ τὴν στιγμὴν αὐτὴν πλησίον γενόμενος τοῦ Γρηγορίου ὁ ἀρχηγὸς τῆς σουλτανικῆς φρουρᾶς (μποσταντσήμ-

πασης), ἀπέτεινε βροντοφώνως τοὺς ἀκολούθους λόγους: «*Κακοῦρ-*
»*γε, οὐκ εἶ σὺ ὁ διαφθείρας τοὺς δούλους τοῦ σουλτάνου, τοῦ κα-*
»*ταφυγίου τοῦ κόσμου; Οὐκ εἶ σὺ ὁ ὠθήσας τοὺς ἀπίστους ὑπη-*
»*κόους εἰς τὴν ἀποστασίαν; Οὐκ εἶ σὺ, κύων ἀκάθαρτε, ὃς ἔ-*
»*πραξας προδοσίας τοιαύτας;*» Διατάξαντος δὲ αὐτοῦ μετὰ τὰς ἐρωτήσεις ταύτας, ἐσύρθη εἰς τὴν ἀγχόνην ὁ ἱερομάρτυς, παραδοὺς ἐν Κυρίῳ τὸ πνεῦμα κατὰ τὸ ἔτος τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἑβδομηκοστὸν ἕκτον. Τότε πεσὸν τὸ καλυμμαύχιον, ἐνεβλήθη δεύτερον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ κατὰ διαταγὴν τοῦ φρουράρχου· καὶ, τοῦ σώματος ἔτι ἀσπαίροντος, ἀνήρτησεν οὗτος ἐπὶ τοῦ στήθους τούτου χάρτην φέροντα τὴν αἰτίαν τῆς καταδίκης (α).

Ἅπασα ἡ ἐναγὴς σπεῖρα τοῦ γενιτσάραγα, τσαούσμπαση, μποστανταμπαση, καὶ πλῆθος ἄλλο ἀξιωματικῶν, στρατιωτῶν καὶ ἰδιωτῶν βαρβάρων παρῆσαν κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν. Καὶ αὐλαὶ πατριαρχείων, καὶ λεωφόροι ἀπὸ τοῦ ἁγιᾶ-καπουσοῦ μέχρι τῆς πλατείας τοῦ Φαναρίου συμπεριλαμβανομένης, ἔγεμον ἐκ πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας, ἐκ ποικίλων καὶ ἀλλοκότων ἐνδυμασιῶν καὶ στολῶν, Μωχαμεθανῶν, ὅλων μὲν ὁπλοφορούντων καὶ ἐπιδεικνυμένων θάρρος καὶ γενναιότητα, οὐδενὸς ἀντιτιθεμένου πολεμίου, πλείστων δὲ προφορουμένων καὶ ἐναδημονούντων, ὡσεὶ ἐπέκειτο κίνδυνος περὶ τῶν ὅλων. Οὐδαμοῦ τις ἐφαίνετο Ἕλλην· μόνοι δὲ οἱ περὶ τὰ πατριαρχεῖα κάτοικοι, κοπτόμενοι, καταλαμβανόμενοι ὑπὸ φόβου πανικοῦ καὶ πνιγόμενοι ἐν τοῖς δάκρυσιν, ἔβλεπον τὴν τραγικωτάτην σκηνὴν τῆς θυσίας ταύτης ἀπὸ τῶν τυχουσῶν ῥωγμῶν ἢ ὀπῶν τῶν κεκλεισμένων θυρίδων. Μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν διελύθησαν οἱ Τοῦρκοι, μόνου ἀριθμοῦ τινος φυλάκων διορισθέντος περὶ τὸ θῦμα, ἵνα μὴ κλαπῇ καὶ τύχῃ ταφῆς παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Μάτην ἐπεμελήθη διὰ πάσης προσφορᾶς χρηματικῆς καὶ δι' ὅλων τῶν παρακλήσεων, ἵνα ἐξαγοράσῃ πρὸς ἐνταφιασμὸν τὸ σῶμα τοῦ ἱερομάρτυρος προκατόχου ὁ διάδοχος Εὐγένιος. Ὡς ὅλων τῶν ἄλλων θανατουμένων ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, οὕτω διέταξεν ἀμεταθέτως ἡ πύλη, ἵνα ῥιφθῇ ἐν τῇ θαλάσσῃ καὶ τὸ σῶμα τοῦ Γρηγορίου, καθ' ὃν λόγον ῥίπτονται ἐν αὐτῇ τὰ ἀκάθαρτα πράγματα. Μέχρι τοσαύτης προεχώρει τραχύτητος ἡ κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐκδίκησις καὶ ἡ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὸν χριστιανισμὸν περιφρόνησις τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας.

Τῇ αὐτῇ μεγάλῃ κυριακῇ τοῦ Πάσχα ἀπηγχονίσθησαν ἕτεροι τρεῖς

ἐκ τῶν πρωτίστων ἀρχιερέων, τῶν ἐν τῇ φυλακῇ ὄντων ἀπὸ τῆς 9 μαρτίου, ἤτοι ὁ Ἐφέσου Διονύσιος Καλλιάρχης κατὰ τὸ ἰχθυοπωλεῖον (α), ὁ Νικομηδείας Ἀθανάσιος κατὰ τὸ παρμὰκ-καπὶ (β) καὶ ὁ Ἀγχιάλου Εὐγένιος, Ἰόνιος τὴν πατρίδα, ἐν τῷ Γαλατᾷ. Μέχρι δὲ τῆς 18 ἀπριλίου ἐφονεύθη ὁ Θεοδωρουπόλεως Ἄνθιμος ἐν ταῖς Ἑστίαις, καὶ ἀπετμήθησαν τὰς κεφαλὰς τρεῖς ἱερεῖς. Ἡ αὐτὴ πρὸ παντὸς ἄλλου ἀνέμενε τύχη τοὺς ἐπιτρόπους (βεκίλιδας) τῆς Πελοποννήσου Ἀθανάσιον Κανακάρην, Δημήτριον Περβούκαν, Ἀναγνώστην Παπαγιαννόπουλον καὶ Διμπέριον Θεοχαρόπουλον, εἰ μὴ προέφευγον ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καταβάντες εἰς Ὕδραν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Τρεῖς, ὡς σύνηθες, ἐξετέθη ἡμέρας ὁ νεκρὸς τοῦ Γρηγορίου ἐπὶ τῆς ἀγχόνης, καὶ καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα ἀπήρχοντο θεώμενοι τοῦτον διὰ περιεργείας πολλῆς πάμπολλοι τῶν Τούρκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Βοσπόρου. Ὅλοι τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἔσειον, ἐπιδοκιμάζοντες οὕτω τὴν τοιαύτην γενομένην τιμωρίαν κατὰ ἀνθρώπου, ὅστις, καθ' ἣν ὁ σουλτάνος διεκήρυξεν ἰδέαν καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐπίστευσαν, ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ προέτρεψε τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Τινὲς δὲ, καὶ οὗτοι, τὸ περιεργότερον, ἐκ τῶν ἀναγινωσκόντων τὴν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν, ἐνέπτυον αὐτὸν καὶ καθύβριζον λόγῳ ζήλου, δι' ὃν καὶ γραϊδιά τινα ἐκ τῶν Τουρκισσῶν πλησιάζοντα ἐῤῥάβδιζον τοῦτον, καὶ ἄλλοι τῶν ἀναγωγοτέρων ἐβόων ο ὐ ά ! (γιοῦχα!) Λέγεται, ὅτι καὶ ὁ σουλτάνος Μαχμοὺτ, μετημφιεσμένος εἰς δερβίσην, ἀπῆλθε, καὶ καθήσας καταντικρὺ τοῦ νεκροῦ, παρετήρει αὐτὸν, δι' οὗ ἔφερε μικροῦ τηλεσκοπίου, πλέον τῆς μιᾶς ὥρας. Βεβαίως δὲ ὁ μέγας βεζύρης Βενδερλῆ Ἀλῆ πασσᾶς, διερχόμενος ἐξεπίτηδες ἔφιππος, ἔστη πρὸς ὀλίγον, καὶ σκυθρωπὸς τὸν νεκρὸν ἰδὼν ἐκίνησε κεφαλὴν ἀποδοκιμασίας.

Τὴν τρίτην τῆς διακαινησίμου καὶ τὴν αὐτὴν ὥραν, καθ' ἣν ἐξετελέσθη ἡ ἀπαγχόνισις, συνέῤῥευσαν ὑπὸ τὰ πατριαρχεῖα ὡσεὶ δισχίλιοι Ἑβραῖοι ἐκ τοῦ Γαλατᾶ καὶ τοῦ Πικριδείου (Χασκιοϊοῦ), βοηθρομοῦντες. Πολλοὶ ἔφερον καὶ ῥόπαλα, ὅπως ὑπερασπισθῶσιν, ὡς φαίνεται, ἐν ἀνάγκῃ, ἐπιτιθεμένων τῶν Ἑλλήνων, ἢ ἐπιδείξωσιν ἑαυτοὺς φοβεροὺς. Ἀμφιβάλλεται, ἐὰν συνῆλθον οὗτοι αὐθόρμητοι, ἵνα καταδηλώσωσι τὸν πολιτικὸν ζῆλον ἑαυτῶν, ἢ ἑτεροκίνητοι ὑπὸ τῆς ἐξουσίας, ἵνα ἐκπομπευθῇ ἔτι χεῖρον ὁ ἀνώτατος ἀρχιερεὺς τῶν Ἑλ-

λήνων. Καὶ διὰ τὴν μίαν καὶ διὰ τὴν ἄλλην περίπτωσιν ἡ τουρκικὴ ἐξουσία ἐδείχθη ἐκ προσθήκης ἔνοχος ἀποστροφῆς ἐσχάτης. Ὀλίγῳ ὕστερον ἐλθόντες οἱ δήμιοι, ἀπεγύμνωσαν τὸ σῶμα κρεμάμενον, ὡς ἀπεγυμνοῦντο παρὰ τοὺς ἄλλους καὶ οἱ ἀπαγχονιζόμενοι ἀρχιερεῖς, ἀφ' οὗ τριήμεροι ἔφερον, παρὰ τὴν κληρικὴν ἐνδυμασίαν, καὶ τὸ σύνηθες διακριτικὸν ἐπανωκαλύμμαυχον πρὸς ἐμπαιγμὸν καὶ περιφρόνησιν πλείονα. Λυθέντος δὲ τοῦ σχοινίου καὶ πεσόντος τοῦ σώματος ἐπὶ τῆς γῆς, παρετηρήθη πρὸς τὸν ἀριστερὸν αὐτοῦ μαστὸν τὸ σημεῖον πληγῆς ἐκ σφαίρας πυροβόλου. Τότε οἱ Ἑβραῖοι, θηριωδέστεροι τῶν Τούρκων, προθυμώτατοι εἷς μετὰ τὸν ἄλλον δεικνύμενοι καὶ πᾶσαν ἀναπτύσσοντες βδελυρίαν τρόπων, ἐβόησαν ἔφοδος!! *(γιούργια!!)*, καὶ ἁρπάσαντες τὸν βρόχον ἔσυρον ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ τὸν νεκρὸν ἐπὶ τοῦ λιθοστρώματος, βλασφημοῦντες τὰ αἴσχιστα, σκιρτῶντες ὑπὸ χαρᾶς, εὐχόμενοι τὰ αὐτὰ καθ' ὅλου τοῦ χριστιανικοῦ κλήρου καὶ δίκην μαινομένων φερόμενοι ἐν ἑνὶ λόγῳ· τρὶς δὲ περιαγαγόντες τοῦτον κύκλῳ τῆς πλατείας τοῦ Φαναρίου, ἄφησαν διεσπαραγμένον παρὰ τῇ θαλάσσῃ, λακτίζοντες καὶ καταναθεματίζοντες ἔτι. Μέχρι τίνος βαθμοῦ ἀπηνείας καὶ τραχύτητος τυφλώττουσι τὸν ἄνθρωπον τὰ θρησκευτικὰ μίση! Οἷα καὶ ὅσα τὰ κακὰ τῆς δουλείας καὶ τῆς ἀναγωγίας, ὧν ἔδωκαν δεῖγμα νέον καὶ ἀποτροπαιότατον οἱ πάντοτε «*μὴ εἰδότες, τί ποιοῦσιν*, *Ἑβραῖοι*». Οἱ δήμιοι ἤδη, λαβόντες τὸ σῶμα ἐν ἀκατίῳ τινι, ἀπήγαγον καὶ ἔρριψαν ἀπέναντι τοῦ ναυστάθμου καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Κερατίου κόλπου. Ὁ πατριάρχης Εὐγένιος, καταβὰς τότε εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐτέλεσεν ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν μετὰ τῶν τυχόντων ἐν τοῖς πατριαρχείοις ἀρχιερέων καὶ ἱερέων, ὅλων δακρυβρόουντων ἐκ καρδίας. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν καὶ ὥραν καὶ διὰ τῆς αὐτῆς καταισχύνης ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὰ σώματα τῶν τριῶν ἄλλων συναπαγχονισθέντων ἐγκρίτων ἀρχιερέων, τοῦ Διονυσίου, Ἀθανασίου καὶ Εὐγενίου.

Ὁμολογοῦμεν εὐσυνειδότως ἀδύνατον ὅλως καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν χεῖρα ἡμῶν πρὸς τὴν ἀκριβῆ κατάληψιν καὶ τὴν λεπτομερῆ διὰ τοῦ πεζοῦ λόγου ἐξεικόνισιν τῆς ἀγριότητος τῶν Τούρκων ἐπὶ τῆς παρούσης ἐποχῆς καὶ τῶν ἐκ ταύτης προελθουσῶν τραγικωτάτων πράξεων καὶ συνεπειῶν πάσης κατηγορίας. Ἀπὸ τοῦ σουλτάνου μέχρι τοῦ τῆς ἐσχάτης τάξεως ἰδιώτου, οἱ Τοῦρκοι ἤδη καὶ ἐν Κωνσταντι-

νουπόλει καὶ καθ' ὅλον τὸ κράτος ἦσαν ἄλλαι τόσαι ἐνδιαιτώμεναι μεταξὺ προβάτων δίποδες τίγρεις, διὰ παντὸς ἐπιδιώκοντες τρόπου καὶ ἐπιπλάστου ἀφορμῆς θύματα, καὶ οὐδαμῶς κορεννύμενοι αἵματος. Ὅσῳ ἐπλατύνετο ἡ ἐπανάστασις, τόσῳ ηὔξανεν ἡ κατὰ τῶν μὴ ἐπαναστάντων λύσσα τῆς ἀντεκδικήσεως τούτων. Οὐδεὶς Ἕλλην ὑπήκοος πάσης τάξεως καὶ καταστάσεως ἀσφάλειαν εἶχεν οἱανδήτινα, καίτοι διάγων ἡσυχώτατος καὶ κατακλειόμενος. Ἐὰν ἔζη, ἡ ζωὴ αὐτοῦ αὐτόχρημα βάσανος ἦν, ὅτε ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν καὶ ἐν πάσῃ ἀδιακρίτως ἡμέρᾳ ἢ ἐφονεύετο ἐν ταῖς ὁδοῖς παρὰ τοῦ τυχόντος, ἔστω καὶ ἀχθοφόρου, ἢ ἡρπάζετο παρὰ τῆς ἐξουσίας ἀπαγόμενος εἰς τὴν φυλακὴν τῶν ἐγκληματιῶν, ὅπου ἐτύγχανεν ὡσεπιπολὺ ἐπισωρευόμενος, ὡς ἡ ταριχευομένη σάρδα ἐν τοῖς βοτίοις, ἢ ἐρρίπτετο εἰς τὸ λεγόμενον «κάτεργον», ἢ ἐξωρίζετο ἀνεπιστρεπτὶ ὡσεπιτοπλεῖστον. Ἀλλὰ καὶ δωροδοκῶν ὁ Ἕλλην τὸν δεῖνα ἢ δεῖνα ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς ἐξουσίας ἀγᾶν, ὅπως ἔχῃ καταφύγιόν τι καὶ ἐλπίδα ζωῆς, καὶ προσφέρων ἑτοίμως, ὅσα ἂν ἀπήτουν χθὲς οἱ δεῖνα καὶ σήμερον οἱ δεῖνα λεγόμενοι «καμπαδαῆδαι», οὐδεμίαν καὶ πάλιν ἀσφάλειαν ἀπήλαυε. Καθὼς ὁ καταληφθεὶς καὶ περικυκλωθεὶς ἐκ πυρκαϊᾶς οὐ σώζεται, εἰς ὁποίαν ἂν καταφύγῃ γωνίαν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐδὲν τῶν τοιούτων μέσων ὑπισχνεῖτο σωτηρίαν εἰς τὸν Ἕλληνα, διότι περιεκυκλοῦτο πανταχόθεν ὑπὸ αἱμοβόρων θηρίων, καὶ, εἰ μὴ κατεστρέφετο παρὰ τῆς ἐξουσίας, ἐκινδύνευε παρὰ τοῦ εὐτελεστέρου τῶν Τούρκων, καὶ τἀνάπαλιν.

Ἀλλὰ τῶν Τούρκων ἡ ἀγριότης προέβαινε καὶ περαιτέρω. Ἕκαστος ἐφιλοτιμεῖτο τὸν δήμιον· ἕκαστος ἤθελεν ἰδίαις χερσὶν ἐν τοὐλάχιστον θῦμα· καὶ, εἰ μὴ ἐπετύγχανεν ἐν τῷ ὀργασμῷ αὐτοῦ ζῶντα Ἕλληνα, ἀπεφλέγμαινεν ἐπὶ πτώματος ἢ κρεμαμένου πυροβολῶν, ἢ ἐσφαγμένου κρεουργῶν. Πλεῖστοι παντοπῶλαι, κρεοπῶλαι καὶ τοιοῦτοι ἐπληρώθησαν διὰ μολύβδου ἀντὶ χρημάτων. Οὐχὶ ἡ ἀπαίτησις, ἀλλ' ἡ αἴτησις τοῦ ῥαγιᾶ περὶ πληρωμῆς ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῦ Τούρκου αὐθάδεια, ἔγκλημα· καὶ ἡ αὐθάδεια αὕτη, τὸ ἔγκλημα τοῦτο ἐτιμωρεῖτο ἀθωαιρέτως καὶ εὐθὺς διὰ τοῦ θανάτου. Ἐν ᾧ δὲ οὐδεὶς τῶν θυσιαζομένων ἠξιοῦτο ταφῆς, οἱ δήμιοι ἐφορολόγουν τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὴν μετακομιδὴν τῶν πτωμάτων, λαμβάνοντες τὸ λεγόμενον «*λὲς παρασὶ*» (πληρωμὴν διὰ τὸ πτῶμα). Ἐπὶ τὸ ἐπισημότερον δέ, κατὰ πᾶσαν πρωΐαν ὑπεβάλλετο τῷ μεγάλῳ βεζύρῃ κα-

τάλογος τῶν πεφυλακισμένων· οὗτος δὲ, ἔχων δύο δοχεῖα, τὸ μὲν ἐκ μέλανος, τὸ δὲ ἐξ ἐρυθροῦ ὑγροῦ, κατεσημαίνετο μετὰ πάσης ἠθικῆς ἀταραξίας διὰ μὲν τοῦ πρώτου τοὺς φονευθησομένους, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου τοὺς ἐξορισθησομένους. Ἀμέσως δὲ ὁ κατάλογος τῶν τοιούτων καὶ τοσούτων ἀποφάσεων, συνταξομένων, ἐπὶ τὸ συνοπτικώτερον, διὰ μόνου τοῦ μέλανος ἢ ἐρυθροῦ σημείου, διεβιβάζετο πρὸς τὸν σουλτάνον· καὶ οὗτος, περιβάλλων αὐτὸν διὰ τοῦ κύρους τῆς ἐγκρίσεως, ἤτοι τοῦ ἰδίου μονογραμμάτου σημείου, ἄνευ ἄλλης ἐρεύνης, συνίστα συνήθως τὴν ἀνάγκην τῆς ἡμερησίας ἀνανεώσεως καταλόγου τοιούτου καὶ πλειόνων θυμάτων.

Ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς τουρκικῆς τυραννίας οὔτε πρῶτος ὁ πατριάρχης Γρηγόριος, οὔτε δεύτερος ὁ προκάτοχος αὐτοῦ πατριάρχης Κύριλλος, εἰσὶν οἱ θανατωθέντες τῷ 1821 ὡς κακοῦργοι, οὔτε πρῶτος ἐκ τῶν σουλτάνων Μαχμοὺτ ὁ Β' λογίζεται ὁ ἀπαγχονίσας πατριάρχας καὶ ἀρχιερεῖς τῶν Ἑλλήνων. Ἡ τοιαύτη τῶν σουλτάνων κακουργία καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν ὀρθοδόξων πατριαρχῶν καὶ ἀρχιερέων παθήματα χρονολογοῦνται ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ κατακτητοῦ Μεχεμὲτ Β', ὅστις ἐκθρονίσας βιαίως τῷ 1469 τὸν τέταρτον μετὰ τὴν ἅλωσιν πατριάρχην Ἰωάσαφ, κατήσχυνε δημοσίως, κείρας τὴν πολιὰν αὐτοῦ γενειάδα, ὡς μὴ ἐνδόσαντος εἰς παράνομον συνοικέσιον. Ὁ Μεχεμὲτ οὗτος περιωρίσθη μέχρι τούτου τοῦ εἴδους τῆς ἀτιμωτικῆς ποινῆς, διότι ὁ ἴδιος ἐδωρήσατο μετὰ τῶν ἄλλων γνωστῶν προνομίων καὶ τὸ ἄθικτον τῆς ζωῆς τοῦ πατριάρχου. Ἀλλὰ Μουρὰτ ὁ Δ' κατὰ τὸ 1638 ἔπνιξε τὸν πεντάκις πατριαρχεύσαντα σοφὸν Κύριλλον τὸν Λούκαριν. Ἀλλὰ Μεχεμὲτ ὁ Δ' κατὰ τὸ 1650 κατεπόντωσε τὸν πατριάρχην Παρθένιον τὸν Ὀξὺν, ἐμβιβάσας ἐν πλοιαρίῳ πρὸς ἐξορίαν δῆθεν. Ἀλλὰ ὁ αὐτὸς σουλτάνος Μεχεμὲτ κατὰ μὲν τὸ 1657 ἀπηγχόνισε τῷ σαββάτῳ τοῦ Λαζάρου, κατὰ τὸ παρμὰκ-καπὶ (κιγκλιδωτὴν πύλην), τὸν ἀπὸ Χίου πατριάρχην Παρθένιον, συκοφαντηθέντα παρὰ τοῦ τότε χάνου τῆς Ταταρίας ἐπὶ ῥωσσοφροσύνῃ· κατὰ δὲ τὸ 1659 ἀπηγχόνισεν ἐν τῇ Προύσσῃ τὸν ἐκπεσόντα τῆς πατριαρχείας Γαβριὴλ, συκοφαντηθέντα καὶ τοῦτον ἐπὶ βαπτίσματι Τούρκου· μετὰ ὀλίγας δὲ ἡμέρας καὶ ἐν τῇ Προύσσῃ ὡσαύτως ἀπηγχόνισε τὸν ἀρχιεπίσκοπον Σερβίας Γαβριὴλ, συκοφαντηθέντα καὶ τοῦτον ὡς κατάσκοπον τῆς Ῥωσσίας. Τέλος δὲ κατὰ τὸ 1769 ὁ ἀπὸ Λαρίσσης

πατριαρχεύσας Μελέτιος ἐστρεβλώθη, ἄλλοι δὲ πατριάρχαι ἄλλους ὑπέστησαν βασανισμοὺς καὶ ὕβρεις καὶ ἀτιμώσεις (α).

Ἀλλ' ὡς τίς ἐθανατώθη ὁ πατριάρχης Γρηγόριος; Ὡς «ὑποτεθεὶς »ἄπιστος τῇ ἐξουσίᾳ καὶ ἐπίβουλος (χαΐνης)· ὡς ὑποτεθεὶς μυστι»κὸς συμμέτοχος τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Πελοποννησίων (β)· ὡς »ὑποτεθεὶς πρωταίτιος ὅλων τῶν ἀναφυεισῶν ταραχῶν». Φρίσσει τις βλέπων τὴν τυραννίαν, καὶ ταύτην τουρκικὴν τυραννίαν, ἀπαιτοῦσαν πιστοὺς εἰς ἑαυτὴν τοὺς τυραννουμένους καὶ ἐνοχοποιοῦσαν ἄλλους διὰ τὰς συνεπείας τῶν ἰδίων αὐτῆς ἁμαρτημάτων καὶ ἐγκλημάτων. Τίς ἀγνοεῖ, ὅτι πᾶσα τύραννος κυβέρνησις μόνη πηγὴ καὶ αἰτία ἐστὶ τῶν ἐπαναστάσεων, διότι πρώτη ὑπάρχει ἡ ἀποστάτις κατὰ τῆς θείας καὶ ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης; Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος οὔτε ὁ πρῶτος, ἢ ὁ τελευταῖος, ὑπεκίνησε τὰς ταραχάς, ἢ συνεμέθεξε τῆς ἐπαναστάσεως, οὔτε μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Ὑψηλάντου, ἢ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, ἐγκατέλειψε τὴν θέσιν αὐτοῦ, καίτοι προτρεπόμενος εἰς τοῦτο παρ' ἄλλων τε καὶ τοῦ Δέρκων Γρηγορίου (γ). Ὁ Γρηγόριος ἐξ ἐναντίας ἀπέφυγε πᾶσαν ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ ἀφορμὴν ὑπονοίας· πρὸς μόνον δὲ τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἐλπίδα, ὅπως σώσῃ οὐχὶ ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὸ ποίμνιον ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς γενικῆς σφαγῆς, ἐδέχθη οἰκονομικῶς, ἤτοι καὶ ἐναντίον τῶν ἐκκλησιαστικῶν καθηκόντων αὐτοῦ καὶ ἐναντίον τῶν ἐσωτερικῶν πεποιθήσεων αὐτοῦ, ὅσα ἐπέβαλεν ἡ ἐξουσία μέτρα διὰ γενικῶν καὶ μερικῶν ἀφορισμῶν, διὰ γενικῶν καὶ μερικῶν ἐγκυκλίων, διὰ γενικῶν καὶ μερικῶν ἀποστολῶν ἐξάρχων. Τίς ἄρα, καὶ ἡ ἐλαχίστη κἂν, ὑπῆρξεν ἡ πραγματικότης καὶ ἑπομένως ἡ ἀπόδειξις, ἔστω καὶ ἡ πόῤῥω ἀπόδειξις τῆς ἀπιστίας, ἐπιβουλῆς καὶ συμμετοχῆς αὐτοῦ; Καὶ ὁμολογητέον, μεθ' ὁπόσης ὁ πρωθιεράρχης ἀνεδέχθη αὐταπαρνήσεως χριστιανικῆς ἀγῶνα μέγαν καὶ ὑπέρτερον, ὅτε, ἐν ᾧ μέρος τοῦ ἔθνους ἠγέρθη εἰς τὰ ὅπλα, ἵνα σωθῇ ἀπὸ τῆς τυραννίας, αὐτὸς μόνος, ἀλλὰ «καλὸς ποιμὴν», ἠγωνίζετο διὰ παντὸς οἰκονομικοῦ τρόπου, ἵνα σώσῃ ἀπὸ τῆς ἀντεκδικήσεως καὶ σφαγῆς τὸ μέγα μέρος τούτου. Λέξεις ἄρα πραγμάτων κεναὶ καὶ ἁπλοῦς τις τύπος ἦσαν τὸ αἰτιολογικὸν τῆς, περὶ ἧς ὁ λόγος, θανατικῆς ἀποφάσεως, ἐστηριγμένον ἐπὶ ὑποθέσεων. Κυρία δὲ ταύτης αἰτία ἐν τῷ πνεύματι τοῦ σουλτάνου ἦτο αὐτὸς ὁ Γρηγόριος, ὡς Ἕλλην καὶ Πελοποννήσιος, ὡς πατριάρχης καὶ πολιτικὸς ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τοῦτο ἡ ἀπόφασις οὐκ

ἐψεύσθη. Ὁ Μαχμοὺτ, ὁ ἄλλως εὐφυὴς καὶ σύννους, ἀλλ' ἤδη κεκμηκὼς τῷ πνεύματι ἐκ τοῦ μεγάλου τῶν περιστάσεων βάρους, ὑπέλαβεν, ὅτι κεραυνῶν διὰ τῆς καταδίκης τὸν Γρηγόριον, ὡς καὶ πᾶν ἄλλο πρόσωπον ἔξοχον, αὐτὴν ἐκεραυνοβόλει τὴν ἐπανάστασιν, ἢ ἀνέστελλε τοὐλάχιστον τὴν πρόοδον ταύτης· ὑπέλαβεν, ὅτι ἐν τῇ καταστροφῇ τῶν ἀνωτέρων προσώπων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐξηλείφοντο οἱ ἄξιοι καὶ ἀρμόδιοι ὁδηγοὶ αὐτοῦ· ὑπέλαβεν, ὅτι πᾶς ἐν τέλει οἱῳδήτινι Ἕλλην ἐχέγγυόν τι ἦν τῆς τυραννίας αὐτοῦ, ὀφείλων λόγον περὶ τῶν ἄλλων· ὑπέλαβε τέλος πάντων, ὅτι, καθὼς ἐπὶ Μεχεμὲτ τοῦ Β', πεσόντος τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, ὑπετάγησαν οἱ Ἕλληνες· οὕτω καὶ ἤδη, θανατουμένης τῆς ἱερᾶς κορυφῆς τῆς ἐκκλησίας, τοῦ Γρηγορίου τῶν τριῶν πατριαρχείων, τοῦ Γρηγορίου τῆς μεγάλης ἠθικῆς ἐπιῤῥοῆς καὶ τοῦ γενικοῦ σεβασμοῦ, ἐπανελεύσονται εἰς τὴν ὑποταγὴν ἕνεκα φόβου καὶ ἀμηχανίας οἱ ἐπαναστάται ἐκ τῶν Ἑλλήνων. Πλὴν οὐδεμίαν, ὡς Τοῦρκος ἀνὴρ, ἀμαθὴς καὶ ἀπολίτευτος, ἔκαμεν ἐκτίμησιν τῶν «χρόνων καὶ καιρῶν», οὔθ' ὡς τοιοῦτος ἐνόησεν, ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἦτο τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος, ὃ καρπὸς ἐργασίας πολυχρονίου, καὶ οὐχὶ μόνη ἡ θέλησις ἑνὸς ἢ ὀλίγων. Ἐὰν ὡμολόγητο εἷς ὁ ἥρως τοῦ ἐν ταῖς Ἠγεμονείαις πολεμικοῦ δράματος, ἐν τῇ Ἑλλάδι ὅμως ἦτο ὁ ἥρως αὐτὸ τὸ ἔθνος· ἔθνους δὲ ὅλου, καὶ τούτου νεάζοντος τῷ πνεύματι, ἡ κεφαλὴ οὐκ ἐκόπτετο, κοπτομένης τῆς τοῦ γηραιοῦ Γρηγορίου καὶ τοιούτων ἄλλων. Ὁ Μαχμοὺτ ἐκολακεύετο μὲν ἐκ τῆς διαγωγῆς τοῦ πολλοῦ μέρους τῆς ἄλλως παραφερομένης διπλωματίας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· ἠγνόει ὅμως, ὅτι ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν ἑλληνισμὸν ἐῤῥίζουτο βαθέως ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης, ἀείποτε συνδιαλεγομένων μετὰ τῶν μεγάλων τῆς ἀρχαιότητος Ἑλλήνων, μία δὲ δύναμις ἀνωτέρα, ἡ ἀλήθεια ἐκφραζομένη διὰ τῆς κοινῆς γνώμης, ὑπερισχύει πάντοτε· ἠγνόει ὡσαύτως, ὅτι τὸ πῦρ τοῦ ἑλληνισμοῦ οὐδέποτε ἐσβέσθη οὔτε ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οὔτε ἐν τῇ Δύσει, διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν γραμμάτων, προωρισμένον οὕτω, ὅπως ἐν δεδομένῃ περιστάσει καὶ ἐκ μικρῶν σπινθήρων φλογίσῃ καὶ ἀποτεφρώσῃ τὸ μέγα τοῦ τουρκισμοῦ κατακτητικὸν οἰκοδόμημα. Τελευταῖον ἐνόμιζεν ὁ ἀνὴρ, ὅτι, ὡς ἐδιοίκει ὑποκύπτουσαν τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ μόνου καὶ πατροπαραδότου συστήματος τῆς ἀγχόνης, τῆς μαχαίρας καὶ τῆς ῥάβδου, (ὰς, κὲς, *βουρ*,) οὕτω καὶ ἀνακύπτουσαν αὐτὴν τοῦ ζυγοῦ καθυποτάξει

καὶ πάλιν διὰ τοῦ ἰδίου, πλουτιστέρου ἀναπτυσσομένου μάλιστα.

Ἡ ἐκ τῆς ἀσεβοῦς θυσίας τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου καὶ τῶν ἀγρίων τρόπων αὐτῆς γενικὴ ἐντύπωσις ὑπερτερεῖ ὅλων ὁμοῦ τῶν ἐπὶ τῆς ὥρας ἐκείνης καὶ μετέπειτα γενομένων ἐντυπώσεων τοιούτου εἴδους. Οὔτε ἔπαυσεν αὕτη, καίτοι παρερχομένης ἤδη τεσσαρακονταετίας, οὔτε εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα ἐξαλειφθήσεται, καὶ ἂν μία ἐπὶ τῆς γῆς μείνῃ ζῶσα πνοὴ Ἕλληνος καὶ ὀρθοδόξου. Πατριάρχας μὲν εἶδε πολλοὺς ὁ ἑλληνικὸς καὶ ὀρθόδοξος κόσμος ἀπ' αἰώνων· Γρηγορίους ὅμως ἔλαβεν ὀλίγους, σπανιωτάτους. Διὰ δὲ τοῦτο ἐθρήνησαν οἱ πάντες οὐχὶ μόνον τὸν πατριάρχην, ἀλλὰ καὶ τὸν Γρηγόριον, τὸν ὅσιον τῶν ἱερῶν, τὸν ἀθλητὴν τῶν καλῶν, τὸν ἀληθῆ ἀνώτατον πνευματικὸν ποιμένα Γρηγόριαν. Ἐν μὲν τῷ ἀξιώματι αὐτοῦ καθυβρίσθησαν παρὰ τῶν βαρβάρων ἡ θρησκεία, ἡ ἐκκλησία, ἐν γένει ὁ χριστιανισμός· ἐν δὲ τῷ προσώπῳ ἡ ἀρετή, ἡ δικαιοσύνη, ἐν γένει ὁ ἑλληνισμός. Ἀδιάφορον, ἐὰν διὰ τὴν ἀπαγχόνισιν τούτου νόθοι τινὲς καὶ παράφοροι μέχρις ἐλεεινότητος Κατόλικοι ἱερεῖς ἐδοξολόγησαν τὸν Θεὸν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀγάπης ἐν τῇ δυτικῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Σταυροδρομίου. Ἀπ' ἐναντίας ὁμόθυμος ἅπας ὁ ἠθικὸς χριστιανικὸς κόσμος πάσης δοξασίας καὶ ἐθνικότητος ᾐσθάνθη τὸ μέγα καὶ ἄκρον ἀνοσιούργημα αὐτὸ τῶν βαρβάρων τοῦ μωχαμεθανισμοῦ εἶδεν, ὅτι συγκαθυβρίσθη, συνεπροπηλακίσθη, καὶ ἔλαβεν ἰδέαν περὶ τοῦ ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων συμπαθεστέραν μέν, ὀρθοτέραν ὅμως. Οὔτε ἀπατώμεθα ἄρα θεωροῦντες, οὔτε κρυπτόμεθα μὴ ὁμολογοῦντες τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ Γρηγορίου ὡς τὸ μοναδικώτερον ὅλων τῶν ἐκτάκτων συμβάντων τοῦ ἐννεακετοῦς ἀγῶνος. Ἀνώτερον μάλιστα πάσης ἀνθρωπίνης διανοίας τὸ μέγα αὐτὸ συμβεβηκὸς καθιστῶσι τὰ ἀκόλουθα.

Ὁ βυθισθεὶς τῇ 13 ἀπριλίου νεκρὸς τοῦ ἱερομάρτυρος Γρηγορίου, ἀνελθὼν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ὠθήθη ὑπὸ τῶν κυμάτων μέχρι τοῦ Γαλατᾶ κατὰ τὸ Καρᾶ-κιοϊ, ὅπου ἐλλιμενίζετο καὶ ἓν ἑλληνικὸν ἰόνιον πλοῖον, τὸ τοῦ Ἰωάννου (α) Σκλάβου, ἐκ Κεφαλληνίας, ῥωσσικὴν φέρον σημαίαν καὶ ἕτοιμον ὂν πρὸς ἀπόπλουν. Τί ἄλλο δύναταί τις εἰπεῖν, ἢ ὅτι καὶ αὐτὴ «ἡ θάλασσα εἶδε καὶ ἔφριξεν» εἰς τὴν τοσαύτην τῆς βαρβαρότητος ἀσέβειαν πρὸς τὸν οὐρανόν, εἰς τὴν τοσαύτην κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος θηριωδίαν; Ἐν τῷ πλοίῳ τοῦ Σκλάβου ὑπῆρχε, προσφυγὼν μετὰ τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ Γρηγορίου καὶ ὁ μέγας πρωτοσύγκελος αὐτοῦ Σωφρόνιος, Ἀνδριος. Περὶ τὸ ἑσπέ-

ρας τῆς 16 ἀπριλίου εἶδεν ὁ Σκλάβος ἀπὸ τοῦ καταστρώματος σῶμά τι παρὰ τὰ πλευρὰ τοῦ πλοίου, ἔχον περίλευκον τὴν κεφαλὴν, καὶ ταύτην φέρουσαν μικρὰν γενειάδα· ἐκ δὲ τοῦ δεδεμένου περὶ τὸν λαιμὸν σχοινίου ὑπενόησεν αὐτὸ ὡς τὸν νεκρόν τινος τῶν ἀπαγχονισθέντων ἀρχιερέων, ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου, ὃν ἠγνόει ζῶντα. Ἐν τῇ ἀμφιβολίᾳ ταύτῃ ἐρωτηθεὶς ὁ πρωτοσύγκελος καὶ παρατηρήσας, ἀνέκραξεν εὐθὺς, συγκινηθεὶς σφόδρα καὶ πλήρης γενόμενος δακρύων: «*Ὁ πατριάρχης μου!! ὁ Γρηγόριος!!*» Ὁ Σκλάβος, καθησυχάσας τότε αὐτὸν καὶ ἐπιβαλὼν σιωπὴν εἰς ὅλον τὸ πλήρωμα, ἔλαβε νυκτὸς τὸ λείψανον, καὶ καταθέσας ἐντὸς τοῦ ἔρματος ἀνέπλευσε τὴν ἐπαύριον πρὸς τὸν Εὔξεινον πόντον, καὶ ἐν τῷ λιμένι τῆς Ὀδησσοῦ ἠγκυροβόλησε τῇ 11 μαΐου, ἤτοι μετὰ εἰκασιτέσσαρας ἡμέρας, ἕνεκα τῶν ἐναντίων ἀνέμων.

Παραδέχεται ἄρα καὶ ὁ μᾶλλον ἐφεκτικὸς ὡς ἁπλῆν συνδρομὴν περιστάσεων τυχαίων τὴν ἀνάδυσιν τοῦ σώματος, εἰ καὶ συνέδεσεν ὁ δήμιος, κατὰ τὴν παράδοσιν, τὸ σχοινίον μετὰ λίθου εὐμεγέθους; τὴν ὤθησιν τούτου εἰς πλοῖον ἑλληνικὸν, τὸ μόνον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ἐν τῇ ἀκτῇ ἐκείνῃ ὑπάρχον τοιοῦτο; τὴν εἰκασίαν μάλιστα καὶ ἰδέαν τοῦ πλοιάρχου Σκλάβου, καὶ ἐπὶ τέλους τὴν παρουσίαν αὐτοῦ τοῦ πρωτοσυγκέλου τοῦ Γρηγορίου; Τῆς θείας ταύτης οἰκονομίας δεῖγμα ἔχομεν καὶ ἕτερον, τὸ ἀσαπὲς τοῦ διασπαρακτοῦ μάλιστα σώματος καὶ μεθ' ὅλην τριακονθημερίαν, οἷον παρέδωκεν αὐτὸ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ὀδησσοῦ ὁ Σκλάβος, ὡς παρακαταθήκην ἱερὰν τῶν πράγματι «σκλάβων» τῆς Τουρκίας καὶ τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας μαχομένων Ἑλλήνων. Τίς ἄλλως δυνατὴ ἦτο ἐξέλεγξις καὶ ἀναγνώρισις τῆς ταυτότητος, συνομολογηθείσης καὶ μαρτυρηθείσης ἐγγράφως παρὰ πάντων τῶν ἐκεῖ πολυπληθῶν φυγάδων τῆς Κωνσταντινουπόλεως; Μετὰ τὴν πρᾶξιν ταύτην, τὸ μὲν σῶμα ἀπετέθη ἐντὸς κιβωτίου κατὰ τὸ λοιμοκαθαρτήριον, παννυχίων καιομένων δύο λαμπάδων, τοὺς ψαλμοὺς καὶ τὸ εὐαγγέλιον ἀναγινωσκόντων ἀλληλοδιαδόχως δύο ἱερέων· ὁ δὲ Ἀλέξανδρος Θεοδωρίδης Λανζερὼν, γενικὸς διοικητὴς τῆς Μικρᾶς Ῥωσσίας, προεκάλεσε διὰ ταχυδρόμου ἐκτάκτου τὰς ἀνηκούσας διαταγὰς τῆς Πετρουπόλεως.

Ὁποία καὶ ἐν τῇ Πετρουπόλει, ὡς καὶ ἐν τῇ Ὀδησσῷ, ἐγένετο γενικῶς ἡ παθητικὴ συγκίνησις τότε! Ὁπόσα ἔῤῥευσαν δάκρυα θερμὰ ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ εὐλογημένου αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου,

ὅλων τῶν ἐν τέλει, τοῦ ἱεροῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ τῆς πρωτευούσης ταύτης! Ὁποῖα ἐξήφθησαν αἰσθήματα συμπαθείας ἀδελφικῆς περὶ τῶν Ἑλλήνων, ὡς σφαττομένων ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, καὶ ἀγανάκτησις ἐγκάρδιος κατὰ τῶν βαρβάρων, ὡς ὑβριστῶν τῶν ἱερωτέρων καὶ σφαγέων καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἀνωτέρων λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου! Ἀμέσως ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἡ ἱερὰ σύνοδος διέταξαν τὴν οἰκείαν τιμιωτάτην καὶ μεγαλοπρεπῆ, μᾶλλον δὲ βασιλικὴν κηδείαν τοῦ Γρηγορίου, ὡς κοινοῦ τῶν ὀρθοδόξων πατρὸς, καὶ συγχρόνως δῶρα βασιλικὰ ἐπέμφθησαν, ἤτοι στολὴ πάγχρυσος πατριαρχικὴ, μίτρα πολυτιμοτάτη καὶ ἐγκόλπιον διάλιθον, δι' ὧν περιβαλόντες τὸν νεκρὸν ἔθηκαν τότε ἐν λάρνακι ὑψηλῇ ἐπὶ τῆς ἔξω τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου αὐλῆς. Ἱερεῖς, λαμπάδες καὶ θυμιάματα περιεκύκλουν τὴν λάρνακα.

Ἡμέρα τῆς κηδείας ὡρίσθη ἡ 17 Ἰουνίου, καθ' ἣν, ἀρξαμένης τῆς κωδωνοκρουσίας τῶν ἐκκλησιῶν, πρῶτος ὁ Λανζερὼν μεθ' ὅλων τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχῶν ἐν στολῇ, καὶ ἀκολούθως οἱ ἀρχιερεῖς, ἐνδεδυμένοι τὰς ἀρχιερατικὰς αὐτῶν στολὰς, ὁ Δρύστας Κύριλλος, ὁ Εἰρηνουπόλεως Γρηγόριος καὶ ὁ Βενδερίου καὶ Ἀκκερμανίου Δημήτριος προσῆλθον μετὰ τοῦ ἱεροῦ κλήρου περὶ τὴν λάρνακα. Ψαλέντος τοῦ τρισαγίου, οἱ ἱερεῖς ἔθηκαν ἐφ' ἁμάξης αὐτὴν, ὅτε τὸ φρούριον καὶ τὰ ἐν τῷ λιμένι πολεμικὰ καὶ ἐμπορικὰ πλοῖα, ὑψώσαντα πενθίμους τὰς σημαίας, ἤρξαντο τηλεβολεῖν, τὰ μὲν πρῶτα ἀνὰ ἑκατὸν ἕν, τὰ δὲ δεύτερα ἀνὰ πεντήκοντα ἕν ἕκαστον. Ἐγένετο δ' ἡ τάξις τῆς ἐκφορᾶς τοιαύτη.

Προηγοῦντο σταυρὸς ἀργυρόχρυσος μέγας καὶ φανοὶ πολύφωτοι, κρατούμενοι ὑπὸ ἀναγνωστῶν, καὶ αἱ σημαῖαι τῶν ἐκκλησιῶν· διάκονοι δὲ ἀκολουθοῦντες ἔφερον, τέσσαρες μὲν τὸ πῶμα τῆς λάρνακος, εἷς τὴν ἀρχιερατικὴν ῥάβδον, καὶ δύο ἕτεροι, ὁ μὲν τὸν μανδύαν, ὁ δὲ τὸ ἀρχιερατικὸν ἐγκόλπιον ἐπὶ χρυσῶν προσκεφαλαίων. Κατόπιν εἵποντο ὁ χορὸς, ψάλλων τὸ νεκρώσιμον, μοναχοὶ, ἱερεῖς, ἀρχιμανδρῖται καὶ οἱ ἀρχιερεῖς· ἅμαξα δὲ ἵππων ἓξ μελανοσκεπῶν εἶλκε τὴν λάρνακα, καὶ κατὰ μὲν τὰς τέσσαρας γωνίας ταύτης διάκονοι ἰσάριθμοι ἐθυμίαζον, κατὰ δὲ τὰς πλευρὰς, ἀνὰ τρεῖς ἑκατέρωθεν, ἐκράτουν οὐρανὸν ἐκ σηρικοῦ ἐρυθροῦ καὶ κροσσωτῶν διαχρύσων, δώδεκα δὲ τῶν διαφερόντων κατοίκων λαμπάδας ἀνημμένας. Μετὰ δὲ τὴν ἅμαξαν ἤρχοντο πενθηφοροῦσαι αἱ πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ, οἱ ἐπισημότεροι τῶν φυγάδων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ

Μολδαυοβλαχίας, καὶ ὁ λαὸς, πεπηγὼς οἱονεὶ εἰς ἓν ὅλον στερεὸν σῶμα (α). Ἡ πομπὴ ὥδευε μεταξὺ δύο γραμμῶν στρατιωτῶν ἐπὶ μίαν ὥραν ἀπὸ τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου μέχρι τοῦ ῥωσσικοῦ ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως· ἐφέστη δὲ τρὶς καθ' ὁδὸν, ὅτε ἀνὰ ἓν ἕκαστος τῶν τριῶν ἀρχιερέων ἀνέγνωσεν εὐαγγέλιον κατὰ πᾶσαν στάσιν.

Οὕτως ἀπετέθη ὁ νεκρὸς ἐν τῷ μητροπολικῷ καὶ ὁλολαμπεῖ ἤδη ναῷ ὑπὸ πάγχρυσον οὐρανὸν, θυμιαζόντων ἀδιακόπως τεσσάρων κατὰ τὰς γωνίας τούτου διακόνων, καὶ δώδεκα περὶ αὐτὸν μεγάλων κηροπηγίων καιόντων. Κύκλῳ τοῦ λειψάνου ἐτέθησαν ὁ μανδύας, ἡ ποιμενικὴ ῥάβδος καὶ τὸ ἱερὸν ἐγκόλπιον ἐπὶ σκιμπόδων. Τελεσθείσης δὲ πρῶτον τῆς θείας λειτουργίας ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου τῆς ἐκκλησίας καὶ ἄλλων ἱερέων, ἐψάλη συνεπῶς ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία, ὅτε περὶ τὸ ἱερὸν τοῦ μάρτυρος λείψανον ἵσταντο οἱ τρεῖς ἀρχιερεῖς, ἀναγινώσκοντες τὰ τεταγμένα εὐαγγέλια. Καὶ ἤδη μὲν ἠσπάσθησαν αὐτὸ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ ὁ ἱερὸς κλῆρος· τριήμερον δὲ ἀκολούθως ἐν τῷ ναῷ κατησπάζετο μεθ' ὅλης τῆς εὐλαβείας πλῆθος μέγα συρρέόντων ἐκ τῶν πλησιεστέρων ἐπαρχιῶν τῆς Μικρᾶς Ῥωσσίας, ὅλων φερόντων τὸ πένθιμον σημεῖον. Τῇ δὲ 19 τοῦ ἰουνίου, πληθούσης καὶ πάλιν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπαναληφθέντος μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν τοῦ τρισαγίου, εἷς τῶν μεγάλων διδασκάλων τοῦ γένους, ὁ τῆς καθόλου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἱεροκήρυξ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, φυγὰς ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν τοῦ διωγμοῦ καὶ τῶν σφαγῶν, ἐξεφώνησε τὸν ἐπιτάφιον λόγον τοῦ Γρηγορίου. Καθὼς ποτε ὁ πρὸς τὸν μέγαν Βασίλειον λόγος τοῦ Γρηγορίου, οὕτω καὶ ὁ τοῦ Οἰκονόμου πρὸς τὸν πατριάρχην Γρηγόριον ἐθαυμάσθη, καὶ θέλει θαυμάζεσθαι, ὡς ἓν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἐξαισίας ῥητορικῆς εὐγλωττίας τοῦ ἀνδρὸς, ὕψους ἕνεκα καὶ περινοίας, εὐθύτητος ἐννοιῶν καὶ εὐρυθμίας σχημάτων, ἀληθείας ἐν γένει καὶ πατριωτικῶν ἐμπνεύσεων. Μεγάλη ὑπόθεσις ὁ πολυπαθὴς καὶ θεῖος Γρηγόριος, καὶ δεινὴ ῥητορεία ὁ πολυμαθὴς καὶ ἱεροδιδάσκαλος Οἰκονόμος, ἔτυχον καταλληλότητος ἀμοιβαίας. Καθ' ὅλον τὸν λόγον τοῦτον (β) τὸ πλῆθος περιεχέετο ὑπὸ τῶν θερμοτέρων δακρύων.

Μετὰ δὲ ταῦτα πάντα, μετενεχθεὶς διὰ τῆς αὐτῆς παρατάξεως ὁ νεκρὸς εἰς τὸν ἑλληνικὸν ναὸν τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐτάφη ἐν μνήματι καινῷ καὶ καταντικρὺ τῆς ὡραίας πύλης τοῦ πρὸς νότον παρεκκλησίου τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ὡς λείψανον ἱερομάρτυρος· μονόλιθος δὲ

τετράγωνος ὑψώθη, κατὰ τὸν τρόπον τῶν βασιλικῶν μαυσωλείων, καὶ διάχρυσος οὐρανὸς καλύπτει τὸ μνῆμα μέχρι τῆς σήμερον. Τέλος δὲ ἐπὶ πλακὸς μεταλλίτιδος, προσκολληθείσης τῷ παρακειμένῳ τοίχῳ, ἐχαράχθησαν ἐπιγράμματα τρία, ποιηθέντα παρὰ τοῦ αὐτοῦ Οἰκονόμου. Προτάσει δὲ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰννοκεντίου καὶ ἀποφάσει τῆς ἱερᾶς ἐν Πετρουπόλει συνόδου τελεῖται ἀπὸ τοῦ 1848 ἐτησίως καὶ κατὰ πᾶσαν 19 ἰουνίου μνημόσυνον ἱερὸν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ μάρτυρος.

Τοιοῦτον ἔδειξε πνεῦμα δικαιοσύνης καὶ ἀδελφότητος θρησκευτικῆς, τοιαύτας ἀπένειμεν ἐξόχους τιμὰς ἡ πιστὴ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας θυγάτηρ Ῥωσσία εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ πολυάθλου πατριάρχου Γρηγορίου. Οὐδεμία ἄλλη δυνατὴ ἦτο διαμαρτυρία ἐπισημοτέρα κατὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας, οὐδεμία ἐξήγησις πασιφανεστέρα ὑπὲρ τοῦ δικαίου τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ὅταν ὁ πατριάρχης Γρηγόριος ἀντιπροσώπευε καὶ ἐκκλησιαστικῶς καὶ πολιτικῶς τὴν ὅλην ἑλληνικὴν κοινωνίαν· ὅταν ἐν τῷ σωματικῷ παθήματι, τῷ ἐπὶ τοσοῦτον μάλιστα ἀδίκῳ, ἐκδικητικῷ, ἀγρίῳ καὶ ἀτιμωτικῷ παθήματι τούτου, ἔπαθεν ἠθικῶς ἡ ὅλη ἑλληνικὴ κοινωνία, προγραφεῖσα καὶ παρὰ τοῦ τυράννου καὶ παρὰ τῆς διπλωματίας αὐτῆς· ἔπεται ἀναντίρρητον, ὅτι, ὅσα ἂν ἐγένοντο περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ Πετρουπόλει καὶ τῇ Ὀδησσῷ, αὐτὴν ἀπέβλεπον τὴν ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἦσαν κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ τύπον, ἢ αὐτὴ ἡ λευκὴ ψῆφος, ἣν ἡ Ῥωσσία πανδήμως ἔδιδεν εἰς τὸ μεταξὺ τουρκικῆς τυραννίας καὶ ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ζήτημα τῆς ἐποχῆς. Ἐντεῦθεν προέκυψε, καὶ ὀρθῶς, ἐκείνη ἡ ἠθικὴ ἀναπτέρωσις, ἡ τὰ πάντα ὑπισχνουμένη θεία ἐγκαρδίωσις, ἣν ἔλαβον οἵτε μαχόμενοι καὶ οἱ ἔτι ὑποκείμενοι τῶν Ἑλλήνων, ὡς ἰδόντες καὶ οἱ πρῶτοι καὶ οἱ δεύτεροι ἀγαπωμένους μὲν, τιμωμένους καὶ προστατευομένους ἑαυτοὺς ὑπὸ δυνάμεως κραταιᾶς, πιθανωτέραν δὲ, ἢ πρότερον, τὴν κήρυξιν τοῦ ῥωσσικοῦ κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμου, καὶ βραχυτέραν τὴν διάρκειαν μιᾶς βαρβάρου, ἀντιχριστιανικῆς καὶ ἀπανθρώπου τυραννίας ἐν τῇ Εὐρώπῃ. Ἐντεῦθεν ἐθεωρήθησαν φροῦδαι καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει διπλωματίας αἱ προγραφαὶ κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ τὰ ἀρνητικὰ ὑπὲρ τῆς Τουρκίας μέτρα αὐτῆς κατὰ τῶν φυγάδων, καὶ αἱ ἐν τῷ Σταυροδρομίῳ, ὅσῳ μισάνθρωποι, τόσῳ ἀποτρόπαιοι, ἐπιδείξεις τινῶν ἑτεροδόξων ὑπὲρ τῆς ἀπαγχονίσεως τοῦ πατριάρχου τῶν ὀρθοδόξων·

Καὶ βεβαίως, ἐὰν ὁ σουλτάνος τῶν Τούρκων ἐκήρυξεν ἄπιστον καὶ ἀποστάτην τοῦτον, ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Ῥώσσων ἀντεκήρυξεν αὐτὸν πιστὸν εἰς τὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἀποστολὴν ἑαυτοῦ καὶ ἀνεύθυνον ἐνώπιον τῆς τυραννίας· ἐὰν ὁ Μαχμοὺτ ἐφήρμοσεν ἐναντίον τούτου τὴν ποινὴν τοῦ κακούργου, ἀπεστράφη δὲ αὐτὸν ὡς τι σκύβαλον τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, καὶ ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν ὡς τι θνησιμαῖον κτῆνος, ὁ Ἀλέξανδρος ἐξ ἐναντίας, δι' ὅσων διέταξεν, ἐστιγμάτισεν ἐπὶ κακουργίᾳ αὐτὸν τὸν Μαχμοὺτ, σεβασθεὶς τὸ λείψανον τοῦ δικαίου καὶ ἀποδόσας τούτῳ καὶ ταφὴν καὶ τὰς ἀνηκούσας τιμάς, ὡς πρωθιεράρχῃ καὶ ἐθνάρχῃ. Πλήρη δ' οὕτω ἱκανοποίησιν ἔλαβον ἥ,τε θεία καὶ ἀνθρωπίνη δικαιοσύνη κατὰ τῆς βίας καὶ ἀδικίας, ἥ,τε Ἑλλὰς καὶ ἡ ὀρθόδοξος χριστιανωσύνη κατὰ τῆς ἐσχάτης γενομένης περιφρονήσεως εἰς τὴν μόνην ἀληθῆ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαν (α).

Τὸ μέγα τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως θῦμα, ὁ Γρηγόριος κατήγετο ἐκ τῆς ἐν Γόρτυνι κωμοπόλεως Θειτόας. Πρῶτος, πατριαρχεύσας τρὶς, ἐκ βάθρων ἤγειρε πατριαρχεῖα καὶ ἐν αὐτοῖς συνέστησε τυπογραφεῖον ἑλληνικὸν, οὐδενὸς τοιούτου ὑπάρχοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Κάτοχος παιδείας ἐκκλησιαστικῆς καὶ διδακτικὸς, ἀφιλάργυρος καὶ φιλελεήμων, λιτότατος καὶ τὴν ἐσθῆτα καὶ τὴν δίαιταν, ταπεινόφρων καὶ μειλήχιος, μετήρχετο τρόπον, ἀσκητικῷ μᾶλλον ἐμπρέποντα βίῳ. Διὰ τοῦτο δ' ἐκτήσατο κατ' ἐξαίρεσιν τὸ τῆς ἁγιότητος ὄνομα παρὰ τῷ πλήθει, εἰ καὶ ἐθεωρεῖτο παρὰ τῶν περὶ αὐτὸν συνοδικῶν, καὶ ἰδίως τῶν ἐγκρίτων καὶ γερόντων καλουμένων, δριμὺς καὶ αὐθαίρετος. Γνωστόν ἐστιν, ὅτι πολλάκις, ἐναντιουμένων μετ' ἐπιμονῆς τούτων ἐπὶ τῶν τυχόντων ζητημάτων, ἐδείκνυεν αὐτοῖς ὁ Γρηγόριος τὴν κλεῖν τοῦ ἐν Ἄθῳ δωματίου αὐτοῦ, δεικνύων ἄλλως ἑαυτὸν ἕτοιμον πρὸς παραίτησιν καὶ εὐδαμῶς καταλαμβανόμενον ὑπὸ τῆς δόξης τοῦ ἀνωτάτου ἀξιώματος τῆς πατριαρχείας. Ὁμολογητέον ὅμως, ὅτι ἀσκητικὸς ὢν ἰδίως ἀνὴρ, ἐλείπετο τῶν ἀπαιτουμένων γνώσεων εἰς τὰ τῆς ἀκριβοῦς διοικήσεως τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, καὶ τούτων μάλιστα, ὅσα τῆς πολιτικῆς ἥπτοντο μερίδος. Ἐκ μικρῶν δὲ ἐντεῦθεν συνηρπάζετο πολλάκις· ἀλλ' ἔβλεπον ἅπαντες εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ, εἰς τὸ βαρὺ ὄνομα καὶ τὴν ἀπεριόριστον κοινὴν ὑπόληψιν.

Ὁ σουλτάνος οὐδόλως περιωρίσθη μέχρι τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ πατριάρχου Γρηγορίου. Ἵνα καταστήσῃ ἱστορικωτέραν τὴν πολιτικὴν μανίαν

αὐτοῦ καὶ τὴν τυφλὴν ἀντεκδίκησιν, περιέλαβεν ἐν τῷ μαρτυρίῳ καὶ τὸν προκάτοχον τούτου πατριάρχην, τὸν Κύριλλον, ὃς αὐτὸς ἑαυτῷ ἔζη ἐν τῇ γενεθλίᾳ πατρίδι αὐτοῦ, τῇ Ἀδριανουπόλει, ἀπὸ διετίας. Ἐκεῖ ὁ τύραννος ἀπηγχόνισε καὶ τοῦτον διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τοῦ θείου Πάσχα, μετ' ἄλλων εἰκοσιπέντε κληρικῶν τε καὶ λαϊκῶν. Τίνας ἄρα διελάμβανε λόγους ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφασις καὶ τούτου ; Ὑπ' ὄψιν ἔχοντες τὴν περὶ τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου, ἀδιστάκτως παραδεχόμεθα καὶ τὴν περὶ τοῦ πατριάρχου Κυρίλλου, ὡς ἐπεστηριγμένην εἰς τὰς λέξεις : «*καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα— πολλαχόθεν ἐβεβαιώθη— ἐγερρήθη ἐν Ἀδριανουπόλει*» καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ἐν γένει ὁ Κύριλλος διεκρίνετο εἰς τῶν μᾶλλον ἐμμούσων τοῦ ἀνατολικοῦ κλήρου, πεπροικισμένος ἐκ φύσεως δι' εὐφυΐας καὶ εὐγλωττίας ὑπανίας, ἦθει δὲ ἱεροπρεπέστατος καὶ ἀγαθώτατος, καὶ ὡς τοιοῦτος λαμπρύνας ἐπὶ ἔτη ἱκανὰ τὸν ἀνώτατον ἐκκλησιαστικὸν θρόνον τῶν Χρυσοστόμων καὶ Φωτίων. Οὐχὶ δὲ ὡς ἐπτοημένος περὶ τὰ ἀρχαῖα, ἀλλ' ὡς ἀνάγκην ἀπόλυτον κρίνων, καὶ ὀρθῶς, τὸ ἀμετακίνητον τῶν διοικητικῶν πραγμάτων τῆς ἐκκλησίας ἕνεκα τῶν ἔξωθεν ὑπεισερχομένων λύκων ἐν μορφῇ προβάτου, μικρὰ ἐφρόνει περὶ πᾶν νεωτερίζον ἐπιστήμῃ καὶ λόγῳ. Οὕτω καὶ πρὸς τὴν σύστασιν τῆς νέας ἀνατολικῆς μεθόδου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀσματικῆς ἀπεμάχετο χρόνον πολὺν, καὶ τέως ἐνέδωκεν ἀναγκασθεὶς μᾶλλον, ἢ πεισθείς. Ὁ Κύριλλος συνέταττεν εὐχερῶς λόγους ἠθικωτάτους, καὶ ἀπεστομίζετο ἐκ τοῦ θρόνου πρὸς τὸν λαὸν, ἐνίοτε ὁμιλῶν καὶ τουρκιστὶ, ἵνα γίνηται καταληπτὸς παρὰ τῶν συνεκκλησιαζομένων Καισαρέων καὶ τοιούτων. Ὡς ἄκρος δὲ ἐραστὴς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας συνέδραμε τὰ μέγιστα εἰς τὴν σύστασιν σχολείων ἔν τισι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς ἀνατολῆς, ὡς καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς Βουλγαρίας. Ὅτε κατὰ τὸ 1801 ἔτος κατεῖχε τὸν βαθμὸν τῆς μεγάλης ἀρχιδιακονίας παρὰ τῷ πατριάρχῃ Καλλινίκῳ, κατώρθωσε διά τινος τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ φίλων αὐτοῦ ἀρχιερέων τὴν ἔκδοσιν βουλγαροελληνικοῦ λεξικοῦ, καὶ ἐν τοῖς προλεγομένοις τούτου ἔγραψε πρὸς τοῖς ἄλλοις διὰ στίχων:

«*Ἀλβανοὶ, Βλάχοι, Βούλγαροι ἀλλόγλωσοι χαρῆτε !*

«*Κ' ἑτοιμασθῆτε ὅλοι σας Ἕλληνες νὰ γενῆτε*».

Ἐπὶ τοσοῦτον ὑπῆρχε στοχαστικὸς καὶ προπαρασκευαστικὸς τοῦ μέλλοντος ὁ Κύριλλος. Πάντοτε εἶχεν ἐν τιμῇ τοὺς πεπαιδευμένους

καὶ ἀντεπέστελλε. Ἠγάπα τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην, καὶ διὰ τῆς ἱμερτῆς αὐτοῦ θέας, τῆς γλυκείας αὐδῆς καὶ τῆς εἰλικρινεστάτης ψυχῆς ἠχμαλώτιζε τὰς καρδίας. Οἰκονομικώτατος περὶ τὰς δαπάνας τοῦ κοινοῦ, μεταδοτικὸς δὲ τῶν ἰδίων μετά τινος φειδωλίας, πολλῶν τῶν ἐν τοῖς κάτω χρόνοις προκατόχων ἀπεκρύψατο τὸ κλέος, διακριθεὶς περὶ τὴν πνευματικὴν καὶ πολιτικὴν οἰκονομίαν, ἣν τὸ μέγα τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ἀξίωμα ἀπήτει.

Τοιοῦτον ἱερὸν καὶ σπάνιον ἄνδρα παρέδωκεν ἐπίσης εἰς τὴν ἀτιμωτικὴν ἀγχόνην ὁ τύραννος, σφάξας ἀπὸ τῆς 19 ἀπριλίου καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸν Στέφανον Μαυρογένην, μέγαν ὄντα λογοθέτην τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, τὸν Χατσῆ Βασίλειον ἐκ τῶν Ταταούλων, τὸν Στρατῆν Πετροκόκκινον αὐτόθεν, τὸν Κομνηνὸν Κάλφαν (ἀρχιτέκτονα), τὸν Παχάρνικον δηρεκτσήμπασην τοῦ Τερσανᾶ, τὸν βαρελτσήμπασην τοῦ Τερσανᾶ, τὸν μπουργκουτσήμπασην τοῦ Τερσανᾶ, τὸν τουφεκτσήμπασην τοῦ ἡγεμόνος Καρατσᾶ, τὸν πρωτοσύγκελον τοῦ Ἐφέσου, τὸν Σταυράκην καὶ Θεόδωρον υἱοὺς τοῦ μεγαλεμπόρου Νικήτα Ὑελλᾶ, Πελοποννησίου ἐκ Θεισόας, ὅλους τοὺς λεγομένους Βλαχσαραΐτας καὶ ἄλλους πλείστους (α), τοὺς μὲν ἐν ταῖς ὁδοῖς, τοὺς δὲ πρὸ τῶν οἰκιῶν ἢ ἀπὸ τῶν θυρίδων τῶν οἰκιῶν αὐτῶν.

Ἀλλὰ, τοῦ χειμῶνος παρερχομένου, ἡ φύσει χαριεστάτη τῆς ἀνοίξεως ὥρα ἤρξατο ψυχροτέρα ἤθει, παράγουσα λαίλαπας θανατώσεων καὶ καταστροφῶν συνεχεστέρους καὶ ὀλεθριωτέρους. Μετὰ τοῦ ἀνθηροτέρου μέρους τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας περιλαμβάνονται ἤδη οἱ πλείους ἐκ τῶν κατωτέρων τάξεων. Πρὸς τὰς σφαγὰς καὶ τὰς ἀπαγχονίσεις προσετέθησαν ἀπὸ τῆς 6 μέχρι τῆς 30 μαΐου καὶ αἱ πνιγμοναί, μὴ ἐπαρκούντων πλέον τῶν δημίων. Μέχρι τῶν πεντακοσίων παντοπώλας καὶ βουτυροπώλας Πελοποννησίους ἐπιβιβάσας ἐν πλοίοις ὁ τύραννος, ὡς ἐξορίστους δῆθεν πεμπομένους εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀπέπνιξεν ἐν τῇ θαλάσσῃ πρὸ τῆς Νικομηδείας (Σμήτης). Διὰ δευτέρας ὡσαύτως ἐπιβιβάσεως ἀπέπνιξε συλλέξας ὑπὲρ τοὺς διακοσίους Πελοποννησίους, Ῥουμελιώτας, Αἰγαιοπελαγίτας καὶ Κρῆτας. Κατ' ἰδίαν δὲ ἀπεκεφάλισε τὸν ὑπέργηρον ἀρχιερέα Μυριοφύτου, τὸν Κωνσταντῖνον Γεράκην χάτμανον (τυφλωθέντα μάλιστα,) τὸν γαμβρὸν τοῦ Δημητρίου Παπαῤῥηγοπούλου Δημήτριον Σκανάβην, τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννην καὶ τὸν δεύτερον υἱὸν τοῦ Παπαῤῥηγοπούλου Μιχαὴλ, τὸν Χατσῆ Πανανὸν, τὸν Μισὲρ Θεοδόσιον, τὸν Δημήτριον Σαρῆν, τοὺς

δύο υἱοὺς τοῦ Ἰορδανάκη, ἐξ πρωτίστους τῆς Σμύρνης, ἄλλους ἑξήκοντα ἐξ δευτέρας τάξεως, ἕνα πλοίαρχον καὶ ἐξ ναύτας μετενεχθέντας ἐκ τῆς Δούλτσης, εἰ καὶ ἐκαλύπτοντο ὑπὸ αὐστριακὴν σημαίαν, ἑτέρους ὀκτὼ ἀγνώστους ἱερεῖς καὶ λαϊκοὺς μεθ' ἑνὸς Κοζάκου ἐν τοῖς Θεραπείοις. Ἀπηγχόνισε δὲ ἐν μὲν τῇ Κωνσταντινουπόλει τὸν ποστέλνικον Πανταζόγλουν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἕνα ἀρχιμανδρίτην καὶ πολλοὺς ἱερεῖς· ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις αὐτῶν τοὺς ἀρχιερεῖς Γάνου καὶ Χώρας Γεράσιμον, Σωζοπόλεως Ἡσίον, Σερρῶν Χρύσανθον, τὸν Ἄρτης, τὸν Λαρίσσης, τὸν Ἰωαννίνων καὶ τὸν Γρεβενῶν.

Τίς δὲ δύναται ἐπαριθμῆσαι τοὺς ῥιφθέντας ἐν ταῖς εἱρκταῖς, συναριθμουμένων καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Γκιούστου καὶ ὅλων τῶν περὶ αὐτὸν Ὑδραίων τοῦ νεωρίου; Ἢ τίς λησμονεῖ τὴν τρομερὰν ἐκείνην ὀχλαγωγίαν τῆς 22 ἀπριλίου, ἐσχηματισμένην ὑπὸ ἑνὸς πλήθους φανατικῶν καὶ ἀχαλινώτων βαρβάρων, τῶν πλείστων νεανιῶν; Ὁρμηθεῖσα ἀπὸ τοῦ «Ἐδερνὲ-καπὶ» (πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως) αὕτη, δεκατρεῖς κατεπάτησεν, ἐλεηλάτησε καὶ ἐξηφάνισεν ἐκκλησίας, ὡς τὴν τοῦ Ἐδερνὲ-καπὶ, τοῦ Ἐγρὶ-καπὶ, τῆς Παναγίας τοῦ Μουχλιοῦ, τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς Ξυλόπορτας, τοῦ πατριαρχείου τοῦ ἁγίου Τάφου, τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἐν τῷ Βαλατᾷ καὶ λοιπάς. Παρὰ τὰς θραύσεις τῶν πολυελαίων, εἰκόνων καὶ εἰκονοστασίων, παρὰ τὰ ποδοπατήματα τῶν ἱερῶν καὶ τὴν διαρπαγὴν τῶν ἀργυρῶν σκευῶν, ἡ ὀχλαγωγία αὕτη ἔφερεν ἐπὶ δοκίδων φελώνια, ἐπιτραχήλια καὶ ἄλλα ἱερὰ ἄμφια ἐν εἴδει σημαιῶν, ἀλαλάζουσα καὶ χλευάζουσα· ἐρήμωσε δὲ τὸ κατάλυμα τῶν Σιναϊτῶν, ἐφόνευσε τοὺς τυχόντας ἐν ταῖς ὁδοῖς κατὰ κακὴν μοῖραν, καὶ εἰσελθοῦσα ἐν τοῖς πατριαρχείοις διήρπασεν, ὅσῳ ἠδυνήθη, αὐτὰ, κατέστρεψε τὴν ἱκανῶς πλουσίαν τυπογραφίαν τοῦ γένους (α) καὶ ἐθανάτωσε δύο ἐφημερίους, ὧν εἷς ἦν ὁ ἐπιλεγόμενος Ἀράπης, καλὸς κἀγαθὸς ἀνήρ. Μόλις αἱ σιδηραῖ θύραι τῆς ἐκκλησίας τῆς Παμμακαρίστου ἔσωσαν αὐτὴν τότε ἀπὸ τῆς λεηλασίας καὶ τῆς ἄλλης καταστροφῆς· μόλις οἱ ἐν τοῖς πατριαρχείοις κληρικοὶ διεσώθησαν ἀναβάντες ἐπὶ τῆς στέγης τούτων καὶ καταφυγόντες εἰς τὰς ὄπισθεν κειμένας τουρκικὰς οἰκίας· μόλις ὁ νέος πατριάρχης Εὐγένιος, καίτοι καταφυγὼν πρὸς τὸ μέρος τοῦ Κοινοῦ τῶν πατριαρχείων, διεσώθη, ἀφ' οὗ ὑβρίσθη πικρῶς ἀνακαλυφθεὶς παρὰ τῶν ὀχλαγωγῶν, καὶ ἀφ' οὗ μετηνέχθη παρ' αὐτῶν εἰς τὸ «κουλοῦκι» τοῦ Φαναρίου, ὅπερ εἴποι τις φυλακεῖον. Ἡ ὀχλαγωγία αὕτη διήρκεσεν ἀπὸ τῆς πρωΐας

μέχρι τῆς τετάρτης ὥρας μετὰ μεσημβρίαν, καθ' ἣν ἐφάνη μὲν ὁ γενιτσάραγας παρεμβὰς μετὰ δυνάμεως στρατιωτικῆς, οὐδένα ὅμως συνέλαβεν, οὔτε ἐτιμώρησε. Ὁ σουλτάνος εὐηρεστεῖτο ἐπὶ τῇ διαγωγῇ τῶν ἀγρίων τούτων, ὡς βλέπων πρὸ πάντων βεβαιουμένην πολυειδῶς τὴν θρησκευτικὴν ἀντιπάθειαν τῶν πιστῶν κατὰ τῶν ἀπίστων. Τὰ αὐτὰ καὶ ἔτι χείρω συνέβαινον πανταχοῦ τοῦ κράτους, καὶ ἰδίως ἐν Σμύρνῃ, Κύπρῳ, Κρήτῃ καὶ ἐφεξῆς, ὡς θέλομεν εἰπεῖν περὶ πάντων ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ.

Ἀπίθανον τῳόντι! Ἐφ' ὅλων αὐτῶν τῶν πολυπληθῶν σφαγῶν, ἀπαγχονίσεων καὶ πνιγμονῶν, ἐφ' ὅλων τῶν σκληροτέρων αἱθαιρεσιῶν, δημεύσεων καὶ τῶν ἄλλων ἀνεκδιηγήτων κακώσεων, ἐν ᾧ ἐφ' ἑνὸς ἐστέναζον οὐρανὸς καὶ γῆ, ἐκ τοῦ ἐναντίου τὸ πλειότερον μέρος τῆς χριστιανικῆς διπλωματίας ἀτάραχος ἔμενε θεατὴς «φέρον ἐπὶ γλώττης τὸν βοῦν» τῶν λεγομένων εὐρωπαϊκῶν συμφερόντων. Εἰ μὴ ἐπανηγύριζε δημοτελῶς διὰ τὰς σφαγὰς ταύτας, ἐπεδοκίμαζεν ὅμως τὴν ταιαύτην τακτικὴν τῶν βαρβάρων, καὶ ὠφραίνετο βλέπον τὸ ἀμείλικτον καὶ τὸ θηριῶδες μιᾶς ἐξουσίας, ἣν μόνη ἡ μάχαιρα τοῦ δημίου συνετήρει καὶ μόνον τὸ αἷμα ἔτρεφε. Τὸ ἐκλεκτὸν τῆς χειρὸς ταῦ Ὑψίστου δημιούργημα, ἡ Κωνσταντινούπολις μετεβλήθη πράγματι εἰς ἀποτρόπαιον σφαγεῖον ἀνθρώπων, καὶ τούτων Χριστιανῶν, καὶ τούτων ἀόπλων καὶ ἡσύχων· καὶ ὅμως παρὰ τῇ εὐρωπαϊκῇ διπλωματίᾳ ἐφαίνετο ἤδη αὕτη ἄλλος παράδεισος τῆς Ἐδέμ, διότι τὸ τηλεσκόπιον τῶν συμφερόντων καὶ τοῦ ἐγωϊσμαῦ ἐδείκνυε τὰ πράγματα κατὰ ῥοῦν βαίνοντα καὶ ὡς ἐν ἀναγκαῖον κακὸν τὰ γιγόμενα· διότι ἐνώπιον τῶν συμφερόντων αὐτῶν ὤφειλον σιωπὴν καὶ ἠθικὴ καὶ δικαιοσύνη καὶ πολιτισμὸς καὶ φιλανθρωπία. Μόνος ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας ὕψωσε τότε φωνὴν ἐπισήμῳ τῷ τρόπῳ, ζητήσας τὸν λόγον τῆς μιαιφονίας τῶν πατριαρχῶν, τῶν ἀρχιερέων καὶ τοσούτου ἄλλου πλήθους· μόνος ὁ Στρωγανὼφ ὑπέβαλε τῇ πύλῃ τὴν ἀνάγκην τῆς διαστολῆς τῶν ἀθώων ἀπὸ τῶν ἐνόχων, καὶ ἠπείλησε μάλιστα ταύτην δυνάμει τῶν συνθηκῶν, ὅπως σώσῃ τοὐλάχιστον ἓν μέρος, ἂν οὐχὶ τὸ ὅλον, τῶν ὑπὸ θυσίαν προγεγραμμένων. Τίς ἀληθῶς ἐδικάζετο κατ' ἀντιμωλίαν, ἔστω καὶ δι' ἐκτάκτου δικαστηρίου, ἀπεδείκνυτο δ' ἔνοχος καὶ κατεδικάζετο ὡς ταιοῦτος; Ὁ φοῦρνος τῶν μποσταντσήμπασι, σημεῖόν τι μονογράμματον τοῦ σάδρι-άζαμ καὶ ὁ δήμιος, ἰδοὺ τὸ δικαστήριον καὶ ἡ ὅλη ἐν χρήσει τουρκικὴ διαδι-

κασία. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Στρωγανὼφ τότε ἐφώνει ἐν τῇ ἐρήμῳ· οὐ μόνον δὲ οὐδεμιᾶς ἐτύγχανεν ἀκροάσεως ἀποτελεσματικῆς, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἐνεπαίζετο, καὶ περιεφρονεῖτο, καὶ ὑβρίζετο παρὰ τοῦ σουλτάνου, τολμηροτέρου γινομένου ἐπὶ τῇ συμφωνίᾳ καὶ τῇ ὑποστηρίξει τῶν ἄλλων πρέσβεων (α). Ὁ σουλτάνος ἠρκέσθη ἀπαντήσας τότε αὐτῷ: «Ὡς κυριάρχης ἀπόλυτος καὶ ἀνεξάρτητος, οὐδενὶ ἄλλῳ ὀφείλω »λόγον τῆς διαγωγῆς μου. Ἐνόμισα δὲ, ὅτι ἠδυνάμην τιμωρῆσαι, »ὡς καὶ ἐτιμώρησα, ὑπηκόους μου συνομώσαντας κατὰ τῆς ἐξου»σίας μου, ἣν ἔλαβον παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὸν Θεὸν μόνον ὀ»φείλω λόγον τῶν πράξεών μου».

Διὰ ταῦτα καὶ οἱ κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου ἀποστελλόμενοι στρατοὶ τοῦ βαρβάρου οὐ μόνον ἔσφαξαν ἀδιαφόρως ἐν τῷ Βαθυκόλπῳ τοῦ Βοσπόρου τοὺς τυχόντας Χριστιανοὺς, καὶ τὰ τοῦ ναοῦ ἄλλα διήρπασαν καὶ ἄλλα κατέστρεψαν, διαῤῥήξαντες τὰς θύρας, ἀλλ' εὑηρέστησαν ἔτι μᾶλλον καταπατήσαντες αὐθαδῶς τὴν οἰκίαν τοῦ πρέσβεως τῆς Ἱσπανίας, καὶ ἐπιχειρήσαντες τολμηρότεροι, ἵνα καταπατήσωσι καὶ τὴν τοῦ Στρωγανὼφ, ὡς κρύπτουσαν ἀριθμόν τινα τῶν ἀπὸ τῆς χειρὸς τοῦ δημίου φυγόντων. Ἀλλ', ἂν ἀπέτυχον κατ' αὐτῆς, ἐβίασαν ὅμως τὴν τοῦ διερμηνέως τῆς ῥωσσικῆς πρεσβείας, καὶ «ἐν στόματι μαχαίρας ἀπέκτειναν» τοὺς ἐν αὐτῇ εὑρεθέντας πρόσφυγας, μόλις διαφυγόντος τοῦ Φοντὼν τὴν αὐτὴν κακὴν μοῖραν.

Ἓν ἄρα ἔμενε μέσον σωτηρίας εἰς τοὺς Ἕλληνας, τὸ τῆς φυγῆς· ἀλλὰ καὶ κατὰ τούτου συνέτρεχεν ἡ διπλωματία, ὡς προείπομεν, διὰ τῆς αὐτῆς σκληρότητος. Καθὼς ἡ πύλη λόγῳ ὑπάρξεως καὶ ἐκδικήσεως (β), οὕτω καὶ αὕτη λόγῳ ἰδίων ὑπολογισμῶν παρεδέχετο προτιμοτέραν τὴν σφαγὴν, τὴν ἀπαγχόνισιν καὶ τὸ πνῖγος παρὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀθώων. Μέγας λογίζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν φυγάδων, καθόσον μέγας ἐπέκειτο ὁ κίνδυνος, καὶ οὐδ' ἐν γωνίᾳ τοῦ τουρκικοῦ κράτους μιᾷ, ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου, ἠσφαλίζετο ἡ ζωὴ τοῦ Ἕλληνος, θεωρουμένης πλέον ὡς δευτέρου λόγου ἰδίας τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας τούτου. Ἀλλ' ἐνταυτῷ βιαία καὶ ἀθρόα ἠκολούθει ἡ φυγὴ καὶ ἀτόμων καὶ οἰκογενειῶν ἐπὶ πολὺν χρόνον, καθ' ὅσον βίαια ὅλως ἐφηρμόττοντο τὰ μέτρα τῆς ἐξουσίας, οὐδεμίαν δίδοντα ἀναβολὴν καὶ οὐδεμίαν παραδεχόμενα ἐξαίρεσιν, ἀθρόαι δ' ἡρπάζοντο ἀπὸ τῶν οἰκιῶν καὶ εἰς τὴν φυλακὴν ἢ τὴν ἐξορίαν ἐσύροντο αἱ οἰκογένειαι. Δυστυχεῖς οἱ ἀνακαλυπτόμενοι ἐκ τῶν γινομένων ἐρευνῶν ἐν

τοῖς ξένοις πλοίοις, εἰ μὴ ἀπετύφλου τοὺς ἐρευνητῆρας ὑπαλλήλους τῆς ἐξουσίας ἡ δωροδοκία προλαμβάνουσα. Ἀμέσως ἀπαγόμενοι εἰς τὰ δεσμωτήρια οὗτοι, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸν θάνατον ηὔχοντο ταχύν, ὅπως σώσῃ αὐτοὺς ἐκ τῶν βασανισμῶν καὶ τῆς ἀγωνίας, ὡς οὐδεμιᾶς ἄλλης ὑπαρχούσης ἐλπίδος σωτηρίας. Μόνοι δ' ἄλλως διέφευγον τὴν σύλληψιν, ὅσοι ἀπέβαλον τὴν συνήθη ἐσθῆτα τοῦ τουρκικοῦ ὑπηκόου καὶ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἐνεδύοντο, ὅλοι μὲν κείροντες τοὺς μύστακας, ἄλλοι δ' ὑποκρινόμενοι τὸν ναύτην, καὶ ἄλλοι τὸν ἰατρὸν ἢ ἔμπορον ἤ τι τοιοῦτο. Ἀλλὰ τίς ἦτο καὶ ἡ τύχη ἱκανοῦ μέρους τῶν δραπετευόντων ἐκ τῶν διαφόρων τάξεων, καὶ μάλιστα τῆς τοῦ λαοῦ; Πολλοὶ καὶ ἐξ αὐτῶν κακῶς ἀπώλοντο, μεταφυτευόμενοι, οὕτως εἰπεῖν, ἐν ξένῃ γῇ ἄνευ μέσων, ἄνευ σχέσεων, γυμνητεύοντες καὶ εἰς τὴν τύχην ἐκτιθέμενοι. Πῶς ἠδύνατο ἐπαρκεῖν τὸ δημόσιον τῆς Ῥωσσίας ταμεῖον εἰς ὅλας τὰς ἀνάγκας τοσούτων καὶ μεθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς μεγάλας, ὡς γνωστόν, δαπάνας ἐπὶ συντάξεσι καὶ προμηθείαις; Φρικιᾷ τις ἀναλογιζόμενος τὸ μέγεθος τῆς καταπληκτικῆς ἀνάγκης ἐκείνης, δι' ἣν ἐξετοπίζετο ὁ Ἕλλην, χαίρειν ἐῶν καὶ γῆν γενεθλίαν, καὶ ναοὺς πατρῴους, καὶ τάφους πατέρων, καὶ οἰκίαν, καὶ κτήσεις, καὶ βιομηχανίαν, καὶ σχέσεις, καὶ συνήθη τακτικὴν βίου· δι' ἣν ἐγκατελίμπανον εἰς μόνην τὴν προστασίαν τοῦ Θεοῦ γονεῖς τὰ τέκνα καὶ τέκνα τοὺς γονεῖς· καθ' ἧς οὔτε φίλτρον, οὔτε ἔρως, οὔτε καθῆκον συζυγικόν, οὔτε κλίμα ἐξαίρετον, οὔτε ἐλπὶς μελλόντων ἀγαθῶν ἴσχυε. Φρικιᾷ τις ὡσαύτως ἐνθυμούμενος, ὁπόσοι μὲν ἐκ τῶν δραπετευσάντων, ἐπιφανεῖς καὶ πλούσιοι πρὶν, κατήντησαν ἔπειτα ἀφανεῖς πλάνητες, πτωχοὶ καὶ ἐπαῖται διὰ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ εὐφήμου τρόπου· ὁπόσοι δὲ τῶν ἐξοστρακισθέντων ἐκ τῶν λαμπροτέρων οἰκογενειῶν, νέοι καὶ νέαι τῆς ὑψηλοτέρας ἀνατροφῆς, κατήντησαν ἐν τῷ μέσῳ τῶν τρισβαρβάρων τῆς Ἀνατολῆς πολεμοῦσαι τὴν πεῖνην αὐτῶν διὰ τῶν ῥιπτομένων ἐν ταῖς ὁδοῖς φλοιῶν τῶν πεπόνων καὶ τῶν τοιούτων.

Εὐλογητὸν παρεδόθη εἰς γενεὰς γενεῶν τὸ ὄνομα τοῦ πρέσβεως Στρωγανὼφ, δι' ὅσα ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τοῦ διωγμοῦ, τοῦ αἵματος καὶ τῶν συμφορῶν ἔδειξεν αἰσθήματα φιλανθρωπίας καὶ χριστιανισμοῦ, ἀξίως ἀντιπροσωπεύων ἕνα αὐτοκράτορα, ὡς τὸν Ἀλέξανδρον Α'. Οὔτε εἰσακουόμενος παρὰ τῇ ἐξηγριωμένῃ ἐξουσίᾳ τοῦ σουλτάνου, οὔθ' ὑποφερών, ὡς ἄνθρωπος καὶ Χριστιανὸς, θυσιαζομένην τὴν

ἀθῳότητα, ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς ἔδιδεν οὗτος ἄσυλον εἰς πάντας καὶ τὰ μέσα τῆς δραπετεύσεως αὐτῶν ηὐκόλυνε. Ὁμολόγηται δ' ἐπίσης, ὅτι ὑπὸ προσωπικῶν κινούμενοι αἰσθημάτων καὶ ὁ πρῶτος διερμηνεὺς τοῦ γαλλικοῦ πρεσβείου καὶ εἷς Ἄγγλος ἰατρὸς, τὸ αὐτὸ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης παράδειγμα ἔδωκαν γενναιότητος καὶ φιλανθρωπίας, πολλοὺς τῶν προσφυγόντων Ἑλλήνων ἀποκρύψαντες ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν, καὶ πᾶσαν χορηγήσαντες αὐτοῖς δυνατὴν βοήθειαν καὶ ὑπηρεσίαν. Τὰ πολλῆς τιμῆς ἄξια ὀνόματα τῶν ἀγαθῶν τούτων ἀνδρῶν, εἰ μὴ ἐλάνθανον ἡμᾶς, ἀνεγράφομεν ἂν κατὰ χρέος εἰς τὰς δέλτους τῆς ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης.

Τί εἴπωμεν δὲ περὶ τοῦ χριστιανικωτέρου χαρακτῆρος καὶ τῆς ἑλληνικωτέρας γενναιοψυχίας τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει θυσιαζομένων πάσης τάξεως καὶ ἐπαγγελίας; Οὐδὲ εἷς ἐξ αὐτῶν, τόσῳ πολυαρίθμων μάλιστα, ἀναφέρεται ὡς παράδειγμα ἀρνησιθρησκείας (α), εἰ καὶ εἰς ὅλους προετείνετο αὕτη ὡς μόνος ἀπαλλαγῆς ὅρος. Κατὰ πολὺ ἐκίνησε νέος τις τὴν συμπάθειαν τῶν Τούρκων διὰ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ· ἀλλ' ἦτο ἀδύνατος ἡ ἄφεσις τῆς ζωῆς, ἐὰν μὴ προηγεῖτο ἡ ἐξόμωσις εἰς τὸν μωχαμεθανισμόν· γενόμενον ὅμως τὸ περὶ τούτου πρόβλημα ἐν αὐτῇ, ὡς σύνηθες, τῇ στιγμῇ τῆς ἐκτελέσεως, ὁ νέος περιφρόνησε τοῦτο εὐκάρδιος καὶ μετὰ ἀγανακτήσεως μάλιστα, καὶ οὕτως ἐκαρατομήθη. Οἱ Τοῦρκοι ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῦ τοιούτου χαρακτῆρος τῶν θυσιαζομένων Ἑλλήνων, καὶ ἰδίως ἐθαύμαζον ἔτι μᾶλλον, ἐνθυμούμενοι τοῦ παραδείγματος τῶν Ἀρμενίων ἐπὶ τοῦ 1819 (β)· εἰς οὐδὲν δ' ἄλλο ἀπέδιδον τὸ φαινόμενον αὐτὸ, οὔτε εἰς πεποίθησιν θρησκευτικὴν, οὔτε εἰς αἴσθημα ἐθνικὸν, ἀλλ' εἰς τοὺς ἀφορισμοὺς τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ἀρχιερέων, δι' ὧν δῆθεν, καθ' ἃ αὐτὸς ὁ Μαχμοὺτ προεκήρυξεν ἐν τοῖς ταμένεσιν, ἐπέβαλον οὗτοι τοῖς πᾶσι τὴν ὑποχρέωσιν πρὸς τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἔλεγον λοιπὸν «*μπιτσὴν ἀφοροζλούτουρλαρ*» (ὅλοι ἀφωρισμένοι εἰσὶ,) καὶ ἐπίστευον ὅτι ἔλεγον μίαν ἀλήθειαν, ἐν ᾧ ἔλεγον ἓν ψεῦδος μέχρι τοῦ γελοίου.

Διεξέλθωμεν ἤδη δι' ὅλης τῆς δυνατῆς συντομίας τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην γεγονότα καὶ ἀλλαχοῦ τῆς τουρκικῆς ἐπικρατείας, ὑπ' ὄψιν λαμβάνοντες ὀλίγους μόνον ἐκ τοῦ ὅλου τόπους. Τίς ὑπισχνεῖται τὴν διήγησιν τῶν παθημάτων τῶν Χριστιανῶν ὅλων τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην τουρκικῶν πόλεων, ἔργον οὖσα καὶ χρόνου μακροῦ καὶ τόμων ὁλοκλήρων; Ἢ τίς ἡ ἀνάγκη ἔργου τόσῳ γενικοῦ,

ὅτε ὑπῆρξαν πανομοιότυπα πανταχοῦ τὰ κακὰ διὰ μικρῶν τινων διαφορῶν καὶ ἐξαιρέσεων, πᾶς τις δὲ ἐκ τοῦ μέρους λαμβάνει ἰδέαν πλήρη περὶ τοῦ ὅλου;

Πᾶσα πόλις τουρκικὴ, κατοικουμένη ὁλοκλήρως ἢ κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ὑπὸ Ἑλλήνων, ὑπέκειτο πάντοτε μὲν ὑπὸ τὸ ὕποπτον ὄμμα τῆς ἐξουσίας, ἑκάστοτε δὲ ὑπὸ τὰς ἀχαλινώτους ὁρμὰς τοῦ ὄχλου. Παρὰ τὴν τοιαύτην ἐξουσίαν καὶ τὸν τοιοῦτον ὄχλον προσετίθεντο ἔν τισι τόποις καὶ θεομανεῖς ὑπηρέται τοῦ μωχαμεθανισμοῦ, ζητοῦντες ἐν ὀνόματι τοῦ οὐρανοῦ τὸ αἷμα τῶν ἀθῴων καὶ πᾶσαν ἐπιτρέποντες καὶ προκαλοῦντες κακουργίαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Τούτων ὅλων πρόχειρον λαμβάνομεν παράδειγμα τὴν Σμύρνην.

Ἐπίσημος καὶ ἀρχαία πόλις, ὡς καὶ ἐπίνειον, τῆς Ἰωνίας ἐπὶ τοῦ Μέλητος ποταμοῦ, σχηματίζουσα δὲ τὸ τερπνότερον ἀμφιθέατρον ἐντὸς τῆς ἐνδοτάτης γωνίας τοῦ ὁμωνύμου κόλπου, ἡ Σμύρνη κατῳκεῖτο ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὑπὸ τριάκοντα καὶ ἑκατὸν χιλιάδων, τῶν πλείστων Ἑλλήνων. Ἐντεῦθεν ἐπωνομάζετο παρὰ τῶν Τούρκων «Γκιαοὺρ Ἰσμιρὶ» (Ἀπίστων Σμύρνη). Ἐν αὐτῇ ἔβλεπέ τις εὐρωπαϊκόν τινα πολιτισμὸν μεταξὺ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῆς Ἀνατολῆς· ὑψοῦτο δὲ ἑλληνικὴ καὶ φιλοσοφικὴ σχολὴ, γαλακτοτροφοῦσα τὴν νεολαίαν τοῦ Πανελληνίου διὰ τοῦ ἀληθοῦς ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς πιστῆς πρὸς τὸν Ὕψιστον εὐσεβείας. Ἀλλ' ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ταύτης, φύσει καὶ ἤθει ὡραῖος, εὐημερῶν καὶ προαγόμενος διὰ τῆς ἐμπορίας, τῆς φιλεργίας καὶ πρὸ πάντων τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς καλῆς πίστεως, ἀνεδείκνυεν αὐτὴν ὑπέροχον μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐν τῇ Ἀσίᾳ κοινωνιῶν. Ἰδοὺ οἱ κυριώτεραι λόγοι, δι' οὓς, ἅμα κηρύξαντος τοῦ Ὑψηλάντου τὴν ἐπανάστασιν, ὑπέκειτο αὕτη, ἀκίνητος μὲν μένουσα, ἀλλὰ τὸ κάρφος οὖσα τοῦ τουρκισμοῦ, ὡς «πόλις ἀπίστων» ὡς χώρα πλουσίων ἐμπόρων, εἰς ὅλας τὰς τραγικωτέρας περιπετείας.

Ὁ τουρκικὸς ὄχλος ταύτης ὑπῆρχεν ἀπό τινων χρόνων ἀφωπλισμένος παρὰ τῆς ἐξουσίας ἕνεκα ἀταξιῶν μεγάλων, ἀναρκῶν καὶ ἀνοικονομήτων· ἀλλ' ἤδη, συνεπείᾳ ἀδείας αὐτῆς τῆς ἐξουσίας περὶ τοῦ γενικοῦ ἐξοπλισμοῦ, ὡπλίσθη καὶ οὗτος ἀπὸ τῆς 23 μαρτίου αὐθαδέστερος, ἢ πρότερον, θηριωδέστερος πρὸ πάντων, καὶ ἐπιῤῥεπὴς ἐν γένει πρὸς πᾶν εἶδος ὠμότητος καὶ ἀθεμιτουργίας. Ἦν δ' οὗτος ἐν ἄθροισμα ἐκ τῶν οὐσιωδῶς ἡμιαγρίων τῆς κάτω καὶ ἄνω Ἀσίας, οὐδὲν ἄλλο δυναμένων ἐν εἰρήνῃ, ἢ τὸν ἐπὶ τῇ μαχαίρᾳ λῃστὴν τῶν

πόλεων, ἢ, ἐν ἐλλείψει τούτου, τὸν ἀχθοφόρον. Πρὸς μείζονα δ' ἀτυχίαν προσετέθη ἐπὶ τῆς δεινοτάτης ταύτης ἐποχῆς καὶ ἡ μάστιξ δύο δερβισῶν, ἀπόλυτον ἐχόντων τὴν πρόθεσιν, ἵνα μεταβάλωσι τὴν Σμύρνην ἀπὸ χώρας ἀπίστων εἰς χώραν πιστῶν. Ὁρμώμενοι οὗτοι ὑπὸ μόνου θρησκευτικοῦ μίσους, ἐπαρουσιάσθησαν ὡς ἀπεσταλμένοι δῆθεν παρὰ τοῦ προφήτου, καὶ περιφερόμενοι τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ ἄλλα δημόσια μέρη, ἠρέθιζον διὰ παντὸς τρόπου τοὺς Τούρκους, ὅπως ἐξαλείψωσι τοὺς «γκιαοὺρ Ἰσμιρλὶ» (ἀπίστους Σμυρναίους), ὡς ἐχθροὺς τῆς μωχαμεθανικῆς πίστεως καὶ τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Πανταχοῦ μὲν οἱ βάρβαροι ἐνεπνέοντο ὑπὸ τοῦ μεγαλητέρου θρησκευτικοῦ μίσους κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τὸ κήρυγμα τῆς δῆθεν θεοπνεύστου ἀποστολῆς τῶν δύο αὐτῶν δερβισῶν ὑπῆρξε μοναδικὸν καὶ φρικωδέστατον. Εὐτυχῶς τινες τῶν προκριτωτέρων καὶ ἰσχυροτέρων τῶν ἐν Σμύρνῃ κατοίκων Τούρκων, διότι εἶχον μεγάλα τὰ συμφέροντα αὐτῶν διὰ τῶν κατοίκων Ἑλλήνων, καὶ διότι, ἡμερώτεροι ὁπωσδήποτε ὄντες, φρονίμως ἐσκέπτοντο ἐπὶ τῶν συνεπειῶν τῆς ἐρημώσεως πόλεως τοιαύτης, οὐ μόνον αὐτοὶ ἀπέσχον πάσης ἐπιδοκιμασίας τοῦ φονικοῦ κηρύγματος τῶν δερβισῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς κοινοὺς τοῦ ὄχλου, ὅλους γενιτσάρους, εἰς μόνην ἐμβλέποντας κυριώτερον τὴν λεηλασίαν ὑπὸ τὸ θρησκευτικὸν πρόσχημα, ἀπέτρεψαν ἀπὸ πάσης ἐπιθέσεως καὶ μιαιφονίας. Εὐτυχέστερον δὲ ὁ μουτεσελήμης τῆς πόλεως Μεχμὲτ ἀγᾶς, σύμφωνος εὑρεθεὶς πρὸς τὰς διαθέσεις αὐτὰς τῶν προκριτωτέρων, κατώρθωσε, προτροπῇ τούτων, ὅπως ἀπομακρύνῃ ἐκεῖθεν τοὺς δερβίσας διὰ τρόπου εὐσχήμου καὶ ἀφαιρέσῃ οὕτω τὴν ἀφορμὴν τοῦ σκανδάλου. Προσθετέον ὅμως, ὅτι πολλοὶ μὲν τῶν Σμυρναίων, καὶ μάλιστα οἱ γνωρίζοντες τὰ τῆς Ἑταιρίας, ἤρξαντο ἀναχωρεῖν ἐκεῖθεν ἀπὸ τῆς 28 μαρτίου, οὐδόλως κωλυούσης τῆς ἐξουσίας· τινὲς δὲ ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου ἐθανάτωσαν αὐθαιρέτως εἰκοσιδύο Χριστιανοὺς τῇ 31 μαρτίου, καθ' ἣν διεδόθη ἡ πρώτη ψευδὴς φήμη παρά τινων φιλοτούρκων καὶ μισορθοδόξων περὶ κηρύξεως πολέμου ρωσσικοῦ κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἡ σφαγὴ ἤδη ἤρξατο ἀπό τινος δυστυχοῦς ἀρτοποιοῦ, σκοπὸν κύριον ἔχουσα, ἵνα ἐμπνεύσῃ τὸν τρόμον εἰς τοὺς Ἕλληνας τῆς Σμύρνης καὶ προλάβῃ οὕτω ἐνδεχόμενον ἐπαναστατικὸν κίνημα συνεπείᾳ τοῦ ρωσσικοῦ πολέμου. Τίς ὅμως πιστεύει, ὅτι τὴν περὶ πολέμου ρωσσικοῦ φήμην ὡς ἀληθῆ ὑπεστήριζεν ὁ ἐκεῖ ἀγγλικὸς πρόξενος, ἵνα μὴ διαφέρῃ τοῦ ἐν Πάτραις Φιλίππου Γρὴν, ἀδια-

φορῶν, ἂν ἐκινδύνευον ἐκ τούτου ὅλοι οἱ Ἕλληνες τῆς πόλεως; Τότε οἱ ἐν τῇ Σμύρνῃ ῥωσσικοὶ ὑπήκοοι, ἀνησυχοῦντες διὰ τὰς σπερμολογίας τῶν Λατινοσμυρναίων καὶ τουρκολατρῶν, καὶ βλέποντες κινδυνεύοντας ἑαυτοὺς διὰ τὰς ἀπειλὰς τῶν Τούρκων, συνήχθησαν ἐν τῷ ῥωσσικῷ προξενείῳ, ζητοῦντες τὰ διαβατήρια αὐτῶν πρὸς ἀναχώρησιν· καθησύχασεν ὅμως αὐτοὺς πρὸς καιρὸν ὁ πρόξενος Δεστούνης, βεβαιώσας, ὅτι, εἰρηνευούσης τῆς Ῥωσσίας μετὰ τῆς Τουρκίας, οὐδένα διατρέχουσι κίνδυνον οἱ ὑπήκοοι τῆς πρώτης ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ τῆς δευτέρας.

Ἀλλ' ἡ σφαγὴ τῶν εἰκοσιδύο Ἑλλήνων ἦτο ἡ ἀπαρχὴ ἄλλης καὶ ἄλλων ἐν τῷ μέλλοντι μεγαλητέρων καὶ ἀλλεπαλλήλων σφαγῶν. Τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου μαθόντες τῇ 6 ἀπριλίου οἱ Τοῦρκοι, ἐχαιρέτησαν διὰ τῆς ἐν τῇ ἀγορᾷ σφαγῆς τριπλασίων Ἑλλήνων καὶ διὰ τῆς ἀπειλῆς γενικῆς σφαγῆς. Καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ταύτην οἱ βάρβαροι περιήρχοντο τὴν πόλιν, ἐπιδεικνύμενοι γυμνὰς τὰς αἱματοσταγεῖς μαχαίρας αὐτῶν καὶ τὰ ξίφη. Ὁ ῥωσσικὸς πρόξενος ἠναγκάσθη τότε, ἵνα δίδῃ τὰ διαβατήρια εἰς τοὺς θέλοντας. Μεθ' ἡμέρας δὲ τρεῖς, ἡ τῇ 10 ἀπριλίου, ἱκανοποίησαν διὰ πολυπληθεστέρων φόνων μίαν εἴδησιν Ἰσραηλιτῶν τινων, ἐλθόντων ἐκ τοῦ Τσεσμὲ καὶ κοινολογησάντων, ὅτι οἱ Ἕλληνες καίουσιν, ἀλείφοντες διὰ ῥητίνης, ὅσους ἂν συλλάβωσι κατὰ θάλασσαν Τούρκους, ἐν ᾧ χρόνῳ μόλις ὑπῆρχον κεκινημέναι αἱ νῆσοι τῶν Πετσῶν καὶ Ψαρῶν. Οὐδεὶς ἐδυσώπει καὶ ἤδη λόγος τοὺς βαρβάρους, διότι ἐπεζήτουν ἀφορμὰς φόνων καὶ διαρπαγῆς. Τοσαύτη δ' ἐγένετο ἡ ταραχὴ ἐκ τῶν νέων αὐτῶν καὶ αἰφνιδίων φόνων, καὶ τοσαύτη ἐγεννήθη ἡ ἀπελπισία ὡς ἐκ τῆς ἐπικειμένης γενικῆς σφαγῆς, ὥστε καὶ μητέρες τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ τέκνα τὰς μητέρας αὐτῶν ἐλησμόνησαν, ζητήσαντα σωτηρίαν ἐν τῷ λιμένι τῆς Σμύρνης. Ἐκεῖ ἄνδρες κάτωχροι, ἐκεῖ ὠρθωμένων τριχῶν γυναῖκες μετὰ νηπίων, ἐκεῖ νέαι ἀνυπόδητοι, πάλλουσαι καὶ ἀσθμαίνουσαι, τῶν βαρβάρων βοηδρομούντων μετὰ γυμνῶν μαχαιρῶν, ἐῤῥίπτοντο ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἵνα σωθῶσι τῆς σφαγῆς ἢ τοῦ ἐξανδραποδισμοῦ, εἰ μὴ προέφθανον εἰς τὰ πλοῖα. Τότε καὶ γυναῖκες, ἔγκυοι τυχοῦσαι, ἀπέβαλον ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁδῶν· αἱ δὲ ἄγριαι φωναὶ τῶν βαρβάρων διωκόντων, καὶ αἱ θρηνώδεις τῶν διωκομένων ἐπλήρουν τὸν ὁρίζοντα.

Ἡ τοιαύτη τῶν Τούρκων ὠμότης ἐφηρμόττετο ἀδιακρίτως καὶ

κατὰ τῶν ὑπηκόων ξένων δυνάμεων, ἐκείνων μάλιστα, δι' ὧν ὑπεστηρίχθη πάντοτε ἡ ὕπαρξις καὶ ἀκεραιότης τῆς Τουρκίας ἐναντίον παντὸς ὀρθοῦ λόγου καὶ καλῶς ἐννοουμένου πολιτικοῦ συμφέροντος. Τῇ 14 ἀπριλίου φονεύονται παρ' αὐτῶν δύο Ἰόνιοι, σιωπώσης τῆς προστάτιδος τούτων δυνάμεως· ἐξ δὲ ὑπήκοοι αὐστριακοὶ ἁλιεύοντες συλλαμβάνονται, ὡς μέλλοντες δῆθεν ἐμπρῆσαι τὴν πόλιν, καὶ οἱ μὲν τρεῖς φυλακίζονται, οἱ δὲ τρεῖς φονεύονται, προχωρησάσης τῆς ὑπερασπίσεως τοῦ αὐστριακοῦ προξένου μέχρι λόγων.

Ὁ αὐτόθι γενικὸς πρόξενος Δεστούνης, ἵνα προλάβῃ ἐν τῷ μέλλοντι τὰς σκληρὰς συνεπείας τῶν διαδιδομένων ἑκάστοτε ψευδῶν ἀγγελιῶν περὶ κηρύξεως ῥωσσικοῦ πολέμου, ἤτοι περὶ ἐπιμαχίας τῶν Ῥώσσων καὶ ἐπαναστατῶν Ἑλλήνων, ἐκοινοποίησε τῇ 18 ἀπριλίου πρὸς τὸν μουτεσελήμην μεταπεφρασμένην τουρκιστὶ τὴν διαταγήν, δι' ἧς ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς αὐτοῦ ἀπηγόρευε πᾶσαν τῶν ὑπηκόων Ῥώσσων συνδρομὴν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐβεβαίου τὴν ὑφισταμένην εἰρήνην καὶ ἁρμονίαν μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας. Ἀλλ' ὡς ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, οὕτω καὶ ἐναντίον τῶν Ῥώσσων τὰ αὐτὰ οἱ Τοῦρκοι ἔπνεον ῥιζικὰ μίση, τὰς αὐτὰς εἶχον πολιτικὰς ὑπονοίας, τὴν αὐτὴν ἔσωζον ἀκατάσβεστον ἀπέχθειαν· διὰ δὲ ταῦτα ἐκοπίαζε μάτην ἡ ῥωσσικὴ διπλωματία. Μεθ' ἡμέρας δὲ δύο καὶ ὁ Δεστούνης καὶ οἱ τῶν ἄλλων δυνάμεων πρόξενοι, ἐξηγηθέντες ὁμοῦ μετὰ τοῦ μολλᾶ καὶ τῶν ἀγάδων Τούρκων, ἀπῄτησαν ἐγγράφως τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἰδίων ὑπηκόων. Τότε καὶ μολλᾶς καὶ ἀγάδες ἐδέχθησαν μὲν, ἵνα διορίσωσιν ἐκτάκτους φρουρὰς διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν τούτων· ἀντικατήστησαν ὅμως παρὰ τῶν προξένων, ἵνα κωλύσωσιν ἐπὶ δέκα ἡμέρας τὸν ἔκπλουν τῶν πλοίων, καὶ παραδίδωσιν αὐτοῖς τοὺς προσφεύγοντας εἰς τὰ πλοῖα καὶ τὰ προξενεῖα ῥαγιάδας, ὡς καὶ τὰ ἐν τοῖς πλοίοις ὅπλα καὶ τροφὰς, τὰ λογιζόμενα πλείω τῶν ἀναγκαίων. Ὁ πρόξενος τῆς Πρωσσίας Πίζαρης ἐνέκρινεν ὅλα τὰ προβλήματα ταῦτα τῶν Τούρκων, ὡς ὀρθὰ καὶ δίκαια· οἱ δ' ἄλλοι πάντες, οἱ μὲν ἐκ συναισθήσεως, οἱ δὲ αἰσχυνόμενοι τέλος πάντων, παρετήρησαν ὡς ἔργον ἀπάνθρωπον τὴν παράδοσιν τῶν προσφύγων. Ἀλλ' ὅ,τι ἔκαμε τολμηροὺς τότε καὶ τὸν μολλᾶν καὶ τοὺς προκρίτους τῶν Τούρκων, ἦτο ὁ τρόπος τοῦ διερμηνέως τοῦ ἀγγλικοῦ προξενείου, Καραμπέτου τὸ ὄνομα καὶ Ἀρμενίου τὸ γένος. Ἀρξάμενος οὗτος τοῦ λόγου ὡς ἐκ προσώπου ὅ-

λων τῶν προξένων, αὐτῇ πρώτῃ ἐχρήσατο τῇ ταπεινωτικῇ καὶ δουλικῇ φράσει. : «*Κόνσολος ντοσλαρινὶζ ἐτεϊνεζὲ συυρεεκτὲν γκελντιλὲρ*» καὶ ἐφεξῆς· ἤτοι, «Οἱ φίλοι ὑμῶν πρόξενοι ἦλθον προσκυνοῦντες τὰ κράσπεδα ὑμῶν». Ὢ ποταπότης! καὶ αὕτη, ὅτε ἡ χριστιανωσύνη ἐν μέρει ἐσφαγιάζετο ἀνεξέλεγκτος, καὶ ἐν γένει ὑβρίζετο δωρεάν.

Μετ' οὐ πολὺ συνέῤῥευσαν ἐπὶ τῆς πεδιάδος τῆς πόλεως ἐκ τῶν πέριξ καὶ τῶν ἔνδον τῆς Ἀσίας πολυάριθμοι Τοῦρκοι μέχρι τῶν ἑξακισχιλίων, ἄλλοι μὲν λόγῳ προφυλάξεως τοῦ τόπου ἀπὸ ἐνδεχομένου ἐπαναστατικοῦ κινήματος, ἄλλοι δὲ προσδιωρισμένοι, ἵνα μεταβιβασθῶσι, χρείας καλούσης, εἰς μέρη ἐπαναστάντα. Ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἦτο ὁ Χασὰν πασσᾶς τῆς Καισσαρείας, κυρίως μὲν διορισθεὶς κατὰ πρῶτον, ἵνα μεταβῇ ὡς μουχαφίζης καὶ ἐνισχύσῃ τὴν Ναυπλίαν τῆς Πελοποννήσου, μετέπειτα δὲ φοβηθεὶς τὴν θαλασσίαν δύναμιν τῶν Ἑλλήνων καὶ εἰσακουσθεὶς μετὰ τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν τοῦ μολλᾶ καὶ μπᾶς-ἀγιάνου, ἐπεφορτίσθη, κατ' αἴτησιν αὐτῶν πρὸς τὸν σουλτάνον, τὴν ἀσφάλειαν καὶ διοίκησιν τῆς Σμύρνης. Καὶ αὐτὸς, καὶ ὁ μολλᾶς καὶ μπᾶς-ἀγιάνης μεγάλην ὁμολογουμένως προσήνεγκον ὑπηρεσίαν τῇ Ἑλλάδι, ὅτε ὁ κίνδυνος τῶν Τούρκων ὑπῆρχεν οὐχὶ ἐν τῇ Σμύρνῃ, ἀλλ' ἐν τῇ Ναυπλίᾳ. Ὁ Χασὰν πασσᾶς οὗτος ὅσῳ εἶχε μέγαν τὸν μύστακα, τόσῳ μικρὸν τὸν νοῦν, καὶ διὰ τοῦτο ἐδιοικεῖτο κυρίως παρὰ τοῦ κεχαγιᾶ βεγῆ αὐτοῦ Χαφὴζ Μεχεμὲτ, ἀνδρὸς πολλοῦ πνεύματος καὶ ἱκανότητος. Ἐκινήθη ἀληθῶς ἐν μέρος τῆς τουρκικῆς ἐπικρατείας, ἀλλ' ὁ πόλεμος εἶχε χαρακτῆρα γενικὸν ἐν ὅλῃ τῇ τουρκικῇ ἐπικρατείᾳ, ὅπου κατῴκουν Ἕλληνες καὶ ἐν γένει ὀρθόδοξοι. Ὡς δὲ οἱ Ἕλληνες κατεδίωκον πάντα Τοῦρκον παντὸς τόπου ὡς κοινὸν ἐχθρὸν, οὕτω καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐθεώρουν πάντα Ἕλληνα ὀρθόδοξον παντὸς τόπου ὡς ἐπαναστάτην πνεύματι, καίτοι μὴ ἐπαναστάτην πράγματι. Διὰ τοῦτο ἡ ὅλη τουρκικὴ ἐπικράτεια μετεσχηματίσθη εἰς στρατόπεδον γενικὸν, τὸ μὲν πολεμοῦν τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀντιπολεμούμενον, τὸ δὲ προλαμβάνον τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐκ μονομερείας ἐπιτιθέμενον.

Τοῦ στρατοῦ ἡ τροφὴ ἐπεβάλλετο πάντοτε παρὰ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας εἰς βάρος τῶν κατοίκων, διότι οὐδεμία παρ' αὐτῇ οὔτε στρατιωτικὴ, οὔτε οἰκονομικὴ τάξις ὑπῆρχε. Ἐπὶ ἐκτάκτων μόνων περιστάσεων καὶ ἀναγκῶν προεμηθεύοντο οἱ στρατοὶ ταύτης τὰ ἀναγκαῖα

ἀπ' εὐθείας παρὰ τοῦ δημοσίου, ἀλλὰ καὶ τότε διὰ πολλῆς βραδύτητος καὶ ἐλλείψεων ἕνεκα τοῦ γινομένου σφετερισμοῦ παρά τε τῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν ἐπιτετραμμένων τὰς προμηθείας. Εἰς τὴν τοιαύτην τακτικὴν τῶν Τούρκων ὠφείλετο πολλάκις ἡ ἀτυχία αὐτῶν, διότι ἡ στέρησις, τοῦ τόπου διασκορπιζομένου καὶ ἐρημουμένου, ἢ ἡ κατάχρησις, τῶν φροντιστῶν κλεπτόντων καὶ τῶν ἀρχηγῶν λαμβανόντων πενταπλᾶς καὶ δεκαπλᾶς μερίδας, ἀνθ' ὅσων εἶχον στρατιωτῶν, εἰς τὸ αὐτὸ ἔφερον σημεῖον τῆς ἀπορίας, τῆς πείνης καὶ τῆς διαλύσεως.

Κατὰ ταῦτα ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἔξω τῆς Σμύρνης στρατεύματος, καταλύων ἐν τῇ πόλει, ἐφορολόγει τοὺς κατοίκους λόγῳ τῆς προμηθείας τροφῶν, καὶ τὰ πάντα σφετεριζόμενος ἄφινεν ἀπρομήθευτον τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Κορυφωθέντος οὕτω τοῦ κακοῦ, ὁ στρατὸς περιεχύθη εἰς τὰ πέριξ χωρία πρὸς εὕρεσιν ἄρτου· ἐπὶ τέλους δὲ, ἀπειθῶν εἰς τὰς ἀνωτέρας διαταγὰς καὶ, ὀρθότερον, ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ, εἰσῆλθε καὶ εἰς τὴν πόλιν, διήρπαξε τὰ ὀψοπωλεῖα καὶ τροφοπωλεῖα, εἰς πᾶσαν ἐξετράπη ἀταξίαν, ἐφόνευσε δύο Ἕλληνας καὶ γενικὴν ἠπείλησε τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως. Αὐτῆς ἡ μεγάλη ἀγορὰ καὶ αἱ πολυάνθρωποι ὁδοὶ ἐγένοντο ἐν ἀκαρεῖ ἔρημοι, ὅτε οἱ κάτοικοι, ὡς ἐκτεθειμένοι εἰς κίνδυνον προφανῆ, οἱ μὲν κατεκλείσθησαν ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν διὰ τὸν φόβον, οἱ δὲ κατέφευγον, ὅπου ἠδύναντο, σωτηρίας ἕνεκεν.

Τίς ἔδιδε τούτοις σωτηρίας ἐλπίδα, ὅταν ἡ ἐλαχίστη ἐζητεῖτο ἀφορμὴ, ἐκ προθέσεως ἢ ἐκ περιστάσεως οἱασδήτινος, πρὸς τὴν γενικὴν σφαγὴν καὶ διαρπαγὴν τῆς πόλεως; Τίς ἦτο ἁρμόδιος ἤδη, ἵνα ὑποχρεώσῃ ἢ τὴν ἀποχώρησιν ἢ τὴν δυνατὴν εὐταξίαν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τῶν γενιτσάρων τῆς Σμύρνης; Καὶ ἰδοὺ εἷς Τοῦρκος πυροβολῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς, προσβάλλει ἕτερον Τοῦρκον Κρῆτα καὶ καταθέτει ἐξεταζόμενος, ὅτι ὁ πυροβολισμὸς προῆλθεν ἐξ ἑλληνικῆς οἰκίας· αὕτη δὲ ἡ κατάθεσις ἑνὸς ἤρκεσεν, ὅπως ἐπιτεθῶσιν ὅλοι οἱ βάρβαροι κατὰ τῆς συνοικίας ἐκείνης, διεκδικούμενοι δῆθεν τὸ τόλμημα τοῦ ραγιᾶ καὶ τὸ πάθημα τοῦ Τούρκου Κρητός· ἐγύμνωσαν λοιπὸν, ἔσφαξαν ἐπὶ τρεῖς ὥρας πολλοὺς, καὶ μόλις διὰ τοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως, ἐξελθόντος μεθ' ὅλης τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ, ἐκόπασαν ἀποσυρθέντες ἐκεῖθεν. Ἀλλὰ, μόλις παρελθούσης καὶ ταύτης τῆς περιόδου τῆς φρίκης, ἰδοὺ νέα τις καὶ πάλιν φήμη ψευδὴς πε-

ρὶ κηρύξεως ρωσσικοῦ πολέμου, διασπαρεῖσα βεβαίως ἀπὸ σκοποῦ, ἀνενέωσε τὴν λύσσαν τῆς ἐκδικήσεως τοῦ βαρβάρου στρατοῦ, καὶ τὴν πόλιν ἅπασαν εἰς νέους τρόμους καὶ εἰς κινδύνους ἔρριψε, σκληροτέρους τῶν προτέρων καὶ γενικωτέρους. Ἐπειδὴ δ' ἦτο ὁ λόγος περὶ Ῥώσσων, εἰς τὴν γενικὴν παρὰ τοῖς Τούρκοις ἐκλαμβανομένων κατηγορίαν τῶν «Φρέγκ γκιαούρ», διὰ τοῦτο καὶ οἱ διαφόρων δογμάτων καὶ ἐθνικοτήτων δυτικοὶ Χριστιανοὶ τῆς πόλεως, κάτοικοι καὶ πάροικοι, ὡς Γάλλοι, Ἄγγλοι, Ὁλλανδοὶ καὶ Ἰταλοί, διεκινδύνευον ἐξίσου μετὰ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων. Δι' ἄλλων δὲ λόγων οὐκ ἐπεβαρύνετο ἡ κατάστασις μόνων τῶν ὑπηκόων Ἑλλήνων, ὡς ὁμοθρήσκων τοῖς Ῥώσσοις, ἀλλὰ συνυπέφερον καὶ οἱ μὴ ὑπήκοοι δυτικοί, ὡς Χριστιανοί, ὅτε παρὰ τοῖς Τούρκοις ἐθεωρεῖτο κυρίως ἐπίβουλος καὶ ἐχθρὸς τοῦ μωχαμεθανισμοῦ πᾶς Χριστιανός. Ἀληθῶς οἱ αὐτόθι πρόξενοι, ὁ τῆς Γαλλίας Δαβίδ, ὁ τῆς Ἀγγλίας Βερῆς, ὁ τῆς Ῥωσσίας Δεστούνης, ὁ τῆς Πρωσσίας Πίζαρης, ὁ τῶν Κάτω Χωρῶν Χοζεπιέδης, ὁ τῆς Ἱσπανίας Κρέους, ὁ τῆς Δανίας Βίλκινσων, ὁ τῆς Νεαπόλεως Φραγκέσκης καὶ ὁ τῆς Σουηδίας, καίτοι μὴ πιστοὶ εἰς ἑαυτοὺς οἱ πλείους καὶ ἐλεεινῶς πολιτευόμενοι πρὸς ἀλλήλους, ἐζήτησαν πρὶν καὶ ἔλαβον παρὰ τοῦ Χασὰν πασσᾶ ὑποσχέσεις παχείας περὶ τάξεως καὶ ἀσφαλείας· οὐδεμία ὅμως τῶν ὑποσχέσεων τούτου ἐπραγματοποιήθη, δι' ὃν λόγον ἔπειτα ἀνηνέχθησαν καὶ ἐγγράφως (α), ζητοῦντες ἀσφάλειαν ὑπὲρ τῶν ὑπηκόων καὶ τῶν προστατευομένων παρ' ἑαυτῶν, διακρίνοντες ὡς τιμωρητέους μόνους τοὺς ἐνόχους καὶ οὐχὶ τοὺς ἀθῴους, καὶ ἀπειλοῦντες τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς πόλεως καὶ τὴν χρῆσιν ἄλλων μέσων, ἐὰν μὴ περιορισθῇ ἡ ἀταξία καὶ παύσωσιν αἱ ὕβρεις καὶ οἱ κίνδυνοι. Ἤδη, εἰ καὶ ἡ τουρκικὴ ἀρχὴ ἐγνώριζεν, ὡς προείπομεν, τὴν διαταγὴν τοῦ Στρωγανὼφ, διαλαμβάνουσαν τὴν αὐστηρὰν οὐδετερότητα τῶν Ῥώσσων ὑπηκόων, ἐμπόρων καὶ πλοιάρχων, ὡς πρὸς τοὺς ἐπαναστάντας Ἕλληνας· ἤδη, λέγομεν, οὐ μόνον οἱ ὑπὸ τὴν ρωσσικὴν ἐθνικότητα διατελοῦντες προσέφευγον εἰς τὰ πλοῖα καὶ τὰ ἄλλα προξενεῖα, ὅπως ἀσφαλισθῶσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ῥῶσσος πρόξενος ἠπειλήθη, ἀποσυρθεὶς μετὰ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ εἰς τὸ γαλλικὸν προξενεῖον, ὅπου δισχίλιαι ψυχαὶ Ἑλλήνων Σμυρναίων πᾶσαν εὗρον ἀσφάλειαν διὰ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ προξένου Δαβίδ. Αἰσθήματα τόσῳ γενναῖα καὶ ἀληθῶς εὐγενῆ ἀξιοῦνται τῶν μεγαλητέρων ἐπαίνων καὶ τῆς βαθυτέρας εὐγνωμοσύνης τῶν

Ἑλλήνων. Τοιαῦτα αἰσθήματα τιμῶσιν ἐπίσης καὶ τὸν διερμηνέα τοῦ ῥωσσικοῦ προξενείου Ἰωάννην Παπαῤῥηγόπουλον. Ὑπάλληλος καὶ οὗτος δυνάμεως οὐδετέρας, ἀλλὰ Ἕλλην τῇ καρδίᾳ, ἀπειράκις διεκινδύνευσεν ἑαυτὸν ἐν τῇ ἀγριότητι τῶν βαρβάρων τῆς Σμύρνης ὑπὲρ τῶν πασχόντων ἀθώων, καί τινας ἔσωσε τῆς σφαγῆς καὶ τοῦ ἐξανδραποδισμοῦ, νῦν μὲν μεσολαβῶν ἐπιτηδείως παρὰ τῷ πασσᾷ, νῦν δὲ δίδων ἄσυλον διὰ τῆς ὑπηρεσίας καὶ εὐκολύνων πολλάκις ἰδίᾳ δαπάνῃ τὴν δραπέτευσιν διαφόρων. Πλὴν, καὶ διαψευσθείσης τῆς φήμης περὶ τοῦ ῥωσσικοῦ πολέμου, ἰδοὺ ἄλλαι ἀντ' αὐτῆς ἀφορμαὶ ἐπαρουσιάσθησαν, τὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα ἐπενεγκοῦσαι. Πότε ἐξέλιπον αἱ «προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις», καὶ μάλιστα ἐπὶ ἐποχῆς ταραχώδους καὶ ἀνωμάλου;

Πλοῖον ἐμπορικὸν τοῦ Τσοάννε Ἰάνκοβιτς ὑπὸ σημαίαν ῥωσσικὴν, συνήθως λαμβάνον ἐκ Σμύρνης ὀπώρας ξηρὰς, περιεῖχεν ἤδη περὶ τοὺς τετρακοσίους ἐπιβάτας. Ἦσαν οὗτοι ὡσεπιπολὺ ῥαγιάδες τῆς Σμύρνης φυγάδες, ὀλίγοι δὲ ἄλλων διαφόρων ἐθνικοτήτων, καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον γυναῖκες καὶ παιδία. Οἱ πολλοὶ τῶν ἀνδρῶν ὑπῆρχον μετενδεδυμένοι εὐρωπαϊστὶ, ἄλλοι κείραντες τὸν μύστακα, ἄλλοι περιβαλόντες τὴν κεφαλὴν διὰ φενάκης, καὶ οἱ πλεῖστοι ὑποκριθέντες τὸν φορτωτὴν, τὸν ναύτην, τὸν ἰατρὸν, τὸν μάγειρον, τὸν ὑπηρέτην καὶ καθεξῆς· πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εἶχον καὶ διαβατήρια ῥωσσικὰ, ὡς Ὀδυσσηνοὶ δῆθεν, καὶ μάλιστα ἀγγλικὰ, ὡς Ἰόνιοι δῆθεν. Ὁ ἀγγλικὸς πρόξενος Βερῆς ἔπραττε χριστιανικῶς τὸ καλὸν, ὁσάκις ἤθελε.

Ἡ τουρκικὴ ἀρχὴ, καθ' ὃ εἶχε δικαίωμα τότε, ἠρεύνησε τὸ πλοῖον ἕτοιμον γενόμενον πρὸς ἔκπλουν. Ἐκ τῶν ἀνδρῶν, ὅσοι οὐκ ἦσαν μεταμεμορφωμένοι, ἢ ἠγνόουν ὀλίγας ἰταλικὰς λέξεις, ἐκρύβησαν ἐν τοῖς ἀποκρύφοις τοῦ πλοίου, μεγάλου ὄντος. Οἱ ἀπεσταλμένοι Τοῦρκοι, βλέποντες πολὺν καὶ πάλιν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπιβατῶν, ὑπενόησαν ὡς ὑπάρχοντας ἀφεύκτως καὶ ῥαγιάδας· ἀλλ' ἐκ τῶν ἐπιβατῶν ἐδείκνυον αὐτοῖς οἱ μὲν διαβατήρια πραγματικὰ ὄντα, οἱ δὲ χαρτία γεγραμμένα ἐν σχήματι καὶ εἴδει διαβατηρίων, ὡς οὐδενὸς τῶν Τούρκων γνωρίζοντος τὸ ἀναγινώσκειν· ἄλλοι δ' ὡμίλουν πρὸς τούτους ὀλίγας ἢ πολλὰς λέξεις ἰταλικὰς ἢ γαλλικὰς, ὡς Γάλλοι δῆθεν ἢ Ἰταλοὶ, καὶ ὅλοι ὑπεκρίνοντο ἀγνοοῦντες τὴν τουρκικήν· ἀλλ' ἐπὶ πᾶσιν ὁ συνοδεύων αὐτοὺς κατὰ τὴν τάξιν διερμηνεὺς Παπαῤῥηγόπουλος διεσκέδασε τὸ πᾶν, δι' ὧν ἐγνώριζε τρόπων, καὶ οὕτως ἐδόθη

ἡ ἄδεια τοῦ ἀπόπλου. Ἀπροσδοκήτως δὲ μετὰ μίαν ὥραν ἐκωλύθη τὸ πλοῖον, καὶ ὑπὲρ τοὺς δεκακισχιλίους ὁπλοφόροι Τοῦρκοι συνήχθησαν ἐν τῇ παραλίᾳ τοῦ τελωνείου βοῶντες, ὅτι τὸ πλοῖον ἀνήκει εἰς τοὺς ἀποστάτας τοῦ Αἰγαίου, ἔλαβε δὲ ἐκ τῆς Σμύρνης χιλίους ῥαγιάδας, πολλὰ βοτία πυρίτιδος καὶ ἄλλα τοῦ πολέμου ἀναγκαῖα διὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ διὰ ταῦτα πάντα ἀπαιτεῖται ἡ ἐξερεύνησις αὐτοῦ καὶ ἐκ δευτέρου. Οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, ὑπὸ τίνων οἱ Τοῦρκοι εἰσηγοῦντο καὶ διηρεθίζοντο ἀνθρώπων πρὸς τὸν διπλοῦν σκοπὸν τῆς προσβολῆς μὲν κατὰ τῆς ῥωσσικῆς σημαίας, τῆς μιαιφονίας δὲ κατὰ τῶν ἀνατολικῶν Ἑλλήνων.

Μάτην ὁ Παπαῤῥηγόπουλος, προσκληθεὶς παρὰ τοῦ μουτεσελήμου καὶ τοῦ τελώνου, ὑπεστήριξε τὰ ἐναντία, ὡς βεβαίωσιν φέρων τὴν γενομένην ἔρευναν καὶ τὴν δοθεῖσαν διὰ τὸν ἀπόπλουν ἄδειαν. Ἐλθὼν δὲ μάλιστα καὶ ὁ Χασὰν πασσᾶς εἰς τὸ τελωνεῖον μετ' ἄλλων ἐνόπλων πολλῶν, ἐπετέθη κατ' αὐτοῦ ὀργίλῳ τῷ τρόπῳ, δικαιῶν τὰς ὑπονοίας τοῦ ὄχλου, καὶ τὸ ῥωσσικὸν προξενεῖον προσέβαλε διὰ λόγων πικρῶν, ὡς ἐργαζόμενον δῆθεν ἐναντίον τῶν συνωμολογημένων καὶ τῶν ὑφισταμένων πολιτικῶν σχέσεων. Ὁ Παπαῤῥηγόπουλος ἀπολογηθεὶς ἐπεκλέσθη, ὑπὲρ τῆς διαγωγῆς μὲν τοῦ προξενείου τὴν μαρτυρίαν τῶν φρονίμων ἀγάδων τῆς Σμύρνης, πρὸς ἀναίρεσιν δὲ τῶν ὑπονοιῶν τοῦ ὄχλου αὐτοὺς τοὺς ἐπισκεφθέντας τὸ πλοῖον ὑπαλλήλους Τούρκους. Ἀλλ' ἄπειροι τότε ὑψώθησαν φωναί: «*Ὅσοι ἐναντιοῦνται, εἰσὶν ἠρωμένοι μετὰ τῶν Μοσχόβων καὶ κλεπτῶν* (τῶν Ἑλλήνων), *καὶ πρέπει αὐτοῖς θάνατος!! Ἀπαιτοῦμεν καὶ ἄλλην ἔρευναν τοῦ πλοίου*».

Ὁ διερμηνεὺς Παπαῤῥηγόπουλος, μόνος ἐν τῷ μέσῳ τοσούτων ἀνθρωπομόρφων θηρίων, ἠπόρει περὶ τοῦ ποιητέου, συνομιλῶν μετὰ τοῦ Χασὰν πασσᾶ, ὅτε ἀκούονται ἄλλαι φωναί: «*Οὔμματι Μωχαμὲτ, γιουρούουν γιολτασλὰρ, βούρουν γκιαουρλαρά!!*» (Ὅσοι Μωχαμεθανοὶ = ὅσοι πιστοὶ = δράμετε σύντροφοι, κτυπᾶτε τοὺς ἀπίστους!!) Καὶ πραγματικῶς, δραμόντες εἰς τὰς ὁδοὺς οἱ βάρβαροι, ἐφόνευσαν, ὅσους εὗρον, τραυματίσαντες καὶ ἕνα αὐστριακὸν ὑπήκοον ἔμπροσθεν τοῦ ῥωσσικοῦ προξενείου. Ἡ πόλις ἐπληρώθη φρίκης καὶ τρόμου. Ὁ Χασὰν πασσᾶς, οὐδὲν δυνάμενος, ἐσύρετο ἐκὼν ἄκων ὑπὸ τῆς θελήσεως καὶ τῆς ὁρμῆς τοῦ ἀχαλινώτου ὄχλου. Ἐξέλιπεν οὕτω πᾶσα ἐπιῤῥοὴ τῆς ἐξουσίας· οἱ δ' Ἕλληνες εἰς μόνην

ἤλπιζον τὴν προστασίαν τοῦ Ὑψίστου καὶ τὴν δύναμιν τῶν κατὰ θείαν εὐδοκίαν εὑρεθέντων ἐκεῖ γαλλικῶν πλοίων. Αὐτὰ μόνα ἐνέπνεον τοῖς βαρβάροις φόβον τινὰ μέχρι τινός· αὐτῶν οἱ ἀξιωματικοὶ δυσπαραδειγμάτιστον ἔδειξαν ἑτοιμότητα κατὰ τὴν τρομερὰν ταύτην ὥραν, σώσαντες πολλοὺς τῶν Χριστιανῶν.

Τέλος ἐγένετο δεκτὴ ἐξ ἀνάγκης καὶ δευτέρα ἔρευνα τοῦ πλοίου. Πρὸς τοῦτο διώρισαν ἀνὰ ἕνα ὁ πασσᾶς, ὁ μουτεσελήμης καὶ ὁ τελώνης, καὶ δύο ὠνόμασεν ὁ ὄχλος. Οἱ πέντε οὗτοι ἀπῆλθον εἰς τὸ πλοῖον μετὰ τοῦ διερμηνέως Παπαῤῥηγοπούλου, καὶ, μεθ' ὅσην ἐνήργησαν ἔρευναν ἀκριβεστέραν, ὑπενόησαν μόνον τινὰς ὡς ῥαγιάδας· ἀλλὰ, πεισθέντες καὶ αὖθις παρὰ τοῦ Παπαῤῥηγοπούλου περὶ τοῦ ἐναντίου, ἐβεβαίωσαν ἐπιστρέψαντες, ὅτι οὐδένα εὗρον ῥαγιᾶν, οὐδὲν ποσὸν πυρίτιδος καὶ ὅπλων πλέον τοῦ ἀναγκαιοῦντος ποσοῦ διὰ πᾶν ἐμπορικὸν πλοῖον. Τότε δὲ ἀγριώτερος γενόμενος ὁ ἔνοπλος ὄχλος τῶν Τούρκων ἤρξατο ὑβρίζειν, ἀπειλεῖν καὶ κραυγάζειν, ὅτι καὶ ἀρχαὶ καὶ ἀπεσταλμένοι ψεύδονται, ὡς δεδωροδοκημένοι παρὰ τούτου τοῦ «Μοσκὸβ-γκιαοὺρ» (δεικνύοντες τὸν Παπαῤῥηγόπουλον)· ὥρμησε μάλιστα, ἵνα ἀποκτείνῃ αὐτοὺς, μόλις σωθέντας, δύο πληγωθέντων, καὶ ἐπανέλαβεν ἐπιμόνως προτείνων τρίτην ἔρευναν τοῦ πλοίου διὰ προσώπων τῆς ἰδίας καὶ μόνης ἐκλογῆς αὐτοῦ καὶ ἐμπιστοσύνης.

Ὁ Παπαῤῥηγόπουλος ἀντέστη εἰπὼν, πρὸς τὸν πασσᾶν μὲν, ὅτι ἔπραξεν ὑπὲρ τὸ καθῆκον αὐτοῦ ἄχρι τοῦδε, καὶ οὐδὲν ἕτερον δύναται ἐφεξῆς ἄνευ ῥητῆς συγκαταθέσεως τοῦ προξένου· πρὸς τοὺς ἀγάδας δὲ, ὅτι, ὡς φρόνιμοι πάντοτε ἄνθρωποι, ὀφείλουσι καὶ ἤδη, ἵνα μὴ πιστεύωσιν εἰς τὰς διαβολὰς ἀνθρώπων, ἐπιθυμούντων τὴν μεταξὺ τῶν δύο «δεβλετίων» τῆς Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας διαίρεσιν καὶ ἐχθροπάθειαν. Ἀλλὰ τότε ἐκραύγασεν ὁ ὄχλος: «*Τί περιμένο»μεν ἔτι τὸν Μόσκοβον; Ἢ δέχεται καὶ τρίτην ἔρευναν, μεθ' ὧν* »*ἡμεῖς θέλομεν προσώπων, ἢ καὶ αὐτὸν κατακρεουργοῦμεν, καὶ τὸ* »*προξενεῖον καὶ τὸ πλοῖον πυρπολοῦμεν!*» Οὕτω παρεδέχθη πρὸς ἀποφυγὴν συνεπειῶν ἄλλων καὶ τρίτη ἔρευνα· ὁ ὄχλος ὠνόμασε δύο τοὺς μᾶλλον κακούργους ὀχλοκράτας, ἐξ ὧν ὁ εἷς Ἀλγερίνιος ἦν· ὁ Παπαῤῥηγόπουλος συμπαρέλαβε καὶ τὸν σερδάρην τοῦ πασσᾶ, ὡς ἕνα τῶν μᾶλλον εἰσακουομένων παρὰ τοῖς ἀτάκτοις, καὶ μετὰ πολλοῦ κινδύνου ἀπερχόμενος μετ' αὐτῶν εἰς τὸ πλοῖον, ηὐχαρίστει τῷ Θεῷ, ὅτι τοιοῦτοι ἄνθρωποι τίμιοι, ἀγαθοὶ καὶ εἰδήμονες τῶν τῆς

θαλάσσης ἐνεργήσουσι τὴν ἔρευναν. Τέλος δὲ πάντων κατώρθωσεν, ὅπως καὶ οὗτοι μαρτυρήσωσι τὰ αὐτὰ, ὡς καὶ οἱ πρότεροι, διαλυθῶσι δὲ οἱ ὀχλαγωγοὶ μετὰ δυσαρεσκείας καὶ δοθῇ ἡ ἄδεια τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ πλοίου.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν «πλοῖα καὶ δίκτυα». Οἱ ἄτακτοι, ἀπελθόντες εἰς τοῦ μολλᾶ καὶ ἀγιάνμπαση ὑπὲρ τοὺς δεκακισχιλίους, ἐπολιόρκησαν αὐτοὺς ἀπαιτοῦντες ἀναπόφευκτον τὴν κράτησιν τοῦ πλοίου διὰ τοὺς ἰδίους λόγους. Ὁ μολλᾶς καὶ ἀγιάνμπασης ἀπεκρίθησαν, ὅτι, ὁ μὲν ὡς δικαστὴς, ὁ δὲ ὡς ἀρχὴ τῆς ξηρᾶς, οὐδεμίαν ἁρμοδιότητα ἔχουσιν ἐπὶ τῶν τῆς θαλάσσης· ἀλλ' ὑβρίσθησαν αὐθαδῶς, ὡς ἡνωμένοι δῆθεν μετὰ τῶν ἀπίστων, καὶ ἠπειλήθησαν δεινῶς, ὡς γενησόμενοι παρανάλωμα τοῦ πυρὸς καὶ αὐτοὶ καὶ αἱ οἰκίαι αὐτῶν. Οὕτω καταβεβιασμένοι ἀπέστειλαν περὶ τὸ μεσονύκτιον εἰς τὸ φρούριον ἕνα «*μουρασελὲ*» (κλῆσιν), δι' οὗ ἐκωλύθη καὶ ἐκ νέου τὸ ρωσσικὸν πλοῖον.

Τὰ πράγματα ὅμως σοβαρωτέραν ἤδη ἔλαβον μορφὴν, διότι οἱ γενίτσαροι ἐδείχθησαν πνέοντες ἐκδικήσεις ἰδίας ὑπὸ προφάσεις ἄλλας. Ὁ μολλᾶς καὶ ἀγιάνμπασης συνελήφθησαν παρ' αὐτῶν· ὁ πασσᾶς καὶ ὁ μουτεσελήμης ἐκλείσθησαν ἕνεκα τοῦ φόβου αὐτῶν· ὁ τελώνης διωχθεὶς, μόλις διεσώθη εἰς Μελεμένην καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τότε ὁ Παπαῤῥηγόπουλος εἰδοποιήθη κρύφα παρὰ τοῦ μπᾶς-ναΐπη, φίλου αὐτοῦ, ἵνα φύγωσι τὸ ταχύτερον καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Δεστούνης, διότι ἀπειλεῖται ἡ καταπάτησις τοῦ προξενείου καὶ βέβαιος αὐτῶν ὁ κίνδυνος. Φόβος καὶ τρόμος κατέλαβεν αὐτοὺς, μόλις κατορθώσαντας ἐν τῷ μέσῳ τῶν πυροβολισμῶν τὴν προσφυγὴν ἑαυτῶν ἐν τοῖς πλοίοις καὶ τὴν διάσωσιν τῶν ἀρχείων. Ἡ ἀνθρωποκτονία κατὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἠκολούθει ἀδιακρίτως παρὰ τῶν «*ζορμπάδων*»· καὶ αἱ ἡμέραι αὗται, φρικωδέστεραι ὅλων τῶν προτέρων, ἀνεμίμνησκον τὸ ἐπὶ τοῦ 1797 μεγάλον λεγόμενον «*ῥεμπελιὸ*» τῆς Σμύρνης, καθ' ὃ ἐκ μὲν τῶν Χριστιανῶν ἐθυσιάσθησαν μέχρι τῶν χιλίων πεντακοσίων, ἐπὶ ὥρας δὲ τεσσαράκοντα ὀκτὼ ἐφλέγετο ἡ πόλις, ἀποτεφρωθεῖσα ὑπὲρ τὸ ἥμισυ μέρος. Τίνες δὲ ἦσαν οἱ γενίτσαροι, ἢ μᾶλλον τίνες ἐσχημάτιζον ὡσεπιπολὺ τὸ σῶμα τῶν «ζορμπάδων», τῆς μιαιφόνου ταύτης ἀχαλινώτου καὶ παντοκράτορος ὀχλαγωγίας; Σωρευθέντα πολλαχόθεν «*ταγκαλάκια καὶ ζεϊμπέκια*», ἀχθοφόροι, φυγόπονοι καὶ ἀργόβιοι τῆς πόλεως, Ἀλγερίνιοι ναῦται, Κρῆτες Τοῦρκοι καὶ τοιοῦτοι, ὑπερβαίνοντες καὶ αὐτῆς τῆς

κακουργίας τὴν ἀποτρόπαιον εἰκόνα. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ κύριοι τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου τῆς πόλεως καὶ τῶν πέριξ.

Ὁ Δεστούνης, ζητηθεὶς παρὰ τοῦ πασσᾶ ἐπαναληπτικῶς τε καὶ ἐπιμόνως, ἀπέῤῥιψε τὴν ἀπαίτησιν καὶ τετάρτης ἐρεύνης, λέγων, ὅτι ἀνηνέχθη ἐπὶ τῶν γενομένων πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν αὐτοῦ, καὶ περιμένει διαταγὰς νέας. Ὁ πασσᾶς, ἐν πλήρει ἀμηχανίᾳ ὢν περὶ τῆς ἐπανόδου οἱασδήτινος τάξεως, ὡς καὶ περὶ τοῦ κινδύνου, εἰς ὃν περιῆλθον καὶ ὁ μολλᾶς καὶ οἱ λοιποὶ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος, ἐθεώρει τὴν θυσίαν τῶν ὀλίγων τοῦ πλοίου μόνον μέσον διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν πολλῶν τῆς πόλεως· ὁ Δεστούνης ὅμως πάσης ἐστερεῖτο ἐλπίδος ἀγαθῆς περὶ τούτων καὶ περὶ ἐκείνων, καὶ ἴδιον ἔτι εἶχε καθῆκον ὑπὲρ τῆς σημαίας. Ἀλλὰ τὸ πλοῖον, κυκλωθὲν ἤδη ὑπὸ πλήθους ἀκατίων, πληρουμένων ὑπὸ τῶν θρασυτέρων ἐνόπλων «ζορμπάδων», ἐκινδύνευεν ὑπάρχον μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ φρουρίου· διὰ τρόπου δὲ ἐπιτηδείου, διαταγὲν παρὰ τοῦ Δεστούνου, ἦρε τὰ ἱστία ἐκεῖθεν, καὶ εἰς τὸν λιμένα εἰσέπλευσε συνοδευόμενον παρὰ τῶν ἀκατίων τῶν ὀχλαγωγῶν, βεβαίαν ἤδη ἐχόντων τὴν παρὰ τῷ τελωνείῳ ἀγκυροβόλησιν τούτου, ὡς ἤθελον· ἀλλ' αἴφνης ἠγκυροβόλησεν αὐτὸ μεταξὺ τοῦ γαλλικοῦ μονοκρότου καὶ ἑνὸς πάρωνος ἀγγλικοῦ, τεθὲν οὕτω ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν δύο σημαιῶν τῆς γαλλικῆς καὶ τῆς ἀγγλικῆς· αὐθωρεὶ δὲ ὁ μὲν Δεστούνης ἀπέστειλε τὸν Νικόλαον Καλλέργην, βοηθὸν τότε παρὰ τῷ γραφείῳ τοῦ προξενείου, πρὸς τὸν Ἄγγλον πλοίαρχον τοῦ πάρωνος, ἐπικαλούμενος τὴν προστασίαν αὐτοῦ ἐν ἀνάγκῃ ὑπὲρ τῆς ῥωσσικῆς σημαίας· οὗτος δὲ σοβαρῷ τῷ τρόπῳ καὶ διὰ δύο λέξεων ἀπεκρίθη «*Πάνυ καλῶς*». Νηνεμίας δὲ οὔσης καὶ ἀπειλουμένης τῆς ἐφόδου τῶν ὀχλαγωγῶν κατὰ τοῦ πλοίου, πάντοτε εἶχεν ὁ πλοίαρχος τούτου ἕτοιμα τὰ ἓξ τηλεβόλα αὐτοῦ καὶ ἀναμμένας τὰς θρυαλλίδας.

Τότε δὴ τότε οἱ ὀχλαγωγοί, ὑποκρινόμενοι μὲν διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν προσπαθειῶν καὶ τῶν ἐλπίδων αὐτῶν περὶ τοῦ ῥωσσικοῦ πλοίου, κυρίως δὲ βλέποντες ἁρμοδίαν τὴν ὥραν καὶ τὴν ἀφορμὴν πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἰδίων σκοπῶν, οὓς εἶχον μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Χασὰν πασσᾶ, ὥρμησαν ἐμμανεῖς κατὰ τοῦ μολλᾶ καὶ ἀγιάνμπαση καὶ μελῃδὸν τούτους κατέκοψαν, ὡς καὶ τοῦ μολλᾶ τὸν μπᾶς-καΐπην. Διήρπασαν δὲ τὸ τελωνεῖον, καὶ δραμόντες εἰς ὅλην τὴν πόλιν ἔσφαττον τοὺς τυχόντας, κατεπάτουν τῆς οἰκίας καὶ ἐθανάτωνον ἐν

αὐταῖς ἄνδρας, γυναῖκας καὶ βρέφη. Πολλῶν οἰκογενειῶν ὅλα τὰ μέλη ἀπεθερίσθησαν τότε, ὡς παρά τινος πανώλους νόσου, καὶ μετὰ δεκαπέντε ἡμέρας, ἀνοιγομένων τῶν οἰκιῶν ἕνεκα τῆς ἀποφερομένης μεγάλης δυσωδίας, εὑρίσκοντο ἀνὰ δέκα καὶ δεκαπέντε σώματα κατεκρεουργημένα. Ὁ μουτεσελήμης τότε κεκλεισμένος, ὡς εἴπομεν, ἀνήρτησεν ἐπὶ τῆς θύρας τῆς οἰκίας αὐτοῦ τὸ σημεῖον τοῦ 31 «ὀρτᾶ» κραυγάζων ἔντρομος, ὅτι καὶ αὐτὸς, γενίτσαρος ὢν, ἀνήκει εἰς τὸ μέρος τῶν ὀχλαγωγῶν γενιτσάρων. Οὕτως ἐσώθη.

Ὁ θάνατος τοῦ μολλᾶ καὶ ἀγιάνμπαση ἦτο προμεμελετημένος παρὰ τῶν γενιτσάρων ἐξ αἰτίας τοιαύτης. Ὅτε κατέβη ὁ Χασὰν πασσᾶς εἰς τὴν Σμύρνην, πρῶτοι οἱ δύο οὗτοι ἐνήργησαν δι' αἰτήσεως πρὸς τὸν σουλτάνον, ἵνα διορισθῇ αὐτὸς ὡς ἀνώτερος στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς πόλεως, καθ' ἃ προείπομεν. Τούτου γενομένου, ἀφῃρέθησαν συνεπῶς παρὰ τῶν γενιτσάρων τὰ φυλακεῖα (κουλούκια), ἀντικαταστάντα ὑπὸ στρατιωτῶν τοῦ Χασὰν πασσᾶ. Ἔκτοτε δ' οἱ γενίτσαροι καὶ λόγῳ στρατιωτικῆς φιλοτιμίας, ὡς προτιμηθέντων ἄλλων, καὶ λόγῳ χρηματικῆς ὠφελείας, ὡς στερηθέντες εἴκοσι κατὰ μῆνα χιλιάδων γροσίων, ἃς ἐλάμβανον ὡς φύλακες, ἔπνεον κατὰ τοῦ μολλᾶ καὶ ἀγιάνμπαση ἐκδίκησιν μέχρι θανάτου, ἣν καὶ ἐξετέλεσαν ἐν ταύτῃ τῇ περιστάσει. Τὸ αὐτὸ ἐγένετο καὶ ἐν τῇ Μαγνησίᾳ (Γκιουζὲλ-χισσὰρ), διότι καὶ ἐκεῖ οἱ πανίσχυροι γενίτσαροι ἐθανάτωσαν τόν τε μολλᾶν καὶ ἀγιάνην. Ὅπως καθησυχάσῃ δ' ἐν μέρει αὐτοὺς ὁ Χασὰν πασσᾶς, παρεχώρησε τότε δύο «κουλούκια» εἰς τοὺς «*γιρμιμπὶρ καὶ ὀτουζμπὶρ ὀρτασὶ*» (21 καὶ 31 ὀρτάδας), ὡς τοὺς πολυπληθεστέρους καὶ ἰσχυροτέρους, διότι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὡς καὶ ἐν Σμύρνῃ, περιελάμβανον ὅλους τοὺς ἀχθοφόρους, ὅλους τοὺς μᾶλλον βαρβάρους καὶ σκληροὺς, ὅλους τοὺς μᾶλλον ἀπηλπισμένους καὶ ἀνδρείους.

Ἀλλ' ἡ ὁρμὴ τῶν γενιστάρων ἐξετάθη καὶ κατὰ τῶν προξενείων τῆς Ῥωσσίας καὶ τῆς Γαλλίας. Κινηθέντες κατὰ τοῦ πρώτου, ὅπως θανατώσωσι καὶ πρόξενον καὶ λοιποὺς, οὐδένα εὗρον τούτων· καὶ φιλοδωρηθέντες, δι' ὃν ἔλαβον κόπον, οἱ πρώτιστοι αὐτῶν παρὰ τῶν Τούρκων κλητήρων τούτου (γιασακτσίδων) διά τινων «μαχμουδιέδων», ἀνεχώρησαν, οὐδὲν ἕτερον πράξαντες. Ἀπελθόντες δὲ κατὰ τοῦ δευτέρου ἀπήτουν ἄμεσον τὴν παράδοσιν τῶν καταφυγόντων εἰς αὐτὸ Σμυρναίων. Ὁ φιλάνθρωπος Δαβὶδ ἀντέστη, συμμεριζόμενος

τοῦ κινδύνου, ὃν οἱ βάρβαροι ἠπείλουν βιάζοντες τὴν κεκλεισμένην θύραν τοῦ προξενείου. Δισχιλίων ἤδη ἀνθρώπων ἡ ζωὴ ἢ ὁ θάνατος ἐκρέματο ἀπολύτως ἀπὸ τῆς γενναιότητος ἢ τῆς δειλίας, ἀπὸ τῆς ζωῆς ἢ τοῦ θανάτου τούτου. Σημαία, παραινέσεις καὶ προφορικαὶ ἀπειλαὶ οὐδόλως ἴσχυσαν τέλος πάντων, ἀλλὰ μόνα τὰ τηλεβόλα τῶν λεμβῶν, ἃς ἔπεμψε τὸ γαλλικὸν μονόκροτον. Οὕτως οἱ βάρβαροι ἀπεμακρύνθησαν, καὶ δισχίλιοι ἀθῷοι εὗρον σωτηρίαν ἐν τῇ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Γάλλου προξένου καὶ τοῖς γαλλικοῖς τηλεβόλοις. Ἡ πύλη τότε, βλέπουσα τοὺς γενιτσάρους στραφέντας καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ἀρχῶν, ὀλέθριον δὲ καὶ δι' ἑαυτὴν ἔτι τὸν παραδειγματισμὸν τοῦτον, ἀπέστειλεν εἰς τὴν Σμύρνην Μουσταφᾶ βεγῆ τινα, καπουτσήμπασην ἤδη καὶ ἄλλοτε καπουκεχαγιᾶν τοῦ Τσαπάνογλου, ὅπως ἀνακρίνῃ τὰ περὶ τῶν φόνων τοῦ μολλᾶ, ἀγιάνμπαση καὶ μπᾶς-ναΐπη. Τὴν αὐτὴν ἔκαμεν ἀποστολὴν καὶ εἰς τὴν Μαγνησίαν· ἀλλ' οὐδὲν ἠδυνήθη ἕτερον ἕνεκα τῶν περιστάσεων, ἀνεχομένη μὲν ἤδη ὅλα τὰ κατὰ τῶν ἀρχῶν ἀτακτήματα τῶν γενιτσάρων διὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἐπιφυλασσομένη δὲ δι' αὐτῆς τῆς ῥιζικῆς καταστροφῆς τοῦ γενιτσαρισμοῦ τὴν πλήρη ἐκδίκησιν.

Ἐπὶ τῶν δεινοπαθημάτων τούτων τῆς Σμύρνης σημειοῦνται προσέτι δύο πρόσωπα, τὸ μὲν πολλῆς ἄξιον τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης, ὡς σῶσαν πολλοὺς τῶν κατοίκων διὰ τῆς ὑπηρεσίας καὶ τῆς δωροδοκίας πρὸς τοὺς Τούρκους, τὸ δὲ ἐξ ἐναντίας ἔνοχον πάσης ἐθνικῆς κατάρας καὶ ἀποστροφῆς, ὡς γενόμενον δωρεὰν ἡ καταστροφὴ διαφόρων. Ἀμφότερα τὰ πρόσωπα αὐτὰ ἦσαν Ἕλληνες, ὀνομαζόμενα τὸ μὲν Θεόδωρος Κεσίσογλους, τὸ δὲ Ἰωάννης Κανταρτσῆς, Χιοσμυρναῖος. Ὁ Κεσίσογλους ἐμπορευόμενος ἦτο ἐν τῇ Σμύρνῃ πρὸ χρόνων· συστηθεὶς δὲ ἐκ τῆς Καισσαρείας πρὸς τὸν Χασὰν πασσᾶν ὡς ἄνθρωπος μὴ ἀναμεμιγμένος εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ πράγματα τῶν Ἑλλήνων, ἐκτήσατο τὴν εὔνοιαν καὶ ἐμπιστοσύνην αὐτοῦ, ἣν ἐκμεταλλευόμενος ἐγένετο χρήσιμος ὑπὲρ τῶν πασχόντων κατοίκων τῆς Σμύρνης, ὅσῳ ἠδυνήθη. Ὁ Καντάρτσης, ἐξωλέστατος καὶ ἀνομολογήτου ὠμότητος ἄνθρωπος, ἀνεπλήρου ἐν Σμύρνῃ τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀσημάκην Θεοδώρου, συκοφαντῶν καὶ καταγγέλλων τοὺς πάντας. Ὁπόσοι ἕνεκα τούτου ὑπέστησαν τὴν σφαγὴν τοῦ μαρτυρίου! Παρ' αὐτοῦ συκοφαντηθέντες ἐρρίφθησαν ἐν τῇ φυλακῇ καὶ ὁ μητροπολίτης τῆς Σμύρνης Ἄνθιμος, καὶ ὁ δημογέρων Χατσῆ Μου-

ράτης Καισσαρεὺς, καὶ ὁ Στέφανος Ῥάλλης καὶ Εὐμορφόπουλος Χῖοι, καὶ ὁ Μπουδάνιαλης καὶ Τσόγιας Σμυρναῖοι καὶ τοσοῦτοι ἄλλοι, οὓς, κατὰ διαταγὴν τῆς πύλης, ἀπέστειλε μὲν ὁ Χασὰν πασσᾶς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔσωσεν ὅμως ἡ καλὴ σύστασις τούτου, ἐνεργηθεῖσα παρὰ τοῦ Κεσίσογλου διὰ δωροδοκίας.

Πρὶν ἢ ἔτι λυθῇ ὁριστικῶς τὸ περὶ τοῦ ῥωσσικοῦ πλοίου τοῦ Τσοάννε Ἰάνκοβιτς ζήτημα, ἐπαρουσιάσθη ἄλλο ὁμοίας φύσεως, τὸ ἀκόλουθον. Πλοῖον σαρδηνικὸν προεδόθη ὡς ἐπιβιβάζον φυγάδας· ἅμα δ' ἐζήτησαν αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ τὴν ἀνήκουσαν ἔρευναν, ἐπλησίασε τοῦτο τεθὲν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ γαλλικοῦ μονοκρότου. Ὁ διοικητὴς αὐτοῦ Δε-Λα-Μεϊλλερῆ ἐδέχθη μάλιστα καὶ ἐν τῷ μονοκρότῳ τοὺς πρόσφυγας, περὶ τοὺς διακοσίους ὄντας· μετέπειτα δὲ, ἵνα ἀποφύγῃ ἐπικειμένην εὐθύνην, κατακραυγαζόντων τῶν Τούρκων, παρέδωκε τούτους εἰς τὸ γαλλικὸν προξενεῖον. Οἱ γενίτσαροι τότε ἠπείλησαν ἀποτόμως καὶ τὴν πυρπόλησιν τῆς πόλεως καὶ τὴν καταπάτησιν τοῦ προξενείου, εἰ μὴ παρεδίδοντο οἱ φυγάδες· αἱ δὲ τουρκικαὶ ἀρχαὶ ἐκάλουν τὸν πρόξενον Δαβὶδ εἰς τὸ καθῆκον ἑαυτοῦ, καθ' ἃς εἶχε διαταγὰς ἀνωτέρας, καὶ συνάμα ὑπισχνοῦντο, ὅτι οὐδένα διατρέξουσι κίνδυνον, παραδιδόμενοι εἰς αὐτοὺς, οἵτε φυγάδες καὶ οἱ Ἰταλοὶ πλοίαρχος καὶ ναῦται. Ἀγωνιῶν ὁ Δαβὶδ μεταξὺ αἰσθήματος καὶ καθήκοντος, ἐνέδωκε τέλος πάντων. Ἐφοβήθη ἄρα τὴν εὐθύνην ἤδη, λαβὼν, ὡς φαίνεται, διαταγὰς νέας καὶ λίαν αὐστηρὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως συνεπείᾳ παραπόνων τῆς πύλης διὰ τὴν φιλάνθρωπον ὑπὲρ τῶν προσφύγων διαγωγὴν ἑαυτοῦ, ἢ ἐπίστευσε τοῖς Τούρκοις, μὴ ἀντιτάξας τὴν βίαν κατὰ τῆς βίας, ὡς πρότερον; Τὸ βέβαιον δὲ ἐστὶν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι, ἐκπληροῦντες τὰς ὑποσχέσεις ἑαυτῶν, ἐκ μὲν τῶν Ἑλλήνων ἄλλους ἔσφαξαν, καὶ ἄλλων τὴν ζωὴν ἀντήλλαξαν διὰ χρημάτων· ἐκ δὲ τῶν Ἰταλῶν, ἑπτὰ ὄντων, δύο μὲν κατεκρεούργησαν, δύο δὲ ἐκαρατόμησαν, τὸν δὲ πλοίαρχον μεθ' ἑνὸς ἑτέρου ἀπηγχόνισαν, θέσαντες ἐπὶ τοῦ στόματος αὐτῶν καὶ ἀνὰ ἓν καπνόδιον (σιγάρον) πρὸς ἐμπαιγμὸν πλείονα τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας.

Ἡ περίστασις αὕτη ἔκαμεν ἀπαιτητικωτέρους τοὺς Τούρκους, ἐπαναλαβόντας διὰ πλείονος ἐπιμονῆς καὶ ἀπείρων ἀπειλῶν τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ῥωσσικοῦ πλοίου. Οἱ πρόξενοι, τὰς αὐτὰς βεβαίως, ὡς καὶ ὁ Δαβὶδ, λαβόντες αὐστηρὰς διαταγὰς ἐπαναληπτικῶς, ἐφάνησαν

ἤδη συμφωνοῦντες μετ' αὐτῶν, καὶ ἅπαντες, οὐδὲ τοῦ τῆς Γαλλίας ἐξαιρουμένου, ἀπῆλθον ἐν σώματι πρὸς τὸν ἐν τῷ πλοίῳ Δεστούνην, συνιστῶντες ἐπιμόνως τὴν παραδοχὴν τῆς τετάρτης ἐρεύνης καὶ μόνον ἰσχυριζόμενοι λόγον τὸν κίνδυνον τῆς πόλεως. Δύο ὑπῆρξαν τὰ περιεργότερα μέρη τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης σκηνῆς· τὸ πρῶτον, ὅτι Εὐρωπαῖοι πρόξενοι ἀντιπροσώπευον ἤδη τοὺς γενιτσάρους τῆς Σμύρνης ἐνώπιον τοῦ προξένου τῆς Ῥωσσίας· καὶ τὸ δεύτερον, ὅτι ἀντίθετον ὅλως δεικνύων διαγωγὴν ὁ Δαβίδ, ὑπεστήριζε θερμότερον τὴν θέλησιν τῶν γενιτσάρων. Ἐπὶ τοσοῦτον κατέπληξαν καὶ περιώρισαν τὸν ἄλλως φιλάνθρωπον καὶ γενναῖον ἄνδρα αὐτὸν αἱ νέαι διαταγαὶ τοῦ γαλλικοῦ πρεσβείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Δεστούνης ἠρνήθη ἀποκριθείς, ὅτι διὰ τὸν ἴδιον λόγον, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃ ἡ πόλις, ἐδέχθη πρὶν καὶ δευτέραν καὶ τρίτην ἔρευναν· ἤδη ὅμως θεωρεῖ, ὅτι οἱ γενίτσαροι θέλουσι καὶ τετάρτην οὐχὶ δι' ἄλλο, ἀλλ' ἵνα δικαιωθῶσιν οὕτω, ἐφ' ὅσων κακῶν ἔπραξαν. Ὁ Δαβὶδ παρετήρησε τότε: «*Ὁμιλεῖτε, κύριε πρόξενε, ὡς εἰ ὑπήρχετε ἐν Πετρουπόλει*»· καὶ ὁ Δεστούνης ἀντιπαρετήρησε: «*Γνωρίζω, ποῦ εὑρίσκομαι, καὶ ἐπι»μένω, ὅτι γνωρίζω κάλλιον ὑμῶν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν τακτι»κὴν τῶν Τούρκων*».

Τέλος δὲ κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐπανελθόντες καὶ οἱ πρόξενοι καὶ ὁ διοικητὴς τοῦ γαλλικοῦ μονοκρότου διεμαρτυρήθησαν προφορικῶς, τῇ δ' ἐπιούσῃ καὶ ἐγγράφως, κατὰ τοῦ Δεστούνου δι' ὅλας τὰς συνεπείας τῆς ἀρνήσεως αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν ἀντιδιαμαρτυρηθεὶς οὗτος, ὡς ὑποχωρῶν εἰς μόνην τὴν ἀνωτέραν δύναμιν, ἐδέχθη καὶ τὴν τετάρτην ἔρευναν, ἀποστείλας λάθρα τὸν Παπαῤῥηγόπουλον καὶ ὁδηγήσας δι' αὐτοῦ τὸν πλοίαρχον Ἰάνκοβιτς περὶ τοῦ ποιητέου. Τὴν ἔρευναν ταύτην ἐπεφορτίσθησαν παρὰ μὲν τῶν προξένων ὁ τῆς Γαλλίας καὶ ὁ τῆς Ὁλλανδίας, παρὰ δὲ τῶν Τούρκων ἐννέα οἱ μᾶλλον γέροντες καὶ μᾶλλον παγκάκιστοι. Μὴ δυνηθέντες δὲ ἄλλο καὶ μεθ' ὅλας τὰς γενομένας ἀκριβεστέρας ἐξετάσεις, οἱ Τοῦρκοι, ὅπως τύχωσιν ὁπωσδήποτε τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπεδίωκον, διεχώρισαν ὡς ῥαγιάδας ὑπὲρ τοὺς πεντήκοντα Κυθηρίους, καίτοι φέροντας ἀγγλικὰ διαβατήρια, καὶ δύο ἑτέρους, καίτοι ἐφωδιασμένους διὰ γαλλικῶν. Ὅτε δ' ἠθέλησαν, ἵνα παραλάβωσιν ἀμέσως αὐτοὺς τοὺς δυστυχεῖς, οἱ πρόξενοι ἠναντιώθησαν, τὸ ἄδικον βλέποντες καὶ τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ Δεστούνου ἔχοντες ὑπ' ὄψιν. Καὶ τότε μὲν ἀπήγαγον τούτους ἀ-

σφαλεῖς διὰ τῶν λεμβῶν τοῦ γαλλικοῦ μονοκρότου· ἔπειτα δὲ, γενομένης τῆς δεούσης ἐξελέγξεως τῶν διαβατηρίων, παρέδωκαν αὐτοὺς καὶ πάλιν εἰς τὸ ρωσσικὸν πλοῖον. Ἀλλ' ἆρά γε ἔμεινε πλέον ζωὴ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τούτους μετὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα προηγούμενα;

Τίς διηγήσεται ὅμως τὴν ἀδυνηρὰν τύχην τῶν ῥαγιαδικῶν πλοίων ἐκείνων, ἅτινα προτιμήσαντα ἀσφαλείας ἕνεκα τὴν ἀγγλικὴν ἀντὶ τῆς τουρκικῆς σημαίας, καὶ πλήρη ὄντα ἐπιβατῶν φυγάδων, ἐγκατελείφθησαν ἔπειτα παρὰ τοῦ Ἄγγλου προξένου εἰς τὴν διάκρισιν τῶν αἱμοδίψων βαρβάρων; Τίς διηγήσεται τὰ παθήματα τῶν προσκυνητῶν τῆς Ἱερουσαλὴμ Ῥώσσων, οὓς πλησιάσαντας εἰς τὴν Σμύρνην, κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν, ὑπέλαβον οἱ Τοῦρκοι ὡς Κοζάκους στρατιώτας, ἐκράτησαν τὰ ἐπιτήδεια αὐτῶν καὶ ἐζήτησαν, ἵνα φορολογήσωσι τούτους ἀνὰ τριάκοντα κατὰ κεφαλὴν γρόσια; Βραδέως οἱ πρόξενοι συνῃσθάνθησαν ἐπὶ τῶν συνεπειῶν αὐτῶν τῆς διαγωγῆς, ἣν ἐχάραξαν, καὶ ἀπελθόντες ἐν σώματι πρὸς τὸν Χασὰν πασσᾶν, διάφορα ὡμίλησαν περὶ τῆς ἐπανόδου τῆς ἡσυχίας καὶ περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς πόλεως, καὶ τὴν γενικὴν περὶ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν πλοίων ἄδειαν ἐζήτησαν, ὡς παρελθούσης ἤδη τῆς ζητηθείσης πρότερον δεκαημέρου ἀπαγορεύσεως. Καὶ ὁ πασσᾶς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν πρῶτιστοι τῶν γενιτσάρων ἐδέχθησαν τούτους διὰ περιφρονήσεως μεγάλης, οὔτε ὑάσμινον ἀραβικὸν (καχβὲν), οὔτε καπνοσύριγκας προσενεγκόντες κατὰ τὴν τουρκικὴν ἐθιμοταξίαν, καὶ εἰς ἁπάσας τὰς αἰτήσεις αὐτῶν ἠπήντησαν διὰ τοῦ βαρβαρωτέρου τρόπου.

Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ πρόξενος τῆς Ῥωσσίας ἀπέτυχε, ζητήσας τὴν ἀποσφράγισιν τῶν οἰκιῶν καὶ ἐργαστηρίων τῶν δραπετευσάντων Ῥώσσων ὑπηκόων. Ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ οἱ «ὀτσὰκ ἀγάδες» τῶν γενιτσάρων ἀπελθόντες εἰς τὸ ρωσσικὸν προξενεῖον, ἀπῄτησαν ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ, ἵνα κάμωσιν ἔρευναν ἐπὶ ἄλλου τινὸς ὑπὸ ρωσσικὴν σημαίαν πλοίου, λόγῳ ὅτι ἔφερε δραπέτας, ὅπλα καὶ πολεμοφόδια διὰ τὴν Ἑλλάδα· ἀλλὰ, γενομένης αὐτῆς, οὐδέν τι τοιοῦτο εὗρον δυνάμει τῶν μέσων, οἷς ἐχρήσατο ἑτοίμως ὁ διερμηνεὺς Παπαῤῥηγόπουλος. Ηὐκόλυνε δ' ἴσως καὶ ἡ περίστασις αὕτη, ὅπως συγχωρηθῇ τῇ 1 Ἰουλίου ὁ ἔκπλους ὅλων τῶν ὑπὸ ρωσσικὴν σημαίαν πλοίων, ἐξ ὧν ἔφερον ἀληθῶς τὸ μὲν τοῦ Ἰάνκοβιτς ὑπὲρ τοὺς τετρακοσίους, τὰ δὲ τῶν πλοιάρχων Πάλμα καὶ Ἰβάνου τριακοσίους ὀγδοήκοντα φυγάδας. Οἱ ψευδεῖς τῆς Σμύρνης Κατόλικοι κατελήφθησαν τότε ὑπὸ

ἀγανακτήσεως καὶ λύπης μεγάλης, βλέποντες σωζομένους τοσούτους ὀρθοδόξους φυγάδας, περὶ ὧν ἐν γνώσει κατήγγελλον πρὸς τοὺς Τούρκους· ἀλλ' οὐδὲν ἕτερον ἠδύναντο πλέον. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, κατὰ διαταγὴν ἀνωτέραν, ἐγκατέλειψε τὴν Σμύρνην καὶ αὐτὸς ὁ Δεστούνης μεθ' ὅλης αὐτοῦ τῆς ὑπαλληλίας, ἀναθέσας τὰ τοῦ ρωσσικοῦ προξενείου εἰς τὸν γάλλον πρόξενον. Ἐὰν ἐν τῷ μέσῳ ἀπολύτου ἀναρχίας, ἀνοικονομήτου βαρβαρότητος καὶ ἀκαταπαύστων κινδύνων κατώρθωσε διὰ τῆς ἐπὶ τοσοῦτον τιμώσης αὐτὸν πιστῆς ἐπιμονῆς καὶ φιλανθρώπου διαγωγῆς, ὡς καὶ διὰ τῆς ὁμολογουμένης ἱκανότητος τοῦ διερμηνέως Παπαῤῥηγοπούλου, τολμηροῦ ἀληθῶς ὑπαλλήλου καὶ πατριώτου, ἵνα μὴ παραδοθῶσιν, ἢ ἀνακαλυφθῶσι καὶ πάθωσιν, οἱ τοσοῦτοι ζητήσαντες καταφύγιον εἰς τὴν ρωσσικὴν σημαίαν πάσης τάξεως, ἡλικίας καὶ γένους Σμυρναῖοι· ἐὰν διὰ παντὸς τρόπου καὶ θυσίας διετήρησε τὴν τιμὴν τῆς σημαίας, ἣν προεστάτευε, καὶ πάντοτε ἦτο παρηγορία τις καὶ ἐλπὶς εἰς τὴν πάσχουσαν τὰ πάνδεινα ἑλληνικὴν κοινωνίαν τῆς Σμύρνης· κατέστη ὅμως ἀνέφικτος ἡ περαιτέρω διαμονὴ τούτου, ὅτε συστηματικῶς κατεπολεμοῦντο παρὰ τῆς ἰδίας ἐξουσίας καὶ παρ' αὐτῆς ἔτι τῆς διπλωματίας οἱ Ῥῶσσοι κατὰ τὴν Τουρκίαν ἀντιπρόσωποι καὶ ὑπήκοοι, ἡ δὲ ρωσσικὴ σημαία ἐταυτίζετο σχεδὸν μετὰ τῆς ἐπαναστάτιδος ἑλληνικῆς, καὶ πᾶσα ἐνέργεια φιλικὴ ἢ παρατήρησις δικαία τῆς ρωσσικῆς διπλωματίας παρεξηγεῖτο ἐκ προκαταλήψεως ὑπὸ ταύτης καὶ ἐκείνης. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰς τὰ Κύθηρα μεταβὰς ὁ Δεστούνης περιεφρονεῖτο ἀνυποφορήτως παρὰ τῶν Ἄγγλων, καὶ εἰς τὴν Ζάκυνθον ἀπελθὼν οὐκ ἐγένετο δεκτὸς, διὰ τοῦτο κατέφυγε διαμείνας ἐν τῇ Βενετίᾳ ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον, παντοχόθεν ἐπιτηρούμενος καὶ ἐκεῖ, καὶ οὐδεμίαν δυνάμενος ἔχειν ἐλευθέραν καὶ ἀσφαλῆ ἀλληλογραφίαν καὶ μετ' αὐτῶν ἔτι τῶν ρωσσικῶν πρεσβείων τῆς Βιέννης καὶ ἄλλων πρωτευουσῶν.

Ὁ βίος τῶν ἐν τῇ Σμύρνῃ ἀπολειφθέντων Ἑλλήνων κατέστη ἀβίωτος ἐπὶ μακρὸν καιρὸν, ὡς καὶ ὅλων τῶν μὴ ἐπαναστάντων Ἑλλήνων. Αἱ αὐταὶ ὡς ἔγγιστα σκηναὶ καὶ μυρία ἄλλα παθήματα συνεχῶς ἐπανελαμβάνοντο. Ἐπὶ δύο περίπου ἔτη οἱ ἀχαλίνωτοι γενίτσαροι τῆς πόλεως ταύτης, ὡς ἄλλη χόλερα, παρέπεμπον εἰς τὸν ἅδην ἀνὰ δύο καὶ τρεῖς καθ' ἑκάστην καὶ πλείονας πολλάκις. Κοινῶς οἱ ἀπὸ τοῦ ἀπριλίου μέχρι τοῦ αὐγούστου τοῦ 1821 οἱ φονευθέντες Χριστιανοὶ λογίζονται πλέον ἢ δισχίλιοι. Δὶς δ' ἀκολούθως ἐσφά-

γησαν ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους μὲν κατὰ τὸν ὀκτώβριον, ἀφ' οὗ οἱ Τοῦρκοι τοῦ φρουρίου τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς ἀπεβιβάσθησαν ἐν τῇ Ἰωνίᾳ, ὑπὲρ τοὺς τετρακοσίους δὲ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Ταξιαρχῶν καὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Φωτεινῆς. Οἱ δὲ Ἑβραῖοι καὶ ἐκεῖ, ὡς καὶ πανταχοῦ, μόνην εὐχαρίστησιν εἶχον τὸ σύρειν εἰς τὴν θάλασσαν δεσμίους ἀπὸ τῶν ποδῶν τοὺς φονευομένους. Ἀλλ' ἦσαν ἀνεπαρκῆ καὶ ταῦτα. Ἐξερχόμενοι οἱ γενίτσαροι ἔξω τῆς Σμύρνης, ἔκοπτον κεφαλὰς χωρικῶν Χριστιανῶν καὶ ἔφερον ἐν θριάμβῳ πρὸς τὸν πασσᾶν ὡς κεφαλὰς Σαμίων ἀποστατῶν, ἀμειβόμενοι καὶ διὰ χρημάτων καὶ δι' ἐπενδυτῶν. Τὸ κεφαλικὸν αὐτὸ ἐμπόριον διήρκει ἀτελεύτητον· ἡ δὲ ἀρχή, καὶ γνωρίζουσα τοῦτο, ὑπεκρίνετο, ἵνα μὴ κατηγορηθῇ ἄλλως παρὰ τοῦ ὄχλου ὡς φρονοῦσα τὰ τῶν ἀπίστων. Συνήθως ἡ κεφαλὴ τοῦ οὕτω θανατουμένου χωρικοῦ ἐξετίθετο τριήμερος ἐνώπιον τῆς θύρας τοῦ διοικητηρίου ὡς τρόπαιον· ἡ δὲ γυνὴ καὶ τὰ μικρὰ τέκνα προσερχόμενα ἐθρήνουν, ἀναγνωρίζοντα τὴν κεφαλὴν συζύγου καὶ πατρός. Ὁ πασσᾶς ἤκουεν· ἀλλὰ τί ἄλλο ἠδύνατο, καὶ θέλων ἐξ ὑποθέσεως; Ὁ λόγος τοῦ γενιτσάρου παρεδέχετο ὡς ἀξιοπιστότερος τοῦ θρήνου καὶ κοπετοῦ μητρὸς καὶ τέκνων ἀπορφανωθέντων. Δι' ὅλας τὰς ἐκτεθείσας περιστάσεις μόλις ἐναπελείφθη ἐν Σμύρνῃ τὸ ἓν τρίτον τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῆς κατωτέρας τάξεως, καὶ τοῦτο ἐπεβαρύνετο οὐ μόνον διὰ τῶν συνήθων ἀφορήτων φόρων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς πληρωμῆς τῶν φόρων ὅλων τῶν σφαγέντων καὶ φυγόντων.

Εἴπομεν πρὶν, ὁπόσῳ ἐδείχθη ἀναλγὴς καὶ σκληρὰ ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἐν Κωνσταντινουπόλει διὰ τὰ δεινοπαθήματα τῶν τουρκικῶν ὑπηκόων Ἑλλήνων· ἀλλ' ἀπέναντι τῶν συμβάντων ἐν Σμύρνῃ διεκρίθη αὕτη ἀναλγεστέρα καὶ σκληροτέρα καὶ κατ' αὐτῶν ἔτι τῶν ἰδίων αὐτῆς ὑπηκόων. Αὐστριακοὶ, ἀγγλικοὶ, γαλλικοὶ ὑπήκοοι ἐφονεύθησαν καὶ κατεκρεουργήθησαν παρὰ τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου, ἀπηγχονίσθησαν καὶ ἐκαρατομήθησαν παρὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν· πρόξενοι δὲ ὑβρίσθησαν καὶ περιεφρονήθησαν· πλὴν ταῦτα πάντα καὶ τὰ ἔτι χείρω ἐθεωρήθησαν δι' ἀνοχῆς ὑπερβαινούσης πᾶσαν πιθανότητα, ἐκρίθησαν ὑπὸ πατρικὴν στοργὴν ὡς πταίσματα ἀθῴων τέκνων.

Οὐδόλως ἀπατᾶταί τις, ἐὰν εἴπῃ, ὅτι ὁ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων πόλεμος διέφερεν οὐ μόνον ὡς πρὸς τὴν τερατώδη ἀνισότητα τῶν μέσων, ἀλλὰ καὶ κατὰ πολλὰ ἄλλα. Αὐτοὶ μὲν ἐπανέστησαν ἐν μέ-

ρει κατὰ τῶν Τούρκων, ἐκεῖνοι δὲ ἐξωπλίσθησαν ἐν γένει κατὰ τῶν Ἑλλήνων· οἱ Τοῦρκοι ἐπολεμοῦντο ἐν μέρει, οἱ Ἕλληνες κατεστρέφοντο ἐν γένει· τὸ δὲ δεινότερον, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπολεμοῦντο παρὰ πολλῶν, ἐν ᾧ ἐπολέμουν ἕνα. Τίς ἄρα ἔδιδε ζωὴν εἰς ἓν νήπιον, ἐφ' οὗ πολλοὶ ἐπεκάθησαν βαρεῖς, στεροῦντες αὐτὸ τῆς πνοῆς; Ἀλλ' ἀνθεῖξε τὸ νήπιον τοῦτο, ἡ Ἑλλὰς, διὰ μόνης τῆς θείας βοηθείας καὶ διὰ μόνης ἐκείνης τῆς ἠθικῆς καρτερίας, εἰς ἣν ἀείποτε εὗρον σωτηρίαν τὰ δεδουλωμένα ἔθνη.

Συνεπὲς δ' ἦτο, ἵνα μετασχῇ τῶν κακῶν τῆς Σμύρνης καὶ ἡ μεγαλόνησος Κύπρος, διότι κατῳκεῖτο ὑπὸ ὀγδοηκοντακισχιλίων Ἑλλήνων καὶ μόλις εἰκοσακισχιλίων Τούρκων. Πλουσία μὲν τὸ πάλαι, ἀκμαία καὶ πολυάνθρωπος διὰ τὴν μεγάλην εὐφορίαν καὶ τὰ ἄφθονα μεταλλεῖα αὐτῆς, ἀλλ' ἤδη πλήρης ἐξ ἐρειπίων πόλεων ἕνεκα τῶν διαφόρων καταστροφῶν, καὶ ἔρημος σχεδὸν διὰ τὸν ὀλίγιστον πληθυσμὸν ἕνεκα τῆς τυραννίας, ἡ Κύπρος τῆς Μεσογείου οὐδεμίαν ἔδιδεν ὑπόνοιαν ἐπαναστατικήν· πρῶτον, διότι, καίτοι τετραπλάσιον τοῦ τουρκικοῦ φέρουσα πληθυσμὸν ἑλληνικὸν, ἄοπλον ὅμως, καταβεβλημένον καὶ ὅλως ἄγευστον τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν καὶ πραγμάτων, οὔτε ναυτικὸν, οὔτε πεζομάχους ἁρμοδίους καὶ ἱκανοὺς ἔσχε· δεύτερον, διότι ἡ ἐκπληκτικὴ ἀραίωσις τῶν κατοίκων ἐπὶ τόπου, οὗ ἡ περίμετρος λογίζεται ἐκ τετρακοσίων εἴκοσι σταδίων, παρενεβάλλετο δυσυπέρβλητον πάντοτε πρόσκομμα διὰ πᾶσαν κοινὴν συνεννόησιν· καὶ τρίτον, διότι ἔκειτο οὐ μακρὰν τῆς Αἰγύπτου καὶ ἀπέναντι τῶν παραλίων τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας, ὅπου ὁ μωχαμεθανισμὸς ἔπληθε. Ἀλλὰ, καὶ οὕτως ἐχούσης τῆς νήσου αὐτῆς, ὁ σουλτάνος οὐ μόνον διέταξε τὸν σατράπην τῆς Πτολεμαΐδος (Ἄκρης) περὶ ἀποστολῆς στρατοῦ πρὸς περιστολὴν τῶν Ἑλλήνων Κυπρίων ἀπὸ παντὸς ἐπαναστατικοῦ κινήματος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν μουτεσελήμην ταύτης συνεχώρησεν, ὅπως σφάξῃ ἀπ' εὐθείας, ὅσους ἂν ἐξ αὐτῶν ἔκρινε σφαγῆς ἀξίους, ὡς ἀκολούθως.

Συνεπείᾳ τοῦ γενικοῦ μέτρου περὶ τοῦ ἀφοπλισμοῦ τῶν Ἑλλήνων ῥαγιάδων, ἐπέμφθη καὶ εἰς τὴν Κύπρον εἰδικὸν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως διάταγμα, ὁρίζον μὲν τὸν ἀφοπλισμὸν τῶν Χριστιανῶν ταύτης, ἐκφραζόμενον δὲ ἐπὶ τὸ εὐνοϊκώτερον οὑτωσί: «*Εἰ καὶ, τοὺς* »*κώδηκας ἡμῶν ἐξετάσαντες, οὐδέποτε εὕρομεν, ἀφ' ἧς ἐποχῆς* »*μετέβη εἰς τὴν ἡμετέραν ὑποταγὴν ἡ νῆσος αὕτη, τοὺς Χριστια-*

»νοὺς κατοίκους τοῦ τόπου τούτου ἐνοχοποιηθέντας τὸ παραμι-
»κρὸν κατὰ τῆς κυβερνήσεως ἡμῶν, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας, ἀποστα-
»τησάντων τῶν Τούρκων κατὰ περιστάσεις τινὰς, ἠνώθησαν οὗ-
»τοι μετὰ τῶν νικηφόρων στρατευμάτων ἡμῶν καὶ συνετέλεσαν
»προθύμως εἰς τὴν κατατρόπωσιν καὶ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀποστα-
»τῶν· πλὴν, πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς γενικῆς ἡμῶν διαταγῆς περὶ ἀ-
»φοπλισμοῦ ὅλων τῶν Χριστιανῶν τῆς ἐπικρατείας, διατάττομεν,
»ἵνα ἐκτελεσθῇ οὗτος καὶ ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ».

Κατόπι τοῦ φερμανίου τούτου διαταγαὶ ἴδιαι καὶ ἀπεσταλμένοι τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς εἰς ἁπάσας τὰς ἐπαρχίας τῆς νήσου ἐξετέλεσαν τὸν ἀφοπλισμὸν, οὐδεμιᾶς ἐπενεχθείσης ἐναντιότητος ἢ δυσκολίας. Ἅμα δὲ ἀποβιβασθέντος τῇ 3 μαΐου τοῦ ἐκ Συρίας καὶ Παλαιστίνης στρατιωτικοῦ σώματος ἐκ τετρακισχιλίων, ἤρξαντο ἐπὶ προμεμελετημένῳ σκοπῷ αἱ καταγγελίαι ἐναντίον προσώπων, κοινοτήτων καὶ μονῶν, ὡς δῆθεν ἀποκρυπτουσῶν ὅπλα τε καὶ πολεμοφόδια, συνεννοουμένων δὲ μετὰ τῶν ἀποστατῶν, καὶ οὐδὲν ἄλλο περιμενουσῶν, ἢ τὴν ἐμφάνισιν πλοίων ὑδραϊκῶν καὶ πετσιωτικῶν, ἵνα κινήσωσιν εἰς τὰ ὅπλα τὴν νῆσον ὁλόκληρον. Ἐντεῦθεν προῆλθον ἔρευναι παντοῖαι, καταδιώξεις καὶ φυλακίσεις ἄπειροι· ἀλλ' οὐδεμία ἀνεκαλύφθη ἀπόκρυψις ὅπλων καὶ πολεμοφοδίων, ἡ συνεννόησις μετὰ τῶν ναυτικῶν νήσων.

Καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα ὁ μουτεσελήμης τῆς νήσου Κιουτσοὺκ Μεχεμὲτ, συμβουλευόμενος μάλιστα παρὰ τοῦ στενοῦ αὐτοῦ φίλου Γεωργίου Λαπιὲρ, ἐκ τῆς Σύρου καταγομένου καὶ διερμηνέως τοῦ γαλλικοῦ προξενείου διατελοῦντος, ἐθεώρησε τὴν περίστασιν ἁρμοδίαν εἰς πλουτισμὸν, ἐὰν κατώρθωνε θύματα τὰ ἐπισημότερα τοῦ τόπου πρόσωπα. Ἀναγγείλας δὲ τῇ πύλῃ τὸν ἐν ἡσυχίᾳ ἀφοπλισμὸν τῶν Χριστιανῶν, ὑπέβαλε συγχρόνως καὶ κατάλογον ὀνομαστικὸν ἐκ τετρακοσίων ὀγδοήκοντα ἓξ προσώπων, περιλαμβάνοντα τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου, τοὺς τρεῖς μητροπολίτας, τοὺς ἡγουμένους καὶ προηγουμένους ὅλων τῶν μονῶν, τοὺς ἐπισήμους τῶν κληρικῶν καὶ ὅλους τοὺς προεστῶτας καὶ προκρίτους τῶν ἐπαρχιῶν τῆς νήσου· παρετήρησε δὲ, ὅτι κατ' οὐδὲν ὠφελεῖ ὁ ἀφοπλισμὸς, ἐν ὅσῳ μένουσιν ἐν τῇ ζωῇ οἱ ἐν τῷ καταλόγῳ ἀναφερόμενοι, ὅτε καὶ πλούσιοι καὶ ἰσχυροὶ ὄντες οὗτοι, καὶ σχέσεις πολλὰς ἐν τῇ Εὐρώπῃ καὶ ταῖς ναυτικαῖς νήσοις ἔχοντες, εὐκόλως δύνανται πᾶσαν προμήθειαν ἔξωθεν ὅπλων

καὶ ἐφοδίων, πᾶσαν ἑκάστοτε πρόσκλησιν πλοίων καὶ πᾶσαν ἐπὶ τέλους κίνησιν εἰς τὰ ὅπλα τῆς ὅλης νήσου.

Εἰς ἀπάντησιν διέταξεν ἡ πύλη, ἄνευ ἑτέρου, τὴν σφαγὴν ὅλων γενικῶς, τὴν δήμευσιν ἁπάσης τῆς κινητῆς καὶ ἀκινήτου περιουσίας αὐτῶν, ὡς καὶ ἐκ προσθήκης τὴν ἐξανδραπόδισιν τῶν συζύγων καὶ τέκνων τούτων, ἐκτὸς τῶν ἀποδεχθησομένων τὸν ἰσλαμισμόν. Διὰ τοιαύτης ὁ Κιουτσοὺκ Μεχεμὲτ ἐφοδιασθεὶς ἐξουσίας, ἐσκέφθη, συμβουλευόμενος πάντοτε τὸν Λαπιὲρ, τίσι προβῇ τρόποις εἰς τὴν σύλληψιν τόσων προσώπων, ὅτε τὰ πλεῖστα διέμενον ἐκτὸς τῆς πρωτευούσης Λευκοσίας καὶ εἰς πολλὰς διεσπείροντο ἐπαρχίας. Ἐπὶ δὲ τούτοις ὑποπτεύων, μήτοιγε ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτῶν οἱ προὔχοντες κινήσωσι γενικὴν ἐν τῇ νήσῳ ἐπανάστασιν, ἧς ἐφοβεῖτο πάντοτε τὰς συνεπείας καὶ μεθ' ὅλην τὴν παρουσίαν τοῦ στρατοῦ τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ἠθέλησε συνυπευθύνους τοὺς ἐντοπίους ἀγάδας, καὶ συγκαλέσας αὐτοὺς ἐν ἰδίῳ συμβουλίῳ, ὑπεκρίθη τὸν μέτριον ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοσούτων θανατώσεων. «Διὰ τὴν ἀσφάλειαν, εἶπε, τῆς »νήσου θεωρῶ ἐπαρκοῦσαν μόνην τὴν σφαγὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου, »τῶν μητροπολιτῶν καὶ τῶν ἐγκριτωτέρων». Ἀλλ' οἱ ἐπίσης κακότροποι καὶ θηριώδεις ἀγάδες προέβησαν καὶ πέραν τοῦ καταλόγου, ἀντιπροτείνοντες τὴν ἀνάγκην τῆς σφαγῆς παντὸς ἔτι καὶ ἐκ τῶν κοινοτέρων ἀνθρώπων, ἔχοντος περιουσίαν, ἢ παιδείαν, ἢ ἐπιρροὴν οἱανδήτινα, καὶ ὑπόπτου ἑπομένως καθισταμένου. Οὐσιωδῶς ἐθεώρουν ἁρμοδίαν τὴν εὐκαιρίαν καὶ οὗτοι, ἵνα λάβωσι διὰ μικρῶν τὰς δημοπρατηθησομένας κτήσεις τούτων καὶ ἐκείνων. Ἐπιμένοντος δὲ πονήρως τοῦ μουτεσελήμου ἐπὶ τῇ ἀνωφελεῖ σφαγῇ τῶν πολλῶν, ὡς δυναμένῃ προκαλέσαι τὴν ἔνοπλον διαταραχὴν τοῦ τόπου, οἱ ἀγάδες ἠπείλησαν μάλιστα τοῦτον, ὡς ἀναδεχόμενον εὐθύνην βαρεῖαν ἀπέναντι τῆς διαταγῆς τοῦ σουλτάνου.

Οὕτως ἐδείχθη ὁ Κιουτσοὺκ Μεχεμὲτ πειθόμενος διὰ τὴν ἐκτέλεσιν ὁλοκλήρου τοῦ καταλόγου, ἀλλὰ ἀναθέτων εἰς τοὺς ἀγάδας τὴν εὐθύνην ἐν πάσῃ ἐναντίᾳ περιστάσει. Ἐξέδοτο δ' ἀμέσως διακήρυξιν, κοινοποιηθεῖσαν εἰς ὅλας τὰς πόλεις, κωμοπόλεις καὶ χωρία, δι' ἧς ἀνήγγειλεν, ὅτι ὁ σουλτάνος, μετὰ πλείστης ὅσης εὐχαριστήσεως ἰδὼν τὴν προθυμίαν τῶν ῥαγιάδων εἰς τὴν παράδοσιν τῶν ὅπλων, διέταξεν αὐστηρῶς, ἵνα ἀπολαμβάνωσιν, ὡς πιστοὶ, οὗτοι πᾶσαν τῶν ἐπιτοπίων ἀρχῶν προστασίαν ἐπὶ τῆς ζωῆς, τῆς τιμῆς καὶ τῆς

περιουσίας αὐτῶν· ἐνταυτῷ δὲ ἠπείλει τὰς αὐστηροτέρας τιμωρίας κατὰ παντὸς τολμήσοντος, τυχὸν, τὴν ἐλαχίστην ἐνόχλησιν ἢ βλάβην οἱουδήτινος τῶν πιστῶν αὐτῶν ραγιάδων τοῦ σουλτάνου. Μάλιστα δὲ, μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς διακηρύξεως ταύτης, ἐφρόντισεν, ἵνα τιμωρήσῃ καὶ Τούρκους τινὰς διὰ μικρὰς κατὰ τῶν Χριστιανῶν πράξεις, ὅπως ἀφαιρέσῃ οὕτω πᾶσαν ὑπόνοιαν περὶ τῆς ἀληθείας, ὅσων ἔγραφε καὶ ὑπισχνεῖτο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ συνεκάλεσεν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ὅλους γενικῶς τοὺς ἀρχιερεῖς, ἡγουμένους καὶ προεστῶτας τῶν ἐπαρχιῶν, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅπως γίνωσι κοιναὶ πρὸς τὴν πύλην ἀναφοραὶ, εὐχαριστήριοι μὲν διὰ τὰς ἀγαθὰς διαθέσεις αὐτῆς ὑπὲρ τῶν ραγιάδων, διαβεβαιοῦσαι δὲ τὴν ἀκλόνητον πίστιν καὶ ὑποταγὴν τούτων πρὸς τὸν σουλτάνον, τὸν νόμιμον αὐτῶν κυριάρχην.

Διὰ τοιούτου τρόπου δολίου ἐξηπάτησε τοὺς πάντας συνελθόντας ἐν τῇ Λευκοσίᾳ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἰουνίου· ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ συνήθως λαμβάνοντες ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν μέρος εἰς τοιαύτας συνελεύσεις. Ἐναπελείποντο ὅμως οἱ λοιποὶ ἐκ τῶν σεσημειωμένων ἐν τῷ καταλόγῳ, ὅσοι, ὡς ἐκ τοῦ ὅλως ἰδιωτικοῦ βίου ἑαυτῶν, οὐκ ἠδύναντο προσκληθῆναι εἰς τὴν συνέλευσιν ἄνευ ὑπονοίας. Διὰ τοῦτο ἐν ὡρισμένῃ ἡμέρᾳ τῆς 12 ἰουνίου ἔφθασαν εἰς τὸν τόπον τῆς διαμονῆς ἑκάστου ἀπεσταλμένοι τοῦ Κιουτσοὺκ Μεχεμὲτ μετὰ δυνάμεως στρατιωτικῆς, καὶ οὗτοι συνέλαβον ὅλους ἀγρεύσαντες ἐντὸς τῶν ἱερῶν ναῶν τῇ πρωΐᾳ, τελουμένης τῆς θείας λειτουργίας· (ἦτο ἡ 12 ἰουνίου ἡμέρα κυριακή·) σφραγίσαντες δὲ τὰς οἰκίας, τὰς ἀποθήκας καὶ τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα αὐτῶν μέχρι δευτέρας δῆθεν διαταγῆς, τὰς μὲν συζύγους καὶ τὰ τέκνα τούτων ἐκβαλόντες ἐγκατέλειψαν κατὰ τὰς ὁδοὺς ἐν ἀπορίᾳ καὶ ἀμηχανίᾳ ἐσχάτῃ, αὐτοὺς δὲ ἀπήγαγον σιδηροδεσμίους εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Μόνοι δεκαὲξ ἀπέφυγον τὴν σύλληψιν ἕνεκα περιστάσεων διαφόρων· καὶ ἐντεῦθεν τετρακόσιοι ἑβδομήκοντα ἐρρίφθησαν ἐν ταῖς φυλακαῖς ἐκ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῷ καταλόγῳ ἀναφερομένων. Συνεπῶς δὲ, συγκαλεσθέντων ὅλων τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἐπισήμων Τούρκων παρὰ τῷ μουτεσελήμῃ, ἀνεγνώσθη ἐπὶ τὸ τυπικώτερον ἡ κατὰ τῶν δυστυχῶν τούτων ἀπόφασις τοῦ σουλτάνου, καὶ διετάγη ἡ ἐκτέλεσις.

Ἔμελλεν οὕτως, ἵνα μεταβληθῇ ὡσαύτως εἰς σφαγεῖον ἀνθρώπων καὶ ἡ πόλις τῆς Λευκοσίας. Ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ διοικητηρίου καὶ κα-

τὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ἀπηγχονίσθη ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς καὶ ἐκαρατομήθησαν οἱ τρεῖς μητροπολῖται, ὁ Πάφου, ὁ Κυτίου καὶ ὁ Κυρηνίας, μετὰ τῶν λοιπῶν ἀνωτέρων κληρικῶν, τεθείσης τῆς κεφαλῆς ἑκάστου ὑπὸ τὰ ὀπίσθια μέρη τοῦ πτώματος. Τῇ ἐπιούσῃ ἐκαρατομήθησαν ὅλοι οἱ ἄλλοι, ἐκτὸς τριάκοντα ἓξ, τῆς δευτερευούσης τάξεως προσώπων, ἐξομωσάντων δι' ἀδυναμίαν χαρακτῆρος. Οὐ μόνον δὲ ἔσφαττον οἱ βάρβαροι, ἀλλὰ καὶ μεληδὸν πολλοὺς κατέκοπτον. Μόνοι δ' ἐπέζησαν ἐκ τῶν ὁπωσοῦν διαφερόντων Κυπρίων, ὅσοι ἐκρύβησαν καὶ ἐδραπέτευσαν ἐκ τῆς νήσου διὰ τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς συνδρομῆς προξένων τινῶν, καὶ μάλιστα τοῦ τῆς Γαλλίας Μεκένη· Ὅλων τῶν ἀπαγχονισθέντων, σφαγέντων καὶ κατακρεουργηθέντων ἡ κινητὴ καὶ ἀκίνητος περιουσία, ὅλων τῶν μοναστηρίων τὰ ἱερὰ καὶ λοιπὰ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ σκεύη, μεγάλης ὄντα ἀξίας, ἐδημεύθησαν πρὸς ὄφελος τῆς πύλης, ἐδημοπρατήθησαν πρὸς πλουτισμὸν τῶν ἐνεργησάντων τὴν ἐκποίησιν αὐτῶν, καὶ εἰς τῶν ἐντοπίων ἀγάδων τὴν κυριότητα περιῆλθον τὰ ἀκίνητα. Ἐγένετο, ὅ,τι ἐπεθύμουν οὗτοι. Ἀμέτοχος δὲ μεγάλων ὠφελειῶν οὐκ ἔμεινε καὶ ὁ τὰ μέγιστα συντελέσας εἰς τὴν θανάτωσιν τοσούτων ἀθῴων Λαπιέρ. Κατὰ τὰς δύο μάλιστα ἀποφράδας τοῦ ἰουνίου ἡμέρας τῶν σφαγῶν παρετηρήθη οὗτος ὁ ὀνόματι Χριστιανὸς συμπεριπατῶν μετὰ τοῦ πράγματι Μωχαμεθανοῦ Κιουτσοὺκ Μεχεμὲτ πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ διοικητηρίου, τὸ βλέπον εἰς τὴν πλατεῖαν, ὅπου, ὡς εἴπομεν, αἱ καρατομίαι ἐνηργοῦντο, καὶ οἱ ὀδυρμοὶ τοσούτων θυομένων ἀθῴων ἠκούοντο.

Μετὰ τὴν σφαγὴν καὶ τὴν δήμευσιν τῆς περιουσίας οὐ μόνον τῶν σφαγέντων, ἀλλὰ καὶ τῶν διασωθέντων δεκαὲξ, εἵπετο, πρὸς ἐκτέλεσιν πλήρη τῆς ἀπανθρώπου διαταγῆς τοῦ βαρβάρου Μαχμοὺτ, ἡ αἰχμαλωσία καὶ ἡ ἐξανδραπόδισις τῶν συζύγων καὶ τέκνων· αὕτη ὅμως ἐπραγματοποιήθη ἐν μέρει διὰ τῆς μεσιτείας τῶν κληθέντων εἰς τὰ πράγματα Χριστιανῶν καὶ κατόπιν ἀδρᾶς πληρωμῆς ἑνὸς ἑκατομμυρίου, εἰσπραχθέντος διὰ φόρου ἐπιβληθέντος κατὰ κεφαλὴν ἐφ' ὅλων τῶν ἀῤῥένων κατοίκων τῆς νήσου. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀμοιβὴ τῆς ὑποταγῆς καὶ εὐπειθείας τῶν Χριστιανῶν τῆς Κύπρου πρὸς τὸν Τοῦρκον σουλτάνον.

Καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα ἡ τοιαύτη μιαιφόνος καὶ ἀνοσιοῦργος βαρβαρότης ὑφίσταται ἔτι ἐν πολιτικῷ σώματι, καὶ προστατεύεται μάλιν

στα πρὸς αἶσχος τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀπέναντι δὲ τῆς πραγματικότητος αὐτῆς, ἐρωτῶμεν καὶ ἤδη, ποῦ ὁ χριστιανισμὸς μένει, καὶ εἰς τί ὁ πολιτισμός, ὁ τόσῳ περιβόητος πολιτισμὸς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, χρησιμεύει; Ὅταν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ οὔτε δίκαιον οὔτε ἄδικον ὑπάρχῃ, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν πραγμάτων· ὅταν ἡ δύναμις, ἡ πολιτικὴ καὶ τὸ συμφέρον ἀντικαθιστῶσι καὶ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Μωχαμεθανοῖς, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην, τίς τότε μεσολαβεῖ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο;

Τὰς αὐτὰς καὶ χείρονας τῶν ἐν Σμύρνῃ καὶ Κύπρῳ μιαιφονίας καὶ ἀνοσιουργίας διεπράξαντο οἱ βάρβαροι πανταχοῦ· ἀντὶ δὲ πάσης ἄλλης εἰκόνα περιληπτικὴν τούτων παρουσιάζουσι τὰ παθήματα τῶν Ἑλλήνων τῆς κατὰ τὸ Ἰκάριον πέλαγος νήσου Κῶ, ὅπου καὶ φόνοι μερικοὶ καὶ σφαγαὶ πλεῖσται ἀνδρῶν, καὶ ἁρπαγαὶ περιουσιῶν, καὶ γυμνώσεις οἰκιῶν, καὶ βεβηλώσεις ναῶν, καὶ ἐμπαιγμοὶ ἱερῶν, καὶ ἀτιμώσεις γυναικῶν καὶ πάνθ' ὅσα ἂν εἴπῃ τις κακὰ ἐπηνέχθησαν κατὰ τῆς κεφαλῆς τῶν Κῴων. Ὁπόσοι δὲ ἠριθμοῦντο οἱ ὅλοι Κῷοι, οἱ ὕποπτοι δῆθεν θεωρηθέντες πρὸς ἐπανάστασιν; Μόλις ἑξακισχίλιοι πρὸς δωδεκακισχιλίους κατοίκους Τούρκους, καὶ οὗτοι εἰς ἓξ διεσπαρμένοι μέρη, τὴν ὁμώνυμον χώραν καὶ τὰ χωρία Κέφαλον, Ἀντιμάχειαν, Πηλεῖον, Ἀσφενδιὸν καὶ Κερμετήν. Ἐκτὸς δὲ τούτου, κειμένη ἀπέναντι τῆς πόλεως Ἁλικαρνασσοῦ (Βουδροὺμ) ἡ νῆσος αὕτη, οὐδόλως ἀπετόλμα, καὶ ἂν ἔφερεν ἀντὶ τῶν ὀλίγων, ἠθικῶς καταβεβλημένων, ἀόπλων καὶ ἐλεεινῶν, πολυπλάσιον πληθυσμὸν Ἑλλήνων ἀνεπτυγμένων καὶ ἁρμοδίων πρὸς πόλεμον. Οὐδὲν ἄρα ἄλλο, ἢ μόνον ἡ ἀγριότης καὶ ἡ ῥοπὴ τῶν βαρβάρων πρὸς τὴν μιαιφονίαν, τὴν ἁρπαγὴν καὶ πᾶσαν βιαιοπραγίαν ἔφερε καὶ εἰς τὴν μικρὰν αὐτὴν νῆσον τὰ δυστυχήματα, ὧν τὴν ἀκριβῆ εἰκόνα ἠδύναντο μόλις γράψαι αὐτὰ τὰ τέκνα τῆς ἰδίας Ἀπελλῆς καὶ Φιλήτας, ἐὰν ὑπῆρχον.

Μόλις ἀπηλλάγη τῶν μεγάλων δεινῶν καὶ τοῦ τρόμου ἡ πόλις τῆς Σμύρνης, διορισθέντος τοῦ ἐκεῖ στρατοῦ κατὰ τῆς Σάμου· ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο ἐγένετο καὶ οὕτως, ἢ μόνον μεταφορὰ δεινῶν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς ἄλλον τόπον. Ἀπελθόντες οἱ κακοῦργοι οὗτοι εἰς τὸ Κουσάτασι, ὅπου καὶ ἕτερα διὰ τὴν Σάμον κατεβιβάσθησαν ἀσιανὰ στρατεύματα ὁμοίας ποιότητος, κατηφάνισαν διὰ παντὸς εἴδους κακοπραγιῶν τὰ πέριξ χωρία, λεηλατοῦντες ταῦτα, σφάττοντες τοὺς τυ-

χόντας καὶ ἀτιμάζοντες τὰς γυναῖκας. Κατόπιν ἐπεχείρησαν καὶ ἐν τῇ πόλει τοῦ Κουσάτασι, ὅπως ἀνανεώσωσι τὰς σκηνὰς τῆς Σμύρνης, ὑβρίζοντες, δέροντες τοὺς Χριστιανοὺς κατοίκους καὶ μυρίας πρὸς διαταραχὴν ἀφορμὰς προκαλοῦντες. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Σάμου Ἐλέζογλους, μὴ ὑποφέρων τὴν τοιαύτην διαγωγὴν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ἠθέλησεν, ὅπως περιορίσῃ τοῦτον ἀπὸ τῆς ἀταξίας καὶ τῶν κακοπραγιῶν, καὶ πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν ἄλλων ἐκαρατόμησεν ἕνα Τοῦρκον φονεύσαντα ἕνα Ἕλληνα ἐκ τῶν κατοίκων. Διὰ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν, καίτοι τόσῳ δικαίαν, οἱ βάρβαροι ἤρξαντο γογγύζειν καὶ ἀπειλεῖν κατὰ τοῦ Ἐλέζογλου· οἱ δ' ἔμφοβοι Ἕλληνες κάτοικοι, βλέποντες τήν τε ἐξαγρίωσιν καὶ τὴν τάσιν αὐτῶν, ἄλλοι ἀπεδίδρασκον εἰς τὰς ἐλευθέρας νήσους τοῦ Αἰγαίου, καὶ οἱ πλείους ἔμενον ἔγκλειστοι ἐν ταῖς οἰκίαις, ὅπως ἀποφύγωσι πᾶσαν ἀφορμὴν κακοῦ, «ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὀργὴ Κυρίου». Ἀλλ' οἱ δυστυχεῖς μάτην ἤλπισαν! Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἷς τῶν Ἑλλήνων, ἀπορῶν τροφῆς, ἐξῆλθεν ἀπηλπισμένος, ἵνα προμηθευθῇ τοιαύτην. Καθ' ὁδὸν ἠπήντησαν τοῦτον τρεῖς Τοῦρκοι, ἐξ ὧν ὁ εἷς ἐπυροβόλησε κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπέτυχε. Ἀμέσως ὁ Ἕλλην πεσὼν ἐπάνω τούτου, ἥρπασεν ἀπὸ τῆς μέσης αὐτοῦ τὸ ἕτερον πυροβόλιον καὶ ἔρριψε νεκρὸν τοῦτον. Τότε οἱ λοιποὶ δύο μὴ ἐκδικηθέντες εὐθὺς, ἔφυγον φωνάζοντες «*Οἱ ἄπιστοι φονεύουσι τοὺς πιστούς!!*» Ἤρκεσε δ' ἡ φωνὴ αὕτη, ὅπως ζήλῳ μουσουλμανικῷ κινηθῶσιν ὁμοθυμαδὸν οἱ βάρβαροι, συντρίβοντες τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν καὶ ἐργαστηρίων, διαρπάζοντες πάντα, φονεύοντες τοὺς τυχόντας, ἀνδραποδίζοντες τὰς γυναῖκας καὶ πυρπολοῦντες τὴν πόλιν, ἧς μόλις ἐσώθη ἓν μέρος.

Τοιαύτης ἔλαχον τύχης καὶ οἱ Ἕλληνες τοῦ τόπου τούτου. Τίνι δὲ τρόπῳ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει τουρκικὴ ἀρχὴ ἐξεδικήθη τοὺς κακούργους; Ἀντ' αὐτῶν ἐθεώρησεν ὑπαίτιον τὸν φρόνιμον Ἐλέζογλουν, ὡς ἐρεθίσαντα δῆθεν τοὺς πιστοὺς διὰ τῆς καταδίκης τοῦ φονέως Τούρκου, καὶ μετέθεσεν αὐτὸν εἰς τὴν Χίον. Βεβαίως, ὅταν ἡ ἐξουσία πρώτη κατέστρεφεν ἀπ' εὐθείας τούτους καὶ ἐκείνους ἐκ τῶν ὑπηκόων αὐτῆς, σφάττουσα καὶ δημεύουσα, ἤτοι ἐπισήμως διαρπάζουσα, εἵπετο, ὅπως ἐναβρύνηται καὶ εὐχαριστῆται βλέπουσα τὸν βάρβαρον ὄχλον ἀκολουθοῦντα τὸ παράδειγμα ἑαυτῆς διὰ πάσης ἀνοσιουργίας καὶ κακώσεως. Ποῦ μένει δὲ ἡ ἐν τῇ Λήμνῳ ἀπαγχόνισις τῶν ἱερέων παρὰ τὸν λιμένα; Τίς διηγήσεται τὰς ἐδῶ τραγικὰς σκηνὰς

τῶν πολυειδῶν βασανισμῶν, τὰς ἐκεῖ παντοδαπὰς ἀγγαρείας, τὰς ἀπανταχοῦ δημεύσεις καὶ τὴν σφαγὴν χιλίων περίπου Ἑλλήνων τῆς Θάσου, ἐνεργηθεῖσαν κατὰ διαταγὴν τοῦ τότε ἐδρεύοντος ἐν τῇ Λήμνῳ Καρᾶ-πασσᾶ ; (α).

Ἀναμιμνήσκομεν ὅμως τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν, ὅτι αἱ κατὰ τὴν Τουρκίαν σφαγαὶ καὶ τὰ δυστυχήματα τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁμοδόξων τὸ ἔργον εἰσὶ χρόνου μακροῦ, ἰδίας ὅλως σπουδῆς καὶ περιγραφῆς. Μεθ' ὅσα ἂν ἐγράψαμεν καὶ γράψωμεν, περίληψιν μόνην δίδομεν καὶ δώσομεν περὶ τούτων, ὡς ἀπείρων ὄντων καὶ ἀγνώστων τῶν πλειόνων. Τίς οἶδε καὶ τὴν γενικότητα αὐτὴν, πολλῷ δὴ μᾶλλον τὴν λεπτομέρειαν τῶν γενομένων ἐν τοῖς ἐνδοτέροις καὶ ταῖς ἀπωτάταις γωνίαις τοῦ εὐρυχώρου καὶ ἐπὶ τοσοῦτον δυσκοινωνήτου τουρκικοῦ κράτους, ἐν ᾧ χρόνῳ ἀγνοεῖται κυρίως ἡ ἀκρίβεια καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν συμβάντων ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ταῖς ἄλλαις παραλίαις πόλεσι καὶ τόποις ; Οὐδεμιᾶς ὑπαρχούσης τότε δημοσιογραφίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἔστω καὶ ἀνελευθέρας καὶ περιωρισμένης· οὐδεμιᾶς γινομένης δημοσιεύσεως συστηματικῆς τῶν πεπραγμένων, ἔπεται, ὅτι πᾶσα γνῶσις εἰδικὴ καὶ πᾶσα ἀκρίβεια τούτων ᾖχοντο, καθ' ὅσον οὐδ' ὁ τύπος τῆς Εὐρώπης ἐγνώριζεν, ὅ,τι ἐδημοσίευε, κατὰ μέγα δὲ μέρος, ἢ καὶ ὅλως, παρεμόρφωνε τὰ πράγματα ἐκ προθέσεως πολιτικῆς, ἢ ἐμετρίαζε τὰ γινόμενα, ἢ ἐσιώπα. Παρὰ δὲ ταῦτα πάντα ἡ θυελλώδης καταστροφὴ καὶ ὁ διασκορπισμὸς τοῦ ἀνθηροτέρου καὶ πολυπειροτέρου μέρους, ἡ ἀνησυχία, ἡ μόνωσις καὶ ἡ ταπεινωτικὴ μέχρις ἀποκτηνώσεως κατάστασις τῶν ἐξ ἀνάγκης ἀμετακινήτων, ἀφῆρεσαν πᾶν μέσον σημειώσεων ἢ καὶ ἀναμνήσεων ἰδιωτικῶν, οὐδ' ἔσχον τὸ θέλγητρον εἰς ἀλληλογραφίας, δι' ὧν διεσώζετο ἂν παρὰ τὴν πολλὴν γενικότητα καὶ πολλὴ λεπτομέρεια.

Ὑπελόγισάν τινες εἰς δεκακισχίλια τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει θύματα. Ἀλλ' ἡμεῖς οὔτε περὶ αὐτῶν, οὔτε περὶ τῶν καθ' ὅλην τὴν τουρκικὴν ἐπικράτειαν θυμάτων τοῦ δημίου καὶ τοῦ ὄχλου ἀναδεχόμεθα ὡρισμένον ὁπωσδήποτε ὑπολογισμὸν διὰ τοὺς ῥηθέντας λόγους. Τὸ αὐτὸ ἐννοοῦμεν καὶ διὰ τὰς «οὐκ ἀριθμητὰς» τῳόντι ὑλικὰς ζημίας τῶν τε παθόντων καὶ τῶν δραπετευσάντων, ἢ μή. Ἀλλ' ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὸ ποσὸν, καὶ μόνον λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸ ποιὸν, θεωροῦμεν ἀδιστάκτως ἀκαταλόγιστον τὴν γενομένην χύσιν

τοῦ αἵματος, ὡς τοῦ πολυτιμοτέρου τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας τῶν μὴ δυνηθέντων ἐπαναστατῆσαι τόπων.

Ἐκ τῶν δύο ἄρα κηρυχθέντων πολέμων, τοῦ μὲν ἐπαναστατικοῦ, ἤτοι μέρους τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν ἐνόπλων Τούρκων, τοῦ δὲ κυβερνητικοῦ, ἤτοι τοῦ σουλτάνου καθ' ὅλων τῶν ἀόπλων Ἑλλήνων, ὀλεθριώτερος ἐγένετο ὁ δεύτερος, ἐφ' ὅσον ὠπισθοδρόμησεν ὑπερμέτρως καὶ εἰς κατάστασιν ἀποζωώσεως ἤγαγε τοὺς λαούς, ἀπορφανωθέντας καὶ τῶν ἱκανωτέρων προσώπων καὶ τῶν μᾶλλον ἢ ἧττον ζωογόνων ἐλπίδων.

———

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ.

(Συνέχεια τῶν Πελοποννησιακῶν (α).

Καὶ οἱ ἄλλοι ἔκ τινων φρουρίων καὶ ἰδίως οἱ Τοῦρκοι τῆς Τριπόλεως συνεχῶς ἐξερχόμενοι συνέλεγον τροφὰς ἐκ τῶν πεδινῶν χωρίων, καὶ πολλάκις ἐξηγόραζον ταύτας διὰ θυσίας μικρᾶς ἢ μεγάλης. Τοιοῦτό τι συνέβη μακρὰν τῆς Τριπόλεως ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν κατὰ τὸ Πιαλὶ, ὅπου ὁ Νικήτας, καίτοι μετὰ ὀλίγων εὑρεθεὶς, προσέβαλεν αὐτοὺς, καὶ ἔκτοτε τὴν φήμην τοῦ ἀνδρείου ἔλαβεν, ὡς τολμῶν ἐν τῇ πεδιάδι κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἱππευόντων.

Κυριευούσης μεγάλης ἐλλείψεως μολύβδου, ἐπέμφθησαν τῇ 9 μαΐου ἐκ τῶν Βερβένων ὅ,τε Νικήτας, Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης, Ἰωάννης Κολοκοτρώνης, Κονδάκης καὶ Ἀνδρέας Ζαχαρόπουλος μετὰ τριακοσίων περίπου στρατιωτῶν, ὅπως ἀφαιρέσωσι τὴν καλύπτουσαν τὸν ἐν Ἄργει τουρκικὸν «μεδρεσὲν» μολυβδίνην στέγην. Οὕτως ἔπραξαν καὶ οἱ ἐν Πάτραις κατὰ τὴν κίνησιν τῆς ἐπαναστάσεως, γυμνώσαντες τὸ ἐκεῖ μολυβδοσκεπὲς τουρκικὸν τέμενος. Κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ἔτυχον ἔξω τοῦ Ἄργους ἱκανοὶ ἱππεῖς ἐκ τῶν ἐν Ναυπλίᾳ Τούρκων, ὡς μόνων ἤδη φυλαττομένων παρὰ τοῦ Δημητρίου Τσόκρη τῶν μυλώνων τῆς Λερναίας λίμνης· ἀλλὰ πολεμήσαντες τούτους οἱ ἐκ τῶν Βερβένων καταβάντες ἐξεδίωξαν· εὑρόντες δὲ ἐν τῇ πόλει ὑπὲρ τὰ διακόσια πτώματα ἄταφα ἔχωσαν, καὶ ἀφελόντες τὸν μόλυβδον ἀνεχώρησαν.

Ὁ δὲ Κεχαγιᾶ βεγῆς, ἅμα εἰσελθὼν ἐν τῇ Τριπόλει, προσήγαγεν ἐνώπιον αὐτοῦ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους, ὡμίλησε πρὸς αὐτοὺς διὰ πολλῆς μετριότητος, ὑπεσχέθη ἀμνηστείαν πλήρη τῶν γεγενημένων, καὶ προέτρεψε τούτους, ὅπως γράψωσι καὶ συμβουλεύσωσι τοῖς ἔξω περὶ τῆς ἐπανόδου αὐτῶν εἰς τὴν ὑποταγὴν ὑπὸ τὸν αὐτὸν ὅρον τῆς ἀμνηστείας. Εἴκοσιν ἀπεστάλησαν κομισταὶ γραμμάτων τοιούτων εἰς τὰς ἐπαρχίας, καὶ οὐδὲ ἕνα εἶδεν ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς ἐπιστρέψαντα. Μόναι γυναῖκές τινες ἐκ τῶν Τσιπιανῶν προσῆλθον προτείνασαι τὴν περὶ ὑποταγῆς θέλησιν τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν· καὶ μόνοι τινες ἐκ τῶν πεδινῶν χωρίων, ὡς τοῦ Σάγκα, κεκυριευμένοι οὐ-

σιωδῶς ὑπὸ πανικοῦ φόβου, ἔκλιναν ὑποταγῆς αὐχένα. Αὐτοὺς ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς περιεποιήθη ἐκ παντὸς τρόπου, καὶ τιμὰς προσέτι ἀπέδωκε. Ἀλλ', ἵνα μὴ ἀπασχολῆται ἀπὸ τῶν κυρίων πολεμικῶν ἐργασιῶν, ἀνέθεσε τὰ περὶ τούτου πρός τινα τῶν Ἀλβανῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ Γιάχου Δέμνη, καὶ οὗτος ἐπίσης, ὡς καὶ ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς, «ἀνεμώλια βάζων» ὑπισχνεῖτο ἑαυτὸν τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ προκρίτοις ὡς τὸν ἐγγυητὴν τῆς πιστῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἀμνηστείας, ἣν ἀνεδέχθη ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς ἐν ὀνόματι τοῦ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶ. Ἀλλ' ἂν αἱ τοιαῦται ἀπόπειραι ἦσαν καθαρὰ κωμῳδία, τὰ πολεμικὰ ὅμως ἔργα διέφερον, ὡς ὑποκείμενα εἰς προσεχῆ τινα κρίσιν.

Διαλυθέντος, ὡς γνωστὸν, τοῦ ἐν Βαλτετσίῳ στρατοῦ τῇ 24 ἀπριλίου, ἱκανοὶ ἀπὸ διαφόρων ἐπαρχιῶν συνήχθησαν ἔνοπλοι ἐν Μεγαλοπόλει, ἡ δὲ Πιάνα καὶ τὸ Χρυσοβίτσιον ἐνισχύθησαν διὰ χιλίων διακοσίων Γορτυνίων. Αὐτῶν ἡγοῦντο κατὰ διαταγὴν τοῦ Κολοκοτρώνου, ὡς ἀρχιστρατήγου ἤδη τῆς ἐπαρχίας, ὁ Δημήτριος Πλαπούτας ἐν Πιάνῃ καὶ ὁ Ἀνδρέας Παπαδιαμαντόπουλος ἐν Χρυσοβιτσίῳ, ὁ πρῶτος ἐξ ἐπαγγέλματος στρατιωτικὸς καὶ ἱκανότητος πολλῆς, ὁ δεύτερος μεγάλον πνέων ἐνθουσιασμὸν καὶ πλείστην δεικνύων φιλοτιμίαν. Ὡσαύτως ἐνισχύθη καὶ τὸ Λεβίδιον διὰ τῆς προσθήκης ἱκανῶν ὅπλων τῆς Ἀχαΐας ὑπὸ τὸν Ζαήμην, Κανακάρην καὶ ἄλλους. Ἀδύνατοι οὗτοι πρὸς συγκρότησιν πολιορκίας νέας τῶν Πατρῶν μετὰ τὰ συμβάντα τῆς 3 ἀπριλίου, συνέδραμον τὴν τῆς Τριπόλεως, καθ' ἣς ὁ περὶ τῶν ὅλων ἀγὼν συνεκεντροῦτο.

Ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ἐντόπιοι Τοῦρκοι, νικηταὶ ὡσεπιτοπλεῖστον καὶ μεγάλαυχοι διὰ τοῦτο, ἐνεψυχώθησαν ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς ἐπελθούσης βοηθείας, καὶ τετελεσμένον τὸ πᾶν ἐθεώρουν διὰ πρώτης γενικῆς μάχης. Δίκαιον δ' εἶχον μέγα, ἀναμιμνησκόμενοι καὶ ὡς ἀναπόφευκτον παραδεχόμενοι ἤδη τὴν κρίσιν, ἣν οἱ πατέρες αὐτῶν ἐκέρδησαν κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1769, στρατοπεδεύσαντες ἐν τῷ Σινάγῳ τῆς Μεγαλοπόλεως. Ὅταν μόνοι ἐνίκων πρὶν καὶ ἐν τῇ Γόρτυνι καὶ ἐν τῇ Πιάνῃ καὶ ἐν τῇ Βλαχοκερασιᾷ καὶ ἐν τῷ Βαλτετσίῳ, κατὰ πάντα ἐδικαιοῦντο λόγον πειθόμενοι περὶ τῆς προσεχεστάτης γενικῆς καταστροφῆς τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε εἶχον ἤδη καὶ ἀνωτέραν δύναμιν καὶ ἀρχηγὸν ἄξιον, οἷος διεκρίνετο ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς.

Ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Βερβένων γενομένης συσκέψεως περὶ τῶν λητέων μέτρων, ἐνεκρίθη ἡ κατάληψις τῆς θέσεως Ζελίου, καὶ πρὸς

τοῦτο ἐκινήθη ὁ Κυριακούλης μετὰ τοῦ Σαλαφατίνου. Καθ' ὁδὸν ἀπαντᾷ οὗτος ἐν τῷ χωρίῳ τῆς Βαρβίτσης τὸν Ἠλίαν μετὰ ἑκατὸν πεντήκοντα Λακώνων καὶ διακοσίων πεντήκοντα Μεσσηνίων ὑπὸ τὸν Κεφάλαν καὶ Παπατσώνην. Ἐκεῖ ἔλαβον ἀμφότεροι γράμμα τοῦ Κολοκοτρώνου, δι' οὗ ὡδηγοῦντο, ἵνα ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ Βαλτέτσιον, ὡς τὴν μόνην κατάλληλον θέσιν διὰ τὴν προσεχῆ γενικὴν μάχην. Τὴν ἰδέαν αὐτὴν ἀπέκρουσεν ὁ Κυριακούλης παρατηρῶν, ὅτι οὐδόλως συμφέρει ἡ ἐκ νέου τοποθέτησις τῶν Ἑλλήνων ἐκεῖ, ὅπου ἐνικήθησαν πρὸ ὀλίγου· ὁ Ἠλίας ἐξ ἐναντίας παρεδέχθη ταύτην ὡς τὴν ἀρίστην· ἀπὸ λόγου δ' εἰς λόγον προεχώρησαν θεῖος καὶ ἀδελφιδοῦς μέχρι διενέξεως φορτικῆς, καὶ ὁ Ἠλίας, ἄκοντος τοῦ Κυριακούλου, μετέβη εἰς τὸ Βαλτέτσιον, ὅπου ἤρξατο εὐθὺς τῆς ἀνεγέρσεως ἑνὸς δι' ἑαυτὸν προμαχῶνος. Κατόπι δὲ τούτου ἀπῆλθεν ἐκεῖ καὶ ὁ Κυριακούλης, ὡς μὴ ἐγκαταλιμπάνων μόνον τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, δι' οὓς ἄλλοτε θέλομεν εἰπεῖν λόγους· καὶ οὕτω, παραδεχθέντος κοινῶς τοῦ σχεδίου τοῦ Κολοκοτρώνου, συνεκεντρώθησαν εὐθὺς μετ' αὐτῶν καὶ ὁ Πέτροβας, Κεφάλας, Παπατσώνης, Νικήτας Φλέσσας (ἀδελφὸς τοῦ Δικαίου), Ἰωάννης Μαυρομιχάλης (δεκαεπταετὴς ὤν), Βουραῖοι, Ἀντώνιος Τουρκολέκας, Ἰωάννης Κατσανὸς (ἀδελφὸς τοῦ Σαλαφατίνου), Ἀθανάσιος Σώρης καὶ Κυριακός. Ἡ δύναμις αὐτῶν συνίστατο ἐξ ὀκτακοσίων τεσσαράκοντα πέντε· ἡγεῖτο δὲ πάντων ὁ Κυριακούλης.

Ἀπελθὼν τότε ἐκ τοῦ Χρυσοβιτσίου ὁ Κολοκοτρώνης εἰς τὸ Βαλτέτσιον, προέτεινεν ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ τὴν κατασκευὴν κλειστῶν προμαχώνων, προσέτι δὲ τὴν εἰς προμαχῶνα μεταποίησιν τῆς στέγης τῆς ἐντὸς τοῦ χωρίου ἐκκλησίας, καὶ τέλος τὴν κατάληψιν τῶν τριῶν περὶ τὸ χωρίον λόφων, ὡς ὑπερασπιζόντων τοῦτο. Ἐκεῖνοι δὲ οἱ μὲν δύο αὐτῶν δυτικοβορείως, λεγόμενοι ὁ μὲν, ὁ καὶ λιθώδης, Δουβρελέϊκα, ὁ δὲ Κατσικέϊκα· ὁ δὲ τρίτος ἀνατολικῶς, λεγόμενος Χωματοβοῦνι, ἦ λόφος τοῦ Παπαγιώργη· ἡ δ' ἐκκλησία ἐν τῷ κέντρῳ σχεδὸν τοῦ χωρίου. Ἀλλὰ παρετήρησάν τινες ὡς ἁρμοδιώτερον, ἵνα κλεισθῶσιν ἐντὸς τῶν οἰκιῶν τοῦ χωρίου, καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἀγανακτῶν ἀντιπαρετήρησε: «*Κάλλιο νὰ χωθῆτε μέσ' ς' τὰ πηγάδια.* »*Γιατὶ τῆς προάλλαις οἱ Τοῦρκοι ἐπῆραν ς'τὸ φτερὸ τοὺς Ἕλληνας;* »(ἐνθυμίζων τὸ συμβὰν τῆς 24 ἀπριλίου·) *γιατὶ δὲν εἶχαν κλειστὰ* »*ταπούρια. Ἐκεῖνο νὰ μᾶς γένῃ μάθημα τώρα. Ἂν κλεισθῆτε ς'* »*τὰ σπήτια, τὸ στράτευμα κομματιάζεται καὶ ἀδυνατίζει, γιατὶ τὰ*

»σπήτια εἶναι πολλὰ. Καὶ, ὅταν οἱ Τοῦρκοι τριγυρίσουσι τὸ χω»ριὸ καὶ πιάσουν τὰ καταρράχια (τοὺς λόφους), σεῖς τί θὰ κάμετε »τότε μέσ' ἀπ' τὰ σπήτια; Σᾶς λέγω λοιπὸν, νὰ πιάσετε τὰ κα»ταρράχια καὶ νὰ δυναμώσετε τὴν ἐκκλησία, γιατὶ ἀλλέως χα»νόμαστε. Ἐγὼ τότε σᾶς ἔρχομαι ἀπέξω ἰμτάτι, καὶ μὴ φοβώσα»στε· σᾶς πέρνω ς' τὸν λαιμό μου».

Εὐτυχῶς συνεφώνησαν ἐπὶ τῇ διατάξει ταύτῃ τοῦ Κολοκοτρώνου ὅ,τε Ἡλίας καὶ Κυριακούλης καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ λοιποὶ πάντες, καὶ οὕτως ἤρξαντο δραστηρίως ἐγείρειν τοὺς κλειστοὺς προμαχῶνας ἐκ λίθων, καὶ μόνας καταλαμβάνειν τὰς μεσημβρινὰς τοῦ χωρίου οἰκίας, διότι κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ὑπάρχει πεδιὰς ἄνευ γεωλόφου. Συγχρόνως τὰ ἐν Πιάνῃ, Χρυσοβιτσίῳ, Λεβιδίῳ καὶ Βερβένοις στρατόπεδα ὡδηγήθησαν, ὅπως δράμωσιν εἰς βοήθειαν, ὀψέποτε ἀκούσωσι τοῦ κρότου τῆς μάχης. Ἐπὶ δὲ τῆς Ἐπάνω Χρέπας τῶν Τρικορύφων ἐτέθη παρὰ τοῦ Κολοκοτρώνου σκοπιὰ, ὅπως ἀναγγείλῃ εὐθὺς διὰ πυρῶν συνθηματικῶν (α) τήν τε ἔξοδον καὶ διεύθυνσιν τῶν Τούρκων τῆς Τριπόλεως. Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης, ἀεικίνητος ὢν καὶ ἀκάματος, ἐν μὲν τῷ Βαλτετσίῳ ἐκοιμᾶτο, ἐν δὲ τῇ Πιάνῃ προεγεύετο καὶ ἐν τῷ Χρυσοβιτσίῳ ἐδείπνει.

Οἱ στρατιῶται τοῦ Βαλτετσίου ἦσαν ὡσεπιτοπολὺ μὲν Μεσσήνιοι, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον Λάκωνες, καὶ κατὰ τρίτον Μεγαλοπολῖται καὶ Ὀλύμπιοι· ἀλλ' ἡ κυριωτέρα βάσις ὑπῆρχον οἱ Λάκωνες, ἀρχηγοὶ καὶ στρατιῶται, ὑπὲρ τοὺς διακοσίους ἀριθμούμενοι. Ἐκ δὲ τῶν ὁπλαρχηγῶν κατέλαβον, ὁ μὲν Κυριακούλης καὶ Ἡλίας Μαυρομιχάλης τὸν πρῶτον καὶ κυριώτερον προμαχῶνα, ὃς ἦν ὁ τοῦ Χωματοβουνίου· ὁ δὲ Κεφάλας, Πέτροβας, Παπατσώνης, Ἰωάννης Μαυρομιχάλης καὶ Κυριακὸς τὸν δεύτερον ἐπὶ τοῦ ἄλλου λόφου δυτικῶς· ὁ δὲ Φλέσσας (καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἡλίας), ὁ Σώρης, Τουρκολέκας καὶ ἄλλοι, ὅλοι Μεγαλοπολῖται καὶ Ὀλύμπιοι, τὸν τρίτον· οἱ δὲ Βουραῖοι, Σαλαφατῖνος καὶ Κατσανὸς, (ἀξιωματικοὶ ὄντες τῶν Μαυρομιχαλῶν,) τὴν ἐκκλησίαν. Κατὰ τὴν θέσιν καὶ τὴν ἔκτασιν τοῦ προμαχῶνος προσδιωρίσθησαν πλείονες ἢ ὀλιγώτεροι στρατιῶται.

Ἡ μεγάλη ἐν Βαλτετσίῳ μάχη
(τῆς 12 μαΐου).

Ἀφ' ἑτέρου ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς ἐσχεδίασεν, ἵνα κινηθῇ κατὰ τοῦ Βαλτετσίου αὐτοῦ, καὶ καταστρέψῃ τὸ ἐκεῖ συγκεντρωθὲν ἐκ νέου ἑλληνικὸν σῶμα· μεταβαίνων δὲ ἀκολούθως εἰς τὰς Καλάμας, πρώτην ἐκβιάσῃ τὴν ὑποταγὴν τῆς Λακωνίας διὰ τοῦ πυρὸς καὶ διὰ παραχωρήσεων· συνεπῶ δ' οὕτω θεωρῶν τὴν ὑποταγὴν τῆς ὅλης Πελοποννήσου, ἅμα ὑποταγείσης τῆς Λακωνίας, προέθετο, ἵνα ἐπανέλθῃ ἐν τῇ Ἀρκαδίᾳ, κατασκηνώσῃ ἐν τῷ Σινάνῳ καὶ περαιώσῃ ἐκεῖ τὰ πάντα κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ 1769. Ἐπὶ τοιαύταις ἐλπίσιν ἠκονῶντο τὰ ξίφη καὶ τὰς μαχαίρας αὐτῶν οἱ Τοῦρκοι· ὡς ὄργανα δὲ παρὰ τῷ Κεχαγιᾷ βεγῇ, δι' ἣν εἶχον ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τοῦ τόπου, ἐνεκρίθησαν ὅ,τε Κιαμὴλ βεγῆς τῆς Κορίνθου, ὁ Ἀχμὲτ βεγῆς τῆς Κορώνης καὶ ἄλλοι διάσημοι μᾶλλον ἢ ἧττον ἀγάδες· ἐπὶ τοσοῦτον δ' ἦν βέβαιος περὶ τῆς ἐπιτυχίας ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς, ἐφ' ὅσον ἐκστρατεύων, ὡς κατωτέρω, ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ἓξ ταχυδρόμους, ἵνα ἀποστείλῃ ἑτοίμως τοὺς μὲν διὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸν Χουρσὴτ-πασσᾶν εἰς Ἰωάννινα, τοὺς δὲ διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ πρὸς τὸν Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶν εἰς Βοιωτίαν, κομίσοντας τὰς εἰδήσεις περὶ τῆς τελείας ὑποταγῆς τῆς Πελοποννήσου.

Πρωΐαν τῆς 12 μαΐου, ἡμέρας παρασκευῆς, ἡ ἐπὶ τῆς Ἐπάνω Χρέπας σκοπιὰ ἐσήμανε τὴν ἔξοδον καὶ διεύθυνσιν τῶν Τούρκων εἰς τὸ Βαλτέτσιον. Ἀμέσως ὁ Κολοκοτρώνης ἐκίνησε μετὰ ὀκτακοσίων ἐκ τοῦ Χρυσοβιτσίου, τυχὼν ἐκεῖ τὴν ὥραν ταύτην, καὶ τὸν ἐν Πιάνῃ Πλαπούταν εἰδοποίησεν, ὅπως ταχυπορήσῃ. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς συνίστατο ὑπὸ ἑξακισχιλίων καὶ πεντακοσίων πεζῶν, ἱππέων δὲ χιλίων πεντακοσίων καὶ δύο τηλεβόλων. Τοῦτον ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς διέθεσεν ὡς ἀκολούθως, ἵνα περικαταλάβῃ τοὺς Ἕλληνας. Εἰς μὲν τὸ Καλογεροβούνιον, συγκρατούμενον μετὰ τοῦ Βαλτετσίου διὰ σειρᾶς λόφων καὶ ἀπέχον αὐτοῦ ἐπὶ μίαν ὥραν ὡς ἔγγιστα, διηύθυνε χιλίους πεντακοσίους πεζοὺς, ὅπως διακόψῃ τὴν ἐκ τῶν Βερβένων ἐνδεχομένην βοήθειαν· ὄπισθεν δὲ τοῦ Βαλτετσίου, ἤτοι μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ χωρίου Ἀραχαμιτῶν δυτικῶς (α), χιλίους ἱππεῖς ὑπὸ τὸν διπλοῦν σκοπὸν, ἢ ὅπως ἀπελπίσῃ τοὺς ἐν Βαλτετσίῳ, ὡς πανταχόθεν ἀποκλειομένους, καὶ βιάσῃ οὕτω τὴν παράδοσιν ἢ διάλυσιν αὐτῶν, ἢ ἐξα-

φανίση διὰ τῆς μαχαίρας τούτους, ἅμα δοθησομένους εἰς φυγήν (α)· τὸν δὲ Ῥουμπῆν Βαρδουνιώτην, ἐξάδελφον καὶ διάδοχον τοῦ ποτὲ περιφήμου Μουσᾶ Βαρδουνιώτου, περιώνυμον ἐπὶ ἀνδρείᾳ καὶ πολεμικῇ ἐμπειρίᾳ, μετὰ τρισχιλίων καὶ πεντακοσίων, ὅπως καταλάβῃ τὴν πρὸς τὸ ἀρκτικὸν τοῦ Βαλτετσίου ῥάχιν κατὰ πάσης ἐνδεχομένης βοηθείας τοῦ Χρυσοβιτσίου καὶ Πιάνης, καὶ συγχρόνως πολεμήσῃ τὸν τρίτον προμαχῶνα τοῦ Φλέσσα καὶ λοιπῶν· αὐτὸς δὲ μετὰ πεντακοσίων ἱππέων, χιλίων πεντακοσίων πεζῶν καὶ τῶν τηλεβόλων ὥδευσε κατὰ τοῦ πρώτου καὶ γενικωτέρου προμαχῶνος τῶν Μαυρομιχαλῶν.

Ὅταν ὁ Κυριακούλης εἶδε τοὺς πολεμίους ἐπερχομένους ἰσχυροὺς, καὶ μάλιστα διὰ τοσούτου ἱππικοῦ καὶ τηλεβόλων, εἶπεν, *Ἐχάθημεν*· ὅταν δὲ ἔπειτα παρετήρησεν αὐτοὺς περικυκλώσαντας πανταχόθεν τὸ Βαλτέτσιον, ἐφώνησεν, *Ἐνικήσαμεν!* Καὶ συγχωρητέον, ἐὰν προσθέσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι, καθὼς ἐπὶ Ξέρξου ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ὁ ἐν Σαλαμῖνι ἀποκλεισμὸς τῶν ναυμάχων Ἑλλήνων, οὕτω καὶ ἤδη σώσει τὴν ἐπανάστασιν ἡ ἐν Βαλτετσίῳ κύκλωσις τῶν πεζομάχων Ἑλλήνων· διαφέρουσι δὲ μόνον αἱ δύο περιστάσεις αὗται, καθ' ὅσον ἡ μὲν πρώτη ἐπενοήθη παρὰ τοῦ τότε ἀρχηγοῦ τῶν Ἑλλήνων, ἡ δὲ δευτέρα προῆλθε παρὰ τοῦ ἤδη ἀρχηγοῦ τῶν βαρβάρων. Τὸ δὲ βεβαιότερον πάντων ἦν, ὅτι, ἐν ᾧ ἐρρίπτετο ἤδη ἐν τῷ Βαλτετσίῳ ὁ περὶ τῶν ὅλων κῦβος, οἱ Ἕλληνες ὑπέκειντο, ἵνα πολεμήσωσι πρὸς ἐχθροὺς, ὑφ' ἑνὸς μόνου διατασσομένους ἀρχηγοῦ, καὶ τούτου ἄξιου, αὐτοὶ πολυαρχούμενοι· πρὸς ἐχθροὺς πολλῷ ὑπερόχους κατὰ τὴν ποιότητα, αὐτοὶ ἀπειροπόλεμοι ὡσεπιπολὺ ὄντες ἐκτὸς τῶν Λακώνων· πρὸς ἐχθροὺς τέλος πάντων πεφυσιωμένους διὰ τὰς προτέρας συνεχεῖς νίκας καὶ δι' ὅλων συγκεκροτημένους τῶν ὅπλων, αὐτοὶ μόνον φέροντες ὅπλον ψιλὸν, ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς τὸν δίκαιον Θεὸν ἐλπίδα. Ἰδοὺ ὁ λόγος, δι' ὃν ἐπάλλετο ὅλων ἡ καρδία.

Ὅταν ὁ Ῥουμπῆς ἐπλησίασε πρὸς τὸν τρίτον προμαχῶνα, ἐβόησε κατὰ τὴν πρὸ τῆς μάχης συνήθειαν: «*Βρὲ Ῥωμιοί! μὰ τὸ καλὸ »ποῦ σᾶς θέλω, ρίψατε τ' ἅρματα καὶ εὐγᾶτε νὰ προσκυνῆστε*»· ὡρκίζετο δ' ἐνταυτῷ περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν: «*Μὰ τοῦ Ῥαμπῆ »τ' ὄνομα! καὶ μὰ τὰ τέσσερα κιττάπια τοῦ Μεγαλοδύναμου! καὶ »μὰ τοῦ Βασιλειᾶμας τὸ κεφάλι! ἡ τρίχα σας δὲν θὰ πειραχθῇ, »γιατὶ τὸ ξέρουμε, πῶς σᾶς γελάσανε, καὶ δὲν εἶναι ἀπὸ λόγου*

»σας. Ἂν σᾶς λέγω ψέματα, ἀπ' τὸ φράγκικο σπαθὶ νὰ μὴ γλυ»τώσω!» Κραυγαὶ τότε διάφοροι προσέπιπτον παρὰ τῶν Ἑλλήνων: «Αἰ βρὲ Τοῦρκοι! πάρε κεῖνα ποῦ ξέρατε. Ἂν θέλετε νὰ σᾶς χα«ρίσουμε τὴν ζωὴ, καὶ νὰ πᾶτε, ὅθε θέλετε, κάμετε καλὰ νὰ μᾶς »δῶστε τ' ἅρματά σας τώρα, γιατὶ θὰ μᾶς παρακαλῆτε ὑστερὰ »καὶ δὲν θὰ ἀκοῦμε».

Μετὰ τὰς τοιαύτας προφωνήσεις καὶ ἀντιφωνήσεις, δι' ἱκανῶν ἐπὶ τέλους ἀρτυθείσας ὕβρεων βαρέων, ὁ Ῥουμπῆς, ὥρᾳ δευτέρᾳ μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, ὥρμησεν ἀποφασιστικῶς κατὰ τοῦ προμαχῶνος, καὶ συγχρόνως ἠγωνίσθη, ἵνα καταλάβῃ τὴν ῥάχιν, ἣν ὁ Κολοκοτρώνης προέλαβε φθάσας ταχύτερον διὰ τῶν παρόδων, ἃς ἐγνώριζε. Τὴν πρώτην ὁρμὴν αὐτοῦ γενναίως ἐδέχθησαν οἱ Ἕλληνες, τῶν προμαχώνων ἀλληλοβοηθουμένων (α), καὶ, ἐκτὸς ἄλλων, πολλοὺς τῶν σημαιοφόρων τούτου νεκροὺς ἔῤῥιψαν. Ὁ Ῥουμπῆς ἐπανέλαβε καὶ δευτέραν καὶ τρίτην ἔφοδον, ἀλλ' ἐπίσης ἀτυχεῖς. Ἐν ᾧ δὲ ἐπολεμεῖτο καὶ παρὰ τοῦ Κολοκοτρώνου, ἔφθασε μετὰ τετρακοσίων καὶ ὁ Πλαπούτας κατορθώσας, ὅπως διακόψῃ εὐθὺς τὴν συγκοινωνίαν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ. Τότε ἐπετέθη καὶ τὸ σῶμα τῶν πεντακοσίων ἱππέων καὶ χιλίων πεντακοσίων πεζῶν τοῦ κέντρου κατὰ τοῦ προμαχῶνος τῶν Μαυρομιχαλῶν· τότε τὸ πῦρ γενικὸν πανταχόθεν ἤναψεν, ἡ δὲ μάχη, γενικὴ καὶ συνεχὴς, σφοδροτέρα κατέστη. Ὁποῖοι οἱ ἀλαλαγμοὶ τῶν διαμαχομένων μερῶν! Ὁ πρῶτος προμαχὼν ἐδέχθη τὴν ἔφοδον ἀδιάσειστος ἐπίσης, καὶ τοὺς στοίχους τῶν ἐπιπεσόντων ἠραίωσεν ἐπαισθητῶς, ὅτε καὶ τὰ τηλεβόλα αὐτῶν οὐδόλως ἐζημίουν τοὺς Ἕλληνας ἕνεκα τῆς θέσεως τοῦ προμαχῶνος καὶ τῆς ἀνικανότητος τῶν τηλεβολιστῶν· διότι διὰ τῆς ὑψώσεως ἡ καταβιβάσεως τοῦ τηλεβόλου αἱ σφαῖραι ἢ διεπέρων ἄνωθεν τοῦ προμαχῶνος, προσβάλλουσαι μάλιστα τοὺς περὶ τὸν Ῥουμπῆν, ἢ ἔπιπτον κάτωθεν τοῦ προμαχῶνος, χωνευόμεναι ἐν τῇ γῇ.

Τότε ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς, ἀπολέσας πᾶσαν περὶ τῆς διαλύσεως τῶν προμαχώνων ἐλπίδα, καὶ ἠναγκασμένος, ὅπως ἐνισχύσῃ τὸ κέντρον, ἐν ᾧ ὁ Ῥουμπῆς οὐδετεροῦτο παρὰ τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ Πλαπούτα, μετεπέμψατο εὐθὺς τὰ δύο κατὰ τὸ Καλογεροβούνιον καὶ τοὺς Ἀραχαμίτας σώματα, καὶ τὴν μάχην ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς νυκτὸς, καθ' ἣν οἵτε Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι ἔμενον ἐν ταῖς θέσεσιν αὐτῶν, ἀμοιβαίως ἐλπίζοντες οἱ μὲν τὴν ἀναχώρησιν τῶν δέ. Πρὸ τοῦ

μεσονυκτίου ὁ Κολοκοτρώνης, ὁδοποιησάμενος ἑαυτῷ διὰ τῶν πολεμίων, εἰσῆλθε μετὰ ὀλίγων εἰς τὸ Βαλτέτσιον, περιχυθεὶς τοῖς πᾶσι διαχεομένῃ τῇ καρδίᾳ καὶ ἔτι μέγα ἐμπνεύσας τὸ θάρρος περὶ τῆς βεβαίας ἥττης τῶν Τούρκων. Ἐρωτηθέντες τότε οἱ ἔσω, ἐὰν ἔχωσιν ἀνάγκην στρατιωτῶν, «*Σεῖς*, ἀπεκρίθησαν, *βαστᾶτε καλὰ ἀπέξω*, »*καὶ δι' ἡμᾶς μὴ σᾶς μέλῃ*». Μετὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον ἔφθασεν ἐκ τῶν Βερβένων ὁ Ἀντώνιος Μαυρομιχάλης μετὰ τοῦ Πέτρου Βαρβιτσιώτου, Ἀντωνίου Κουμουστιώτου, Πουλικάκου καὶ Σακελλαρίου Καλογωνιώτου ἐπὶ κεφαλῆς τριακοσίων, καὶ τοὺς Τούρκους κατέπληξε διὰ πυροβολισμοῦ ἐκ τοῦ πλησίον. Ἐξ αὐτῶν ὁ Βαρβιτσιώτης καὶ Πουλικάκος μεθ' ἑτέρων δεκαεπτὰ τολμηρῶν εἰσῆλθον εἰς τὸ Βαλτέτσιον, καὶ θάρρος ἐνέπνευσαν πλειότερον, βεβαιώσαντες τὸ κατόπι φθάσιμον καὶ ἑτέρας ἐκ τῶν Βερβένων ἐπικουρίας. Πραγματικῶς δὲ, τῆς ἡμέρας ἄρτι ἐπιφωσκούσης, ἀφικνεῖται καὶ δευτέρα ἐκ τῶν Βερβένων βοήθεια, ὁ Ἰατράκος μετὰ τετρακοσίων, ἡ δὲ μάχη ἐπανελήφθη ζωηρὰ πανταχόθεν. Τότε δὲ ἐκινδύνευσεν ὁ Ἀντώνιος Μαυρομιχάλης, ὡς μὴ καλῶς ὠχυρωμένος, καὶ τοῦτο ἰδόντες ὁ Κυριακούλης καὶ ὁ Ἡλίας ἔσπευσαν τὴν ἀναγκαίαν ὑπὲρ αὐτοῦ βοήθειαν.

Μετὰ τετράωρον καὶ ἤδη μάχην ὁ Ῥουμπῆς ἔκαυσε ποσότητά τινα πυρίτιδος, καὶ διὰ τοῦ συνθήματος τούτου εἰδοποίησε τῷ Κεχαγιᾷ βεγῇ τὸ ἀδύνατον τῆς περαιτέρω ἀντιστάσεως καὶ τὸν παντελῆ κίνδυνον, ὃν διέτρεχε. Αὐτὸ τὸ σημεῖον ἰδὼν ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς, καὶ οὐχ ἧττον ἀπηλπισμένος ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐπελθουσῶν ἐπικουριῶν, ἐδήλωσε τὴν ἀνάκλησιν δι' ἑτέρου σημείου καπνοῦ. Ἐκ τούτων δ' ὁρμώμενος τῶν σημείων ὁ Κολοκοτρώνης, παρετήρησε διὰ τοῦ τηλεσκοπίου, καὶ νοήσας ἑτοίμους πρὸς φυγὴν τοὺς Τούρκους, ἐφώνησε μεγαλοφώνως: «*Ἀπάνω τοὺς Ἕλληνες* !!» τοὺς δὲ περὶ αὐτὸν καὶ τὸν Πλαπούταν διέταξεν, ὅπως ὁρμήσωσι. Ὅτε δὲ ὁ Ῥουμπῆς ὠπισθοδρόμησεν ἀναμέσον τῶν προμαχώνων καὶ τῶν Γορτυνίων, ὡς μὴ ἔχων ἄλλην διέξοδον, εὐθὺς ἐξώρμησαν καὶ οἱ ἐντὸς αὐτῶν Ἕλληνες, καὶ οὗτος πίπτει ἐξ ἀνάγκης εἰς ἓν ῥεῦμα, προσβαλλόμενος παρὰ τούτων μὲν ἔμπροσθεν καὶ πλαγίως, παρὰ δὲ τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ Πλαπούτα ὄπισθεν καὶ πλησίον. Ἐκεῖ ἐσωρεύθησαν νεκροὶ πολλοὶ τῶν ἐχθρῶν, τὴν δὲ μεγαλητέραν θραῦσιν ἐπήνεγκε τοῦ Πλαπούτα τὸ σῶμα. Οὕτως ἡ καταδίωξις προεχώρησε γενικὴ παρ' ὅλων τῶν Ἑλλήνων καὶ καθ' ὅλων τῶν Τούρκων μέχρι τῆς πεδιάδος, ὅτε οἱ περὶ

τὸν Ῥουμπῆν ἔρριπτον τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ὅπλα αὐτῶν, ὅπως σωθῶσι τοῦ κινδύνου, ἐπιδιδομένων τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν λαφυραγωγίαν. Ἐὰν ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἱππικὸν, ἡ αὐτὴ ζημία τῶν Τούρκων καὶ κατὰ τὴν πεδιάδα ἔμελλε γενέσθαι.

Τότε ἐφάνη πλησιάζουσα καὶ ἑτέρα βοήθεια ὑπὸ τὸν Νικήταν, Κωνσταντῖνον Μαυρομιχάλην, Ἰωάννην Θ. Κολοκοτρώνην, Ἱερόθεον Ἀθανασόπουλον ἀρχιμανδρίτην, Σακελλάριον Παπαφώτου καὶ λοιπούς. Οὗτοι, ἐν ᾧ συνώδευον τὸν ἐκ τοῦ Ἄργους μόλυβδον, ἤκουσαν, γενόμενοι εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Δολιανῶν, τοῦ κρότου τῆς ἐν Βαλτετσίῳ μάχης· ταχύναντες δὲ εἰς τὰ Βέρβενα, παρέλαβον καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἐκεῖ στρατιωτῶν περὶ τοὺς πεντακοσίους Κυνουριεῖς καὶ Τριπολίτας ὑπὸ τὸν Λάμπρον Ῥιζιώτην καὶ ἄλλους, ἥρπασαν ἐπὶ ποδὸς ὀλίγον ἄρτον καὶ, νυκτὸς οὔσης, ἔδραμον· περὶ τὴν αὐγὴν εὑρέθησαν κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ζέλι καὶ Καπαρέλι, καὶ, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, ἔπεσον ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Τάκας, ὅπου ἠπήντησαν στρατιώτας τινὰς ἐκ τοῦ Βαλτετσίου, πολλὰ ἔχοντας λάφυρα· ἐκεῖ μαθόντες τὴν ἧτταν τῶν Τούρκων, προεχώρησαν ταχυτάτῳ βήματι, ἵνα καταλάβωσι τὰ νῶτα αὐτῶν ἐν τῇ Βολέττᾳ· πρὶν ἡ δὲ τοποθετηθῶσιν, ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς προλαβὼν ἀπεσύρθη βίαιος μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Τρίπολιν (α). Τὴν αὐτὴν ἡμέραν κινήσαντες καὶ ἐκ τοῦ Λεβιδίου μετὰ χιλίων ὁ Ζαήμης, Κανακάρης, Χαραλάμπης καὶ Πετμεζαῖοι, ἔφθασαν ἐν τῇ Πιάνῃ· ἀλλ' ἔμειναν ἐκεῖ, μαθόντες τετελεσμένα τὰ τοῦ Βαλτετσίου. Διήρκεσεν αὕτη ἡ μάχη ἀδιάλειπτος ἐπὶ εἰκοσιτρεῖς ὥρας. Οἱ μὲν Ἕλληνες ἐζημιώθησαν ὀλίγους πεσόντας καὶ δεκαεπτὰ πληγωθέντας· οἱ δὲ Τοῦρκοι περὶ τοὺς τριακοσίους φονευθέντας καὶ πλείονας πληγωθέντας, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι ἐξεμέτρησαν τὸ ζῆν ἐν τῇ Τριπόλει (β). Πολλοὺς δὲ τῶν νεκρῶν τούτων γνωρίζοντες οἱ Ἕλληνες ἐφώνουν, οἱ μὲν «*νὰ τὸ σκυλὶ ὁ σπαγῆς τοῦ χωριοῦ μας*» οἱ δὲ, καὶ λακτοπατοῦντες τούτους, «*νά σου ἀγᾶ μας!*» ἐπὶ ἑκάστου δὲ τῶν γνωστοτέρων ἐγίνετο ὁ ἔλεγος, ὅσων ἔπραττον κακοπραγιῶν, ὅτε ἐδέσποζον. Ἄνθρωποι, περιωπτημένοι τὴν καρδίαν ὑπὸ τῆς τυραννίας, εἰς τοιαύτας βεβαίως ἐκδικήσεις ὠθοῦντο. Τότε ἐδημηγόρησεν ὁ Κολοκοτρώνης, δραττόμενος περιστάσεως τόσῳ δεξιᾶς· ἀνεπόλησε δὲ ἐν περιλήψει τὰς τυραννίας τῶν Τούρκων καὶ τὰ παθήματα τῶν Ἑλλήνων· ἐβεβαίωσε, τὶ δύναται ἡ θεία δίκη κατὰ τῶν δυνατῶν φαινομένων ἀνικήτων, καὶ τὶ κατορθώνουσιν οἱ ἀδύνατοι, ἡ-

νωμένοι καὶ ἄφοβοι ὄντες· ἔδειξε τὴν ἐπανάστασιν ὡς ἀπόφασιν Θεοῦ, καὶ ἀναμφίβολον τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος, ὡς «*ὑπογραφεῖσαν ἄπαξ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ*»· ἐπὶ τέλους προέτρεψεν, ὅπως, λόγῳ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν συναγωνισαμένην θείαν πρόνοιαν, ἀποσιτῶσι πάντες κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς 12 μαΐου. Ἐξέθετο καὶ συνεβούλευσε πραγματικῶς, ὅ,τι λογικὸν ἡ ἀνάγκη καὶ ὅ,τι δίκαιον τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἀπήτουν.

Τῆς μεγάλης ταύτης καὶ περιωνύμου μάχης τοῦ Βαλτετσίου πνεῦμα ὑπῆρξεν ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ἥρως ὁ Ἠλίας Μαυρομιχάλης. Ἐν γένει τὸ καθῆκον ἑαυτῶν ἐξεπλήρωσαν ὅλοι μὲν οἱ κλεισθέντες, ὡς ἄλλοι ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος μάρτυρες, ὅλοι δὲ οἱ ἔξωθεν βοηθήσαντες, ὡς ἄνδρες πατριωτισμοῦ καὶ τιμῆς. Βεβαίως οὔτε οἱ πρῶτοι ἐνίκων ἄνευ τῶν δευτέρων, οὔτε οἱ ἔξω ηὐδοκίμουν ἄνευ τῶν ἔσω· διαφέρει ὅμως ὁ ἀποφασιστικὸς κίνδυνος, ἐν ᾧ ἐρρίφθησαν οἱ κλεισθέντες, καθότι, ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας, οὐδεμία αὐτοῖς σωτηρίας ἀπελείπετο ἐλπίς, ὅτε ἤθελον ἔχειν ἔμπροσθεν μὲν τὸ πεδίον καὶ τὸν Κεχαγιᾶ βεγῆν, πλαγίως δὲ τὸν Ῥουμπῆν, καὶ ὄπισθεν τὸ ἱππικὸν, ἐν ᾧ οἱ ἔξω ἔσχον καὶ τὰ νῶτα ἐλεύθερα καὶ τὰ ὄρη καταφύγιον ἐν ἀνάγκῃ.

Μέγας ἐγένετο ὁ θρῆνος καὶ ὁ κοπετὸς τῶν ἐν Τριπόλει τουρκικῶν οἰκογενειῶν, διότι οἱ ἐντόπιοι Βαρδουνιῶται, Μισθριῶται, Λονταρῖται, Φαναρῖται καὶ Τριπολιτσιῶται ἔπαθον ὡσεπιτοπλεῖστον, ὡς σχηματίζοντες τὸ ὑπὸ τὸν Ῥουμπῆν σῶμα, ὅπερ ἐδέχθη τὸ ὅλον σχεδὸν τῆς μάχης. Ἡ οἰμωγὴ τῶν ἀνδρῶν καὶ ἡ ὀλολυγὴ τῶν γυναικῶν καθ' ἅπασαν ἦχουν τὴν πόλιν ἐπὶ ἡμέρας. Μέγας ὡσαύτως ἠπειλήθη καὶ ὁ ἐκ νέου κίνδυνος τῶν ἐν αὐτῇ ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, ὡς καὶ τῶν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἀρχιερέων καὶ προεστώτων, πνεύματι ἀντεκδικήσεως ποταπῆς, συνήθους οὔσης παρὰ τοῖς βαρβάροις. Ὡς δ' ἑκάστοτε, δοθέντος ἀτυχήματός τινος, οἱ μὲν καταμέμφονται τῶν δὲ ὡς αἰτίων, αὐτοὶ ἐπιδεικνύμενοι ἀθῷοι καὶ ἀνεύθυνοι· οὕτω καὶ ἤδη οἱ ἐντόπιοι Τοῦρκοι ἐν γένει κατηγόρουν τῶν ξένων ὑπὸ τὸν Κεχαγιᾶ βεγῆν, ὡς μὴ ἀντιταχθέντων ἐν τῇ μάχῃ μετὰ ἴσης καρτερίας, οὔτε ῥιψοκινδυνευσάντων ἐπίσης. Μάλιστα δὲ καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ τὸν Κεχαγιᾶ βεγῆν κατηρῶντο λέγοντες, «*Εἴθε μὴ ἤρχοντο!*» διότι, καθὼς πρὸ τούτων ἐνίκων διηνεκῶς, οὕτως ἄνευ τούτων ἐθεώρουν ἑαυτοὺς νικήσοντας καὶ πάλιν ἐν τῷ Βαλτετσίῳ. Εἰς τοσοῦτον δὲ προήχθη βαθ-

μὸν ἡ ἀγανάκτησις καὶ ἡ ἀπέχθεια αὐτῶν κατὰ τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ, ὥστε, εἰ μὴ ἐφοβοῦντο τὴν ἔνοπλον ἀντίστασιν τῶν Ἀλβανῶν καὶ τὴν διαρπαγὴν τῆς πόλεως, ἀπεδίωκον ἂν εὐθὺς τοῦτον, ὡς ὀλέθριον θεωρούμενον καὶ διὰ τὸ μέλλον.

Αἱ ἠθικαὶ ἄρα συνέπειαι τῆς νίκης τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ Βαλτετσίῳ ὑπερέβησαν πᾶσαν προσδοκίαν, διότι οἱ Τοῦρκοι ἀπολέσαντες βιζικῶς τὴν περὶ ὑποταγῆς τῆς Πελοποννήσου ἐλπίδα, ἤρξαντο διχονοεῖν καὶ μὴ φέρειν πλέον τὰ πιστὰ πρὸς ἀλλήλους. Οἱ μὲν ἐντόπιοι ἀπῄτουν παρὰ τῶν Ἀλβανῶν, ὅπως ἐξέρχωνται αὐτοὶ τοῦ λοιποῦ εἰς τὰς μάχας, ὡς μισθωτοὶ ὄντες καὶ στρατὸς κινητὸς τῆς ἐξουσίας· οἱ δὲ Ἀλβανοὶ ἐξ ἐναντίας ἰσχυρίζοντο περὶ τῶν ἐντοπίων, ὅτι αὐτοὶ ὀφείλουσιν ἀγωνίζεσθαι μᾶλλον, ὡς ἔχοντες καὶ οἰκογενείας καὶ ἰδιοκτησίας. Ἐν τῇ τοιαύτῃ ἠθικῇ καταστάσει τῆς Τριπόλεως ὀφείλονται κυριώτερον αἱ ἀλληλοδιάδοχοι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἐπιτυχίαι καὶ πρόοδοι τῶν περὶ αὐτὴν ἑλληνικῶν ὅπλων. Κατὰ φυσικὸν δὲ λόγον τὰ πάντα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης μετεβλήθησαν ἐπ' ἀγαθῷ ὑπὲρ τῶν Πελοποννησίων. Οἱ Τοῦρκοι ἀπεδείχθησαν τρωτοὶ καὶ οὐχὶ θηρία ἀκατανίκητα. Ἰδοὺ ἡ πρώτη ἰδέα καὶ τὸ σωτήριον ἀποτέλεσμα τῆς νίκης τοῦ Βαλτετσίου, δι' ἣν γενόμενοι οἱ Πελοποννήσιοι ἀπὸ φυγομάχων φιλόμαχοι καὶ ἀπὸ νικωμένων νικηταὶ διαρκεῖς, τὴν πτῶσιν κατώρθωσαν τῆς Τριπόλεως, ὄνειρον μᾶλλον ἢ πρᾶγμα θεωρουμένην καὶ μετ' αὐτὴν ἔτι τὴν 22 σεπτεμβρίου.

Ἐντεῦθεν, ἐὰν ἡ 25 μαρτίου ἐγένετο ὁ εὐαγγελισμὸς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὡμολόγηται ἡ 12 μαΐου ὡς τὸ πάσχα τῆς ἑλληνικῆς ἀναστάσεως. Ἄνευ τῆς νίκης τοῦ Βαλτετσίου ἀδύνατος, δύναταί τις εἰπεῖν, ἀπέβαινε πλέον ἡ σύστασις ἑλληνικοῦ στρατοπέδου. Νικῶντος τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ, ἡ διάλυσις παντὸς ὑφισταμένου σώματος συνεπὴς ἦν, καὶ ἄμεσος ἡ ἀνανέωσις τῆς σκηνῆς τοῦ 1769 (α).

Τὰς ἀληθείας αὐτὰς παραδέχεται ὁ γνωρίζων καλῶς τὴν τότε κατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολέμου. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ οἱ Λαλαῖοι ἔμενον ἐν τῇ θέσει αὐτῶν, καὶ ὁ Ἰουσοὺφ πασσᾶς ἐνίκα ἐν Πάτραις, καὶ ὁ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶς καὶ Ὀμὲρ Βρυώνης ἐθριάμβευον ὡσεπιπολὺ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Χερσῴᾳ Ἑλλάδι, καὶ ἡ Δυτικὴ Ἑλλὰς ἠρέμει ἔτι, καὶ τῶν ἑλληνικῶν πλοίων ἡ χρησιμότης κατὰ στόλου προβληματικὴ κυρίως ἦν, ὡς μὴ πειραθεῖσα ἔτι· ἐπὶ πᾶσι δὲ αἱ οἰκογένειαι τῶν περὶ τὴν Τρίπολιν ἐπαρχιῶν, διεσπαρμέναι ἐν τοῖς ὄ-

ρεσι καὶ τοῖς σπηλαίοις, ἠναγκασμέναι ἦσαν, νικῶντος ἐν Βαλτετσίῳ τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ, ὅπως ἐγκαταλείψωσι διὰ παντὸς τὴν πατρῴαν γῆν αἱ ἔχουσαι ἔτι μέσα τινὰ, ἢ ἐπανέλθωσιν εὐθὺς εἰς τὴν ὑποταγὴν αἱ μὴ δυνάμεναι ἄλλως πράξαι, καὶ αὗται συνίστων τὸ μέγα μέρος.

Ὑπὸ τὴν τοιαύτην πραγματικὴν ἔποψιν ἐξετάζοντες τὴν νίκην τοῦ Βαλτετσίου, ἀποφαινόμεθα γενικώτερον, ὅτι ἔσωσεν αὕτη, καὶ οὐχὶ «*ἐνίσχυσεν*» ἁπλῶς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Ἄνευ αὐτῆς ἀγὼν ἑλληνικὸς οὐχ ὑφίστατο ἔκτοτε, διότι, τοῦ κέντρου διαλυομένου, τὰ ἄκρα παρέλυον ἀφ' ἑαυτῶν· πιπτούσης δὲ τῆς Πελοποννήσου, οὐδὲ λόγος κἂν προέκειτο περί τε τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς καὶ τοῦ Αἰγαίου. Διὰ ταῦτα καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν Πετσῶν ἐν μιᾷ πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην ἀπαντήσει αὐτῶν ἀπὸ 30 μαΐου ὠνόμαζον τοὺς Βαλτετσιομάχους «*Πελοπίδας, Θρασυβούλους καὶ Ἀρμοδίους*» ἤτοι σωτῆρας τῆς πατρίδος.

Τέλος δὲ πάντων ἀπὸ τῆς νίκης τοῦ Βαλτετσίου ὡπλοφόρησαν κάλλιστα ὑπὲρ τοὺς χιλίους Ἕλληνες ἐκ τῶν λαφυραγωγηθέντων ὅπλων τῶν πολεμίων, ἐναβρυνόμενοι μάλιστα, ὅτι ἔφερον ὁ μὲν τὸ ξίφος τοῦ δεῖνος γνωστοῦ ἀγᾶ, ὁ δὲ τὴν μάχαιραν ἢ τὸ πυροβόλον τοῦ δεῖνος περιφήμου «σιπαχῆ ἢ ἐσπέχ». Ἀπὸ τῆς νίκης αὐτῆς ἐπανῆλθον ἐν ταῖς ἑστίαις αὐτῶν χιλιάδες οἰκογενειῶν ἐκ τῶν ὀρέων, ὅθεν ὑπὲρ τῆς νίκης τῶν ἐν Βαλτετσίῳ ἐδέοντο μετὰ γονυκλισιῶν καὶ δακρύων ἵλεων καὶ βοηθὸν τὸν Θεὸν, τῆς μάχης ἐξακολουθούσης. Ἀπὸ μόνης τῆς νίκης αὐτῆς ἔλαβον οἱ Πελοποννήσιοι καὶ θάρρος καὶ εὐκαιρίαν τινὰ, ὅπως διοργανωθῶσιν ἐν ταῖς Καλτεζαῖς διά τινος πολιτικοῦ συστήματος. Ἐν συνόλῳ δὲ ἡ νίκη τοῦ Βαλτετσίου μεγάλην φέρει τὴν σχέσιν πρὸς τὴν ἐν Λεύκτροις τῶν Θηβαίων κατὰ τῶν Λακεδαιμονίων. Καθὼς ἐκείνη, οὕτω καὶ αὕτη, κατορθωθεῖσα δι' ὀλίγων κατὰ πολλῶν, ἀπέβη κρίσιμος οὐχὶ διὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν φονευθέντων πολεμίων, ἀλλὰ διὰ τὸ μέγα ἐπενεχθὲν ἠθικὸν ἀποτέλεσμα· ἐπειδὴ, ὡς δι' ἐκείνης ἐξέλιπεν ἡ γενικὴ πρότερον κυριεύουσα ἰδέα περὶ τῶν Σπαρτιατῶν, ἀνικήτων θεωρουμένων, οὕτω καὶ δι' αὐτῆς κατεστράφη ἡ γενικὴ πρόληψις περὶ τῶν Τούρκων, ἀνικήτων μέχρι τοῦδε ὑπολαμβανομένων. Μόνη δὲ ἡ πρὸς ἀλλήλους διαφορὰ τῶν δύο τούτων μεγάλων μαχῶν, τῆς ἀρχαίας λέγομεν τῶν ἐν Βοιωτίᾳ Λεύκτρων καὶ τῆς νέας τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ Βαλτετσίου, ἐγένετο,

καθ' ὅσον συνεκροτήθησαν ἡ μὲν πρώτη παρ' Ἑλλήνων πρὸς Ἕλληνας, μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ ἐλευθέρων, ἡ δὲ δευτέρα παρ' Ἑλλήνων πρὸς βαρβάρους, μεταξὺ δούλων καὶ δεσποτῶν. Προσέτι δὲ, ἡ πρώτη ἄνισος μὲν ἦν κατὰ τὸν ἀριθμὸν, ἀλλ' ἐπίσης ἔφερε τὰ διάφορα ὅπλα· ἡ δευτέρα ὅμως καὶ ἄνισος ἀριθμητικῶς καὶ ἐλλειπὴς ὅλως ἱππικοῦ καὶ τηλεβόλων ὑπῆρχε. Οὕτως ἡ νίκη τοῦ Βαλτετσίου ἔδωκεν εἰς μὲν τὸν πόλεμον ἐνέργειαν πλείστην, εἰς δὲ τὰ πνεύματα ὑπεροχὴν ἠθικὴν, ἣ ὀφείλονται οὐ μόνον ἡ ὁσονούπω τύχη τοῦ Λάλα καὶ τῆς Τριπόλεως, ἀλλὰ καὶ αἱ συνεπεῖς ἄλλαι ἐπιτυχίαι κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ὅπως δὲ δείξωμεν καταφανεστέραν τὴν ἄκραν ἐπενεχθεῖσαν ἠθικὴν ὑπεροχὴν τῶν Ἑλλήνων, δημοσιεύομεν ἐνταῦθα μίαν τοῦ Κολοκοτρώνου ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἐν Τριπόλει Κεχαγιᾶ βεγῆν, γραφεῖσαν μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βαλτετσίου ὑπὸ τὸ θάρρος καὶ τὴν τόλμην ἐκείνην, ἣν ἐμπνέεται ὁ νικητὴς κατὰ τοῦ νενικημένου. Ἀλλ' οὐχί! οὔτε θάρρους, οὔτε τόλμης ἐστερεῖτό ποτε ὁ Κολοκοτρώνης, διότι πεποίθησιν εἶχεν ἀπόλυτον εἰς τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνος, εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ἐπιμονὴν κατὰ τῶν πολεμίων. Ἀποτόμῳ ἄρα τῷ τρόπῳ γράφων, ὡς ἀκολούθως, καὶ συγκιρνῶν πρὸς ἐπίδειξιν καταπληκτικὰς περὶ Τουρκίας εἰδήσεις, ἐσκόπει, ὅπως ψυχράνῃ μὲν ἔτι μᾶλλον τοὺς ἐντοπίους Τούρκους κατὰ τοῦ ξένου Κεχαγιᾶ βεγῆ, ἐμβάλῃ δὲ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τὴν ἀπελπισίαν, καὶ ἀποτελέσῃ οὕτω ταχυτέραν, ὅσον ἔνεστι, τὴν λύσιν τοῦ πολιορκητικοῦ δράματος τῆς Τριπόλεως. Ἰδοὺ ὁλόκληρος ἡ περίεργος αὕτη ἐπιστολή.

«Ἀπὸ ἐμέρα τὸν Θεοδωράκη Κολοκοτρώνη, ἄρχοντα τῶν ἀκαταμαχήτων Ἑλληνικῶν στρατευμάτων, εἰς ἐσέρα τὸν Μουσταφᾶ Κεχαγιᾶ βεγῆ.

«Σοῦ φανερόνω, ὅτι τὴν ἀλήθεια εἶσαι ἀξιοκατάκριτος ἀπὸ τὸ γένος τῶν ὁμοπίστων σου Τουρκῶν, καὶ ζητεῖς ἄδικα νὰ τοὺς πάρῃς ς' τὸν λαιμόν σου. Ἐσὺ ἐγνώρισες καλὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ ὑψίστου Θεοῦ καὶ τὴν ἀπόφασιν ὅλων τῶν μεγάλων Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης, διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ ταῖς ἀδικίαις καὶ τυραννίαν σας, ἠξεύροντας τὰς ἀνδραγαθίας τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν Ῥούμελην· πλὴν ἐστοχάσθης, ὅτι ἀπερνῶντας μὲ ὀλίγους λουφετσίδες ἐπάνω εἰς τὸν Μορέα, πῶς εὔκολα ἤθελε φοβίσῃς τὰ ἀνδρεῖα ἄρματά μας· καὶ τὸ εὔκο-

λον ἀπέρασμά σου ἀπὸ Βοστίτζαν ἕως αὐτοῦ διὰ τὴν ἀπροφυλαξίαν τῶν ἐκεῖ μερῶν, εἰς καιρὸν ὁποῦ καὶ εἰς τὸ Ἄργος εὑρεθέντες τότε ὀλίγοι στρατιῶται σοῦ ἐπροξένησαν πολλὰ κακὰ, σὲ ἔκαμαν νὰ φθάσῃς εἰς μίαν κακὴν ὑπερηφάνειαν, καὶ νὰ τολμήσῃς ἐναντίον τῶν ἀνδρείων Ἑλληνικῶν στρατευμάτων μας κατὰ τὸ Βαλτέτζι, διὰ νὰ πάθῃς, ὅσα ἔπαθες, καὶ νὰ πάρῃς εἰς τὸν λαιμόν σου τόσους ὁμοπίστους σου. Ἐξιππάσθης, φαίνεται, ὅτι εἰς τὸ Ἄργος εὑρὼν μερικοὺς ζευγολάτας καὶ γυναῖκας, τοὺς ἐθανάτωσες ἄδικα Ἡμεῖς εἴμεθα εὐσπλαγχνικώτεροι καὶ γενναιότεροι ἀπὸ ἐσέ· ἐπειδὴ, ἐν ᾧ ἔχομεν περισσότερον ἀπὸ χιλίους Τούρκους εἰς τὸ χέρι, δὲν ἐκαταδέχθημεν νὰ τοὺς πειράξωμεν τελείως, ἀλλὰ τοὺς ἔχομεν μὲ τὸ ρεχάτι, τρώγοντες καὶ πίνοντες καλλίτερον ἀπὸ ἐσένα. Ἤξευρε δὲ, ὄχι ὅσους ἐθανάτωσες, ἀλλὰ καὶ ἑκατὸ μερίδια τόσους ἂν ἐθανάτωνες, δὲν μᾶς φοβίζεις, οὔτε ὀλιγοστεύομεν· ἐπειδὴ ὡς πρὸς ἐσᾶς τοὺς Τούρκους, ὁποῦ εὑρίσκεσθε εἰς τὸν Μορέα, εἴμεθα τόσοι πολλοὶ, ὁποῦ, πενῆντα ἀπὸ ἡμᾶς ἂν σκοτωθοῦν καὶ ἕνας ἀπὸ σᾶς, πάλιν, μὲ τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα, χωρὶς ἄλλο θὰ σᾶς νικήσωμεν. Δὲν σὲ ἔφθασαν αὐτὰ τὰ ἀνόητα κινήματά σου, παρὰ ἐτόλμησες νὰ στείλῃς καὶ προσκυνοχάρτια, διὰ νὰ ἔλθουν νὰ προσκυνήσουν οἱ ἀφθέναις σου, ἐν ᾧ ἡμεῖς ἐσένα τὸν ἀνάξιον ὄχι τὰ χαρτιά σου δὲν φοβούμεθα, ἀλλ' οὔτε τὰ ἅρματά σου στοχαζόμεθα διὰ ἅρματα. Ἂν ἐστοχάσθης, ὅτι εἶναι τὸ παιγνίδι, ὁποῦ εἰς τὸν Μορέα πρὸ πενῆντα χρόνους ἐστάθη, εἶσαι πολλὰ γελασμένος, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ὡσὰν κεῖνο· διότι ὅλον τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν καὶ εἰς τὸν Μορέα, Ῥούμελη, Σερβία, Βουλγαρία, Καραταγλίδες, Βλαχομπογδανία καὶ σχεδὸν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀνατολὴν ἐσηκώθη εἰς τ' ἅρματα, ὁμοίως καὶ ὅλα τὰ νησία τῆς Ἄσπρης θαλάσσης. Μάθε, ἂν δὲν τὸ ἠξεύρῃς, ὅτι ἡ Βλαχομπογδανία, Σερβία, Βουλγαρία, ἡ Φιλιππούπολις, τὸ Σαλονίκι, ἡ Βάρνα, ἡ Ἐδερνὲ ἐλευθερώθησαν· ἡ Σκόνδρα εἶναι μουχασερὲ ἀπὸ τοὺς Καραταγλίδες καὶ πολεμεῖται ἀνδρείως· ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι μουχασερὲ ἀπὸ τὸν πρίγκιπά μας Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντε μὲ 200 χιλιάδας στράτευμα· ὁ Ἐλτζῆς τῆς μεγάλης Ῥουσσίας ἔφυγε· 30 καράβια ῥωσσικὰ ἔχουν κλεισμένα τὸ Φαναράκι· 10 καράβια, ὁποῦ ἔμειναν ἀκόμη τοῦ Σουλτάνου σας, τὰ ἔχει δεμένα ὡσὰν γαϊδούρια εἰς τὴν πόλιν· 30 καράβια Ὑδριοσπετζώτικα καὶ Ψαριανὰ ἔχουν κλεισμένο τὸ μπογάζι τοῦ Τζανὰκ-Καλεσί· ἄλλα σαράντα περιπατοῦν ὅλην τὴν Ἄσπρην θάλασσαν, καὶ ἔχουν 80 καράβια μπεγλίτικα καὶ πραγματευτάρικα κλεισμένα καὶ ἀπάνω ἀπὸ τοὺς 6000 Τούρκους, καὶ μάλιστα τοῦ Μπεκὶρ πασσᾶ, Ἀττάλια βαλισῆ, ὁποῦ ἐρχόταν εἰς τὸ ἰμιντάτι σας· Μάθε, ὅτι ὁ γενναῖος Ἀλῆ πασσᾶς Τεπελεντλῆς, ἀπο-

φασίσας νὰ ζήσῃ εἰρηνικῶς μὲ ἡμᾶς, κατέσφαξεν ἀνδρείως πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἐδικούς σας, καὶ τοὺς ἄλλους μαζὴ μὲ τὸν Χουρσὴτ πασσᾶν σας ὁ Ὁμὲρ πασσᾶς Βριώνη, ὁ ὁποῖος ἐσκοτώθη εἰς τὸ Ζητοῦνι μ' ὅλον του τὸ στράτευμα· καὶ τὸν Πασιόμπεη τὸν ἔδοσε τοῦ διαβόλου. Μάθε, ὅτι ἡ Ἀθῆνα, Θῆβα, Λειβαδιὰ, Ταλάντι, Πατρατζίκι καὶ ὅλη ἡ Θεσσαλία, καὶ δὲν ἔμεινε κανένα ἄλλο μέρος παρὰ ἡ Εὔριπος καὶ ἄλλα ὀλίγα μέρη, τὰ ὁποῖα εἶναι μουχασερὲ δυνατὰ καὶ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Εἶδες μὲ τὰ ὀμμάτιά σου τὰ ἐδικά μας καράβια εἰς τὸ Ἀνάπλι· ἄλλα δέκα εὑρίσκουνται εἰς Μονοβασία, καὶ ἄλλα 12 εὑρίσκουνται εἰς τὸν μουχασερὲ Κορώνης, Μοθώνης καὶ Νεοκάστρου, καὶ 17 ἔφθασαν προχθὲς εἰς τὸν κόλπον τῆς Πατρὸς καὶ Κορίνθου, καὶ ἐπερίλαβαν τὰ καράβια, ὁποῦ σὲ ἤφεραν, καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ὁποῦ εὑρίσκουνται εἰς τὸν πόλεμον· καὶ πλέον λευφετζίδαις καὶ μιντάτια δὲν θέλεις ἰδεῖ· καὶ, ἂν θέλῃς, ἔλα εἰς αἴσθησιν, ἄνθρωπε, καὶ μὴ παίρνῃς εἰς τὸν λαιμόν σου τόσους Τούρκους, οἱ ὁποῖοι, ὅταν παραδώσουν τὰ ἅρματά τους, θέλει ζήσουν φιλικὰ μὲ ἡμᾶς ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ κραταιοτάτου καὶ πολυχρονίου πριγκίπου μας Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντε. Εἰς ἡμᾶς τὰ προσκυνοχάρτια δὲν χρησιμεύουν, ἀλλὰ εἰς ἐσᾶς εἶναι ἀναγκαῖα, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἔτζι ἀπεφάσισε· καὶ, ἂν θέλῃς, ἔλα εἰς αἴσθησιν, διὰ νὰ μὴν χαθῇς· ὅτι, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, ἂν φερθῇς διαφορετικὰ, δὲν θέλεις γλυτώσῃ ἀπὸ τὸ σπαθί μου. Ὅσους μᾶς ἐστείλατε μὲ τὰ προσκυνοχάρτια, τοὺς περάσαμεν ἀπὸ τὸ σπαθί μας, καὶ πρὸς πληροφορίαν σου. Ἴδοὺ ὁποῦ στέλνομεν τὸν παρὸν μὲ τὸ παρόν μας, καὶ κάμετε σεήρι, ὅτι ἐμεῖς ἔχομεν προσταγὴν ἀπὸ τὸν Πρίγκιπα, ὄχι τοὺς Τούρκους μόνον, ὁποῦ δὲν κάνουν ἰταέτι, νὰ πολεμήσωμεν, ἀλλὰ καὶ ὅσους Ῥωμαίους τουρκοφρονοῦν. Ἀρκετὰ σοῦ εἶναι αὐτὰ, διὰ νὰ σὲ φέρουν εἰς αἴσθησιν· καὶ ἤξευρε, ὅτι, ἂν δὲν ὑπακούσῃς νὰ παραδώσῃς τὰ ἅρματα, τὰ ἀνδρεῖα ἅρματά μας νὰ ὁποῦ τὰ ἔχομεν εἰς τὰ ρουθούνια σας, καὶ, ἂν θέλῃς, δοκίμασε ἄλλην μίαν φορὰν, ὄχι κλέπτικα, ἀλλὰ παληκαρίσια· ἐπειδὴ καὶ ἐγὼ, ἀφ' οὗ ἐμβῆκες μέσα, ἐπρόσμενα νὰ μοῦ στείλῃς τὴν εἴδησιν νὰ πολεμήσωμεν τακτικὰ, ἐπειδὴ καὶ ἐμεῖς τὴν ῥέγουλα τῶν ἁρμάτων τὴν ἐμάθαμε καὶ τὴν ἠξεύρομεν· καὶ, ἂν ἐσένα δὲν σοῦ βαστᾷ νὰ ἔλθῃς σὰν παληκάρι τακτικὰ ἀπάνω μου, καὶ δὲν βαριεστᾷς ἀπὸ τὸν κλέπτικόν σου τρόπον, ἤξευρε, ὅτι ἐγὼ ἔρχομαι ἀπάνω σου, καὶ σοῦ δίδω μίαν ἡμέραν προτήτερα τὴν εἴδησιν, διὰ νὰ ἑτοιμασθῇς. Ταῦτα καὶ καλαῖς ἀντάμωσαις εἰς τὸ σαράγι σου μέσα.

Τῷ ά. ἔτει τῆς ἐλευθερίας, Μαΐου 18».

Ἡ ἐν Δολιανοῖς μάχη (τῆς 18 μαΐου).

Ἡ πολιορκία τῆς Ναυπλίας ἠκολούθει τότε παραλελυμένη οὐσιωδῶς κατὰ γῆν, καὶ ἁρμόδιον διὰ τὴν συστηματικὴν συγκρότησιν ταύτης οὐδὲν καὶ ἐκ τῶν δύο ἐπαρχιῶν τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Ναυπλίας ἐφαίνετο πρόσωπον. Ἐντεῦθεν ἤ,τε Λασκαρίνα Πούπλη καὶ οἱ ἐν τῇ Λερναίᾳ λίμνῃ Τσόκρης καὶ Στάϊκος ἐξητήσαντο παρὰ τοῦ Κολοκοτρώνου τὴν ἀποστολὴν δυνάμεώς τινος στρατιωτικῆς καὶ ἑνὸς ἀρχηγοῦ ἱκανοῦ, ὅπως ἐνισχύσῃ καὶ διευθύνῃ ταύτην. Τοιοῦτον ὁ Κολοκοτρώνης ἀπέστειλε τὸν Νικήταν, συνοδεύσας μετὰ ἑκατὸν στρατιωτῶν καὶ τῶν ἀναγκαίων περὶ στρατολογίας διαταγῶν πρὸς τοὺς κατοίκους, ἐξ ὧν οἱ πεδινοὶ πάντες διεσκορπισμένοι ἦσαν. Διέταξε δὲ τοῦτον, ἵνα καταλάβῃ τοὐλάχιστον τὸ φρούριον τοῦ Ἄργους, ἐὰν μὴ δυνηθῇ τὴν ἐκ τοῦ πλησίον πολιορκίαν τῆς Ναυπλίας, καὶ ἀσφαλίσῃ οὕτω τήν τε πόλιν καὶ τὸν θερισμὸν τῶν γεννημάτων τοῦ πεδίου ἀπὸ τῶν ἐνοχλήσεων τῶν Ναυπλιέων. Τῇ 17 μαΐου ἔφθασεν ὁ Νικήτας ἐν τοῖς Δολιανοῖς, διευθυνόμενος εἰς τὰ Βέρβενα, ὅπως λάβῃ καὶ ἐκεῖθεν ἀριθμόν τινα στρατιωτῶν.

Κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς καὶ οἱ ἀγάδες τῆς Τριπόλεως ἐσκέπτοντο, τίνι ἀντιζυγίσωσι τρόπῳ τὸ μέγα πάθημα τοῦ Βαλτετσίου καὶ τὴν προτέραν ἀνακτήσωσι πολεμικὴν αὐτῶν θέσιν. Τέσσαρα εἶχον ἐνώπιον αὐτῶν προσβλητέα στρατόπεδα, τὸ ἐν Λεβιδίῳ, τὸ ἐν Βαλτετσίῳ, τὸ ἐν Χρυσοβιτσίῳ καὶ Πιάνῃ, καὶ τὸ ἐν Βερβένοις. Ἀλλ', ἐπειδὴ κινηθέντες πρὶν μὲν κατὰ τοῦ πρώτου ἀπέτυχον, ἔπειτα δὲ κατὰ τοῦ δευτέρου ἡττήθησαν, διὰ τοῦτο ἀπεφάσισαν, ἵνα προσβάλωσι τὸ τελευταῖον, ὡς τὸ μᾶλλον μεμονωμένον, ἐν ᾧ τὸ τῆς Πιάνης καὶ Χρυσοβιτσίου ἔκειτο μεταξὺ Βαλτετσίου καὶ Λεβιδίου. Τὸ σχέδιον αὐτὸ προέτειναν οἱ Βαρδουνιῶται καὶ Μισθριῶται ὑποστηρίζοντες, ὅτι, διαλυομένου τοῦ ἐν Βερβένοις στρατοπέδου, ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς, προχωρῶν εἰς τὴν Λακεδαίμονα καὶ εἰς τὴν Μεσσηνίαν, δύναται ἐπενεγκεῖν τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ ἤλπιζε καὶ ἀναπόφευκτον ἐθεώρει διαλύων τὸ Βαλτέτσιον. Ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς παρεδέχθη τοῦτο σκοπῶν, ὅπως ἐν ἀποτυχίᾳ ἐπανέλθῃ διὰ τοῦ Ἄργους εἰς τὴν Κόρινθον, καὶ ἐκεῖθεν καταλαμβάνων τὰ στενὰ τῆς Μεγαρικῆς, εὐκολύνῃ τὴν εἴσοδον τοῦ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 17 πρὸς τὴν 18 μαΐου ἐξεστράτευσαν περὶ

τοὺς ἑξακισχιλίους πεζοὶ καὶ ἱππεῖς μετὰ δύο τηλεβόλων. Ἐκτελέσαντες τὴν συνήθη εὐχὴν κατὰ τὸ χωρίον Ῥίζαις, διῃρέθησαν εἰς τρεῖς στήλας. Ἡ μὲν μία διηυθύνθη πρὸς τὸ Μαρμαροβοῦνι διὰ τοῦ Μάνεσι, ἵνα εἰσβάλῃ εἰς τὰ Δολιανὰ ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ μέρους· ἡ δὲ ἄλλη, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχουσα τὸν Κεχαγιᾶ βεγῆν καὶ τὰ τηλεβόλα, ἐκινήθη διὰ τοῦ ποταμοῦ ἀρκτικῶς τῶν Δολιανῶν· ἡ δὲ τρίτη, συγκειμένη τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ ἱππικοῦ, ἐπορεύθη διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ Κοῦβλι εἰς τὸ Δραγοῦνι, ὅπου ὑπῆρχε τὸ ὑπὸ τὸν Ἄκουρον σῶμα, διοικούμενον παρὰ τοῦ Γεωργίου Διγενῆ, Βρασιέως. Ὁ Νικήτας, μόλις πρὸ ἑνὸς τετάρτου τῆς ὥρας ἐξελθὼν ἐκ τῶν Δολιανῶν καὶ ἀπερχόμενος εἰς Βέρβενα, ἐπανέκαμψε ταχὺς, ἀκουσθείσης τῆς φωνῆς *Τοῦρκοι ! !* καὶ τὰς ἁρμοδιωτέρας οἰκίας τοῦ χωρίου καθεῖξε, καίτοι ἔχων ὀλίγους. Προσετέθησαν δὲ αὐτῷ παρευθὺς ἐντόπιοι μὲν ὑπὸ τὸν Κώνσταν Καρζῆν, Δημήτριον Μητρομάραν καὶ Ἠλίαν Κωνσταντόπουλον, Κυνουριεῖς δὲ ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Τερζάκην καὶ Τσέλον. Ἡ νίκη ἐφαίνετο παρὰ τοῖς Τούρκοις μᾶλλον ἢ βεβαία, διότι τὰ Δολιανὰ ἀπεῖχον ὑπὲρ τὴν μίαν ὥραν τῶν Βερβένων, ὧν ἡ ἄμεσος βοήθεια ἀδύνατος ἦν, τῶν ἐχθρῶν παρεμβαλλομένων. Μάλιστα δὲ οἱ ἐν τῷ Δραγοῦνι στρατιῶται τοῦ Διγενῆ, ἐξελθόντες κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μακρὰν καὶ ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ περικυκλωθέντες, ἀδύνατοι ἐγένοντο πρὸς ἀντίστασιν, καὶ τραπέντες εἰς φυγὴν ἀπωλέσθησαν δεκαεπτὰ, ἐν οἷς καὶ ὁ Διγενής.

Ἡ προσβολὴ κατὰ τῶν Δολιανῶν ἤρξατο εὐθὺς, καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Νικήταν ἀντέκρουον ἄφοβοι, μιμούμενοι τοὺς ἐν Βαλτετσίῳ καὶ τὸ παράδειγμα ἀρχηγοῦ γενναίου. Οὐ μόνον δ' ἐβλάπτετο ἐπαισθητῶς τὸ πεζικὸν τοῦ ἐχθροῦ, ὡς ἐκτεθειμένον ὑπὸ τὸ στερεὸν καὶ ἀδιάκοπον πῦρ τῶν ἐν ταῖς οἰκίαις κεκλεισμένων, ἀλλὰ καὶ τῶν τηλεβόλων ἡ χρῆσις, μετρία κατ' ἀρχὰς, ἀδύνατος ἐπὶ τέλους κατέστη ἕνεκα τῆς θέσεως, εὐκόλως θανατουμένων τῶν τηλεβολιστῶν.

Ἀλλὰ πολεμοῦντες τοὺς ἐν τοῖς Δολιανοῖς, οἱ Τοῦρκοι ἐκώλυον καὶ τοὺς ἐν Βερβένοις. Κινήσαντες οὗτοι πρὸς βοήθειαν, συνεπλάκησαν αἰφνιδίως μετὰ τῶν ἐχθρῶν εἰς Χολεβὰν καὶ Κοσσυφόῤῥευμα, ἀμφιῤῥεποῦς φαινομένης τῆς μάχης. Εὐτυχῶς, τυχούσης τῆς θέσεως πετρώδους καὶ δυσβάτου, οἱ Ἕλληνες ἐβίασαν, πολεμοῦντες καὶ πολεμούμενοι, τὴν ὀπισθοχώρησιν ἑαυτῶν εἰς τὰ Βέρβενα, πανταχόθεν ἀποκλεισθέντες ἤδη.

Τὰ Βέρβενα ὑπῆρχον ἱκανῶς ἀσφαλῆ οὐ μόνον ὡς ἐκ τῆς θέσεως

καὶ τῶν δισχιλίων στρατιωτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πυργοειδῶν προμαχώνων καὶ ἑνὸς τριορόφου παλαιοῦ πύργου, ἐν τῷ κέντρῳ τῆς κωμοπόλεως κειμένου. Ἀρχηγοὶ καὶ στρατιῶται διὰ πολλοῦ ἀνθίσταντο ἐνθουσιασμοῦ καὶ γενναιότητος· καὶ τότε μόνον ἤρξαντο λογίζεσθαι δεινὴν τὴν θέσιν ἑαυτῶν, ὅταν εἶδον τοὺς ἐχθροὺς καταλαβόντας τὰς ὑπερκειμένας θέσεις καὶ τὴν σημαίαν αὐτῶν ἐκεῖ ἐμπήξαντας. Δύο Λάκωνες ἤδη ἐκ τῶν τοῦ Ἀντωνίου Μαυρομιχάλου, τολμηροὶ ἑνταυτῷ καὶ ἐπιτήδειοι, ἕρποντες ἐπλησίασαν, καὶ πυροβολήσαντες ἔῤῥιψαν χαμαὶ τὸν σημαιοφόρον καὶ τὴν σημαίαν. Ἀμέσως ἄλλος Τοῦρκος σημαιοφόρος ἐνέπηξεν ἄλλην· ἀλλ' ἔπεσεν ὡσαύτως καὶ αὐτὸς καὶ ἐκείνη. Ἔρχονται τότε βοηθοὶ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων αἱ προλήψεις. Οἱ Τοῦρκοι ὑπέλαβον ὡς κάκιστον οἰωνὸν οὐχὶ τὴν πτῶσιν τῶν σημαιοφόρων, ἀλλὰ τὴν τῶν σημαιῶν. Συγχρόνως δὲ βλέποντες τὴν μὲν ἀντίστασιν τῶν ἔσω παρατεινομένην καὶ ἐνδεχομένας τὰς ἔξωθεν ἐπικουρίας, κατὰ δὲ τὸ Δραγοῦνι, περὶ τὴν ὥραν 6 μετὰ μεσημβρίαν, πολλὰ πυρὰ, συνοδευόμενα μετὰ πυροβολισμῶν (α), ἤρξαντο ὑποχωρεῖν, ὅπως μὴ ὑποστῶσι τὰ αὐτὰ τοῦ Βαλτετσίου. Τότε οἱ ἐν Βερβένοις διπλασιάσαντες τὸ θάῤῥος αὐτῶν, ἐξῆλθον βοῶντες «Ἀπάνω τους!!» καὶ ἐκυνήγησαν αὐτοὺς, ζημιουμένους ἐπαισθητῶς καὶ πολλὰ πάσχοντας ὡς ἐκ τῶν ἀποκρήμνων τόπων, μέχρι τῶν Δολιανῶν. Οἱ περὶ τὸν Ἰατράκον Λακεδαιμόνιοι ἐκυρίευσαν ἤδη τρεῖς σημαίας. Πρὸ τοῦ πεδίου δὲ τῶν Δολιανῶν ἑνωθεὶς ὁ πολὺς οὗτος τουρκικὸς στρατὸς μετὰ τῶν πολεμούντων τὸν Νικήταν, ἐζήτησε σωτηρίαν ἐν τῇ φυγῇ, διότι καὶ ὑπὸ φόβου πολλοῦ ἐκυριεύετο, καὶ ἡ νὺξ ἐπλησίαζε καὶ ῥαγδαία βροχὴ ἤρξατο. Τότε δὲ ἡνωμένοι καὶ οἱ Ἕλληνες τῶν Δολιανῶν καὶ Βερβένων, κατεδίωξαν τοὺς ἐχθροὺς μέχρι τοῦ μονιδρίου τοῦ Σεραφείμ, ἀπέχοντος τῶν Δολιανῶν ὑπὲρ τὴν μίαν ὥραν. Ὁ Νικήτας ἐδείχθη ἥρως· ὁ δ' ἐπίσης γενναῖος ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικόλαος, διακρίνας μεταξὺ τῶν ἐχθρῶν Τριπολίτην τινὰ χριστιανὸν, ὀνομαζόμενον Ζώην Μαραγκὸν, συνέλαβε καὶ ἀπέκτεινεν ὡς προδότην.

Οὕτως ἐπανῆλθεν ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς εἰς τὴν Τρίπολιν, δεύτερον νενικημένος. Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω σημαιῶν ἀπώλεσε καὶ τὰ δύο τηλεβόλα, ὑπὲρ τοὺς ἑβδομήκοντα φονευθέντας, τριπλασίους τραυματισθέντας, πολλὴν ἀποσκευὴν καὶ πολεμοφόδια. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων, παρὰ τοὺς πεσόντας κατὰ τὸ Δραγοῦνι, ἐπληγώθησαν κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν καὶ δώδεκα.

Ἡ δευτέρα αὕτη λαμπρὰ νίκη τῶν Πελοποννησίων ἐπεσφράγισε τὴν τοῦ Βαλτετσίου, καὶ ἐστήριξε τὴν μεγάλην ἠθικὴν ἐπιρροὴν ταύτης. Ἐκείνη μὲν ἐγένετο γενικωτέρα καὶ ζημιωδεστέρα διὰ τοὺς Τούρκους, ἀλλ' αὕτη διεκρίθη προσβλητικωτέρα καὶ ἀπελπιστικωτέρα, καθότι ὑπὸ τὴν κυριότητα τῶν Ἑλλήνων ἔπεσον καὶ σημαῖαι καὶ τηλεβόλα, οἱ δὲ Τοῦρκοι οὐδεμίαν πλέον ἐπεχείρησαν ἔξοδον τοιαύτην, ἐν μόνῃ περιορισθέντες τῇ ἀμύνῃ τῆς πόλεως. Καὶ οἱ ἀρχηγοὶ καὶ ὁ στρατὸς τῶν τε Δολιανῶν καὶ Βερβένων ἐθαυμάσθησαν ἤδη, καὶ ἰδίαν ἐκτήσατο φήμην ὁ Νικήτας, ὡς πρῶτος ἀποκλεισθεὶς μετὰ ὀλίγων, καθὼς καὶ ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης ἐν τῷ Βαλτετσίῳ. Ἐὰν κατελάμβανον οἱ Τοῦρκοι τὰ Δολιανά, ἡ τύχη τῶν ἐν Βερβένοις ἀμφίβολος ἀπέβαινεν ἀπέναντι τοσαύτης δυνάμεως. Ἐν γένει δὲ, ἡ ἠθικὴ ἐκ τῶν μαχῶν τοῦ Βαλτετσίου καὶ τῶν Δολιανοβερβένων μεταβολὴ ἐγένετο κοινὴ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα· αἱ δὲ Πέτσαι καὶ ἡ Ὕδρα προσέφερον ἔκτοτε τοῖς Πελοποννησίοις πλείονας, ἢ πρότερον, βοηθείας πολεμοφοδίων, βοείων δερμάτων καὶ ἄλλων τοιούτων ἀναγκαίων.

Τῆς μάχης ταύτης τὴν δάφνην ἐπὶ κεφαλῆς φέρων ὁ Νικήτας, κατέβη εἰς τὸ Ἄργος καὶ ὑπέρπολυ συνετέλεσεν εἰς τὴν ἄμεσον συγκρότησιν καὶ τὴν ἔκτοτε διατήρησιν τῆς πολιορκίας τῆς Ναυπλίας. Εἶχε δὲ δύο βοηθοὺς ἰσχυροὺς, πρῶτον τὴν ἀρξαμένην στρατιωτικὴν φήμην αὐτοῦ, καὶ δεύτερον τὴν μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνου συγγένειαν, ἀνεψιὸς ὢν αὐτοῦ.

Τριχόρυφα.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἐθεωρεῖτο ἤδη ἡ διεύθυνσις τοῦ κεντρικοῦ τῆς Τριπόλεως καὶ τῶν πέριξ στρατοπέδων, αὐτὸς νυκτηγερτῶν συνήθως. Μετὰ τὰς μάχας τοῦ Βαλτετσίου καὶ τῶν Δολιανῶν προέτεινε τὴν πλησίασιν τῶν μᾶλλον μεμακρυσμένων στρατοπέδων πρὸς τὴν Τρίπολιν. Ἀπὸ τῆς ὥρας ταύτης τοῦ χρόνου οἱ δημητριακοὶ καρποὶ ὡρίμαζον πλέον, καὶ προνοίας πολεμικῆς ἔργον ἦν ἡ ἀναχαίτισις τῆς συγκομιδῆς τῶν Τούρκων, ὡς παρατεινούσης τὴν πολιορκίαν. Περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ μέτρου αὐτοῦ ἐδίσταζόν τινες, ὡς συμπεραίνοντες, ὅτι οἱ Τοῦρκοι προκαλεσθήσονται οὕτως εἰς ἀπελπιστικὰς ἐπιθέσεις· ἀλλ' ὁ Κολοκοτρώνης ἔπεισε παραδειγματισθεὶς τὸν μῦθον τοῦ ὄφεως, ὅστις ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὑπεισελθὼν ἐξέβαλε τὸν λαγωὸν ἀπὸ τῆς ὀπῆς, ἐν ᾗ κρυπτόμενος ἠσφαλίζετο.

Ἑπομένως ὁ μὲν Κολοκοτρώνης κατέλαβε τῇ 21 μαΐου τὴν Ζαράχοβαν, χωρίον ἀπέχον τῆς Τριπόλεως ἐπὶ μίαν ὥραν καὶ ἓν τέταρτον· μετ' αὐτοῦ δὲ ἠνώθη καὶ ὁ Τρουπάκης, ἐλθὼν μετὰ διακοσίων πεντήκοντα νεοσυλλέκτων Λακώνων, οὓς ἐμισθοδότει ἡ ἐπαρχία τῆς Γόρτυνος. Ἐκεῖ προσδιωρίσθη ἡ κεντρικὴ ἀποθήκη τῶν πολεμοφοδίων καὶ τροφῶν, διότι ὑπῆρχεν ἰσχυρός τις πῦργος. Ὁ δὲ Πλαπούτας, ἑνωθέντων ὑπ' αὐτὸν τῶν δύο σωμάτων τοῦ Χρυσοβιτσίου καὶ Πιάνης, ὠχυρώθη ἐπὶ τοῦ Μαινάλου ὄρους (τῶν Τρικόρφων) ἀπέναντι τῆς Σηλύμνης καὶ ἐν ἀποστάσει μιᾶς μὲν ὥρας τῆς Τριπόλεως, ἑνὸς δὲ τετάρτου ἀπὸ τῆς Ζαραχόβης. Τὸ ἐν Βαλτετσίῳ στρατόπεδον εἰδοποιήθη, ὅπως βοηθῇ ἐν πάσῃ ἀνάγκῃ.

Μετὰ δύο ἡμέρας οἱ Τοῦρκοι τῆς Τριπόλεως ἔφερον πρὸς νομὴν τοὺς ἵππους τοῦ ταχυδρομείου εἰς τὴν πλησίον κειμένην Κάρτσοβαν. Καταβάντες τότε στρατιῶταί τινες ἐκ τῶν Τρικορύφων ὑπὸ τὸν Καλιακούδαν, ἥρπασαν μέρος αὐτῶν· ἀλλὰ φθάσαντες ἱκανοὶ Τοῦρκοι ἐπέπεσον κατὰ τῶν ὀλίγων καὶ τὸν Καλιακούδαν ἐπλήγωσαν. Ἐκ τούτου ἔδραμον πρὸς βοήθειαν ἐκ τῶν Τρικορύφων καὶ τῆς Ζαραχόβης· ἀντεπεξῆλθε συγχρόνως περισσὴ ἐκ τῆς Τριπόλεως δύναμις, καὶ οὕτως ἡ ἁπλῆ πρότερον σύγκρουσις μεταξὺ ὀλίγων προέβη εἰς συμπλοκὴν σοβαρὰν μεταξὺ πολλῶν ἄνωθεν τοῦ Ἁγίου Βλάση, θέσεως ἀπεχούσης τῆς Τριπόλεως ἐπὶ ἓν τέταρτον τῆς ὥρας. Ἐκεῖ διήρκεσε συνεχὴς ἐπὶ τρεῖς ὥρας ἡ συμπλοκή· περὶ δυσμὰς δὲ ἡλίου, φθάσαντος καὶ τοῦ σώματος τοῦ Βαλτετσίου, ἐτράπησαν οἱ Τοῦρκοι εἰς φυγὴν καὶ ἐν κακῇ καταστάσει. Ὑπὲρ τοὺς τεσσαράκοντα ἐξ αὐτῶν ἐλογίσθησαν οἱ φονευθέντες καὶ πληγωθέντες, τέσσαρες δὲ ἐκ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Τοῦρκοι ἠπόρησαν ἤδη ἰδόντες τοὺς Ἕλληνας πολεμοῦντας καὶ ἄνευ προμαχώνων.

Συνέβησαν ταῦτα τῇ 24 μαΐου· τῇ δ' 26 ἐκινήθησαν οἱ Τοῦρκοι πανστρατιᾷ, ὅπως ὠθήσωσι τὴν πολιορκίαν, καὶ διηυθύνθησαν κατὰ τοῦ Πλαπούτα. Ἀλλ' ἰδόντες παρεσκευασμένον αὐτὸν πρὸς μάχην, καὶ τὰ σώματα τοῦ Βαλτετσίου καὶ Ζαραχόβης καταφθάνοντα βοηθά, διεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους Ἀλβανοὶ καὶ ἐντόπιοι, καὶ μεταβολὴν ποιησάμενοι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Τρίπολιν. Ἐὰν μαχόμενοι ἐνικῶντο, ἡ ἠθικὴ τούτων ζημία ἤθελεν εἶσθαι πολλῷ μικροτέρα ἐκείνης, ἣν ἔλαβον ἤδη φυγομαχήσαντες μετὰ τοσαύτην ἐπίδειξιν.

Ἐκ τῆς περιστάσεως αὐτῆς ὁ Κολοκοτρώνης ὠφελούμενος, κατε-

βίβασε περὶ τὰ τέλη μαΐου εἰς τὰ κατώτερα μέρη τοῦ Μαινάλου ὄρους τὸ ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων θέσεων στρατόπεδον, καὶ ὠχύρωσε τοῦτο ἀπέναντι τῆς Τριπόλεως ἐν ἀποστάσει ἑνὸς καὶ ἡμίσεως τετάρτου τῆς ὥρας. Τὸ ἴδιον ἠκολούθησαν μέτρου καὶ τὰ στρατόπεδα τοῦ Βαλτετσίου, τοῦ Λεβιδίου καὶ τῶν Βερβένων. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῶν ἐλθὸν ἐτοποθετήθη ἄνωθεν τοῦ Ἁγίου Βλάση, τὸ δὲ δεύτερον ἐν τῇ Ἐπάνω Χρέπᾳ, καὶ τὸ τρίτον ἐν τοῖς χωρίοις τοῦ Στενοῦ, Βερτσοβᾶ καὶ Ῥιζῶν παρὰ τὸ Παρθένιον ὄρος. Τότε καὶ ὁ Δαγρὲς, ὁδηγῶν τριακοσίους ὀρεινοὺς Ἀργείους καὶ μέρος Τριπολιτῶν, κατέβη ἐκ τοῦ στενοῦ τῆς Κανδύλας εἰς τὰ Νέστανα (τὴν κώμην τῶν Τσιπιανῶν)· οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Ἀθανάσιον Κίντσον Τριπολῖται περὶ τοὺς πεντακοσίους διωρίσθησαν παρὰ τοῦ Κολοκοτρώνου ἐν τῇ θέσει τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἀρκτικῶς τῶν Τρικορύφων καὶ ἀπέναντι τοῦ Περθωρίου. Σημειωτέον δ', ὅτι οἱ ἐπὶ τῆς Ἐπάνω Χρέπας Καλαβρυτινοὶ ὑπὸ τὸν Χαραλάμπην καὶ Ζαήμην ἀπεχώρησαν μετ' οὐ πολὺ εἰς Δεμέστιχα (α), ἐν ᾧ ὁ Κολοκοτρώνης προέτεινε καὶ προέτρεπεν αὐτοὺς, ὅπως ὀχυρωθῶσιν ἐν τῷ Περθωρίῳ.

Οὕτως ἡ πολιορκία τῆς Τριπόλεως κατέστη ἰσχυροτέρα καὶ σοβαρὰ καθ' ὅλην τοῦ λόγου τὴν ἔκτασιν. Ἕκαστον τῶν σωμάτων, ἐκτὸς τοῦ Λακωνικοῦ, ὡς καὶ τῶν πολλῶν συρρεόντων ἐνόπλων ἔξωθεν, ἐσιτίζετο παρὰ τῆς ἐπαρχίας, ἣ ἀνῆκε. Ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης ἀνεδέχθη τότε τὴν διεύθυνσιν τοῦ οἰκονομικοῦ μέρους τῆς Γόρτυνος, ὡς πολλῷ οὐσιώδους, προεδρεύων τῆς τετραμελοῦς ἐφορείας· ὁ δὲ Βασίλειος Χρηστακόπουλος, γενναίως δαπανῶν καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ, Ἰωάννης Εὐγένιος καὶ Ῥήγας Παλαμίδης διηύθυνον τὸ τῆς Μαντινείας. Οἱ ποιμένες ἐχορήγουν εὐχαρίστως τὸ κρέας, ἐν μεγάλῃ καταναλισκόμενον ποσότητι. Ὁ αἰπόλος Κυριάκος Τσώλης, ἐκ τῆς Ζαραχόβης, ὡδήγησεν εἰς τὸ στρατόπεδον ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἑκατὸν εἴκοσιν αἶγας, καὶ δωρησάμενος ταύτας ἀνεχώρησε φέρων μόνην τὴν καμπύλην αὐτοῦ βακτηρίαν (μαγκούραν) καὶ τὸν ποιμενικὸν κύνα. Ἐπαίνων δὲ πολλῶν ἀξιοῦνται καὶ οἱ τῆς Θεισόας κάτοικοι (Διμιτσανῖται), ὡς συντελέσαντες πρωτίστως διὰ τῆς προμηθείας τῆς πυριτοκόνεως καὶ τῆς παρασκευῆς πυριτιδοβολῶν οὐ μόνον ὑπὲρ τοῦ κεντρικοῦ τῆς Τριπόλεως, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἄλλων ἔτι στρατοπέδων· προέχουσι δὲ αὐτῶν οἱ ἀδελφοὶ Σπηλιοτόπουλοι.

Ἠκολούθουν ἤδη συνεχέστατοι οἱ ἀκροβολισμοὶ (β) μεταξὺ Ἑλλή-

νων καὶ Τούρκων, αἱ ἐνέδραι τῶν πρώτων καὶ αἱ συμπλοκαὶ μετὰ τῶν δευτέρων. Τῇ 3 Ἰουνίου καὶ τῇ 3 ὥρᾳ μετὰ μεσημβρίαν εἷς τηλεβολισμὸς ἐξ ἑνὸς τῶν προμαχώνων τῆς πόλεως ἀνήγγειλε τὴν ἔξοδον τῶν Τούρκων. Τούτους οἱ πολιορκηταὶ ἐδέχθησαν ἔξω τῶν ὀχυρωμάτων αὐτῶν καὶ παρὰ τῷ Ἁγίῳ Βλάσῃ. Ἐπὶ δύο καὶ ἡμίσειαν ὥραν διήρκεσεν ἡ συμπλοκὴ, τῶν μὲν Τούρκων ὁρμητικῶς ἐπιτιθεμένων, τῶν δὲ Ἑλλήνων καρτερικῶς ἀνθισταμένων. Παρουσιασθέντος δὲ περὶ δυσμὰς ἡλίου τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ φωνήσαντος: «*Βρὲ, τί τοὺς φυλάττε!!*» οἱ Ἕλληνες ὁρμήσαντες ἐβίασαν εἰς φυγὴν τούτους, ζημιωθέντας ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα νεκροὺς καὶ τραυματίας.

Ἐπίσης τῇ 5 τοῦ αὐτοῦ ἐξῆλθον οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὸ Παλλάντιον (Θάνα), ὅπου ἔδραμον βοηθοὶ οἱ περὶ τὸν Κυριακούλην. Ἡ συμπλοκὴ προεχώρησε πεισματώδης, δι' ὃν λόγον τὸ ἑλληνικὸν σῶμα ἀπεσύρθη πρὸς ὀλίγον. Ἀλλ', ἐπιπεσόντων τῶν Γορτυνίων, οἱ Τοῦρκοι ἠναγκάσθησαν πρὸς ὀπισθοδρόμησιν. Ἔπεσον τότε ἐκ τῶν Ἑλλήνων ὀκτὼ, ἐν οἷς καὶ ὁ Βούρας, ἀνδρεῖος ὁπλαρχηγὸς τῶν Κωνσταντίνων τῆς Μεσσηνίας, καὶ τρεῖς ἐπληγώθησαν· ἐκ δὲ τῶν Τούρκων ὑπὲρ τοὺς εἰκοσιπέντε ἐγένοντο οἱ φονευθέντες καὶ πληγωθέντες. Ἡ περίστασις αὕτη ὑπηγόρευσε τὴν ἀνάγκην τῆς καταλήψεως τοῦ Παλλαντίου, καίτοι ἀπέχοντος τῆς πόλεως ἐπὶ ἓν τέταρτον τῆς ὥρας· ἐλθόντες δ' ἐστρατοπέδευσαν ἐκεῖ μετὰ χιλίων Λακεδαιμονίων ὁ Ἰατράκος καὶ Βρεσθένης Θεοδώρητος.

Περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἦλθεν ἐν τοῖς Τρικορύφοις καὶ ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, πλείστων ἄλλων στρατιωτῶν διαφόρων τόπων καθ' ἑκάστην σωρευομένων. Ἀλλ' ὅσῳ ηὐδοκίμουν οἱ ἔξω Ἕλληνες, τόσῳ ἔπασχον οἱ ἐν τῇ πόλει. Αἱ καταθλίψεις, οἱ αὐθαίρετοι φόνοι καὶ τὰ ἄλλα παθήματα αὐτῶν εἰσιν ἀπερίγραπτα. Τίς ἐψώμιζε τούτους; ἢ τίς ἦτο δυνατὴ προμήθεια ἄρτου, ἔστω καὶ ἐσχάτης ποιότητος; Ἐπὶ τοῖς τοσούτοις δὲ κακοῖς προσετέθη καὶ ἕτερον, ἐξωμότης τις Πατρεὺς, πρὶν Μῆτρος Ῥοδόπουλος καὶ ἤδη Μεχεμὲτ, καταστὰς ἡ ὀλεθριωτέρα πληγὴ καὶ βάσανος. Ἔχει καὶ τὰ ἐπεισόδια αὐτῆς πᾶσα ἐποχὴ μεγάλη. Τὸ θηρίον τοῦτο, ἐπιδεικνύμενον ζῆλον πολὺν ὑπὲρ τοῦ τουρκισμοῦ, οὐ μόνον προέτρεπε τοὺς κοινοὺς τῶν Τούρκων πρὸς τὴν σφαγὴν τῶν ἐῤῥιμμένων ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἀρχιερέων καὶ προκρίτων, ἀλλὰ καὶ παρεβίαζε πάντας εἰς ἀρνησιθρησκείαν καὶ ἐτυράννει διὰ παν-

τὸς ἀπανθρώπου τρόπου, ὡς μὴ ἀρνουμένους τὸν χριστιανισμόν. Ἦν δ' οὗτος ἀπεσταλμένος μετὰ τοῦ Ἀνδρέου Καλαμογδάρτου ὑπὸ τῶν Πατρέων εἰς τὴν Τρίπολιν παρὰ τῇ τουρκικῇ ἀρχῇ· ἀλλ', ὅτε αὖτη ἔβριψεν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτας, οὗτος δειλιάσας ἐξώμοσε.

ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ.

Ἡ πρώτη ἐν Καλτεζαῖς τοπικὴ συνέλευσις καὶ τὸ πρῶτον σύστημα.

Ὁ πόλεμος ἐπησχόλει τοὺς πάντας, καὶ πᾶσαν αὐτῶν τὴν προσοχὴν ἀπερρόφα. Ἐπλατύνετο μὲν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἡ ἐπανάστασις, οὐδὲν ὅμως κατέκτα ἔτι ἀσφαλὲς ὁρμητήριον, οὐδὲν φρούριον. Οὐδένα διὰ ταῦτα οἱ ἄνθρωποι εἶχον καιρὸν, ὅπως στρέψωσι καὶ ἐπὶ τὴν πολιτικὴν ὀργάνωσιν τοῦ τόπου, νέον ἀναδεχόμενοι ἀγῶνα τοιοῦτον. Ἀλλ' ὅμως, εἰ καὶ τὰ πράγματα οὕτως εἶχεν, ἡ ἀνάγκη ἑνὸς συστήματος ἀνεγνωρίζετο κατεπείγουσα.

Πλήν τινος μέρους Λακώνων, καὶ τούτου ἐνίοτε, οἱ στρατιῶται τῆς ξηρᾶς οὐκ ἐμισθοῦντο, ἀλληλοδιαδόχως λαμβανόμενοι ἀπὸ τῶν κατοίκων, συνήθεις ὄντες ἐν τῇ μεγάλῃ λιτότητι, τρεφόμενοι ἐκ τοῦ τόπου, ὠφελούμενοι ἐκ τῶν λαφύρων πολλάκις καὶ ἱκανοὶ ἔχοντες ἐφόδιόν τι χρηματικοῦ ἴδιον. Ἐπίσης οἱ ἀρχηγοὶ τῶν γηΐνων ὅπλων, ἐκτός τινων ἐκτάκτων καὶ ἰδίων ἐξόδων μικρῶν, ἐν οὐδεμιᾷ ὑπεβάλλοντο δαπάνῃ διὰ τὴν ἀγορὰν τροφίμων, ὅτε ὅλοι οἱ δημητριακοὶ καρποὶ παντὸς εἴδους, ὅλα τὰ ποίμνια, ὅλαι αἱ ἀγέλαι καὶ τὰ ἄλλα προϊόντα τῶν ἀπείρων τουρκικῶν ἰδιοκτησιῶν ἔμενον διαθέσιμα ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ἑκάστοτε δὲ καὶ χωρία καὶ μοναὶ καὶ ποιμένες ἐχορήγουν τροφὰς ἐξ ἰδίων, ἢ λόγῳ ὀφειλομένων ἐγγείων καὶ ἐπικαρπίας φόρων. Ἀλλὰ τῆς θαλάσσης οἱ στρατιῶται, ὡς οὐδεμίαν ἔχοντες πρόσοδον ἄλλην, ἢ μόνον τὸ λιτὸν προϊὸν τῆς προσωπικῆς ἐργασίας τοῦ ναύτου, ἐμισθοῦντο ἐξ ἀπολύτου ἀνάγκης· αἱ δὲ τροφαὶ αὐτῶν ἠγοράζοντο, εἰ μὴ ὅλαι, διότι συνεμερίζοντο ἑκάστοτε τοῦ βάρους τούτου καὶ αἱ μὴ ναυτικαὶ νῆσοι, βεβαίως δὲ κατὰ μέγα μέρος. Παρὰ τὰς δαπάνας αὐτὰς ὑπεχρεοῦντο οἱ κατὰ θάλασσαν ἀρχηγοὶ καὶ εἰς ἄλλας, προκειμένης τῆς πολεμικῆς παρασκευῆς τῶν πλοίων· παρασκευὴ δὲ τοιαύτη ἀπήτει μεγάλην ὡσαύτως τὴν χορηγίαν· αἱ δὲ

συμβαίνουσαι λεῖαι κατὰ τῶν πλοίων τῆς τουρκικῆς σημαίας, οὐδὲν ἀνεπλήρουν κενὸν τῆς κοινῆς ταύτης ἀνάγκης, ὡς ἰδιοποιούμεναι ἅπασαι, καὶ μεθ' ὅλας τὰς γραφομένας ἀπαγορευτικὰς διατάξεις, διὰ τῆς τὰ πάντα δυναμένης ῥομφαίας ἐν περιστάσεσι τοιαύταις.

Οὕτως, ἐν ᾧ χρόνῳ τὰ βάρη τοῦ κατὰ γῆν πολέμου ἔφερον ἅπαντες συγχρόνως καὶ στρατευόμενοι καὶ μὴ στρατευόμενοι, καὶ ἀρχηγοὶ καὶ κλῆρος, καὶ ἰδιοκτησίαι Τούρκων καὶ βοήθειαι ὁμογενῶν, ἐξ ἐναντίας τὰ τοῦ στόλου, ἄμεσον μάλιστα ἀπαιτοῦντα τὴν χορηγίαν, ἐκρέμαντο ἀπὸ τοῦ τραχήλου τῶν προκρίτων κατὰ πρῶτον λόγον καὶ τῶν πλοιάρχων ἐν μέρει. Καὶ ἡ τοιαύτη διαφορὰ τῶν θαλασσίων πρὸς τοὺς γηΐνους διέκρινε καθολικώτερον καὶ αὐτὸν τὸν λαὸν τῶν ναυτικῶν νήσων. Ἐὰν ἓν μέλος τῆς οἰκογενείας τοῦ χωρικοῦ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς ὑπηρέτει ἐν τῷ πολέμῳ, τὰ λοιπὰ, ἄῤῥενά τε καὶ θήλεα, ἐγεωπόνουν οἰκονομοῦντα τὰς ἀνάγκας ταύτης· ἀλλ' οὐχ οὕτως εἶχεν ἡ κατάστασις τῆς οἰκογενείας τοῦ ναύτου, ὡς μὴ ἐχούσης οὔτε ἀγρὸν, οὔτε ποίμνιον. Ἐὰν ἐπυρπολεῖτο σήμερον παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἡ καλύβη τοῦ χωρικοῦ, αὔριον ἀνεγείρετο διά τε τὴν πληθὺν τῆς ξυλείας τῶν παρακειμένων λόγγων, τὴν ὀλίγην δαπάνην καὶ τὸν ὀλίγον κόπον· ἐὰν ὡσαύτως διηρπάζετο κατὰ τὸ παρὸν ἔτος καὶ τὸ ὅλον ἔτι τῶν γεωργικῶν προϊόντων αὐτοῦ, ἡ γῆ ὅμως, μὴ ἀφαιρουμένη, ἐπλήρου τὴν ἀποθήκην τούτου κατὰ τὸ ἑπιὸν ἔτος· ἀλλὰ ζημίαι τοιαύτης φύσεως ἦσαν διὰ τοὺς ναυτικοὺς κακὸν ἀνεπανόρθωτον, διότι αἱ λιθωταὶ καὶ ὅλως ἄγονοι νῆσοι αὐτῶν ἀπώθουν πᾶσαν ἰδίαν παραγωγὴν καὶ πᾶσαν ἄλλην ἰδίαν οἰκονομίαν. Καθ' ὃν δὲ μάλιστα καιρὸν ἡ ἑλληνικὴ ναυτιλία ἐξέλιπε κατά τε τὸν Εὔξεινον πόντον καὶ τὴν Ἀνατολὴν ἅπασαν ἕνεκα τῆς ἐπαναστάσεως, μόνος πόρος καὶ μόνη τροφὴ τῶν ναυτικῶν ὁ πόλεμος ἔμενε· ἐνδεχομένη δὲ καταστροφὴ ἡ ἀπώλεια πλοίου ἀπεστέρει τὸ πλήρωμα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὅλου μέσου τῆς οἰκονομικῆς ὑπάρξεως.

Διὰ ταῦτα καὶ ἄλλα ἔτι, μεγάλως διέφερε τοῦ γηΐνου ὁ θαλάσσιος ἀγὼν ἐν γένει καὶ κατὰ μέρος, καὶ σοβαρῶς ἐπησχόλει τὰ πνεύματα κατάστασις τοιαύτη. Ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐπανάστασις αὐτῆς ἀπολύτως ἐδέετο τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, διότι ἄνευ ταύτης οὐκ ἔζη, ὡς οὐδὲ ἐκινεῖτο· δυνατὴ δὲ διατήρησις τοιαύτης δυνάμεως πολυδαπανωτάτης ἦτο ἔργον οὐχὶ ὀλίγων, ἀλλὰ δημοσίου ταμείου· ταμείου δὲ τοιούτου τὴν ὕπαρξιν ὑπισχνεῖτο μόνη

συστηματική τις τάξις πραγμάτων. Δόξα καὶ εὐγνωμοσύνη πρὸς τοὺς προκρίτους τῶν ναυτικῶν νήσων, τοὺς διὰ τοσαύτης χορηγήσαντας γενναιότητος τὰ χρήματα αὐτῶν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος! Ἀλλ' ὅμως τὰ βαλάντια αὐτῶν οὐκ ἦσαν πηγή τις ἀκένωτος· καὶ, ἐπειδὴ πᾶσα διὰ τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας ἀναπλήρωσις ἀνέφικτος κατέστη, οὐ μόνον ἐπέκειτο τούτοις κίνδυνος μέγας παρ' αὐτοῦ τοῦ ναυτικοῦ λαοῦ, παυούσης τῆς χορηγίας, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπανάστασις κατέῤῥεεν, ἐκλειπούσης τῆς συνδρομῆς τοῦ στόλου.

Ἐντεῦθεν οἱ πρόκριτοι Ὕδρας καὶ Πετσῶν μόνην διὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον ἄγκυραν σωτηρίας ἐθεώρουν, καὶ δικαίως, τὴν ταχυτέραν, ὅσον ἔνεστι, πολιτικὴν ὀργάνωσιν τῆς Πελοποννήσου. Αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ἐστεροῦντο καὶ κτημάτων ἐθνικῶν καὶ προσόδων μεγάλων. Ἡ Στερεὰ ὡσαύτως, καὶ ταύτης τοῦ δυτικοῦ μέρους ἀκινήτου μένοντος ἔτι, οὐδὲν ὑπισχνεῖτο, ὡς μᾶλλον ἐκτεθειμένη ταῖς ἐπιδρομαῖς τῶν πολεμίων καὶ μόλις καθ' ἑαυτὴν ἐπαρκοῦσα εἰς τὰ ἀναγκαῖα. Πρὸς μόνους ἄρα τοὺς Πελοποννησίους ἀπετείνοντο οἱ πράκριτοι νησιῶται, καὶ μετὰ τῆς φωνῆς τούτων ἠνοῦτο διὰ τῆς αὐτῆς περιπαθείας καὶ ἡ τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλου, ὡς ἐπιζητοῦντος ἐπίσης τὴν τοιαύτην πολιτικὴν σύστασιν τῆς Πελοποννήσου διά τε τὴν γενικὴν τοῦ πολέμου καὶ τὴν μερικὴν τῆς μισθοφορίας τῶν Λακώνων τακτικὴν ὁπωσδήποτε οἰκονομίαν.

Ὁμολόγηται, ὁπόσῳ ὁ Μαυρομιχάλης συνεισέφερεν ἐν τῇ ἐπαναστάσει, καὶ προσωπικῶς διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ, καὶ πολεμικῶς διὰ τῶν πολλῶν υἱῶν, ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν, ὅλων ἀξιομάχων, δι' οὗ ἕκαστος συνεκρότει καὶ ὡδήγει ἰδίου στρατιωτικοῦ σώματος. Τῆς μεγάλης ταύτης στρατιωτικῆς οἰκογενείας κατὰ τὴν Πελοπόννησον δευτέρα ἦρχετο ἡ Κολοκοτρωνικὴ ἐν τῇ Γόρτυνι, ἱκανοὺς σωματάρχας παραγαγοῦσα, καὶ τρίτη ἡ Πετμεζαϊκὴ ἐν Καλαβρύτοις, πολυπροσωποτέρα μὲν καὶ πλείονας σωματάρχας ἀριθμοῦσα, ἀλλὰ μὴ φέρουσα ἐν ἑαυτῇ τὴν ἐξοχότητα οὔτε ἑνὸς Πέτρου Μαυρομιχάλου διὰ τὸ βάρος τοῦ ὀνόματος καὶ τὴν οὐσιώδη ἐπιῤῥοήν, οὔτε ἑνὸς Θεοδώρου Κολοκοτρώνου διὰ τὸν στρατιωτικὸν νοῦν καὶ τὴν σπανίαν ἐνεργητικότητα. Παρὰ τὸν ἠθικὸν ὅμως τοῦτον πλοῦτον ὁ Μαυρομιχάλης οὐδόλως ἐκέκτητο καὶ ἕτερον ἐκ μετάλλων σεσημασμένων, ὅπως ἐπαρκῇ καὶ ἐπὶ ταῖς μισθοδοσίαις ἀνθρώπων ἐσχάτης ἐνδείας, ἧς τὸ μοναδικὸν παρὰ τοῖς Ἕλλησι παράδειγμά εἰσιν οἱ κάτοικοι τῆς

ἀνατολικῆς Λακωνίας, Καλαβοῦλαι παρονομαζόμενοι. Τὰ ὅπλα αὐτῶν ἦσαν ἀνάγκη ἀπόλυτος· ἡ στρατολογία ὅμως δύσκολος, ἵνα μὴ εἴπωμεν, ἀδύνατος ἄνευ μισθοφορᾶς, μόνης ὡσεπιπολὺ προλαμβανούσης πᾶσαν πρόφασιν πρὸς τὴν ἀπείθειαν καὶ πᾶσαν αἰτίαν πρὸς τὰς καταχρήσεις. Ἕνεκα τῆς ἀνάγκης ταύτης ἐπαρχίαι τινὲς τῆς Πελοποννήσου ἐβοήθησαν τῷ Μαυρομιχάλῃ χρηματικῶς, ὡς καὶ ἡ Γόρτυς τῷ Διονυσίῳ Τρουπάκῃ διὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ λακωνικὸν σῶμα· βοήθειαι ὅμως μερικαὶ ἐξαντλοῦνται τάχιστα, καὶ μάλιστα ἐπὶ πολέμου, τοῦ καταβροχθίζοντος γιγανταῖα ταμεῖα κυβερνήσεων ἰσχυρῶν καὶ ἐθνῶν μεγάλων.

Ἐν συντόμῳ τὴν πρότασιν τοῦ Μαυρομιχάλου, σύμφωνον οὖσαν καὶ μετὰ τῆς ἐπιθυμίας τῶν προκρίτων τῶν ναυτικῶν νήσων, ἐφαρμοστέαν εἶδον οἱ Πελοποννήσιοι καὶ ὑπὸ γενικωτέραν ἔτι ἔποψιν. Ὅτε ἡ ἐπανάστασις, καίτοι λογίζουσα ἤδη δίμηνον ἡλικίαν, παρίστατο ὑπὸ τὰς ὄψεις τῆς Εὐρώπης κυκεών τις ἄνευ μορφῆς ἐθνικῆς, ὡς σερουμένη συστήματος πολιτικοῦ οἱουδήτινος· ὅτε τὴν ἰδέαν τῶν Ἀνθρακέων τῆς Ἰταλίας συνῆπτον μετὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως οἱ ἀνθέλληνες ἐκ συστήματος καὶ οἱ μωρόπιστοι ἐξ ἀπάτης· βεβαίως μία τις σύστασις πολιτικὴ ἐσωτερικῶς μεγάλην ὑπισχνεῖτο ἐπιρροὴν ἀγαθὴν ἐξωτερικῶς, ἀναστέλλουσα τοὐλάχιστον τὴν ὀλεθρίαν πρόοδον ἰδεῶν δυστυχῶν καὶ ἀδίκων.

Οὕτως οἱ πάντες ἠτένιζον πρὸς τὴν Πελοπόννησον καὶ ὡς κέντρον καὶ ὡς ἔχουσαν σχετικῶς ἀνωτέραν τινὰ κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν. Ὑπῆρχον ἀληθῶς καὶ ἐν ταῖς ναυτικαῖς νήσοις καὶ ἐν τῇ Στερεᾷ πρόκριτοι καὶ προεστοὶ (οἱ ἀρχαῖοι προστάται) εὐφυεῖς καὶ οἱ πλεῖστοι πλούσιοι· ἀλλ' οἱ μὲν πρῶτοι τούτων περιωρίζοντο ἀπολύτως ἐντὸς μόνου τοῦ κύκλου τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, στάσιμοι μένοντες ἐν τοῖς πατροπαραδότοις ἤθεσιν ὡς ἐκ τῆς γλώσσης μᾶλλον, ἣ ἐχρῶντο· οἱ δεύτεροι δὲ οὐδέποτε ἔφθασαν ἐν καταστάσει ἑνότητος καὶ ἐνεργείας πολιτικῆς ἀξίας λόγου, στρατοκρατούμενοι κυρίως καὶ παρὰ τῶν Τούρκων καὶ παρὰ τῶν ὁπλαρχηγῶν, οὔθ' ἑπομένως ἐγυμνάσθησαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον περὶ τὰ πολιτικὰ πράγματα. Τοὺς νοημονεστέρους καὶ ἀξιωτέρους παρ' αὐτοῖς ἡ κατέστρεφε διὰ παντὸς τρόπου, ἡ συνήγαγε περὶ ἑαυτὸν ὁ Ἀλῆ πασσᾶς, αὐτὸς καρπούμενος τὰ ὀφέλη τῆς ἱκανότητος τούτων. Κατὰ τὴν Πελοπόννησον ὅμως ὑπῆρχεν ὅλον τὸ ἐναντίον. Ἐκτὸς τοῦ ἐν γένει φυσικοῦ καὶ

λεπτοῦ πνεύματος παντὸς Πελοποννησίου, ἐκτὸς τῶν ἀγνοτέρων καὶ δμαλωτέρων ἠθῶν τῆς ἰδίως ἐργατικῆς αὐτῆς κοινωνίας, οἱ πρόκριτοι ἐπροικίζοντο ὡσεπιτοπολὺ διά τινος γνώσεως γραμμάτων, ἔνιοι δὲ καὶ δι' εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, ὡς καὶ διὰ πολλῆς πείρας καὶ πολιτικῆς τόλμης, ἣν ἐκτῶντο καὶ ὡς «βεκίλιδες τοῦ Μορέως» ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὡς ἀείποτε ἀνταγωνιζόμενοι κατὰ τῶν σατραπῶν, καὶ ὡς διευθυνταὶ τοῦ κατ' ἐπαρχίας δημογεροντικοῦ συστήματος, καὶ ὡς συγκροτοῦντες πρὸ πάντων ἓν ὅλον καὶ συμπαγὲς σύστημα, ἀδιαίρετον ὂν ἀπὸ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τῶν ἀρχιερέων. Κατ' ἐξαίρεσιν δὲ ἀπὸ τοῦ 1806, ἐποχῆς, καθ' ἣν ἀπώλοντο ὁλοκληρωτικῶς οἱ ἁρματωλοὶ τῆς Πελοποννήσου, τὸ πολιτικὸν σύστημα τῶν προκρίτων ταύτης ἐγένετο παντοδύναμον, διότι μεγάλην καὶ ἡ τουρκικὴ ἐξουσία εἶχεν αὐτῶν τὴν ἀνάγκην. Τοιαύτη ἑνότης καὶ τοιοῦτον ἐνεργὸν σύστημα, πολιτικόν τε καὶ ἐκκλησιαστικόν, ἀδύνατα ἀπέβαινον ἐν τῇ Στερεᾷ, ἧς αἱ ἀποστάσεις ἐμεσολάβουν μακραί, ὁ πληθυσμὸς δὲ ὑστέρει κατὰ πολύ, καὶ διάφοροι ἦρχον σατράπαι, ὁ τῶν Ἰωαννίνων, ὁ τῆς Λαρίσσης καὶ ὁ τῆς Εὐβοίας (α). Ἐντεῦθεν δὲ καὶ διάφορα διεκρίνοντο τὰ ἤθη τῶν κατοίκων ταύτης, ἐν ᾧ τὰ τῶν Πελοποννησίων ὑπῆρχον ὁμοιόμορφα, καὶ ἡ τουρκικὴ τυραννία ἐξησκεῖτο ἀγριωτέρα, ἐξαιρουμένης τῆς Λεβαδείας καὶ Δωρίδος.

Τοῖς Πελοποννησίοις ἄρα ἀπέκειτο, ὅπως καθέξωσι δικαιωματικῶς τὴν πρώτην ἱστορικὴν θέσιν καὶ τιμὴν ὡς πρὸς τὴν διπλῆν ἔναρξιν τοῦ τε πολεμικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀγῶνος. Ἐστεροῦντο βεβαίως γνώσεων συστηματικῶν, εἰς νέον ὅλως εἰσερχόμενοι κόσμον πολιτικόν, διότι οὐδέποτε ὑπὸ τὴν τουρκοκρατίαν ἐδιδάχθησαν τοιαύτας· πλὴν καὶ νοῦν καὶ πεῖράν τινα καὶ τόλμην εἶχον, ὅπως συνταγῶσιν ἐκ τῶν ἐνόντων καθ' ἑαυτούς, ἐν ᾧ μετ' οὐ πολὺ αἱ μὲν νῆσοι ὑπέκυψαν ἄνευ ἑτέρου ὑπὸ τὸν ὀργανισμὸν, ὃν ἔδωκεν αὐταῖς ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ἡ δὲ Δυτικὴ καὶ Ἀνατολικὴ Ἑλλὰς ὑπέγραψαν ἑτοίμως, ὅ,τι συνέταξαν ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Θεόδωρος Νέγρης. Ἀλλ' ὑπῆρχε καὶ ὥρα ἁρμοδία πρὸς συνέλευσιν;

Μόλις περὶ τὰ τέλη μαΐου καὶ μετὰ τὴν κρίσιμον μάχην τοῦ Βαλτετσίου συνῆλθον ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ τῶν Καλτεζῶν πολλοὶ διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου πρόκριτοι καί τινες ὁπλαρχηγοί, ἀμοιβαίως εἰδοποιηθέντες. Ἐκλογαὶ τακτικαὶ καὶ πληρεξουσιότητες οὐδεμίαν χώραν ἔλαβον, οὐχὶ ὡς ἀγνουμένης τῆς ἀρχῆς αὐτῆς, ἐν ᾧ

τὸ ἐν χρήσει δημογεροντικὸν σύστημα ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς, καίτοι ἐνεργουμένης ἀτελῶς, ἀλλ' ὡς μὴ συγχωρουμένου ἐκ τῶν περιστάσεων μέτρου τοιούτου. Καὶ ἄλλως δὲ, τίνες ἄλλοι ἤθελον ἔχειν τότε τὰς ψήφους τῶν ἐπαρχιῶν, ἐὰν αὗται ἡσύχαζον ἐκ τοῦ πολέμου καὶ ἐψηφοφόρουν; Πραγματικῶς ἀπὸ τῆς συνελεύσεως ταύτης ἔλιπον διάφορα πρόσωπα ὑπολήψεως καὶ ἐπιρροῆς, ἢ ὡς ἀναγκαιότερα ὄντα ἐν τοῖς στρατοπέδοις, ἢ ὡς προφυλάσσοντα ἑαυτὰ ἀπὸ τοιούτων πρώτων δοκιμίων· ἐν συνόλῳ ὅμως ἐπαρουσίαζεν αὕτη ἔξοχόν τι, διότι ἀντιπροσώπευε τὴν πολιτικὴν ἀνάστασιν τῆς Ἑλλάδος μετὰ δουλείαν σκληρὰν τοσούτων αἰώνων.

Προεδρεύοντος τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλου αὐτοδικαίως καὶ γραμματεύοντος τοῦ Ῥήγα Παλαμίδου αὐθορμήτως, ἡ συνέλευσις αὕτη ἐπὶ μίαν ὡς ἔγγιστα διήρκεσεν ἑβδομάδα, ὡς ἀρξαμένη καὶ περαιώσασα τὰς ἐργασίας ἑαυτῆς διὰ μιᾶς πράξεως, ἣν ὠνόμασεν «*ἀποδεικτικὸν καὶ κυρωτικὸν γράμμα*» (α). Τὸ πρακτικὸν τοῦτο, συντεταγμένον, καθ' ὃν ἐγράφοντο τύπον τὰ ἐφοδιαστικὰ τῶν δημογερόντων καὶ προεστώτων τῶν ἐπαρχιῶν, περιεῖχε τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὦμέγα τῶν γενομένων σκέψεων. Ἀντὶ παντὸς ἄλλου τίτλου ἔφερεν ἐπὶ κεφαλῆς τὸ γλυκὺ καὶ περιληπτικὸν ὄνομα «*Πατρὶς*» καὶ ὡς ἐξ ὀνόματος αὐτῆς περιεῖχε μὲν τὰ διοικήσοντα πρόσωπα, ὥριζε δὲ καθήκοντα καὶ ὁδηγίας τινὰς διὰ φράσεων γενικῶν, καὶ ὡς κορωνίδα ὅλων ἐπέθετε τὴν ἀμοιβαίαν ἠθικὴν πίστιν μεταξὺ Γερουσίας καὶ λαοῦ, ὃν ἐκάλει «δῆμον». Πᾶν ἄλλο ἀπεταμιεύετο εἰς τὴν παρὰ τῆς θείας προνοίας φώτισιν τῶν κεκλημένων εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ τόπου.

Συγκροτηθεῖσα ἡ συνέλευσις αὕτη ἐν τῷ μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων, προώρισται βεβαίως, ὅπως ἀποφασίσῃ ἄνευ παρατάσεων καὶ ἀκριβολογιῶν ἁπλουστάτην τινὰ διοικητικὴν σύνθεσιν· ἀλλ' ὅμως τοιαύτη πίστις καὶ τόσῳ ἀπόλυτος παραχώρησις ἐξουσίας ἐμφαίνουσι καθαρῶς, οἵαν ἔσωζον οἱ ἄνθρωποι αὐτῆς θρησκευτικὴν προσήλωσιν πρὸς τὸ ὑπέρτατον Ὄν, ἀνατιθέμενοι τὰ ὄργανα τῆς νέας καθισταμένης ἐξουσίας εἰς μόνην τὴν συνείδησιν ἑαυτῶν καὶ εἰς τὴν ὁδηγίαν τοῦ ὑπερτάτου τούτου Ὄντος.

Οὐδὲν σημαίνει, ἂν εἴπωμεν, ὅτι ἡ συνέλευσις τῶν Καλτεζῶν ἔσχεν ἥρωας, τὸν μὲν Μαυρομιχάλην ὡς «*ἔξαρχον*» τῶν ἄλλων, τὸν δὲ Νικόλαον Πονηρόπουλον τολμηρὸν τῆς ἐποχῆς ῥήτορα ἄνευ πυξίδος. Οὐδὲν ὡσαύτως σημαίνει, ἂν εἴπωμεν, ὅτι τὸ προσωπικὸν ζή-

τημα ἐπησχόλησεν αὐτὴν μᾶλλον, ἢ τὸ πραγματικόν· καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς πρώτης μὲν συνεδριάσεως ἐγκριθεῖσα δωδεκαμελὴς, ἐπὶ τῆς δευτέρας δὲ ἀποφασισθεῖσα ἑπταμελὴς, ἐξωδίκως συνεπληρώθη ἔπειτα δεκαμελὴς, καὶ τελευταῖον ἐνδεκαμελὴς ἡ Γερουσία. Οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι, ὅτε ὁ μὲν Ἀναγνώστης Δεληγιάννης ἐφρόνει μόνον κατάλληλον ὅρον τὸ ὀλιγομελὲς ἐπὶ τὸ ὀλιγαρχικώτερον, ἄλλοι δὲ ἐδογμάτιζον τὸ πολυμελὲς ἐπὶ τὸ δημοτικώτερον, καὶ ὅλοι τελευταῖον ἐπίστευον, ὅτι ἐν τῷ προσωπικῷ τῆς ἀρχῆς περιλαμβάνονται ὅλα τὰ πραγματικὰ ζητήματα, ὧν πρώτιστον ἦν τὸ οἰκονομικὸν τοῦ στόλου. Ἰδοὺ ἡ πρᾶξις.

«ΠΑΤΡΙΣ.

«Ἡ γενικὴ εὐταξία τῶν ὑποθέσεων τῆς πατρίδος μας Πελοποννήσου, καὶ ἡ αἰσία ἔκβασις τοῦ προκειμένου ἱεροῦ ἀγῶνος περὶ τῆς σεβαστῆς ἐλευθερίας τοῦ Γένους μας, ἐπειδὴ καὶ ἀναγκαίως ἀπῄτουν τὴν γενικὴν συνέλευσιν καὶ σκέψιν, συνηθροίσθημεν ἐπὶ τούτου οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀπὸ μέρους τῶν ἐπαρχιῶν μας, ἔχοντες καὶ τὴν γνώμην ὅλων τῶν ἀπόντων μελῶν, κατὰ τὴν σεβαστὴν μονὴν τῶν Καλτετζιῶν.

«Κατ' εὔλογον κοινὴν ἡμῶν γνώμην καὶ ἀπόφασιν, καὶ ὅλων τῶν ἀπόντων, ἐκλέξαντες τοὺς φιλογενεστάτους Κυρίους τόν τε ἅγιον Βρυσθένης Θεοδώρητον, Σωτήριον Χαραλάμπου, Ἀθανάσιον Κανακάρην, Ἀναγνώστην Παπαγιαννόπουλον, Θεοχαράκην Ῥέντην καὶ Νικόλαον Πονηρόπουλον, καθ' ὑπακοὴν καὶ συγκατάνευσιν καὶ αὐτῶν εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν ταύτην πρότασιν, τοὺς διορίζομεν, διὰ νὰ παρευρίσκωνται μετὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου κοινοῦ ἀρχιστρατήγου μας Π. Μαυρομιχάλη, καὶ πάντες οἱ ἄνωθεν ἐπέχοντες τὴν Γερουσίαν ὅλου τοῦ θήμου τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου, προηγουμένης τῆς ἐνδοξότητός του, νὰ συσκέπτωνται, προβλέπωσι καὶ διοικῶσι, καὶ κατὰ τὸ μερικὸν καὶ κατὰ τὸ γενικὸν, ἁπάσας τὰς ὑποθέσεις, διαφορὰς καὶ πᾶν ὅ,τι συντείνῃ εἰς τὴν κοινὴν εὐταξίαν, ἁρμονίαν, ἐξοικονομίαν τε καὶ εὐκολίαν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνός μας, καθ' ὅποιον τρόπον ἡ Θεία πρόνοια τοὺς φωτίσῃ καὶ γνωρίσωσιν ὠφέλιμον, ἔχοντες κατὰ τοῦτο κάθε πληρεξουσιότητα, χωρὶς νὰ ἠμπορῇ τις νὰ ἀντιτείνῃ, ἢ νὰ παρακούσῃ εἰς τὰ νεύματα καὶ διαταγάς των· καὶ τοῦτο τὸ ὑπούργημά των καὶ ἡ ἡμετέρα ἐκλογὴ θέλει διατρέξει καὶ θέλει ἔχει τὸ κῦρος μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ δευτέρας κοινῆς σκέψεως.

«Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀπὸ μέρους των εἰλικρινοῦς, ἀπαθοῦς καὶ μετὰ

τῆς δυνατῆς ἐπιμελείας καὶ σκέψεως εἰς τὸ ἄνωθεν ὑπούργημά των ἐξακολουθίας, καθὼς καὶ τῆς ἀπὸ τὸ μέρος ἡμῶν τε καὶ ὅλων τῶν ἀπόντων ὑπακοῆς καὶ ἄνευ τινὸς ἀνθιστάσεως, προφασιολογίας καὶ ἀναβολῆς τῆς ἐξακολουθίας καὶ ἐνεργείας τῶν νευμάτων καὶ διαταγῶν των, ἐλάβομεν ἀμφότερα τὰ μέρη τὸν προσήκοντα ὅρκον ἐνώπιον τοῦ ὑψίστου Θεοῦ, ἐν βάρει συνειδότος καὶ τῆς τιμῆς μας. Καὶ οὕτως ἐπεδόθη αὐτοῖς τὸ παρὸν ἐνυπόγραφον ἀποδεικτικὸν καὶ κυρωτικὸν γράμμα μας.

«1821 μαΐου 26.

ΕΛΟΥΣ ΑΝΘΙΜΟΣ,
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΙΕΡΕΥΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ,
ΚΑΝΕΛΟΣ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ,
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΑΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ,
ΡΗΓΑΣ ΠΑΛΑΜΙΔΗΣ,
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ,
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ,
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Κ. ΚΥΡΙΑΚΟΣ,
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ,
Ο ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΟΣ ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ,
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΡΕΒΒΑΤΑΣ,
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ,
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ,
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΠΑΤΣΩΝΗ,
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ,
ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΣ,
ΠΕΤΡΟΣ ΣΑΛΑΜΩΝΗΣ,
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΓΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ,
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΓΑΛΟΠΟΥΛΟΣ,
ΝΙΚΟΛ. ΠΕΤΜΕΖΑΣ καὶ ἀδελφοί,
ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ,
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΠΥΛΙΟΤΟΠΟΥΛΟΣ,
ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ,
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΕΡΙΚΑΣ,
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΑΝΕΣΗΣ,
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΛΛΑΔΑΣ,
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ». (α)

Ἰδοὺ τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν πολίτευμα. Ὀνομάζομεν δὲ τοῦτο γενικῶς ἑλληνικὸν καὶ οὐχὶ μερικῶς πελοποννησιακόν, διότι ἡ Πελοπόννησος τότε ἐθεωρεῖτο τὸ πᾶν, αἱ δὲ νῆσοι καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Στερεὰ ἐνόμιζον ἑαυτὰς ἐξαρτωμένας ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου. Ἐπὶ αὐτῇ βεβαίως στηριζόμενος τῇ ἰδέᾳ καὶ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ὠργάνωσε, φθάσας εἰς Ὕδραν, οὐχὶ κεντρικὴν διοίκησιν τῶν νήσων, ἀλλ' ἐφορείας κατὰ νῆσον· διὰ τοῦτο, καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον μεταβάς, ἐζήτησε τὴν ἀρχιστρατηγίαν αὐτῆς θεωρῶν, ὅτι ἀρχιστράτηγος ἀναγνωριζόμενος τῆς Πελοποννήσου ἔσεται ὁ ἀρχιστράτηγος ὅλης τῆς Ἑλλάδος.

Οὕτω διελύθησαν οἱ ἐν Καλτεζαῖς συνελθόντες, τελεσθείσης δοξολογίας ἐκκλησιαστικῆς πρὸς τὸν Ὕψιστον, ἐπεχούσης τόπον ὅρκου. Κατ' αὐτὴν ὁ ἐπίσκοπος Ἕλους Ἄνθιμος, ἀνὴρ ζωηροῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὅλως ζῆλος ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος, πολλῇ καὶ ἁρμοδίᾳ πρὸς τὴν ἐποχὴν ἐχρήσατο ἑτοιμότητι πνεύματος. Ἁρπάσας ἀπὸ τῆς ὀσφύος τοῦ Σωτηρίου Χαραλάμπου τὰ δύο πυροβόλια καὶ σταυρώσας ταῦτα ἐπὶ τῆς ἁγίας εἰκόνος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, προέβαλε πρὸς τὸν λαὸν στρέ-

ψας καὶ ὑψηλῇ τῇ φωνῇ ἀνεβόησε: «*Ἕλληνες ἀδελφοί, εὐλογημέ»νοι στρατιῶται τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, ὁ Θεὸς ἡγίασε τὰ »ἅρματά σας!!*» (α). Δάκρυα εὐλαβείας καὶ ἐνθουσιασμοῦ θείου ἔῤῥευσαν τότε ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὅλων.

Καταλλήλως ἐσκέφθη ἡ συνέλευσις τῶν Καλτεζῶν, πρῶτον μὲν παραδεχθεῖσα μέλη τῆς Γερουσίας καὶ ἐκ τοῦ ἱεροῦ κλήρου διὰ τὸ κοινὸν περὶ αὐτοῦ σέβας καὶ τὴν ἀναποχώριστον ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ ἰδέαν τοῦ θρησκευτικοῦ πολέμου· δεύτερον δὲ, μὴ ἀναμίξασα ἐν αὐτῇ πρόσωπα στρατιωτικὰ, ἑτέρας ὄντα ἁρμοδιότητος· τρίτον δὲ, ἀποφασίσασα προσωρινὴν τὴν Γερουσίαν μέχρι τῆς πτώσεως τῆς πρωτευούσης τῆς Πελοποννήσου. Πᾶσαν ἔλλειψιν ταύτης ἐδικαίου ἡ προσωρινότης αὕτη, καθόσον, πιπτούσης τῆς Τριπόλεως, δυνατὰ ἦσαν πλέον καὶ συνέλευσις τακτικωτέρα σχετικῶς ὑπὸ ἡσυχωτέραν πραγμάτων κατάστασιν, καὶ διοίκησις ἐννομωτέρα, καὶ σκέψεις ὥριμοι περὶ ἐθνικῆς τινος συνελεύσεως, ἀφ' ἧς, ὡς τοῦ μόνου ἀκρογωνιαίου λίθου, τὸ πᾶν ἐξήρτητο.

Τῆς δὲ σχηματισθείσης διοικητικῆς ἀρχῆς, ἑδρευσάσης ἐν τῇ Στεμνίτσῃ τῆς Γόρτυνος, ἡ σφραγὶς ἔφερεν ἔμβλημα τὸν Σταυρὸν ἐπὶ κλάδου δάφνης μετὰ τῶν ἀκροτελευτίων κεφαλαιωδῶν στοιχείων «ΙΣ. ΧΣ», καὶ τὴν ἐπιγραφὴν «† Η ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ 1821». Αὐτῆς συγχαίρουσαι τὴν σύστασιν αἱ νῆσοι καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλὰς, ἐβεβαίουν τὴν εὐπείθειαν ἑαυτῶν ὡς πρὸς ἐθνικὴν κυβέρνησιν, διότι καὶ ἀληθῶς ἐθνικῆς κυβερνήσεως ἁρμοδιότητα ἀνέλαβεν ἐπί τε τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν (β). Ἀλλ' ἀδύνατον ἦν τὸ μὴ προσκόψαι καὶ ταύτην, ὡς καὶ πᾶσαν ἐν ἐπαναστατικῇ ἐποχῇ οἱουδήτινος τόπου ἀρτισύστατον διοίκησιν, ὡς φέρουσαν μάλιστα τὸ πρόγραμμα τῆς προσωρινότητος ἐπὶ τοῦ μετώπου. Ἀσθενὴς ἄρα φύσει, κατέστη μετὰ δεκαπενθημερίαν μόλις ἀσθενεστέρα θέσει, ἅμα ἀφιχθέντος τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου. Ὀλίγας διὰ τοῦτο ἐξέδωκε πράξεις, καὶ πρώτη αὐτῶν λογίζεται ἡ ἀπὸ 30 μαΐου ἐγκύκλιος «πρὸς τοὺς ἐφόρους τῶν ἐπαρχιῶν, τοὺς στρατηγοὺς (γ) »καὶ λοιποὺς ἁπαξάπαντας τοὺς κατοίκους..... τῆς Πελοποννή»σου....»

Πρωτότυπος εἰς τὸ εἶδος αὐτῆς, ὡς ὅλων ἐφαπτομένη τῶν κλάδων τῆς δημοσίου ὑπηρεσίας, ἡ, περὶ ἧς ὁ λόγος, ἐγκύκλιος ἐχρησίμευεν ὡς πρόγραμμα καὶ ὡς διάταξις οἰκονομικὴ, συγχρόνως δια-

λαμβάνουσα καὶ ἑτέρας δικαστικὰς, διοικητικὰς καὶ ἀστυνομικὰς διατάξεις, ὅλας διηρημένας ἐν δώδεκα ἄρθροις. Ἀρχομένη ἀπὸ τῆς ἠθικῆς τροφῆς «*τῆς πρὸς ἀλλήλους χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ ἀδόλου ὁμοιοίας*», ἐτελεύτα εἰς τὴν ὑλικὴν τροφὴν, τὴν πρὸς τὰ τέκνα τῶν πιπτόντων ἐν ταῖς μάχαις ὀφειλομένην παρὰ τῆς πατρίδος. Ἐπιτρέπουσα δὲ πρὸς τοὺς γενικοὺς ἐφόρους τὴν «*ἐν φόβῳ Θεοῦ*» ἐκλογὴν τῶν ὑποφόρων, καὶ ἀπαγορεύουσα τὴν ἐπέμβασιν τούτων εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ἄλλων, ἐπέτασσε τό τε ποσὸν καὶ τὴν εἴσπραξιν τῶν ἐγκτητικῶν φόρων ἑκάστης κατηγορίας· καὶ, μετά τινας ἄλλας περὶ ἀδοιπόρων, περὶ ξένων καὶ κατασκόπων ἀστυνομικὰς διατάξεις, ἀπηγόρευε τὴν ἐξαγωγὴν τῶν τροφίμων παντὸς εἴδους, τὸν θάνατον καὶ τὴν δήμευσιν, καὶ ἀνέθετεν εἰς τὴν ἁρμοδιότητα τῶν αὐτῶν ἐφόρων τὴν τιμωρίαν ἄλλων τε καὶ παντὸς ἅρπαγος καὶ ἀτάκτου κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς οἰκογενειακῆς τιμῆς τοῦ πολίτου.

Αὐτῶν ἀπολύτως τῶν μέτρων ἀνάγκην εἶχον αἱ τότε περιστάσεις, καὶ ἐν ταύτῃ ἡ Γερουσία περιωρίσθη, μεγάλην καθιστῶσα τὴν ἰσχὺν τῶν ἐφόρων. «*Προσέχετε λοιπὸν καλῶς*, (ἐπελογίζετο,) *ἔφοροι καὶ »στρατηγοὶ, ἐπάνω εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ ἐνέργειαν τῶν διατα»γῶν μας καὶ τοῦ πρέποντος χωρὶς τινα προφασιολογίαν καὶ φι»λοπροσωπίαν. Ὁμοίως καὶ σεῖς οἱ λοιποὶ κάθε τάξεως νὰ ἔχετε »ὑπακοὴν εἰς τὰς διαταγὰς τῶν ἐφόρων καὶ στρατηγῶν σας· νὰ »φυλάττετε ἐν τῷ μεταξύ σας κάθε εὐταξίαν καὶ χρηστοήθειαν, »ὅτι, ἄποιοι ἤθελον παρακούσωσιν εἰς τὸ παραμικρὸν σχέδιον, ἠ»ξεύρετε, ὅτι θέλουν παιδευθῆ ἀπὸ μέρους μας σκληρότατα χωρὶς »καμμίαν συγκατάβασιν, μένοντες αὐτοί τε καὶ οἱ ἀπόγονοί των »εἰς παντοτεινὴν καταισχύνην των καὶ ἀτιμίαν. Καὶ, διὰ νὰ μὴ »δοκιμάσετε τὰ τοιαῦτα καὶ μετανοήσετε ὕστερον ἀνωφελῶς, ποιή»σατε, ὡς σᾶς γράφομεν ἐξ ἀποφάσεως*».

Ἐγραμμάτευε παρὰ τῇ Γερουσίᾳ ταύτῃ ὁ Παλαμίδης.

Ἡ ἐν Λαντσοΐῳ μάχη (τῆς 10 μαΐου).

Συνέβαινε καὶ ἐν τῇ Ἠλείᾳ, ὅ,τι καὶ ἐν ἁπάσῃ τῇ Ἑλλάδι. Φοβεροὺς εἶχον οἱ Ἠλεῖοι ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν τοὺς Λαλαίους, ἀλλ' οὔτ' ἀπηύδων, εἰ καὶ ἔπασχον, οὔτ' ἀπηλπίζοντο, εἰ καὶ ἐνικῶντο. Οὐχὶ τόσῳ ἀπὸ τῆς ἑνώσεως τῶν Γαστουναίων Τούρκων μετὰ τῶν Λαλαίων, ὅσῳ ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ καὶ τῆς διαλύσεως τῶν

Πατρῶν, ἡ κατάστασις τούτων ἔφερε τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς τῆς ἀμηχανίας. Χάρις τοῖς προϊσταμένοις τοῦ λαοῦ, ὧν τὸ παράδειγμα συνετήρει ἀκατάβλητον τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα. Εἷς τούτων διεκρίνετο ὁ Χαράλαμπος Βιλαέτης, ἀνὴρ εὐτολμίας μεγάλης καὶ στρατιωτικοῦ θάρρους, ὡς ὑπηρετήσας λοχαγὸς ἐν τῇ Ἑπτανήσῳ ἄλλοτε ὑπὸ τοὺς Γάλλους καὶ ἔπειτα ὑπὸ τοὺς Ἄγγλους. Ἐντεῦθεν δ' ὠνόμαζον αὐτὸν οἱ Λαλαῖοι «*Φραγκοπαλικάρι*». Ἐξαιρέτως δ' ἡ γείτων ἀδελφὴ Ἑπτάνησος, καὶ μάλιστα αἱ πλησιέστεραι τῆς Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας νῆσοι, ἦσαν διὰ τὴν Ἠλείαν ὡς ἄλλη πυρόεσσα ἑστία ὑπὲρ τοῦ δεινῶς ὑποφέροντος ἀνθρώπου ἐκ τοῦ ψύχους.

Πρῶτος ὁ Βιλαέτης διενοήθη τολμηρῶς τὸν περιορισμὸν τῶν Λαλαίων, καὶ πέραν τοῦ Ἀλφειοῦ προχωρήσας ἐστρατοπέδευσεν ἐν τῷ χωρίῳ Στρέφι, ἀπέχοντι τοῦ Λάλα ἐπὶ τρεῖς ὥρας. Ἦν δ' ἐπὶ κεφαλῆς πεντακοσίων Πυργίων καὶ Ἠλείων ἐκ τῶν πέριξ χωρίων· ἐκ δὲ τῶν ἐν Βολάνζῃ στρατοπεδευσάντων Τριφυλίων προσῆλθον αὐτῷ περὶ τοὺς ἑκατὸν ὑπὸ τὸν Δημήτριον Κινᾶν καὶ τὸν Σταῦρον Σαρνανίτην. Ὁ πρῶτος τούτων διετέλεσε κακὰ τὴν Ζάκυνθον ὑπαξιωματικὸς ὑπὸ τὸν Βιλαέτην ἐν τῇ ἀγγλικῇ ὑπηρεσίᾳ. Ὡς προφυλακὴν δὲ αὐτοῦ ἀπέστειλεν ὁ Βιλαέτης εἰς τὸ χωρίον Λαντσότον μέχρι τῶν ἑκατὸν, τῶν μὲν Πυργίων ὄντων ὑπὸ τὸν Γεώργιον Κόλιαν, τῶν δὲ Ζακυνθίων ὑπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Παναγιώτην καὶ Δημήτριον Καμβασαίους. Καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο τῶν χωρίων τούτων ἔκειντο παρὰ τῷ πεδίῳ. Οὕτως ὁ Βιλαέτης ἔφερε τοὺς Ἕλληνας πλησίον τοῦ Λάλα, ἐν ᾧ οἱ Λαλαῖοι ἐνίκων πρότερον τοὺς Ἕλληνας μακρὰν τοῦ Λάλα.

Τινὲς τῶν ἐν Λαντσοῖῳ Ἑλλήνων, μεταβάντες εἰς τὸ χωρίον Χελιδῶνι, ἥρπασαν τὰ πρόβατα τοῦ ἰδιοκτήτου αὐτοῦ Καραχούσου, ἐπὶ τὸ ἀρχαϊκώτερον. Πρωΐαν δὲ τῆς 10 μαΐου κινήσαντες οἱ Λαλαῖοι ὑπὲρ τοὺς χιλίους, κατέλαβον πρῶτον οἰκίας τινὰς τοῦ Λαντσοῖου καὶ βαθμηδὸν ἐπολιόρκησαν τοὺς ἐκεῖ ὀλίγους Ἕλληνας. Ἀμφότερα τὰ μέρη ἐπολέμουν μετὰ πείσματος καὶ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ τῶν Λαλαίων ἔπεσον ἄλλοι τε καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Καραχούσου Νεζίφης. Οἱ Καμβασαῖοι ἦσαν τὸ παράδειγμα καὶ ἡ ἐμψύχωσις. Ὁ ἐν τῷ Στρέφι Βιλαέτης, ἀκούσας τοῦ πολέμου, ἐφώνησεν: «Ὁ-«ποιος ἦναι χριστιανὸς καὶ παλικάρι, ἂς ἔλθῃ μαζή μου!» καὶ ἔδραμε πρὸς βοήθειαν οὐχὶ ἐκ τοῦ ἄνω μέρους τῶν χωρίων Ἀρβανίτι-

καὶ Καράτουλα, ἀλλὰ κατ' εὐθεῖαν, διὰ τῆς πεδινῆς ὁδοῦ, πρὸς τὸ μέρος τῶν δενδροσκεπῶν λόφων, ὅπου ἦν καὶ μυλών. Εἰς τὴν φωνὴν τούτου ἠκολούθησαν μόνοι ἐκ τῶν πολλῶν περὶ τοὺς ἑκατόν.

Οἱ Τοῦρκοι, ὀλίγους βλέποντες αὐτοὺς, ἀντεξῆλθον πολλοὶ ἐκ τοῦ Λαντσοΐου, καὶ συνηντήθησαν μετὰ τοῦ Βιλαέτου παρὰ τὸν μυλῶνα καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ Ζμίλα. Ἡ μάχη ἤρξατο· καὶ ὁ μὲν σημαιοφόρος τοῦ Βιλαέτου πληγόνεται, ὁ δὲ Σαρνανίτης φονεύεται, καὶ τὸ ἐχθρικὸν ἱππικὸν ἀποχωρίζει τοὺς πλειοτέρους, παρεγκλίναντας πρὸς τοὺς λόφους. Τότε ὁ Βιλαέτης μετὰ δεκαπέντε Πυργίων καὶ δεκατριῶν Τριφυλίων κατέλαβε παρακείμενόν τινα ἀμπελῶνα ἐκ τῶν τοῦ Λαντσοΐου, καὶ ἔδωκε μέτωπον. Ἀλλ' ἔμενον τὰ νῶτα αὐτοῦ ἀπροφύλακτα, διότι ὀλίγους εἶχε, καὶ ἐκ τῆς εὐκαιρίας ταύτης ὠφελούμενοι οἱ Λαλαῖοι, ἐκύκλωσαν τὸν ἄνδρα πολεμοῦντες αὐτὸν ἔμπροσθεν καὶ ὄπισθεν. Ὁ Βιλαέτης ἤδη πληγόνεται τὴν κεφαλήν· ἀλλὰ καὶ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ὢν, μάχεται καὶ ἐνθαῤῥύνει τοὺς ὀλίγους αὐτοῦ γενναίους. Οἱ ἐν Βολάνζῃ καὶ Βέχρου ἐκινήθησαν πρὸς βοήθειαν· ἰδίως δὲ ἐκ τοῦ Βέχρου ὁ Καΐφας μετὰ τεσσαράκοντα ἔδραμε πρὸς τὸ χωρίον Λάνθης, ὅπως βοηθήσῃ ἐκ τῶν νώτων τοὺς περὶ τὸν Βιλαέτην· αἱ θέσεις ὅμως ὑπῆρχον προκατειλημμέναι. Ὁ Κινᾶς, ἐξελθὼν τοῦ ἀμπελῶνος, μονομαχεῖ διὰ τοῦ ξίφους πρὸς τὸν Μουσταφᾶν Χάζον, ὀνομαστὸν Λαλαῖον, καὶ καταβάλλει αὐτόν· ἀλλὰ φονεύεται καὶ οὗτος παρά τινος ὑπηρέτου τοῦ Τούρκου διὰ πυροβολίου. Ἐπὶ τέλους πίπτουσιν ὁ Βιλαέτης καὶ οἱ ἄλλοι, ἐξ ὧν τρεῖς μόνοι ἔζων κατὰ τὴν τελευταίαν ὁρμὴν τῶν Λαλαίων, καὶ ἐξ αὐτῶν εἷς μόνος, πεπληγωμένος τὸν πόδα, ἐσώθη παραδόξως κρυβεὶς ἐν κοιλώματι δένδρου. Ὠνομάζετο Βακοδιονύσιος (α). Οἱ δὲ Τοῦρκοι, τεμόντες τὰς κεφαλὰς τῶν πεσόντων Ἑλλήνων, καὶ ὡς ἴδιον τρόπαιον θέσαντες τὴν τοῦ Βιλαέτου ἐπὶ κάμακος, ἀπῆλθον εἰς τὸ Λάλα ἐν πλήρει θριάμβῳ. Τοὺς ἐν Λαντσοΐῳ κεκλεισμένους περιεφρόνησαν πλέον καὶ ἐγκατέλειψαν, ἀφ' οὗ κατέστρεψαν τὸν Βιλαέτην, ὡς μόνον ὄντα τὸ φόβητρον τούτων.

Παρὰ τὸν γενναῖον καὶ λίαν φιλότιμον Βιλαέτην, ἄγοντα ἤδη τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἐθυσιάσθησαν ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα Ἕλληνες, καὶ περὶ τοὺς τριάκοντα πέντε ἐλογίσθησαν οἱ φονευθέντες καὶ πληγωθέντες ἐχθροί. Ἐπὶ τοσοῦτον δ' ἐγένετο ἐπαισθητὴ τοῦ ἀξίου Βιλαέτου ἡ ἀπώλεια, ὥστε οἱ Λαλαῖοι οὐ μόνον ἐλεηλά-

τουν ἔκτοτε καὶ ἔκαιον ἄνευ ἀντιστάσεώς τινος καὶ τὰ ἀπώτερα χωρία τῆς Ἤλιδος, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Ἀχαΐας προεχώρουν θύοντες καὶ ἀπολύοντες καὶ πᾶσαν προφυλακὴν ἑλληνικὴν διαλύοντες. Τοιαῦται προφυλακαὶ ἐπὶ τῶν ὁρίων τῶν Πατρῶν καὶ ἐν διαφόροις ὀχυραῖς θέσεσιν ὑπῆρχον ὑπὸ τοὺς ὑφοπλαρχηγοὺς Γεώργιον Γιαννιᾶν, Πανάγον Σανταμεριάνον, Ζέρβαν, Στέργιον καὶ Ἰωάννην Καραλῆν. Μάλιστα δὲ ὁ Γεώργιος Γιαννιᾶς, ἐκ τοῦ χωρίου τῆς Προστοβίτσης τῶν Πατρῶν καταγόμενος, πολλὰς πρότερον ἐπενεγκὼν κατὰ τῶν Λαλαίων ζημίας, κατεστράφη ἤδη μετὰ ὀκτὼ ἑτέρων στρατιωτῶν, συμπλακεὶς μετ' αὐτῶν πρὸς τὴν Κατσαροῦν, ἀπέχουσαν τοῦ μὲν Λάλα ὥρας ἓξ, τῶν δὲ Πατρῶν ἐννέα. Ὁρμητικώτατος πάντοτε ὢν, περιεκυκλώθη τότε παρὰ τῶν Λαλαίων, ὡς πολλῶν, καὶ μετὰ μόνων ἐγκαταλειφθεὶς τῶν ὀκτὼ στρατιωτῶν, ἐνεκαρτέρησε μὲν ἐπὶ ἱκανὴν ὥραν πολλοὺς θανατώσας, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐθυσιάσθη. Οἱ Λαλαῖοι ἀπέκτησαν ἤδη δεύτερον τοῦ Λαντσοΐου θρίαμβον, ὡς ἐπιτυχόντες τοῦ ἀφανισμοῦ καὶ ἑτέρου ἐχθροῦ ἐπιφόβου ὁπωσδήποτε. Ἡ δημοτικὴ ποίησις ἐτίμησε τὴν μνήμην τοῦ Γεωργίου Γιαννιᾶ, ὡς ἡρωϊκῶς πεσόντος. Κοινὸν ἦν ἆσμα τῶν στρατοπέδων ἡ ἀνδρεία καὶ ὁ θάνατος τούτου.

Λ ά λ α.

Πρώτη μακρόθεν συνεκροτήθη πολιορκία τοῦ Λάλα, παρὰ μὲν τῶν Γορτυνίων ἐν Βέτσι καὶ Ῥένεσι, ὡς προείπομεν, παρὰ δὲ τῶν Ὀλυμπίων ὑπὸ τὸν Τσανέτον Χριστόπουλον ἐν τῷ χωρίῳ Μεμέσα, κειμένῳ πλησίον τοῦ Ἀλφειοῦ. Τῇ 16 τοῦ ἀπριλίου ἐξῆλθον οἱ Λαλαῖοι πρὸς τὴν Αἰγουλινίτσαν καὶ τὰ κάτω χωρία τῆς Ὀλυμπίας. Τῇ δὲ 22 ἦλθον εἰς τὰ Ἀσπρα-σπήτια τῆς Γόρτυνος, ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ Χριστιανούς τινας χωρικούς. Ἐξ αὐτῶν περὶ τοὺς εἰκοσιπέντε ἐνδύσαντες διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν ἐνδυμάτων καὶ ὅπλων, ἀπέστειλαν ὑπὸ σημαίαν τουρκικὴν, ὅπως διέλθωσι τὸν Ἀλφειὸν καὶ κατασκοπεύσωσιν, ἐὰν κατέχηται τὸ πρὸς τὴν Ὀλυμπίαν μέρος. Φθάσαντας δὲ τούτους εἰς τὴν θέσιν Κολοκύθι καὶ διερχομένους τὸν ποταμὸν, οἱ ἐκεῖ φυλάσσοντες Ὀλύμπιοι ἐκτύπησαν ὡς Τούρκους, καὶ ἄλλους μὲν ἐφόνευσαν, ἄλλους δὲ ᾐχμαλώτισαν, ἐπανελθόντων εἰς τὰ ἴδια ὀλίγων. Οἱ Λαλαῖοι τότε ἔστρεψαν εὐθὺς εἰς τὸ Λάλα, καὶ οὐδέποτε πλέον ἐξῆλ-

θον πρὸς τὴν Ὀλυμπίαν. Τῇ δὲ 13 μαΐου Γορτύνιοι ὡς ἑξακόσιοι καὶ Ὀλύμπιοι ὡς ἑπτακόσιοι ἐτοποθετήθησαν ἐν Συκιᾷ, ἀπεχούσῃ δύο ὥρας ἀπὸ τοῦ Λάλα. Ἡ κατάληψις τῆς Συκιᾶς, ὡς θέσεως ἐπὶ τῆς ἐπαρχίας Γόρτυνος, οὐδόλως ἢ μικρὸν ἐνδιέφερε τοῖς Λαλαίοις, διότι τὴν μεγάλην οὗτοι προσεῖχον πεδιάδα τῆς Ἤλιδος, καὶ ἀνάγκην οὐδεμίαν εἶχον, ὅπως ἐπιτεθῶσι κατὰ ὀρεινῆς μᾶλλον θέσεως. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπεφασίσθη, ἵνα πολιορκηθῇ ἐκ τοῦ πλησίον τὸ Λάλα, καὶ ἡ ἀπόφασις αὕτη δυσκατόρθωτος καὶ ἀτελεσφόρητος ἤθελεν εἶσθαι, εἰ μὴ συνέδραμεν ἡ ἀδελφὴ Ἑπτάνησος δι' ἐνόπλων ἀνδρῶν καὶ τηλεβόλων. Ὁ περιορισμὸς τῶν Λαλαίων δύο τινα ἀπῄτει, θάρρος καὶ ἱππικόν· καὶ ἰδοὺ ἡ μὲν περὶ τῆς γενναιότητος τῶν Ἰονίων κοινὴ πεποίθησις ἐμπνέει θάρρος πολὺ, τὰ δὲ τηλεβόλα αὐτῶν ἀναπληροῦσι τοῦ ἱππικοῦ τὴν ἔλλειψιν.

Οἱ Ἰόνιοι, πάντοτε θαυμαστοὶ ἐπὶ μεγαλοψυχίᾳ, κατέστησαν ἤδη θαυμαστότεροι διὰ τὸ ἐξαίρετον αἴσθημα καὶ τὸν ἀποφασιστικώτατον χαρακτῆρα, ὃν ἔδειξαν. Εἰ καὶ μὴ διετέλουν ὑπὸ τὴν τουρκοκρατίαν, αὐτοὶ συνεμερίσθησαν καὶ ἤδη, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ 1769, τοῦ πνεύματος τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς ἄλλοι τουρκοκρατούμενοι. Εἰ καὶ ἐπέβαλεν αὐτοῖς ἡ ἀγγλικὴ προστασία τὴν οὐδετερότητα, καὶ ταύτην δι' ὅλων τῶν βιαίων μέτρων, αὐτοὶ ὑπερβαίνοντες πᾶν πρόσκομμα καὶ πάντα φραγμὸν, τὰ πάντα δὲ ἀπαρνούμενοι ἐνώπιον τοῦ ἑλληνικοῦ καθήκοντος, ἐδραπέτευον εἰς τὸν ἀγῶνα, διότι ἐθεώρουν αὐτὸν, ὡς καὶ ἦτο, οὐχὶ μερικὴν τῆς Πελοποννήσου, ἀλλ' ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος ὑπόθεσιν. Ἐδραπέτευον ἀληθῶς πλῆθος πολὺ τῶν Ἑλλήνων ἐκ τῶν ὑποκειμένων τῇ Τουρκίᾳ ἐπαρχιῶν· ἀλλὰ μετὰ τοῦ αἰσθήματος τούτων ἠνοῦτο καὶ ἡ ἀνάγκη· τοὺς δὲ Ἰονίους ἐκίνει μόνον καὶ καθαρὸν τὸ αἴσθημα. Πρὸς ἀπόδειξιν, ὅσων λέγομεν, ἀρκεῖ παρὰ πᾶν ἄλλο, ἂν παρατηρήσῃ τις, ὅτι, καθὼς ἐν ταῖς Ἡγεμονείαις μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου, οὕτω καὶ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἑλλάδι λογίζονται αὐτοὶ ἐν τοῖς πρώτοις, ὀλίγοι μὲν τὸν ἀριθμὸν, ἀλλ' ἐκλεκτοὶ πρὸς τὸν πόλεμον.

Οἱ Ζακύνθιοι, ὡς πλησιέστεροι, ἔδραμον πρῶτοι, οἱ μὲν ὑπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Καμβασαίους, καὶ ἄλλοι κατόπιν ὑπὸ τὸν Διονύσιον Σεμπρικὸν, Γεώργιον Σολωμοῦ, Ἀναστάσιον Γιαννικέσην καὶ Παναγιώτην Στούρτσαν, εἰς Ἤλιδα· οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Δημήτριον Πεθαμένον καὶ τὸν Παῦλον Ἀντσετίρην εἰς Ἀχαΐαν· καὶ ἄλλοι ὑπὸ τὸν Μερκάτην

εἰς Μεσσηνίαν, ὅλοι μέχρι τῶν τετρακοσίων. Περὶ τὰ τέλη δὲ ἀπριλίου ἐκ τῆς Κεφαλληνίας ἀπέβησαν εἰς τὴν Κυλλήνην (Γλαρέντσαν) πρῶτος ὁ Εὐαγγέλης Πανᾶς μετὰ ἑκατὸν ἀνδρῶν καὶ δύο σιδηρῶν τηλεβόλων· τῇ δὲ 9 μαΐου ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς, Γεράσιμος Βίκτωρος Φωκᾶς καὶ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς μετὰ τριακοσίων πεντήκοντα, ἐν οἷς καὶ δύο ἱερεῖς, δύο ὀρειχαλκίνων τηλεβόλων καὶ ἱκανῶν πολεμοφοδίων. Ἀπορεῖται, τίνι κατώρθωσαν τρόπῳ τήν τε προμήθειαν καὶ τὴν φόρτωσιν τοῦ ὑλικοῦ, ὡς καὶ τὴν ἐπιβίβασιν τοσούτων ἀνθρώπων, ὑπὸ τὰ ὄμματα ἐξουσίας δυσμενοῦς καὶ ἀγρύπνου καὶ ἐντὸς ἑνὸς μόνου πλοίου τοῦ Ἀναστασίου Φωκᾶ.

Τὸ πλοῖον αὐτὸ, ἀποπλεῦσαν ἐκ τῆς Κεφαλληνίας ὑπὸ σημαίαν τουρκικὴν, κατεβίβασε ταύτην, ἅμα ἐλλιμενισθὲν ἐν τῷ ἐπινείῳ τῆς Κυλλήνης, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ κρότου τῶν τηλεβόλων τὴν ἑλληνικὴν ὕψωσε (α). Γενομένης δ' ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τῆς ἀνηκούστης παρακλήσεως πρὸς τὸν Θεὸν παρὰ τῶν ἱερέων, ἀπέβη αὐθημερὸν τὸ σῶμα αὐτὸ, ὑποδεχθὲν παρὰ τῶν Ἠλείων διὰ πολλῆς ἀγάπης καὶ φιλοφροσύνης. Πρὸς πλείονα δὲ ἐμψύχωσιν τῶν κατοίκων, ὡς διεσκορπισμένων ὡσεπιπολὺ, ἔγραψαν, σκοπίμως ποιοῦντες, οἱ προϊστάμενοι τούτου πομπώδη προκήρυξιν, ἀγγέλλοντες τὴν ἔλευσιν ἑαυτῶν ὡς προδρόμων ἄλλων πολυπληθεστέρων σωμάτων, ὑπισχνούμενοι ἐν γένει μεγάλα καὶ αὐτονομαζόμενοι *Ἀρχηγοὶ καὶ Στρατηγοὶ τῶν ἡνωμένων δυνάμεων τῆς Ἑπτανήσου*. Παρεδέχετο μὲν, καθ' ἃ καὶ ἄλλοτε ἐξηγήθημεν, ὡς ἀληθὲς, πᾶν ὅ,τι ἐγράφετο καὶ διεδίδετο τότε ψευδὲς συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς εὐχὰς τῶν ἐπαναστατῶν· ἀλλὰ τὸ κήρυγμα τῶν Ἰονίων διέφερε, διότι ἐστηρίζετο ἐπί τινος πραγματικότητος. Ὅλαι διὰ τοῦτο αἱ διασπαρεῖσαι παρ' αὐτῶν ὑπερβολαὶ περὶ μεγάλων προσωπικῶν καὶ ὑλικῶν βοηθημάτων ἐπιστεύθησαν, καὶ ἰδίως τοὺς βεβυθισμένους ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ Ἠλείους ἀνεζώωσαν. Προσθέτομεν μάλιστα, ὅτι ἡ ἐν τῇ ὥρᾳ ταύτῃ συλληφθεῖσα ἀγαθὴ περὶ τῶν ὅλων ἰδέα ὡς ἐκ τῆς παρουσίας τῶν Ἰονίων, ἰσοσταθμίζετο ἐν μέρει πρὸς τὴν μετ' οὐ πολὺ γεννηθεῖσαν ὡς ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου.

Τῇ 10 μαΐου τὸ μὲν πλοῖον τοῦ Φωκᾶ, ἐφοπλισμένον ὂν καὶ δι' ἑβδομήκοντα ἐφοδιασθὲν στρατιωτῶν Ἰονίων, προσδιωρίσθη εἰς τὴν ἐθνικὴν ὑπηρεσίαν κατὰ τὴν παραλίαν τῶν Πατρῶν· τὸ σῶμα δὲ, ἐκ διακοσίων ὀγδοήκοντα ἤδη συγκείμενον, ὥδευσεν ἐπὶ τῆς ἐρημωθεί-

σης παρὰ τῶν Λαλαίων χώρας, καὶ διηυθύνθη εἰς Μανολάδαν. Ἐκεῖ εὗρε τὸν Σισίνην, μόλις ἀνακύπτοντα ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀμηχανίας· ἐκεῖ ἡνώθη τοῦτο καὶ μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Πανᾶ. Τῇ δ' 26 μαΐου προέβη εἰς τὰ χωρία Στρέφι καὶ Κούκουρα, ὅπου διέμεινε μέχρι τῶν 30 τοῦ αὐτοῦ, αὐξηθὲν διὰ τῆς προσθήκης οὐ μόνον τῶν Ζακυνθίων, ἀλλὰ καὶ ἱκανῶν ἐντοπίων δι' ἐνεργείας τοῦ Σισίνου. Τοιουτωτρόπως οἱ Ἰόνιοι συνεποσώθησαν ἤδη καθ' ἑαυτοὺς μὲν περὶ τοὺς τετρακοσίους, μετὰ τῶν Ἠλείων δὲ περὶ τοὺς ἑπτακοσίους. Ἐν τῷ Στρέφι ἐστρατοπέδευε τότε ὁ ἀδελφὸς τοῦ πεσόντος Βιλαέτου Νικόλαος· μεθ' ἑτέρων δὲ διακοσίων ἦλθε καὶ ὁ Σισίνης εἰς Κούκουρα. Ἐκεῖθεν καὶ οἱ Ἰόνιοι καὶ οἱ Ἠλεῖοι, ἀνταποκριθέντες μετὰ τῶν ἐν Συκιᾷ περὶ τοῦ συμφώνου πλησιασμοῦ πρὸς τὸ Δάλα, ἐκίνησαν τῇ 30 μαΐου, περὶ τοὺς χιλίους πεντακοσίους ἀριθμούμενοι ἤδη, εἰς τὴν Κάπελην, καὶ τῇ ἑσπέρᾳ κατέλυσαν ἐν τῷ χωρίῳ Γουμέρῳ, ὅπου ηὐξήθησαν μέχρι τῶν δισχιλίων. Συγχρόνως καὶ ὁ Παναγιώτης Φωτήλας μετὰ τοῦ ὁπλαρχηγοῦ Γεωργίου Λεχουρίτου ἐπλησίασε πρὸς τὰ λεγόμενα «Διβριώτικα ἀμπέλια». Πρωΐας δὲ γενομένης, ἐξεστράτευσαν καὶ Ἰόνιοι καὶ Ἠλεῖοι διὰ τῆς μεγάλης πεδιάδος, ἔχοντες τὴν ἀνήκουσαν ἐμπροσθοφυλακὴν καὶ ἐν τῷ κέντρῳ φέροντες τὰ τηλεβόλα, τὰ πολεμοφόδια καὶ τὰς ἀποσκευάς.

Μαθόντες οἱ Λαλαῖοι τὴν κίνησιν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐξῆλθον οἱ πλείους μὲν ἐναντίον τούτου, οἱ ὀλίγοι δὲ κατὰ τῶν Ὀλυμπίων καὶ Γορτυνίων τῆς Συκιᾶς. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Ἰόνιοι καὶ Ἠλεῖοι φθάσαντες πρός τινα λόφον, κείμενον πλησίον τῆς θέσεως λεγομένης «Τὸ μνῆμα τοῦ Βοδίνη,» ἤκουσαν αἴφνης καὶ πυροβολισμῶν καὶ φωνῶν *Λαλιῶται! Λαλιῶται!* Ἤρκεσεν ἡ φωνὴ *Λαλιῶται*, ὅπως φοβίσῃ τινὰς τῶν χωρικῶν, ἀμέσως φυγόντας. Ἀλλὰ δραμόντες καὶ οἱ Ἰόνιοι καὶ οἱ ἄλλοι Ἠλεῖοι εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὀλίγῳ κατακλινοῦς λόφου, ἐπεχείρησαν ἐκεῖθεν οἱ πρῶτοι τοῦ τηλεβολισμοῦ κατὰ τῶν Λαλαίων ἐρχομένων· ἅμα δὲ προεχώρησαν οὗτοι ὑπὸ τοὺς πρόποδας, ἤρξατο ὁ ψιλὸς πυροβολισμὸς τῶν μὲν Ἑλλήνων ἄνωθεν, τῶν δὲ Λαλαίων κάτωθεν. Ὁρμησάντων δὲ τῶν Ἑλλήνων, ἔστρεψαν οἱ ἐχθροὶ εἰς τὸ Δάλα διὰ τοῦ Πριναρίου, καὶ οἱ Ἰόνιοι ἠκολούθησαν κατόπιν αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς πεδιάδος. Τότε ἔφθασε καὶ ὁ Φωτήλας μετὰ πεντακοσίων περίπου Καλαβρυτινῶν· ὅλοι δ' ὁμοῦ καὶ Ἰόνιοι καὶ Πελοποννήσιοι ἐν γένει προεχώρησαν, οἱ μὲν Ὀλύμπιοι καὶ Γορ-

τύνιοι τῆς Συκιᾶς πρὸ τῆς δείλης, οἱ δὲ Ἰόνιοι, Ἠλεῖοι καὶ Καλαβρυτινοὶ πρὸς τὸ ἑσπέρας, εἰς τὸ ὄρος Ποῦσι, ἀπέχον τοῦ Λάλα περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν.

Τῆς ἡμέρας αὐτῆς τὸ συμβὰν ἐξηγήθη ὡς πρῶτος καὶ κάλλιστος οἰωνός. Κυρίως δὲ οἱ μὲν Λαλαῖοι ἐγνώρισαν, ὅτι πολεμήσουσι τοῦ λοιποῦ πρὸς ἐχθρὸν τολμηρὸν καὶ ἐφωδιασμένον διὰ τηλεβόλων, ἅπερ ἐντύπωσιν ἔκαμον μεγάλην τοῖς Τούρκοις· οἱ δὲ Ἠλεῖοι, Καλαβρυτινοί, Γορτύνιοι καὶ Ὀλύμπιοι εἶδον, ὅτι συστρατεύουσι μετὰ ἀξιομάχων. Ἰδίως δ' ἐνέπνεε τοῖς Πελοποννησίοις σέβας καὶ ἰδέαν ἐνταυτῷ μεγαλητέραν ἥ,τε θρησκευτικὴ καὶ στρατιωτικὴ διαγωγὴ τοῦ Ἰονίου σώματος, ὡς φέροντος μορφήν τινα εὐρωπαϊκῆς τακτικῆς. Κατὰ πᾶσαν πρωΐαν οἱ ἱερεῖς αὐτοῦ ἔψαλλον τὴν ἁγίαν παράκλησιν, οἱ τυμπανισταὶ ἔκρουον τὰ τύμπανα αὐτῶν, οἱ σαλπιγκταὶ ἐσάλπιζον καὶ οἱ τηλεβολισταὶ ἔῤῥιπτον ἓν τηλεβόλον· κατὰ πᾶσαν δ' ἑσπέραν ἐπανελαμβάνοντο τὰ αὐτὰ, ἐτάττοντο· νυκτοφύλακες ἐκ διαλειμμάτων καὶ οἱ στρατιῶται ἀνεπαύοντο.

Τῇ 2 Ἰουνίου ὀχυρωθέντων τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ Ποῦσι, ἀντωχυρώθησαν καὶ οἱ Λαλαῖοι ἔξω τοῦ Λάλα. Τῇ 3 κατέβησαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὸ πεδίον διὰ χαρτολογίαν τῶν ζώων καὶ κατασκόπευσιν τοῦ τόπου. Οἱ Λαλαῖοι ἔμειναν ἀκίνητοι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἐντεῦθεν οἱ Ἕλληνες ὑπέλαβον καταβεβλημένους αὐτοὺς, καὶ τῇ 4 οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἰονίων ἔγραψαν τὰ ἀκόλουθα, λαμβάνοντες ἡγεμονικὸν ὡς πρὸς τοὺς Λαλαίους τόνον.

«Ἀγάδες τοῦ Λάλα καὶ λοιποί.

«Διατεταγμένοι ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἀπὸ τὸν Γενικὸν Ἐπίτροπον Πρίγκιπα Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ἤλθαμεν ἐνταῦθα νὰ σᾶς πολεμήσωμεν ὡς ἐχθροὺς τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος· ἀλλ' ὡς ἀνέκαθεν καλοὶ φίλοι σας καὶ γείτονες, σᾶς προβάλλομεν, ὅτι, ἂν θελήσετε νὰ παραδοθῆτε χωρὶς πόλεμον εἰς ἡμᾶς, σᾶς ὑποσχόμεθα ἀσφάλειαν ζωῆς, τιμῆς καὶ ἰδιοκτησίας. Ἄλλως, ἀφ' οὗ ἐκάμαμεν τὸ χρέος μας, τὸ κρῖμα ἂς ἦναι εἰς τὸν λαιμόν σας».

Τοῦ γράμματος τούτου ἐγένετο κομιστὴς ὑπὸ λευκὴν σημαίαν Κεφαλλὴν στρατιώτης, λεγόμενος Παναγιώτης Μεσσάρης. Οἱ Λαλαῖοι περιεποιήθησαν αὐτῷ καὶ τὴν ἐπομένην ἔδοσαν ἀπάντησιν.

»Πρὸς σᾶς κὺρ Μεταξᾶ καὶ λοιποὶ φίλοι μας καπεταναῖοι »Κεφαλλονίταις καὶ Ζακυθινοί.

«Ἐλάβαμεν τὸ γράμμα σας καὶ εἴδαμεν, ὅσα μᾶς γράφετε. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ Μπέηδες καὶ οἱ Ἀγάδες εἶναι τριγύρω 'ς τοῦ Λάλα μὲ τὰ ἀσκέρια, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ σᾶς ἀποκριθοῦμεν σήμερον μὲ τὸν ἐδικόν σας κὺρ Παναγιώτην, ἀλλ' αὔριον μὲ ἐδικόν μας ξεμοτόχου ἐλτσῆν. Λάβετε ὡς τόσον ὀλίγα κεράσια τοῦ Λάλα καὶ δύο ρεβανιὰ διὰ ἀγάπην, καὶ μένομεν».

Ἐν τῷ Λάλᾳ ὁ κέρασος τὸ πολυπληθέστερον ἦν δένδρον. Ἦσαν ὅμως τὰ κεράσια καὶ αἱ θρυμματίδες (ρεβανιὰ) δεῖγμα φιλοφροσύνης; Παραδεχόμεθα, ὅτι οἱ πνευματώδεις Ἀλβανολαλαῖοι ἐνόουν διὰ μὲν τῶν κερασίων πυριτιδοβολὰς, διὰ δὲ τῶν θρυμματίδων ἀφθονίαν τροφῶν· ἐξηγοῦντο δὲ συμβολικῶς πρὸς τοὺς Ἰονίους, ὅτι ἀντὶ παραδόσεως πολεμήσουσιν αὐτούς· καὶ, ἂν ἔτι πολιορκηθῶσιν, ἔχουσι πρὸς συντήρησιν ἑαυτῶν πλοῦτον τροφίμων. Τὸν νοῦν τοῦτον τοῦ γράμματος ἐβεβαίωσαν τῇ ἐπιούσῃ οἱ Λαλαῖοι διὰ τῆς ἀκολούθου ὁριστικῆς ἀπαντήσεως, ἣν ἀπέστειλαν δι' ἱππέως φέροντος πρασίνην σημαίαν.

»Πρὸς τοὺς φίλους μας καπεταναίους Κεφαλλονίτας καὶ Ζακυθινούς.

«Καθὼς χθὲς σᾶς ἐγράψαμεν μὲ τὸν ἐδικόν σας Παναγιώτην, ἰδοὺ ἐξαποστέλλομεν τὸν ἐδικόν μας Μπέϊκον Κεχαγιᾶν, ἄνθρωπον, ὅστις χαίρει ὅλην τὴν ἐμπιστοσύνην μας, διὰ νὰ σᾶς ὁμιλήσῃ καὶ στοματικῶς, ὅσα δὲν ἔχομεν τὸν καιρὸν νὰ γράψωμεν πλατύτερα. Εἶναι ἀλήθεια, καθὼς λέγετε ὅτι ἐσταθήκαμεν φίλοι καὶ καλοὶ γείτονες· ἀλλ' ἴσια ἴσια διὰ τοῦτο δὲν ἐλπίζαμέν ποτε, ὅτι πιστεύοντες τὰ ψεύματα τῶν Μωραϊτῶν καὶ ξεχωριστὰ αὐτοῦ τοῦ ψευτοΓιώργη (α), νὰ ἔλθετε νὰ μᾶς φορτωθῆτε μέσα 'ς τὰ σπήτια μας. Ὅ,τι ἔγινεν, ἔγινε. Ὅσα μᾶς λέγετε, εἶναι χάλτσα, τὰ ὁποῖα δὲν στοχαζόμεθα πῶς καὶ ἐσεῖς πιστεύετε. Διὰ τοῦτο λοιπὸν σᾶς λέγομεν, νὰ ἔλθετε εἰς τοῦ Λάλα, ὅπου θέλει σᾶς δεχθοῦμεν ὡς καλοὺς φίλους, καὶ θέλει σᾶς συνοδεύσωμεν ἕως τὸ Κατάκωλον, ἢ τὴν Γλαρέντσαν, διὰ νὰ πᾶτε 'ς τὰ σπήτια σας καὶ νὰ μένωμεν πάντα φίλοι. Ἀλλέως καὶ δὲν ἀκούσετε αὐταῖς ταῖς φιλικαῖς συμβουλαῖς μας, τὸ κρῖμα ἂς ἦναι 'ς τὸν λαιμόν σας.

«Λάλα 5 Ἰουνίου 1821».

Ὁ ἀπεσταλμένος Μπέϊκος, ἄνθρωπος πολλοῦ πνεύματος, προσέθετο καὶ προφορικῶς τὰ ἀκόλουθα: «*Ἂν ἐλθῆτε οἱ Κεφαλλονίταις*

»καὶ Ζακυθινοὶ 'ς τὸ *Λάλα, οἱ βέγηδες καὶ οἱ ἀγάδες, καθὼς σᾶς* »γράφουν, *θέλουν σᾶς δώσουν καὶ μπαχτζίσια, γιὰ νὰ πᾶτε 'ς τὸ* »καλό· *ἂν δὲ θέλετε νὰ πολεμήσετε, τότε ἔπρεπε νὰ φέρετε τριάντα* »χιλιάδες καπέλλα»· ἐνόει δὲ οὕτω τὸ ὀλιγάριθμον τῶν Ἰονίων καὶ τὸ ἀκαταμάχητον τοῦ Λάλα παρὰ μόνων τῶν Ἑλλήνων. Λαβὼν τότε τὸν λόγον ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς ἀπεκρίθη ἐκ προσώπου τῶν Ἰονίων: «*Ὡς φίλοι, ἐστοχάσθημεν νὰ σᾶς προβάλωμεν νὰ παραδοθῆτε χω-* »*ρὶς πόλεμον, διὰ νὰ ἠμπορέσωμεν νὰ σᾶς προφυλάξωμεν ἀπὸ τὴν* »*ἀγανάκτησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ· ἐπειδὴ ὅμως οἱ βέγηδες καὶ* »*οἱ ἀγάδες μᾶς ἐστοχάσθησαν ποταποὺς καὶ ἀνοήτους, τὸ κρῖμα ἂς* »*ἦναι 'ς τὸν λαιμόν τους. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπάντησίς μας, καὶ αὔριον* »*ἔχομεν πόλεμον*». Ἀνθ' ὅσων δὲ οἱ Λαλαῖοι ἔπεμψαν κερασίων καὶ θρυμματίδων, ἀντεφιλοφρονήθησαν παρὰ τῶν Ἰονίων διὰ ποτῶν καὶ γλυκασμάτων (α).

Ἀκροκόρινθος.

Τὰ πράγματα τοῦ Ἀκροκορίνθου ἐπανῆλθον εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν ὑπὸ μορφὴν συστηματικωτέραν μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βαλτετσίου, ἤτοι κατὰ μεσοῦντα μάϊον. Διαλυθείσης τῆς πρώτης πολιορκίας, οἱ ἐν αὐτῷ Τοῦρκοι ἐξήρχοντο τροφολογοῦντες οὐχὶ μακράν, καὶ τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως προσεχὲς ἐκαραδόκουν, ἀφ' οὗ εἶδον τοὺς τοσούτους θριάμβους τοῦ ἐπελθόντος Κεχαγιᾶ βεγῆ, ἀπὸ ἡμέρας δὲ εἰς ἡμέραν ἤλπιζον ἐπελευσόμενον διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ τὸν Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶν. Ἀλλὰ τὰ πάντα ἀνέτρεψεν ἡ μάχη τοῦ Βαλτετσίου καὶ ὁ ἰσχυρὸς γινόμενος ἀντιπερισπασμὸς ἐν τῇ Βοιωτίᾳ. Ἀληθῶς οἱ Νοταραῖοι ἀπομεμερισμένοι ἔτι ἦσαν· πλὴν οἱ νοημονέστεροι καὶ ὑπολειπτικώτεροι τῶν Κορινθίων εἰργάζοντο πάσῃ δυνάμει πρὸς τὴν ταχυτέραν καὶ συστηματικωτέραν ἐπανάληψιν τῆς πολιορκίας· πρὸς τοῦτο δὲ συνέστησαν ἐν τῇ κωμοπόλει τοῦ Ἁγίου Γεωργίου δημογεροντίαν ἐπαρχιακὴν, ἤγειραν κλιβάνους ἐν τῷ Ἰσθμῷ καὶ ταῖς Κεγχραιαῖς, καὶ τὴν πολιορκίαν ἀνεσχημάτισαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν μὲν τοῦ Ἀναγνώστου Πετμεζᾶ, ὑπὸ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς δὲ Παπανίκαν, Χελιώτην, Ἰωάννην Σοφικίτην καὶ ἄλλους Κορινθίους. Ἐπανῆλθον δ' ὡσαύτως συναγωνιζόμενοι καὶ Πειραῖοι ὑπὸ τὸν Γεώργιον Διδασκαλόπουλον, καὶ Μεγαρεῖς ὑπὸ τὸν Πανούσην, καὶ Ὑδραῖοι ὑπὸ τὸν Δημήτριον Κριεζῆν καὶ Κιβωτὸν, καὶ Καλαύριοι ὑπὸ

τὸν Γεώργιον Κριεζῆν, Δουζήναν (α) καὶ Χριστόδουλον Μερτίκαν. Πολλῶν ἔτι καὶ κατὰ τὴν παροῦσαν περίστασιν θεωροῦνται ἐπαίνων ἄξιοι ὅ,τε Θεοχάρης Ῥέντης (β), Σταῦρος Νικολάου, Ἀναγνώστης Οἰκονόμου, Μιχαὴλ Λελέκος, Γεώργιος Τριανταφυλλίδης, ἄλλοι τε καὶ ὁ ἐν Ὕδρᾳ Ἰωάννης Κλάδος.

Ὁ Ἀκροκόρινθος, ἐγειρόμενος ἐπὶ βουνοῦ ὑψηλοῦ χιλίων τετρακοσίων ποδῶν, περιφερείας πέντε μιλίων καὶ πανταχόθεν ἀποκρήμνου, καθ' ἑαυτὸν μὲν ἦν φρούριον ἰσχυρὸν, δεινῶς ἐπηρεάζον τὴν πόλιν καὶ ἀπὸ μόνου προσβαλλόμενον τοῦ πρὸς μεσημβρίαν ὑψουμένου γεωλόφου Πεντεσκοῦφι. Πρὸ τῆς εὑρέσεως τῆς πυρίτιδος ὑπελαμβάνετο ἀπόρθητος δι' ὅπλων καὶ ἐφόδων, καὶ ἦτο πραγματικῶς τοιοῦτος, μίαν ἔχων ἀνάβασιν στενὴν καὶ χαλεπήν.. Ἀλλὰ μεσόγειος ὢν, ἐπολιορκεῖτο εὐκόλως. Ἡ ἔξωθεν καὶ ἐκ τῆς θαλάσσης σίτισις αὐτοῦ δυσκολωτάτη ἦν· μόνος δὲ τὸ τοιοῦτον ἠδύνατο στόλος πολεμικὸς, καὶ οὗτος φέρων στρατὸν ἱκανὸν πρὸς ἀπόβασιν, εἰ συνεχωρεῖτο ἡ εἴσπλευσις τούτου ἐντὸς τοῦ στενοῦ καὶ πρὸ τοῦ στομίου ἔχοντος τὴν Ὕδραν Σαρωνικοῦ κόλπου. Ἀπ' αὐτοῦ ἀπεῖχεν ὁ Ἀκροκόρινθος ἐπὶ δύο ὥρας, πολλῶν μάλιστα μεσολαβούντων πετρωδῶν λοφίσκων. Ἀπὸ δὲ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ὡς εὐρυχώρου καὶ ἀσφαλιζομένου διὰ τοῦ Ῥίου καὶ Ἀντιῤῥίου, ἡ μὲν εἴσπλευσις εὔκολος ἦν, ἡ σίτισις ὅμως δύσκολος καὶ πάλιν, ὡς ἀπαιτοῦσα τὴν συνδρομὴν στρατοῦ γηίνου διὰ τὴν ἀπὸ τῆς θαλάσσης μεσολαβοῦσαν ἀπόστασιν, ἧς ἡ συντομωτέρα ὑπερβαίνει τὴν ἡμίσειαν ὥραν. Ἔλειπον ἤδη τὰ πέντε ἐκεῖνα ὀχυρώματα, ἅπερ ὁ Μοροζίνης ἀνήγειρεν ἄλλοτε μεταξὺ τοῦ Ἀκροκορίνθου καὶ τῆς θαλάσσης, ἀσφαλίζοντα τὴν μεταξὺ τούτων συγκοινωνίαν. Παραδεκτέον ἄρα, ὅτι, εἰ μὴ ἐφωδιάζετο ἱκανῶς ὁ Ἀκροκόρινθος ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ, ἡ πτῶσις αὐτοῦ ἔμελλε γενέσθαι ταχυτέρα τῆς τῶν φρουρίων Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς καὶ Πύλου.

Οἱ ἔνοπλοι Τοῦρκοι τοῦ Ἀκροκορίνθου ὑπερέβαινον ἤδη τοὺς ὀκτακοσίους. Οἱ μετὰ τῶν πολιορκητῶν ἀκροβολισμοὶ καὶ αἱ συμπλοκαὶ τούτων ἀπέβαινον ἀτυχεῖς πάντοτε, καὶ οὐδὲν παρουσιάζουσιν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἄξιον σημειώσεως ἰδίας. Ἐγίνοντο δὲ αὗται σπάνιαι, καθ' ὅσον οἱ Τοῦρκοι οὐδένα πολεμικῶς εἶχον φόβον καὶ ἀνάγκην. Ἡ δυστυχὴς ὅμως ἔρις οὐκ ἐφείσθη καὶ πάλιν τῆς ἡσύχου πορείας τῆς πολιορκίας ταύτης. Ἀρχηγούντων ἤδη κατὰ γῆν μὲν τοῦ

Ἀναγνώστου Πετμεζᾶ, κατὰ τὸν Σαρωνικὸν δὲ κόλπον τοῦ Κωνσταντίνου Μεθενίτου, οἱ Στενοχωρῖται ἅπαντες διηνέχθησαν σφοδρῶς κατ' αὐτῶν καὶ τῆς πολιορκίας μάλιστα ἀπεσύρθησαν, ἀποδίδοντες μὲν τῷ Μεθενίτῃ καὶ τρόπους σκληροὺς καὶ ἰδιωφελείας μεγάλας, ἀπαιτοῦντες δὲ ἀντὶ τοῦ Πετμεζᾶ ἀρχηγὸν τῆς πολιορκίας τὸν Βαφιόπουλον.

Ναυπλία.

Τῆς δὲ Ναυπλίας ἡ πολιορκία ἐπαναληφθεῖσα ὑπὸ τὸν Νικήταν, ἐσχηματίσθη, τοποθετηθέντων τοῦ μὲν Κρέστα ἐν τῷ χωρίῳ Μερζὲ, τοῦ δὲ Στάϊκου ἐν τῷ Κατσίγκρι, τοῦ δὲ Τσόκρη, Μητρο-Διάτα καὶ Νέζου ἐν τῷ Κατόγλι, τοῦ δὲ Μεδῆ καὶ Κωνσταντίνου Κακάνη ἐν τῇ θέσει Κιόσκι. Ἡ δύναμις ὅλων ὑπερέβαινε τοὺς χιλίους, ἀλλὰ διήρητο ἐν πολλαῖς θέσεσιν, οὐδ' εἶχε τὴν εὐκολίαν τῆς ἀλληλοβοηθείας διὰ τὸ πεδινὸν τοῦ τόπου καὶ τὴν ἔλλειψιν ἱππικοῦ. Μόνη κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οὐσιώδης συμπλοκὴ ὑπῆρξεν ἡ ἐν τῷ Κατόγλι. Οἱ Τοῦρκοι ἐξελθόντες πεζοὶ καὶ ἱππεῖς μετὰ τριῶν τηλεβόλων ἐπετέθησαν ἰσχυρῶς, οἱ δ' Ἕλληνες ἐκλείσθησαν ἐν τῷ ἐκεῖ πύργῳ ἀνθιστάμενοι ἀποφασιστικοὶ, ἐωσοῦ ἔφθασαν βοηθοὶ διάφοροι ἐκ τῶν ἄλλων σωμάτων καὶ πρὸ πάντων ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Καρακαλᾶ Διονύσιος, καταλαβὼν τὰ νῶτα τῶν πολεμίων. Οὕτως ἀπέτυχον οἱ ἐχθροὶ νικηθέντες· οἱ δ' Ἕλληνες κατώρθωσαν ἑπομένως τὴν πυρπόλησιν μὲν ὅλων τῶν πρὸς τὸ φρούριον ἀθερίστων γεννημάτων, τὸν θερισμὸν δὲ ὅλων τῶν λοιπῶν, δι' ὃν οἱ Τοῦρκοι λόγον κατήντησαν μετ' οὐ πολὺ εἰς ἐπαισθητὴν τροφῶν ἔλλειψιν. Ἀπέναντι Ἑλλήνων πολιορκητῶν ἡ Ναυπλία, ἥτις ὑποπέπτωκεν ὑπὸ τὸ Παλαμήδιον, ἦτο πλέον τι, ἢ γίγας ἐνώπιον νάννων, οὐδὲν ἄλλο φοβούμενος, ἢ μόνην τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀτροφίας. Δὶς γενόμενοι κύριοι αὐτῆς οἱ Τοῦρκοι, τῷ μὲν 1550 διὰ συνθήκης, τῷ δὲ 1714 δι' ἐφόδου, προώρισται, ἵνα ἀπολέσωσιν ἐπίσης δὶς, τῷ μὲν 1687 ἐπὶ Μοροζίνου, μεθ' οὗ συνεμάχησαν οἱ Ἕλληνες τότε, τῷ δὲ 1822 ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐξ ὅλων τῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ φρουρίων μεγάλας ἐπὶ τῆς Ναυπλίας ἐστήριζον ἐλπίδας καὶ Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι, δι' ἴδιον λογαριασμὸν ἕκαστον μέρος. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν συντήρησιν ταύτης οἱ λογαριασμοὶ τῶν Τούρκων ἐπισφαλέστατοι ἦσαν διότι, ὅπως σώσωσιν αὐτὴν, ὤφειλον, ἵνα καταστρέψωσι τὰς νήσους Πετσῶν καὶ Ὕδρας· μὴ γινομένου δὲ δυνατοῦ τούτου, ἡ πτῶσις αὐ-

τῆς ὑπελογίζετο ἀναπόφευκτος, ζήτημα μόνον χρόνου οὖσα καὶ μεθ' ὅλην τὴν ἐκ τῆς ξηρᾶς συνδρομὴν, ὡς τυχαίαν κυρίως καὶ προσωρινὴν πάντοτε. Τὰ πράγματα ἀπέδειξαν, ὅτι μόνα ἀνθεῖξαν μέχρι τέλους τὰ φρούρια, ὅσα μέτωπον εἶχον θάλασσαν ἀνοικτὴν, ὡς ἡ Μεθώνη, Κορώνη καὶ καθεξῆς, διότι ἐφιτίζοντο εὐκόλως· ὅσα δὲ ἔκειντο μεσογείως, ὡς ὁ Ἀκροκόρινθος, ἡ Τρίπολις, ἡ Ἄκρα τῶν Ἀθηνῶν καὶ καθεξῆς, ἢ ἐν μυχοῖς κόλπων καὶ λιμένων, ὡς ἡ Ναυπλία, Ἐπίδαυρος Λιμηρὰ, Πύλος καὶ καθεξῆς, ταῦτα ἐκαρτέρησαν μὲν, ὅσῳ ἦτο δυνατὸν, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἔπεσον.

Ἐπίδαυρος Λιμηρά.

Εὑρέθη ἐν τῷ λιμένι τῆς Ναυπλίας Ἕλλην τις, ὀνόματι Παναγιώτης Μερτσάνης, ναύτης ἔμπειρος καὶ ἔχων τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς. Τοῦτον οἱ Τοῦρκοι τῆς Ναυπλίας ἔπεισαν διὰ πληρωμῆς ἀδρᾶς καὶ ὑποσχέσεων μεγάλων, ἵνα γίνῃ κομιστὴς γράμματος, δι' οὗ ἀνήγγειλαν κατὰ τὰς ἀρχὰς μαΐου πρὸς τοὺς Τούρκους τοῦ φρουρίου τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς τάς τε προόδους τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ καὶ τὴν βεβαίαν ὁσονούπω ἀποσταλησομένην αὐτοῖς βοήθειαν. Ὁ Μερτσάνης, ἀποπλεύσας ἐπί τινος πλοιαρίου καὶ δι' ἀνέμου δεξιοῦ, κατώρθωσεν ἐν καιρῷ νυκτὸς, ὅπως λανθάσῃ τὴν προσοχὴν τῶν πολιορκούντων πλοίων τὴν Ναυπλίαν καὶ τὴν Ἐπίδαυρον Λιμηράν. Ἐκ τῶν εἰδήσεων δὲ τούτων ἀναθαῤῥήσαντες οἱ Τοῦρκοι ταύτης, ἐξελέχθησαν περὶ τοὺς ἑκατὸν εἴκοσιν, οἱ πολεμικώτεροι καὶ τολμηρότεροι, καὶ διά τινος ἐλλιμενισμένης ὑπὸ τὸ φρούριον ἡμιολίας ἀπεβιβάσθησαν νυκτὸς εἰς τὴν Παλαιὰν λεγομένην Μονεμβασίαν, μεσοῦντος τοῦ μαΐου. Διὰ τοῦ σχεδίου αὐτοῦ τῆς αἰφνιδίας καταλήψεως τῶν νώτων τῶν Ἑλλήνων πολιορκητῶν καὶ τῆς συγχρόνου ἐκδρομῆς τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ἤλπισαν, ὅπως ἐπενέγκωσι τὴν σύγχισιν καὶ λύσωσι τὴν πολιορκίαν. Ἀλλ' Ἕλλην τις ἐκ τῶν ἐν τῇ πόλει, ὁ Χατσῆ Κυριάκος Ἰατρόπουλος, προλαβὼν εἰδοποίησε διά τινος γραίας τὸ σχέδιον τοῦτο τῶν Τούρκων, οἵτινες ἀποβάντες εὑρέθησαν αἴφνης πολιορκούμενοι· μετὰ μικρὰν δὲ ἀντίστασιν οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἐθυσιάσθησαν, οἱ δὲ παρεδόθησαν αἰχμάλωτοι, καὶ μεταξὺ τῶν δευτέρων εὑρεθεὶς καὶ ὁ Μερτσάνης, σκληρὰν τῆς διαγωγῆς αὐτοῦ ἔδοσε δίκην. Προσηλωθεὶς ἐπὶ τοῦ στομίου τηλεβόλου, ἐξηφανίσθη, θεωμένων τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ Τούρκων, παρ' ὧν οἱ αἰχμαλωτισ-

θέντες ἐζήτουν τὰς γυναῖκας καὶ τέκνα αὐτῶν, ὅπως συζήσωσι τοῦ λοιποῦ μετὰ τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ ἀποτυχία αὕτη κατέστησε δεινοτέραν τὴν θέσιν τῶν πολιορκουμένων, ζώντων ἤδη διὰ μόνου κέγχρου, κατὰ κεφαλὴν διανεμομένου ἐπὶ δισχιλίων καὶ πεντακοσίων ψυχῶν. Τότε δὲ οἱ ἐπισημότεροι τούτων, περὶ τὰς πεντήκοντα οἰκογενείας, ἀπὸ κοινοῦ καταθέσαντες, ὅσας ἔτι εἶχον ὀλίγας τροφὰς, ἀνέβησαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ τὴν εἴσοδον ἀπηγόρευσαν πᾶσι τοῖς ἄλλοις, ἐγκαταλείψαντες αὐτοὺς εἰς τὴν διάκρισιν τῆς πείνης καὶ τοῦ πολέμου. Ἐλπίζοντες πάντοτε οὗτοι ἐκ μὲν τῆς ξηρᾶς τὸν Κεχαγιᾶ βεγὴν, ἐκ δὲ τῆς θαλάσσης τὸν σουλτανικὸν στόλον, μόνην ἤθελον τὴν διατήρησιν τῆς ἀκροπόλεως, ἀδιαφοροῦντες, καὶ ἂν παρεδίδετο ἢ ἐκυριεύετο ἐξ ἐφόδου ἡ πόλις, ὡς εὐκόλως ἀνακτωμένη διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ στόλου πρὸ πάντων.

Ἔκτοτε ἤρξαντο οἱ ἐν τῇ πόλει Τοῦρκοι τρώγοντες πᾶν εἶδος ἀκαθάρτων ζώων καὶ αὐτὰς ἔτι τὰς κεφαλὰς τῶν φονευομένων (α). Ἔκτοτε οἱ κλαυθμοὶ καὶ οἱ ὀδυρμοὶ τῶν τῆς ἐσχάτης πείνης θυμάτων κατηνάγκαζον τοὺς φρουροὺς, ὅπως συγχωρῶσι τὴν ἐκ τοῦ φρουρίου ἔξοδον οὐ μόνον τῶν ἑλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν τουρκικῶν οἰκογενειῶν ἐκ τῶν τῆς κατωτέρας κλάσεως. Τέλος δὲ πάντων ἐξέλιπον καὶ αὐτὰ τὰ ὀστᾶ τῶν διαφόρων ζώων, ἅπερ διεσκορπισμένα ἐν ταῖς ὁδοῖς ἤθροιζον, συνέτριβον καὶ βράζοντες τὸν ζωμὸν αὐτῶν ἔπινον. Ἐν τοιαύτῃ περιπεσόντες καταστάσει συνεφώνησαν οἱ ἐν τῇ πόλει Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες, προηγουμένου τῶν μὲν πρώτων τοῦ Ἰβραχὴμ Βελούκπαση, τῶν δὲ δευτέρων τοῦ Ἰατροπούλου καὶ Καλογερᾶ. Διὰ τῆς συμφωνίας ταύτης ἐπεδίωκον οἱ μὲν Ἕλληνες τὴν ἀποφυγὴν τοῦ παρόντος κινδύνου, ἔχοντες προστάστας τοὺς Τούρκους· οἱ δὲ Τοῦρκοι τὴν τοῦ μέλλοντος κινδύνου, ἔχοντες ὑπερασπιστὰς τοὺς Ἕλληνας. Συνέλαβε δὲ τότε τὴν ἰδέαν ὁ Ἰβραχὴμ Βελούκπασης, ὅπως βιάσῃ τοὺς ἐν τῇ ἀκροπόλει ἀγάδας, καὶ διὰ προφάσεώς τινος εὐλογοφανοῦς κατέλαβε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν τὴν πύλην ταύτης.

Μεθώνη.

Ἐν οὐδεμιᾷ ὑπέκειτο τὸ φρούριον τῆς Μεθώνης τοιαύτῃ ἀνάγκῃ, ὡς ἐφωδιασμένον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, εὐκόλως δὲ σιτιζόμενον ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ ὀλίγας ἔχον τὰς ἔξωθεν καταφυγούσας

τουρκικὰς οἰκογενείας. Ἰδίως δὲ αἱ τρεῖς μικραὶ ἐπαρχίαι τῆς Κορώνης, Μεθώνης καὶ Πύλου ἔτυχον ἀσθενέσταται, διότι ἑκάστη εἶχεν ἀνὰ ἓν φρούριον· ὅπου δ' ὑπῆρχε φρούριον, ἐκεῖ οἱ Τοῦρκοι διῆγον ὠμότεροι καὶ καταπιεστικώτεροι, οἱ δὲ ῥαγιάδες τὴν κατάστασιν τῶν Εἱλώτων ἔφερον καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως. Οὐδόλως περιττολογεῖ μάλιστα, ἄν τις εἴπῃ, ὅτι τετράποδες τίγρεις καὶ δίποδες Τοῦρκοι «*καλελίδες*» (καστρινοὶ κοινῶς) ἦν καὶ τὸ αὐτὸ ἦσαν πρᾶγμα. Τοσαύτην ἐνέπνεε φρίκην τὸ ὄνομα τῶν Τούρκων τῶν Μεσσηνιακῶν λεγομένων φρουρίων, καὶ κατ' ἐξοχὴν τῶν τῆς Μεθώνης ! Ἐδέησεν ἐντεῦθεν, ὅπως διὰ τὴν πολιορκίαν αὐτῶν συντρέξωσι κυριώτεραν ἡ Τριφυλία, Λακωνία καὶ ἐν μέρει ἡ Μεσσηνία. Καὶ ἀληθῶς ἄνευ τῶν Τριφυλίων οὐδόλως ἐπολιορκοῦντο ἡ Πύλος καὶ ἡ Μεθώνη, ὡς οὔτε ἄνευ τῶν Λακώνων καὶ τῶν Μεσσηνίων ἡ Κορώνη. Ἀλλ' ἡ τύχη διὰ τοὺς Τούρκους τῆς Κορώνης καὶ τῆς Μεθώνης εὐμενὴς διεκρίθη ἑκάστοτε, ὡς καὶ ἡ τῶν ἐν Πάτραις· καὶ, ἐν ᾧ ἡ Πύλος εὐκόλως ἐπολιορκεῖτο κατὰ θάλασσαν, τοῦ στομίου τοῦ μεγάλου λιμένος αὐτῆς καταλαμβανομένου, ἐξ ἐναντίας ἡ τῶν τῆς Μεθώνης καὶ Κορώνης πολιορκία δυσχερεστάτη ἦν ἕνεκα τῆς ἀνοικτῆς αὐτῶν θαλάσσης, δι' ἣν ὑπεχρεοῦντο τὰ πλοῖα, ὅπως «μετέωρα σαλεύωσι» πάντοτε.

Πάτραι.

Ἡ δὲ κατάστασις τῶν περὶ τὰς Πάτρας τοιαύτη ἦν. Μετὰ τὴν πρώτην παρὰ τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ γενομένην διάλυσιν τῆς πολιορκίας τούτων, συνεστήθησαν μόλις ἀπὸ τῆς 12 μαΐου προφυλακαί τινες πόῤῥωθεν, ἀφ' οὗ ἐνηργήθη ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Γερμανοῦ ἡ δέουσα ἐκ τῶν πέριξ ἐπαρχιῶν οἰκονομία τροφῶν, καὶ ἱκανὰ ἐκ τῆς Ζακύνθου ἀπεστάλησαν πολεμοφόδια παρὰ τῆς ἐφορείας. Μετὰ τὴν ἐκεῖθεν ὑποχρεωτικὴν ἀναχώρησιν τοῦ Διονυσίου Ῥώμα καὶ Φλαμπουριάρου ἀντιπροσώπευον αὐτὴν οἱ ἐπίσης διακεκριμένοι ἐπὶ ἑλληνισμῷ Ἰωάννης Στέφανος, Θεόδωρος Λεωνταρίτης, Νικόλαος Καλύβας καὶ Φίλιππος Καρβελᾶς. Αἱ προφυλακαὶ αὗται ἐτέθησαν ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ὁμπλοῦ ὑπὸ τὸν Δημήτριον Κουμανιώτην, ἐν τῇ Ζωντάδᾳ ὑπὸ τὸν Καρατσᾶν καὶ ἐν τῇ Περιβόλᾳ ὑπὸ τὸν Νενέκον Ζουμπατιώτην. Διεύθυνσις γενικὴ ἦν ὁ Γερμανός, φροντιστήριον ἡ μονὴ τῆς Χρυσοπαδαριτίσσης, καὶ γενικὸς φροντιστὴς ὁ ἡγούμενος αὐτῆς Νικηφόρος.

Ὁ δὲ Λόντος ἐτοποθετεῖτο ἐν τοῖς Σελοῖς μετὰ Αἰγιέων καὶ τῶν χωρικῶν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῶν Πατρῶν.

Μονομερεῖς αἱ προφυλακαὶ αὗται, οὐδόλως ἀπέκλειον τοὺς ἐν Πάτραις Τούρκους ἀπό τε τῶν πεδινῶν καὶ τῆς παραλίας, δι' ὧν προεμηθεύοντο οὗτοι πᾶν ἀναγκαῖον. Καὶ ὅμως συνεχεῖς ἐν ταῖς θέσεσι ταύταις ἐγίνοντο αἱ συγκρούσεις, ὁσάκις ἐξήρχοντο οἱ Τοῦρκοι πρὸς συλλογὴν τροφίμων. Ὁ δὲ Καρατσᾶς ἐτόλμα πολλάκις εἰσβάλλων νυκτὸς καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως, φονεύων, αἰχμαλωτίζων καὶ βλάπτων διὰ παντὸς τρόπου τοὺς πολεμίους.

Τῇ 22 ματου ἦλθον εἰς Κούκουρα τοποθετηθέντες καὶ Ἠλεῖοι· τῇ δ' 28 ἔλαβε χώραν οὐσιώδης ἐπὶ τέσσαρας ὥρας συμπλοκή, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν εἴκοσιν ἐκ τῶν Τούρκων. Ἀλλὰ τίνα εἶχον ἀνάγκην πολέμου οἱ Τοῦρκοι, παρεμβαλλομένης τῆς ξένης προστασίας; Ὅταν τὰ οἰάνθεια πλοῖα συνέλαβον δύο ὑπὸ ἰονικὴν σημαίαν καὶ ἠχμαλώτισαν τοὺς ἐν αὐτοῖς Ἀλβανοὺς, ἄνδρας καὶ γυναῖκας, εἰς τὴν Πρέβεζαν μεταφερομένους ἐκ τῶν Πατρῶν, ἀγγλικὰ δύο πλοιάρια ὡπλισμένα ἀπεστάλησαν ἐναντίον τούτων, καὶ ἐπιπεσόντα νυκτὸς κατὰ μιᾶς οἰανθείας λέμβου, ὡπλισμένης ἐν τῷ λιμένι τῆς Κυλλήνης, τρεῖς μὲν τῶν ναυτῶν ἐθανάτωσαν, δύο δὲ συνέλαβον, τῶν λοιπῶν διασωθέντων κατὰ γῆν, καὶ μετὰ τῆς λέμβου μετήνεγκον εἰς τὴν Ζάκυνθον· ἐκεῖ δὲ ἡ ἐξουσία ἐφυλάκισε τούτους ὡς πειρατὰς δῆθεν, καὶ μόλις μετὰ πολλοὺς μῆνας ἠλευθέρωσε, δι' ὧν ὁ μητροπολίτης Γερμανὸς ἔγραψε τρόπων, ὑπερασπισθεὶς αὐτοὺς ὡς ἀθῴους τοῦ ἐγκλήματος τῆς πειρατείας.

Ὅτε προέβη πλησιεστέρα ἡ πολιορκία τῆς Τριπόλεως μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βαλτετσίου, ὁ Γερμανὸς προσεκαλέσατο τοὺς ἐν τῇ Γκιόζᾳ καὶ Παγκράτι πρὶν καὶ τότε ἐν τοῖς Τρικορύφοις στρατοπεδεύοντας Ζαΐμην καὶ Χαραλάμπην, ὡς ἀναγκαιοτέρους ἐν ταῖς Πάτραις· ἀλλὰ καὶ οὗτοι περιωρίσθησαν, ὅπως προφυλάξωσι τὴν ἐπαρχίαν τῶν Καλαβρύτων ἀπὸ ἐνδεχομένης ἐπιδρομῆς τῶν ἐν Πάτραις, καὶ διὰ τοῦτο ἀναχωρήσαντες ἐκ τῶν Τρικορύφων ἐναντίον τῆς γνώμης τοῦ Κολοκοτρώνου (α), ἐτοποθετήθησαν ἐν τοῖς χωρίοις τῶν Δεμεστίχων, κειμένοις ἐπὶ τῶν ὁρίων Πατρῶν καὶ Καλαβρύτων. Τότε καὶ ὁ Κανακάρης καὶ ὁ Νικόλαος Λόντος ἐστρατοπέδευσαν ἐν τοῖς Νεζεροῖς μετὰ στρατιωτῶν Πατρέων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ.

(Συνέχεια τῶν Νησιωτικῶν (α).

Ὅταν ἐκινήθησαν αἱ νῆσοι τῶν Πετσῶν καὶ Ψαρῶν, εἰργάζοντο ὑπὲρ τοῦ ὅλου μὲν, ἀλλ' ἰδίως ἑκάστη· ὅταν δὲ ἐκινήθη ἡ Ὕδρα, ἠνώθησαν εὐθὺς τὰ πλοῖα καὶ τῶν τριῶν, σχηματίσαντα τὸν ἑλληνικὸν στόλον· ὀλίγιστα τούτων ἦσαν τριάρμενα. Ἐλάχιστος κατὰ τὴν ποιότητα, εἰ καὶ πολὺς ἀριθμητικῶς ἦν, ὁ στόλος οὗτος οὐδεμίαν ἐπεδέχετο ὑλικὴν σύγκρισιν πρὸς τὸν τουρκικόν· ἔφερεν ὅμως πλεονεκτήματα μεγάλα, τὸ αἴσθημα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀπολύτως ἱκανότητα καὶ ἀνδρείαν πλοιάρχων τε καὶ ναυτῶν, ἐξ ἐπαγγέλματος θαλασσοβίων. Διεκρίνοντο ἄρα ὁ μὲν τουρκικὸς διὰ τῆς ὑλικῆς, ὁ δὲ ἑλληνικὸς διὰ τῆς ἠθικῆς ὑπεροχῆς.

Ἑκάστη τῶν τριῶν νήσων ἰδίαν εἶχε σημαίαν καὶ ἴδιον ἀρχηγὸν τοῦ μέρους τῶν πλοίων αὐτῆς, ἐκλεγόμενον παρὰ τῶν πλοιάρχων. Τοιοῦτον ἐξελέξαντο καὶ οἱ τῆς Ὕδρας τὸν Ἰάκωβον Νικολάου Τουμπάζην. Ἦν δὲ ὁ Τουμπάζης μέλος οἰκογενείας ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων τῆς Ὕδρας, ὀλίγα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γνωρίζων γράμματα. Πρότερον μετήρχετο τὸν ἐμποροπλοίαρχον ἐπὶ ὡραίου πλοίου οἰκογενειακοῦ, ὅπερ ὁ ἴδιος ἐσχεδίασε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ, διότι ἐκτὸς τοῦ πρακτικοῦ μέρους εἶχε καὶ θεωρίαν τινὰ τῶν ναυτικῶν. Διορισθεὶς ἀρχηγὸς τῆς ὑδραϊκῆς μοίρας, συνωδεύετο καὶ μεθ' ἑτέρων τριῶν ἀρχηγῶν, τοῦ Ἀναστασίου Τσαμαδοῦ, Ἰωάννου Βούλγαρη καὶ Λαζάρου Λαλεχοῦ. Χαρακτῆρος τιμίου καὶ σοβαροῦ, σκεπτικὸς, ὁμολογουμένη προσωπικὴ ἱκανότης καὶ φίλος εἰλικρινὴς, ὁ Τουμπάζης ἠγάπα ἐξ ὅλης καρδίας τὴν πατρίδα καὶ τὴν τάξιν.

Ἐκ συμφώνου τὰ πλοῖα τῆς Ὕδρας καὶ τῶν Πετσῶν παρεσκευάσθησαν τότε, ὅπως ἐκπλεύσωσι κατὰ τῆς ἐν Συβότοις τουρκικῆς μοίρας, συνισταμένης ἐκ πλοίων πολεμικῶν οὐχὶ τῆς γραμμῆς, ἀλλ' ὑποδεεστέρων, ὑπὲρ τὰ δέκα. Ἡ μοῖρα αὕτη ἐκπλεύσασα ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸ ἑνὸς ἔτους, ἱκανοὺς ἔφερε ναύτας Ὑδραίους, ὧν ἡγεῖτο ὁ Σταμάτιος Γκιοῦστος, μεγάλας δίδων ἐλπίδας. Οἱ λόγοι, δι' οὓς ἀπεφασίζετο πρώτη τοιαύτη κατὰ θάλασσαν κίνησις, ἦσαν οἱ

ἀκόλουθοι· πρῶτος, διότι κατεστρέφετο ἓν μέρος τοῦ ὅλου τουρκικοῦ στόλου, τὸ μᾶλλον εὐκίνητον καὶ ὀλέθριον διὰ τὰς παραλίας καὶ τοὺς κόλπους· δεύτερος, διότι ἡ καταστροφὴ ἢ ἡ κυρίευσις ὅλης ἢ μέρους τῆς μοίρας ταύτης ἐνίσχυε καὶ ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς τὰς νήσους καὶ τὴν ἐπανάστασιν· τρίτος, διότι ἠσφαλίζετο οὕτω ἡ Ἀχαΐα μετὰ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἡ ἄμεσος ἐπανάστασις τῆς τε Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας ἐβεβαιοῦτο τότε, καὶ ἡ τῆς Θεσπρωτίας ἐνεθαῤῥύνετο· τέταρτος δὲ, διότι τὸ ἀληπασσίζον μέρος τῆς Ἀλβανίας ὑπελάμβανεν ἐν τῇ περιστάσει αὐτῇ τὴν Ἑλλάδα σύμμαχον πιστὴν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, καὶ ἐπομένως τὸ τοιοῦτον ἠθικὸν ἀποτέλεσμα ἐκρίνετο πολλῷ ἀνώτερον τοῦ ὑλικοῦ ὡς ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ στολίσκου· ὥστε, καὶ εἰ μὴ κατεστρέφετο οὗτος, ἤρκει, ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ ἤθελον ἰδεῖν τοὺς Ἕλληνας πολεμοῦντας τοὺς πολεμοῦντας τὸν Ἀλῆ πασσᾶν σουλτανικούς.

Περίστασις ὅμως ἄλλη ἀνέστειλεν ἀπροσδοκήτως τὴν ἀπόφασιν ταύτην. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπέβη ἐν τῇ Ὕδρᾳ ὁ Νεόφυτος Βάμβας, δραπετεύσας ἐκ τῆς Χίου. Ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος ἐν γένει, καὶ ἰδίως ἐπιθυμῶν τὴν ἐλευθερίαν τῆς γενεθλίας πατρίδος αὐτοῦ, προέτεινον οὗτος ὡς ἀναγκαιοτέραν τὴν ἔκπλευσιν τοῦ στόλου ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Χίου. Ἄνευ ἑτέρας πολιτικῆς σκέψεως, ἐθεώρει ὁ Βάμβας τὴν ἐπανάστασιν αὐτῆς ὡς μόνον μέσον δυνάμενον σῶσαι, καθ' ἃ συνέβη καὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ ἀλλαχοῦ, τὸ σημαντικώτερον καὶ πλουσιώτερον μέρος τῶν κατοίκων ταύτης ἀπό τε τῆς ἀγχόνης καὶ τῆς μαχαίρας τοῦ δημίου. Συνήγορος τῆς προτάσεως τοῦ Βάμβα ἐγένετο ὁ Ἰωάννης Κλάδος, ἐπιτυχὼν ἐπὶ ταῖς παρατηρήσεσιν αὐτοῦ, δι' ἣν, ὡς προείπομεν, ἔχαιρεν ὑπόληψιν ἀγαθὴν παρὰ τοῖς Ὑδραίοις.

Ὁ Βάμβας ἐδείκνυτο ἀντιπροσωπεύων ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ τῶν ἄλλων Χίων τὴν θέλησιν, ὅτε καὶ ἀναρμόδιοι οὗτοι ἦσαν πρὸς ἐπανάστασιν, καὶ ὅλως ἀπαρασκεύαστοι, καὶ ἰδίως ἔκθετοι εἰς τὰς ἑτοίμους προσβολὰς τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου καὶ τῆς πλησιστάτης Ἀσίας. Ἐκτὸς δὲ τούτων τῶν λόγων οἱ Χῖοι, ἅμα κινηθείσης τῆς ἐπαναστάσεως, προνοοῦντες οὐ μόνον περὶ ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν πολλῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Σμύρνῃ συμπατριωτῶν αὐτῶν, τοὺς μὲν ἐν Χίῳ, ἢ ὡς ἐγνωσμένους ἑταίρους, ἢ ὑπόπτους ὄντας παρὰ τοῖς Τούρκοις, ἀπεμάκρυναν, ἐν οἷς καὶ τὸν Βάμβαν, παρὰ δὲ τοῦ σουλτάνου ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἀποστολὴν στρατιωτικῆς δυνάμεως,

λόγῳ μὲν πρὸς ἀσφάλειαν τῆς νήσου (α), κυρίως δὲ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀκλονήτου ὑποταγῆς αὐτῶν μεγαλητέραν. Ἀλλ' ὁ Βάμβας, οὐδόλως ἐρευνῶν τὰ ἐσωτερικὰ ταῦτα ζητήματα, ἰσχυρίζετο παρὰ τοῖς Ὑδραίοις, ὅτι αἱ τρεῖς νῆσοι τῶν Ψαρῶν, Σάμου καὶ Χίου συναπαρτίζουσι τὴν ἁρμοδιωτέραν ἐμπροσθοφυλακὴν κατὰ θάλασσαν, διότι καὶ κατάλληλον γεωγραφικὴν θέσιν ἔχουσι, καὶ δύναμιν φέρουσι τὰ μὲν Ψαρὰ πλοίων, ἡ δὲ Σάμος στρατιωτῶν, ἡ δὲ Χίος πλούτου. Ὁ πλοῦτος αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ πειστικώτερος ῥήτωρ, διότι ὑπισχνεῖτο μεγάλην τὴν ἀνακούφισιν τῶν δαπανῶν τοῦ στόλου.

Ἐντεῦθεν ἐματαιώθη τὸ κατὰ τῶν Συβότων σχέδιον, καὶ πρὸς τὸν Τουμπάζην ἐδόθησαν παρὰ τῆς κοινότητος τῆς Ὕδρας ἄλλαι διαταγαὶ καὶ ὁδηγίαι περὶ τῆς Χίου, συνοδευόμεναι καὶ μετὰ ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως. Συγχρόνως ἐπέμφθησαν πρὸς τὸν Γκιοῦστον γράμματα, διαλαμβάνοντα μὲν τὴν μεταβολὴν τῆς πρώτης ἰδέας, προτρέποντα δὲ αὐτὸν, ἵνα ἀπ' εὐθείας, εἰ δυνατὸν, καταστρέψῃ διὰ τοῦ πυρὸς τὸν στολίσκον, ὡς περιέχοντα ἱκανοὺς Ὑδραίους ναύτας, Ἀγνοεῖται, ἂν ὁ μοίραρχος Τοῦρκος (καπετάνια βεγῆς) ἔμαθεν, ἢ ὑπενόησέ τι τοιοῦτο, πρόσφατον ἔχων αἰτίαν τὴν ὑπὸ τοῦ Ὀρλὼφ καταδίωξιν τοῦ τουρκικοῦ πάρωνος· τὸ βέβαιον δὲ ἐστὶν, ὅτι προλαβὼν οὗτος ἐθανάτωσε τόν τε Γκιοῦστον καὶ τοὺς πλείους τῶν ἐν τῇ μοίρᾳ Ὑδραίων.

Καθὼς πρότερον κινηθεῖσα ἡ Ὕδρα, οὕτω καὶ ἤδη κινούμενος ὁ στόλος ἐξέδωκεν ἀπὸ κοινοῦ τὸ ἀκόλουθον προκήρυγμα.

«Φίλοι ὁμογενεῖς προεστῶτες τῶν Ἑλληνικῶν νήσων καὶ παραλίων καὶ λοιποὶ κάτοικοι αὐτῶν!

«Ὁ πόλεμος, τὸν ὁποῖον κάμνομεν κατὰ τῶν ἀσεβῶν τυράννων, δὲν εἶναι κλέπτικος, ἀλλ' ὅλου τοῦ ἔθνους μας, ἀποφασισμένος θεόθεν καὶ ὠργανισμένος ἀπὸ μεγάλους ἄνδρας. Ζητοῦμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Γένους μας, καὶ δι' αὐτὴν συνεισφέρομεν ὅλοι καὶ ὅπλα καὶ πλοῖα καὶ σώματα. Πρέπει λοιπὸν νὰ προσέχωμεν εἰς ὅλα μας τὰ κινήματα· νὰ ἔχωμεν ἑνωμένην τὴν ἀνδρείαν μὲ τὴν τιμὴν, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τοὺς ἀληθινοὺς φίλους τῆς ἐλευθερίας· νὰ μὴ ἐνοχλῶμεν τοὺς ὁμοπίστους καὶ ὁμογενεῖς μας, ἐξ ἐναντίας μάλιστα πρέπει καὶ νὰ βοηθῶμεν τὴν ὑπὲρ τοῦ Γένους ἀγαθὴν προθυμίαν των. Ὁμοίως πρέπει νὰ σέβησθε καὶ τῶν ἄλλων δυνάμεων τὰ πλοῖα καὶ τοὺς ὑπηκόους. Ἡμεῖς δὲν πολεμοῦμεν παρὰ μόνους τοὺς τυράννους μας Ὀθωμανοὺς, τὰς δὲ

ἄλλας δυνάμεις σεβόμεθα καὶ τιμῶμεν. Προσέχετε λοιπὸν, ἀδελφοὶ, νὰ μὴ πειράξῃ κανεὶς οὔτε ἄνδρα ὁμογενῆ, οὔτε πλοῖον ἑλληνικὸν, ἀλλὰ νὰ φέρεσθε ὅλοι πρὸς ἀλλήλους μὲ ἀγάπην καὶ φιλανθρωπίαν, κατὰ δὲ τοῦ τυράννου μὲ ἀμετάτρεπτον ἐνθουσιασμόν. Ὅστις ἤθελε τολμήσῃ νὰ πειράξῃ ἀδίκως καὶ ληστρικῶς πλοῖον ἑλληνικὸν, ἢ ἄνδρα Χριστιανὸν ἄλλης δυνάμεως οὐδετέρας, ὁ τοιοῦτος θέλει κρίνεται ἐχθρὸς τοῦ Γένους καὶ ὡς τοιοῦτος θέλει κατατρέχεται.

«Ὑγιαίνοιτε εὐτυχοῦντες ἐν ἀδελφικῇ ἀγάπῃ καὶ ὁμονοίᾳ κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ!

«Ἐξεδόθη ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν στόλον συναινέσει τῶν τριῶν νήσων Ὕδρας, Σπέτσας καὶ Ψαρά».

Συγχρόνως ἐξέδωκε καὶ ἕτερον προκήρυγμα πρὸς τὸν κλῆρον καὶ τοὺς ὀρθοδόξους. Ὁ ἱερὸς κλῆρος ἦτο ἡ ζωτικωτέρα ἀρτηρία τοῦ ὀρθοδόξου πληρώματος, καὶ ἐπομένως ἡ παραδειγματικὴ ἐμψύχωσις καὶ πυξὶς τοῦ πνεύματος τῶν λαῶν. Ἰδίως δὲ, δύναταί τις εἰπεῖν, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης οὐδὲν ἐγίνετο· πολλαχοῦ ἄνευ τοῦ κλήρου.

«*Παναγιώτατοι ἱερεῖς καὶ ὁσιώτατοι Μοναχοὶ τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν!*

«Ἡ φιλογενεστάτη πατρίς μας, βλέπουσα τὴν γενικὴν κίνησιν τῶν ὁμοπίστων καὶ ὁμογενῶν εἰς τὸ νὰ ἀποσείσῃ τὸν ἀσεβῆ καὶ τυραννικὸν ζυγὸν, ἐκινήθη καὶ αὐτὴ μὲ ὅλας της τὰς δυνάμεις, ὕψωσε μὲ ἱερὰν καὶ δημοσίαν τελετὴν τὴν πανευφρόσυνον σημαίαν τῆς ἐλευθερίας τοῦ Γένους τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, καὶ προσκαλεῖ μετὰ τῆς κοινῆς πατρίδος ὅλους εἰς τὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἱερὸν πόλεμον. Ἄνδρες θεῖοι, μεσῖται Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, γίνετε τώρα συνελευθερωταί! ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ οὐρανίου Βασιλέως καὶ τὰ ἐπίγεια ὅπλα δ-μοῦ κατὰ τῶν βλασφημούντων τὸ πανάγιον ὄνομα τοῦ Ὑψίστου, κατὰ τῶν βεβηλούντων τοὺς θείους του ναοὺς, κατὰ τῶν ἁρπακτήρων τοῦ θρόνου, τὸν ὁποῖον ἔστησεν ὁ μέγας καὶ εὐσεβέστατος αὐτοκράτωρ τῶν Χριστιανῶν Κωνσταντῖνος, κατὰ τῶν ἀσεβεστάτων καὶ τυραννικωτάτων Ὀθωμανῶν. Αἱ ἱεραὶ χεῖρές σας, αἱ εὐλογοῦσαι τοὺς ὀρθοδόξους Χριστιανοὺς, ἂς λάβωσι τώρα μάχαιραν καὶ πῦρ κατὰ τῶν τυραννούντων τοὺς ὀρθοδόξους! Μιμήθητε τὸν Μωϋσῆν, τὸν καταβαλόντα τὸν Αἰγύπτιον· τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ, τὸν καταπολεμήσαντα τοὺς Ἀμαλικήτας· τὸν θεσβίτην Ἠλιοῦ, τὸν ἐν στόματι μαχαίρας ἐξαφανίσαντα τοὺς ἱερεῖς τῆς αἰσχύνης! Ἐγέρθητε Χριστιανοὶ ἥρωες! ὁ Κύριος τῶν δυνάμεων εἶναι μεθ' ἡμῶν. Ὑπὲρ ἐλευθερίας τοῦ Γένους ὁ ἀγὼν, ὑπὲρ ἐ-

λευθερίας τῆς πίστεως. Μάχεσθε, εὐλογεῖτε, ἐνθαρρύνεσθε. Κανεὶς ἂς μὴ μείνῃ ἀργὸς εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον πόλεμον.

«Παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς εἰδοποιῆτε περὶ τῶν νικητικῶν προόδων σας.

«Ἐξεδόθη ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν στόλον συναινέσει τῶν προϋχόντων τῶν τριῶν νήσων Ὕδρας, Σπέτσας καὶ Ψαρά».

Ἀπέναντι τῶν παραλίων τῆς Ἰωνίας κειμένη ἡ Χίος, τὸ φυσικὸν καὶ ἠθικὸν ἄνθος διεκρίνετο ἀφ' ὅλων τῶν ἄλλων νήσων τοῦ Αἰγαίου. Εὐτυχὴς διὰ τὰ πολλὰ καὶ ἐκλεκτὰ προϊόντα αὐτῆς, κτωμένη ἐμπορικὸν καὶ κτηματικὸν πλοῦτον, ἀπολαύουσα πατριωτικὴν πάντοτε καὶ ἀρίστην ἐσωτερικὴν διοίκησιν, ἐπήγνυτο διὰ μεγάλου πληθυσμοῦ ἐκ δώδεκα μυριάδων ὡς ἔγγιστα, τῶν Μουσῶν οὖσα ἡ θιασώτις καὶ περὶ τῆς παιδείας τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ πατρικῶς κηδομένη. Διέπρεψε ποτὲ καιροῦ καὶ ὡς κάτοχος ἰσχυροῦ ναυτικοῦ καὶ ὡς κυρία τῆς ἑλληνικῆς θαλάσσης· ἀλλ' οὐδὲν τὰ τοιαῦτα σημαίνει, ὡς ἀποτέλεσμα ὄντα εἰδικῶν ὡσεπιπολὺ περιστάσεων, ὅσῳ ἡ ἠθικὴ κατάστασις, ἣν οὐδέποτ' ἀπώλεσεν ἡ νῆσος αὕτη, οὔτε ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων τῆς ἐλευθερίας, οὔτε ἐπὶ τῶν νεωτέρων τῆς δουλείας. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον σεμνύνεται, καὶ δικαίως, ἀναδειχθεῖσα ἡ μήτηρ πρὶν μὲν τοῦ Θεοπόμπου, τοῦ Ἴωνος, τοῦ Θεοκρίτου, ἄλλων τε τοσούτων καὶ τοῦ μεγάλου ποιητοῦ Ὁμήρου, εἰ καὶ ἓξ ἕτεραι πόλεις ἐρίζουσι τὴν γέννησιν αὐτοῦ· ἐσχάτως δὲ τοῦ Ἰωάννου Τσελεπῆ, τοῦ Δωροθέου Πρωΐου, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Βάμβα, ἄλλων τε πολλῶν καὶ τοῦ μεγάλου φιλολόγου Ἀδαμαντίου τοῦ Κοραῆ.

Ἀναπλεύσας ὁ ἡνωμένος παρὰ τῶν Ὑδραίων καὶ Πετσιωτῶν ἑλληνικὸς στόλος τῇ 21 ἀπριλίου, ἀπῆλθε κατὰ πρῶτον εἰς Τῆνον, ὅπου ἐπανώρθωσεν εὐθὺς ἓν ἀτόπημα, γενόμενον ἐναντίον οὐδετέρας σημαίας τῆς αὐστριακῆς (α). Ἐκεῖθεν τῇ 23 ἠνήχθη καὶ τῇ ἐπιούσῃ ἠγκυροβόλησεν ἐν τῷ λιμένι τῶν Ψαρῶν, ὅπως ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐφαρμόσῃ τὰ καταλληλότερα μέτρα πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Χίου. Κατὰ τὴν διήμερον τούτου διαμονὴν ἀποκοπέντα πλοῖά τινα ὑδραϊκὰ ἄνευ ἀδείας, ἐβύθισαν καταφυγὸν ἐν τῷ λιμένι τῆς Χίου ἓν πλοῖον ἐχθρικόν, πλῆρες ὂν πολεμοφοδίων. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐτάραξε τὴν τουρκικὴν ἀρχὴν τῆς νήσου, βλέπουσαν κυματιζομένην ἐνώπιον αὐτῆς τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν· σπουδαίως δὲ ἐρωτώμενοι οἱ πρόκριτοι τῶν Χίων, ἠρνοῦντο πᾶσαν συνεννόησιν καὶ πᾶσαν περὶ ἐπαναστάσεως τῆς νήσου ἰδέαν· ἀλλ' ἀκατάπειστος καὶ ἀνήσυχος αὕτη, ἠσφαλίσθη ἀποσυρθεῖσα ἐν τῷ φρουρίῳ, ὅπου περιώρισε συλλαβοῦσα

συγχρόνως τέσσαρας τῶν ἐγκριτωτέρων Χίων καὶ τὸν ἱεράρχην Πλάτωνα. Παρὰ τὰ ὑδραϊκὰ, ὡς ἀνωτέρω, καὶ ἕτερα πλοῖα ψαριανὰ συνέλαβον πρὶν ἄλλο τουρκικὸν πλησίον τῶν Οἰνουσῶν (Ἀγνουσῶν), νήσων κειμένων μεταξὺ Χίου καὶ τῆς ἀπέναντι ἀσιατικῆς ξηρᾶς· ἔφερε τοῦτο διακοσίους πεντήκοντα ἐπιβάτας, γυναῖκας καὶ ἄνδρας Τούρκους, καὶ ἑκατὸν τεσσαράκοντα προσκυνητὰς τῆς Μέκας· αὐτοὺς δὲ ἅπαντας, μόνον τὸ πλοῖον καὶ τὰ πράγματα κρατήσαντες οἱ Ψαριανοὶ, ἀπεβίβασαν ἐν τῇ Μαγνησίᾳ τῆς Ἀσίας.

Τῇ 27 κατέπλευσεν ὁ στόλος εἰς τοῦ Πασᾶ τὴν Βρύσιν, λιμένα τῆς Χίου πρὸς τὸ βόρειον, σκοπεύων οὕτω πρώτην τὴν ἐπανάστασιν τῶν χωρίων, καὶ ἐπομένως τὴν σύγχρονον προσβολὴν τῆς πόλεως κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Τούτου ἕνεκα διηύθυνεν ὁ Τουμπάζης τὴν πρὸς τοὺς κατοίκους προκήρυξιν τῆς Ὕδρας, ἀναφέρουσαν μὲν τὴν κίνησιν τῆς Ἑλλάδος ἁπάσης καὶ τὸν ἀποκλεισμὸν ὅλων τῶν τουρκικῶν φρουρίων καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου, προσκαλοῦσαν δὲ αὐτοὺς, καὶ ἀπειλητικῷ ἔτι τῷ τρόπῳ, εἰς τὴν σύμφωνον σύμπραξιν καὶ εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ γένους χρηματικὴν συνδρομὴν πρὸς ἀνακούφισιν τῶν μεγάλων διὰ τὸν στόλον ἀπαιτουμένων ἐξόδων (α). Τότε ἐγένετο ἐν τῇ ὑδραϊκῇ ναυαρχίδι λαμπρὰ τελετὴ περὶ τοῦ ὅρκου τῆς πίστεως πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν, ὃν ἔδωκεν ὁ Τουμπάζης ὡς ναύαρχος προσωρινὸς τῆς Ὕδρας ἐνώπιον τῶν πλοιάρχων Ὑδραίων (β). Ἐν τῇ πράξει δὲ αὐτῇ διαλάμπει ἡ ἀφέλεια τῶν ἠθῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν ὀλίγαι μὲν ὑπῆρχον αἱ γνώσεις περὶ τὰ γράμματα, ἀλλὰ πολὺς ὁ ζῆλος διὰ τὰ πράγματα. Ἐν μόνῃ τῇ τριπλῇ, ἀλλὰ καθαρᾷ ἰδέᾳ τῆς θρησκείας, τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας περιελαμβάνετο πᾶσα νομοθεσία καὶ πᾶσα χειραγωγία ὡς πρὸς τὰ καθήκοντα, ἅπερ ἀνελάμβανον οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ὅπλων.

Αὐθημερὸν οἱ πλοίαρχοι Πινότσης καὶ Σαχτούρης, πρόπλοοι ὄντες, συνέλαβον, κατὰ τὰς Ἀγνούσας ὡσαύτως, τουρκικόν τινα πάρωνα, φέροντα μεθ' ὅλων τῶν γυναικῶν καὶ παίδων αὐτοῦ τὸν Μισὶρ-μολλασῆ, ἄλλας τινὰς γυναῖκας Τουρκίσσας καὶ ἕνα ἀριθμὸν ἀκολούθων τούτου ἐμίρων, ἢ προσκυνητῶν τοῦ τάφου τοῦ Μωχάμεθ (κιαμπέ). Τὰ παρ' αὐτοῖς ὑπάρχοντα πολύτιμα πράγματα, οἷον ἀδάμαντες, μαργαρῖται, δώδεκα λυχνίαι, αἱ μὲν ἐξ χρυσαῖ, αἱ δὲ ἐξ ἀργυραῖ, δίσκοι ἀργυροῖ, ἐξ καθρέπται ἀδαμαντοκόλλητοι καὶ τοιαῦτα ἄλλα, ἦσαν ὡς ἔγγιστα ἀξίας ἐξ ἑκατομμυρίων τουρκικῶν γροσίων τῆς ἐ-

ποχῆς ἐκείνης, καὶ ἤδη ὀκτὼ περίπου ἑκατομμυρίων ἑλληνικῶν δραχμῶν. Πολλὰ τούτων ἐλέγοντο ὡς δῶρα πεμπόμενα παρὰ τοῦ σουλτάνου πρὸς τὸν Μεχμὲτ Ἀλῆ πασσᾶν τῆς Αἰγύπτου. Ἅπαντα ὅμως διηρπάγησαν παρὰ τῶν δύο πλοίων ἕνεκα πλεονεξίας, καὶ ὅλοι οἱ περὶ τὸν Μισὶρ-μολλασῆ (α), οὐδ' αὐτοῦ ἐξαιρουμένου, ἐσφάγησαν ἕνεκα ἐκδικήσεως. Ἕνεκα μὲν πλεονεξίας, διότι ἡ πλουσία αὕτη λεία ἀπητεῖτο, ὅπως ἐν μέρει μὲν διανεμηθῇ πρὸς ὅλον τοῦ στόλου τὸ προσωπικόν, ἐν μέρει δὲ χρησιμεύσῃ, κατὰ τὴν περὶ λειῶν διάταξιν, ὡς κεφάλαιον ἀποθεματικὸν ὑπὲρ τῶν δαπανῶν τοῦ στόλου· ἕνεκα δὲ ἐκδικήσεως, διότι πρόσφατοι ἦσαν αἱ ἀπαγχονίσεις τῶν δύο πατριαρχῶν καὶ ὅλων τῶν ἀρχιερέων, πρόσφατοι αἱ σφαγαὶ ὅλων τῶν διασήμων Ἑλλήνων, καὶ πᾶν ὅ,τι ἀπάνθρωπον, ὅ,τι ἄδικον διεχάραττεν ἡ πορεία τῆς τουρκικῆς βαρβαρότητος ἐπὶ τῆς φρικαλαίας ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀλλ' ὅμως καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη τῶν πράξεων τῶν δύο πλοίων οὐδόλως δικαιολογοῦνται, γενόμεναι πέτρα σκανδάλου καὶ πλείστην ἐπενεγκοῦσαι ἠθικὴν προσβολὴν καὶ ὑλικὴν ζημίαν. Ἡ μὲν διαρπαγὴ ἐγέννησεν εὐθὺς τὴν δυσαρέσκειαν καὶ διχόνοιαν ἐν τοῖς πληρώμασι τοῦ στόλου καὶ παρ' αὐταῖς ταῖς ἀρχαῖς τῶν ναυτικῶν νήσων· ἡ δὲ σφαγὴ οὐ μόνον τὴν δικαιοσύνην προσέβαλεν, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλλάδα ἐζημίωσε πλέον, ἢ ὅσῳ ἐζημιώθη αὕτη ἐκ τῆς αὐθαιρέτου διαρπαγῆς τῶν πολυτίμων πραγμάτων. Ὁ Μισὶρ-μολλασῆ, ὡς μὴ φέρων ὅπλα, ἠδύνατο αἰχμαλωτισθῆναι, τοῦθ' ὅπερ ἀπητεῖτο καὶ διὰ τοὺς ἄλλους συμπλόους, ὡς ἐπίσης ἀόπλους. Ἡ δὲ αἰχμαλωσία αὐτῶν, δικαιουμένη ὡς ἐκ τοῦ κοινοῦ πολέμου κατὰ τῶν Τούρκων, ὑπισχνεῖτο πρὸς ὄφελος τοῦ ταμείου τῶν ναυτικῶν νήσων, καὶ ἐπομένως πρὸς ὄφελος ὅλης τῆς Ἑλλάδος, πολλὰ ἑκατομμύρια, ὅταν ἐξηγοράζοντο. Μὴ περιορισθῶμεν δὲ, ὡς πρὸς τὴν πρᾶξιν τῆς σφαγῆς, ἐν μόνῃ τῇ θρησκευτικῇ τῶν ναυτῶν συνειδήσει, δι' ἣν ὑπέλαβον οὗτοι, ὅτι διεκδικοῦνται ἐκβάλλοντες «ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος», θυσιάζοντες ἄλλως τὸν Μισὶρ-μολλασῆ ἀντὶ τῶν πατριαρχῶν Γρηγορίου καὶ Κυρίλλου, καὶ τοὺς ὀλίγους ἐμίρας ἀντὶ τῶν πολλῶν ἀρχιερέων· ἐμεσολάβησαν καὶ ἕτεροι λόγοι. Ἀφ' οὗ τὰ δύο ὑδραϊκὰ ἰδιοποιήθησαν ὅλην τὴν λείαν, ἔμενον ἐν τοῖς Θυμιανοῖς μακρὰν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου· προσκληθέντα δὲ, ἵνα ἑνωθῶσι μετ' αὐτοῦ, καὶ ἀποποιηθέντα κατ' ἀρχὰς, ἀναγκαίαν ἐνόμισαν ἔπειτα τὴν σφαγὴν τοῦ Μισὶρ-μολλασῆ καὶ λοιπῶν, ὅπως ἐξαλείψωσιν οὕτω πᾶν ἴχνος ὁμο-

λογίας καὶ ἀποδείξεως περί τε τοῦ ποσοῦ καὶ τοῦ ποιοῦ, ἧς ἕκαμον λείας. Μετὰ δακρύων ἐδέετο ὁ Μισὶρ-μολλασῆ καὶ πολλὰς ἔδιδε κοινωφελεῖς ὑποσχέσεις, ἵνα μὴ θανατώσωσιν αὐτόν τε καὶ τὴν δεκαπενταετῆ θυγατέρα αὐτοῦ ὡραιότητος θαυμασίας· ἀλλ' ἡ φωνὴ τούτου ἦτο ἤδη φωνὴ ἀπευθυνομένη «εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων».

Ἐν τῷ διαστήματι αὐτῷ ἄλλαι τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου παραπλέουσαι νῆες, τῇ μὲν 1 μαΐου ἐβύθισαν αὐτάνδρον ἐν τῷ πορθμῷ τῆς Χίου μίαν ἡμιολίαν τουρκικὴν μὴ παραδοθεῖσαν, τῇ δὲ 5 συνέλαβον δύο ἕτερα πλοῖα, φέροντα τὸ μὲν φορτίον σχοινίων, τὸ δὲ πολλὰς οἰκογενείας. Ὁ δὲ ἀπεσταλμένος πρὸς τοὺς χωρικοὺς τῆς Χίου παρὰ τοῦ Τουμπάζη ἐπανελθὼν, ἐβεβαίωσε τὸ ἀδύνατον τῆς συμπράξεως τούτων. Μετ' αὐτοῦ προσελθόντες καὶ πρόκριτοί τινες, ὡς ὁ Μιχαὴλ Βλαστὸς, Πολυχρόνης καὶ Ἰωάννης Πατρικούσης, ἐξέθεντο, οἷον τρέχουσι κίνδυνον βέβαιον καὶ οἱ ἔξω Χῖοι καὶ ἡ νῆσος ἅπασα, ἐὰν συμμεθέξῃ τοῦ ἀγῶνος οἱῳδήτινι τρόπῳ, ἄοπλος οὖσα καὶ ἀπόλυτον τὴν ἀνάγκην ἔχουσα οὐ μόνον στόλου διαρκοῦς, ἀλλὰ καὶ στρατοῦ ἰσχυροῦ. Τέλος δὲ παρεκάλεσαν τὸν Τουμπάζην, ὅπως ἀναχωρήσῃ ἐκεῖθεν, ἐὰν θέλῃ τὸ καλὸν τῶν Χίων.

Οἱ λόγοι οὗτοι, καὶ προσέτι ἡ ὡς ἐκ τῆς λείας διχόνοια τῶν πληρωμάτων, ὑπεχρέωσαν τὸν Τουμπάζην, ὅπως παραιτηθῇ τῆς Χίου καὶ πτερώσας τὰς ναῦς ἀποπλεύσῃ εἰς τὰ ἴδια τῇ 7 μαΐου. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπεβιβάσθησαν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ πεντακισχίλιοι Ἀσιανοὶ ὑπὸ τὸν Βεχὴδ πασσᾶν διατεταγμένον, ἵνα ἀσφαλίσῃ τὸ φρούριον καὶ ἀφοπλίσῃ τοὺς κατοίκους, ὡς ἂν ὑπῆρχον παρ' αὐτοῖς ὅπλα καὶ ὁπλομάχοι, ἐκτὸς τῶν Βρονταβουσίων ὡς ναυτικῶν. Παρὰ τὰ μέτρα ταῦτα ὁ Βεχὴδ πασσᾶς, συγκαλέσας ἐξ ἀπάτης τοὺς ἐπισημοτέρους ὅλης τῆς νήσου λόγῳ τοπικῶν ζητημάτων, περιώρισε πάντας, ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν ἀριθμουμένους, ὡς ὁμήρους ἐν τῷ φρουρίῳ.

Οὕτως ἐματαιώθη ἡ πρώτη ναυτικὴ ἐκστρατεία, κακῶς ἀποφασισθεῖσα καὶ κάκιστα διατεθεῖσα ὡς ἐκ τοῦ συμβάντος τῆς λείας. Αὐτοῦ τὰς ἔτι ἀξιοθρηνήτους ἀπειληθείσας συνεπείας προέλαβε μόνη ἡ φρόνησις καὶ ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Τουμπάζη καὶ τῶν πλοιάρχων. Ὅλως δ' εἰπεῖν, ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἔφερε τοῖς μὲν ἐχθροῖς μικρὰς ζημίας, ὀλίγοις δὲ τῶν Ὑδραίων μεγάλας ὠφελείας, καὶ τοῖς Χίοις ἡμέρας στεναγμῶν καὶ ὀδύνης. Οὔτε τὸ δημόσιον τῶν Τούρκων ἔβλαψεν, οὔτε τὸ δημόσιον τῶν Ἑλλήνων ὠφέλησε.

Ἐν τῇ αὐτῇ ἐποχῇ ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς Ὕδρας προήγγελλε δεινὰ σοβαρώτατα. Παρὰ τοῖς προκρίτοις ἐκυρίευεν ὁ φόβος, μὴ στερεωθῇ ὁ Ἀντώνιος Οἰκονόμου ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, ἧς ἐκηρύχθη παρὰ τῶν ἰδίων ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν 31 μαρτίου. Τεσσαρακονταδύο ἡμέραι ἤρκεσαν πρὸς τὴν παρασκευὴν μιᾶς ἀντεπαναστάσεως ἐσωτερικῆς, διότι ὁ Οἰκονόμου τῆς μὲν πρώτης ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν προκρίτων κύριος ἦτο, τῆς δευτέρας ὅμως κατὰ τῶν Τούρκων οὐχί· τῆς πρώτης μὲν ἦτο, διότι ἡ δύναμις αὐτοῦ συνεκεντροῦτο ἅπασα ἐν τῇ νήσῳ, ὁ φόβος κατεκυρίευε τοὺς προκρίτους καὶ ὁ λαὸς οὔτε ἄλλην ἐπασχόλησιν, οὔτε ἄλλον πορισμὸν βίου εἶχε· τῆς δευτέρας δ' οὐχί, διότι ἡ δύναμις τούτου ἐκκεντροῦτο κατ' ἀνάγκην, ἡ δ' ἐπανάστασις τρεφομένη κυρίως διὰ τῶν χρημάτων τῶν προκρίτων, περιήρχετο βαθμηδὸν εἰς τὰς χεῖρας τῶν προκρίτων· ἑπομένως ὁ Οἰκονόμου ἀδύνατος καθίστατο κατὰ δύο συγχρόνως ἐπαναστάσεων, τῆς μιᾶς ἐσωτερικῆς καὶ πολιτικῆς, καὶ τῆς ἄλλης ἐξωτερικῆς καὶ πολεμικῆς. Ἀληθῶς, ἐὰν οἱ πρόκριτοι ἐστερήθησαν τῆς ἀρχῆς, διότι ὁ λαὸς ἤθελε τὸν πόλεμον, οὐδόλως ἀπώλεσαν καὶ τὸν ἐγωϊσμὸν ἑαυτῶν καὶ τὴν ἐῤῥιζωμένην ἐκείνην ἠθικὴν ἐπιῤῥοὴν, ἣν πρὸ τοσούτων χρόνων ἐκαλλιέργουν ἐπὶ ἑνὸς λαοῦ, ἀπολύτως συντηρουμένου διὰ τῆς κυκλοφορίας τῶν κεφαλαίων αὐτῶν καὶ διὰ τῆς χορηγουμένης παρὰ τῶν ἰδίων ἐργασίας. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς, καὶ διότι ἡ ὁλικὴ δύναμις τοῦ Οἰκονόμου ἀπησχολεῖτο ἤδη ἐκτὸς τῆς νήσου, οἱ ἐντὸς μένοντες πρόκριτοι καὶ πρωτοβάθμιοι πλοίαρχοι συνεκροτοῦντο, δι' ὅσων εἶχον οἰκείων καὶ ὀπαδῶν, ἰσόπαλοι, ἂν οὐχὶ καὶ ὑπέροχοι τούτου. Ἐὰν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ὕδρας καὶ ἀπὸ αὐτῆς ἔτι τῆς ἐπιούσης ἡμέρας τῆς 16 ἀπριλίου, ὁ Οἰκονόμου ἐκήρυσσε τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ τετελειωμένην, καὶ ἀπεχώρει διά τινα μικρὰν ἢ μακρὰν περίοδον χρόνου ἐκτὸς τῆς νήσου, βεβαίως ἀνεδείκνυτο ὁ ἄνθρωπος σημασίας ἀνωτέρας.

Ἀλλ' ἔδοξεν ἄλλως· καὶ, ἀντὶ τῶν οἰκείων καὶ ἡνωμένων τοῖς προκρίτοις πλοιάρχων πρώτης τάξεως, ἐπεχείρησεν, ἵνα καταστήσῃ ἐπὶ τῶν πλοίων αὐτῶν, τῶν τε ἰδιοκτήτων καὶ συνιδιοκτήτων, ἴδια δημιουργήματα. Ἰσχυρίζετο μὲν, ὅτι, καὶ ὡς πλούσιοι καὶ ὡς ἀβροδίαιτοι γενόμενοι, οἱ πρότεροι πλοίαρχοι ἀναρμόδιοι ἦσαν ναυμάχοι, εἰ καὶ τὰ πράγματα τὸ ἐναντίον ἀπέδειξαν ἔπειτα· ἡ ἐφαρμογὴ ὅμως μέτρου τοιούτου οὐ μόνον τοὺς προκρίτους ἐθυσίαζεν ἠθικῶς,

ἀλλὰ καὶ τῶν πλοιάρχων προσέβαλε πικρῶς τὴν προσωπικὴν φιλοτιμίαν καὶ τὸ ὑλικὸν συμφέρον. Ἐντεῦθεν ἠνεῴχθη ὁ βαθύτατος χάνδαξ, ἐν ᾧ ἔπεσεν ὁ Οἰκονόμου καὶ ἀδύνατος ἐγένετο, ὅπως ἀναπηδήσῃ πλέον ἐκ τούτου.

Ἡ ὥρα ἐβοήθει διπλῶς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς γενομένης ἀπὸ κοινοῦ ἀποφάσεως διὰ τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Οἰκονόμου, ὡς σχηματίζοντες τὸ πλεῖστον τοῦ προσωπικοῦ τῆς κινηθείσης ἐκστρατείας ὑπὲρ τῆς Χίου, ἤδη ἐπέστρεψαν δυσάρεστοι ὡς ἐκ τῆς διαρπαγείσης μονομερῶς λείας τοῦ Μισὶρ-μολλασῆ. Ἰδοὺ ἡ πρώτη περίπτωσις. Οἱ μετενεγκόντες ναῦται καὶ ταύτην καὶ ἑτέρας λείας εἰς τὴν Ὕδραν, ἀντέτεινον ἐναντίον τῆς καθεστώσης διατάξεως περὶ τῆς διανομῆς αὐτῶν, ἰδιοποιούμενοι πάσας. Ἰδοὺ ἡ δευτέρα περίπτωσις. Ἀφ' ἑαυτοῦ δὲ φιλοτιμούμενος λόγῳ δικαιοσύνης καὶ ἀνάγκης, καὶ παρὰ τῶν προκρίτων προτρεπόμενος ὑπὸ σκοποὺς δευτερεύοντας, ὁ Οἰκονόμου διεσχίσθη πρὸς τοὺς ναύτας ἀπειθήσαντας, ὑβρίσαντας καὶ ἀπειλήσαντας τοῦτον. Ἡ στρατολογία ἄρα τῶν ναυτῶν αὐτῶν παρὰ τῶν προκρίτων κατέστη εὐχερεστάτη.

Ἐντεῦθεν αἴρεται τὸ παραπέτασμα τῆς σκηνῆς· τῇ δὲ 12 μαΐου, καθ' ἣν ἡμέραν οἱ Πελοποννήσιοι ἐνίκων ἐν τῇ Βαλτετσίῳ, οἱ ὁρμητικώτεροι πλοίαρχοι Λάζαρος Παναγιώτας καὶ Θεόφιλος Δρένιας ἐπιτίθενται αἴφνης μετὰ δεκαὲξ ἑτέρων ἐν τῷ διοικητηρίῳ κατὰ τοῦ Οἰκονόμου. Πρῶτον εἰσελθόντα ἐντὸς τῆς αἰθούσης τὸν Παναγιώταν ἐρωτᾷ οὗτος, «*Τί θέλεις;*» καὶ ὁ Παναγιώτας ἀποκρίνεται, «*Σὲ θέλω!*» Ἐκ τῆς προκλήσεως ταύτης ἀσκαρδαμυκτοῦσιν ἀμφότεροι, ἀντιπυροβολοῦνται εὐθὺς καὶ ὁ Παναγιώτας τραυματίζεται· συγχρόνως δὲ ἀναβαίνοντα τὴν κλίμακα τοῦ διοικητηρίου τὸν Δρένιαν ῥίπτει νεκρὸν ὁ υἱὸς τοῦ Οἰκονόμου, καὶ οἱ ἄλλοι ὀπισθοχωροῦσι. Αὐθωρεὶ ὁ πλοίαρχος Ἀντώνιος Κριεζῆς προσβάλλει ἔξωθεν τὸ διοικητήριον, καὶ ἱκανοὺς πρὸς ἑαυτὸν σύρει τῶν πρότερον ὀπαδῶν τοῦ Οἰκονόμου. Πολιορκούμενος οὕτω ὁ Οἰκονόμου μετὰ δώδεκα μόνων ἐνόπλων, φωνεῖ δὶς ἀπὸ τῶν θυρίδων πρὸς τὸν λαόν: «*Βοηθήσατέ μοι διὰ μίαν ὥραν, καὶ δίδω ἑκάστῳ ἀνὰ ἑκατὸν τάλληρα*». Ἐδράμον τότε ὀλίγοι ὑπὲρ αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν. Τότε ἤρξαντο τοῦ πυροβολισμοῦ καὶ αἱ οἰκίαι τοῦ Δημητρίου Βούλγαρη, Ἐμμανουὴλ Τουμπάζη, Ἀναστασίου Κριεζῆ καὶ Τερσανᾶ. Τότε καὶ ὁ Γεώργιος Σαχτούρης, εἰσπηδήσας ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ Κριεζῆ, ἤρξατο τοῦ τη-

λεβολισμοῦ κατὰ τοῦ διοικητηρίου μετὰ δύο ἑτέρων πλοίων. Ἐκ τούτου ἡ κρίσις ἐπεταχύνθη. Ὁ Οἰκονόμου φεύγει ἐκ τοῦ διοικητηρίου, διώκεται παρὰ τοῦ Κριεζῆ καὶ κλείεται ἔν τινι οἰκίᾳ κατὰ τὸ ἄνω τῆς πόλεως μέρος. Ἤδη τὸ πλῆθος, ἐν ᾧ ἐκυμαίνετο πρὶν, οὐδέτερον μένον, τάσσεται ὑπὲρ τῆς φαινομένης ὑπερόχου μερίδος τῶν προκρίτων, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ γενόμενοι ὁ Κριεζῆς, ὁ Τσαμαδὸς, ὁ Τουμπάζης καὶ ὁ Σαχτούρης, ὑποχρεοῦσιν ἀπηλπισμένον ἤδη τὸν Οἰκονόμου, ὅπως ἐγκαταλείψῃ τὴν νῆσον. Φεύγων δ' οὗτος πρὸς τὴν θάλασσαν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ὀλίγων, καταλαμβάνει τὴν ἡμιολίαν (γολέτταν) τοῦ Τουμπάζη, κενὴν εὑρεθεῖσαν ἀνθρώπων· ἀλλ' ἀμέσως ἀντιπλεύσας ὁ Τουμπάζης ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ Ἰωάννου Ζάκα, ἀναγκάζει τοῦτον, ἵνα ὀπισθοδρομήσῃ πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς νήσου. Ἐκεῖ ἐρρίφθη ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ὁ Οἰκονόμου, καὶ κατέφυγεν εἰς τὸ βουνὸν τοῦ Παλαμιδᾶ· ἐκεῖ ἔδραμον καὶ ὁ Κριεζῆς, καὶ ὁ Σαχτούρης καὶ οἱ ἄλλοι, καὶ πρὸς αὐτοὺς παραδίδεται τέλος πάντων ὁ Οἰκονόμου, ὑφ' ὃν ὁ ἴδιος προέτεινεν ὅρον τῆς μεταβάσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Τοιοῦτον ἔλαβεν ἀποτέλεσμα ἡ αἰφνιδίως κινηθεῖσα καὶ δραστηρίως ἐπιδιωχθεῖσα ἀντεπανάστασις τῶν Ὑδραίων προκρίτων καὶ πλοιάρχων. Ἀλλ', ἂν ἡττήθη ὁ Οἰκονόμου, ἔζη ὅμως, καὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἀνησύχει καὶ προκρίτους καὶ πλοιάρχους. Συμβουλίου δὲ γενομένου, οἱ ἄλλοι πάντες προέτεινον τὸν ἄμεσον τούτου φόνον ὡς κακὸν ἀναγκαῖον, ὁ δὲ Κριεζῆς μόνος ἀντέτεινεν ἰσχυρῶς κατὰ προτάσεως τοιαύτης, ὡς παρασπόνδου καὶ ἀγενοῦς. Ἐσχεδιάσθη ἐντεῦθεν, ὅπως φονευθῇ ἀλλαχοῦ ὁ Οἰκονόμου, καὶ δέκα ἔνοπλοι ναῦται διορισθέντες συνοδοὶ αὐτοῦ, ὡδηγήθησαν, ἵνα ἐκτελέσωσι τὸν φόνον κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς λέμβου ἀπόβασιν τούτου ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Κριεζῆς καὶ ἐν τῇ περιστάσει αὐτῇ οὐδένα ἔδωκεν ἴδιον ἔνοπλον ναύτην. Ἄγεται οὕτως ἐπὶ θυσίαν ὁ ἥρως τῆς ἐπαναστάσεως τῆς 16 ἀπριλίου. Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν δέκα ναυτῶν τῆς λέμβου ἔτυχόν τινες συγγενεύοντες αὐτῷ, καὶ οὗτοι ἐναντιοῦνται κατὰ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ φόνου. Μὴ τολμησάντων δὲ τῶν λοιπῶν, ὁ Οἰκονόμου ἀπέβη ζῶν ἐν τῇ Ἑρμιονίδι, καὶ ἐξενίσθη ἐν τῇ κωμοπόλει τοῦ Μάσσητος (α).

Ἀπὸ τῆς ἡρωϊκῆς καταστάσεως μεταβάλλεται εἰς τραγικὴν ὁ ὑπόλοιπος βίος τοῦ ἀνδρὸς τούτου. Ἐθνικὴ πραγματικῶς ὑπόθεσις κατήντησε τὸ περὶ αὐτοῦ ζήτημα, γενικὸν ἀπὸ μερικοῦ λαβὸν χα-

ρακτῆρα. Δευτέρα καὶ χείρων τῆς πρώτης κατέλαβε τοὺς προκρίτους τῆς Ὕδρας ἀνησυχία, βλέποντας ζῶντα τὸν πολέμιον ἑαυτῶν καὶ νέας ὑπονοοῦντας δοκιμασίας ἐν τῷ μέλλοντι. Καθ' ὃν οὕτω ἐσκέπτοντο τρόπον, ἀπήτησαν παρὰ τῶν κατοίκων τοῦ Μάσσητος τὸν φόνον ἢ τὴν ἐκεῖθεν ἀπομάκρυνσιν τοῦ πρόσφυγος, ἀλλ' ἀπέτυχον. Ἐπὶ δὲ τούτοις, τῶν Πελοποννησίων αἰτησαμένων βοήθειαν ναυτικὴν ὑπὲρ τῆς Ἀχαΐας καὶ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, οἱ πρόκριτοι τῶν Ὑδραίων ἀπεκρίθησαν πρῶτον: «*Φυλάττομεν διὰ τὸν ἑαυτόν μας τὰ καράβια, ἐν ὅσῳ βλέπομεν ἀντικρύ μας τὸν καπετὰν Ἀντώνην*».

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἡ παραλία τῆς Πελοποννήσου ὑπῆρχεν ἀνατολικῶς μὲν καὶ μεσημβρινῶς ἐξησφαλισμένη ὁπωσδήποτε, δυτικῶς δὲ καὶ βορείως ἄφρακτος. Καὶ πρὸ τοῦ Σαρωνικοῦ κόλπου κατὰ τοῦ Ἀκροκορίνθου, καὶ πρὸ τοῦ Ἀργολικοῦ κατὰ τῆς Ναυπλίας ἔκειντο αὐταὶ αἱ Πέτσαι καὶ αὐτὴ ἡ Ὕδρα· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῷ Λακωνικῷ κατὰ τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς καὶ ἐν τῷ Μεσσηνιακῷ κατὰ τῶν ἐκεῖ φρουρίων ὑπῆρχε θαλασσία τις δύναμις διὰ τὴν πλησιότητα τῶν Πετσῶν· ἀλλὰ τὰ φρούρια τοῦ Ῥίου καὶ Ἀντιῤῥίου συνέκλειον οἱονεὶ ἐντὸς τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου τὴν μικρὰν δύναμιν τῆς ναυτικῆς Οἰάνθης· ἡ δὲ μεταξὺ Ἀχαΐας καὶ Αἰτωλίας θάλασσα διετέλει ἡ γέφυρα τῶν ἐχθρῶν, συχνάκις μεταφερομένων ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην· τουρκικὰ δὲ πλοῖα τῆς ἐν Συβότοις μοίρας κατεῖχον τὴν πρὸ τοῦ στομίου τοῦ κόλπου θάλασσαν, καὶ ἐν τούτῳ εἰσέπλεον κατὰ θέλησιν. Μόνα κατὰ τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Πάπα περιέπλεον τρία πλοῖα οἰάνθεια, ἓν κεφαλλήνιον τοῦ Ἀναστασίου Φωκᾶ καὶ δύο ἕτερα· ἀλλ' οὐδεμίαν ὑπὲρ τῶν Πατρῶν ἀπετέλουν κυρίως ἀπόκλεισιν.

Οἱ Ἀχαιοί, ὡς καὶ ἅπαντες οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πελοποννησιακῶν ὅπλων, ἀλλεπαλλήλως μὲν, ἀλλὰ ματαίως, ἐπεκαλοῦντο τοὺς ναυτικοὺς περὶ τῆς προκειμένης ἀπολύτου ἀνάγκης· μετὰ ματαίας δ' ἀνταποκρίσεις ἀπέστειλαν εἰς Ὕδραν τὸν Σωτήριον Θεοχαρόπουλον πρεσβεύοντα ὑπὲρ τῆς ἀμέσου ἐκπλεύσεως ἰσχυρᾶς τινος μοίρας· ὑπισχνοῦντο δ', ὅπως, ἂν Θεὸς εὖ διδῷ, ἀπαριθμήσῃ ταύταις ἡ Πελοπόννησος τὰ χρήματα, ὅσα ἂν δαπανήσωσιν, ἐκ τῶν κοινῶν τοῦ πολέμου εὐεργετημάτων. Ὁ Θεοχαρόπουλος ἔφθασε τὴν ὥραν ἐκείνην, καθ' ἣν ἡ ἐσωτερικὴ ἀνωμαλία τῆς Ὕδρας ἠπείλει γενικὴν συμφορὰν, διότι τὰ περὶ τοῦ Οἰκονόμου κατέστησαν ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου, οὐ μόνον μεταξὺ τούτου καὶ τῶν προκρίτων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ Ὑδραίων

καὶ Πελοποννησίων. Εὐτυχῶς ἡ φρόνησις τῶν προκρίτων καὶ ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ Θεοχαροπούλου ὑπερέβησαν πᾶσαν δυσχέρειαν, συμφωνηθείσης τῆς ἀπομακρύνσεως καὶ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ Οἰκονόμου ἐν τοῖς ἐνδοτέροις τῆς Πελοποννήσου καὶ ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Πελοποννησίων. Οὕτως ὁ Οἰκονόμου μετηνέχθη εἰς τὸ Μεγασπήλαιον, καὶ ἀπὸ τοῦδε συνδιητᾶτο μετὰ τῶν μοναστῶν ὁ τολμηρότατος ναύτης καὶ τολμηρότατος ἐπαναστάτης (α). Ἐξέπλευσε δὲ μοῖρα ἰσχυρὰ ἐκ δώδεκα νηῶν, τῶν μὲν ἓξ ὑδραϊκῶν, τῶν δὲ ἓξ πετσιωτικῶν, πρὸς ἐκδίωξιν ἢ καταστροφὴν τῶν περὶ τὰς Πάτρας σταθμευουσῶν τουρκικῶν, καὶ πρὸς ἀπόκλεισιν τοῦ λιμένος τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Ναυπάκτου. Τῶν ὑδραϊκῶν ἡγεῖτο τότε ὁ Δημήτριος Μιαούλης, υἱὸς τοῦ Ἀνδρέου Μιαούλη (β), καὶ τῶν πετσιωτικῶν ὁ Νικόλαος Γκίκα Βότασης. Κατὰ τὸν διάπλουν δύο πλοῖα τοῦ Κολανδρούτσου καὶ Κριεμάδη, ἀποσπασθέντα ἐκ τῆς μοίρας, παρέμειναν ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Πύλου· ἔπειτα δὲ προσετέθησαν τῇ μοίρᾳ τὰ κατὰ τὸ Πάπα τέσσαρα οἰάνθεια καὶ τὰ δύο κεφαλλήνια, περιπλέοντα ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου αὐτοῦ μέχρι τοῦ λιμένος τῆς Κυλλήνης (γ).

Πρῶτον ἰδοῦσα ἡ ἑλληνικὴ μοῖρα τῇ 20 μαΐου ἐχθρικὸν δρόμωνα (κορβέτταν), πλέοντα πρὸς τὰ ἔξω τῶν Πατρῶν, πρώραν διηύθυνε κατ' αὐτοῦ, στραφέντος εὐθὺς εἰς τὰ ὀπίσω καὶ καταφυγόντος εἰς τὸν μικρὸν τῆς Ναυπάκτου λιμένα. Ὡσαύτως καὶ οἱ τέσσαρες τοῦ λιμένος τῶν Πατρῶν τουρκικοὶ πάρωνες, ἀναπάσαντες τὰς ἀγκύρας, κατέπλευσαν ὑπὸ τὴν Ναύπακτον, ἅμα ἔδωκεν αὐτοῖς τὸ σημεῖον τῆς ἀναγωγῆς ὁ δρόμων διωκόμενος. Κατόπι δὲ διαπλεύσασα τῇ 21 ἡ μοῖρα τὸ στόμιον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀκαταπαύστου πυρὸς τοῦ Ῥίου καὶ Ἀντιῤῥίου, οὐδὲν ἠδυνήθη ἐναντίον τῶν τουρκικῶν τούτων πλοίων, ὡς τεθειμένων ἤδη ὑπὸ τὰ τηλεβόλα τοῦ φρουρίου.

Ἄλλα ὅμως ἐπήνεγκεν ἀποτελέσματα ὠφέλιμα καὶ μεγάλα ἡ παρουσία τῆς μοίρας. Οἱ Ἀχαιοὶ ἐμψυχωθέντες διὰ τὴν φυγὴν τῶν ἐχθρικῶν πλοίων, ἐχαιρέτησαν αὐτὴν ἀπὸ τῶν ὀρέων διὰ πυρῶν. Οἱ Τοῦρκοι τῶν Πατρῶν ἐξ ἐναντίας, στερηθέντες τῆς θαλασσίας δυνάμεως, ὑπὸ τοσούτου ἐκυριεύθησαν φόβου, ὥστε τῆς ὅλης πόλεως ἀπεφάσισαν τὴν πυρπόλησιν, ὡς ὑπονοοῦντες ἄφευκτον τὴν ἐκ νέου κατοχὴν ταύτης παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Πρὸς τοῦτο δὲ ὁ Ἰουσοὺφ πασσᾶς ἀνήγγειλε τοῖς ἔτι διαμένουσιν ἐν τῇ πόλει ἐκ τῶν προξένων, ὅτι οὐδεμίαν τοῦ λοιποῦ ἐγγυᾶται ἀσφάλειαν αὐτοῖς, καὶ προέτρε-

ψεν, ὅπως ἀποχωρήσωσιν ἐκεῖθεν, ὡς ἀποφασισθείσης τῆς γενικῆς πυρπολήσεως τῆς πόλεως, πρὶν ἢ εἰσέλθωσιν οἱ ἐπαναστάται. Τούτους ἅπαντας παρέλαβεν αὐθημερὸν γαλλικὸν μονόκροτον, ὑπάρχον ἐν τῷ λιμένι· καὶ οὕτως οἱ Ἀχαιοὶ ἐλαφρύνθησαν ὁπωσδήποτε, ὡς πολεμούμενοι μέχρι τοῦδε παρά τε τῶν Τούρκων ἀμέσως καὶ παρὰ τῶν τοιούτων προξένων ἐμμέσως. Ἀλλ' ἡ μεγαλητέρα χρησιμότης τῆς μοίρας ὑπῆρξεν ὡς πρὸς τὴν κίνησιν τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, μεθ' ὧν συνέχονται τοῦ λοιποῦ αἱ ἐργασίαι τῆς ὅλης ἐπαναστάσεως.

———

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ.

Δυτικὴ Χερσὼα Ἑλλάς.

Ὅταν ἤχησεν ἄπαξ ἡ σάλπιγξ τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας πολέμου κατὰ πρῶτον ἐκ τοῦ Ἴστρου καὶ ἔπειτα ἐκ τῆς Πελοποννήσου· ὅταν ἡ βολὶς τοῦ πυροβόλου τῶν κατέμπροσθεν καὶ πέριξ γειτόνων ἐσύριζε νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἐν τῇ ἀκοῇ τοῦ Ἀκαρνάνος καὶ τοῦ Αἰτωλοῦ, ὡς ἄλλη διαμαρτυρία ἀδελφῶν κατὰ ἀδελφῶν καὶ ὁμοπίστων κατὰ ὁμοπίστων· ὅταν αἱ ἄλλοτε μάχιμοι καὶ ὑπερήφανοι Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία «ἐντροπαλαὶ» κατήντησαν ἐνώπιον τῆς κοινῆς μητρὸς καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἑπτὰ ἐν τῷ Ἰονίῳ κράτει γνησίων θυγατέρων ταύτης, καίτοι ἀλυσιδέτων «χερσί τε ποσί τε»· ὅταν ἐπὶ τέλους αἱ νῆες τῆς Ὕδρας καὶ τῶν Πετσῶν ἐστεμμέναι τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, ἐδίωκον τὴν τουρκικὴν ἀπὸ τῆς ἀχαϊκῆς θαλάσσης, πρὸς δὲ τοὺς ἀπογόνους τῶν Λελέγων καὶ Κουρήτων ἐβόων διὰ τοῦ τηλεβόλου, «Ποῖ φέρεσθε, ἄνθρωποι!» ἀναντίῤῥητος ἐκρίνετο πλέον καὶ οὐδὲ ζήτημα ἦτο ἡ κίνησις τοῦ μεγάλου νομοῦ τῆς Δυτικῆς Χερσώας Ἑλλάδος.

Καθὼς τὸ Σούλιον πρὸ αὐτοῦ, ἐπίσης καὶ ὁ νομὸς οὗτος πρὸ τῆς Πελοποννήσου ὑπῆρχε τὸ κυριώτερον προπύργιον. Ἐὰν ἡ εὐθεῖα καὶ σύντομος ὁδὸς τῶν ἐπιδρομῶν τῆς φοβερᾶς Ἀλβανίας ἦτο ὁ νομὸς αὐτὸς, συλλογίζεται πᾶς τις, ὅτι ἡ προηγηθεῖσα κίνησις τῆς Ἀνατολικῆς Χερσώας Ἑλλάδος ἐνδιέφερεν ὡς ἀντιπερισπασμὸς μόνον, καὶ οὐχὶ ὡς φραγμὸς, ἐν ὅσῳ ἔμενον ἀνοικταὶ αἱ «Χαλκαῖ πύλαι» τοῦ Θυάμου. Ἰδοὺ αἱ μεγάλαι συνέπειαι τοῦ ἀναγκαίου κινήματος τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, ὡς προερχόμεναι οὐ μόνον ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν γενναίων ὅπλων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως.

Τὸ κίνημα τούτων ἐπεβέβλητο κυριώτερον ὡς ἐκ τῶν δύο μαχῶν τῆς Γραβιᾶς καὶ τοῦ Βαλτετσίου, καὶ ἐνεθαῤῥύνετο ὡς ἐκ τῆς παρουσίας τῆς ναυτικῆς μοίρας. Ἡ μάχη τῆς Γραβιᾶς ἔδειξε ζῶσαν τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἣν ὁ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶς καὶ ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης ὑπελάμβανον ἐκπνεύσασαν ἐν ταῖς Θερμοπύλαις. Ἡ

μάχη τοῦ Βαλτετσίου ἀνεζώωσε τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, ἣν οἱ ἐντόπιοι Τοῦρκοι καὶ ὁ ἐπελθὼν Μουσταφᾶ κεχαγιᾶ βεγῆς, νικηταὶ καὶ τροπαιοῦχοι μέχρι τῆς 11 ματου, ὑπελόγιζον καταβεβλημένην δεινῶς καὶ ἀποσυντεθησομένην ὅλως διὰ μιᾶς γενικῆς μάχης. Ἡ δὲ ἐμφάνισις τῆς ναυτικῆς μοίρας ἐβεβαίωσε τὴν ὅλην ἑνότητα τοῦ ἐθνικοῦ πολέμου, περὶ ἧς ἐδυσπίστουν ἴσως οἱ θέλοντες ἐκ τῶν ὁπλαρχηγῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἵνα «τὸν δάκτυλον αὐτῶν βάλωσιν εἰς »τὸν τύπον τῶν ἴλων».

Τὴν ἀνάγκην τοῦ κινήματος τοῦ νομοῦ αὐτοῦ οὐδόλως ἠγνόουν οἱ πλεῖστοι τῶν ὁπλαρχηγῶν, οὓς προσεκάλει εἰς τὸ καθῆκον ἑαυτῶν καὶ ἰσχυρὰ συνείδησις καὶ προσβεβλημένη πλέον φιλοτιμία. Εἷς τούτων ὁ Ἀλέξιος Βλαχόπουλος, ὁπλαρχηγὸς τῆς Ὀφιονίας (Βλοχοῦ), ἀποτελούσης τὸ δυτικὸν μέρος τῆς εἰς πέντε διηρημένης θέματα Αἰτωλίας, διαφερόντως ἐνήργει προτρέπων καὶ διαθέτων τὰ πνεύματα, ἑωσοῦ ἐκφρασθῇ τῶν ὁπλαρχηγῶν ἡ πλειονοψηφία, ἂν οὐχὶ ἡ ὁμοψηφία. Ἀλλ' ἦτο ἀναγκαῖος καὶ ὁ ἄνθρωπος τῆς πρώτης ὠθήσεως· ἀπητεῖτο καὶ ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι εἷς Πανουριᾶς τῆς Ἀνατολικῆς, καὶ τοιοῦτος ἐτόλμησε πρῶτος ὁ ὁπλαρχηγὸς τῆς Αἰολίας (Ζυγοῦ) Δημήτριος Μακρῦς. Ἦν δὲ ἡ Αἰολία τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς Αἰτωλίας.

Ὁ Μακρῦς, ἀφανὴς πρὶν, προήχθη ἀπ' εὐθείας, μὴ ὑπηρετήσας ποτὲ ὑπὸ τὴν ὁπλαρχηγίαν ἄλλου, οὔτε θεωρηθεὶς πώποτε δημιούργημα ἄλλου. Μόνον φίλον αὐτοῦ εἶχε τὸ ὅπλον καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ μόνον πατρῷον οἶκον τὰ ὄρη. Ἀρχαϊκώτατος, ἁπλοηθέστατος καὶ ἀπονήρευτος, καθαρὸν ἀείποτε τὸν ἑλληνισμὸν αὐτοῦ διέσωζε· σκεπτικὸς δὲ καὶ ὀλιγόλογος, ἔφερε πάντοτε ἀμετάβλητον τὴν ἀθῴαν καρδίαν καὶ ἀκατάβλητον τὴν σπανίαν ἀνδρείαν, δι' ὧν παρὰ τῆς φύσεως ἦτο πεπροικισμένος. Ὁμοίους ἑαυτῷ ὡς ἔγγιστα εἶχε τὸν Νικήταν τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸν Πανουριᾶν τῆς Φωκίδος.

Ὁ Μακρῦς, μεθ' οὗ ἀντεπέστελλεν ἰδίως ὁ Βλαχόπουλος, ἦτο βεβαίως ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐπαρχίας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἁπάσης τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, ὡς ὁ Γεώργιος Βαρνακιώτης, πρώτιστος ὢν τῶν ὁπλαρχηγῶν τοῦ νομοῦ τούτου. Ἀλλὰ τοῦ Βαρνακιώτου αἱ ὅλως ἰδιαίτεραι σχέσεις μετὰ τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνου ἐγένοντο ἡ αἰτία, δι' ἣν οὗτος ἀναποφάσιστος ἐδείκνυτο ὡς πρὸς τὸν πόλεμον, καὶ μᾶλλον τὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ ἐθεώρει ἀναπόφευκτον ὡς ἐκ τῶν μικρῶν δυνάμεων τῆς Ἑλλάδος. Ἡ διάλυσις μάλιστα τῆς πολιορκίας τῶν Πατρῶν παρὰ

τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ, ἡ ἐν Θερμοπύλαις νίκη τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνου καὶ οἱ πρῶτοι ἀλλεπάλληλοι θρίαμβοι τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ ἐβεβαίωσαν τὴν ταιαύτην ἰδέαν αὐτοῦ περὶ τοῦ πολεμέου. Ἐντεῦθεν, ἐν ᾧ ἀφ' ἑνὸς ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης ὡς ἀμοιβὴν τῶν ἐκδουλεύσεων αὐτοῦ πρὸς τὸν σουλτάνον ἤλπιζε τὴν γενικὴν σατραπείαν τῆς Στερεᾶς· ἀφ' ἑτέρου ὁ Βαρνακιώτης ὡς ἀμοιβὴν τῆς φιλίας καὶ τῆς πίστεως αὐτοῦ πρὸς τὸν Ὀμὲρ Βρυώνην εὐηλπίστει τὴν ἐπὶ πολλῶν ἀντὶ μιᾶς ἐπαρχιῶν ὁπλαρχηγίαν. Ἀλλὰ τὰ πράγματα εἰς ἄλλην μετ' οὐ πολὺ περιῆλθον φάσιν. Ὁ νικητὴς τῶν Θερμοπυλῶν Ὀμὲρ Βρυώνης ἀπέτυχεν ἐν τῇ Γραβιᾷ· ὁ νικητὴς τοῦ Βόδοδα, τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ἄργους Κεχαγιᾶ βεγῆς ἡττήθη ἐν τῷ Βαλτετσίῳ καὶ τοῖς Δολιανοῖς· ἡ δὲ ἐπανάστασις ἐκρατύνετο καὶ ηὔξανεν, ἱκανοῦ μάλιστα μέρους τῆς Ἀλβανίας συμμαχοῦντος μετὰ τοῦ Σουλίου.

Αἱ περιστάσεις αὗται ἐχρησίμευσαν τῷ Βαρνακιώτῃ ὡς μαθήματα λίαν διδακτικὰ καὶ ὡς κοπὶς τῶν ὑπολογισμῶν, οὓς ἂν εἶχε. Ἔκτοτε δὲ μεταβεβλημένον ἐδείκνυτο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τε καί τινων ἄλλων παρασυρθέντων. Ἔκτοτε αἱ ἐκ τῶν Τρικκάλων διαταγαὶ τοῦ Ὀμὲρ-Βρυώνου πρὸς τοὺς ὁπλαρχηγοὺς περὶ στρατολογίας καὶ συγκεντρώσεως ἐν Γραβιᾷ ἐλησμονήθησαν. Αἱ δὲ ἀλλεπάλληλοι μυστικαὶ ἀποστολαὶ τῶν Ἀχαιῶν, αἱ ἀδιάκοποι ὑπενέργειαι τοῦ Βλαχοπούλου καὶ ἐν μέρει τοῦ Ἥβου Ῥήγα Ἀμπελακιώτου, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡ ἐμφάνισις τῆς ναυτικῆς μοίρας, ὑπερίσχυσαν κατὰ πάσης ἀναβολῆς περαιτέρω. Ὁ Βαρνακιώτης ἐγνωστοποίησε πρὸς τοὺς ὁπλαρχηγοὺς, ὅτι ὡς ἡμέραν τοῦ συμφώνου κινήματος ἐτάξατο τὴν 26 μαΐου, ἅμα τὴν ἀνήκουσαν λάβῃ συνέντευξιν μετὰ τοῦ Ἀνδρέου Ἴσκου, ἰσχυροῦ τῆς Ἀκαρνανίας ὁπλαρχηγοῦ καὶ δι' ἀρχαιότητα καὶ διὰ χρηματικὰ μέσα. Ἀλλὰ μὴ παραλείψωμεν ἐνταῦθα καὶ ἄλλην τινὰ περίστασιν, ἐκβιάσασαν τὰ πράγματα τοῦ νομοῦ τούτου. Ὁ Χουρσὴτ πασσᾶς, ἀναπόφευκτον βλέπων καὶ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, καὶ μεθ' ὅσα ἂν ἔγραφον αὐτῷ οἵ,τε ὁπλαρχηγοὶ ταύτης καὶ ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης, ἀπεφάσισε τὴν σύλληψιν καὶ ἐξόντωσιν αὐτῶν, καὶ πρὸς τοῦτο διέταξε μυστικῶς τὸν γενικὸν «δερβέναγαν τοῦ Καρλελίου» (αἰ) Νούρκαν Σέρβανην. Ἀνεπαρκούσης ὅμως τῆς δυνάμεως, ὅσην εἶχεν οὗτος, πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν μέτρου τοιούτου, ἐπεκαλέσθη τὴν ἀποστολὴν ἰσχυροῦ τινος σώματος. Ταῦτα δὲ πάντα ἀνακαλύψαντες ἀγαθῇ τύχῃ οἱ ὁπλαρχηγοὶ, ὡς βεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς προκηρύξεως αὐτῆς

τοῦ Βαρνακιώτου, τῆς κατωτέρω δημοσιευομένης, προέλαβον τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὸν κατὰ τοῦ Σέρβανη φανερὸν πόλεμον, πρὶν ἢ παρ' αὐτοῦ πολεμηθῶσιν ὑπούλως.

Μεσολόγγιον.

Ὁ Μακρῦς οὔτε ἡμέρας πλέον, οὔτε ὥρας περιέμενε. Ὀλίγῳ πρὸ τῆς ὁρισθείσης παρὰ τοῦ Βαρνακιώτου ἐποχῆς ἐπροοιμιάσθη ἐν τῇ Σκάλᾳ τοῦ Μαυρομμάτη τὴν κίνησιν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ὡς οἱ Καλαβρυτινοὶ ἐν ταῖς Καστάναις τὴν τῆς Πελοποννήσου. Κατὰ τὴν γενὴν ἐκείνην δίοδον, τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν Ναύπακτον, ἐφόνευσε τοὺς συνοδεύοντας ἐκ τοῦ Μεσολογγίου δημόσια χρήματα Τούρκους, καὶ πρῶτος παρεσκευάσθη, ὅπως ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Μεσολογγίου. Ἡ ἐν αὐτῷ τουρκικὴ ἀρχὴ ὑπέλαβε τὴν πρᾶξιν τούτου ὡς ἔργον ἁπλῶς κλεπτικόν, καθὼς καὶ ἡ τῆς Πελοποννήσου τὸ ἐν ταῖς Καστάναις γεγονὸς, καὶ παραχρῆμα ἀπήτησε παρὰ τῶν Μεσολογγιτῶν τὴν ἀποζημίωσιν τῶν ἁρπαγέντων χρημάτων. Ἀλλὰ κατόπιν ἀκούσαντες οἱ Τοῦρκοι παρασκευαζόμενον τὸν Μακρῦν πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῆς πόλεως ἀπηλπίσθησαν, διότι ἔβλεπον ἑαυτοὺς μὲν ἀνικάνους πρὸς ἀντίστασιν, ὀλίγοι ὄντες, ἐνώπιον δὲ τῆς πόλεως καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἤδη μοῖραν. Ἐντεῦθεν «ἐς κόρακας πέμψαντες» καὶ τὴν ἀπαίτησιν περὶ τῶν ἁρπαγέντων χρημάτων καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀξίωσιν, μετέβαλον τρόπον, καὶ συντεθέντες μετὰ τῶν Μεσολογγιτῶν, ὅπως μὴ ἐνοχληθῶσι, προέλαβον, ὡς πρότερον οἱ τοῦ Αἰγίου Τοῦρκοι, ἀναχωρήσαντες σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, δεκαὲξ ὅλαι οἰκογένειαι, εἰς τὸ Ἀγρίκιον (Βραχόρι), πρωτεύουσαν τῆς Ὀφιονίας. Τῇ δ' ἐπιούσῃ εἰσῆλθεν ὁ Μακρῦς εἰς τὴν πόλιν, ὅπου πρώτη κατὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα ἀνεπετάσθη ἐπὶ τοῦ διοικητρίου διὰ κοινῆς χαρᾶς καὶ ἀνευφημιῶν ἡ σημαία τῆς ἐλευθερίας.

Ἦτο ἡμέρα τῆς 24 μαΐου, καθ' ἣν ἀνεκηρύχθη κυρίαρχος καὶ κατὰ τὸν νομὸν τοῦτον ἡ ἑλληνικὴ σημαία. Ἡ ἡμέρα αὕτη προήγγειλε τοὺς μεγάλους ἐν τῷ μέλλοντι πολέμους καὶ τὴν στρατιωτικὴν δόξαν τοῦ Μεσολογγίου. Ἡ πόλις αὕτη, καίτοι μεγάλα πρότερον παθοῦσα δεινὰ ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατῶν, τῶν μεταβαινόντων κατὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Ἐννετῶν· καίτοι καταστραφεῖσα ἔπειτα ὡς συνεπαναστᾶσα τῷ 1769 μετὰ τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὅλην ἀπολέσασα τὸ τό-

τε ἀξιόλογον ναυτικὸν ἑαυτῆς· ἡ πόλις, λέγομεν, αὕτη προώρισται, ἵνα ἀντιπροσωπεύσῃ καὶ ἤδη κατὰ μέγα μέρος τὴν ἑλληνικὴν ἰδέαν, ἀνδρείαν καὶ καρτερίαν. «Ὀπίσω ἦλθεν» ἐν τῷ ἀγῶνι, ἀλλ' «ἔμπροσθεν γενήσεται» πολλῶν. Πόλις καὶ πεδίον, ἡ γῆ τοῦ Μεσολογγίου ζυμωθήσεται διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος. Πολεμήσουσι δὲ κατ' αὐτοῦ μὲν ἅπασα ἡ Τουρκία, ὑπὲρ αὐτοῦ δὲ ἅπασα ἡ Ἑλλάς· διότι, τοῦ Σουλίου ἐκλείψαντος, ἔμενε τοῦτο ἡ μόνη ἀκρόπολις τοῦ κατὰ τὴν Στερεὰν ἀγῶνος. Καταστήσεται δ' ἑπομένως τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐθνικὴ καὶ ἱερὰ ἰδιοκτησία σεβασμοῦ καὶ τιμῆς.

Παρὰ τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τῆς λίμνης Οὐρίας καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ Εὐήνου κατὰ τὸ πέρας πεδίου τελματώδους, ὁριζομένου ὑπὸ τῶν ὑψηλῶν λόφων τοῦ ὄρους Ἀρακύνθου, τὸ Μεσολόγγιον, πόλις νεοίδρυτος, θεωρεῖται ὡς τὸ παρὰ τοῖς παλαιοῖς ὀχυρὸν χωρίον Ἔλανος. Κεῖται δὲ ἐπὶ λωρίδος γῆς προεκτεινομένης ἐν τῷ κόλπῳ τῶν Πατρῶν· φυλάσσεται κατὰ θάλασσαν διὰ τῆς πλησίον ἀβαθοῦς λιμνοθαλάσσης, ἐφ' ἧς διά τινων ἑλικοειδῶν αὐλάκων πλέουσι τὰ μονόξυλα τῶν κατοίκων, καὶ ἐνισχύεται διὰ τοῦ κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος μικροῦ μὲν, ἀλλ' ἀποτόμου καὶ ὀχυροῦ φρουρίου τοῦ Βασιλαδίου ἐπὶ τῆς ὁμωνύμου νήσου.

Δύο ἦσαν αἱ δίοδοι τῶν κατὰ γῆν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου, αἱ Θερμοπύλαι καὶ ὁ Θύαμος. Ἀλλὰ τὰ στενὰ τοῦ δευτέρου ἀντικατέστησε τὸ Μεσολόγγιον, δι' οὓς ἄλλοτε θέλομεν εἰπεῖν λόγους· καὶ, ἐὰν διὰ τῶν Θερμοπυλῶν ἠδυνήθησαν οἱ πολέμιοι εἰσβαλεῖν κατὰ τῆς Πελοποννήσου τῷ 1822, διὰ τοῦ Μεσολογγίου ὅμως οὐδέποτε ἴσχυσαν, ἀφ' ἧς ἐποχῆς ἐπανέστη.

Τὸ Μεσολόγγιον ἐγένετο τὸ σύνθημα τῆς κινήσεως τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς, δι' ἣν ἡ Πελοπόννησος ἐχειροκρότησε καὶ ἤδη, ὡς πρὸ ὀλίγου διὰ τὴν Ὕδραν. Ὁ Μακρῦς καὶ οἱ Μεσολογγῖται, ἀναγγείλαντες τὰ γενόμενα πρὸς ὅλους τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τοὺς ὁπλαρχηγούς, ὑπεστήριξαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀμέσου καταλήψεως τῶν στενῶν τοῦ Θυάμου. Εὐτυχῶς γενικὴ ἐξεφράσθη ἡ πρὸς τὸν πόλεμον συμφωνία τούτων, καὶ ἅπαντες ἐξ ἑτοίμου παρεσκευάσθησαν, ὅπως ἄλλοι μὲν κλείσωσι τὸν Θύαμον, ἄλλοι δὲ ἐπισπεύσωσι κατὰ τοῦ Ἀνακτορίου (Βονίτσης), καὶ ἄλλοι καθαρίσωσι τὸ Ἀγρίνιον καὶ Ζακύνθιον, κατοικούμενα ὑπὸ ἱκανῶν καὶ ἐμπειροπολέμων Τούρκων.

Τούτων δὲ γινομένων, οἱ Τοῦρκοι τοῦ νησώδους Αἰτωλικοῦ (Ἀνά-

τολικοῦ) παρέδωκαν τὰ ὅπλα πρὸς τὸν Μακρῦν, ἅμα παρουσιασθέντα, καὶ ἀνεχώρησαν πάντες εἰς τὸ Ἀγρίνιον. Κειμένη κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν τοῦ Μεσολογγίου, καὶ περικυκλουμένη ὑπὸ τῆς Κυνίας λίμνης (κόλπου τοῦ Ἀνατολικοῦ), ἡ πολίχνη τοῦ Αἰτωλικοῦ ἦτο μὲν ὀχυρά, ὡς ἀπρόσιτος διὰ τὴν ἐν μέσῳ ὕδατος καὶ μελανοῦ πηλοῦ θέσιν αὐτῆς, ἀλλ' οἱ ἐν αὐτῇ Τοῦρκοι ὑπῆρχον λίαν ὀλιγάριθμοι (α).

Τότε ὁ Βαρνακιώτης ἐξέδωκε τὴν ἀκόλουθον διακήρυξιν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, ἧς ὡπλαρχήγει. Ἔστι δὲ αὕτη ἡ πρώτη κατὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα ἐπαναστατικὴ διακήρυξις.

«*Τιμιώτατοι ἀδελφοί μου προεστῶτες καὶ λοιποὶ πάντες*
μεγάλοι καὶ μικροὶ συμπατριῶται Ξερομερῖται,
σᾶς ἀσπάζομαι ἀδελφικῶς.

«Σᾶς φανερόνω, ὅτι ἕως σήμερον ἐπροσπάθησα καθ' ὅλους τοὺς τρόπους, διὰ νὰ φυλάξω ἀπὸ κάθε ἐνόχλησιν καὶ κίνδυνον τὴν πατρίδα μας, καὶ δὲν ἄφησα πρᾶγμα, ὁποῦ δὲν ἐπιχειρίστηκα, καθὼς νομίζω νὰ σᾶς ἦναι γνωστόν. Πλὴν οἱ ἐχθροί μας βιασμένοι ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῆς τύχης των καὶ ἀπὸ τὴν φυσικὴν λύσσαν τῆς πρὸς ἡμᾶς κακίας των, ἀπεφάσισαν νὰ ξεθυμάνουν τὰ πείσματα πρὸς ἡμᾶς καὶ νὰ χορτάσουν ἀπὸ τὸ αἷμά μας, καταφρονῶντας τὸ ἐτιάτι μας καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην μας, καθὼς ἀπὸ γράμματα σημερινὰ, ὁποῦ μᾶς ἔπεσαν εἰς τὰ χέρια, ἐβεβαιώθην, ὅτι ἔστειλαν διὰ πέντε χιλιάδας ἀσκέρι νὰ ἔλθῃ καὶ ἡμᾶς νὰ κατακόψῃ, καὶ τὰς φαμελίας μας νὰ σκλαβώσῃ, καὶ τὸ τίποτέ μας νὰ διαρπάσῃ. Τοῦτο τὸ ἐβεβαιώθην σωστότατα, καὶ τὸ χρέος τῆς πίστεως καὶ ὁ πατριωτισμὸς δὲν μὲ ἀφίνουν πλέον νὰ τὸ ὑποφέρω, καὶ ἀπεφάσισα μὲ τὴν χύσιν τοῦ αἵματός μου νὰ βεβαιώσω τὴν πρὸς τὴν πατρίδαν ἀγάπην καὶ ἐλευθερίαν τοῦ γένους μας, ἀγροικήθηκα μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους Ναχαελίδας, καὶ ὅλοι, μεγάλοι καὶ μικροί, προθυμότατοι νὰ χύσουν τὸ αἷμά των διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, ἀναμένουν τὸ ἐδικό μας φέρσιμον.

»Σᾶς εἰδοποιῶ λοιπὸν, ὅτι ἔφθασεν ἡ στιγμὴ νὰ ἀποτεινάξωμεν τὸν τόσον βαρὺν ζυγὸν, νὰ λείψετε ὅλοι σας ἀπὸ τὰ δυσβάστακτα δοσίματα, ἀπὸ ταῖς ἀνυπόφοραις ἀγκαρίαις, ἀπὸ τὴν καταφρόνησιν τῆς τιμῆς καὶ θρησκείας μας, καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον τῆς ζωῆς μας. Ὅλη ἡ Τουρκιὰ κατατρομασμένη καὶ κατατροπωμένη ἀπὸ τὰ ἄρματα τοῦ γένους μας, ἐντὸς ὀλίγου κλίνουν τὸν αὐχένα πρὸς ἡμᾶς, θείᾳ βουλήσει. Δόσατε πίστιν εἰς τὰ ἀδελφικά μου λόγια· καὶ, ὅσοι πιστεύετε τὴν ἁγίαν Τριάδα καὶ τὸν τίμιον Σταυρὸν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐξαπλώθη

ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δι' ἡμᾶς, ἑτοιμασθῆτε πάραυτα, ὅπως ἠμπορέσῃ καθεὶς, μὲ ἄρματα, μὲ μπαρούταις καὶ ἄλλας προβλέψεις, καὶ εἰς τὴν παραμικρὰν φωνὴν, ὅπου σᾶς κάμω, ἀμέσως νὰ τρέξετε οἱ ἄξιοι καὶ πιστοὶ, νὰ μὲ εὑρῆτε, διὰ νὰ ἀνταμωθῶμεν ὅλοι καὶ νὰ κάμωμεν, καθὼς ἔκαμαν καὶ κάμουν ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀδελφοί μας, νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν πατρίδα, νὰ ζήσωμεν εἰς τὸ ἑξῆς πάντῃ ἐλεύθεροι, καὶ νὰ τιμηθῶμεν παρὰ Θεοῦ καὶ παρὰ τοῦ γένους ὅλου.

»Δὲν πιστεύω, κανένας νὰ ἀψυχήσῃ τὸν ἑαυτόν του, ὅταν βλέπῃ ἐμὲ τὸν ἴδιον ἀρχηγόν σας εἰς τὸν κίνδυνον, ὅπου διὰ τὴν ἰδικήν σας ἐλευθερίαν ἀφιερόνω τὴν ζωήν μου εἰς τὴν θεϊκὴν θέλησιν. Μὴ καταδεχθῆτε νὰ μείνετε κατώτεροι τῶν ἄλλων Ναχαελίδων· ὅτι τί μένει καὶ δι' ἐσᾶς καὶ δι' ἐμέ; Ἂς ἀποφασίσωμεν ὁ καθένας μὲ τὴν ἱερὰν ἀπόφασιν, ἢ ἐλευθερίαν ἢ θάνατον, νὰ βεβαιώσῃ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομά του. Ἡ νίκη μας εἶναι βεβαία· φθάνει μόνον ἡ ἀπόφασίς μας νὰ δείξῃ τὴν προθυμίαν τῆς φιλογενείας, καὶ σᾶς ὑπόσχομαι ἀναμφιβόλως τὴν ἐλευθερίαν μας.

Ὁ Μορέας ἐλευθερώθη διόλου. Ὁ Νάφπακτος καταπολεμεῖται διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, καὶ αὔριον ἐξάπαντος παραδίδεται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀδελφῶν μας ὁμογενῶν. Αἱ δύο χῶραι Μεσολόγκι καὶ Ἀνατολικὸν ἐκηρύχθησαν ἐλεύθερα, καὶ Τουρκὶ δὲν ἔμεινε οὐδ' ἕνας. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Γένους μας πρίγκιψ Ὑψηλάντης ἐκυρίευσε τὴν Ἀνδριανὰ μὲ τὸ πῦρ καὶ τὴν μάχαιραν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἐμβαίνει καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅλα τὰ ἄλλα βιλαέτια ἐλευθερώθησαν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς, καὶ προχωροῦν νικηταὶ καὶ τροπαιοῦχοι. Καὶ ἡμεῖς ὑποφέρομεν πλέον; Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς ὀνομάσουν ἄνδρας καὶ υἱοὺς Ἑλλήνων; Ὄχι! ὄχι! ἢ ἐλευθερία ἢ θάνατος.

«Πανοσιώτατοι καθηγούμενοι καὶ αἰδεσιμώτατοι ἱερεῖς, τὸ πρῶτον ἔργον τῆς φιλογενείας σας θέλει εἶναι ἡ ἀκατάπαυστος πρὸς Θεὸν δέησίς σας καὶ παράκλησις διὰ τὴν τοῦ γένους ἐλευθερίαν καὶ φύλαξιν καὶ τῶν τυράννων μας καταστροφήν.

«Τὸ Αον ἔτος τῆς Ἐλευθερίας, 25 μαΐου, Ξηρόμερον.

«ἀδελφός σας

«ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΑΡΝΑΚΙΩΤΗΣ».

Ναύπακτος (Ἔπακτος).

Ἀνήκουσα πρότερον τῇ Ὀζολαίᾳ Λοκρίδι καὶ ἔπειτα τῇ Ἐπικτήτῳ Αἰτωλίᾳ, ἡ παράλιος φρουρουμένη ἀρχαία πόλις Ναύπακτος κεῖται ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, οὐ πόρρω τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀντιῤ

ρίου βορειανατολικῶς καὶ πέριξ μικροῦ λόφου κωνοειδοῦς, ἐφ' οὗ ἐγείρεται ἡ ἀκρόπολις. Διάσημος κατὰ τὸν αἰῶνα Η' πολιτικῶς, ὡς καθέδρα τοῦ θέματος τῆς κυρίας Ἑλλάδος, καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τῷ 860 ἐκκλησιαστικῶς, ὡς μητρόπολις ἐποπτεύουσα ἐπὶ ἐννέα ἐπισκοπῶν, ἡ Ναύπακτος ἁλωθεῖσα τῷ 1498 παρὰ τοῦ Βαγιαζὴτ Β', ἐχρησίμευεν ἐξ ἐναντίας ὡς τὸ ἐσχάτης τάξεως «πασσαλίκιον», ὁ τόπος τῶν ὑπὸ δεσμένειαν ὑποκυπτόντων ἀξιωματικῶν Τούρκων.

Κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν ἐπολιόρκουν αὐτὴν μακρόθεν περὶ τοὺς δισχιλίους Δωριεῖς καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν γειτόνων ἐπαρχιῶν τῆς Ἐπικτήτου Αἰτωλίας (Βενέτικου) καὶ τῆς Κουρήτιδος (Ἀποκούρου)· ὡπλαρχήγουν δὲ τούτων Διαμαντῆς Χορμόβας, Κωνσταντῖνος Σαδήμας, Γεώργιος Πιλάλας καὶ ἄλλοι. Ἐμφανισθείσης ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ τῆς ναυτικῆς μοίρας, ἐπλησίασαν οὗτοι, κατὰ πρόσκλησιν αὐτῆς, τῇ 24 μαΐου τὸ φρούριον, κατέλαβον τὴν λεγομένην θέσιν τῆς Παναγίας, διέκοψαν τὴν μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ Ἀντιῤῥίου συγκοινωνίαν, καὶ κατηδάφισαν τὸν ἐν τῷ προαστείῳ κείμενον μυλῶνα. Τῇ 25 σφοδρότατος ἤρξατο ὁ ἀπὸ τῆς θαλάσσης τηλεβολισμὸς καὶ ὁ ἀπὸ τῆς γῆς πυροβολισμός, συνοδευόμενος καὶ μετὰ τριῶν τηλεβόλων, ἅπερ ἐξήγαγεν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἡ μοῖρα· ἐκ τούτου δ' οἱ Τοῦρκοι, φήσαντες πυρίκαυστον παρ' αὐτῶν γενομένην τὴν πόλιν, περιωρίσθησαν ἐν μόνῃ τῇ καλῶς ὀχυρουμένῃ ἀκροπόλει· τῇ δ' ἐπιούσῃ, μεταβάντες οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἐν τῇ μοίρᾳ, συναπεφάσισαν μετὰ τοῦ Μιαούλη καὶ Βόταση τὴν ἐξ ἐφόδου ἅλωσιν τοῦ Ἀντιῤῥίου. Ὁ Σαδήμας τότε ἀπῆλθε κατὰ τοῦ Ἀγρινίου.

Ἔστι δὲ τὸ Ἀντίῤῥιον θέσις καὶ φρούριον, κοινῶς «Καστέλι τῆς Ῥούμελης» λεγόμενον, ἀκρωτήριον τῆς αἰτωλικῆς παραλίας καὶ συνέχεια τοῦ ὄρους Χαλκίδος, κείμενον ἀπέναντι τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Ἀχαΐας Ῥίου, ὡσαύτως «Καστέλι τοῦ Μορέως» λεγομένου. Ἀμφότερα τὰ ἀκρωτήρια ταῦτα, ἤτοι τὸ Ῥίον καὶ τὸ Ἀντίῤῥιον, ἀποτελοῦσι τὸ κατὰ πέντε στάδια εὐρυνόμενον στόμιον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Σπουδαίως δὲ ὀχυρὰ καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο, ἔχουσιν ἕκαστον ὕφορμον μέτριον.

Κατὰ τὸ γενόμενον σχέδιον παρεσκευάσθησαν ἐν τοῖς πλοίοις δέκα κλίμακες, ἀνὰ δέκα πήχεις ἑκάστη, καὶ ὡς ἡμέρα τῆς ἐφόδου ὡρίσθη ἡ 6 ἰουνίου. Ὁ Χορμόβας ἀνεδέχθη πρῶτος τὴν εἰς τὸ φρούριον

ἀνάβασιν, καὶ προαιρετικῶς συναπεφασίσθησαν μετ' αὐτοῦ τετρακόσιοι τῶν στρατιωτῶν. Ἀλλ', ἀρξαμένης τῆς προσβολῆς κατὰ θάλασσαν, ὁ μὲν Χορμόβας ἀνέβη τὸ τεῖχος μετὰ ὀλίγων, οἱ δὲ λοιποὶ ἐδειλίασαν μὴ ἀκολουθήσαντες. Ἐντεῦθεν αὐτός τε καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ ὁ ναυτικὸς Γιανούλης Πετσιώτης, ἐθυσιάσθησαν ἡρωϊκῶς μὲν, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος.

Μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἔφοδον ταύτην ἐγένετο τῇ 10 Ἰουνίου καὶ ἡ ἐπίσης ἀτυχὴς ἀπόπειρα τῆς πυρπολήσεως τῶν ὑπὸ τὴν Ναύπακτον τουρκικῶν πλοίων, ὡς ἀπροσβλήτων καταστάντων ἄλλως. Ἡ ἑλληνικὴ μοῖρα χρῆσιν ἔκαμε τότε ἑνὸς εἴδους πυρπολικοῦ, ὅπως φθάσῃ εἰς ἓν ἀποτέλεσμα. Ὁ Γεώργιος Μιριαλῆς, Πετσιώτης, ὑποπλοίαρχος ἐπὶ τῆς τριαρμένου νηὸς (ναβέτας) τοῦ Νικολάου Βόταση, ἀνεδέχθη καὶ προχείρως μετεσχημάτισεν εἰς πυρπολικὸν ἓν τῶν οἰανθείων πλοίων, ἐκτιμηθείσης κατὰ πρῶτον τῆς ἐν καιρῷ ἀποζημιώσεως αὐτοῦ διὰ τριακοντακισχιλίων γροσίων· ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν ἁρμοδιότητα πολλῷ κατώτερος τοῦ Καλαφάτου καὶ Πατατούκου τῶν Ψαρῶν ἐγένετο οὗτος, ὡς ἁπλῶς μόνον ἐναποθέσας ἐν τῷ πλοίῳ καυστικάς τινας ὕλας ἄνευ τῆς ἀπαιτουμένης μεθόδου, ἔστω καὶ ἐπὶ τὸ σχετικώτερον. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀνεδέχθη, ὅπως ἐπιβῇ τὴν λέμβον τοῦ πλοίου καὶ δώσῃ τὸ πῦρ ἐν δέοντι· ἀλλ' ἐζητεῖτο ὁ πηδαλιουχήσων τὸ πλοῖον, καὶ οὐδεὶς τῶν ὀκτακοσίων περίπου ναυτῶν τῆς μοίρας ἑτοίμα ἦδη πρὸς τοῦτο. Τότε ἐπαρουσιάσθη ἐνώπιον τοῦ συμβουλίου τῶν ἄλλως ἀμηχανούντων πλοιάρχων εἷς ναύτης ἡλικίας εἰκοσιπέντε ἐτῶν, ὑποσχεθεὶς τὴν διοίκησιν τοῦ πηδαλίου. Ὁ νέος οὗτος ναύτης ὠνομάζετο Γεώργιος Παξινὸς, ἀνήκων εἰς τὸ πλήρωμα τοῦ πλοίου τῆς Λασκαρίνης Πούπλη, διοικουμένου παρὰ τοῦ Νικολάου Ὁρλὼφ καὶ ὀνομαζομένου «Οἱ Σύμμαχοι». Ἦν δὲ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ τοῖς Παξοῖς μεμνηστευμένος. Οἱ πλοίαρχοι, πλήρεις ἤδη χαρᾶς καὶ ἐκ περισσοῦ θαυμάζοντες τὸν νέον, ἠρώτησαν αὐτὸν, τίνα ἐπιθυμεῖ ἀμοιβήν; μειδιῶν δὲ καὶ φαιδρῷ τῷ προσώπῳ ἀπεκρίθη οὗτος: «*Δὲν θέλω τώρα τίποτε· ἐὰν δὲ δώσῃ ὁ Θεὸς κ' ἐπιτύχω, »τότε θὰ σᾶς πάρω ἀπὸ δέκα τάλλαρα, γιὰ νὰ κάμω ἕν χάρισμα »τῆς ἀρραβωνιαστικῆς μου*». Ἤνωνεν ἄρα ὁ νέος Γεώργιος Παξινὸς τὸν πρὸς τὴν πατρίδα ἠθικὸν ἔρωτα μετὰ τοῦ φυσικοῦ πρὸς τὴν μνηστὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπεθύμει, ὅπως ἀγαπηθῇ ἔτι μᾶλλον παρ' αὐτῆς ὡς εἷς ἥρως.

Ἐντεῦθεν ἐπέβησαν ὁ μὲν Παξινὸς ἐπὶ τοῦ πλοίου πηδαλιουχῶν, ὁ δὲ Μιριαλῆς μετὰ ἱκανῶν κωπηλατῶν ἐν τῇ ὄπισθεν τοῦ πυρπολικοῦ συρομένῃ διὰ κάλωος λέμβου, φέρων τὸ πῦρ. Πλησιέστερος τοῦ πυρπολικοῦ παρηκολούθει ὁ Ἀδριανὸς Σωτηρίου ἐπὶ τοῦ πλοίου ὁ Λυκοῦργος. Προσεγγίζοντος οὕτω τοῦ πυρπολικοῦ τὴν Ναύπακτον δι' ἀνέμου οὐρίου, τὸ φρούριον καὶ τὰ τουρκικὰ πλοῖα ἤρξαντο τοῦ τηλεβολισμοῦ, ὅτε ὁ Μιριαλῆς ῥίψας ἀκαίρως τὸ πῦρ ἐν τῷ πυρπολικῷ καὶ λύσας τὸν κάλων, ἀπεχώρησε. Ὁ Παξινὸς, καίτοι προσκληθεὶς παρ' αὐτοῦ, ἵνα πέσῃ ἐν τῷ αἰγιαλῷ καὶ σώσῃ ἑαυτὸν, ἠρνήθη· φλογιζομένου δὲ τοῦ πλοίου ἐπὶ τῆς πρώρας, ἐνέμενεν, ὅπως προσκολλήσῃ τοῦτο τῷ πλησίον ἤδη κειμένῳ τουρκικῷ δρόμωνι. Ἀλλ' ἐκαίοντο πλέον καὶ τὰ πρόσθια ἱστία, τὸ δὲ πλοῖον ἀνωρθοῦτο προσήνεμον· ὁ Παξινὸς ἐπέμενε καὶ πάλιν, ὅλον δεχόμενος τὸ πῦρ τῶν τηλεβόλων τοῦ φρουρίου καὶ τῶν πλοίων, ἵνα φέρῃ αὐτὸ διὰ τοῦ πηδαλίου εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον. Ἐπὶ τέλους αἱ φλόγες διώκουσι τοῦτον ἐκ τοῦ καταστρώματος· οὗτος δ' ἐμμένει καὶ πάλιν, διοικῶν ἐκ τῶν παραξαρτίων τὸ πηδάλιον διὰ παραγείου (παλάγκου). Τὸ πῦρ προχωροῦν διώκει αὐτὸν καὶ ἐκεῖθεν· ἀλλ' οὗτος καὶ πάλιν κρεμασθεὶς διὰ τοῦ αὐτοῦ παραγείου ἐπὶ τῆς θαλάσσης, τὴν κεφαλὴν μόνην ἔξω τῆς ἐπιφανείας ἔχων, πᾶσαν κατέβαλλε προσπάθειαν πρὸς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, ὅτε ἀνήρπασαν τοῦτον αἱ λέμβοι τῶν τουρκικῶν πλοίων δραμοῦσαι, καὶ τὸ πυρπολικὸν ἀπώθησαν ἐκ παντὸς τρόπου, παρανάλωμα γενόμενον ἄνευ ἀποτελέσματος (α).

Οἱ πλοίαρχοι τῆς ἑλληνικῆς μοίρας ἐπεμελήθησαν, ὅπως σώσωσι τὸν σπάνιον ἐπὶ τόλμῃ αὐτὸν νέον διὰ πάσης χρηματικῆς θυσίας καὶ ἀνταλλαγῆς αἰχμαλώτων· ἀδύνατος ὅμως ἐγένετο ἡ συγκατάθεσις τῶν Τούρκων, οἵτινες ἀνασκολοπίσαντες τοῦτον ἔψησαν κατὰ πρῶτον καὶ ἔπειτα ἀνήρτησαν ἐπὶ μιᾶς τῶν τηλεβολοστοιχιῶν τοῦ φρουρίου ἐπὶ ἱκανὰς ἡμέρας.

Τίς, ἐρωτῶμεν, μεγαλοψυχία συγκρίνεται πρὸς τὴν τοιαύτην τοῦ Γεωργίου Παξινοῦ; Πῶς δ' οἱ Κυνέγειροι τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῶν βαρβάρων Περσῶν θαυμάζονται μόνοι, ὡς ἀπαράμιλλος γενναιότης καὶ πολεμικὴ ἐπιμονή, ὅτε οἱ Γεώργιοι Παξινοὶ ἐπὶ τῶν βαρβάρων Τούρκων διαφιλονεικοῦσιν οὕτω τὰ πρωτεῖα πρὸς τούτους;

Ὀλίγῳ ἔπειτα, ἤ τῇ 15 Ἰουνίου, ἡ ἑλληνικὴ μοῖρα ἀνέπλευσεν εἰς τὰ ἴδια, μαθοῦσα τὴν ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου ἔκπλευσιν τοῦ βυζαντινοῦ

στόλου. Ἄφησε δὲ ἐντὸς τοῦ κόλπου δύο πετσιωτικὰ, τοῦ ἑνὸς πλοιαρχουμένου ὑπὸ τοῦ Ἐμμανουὴλ Δ. Α. Ὀρλὼφ, ἀδελφοῦ τῆς Δασκαρίνης Πούπλη, ἐν κεφαλληναῖον τοῦ Γερασίμου Βίκτωρος Φωκᾶ, καὶ τὰ τρία οἰάνθεια μετὰ τῶν δύο ἐνόπλων βρατσερῶν. Ταῦτα δὲ οὐ μόνον τὰ κατὰ τὴν Ναύπακτον τουρκικὰ διεκράτουν ἀκίνητα, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ κόλπου παραλίας ὑπερήσπιζον, τὰ μὲν ἐντὸς μένοντα, τὰ δὲ ἐκτὸς ἐξερχόμενα, καὶ τὴν ἐξωτερικὴν συγκοινωνίαν κωλύοντα τῶν ἐν Πάτραις Τούρκων. Τότε δὲ εἰσπλεύσαντα ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ πέντε ἀγγλικὰ λόγῳ προστασίας τῆς ἰονικῆς σημαίας, συνώδευσαν τὰ ὑπὸ τὴν Ναύπακτον τουρκικὰ εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅθεν ἐφοδιασθέντα ταῦτα ὅλων τῶν ἀναγκαίων ἐπανέπλευσαν εἰς τὸν κόλπον.

Ἀγρίνιον (Βραχόρι)

Τὴν ἐν Πελοποννήσῳ Τρίπολιν ἐπεῖχε σχετικῶς τὸ Ἀγρίνιον ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι, ὡς καὶ τὸ Ζαπάντιον τὴν τοῦ Λάλα. Καθὼς εἰς ἐκείνην, οὕτω καὶ εἰς αὐτὸ, ὡς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ «Καρλελίου», προσέφυγον οἱ Τοῦρκοι τοῦ Μεσολογγίου, τοῦ Αἰτωλικοῦ καὶ ἄλλων γειτόνων μερῶν. Διέφερον δὲ μόνον τὰ δύο αὐτὰ κέντρα τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, καθ' ὅσον τὸ τῆς πρώτης ἐνισχύετο καὶ διὰ τειχίσματος καὶ διὰ τηλεβόλων καὶ διὰ πολλοῦ στρατοῦ, ἐν ᾧ τὸ τῆς δευτέρας οὐδὲν διέκρινε τῶν τοιούτων μέσων.

Ἐπὶ πεδιάδος εὐρυχώρου καὶ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἀχελῴου (Ἀσπροποτάμου) καὶ Εὐήνου (Φίδαρι) κείμενον, ὀλίγῳ δ' ἀπέχον πρὸς βορρᾶν τῆς Λυσιμαχίας (λίμνης τοῦ Ἀγγελοκάστρου), τὸ Ἀγρίνιον κατῳκεῖτο ὑπὸ πλουσίων καὶ ἰσχυρῶν Τούρκων. Ὁ πληθυσμὸς τούτων ἀνέβαινεν εἰς ἑξακοσίας τριάκοντα οἰκογενείας, ἐν ᾧ τὸ ὅλον τῶν ἑλληνικῶν τοῦ τμήματος αὐτοῦ, ἐκ τριακονταεπτὰ συνισταμένου χωρίων, ἠριθμεῖτο περὶ τὰς χιλίας πεντακοσίας ἐννενήκοντα πέντε. Ἑκάστη τῶν διορόφων καὶ τριορόφων τουρκικῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως ταύτης περιεζώννυτο ὑπὸ διπλοῦ ἢ καὶ τριπλοῦ περιφράγματος, σχηματιζομένη οὕτως ἐν εἴδει φρουριδίου, ὡς μὴ συνεχομένη μετ' ἄλλων, καὶ φέρουσα δύο μὲν καὶ τρεῖς αὐλείας θύρας, μίαν δὲ μέσαυλον. Μοναδικὸν καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, τὸ φαινόμενον αὐτὸ ἐβεβαίου οὐ μόνον τὴν ἀγριωτέραν τυραννικὴν κατάστασιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς φόβους τῶν Τούρκων, ὡς περικυκλουμένων ὑπὸ λαοῦ, μὴ ἀπολέσαντος ἐντε-

λῶς οὔτε τὴν προσωπικότητα ἑαυτοῦ καὶ τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτα, οὔτε τὴν γενναιότητα τῆς καρδίας καὶ τὴν ὁπλοφορίαν. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἤδρευεν ἔχων στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν δικαιοδοσίαν, ἤτοι καὶ ὡς δερβεναγᾶς καὶ ὡς μουτεσελήμης, ὁ Τουρκαλβανὸς Νούρκας Σέρβανης, ἐνισχυόμενος ὑπὸ ἱκανῆς καὶ ἐκλεκτῆς φρουρᾶς ἐκ Τουρκαλβανῶν καὶ μισθοφόρων. Παρ' αὐτῷ κατέφυγε τότε καὶ ὁ δερβεναγᾶς τῆς Ὀζολαίας Λοκρίδος (Κραβάρων) καὶ τῆς Κουρήτιδος Ταχὴρ Παπούλιας.

Τὸ κέντρον τοῦτο ὑπερηπίζετο οὕτως ἐκ χιλίων περίπου μαχίμων Τούρκων, τῶν μὲν ἐντοπίων, τῶν δὲ ξένων. Μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἐγκριτωτέρων Ἑλλήνων ὁ Βλαχόπουλος διετήρει μυστικὴν ἀλληλογραφίαν περὶ πάντων. Μετὰ τοῦ Μακρῦ δὲ καὶ Σαδήμα συναγροικηθεὶς κατώρθωσεν, ὅπως συγκεντρωθῶσι πρῶτοι τῇ 26 καὶ 27 μαΐου, ὁ μὲν Μακρῦς μετὰ ἑπτακοσίων πέραν τῶν γεφυρῶν τοῦ Ἀλάη βεγῆ, ὁ δὲ Σαδήμας, ὁπλαρχηγὸς τῆς Κουρήτιδος, μετὰ πεντακοσίων κατὰ τὸ Δογρί· ὁ δὲ Βλαχόπουλος μετὰ πεντακοσίων καί τινος ἀποσπάσματος πεμφθέντος, κατ' αἴτησιν αὐτοῦ, παρὰ τοῦ Τσόγκα, ἄνωθεν τοῦ Ἀγρινίου ἐν τῷ Παλιοφρουρίῳ. Ἐκ περιστάσεως δὲ, ὡς μεταβαίνων εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἔτυχε μείνας ἐν τῷ Δογρὶ καὶ ὁ Θεόδωρος Γρίβας, ἀριθμόν τινα ἔχων στρατιωτῶν. Μετὰ τὰς κινήσεις ταύτας ἀνήγγειλαν οἱ ῥηθέντες ὁπλαρχηγοὶ τῷ τε Βαρνακιώτῃ καὶ Ἴσκῳ, ἣν ἔλαβον ἀπόφασιν ὁριστικὴν κατὰ τοῦ Ἀγρινίου, καὶ τὴν ἄμεσον βοήθειαν αὐτῶν ἐπεκαλέσθησαν. Ὁ Τσόγκας ἔμελλεν, ἵνα προσβάλῃ τοὺς ἐν τῷ Ἀνακτορίῳ Ἀλβανοὺς καὶ κυριεύσῃ τὸν Τεκὲν καὶ Πλαγιάν.

Περὶ τὸ λυκαυγὲς τῆς 28, ἡμέρας τῆς Ἁγίας Τριάδος, οἱ ὑπὸ τὸν Μακρῦν καὶ Βλαχόπουλον, συνεννοηθέντες διὰ τῶν πυρῶν, ἐκινήθησαν συγχρόνως δι' ἀναπεπταμένων σημαιῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν. Τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ ἤσθιον οἱ Τοῦρκοι τὰ πρωϊνὰ σιτία τῆς νηστείας αὐτῶν (ραμαζανίου)· ἅμα δ' ἀκούσαντες τοῦ πυροβολισμοῦ οἱ τὰ ἄκρα τῆς πόλεως οἰκοῦντες, ἀπεσύρθησαν μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων εἰς τὸ ἐνδότερον, ἐκπλαγέντες. Εὗρον οὕτως οἱ περὶ τὸν Μακρῦν τὰς τραπέζας πλήρεις βρωμάτων, καὶ ταῦτα φαγόντες παρέδωκαν τῷ πυρὶ τὰς οἰκίας, καθ' ἣν εἶχον διαταγήν· προχωροῦντες δὲ καὶ καίοντες ὡσαύτως, ἡνώθησαν μετὰ τῶν ἀμέσως συγκεντρωθέντων ἐνόπλων Ἑλλήνων τῆς πόλεως κατὰ τὰ συντεθειμένα· ἄνευ δ' ἀναβολῆς ὥρ-

μησαν ὅλοι ὁμοῦ πρὸς τὸ κέντρον, ὅπου ἦσαν τὸ διοικητήριον (ἢ σαράγιον) καὶ αἱ ἰσχυρώτεραι οἰκίαι, ἔγκλειστοι δ' ἐν αὐταῖς οἱ δερβεναγάδες καὶ βέγιδες. Ἐκεῖ συνηπηντήθησαν καὶ Μακρῦς καὶ Βλαχόπουλος.

Τότε ἤρξατο δεινὸς ὁ πόλεμος ἑκατέρωθεν, καθ' ὃν τέσσαρες τῶν Ἑλλήνων ἔπεσον καὶ πολλοὶ ἐπληγώθησαν· μὴ ὑπαρχόντων δὲ τηλεβόλων, ἀδύνατος ἐγένετο ἡ εἰσπήδησις τῶν ὑψηλῶν περιτειχισμάτων τῶν οἰκιῶν, ἐν αἷς ἐπυκνοῦντο τῶν πολεμίων τὰ ὅπλα. Μέχρι τινὸς διετήρουν οὗτοι θάῤῥος πολὺ, ἐξόδους μὲν καὶ καταστροφὰς ἀπειλοῦντες τοῖς Ἕλλησι, πλείστας δὲ μετ' αὐτῶν ἀνταλλάσσοντες περιφρονητικὰς ὕβρεις· ἀλλ', ὅτε εἶδον δύναμιν νέαν, τοὺς περὶ τὸν Σαδήμαν καὶ Γρίβαν, εἰσερχομένους εἰς τὴν πόλιν ἐν πυροβολισμοῖς καὶ ἀλαλαγμοῖς, τῶν δὲ περὶ τὸν Μακρῦν καὶ Βλαχόπουλον ἤκουον καυχωμένων διὰ τὰ πολλὰ μέσα καὶ τὰς δυνάμεις ἑαυτῶν, ἀπώλεσαν τοῦτο καὶ ἤρξαντο ἐρωτᾶν, πόθεν ἔρχονται αἱ βοήθειαι αὗται; Οἱ Ἕλληνες τότε, ἁρμοδίαν θεωροῦντες τὴν ὥραν, προέτρεψαν αὐτοὺς, ἵνα παραδώσωσι τὰ ὅπλα, πρὶν ἢ διέλθωσιν ἐν στόματι μαχαίρας. Οἱ ἐχθροὶ ἀπεκρίθησαν δι' ὕβρεων· ἀλλὰ κατὰ τὴν μεσημβρίαν ἐζήτησαν συνδιάλεξιν, δεκτὴν γενομένην. Ὁ Νούρκας Σέρβανης ἠθέλησεν οὕτως, ὅπως ἀποπειραθῇ τοῦ θάῤῥους καὶ γνωρίσῃ τὸν κύριον σκοπὸν τοῦ κινήματος, ὡς ὑπολαμβανομένου πάντοτε ἑτεροκινήτου. Διὰ τοῦτο δ ἀποσταλεὶς ἀδελφιδοῦς αὐτοῦ ἐξεπλάγη ἰδὼν ἐκ τοῦ πλησίον καὶ σημαίας σταυροφόρους, καὶ ἱερεῖς τῶν χωρίων ὡπλισμένους καὶ τοιαῦτα. Καταπίνων δὲ λάρυγγι ξηρῷ καὶ σπογγιζόμενος τὸν ψυχρὸν τοῦ προσώπου ἱδρῶτα, ἠρώτα: «Ὀρὲ καπεταναῖοι, τ' εἶν' τοῦτα ποῦ κά»μεταν καὶ πήρεταν τὸ φακὴρ φουκαρᾶ 'ς τὸ λαιμό σας; πῶς θὰ »τὰ βγάλετε πέρα μὲ τὸ σουλτάνο;» Οἱ ὁπλαρχηγοὶ, ἀντὶ πάσης ἄλλης ἀποκρίσεως, ἀντηρώτησαν αὐτὸν, τίνας ἔχει προτάσεις ἀποσταλείς; Τότε ἐζήτησεν οὗτος τὸν Βαρνακιώτην· καὶ ἀκούσας περὶ τούτου «Ὁ »Βαρνακιώτης κρατεῖ τὸ Μακρυνόρος» ἐξηγήθη: «Τὸ θέλημα τοῦ »Νούρκα καὶ τῶν βέγιδων εἶναι νὰ τραβήσετε ἀπεδῶ, νὰ πᾶτε »'ς τὰ σπήτια σας καὶ νὰ βάλετε 'ς τὸ ἐξῆς ἕνα καράρι.» —«Σύρε »νὰ πῆς, ἀπεκρίθησαν τότε οἱ ὁπλαρχηγοὶ, 'ς τὸν δερβεναγᾶν, ὅτι »ἤλθαμεν ἐδῶ νὰ διώξωμεν τοὺς ἐντόπιους Τούρκους, ἐπειδὴ μὲ »τοὺς Ἀρβανίταις δὲν ἔχομεν πόλεμον (α). Ἂν θέλῃ νὰ τραβήξῃ »ἀπεδῶ φιλικῶς μὲ τοὺς ἀνθρώπους του, τὸν σηγουράρομεν καὶ

»τὰν συντροφεύομεν ὡς τὸ Μακρυνόρος, γιατὶ ἔχομεν μ' αὐτὸν »παλαιὰν φιλίαν· εἰδ' ἀλλέως, θὰ μετανοήσει».

Κατάλληλον καὶ διὰ τὴν ὥραν καὶ διὰ τὸν πόλεμον ἔθεσαν τὸ ζήτημα οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῶν Ἑλλήνων, θηρεύοντες τὴν διαίρεσιν τῶν πολεμίων καὶ τὴν ἐπομένην εὐκολωτέραν κυρίευσιν τοῦ Ἀγρινίου· ἠστόχησαν ὅμως· ἐπιστρέψαντος τοῦ ἀπεσταλμένου, οἱ Τοῦρκοι ἀπεκρίθησαν δι' ὕβρεων καὶ διὰ τῆς ἐπαναλήψεως σφοδροτέρου πυροβολισμοῦ. Ἀλλὰ πολυαριθμότεροι ἤδη καὶ ὁρμητικώτεροι γενόμενοι οἱ Ἕλληνες, ἤγγισαν κατὰ μέτωπον τὸ σαράγιον, ὅτε καὶ Νούρκας καὶ βέγιδες ἀποθαῤῥυνθέντες ἔτι μᾶλλον, ἀπεσύρθησαν, παραιτήσαντες καὶ ἀποθήκας καὶ ὅλον τὸ κέντρον, καὶ ἐντὸς ἄλλων ὀλίγων οἰκιῶν, τῶν μεγαλητέρων καὶ ἰσχυροτέρων, περιωρίσθησαν. Ἤδη κυριευθὲν καὶ λαφυραγωγηθὲν τὸ σαράγιον ἐπυρπολήθη· ἤδη καὶ Βαλτινοὶ καὶ Ξηρομερῖται συνέῤῥεον πολυπληθεῖς, οὐδ' ἔλειψαν καὶ οἱ ἀδελφοὶ Βαρνακιῶται Γιώτης καὶ Γεώργιος, φθάσαντες ὁ πρῶτος τῇ 30 μαΐου καὶ ὁ δεύτερος τῇ 3 Ἰουνίου, αὐξηθέντος οὕτω τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ περὶ τοὺς τετρακισχιλίους.

Ὁ ἀριθμὸς ηὔξανεν, ἀλλὰ τὰ πολεμοφόδια ἔλειπον ἐπαισθητῶς· θεία δὲ εὐδοκία, ἡ ἀνάγκη αὕτη ᾠκονομήθη πάραυτα διά τινος ἐμπορικοῦ πλοίου ὑπὸ ἀγγλικὴν σημαίαν, χορηγήσαντος, ὅσα πρὸς ἐμπορίαν εἶχε πολεμοφόδια. Ὁ ἐμποροπλοίαρχος τούτου ὠνομάζετο Χούνδρεσων, καὶ εἰς τὰς Πάτρας διηυθύνετο, ἵνα πωλήσῃ τοῖς ἐκεῖ Τούρκοις πυρίτιδα καὶ μόλυβδον· ἀλλὰ προσορμίσας ἐκ περιστάσεως ἐν τῷ Μεσολογγίῳ, ἔμαθεν ἐκεῖ στερουμένους πολεμοφοδίων τοὺς πολεμοῦντας τὸ Ἀγρίνιον Ἕλληνας. Ὁ ἀληθὴς οὗτος Χριστιανὸς, ὅλος γενόμενος χαρὰ, διότι ὅλος ἦν αἴσθημα καὶ ἀγάπη, διὰ τὴν ὑψωθεῖσαν ἄρτι καὶ ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, οὐ μόνον ἀπέθετο εὐθὺς τὸν φόρτον τῆς πυρίτιδος καὶ μολύβδου, ἀλλὰ καὶ ἓν μικρὸν τηλεβόλον ἀπεβίβασε, καὶ προσωπικῶς ἀπήγαγε πάντα εἰς τὸ Ἀγρίνιον, συνωδευμένος παρά τινων Μεσολογγιτῶν. Οἱ Ἕλληνες ὑπεδέχθησαν τοῦτον μετὰ ἀγαλλιάσεως ἀνεκφράστου, πράγματι δὲ εἶδον καὶ ὡμολόγησαν, ὅτι «κήδεται ὁ Θεὸς τῆς Ἑλλάδος». Ἰδοὺ, εἶπεν ὁ Χούνδρεσων, ἦλθον καὶ ἐγὼ, ἵνα συμπολεμήσω μεθ' ὑμῶν· προσφέρω δὲ ὑπὲρ τοῦ στρατοῦ τῆς ἐλευθερίας τὴν πυρίτιδα, τὸν μόλυβδον καὶ τὸ τηλεβόλον τοῦτο. Μέγαν ὁ πράγματι εὐγενὴς οὗτος καὶ φιλάνθρωπος Ἄγγλος ἐνέπνευσεν ἐνθουσιασμὸν, καὶ ἐθαύμασεν,

ὅτε ἤκουσεν ὁπλαρχηγοῦ τινος Ἕλληνος, τοῦ Βλαχοπούλου, λαλοῦντος ὁπωσοῦν τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν.

Ἐξ ἐναντίας οἱ Τοῦρκοι δεινὴν ὑπέφερον ἔλλειψιν τροφῶν, ὡς στερηθέντες τῶν ἀποθηκῶν, καθ' ἃ εἴπομεν, καὶ εἰς τὸ ἔσχατον προεχώρουν ὅριον τῆς ἀμηχανίας, μὴ βλέποντες βοήθειαν ἐξωτερικὴν, καὶ ἐντεῦθεν κατειλημμένον παραδεχόμενοι τὸν θύαμον παρὰ τῶν Ἑλλήνων. Διὰ ταῦτα ὑπεχρεώθη ὁ Νούρκας Σέρβανης, ὅπως θηρεύσῃ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ σωτηρίαν ἐπὶ τῇ βάσει, ὅσων οἱ Ἕλληνες ὑπεσχέθησαν πρὸ ὀλίγου ὅρων· ὑπὸ τὸ κράτος δ' ἐλπίδος τοιαύτης, καὶ ἔτι μᾶλλον θαῤῥῶν τῇ προτέρᾳ φιλίᾳ τοῦ Βαρνακιώτου, ἐξῆλθε μόνος, λαβὼν τὸν λόγον τιμῆς (τὴν μπέσαν) τῶν Ἑλλήνων ὁπλαρχηγῶν, καὶ συνεβιβάσθη, ὅπως αὐτὸς μὲν καὶ ἅπαντες οἱ Ἀλβανοὶ ἀναχωρήσωσιν ἔνοπλοι ὑπὸ συνοδίαν ἑλληνικὴν καὶ μεθ' ὅσων εἶχον πραγμάτων, ἰδίως δὲ οἱ ἐντόπιοι Τοῦρκοι συνθηκολογήσωσι μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ἂν ἤθελον. Πρὸς βεβαίωσιν τοῦ συμβιβασμοῦ τούτου ἔδωκεν ὁμήρους τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ ὀκτὼ ἑτέρους Ἀλβανούς.

Θυσία τοιαύτη προτιμοτέρα τοῖς Ἕλλησιν ἦν ἀντὶ παντὸς ἄλλου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἐὰν σήμερον ὁ Νούρκας Σέρβανης καὶ αὔριον ἄλλος ὅμοιος, ἐμπεπιστευμένος θέσιν πολεμικὴν, ἠπίστουν πρός τε τὸν σουλτάνον καὶ τοὺς ὁμοπίστους αὐτοῖς, προδόται δεικνύμενοι τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ χαρακτῆρος, ὃν ἔφερον, οἱ Ἕλληνες ἔτι μᾶλλον ἐκέρδαινον, ὡς ῥιπτομένου ἐν τῷ μέσῳ τῶν βαρβάρων τοῦ μήλου τῆς δυσπιστίας, τῆς διαιρέσεως καὶ τῆς ἀδυναμίας.

Τὸ ἀποτέλεσμα ἐδείχθη ἄμεσον. Οἱ ἐντόπιοι Τοῦρκοι, πᾶν δίκαιον ἔχοντες, ἦλθον εὐθὺς εἰς ἔριδας φορτικὰς μετὰ τοῦ Νούρκα Σέρβανη, ὡς προδιδόμενοι, ἐν ᾧ εἶχον κοινὸν τὸν ἀγῶνα. Ὁ Νούρκας, ὅλως ἀνάλγητος Ἀλβανὸς, παρέδιδε τούτους εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ συνεβούλευεν, ἵνα συντεθῶσι μετὰ τῶν Ἑλλήνων τῇ ἐπιούσῃ, ἀφ' οὗ αὐτὸς ἀναχωρήσῃ τὴν πρωΐαν. Οἱ ἐντόπιοι τότε, ἀδύνατοι ἄλλως πρὸς ἐκδίκησιν ἄμεσον, ἀνήγγειλαν δι' Ἑβραίου τινος πρὸς τοὺς ὁπλαρχηγοὺς, ὅτι ὁ Νούρκας συνάγει ὅλα τῶν ἐντοπίων Τούρκων καὶ τῶν πλουσίων Ἑβραίων τὰ πολύτιμα πράγματα. Οἱ ὁπλαρχηγοὶ γνωρίζοντες, ὅτι πᾶς δερβεναγᾶς οὐδὲν ἄλλο ἦτο κυριώτερον, ἢ ἐπίσημος λῃσταρχος κατὰ παντὸς ἀδυνάτου, Ἕλληνος ἢ καὶ Τούρκου ἐν περιστάσει, ἐπίστευσαν, καὶ θεωρήσαντες λῃστευόμενον οὕτω τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν, διότι ἀνῆκεν αὐτῷ ἡ περιουσία τῶν Τούρκων δι-

καιώματι πολέμου, εἰδοποίησαν πρὸς τὸν Νούρκαν, ὅτι παρασπονδεῖ σκανδαλωδῶς, καὶ διὰ κήρυκος ἀνήγγειλαν καθ' ἅπασαν τὴν πόλιν, ὅτι φονεύσουσιν ἀφεύκτως πάντα Ἀλβανὸν, φέροντα ξένον πρᾶγμα. Ὁ Νούρκας ὑπεκρίθη τότε, ὡς ἀποδώσων, ὅσα ἔλαβεν· ἀλλὰ, γενομένης νυκτὸς, ἀνεχώρησε κρύφα μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἑκατὸν πεντήκοντα Ἀλβανῶν, λαθὼν τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων.

Τοῦτο εἰδοποιηθέντες εὐθὺς παρὰ τῶν βέγιδων οἱ ὁπλαρχηγοὶ, ἀμέσως κατ' αὐτοῦ μὲν ἀπέστειλαν τὸν Κωνσταντῖνον Βλαχόπουλον πρὸς τὸν Θύαμον, πρὸς τὸν Γιολδάσην δὲ, ὁπλαρχηγὸν τῆς Εὐρυτανίας, ἔγραψαν, ἵνα καταλάβῃ τὰς ἀναγκαίας θέσεις καὶ ἐξαφανίσῃ τὸν Νούρκαν, ἐὰν διέλθῃ ἐκεῖθεν. Καὶ τῳόντι ὁ Νούρκας ταχυπορῶν, ὅπως φθάσῃ διὰ τῆς Καλλιδρόμης εἰς τὴν Ὑπάτην, ἐνέπεσεν ὑπὸ τὸ πῦρ τοῦ Γιολδάση, κατεστράφη, ἀπώλεσεν, ὅσα ἔφερε, καὶ αἰχμάλωτος συνελήφθη. Πλεονεξίας ἕνεκα παρεσπόνδησε καὶ ἀπώλετο. Κατόπι δὲ οἱ ἐντόπιοι Τοῦρκοι καὶ ὁ δερβεναγᾶς Ταχὴρ Παπούλιας, συμβιβασθέντες μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ ἀσφαλείᾳ τῆς ζωῆς καὶ τιμῆς ἑαυτῶν, ἐξῆλθον τῇ 10 καὶ 11 Ἰουνίου ἐκ τῶν ὠχυρωμένων οἰκιῶν, καὶ τὰ ὅπλα παρέδωκαν. Τότε οἱ πλεῖστοι τῶν ἐκεῖ Ἑβραίων ἐλαφυραγωγήθησαν καὶ ἐφονεύθησαν. Φοβηθέντας δ' ἐκ τούτου τοὺς βέγιδας παρέλαβον οἱ ὁπλαρχηγοὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον προστασίαν ἑαυτῶν, ὁ μὲν Βλαχόπουλος τὸν Ἀλάη βεγῆν καὶ Ταχὴρ Παπούλιαν (α), ὁ δὲ Βαρνακιώτης ὑπὲρ τὰς τριακοσίας ψυχὰς ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παίδων, ἃς διεφύλαξεν ἐν τῷ Ἀστακῷ (Δραγαμέστῳ)· Οἱ λοιποὶ τῶν Τούρκων διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ χωρία, ὅπου ἤθελεν ἕκαστος. Οὕτως ἐξέλιπεν ἡ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος κυριωτέρα δύναμις τῶν ἐντοπίων πολεμίων. Πολὺν ἡ ἐπιτυχία αὕτη ἔκαμε κρότον καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, καὶ κατὰ τὸ σύνηθες ἐμεγαλύνετο ἔτι μᾶλλον ἕνεκα ἀγαθωτέρων συνεπειῶν ἐν τῷ μέλλοντι.

Ζ α π ά ν τ ι ο ν.

Ἀλλὰ πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν τοῦ Ἀγρινίου καὶ ἐπὶ τρία τέταρτα τῆς ὥρας ἀπεῖχεν ἡ κωμόπολις τοῦ Ζαπαντίου, ὅλη κατοικουμένη ὑπὸ Τούρκων. Ἠρίθμουν οὗτοι πολεμιστὰς ἐπιλέκτους μέχρι τῶν τριακοσίων, ἐκτὸς τῶν τότε εὑρεθέντων ἐκεῖ ἐκ περιστάσεως Ἀλβανῶν περὶ τοὺς ἑξήκοντα. Τοῦ Ἀγρινίου αἱ σκηναὶ καὶ ἡ τύχη ὡδήγησαν

τούτους, ὅπως ὀχυρωθῶσι καὶ περιταφρευθῶσι καλῶς πρὸς ἀντίστασιν, ἐλπίζοντες πάντοτε ταχεῖαν τοῦ ἐν τῇ Ἄρτῃ τουρκικοῦ στρατοῦ τὴν βοήθειαν.

Οἱ νικηταὶ τοῦ Ἀγρινίου, καταστήσαντες ἐν αὐτῷ σύστημά τι προσωρινὸν, ἐκινήθησαν περὶ τοὺς δισχιλίους κατὰ τῆς κωμοπόλεως ταύτης, καὶ προτάσεις περὶ παραδόσεως παρευθὺς ἀπηύθυναν. Οἱ Τοῦρκοι ἐμυκτήρισαν αὐτὰς, οὐ μόνον ἐπὶ τοῖς ὀχυρώμασιν αὐτῶν ἐπηρειδόμενοι, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀνδρὸς γενναιοψύχου ἀρχηγούμενοι, τοῦ Ἰουσοὺφ Ζουλφὰρ (ἢ κοινότερον Ζουλφικὰρ) ἀγᾶ. Οἱ Ἕλληνες καὶ ἐκ δευτέρου προσεκάλεσαν τούτους εἰς παράδοσιν τῶν ὅπλων, καθ' ἃς καὶ οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ἀγρινίου ἔκαμον συμφωνίας, κατοικήσαντες ἐλεύθεροι, ὅπου ἠθέλησαν· μὴ εἰσακουσθέντες δὲ καὶ πάλιν, ἐπολιόρκησαν αὐτοὺς τῇ 16 Ἰουνίου, καὶ αὐθημερὸν ὥρμησαν πανταχόθεν· ἀλλ' εὗρον φραγμοὺς ἀνυπερβλήτους τὰς τάφρους καὶ τὰς ὀχυρώσεις, καὶ, ἱκανῶν φονευθέντων ἐκ τῶν τολμηροτέρων ἀνδρῶν, ἀπεκρούσθησαν ἀναποδίσαντες εἰς τὰ ὀπίσω. Μετὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἀναγκαῖα ἰδόντες τὰ τηλεβόλα, μετήνεγκον τὸ τοῦ Χούνδρεσων ἐκ τοῦ Ἀγρινίου καὶ ἓν ἕτερον ἐκ τοῦ Μεσολογγίου· στερούμενοι ὅμως τηλεβολιστῶν ἀξίων καὶ σφαιρῶν ἁρμοδίων, οὐδ' ἐξ αὐτῶν ὠφελήθησαν, ὅσῳ ἤλπιζον. Διὰ τοῦτο ἐσχημάτισαν ὕψωμά τι, ἀφ' οὗ ἐπυροβόλουν ἐπιτυχῶς τοὺς ἐν τοῖς ὀχυρώμασι καὶ ταῖς τάφροις Τούρκους, οὐδόλως δειλιῶντας. Ἐπὶ τέλους δὲ ὤρυξαν ὑπόνομον, δι' ἧς ἐξετείναξαν τῇ 18 Ἰουλίου μέρος τοῦ περιτειχίσματος, καὶ συγχρόνως ἐφώρμησαν καὶ ἐκ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τῆς κωμοπόλεως· οἱ ἀνδρεῖοι ὅμως πολέμιοι οὐ μόνον ἐματαίωσαν καὶ τὴν δευτέραν αὐτὴν ἔφοδον, ἀλλὰ καὶ ξιφήρεις ἀνθώρμησαν τρέψαντες εἰς φυγὴν τοὺς πολλοὺς Ἕλληνας.

Μόνος τότε ἔμεινεν ἐν τῇ θέσει αὐτοῦ ὁ Ἀλέξιος Βλαχόπουλος, βοηθούμενος ὁπωσδήποτε ὑπὸ τοῦ μικροῦ τηλεβόλου τοῦ Χούνδρεσων. Κατ' αὐτοῦ ὁρμήσας προσωπικῶς ὁ Ζουλφὰρ ἀγᾶς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Τούρκων, ἐθανάτωσε τὸν ἕνα ἐκ τῶν δύο τηλεβολούντων Ἑλλήνων, ὅτε ὁ Βλαχόπουλος, διακρίνας τοῦτον ἐκ τῆς χρυσῆς στολῆς, πυροβολεῖ ἐπιτυχῶς καὶ ῥίπτει νεκρὸν αὐτόν. Μόνη ἡ περίπτωσις αὕτη ἀπέδωκε τὴν ὑπεροχὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Οἱ Τοῦρκοι φιλοτιμηθέντες, ἵνα λάβωσι τὸν νεκρὸν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, ἐξετέθησαν ὅλως ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν Ἑλλήνων, καίτοι ὀλίγων. Ἐγκαίρως δὲ ἐνισχυθεὶς

ὁ Βλαχόπουλος καὶ παρ' ἑνὸς μέρους ἐκ τῶν φυγόντων, ἐπήνεγκε ζημίαν ἐπαισθητὴν κατ' αὐτῶν καὶ ἠνάγκασεν ἅπαντας πρὸς ὀπισθοδρόμησιν. Ἐκτὸς τῶν πολλῶν τραυματισθέντων ἄφησαν οἱ Τοῦρκοι ἐν τῷ πεδίῳ δεκαοκτὼ μετὰ τοῦ Ζουλφὰρ ἀγᾶ νεκρούς· οἱ δ' Ἕλληνες πέντε τοιούτους καὶ δεκατρεῖς τραυματίας.

Τὸ πᾶν ἐξήρτηται ἐκ τῆς ἀξιότητος τοῦ ἀρχηγοῦ, καὶ μάλιστα ἐν περιστάσει πολέμου. Ἀπὸ λεόντων, ζῶντος τοῦ Ζουλφὰρ ἀγᾶ, οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ζαπαντίου μετεβλήθησαν εὐθὺς εἰς λαγωοὺς, ἐκλείψαντος τοῦ Ζουλφὰρ ἀγᾶ. Αὐτὸς ἦτο τὸ θάρρος καὶ ἡ ἐλπὶς ὅλων· καὶ διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐπιούσης (19 ἰουλίου) ἤρξαντο τῶν περὶ παραδόσεως διαπραγματεύσεων, μόνην ζητοῦντες τὴν ἔνοπλον ἀπὸ τοῦ Ζαπαντίου ἔξοδον αὐτῶν καὶ ζωῆς ἀσφάλειαν. Ἡ διαπραγμάτευσις ἐβράδυνεν ἐπὶ ἡμέρας τινὰς, διότι οἱ Ἕλληνες ἀπέκρουον τὸν πρῶτον ὅρον ὡς ἀπαράδεκτον, καὶ μόνον περὶ τοῦ δευτέρου ὑπισχνοῦντο. Τέλος δὲ τῇ 26 ἰουλίου, ἡμέρᾳ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, παραδόσαντες τὰ ὅπλα καὶ τὴν σημαίαν αὐτῶν, οἱ Τοῦρκοι ἐξῆλθον, καί τινες μὲν, οἱ σημαντικώτεροι, ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν γνωρίμων αὐτοῖς Ἑλλήνων, οἱ ἄλλοι δὲ πάντες διενεμήθησαν κατὰ θέλησιν εἰς διάφορα τῆς Αἰολίας καὶ Ὀφίας χωρία, διαταγέντα τὴν ἀσφάλειαν καὶ τροφοδοσίαν τούτων. Τοιοῦτο ἔλαβεν ἀποτέλεσμα ἡ ἀπὸ τῆς 18 ἰουνίου ἀρξαμένη πολιορκία τοῦ Ζαπαντίου, δι' ἣν οἱ Τοῦρκοι κατήντησαν ἐπὶ τῶν τελευταίων ἡμερῶν ἐν μεγάλῃ σωματικῇ ἀδυναμίᾳ, ὡς στερούμενοι ἄρτου καὶ κρέατος, καὶ διὰ μόνης τρεφόμενοι ὀρύζης. Οἱ Ἀλβανοὶ, ἐπίσης ἄοπλοι, ἀπεπέμφθησαν ἔξω τοῦ ὅρους Θυάμου. Κατ' αὐτὴν ὁ μὲν Βλαχόπουλος διεκρίθη, καὶ μέρος ἔτι Κεφαλλήνων ὑπὸ τὸν Σωτήριον Πανᾶν συνηγωνίσθη κάλλιστα.

Ἀνακτόριον (Βόνιστα).

Ὅτε προσεβάλλετο τὸ Ἀγρίνιον, συγχρόνως ἐπετέθη καὶ ὁ Γεώργιος Τσόγκας κατὰ τοῦ Τεκὲ καὶ τῆς Πλαγιᾶς, δύο μικρῶν καὶ ἀνοχύρων φρουρίων παλαιῶν, κειμένων ἐπὶ τῆς δυτικῆς ἐσχατιᾶς τῆς Ἀκαρνανίας καὶ ὀλίγῳ ἀπεχόντων τοῦ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Λευκάδος πορθμοῦ· κυριεύσας δὲ τοὺς ὀλίγους φρουροὺς τούτων Ἀλβανοὺς, τοὺς μὲν ἐθυσίασε, τοὺς δὲ ἀντήλλαξε δι' Ἑλλήνων αἰχμαλώτων ἐν τῇ Ἄρτῃ. Εἰσελθὼν δ' ἔπειτα εἰς τὴν μικρὰν πόλιν τοῦ

Ἀνακτορίου, ἔρημον ἐγκαταλειφθεῖσαν παρὰ τῶν κατοίκων Ἑλλήνων, εὗρε τοὺς Τούρκους κεκλεισμένους καὶ ἐφωδιασμένους ἐντὸς τοῦ ὑπερκειμένου αὐτῆς φρουρίου, καὶ οὐδὲν κατορθώσας ἀνεχώρησε. Κεῖται δὲ τὸ Ἀνακτόριον ἐπὶ τῆς ῥίζης μικρᾶς χερσονήσου κατὰ τὸν νότιον αἰγιαλὸν τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἠγωνίζετο ὠφελίμως μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐν ταῖς ἀκταῖς τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ὁ φιλέλλην Πασσάνος ἐκ τῆς Κορσικῆς, πρότερον διατελέσας ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ὁ δὲ ἐν τῇ Ἄρτῃ Χασὰν πασσᾶς, ἀφοπλίσας πρότερον τοὺς κατοίκους Ἕλληνας αὐτῆς, ἀπεκεφάλισε τῇ 29 μαΐου, ὅσα εἶχε λαβὼν ἐνέχειρα Ἀνακτορίους (Βονιτσιάνους), καὶ ὅσους ἐν τῇ πόλει εὗρεν ἄλλους ἐκ τῶν κινηθεισῶν ἐπαρχιῶν ἐμπορευομένους. Ἕνα μόνον ἐκ τῶν ἐνεχείρων τοῦ Ἀνακτορίου ἄφησε τότε ἀκαρατόμητον δι' ἱκεσίας τινὸς τῶν περὶ αὐτὸν δορυφόρων· ἀλλὰ καὶ τοῦτον, δύο παρελθουσῶν ἡμερῶν, συγκατεδίκασε μεθ' ἑτέρων δώδεκα Ἀνακτορίων, οὓς ἔτυχον συλλαβόντες νυκτὸς οἱ Τοῦρκοι τῆς Πρεβέζης.

Εὐρυτανία (Καρπενῆσι).

Μία τοῦ ὄρους τῆς Οἴτης συνέχεια, φερομένη δυτικῶς διὰ τῆς Λοκρίδος χώρας πλησίον τῶν Θερμοπυλῶν καὶ σχηματίζουσα τὰ ὅρια τῶν Ἐπικνημιδίων Λοκρῶν καὶ τῆς Θεσσαλίας, ἐστὶν ὁ Καλλίδρομος. Ἀπὸ τούτου ὠνομάσθη νεωστὶ Καλλιδρόμη ἡ ἀρχαία πόλις Κάλλιον (Καρπενήσιον). Ἐν αὐτῇ, κειμένῃ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Βωμία, πρὸ κοιλάδος τινὸς βαθείας καὶ πρὸς τὸ νοτειοδυτικὸν τῆς Ὑπάτης, ὑπῆρχον Τοῦρκοι μὲν ὑπὲρ τὰς ἑβδομήκοντα οἰκογενείας, Ἕλληνες δὲ ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν δέκα. Τῆς ἐπαρχίας ταύτης οἱ ὁπλαρχηγοὶ Γιολδασαῖοι, ὡς καὶ ὁ τοῦ Σοβολάκου Ἰωάννης Βράσκας, ἐκίνησαν περὶ τὴν 4 Ἰουνίου τὰ ὅπλα, ἐντὸς δὲ τῶν δυνατωτέρων οἰκιῶν τῆς Καλλιδρόμης οἱ Τοῦρκοι ἐκλείσθησαν, γενναίως ἀνθιστάμενοι. Δι' ἀπεσταλμένου αὐτῶν εἰδοποιηθεὶς ὁ Χουρσὴτ πασσᾶς τὸν κίνδυνον, ὃν διέτρεχον, ἀπέστειλε δύναμιν ἱκανὴν ὑπὸ τὸν Βελῆ βεγῆν Ἰρεμετινὸν, καὶ ἐναντίον τούτου ἀνταπεστάλησαν τῇ 19 Ἰουνίου, καταλαβόντες τὰ Καγγέλια, οἱ ἡμίσεις τῶν ἐνόπλων, ὅσοι ἐπολιόρκουν τοὺς ἐν Καλλιδρόμῃ Τούρκους. Τὰ Καγγέλια εἰσὶ θέσις ὀρεινὴ, ἀπέχουσα τῆς κωμοπόλεως ἐπὶ δύο ὥρας. Ἐκεῖ προσβαλόντες οἱ περὶ τὸν Βελῆ βεγῆν ἐνίκησαν, καὶ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἑλληνικοῦ σώματος Κατσικογιάννην

ἐφόνευσαν. Ἐντεῦθεν οἱ ἐν τῇ Καλλιδρόμῃ ὑπὸ τοὺς Γιολδασαίους ἠναγκάσθησαν, ἵνα παραιτήσωσι τὴν πολιορκίαν καὶ ἀποχωρήσωσι νυκτὸς ἐπὶ τρεῖς ὥρας μακρὰν εἰς τὸ χωρίον, καλούμενον Ἅγιος Ἀνδρέας. Ὁ Βελῆ βεγῆς, ἀσφαλίσας τὰ Καγγέλια, ἐπῆλθε καὶ κατ' αὐτῶν, ἀποσυρθέντων εἰς τὸ χωρίον Βιάραν, κείμενον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς Καλλιδρόμης. Ἐκεῖ κτυπηθεὶς οὗτος ἐνικήθη καὶ διεσκορπίσθη. Συνεπείᾳ δὲ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων, τὰ μὲν Καγγέλια ἐκενώθησαν, οἱ δὲ Τοῦρκοι τῆς Καλλιδρόμης ἀπελπισθέντες ἔφυγον νυκτὸς εἰς τὴν Ἤπειρον διά τινων δυσβάτων ὁδῶν. Οὕτως ἀπηλλάγη ἡ Εὐρυτανία, ὡς καὶ ἅπασα ἡ Δυτικὴ Ἑλλὰς, τῶν ἐντοπίων Τούρκων.

Ἰσμαὴλ Πασσᾶς Πλιάσας.

Ἅμα κινηθέντος τοῦ Μακρῦ ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ, ὁ Ἀνδρέας Ἴσκος ἔδραμε, μεθ' ὅσων ἔτυχεν ὀλίγων στρατιωτῶν, εἰς τὸν διαχωρίζοντα τὴν Ἀκαρνανίαν ἐκ τῆς Ἀμφιλοχίας Θύαμον, ὅπου ἦν ἡ ἀνάγκη μεγάλη, καὶ ἠλπίζοντο κατόπιν αὐτοῦ ἐλευσόμενοι ὁ Βαρνακιώτης καὶ ἄλλοι. Ἐκεῖ κατέλαβε τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους δυνατὴν θέσιν τοῦ Γυφτοπηδήματος.

Ὁ Ἰσμαὴλ πασσᾶς Πλιάσας ἔτυχε τότε ἐν τῇ Ἀρτῃ. Βέγης ἔτι ὤν, ὡς ἀνήκων εἰς μίαν τῶν ἰσχυροτέρων οἰκογενειῶν τῆς Ἀλβανίας, διετέλει οὗτος παρὰ τῷ Βελῇ πασσᾷ ἀνώτερος ἀξιωματικός· φρόνιμος δὲ καὶ μαλακῆς καρδίας ἄνθρωπος, ἐμακρύνθη ἀπὸ τῆς ὑπηρεσίας αὐτοῦ πρὸ ἐτῶν τινων, καὶ ἔπειτα ἠνώθη μετὰ τῶν σουλτανικῶν ἐπὶ τῆς καταδρομῆς τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ὅτε προήχθη καὶ εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ πασσᾶ. Ἅμα μαθὼν κινουμένην τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν, ἀπέστειλεν εἰς τὸν Θύαμον προφυλακήν τινα ἐκ διακοσίων Ἀλβανῶν, ὅπως ἀσφαλίσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ στενὸν τοῦτο διὰ τὸ μέλλον· ἀλλὰ τυχὼν ἐκεῖ ὁ Ἴσκος, ἀπεσόβησεν αὐτήν· ἐπιχειρήσασαν δὲ κατόπι τὴν διὰ τῆς Παλιοκούλας διάβασιν, ἀπώθησε ταύτην καὶ ἐκεῖθεν. Ἀξιομνημόνευτός ἐστιν ὁ τότε διάλογος μεταξὺ τοῦ Ἴσκου καὶ τῶν Ἀλβανῶν. Ὅτε ἐπλησίαζον οὗτοι πρὸς τὴν Παλιοκούλαν, ὁ Ἴσκος ἐφώνησε τούτοις: «*Ποῦ πάτε βρὲ ἀγάδες; Θὰ χαθῆτε! Ὅλο τὸ Κάρλελι ἔπιασε τ' ἄρματα. — Ἀλήθεια, καπετὰν Ἴσκο;* (ἠρώτησαν οἱ Ἀλβανοί). — *Ἀλήθεια! — Σ' τὴ μπίστι σου; — Σ' τὴ μπίστι μου!*» Ἐντεῦθεν αὐτοὶ μὲν ἀπεσύρθησαν εἰς τὸ Κομπότιον, ὁ δὲ Ἴσκος μετέβη εἰς τὴν Λαγκάδαν, ὅπου ἔφθασαν βοηθοί

καὶ ὁ Γῶγος Βακόλας, ὁπλαρχηγὸς τῆς Ἀμβρακίας (Ἄρτης), καὶ ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης καὶ ὁ Ἀναγνώστης Καραγιαννόπουλος.

Διεδόθη τότε φήμη ψευδὴς, ὅτι οἱ Ἕλληνες εἰσῆλθον καὶ εἰς τὸ Κομπότιον· ἐξ αὐτῆς ἀπατηθέντες διηυθύνοντο εἰς τοῦτο ἀνύποπτοι διάφοροι ἔνοπλοι, ὡς καί τις Σουλεϊμὰν Μέτος, Ἀλβανὸς ἀληπασσίζων, μετὰ δεκαεπτὰ Τόσκιδων, θέλων, ἵνα ἑνωθῇ μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἰδὼν δὲ αὐτοὺς ἐκ τῆς Λαγκάδας ὁ Ἴσκος, ἐνόησε τὴν ἀπάτην καὶ ἔδραμεν, ὅπως προλάβῃ τούτους ἀπὸ τοῦ ἐν ἀγνοίᾳ κινδύνου· συγχρόνως ἔδραμον κατ' αὐτῶν καὶ ἐκ τοῦ Κομποτίου οἱ Τοῦρκοι, καὶ συνεπλάκησαν ἄνευ προμελέτης τινὸς τὰ δύο μέρη, ἱκανῶν φονευθέντων καὶ πληγωθέντων. Εἷς δὲ τῶν δευτέρων λογίζεται καὶ ὁ Καραϊσκάκης, μεταβὰς εἰς Λουτράκιον διὰ θεραπείαν.

Ἐν τοσούτῳ ὁ Χουρσὴτ πασσᾶς σπεύσας ἠύξησε τὸν ἐν Κομποτίῳ στρατὸν περὶ τοὺς τετρακισχιλίους, θέσας ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἰσμαὴλ πασσᾶ Πλιάσα τόν τε Ἀχμὲτ πασσᾶν Βρυώνην, τὸν Χασὰν βεγῆν, τὸν Βεκὴρ ἀγᾶν Τσογαδόρον, τὸν ἀρχιταμίαν αὐτοῦ (χαζνατάρκαγαν) Μαξοὺτ ἀγᾶν καὶ τὸν Μουσταφᾶν Αὐλωνιάτην. Αὐστηρὰς ὁ Ἰσμαὴλ πασσᾶς ἔλαβε διαταγὰς, ὅπως εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀκαρνανοαιτωλίαν καὶ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ νομοῦ αὐτοῦ διὰ παντὸς τρόπου, διότι ἡ περαιτέρω πρόοδος τῆς ἐπαναστάσεως καὶ μέχρι τῶν πυλῶν τῶν Ἰωαννίνων ὑπετίθετο τόσῳ μᾶλλον πιθανὴ, ὅσῳ ὑπῆρχε τὸ Σούλιον.

Τῇ 18 Ἰουνίου ἐφάνη κινηθεὶς ὁ Ἰσμαὴλ πασσᾶς· ἀλλ' ἠγνόουν ὁ Ἴσκος καὶ ὁ Βακόλας, τίνα τῶν δύο ἔμελλεν οὗτος ἀκολουθῆσαι ὁδὸν, τὴν διὰ τῆς Παλιοκούλας ἢ τὴν διὰ τῆς Λαγκάδας. Ἅμα δ' ἐφάνη ὁδεύων πρὸς τὴν Παλιοκούλαν, αὕτη μὲν ἐνισχύθη διὰ πλειοτέρων στρατιωτῶν, οἱ δ' ὀλιγώτεροι ἔμειναν ἐν τῇ Λαγκάδᾳ. Ἀλλ' ὁ Ἰσμαὴλ πασσᾶς, ἢ τοῦτο βλέπων, ἢ ἀπατῶν, ἐστράφη αἴφνης πρὸς τὸ στενὸν τῆς Λαγκάδας, κατὰ δὲ τὴν Ἁγίαν Παρασκευὴν ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τούτου ἠπηντήθη μετὰ τοῦ Βακόλα, ἔχοντος οὐχὶ πλειοτέρους τῶν ἑκατὸν στρατιωτῶν. Εὐτυχῶς ἡ μεγάλη στενότης τῆς θέσεως οὐδόλως συνεχώρει τοῖς Τούρκοις τὴν ἀνάπτυξιν, ὅσης εἶχον δυνάμεως, καὶ τὴν ἐπίθεσιν τῶν πολλῶν κατὰ τῶν ὀλίγων. Ἡ περίπτωσις δ' αὕτη καὶ τὸ μέγα θάρρος, ὅπερ ἐνέπνεεν ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ τόλμη τοῦ Βακόλα, κατέστησαν τοὺς ὀλίγους Ἕλληνας ἱκανοὺς πρὸς ἀντίστασιν ἰσχυρὰν, ἀρξαμένης τῆς μάχης.

Διήρκεσεν αὕτη ἐπὶ δύο ὥρας. Ὑπὸ τὸ ἀδιάκοπον πῦρ τῶν Ἑλλήνων οἱ μὲν ἐπὶ τῶν δὲ ἐσωρεύοντο νεκροὶ οἱ Τοῦρκοι, οὐχὶ ἐν ὅλῳ σώματι ἐπερχόμενοι, ἀλλ' ὀλίγοι ὀλίγους διαδεχόμενοι ἐξ ἀνάγκης. Ὁ Τσαφὲρ βεγῆς Φράσαρης, ἀρχηγὸς τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς αὐτῶν, ἔπεσε πληγωθεὶς θανασίμως. Ἐκεῖ οἱ Ἀλβανοὶ ὑπέφερον ἔτι μᾶλλον, φιλοτιμούμενοι, ἵνα λάβωσι τοῦτον ψυχορραγοῦντα. Ὅτε δὲ ἔδραμον βοηθοὶ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων θέσεων οἱ Ἕλληνες, οἱ Τοῦρκοι ἀκούοντες τοῦ πυροβολισμοῦ αὐτῶν ἐπερχομένων, ἐσμικρεψύχησαν καὶ ἀμέσως φυγομάχοι ἐγένοντο, ὡς ἀδυνάτους πλέον βλέποντες ἑαυτοὺς κατὰ τῶν πλειόνων, ἀφ' οὗ οὐκ ἴσχυσαν κατὰ τῶν ὀλίγων. Ἐγκατέλειψαν δὲ κυνηγηθέντες οὐ μόνον περὶ τοὺς διακοσίους πεντήκοντα νεκροὺς μετὰ τοῦ Τσαφὲρ βεγῆ, ἀλλὰ καὶ δύο σημαίας καὶ δύο τηλεβόλα καὶ πλῆθος φορτηγῶν ζώων καὶ τροφίμων.

Ὁ Βακόλας ἠρίστευσε κατὰ τὴν μάχην ταύτην, φονευθέντων μόνων περὶ τοὺς εἴκοσιν Ἑλλήνων. Ὁ Ἰσμαὴλ πασσᾶς ἐδοκίμασε κατόπιν, ἵνα εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν διὰ ἄλλου παρὰ τὸν Θύαμον μέρους· πολεμηθεὶς ὅμως ἐν τῷ χωρίῳ Ἀφτὶ παρὰ τοῦ ὁπλαρχηγοῦ Ἰωάννου Ῥάγκου, ἐζημιώθη καὶ ἀπέτυχε. Κατὰ τὴν συμπλοκὴν δὲ αὐτὴν ἐζωγρήθη συμμαχῶν μετὰ τῶν ἐχθρῶν ὁ ὁπλαρχηγὸς Πουλῆς, ὃν ἐθανάτωσαν οἱ Ἕλληνες, πρώτου δόσαντος κατ' αὐτοῦ ψῆφον θανατικὴν τοῦ πατριώτου Ἀθανασίου Καστανᾶ, καίτοι στενῶς συγγενεύοντος τούτῳ. Μετὰ τὰ συμβάντα αὐτὰ οἱ Ἀκαρνάνες καὶ μέρος Σουλιωτῶν κατέλαβον διαφόρους ἀναγκαίας θέσεις, ὁ μὲν Μάρκος Βότσαρης τὸν Ἅγιον Δημήτριον, ὁ δὲ Βακόλας, Δημήτριος Κοτολίδας καὶ Κωνσταντῖνος Ῥάγκος τὴν Πλάκαν, ὁ δὲ Ἰωάννης Ῥάγκος τὸ Διπόταμον εἰς τοῦ Παπαστάθη.

Παρὰ τὰς ἀνωτέρω νίκας ἐκτήσαντο οἱ Ἀκαρνάνες ὁπλαρχηγοὶ καὶ ἑτέραν τῇ 3 Ἰουλίου κατὰ τῶν ἐν Κομποτίῳ ἐχθρῶν, οὓς μετὰ φόνον ἱκανὸν διεσκόρπισαν καταφυγόντας εἰς τὴν Ἄρταν ἐν κακίστῃ καταστάσει. Ὁ τῆς Ἄρτης σκληρότατος Χασὰν πασσᾶς ἐφόνευσε τότε πολλοὺς τῶν ἡσύχων Ἑλλήνων τῆς πόλεως, καὶ τούτων τὰς κεφαλὰς ἔπεμψε τῷ Χουρσὴτ πασσᾷ ὡς κεφαλὰς στρατιωτῶν δῆθεν Ἑλλήνων, φονευθέντων ἐν τῇ μάχῃ. Ἐν γένει δ' οἱ Τοῦρκοι ἀπέδωκαν καὶ τὴν ἧτταν, ἣν ἐν τῷ Κομποτίῳ ὑπέστησαν, εἰς τὸ πεπρωμένον, ὡς εἴθιζον. Οἱ δ' Ἕλληνες ἐλευθέρως περιεφέροντο ἤδη περὶ τὴν Ἄρταν, περιορισθέντων ἐν αὐτῇ τῶν πολεμίων. Οὕτως ἐβεβαιώθη ἡ ἐ-

πανάστασις τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, καὶ τοὺς ἔσω πολεμίους καταστρέψασα ἐν Ἀγρινίῳ καὶ Ζαπαντίῳ, καὶ τοὺς ἔξωθεν ἐπιδραμόντας νικήσασα ἐν Καλλιδρόμῃ, Θυάμῳ καὶ Κομποτίῳ. Ἰδίως δ' αἱ μάχαι τοῦ Θυάμου καὶ Κομποτίου ἐπὶ τοσοῦτον ἐζημίωσαν ἠθικῶς τοὺς Τούρκους, ὥστε διέδοσαν ἐφεξῆς οὗτοι ὡς ἀδύνατον τὴν διάβασιν τῶν στενῶν τοῦ Θυάμου. Καὶ πραγματικῶς ἐπὶ πολὺν καιρὸν οὐδέν τι τοιοῦτο ἐπεχείρησαν πλέον.

———

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

(Συνέχεια τῶν Νησιωτικῶν (α).

Ὁ σουλτάνος κινήσας εὐθὺς, ὅσους ἠδυνήθη στρατοὺς κατὰ γῆν, διώρισεν, εἰ καὶ βραδέως, μέρος τοῦ στόλου αὐτοῦ κατὰ τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων, ἀναθέσας αὐτῷ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου καὶ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Αἰγαίου εἰς τὴν ὑποταγὴν, τὸν ἀσφαλῆ διάπλουν τῶν πρὸς ἀπόβασιν κατὰ τῆς Πελοποννήσου διατεταγμένων ἀσιανῶν στρατῶν, τὴν σίτισιν τῶν πολιορκουμένων φρουρίων καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῶν κατὰ γῆν κινημάτων. Στόλαρχος τότε ὑπῆρχεν ὁ Δελῆ Ἀβδουλλάχ· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ μὲν κύριος στόλος ἐνησχολεῖτο κατὰ τὸν Εὔξεινον Πόντον καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὀλίγον δὲ μέρος προσδιωρίσθη κατὰ τῆς Ἑλλάδος, τούτου ἕνεκα ἐπεφορτίσθη τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν, καίτοι δύσκολον ἱκανῶς, ὁ Καρᾶ-Ἀλῆς, καπετάνια βεγῆς ὢν (β), ἀνὴρ ἀνέκαθεν μὲν ναυτικὸς καὶ δραστήριος, ἀλλὰ πάντοτε Τοῦρκος καὶ τουρκικῶν διοικῶν στόλον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἰδίως ταύτην ναῦται «Τσαμιτσαλίδαι καὶ Σουλουτσαλίδαι», οἵους ὠνόμαζον τοὺς Ὑδραίους καὶ Πετσιώτας οἱ Τοῦρκοι, ἔλειπον πλέον ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, μόνα πάντοτε ὄντες τὰ νεῦρα αὐτοῦ, οὔθ' ὑπηρέτουν ἤδη τοῖς βαρβάροις ὡς δοῦλοι, ἀλλ' ἐπολέμουν τούτους ὡς ἐλεύθεροι. Ἐντεῦθεν ἐπληροῦτο ὁ τουρκικὸς στόλος ὑπὸ προσωπικοῦ, ἀπολύτως συνειλεγμένου διὰ τῆς βίας ἐκ τῶν ἀγυιῶν τῆς πρωτευούσης καὶ πάσης ποιότητος καὶ μηδαμινότητος ἀνθρώπων.

Κατὰ πρῶτον ἤδη δοκιμασθήσονται καὶ κατὰ θάλασσαν ὁ Ἕλλην καὶ ὁ Τοῦρκος, οἱ πρώην δοῦλοι καὶ οἱ πρώην δεσπόται, στόλοι συγκείμενοι ὁ μὲν ἐξ ἐμπορικῶν, ὁ δὲ ἐκ πολεμικῶν πλοίων. Περιττὸν δ' ὅλως εἰπεῖν, ὅτι ὁ κατὰ θάλασσαν ἀγὼν ὑπερέβαλλε τοῦ γηΐνου οὐ μόνον ὡς πρὸς τὴν ὑπέρμετρον ἀνισότητα τῶν ὑλικῶν μέσων, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας. Ὁ μὲν γηΐνος ἦν τοπικὸς σχετικῶς, ὁ δὲ θαλάσσιος γενικός. Ὁ γηΐνος ἀπόλυτον εἶχεν ἀνάγκην τοῦ θαλασσίου διὰ τὰς πολιορκίας τῶν φρουρίων, κατὰ τῶν ἀ-

ποβάσεων καὶ τῆς συγκοινωνίας τῶν ἐχθρῶν· ὁ θαλάσσιος δὲ, ὡς ἄλλος κύων τοῦ ποιμνίου, προώρισται, ὅπως οὐ μόνον σώζῃ τὰς ἀδυνάτους νήσους, ἀλλὰ καὶ προφυλάττῃ κύκλῳ τήν τε Χερσόνησον καὶ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα. Παρατηρητέον δὲ μάλιστα, ὅτι μία κατὰ γῆν νίκη τῶν Ἑλλήνων, ὅσῳ ἂν ὑπῆρχε σοβαρὰ καὶ κρίσιμος, ἔμμεσον πάντοτε καὶ σχετικὴν ὅλως ἐπιῤῥοὴν εἶχεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης· μία ὅμως κατὰ θάλασσαν νίκη αὐτῶν, καὶ ὅσῳ ἂν ὑπετίθετο μικρὰ, ἄμεσον ὅλως καὶ γενικὸν ἀποτέλεσμα ἔφερεν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἆρα, ἐὰν δυσκόλως συνετηρεῖτο ὁ θαλάσσιος ἀγὼν ἄνευ τοῦ γηΐνου, ὁ γήϊνος ὅμως κατέπιπτεν εὐθὺς ἄνευ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ θαλασσίου. Τοιαύτην εἶχον ἀποστολὴν μεγάλην αἱ μικραὶ ναυτικαὶ νῆσοι, καὶ τοσούτων γενικῶν καθηκόντων ἀνεδέχοντο τὴν ἐκπλήρωσιν.

Ὁ τουρκικὸς στόλος συνέκειτο ἐκ δικρότων δύο, μονοκρότων τριῶν, δρόμωνος ἑνὸς καὶ παρώνων δύο, ὅλων ὀκτώ. Ἡ διάθεσις πλειόνων νηῶν ἀδύνατος ἦν τότε, εἰ καὶ, λογικῶς ἐξεταζομένων τῶν πραγμάτων, ὁ ὀλιγάριθμος στόλος αὐτὸς ἤρκει πρὸς τὴν καταστροφὴν πλοίων ἐμπορικῶν, καίτοι πολυαριθμοτάτων. Καθ' ἃ ἐξηγήθημεν καὶ ἄλλοτε (α), ὁ σουλτάνος, ὑποπτεύων ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὴν κήρυξιν ῥωσσικοῦ πολέμου καὶ τὸν κίνδυνον τῆς ἰδίας αὐτοῦ πρωτευούσης παρὰ τοῦ ῥωσσικοῦ ἐν τῇ Σεβαστουπόλει στόλου, ἠναγκάζετο, ὅπως διατηρῇ παρ' ἑαυτῷ τὰ πλειότερα πλοῖα τῆς γραμμῆς, καὶ ταῦτα ἑτοιμοπόλεμα. Ἀλλ' ἔτι οἱ δύο πόλεμοι, ὁ μὲν κινηθεὶς κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ πρὸς δυσμὰς, ὁ δὲ κηρυχθεὶς παρὰ τοῦ Ὑψηλάντου πρὸς βορρᾶν, ἀπησχόλουν ἕνα πλήρη στόλον ἐν τῷ Εὐξείνῳ, καὶ μίαν ἰσχυρὰν μοῖραν κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἠπείρου. Ἐκ προσθήκης δὲ, τὰ πράγματα τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ πασσᾶ τῆς Αἰγύπτου ὑπῆρχον ὡς πρὸς τὸν σουλτάνον οὐχὶ εὐάρεστα· διότι ὁ μὲν Μαχμοὺτ ἐπεφυλάσσετο, ὅπως ἐφαρμόσῃ καὶ κατ' αὐτοῦ τὸ σύστημα τῆς καταστροφῆς τῶν δερεβεγίδων, ὁ δὲ Μεχμὲτ Ἀλῆς προέβλεπεν ἄφευκτον καὶ καθ' ἑαυτοῦ τὸν πόλεμον τοῦ σουλτάνου, ἅμα πεσόντος τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ· διὰ δὲ τοῦτο οὐ μόνον ἀπέφευγεν ἐπὶ τῆς ὥρας ἐκείνης πᾶσαν συνδρομὴν ναυτικὴν πρὸς τὸν σουλτάνον, ἀλλὰ καὶ ἐνδομύχως ἐπεθύμει τήν τε παράτασιν τοῦ πολέμου τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ καὶ τὴν συντήρησιν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων. Ἰδοὺ οἱ λόγοι, δι' οὓς καὶ ἐβράδυνε σχετικῶς ὁ Μαχμοὺτ καὶ ὀλίγον ὡς πρὸς τὴν ἐπικειμένην ἀνάγκην ἐκίνησε στόλον κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἐξ ἐναντίας ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐσχηματίσθη ἐκ παρώνων ὡσεπιπολὺ καὶ ἐν μέρει ἐκ μυοπαρώνων (γολετοβρικῶν) καὶ ἡμιολιῶν (γολετῶν), ὅλων ἑξήκοντα ἐννέα, ὑδραϊκῶν μὲν εἰκοσιδύο ὑπὸ τὸν Ἰάκωβον Ν. Τουμπάζην, πετσιωτικῶν δὲ εἴκοσιν ὑπὸ τὸν Νικόλαον Ῥάφτην καὶ ψαριανῶν εἰκοσιεπτὰ ὑπὸ τὸν Νικολῆν Ἀποστόλη. Προσετίθεντο τοῖς ψαριανοῖς ἐν τῆς Λίμνου καὶ ἐν τῆς Αἴνου ὑπὸ τὴν αὐτὴν σημαίαν. Θεωροῦμεν δὲ ἀξιομνημόνευτον τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐξέπλευσεν οὗτος, διότι ἀπὸ τῆς συμπλοκῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ τουρκικοῦ ἐξήρτητο ἡ κρίσις τοῦ τε Αἰγαίου καὶ ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος. Οὔτε περὶ ἐπαναστάσεως νήσου τινὸς, οὔτε περὶ καταδιώξεως σημαίας ἐμπορικῆς ἢ μεμονωμένων ἐδῶ καὶ ἐκεῖ πλοίων πολεμικῶν, προέκειτο.

Πρὸς τὸν Τουμπάζην ἀκολούθως, ἢ τῇ 26 μαΐου, ἀπέστειλεν ἡ ἀρχὴ τῆς Ὕδρας ἔγγραφον τὸν περὶ τῆς ἀρχηγίας αὐτοῦ διορισμόν. Ὡς δὲ φαίνεται ἐκ τοῦ γράμματος καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ διορισμοῦ τούτου, ἡ ἀρχὴ τῆς Ὕδρας ἐσκόπει κυρίως, ἵνα ἐπιβάλῃ εἰς τοὺς πλοιάρχους τὴν ἀπόλυτον εὐπείθειαν, κλονισθεῖσαν βεβαίως· καὶ, ὡς μὴ ἔχουσα ἄλλο κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἰσχυρὸν μέσον, παρέδιδε τούτους ἐν περιπτώσει ἐναντίᾳ εἰς τὴν δικαιοσύνην τοῦ μέλλοντος «*ὀρθοδόξου βασιλέως*» τῆς Ἑλλάδος. Ἰδοὺ τὸ σπουδαιότατον αὐτὸ ἔγγραφον.

«*Καπετὰν Γιακουμάκη Νικολάου Τουμπάζη.*

»Ἡ κοινὴ βουλὴ τῆς πατρίδος, θέλουσα νὰ διαφυλαχθῇ ἡ καλὴ σύ»στασις καὶ εὐταξία εἰς τὸν στόλον της εἰς τὸν παρόντα πόλεμον, ἀ»πεκατέστησεν ἐσὲ ἀρχηγὸν εἰς τὰ καράβιά της. Ἐσεῖς οἱ καπεταναῖσι »εἶσθε εἰς χρέος νὰ ὑπακούσητε εἰς τὰς διαταγὰς καὶ παραγγελίας τοῦ »εἰρημένου καπετὰν Γιακουμάκη μὲ πᾶσαν προθυμίαν, διὰ νὰ ἀπολαύ»σητε ἐν καιρῷ ὁμοῦ μετὰ τῆς συντροφίας σας παρὰ τοῦ Ὀρθοδόξου »Βασιλέως μας καὶ τῆς ἀγαπητῆς πατρίδος τὸν στέφανον τῆς δόξης »καὶ τιμῆς.

»Ἡ πατρὶς παραγγέλλει ἐσὲ τὸν ἀρχηγὸν, νὰ διαφυλάξητε τὴν ὁ»μόνοιαν καὶ ἀγάπην μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἀρχηγῶν καὶ καπεταναίων, »νὰ συμβουλεύησαι μὲ ὅλους εἰς κάθε σου κίνημα, νὰ ἀγαπᾶτε τοὺς »συντρόφους σας, νὰ ἦσθε πρόθυμοι νὰ κτυπήσητε τὸν ἐχθρὸν, ἂν δο»κιμάσῃ νὰ εὔγῃ ἀπὸ τὰ κάστρα. Ὅστις δὲ ἀπὸ ἐσᾶς πράξῃ τὸ ἐναν»τίον τῆς παραγγελίας ταύτης, ἡμεῖς δὲν θέλομεν κρίνει τὸν τοιοῦτον, »ἀλλὰ θέλει κρίνει αὐτὸν τὸ ὑψηλὸν κριτήριον τοῦ Ὀρθοδόξου Βα.

»σιλέως μας, καὶ θέλει δώσει ἐκεῖ λογαριασμὸν, εἰς ὅσα κακῶς ἐ»φέρθη. Ὁμοίως καὶ σεῖς, γενναῖοι σύντροφοι, νὰ πολεμήσητε μὲ ἀν»δρείαν τὸν ἐχθρὸν τῆς πίστεώς μας, διὰ νὰ λάβητε παρὰ τοῦ μεγάλου »Βασιλέως μας τὸν στέφανον τῆς τιμῆς καὶ δόξης. Ἂν δὲ καί τις ἀπὸ »ἐσᾶς ἐναντιωθῇ, εἰς ὅσα παραγγέλλει ἡ πατρὶς, ἔχει νὰ δώσῃ λόγον »εἰς τὸ ὑψηλὸν κριτήριον τοῦ Βασιλέως μας.

Ὕδρα τῇ 26 μαΐου 1821.

«ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΥΔΡΑΣ».

Ὅταν ἔφθασαν ἔξω τῶν Ψαρῶν αἱ μοῖραι τῆς Ὕδρας καὶ τῶν Πετσῶν, οἱ ἀρχηγοὶ καὶ πλοίαρχοι συνῆλθον σκεψόμενοι περὶ τοῦ καταλλήλου τρόπου τῆς προσβολῆς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὡς θεωρουμένης λίαν προβληματικῆς τῆς ἐκ τοῦ συστάδην ναυμαχίας. Συγκεχώρηται τοῖς ἀδυνάτοις πᾶς τρόπος κατὰ ἐπερχομένου κινδύνου, λόγου προκειμένου περὶ σωτηρίας. Πολλὰ ἐξηγήθησαν, ὡς ἕκαστος εἶχε γνώμης, καὶ διάφοροι προετάθησαν γνῶμαι· ἀλλ' ἡ χρῆσις πυρπολικῶν ἐφάνη ἡ ἁρμοδιωτέρα, περὶ δὲ τῆς κατασκευῆς τοιούτων εὑρέθησαν ἔχοντες γνῶσίν τινα ὁ Γεώργιος Καλαφάτης καὶ Ἰωάννης Πατατοῦκος ἢ Δημολίτσας. Ἦσαν δ' οὗτοι ὁ πρῶτος Ψαριανὸς, καὶ ὁ δεύτερος Ὑπάργιος (Παργιανὸς), πρὸ χρόνων κατοικῶν ἐν τῇ νήσῳ τῶν Ψαρῶν καὶ τὸν διδάσκαλον τῆς πρακτικῆς ναυτικῆς μετερχόμενος. Ἰδοὺ ὅ,τι μέγα ὑπισχνοῦντο ἐν ἐποχῇ τῆς πατρίδος κρισίμῳ ἄνθρωποι, μὴ διακρινόμενοι οὔτε ἐπὶ μεγαλοφυΐᾳ καὶ παιδείᾳ, οὔτε ἐπὶ ἐπιστημονικῇ τινι εἰδικότητι. Ζήτημα ἄλλως ἤθελεν εἶσθαι, ἐὰν ὁ ἑλληνικὸς στόλος κατώρθου τι ἄνευ πυρπολικῶν, ὧν μόνη ἡ θέα ἐνέπνεε τοῖς βαρβάροις τὸν τρόμον, τὴν σύγχισιν καὶ τὴν ἀπελπισίαν. Ἐν τῷ λιμένι τῶν Ψαρῶν ἤρξαντο ἤδη μετασχηματίζεσθαι εἰς πυρπολικὰ δύο πλοῖα τοῦ Καλαφάτου καὶ Γιαννίτσου, ὡς παλαιὰ καὶ ἄχρηστα ὄντα διὰ πόλεμον.

Ἔρεσος (Ἐρισσός).

Ἀντεκπλεύσας εἰς τὸ Ἀρχιπέλαγος ὁ Καρᾶ-Ἀλῆς, ἐπλησίασε τὴν Ἀσίαν, προστατεύσων, ὡς φαίνεται, τὴν τῶν τουρκικῶν στρατῶν ἐπιβίβασιν. Κατόπι τούτου ἐξέπλευσε τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ ἕτερον δίκροτον, διοικούμενον παρά τινος Ὀσμὰν Γκέγκα. Διαδρομαῖς χρώ-

μενον τοῦτο περὶ τὸ ἀκρωτήριον Σίγρι τῇ 23 μαΐου, εἶδε μακρόθεν ὁ ἑλληνικὸς στόλος, καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ προεχώρησε· μὴ δυνηθὲν δὲ αὐτὸ παραλλάξαι τὸ ἀκρωτήριον, ἐνωρμίσθη περὶ τὴν ἑσπέραν ἐν τῷ λιμένι τῆς Ἐρέσου, κειμένῳ ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ μέρους τῆς Λέσβου (Μιτυλήνης). Τότε ἀντήλλαξαν τηλεβολισμούς τινας μετ' αὐτοῦ αἱ νῆες τοῦ Ζάπα καὶ Ἀκλεχοῦ. Τί ἠδύναντο ὅμως νάνοι κατὰ γίγαντος, ἐξερευγομένου σφαίρας πενταπλασίας τὸ μέγεθος, τὰς δὲ τῶν πολεμίων οὐδόλως αἰσθανομένου; Τὰ ἑλληνικὰ οὕτως ἔμενον ἔξω τοῦ λιμένος· τὸ δὲ θέαμα ὡμοίαζε πρὸς ἁλιευτικὰ πλοιάρια περικυκλοῦντα κῆτος μέγα, περιπλανηθὲν εἰς ἀβαθῆ ὕδατα. Ὁ Καρᾶ-Ἀλῆς ὑπῆρχεν ἤδη ἐν τοῖς Μοσχονησίοις.

Συνελθόντων τῇ 24 μαΐου τῶν τε λοιπῶν ναυάρχων καὶ τῶν πλοιάρχων ὅλων ἐν τῇ ναυαρχίδι τοῦ Τουμπάζη, οἱ πλείους ἐγνωμοδότουν τὴν ἐξ ἐφόδου κυρίευσιν τοῦ δικρότου· ἐναντιούμενον δὲ τὸν Τουμπάζην διὰ τὸ λίαν κινδυνῶδες ἐπιχειρήματος τοιούτου, ἐθεώρουν τὸν γέροντα οἱ νέοι ὡς φυγομάχον, καὶ κατὰ πρόσωπον μάλιστα προσέβαλλον ὡς ἄνανδρον. Προτείναντος δὲ τοῦ Νικολάου Κοτσιᾶ τὴν χρῆσιν τῶν παρασκευαζομένων πυρπολικῶν ἐν τῷ λιμένι τῶν Ψαρῶν (α), ὁ Τουμπάζης συνεφώνησε, καὶ ἀμέσως ἀπεστάλησαν ὅ,τε Χ. Γ. Κοτσιᾶς καὶ ὁ Κ. Χ. Κυριάκος διὰ τὴν μεταφορὰν τούτων. Ἀλλ' ἀνυπόμονοι οἱ Ὑδραῖοι, μᾶλλον δὲ ὑποπτεύοντες, μὴ διαφύγῃ τὸ δίκροτον πρὸ τῆς ἐλεύσεως τῶν πυρπολικῶν αὐτῶν, μετεσχημάτισαν προχείρως διὰ τοῦ Πατατούκου, γραμματεύοντος παρὰ τῷ ναυάρχῳ τῶν Ψαρῶν, ἓν ὑδραϊκὸν πλοῖον, τὸ τοῦ Ἰωάννου Θεοδοσίου (Γιάννη Θεοδόση), ὑποσχεθέντων ἐγγράφως αὐτῷ τῶν τε Ὑδραίων, Πετσιωτῶν καὶ Ψαριανῶν τὴν πληρωμὴν τούτου ἐκ τεσσαράκοντα χιλιάδων γροσίων. Ἐπὶ τοῦ πυρπολικοῦ αὐτοῦ διωρίσθη διευθυντὴς ὁ Θεοχάρης, τὸ δὲ πλήρωμα ἐξελέχθη ἐκ τῶν τολμηροτέρων ἀνδρῶν τοῦ στόλου, ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Δημήτριος Παπανικολῆς. Μετὰ τούτων ἐπέβη ὡς ὁδηγὸς καὶ ὁ Πατατοῦκος. Ἀλλὰ τὸ πυρπολικὸν, διευθυνθὲν κατὰ τοῦ δικρότου τῇ ἑσπέρᾳ, ἀπέτυχε. Πρωτόπειροι οἱ πυρπόλοι, ἤναψαν αὐτὸ μακρὰν τοῦ δικρότου, ἀφανισθὲν οὕτως ἄνευ ἀποτελέσματος.

Τῇ ἐπιούσῃ παρεσκευάσθη ἕτερον πυρπολικὸν, τὸ Λίμνιον πλοῖον, καὶ ἐκ τῶν Ψαρῶν ἔφθασε τὸ τοῦ Καλαφάτου· ἀμφότερα δὲ, συνεπιβοηθούμενα ὑπὸ τῶν ἁρμοδιωτέρων πλοίων τοῦ στόλου, ὡδηγήθη-

σαν κατὰ τοῦ δικρότου. Καὶ ἐκ μὲν τῶν πλοίων τὰ μᾶλλον πλησιάσαντα ἐτηλεβόλουν αὐτὸ λόγῳ περισπασμοῦ· ἐκ δὲ τῶν πυρπολικῶν τὸ μὲν τοῦ Καλαφάτου ἐβυθίσθη παρὰ τοῦ δικρότου, διότι δρύϊνον ὂν καὶ μᾶλλον ἀτεχνῶς παρεσκευασμένον, οὐκ ἐφλέχθη εὐθύς· τὸ δ' ἕτερον, διοικούμενον παρὰ τοῦ Παπανικολῆ, πλοιάρχου Ψαριανοῦ, ἐπλησίαζεν ἐπὶ τῆς πρώρας τοῦ δικρότου. Βοηθὸν γενναῖον εἶχεν ὁ Παπανικολῆς τὸν ἐκ Λαγκαδίων τῆς Γόρτυνος Ἰωάννην Θεοφιλόπουλον, αὐτὸς μὲν φέρων τὸ ἔναυσμα, ἐκεῖνος δὲ διοικῶν τὸ πηδάλιον.

Ἐξέμει ἤδη τὸ δίκροτον πληθὺν σφαιρῶν πανταχόθεν, καὶ συγχρόνως ὁ τοπάρχης τῆς Λέσβου Κουλακσίζης κατεπυροβόλει ἔξωθεν τοὺς ἐν τῷ πυρπολικῷ. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν τὸ δίκροτον ἀπεμάκρυνε τοῦτο διὰ παντὸς τρόπου· ἀλλ', ἀνέμου δεξιοῦ πνεύσαντος, ὠθήθη αὐτό, ὡς ἀβλαβῆ ἔτι ἔχον τὰ ἱστία, καὶ προσαφθὲν πλέον ἐπὶ τῆς πρώρας, μετέδωκεν εὐθὺς τῷ δικρότῳ τὰς φλόγας. Ἐγένετο δ' ἤδη καταπληκτικώτατον τὸ θέαμα. Κολοσσιαία στήλη φλογὸς, μεμιγμένη μετὰ καπνοῦ πυκνοτάτου καὶ μελανωτάτου, ἤνωσε τὴν θάλασσαν μετὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ αὐτομάτως τὰ τηλεβόλα τοῦ δικρότου κενούμενα τὰ μὲν κατόπι τῶν δὲ, ὡς ἄλλος ἤγγελλον μακρὰν βαρύηχος κώδων τὸν θάνατον τοῦ γίγαντος τούτου. Σύγχρονοι δὲ γοερώταται καὶ ταραχωδέσταται κραυγαὶ χιλίων ὡς ἐγγιστα ἀνδρῶν, παλαιόντων ἀναμιξ καὶ ἐναγωνίως πρὸς τὰ δύο ἀνθρωπόλεθρα στοιχεῖα τῶν φλογῶν καὶ τῶν ὑδάτων, ἠκούοντο ὡς τελοῦσαι οἱονεὶ τὰ ἐπικήδεια τοῦ γίγαντος. Τέλος δὲ πάντων ἡ βαρύδουπος ἐπελθοῦσα ἔκρηξις τῆς πυριταποθήκης διεμέλισε τὸν γίγαντα, καὶ πλεῖστα μὲν αὐτοῦ μέλη καὶ τηλεβόλα ἐξεσφενδόνισεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, τὸν δ' ὅλον ἐνεταφίασεν ὑπὸ τὰ ὕδατα.

Οὕτως ἐξηφανίσθη τὸ πολέμιον τοῦτο δίκροτον ἐντὸς τριῶν τετάρτων τῆς ὥρας· οἱ δ' ἐν αὐτῷ περὶ τοὺς χιλίους ναῦται καὶ στρατιῶται, οἱ μὲν ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς, οἱ δὲ ἐπνίγησαν, καὶ ὀλίγιστοι διὰ τοῦ κολύμβου ἢ διὰ τῶν λεμβῶν διεσώθησαν. Ἐκ τούτων πολλοὺς τῶν Χριστιανῶν ναυτῶν παρέλαβον αἱ ἑλληνικαὶ λέμβοι. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀπέκρυψαν ἀπὸ τοῦ σουλτάνου, τοῦ ὀργίλου Μαχμοὺτ, οἱ Τοῦρκοι εἰπόντες, ὅτι τὸ δίκροτον ἐναυάγησε.

Διὰ τοιαύτης ἐστεφανώθη ἐπιτυχίας ἡ πρώτη αὕτη ἀπόπειρα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, καὶ τῆς μεγαλητέρας ἀξιοῦνται ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης οἱ πρῶτοι προτείναντες καὶ οἱ πρῶτοι ἐφαρμόσαντες τῶν πυρ-

πολικῶν τὴν χρῆσιν (α). Ὑλικῶς μὲν ὑπῆρξε μικρὰ ἡ ἐπιτυχία, ὡς ἑνὸς μόνου ἐξολοθρευθέντος πλοίου τῆς γραμμῆς· ἠθικῶς δὲ ἐκαρποφόρησεν ἀποτελέσματα μεγάλα καὶ γενικά, καθόσον ἐνέπνευσε τοῖς μὲν βαρβάροις φόβους δεινοὺς, τοῖς δ' Ἕλλησι θάρρος καὶ ἐλπίδας βασιμωτέρας ἐν τῷ μέλλοντι. Ἀπὸ τοῦδε οἱ πρῶτοι εἶδον τρωτὴν καὶ τὴν θαλασσίαν δύναμιν ἑαυτῶν, ἐν ᾧ ἐπαίροντο πρότερον ἐπὶ τῷ μεγέθει καὶ τῷ βαρυτάτῳ ὁπλισμῷ ταύτης· ἀπὸ τοῦδε οἱ δεύτεροι ἐθεώρησαν ἑαυτοὺς ἁρμοδίους κατὰ τῶν Τούρκων ναυμάχους, ἐν ᾧ ἀπηλπίζοντο πρότερον, ὑπ' ὄψιν ἔχοντες τὴν τοσαύτην ὑλικὴν ἀνισότητα. Ἐν γένει δὲ, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης τῆς 26 μαΐου ἡ ἐπανάστασις τοῦ Αἰγαίου ἐπαγιοῦτο καὶ ἡ πτῶσις τῶν παραλίων φρουρίων προηγγέλλετο ὁπωσδήποτε. Καὶ ἀληθῶς, ἅμα φανέντος τῇ ἐπιούσῃ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ὁ μὲν ἑλληνικὸς ἱστιοδρόμησε κατ' αὐτοῦ πλήρης θάρρους, ἐκεῖνος δὲ, ἔμφοβος ὡς ἐκ τοῦ συμβάντος τῆς προτεραίας καὶ ὡς πυρπολικὰ «*ἀτὲς γκεμισί*» ὑπολαμβάνων ὅλα τὰ ἑλληνικὰ, κατέφυγεν ὀπισθοδρομήσας ὑπὸ τὰ τείχη τοῦ Ἑλλησπόντου· ἔτυχε δὲ οὐρίου καὶ σφοδροτάτου νοτίου ἀνέμου.

Λόγους πρὸς τοῦτο εἶχε καὶ ἄλλους ὁ Καρᾶ-Ἀλῆς, διότι παρὰ τοῖς Τούρκοις ἰδίως ἡ κατὰ θάλασσαν ζημία, ἔστω καὶ μικρὰ, ἐλογίζετο πολλῷ βαρυτέρα τῆς γηΐνης. Ὡς παμπληθεῖς καὶ ὅλων εὐποροῦντες τῶν μέσων, ἀνεπλήρουν οὗτοι εὐκόλως πᾶσαν κατὰ γῆν ζημίαν, καὶ ὅσῳ ἂν συνέβαινεν αὕτη ἐπαισθητή· κατὰ θάλασσαν ὅμως, εἰ καὶ μεγαλητέραν γεωγραφικῶς εἶχον τὴν ἀνάγκην, κατώτατοι ἦσαν ὡς πρὸς τὴν ναυτικὴν ἱκανότητα καὶ ἁρμοδιότητα. Διὰ τοῦτο πᾶς στόλαρχος ἢ μοίραρχος Τοῦρκος φοβερὰν ἀνεδέχετο εὐθύνην ἐνώπιον τοῦ σουλτάνου, ὡς ἀπαιτοῦντος σῷον πάντοτε τὸν στόλον αὐτοῦ καὶ ἀπαγορεύοντος πᾶσαν προσβολὴν, μᾶλλον ἐπικίνδυνον ἢ ἀσφαλῆ θεωρουμένην. Ἐντεῦθεν δ' ἰδίους ἐπὶ κεφαλικῇ ποινῇ εἶχε λόγους πᾶς τοιοῦτος, ὅπως ἐκφεύγῃ τὸν καὶ ἐπὶ ἁπλῇ ὑπονοίᾳ προβαλλόμενον κίνδυνον, εἰ μὴ περιεπλέκετο ἄκων. Καὶ, ἂν ὁ τοιοῦτος οὐκ ἀπετόλμα κατὰ στόλου εὐρωπαϊκοῦ ὡς ἀνεπιστήμων καὶ ἄτακτος, πολλῷ ὀλιγώτερον ὁ Καρᾶ-Ἀλῆς ἠδύνατο τολμῆσαι κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἕνεκα τῆς διαφόρου διὰ τῶν πυρπολικῶν παρουσιασθείσης μεθόδου. Ἰδοὺ ἡ αἰτία, δι' ἣν εἰς οὐδεμίαν ἤδη ἦλθε σύγκρουσιν γενικὴν ὁ πολέμιος στόλος.

Κυδωνίαι.

Ἐὰν ἡ ἐν Ἐρέσῳ ἐπιτυχία ἠσφάλισε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὰς ἐπαναστάσας νήσους, ἐξ ἐναντίας διεκινδύνευσε τούς τε Λεσβίους καὶ ἅπαντας τοὺς ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας Ἕλληνας, καίτοι μὴ ἐπαναστάντας. Τρομοκρατία καθαρὰ οὐ μόνον ὡς ἐξουσία, ἀλλὰ καὶ ὡς ὄχλος, οἱ βάρβαροι σύστημα, ὡς εἴπομεν καὶ ἄλλοτε, εἶχον τὴν ἐκδίκησιν κατὰ τῶν ἀθῴων, ὅπου οὐκ ἐφικνεῖτο ἡ μάχαιρα αὐτῶν κατὰ τῶν ἐνόχων. Διὰ τοῦτο οἱ δμόθρησκοι τῶν ἐν τῷ πυρποληθέντι δικρότῳ καταστραφέντων Τούρκων Λέσβιοι ἐζήτησαν αἷμα ἀντὶ αἵματος παρὰ τῶν ἀθῴων Χριστιανῶν τῆς νήσου, καὶ μέγα μέρος τούτως ἀνιλεῶς ἔσφαξαν, ἐξηνδραπόδισαν καὶ διήρπασαν.

Ὑπὸ τὴν αὐτὴν τότε ὑπέκυψαν συμφορὰν καὶ οἱ ἐπίσης ἀθῷοι Κυδωνιεῖς, ὡς ὑποβλεπόμενοι πάντοτε, καθὼς καὶ οἱ Σμυρναῖοι, δι' οὓς περὶ αὐτῶν εἴπομεν λόγους. Οἱ φανατικώτεροι μάλιστα καὶ χονδροειδέστεροι τῶν Τούρκων ἀσεβοῦντας ἐνόμιζον ἑαυτοὺς ἐὰν προέφερον τὸ ὄνομα τόπου, κατοικουμένου ὁλοκλήρως ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, ἄνευ τοῦ ἀπομοτικοῦ ἄπαγε! *(στάϊφουρλα!)* Κατὰ τὴν δοξασίαν δὲ ταύτην ἀπηγόρευτο τῷ σουλτάνῳ, ὅπως πατῇ ἐπὶ τοῦ χώματος πόλεως, μὴ ἁλωθείσης διὰ τοῦ ξίφους· καὶ, ὁσάκις ἀπήρχετο οὗτος προσευζόμενος ἐν τῷ τεμένει τοῦ Γαλατᾶ, λεγομένῳ Ἀράπ-τσαμισί, ἡ πρὸς αὐτὸ φέρουσα ὁδὸς ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἀλλοδαποῦ χώματος, ὡς μὴ ἁλωθέντος τοῦ Γαλατᾶ, ἀλλὰ παραδοθέντος. Ὑπαγομένη ἄρα ὑπὸ τὴν κατηγορίαν τῶν τοιούτων ἀποτροπαίων καὶ βεβήλων πόλεων καὶ ἡ τῶν Κυδωνιῶν, διότι κατῳκεῖτο ὑπὸ μόνων Ἑλλήνων πληθυσμοῦ τριακοντακισχιλίων περίπου, ἔμελλεν, ἵνα καταστραφῇ, ἅμα παρουσιασθείσης τῆς πρώτης προφάσεως. Ἀδιάφορον, ἂν οὐδεμίαν ποτὲ ἔδιδεν ἀφορμὴν ὑπονοίας κἂν οἱασδήποτε περὶ διαταραχῆς. Ὡς προγεγραμμένη ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν Τούρκων, εἵπετο, ὅπως τιμωρηθῇ ὡς ἑλληνικὴ, καὶ διαρπαγῇ ὡς πλουσία.

Αἱ Κυδωνίαι (Ἀϊβαλὶ τουρκιστὶ) ἐθεμελιώθησαν παρὰ τὸν Ἀδραμυτικὸν κόλπον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΗ' ἑκατονταετηρίδος παρὰ πρώτου τοῦ Ἕλληνος Οἰκονόμου. Ἐξαισία ἐγένετο ἡ πρόοδος τῆς πόλεως ταύτης, οὐ μόνον διότι ἀνέπτυξε τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐλαίας, πολλὴν φιλεργίαν καὶ ἐμπορίαν, ἀλλὰ καὶ διότι οὐδόλως κατῴκουν ἐν αὐτῇ βάρβαροι· ἑπομένως δὲ πᾶς Ἕλλην εὗρισκεν ἐκεῖ καὶ ἄγεσιν ἀπὸ τῆς τουρκικῆς μάστιγος, καὶ ἡσυχίαν συ-

νειδήσεως, καὶ βέβαιον πόρον βίου διὰ τῆς φιλοπονίας. Ὡς τοιαύτη δὲ, ἡ μικρὰ αὕτη πόλις καὶ ηὐξήθη ταχέως καὶ προήχθη ἠθικῶς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μόνη ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ διεφιλονείκει μετὰ τῆς μεγαλητέρας καὶ ἐμπορικωτέρας πόλεως τῆς Σμύρνης τὰ πρωτεῖα ὡς πρὸς τὰ μουσοτρόφα ἱδρύματα. Ἐὰν οὕτως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς δουλείας ἐν μὲν τῷ Αἰγαίῳ ἡ Πάτμος πρῶτον καὶ ἡ Χίος ἔπειτα, ἐν δὲ τῇ Στερεᾷ ὁ Ἄθως ἐν μέρει καὶ τὰ Ἰωάννινα ἐν γένει, ἐν δὲ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἡ Βυθία, καὶ ἐν τῇ Δακίᾳ τὸ Βουκουρέστιον καὶ Ἰάσιον, διεκρίθησαν αἱ ὑπέρτεραι ἑστίαι τῆς διανοητικῆς τροφῆς καὶ μορφώσεως τῶν Ἑλλήνων· οὐχ ἧττον καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ αἱ Κυδωνίαι καὶ ἡ Σμύρνη τιμῶνται, ὡς ὁ μόνος καὶ ἐπίσης γενικὸς πυρὴν τῆς ἠθικῆς ἀναπλάσεως ταῦ Ἑλληνικοῦ, καὶ ἀϊδίου ἀξιοῦνται τῆς εὐγνωμοσύνης τούτου.

Αὐτὰς ἡ τουρκικὴ βαρβαρότης τὰς Κυδωνίας κατέστησε θέατρον συμφορῶν ἀνηκούστων καὶ μετέβαλεν εἰς σωρὸν ἐρειπίων, ἐκδικουμένη τὸν ἑλληνισμὸν καὶ ὀφθαλμιῶσα τὰ πλούτη τούτων. Καὶ κατὰ πρῶτον, ἅμα κινηθέντων τῶν Ψαρῶν, τετρακισχίλιοι τῶν βαρβάρων ἐσκήνωσαν ἔξωθεν αὐτῆς τῆς πόλεως λόγῳ ἀσφαλείας δῆθεν. Τὸ προληπτικὸν τοῦτο μέτρον τῆς ἐν Περγάμῳ τουρκικῆς ἀρχῆς, εἰς ἣν ὑπήγοντο διοικητικῶς αἱ Κυδωνίαι, προοιώνισε τὴν προσεχῆ αὐτῶν τύχην. Τίς ἄλλως, καὶ μωρότατος ὤν, ὑπενόει ποτὲ ὡς δυνατὴν τὴν ἐπανάστασιν πόλεως ἀσιατικῆς, καὶ ταύτης ἀνοχύρου, ἀνεφοδιάστου καὶ ἀπειροπολέμου ἀπέναντι μυριάδων Τούρκων; Τίνες δὲ ἄλλοι ἔξωθεν, ἢ αὐτοὶ οἱ ὡς φρουροὶ πεμφθέντες βάρβαροι ἐδείχθησαν λύκοι ὠρυόμενοι, ἵνα πίωσι τὸ αἷμα καὶ ἁρπάξωσι τὴν περιουσίαν τῶν Κυδωνίων;

Οὗτοι κατ' ἀρχὰς μὲν ἠνόχλουν βαρέως αὐτοὺς, ἵνα προκαλέσωσιν ἀφορμήν τινα· ἔπειτα δὲ παρεισήρχοντο πολλοὶ, μένοντες ἐν τῇ πόλει, ὅπως διατεθῶσι κάλλιον ἐν πάσῃ διαρπαγῇ περιστάσει. Οἱ Κυδώνιοι ἔβλεπον ἑαυτοὺς τὸ ἔρμαιον ἢ οὕτως ἢ ἄλλως· καὶ πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κακοῦ τούτου ὁ προϊστάμενος αὐτῶν Χατσῆ Ἀθανάσιος, ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ σύννους, ἀπελθὼν εἰς Πέργαμον, ἐξητήσατο τὴν ἀνάκλησιν τοῦ στρατοῦ οὐ μόνον ὡς περιττοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκτρεπομένου εἰς ἀτοπήματα. Μάταια ὅλα.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος περιέπλεε τότε μεταξὺ Λέσβου καὶ Λευκῶν (Μοσχονησίων), καὶ πλησιέστεραν παρετήρει τὰ διάφορα παράλια πρὸς ἀπόκρουσιν ἐνδεχομένων στρατιωτικῶν ἐπιβιβάσεων. Ἐν τῶν πλοίων

ἀνήγγειλεν ἤδη τὸν μέγαν κατὰ τῶν Κυδωνίων καὶ τῶν Μοσχονησιωτῶν ἐπικείμενον κίνδυνον, καὶ τῇ 2 Ἰουνίου εἰσέπλευσεν ὁ στόλος εἰς τὰς Λεύκας ἔμπροσθεν τῶν Κυδωνιῶν. Ἐκ τῶν νησιδίων τῶν Λευκῶν κατῳκεῖτο ἓν ὑπὸ Ἑλλήνων, ἑνὸς μόνου ὑπάρχοντος ἀγᾶ Τούρκου. Ἀνήσυχοι, καὶ δικαίως, οἱ κάτοικοι αὐτοῦ ὡς ἐκ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ σκοποῦ τῶν ἐν ταῖς Κυδωνίαις βαρβάρων, ἀπέπεμψαν τὸν ἀγᾶν ἐμψυχωθέντες ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ στόλου, καὶ κατέλαβον τὴν πρὸς τὴν ξηρὰν γέφυραν, λεγομένην Κλειδί, ὅπως φυλαχθῶσι κατὰ παντὸς ἐνδεχομένου. Τότε ὁ Χατσῆ Ἀθανάσιος ἐξητήσατο, καὶ ὁ στόλος ἦρεν ἄγκυραν, ἵνα μὴ περιπέσῃ ἡ πόλις εἰς τὴν ἐκδίκησιν τῶν βαρβάρων.

Ἀλλὰ, μετὰ παρέλευσιν τριῶν μόλις ὡρῶν, οἱ Κυδώνιοι ἐξαγριωθέντας βλέποντες αὐτοὺς καὶ ἑτοίμους πρὸς ἐπίθεσιν, ἀπέστειλαν (3 Ἰουνίου) τὸν διδάσκαλον Βενιαμὶν Λέσβιον πρὸς τὸν ναύαρχον Τουμπάζην παρακαλοῦντες, ὅπως προφθάσῃ ἐν τῇ παραλίᾳ τὰς λέμβους καὶ σώσῃ τὸν λαὸν κινδυνεύοντα. Αἱ λέμβοι, ὧν τινες ἔνοπλοι ὑπῆρχον, ἐπλησίασαν εὐθύς· οἱ Κυδώνιοι ἤρξαντο φέρειν εἰς τὴν ἀκτὴν τὰ ἀδύνατα μέλη αὐτῶν· οἱ Τοῦρκοι κωλύουσι· κατὰ τούτων τηλεβολοῦσιν αἱ λέμβοι, καὶ ἀμέσως ἡ πόλις ἀνάστατος γίνεται διὰ τῆς σφαγῆς καὶ τῆς αἰχμαλωσίας, διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τῆς λεηλασίας. Οἱ ἀγριώτεροι ἀλαλαγμοὶ τῶν βαρβάρων, αἱ ὀλολυγαὶ καὶ οἱ κοπετοὶ τῶν γυναικοπαίδων, αἱ φλόγες καὶ τῶν ὅπλων οἱ κρότοι μετέφερον τὴν φρίκην τῆς σκηνῆς ταύτης καὶ πέραν τῆς πόλεως. Ἡ πυρκαϊὰ, ἅμα τεθεῖσα, ηὐξήθη κολοσσιαία ἕνεκα τῶν πολλῶν ἐλαιουργείων καὶ ἐλαιοπωλείων· οἱ ναοὶ, ἡ σχολὴ, ἡ βιβλιοθήκη καὶ πάντα τὰ καταστήματα κατέπεσον ὁλόκαυστα· πατέρες, σύζυγοι, τέκνα, περιέτρεχον ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο μέρος τρομώδη καὶ ἀμηχανοῦντα, ὅπως διεκφύγωσι τὴν σφαγήν· μητέρες δὲ μετὰ τέκνων καὶ ἄνευ τέκνων, τέκνα μετὰ μητέρων καὶ ἄνευ μητέρων, καὶ σύζυγοι ἄνευ ἀνδρῶν, ἠρπάγησαν αἰχμάλωτοι, καὶ τὸ ὅλον τοῦ ἰδίως ὡραίου φύλλου ἐγένετο θῦμα τῆς βίας. Ἐπὶ τέλους, τῶν βαρβάρων ἐπιδοθέντων εἰς τὴν διαρπαγὴν τοῦ πλούτου τῆς πόλεως, ἡ παραλία κατεκαλύφθη ὑπὸ μεγάλου σωροῦ ἀνδρῶν καὶ γυναικοπαίδων, βοώντων καὶ ἐπικαλουμένων μόνην τὴν σωτηρίαν τῆς ζωῆς αὐτῶν· ἔσωσαν δ', ὅσους ἠδυνήθησαν, αἱ λέμβοι τοῦ στόλου καὶ τὰ πλοιάρια τῶν Λευκῶν. Τὸ τραγικώτατον αὐτὸ δράμα διήρκεσεν ἐπὶ πέντε περίπου ὥρας.

Οὕτω κατεστράφη τῇ 3 Ἰουνίου, ἡμέρᾳ παρασκευῇ, ἡ πόλις τῶν

Κυδωνιῶν, σφαγεῖσα καὶ αἰχμαλωτισθεῖσα κατὰ τὸ ἓν τρίτον, λεηλατηθεῖσα κατὰ τὸ ὅλον καὶ ἀποτεφρωθεῖσα κατὰ κράτος. Οὕτω κατεκλύσθη ὑπὸ τῆς βαρβάρου καταιγίδος ἡ βιομήχανος αὕτη πόλις, ἡ πόλις τῶν γραμμάτων, ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐν τῇ Ἀσίᾳ πόλις τῶν Κυδωνιῶν. Γυναῖκες, νεάνιδες καὶ παῖδες ἐδημοπρατήθησαν ὡς κτήνη ἐν ταῖς ἀγοραῖς τῆς Ἀσίας, κατεκλείσθησαν ἐν ταῖς γυναικωνίτισι, καὶ θύματα ἐγένοντο τῆς βδελυρίας τῶν βαρβάρων ἀπὸ τοῦ ἰδιώτου μέχρι τοῦ μεγιστάνου. Ἀντὶ δέκα καὶ πέντε γροσίων ἐπωλήθη μήτηρ, τὸ βρέφος αὐτῆς ἐν ταῖς ἀγκάλαις φέρουσα, τὸ βρέφος θηλάζον ἀντὶ γάλακτος τὸν ἰὸν τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τῆς ὀδύνης.

Οἱ διασωθέντες τῶν Κυδωνίων μετηνέχθησαν πρῶτον εἰς Ψαρὰ, καὶ διεσκορπίσθησαν ἔπειτα εἴς τε τὰς ἄλλας τοῦ Αἰγαίου νήσους καὶ τὴν Πελοπόννησον. Ἐν τῇ αὐτῇ καὶ οἱ Μοσχονησιῶται εὑρέθησαν ἀνάγκῃ, ἐγκαταλείψαντες τὴν πατρίδα αὐτῶν, καθὼς καὶ πλεῖστοι ἄλλοι τῶν ἐν τοῖς ἐνδοτέροις τῆς Ἀσίας Ἑλλήνων, ὑπὸ φόβου πανικοῦ κυριευθέντες διά τε τὴν συμφορὰν τῶν Κυδωνιῶν καὶ τὸ ὅλως ἀχαλίνωτον τῶν βαρβάρων. Ἀλλ' ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, πάσης συμπαθείας ἀξίᾳ, ὁπόσῳ ἐκηλίδωσαν ἑαυτοὺς Ψαριανοί τινες διὰ διαγωγῆς σκληρᾶς καὶ κατὰ πάντα λόγον ἀπανθρώπου! Ἔκτοτε οἵ,τε Κυδώνιοι καὶ Μοσχονησιῶται ὑπηρέτησαν ἐπὶ ὅλου τοῦ ἀγῶνος, οἱ μὲν κατὰ θάλασσαν ἐν τῷ στόλῳ, οἱ δὲ κατὰ γῆν ἐν τοῖς στρατοπέδοις, διὰ παντὸς ζήλου, γενναιότητος καὶ καρτερίας. Ἀληθῶς οὐδεμία ἐπὶ τῆς ἐννεαετοῦς διαρκείας τῆς ἐπαναστάσεως ἑλληνικὴ πόλις κατά τε τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεὰν ἐκτὸς καταστροφῆς ἔμεινεν (α), ὡς καὶ κατὰ θάλασσαν ἡ τῆς Χίου καὶ τῶν Ψαρῶν· ἀλλὰ πρώτη πασῶν ὑπέστη τοιαύτην ἡ τῶν Κυδωνιῶν, εἰ καὶ μὴ ὑπήγετο ἐν τῇ κατηγορίᾳ τῶν ἐπαναστάντων τόπων.

Μετὰ τὰ συμβάντα ταῦτα τὰ πλοῖα τῆς Ὕδρας καὶ τῶν Πετσῶν, διευθυνθέντα τῇ 7 Ἰουνίου εἰς Τένεδον, ἐπανέπλευσαν ἐκεῖθεν τῇ 12 εἰς τὰ ἴδια, νικηφόρα μὲν διὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ πολεμίου στόλου, πενθηφόρα δὲ ἠθικῶς διὰ τὸ δυστύχημα τῶν Κυδωνίων. Τότε δὲ αἱ τῆς Λέσβου, Χίου καὶ ἄλλων παρὰ τῷ Ἑλλησπόντῳ νήσων τουρκικαὶ ἀρχαὶ, περίφοβοι οὖσαι οὐ μόνον ὡς ἐκ τῆς ἀποτυχίας τοῦ σουλτανικοῦ στόλου, ἀλλὰ καὶ δι' ἣν ὑπώπτευον ἀντεκδίκησιν ὡς ἐκ τῶν συμβάντων ἐν Κυδωνίαις, ὑπεσχέθησαν καὶ ἐτέλουν τοῖς Ψαριανοῖς φόρον τακτὸν, ὅπως μένωσιν ἀνενόχλητοι (β).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

(Συνέχεια τῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος (α).

ΑΕΒΑΔΕΙΑ.

Μετὰ τὴν μάχην τῆς Γραβιᾶς συνεκεντρώθησαν ἐν τῷ χωρίῳ Χλωμῷ μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως ὁ Πανουριᾶς, Δυοβουνιώτης καὶ τὰ ὑπὸ τὸν Κωσμᾶν Σουλιώτην καὶ Κατσικογιάννην ἀποσπάσματα. Ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης, πέμψας ἐκ τῆς Γραβιᾶς τὸν Χρῆστον Παλάσκαν, ἐζήτησε τὴν ὑποταγὴν τοῦ τόπου, πολλὰ ἀπειλῶν καὶ μεγάλα αὐτοῖς ὑπισχνούμενος. Ἀπεκρίθησαν οὗτοι, ὅτι ὁ πόλεμος μόλις ἤρξατο, καὶ ἀντηπείλησαν μάλιστα δείξαντες εἰς αὐτὸν τὴν ὁδὸν τῆς Ἀμφίσσης. »«Ἂν τοῦ βαστάῃ τοῦ πασσᾶ, εἶπον πρὸς τὸν ἀπεσταλμένον, ἂς »πάγῃ ς᾽ τὰ Σάλωνα».

Τοιαύτην λαβὼν τὴν ἀπάντησιν ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης, ἐκίνησεν ὑπὲρ τοὺς τρισχιλίους κατὰ τῶν Βλαχοχωρίων πρὸς τὸ μέρος τῆς Γκιώνας, ὅπου ἦσαν τὰ γυναικόπαιδα καὶ τὰ ποίμνια τῶν κατοίκων· κινηθεὶς δὲ καὶ ὁ Γούρας προσέβαλεν αὐτοὺς, καθ᾽ ἣν ἐλεηλάτουν στιγμὴν, καὶ εἰς φυγὴν ἔτρεψε, πολλοὺς φονεύσας καὶ τὰ ἁρπαγέντα ποίμνια σώσας. Ἀποτυχὼν οὕτω καὶ στρατιωτικῶς, ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης ἀπέστειλε πρὸς τοὺς χωρικοὺς διαβεβαιῶν: «Δὲν πειράζω σᾶς, ἀλ»λὰ ἔχω νὰ κάμω μόνον μὲ τοὺς ἀρματωλούς». Τότε οἱ προέχοντες τῶν χωρικῶν Οἰκονόμος καὶ Ἀναγνώστης Γκέγκιος ἀπεκρίθησαν πρὸς αὐτόν: «Τὸ ἔχομεν Ῥωμαίϊκο, καὶ μὴ μᾶς φορτώνεσαι». Ἀπελπισθεὶς οὕτω, ὅπως ὑποτάξῃ τὰ Βλαχοχώρια καὶ προχωρήσῃ εἰς τὴν Ἀμφισσαν, ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης ἐπανέκαμψεν εἰς τὸν Ὀποῦντα παρὰ τῷ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾷ, ὅπου μετεβλήθη τὸ πολεμικὸν σχέδιον αὐτῶν, καὶ διάφορα ἐπηκολούθησαν τὰ πράγματα ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι. Παραιτηθέντες πρὸς καιρὸν τῆς πρώτης ἰδέας περὶ τῆς Πελοποννήσου, διότι ἄφινον ὄπισθεν ζῶσαν ἐπανάστασιν, ἀπεφάσισαν,

ὅπως ἐπιπέσωσι κατὰ πρῶτον ἐναντίον τῆς Βοιωτίας, Εὐβοίας καὶ Ἀττικῆς, καὶ καταβάλλοντες τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἐπαρχιῶν τούτων, ἀνοίξωσιν οὕτως ἐλευθέραν τὴν διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ εἴσοδον εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Τὴν μεταβολὴν αὐτὴν διεῖδον ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ἄλλοι τῶν Ἑλλήνων ὁπλαρχηγῶν· καὶ, ἐπειδὴ ἡ πόλις τῆς Λεβαδείας προέκειτο προσβλητέα ἡ πρώτη, αὐτὸς μὲν παρενέβη ἐπὶ κεφαλῆς δισχιλίων περίπου μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Ὀποῦντος, καταλαβὼν τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὴν Δριμύαν καὶ Γραβιὰν θέσιν Καστράκι, ἀπέχουσαν τούτου ὡσεὶ δύο ὥρας· μετ' αὐτοῦ ἦτο καὶ ὁ Δυοβουνιώτης· ἀπεσταλμένος δὲ παρὰ τοῦ Πανουριᾶ καὶ ὁ Ἀθανάσιος Μανίκας μετὰ διακοσίων· συγχρόνως δ' ἀπεφασίσθησαν ὁ Γούρας, Σκαλτσοδῆμος καὶ Σαφάκας, ὅπως ἐπιπέσωσι κατὰ τῆς Ὑπάτης, καὶ ἑλκύσωσιν οὕτω τὴν προσοχὴν τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὰ ὀπίσω. Τὸ σχέδιον αὐτὸ ἐτέθη ἄριστον, καθόσον ἡ ἐνδεχομένη κατοχὴ τῆς Ὑπάτης ἠπείλει σοβαρῶς τὰς Θερμοπύλας, καὶ ἑπομένως ὁ ἐχθρὸς ἠναγκάζετο τότε, ὅπως ἐπανέλθῃ εἰς Δαμίαν, πρὶν ἢ κλεισθῶσιν αὗται. Πρὸς ἐκτέλεσιν τούτου οἱ ῥηθέντες τρεῖς ὁπλαρχηγοὶ συνεκεντρώθησαν ἐν τῷ χωρίῳ Καστανιᾷ, κειμένῳ κατὰ τὴν ὀχυρὰν θέσιν τοῦ Ἀετοῦ, ὑπερκειμένῳ δὲ τῆς Ὑπάτης, ὅπως ἐπιπέσωσι κατ' αὐτῆς ἐκεῖθεν. Ἀλλ' ὁ Κοντογιάννης περιέπαιζε καὶ πάλιν τὰ πράγματα καὶ πᾶσαν μετὰ τούτων συνεννόησιν. Οἱ δ' ἐν Ὑπάτῃ Ἀλβανοί, ἢ προλαμβάνοντες ἢ ἐνθαῤῥυνόμενοι παρ' αὐτοῦ, ἐκστρατεύουσι νυκτὸς περὶ τοὺς χιλίους πεντακοσίους ὑπὸ τὸν Τελεχᾶ Φέζον, καὶ περιζωννύουσι τὸν Σκαλτσᾶν καὶ Γούραν ἀπροσδοκήτως. Εὐτυχῶς ὁ Σαφάκας ἔμενεν ὀλίγῳ ἀπώτερον αὐτῶν ὡς ἐπικουρία, κατὰ τὸ μέρος Μπάθινα. Ἀρξαμένου τοῦ πολέμου, οἱ περὶ τὸν Σκαλτσᾶν ἔφυγον, καὶ οὗτος συναπεκλείσθη τότε ἐν τῷ ὀχυρώματι τοῦ Γούρα μετὰ μόνων δέκα. Ἐξηκολούθησε δὲ ἡ μάχη καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν· οἱ ἐχθροὶ εἰς δύο διῃρημένοι σώματα, ἐπολέμουν καὶ τὸν Γούραν καὶ τὸν Σαφάκαν, προσβάλλοντα ὄπισθεν τούτους· ἐπὶ τέλους τὴν σκηνὴν ταύτην διέλυσεν ἡ νύξ, καθ' ἣν καὶ Γούρας καὶ λοιποὶ ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν, φονευθέντες μὲν δώδεκα, φονεύσαντες δὲ καὶ πληγώσαντες περὶ τοὺς διακοσίους. Ἡ μάχη αὕτη τοῦ Ἀετοῦ ἐτίμησε τὸν Γούραν.

Ὁ Τουρκαλβανὸς Τελεχᾶ Φέζος συγγενικὸς ἦν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Τερατωδῶς μεγαλόσωμος, μεγαλοκέφαλος καὶ χονδρόφωνος ἀνὴρ συνετάσσετο ἄλλοτε ὡς εἷς τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν παρὰ τῷ Βελῇ

πασσᾷ, καὶ ἤδη ὑπηρέτει ἐν τῷ σουλτανικῷ στρατῷ ὑπὸ τὸν Ὀμὲρ Βρυώνην. Ἀλλ' ὅσῳ ἦτο μεγαλοκέφαλος ὑλικῶς, τόσῳ διεκρίνετο στενοκέφαλος διανοητικῶς.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ Πελοπόννησος, εἰ καὶ πολλοὺς εἶχε τοὺς ἐσωτερικοὺς περισπασμούς, ἐβοήθησε κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ συνήργησε πρὸς τὴν ἀναγκαστικωτέραν ἀπασχόλησιν τοῦ Μεχμὲτ πασσᾶ καὶ Ὀμὲρ Βρυώνου ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι. Ἐὰν αὕτη ηὐδοκίμησεν ἐσωτερικῶς κατὰ τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ, καὶ ἀσφαλιζομένην ἐξωτερικῶς εἶδεν ἑαυτὴν κατὰ γῆν μὲν παρὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ὡς κινηθείσης ἤδη, κατὰ θάλασσαν δὲ, ὡς ἀτυχήσαντος τοῦ Καρᾶ-Ἀλῆ· οὐχ ἧττον ὅμως ἠπειλεῖτο δεινῶς παρὰ τοῦ Μεχμὲτ πασσᾶ ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἐπετύγχανεν οὗτος ἐν τῇ Βοιωτίᾳ. Ὑπείκουσα ἄρα τῇ ἀνάγκῃ ταύτῃ καὶ πρόθυμος δεικνυμένη πρὸς τὰς ἀλλεπαλλήλους περὶ βοηθείας αἰτήσεις τῶν ἔξω ὁπλαρχηγῶν καὶ κοινοτήτων, ἀπέστειλε περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου τὸν Ἠλίαν Μαυρομιχάλην καὶ Νικήταν (α) μετὰ τοῦ Νικολάου Δεληγιάννου, κατόπι δὲ αὐτῶν καὶ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην μετὰ τοῦ Σαλαφατίνου. Παρὰ τὴν δύναμιν, ἣν ἔφερον οὗτοι, ἐπεφορτίσθησαν κατὰ τὴν τότε τακτικὴν, ἵνα στρατολογήσωσι καὶ καθ' ὁδὸν, ὅσους ἠδύναντο. Συνεπείᾳ δὲ τούτου ὁ Ἠλίας, φθάσας εἰς Κριεκοῦκι, ἔγραψε καὶ πρὸς τοὺς Ἀθηναίους περὶ ἀποστολῆς στρατιωτῶν· ἐκεῖνοι δὲ, ὡς ἔχοντες πραγματικῶς ἐσωτερικὴν ἀνάγκην, περιωρίσθησαν πλέξαντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ νέου Λάκωνος στεφάνους ἐγκωμίων, καὶ αὐτὴν εἰσέτι ὑποσχεθέντες τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἀνδριάντος τούτου ἐν τῇ πόλει τοῦ Περικλέους (β).

Ἐὰν ἀπέτυχεν ἐκ νέου ἡ κατοχὴ τῆς Ὑπάτης, ὁ ἐν τῷ Καστράκι στρατοπεδευόμενος Ὀδυσσεὺς βεβαίαν ἐξ ἐναντίας ἐθεώρει τὴν νίκην. Κινηθέντος κατ' αὐτοῦ τοῦ Ὀμὲρ πασσᾶ, μόνος περιήρχετο ἐγκαρδιόνων τοὺς στρατιώτας καὶ μόνος διένειμε τὰς πυριτιδοβολὰς τούτοις. Ἀλλὰ, μόλις τῆς προσβολῆς τῶν ἐχθρῶν ἀρξαμένης, οἱ ἀποσπασματάρχαι Μανίκας καὶ Ἰωάννης Τσικνιᾶς λειποτακτοῦσι, παραδειγματίζονται δὲ αὐτοὺς οἱ λοιποὶ, καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐγκαταλειφθεὶς μετ' ὀλίγων ἀποσύρεται εἰς τὴν Τιθωρέαν (Βελίτσαν). Τότε τὸ ἱππικὸν τῶν ἐχθρῶν, χυθὲν ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ Ἐβένου (Τουρκοχωρίου κοινῶς καὶ τουρκιστὶ Ἐσὲδ), κατέκοψε σποράδην ὑπὲρ τοὺς εἰκοσιπέντε τῶν Ἑλλήνων, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀποσπασματάρχην Κοντούλιαν Ἀεβαδειέα. Ὁ Δυοβουνιώτης καὶ Μανίκας ἀνέβησαν εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ

Παρνασσοῦ χωρίον Ἀγόργιαννην· ὁ δὲ Σκαλτσᾶς καὶ Σαφάκας ἔμενον εἰς τὸ Μακρυκάμπι.

Μετὰ δὲ τὰ συμβάντα ταῦτα τῆς τε Ὑπάτης καὶ τοῦ Καστρακίου, ὁ Μαχμὲτ πασσᾶς καὶ Ὀμὲρ Βρυώνης, οὐδένα ἔχοντες πλέον ἀντιπερισπασμὸν ὄπισθεν καὶ πλαγίως, προεχώρησαν εἰς τὰ πρόσω καὶ ἐν τῷ Ἑβένῳ ἐστρατοπέδευσαν. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἀδύνατος ἦτο ἤδη πρὸς πᾶσαν ἐπίθεσιν κατ' αὐτῶν, ἐνισχυομένων μάλιστα καὶ διὰ τηλεβόλων. Ἐκυρίευον ὅμως ἀμοιβαῖοι οἱ φόβοι. Οἱ πασσάδες γνωρίζοντες πλέον τὴν κίνησιν τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς καὶ τελευταῖον μανθάνοντες ἐξερχομένην πελοποννησιακὴν βοήθειαν, ἐφρόνησαν, ὅτι οὐδετερόνοντες τὸν Ὀδυσσέα, εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον ὑπέτασσον τὸν τόπον. Ἐν γένει δὲ βιαζόμενοι, ὅπως κλείσωσι τὸν πολεμικὸν λογαριασμὸν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀφ' οὗ ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς ἠτύχησεν ἀποκλεισθεὶς ἐν τῇ Τριπόλει, ἀπέστειλαν πρὸς τὸν Ὀδυσσέα ἀπὸ κοινοῦ Χατσῆ Μαχμοὺτ ἀγᾶν τινα, Κρητικὸν, πρώην βοεβόνδαν Λεβαδείας, ὑπισχνούμενοι λήθην μὲν τῶν παρελθόντων, ἀξιώσεις δὲ μεγάλας καὶ ἀμοιβὰς, εἰ ἐφιλιοῦτο μετ' αὐτῶν καὶ ἐνήργει εἰλικρινῶς διὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν κατοίκων. Ἐν ταύτῃ τῇ ὥρᾳ ὁ Ὀδυσσεὺς δύο τινὰ ἐπεδίωκε, πρῶτον τὸ κέρδος καιροῦ τινος, ἕως ἂν φθάσῃ ἡ βοήθεια τῶν Πελοποννησίων, καὶ δεύτερον τὴν ἀναστολὴν τῆς περαιτέρω κινήσεως τῶν ἐχθρῶν, ὅπως οἱ πεδινοὶ παραμερίσωσι τὰς οἰκογενείας αὐτῶν καὶ τὰ ποίμνια. Ὠφελούμενος λοιπὸν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ὑπεκρίθη ἐπιτηδείως, ἐζήτησεν ὡς ὅρον ἵνα μὴ προχωρήσωσιν οἱ πασσάδες καὶ ἐξαγριώσωσιν οὕτω τὸν κόσμον, καὶ ὑπεσχέθη, ὅτι συνομιλήσει μετὰ τῶν γερόντων τοῦ τόπου, ἵνα πείσῃ αὐτοὺς πρὸς τὴν ὑποταγήν (α).

Ματαίως οἱ Τοῦρκοι περιέμενον ἐπὶ ἡμέρας τινὰς ἀποτέλεσμά τι· καὶ διὰ τοῦτο κινήσαντες τῇ 9 Ἰουνίου κατὰ τῆς Λεβαδείας, προσεκάλεσαν εἰς ὑποταγὴν τοὺς κατοίκους αὐτῆς ἐπὶ ἀμνηστείᾳ καὶ πλήρει ἀσφαλείᾳ ζωῆς, τιμῆς καὶ ἰδιοκτησίας, ἀποστείλαντες τὸν αὐτὸν Χατσῆ Μαχμοὺτ ἀγᾶν βοεβόνδαν. Οἱ Λεβαδειεῖς οὐδεμίαν ἐδέχθησαν ὁμιλίαν μετ' αὐτοῦ, εἰδοποιήσαντες μόνον, ὅτι ἔχουσι πόλεμον· ἐξελθόντες μάλιστα προσέβαλον τοῦτον καὶ τοὺς πεντακοσίους αὐτοῦ ἱππεῖς, ὅτε ἐφόνευσάν τινας καὶ ἐφονεύθησαν ὀλίγοι. Οὔτε τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ ἀπερίφρακτον τῆς πόλεως ἔβλεπον, οὔτε περὶ τῶν συνεπειῶν τῆς προσβολῆς κατὰ πόλεως πληθούσης γυναικοπαίδων ἐσκέπτοντο.

Ἐστηρίζοντο μεγάλως ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Ὀδυσσέως, εἰσελθόντος τότε εἰς τὴν πόλιν, καὶ λίαν παρήγορον εἶχον ἐλπίδα περὶ τῆς πελοποννησιακῆς βοηθείας. Ὁ Ὀδυσσεὺς προέτρεψεν αὐτοὺς, ὅπως ἀποσύρωσιν εὐθὺς ὅλα τὰ γυναικόπαιδα τὴν νύκτα· οὐκ εἰσηκούσθη ὅμως, διότι ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐκυρίευε τότε τὸ πλῆθος ὁ ἐνθουσιασμὸς καὶ ἡ ἀπειρία. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς 10 ἰουνίου, ἡμέρας πέμπτης, ἐπέπεσον οἱ πολέμιοι ἐπὶ τρία συντεταγμένοι στίφη, ὁ θροῦς καὶ αἱ βοαὶ τῶν γυναικοπαίδων ἤχουν μᾶλλον, ἢ αὐτὸς, δύναταί τις εἰπεῖν, ὁ κρότος τῶν ὅπλων· ἡ δὲ τερατώδης σύγχισις καὶ ἀταξία διηυκόλυνεν ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὴν εἰς τὴν πόλιν εἴσοδον τῶν ἐχθρῶν, καταστᾶσαν θέαμα οἰκτρότατον διωκόντων καὶ διωκομένων. Περὶ τοὺς χιλίους ἐφονεύθησαν ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδία, καὶ περὶ τὰς δισχιλίας καὶ πεντακοσίας ψυχαὶ ἠχμαλωτίσθησαν. Ἱκανοὶ τότε ἔνοπλοι ἀπεκλείσθησαν ἐντὸς οἰκιῶν τινων, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι καὶ οὗτοι, ὡς καὶ οἱ προϋπάρχοντες στρατιῶται τοῦ Ὀδυσσέως, ἀπεσύρθησαν κατόπιν εἰς τὸ παλαιὸν φρούριον· αὐτὸς δὲ ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπῆλθεν εἰς τὴν Γρανίτσαν, χωρίον ἀπέχον ἀνατολικομεσημβρινῶς τῆς Λεβαδείας ἐπὶ μίαν ὥραν· οἱ δὲ κάτοικοι, ἐξαιρουμένων τῶν παθόντων, οἱ μὲν ἐξέφυγον τῆς πόλεως, οἱ δὲ πρόκριτοι καὶ ἄλλοι προσέφυγον εἰς τὸ αὐτὸ φρούριον. Οἱ ἐχθροὶ οὕτω, διαρπάσαντες τὴν πόλιν καὶ μέγα μέρος αὐτῆς τῷ πυρὶ παραδόσαντες, ἐπολιόρκουν τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ, λογιζομένους περὶ τὰς δισχιλίας ψυχάς.

Μετὰ τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνου συνεξεστράτευεν ἐκ τῶν Ἰωαννίνων μεθ' ἱκανῶν ὑπὸ μισθὸν Ἠπειρωτῶν καί τις ὁπλαρχηγὸς Ἕλλην, ὁ πρὸ ὀλίγου μνημονευθεὶς Χρῆστος Παλάσκας, ἀνὴρ νοήμων, ἱκανὸς καὶ ἀγαθὴν ἔχων καρδίαν. Οὗτος, ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ ὢν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ὡσεπιτοπλεῖστον, ἐγίνετο χρήσιμος τοῖς Ἕλλησιν, ἐφ' ὅσον καὶ δι' οὗ τινος ἠδύνατο τρόπου, ὡς ἀπολαύων τὰ πιστὰ παρ' αὐτοῖς μὲν ὡς ὁμόθρησκος, παρὰ δὲ τοῖς Τούρκοις ὡς εἰλικρινὴς δεικνύμενος.

Οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ, εἰ καὶ ἐσπάνιζον παντὸς ἀναγκαίου, ἀπεφάσισαν, ἵνα ἐγκαρτερήσωσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, προτείνοντος ἀμνηστείαν ἐπὶ παραδόσει· εὐηλπίστουν οὐχὶ ματαίως ἐπὶ τῇ ἐξωτερικῇ βοηθείᾳ τοῦ τε Ὀδυσσέως καὶ τῶν Πελοποννησίων. Μάλιστα δὲ πρὸς τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἡμέρας ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπὸ τοῦ βράχου τῆς Ἱερουσαλὴμ, κειμένου παρὰ τῷ φρουρίῳ, ἐπυροβόλησεν ἐπὶ κεφαλῆς διακοσίων πεντήκοντα στρατιωτῶν, ἐγκαρδιόνων διὰ τοῦ ση-

μείου αὐτοῦ τοὺς πολιορκουμένους καὶ βεβαίαν τὴν βοήθειαν προαγγέλλων. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὴν Σούρπην, χωρίον κείμενον δυτικομεσημβρινῶς τῆς πόλεως ἐν ἀποστάσει δύο ὡρῶν ὡς ἔγγιστα, καὶ πρὸς τὸν Γούραν καὶ ἄλλους ἔγραψεν, ὅπως συγκεντρωθῶσιν εἰς αὐτὸ καὶ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου τῆς Λεβαδείας. Ἀνταπεκρίνετο δὲ μετὰ τῶν πολιορκουμένων διά τινος ποιμένος Νικολάου Καρφίτσα, ἐπιτηδείως ἐμβαίνοντος εἰς τὸ φρούριον ἐκ τοῦ πρὸς τὸ μαντεῖον τοῦ Τροφωνίου ὄπισθεν μέρους. Ὁ Γούρας ἔφθασε τετραήμερος.

Ἀλλὰ τὸ σημαντικώτερον πάντων ἦν ἡ ἀγγελία τῆς προσελεύσεως τῆς πελοποννησιακῆς βοηθείας. Ἡ φωνὴ «Ὁ *Βετζαδὲς ἔφθασεν εἰς τὸ Στεβενίκον*» ἀνεπτέρωσε τὰς ἀγαθωτέρας ἐλπίδας οὐχὶ τόσῳ διὰ τὴν ὑλικὴν δύναμιν, ὅσῳ διὰ τὸ ἠθικὸν μέρος. Συνίστατο ἡ ὅλη βοήθεια αὕτη ἐξ ἑπτακοσίων. Ὁ Ἠλίας Μαυρομιχάλης καὶ Νικήτας Σταματελόπουλος προηγηθέντες μετὰ μέρους ταύτης, συνωδεύθησαν προσωπικῶς παρὰ τοῦ Ὀδυσσέως ἐκ τοῦ Στεβενίκου εἰς τὴν Σούρπην. Μετ' αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ Ἠλίας Σαλαφατῖνος. Ἦγον δὲ καὶ ὅσους ἐκ τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀκροκορίνθου παρέλαβον Ὑδραίους ὑπὸ τὸν Δημήτριον Ι. Κριεζῆν. Ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης κατόπιν ἤρχετο μετὰ τοῦ Σταυριανοῦ Καπετανάκη, τοῦ ἐκ τῆς Γερανείας Χατσῆ Βασιλείου καὶ τῶν Καλαυρίων ὑπὸ τὸν Κυριακὸν Δουζήναν, Χριστόδουλον Μερτίκαν καὶ Γεώργιον Κριεζῆν. Τὸ σῶμα αὐτοῦ ἦτο τὸ μεγαλήτερον. Ἀλλ', ἐπειδὴ ὁ Χατσῆ Βασιλείου καὶ Δουζήνας προπορευόμενοι εἰς ἑτέραν ἐτράπησαν ἐξ ἀγνοίας ὁδὸν, πεσόντες ὑπὸ τὸ πῦρ ἑνὸς κατὰ τὴν θέσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ τῆς Λεβαδείας ὀχυρώματος ἐκ χιλίων περίπου Τούρκων· ἐπειδὴ οὗτοι ἐξ ἀπροσδοκήτου προσβληθέντες, ἀντέστησαν μὲν διὰ γενναιότητος πολλῆς, ἐθανατώθησαν δὲ μεθ' ἑτέρων δεκαπέντε, ὁ Κυριακούλης ἀναγκασθεὶς ὠπισθοδρόμησε.

Τούτων γενομένων, οἱ πολιορκούμενοι Λεβαδειεῖς οὓς ἐπολέμουν οἱ Τοῦρκοι καὶ διὰ τηλεβόλων καὶ διὰ βομβῶν, εἰδοποίησαν, ὅτι, ἐὰν μὴ βοηθηθῶσι ταχέως, ἀναγκάζονται, ὅπως ἐντὸς ἓξ ἡμερῶν τὸ πολὺ ἐνδώσωσι ταῖς προτάσεσι τῶν ἐχθρῶν, ἢ ἐξορμήσωσιν οἱ ἄνδρες ξιφήρεις, ἀφίνοντες αἰχμάλωτα τὰ ἀδύνατα μέλη. Οἱ ἐν Σούρπῃ, συσκεφθέντες ἐπὶ τῇ εἰδοποιήσει ταύτῃ τῶν πολιορκουμένων, ἐσχεδίασαν οὐχὶ τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἀποβολὴν τοῦ ἐχθροῦ ὡς ἀδύνατον, ἀλλὰ τὸν ἀντιπερισπασμὸν τούτου πρὸς ἀβλαβεστέραν τῶν

πολιορκουμένων ἔξοδον. Ἀπεφάσισαν οὗτοι, ἵνα ἐπιπέσωσι νυκτὸς ἐκ διαφόρων μερῶν, ὁ μὲν Ἡλίας μετὰ τετρακοσίων πρὸς τὸ τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, ἔχων ὁδηγοὺς τοὺς ἀξιωματικοὺς Χαλμούκην καὶ Μανίκαν· ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς καὶ Νικήτας μετὰ τετρακοσίων πεντήκοντα πρὸς τὸ κάτω μέρος, ὅπου ἦν κατεσκηνωμένος ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης· ὁ δὲ Γούρας μετὰ τετρακοσίων ἀπὸ τοῦ ἄνωθεν μέρους πρὸς τὸ δυτικόν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου αὐτοῦ συνέβη τὸ ἀκόλουθον παράδοξον. Οἱ στρατιῶται τοῦ Γούρα, ὑπολαβόντες διὰ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς τὴν ἑλληνικὴν ἐμπροσθοφυλακὴν ὡς τουρκικὴν, ἐπυροβόλησαν, ἐπήνεγκον οὕτω τὴν σύγχισιν τῶν σωμάτων καὶ ἐματαίωσαν ἐπὶ τέλους τὴν ἐπίθεσιν, ἀναβληθεῖσαν δι' ἄλλην νύκτα. Ἐνόησαν ὅμως ἐκ τούτου οἱ πασσάδες, τὶ διέτρεχε, καὶ μεθ' ἡμέρας τρεῖς, ἀφ' οὗ ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης προσωπικῶς παρετήρησε τὴν θέσιν τῆς Σούρπης, ἐκίνησαν μετὰ πεντακισχιλίων, ἔκοψαν τοὺς πρὸ τοῦ χωρίου σκοποὺς ὡς κοιμωμένους, εἰσῆλθον ἐντὸς αὐτοῦ καὶ διεσκόρπισαν ἅπαντας κάκιστα ἔχοντας· χάρις δ' ὅτι τὰ τυμπανάκια τῶν ἐχθρῶν ἐξύπνησαν τοὺς Ἕλληνας κοιμωμένους ἀνυπόπτους· ἄλλως ἡ ζημία ἤθελεν εἶσθαι μεγαλητέρα· τοῦτο δὲ ὀφείλεται τῷ Χρήστῳ Παλάσκᾳ, φιλοτιμήσαντι τοὺς Τούρκους, ἵνα κρούσωσι τὰ τυμπανάκια ὡς στρατὸς βασιλικὸς καὶ μὴ κλέπτων τὴν νίκην.

Ἐντεῦθεν ἀπελπισθέντες οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ, ἐδέχθησαν τὴν διὰ συνθήκης παράδοσιν κατὰ τὰς καθ' ἑκάστην γινομένας προτάσεις καὶ ὑποσχέσεις τῶν Τούρκων. Ἄφινον οὗτοι κυρίους τοὺς Λεβαδειεῖς, ἵνα φύγωσιν, ἐὰν ἤθελον, ἢ μείνωσιν ἔχοντες καὶ τὰ ὅπλα καὶ ὅλα τὰ πράγματα αὐτῶν. Ἠναγκασμένοι, ὅπως εἰσβάλωσι ταχύτερον εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐθεώρουν ὡς δευτερεῦον πᾶν ἄλλο ζήτημα. Ἀλλ', ὅτε ἤνοιγον τὴν πύλην τοῦ φρουρίου οἱ Λεβαδειεῖς, ὁ Παλάσκας, ὑψώσας τὰς ὀρρῦς, ἔδειξε τούτοις τὸν κίνδυνον, ὃν διατρέχουσι βέβαιον παραδιδόμενοι. Ἐντεῦθεν ἡ πύλη ἐκλείσθη, καὶ ὁ πυροβολισμὸς ἐπανελήφθη ἀμέσως. Μετὰ παρέλευσιν δὲ τριῶν ἡμερῶν ἀπεφάσισαν, συμφωνήσαντες πρὸς ἀλλήλους, οἱ Λεβαδειεῖς, ὅπως οἱ μὲν πάντη ἀδύνατοι, ἀνίκανοι καὶ ἄοπλοι μείνωσιν ἐν τῷ φρουρίῳ, οἱ δὲ λοιποὶ ἐξέλθωσι διὰ πολέμου. Ἦτο ἤδη δεκάτη ἑβδόμη ἡμέρα τῆς πολιορκίας. Οὕτω δὲ ἐξελθόντες ἐκ τῆς μικρᾶς πρὸς τὸ Τροφώνιον πύλης οἱ ἔνοπλοι, ἐπέπεσον αἴφνης κατὰ τῶν ἐκεῖ ἐχθρῶν, καταδιώ-

χθησαν ὡσεὶ μίαν ὥραν, καὶ διεσώθησαν ἀπολεσθέντες περίπου ἑξήκοντα. Ἠκολούθησαν αὐτοὺς καὶ ἱκανὰ γυναικόπαιδα ἐκ τῶν μᾶλλον εὐρώστων καὶ ὠκυπόδων.

Παραδοθέντας (α) τῇ ἐπιούσῃ τοὺς λοιποὺς τοῦ φρουρίου οἱ πασσάδες οὐδόλως ἐκάκωσαν· ἐξ ἐναντίας καὶ ἀμνηστείαν ἀπένειμαν, καὶ διὰ παντὸς δυνατοῦ τρόπου ἐφιλοφρονήθησαν τούτοις (β), καὶ, ὡς ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς ἐν τῷ Ἄργει, κατέστησαν τὰς συνήθεις ἀρχὰς τοῦ βοεβόνδα, τοῦ καδδῆ καὶ τῶν προεστώτων. Ὡς βοεβόνδαν μὲν διώρισαν τὸν Χατσῆ Μαχμοὺτ ἀγᾶν, ὡς καδδῆν δὲ τὸν Χατσῆ Σερὴφ ἐφφένδην, καὶ ὡς προεστῶτας τὸν Νικόλαον Νάκον, Ἰωάννην Λογοθέτην καὶ Δημήτριον Σαράτσογλουν, ἀρχιέμπορον ὄντα (μπεζιργιάνμπασην) τοῦ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶ. Τὴν τοιαύτην τακτικὴν ἠκολούθησαν καὶ καθ' ἅπασαν τὴν ἐπαρχίαν. Ἀφ' οὗ αὐτοὶ προεχώρησαν εἰς τὰς Θήβας, ἀφήσαντες ἐν τῇ Λεβαδείᾳ φρουρὰν ἐκ χιλίων πεντακοσίων, ὁ βοεβόνδας Χατσῆ Μαχμοὺτ ἀγᾶς ἀφθόνους διένειμεν ἀμνηστείας εἰς τὰ χωρία. Τῶν ἀμνηστειῶν τούτων κομισταὶ ἐγίνοντο ὁ Ἠλίας Πασπάλης, Δημήτριος Βεγιάζης, Ἀγγελῆς Θηβαῖος καὶ εἷς ἀρχιμανδρίτης. Συγχρόνως δ' ὁ βοεβόνδας ὑπεχρέου τοὺς προεστῶτας, ἵνα συνοδεύωσι καὶ δι' ἰδίων τὰ περὶ ἀμνηστείας καὶ ὑποταγῆς ἔγγραφα αὐτοῦ· ἀλλ' ὑποκρινόμενοι πρὸς τὸ φαινόμενον καὶ ὁ Νάκος καὶ ὁ Λογοθέτης, ὡδήγουν μυστικῶς τοὺς πάντας εἰς τὰ ἐναντία, δι' ὃν λόγον οὐδὲ ἓν χωρίον, οὐδὲ εἷς χωρικὸς, προσεκύνησε τότε. Ὁ Ὀδυσσεὺς μάλιστα, συλλαβὼν ἐκ παντὸς τρόπου τὰ ἀνωτέρω ὄργανα τοῦ βοεβόνδα, ἐθανάτωσεν, ἐκτὸς μόνου τοῦ Ἀγγελῆ Θηβαίου. Σκληρὰ ἀνάγκη ἐπέβαλε πρὸς παραδειγματισμὸν τὸ μέτρον αὐτό.

Ἐκτιζον οὕτως ἐπὶ τῆς ἄμμου διὰ τῶν ἀμνηστειῶν καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν πρωτέρων ἀρχῶν ὁ Μεχμὲτ πασσᾶς καὶ Ὁμὲρ Βρυώνης. Τὰ γινόμενα κατὰ τὴν Βοιωτίαν οὐδὲν ἄλλο ἦσαν οὐσιωδῶς, ἢ ἔργα ἀνάγκης προσωρινῆς, ἀμοιβαία ὑπόκρισις καὶ καθαρὰ ἀπάτη. Γράμματα τῶν πασσάδων αὐτῶν, συλληφθέντα κατὰ τὰς Θερμοπύλας, διελάμβανον, οὓς εἶχον οὗτοι σκοποὺς κυρίους (γ). Ἀλλ' ἦτο ἀνάγκη βεβαιώσεως τοιαύτης, προκειμένου λόγου περὶ Τούρκων, ἢ καὶ περὶ πάσης τυραννικῆς ἐξουσίας;

Μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Σούρπης ὁ μὲν Γούρας, ἔχων τοὺς Ἀμφισσεῖς, ἀπεσύρθη παρὰ τῷ Πανουργιᾷ· ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς ἐπιμεληθεὶς

ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ τὴν ἀσφαλῆ ἐπιστροφὴν τοῦ Ἠλία Μαυρομιχάλου, Νικήτα καὶ λοιπῶν εἰς Κριεκοῦκι, ὅπου ἦτο καὶ τὸ ἄλλο ὑπὸ τὸν Κυριακούλην σῶμα, ἐτοποθετήθη ἐν τῷ ὑπὸ τὴν Ἀράχοβαν στενῷ τοῦ Ζεμενοῦ, ἀπέχοντος τῆς Λεβαδείας ἐπὶ πέντε ὥρας. Ἐκεῖ συνεκρότησε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἐκ χιλίων περίπου, ὡς ἐλθόντος κατόπι τοῦ τε Γούρα καὶ Κοντοσοπούλου ἐκ τῆς Ἀμφίσσης, ὡς καὶ τοῦ Μιλίου Κατσικογιάννου ἐκ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος· κατεσκεύασε δὲ καὶ ὀχύρωμα, οὗ τὰ ἴχνη μέχρι τῆς σήμερον σώζονται. Μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησιν τῶν πασσάδων εἰς τὰς Θήβας, συνέλαβε τὴν ἰδέαν περὶ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Λεβαδείας, καὶ πρὸς τοῦτο αὐτὸς μὲν λαβὼν τὸν Γούραν, Κατσικογιάννην καὶ Κοντοσόπουλον μετὰ διακοσίων πεντήκοντα στρατιωτῶν, παρενετέθη τοποθετηθεὶς ἐν τῇ Πέτρᾳ, ὅπως διακόψῃ τὴν μεταξὺ Θηβῶν καὶ Λεβαδείας συγκοινωνίαν τῶν Τούρκων· ἐν δὲ τῷ Ζεμενῷ ἄφησε τὸν Βοῦσγον, Τράκαν, Ἰωάννην Κομποδαδίτην καὶ Γεώργιον Μωραΐτην. Ἐπελθὸν τότε ἓν σῶμα ἐχθρικὸν ἐκ χιλίων περίπου, ὅπως διέλθῃ εἰς τὴν Λεβαδείαν, ἀπέκρουσεν ὁ Ὀδυσσεύς, ἐζημίωσεν ἐπαισθητῶς καὶ ἠνάγκασε τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ εἰς τὰς Θήβας.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐβεβαιώθη ὁ Ὀδυσσεὺς τὴν ἐκ νέου κατάβασιν δύο καὶ ἡμίσεως χιλιάδων περίπου σώματος ἐχθρικοῦ διὰ τῶν Θερμοπυλῶν, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντος τὸν Δεμὴρ πασσᾶν, καὶ συνοδευομένου ὑπὸ δύο τηλεβόλων. Διέταξε τότε τοὺς ἐν τῷ Ζεμενῷ Βοῦσγον καὶ Τράκαν, ὅπως ἀπέλθωσι καὶ καταλάβωσι τὴν Φοντάναν, ἣν οἱ Τοῦρκοι ἔφθασαν διελθόντες. Διὰ τοῦτο ὀχυρωθέντες ὁ μὲν Τράκας ἐν τῷ πεδινῷ χωρίῳ τῆς Ἐλατείας Μάνεσι μετὰ ἑκατὸν περίπου, ὁ δὲ Βοῦσγος ὄπισθεν αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας μετὰ τετρακοσίων, ἀπεφάσισαν, ὅπως διακόψωσιν ἐκεῖ τὴν περαιτέρω ὁδοιπορίαν τοῦ Δεμὴρ πασσᾶ. Ἀλλ' οἱ μὲν περὶ τὸν Βοῦσγον, καὶ ἰδίως οἱ Οἰανθεῖς καὶ ὁ Μανίκας, διεσκορπίσθησαν ὑπὸ φόβου, ἅμα παρουσιασθέντων τῶν Τούρκων, ὧν οἱ ἱππεῖς κατεδίωξαν αὐτοὺς φεύγοντας καὶ ἐφόνευσαν ὑπὲρ τοὺς εἰκοσιπέντε· ὁ δὲ Τράκας, πολεμήσας γενναίως καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐφόνευσε μὲν πολλοὺς τῶν ἐχθρῶν, ἀλλ' οὐδὲν ἕτερον ἠδυνήθη. Ὁ Δεμὴρ πασσᾶς προεχώρησεν εἰς τὴν Λεβαδείαν. Ἐκ τῶν τοῦ Τράκα εἷς ἐφονεύθη τότε, ὁ γενναῖος καὶ λίαν ἐνθουσιῶν Παπαγιώργης Πισκενέος (α).

Ἀθῆναι.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν προήγετο κάλλιστα. Καθὼς τὰ πλείω, ἵνα μὴ εἴπωμεν ὅλα, τῶν τουρκικῶν φρουρίων, οὕτω καὶ τὸ τῆς ἀκροπόλεως ταύτης εὑρέθη ἀνεφοδίαστον οὐ μόνον τῶν ἀναγκαίων τροφῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀναλόγου ὕδατος. Αἱ ὑπάρχουσαι δεξαμεναὶ ἀνεπαρκεῖς ἦσαν ἐν περιπτώσει ἀνομβρίας καὶ μακροχρονίου πολιορκίας. Μόνον πρὸς μεσημβρίαν τοῦ τείχους ὑπῆρχεν ἓν φρέαρ ποτίμου ὕδατος, περιεχόμενον ἐντὸς περιτειχίσματος, καλουμένου παρὰ τῶν Τούρκων «σερπεντσὲ» καὶ ἐνουμένου μετὰ τοῦ τείχους τῆς Ἀκροπόλεως· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἔφερεν ὀλίγην ποσότητα. Ἀφ' ἑτέρου, ὅσα ἂν εἰσεβίβασαν οἱ Τοῦρκοι τρόφιμα, μόλις ἐπήρκουν διὰ τριμηνίαν· ἀπὸ δὲ τῆς θαλάσσης, ἔνθεν μὲν ἐκ τοῦ Φαλήρου, ἔνθεν δὲ ἐκ τοῦ Πειραιῶς, κατὰ πολὺ ἀπεχόντων ἀμφοτέρων, οὐδεμίαν ἠδύναντο ἔχειν ἐλπίδα, καὶ μόνη ἐντεῦθεν σωτήριος ὑπῆρχεν αὐτοῖς ἡ κατὰ γῆν βοήθεια καὶ ἡ λύσις τῆς πολιορκίας. Διὰ ταῦτα, πρὶν ἢ φθάσωσιν εἰς τὰ ἔσχατα τῆς ἀνάγκης, καὶ ἀφ' οὗ εἶδον ἀτελεσφόρητον τὴν διπλῆν εἰς τὴν Χαλκίδα ἀποστολὴν δύο κρυφίων γραμματοκομιστῶν, ἀπέφάσισαν καὶ τρίτην, ἣν ἀνεδέχθη, καίτοι ἱκανῶς ἐπικίνδυνον, Μεχμετάκος τις λεγόμενος, ἀνὴρ τολμηρὸς καὶ ἐνταυτῷ ἐπιτήδειος. Οὗτος, λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ ἑτέρους δεκατέσσαρας ἐνόπλους, ἐξῆλθε τοῦ φρουρίου κατὰ τὴν νύκτα τῆς 15 μαΐου· ἀκριβῶς δὲ τὸν τόπον γνωρίζων καὶ ἐκ τῆς ἀπροσεξίας τῶν πολιορκητῶν ὠφελούμενος, κατέβη εἰς τὸ παράλιον τῶν Τριῶν Πύργων κατὰ τὸ Φάληρον, καὶ ἐπιτυχὼν πλοιαρίου τινὸς ἔπλευσεν εἰς τὴν Κάρυστον καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὴν Χαλκίδα, ὅπου ἐξέθετο τὴν δεινὴν τῆς Ἀκροπόλεως κατάστασιν καὶ τὴν περὶ ἀμέσου βοηθείας ἀνάγκην. Ἀφ' ἑτέρου δὲ, πλήρεις θάρρους οἱ Τοῦρκοι, καὶ ὡς ἐλπίζοντες τὴν ἐκ τῆς Εὐβοίας βοήθειαν καὶ ὡς γνωρίζοντες τὴν κατάβασιν τοῦ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶ, οὐ μόνον ἀνθίσταντο γενναῖοι περιφρονοῦντες πᾶσαν γινομένην παρὰ τῶν Ἑλλήνων πρότασιν περὶ παραδόσεως τοῦ φρουρίου, ἀλλὰ καὶ πάντοτε ἀντιπροέτεινον τοῖς Ἕλλησιν ἀμνηστείας καὶ τοιαῦτα, ἐὰν οὗτοι τὸν ἀποκλεισμὸν διέλυον καὶ εἰς τὰ ἴδια ἐπανήρχοντο.

Ἐκτὸς τῶν καταλυόντων ἐντὸς τῆς πόλεως πολιορκητῶν ἠγεί-

ροντο καὶ προμαχῶνες μετὰ τηλεβόλων κατὰ τὸ νότιον καὶ ἀνατολικὸν τῆς Ἀκροπόλεως, παρὰ μὲν τῶν Ἀθηναίων δύο ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου, οὗ ὑπέρκειται μικρὸν ἡ ἀκρόπολις, καὶ παρὰ τὸ Θέατρον τοῦ Βάκχου· παρὰ δὲ τῶν Κεφαλλήνων εἷς πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, καὶ παρὰ τῶν Κείων ἕτερος ἐντεῦθεν τοῦ Σταδίου τοῦ Ἀττικοῦ Ἡρώδου. Κατὰ δὲ τὸ νοτιοδυτικὸν μέρος τὰ πετρώδη ὑψώματα τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῆς Πνυκός, πλησίον μὲν κείμενα τοῦ φρουρίου, κεχωρισμένα δὲ ἀπ' ἀλλήλων, καθίσταντο ὑπὲρ τῶν πολιορκητῶν οἱ προφυλακτικώτατοι φυσικοὶ προμαχῶνες.

Μεγαλητέρα τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην συμπλοκῶν θεωρεῖται ἡ περὶ τὰς ἀρχὰς ἰουνίου γενομένη. Καταβάντες αἰφνιδίως οἱ Τοῦρκοι εἰς τοὺς ἄλωνας τοὺς κειμένους πρὸ τῆς λεγομένης «Ἀρβανίτικης πόρτας», ἐκυρίευσαν τότε τὴν σημαίαν τοῦ ἐκεῖ φυλάττοντος σώματος τῶν Αἰγινητῶν ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ, συνεπλάκησαν μετὰ τῆς φυλακῆς τῶν Ὑδραίων καὶ ἑνὸς μέρους Ἀθηναίων, καὶ ἱκανοὺς καρποὺς ἥρπασαν. Ἐφονεύθησαν ἐξ αὐτῶν περὶ τοὺς δεκαπέντε· ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων δύο, ζωγρηθέντων ἑτέρων δύο καὶ πληγωθέντων τριῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ πεμφθεὶς παρὰ τῶν Λεβαδειέων ἀρχηγὸς Δῆμος Ἀντωνίου, γενναίως μαχόμενος. Ἐν τῇ Αἰγίνῃ μετενεχθεὶς οὗτος ἡμιθανὴς, ἀπεβίωσε. Ἐκτὸς δὲ τούτων οἱ Τοῦρκοι ἀποκλείσαντες αὐθημερὸν ἑτέρους ἐξ τῶν Ἑλλήνων ἐντὸς τῆς ὑπὸ τὸν ναὸν τοῦ Βάκχου ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ἀλεξανδρινοῦ, ἀπώλεσαν ἅπαντας διὰ τοῦ πυρὸς, ὡς μὴ παραδοθέντας. Προσέτι δὲ ἀπεκεφάλισαν ἐν τῇ ἀκροπόλει ἐκτὸς ἐκ τῶν πεφυλακισμένων προκρίτων (α), τρεῖς μόνους ἀφήσαντες ζῶντας, ὡς προεστοὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, τὸν Προκόπιον Βενιζέλον, Ἄγγελον Γέροντα καὶ Παλαιολόγον Βενιζέλον. Ἐκ τῶν ἀποκεφαλισθέντων αὐτῶν διέφερεν ἰδίως ὁ ἱερομόναχος Φιλάρετος Τριανταφύλλης, ὡς πολλῶν ἀρετῶν καὶ πολλῆς χρησιμότητος πρόσωπον. Τὰς κεφαλὰς καὶ τὰ πτώματα κατέῤῥιψαν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως.

Ὡσεπιτοπολὺ ὑπερεῖχον οἱ πολιορκηταὶ, ἀποσοβοῦντες τὰς πρὸς τροφολογίαν ἐξόδους τῶν Τούρκων· ἀλλὰ νέφος μέλαν ἠπείλει αὐτοῖς καταστροφὴν ἀναπόφευκτον, καὶ τοῦτο ἦσαν οἱ ἐν τῇ Βοιωτίᾳ στρατοπεδεύοντες καὶ τὰς θύρας τῆς Ἀττικῆς βιάζοντες Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶς καὶ Ὀμὲρ Βρυώνης. Ἀνήσυχοι ἐντεῦθεν ἐνησχολοῦντο, ὅπως κυριεύσωσι τῆς Ἀκροπόλεως τάχιον· καὶ, πρὸς ἀφαίρεσιν τοῦ ἐν τῷ

περιτειχίσματι (σερπεντσὲ) ὀλίγου ὑπάρχοντος πηγαίου ὕδατος, ὑπέσκαψαν ὑπόνομόν τινα. Τῇ 9 ἰουνίου ἐδόθη τὸ πῦρ· ἀλλ' οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἐπῆλθεν, ἀτεχνῶς κατασκευασθείσης τῆς ὑπονόμου. Οἱ πολιορκηταὶ οὐδόλως ἀπηλπίσθησαν διὰ τὴν ἀποτυχίαν αὐτὴν, καὶ μόνην τὴν πεῖραν διδάσκαλον ἔχοντες ἐπεχείρησαν δευτέραν ὑπόνομον.

Πολὺν ὁμολογουμένως ἐδείκνυον ζῆλον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ μεγάλας κατέβαλλον θυσίας διὰ τὴν ταχυτέραν ἐπιτυχίαν τῆς πολιορκίας· ἀδύνατοι ὅμως ἐδείκνυντο δυστυχῶς κατ' ἐχθροῦ ἄλλου καὶ κινδυνωδεστέρου, τῆς μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Μελέτου Βασιλείου ἀναφυείσης διαιρέσεως. Ἐν τοῖς σπαργάνοις ἔτι τῆς ἐπαναστάσεως οὔσης, καὶ ἐν ᾧ χρόνῳ ἐπὶ κεφαλῆς μὲν εἶχον τοὺς Τούρκους τῆς Ἀκροπόλεως, ἑτέρωθεν δὲ ἰσχυροὺς ἐπερχομένους τοὺς περὶ τὸν Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶν, ἤριζον οὗτοι περὶ τῶν πρωτείων κατὰ τοῦ Μελέτου, ὡς μὴ ἀνήκοντος τῇ πόλει· καὶ, τὸ παραδοξότερον, ἤριζον, αὐτοὶ μὲν ὄντες ὀνόματα μόνον, ὁ δὲ Μελέτης ἡ πραγματικὴ δύναμις διὰ τῶν πολυαριθμοτέρων καὶ ἱκανωτέρων χωρικῶν ὁπλοφόρων. Τί ἄρα ἐν γένει ἢ ἐν μέρει βέβαιον ἤδη ὑπῆρχεν, ἵνα μὴ εἴπῃ τις, ὅτι «περὶ ὄνου σκιᾶς» ἤριζον; Ἡ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης συμπεσοῦσα κατάβασις τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου ἐθεράπευσε καὶ τὴν ἀνωμαλίαν αὐτὴν, ὡς θέλομεν εἰπεῖν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ.

Εὔβοια.

Ὡσαύτως καὶ αἱ περὶ τὴν Χαλκίδα πολεμικαὶ ἐργασίαι (α) καλῶς εἶχον, εἰ καὶ μὴ ἀπηλλάσσοντο τοιαύτης μὲν φύσεως ἐρίδων, ἀλλὰ διαφόρου ἀρχῆς καὶ κρίσεως. Τὰ πράγματα τῆς Καρυστίας ἴδιον συνεκρότουν κλάδον.

Τῇ 27 μαΐου φθάσας εἰς Ἄϊον ὁ Βερούσης μετὰ τοῦ Χαλκιᾶ καὶ ἄλλων, προεχώρησεν ἐπὶ κεφαλῆς ὅλων εἰς τὰ Πολιτικὰ, πλησιέστερον τοῦ φρουρίου τῆς Χαλκίδος, καὶ ἐν τοῖς παραλίοις αὐτῶν ἠγκυροβόλησαν συγχρόνως τὰ πλοῖα τῆς Τρίκης καὶ Λίμνης. Ἐκεῖ συλλαβὼν κατάσκοπόν τινα, ἐκ Χαλκίδος πεμφθέντα, ἀπηγχόνισεν, ἑπτὰ δὲ φέρων μεθ' ἑαυτοῦ αἰχμαλώτους Τούρκους ἐθανάτωσεν, ἵνα μὴ δραπετεύσωσι καὶ ἀναπληρώσωσιν οὕτως ἐν τῇ Χαλκίδι τὸν ἀπολεσθέντα κατάσκοπον. Ἐξ ἐναντίας δὲ Ἕλλην Χαλκιδεὺς, λαθραί-

ως φυγὼν ἐκ Χαλκίδος, ἀνήγγειλε τοῖς στρατοπεδεύουσιν ἐν τοῖς Πολιτικοῖς τήν τε μεγάλην ἐξαγρίωσιν καὶ τοὺς φόβους τῶν Τούρκων, ὡς καὶ τὴν ἀνάγκην, ὅπως γράψωσιν οὗτοι πρός τε τὸν μουτεσελήμην καὶ τοὺς βέγιδας τὰ δέοντα περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν ἐν Χαλκίδι Χριστιανῶν. Παρευθὺς ἐπέμφθη διά τινος χωρικοῦ γράμμα τοιοῦτο, ὑπογεγραμμένον παρὰ δύο καὶ τριάκοντα, ὧν αἱ πλείους ὑπογραφαὶ σφραγισταὶ ἦσαν διὰ τῶν δακτυλίων. Διελαμβάνετο δ' ἔτι ἐν τῷ γράμματι αὐτῷ ὁ σκοπὸς τῆς ἐπαναστάσεως, προτείνετο ἡ ἐκ τῆς Χαλκίδος ἐλευθέρα ἀναχώρησις τῶν Τούρκων, κατατιθεμένων τὰ ὅπλα, καὶ ἐδίδετο πᾶσα ὑπὲρ τῆς ζωῆς καὶ τιμῆς τούτων ὑπόσχεσις. Ἐννοεῖ πᾶς τις, ὁπόσῳ οἱ Τοῦρκοι εἶδον αὐθάδη τὸν τρόπον αὐτὸν τῶν χθὲς δούλων ραγιάδων.

Ἐν τοῖς Πολιτικοῖς σχηματίσαντες πολλὰς σημαίας οἱ περὶ τὸν Βερούσην, αὐτοὶ μὲν ᾤδευσαν ἐκεῖθεν διὰ τῆς πεδιάδος τῆς Καστέλας πρὸς τὴν Χαλκίδα μετὰ τυμπάνων καὶ ἐγχωρίων μουσικῶν ὀργάνων, ὡσανεὶ ἐπορεύοντο εἰς πανήγυριν, τὰ δὲ πλοῖα παρηκολούθησαν ἀγκυροβολήσαντα παρὰ τὴν λεγομένην Λιανὴν ἄμμον. Ἐπιθεωρηθέντων τῶν στρατιωτῶν, ἠριθμήθησαν μόνον πεντήκοντα καὶ πεντοκόσιοι φέροντες πυροβόλα, τῶν λοιπῶν ὡπλισμένων διὰ ῥοπάλων καὶ τοιούτων· διενεμήθησαν δ' ἑκάστῳ ὀλίγαι πυριτιδοβολαί, καὶ αὗται δοθεῖσαι παρὰ τοῦ πλοιάρχου Κουτμάνη. Τότε ἐξῆλθον οἱ Τοῦρκοι τῆς Χαλκίδος, πεζοὶ καὶ ἱππεῖς ὑπὸ τέσσαρας σημαίας, πρὸς τὸν Βατῶντα, οὐχὶ δι' ἄλλο, ἀλλ' ἵνα ἀποπειραθῶσι τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πολεμικοῦ θάρρους τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀνασταλείσης οὕτω τῆς περαιτέρω πορείας τῶν Ἑλλήνων, ὁ μὲν Βερούσης ὠχυρώθη ἐντὸς τῶν λεγομένων Δύο-βουνῶν, ὁ δὲ Κλωτσοτύρης, Τομαρᾶς καὶ Βαρλαὰμ μετὰ τριακοσίων προφθάσαντες κατέλαβον τοὺς δύο παρὰ τῷ χωρίῳ Κοπανᾷ λόφους, δι' ὃν λόγον οἱ Τοῦρκοι στραφέντες πρὸς τὴν Λιανὴν ἄμμον ἀκίνητοι ἔμενον, ὀλίγων μόνον ἱππέων ἀκροβολιζομένων κατὰ τὰς ὑπωρείας τῶν λόφων. Ἡ τοιαύτη τακτικὴ τῶν Τούρκων ἱκανῶς ἐνεθάρρυνε τοὺς Ἕλληνας, ἐξηγηθεῖσα ὡς ἀποτέλεσμα ἀτολμίας, ὅτε, πλησιαζούσης τῆς ἑσπέρας, ὁ μὲν Βερούσης ἐξῆλθε τῶν Δύο-βουνῶν, ἐκ δὲ τῶν ἐχθρῶν, ὑπολαβόντων ἰσχυρὸν αὐτὸν, οἱ μὲν ἱππεῖς ἀπεσύρθησαν τῇ ἐπιούσῃ εἰς Χαλκίδα, οἱ δὲ πεζοὶ ἐπὶ μίαν ἡκροβολίσθησαν ὥραν περὶ τὸν Κοπανᾶν, ὅτε οἱ Ἕλληνες ἐλαφυραγώγησαν καὶ ἵππους καὶ ὅπλα.

Τῆς νυκτὸς ἐπελθούσης, ἐξέφυγε τῆς Χαλκίδος ὁ ὡς ὅμηρος τῆς Λίμνου κρατούμενος Χατσῆ Σωτήριος, καὶ μεθ' ἱκανῶν χωρικῶν ἐνόπλων προσετέθη εἰς τὸ περὶ τὸν Κοπανᾶν στρατόπεδον ὁ Ἰωακειμ ἡγούμενος τῆς παρὰ τῇ Λίμνῃ μονῆς τοῦ Γέροντος. Σκεπτόμενοι δ' ἅπαντες μετὰ τοῦ Βερούση περὶ καταλληλοτέρων θέσεων πρὸς ἀποκλεισμὸν τῆς Χαλκίδος, ὁ πρωτοσύγκελος Βαρλαὰμ προέτεινε τὸ ἀκόλουθον σχέδιον. Οἱ μὲν τολμηρότεροι τῶν πεζῶν καταλάβωσι νυκτὸς τὸ Κορέντι, ἤτοι τὸν παρὰ τῷ Βελῆ-μπαμπᾶ κῆπον, οὗ τὸ περιτείχισμα, ὑψηλὸν ὄν, ἠδύνατο προφυλάττειν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν τηλεβόλων τῶν προμαχώνων τοῦ προαστείου· τὰ δὲ πλοῖα διευθυνθῶσι πρὸς τὸν λιμένα ἔμπροσθεν τοῦ τελωνείου· ἐπειδὴ δὲ οἱ Τοῦρκοι, βλέποντες τὸν πλησιασμὸν τῶν πλοίων, σπεύσουσιν οἱ μὲν εἰς τὸ φρούριον, οἱ δὲ εἰς τὸν Καρᾶ-μπαμπᾶν, οἱ δὲ εἰς τὸν λιμένα κατὰ πᾶσης ὑπονοηθησομένης τότε ἀποβάσεως, οἱ ἐν τῷ Κορέντι δύνανται ἐν τοιαύτῃ εὐκαιρίᾳ κυριεῦσαι τοὺς προμαχῶνας τοῦ προαστείου, ὡς μᾶλλον ἀπροφυλάκτους ἐσομένους, καὶ προχωρῆσαι εἰς τὸ ἐξώχωρον, ἤτοι τὴν πόλιν· ἐντεῦθεν, εἰ μὴ δυνηθῶσι διακαθέξαι ταύτην ἕνεκα τῶν τηλεβόλων τοῦ ὑπερκειμένου φρουρίου, ἐγκαταλείψωσιν τότε πυρίκαυστον, σώζοντες τοὐλάχιστον τοὺς ὑπὸ τὴν μάχαιραν τῶν Τούρκων ἐκτεθειμένους πάντοτε Χριστιανούς, καὶ καθιστῶντες οὕτως ἐν μικρῷ διαστήματι χρόνου ἀποτελεσματικὴν τὴν ἐκ τοῦ πλησίον πολιορκίαν τοῦ φρουρίου. Ἀλλ', ὅλων συμφωνησάντων, ὁ Βερούσης καὶ ὁ Κουτμάνης ἀπεδοκίμασαν ὡς ἀπραγματοποίητον τὸ τοιοῦτο σχέδιον· τῇ δὲ πρωΐᾳ τῆς 29 μαΐου ὁ μὲν Χαλκιᾶς κατέλαβε τὸ Βαθροβούνιον, ὁ δὲ Τομαρᾶς τὴν Βρωμοῦσαν, ἥτις ἐστὶ κοῖλόν τι πεδίον παρὰ τὸν Κοπανᾶν καὶ ἄνωθεν τῆς Λιανῆς ἄμμου, καὶ ἄλλοι ἀλλαχοῦ, ἐκταθέντες μέχρι τοῦ Τροχοῦ· ὁ δὲ Βερούσης ἔμεινεν ὡς ὀπισθοφυλακή. Ἠθέλησαν τότε τινὲς τὴν καταστροφὴν τῶν ἀψίδων τοῦ ὑδραγωγείου· ἀλλ' ἄσκοπον τὸ τοιοῦτο ἐθεωρήθη, πληθούσης τῆς πόλεως ἐσωτερικῶν ὑδάτων. Ὁ δὲ πρωτοσύγκελος Βαρλαὰμ ἐπεδόθη ἀνοίγων παρὰ τῇ Λιανῇ ἄμμῳ τάφρον τινὰ κατὰ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Τούρκων.

Μέχρι τινὸς τὰ πράγματα καλῶς εἶχον, ἀκριβῶς περιοριζομένων τῶν Τούρκων, οὐδὲ τολμώντων πρὸς ἐξόδους· ἀλλ', ὅτε ἤρξαντο ὀλίγοι πρῶτον καὶ πολλοὶ ἔπειτα τρέπεσθαι εἰς πυρπολισμοὺς τῶν ἐν ταῖς ἀμπέλοις τουρκικῶν οἰκιῶν καὶ εἰς λαφυραγωγίας ἀποθηκῶν,

τοσαύτην ἡ πολιορκία ὑπέστη ἀραίωσιν, ὥστε οἱ Τοῦρκοι, ὀλίγους πλέον παρατηροῦντες ἐκ τῶν πλησιεστέρων κατὰ τὸν Βελῆ-μπαμπᾶν προμαχώνων τοὺς ὑπὸ τὰς σημαίας Ἕλληνας, ἐξῆλθον πεζοὶ καὶ ἱππεῖς καὶ τὴν πολιορκίαν ἀμέσως διέλυσαν, εἰκοσιτρεῖς κεφαλὰς καὶ πέντε σημαίας λαβόντες κατὰ τὸν Τροχὸν καὶ τὴν Βρωμοῦσαν.

Ὑπὸ τὸν Βερούσην ἤδη ὀλίγοι ἔμειναν· ἀλλὰ καὶ τούτους πολεμήσαντες οἱ Τοῦρκοι ἐν τῷ Βατῶντι διεσκόρπισαν κακῶς ἔχοντας. Τὰ δὲ πλοῖα τῶν Τρικέων ἀπῆραν εἰς τὰ ἴδια. Ὁ δὲ πρωτοσύγκελος Βαρλαὰμ, Χρύσανθος Δαλαρούσης καὶ ἄλλοι τινὲς, ἀπελθόντες εἰς Κύμην διὰ προμήθειαν πολεμοφοδίων καὶ εὑρόντες τὰ ἐκεῖ πνεύματα τεταραγμένα ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀτυχιῶν, μετέβησαν εἰς Σκόπελον πρεσβεύσοντες περὶ ἀποστολῆς ἐφοδίων καὶ πλοίων· ἀλλὰ μόλις διεσώθησαν καὶ ἐκεῖθεν, οὐδὲν ποιήσαντες.

Ὅ,τι ἴδιον καὶ ὑπέρτατον ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἦτο ἡ ἐπιμονή. Ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς οὐ μόνον συνεκεντρώθησαν καὶ πάλιν οἱ Εὐβοεῖς περὶ τὸν Βερούσην κατὰ τὸ Ἄϊον καὶ τὰ Βρυσάκια, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀντικατάστασιν τῶν πλοίων τῆς Τρίκης καταβαλόντες ἑβδομήκοντα χιλιάδας γροσίων, προσεκάλεσαν τὸ περὶ τὴν Ἁγίαν Μαρίναν περιπλέον καὶ καλῶς ὡπλισμένον ὑδραϊκὸν πλοῖον τοῦ Ἀλεξάνδρου Κριεζῆ. Εἰσὶ δὲ τὰ Βρυσάκια, περιώνυμα καταστάντα ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, γήλοφος πετρώδης, ἐπίπεδον ἔχων τὴν κορυφὴν, κείμενος δὲ ἐν τῷ μέσῳ τῶν Πολιτικῶν καὶ τῆς Καστέλας, περικλειόμενος ἔνθεν μὲν ὑπὸ πεδιάδος, ἔνθεν δὲ ὑπὸ θαλάσσης, ἔνθεν δὲ, πρὸς βορρᾶν, ὑπὸ ἀνωμάλου καὶ δασώδους γῆς, καὶ ἀφιστάμενος τῆς Χαλκίδος πλέον τῶν δύο ὡρῶν.

Οὐδόλως ἀπολέσαντες τὸ πρῶτον αὐτῶν θάρρος, οἱ Εὐβοεῖς διῆλθον καὶ πάλιν τὴν πεδιάδα τῆς Καστέλας, ὁδεύοντες κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πρὸς τὴν Χαλκίδα· ἱερομόναχος δέ τις Παΐσιος Κλεόβουλος, καταγόμενος μὲν ἐκ τοῦ χωρίου Ὀκτωνεῶν τῆς Καρυστίας, διδάσκαλος δὲ τῶν ἑλληνικῶν χρηματίσας ἐν Χαλκίδι καὶ Θήβαις, κατὰ πολὺ ἐνεψύχονε τὸν στρατὸν, κηρύσσων τὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος λόγον, ὡς ἄλλος Ἰωάσαφ Βυζάντιος ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Ἀλλὰ καὶ ἐκ νέου ἐπιπεσόντες οἱ Τοῦρκοι ἐνίκησαν τούτους, καὶ ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Βατῶντος τριάκοντα ἑπτὰ ἐπελέκησαν, διὰ μόνων ἐπὶ τέλους ἀναχαιτισθέντες τῶν τηλεβόλων τοῦ πλοίου τοῦ Ἀλεξάνδρου Κριεζῆ παρὰ τὴν ὑποκάτω τῆς δημοσίας ὁδοῦ τοῦ Βατῶντος κει-

μένην Μάνικαν, ἥτις ἐστὶ ξηρὰ ἐκτεινομένη ἐντὸς τῆς θαλάσσης ἐν σχήματι χειρίδος.

Αἱ ἀτυχίαι ἐπιβαρύνουσι τὸν ἀρχηγὸν συνήθως, καὶ μάλιστα, ὅταν τύχῃ ἀλλοδαπὸς οὗτος, μὴ ἔχων οἰκεῖα καὶ ἐσωτερικὰ στηρίγματα, οὐδὲ τύχην ἢ εἰδικὴν ἱκανότητα. Διὰ τοῦτο, ἐγκαταλειφθεὶς ἤδη παρὰ τῶν Εὐβοέων, ἀποσυρθέντων ὑπὸ τὸν Τομαρᾶν εἰς τὸ Ἄϊον, ὁ Βερούσης κατηγορεῖτο οὐ μόνον ὡς ἀνάξιος καὶ ἀδρανὴς, ἀλλὰ καὶ ὡς μέθυσος. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς δ' αὐτῆς ἐξερχόμενοι οἱ Τοῦρκοι οὐ μόνον εἰς τὰ πλησίον τῆς Χαλκίδος χωρία, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς Βάθειας καὶ μέχρι τῆς Στενῆς, πρωτευούσης ἤδη τοῦ δήμου Ληλαντίων, ἐλεηλάτουν πᾶν τὸ προστυχὸν, ἔκαιον, ἔθυον καὶ ἐξηνδραπόδιζον, τὴν φρίκην ἁπανταχοῦ σπείροντες. Διὰ τὴν διπλῆν ταύτην ἀνάγκην τῆς ἠθικῆς πτώσεως τοῦ Βερούση καὶ τῆς ὑλικῆς καταστροφῆς, ἣν ἀδυσώπητοι καὶ θηριώδεις οἱ ἐχθροὶ ἐπέφερον ὁλονὲν, τὸ βλέμμα καὶ ἡ ἐλπὶς τῶν Εὐβοέων ἐστράφησαν πρὸς τὸν Ἀγγελῆν Γωβγίναν.

Φυγόπατρις ἐκ τῆς Λίμνης ἀπὸ τοῦ 1818 ἕνεκα τοπικῶν διενέξεων, ὑπηρέτει οὗτος παρὰ τῷ Ἀλῇ πασσᾷ στρατιωτικῶς μέχρι τοῦ 1820· ἀλλὰ φιλόπατρις, ὡς πᾶς Ἕλλην, ἔδραμεν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλλάδος, ἅμα κηρυχθέντα, καὶ ὑπὸ τὸν Ὀδυσσέα Ἀνδρούτσου συναριστεύσας ἐν τῇ μάχῃ τῆς Γραβιᾶς, ἐβεβαίωσε τοῖς πᾶσι, τὶ ὑπισχνεῖτο καὶ ὡς φρόνιμος καὶ ὡς ἀνδρεῖος. Ἰδοὺ ὁ ἄνθρωπος, δι' οὗ ἤδη καὶ μόνου ἤλπισαν οἱ Εὐβοεῖς τὴν ἁρμοδίαν ἀντικατάστασιν τοῦ Βερούση καὶ τὴν εὐτυχῆ διεύθυνσιν τῶν κατὰ γῆν πολεμικῶν ἐργασιῶν τῆς νήσου. Περὶ τῆς ἀρχηγίας αὐτοῦ, ἐν συμβουλίῳ κοινῷ ἀποφασισθείσης, συνεφώνησε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Κριεζῆς, μεγάλην ἐπιῤῥοὴν ἐξασκῶν καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων τῆς ξηρᾶς, ὡς ἀρχηγὸς τῆς τόσῳ χρησίμου ναυτικῆς δυνάμεως. Ἐνώπιον δὲ τῆς κοινῆς ἀνάγκης καὶ τῶν γενικῶν καθηκόντων αὐτοῦ ὁ Ἀγγελῆς Γωβγίνας ἐλησμόνησεν ὅλως, ὅσας πρότερον εἶχεν ἀντιπαθείας μερικὰς, καὶ ἐν μιᾷ συνενωθεὶς καρδίᾳ μεθ' ὅλων, ἀπῆλθεν εὐθὺς εἰς τὸ ἐν τοῖς Βρυσακίοις στρατόπεδον, κακίστης ὂν καταστάσεως τότε. Εὐτυχῶς δ' ἔλαβε βοηθὸν, ἐπίσης ἄξιον, τὸν ἐκ Θηβῶν Κότσον (Κωνσταντῖνον), κρεωπώλην πρότερον ἐν Χαλκίδι καὶ πρὸ ὀλίγων δραπετεύσαντα ἡμερῶν ἐκ ταύτης.

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἦλθεν ἐκ τῆς Ἰωνίας συναγωνισθησόμενος ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ὡς Εὐβοεὺς, ὁ Νικόλαος Κριεζώτης, τε-

θεὶς ὑπὸ τὸν Ἀγγελῆν στρατιώτης. Θείᾳ δὲ προνοίᾳ ὡδηγήθη ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἰς τὸν ἀγῶνα, ὡς προωρισμένος, ἵνα διαδεχθῇ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἀρχηγίαν τῶν ὅπλων τῆς νήσου καὶ διαπρέψῃ δι' ἀνδραγαθιῶν πολλῶν μέχρι τέλους.

Ματαίως οἱ Τοῦρκοι ἐπέπιπτον συνεχῶς κατὰ τῶν Βρυσακίων. Γενναῖος καὶ φιλότιμος ἀρχηγὸς, ὁ Ἀγγελῆς Γωβγίνας γενναίους ἐπίσης καὶ φιλοτίμους ὡδήγει τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ, πάντοτε δὲ τὴν ὑπεροχὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀπελάμβανε, καὶ ἐζημιωμένους νῦν μὲν πλέον, νῦν δὲ ἧττον, ἀπώθει καὶ εἰς φυγὴν ἔτρεπε τούτους. Ἐκ τῶν συμπλοκῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης διακρίνονται πρώτη ἡ κατὰ τὰ Ψαχνὰ γενομένη, καὶ δευτέρα ἡ ἐν τῷ Ἀνηφορίτῃ, κατεχομένῳ παρὰ τοῦ Μηνᾶ, ὅπου πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐφονεύθη καὶ ὁ Ὀσμὰν Χαντσαράκης Καρύστιος. Ἀλλ' ὀλίγου ἐδέησεν, ὅπως ἐπενεχθῇ ἤδη παρὰ τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν ἡ μὴ κατορθωθεῖσα παρὰ τῶν Τούρκων διάλυσις τῆς ἐπαναστάσεως τῆς νήσου, ὅτε τῆς ἀλληλομαχίας τὸ δυσειδέστατον τέρας ὕψωσε κεφαλὴν μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ διαδόχου ἀρχηγοῦ. Ὁ ἀποβληθεὶς Βερούσης, ἐπιδιώκων τὴν ἀρχηγίαν καὶ διὰ τῆς βίας αὐτῆς, συνέλεξεν ἀθλίους τινὰς, καὶ διηυθύνθη εἰς τὴν Λίμνην, σκοπῶν, ἵνα ἐπιβληθῇ καὶ ἐκδικηθῇ τὴν ὕβριν, παραδίδων τῷ πυρὶ τὴν ὡραίαν ἐκείνην κωμόπολιν, ὡς πατρίδα τοῦ Ἀγγελῆ Γωβγίνα καὶ ὡς τὸ κέντρον ἤδη τῶν εὐβοϊκῶν πραγμάτων. Ἀλλ' εὐτυχῶς ἀπέτυχεν ἐναντίον δυνάμεως ἀνωτέρας καὶ δραστηριότητος πολλῆς, ἣν ὁ Ἀγγελῆς Γωβγίνας ἀνέπτυξε. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ὁ Βερούσης ἐξεβλήθη ὅλως τῆς νήσου.

Κάρυστος.

Ἡ Κάρυστος, μία, ὡς καὶ ἡ Χαλκὶς, τῶν ἀρχαιοτάτων πόλεων τῆς Εὐβοίας, περίφημος δὲ διὰ τὰ παρ' αὐτῇ λατομούμενα ἄριστα μάρμαρα, κεῖται πρὸς τὸν νοτιώτατον αἰγιαλὸν τῆς νήσου κατὰ τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Γεραστοῦ καὶ παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους τῆς Ὄχης (Ἀηλιᾶ). Ἔχει φρούριόν τι παλαιὸν, ἱκανῶς ἰσχυρωθὲν ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ μεγαλητέρας ὂν περιφερείας τοῦ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν αὐτῷ κατῴκουν οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἐκτὸς τούτου ὑπὸ τοὺς πρόποδας οἱ Καρύστιοι Ἕλληνες. Ἀλλ' ἡ κυρία δύναμις τῆς θέσεως αὐτῆς κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἦσαν τὰ ὡσεὶ χίλια ὅπλα τῶν αὐτόθι Τούρκων. Ἀνδρειότατοι καὶ πρὸς τὸν ἀτα-

κτον πόλεμον ἐμπειρότατοι, ἢ ὡς πεζοὶ ἢ ὡς ἱππεῖς, οἱ Καρυστινοί, ἄλλοι δίμαχοι τῆς Τουρκίας, καὶ τὴν χώραν αὐτῶν κινδυνεύσασαν πολλάκις ἔσωσαν, καὶ πολλαχοῦ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς νήσου κινηθέντες κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἠρίστευσαν. Ἐπολέμησαν τούτους περιοδικῶς πολλαὶ τῶν στρατιωτικῶν ἐπισημοτήτων τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἠττήθησαν. Οὕτω καὶ θέσεως δεξιᾶς, καὶ ἀσκήσεως μεγάλης περὶ τὰ ὅπλα, καὶ ἀρχηγοῦ ἀξίου, τοῦ Ὁμὲρ βεγῆ, τυχόντες οὗτοι, κατέστησαν τὸ φόβητρον καὶ τῆς νήσου καὶ τῶν περιοίκων. Τύραννοι σκληροὶ τῶν Ἑλλήνων, ὡμίλουν τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, ὀλίγιστοι δὲ, ὅσοι ἂν ἔτυχον ἐξελθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἢ εἰς τὴν Ἀσίαν, τὴν τουρκικὴν ἐγνώριζον. Μόνος ἐκ τούτων δίκαιος ὁπωσδήποτε διοικητὴς τοῦ τόπου καὶ προστάτης τῶν καταθλιβομένων ὑπῆρξεν ὁ Ὁμὲρ βεγῆς.

Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῆς Καρύστου ἀνατολικῶς καὶ ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Καφηρέως ὑπῆρχον οἱ λεγόμενοι Καβοδορῖται (Καφήρειοι), οὓς οἱ Καρύστιοι Τοῦρκοι παρωνόμαζον περιφρονητικῶς «*Σαμπάνιδας*», ἤτοι ἀκαθάρτους. Αἰπόλοι ἅπαντες, ὡς κατοικοῦντες ἐπὶ ὀρεινῶν καὶ δυσβάτων μερῶν καὶ ὀλιγίστην ἔχοντες γῆν γεωργήσιμον, ἦσαν οὗτοι οἱ μὲν ὀνόματι Μωχαμεθανοί, οἱ δὲ λόγῳ Χριστιανοί, ὡς μὴ ἔχοντες οὔτε οἱ πρῶτοι εὐκτήρια καὶ «*ἱμάμιδας*», οὔτε οἱ δεύτεροι ἱερεῖς καὶ ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο τὰ ἐκ τῶν λεγομένων αὐτῶν Χριστιανῶν γεννώμενα τέκνα ἐβαπτίζοντο δεκαετῆ καὶ δεκαπενταετῆ, ὅταν καθίστατο δυνατὴ ἡ προσέλευσις ἱερέως τινὸς ἐκ τῶν περιοίκων. Ὑπῆρχε μὲν ἐπίσκοπος Καρύστου, ἀλλ' οὐδόλως ἐτόλμα τὸν διορισμὸν ἱερέων παρ' αὐτοῖς διὰ τὸν φόβον τῶν Τούρκων. Ὡσαύτως δὲ οἱ Σαμπάνιδες Τοῦρκοι ἀνεδέχοντο ἐπιτροπικῶς τὴν βάπτισιν τῶν τέκνων τῶν Ἑλλήνων Σαμπάνιδων, συγγενευόμενοι οὕτω διὰ τῆς ἀναδοχῆς, καὶ ἐνυμφεύοντο Ἑλληνίδας, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι Τουρκίσσας. Ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ δὲ ἐπιμιξίᾳ ἐμέμφοντο μὲν οἱ Τοῦρκοι τῆς Καρύστου τοὺς Σαμπάνιδας Τούρκους ὡς μὴ καθαροὺς, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἀπεῖχον πάσης καταδιώξεως καὶ τιμωρίας, ἐλπίζοντες οὕτω τὴν διὰ τοῦ χρόνου συγχώνευσιν ἐν τῷ τουρκισμῷ καὶ τῶν Ἑλλήνων Σαμπάνιδων. Ἡ ἐπελθοῦσα ὅμως ἀποκατάστασις τοῦ 1833 ἀπήλλαξε τῆς περαιτέρω θρησκευτικῆς παραλυσίας καὶ λοίμης τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς, ἐξ ὧν καὶ οἱ Τοῦρκοι Σαμπάνιδες ἐδέχθησαν τὸ βάπτισμα ζήλῳ καὶ ἐπιμελείᾳ τοῦ Νικολάου Κριεζώτου, ἀναδόχου γενομένου

ὅλων. Ἰδοὺ ἔκδοσις δευτέρα τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Μουντριζιάνων, ἡ μὲν πρώτη χρονολογουμένη ἐπὶ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος, ἡ δὲ δευτέρα μετὰ τὴν διακοπὴν τοῦ ἀγῶνος.

Ἀφ' οὗ ἡ ἐπανάστασις ἐκινήθη χρόνου, οἱ μὲν Ἄνδριοι, φοβούμενοι τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Καρυστίων Τούρκων, ἐφύλαττον διὰ δύο πλοίων τὸν μεταξὺ Ἄνδρου καὶ Καφηρέως, μεσημβρινοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Εὐβοίας, πορθμόν· ὁ δὲ ἐπίσκοπος Καρύστου Νεόφυτος, ἀνὴρ ἀπεριορίστου πατριωτισμοῦ καὶ ἐπιμόνου ἐνεργείας, ἐστρατολόγει κατὰ τὸ Αἰγαῖον, καὶ ἰδίως ἐν τῇ Τήνῳ καὶ Ἄνδρῳ, καὶ δύναμιν ναυτικὴν παρεσκεύαζεν, ὅπως κινήσῃ εἰς τὰ ὅπλα τὴν Κάρυστον. Ὠπισθοδρομημένος ἠθικῶς καὶ πεφοβισμένος, ὁ τόπος οὗτος ἔχρῃζε τῆς ἔξωθεν συνδρομῆς, ὡς ἀδύνατος ἀφ' ἑαυτοῦ ὤν.

Ἀλλ' ὑπῆρχε κεκινημένη ἡ Κύμη, κωμόπολις μεγάλη κατὰ τὸν Βούδωρον ποταμὸν, ἔχουσα ἀρχηγὸν μὲν γενναῖον, τὸν Γεώργιον Ἰωάννου Παπᾶ, ἀριθμὸν δὲ ἐνόπλων ὀλίγον. Ἔτι δὲ, τὰ περὶ αὐτὴν συναποστατήσαντα χωρία ὀλίγους ὡσαύτως ἠρίθμουν ἐνόπλους, καὶ τούτους ἀνασκήτους· ὡς κειμένη δὲ ἡ κωμόπολις ἐν τῷ ἀνατολικῷ αἰγιαλῷ τῆς νήσου καὶ ἀπέναντι τῆς Σκύρου, κατὰ πολὺ ἀφίστατο τοῦ ὑπὸ τὸν Ἀγγελῆν Γωβγίναν γενικοῦ στρατοπέδου. Ὅτε δ' ἐβεβαιώθη ἡ παρασκευαζομένη ἐπίθεσις τοῦ Ὀμὲρ βεγῆ, οἱ Κυμαῖοι ἀπετάθησαν τούτων ἕνεκα πρὸς τὸν ἐν Ἄνδρῳ τότε ὑπάρχοντα ἐπίσκοπον Νεόφυτον, ἐπικαλούμενοι τὴν ταχεῖαν ἀποστολὴν στρατιωτικῆς βοηθείας. Ἀμέσως καὶ ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ Ἄνδριοι ἐπεβίβασαν τότε ἐπὶ τῶν δύο κατὰ τὸν πορθμὸν πλοίων τοὺς ἐν τῷ λιμένι τοῦ Γαυρίου ἐστρατολογημένους, ὧν οἱ πλείους ἦσαν Ἄνδριοι καί τινες μοναχοὶ φιλοπάτριδες. Ἀλλ' ὁ δραστήριος Ὀμὲρ βεγῆς προλαβὼν ἐπετέθη, ἐνίκησε μεμονωμένους τοὺς Κυμαίους κατὰ τὰ Λέπουρα, πολλοὺς ἠχμαλώτισε καὶ τὴν Κύμην λεηλατήσας κατέκαυσε. Τότε ἔπεσε νεκρὸς καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν Κυμαίων Γεώργιος. Τὸ δυστύχημα αὐτὸ δι' ὀλεθρίων συνεδέετο συνεπειῶν, διότι καὶ τὴν κίνησιν τῆς Καρύστου κατὰ πολὺ ἀνέστειλε, καὶ τοὺς ἄλλους Εὐβοεῖς ἐφόβισεν, ὡς ἀπειλουμένης ἑτοίμου καὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν ἐν τῇ Βοιωτίᾳ πολεμίων.

Θεσσαλομαγνησία.

Ἡ δὲ ἐπανάστασις τῆς Θεσσαλομαγνησίας πρώτην καὶ ἄμεσον ἔ-

λαβεν ἠθικὴν πληγὴν ὡς ἐκ τῆς ἀποχωρίσεως πολλῶν ἐκ τῶν προκρίτων. Οὐσιωδέστερον ἐτραυμάτισεν αὐτὴν τὸ τραῦμα, ὅπερ ὁ ὁπλαρχηγὸς Κυριάκος Βασδέκης ἔλαβε κατὰ τὴν προσβολὴν τοῦ φρουρίου τῶν Παγασῶν ἔμπροσθεν τῆς πύλης αὐτοῦ, ὀνομαζομένης Καρᾶ-καποῦ. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς κατὰ θάλασσαν πολιορκούσης μοίρας Ἀναστάσιος Τσαμαδὸς παραλαβὼν τότε μετήνεγκε τὸν Βασδέκην εἰς Τρίκην πρὸς θεραπείαν. Διεδέχθη μὲν εὐθὺς τὸν Βασδέκην ὁ πρεσβύτερος κατὰ τὴν ἡλικίαν ἀποσπασματάρχης τούτου Κοντονῖκος, ἔλειψεν ὅμως ἡ-τόσῳ ἐν περιστάσεσι τοιαύταις ἀναγκαία βαρύτης τοῦ ὀνόματος καὶ ἡ ἠθικὴ ἐπιῤῥοὴ ἐπὶ τῶν ὅπλων.

Μετὰ τὰ γενόμενα ἐν τῇ Ἰωλκῷ ἄλλους οἱ Θεσσαλομάγνητες οὐκ εἶχον ἐσωτερικοὺς πολεμίους, ἢ τοὺς ἐν Παγασαῖς (τῷ Βώλῳ), ἐπίσης ὀλίγους· ἐπομένως δύο ὑπῆρχον τὰ μέρη, καθ' ὧν ἀπῃτεῖτο ἡ ἐνέργεια αὐτῶν· πρῶτον τὸ φρούριον τῶν Παγασῶν, κείμενον πρὸς τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου καὶ ὀλίγῳ πρὸ τῆς κωμοπόλεως· καὶ δεύτερον ἡ γείτων ἐπαρχία τῶν Φερῶν (Βελλεστίνου), ἐπίσης, ὡς καὶ ἡ Μαγνησία, ἔχουσα ἐσωτερικοὺς πολεμίους ἐν δύο μόναις θέσεσιν, ἐν μὲν τῇ πρωτευούσῃ οἰκογενείας ἑκατὸν ἐννενήκοντα, ἐν δὲ τῷ χωρίῳ Κογιοῦν-δερεσὶ ἑξήκοντα δύο. Οὕτως ἐστρατοπέδευσαν πλησίον τοῦ φρουρίου τῶν Παγασῶν, βοηθούμενοι κατὰ θάλασσαν οὐ μόνον ὑπὸ τριῶν ὑδραϊκῶν πλοίων τοῦ Ἀναστασίου Τσαμαδοῦ, Λαζάρου Τσαμαδοῦ καὶ Ἰωάννου Κυριακῶφ, ἀλλὰ καὶ ὑπό τινων τῆς Τρίκης· ὅπως δὲ διακόψωσι τὴν κατὰ γῆν συγκοινωνίαν τούτου μετὰ τῶν Φερῶν καὶ τῆς Ἀμύρου (Ἀρμυροῦ), κατέλαβον τὸν λεγόμενον ὡς ἐκ τοῦ σχήματος Πιλάφ-τεπὲ, ἤτοι τὸν ἐπὶ τῶν στενῶν μεταξὺ τοῦ Πηλίου καὶ τῶν βουνῶν τῆς Ἀμύρου κωνοειδῆ λόφον. Ἄλλο δὲ σῶμα ἐκ χιλίων ὑπὸ τὸν Κοντονῖκον ἐστρατοπέδευσε τῇ 9 ματου ἐν τῷ Ἁγίῳ Γεωργίῳ, χωρίῳ ἀπέχοντι τῶν Φερῶν πρὸς ἀνατολὰς ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν. Ἐκεῖθεν δ' οἱ χίλιοι οὗτοι, οἱ μὲν διὰ τῆς πεδιάδος, οἱ δὲ ἐκ τοῦ ὀρεινοῦ μέρους, εἰσέβαλον εἰς τὰς Φεράς, τὸν σίδηρον καὶ τὸν δαυλὸν ἐν χερσὶ φέροντες· καύσαντες δὲ μέρος αὐτῶν, ἀπέκλεισαν μετὰ ἀντίστασιν ἱκανὴν τοὺς Τούρκους ἐντὸς τεσσάρων πύργων, κειμένων ἐν τῷ μέσῳ εὐρυχώρων περιφραγμάτων.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο μεγάλον ἐνέπνευσε φόβον τοῖς πεδινοῖς Τούρκοις (Κονιάροις) τῆς Λαρίσσης, καὶ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν ὑπεχρέωσεν, ἵνα προσφύγωσιν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, καίτοι θεριζομένην παρὰ τῆς πα-

νώλους. Ἀλλὰ, καθὼς πρότερον ὁ Κυριάκος Βασδέκης, οὕτω καὶ κατὰ τὴν εἰσβολὴν αὐτὴν ἐπληγώθη ὁ Κοντονῖκος, ὃν διεδέχθη ὁ Παναγιώτης Βασδέκης· μετὰ δὲ τὴν εἰσβολὴν οἱ στρατιῶται, μὴ ὑπάρχοντος ἀρχηγοῦ ἀξίου, ἐπὶ τοσοῦτον παρέλυσαν ἐπιδοθέντες τῇ ἁρπαγῇ καὶ τῇ κραιπάλῃ, ὥστε ἑξήκοντα ἐκ τῶν πολιορκουμένων Τούρκων ἔφιπποι διῆλθον ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν ἀβλαβεῖς, ἀπεσταλμένοι διὰ βοήθειαν.

Ἐν τῇ Λαρίσσῃ ἐστρατοπέδευεν ὁ Μαχμοὺτ πασσᾶς Δράμαλης καὶ ὑπ' αὐτὸν ὁ Μελὲκ πασσᾶς, ἰδίως πεφορτισμένος παρὰ τοῦ Χουρσὴτ πασσᾶ τὴν καταστολὴν παντὸς ἐπαναστατικοῦ κινήματος ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ. Διέθετε στρατὸν πεντακισχιλίων περίπου. Αὐτὸν ἀπαντήσαντες ἐρχόμενον οἱ ἀπεσταλμένοι ἔφιπποι, ἐνεθάρρυναν. Ἅμα δ' ἀνήγγειλεν ἡ ἑλληνικὴ σκοπιὰ τὴν προσέλευσιν τῆς βοηθείας ταύτης, ἐγκατέλειψαν ἅπαντες τὰς Φερὰς πλήρεις τρόμου, καὶ εἰς τὴν ἄγουσαν πρὸς τὸν Ἅγιον Γεώργιον ἐτράπησαν. Τότε οἱ μὲν ἐντόπιοι ἐξορμήσαντες ἐθανάτωσαν ἐξ αὐτῶν περὶ τοὺς ἑξήκοντα, καὶ τοὺς λοιποὺς καταδιώξαντες διεσκόρπισαν ἐν κακίστῃ καταστάσει καὶ ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου· ὁ δὲ Μαχμοὺτ πασσᾶς εἰσβαλὼν ἀμαχητὶ κατέστρεψε τὰ χωρία Κανάλια καὶ Τσιολτελέρι, ἀμφότερα κείμενα πλησιέστατα τῆς Βοιβηΐδος λίμνης, τὰ Κάπερνα ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ Πηλίου καὶ ἄλλα πλεῖστα. Προχωρήσας δ' ὡσαύτως διέλυσεν ἀμαχητὶ τὴν πολιορκίαν τῶν Παγασῶν, ἐπέπεσε κυριεύσας τὴν Μακρυνίτσαν μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν, καὶ δίκην ὁρμητικοῦ χειμάρρου πλημμυρήσας εἰς τὰ χωρία καὶ κωμοπόλεις Πορταριὰν, Κατηχώρι, Δράκια, Ἅγιον Λαυρέντιον, Ἅγιον Γεώργιον, Πινακάτας, Βυζίτσαν καὶ λοιπὰ, ἔφερε παντοῦ τὸ πῦρ, τὴν σφαγὴν, τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν λεηλασίαν.

Τοιαύτη ἐπῆλθεν ἡ ἀτυχία καὶ ἡ καταστροφὴ ὡς ἐκ τῆς γενομένης ἐν τῇ κωμοπόλει τῶν Φερῶν ἁμαρτίας καὶ τῆς ἐλλείψεως ἀρχηγοῦ ἀξίου. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι Ἕλληνες, ὅσοι καὶ ὅσαι διέφυγον τὸν θάνατον ἢ τὴν αἰχμαλωσίαν, ἐστοιβάσθησαν ἐν τῇ Τρίκῃ καὶ ὀλίγοι ἐν ταῖς πλησίον νήσοις· ὁ δὲ Μαχμοὺτ πασσᾶς, ἐνισχύσας στρατιωτικῶς τὸ φρούριον τῶν Παγασῶν, ἐπανέκαμψεν εἰς Λάρισσαν, πλοῦτον πολὺν φέρων λαφύρων. Ὀλίγῳ δὲ ὕστερον, ἅμα συγκεντρωθέντων καὶ πάλιν τῶν Ἑλλήνων, μετεστράφη, καὶ κατὰ τὴν θέσιν Μαλάχι, πλησίον κειμένην τῆς Ἰωλκοῦ, νικήσας αὐτοὺς κατεδίωξε μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Τρίκης, ὅθεν ἀπαντήσας ἀντίστασιν ἰσχυρὰν ἐπανῆλθεν εἰς Λάρισσαν.

Ἅπασα οὕτως ἡ Θεσσαλομαγνησία ὑπετάγη ὑπὸ τὸν βάρβαρον ἐν καταστάσει ἐρήμῳ, καὶ μόναι ἔμενον ἔτι ἐπὶ τῶν ὅπλων αἱ κωμοπόλεις Ἀργαλεστὴ, Προμῆρι, Τρίκη καὶ τὸ χωρίον Λαῦκος, συνιστῶσαι ὅλαι χιλίας τριακοσίας περίπου οἰκογενείας. Δι' αὐτῶν συνεστήθη στρατόπεδόν τι ἐν τῷ Λιθοκάστρῳ, θέσει πλησίον τῆς Ἀργαλεστῆς. Ἀλλ' οὐδόλως τῷ Μαχμοὺτ πασσᾷ ἔμελε πλέον, ὡς θεωροῦντι, καὶ ὀρθῶς, ὅτι τὸ στρατόπεδον τοῦτο οὐδὲν ἄλλο ἦν, ἢ τὰ παροδικὰ ἔσχατα σημεῖα τῆς ζωῆς τοῦ πνέοντος τὰ λοίσθια ἀνθρώπου (α).

———

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ.

Δημητρίου τοῦ Ὑψηλάντου ὁ πολιτικὸς βίος ἄρχεται καὶ τελευτᾷ μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Τοῦ μὲν Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, ὡς καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ ἀδελφῶν Γεωργίου καὶ Νικολάου, ὁ ἀστὴρ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἔδυσε, μόλις ἀνατείλας, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ἀπροσδοκήτων συμβεβηκότων· τοῦ Δημητρίου ὅμως διέτρεξεν ὅλην αὐτοῦ τὴν περίοδον ἐν ὅλῃ ἐννεαετίᾳ. Ἀλλ', ὅπως ἡ ἔναρξις, οὕτω καὶ τὸ σχετικὸν (α) τέλος τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, τιμῶσιν ἐξαιρετικῶς τὴν ὑψηλαντικὴν οἰκογένειαν καὶ ἀθάνατον τὴν δόξαν αὐτῆς βεβαιοῦσιν, ὅτε ἀπὸ μὲν τοῦ βορρᾶ ὁ Ἀλέξανδρος πρῶτος ἐκήρυξε τὴν ἐθνεγερσίαν τῷ 1821, κατὰ δὲ τὴν μεσημβρίαν ὁ Δημήτριος τὴν τελευταίαν συνῆψε μάχην κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τὴν τελευταίαν συνέθετο τῷ 1829 περιώνυμον συνθήκην τοῦ Τιλφουσίου ὄρους (τῆς Πέτρας). Ὁ ἀγὼν ἄρα τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τὴν ἐσωτερικὴν θεωρούμενος ἔποψιν, ἤρξατο διὰ τῆς ὑπογραφῆς Ὑψηλάντου καὶ ἔπαυσε προσκαίρως διὰ τῆς ὑπογραφῆς Ὑψηλάντου. Γεγονὸς τοιοῦτο ὀλίγους λαμπρύνει ἄνδρας καὶ ὀλίγων διαιωνίζει τὴν δόξαν οἰκογενειῶν μεγάλης ἀποστολῆς καὶ μεγάλων ἔργων.

Διάσημον παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ γνωστὸν παρὰ τῷ εὐρωπαϊκῷ κόσμῳ ὄνομα οἰκογενείας, σύστασιν δὲ τὴν μόνην σεβαστὴν παρὰ πᾶσι καὶ μόνην ἠθικῶς ἰσχυρὰν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, πατριωτισμὸν δὲ ἀκμαῖον καὶ ἀκέραιον μέχρι ὅλης αὐταπαρνήσεως καὶ θυσίας, ἰδοὺ ὅσα κυριώτερον ἔφερε προσόντα καὶ πλεονεκτήματα ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, παρουσιαζόμενος ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ ὡς ἀπεσταλμένος παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὡς συστρατιώτης ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ ἐν ἐλλείψει τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου παρουσία ἄλλου τινὸς μέλους τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ἢ ἄλλου τινὸς ἐκ τῆς Ῥωσσίας προερχομένου καὶ γνωστοῦ ὁπωσδήποτε προσώπου, ἐπὶ τοσοῦτον εὐκταία κοινῶς καὶ ἐπιζήτητος ἦτο, ἐφ' ὅσον ἡ ἐπανάστασις ἤρξατο κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα πολυκέφαλος, κίνδυνοι δὲ διάφοροι ἠπείλουν ταύτην.

Εἰς τὰς περὶ τῶν κοινῶν ὀρθοτάτας σκέψεις δύο τῶν ἀρχηγῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, τοῦ ἀρχιμανδρίτου Γρηγορίου Δικαίου (β) καὶ τοῦ

Παναγιώτου Α. Ἀναγνωστοπούλου, ὀφείλεται ἡ πρώτη ἰδέα περὶ τῆς καταβάσεως ἑνὸς τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου εἰς τὴν Ἑλλάδα (α). Καταλληλότερος πρὸς ἀποστολὴν τοιαύτην ἐθεωρεῖτο ὁ Νικόλαος· ἀλλ' οὗτος ὑπῆρχεν ἀπὼν παρὰ τῷ Ἀλεξάνδρῳ, ὁ δὲ μόνος (β) παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ μένων ἦν ὁ Δημήτριος, παραιτηθεὶς ἐπὶ τούτῳ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τῆς Ῥωσσίας, τὰ κατ' οἶκον ἅπαντα διοικούμενος ἕνεκα τῆς τῶν ἄλλων ἀδελφῶν ἀπουσίας, καὶ χρέη ἕτερα ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος πεφορτισμένος ὢν παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου καθ' ἅπασαν τὴν Βασσαραβίαν. Τριῶν ἄρα φραγμῶν δυσκόλων προέκειτο κατ' ἀνάγκην ἡ ἀλληλοδιάδοχος ὑπερπήδησις, πρώτου μὲν τῆς θελήσεως τοῦ Δημητρίου, δευτέρου δὲ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ τρίτου τῆς συγκαταθέσεως τῆς μητρὸς Ἐλισσάβετ, ὡς ἐχούσης μόνον παρήγορον σύντροφον τοῦτον.

Εὐτυχῶς παρῆσαν τότε ἐν τῇ Κισνευΐᾳ ὅ,τε Γεώριος Κοζάκης Τυπάλδος καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ Ξάνθος, μεγάλως ὑποληπτόμενοι παρὰ τῆς ὑψηλαντικῆς οἰκογενείας, ὁ πρῶτος ὡς ἰατρὸς καὶ συμπράκτωρ ἐν πολλοῖς τῶν κοινῶν πραγμάτων, καὶ ὁ δεύτερος ὡς τὸ πρῶτον ὄργανον, δι' οὗ ἀνεδέχθη ὁ Ἀλέξανδρος τὴν γενικὴν ἐπιτροπείαν τῆς ἑταιρίας καὶ τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Εὐτυχέστερον δὲ, αἱ καρδίαι ἀδελφῶν καὶ μητρὸς ἑτοίμως ἔκλιναν καὶ ἤδη ὑπὸ τὸ παντὸς ἄλλου ἀνώτερον αἴσθημα ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Ὁ Τυπάλδος καὶ Ξάνθος, ἐνστερνισθέντες τὴν ἰδέαν τοῦ Ἀναγνωστοπούλου καὶ Δικαίου, σπουδαῖοι συνέπραξαν, ἵνα πεισθῇ κατὰ πρῶτον ὁ Δημήτριος. Ἐνισταμένης δὲ τῆς Ἐλισσάβετ, συνεκροτήθη συμβούλιον οἰκογενειακὸν, καὶ τῇ καταφατικῇ ἐτυμηγορίᾳ τούτου ὑπέκυψεν αὕτη, ἀποφανθεῖσα μετὰ τῆς περιπαθεστέρας μητρικῆς στοργῆς, οἵαν ἐν ὥρᾳ τοιαύτῃ δεικνύει μόνη ἡ ἀληθῶς εὐγενὴς καρδία: «*Ὅταν ἦναι*, εἶπε, *νὰ »ἐλευθερωθῇ ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τὴν ἀποστολήν καὶ αὐτοῦ τοῦ παιδιοῦ »μου, ποῦ μ' ἔμεινε, στεροῦμαι καὶ αὐτό· ἂς ὑπάγῃ μὲ τὴν εὐχήν »μου!*» Ὡσαύτως δὲ εἰδοποιηθεὶς περὶ τούτων ἁπάντων καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ἑτοίμως ἀπεφάσισε καὶ διὰ συστατικοῦ ἐγγράφου ἐφωδίασε τὸν Δημήτριον πρὸς τοὺς Πελοποννησίους. Πῶς δὲ οὐχὶ καὶ πρὸς τοὺς Αἰγαιοπελαγίτας καὶ Στερελλαδίτας; Διότι ἡ Πελοπόννησος ἐθεωρεῖτο τὸ πρῶτον καὶ μέγα ἐπαναστατικὸν ὑφαίστειον κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα, ἡ μόνη ἀσφαλὴς ἑστία καὶ τὸ μόνον ὁρμητήριον·

ἐθεωρεῖτο ἄλλως ὡς σῶμα, ὅπερ ἔμελλον τὰ λοιπὰ τῆς Ἑλλάδος μέρη παραδειγματισθῆναι πρὸς τὸν πόλεμον.

Τούτων γενομένων, ἡ μὲν μήτηρ καὶ ἀδελφαί, τὸ πατριωτικὸν ἀνανεοῦσαι παράδειγμα τοῦ Ἀράτου, κατέβαλον εὐθὺς, ὅσα εἶχον λείψανα πολυτίμων λίθων· ὁ δὲ Δημήτριος κατὰ τὰ τέλη τοῦ μαρτίου ἀνεχώρησεν εἰς τὴν Ὀδησσὸν μετὰ τοῦ Ἀναγνωστοπούλου, ἐπέχοντος ἔκτοτε παρ' αὐτῷ θέσιν συμβούλου. Ἐκεῖ ἐξαργυρώσας τοὺς ἀδάμαντας τῆς οἰκογενείας διὰ τεσσαράκοντα χιλιάδων ρουβλίων, προσεκάλεσε καὶ τοὺς ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσφυγόντας ἐφόρους τῶν Φιλικῶν Μαῦρον καὶ Μπάρμπην, ἵνα παραδώσωσιν, ὅσας εἶχον, τυχὸν, διαθεσίμους συνεισφορὰς, καὶ καταβάλωσιν, ὅσον χρηματικὸν ἠδύναντο. Ἀλλ' οὔτε διαθέσιμα ἔφερον οὗτοι χρήματα τοιαῦτα, οὔτε ηὐπόρουν τότε, δραπέται γενόμενοι καὶ πᾶσαν ἐγκαταλείψαντες περιουσίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Πρὸ πάντων δὲ, οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ, ἔντρομοι ἀπὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγῶν, διέκειντο ἤδη ἐν καταστάσει τινὶ, ἂν οὐχὶ ἀπελπισίας, τοὐλάχιστον ὅμως ψυχρότητος μεγάλης πρὸς πᾶσαν περὶ πολέμου ἰδέαν καὶ ἐνέργειαν. Διὰ δὲ ταῦτα οἱ ἐν Ταϋνγαρὼκ ἔφοροι, ὡς μὴ ἀναγόμενοι ἐν ταῖς αὐταῖς περιστάσεσι, διάφορον ὅλως διαγωγὴν ἔδειξαν. Ἅμα προσκληθέντες τῇ 30 μαρτίου, ἵνα συλλέξωσι δραστηρίως τὰς ὑποσχεθείσας συνεισφορὰς «*παρὰ τῶν καταγραφέντων ἐν τῇ Βίβλῳ »τῶν Ζώντων*», ἐβεβαίωσαν ἑαυτοὺς, ἀπαντήσαντες πρὸς τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην τῇ 12 ἀπριλίου, προθύμους καὶ εὐπειθεῖς πρὸς πᾶσαν διαταγὴν ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

Ἐκτὸς τῶν περὶ συλλογῆς χρηματικοῦ μέτρων, ὁ Ὑψηλάντης ἀπέστειλε τὸν Βασίλειον Ξένην εἴς τε τὴν Πελοπόννησον, τὰς Νήσους, τὸ Πήλιον ὄρος καὶ τὴν Ἤπειρον, προαναγορεύοντα τὴν κατάβασιν αὐτοῦ ἀντὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ προτρέψοντα τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὡσαύτως ἐγνωστοποίησε τὰ δέοντα καὶ τοῖς πρότερον παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου πεμφθεῖσιν ἀποστόλοις Δικαίῳ, Θέμελῃ καὶ λοιποῖς. Οὐσιώδεις καὶ ποικίλαι ὡς πρὸς τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς τόπους ἐχορηγήθησαν τῷ Ξένῃ αἱ ὁδηγίαι· εἰδικώτερον δὲ διωρίσθη οὗτος προάγγελος διὰ τοὺς ἑταίρους τῆς Ὕδρας, Πετσῶν (α) καὶ Ψαρῶν, τὸν ἐν Πάτραις μητροπολίτην Γερμανὸν καὶ λοιποὺς ἐφόρους, τὸν ἡγεμόνα Λακωνίας Μαυρομιχάλην, τὸν Γαζῆν καὶ τὸν Περραιβόν (β). Πρὸς τούτους ἅπαντας γράφων ὁ Ὑψηλάντης, ἐξεδύετο πάντα

καταγωγῆς τίτλον πομπώδη, καὶ μόνον ἠσπάζετο τὸν τοῦ «*ἀδελφοῦ καὶ πατριώτου*».

Ἐκ τῆς Ὀδησσοῦ ἐπανακάμψας εἰς τὴν Κισνευΐαν ὁ Ὑψηλάντης, συνέστησεν ἐκεῖ ἐφόρους τὸν Α. Μπούρδαν, Ἰωάννην Μακρῦν καὶ Μαρῖνον Στρατῆν· διέταξε δὲ τῇ 13 ἀπριλίου τὸν Ξάνθον, ἵνα παραλάβῃ τὰς συνεισφορὰς τοῦ Βαρβάκη καὶ ἄλλων, καὶ καταβῇ οὐχὶ διὰ τῆς Βιέννης, «*ἵνα μὴ ὑποπέσῃ εἰς τοὺς ἐκεῖ κατασκόπους*», ἀλλὰ ἄλλοθεν, εἰς Τεργέστην. Τέλος δὲ, φθίνοντος τοῦ ἀπριλίου, διέβη τὰ ῥωσσικὰ σύνορα ὡς διευθυντὴς ἐμπόρου, τοῦ Ἀναγνωστοπούλου, καὶ ὑπὸ τὸ πλαστὸν ὄνομα *Ἀθανάσιος Στοστοπόπουλος*· ἡ ἑταιρικὴ μετωνυμία αὐτοῦ ἦτο *Χαρίτος*. Κατὰ τὸ ἀπὸ 30 μαρτίου διαβατήριον, χορηγηθὲν παρὰ τοῦ ἀντιστρατήγου καὶ πληρεξουσίου τοποτηρητοῦ ἐν Βασσαραβίᾳ Ἴντσωφ, ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἀνεγνωρίζετο «*κάτοικος ἐν τῇ πόλει Κισνευΐᾳ καὶ Ἕλλην ἔμπορος Βασσαραβίας*» (α). Βεβαίως τὰ πάντα ἐγίνοντο διὰ πολλῆς ἐχεμυθίας καὶ ὑποκρίσεως· οἱ πάντες ὅμως ἔβλεπον οὐχὶ μακρὰν τὸν κίνδυνον, ὃν ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν διέτρεχεν ὁ Ὑψηλάντης πρὸ τοῦ παρακολουθοῦντος αὐτῷ κατὰ πᾶν βῆμα Ἄργου τῆς αὐστριακῆς ἀστυνομίας. Ἀλλ', εἰ καὶ διέλαθε τοῦτον μέχρι τῆς Τεργέστης, μὴ ἀποδώσωμεν τὸ τοιοῦτο, ἢ μόνῃ τῇ ἰσχύϊ τοῦ διαβατηρίου τοῦ καλλίστου Ἴντσωφ καὶ μόνῃ τῇ ἀγαθῇ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τύχῃ. Πιθανωτάτη ἄλλως ἦτο καὶ διὰ τὸν Ὑψηλάντην τῷ 1821 ἡ ἐπὶ τοῦ 1797 ἀτυχία τοῦ Ῥήγα Φεραίου.

Τῇ 23 ἀπριλίου ἔφθασεν ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὸ Τσερναοὺτς, ὅπου διέμεινεν ἐπ' ὀλίγον, ἵνα προλάβῃ τὴν προδοσίαν διεφθαρμένου τινὸς, τοῦ Σαλόνσκη. Ἦν δ' οὗτος ἀνεψιὸς τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ μεγαλεμπόρου Χατσῆ Μόσχου, ἀποκεκηρυγμένος παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἕνεκα διαγωγῆς ἐπιμέμπτου. Ὡς ὑπηρετήσας δὲ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κατακάζη, γαμβροῦ τῶν Ὑψηλαντῶν, ἐγνώρισεν ἤδη ἐν τῷ Τσερναοὺτς τὸν Ὑψηλάντην, περιπεσόντα εἰς βέβαιον κίνδυνον. Μόλις δὲ διὰ πολλῶν θυσιῶν καὶ ἐπιτηδείων τρόπων ἀπεσπάσθη ἐκεῖθεν, παραληφθεὶς παρὰ τοῦ Ὑψηλάντου μέχρι τῆς Τεργέστης, ὅπου ἐδωρήθησαν αὐτῷ καὶ ἑξακόσια δίστηλα. Ἐκ τοῦ Τσερναοὺτς διῆλθεν ὁ Ὑψηλάντης τῇ 4 μαΐου τὸ Ἄγραμ, τῇ 11 μαΐου τὸ Χάμνι, τῇ 12 τὸ Σαξωνικὸν Ῥέγεν, τῇ 13 τὸ Σετσβέργ καὶ τῇ 17 ἔφθασεν εἰς τὸ Ἑρμανστὰδ, ὅπου ἦλθε καὶ ὁ Τυπάλδος, διωρισμένος παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου σύμβουλος τούτου, ὡς καὶ ὁ Α-

ναγνωστόπουλος. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πόλει αὐτῇ βεβαιωθεὶς, ὅτι Μολδαυός τις ἀνεχώρησεν εἰς Βιέννην, ὅπως καταγγείλῃ τὴν διέλευσιν τούτου, μετέβαλε πορείαν, καὶ τῇ 21 ἀπελθὼν εἰς Τεμιζβὰρ, διεπέρασε τῇ 24 τὸ Ἔσσιγ, φθάσας ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Καρλστὰδ εἰς Τεργέστην. Πολλοὺς τῶν ἀνωτέρω τόπων διέδη διὰ πολλοῦ φόβου, ὡς πλησιάζοντας τὴν Σλαβωνίαν καὶ Βοσνίαν, ὅθεν ἐξέρχονται λῃσταὶ συχνάκις.

Ἀρίστην ἔλαβεν ὑποδοχὴν παρὰ τῶν ἐν Τεργέστῃ ἑταίρων, καὶ πρὸ πάντων τοῦ μεγαλεμπόρου Ἀντωνίου Μιχαὴλ Ἀντωνοπούλου. Ἐκεῖ εὗρε, περιμένοντας αὐτὸν, τὸν Ἀλέξανδρον Καντακουζηνὸν καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Καντιώτην. Ὁ πρῶτος τούτων ἔτρεφε τὴν ἰδέαν, ὅπως παρουσιασθῇ ἐν τῇ Ἑλλάδι πληρεξούσιος ἀπεσταλμένος παρὰ τῆς Ἀρχῆς τῶν Φιλικῶν· τὰ πάντα ὅμως διεσκεδάσθησαν τότε.

Καθ' ὅλην τὴν διὰ τῆς Αὐστρίας πορείαν αὐτοῦ ὁ Ὑψηλάντης ἐφανερώθη μόνον, ἐν μὲν τῷ Σιμπινίῳ πρὸς τὸν Γεώργιον Λεβέντην, τὸν Ἀθανάσιον Χριστόπουλον καὶ τὸν ἰατρὸν Βρεττὸν, ἐν δὲ τῇ Τεργέστῃ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Ἀντωνοπούλους, τὸν Παξιμάδην καὶ τὸν Στράτον, οὓς, ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἀντωνοπούλου, κατέστησε τριμελῆ ἐφορείαν διὰ τὴν συλλογὴν συνεισφορῶν καὶ τὴν δι' αὐτῶν προμήθειαν καὶ ἀποστολὴν πολεμικῶν ἀναγκαίων. Ἰδίως δ' ἐπεφορτίσθη αὕτη τὴν ἀγορὰν λογχοφόρων ὅπλων καὶ ἄλλων, ὅσα ἀπῄτει ὁ σχηματισμὸς τακτικοῦ στρατοῦ, ὡς καὶ μιᾶς τυπογραφίας δι' ἔκδοσιν ἐφημερίδος μικροῦ φύλλου.

Τὸ ταμεῖον τοῦ Ὑψηλάντου συνεποσοῦτο ἤδη ἐκ τριακοσίων περίπου χιλιάδων γροσίων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τεθὲν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γεωργίου Μιχαὴλ Ἀντωνοπούλου. Ἴσως ὑπολάβωσί τινες ὡς ἀστειότητα, ὅ,τι λέγομεν, ἢ τὸν Ὑψηλάντην ἀτόπως φρονήσαντα τὴν διὰ τόσου χρηματικοῦ οἰκονομίαν μιᾶς ἐπαναστάσεως. Καὶ ὅμως κατὰ τὴν ἀπέριττον ὅλως καὶ πατριωτικὴν ἐκείνην ἐποχὴν ταμεῖον τόσης ποσότητος ἦτο σημασία τις. Τότε δι' ὀλίγων κατωρθοῦντο πολλὰ, διότι ἕκαστος ἀπέβλεπε πρὸς τὸ κοινὸν καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ ἴδιον συμφέρον, ἀποζῶν, ὅπως ἐτύγχανε, καὶ ἐνδυόμενος, ὅπως ἠδύνατο· κατὰ δὲ τοὺς μετέπειτα χρόνους οὐδὲ μεγάλα πολλάκις μέσα κατώρθουν μικρὰ πράγματα, ὡς εἰσαχθείσης δυστυχῶς τῆς πολιτικῆς διαιρέσεως καὶ τῆς διαφθορᾶς ἐκείνης, ἧς ἡ χρηματικὴ βουλιμίασις ἀρχὴν μὲν ἔχει, τέλος δὲ οὔ.

Ἐν τῇ Τεργέστῃ, ὅπου διέτριψεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ἐβεβαιώθη κατὰ πρῶτον ὁ Ὑψηλάντης τὴν κίνησιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ Ἑλλάδι, καὶ μετὰ ἁπλήστου εὐχαριστίας εἶδε τὸ ἥμισυ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ πεπληρωμένον οὕτω. Εὐτυχῶς δὲ προέλαβεν (α) ἐπιβιβασθεὶς ἐν τῷ πλοίῳ τοῦ Παύλου Στοϊκοβίτς, ὀρθοδόξου Κροάτου (β), ὡς ἐπελθούσης κατόπιν ἐκ τῆς Βιέννης τῆς διαταγῆς περὶ τῆς συλλήψεως αὐτοῦ συνεπείᾳ τῆς τοῦ Μολδαυοῦ καταγγελίας. Τί ἐπέπρωτο ἄρα, ἐὰν ὑπῆρχον τότε σιδηρόδρομοι καὶ ἠλεκτρικοὶ τηλέγραφοι;

Καὶ ἤδη, ὅτε τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος ἄλλην ἔφερον μορφήν, οἱ περὶ τὸν Ὑψηλάντην ἁρμόδιον ἐθεώρησαν, ὅπως παρουσιασθῇ οὗτος ὑπὸ γενικωτέραν καὶ ὡρισμένην ἁρμοδιότητα στρατιωτικὴν καὶ πολιτικήν. Αὐτὴν ἐξήγαγον ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ πρὸς τοὺς Πελοποννησίους ἀπευθυνομένου ἐγγράφου τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἐπὶ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων ἐστήριζον, ὡς μίαν ἀπαιτούντων διεύθυνσιν. Προέκειτο πλέον οὐχὶ περὶ κινήσεως, ἀλλὰ περὶ διοικήσεως τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξανδρος, ὡς προϊὸν τῆς Ἑταιρίας τῶν Φιλικῶν, διπλῆν ἔφερεν ἰδιότητα, πολιτικὴν μὲν ὡς γενικὸς ἐπίτροπος πρότερον, στρατιωτικὴν δὲ ὡς ἀρχιστράτηγος κατὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου, συνεπὲς εἶδον οὗτοι, ὅτι καὶ ὁ Δημήτριος, ὡς προϊὸν τῆς ἀποφάσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀνῆκεν, ἵνα παρουσιασθῇ ὡς πληρεξούσιος τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου καὶ ἀρχιστρατήγου. Πρὸ πάντων δὲ τὸ πνεῦμα τῶν Φιλικῶν ἤνθει τότε καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔθεντο πολλὴν οἱ περὶ τὸν Ὑψηλάντην βάσιν. Παρὰ τὸν Ἀναγνωστόπουλον δὲ καὶ Τυπάλδον συνεπήγετο ἐκ τῆς Τεργέστης ὁ Ὑψηλάντης τὸν Καντακουζηνόν, Καντιώτην, Γεώργιον Ἀντωνόπουλον ὡς ταμίαν, Γρηγόριον Σάλλαν ὡς ὑπασπιστὴν καὶ τὸν Βαλέσταν ὡς προγυμναστὴν στρατιωτικόν.

Ἡ 8η τοῦ Ἰουνίου, καθ' ἣν ἐλλιμενίσθη ἐν τῇ νήσῳ τῆς Ὕδρας, κατέχει ἐξαίρετον, μᾶλλον δὲ μοναδικήν, ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς Ἑλλάδος θέσιν. Ἐνεφανίζετο τοῖς Ἕλλησι κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν οὐχὶ πλέον ξένος ἀντιπρόσωπος Ῥώμης, Ἐννετίας ἢ Τουρκίας, ἀλλ' Ἕλλην οἰκογενείας ἡγεμονικῆς πρίν, Ἕλλην οἰκογενείας πατριωτικῆς πάντοτε, ὀστοῦν ὢν ἐκ τῶν ὀστέων καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς τῆς Ἑλλάδος. Ἐκείνων μὲν προηγεῖτο ἡ αἱματόφυρτος σημαία τῆς κατακτήσεως, τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τῆς βίας· οὗτος δὲ ὑψουμένην ἔφερε τὴν τῆς ἀδελφότητος, τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς θυσίας. Ἤδη ὑπὸ

τὰς ὄψεις ἁπάντων ἐστεφανοῦτο ἡ πρόδρομος ἡμέρα τῆς 25 μαρτίου. Ἀληθὼς δ' «*εὐλογία Κυρίου καὶ ἔλεος*» ἡ 8 τοῦ ἰουνίου ὑπερύψου τὸν νοῦν καὶ τὰς προσδοκίας τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὅτε, ἐκτὸς τοῦ ἐθνικοῦ ὀνόματος Ὑψηλάντου, προήρχετο ὁ Δημήτριος καὶ ἐκ τῆς ἀρκτῴας γῆς, εἰς ἣν ἀείποτε προσηλοῦτο ἡ καρδία καὶ τὸ ὄμμα τῶν Ἑλλήνων ὡς τὸν φυσικὸν ἐχθρὸν τοῦ μόνου φυσικοῦ ἐχθροῦ τούτων.

Ἀλλὰ σύμπτωσις περίεργος! Ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς 8 ἰουνίου, καθ' ἣν εἷς Ὑψηλάντης, ὁ Δημήτριος, ἀνεφαίνετο παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἄγγελος σωτηρίας, ἕτερος Ὑψηλάντης, ὁ Ἀλέξανδρος, ἀπεχώρει τοῦ ἐν ταῖς Ἡγεμονείαις ἀγῶνος, ὡς προδοθεὶς πανταχόθεν, ὡς ἀπαξενωθεὶς πάσης δυνατῆς ἐλπίδος.

Τὸν παράλληλον τῆς 8 ἰουνίου οὐδὲ ἐφ' ὅλην εὑρίσκει τις τὴν ἐνεαετῆ διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀπέβησαν ἐν τῇ Ἑλλάδι, τὸν ἀγῶνα ἀσπαζόμενα ταύτης, διάφορα διακεκριμένων καὶ ἡγεμονικῶν ἄλλοτε οἰκογενειῶν πρόσωπα· πλὴν οὐδεμίαν ἡ ἄφιξις αὐτῶν διήγειρε συγκίνησιν ἐθνικὴν, οὐδὲν προσήνεγκε κεφάλαιον ἐλπίδων μεγάλων καὶ βεβαίων, διότι ἐν οὐδεμιᾷ πρότερον ὑπῆρξαν εἰδικῇ συναφείᾳ μετὰ τοῦ ἔθνους, ὡς οἱ Ὑψηλάνται διὰ τῶν πολέμων καὶ τῆς Ἑταιρίας τῶν Φιλικῶν· διότι οὐδέποτε ἐβεβαίωσαν τὸν ἑλληνισμὸν ἑαυτῶν διὰ θυσιῶν ἐκτάκτων κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, ὡς οἱ Ὑψηλάνται ἀπὸ ἑνὸς αἰῶνος. Ἀλλ' ὡμολόγηται περιφανὴς καὶ σωτήριος ἡ 8η ἰανουαρίου 1828, καθ' ἣν ἐξοχότης πολιτικὴ καὶ καρδία πατρικωτάτη, ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ ἔθνους Ἰωάννης Καποδίστριας ἀπέβη ὡς κυβερνήτης. Καὶ ὅμως διαφέρουσι πρὸς ἀλλήλας ἡ 8 ἰουνίου 1821 καὶ ἡ 8 ἰανουαρίου 1828, καθ' ὅσον ἐπὶ τῆς πρώτης μὲν τὰ πάντα ἦσαν εἷς κυκεών, μόνος χαρακτὴρ πάσης ἐπαναστάσεως, καὶ οὐδεμία ὑπῆρχε σύστασις ἀποχρῶσα οὔτε ἐσωτερικὴ, οὔτε ἐξωτερική· πρὸ τῆς δευτέρας δὲ προηγήθησαν καὶ διοίκησις ἐθνικὴ, καὶ ἀναγνώρισις πολιορκιῶν, καὶ δάνεια ἐξωτερικὰ, καὶ πρωτόκολλον Πετρουπόλεως τῷ 1826, καὶ συνθήκη Λονδίνου τῷ 1827 καὶ ναυμαχία Πύλου. Ὅταν δὲ ἡ ἔναρξις μεγάλων ἐπιχειρήσεων φέρῃ προνομιοῦχον ἑαυτῇ τὴν δόξαν, ἕπεται ἀδιαφιλονείκητον, ὅτι ἡ 8 ἰανουαρίου, ὡς τὸ προσεχὲς τέλος θεωρουμένη, ἐπέχει θέσιν κατωτέραν τῆς 8 ἰουνίου, ὡς τῆς ἀρχῆς ἐκείνης, δι' ἧς ἐν πάσῃ ἀβεβαιότητι, καὶ ταύτῃ ὑπὸ κινδύνων φοβερῶν πληρουμένῃ, ἀνεδείχθη ἔσω καὶ ἔξω συστηματικώτερος ὁπωσδήποτε ὁ ἀγὼν τῆς 25 μαρτίου.

Ἕνεκα τῶν λόγων τούτων ὁ Ὑψηλάντης φέρων, ὡς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, τὴν στολὴν (α) ἱερολοχίτου, ἐθεωρήθη παρὰ πάντων ὡς ἄλλος «Ζεὺς σωτὴρ» καὶ ὑπεδέχθη παράτε τῶν προκρίτων καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Ὕδρας διὰ πλείστων τιμῶν, πολυκρότων τηλεβολισμῶν καὶ ἀνευφημιῶν τῶν ἐγκαρδιωτέρων (β). Ἐν τῷ μοναστηριακῷ τῆς Παναγίας καὶ κεντρικῷ ναῷ τῆς νήσου ἐτελέσθη ἡ ὁμοθυμοτέρα καὶ λαμπροτέρα δοξολογία πρὸς τὸν Ὕψιστον. Ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης μεταδέδωκεν αὐτῷ στέγης καὶ διὰ πάσης δυνατῆς μεγαλοπρεπείας ἐδεξιώσατο. Πᾶσα δὲ τιμὴ, προσφερομένη πρὸς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἦτο ἡ ἔκφρασις ἐνδομύχου χαρᾶς καὶ πεποιθήσεως. Ἀπὸ τῆς ὥρας αὐτῆς μόνος, ἀντὶ παντὸς ἄλλου ἄσματος συνήθους, ἠκούετο μετὰ μέθης πατριωτικῆς ὁ θούριος τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ Ὕδρᾳ :

«*Φίλοι μου συμπατριῶται . . .*»

ἀνθ' οὗ οἱ Πελοποννήσιοι ἐτραγῴδουν μέχρι τοῦδε τὸν ἴδιον καὶ ὡραιότατον :

«*Τοῦρκος μὴ μείνῃ 'ς τὸν Μοριὰ, μηδὲ 'ς τὸν κόσμον ὅλον . . .*»

Οὐδεὶς ἠρώτησεν ἤδη τὸν Ὑψηλάντην, τίνα φέρει τίτλον πολιτικὸν ἢ στρατιωτικὸν, τίνας ὁδηγίας καὶ ἁρμοδιότητα, εἰ καὶ διεκοίνωσεν οὗτος τοῖς Ὑδραίοις συνηγμένοις τὸ συστατικὸν γράμμα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου πρὸς τοὺς Πελοποννησίους. Εἶδον ἅπαντες τὸν Ὑψηλάντην, καὶ ἤρκεσεν, ὅτι εἶδον τοῦτον, πόθεν ἦλθε, πότε ἦλθε καὶ ποῦ ὑπάγει. Τὴν αὐτὴν δ' ἄμετρον ἀγαλλίασιν, τὸν αὐτὸν ζωηρότατον ἐνθουσιασμὸν καὶ τὰς αὐτὰς πεποιθήσεις διήγειρε πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ φήμη τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ, διαδοθεῖσα «ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων». Ὅλαι αἱ ἐπαρχίαι καὶ ὅλα τὰ στρατόπεδα ἐπανηγύρισαν ταύτην· πᾶσα δὲ κοινότης, καὶ κλῆρος, καὶ πρόκριτοι, καὶ ὁπλαρχηγοὶ μετὰ σπουδῆς συνέχαιρον τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, προσφέροντες ἑαυτοὺς εὐπειθεῖς πρὸς πᾶσαν διαταγήν (γ). Ἰδοὺ ἡ πάγκοινος ἀναγνώρισις αὐτοῦ ὡς ἐθνάρχου.

Λαμπρὸς τὰ πρὸς γένους, ἦγεν οὗτος ἡλικίαν οὐχὶ ἀνωτέραν τῶν εἰκοσιοκτὼ ἐτῶν· ἦν δὲ τῇ ἀναδρομῇ τοῦ σώματος μέτριος, ἰσχνὸς τὴν ἕξιν, ἐψιλωμένος τὴν ὑπὲρ τὸ μέτωπον ἡμίσειαν κεφαλὴν, παραμήκης τῷ προσώπῳ, γρυπὸς τὴν ῥῖνα καὶ ξανθόθριξ. Εἶχε δὲ, ὡς ἐγνωρίσαμεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τελευτῆς βίου, εὐσέβειαν

μεγάλην πρὸς τὸν Θεὸν, ψυχὴν ἀγαθωτάτην, παιδείαν πολλὴν, ἤθη κεκαλλιεργημένα καὶ φρονήματα τίμια. Εὐπροσήγορος τοῖς πᾶσιν, εὐκόλως ἠνείχετο τούτων μὲν τὸ ἀγροϊκον τῶν τρόπων, ἐκείνων δὲ τὰς ἀηδίας καὶ βαρύτητας. Ὑπόληψιν χαίρων δημώδους καὶ ἀκάκου ἀνδρὸς, ἰδίως ἠγαπᾶτο παρὰ τῶν στρατιωτικῶν καὶ τοῦ λαοῦ, καὶ παρὰ πάντων ἀνεξαιρέτως ἐσέβετο. Ὀλιγόλογος δὲ καὶ οὐχὶ ἐπιδεικτικὸς, σκεπτικὸς μᾶλλον ἢ ἑτοιμόλογος, ἐκεκόσμητο διὰ χαρακτῆρος ἀξίου πάσης πίστεως. Εἷς πάντοτε ὡς φίλος καὶ οὐδέποτε ἐχθρὸς ἀδιάλλακτος, ἀκέραιος δὲ καὶ ἀκραιφνὴς, οὐδὲν ἄλλο ἐθεώρει τιμιώτερον παρὰ τὴν πατρίδα, οὐδὲν ἱερώτερον παρὰ τὴν ἐλευθερίαν ταύτης. Κράσεως δ' ἧττον ἀνδρικῆς, ἀλλὰ καρδίας ἀνδρικωτάτης· φειδωλὸς ἐν μέρει διὰ τὰ ἴδια, ἀλλ' ἀφειδὴς ἐν γένει διὰ τὰς κοινὰς ἀνάγκας, ἐξόχως ἠγάπα τοὺς πατριώτας καὶ ἐγκαρδίως ἐτίμα τοὺς γενναίους καὶ ἁπλοήθεις τῶν στρατιωτικῶν. Τέλος δὲ πάντων, καρτερικώτατος ἐπὶ τοῖς δυστυχήμασι παντὸς εἴδους, ἀκίβδηλος καὶ ἀδυσώπητος κατὰ τῶν ξενικῶν ἐπεμβάσεων ἐχθρὸς, ἀπώθει ἐκ συστήματος τὴν δόξαν, ἣν ὑπισχνεῖτο εὐτελὴς ῥαδιουργία, οὔτ' ἐλιχνεύετο τὴν ἀρχὴν, ἣν ἐπηγγέλλετο ἐμφύλιος διχοστασία καὶ σχέσεις πολιτικὴ μετὰ ξένων. Τοιοῦτος διεκρίνετο ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ὅλως ὢν αὐταπάρνησις πατριωτικὴ, καὶ ἐν πᾶσιν ἀνὴρ ἀγαθὸς γινόμενος.

Τῇ 12 Ἰουνίου ἀνήγγειλε τὴν ἔλευσιν ἑαυτοῦ διὰ τῆς ἀκολούθου διακηρύξεως.

«*Ὁμογενεῖς φιλελεύθεροι Ἕλληνες.*

«Διωρισμένος ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον τοῦ Γένους ἡμῶν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, νὰ ἔλθω εἰς τὴν φιλτάτην Ἑλλάδα πληρεξούσιος ἀρχιστράτηγος Πελοποννήσου καὶ τῶν ἄλλων μερῶν, ἔφθασα ἤδη θείᾳ δυνάμει εἰς τὴν νῆσον Ὕδραν.

«Ὅσοι μὲν ἐλάβατε τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ὀρθοδόξου ἡμῶν Γένους, φιλοτιμηθῆτε νὰ φανῆτε ἄξιοι πολεμισταὶ, δεικνύοντες εἰς τὸν κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς τυράννου πόλεμον ἀνδρείαν ἀκαταμάχητον, ὁμόνοιαν ἀδιαίρετον καὶ εἰς τοὺς στρατηγοὺς εὐπείθειαν ἀπαράβατον.

«Ὅσοι δὲ μέχρι τοῦδε ἐμείνατε ἀκίνητοι, ἐγέρθητε, ἁρπάσατε τὰ ὅπλα καὶ πανταχόθεν τρέξατε νὰ ἐλευθερώσητε τὴν πατρίδα σας, καὶ ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἑνωθῶμεν ὅλοι, διὰ νὰ καθυποτάξωμεν ἐξ ὁλοκλήρου τὸν τύραννον τοῦ Γένους.

«Δὲν ἐλπίζω νὰ εὑρεθῇ κανεὶς ἐξ ὑμῶν ἀμέτοχος τῆς προγονικῆς

ἀνδρείας καὶ ἀνάξιος τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον ἀγῶνα, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ αὐτὴ ἡ ἀδιαφορία λογίζεται, καὶ εἶναι τῳόντι, ἀσυγχώρητον ἁμάρτημα. Τὸ στάδιον τῆς δόξης ἠνοίχθη, φίλοι πατριῶται. Τίς δυνάμενος νὰ εἰσέλθῃ, θέλει ὑποφέρει νὰ μένῃ ἔξω καὶ νὰ ὀνειδίζηται ὡς νόθος Ἕλλην; Τὸ τέλος τῶν ἀγώνων μας εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἢ ὁ ἔνδοξος θάνατος. Αἰώνιος δόξα παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, βραβεῖα καὶ προδιβασμοὶ θέλουν δοθῆ εἰς ἕκαστον ἀναλόγως τῆς ἀξιότητος καὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων του μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ἔθνους.

«Ἐν Ὕδρᾳ τῇ 12 Ἰουνίου 1821.

«ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ
ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ».

Διὰ τῆς ἁπλῆς καὶ συντόμου διακηρύξεως ταύτης τοῖς μὲν κινηθεῖσι τῶν Ἑλλήνων συνεβούλευε τὴν ὁμόνοιαν καὶ εὐπείθειαν· τοὺς δ' ἀκινήτους ἔτι προσεκάλει εἰς τὰ ὅπλα, τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐπαναστάσεως θεωρῶν, ὡς καὶ πᾶς ἄλλος, μόνον ἐχέγγυον ἐλπίδων ἐντελοῦς κατὰ τοῦ τυράννου ἐπιτυχίας· καὶ ἐπὶ πᾶσι, διεδήλου ἑαυτὸν ὡς πληρεξούσιον τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου. Μετὰ τῆς διακηρύξεως ταύτης ἀπεστάλησαν ἰδίως πρὸς τοὺς Πελοποννησίους ὁ Ἀντωνόπουλος καὶ Καντιώτης, ζητήσοντες τὸ κατάλληλον μέρος τῆς ἀποβάσεως αὐτοῦ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ· κύριον δ' ἡ ἀποστολὴ αὐτῶν εἶχε σκοπὸν τὴν ἐκ τοῦ πλησίον ἐξέτασιν τῶν πνευμάτων, καθ' ὅσον μάλιστά τινες τῶν Πελοποννησίων ἐξέλαβον τὴν ἐν τῇ Ὕδρᾳ ἀπόβασιν τοῦ Ὑψηλάντου ὡς περιφρόνησιν κατὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ ὡς σκοπὸν πρὸς τὴν μόρφωσιν ἄλλου κέντρου. Τότε ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία ἐκοινοποίησε δι' ἐγκυκλίου τὴν ἔλευσιν αὐτοῦ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς πατρίδος, καὶ τοὺς ἐπισημοτέρους προσεκάλεσεν ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν, ἵνα συνέλθωσιν ἐν τῷ Ἄστρει καὶ μετάβῶσιν ἐν σώματι εἰς Ὕδραν πρὸς ὑποδοχὴν τούτου. Ἀλλὰ τὸ μέτρον αὐτὸ ἔμεινεν ἀπραγματοποίητον ἕνεκα τῶν ἀντιπερισπασμῶν τοῦ πολέμου· πολλοὶ δὲ ἤρξαντο συναθροίζεσθαι ἐν τῷ Ἁγίῳ Ἰωάννῃ, κωμοπόλει τῆς Κυνουρίας, προσδιορισθέντος τοῦ λιμένος τοῦ Ἄστρους πρὸς ἀπόβασιν. Προέπεμψαν δὲ οἱ Γερουσιασταὶ εἰς Ὕδραν τὸν ἐπίσκοπον Βρεσθένης Θεοδώρητον, φέροντα συγχαρητήρια γράμματα καὶ πεφορτισμένον, ἵνα πληροφορήσῃ τῷ Ὑψηλάντῃ περὶ τῶν πραγμάτων τῆς Πελοπον-

νήσου. Ἰδίαν ὅμως εἶχεν ἀποστολὴν καὶ οὗτος, ὅπως ἴδῃ ἐκ τοῦ πλησίον, οἷον ὑπῆρχε τὸ πολιτικὸν πνεῦμα αὐτοῦ καὶ διὰ τίνων συνήπτετο κυριώτερον σχέσεων.

Πρὸς ἅπαντας, καὶ ὁπλαρχηγοὺς τῶν στρατοπέδων καὶ ἀρχηγοὺς τῶν κατὰ θάλασσαν πολιορκιῶν, ὁ Ὑψηλάντης ἔγραφεν ἤδη, ἐπιτάττων εἰς ἕκαστον τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων αὐτοῦ, στηρίζων τὸν ἐνθουσιασμὸν ὅλων καὶ ὑπισχνούμενος ἀμοιβὰς καὶ ἀξιώσεις ἐν τῷ μέλλοντι.

Πρωτίστην δ' ἀναγνωρίζων τὴν ἀνάγκην, ὧν εἶχεν ἡ θαλασσία δύναμις προχείρων πόρων, ἤρξατο εὐθὺς τῆς προσωρινῆς ὀργανώσεως τῶν νήσων. Καὶ πρώτην συνέστησε τὴν ἐν Ὕδρᾳ ἐφορείαν, ἧς τὰ μέλη ὠνόμασαν συνελθόντες οἱ πρόκριτοι καὶ ὁ λαός, ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου· αὐτὸν δ' ἐφωδίασε «διὰ πληρεξουσίου ἐγγράφου» τῆς 13 Ἰουνίου, διαλαμβάνοντος·

«*Νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς πᾶν ἀναφερόμενον πρὸς τὴν Ἑταιρίαν τῶν*
»*Φιλικῶν, συμβουλευόμενος μετὰ τῶν λοιπῶν προκρίτων*·

«*Νὰ ἑτοιμάζῃ τὸν στόλον, φροντίζων ἐν καιρῷ διὰ τὰ ἀναγ-*
«*καῖα ἐφόδια καὶ ἄλλα*·

«*Νὰ δίδῃ λογαριασμὸν εἰς τὸν διορισθησόμενον πρόεδρον τῆς*
«*Βουλῆς δι' ὅλας τας πράξεις ἑκάστου ἀνὰ μέρος οἰκοκύρου, κα-*
«*πετάνου καὶ πολίτου, διὰ τὰ βραβεύωνται παρὰ τῆς πατρίδος οἱ*
«*ἀνδρεῖοι καὶ ἄξιοι*· (καὶ τέλος)

«*Νὰ μὴ δύναται κανεὶς νὰ ἀντιτείνῃ εἰς αὐτὸν διὰ τὰς μετὰ*
«*τῶν λοιπῶν ἀποφάσεις του, οὔτε νὰ ἐκτελῆταί τι χωρὶς τῆς ἐπι-*
«*κυρώσεώς του*».

Τὴν ἀπόλυτον ταύτην δικαιοδοσίαν ἐξήσκει ὁ Κουντουριώτης καὶ πρὸ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς· ὁ δ' Ὑψηλάντης οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν, ἢ ὅπως ἀναγνωρίσῃ αὐτήν, διότι ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης ὑπῆρχεν ὁ ἐπισημότερος πρόκριτος τῆς Ὕδρας, διευθύνων αὐτὸς τὰ ὑδραϊκὰ μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυβερνήτου τῇ συνδρομῇ καὶ τῶν λοιπῶν προκρίτων. Ἦν δὲ ἀνὴρ εὐεπήβολος, σοβαρὸς, σκεπτικὸς, ἄφοβος πρὸς τοὺς κινδύνους, πατριωτικοῦ καὶ ἀκεραίου χαρακτῆρος, ἀρχαϊκόν τι φέρων. Ἁπλοῦς τῇ συμπεριφορᾷ καὶ μέτριος ταῖς ἰδίαις δαπάναις, πολλάκις ἔκλινε καὶ μέχρι φιλαργυρίας. Ἀλλ' ὅσῳ ἐδείκνυτο φειδωλὸς τῶν ἰδίων, τόσῳ ἐξ ἐναντίας διεκρίθη γενναῖος κατὰ τὰς θυσίας, ἃς προσήνεγκεν ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

Ἐν τῇ νήσῳ τῶν Πετσῶν ἐκυρίευεν ἤδη ἀνωμαλία μεγάλη ἕνεκα τῶν λειῶν. Ἡ ἐκεῖ συστηθεῖσα ἀπὸ τῆς 19 ἀπριλίου ἐφορεία ἤθελε τὴν διανομὴν τούτων διμερῆ μεταξὺ τῶν ναυτῶν καὶ τοῦ κοινοῦ, ἀλλ' οὐδαμῶς εἰσηκούετο ἐν ὥρᾳ τοιαύτῃ. Ὁ Ὑψηλάντης, μεταβὰς ἐπιτοπίως καὶ ὑποδεχθεὶς δι' ὁμοίων τιμῶν καὶ ἄκρου ἐνθουσιασμοῦ, κατέπαυσεν εὐθὺς τὰς ἔριδας καὶ ἀνενέωσε τὴν ἐφορείαν, δι' ὧν ὁμόφωνος ὁ λαὸς ὠνόμασε προσώπων τοῦ Ἰωάννου Μέξη προέδρου, Παναγιώτου Βόταση, Ἀνδρέου Χ. Ἀναργύρου καὶ Γεωργίου Κούτση. Τότε οἱ κυβερνῆται τῶν πλοίων ἐπαρουσίασαν «*Γνώμην γενικὴν περὶ λειῶν*» δι' ἄρθρων ἓξ, ἣν οἱ μὲν πρόκριτοι ἐνέκριναν ὑπογράψαντες, ὁ δὲ Ὑψηλάντης ἐπεκύρωσεν, ὡς ὑπισχνουμένην καὶ τὴν μερικὴν τῆς νήσου καὶ τὴν γενικὴν τοῦ ἔθνους ὠφέλειαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ περὶ λειῶν ζήτημα ἦτο τὸ σκανδαλωδέστερον παρὰ ταῖς ναυτικαῖς νήσοις. Τὰ πράγματα τῶν Πετσῶν ἐδιοικοῦντο συνήθως ἐπὶ τὸ δημοτικώτερον, ἐν ᾧ ἡ διοίκησις τῶν τῆς Ὕδρας ἐστρέφετο περὶ ὀλίγους καὶ κυριώτερον περὶ ἓν μόνον πρόσωπον· ἀλλὰ καὶ ἐν ἀμφοτέραις ταῖς νήσοις ὑπῆρχον ἄνδρες σοβαροὶ διὰ τὸν φυσικὸν νοῦν καὶ τὸν πατριωτισμὸν ἑαυτῶν, οἰκονομοῦντες τὸν γενναῖον μὲν, εὐαρέθιστον ὅμως καὶ θυμοειδῆ λαὸν τούτων.

Ὁ ἱεροδιάκονος καὶ διδάσκαλος Νεόφυτος Βάμβας διέμενε τότε ἐν Πέτσαις, δημηγορῶν πάντοτε ὑπὲρ τοῦ πολέμου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ ἑκάστου αὐξάνων τὴν περὶ αὐτοῦ δίψαν. Τὴν τοιαύτην κατὰ τῶν τυράννων τῆς πατρίδος ἀποστολὴν ἠκολούθουν ἤδη δι' ὁμοίου ζήλου καὶ ὁ διδάσκαλος Θεόφιλος Καΐρης καὶ ἄλλοι ἐκ τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου. Ἐκεῖθεν ὁ Ὑψηλάντης παρέλαβε τοῦτον καὶ ἀνέθετο τὴν διεύθυνσιν τοῦ γραφείου αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ ἀρχικαγκελαρίου (α). Προσετέθησαν δ' ἀκολούθως ὑπὸ τὸν Βάμβαν καὶ ὁ Νικόλαος Χρυσόγελος, καὶ ὁ Ἀνδρόνικος Πάϊκος καὶ ἄλλοι. Ἀμφιβάλλομεν, ἐὰν ὁ τίτλος τοῦ ἀρχικαγκελαρίου συνεβιβάζετο πρὸς τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν κοινωνικὴν θέσιν ἑνὸς ἀνδρὸς, οἷος ὁ Βάμβας· ὡμολόγηται ὅμως, ὅτι ἡ χρησιμότης τοῦ προσώπου τούτου ὑπῆρξε διαφέρουσα, διότι παρὰ τὴν ἱκανότητα καὶ τὸν ἀκραιφνῆ πατριωτισμὸν, ὃν διετήρησεν ἀκέραιον μέχρι τελευτῆς βίου, ἔφερον οὗτος καὶ τὴν βαρύτητα, ἧς ἀπήλαυε καὶ ὡς διδάσκαλος καὶ ὡς ἱερατικὸς καὶ ὡς ῥήτωρ.

Ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ὕδραν ὁ Ὑψηλάντης, μετεπέμψατο τὸν ἐν

τῇ νήσῳ τῶν Ψαρῶν εὑρισκόμενον τότε Θέμελην, καὶ πρὸς αὐτὸν, ὡς εἰδήμονα τῶν νησιωτικῶν πραγμάτων, ἀνέθετο τὴν δι' ἐφορειῶν ὀργάνωσιν τῆς Αἰγίνης, Σαλαμῖνος, Καλαυρίας, Κέας, Κύθνου, Σερίφου, Σύρου, Σίφνου, Μυκόνου, Τήνου, Ἄνδρου, Πάτμου, Λέρου, Σάμου, Καλλίμνου, Ἀστυπαλέας, Κάσσου, Σίμης καὶ Κισσήρου· τῶν λοιπῶν δὲ νήσων Νάξου, Πάρου, Θήρας, Σκοπέλου, Σκιάθου καὶ ἐφεξῆς τὴν ὀργάνωσιν ἐπεφόρτισε τῷ Εὐαγγέλῃ Ματσαράκῃ (α). Αἱ μερικαὶ αὗται ἐφορεῖαι ὑπήγοντο ὑπὸ τὰς γενικὰς τῆς Ὕδρας, Πετσῶν καὶ Ψαρῶν. Δι' αὐτῶν, ὧν τὸ κυριώτερον ἔργον ἦν ἡ εἰσπραξις τῶν προσόδων, προετίθετο ἡ δυνατὴ ἀνακούφισις τῆς μεγάλης δαπάνης τοῦ στόλου. Τὸ ὄνομα τοῦ Ὑψηλάντου ἐπέβαλλε σέβας καὶ ὑπακοήν· οἱ δὲ ἀπεσταλμένοι παρ' αὐτοῦ συνέτειναν προσέτι ὑπὲρ τῆς τάξεως, ὡς ἀντιπρόσωποι μιᾶς παρουσιασθείσης ἀρχῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ προσωπικότης παρεμβάλλεται ἑκάστοτε ὡς τὸ δυσκολώτερον ζήτημα ἐν πάσῃ ἐφαρμογῇ· ἐπειδὴ καὶ ἐν ταῖς νήσοις ἡ νέα τῶν πραγμάτων τάξις διήγειρε πολλαχοῦ τοὺς προτέρους κατὰ τῶν νέων ἀρχολιπάρων, ὁ Θέμελης καὶ ὁ Ματσαράκης ἀναγκαίαν ἐνόμισαν τὴν χρῆσιν στρατιωτικῆς δυνάμεως, ἣν καὶ ἐπεκαλέσθησαν· ἀντὶ ταύτης ὅμως ὁ Ὑψηλάντης ἀπέστειλεν αὐτοῖς τὴν ἀκόλουθον συμβουλήν: «. . *Εἰς μίαν γενικὴν μεταῤῥύθμισιν ἀνάγκη εἶναι τὰ ἀπαντᾷ τις* «*τοιαῦτα ἐμπόδια· ἀλλὰ δὲν πρέπει διὰ τοῦτο τὰ μεταχειρίζεται* «*προχείρως πῦρ καὶ μάχαιραν, μέσα τυραννικά, ἀλλὰ λόγον καὶ* «*πειθὼ, τὰ παντοδύναμα καὶ εἰς τὰς πλέον σκληρὰς φύσεις. Ταῦ-* «*τα σᾶς συμβουλεύω τὰ μεταχειρίζεσθε, διὰ τὰ ἔχωμεν προθύμως* «*πειθομένους τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὴν πραότητα, καὶ ὄχι βιαίως* «*ὑπακούοντας διὰ τὴν αὐστηρότητα. Τοιοῦτον πρέπει τὰ ἦναι τὸ* «*φέρσιμον καὶ ὁ τρόπος τοῦ γέρους κοινῶς καὶ μερικῶς*».

Διατάξας οὕτω τὰ περὶ τῶν νήσων ὑπὲρ τοῦ στόλου, προσεκάλεσε δι' ἐγκυκλίου «*τοὺς φιλοπάτριδας*», ὅπως οἱ μὲν εὐπορούντες ἐφοδιάζωσι τοὺς μὴ ἔχοντας μέσα ὁπλίσεως, οἱ δὲ δυνάμενοι στρατεύειν, καὶ μάλιστα οἱ ἄεργοι νέοι, διευθύνωνται εἰς τὴν Πελοπόννησον (β). Δι' αὐτῶν ἐμελέτα τὸν ἄμεσον σχηματισμὸν τακτικοῦ σώματος, δίδων οὕτως ἐργασίαν μὲν τούτοις, τῷ δὲ ἀτάκτῳ στρατῷ ὑπόδειγμα ὁπλασκίας καὶ στρατιωτικῆς πειθαρχίας (γ).

Τῇ 19 Ἰουνίου ἠγκυροβόλησεν ἐν τῷ Ἄστρει, συνοδευόμενος ὑπὸ πολλῶν προκρίτων τῆς Ὕδρας καὶ τῶν Πετσῶν. Ἐκεῖ περιέμενον αὐ-

τὸν καὶ ἀρχιερεῖς καὶ γερουσιασταὶ καὶ πρόκριτοι καὶ ὁπλαρχηγοὶ καὶ στρατός· ἐκεῖ συνέρρευσε λαὸς πολυάριθμος. Πρῶτοι εἰσῆλθον ἐν τῷ πλοίῳ οἱ ἐπισημότεροι ἐξ ὅλων τῶν τάξεων, εὐλογοῦντες τὸν Θεὸν καὶ συγχαίροντες ἐκ καρδίας τὴν ἔλευσιν τούτου. Ὁ Ὑψηλάντης περιπαθῶς ἠσπάσθη τὸν Κολοκοτρώνην, τὸν Ἀναγνωσταρᾶν καὶ τὸν Δικαῖον, οἷς πρὸς τὴν ἀκοὴν ἤρξατο ψιθυρίζειν ὁ Ἀναγνωστόπουλος. Ταῦτα παρετήρησαν δύσθυμοι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ πρόκριτοι. Ἀποβάντα δὲ ὑπεδέχθησαν πάντες δι' ἐξαισίας τιμῆς πυροβολισμῶν καὶ ζητωκραυγῶν ὑπὲρ αὐτοῦ, ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Τοῦ στρατοῦ, τεταγμένου ἐν γραμμῇ, ἡγεῖτο ὁ Κολοκοτρώνης. Δάκρυα χαρᾶς, ἀσπασμοὶ καὶ συγχαρητήριοι προσρήσεις τοῦ ἑνὸς πρὸς τὸν ἄλλον, λαὸς δὲ φέρων κλόνους εὐώδους μυρρίνης, ἰδοὺ ὅ,τι συνεπλήρου τὸ πανόραμα τῆς ἡμέρας αὐτῆς, ὡς ἡμέρας ἐθνικῆς ἀναστάσεως πανηγυριζομένης. Μία φωνὴ ὑπερεῖχεν ὑψουμένη πρὸ πάσης ἄλλης: «*Καλῶς ἦλθες, Ἀφέντη!!*» *Καλῶς τὸν Ἀφέντη!!*»

Καὶ ἐνέπνευσεν ἡ παρουσία τοῦ ἀνδρὸς ἀπερίγραπτον ἄνευ ὑπερβολῆς λόγου τοῖς μὲν Ἕλλησι θάρρος καὶ σταθερότητα, τοῖς δὲ Τούρκοις τοῦ τόπου ἀψυχίαν καὶ ἀπελπισίαν, καθ' ἃ καὶ οἱ ἴδιοι ὡμολόγουν ἔπειτα. Ὅσαι τοὺς πρώτους ἐγαλακτοτρόφουν ἐλπίδες περὶ Ῥωσσίας ἀγαθαί, ὅσαι τοὺς δευτέρους ἐβασάνιζον ὑπόνοιαι περὶ Ῥωσσίας πικραί, ἐφαίνοντο πραγματοποιούμεναι ἤδη. Καὶ τοὺς μὲν καὶ τοὺς δὲ ἐκυρίευσεν ἡ πεποίθησις, ὅτι ἄνευ εἰσηγήσεως καὶ συνδρομῆς ρωσσικῆς ὁ Ὑψηλάντης οὔτε συμφέροντα οὔτε εὐζωΐαν ἐθυσίαζεν, ὅπως ὁδοιπορήσῃ ἀπὸ ἄρκτου μέχρι μεσημβρίας καὶ ἐκτεθῇ ἐν τῷ μέσῳ ἐπαναστάσεως τόσῳ ῥιψοκινδύνου. Καί, ὅταν ἡ ἀργυροθήκη (κάσσα) ἐγένετο ἔκφορος ἐκ τοῦ πλοίου, ἄνθρωποι δὲ πολλοὶ μετεκόμιζον αὐτὴν ἐπ' ὤμων καὶ μετὰ κόπου, ὑπελήφθη παρὰ πάντων πληρουμένη ἑκατομμυρίων· διὸ δὴ οὗτος καὶ ἐκεῖνος ὡς «οὐδ' ὄναρ, μήτι γε ὕπαρ τοσοῦτον πλοῦτον ἑωρακώς», ἔλεγε μετὰ θαυμασμοῦ, ὦ βίος! ὦ βίος! («μορὲ βιό! μορὲ βιό!») Τὸ μέγα τῳόντι βάρος τοῦ σιδηροῦ κιβωτίου ἐξέλαβον ὡς τὸ ἐν αὐτῷ περιεχόμενον χρηματικόν, καὶ ἀπὸ ὑποθέσεως εἰς ὑπόθεσιν προχωροῦντες ἐπίστευον τὰ ἑκατομμύρια αὐτὰ ὡς ῥωσσικὴν χορηγίαν. Τοῦτο ἤρκει.

Ὁ Κολοκοτρώνης τότε παρεσκεύασεν ἐν τῷ ὑπαίθρῳ τράπεζαν πρὸς ἑστίασιν τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τῶν περὶ αὐτόν. Συνέκειτο αὕτη ἐξ ἑνὸς ἐψητοῦ προβάτου, τυροῦ ἐν ἀσκῷ δεινῶς ἁλμυροῦ, οἴνου ἐκ τῆς

χώρας ρητινίτου ἐν ἀσκῷ, καὶ ἀζυμίτου χωρικοῦ ἄρτου. Ὅλη ἡ κολοκοτρωνικὴ πολυτέλεια αὕτη ἐξετίθετο ἐπὶ κλάδων σκήνου, δι' ὧν σχηματίζεται συνήθως ἡ ἐπὶ τῆς γῆς τράπεζα καὶ στρωμνὴ τοῦ Ἕλληνος ὁπλαρχηγοῦ. Οὐδὲν ὑπῆρχε σκεῦος τραπεζικόν, οὔτε μαχαίριον, οὔτε περόνη, οὔτε φιάλη, ἤ τι κεράμιον, ἤ τις πελίκη τέλος πάντων. Ὁ Ὑψηλάντης συνεμορφώθη κάλλιστα, προκατακλινθεὶς καὶ τὰ σκέλη συγκάψας, φέρων δὲ διὰ χειρὸς μερίδα κρέατος καὶ διασχίζων αὐτὸ διὰ τῶν ὀδόντων. Ὁ Κολοκοτρώνης, κλάων τὸν ἄρτον καὶ διαμερίζων ταῖς χερσὶ τὸ ἐψητόν, ἔῤῥιπτεν ἀνὰ μίαν μερίδα ἐνώπιον ἑκάστου· ἔπειτα δὲ φιλοτησίαν προπιὼν τῷ Ὑψηλάντῃ καὶ τὸν ῥητινίτην προσενεγκὼν αὐτῷ ἐν σκεύει κολοκύνθης, προσεῖπε: «Ἔ-«τσι, *Πρέντσιπα, θὰ τρῶς πλιὰ καὶ θὰ πίνῃς διὰ τὴν ἐλευθερίαν* «*τῆς πατρίδας*!» Ἀσμένως ὁ Ὑψηλάντης ἐδέχθη τὸν λόγον τοῦτον.

Αὐτὸν εἶχε τὸν διδακτικὸν σκοπὸν τὸ γεῦμα τοῦ Κολοκοτρώνου, ἀνδρὸς ἀρχαϊκοῦ πραγματικῶς καὶ πολλὴν δεικνύοντος πάντοτε παῤῥησίαν πνεύματος. Ἀλλ' ὅμως, καθὼς ὅλων τῶν ἀνδρῶν μιᾶς δεδομένης ἐποχῆς, οὕτω καὶ ἤδη πᾶν βῆμα, πᾶς λόγος καὶ πᾶσα σχέσις τοῦ Ὑψηλάντου παρετηρεῖτο διὰ τοῦ πολιτικοῦ μικροσκοπείου τῆς μεγαλητέρας περιεργείας. Διὰ τοῦτο τὴν ἐν τῷ πλοίῳ κατὰ πρῶτον συλληφθεῖσαν δυσαρέσκειαν τῶν προκρίτων ηὔξησε τὸ γεῦμα τοῦ Κολοκοτρώνου, ὡς οὐδενὸς ἐξ αὐτῶν προσκληθέντος.

Αὐθημερὸν, συνοδευόμενος παρ' ὅλων τῶν ἐν Ἄστρει, ἀνέβη εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην ὁ Ὑψηλάντης, καὶ μετὰ δύο ἡμέρας μετέβη εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Βερβένων, ἀξιούμενος πανδήμου πομπῆς, πλήρους χαρᾶς καὶ ἐλπίδων. Στρατὸς καὶ περίοικοι ὑπερέβαινον ἤδη τοὺς δεκακισχιλίους, καὶ διὰ τοῦτο ἐψάλη ἐν τῷ ὑπαίθρῳ, κατὰ τοὺς ἄλωνας, ἡ ἀνήκουσα πρὸς τὸν Ὕψιστον δοξολογία, καὶ ἀνεγνώσθη εἰς ἐπήκοον πάντων τὸ ἀκόλουθον περὶ τοῦ Δημητρίου συστατικὸν ἔγγραφον τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου.

«*Φίλτατοι Ὁμογενεῖς Πελοποννήσιοι*!

«Ἰδοὺ ἡ περιμενομένη εὐτυχὴς ἐποχὴ, καθ' ἣν μέλλομεν νὰ ἀναφανῶμεν ἄξιοι τῶν λαμπρῶν προγόνων μας καὶ ἀληθεῖς τῶν Ἑλλήνων παῖδες! Τὸ ἔθνος σήμερον, αἰσθανόμενον τὰς δυνάμεις του, σπεύδει προθύμως νὰ καταθραύσῃ τὰ δεσμὰ τῆς βαρβαρικῆς τυραννίας, καὶ ἀναλαμβάνον τὰ ἐθνικά του δικαιώματα νὰ ἀνεγείρῃ τὰ τρόπαια τῆς ἐλευθερίας του. Τὰ ὅσα κατὰ καιροὺς διάφοροι ἀπόστολοι, διάφοροι προκη-

ρύξεις ἀνήγγειλαν εἰς ὑμᾶς, σήμερον ἐμβαίνουσιν εἰς πρᾶξιν. Καὶ ἤδη παραιτῶν τὴν ἀλλοδαπήν, μετὰ τῶν ἀδελφῶν μου, συγγενῶν καὶ στρατεύματος ἱκανοῦ, ὁδηγούμενος ὑπὸ τῆς κραταιᾶς ἡμῶν ἐθνικῆς σημαίας τοῦ ἀναγεννωμένου Φοίνικος, διέρχομαι διὰ τῆς Βλαχο-Μολδαυίας, σπεύδων νὰ φθάσω τὰ ἱερὰ τῆς πατρίδος ἐδάφη, ὅπου οἱ Λεωνίδαι καὶ Ἀγησίλαοι ἐκ τῶν τάφων μᾶς προσκαλοῦσι.

«Σήμερον λοιπὸν καὶ ὑμεῖς, ἔνδοξα τῆς Πελοποννήσου γεννήματα, ὑμεῖς, οἵτινες εἴσθε ἐνθουσιῶντες ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος, ρίψετε πλέον τὸ προσωπεῖον τῆς ὑποκρίσεως, καὶ ἐνδυθῆτε τὸν εὐγενῆ τοῦτον ἀγῶνα, κηρύττοντες τὸ κατὰ τῶν Ἀσιανῶν βαρβάρων ἄσπονδον ὑμῶν μῖσος, καὶ μιμούμενοι πολλὰ τῆς Ἑλλάδος μέρη, λάβετε γενναίως τὰ ὅπλα καὶ συγκροτήσατε πάλιν πολέμους εἰς Θερμοπύλας καὶ Λεῦκτρα.

«Ἐπὶ τούτοις στέλλω πρὸς ὑμᾶς τὸν φίλτατόν μου ἀδελφὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην, ἄνδρα φιλογενέστατον, πατριώτην ἄριστον καὶ εἰδήμονα τῶν διατρεχόντων. Οὗτος ὁδηγούμενος ὑπὸ τῆς ἀνδρείας σας καὶ τῆς ἔμφρονος συμφωνίας σας, θέλει σᾶς ὁδηγήσει εὐκόλως εἰς τὸν πρὸς ὃν σκοπόν. Δόσατε λοιπὸν ἀκρόασιν εἰς τοὺς λόγους του, καὶ θέλετε ἴδῃ ἐντὸς ὀλίγου τὴν μὲν τυραννίαν κατακρημνιζομένην, τὴν δὲ ἐλευθερίαν ὑμῶν ἀνυψουμένην, καὶ στηριζομένην εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς κατοικίαν.

«Τῇ 2 μαρτίου 1821.

«ἐν τῷ Γενικῷ Στρατοπέδῳ Τίργο-Φορμὸς τῆς Μολδαυίας.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ».

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἀνέγνωσε μεγαλοφώνως ὁ Βάμβας, καὶ συνεπῶς ὡμίλησε λόγον παραινετικὸν (α), ὃν διεδέχθησαν πυροβολισμοὶ πυκνότατοι καὶ ἀνευφημίαι μακραὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῶν Ὑψηλαντῶν (β).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΓΓΡΑΦΑ

ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΡΙΤΟΥ.

ΣΕΛΙΣ 3.

(α) Ἐκ τῶν ἀκολούθων δύο διαμαρτυριῶν τοῦ Δικαίου, τῆς μὲν πρὸς τὸν Ξάνθον, τῆς δὲ πρὸς τὴν Ἀρχὴν τῶν Φιλικῶν, καταφαίνονται τὰ τότε πράγματα τῆς Πελοποννήσου, καὶ δι' ὅσης ἀνεμένετο ἀνυπομονησίας ἡ εἰς ταύτην κατάβασις τοῦ Ὑψηλάντου κατὰ τὸ ἐν Ἰσμαηλίῳ γενόμενον σχέδιον. Ἰδοὺ ἡ πρώτη.

«Ἀδελφὲ Θυμήδη (Ξάνθε).

«Δὲν ἠξεύρω, διατὶ περιωρίσθης εἰς τὸν ἐρίζοντά σου, καὶ ἄλλο δὲν ἠξεύρεις πλέον παρὰ νὰ συμβουλεύῃς τὸν Δικαῖον, νὰ μὴν ὁρμᾷ κατὰ τὴν συνήθειάν του, καὶ ἄλλα κουροφέξαλα. Ὁ Δικαῖος, φίλε, ἔκαμεν, ὡς ἐπροστάχθη. Τὰ δανείσματα ἔγειναν πρὸς τὰ σύνεφα ἀπὸ μέρους τῆς βροχῆς. Αὐτὰ βιαζόμενα ἐπολλαπλασιάσθησαν. Τί θέλεις ἡ εὐγενεία σου; Νὰ μὴν ἀκουσθῇ μικρὸς κἂν δοῦπος; Οἱ φρόνιμοι πρότερον σκέπτονται ταῦτα, καὶ ὕστερον ἀποφασίζουν, καὶ εἰς τὰς ἀποφάσεις μένουν σταθεροί. Θαυμάζω, πόθεν ἡ βραδύτης τοῦ σεβαστοῦ Καλοῦ, καὶ δὲν ἐφάνη ἄχρι τοῦδε εἰς τὸ Ν. 2, περιμενόμενος πρὸ πολλοῦ, καθὼς ὑπεσχέθη καὶ διέταξεν εἰς τὸ Ν. 104. Ἐγὼ ἐξετέλεσα τὰς διαταγὰς αὐτοῦ· τὰ πρακτικά μου ὀπωσοῦν καὶ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν καὶ τώρα ἐφανέρωσα ἐν ἐκτάσει γενικῶς πρὸς τοὺς Κυρίους. Τὸ πᾶν τῆς πραγματείας μας ἐπληρώθη. Οἱ πρόθυμοι ἐνταῦθα καὶ εἰς Ν. 20 καὶ 26 ἵστανται κεχηνότες, καὶ οἱ δυστυχεῖς καὶ ἐκδικητικοί μας διέταξαν Βριάρεως. Ἐφρόντισαν καὶ ἱκανὰ ὑποδήματα, ἐδάνεισαν καὶ πρὸς οὓς ἔδει, ὡς προέγραψα, στείλαντες τσιράκια εἰς εὐταξίαν τῶν πραγμάτων, καὶ συντόμως εἰπεῖν, ἔχουν τὰ ὦτα ἀναπεπταμένα πρὸς τὴν ἠχὼ αὐτοῦ. Ἀλλὰ τί δυστυχία εἰς τοὺς ἀθλίους προθύμους! Ἐν ᾧ ἠλπίζομεν νὰ ἴδωμεν ἐνταῦθα τὸν Καλὸν ὅσον τάχιστα καὶ ἐβιαζόμεθα, μανθάνομεν, ὅτι ἔτι χρονοτριβεῖ εἰς τὸ Νούμερόν του.

«Φίλε, ὁ καιρὸς παρέρχεται, καὶ δὲν προσμένει τὴν ἰδικήν μου καὶ ἰδικήν σου ἀργοπορίαν. Τὸ νεγότσιον, καθὼς ἠξεύρεις, χρειάζεται τάχος, ὅτι ἐπιφέρει ζημίαν εἰς τὸ ἐμπόριον ἡ βραδύτης καὶ ἀμέλειά του. Ἐνταῦθα εἶναι μέγας βρασμός, καθὼς ἴσως καὶ ἄλλοθι διὰ τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν συνέφων, τὰ ὁποῖα συνωθούμενα καὶ συγκρουόμενα ἀδύνατον νὰ μὴ δουπήσουν μικρὸν ἢ μέγα, ὥστε νὰ φθάσῃ ὁ δοῦπος καὶ πρὸς τοὺς μετοίκους, καὶ νὰ ἐπιφέρῃ καὶ σκοτεινίασμα διὰ ξεδουλωμάτων, ὡς ἐπέφερε καὶ θεραπεύεται διὰ τῆς γλαυκός· καὶ ἐάν τις ἄνεμος τυφωνικὸς τὰ ἐκτυλίξῃ μικρόν, (ἂν τις ἀσυμφωνία τὰ διαιρέσῃ μικρόν τι,) ἄφευκτα προσμένομεν κεραυνοὺς αἰθαλόεις. Λοιπόν, φίλε, διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ, ἐπιταχύνατε τὸν σεβαστὸν Καλόν, ὅτι, ἂν παρέλθῃ ἑορτὴ μία καὶ δὲν φανῇ, τὰ ἀγκάθια ὡς σκοτεινιασμένα δύνανται νὰ κεντήσουν τοὺς προθύμους μας ἀνεπαισθήτως, καὶ τότε ἡ ἁμαρτία ἂς ἦ-

ναι εἰς τὸν λαιμόν σας, ἐπειδὴ ἄνευ ὑψηλοῦ ὀνόματος δὲν ἠξεύρω, ἂν κατορθώσωμεν βιασμένοι, ὅσον πρέπει.

«Δὲν ἐκτείνομαι. Τὰ πάντα καλά. Νύκτα μόνον ἔχομεν μήπως βραδύνῃ, καὶ νύκτα μεγάλην, ἐπειδὴ τὰ ἐδῶ ἀγκάθια δὲν εἶναι, ὡς ἄλλων μερῶν, ἀλλὰ φυτρόνουν μὲ ζωηρότητα. Ὁ κομιστὴς Πατρίκιος, τὸν ὁποῖον συνιστῶ εἰς τὴν φιλίαν σας, Ἰθακήσιος, θέλει σοὶ εἰπεῖ διὰ ζώσης φωνῆς. Λοιπὸν ἐνεργήσατε τὰ ὑποσχεθέντα κ' ἐσεῖς, ἐπειδὴ ἡ μὲν ὠφέλεια καὶ τὸ κέρδος ἐστὶ κοινὸν, ἡ δὲ ζημία καὶ κατάκρισις εἰς βάρος σας.

«Τὰ τοῦ Ἀνανία ἐνταῦθα ἀκούονται ἀμυδρῶς πως. Τὸν Δικαῖον καὶ Περῤῥαιβὸν ἔχουν διὰ ποιητικὸν αἴτιον. Ὁ συνοδοιπόρος τοῦ αὐτοῦ Μ. φθάσας εἰς τὸ Ν. 2, ἐκήρυξεν, ὡς ἔμαθον κατ' αὐτὰς, ὅτι αὐτὸς ἐκινήθη διὰ τὸ Ν. 39, τὸ ὁποῖον ἐλπίζω νὰ ἀφυπνώσῃ τοὺς πρὸς αὐτὸν χαίνοντας. Ὁ 110 μ' ἔγραψε ζητῶν βοήθειαν, ἐπειδὴ ὁ Περῤῥαιβὸς μόνον δύο φατούρας τῷ ἔδοσεν ὑποδημάτων· διὸ καὶ ἐσυγχίσθησαν· πλὴν εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ ἐμπλαστρώσω καὶ αὐτὸ τὸ πάθος, ὅσον δύναμαι. Ἔῤῥωσο.

«Ἀπὸ 8 νοεμβρίου δὲν ἔλαβον γράμμα σου καὶ ἡ αἰτία ποία, ἀγνοῶ. Μὴ μὲ κάμετε, φίλε, αὐτὸ τὸ ἄδικον· τέλος πάντων νὰ ἠξεύρω καὶ ἐγὼ τοὺς σκοπούς σας. Περικλείω εἰς τὸ πρὸς τοὺς Κυρίους καὶ ἓν δάνεισμα, ὅπου θέλετε ἰδεῖ ξεβούλωμα λαμπρότατον, τὸ ὁποῖον σήμερον ἐκομίσθη μοι. Διὸ ἡ ταχύτης εἶναι ἀναγκαιοτάτη, καὶ φροντίσατε, ὅτι ἐκορυφώθη πλέον. Ἐὰν δὲ ἀπὸ περιστάσεις ἐμποδίσθη ὁ Καλὸς, τέλος πάντων ἂς σταλθῇ ἄλλος τις ὁμοιός του. Πάρετε μέτρα, πάρετε μέτρα! Οἱ λόγοι δὲν κάμουν δουλειάν. Εἰς τὰ κλούμπια δὲν γίνονται ἄνδρες, οὔτε εἰς τὰ ταντούρια. Σᾶς τὰ λέγω μὲ ἀγανάκτησιν, διότι ἐξοδεύεται τοσοῦτος καιρός. Ἡ ἁμαρτία εἰς σᾶς! Καὶ τέλος, ἂν ὁ οὐρανὸς μᾶς ἐπισκιάσῃ, φαντασθῆτε καὶ τὰ μέλλοντα.

«Τῇ 22 φεβρουαρίου 1821 ἐκ τῶν Ν. 1.

Ὁ σὸς εἰλικρινὴς ἀδελφὸς]
«ΑΡΜΟΔΙΟΣ».

Ἰδοὺ καὶ ἡ δευτέρα, αὐθημερὸν γεγραμμένη καὶ πρὸς τοὺς Ἀρχηγοὺς ἀποσταλεῖσα.

«Ἐντιμότατοι Κύριοι.

«Καὶ πρότερον κατὰ τὴν ἐπιταγήν σας δὲν ἐλείψαμεν νὰ γράψωμεν πρὸς τοὺς Ν. 2. Ἐκδικητικοὺς τὰ δέοντα περὶ τῆς ἐγγύτητος τοῦ μπιλάντσου, διὰ νὰ ἑτοιμάσωσι τοὺς λογαριασμοὺς τῆς συντροφίας μας· τὰ ὁποῖα γράμματα μολονότι βραδέως ἔλαβον διὰ τὴν κακοήθειαν τοῦ κυρίου Π. Ρ, εἰς τὸν ὁποῖον ὡς ἱερὰ ἐνεπιστεύθη αὕτη ἡ παρακαταθήκη, μολονταῦτο οἱ δυστυχεῖς οὗτοι ἀπόγονοι τῶν προγόνων μας ἔφησαν τὰ ἀνὰ χεῖρας ἔργα των, καὶ παρεδόθησαν ὅλοι ἀμέσως εἰς τὰ κοινά. Καὶ τότε μὲν δὲν ἐπαύσαμεν νὰ ἐνεργήσωμεν τὰς ἐπιταγάς σας, καὶ ἔπειτα ἐν ῥηπίδι εἰς τὸ Ν. 104 λαβόντες τὰς διαταγὰς τοῦ σεβαστοῦ γενικοῦ ἐφόρου, οὔτε ἀμελήσαμεν, οὔτε καιρὸν διετρίψαμεν ματαίως· ἀλλ' ἐφοδιάσαντες τὰ εὑρισκόμενα σύνεφα εἰς τὰ περὶ τὸ Ν. 81 μέρη μὲ τὰς ἀναγκαίας ἑτοιμασίας, ἀμέσως διεπλεύσαμεν εἰς τὸ Ν. 62, ὅπου τί χρὴ λέγειν τὰ ἐπιχειρήματά μου; (Ἀναφέρων ἐνταῦθα, ὅσα, ἀναχωρήσας ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὰ τέλη νοεμβρίου, ἔπραξεν ἐν Κυδωνίαις, ἐν Σμύρνῃ, ἐν Ὕδρᾳ καὶ Πέτσαις, προχωρεῖ.) Κατὰ τὸ τέλος δεκεμβρίου διεπέρασα εἰς τὸ Ν. 2, καὶ παρῆλθον μὲ καλὴν ἔκβασιν· ὥστε, ἐπειδὴ ἠλπίζομεν τοῦ Καλοῦ μας τὸν ἐρχομὸν ὅσον τάχος, τόσον οἱ ἐκδικητικοὶ, ὅσον καὶ οἱ πρόθυμοι εἶναι μετέωροι καὶ ἵστανται κεχηνότες πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ αὐτοῦ Καλοῦ. Περὶ τούτων καὶ τὰ ἀποφασισθέντα ἐν συνόδῳ (τῇ τοῦ Ἁγίου) σᾶς εἰδεάσαμεν καὶ πρὸ τοῦ, μέσου τῶν 62, καὶ τώρα πάλιν ἐπίτηδες στέλλομεν τὸν ἐπιφέροντα καπιτὰν Γ. Πατρίκιον Ἰθακήσιον μὲ τὸ παρόν

μας, διὰ νὰ σᾶς ἀναγγείλῃ τὰ καθ' ἡμᾶς καὶ διὰ ζώσης φωνῆς. Λοιπὸν, διὰ τὸν Θεόν! μὴν ἀφήσετε νὰ παρέρχεται ὁ καιρός. Οἱ μέτοικοι πληρωμὴν μὲ πληρωμὴν σκοτεινιάζονται, καὶ εἶναι νύκτα, καὶ νύκτα μεγάλη, καὶ ἔχετε νὰ δώσετε λόγον, ἐὰν διὰ τὴν ἄργηταν τοῦ προσδοκωμένου Καλοῦ ἄνθους βιασθῶμεν οἱ πρόθυμοι νὰ πάθωμεν ζημίας, ἔσας δὲν ἐλπίζομεν, τὸ ὁποῖον ἀφεύκτως, ἐὰν δὲν φανῇ ὡς ἑορτὴν μίαν ἐνταῦθα, θέλομεν δοκιμάσει ἀπὸ μέρους τῶν ἀκανθίων, ὅσα ἠμπορεῖτε νὰ στοχασθῆτε, ἄνευ λόγου κινούμενοι, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ τοῦ ἐμπορίου εἶναι ἡ τάξις καὶ ἁρμονία τοῦ ἐμπόρου, καὶ ἡ ἐν καιρῷ πρόβλεψις τῶν πραγματειῶν καὶ πώλησις αὐτῶν. Πάρετε λοιπὸν μέτρα, ἐὰν δὲν ἀγαπᾶτε νὰ ζημιωθῶμεν. Ὁ καιρὸς περνᾷ καὶ δὲν προσμένει τὴν βραδύτητα καὶ τὰ κέφια, οὕτως εἰπεῖν, ἑκάστου ἡμῶν.

«Τὰ τοῦ Πενθερεῦ προχωρεῦν γιγαντιαῖα μὲ τῶν προθύμων βρυαρέων μας τὴν βοήθειαν, καὶ τοῦτο βεβαιοῦται ἐκ τῶν Ν. 20. Δὲν ἐκτεινόμεθα περαιτέρω, ἀλλὰ ἐπαναλαμβάνοντες, ὅτι νὰ ἐπιταχυνθῇ ὁ σεβαστός μας Καλὸς, μένομεν περιμένοντες ὄχι τὰς ἀποκρίσεις σας, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Καλόν. Ἀναγνώσατε τὸ περικλειόμενον, ὅπου θέλετε ἰδεῖ λαμπρότατον ξεβούλωμα. Σήμερον ἐκομίσθη ἐπ' ἀγαθῷ· διὸ σᾶς τὸ περικλείω νὰ ἰδῆτε, πόσον ἐκρυφώθη τὸ πρᾶγμα. Πάρετε λοιπὸν μέτρα. Ὁ καιρὸς δὲν προσμένει τὴν ἐδικήν μου καὶ ἐδικήν σας ἐργοποριάν· καὶ τέλος ἡ κατάκρισις καὶ τὸ αἰώνιον ὄνειδος τῆς ζημίας ἂς ἦναι εἰς βάρος σας. Ἔρρωσθε.

«Τῇ 22 φεβρουαρίου 1821 ἐν Ἀριθ. 2. ΑΡΜΟΔΙΟΣ.

«Ὑ. Γ. Αὐτὸ τὸ ξεβούλωμα προέρχεται ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν τῶν . . . καὶ δόσατε τὴν εἴδησιν τοῦ Καλοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον πολιτευόμενος τοὺς ἐσύστησα».

(δ) Ὅτε ἡ ἀρχὴ καὶ οἱ ἐγκριτώτεροι τῶν Τούρκων συσκεφθέντες ἐν τῇ Τριπόλει περὶ τοῦ ποιητέου, δι' ὅσα ἔλαβον διδόμενα περὶ τοῦ ἐπικειμένου κινήματος, ἀπεφάσισαν τὸν περιορισμὸν τῶν ἀρχιερέων καὶ προκρίτων, δύο ἐκ τῶν τοῦ κλήρου ὁ Μονεμβασίας Χρύσανθος καὶ ὁ Χριστιανουπόλεως Γερμανὸς, καὶ εἷς ἐκ τῶν προκρίτων ὁ τῆς Λακεδαίμονος Παναγιώτης Κρεββατᾶς, συνῆλθεν ἐν ταῖς Καλάμαις συναινέσει καὶ τῶν ἄλλων, καὶ ἐκεῖ προσεκάλεσαν τὸν Μαυρομιχάλην, ὅπως ἴδωσι καὶ ἐκ τοῦ πλησίον τὰς διαθέσεις αὐτοῦ περὶ τοῦ πολέμου. Ὁ Μαυρομιχάλης ἐδείχθη ἐνθουσιῶν καὶ μεγάλα ὑποσχνούμενος. Ἀλλ', ὅτε εἶδεν εἰσελθόντας εἰς τὴν Τρίπολιν ἄλλους τε καὶ αὐτὸν τὸν Μονεμβασίας καὶ Χριστιανουπόλεως, ὑπέλαβεν ἀδύνατον πλέον καὶ ἀπολύτως ἐπικίνδυνον τὴν κίνησιν τῶν ὅπλων, ὡς μένοντος τοῦ λαοῦ ἄνευ ἀρχηγῶν, καὶ διὰ τοῦτο ζητηθέντα ἐπιμόνως παρὰ τῶν Τούρκων ἕνα τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἀπέστειλεν ὁμηρεύσοντα ἐν τῇ Τριπόλει. Κατ' αὐτὴν δὲ τὴν ὥραν κατέβη ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ δευτερότοκος τῶν υἱῶν αὐτοῦ Γεώργιος, ὃν ἐφυγάδευσαν οἱ ἐκεῖ ἔφοροι, πλεῖστα ὅσα βεβαιῶν τοῦτον περὶ Ῥωσσίας καὶ τῆς ἀφεύκτου κηρύξεως τοῦ ῥωσσικοῦ πολέμου. Αἱ διαβεβαιώσεις αὗται τοῦ ἐνθουσιῶντος υἱοῦ εὑρέθησαν σύμφωνοι πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς πεποιθήσεις τοῦ συλλογιζομένου πατρὸς, ὡς ἔχοντος ἐν χερσὶ γράμμα τι τοῦ ἐν Ἁτραις ῥωσσικοῦ προξένου, δι' οὗ ὑπελάμβανεν ἀπορρέοντα τὰ πάντα ἀπὸ τῆς Ῥωσσίας καὶ ἐνεργούμενα διὰ τῶν ὑπαλλήλων τῆς Ῥωσσίας. Ἰδοὺ τὸ γράμμα.

«Τὰ γράμματα εἰς χεῖράς σας ὁποῦ πρέπει νὰ εὑρίσκωνται εἰς χεῖρας τοῦ Ἀθανάση Τζακάλογλου, τὰ ὁποῖα ἦρε τοῦ ἀδικοφονευμένου Γαλάτη, ὁποῦ εἰς αὐτὸν πολλὰ εὑρίσκονταν τῆς ἀδελφότητος, καὶ ἴσως ἄσπρα ἀρκετά· τοῦτο ἔπεται νὰ τὸ κάμετε, διὰ νὰ φυλάξωμεν τὴν ἀδελφότητα, ἕως νὰ λάβωμεν δευτέραν προσταγὴν πρὸς διατήρησιν τοῦ Γένους. Ὁ ἐπιφέροντάς σας τὸ παρόν μου εἶναι ἀδελφὸς, ὀνόματι Παπαρρηγόπουλος, καὶ μυστικός μου, τοῦ ὁποίου θέλει δώσετε τὸ γράμμα σας. Ἐὰν τὰ

γράμματα δὲν τὰ εὕρετε εἰς τὸν Τσακάλογλου, θέλει τὰ εὕρετε εἰς τὸν Κορνήλιον.

Ὁ εἰλικρινὴς φίλος σας καὶ ἀδελφὸς
«ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΛΑΣ . . .» ΣΟΠΟΓΛΟΣ.)

Ἐπὶ τοῦ γράμματος τούτου βλέπομεν σεσημειωμένον ἰδιοχείρως παρὰ τοῦ Μαυρομιχάλου τὸ ἑξῆς: «Τ ὸ γ ρ ά μ μ α τ ῆ ς ἀ π ά τ η ς». Ἐντεῦθεν δὲ φαίνεται ὁμολογούμενον, οἵας οὗτος συνέλαβε κατ' ἀρχὰς καὶ ἔσωζεν ἰδέας ὑψηλὰς περὶ τῆς Ἑταιρίας καὶ περὶ τῶν ὑλικῶν μέσων τοῦ ἀγῶνος ὡς ἐκ τοῦ γράμματος τοῦ Βλασσοπούλου, καὶ ὀπόσῳ ἔπειτα ἐξετίμα τοῦτο, κηρυχθέντος τοῦ πολέμου ἄνευ τῆς Ῥωσσίας καὶ ἄνευ μεγάλων βοηθημάτων πολεμικῶν ἔξωθεν.

(γ) Ἐν τῇ σελ. 358 τοῦ Δοκ. Ἱστ. περὶ τῆς Φιλ. Ἑταιρ. διελάβομεν τὴν εἰς Ὕδραν ἀποστολὴν καὶ ἀποτυχίαν τοῦ Σπυρίδωνος Χαραλάμπου. Ἐνταῦθα δὲ καταχωρίζομεν τὴν περὶ αὐτοῦ πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς Ὕδρας καὶ τῶν Πετσῶν συστατικὴν ἐπιστολὴν τῶν ἐν τῷ Αἰγίῳ συνελθόντων κατὰ τὸν ἰανουάριον ἀρχιερέων καὶ προκρίτων τῆς Πελοποννήσου, ἔχουσαν οὕτω.

«Εὐγενέστατοι Ἄρχοντες καὶ ἀδελφοὶ τῶν νήσων Πετσῶν καὶ Ὕδρας, χαίρετε.

«Ὁ τὸ ἡμέτερον συνεπιφέρων εἶναι εὐγενὴς, τίμιος καὶ ἀδελφὸς πιστὸς, ὅστις πέμπεται διὰ κοινῆς γνώμης πρὸς ὑμᾶς τοὺς φιλογενεῖς ἀδελφοὺς ἐπίτηδες, διὰ νὰ σᾶς κοινολογήσῃ, ὅσας ἰδέας καὶ φρονήματα ἔχομεν ἡμεῖς περὶ τοῦ προκειμένου σκοποῦ.

Παρακαλοῦμεν λοιπὸν νὰ δώσετε πίστιν εἰς τὴν εὐγενείαν του, καὶ ἐπομένως, ὡς φιλογενεῖς καὶ γείτονες, νὰ μᾶς κοινολογήσετε καὶ ἡ εὐγενεία σας δι' αὐτοῦ τοὺς σκοποὺς καὶ φρονήματά σας, καὶ οἵας ἰδέας ἔχετε περὶ τοῦ προκειμένου. Ὄντες γείτονες, ἀγαπῶμεν νὰ συνυπακουώμεθα διὰ συνεχοῦς ἀλληλογραφίας, ἵνα συντρέχωμεν εἰς τὸ ἔργον ἐκ συμφώνου· καὶ, μὲ τὸ νὰ ἔρχεται φωνὴ ζῶσα, περιττὸν νὰ ἐκταθῶμεν περισσότερον. Εἴητε ὑγιαίνοντες ἐν πολλοῖς ἔτεσι.

«Ἐν Βοστίτζᾳ τῇ 29 Ἰανουαρίου 1821.

ἀδελφοὶ πρόθυμοι

«Πατρῶν ΓΕΡΜΑΝΟΣ, Χριστιανουπόλεως ΓΕΡΜΑΝΟΣ, ὁ Κερνίκης ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, ΑΣΗΜΑΚΗΣ ΖΑΗΜΗΣ, ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΗΣ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΗΜΗΣ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΟΝΤΟΣ, ΑΣΗΜΑΚΗΣ ΦΩΤΗΛΑΣ, ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΘΕΟΧΑΡΑΚΗΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ».

Σημειοῦμεν δὲ, ὅτι ἐκ τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ καθαρώτερος φαίνεται ὁ λόγος τῆς ἀποστολῆς τοῦ Σπυρίδωνος Χαραλάμπου, καὶ οὐχὶ ὅπως ἐθεωρήσαμεν αὐτὴν ἐν τῷ ἀνωτέρῳ μνημονευομένῳ Δ ο κ ι μ ί ῳ τοῦ 1834.

(δ) Ἡ τουρκικὴ ἀρχὴ συνέλαβε καὶ πρὶν ἔτι ὑπονοίας φοβερὰς καὶ κατὰ τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ, εἰ καὶ οὗτος ὑπεκρίνετο ἐπιτηδείως πρὸς τὸν Κιαμὴλ βεγῆν, διατηρῶν μετ' αὐτοῦ ἀλληλογραφίαν πλήρη πονηρίας, δεικνύμενος ὅλος πιστὸς καὶ πάντοτε ἐξυμνῶν τοῦτον ὡς ἄνθρωπον μέγαν καὶ δίκαιον. Καλάμιός τις Τσάνες (Ἰωάννης) ὀνόματι, ἀποβεβλημένος ἀπὸ τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ, ἐσύχναζε παρὰ τῷ Κιαμὴλ βεγῇ, ἐπαιτῶν προστασίαν. Ἡ ὡς μεμυημένος δὲ τοῦ ἐπαναστατικοῦ μυστηρίου, ἢ ὡς μαθὼν παρ' ἄλλων περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ, κατήγγειλεν αὐτὸν τῷ Κιαμὴλ βεγῇ, ὅτι διελθὼν ἐκ τῶν Πετσῶν εἰς τὴν Λακωνίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Πολια-

νὴν τῆς Μεγαλοπόλεως, χρηματολογεῖ λόγῳ μὲν συστάσεως σχολείου ἐν Λακωνίᾳ, ἐπὶ σκοπῷ δὲ κινήσεως κλεπτικῶν συμμοριῶν κατὰ τὴν Πελοπόννησον. Κατ' εὐτυχίαν γνωρίσας ἀμέσως τὴν καταγγελίαν ταύτην ὁ παρὰ τῷ Κιαμὴλ βεγῇ γραμματεύων Γεώργιος Διδασκαλόπουλος, τιμιώτατος ὢν ἑταῖρος καὶ χρησιμώτατος, εἰδοποίησε τῷ ἐν Τριπόλει Ἀρβάλῃ, καὶ δι' ἐκτάκτου πεζοῦ ὡδηγήθη ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὅπως ἀποχωρήσῃ ἀφανὴς ὡς κινδυνεύων. Καὶ ἀληθῶς διορισθεὶς μυστικῶς παρὰ τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς ὁ ἐν Μεγαλοπόλει Τοῦρκος Χαμδῆς, ἕνας τῶν φημιζομένων «ἐσπὲχ», ἵνα φέρῃ εἰς Τρίπολιν τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ, μετέβη μὲν εἰς Πολιανήν, ἀλλ' οὐχ εὗρεν αὐτὸν, πρὸ τριῶν μόλις φυγόντα ἐκεῖθεν ὡρῶν. Οὕτως ὁ μὲν Ἀναγνωσταρᾶς διεσώθη τότε· ὁ δὲ καταγγείλας Τσάνες ἀπέθανεν αἴφνης καὶ ἐτάφη.

ΣΕΛΙΣ 4.

(α) Τοῦτον μετεκαλέσατο ἐκ τῆς Κορίνθου ὀλίγῳ πρότερον ἡ ἐν Τριπόλει ἀρχὴ, ἅμα ἤρξαντο αἱ περὶ ἐπαναστάσεως ὑπόνοιαι, διά τε τὸν διακεκριμένον νοῦν καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ τόπου κολοσσιαίαν ἐπιρροήν· ἀναμφιβόλως δ' ἠθέλησεν αὐτὸν οὐ μόνον ὡς σύμβουλον, ἀλλὰ καὶ συνυπεύθυνον ἐπὶ ὅλων τῶν ἐνδεχομένων.

(β) Περὶ τῆς τύχης τοῦ ἀσιατικοῦ τούτου στρατοῦ ὅρα ἐν Κεφ. Γ' τοῦ παρόντος Μέρους (Ψαρά).

ΣΕΛΙΣ 5.

(α) Ἓν τινι περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐκθέσει προσώπου, πολὺ μέρος λαβόντος εἰς τὰ περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ἀναγινώσκομεν τὰ ἀκόλουθα. Ταῦτα δὲ ὡς ἀνάπτυξιν τῶν ὀλίγων, ὅσα εἴπομεν ἐν τῇ σελίδι 365 καὶ 366 τοῦ Δοκιμίου τοῦ 1834, δημοσιεύομεν ἐνταῦθα κατ' ἔννοιαν καὶ ἐν περιλήψει.

« .. Εἰς τὸν Ἰβραχὴμ πασσᾶν τῆς Πολοποννήσου ἀνεκαλύφθησαν ἐπιτηδείως παρά τινων τῶν Ἀδελφῶν, καὶ δι' αὐτοῦ ὑπεβλήθησαν εἰς γνῶσιν τῆς πύλης, ὅσα ὁ Μέϊτλαν ἐνήργει περὶ τῆς Πελοποννήσου διὰ πολλῶν, καὶ μάλιστα τοῦ Μέϊερ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ Μέϊτλαν ὡδήγησε τὸν Μέϊερ, καὶ οὗτος ἔγραψε πρὸς τὸν ἐν Πάτραις Φίλιππον Γρὴν, ἀγγλικὸν πρόξενον, καὶ τὸν Μπάϊμπουν, ἵνα λάβωσι πληροφορίαν τινὰ καθαρὰν περὶ τῆς δυνάμεως τῶν φρουρίων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς περὶ τῶν Ἄγγλων ἰδέας τῶν Ἑλλήνων κατοίκων ταύτης. Ἐνόμισε, φαίνεται, ὅτι οἱ Ἕλληνες θεωρήσουσιν εὐτυχεῖς ἑαυτοὺς, ἐὰν λάβωσιν ἄλλον ἀντὶ τοῦ σουλτάνου κύριον, ἂν ἄλλως, κατὰ τὸν κοινὸν λόγον, «ἀλλάξωσι τὸ καβοῦκι μὲ τὸ καπέλλο». Ἀποτυχὼν δὲ ἤρξάτο καταμηνύειν πρὸς τὸν σουλτάνον τοὺς Ἕλληνας, ὡς παρασκευαζομένους εἰς ἐπανάστασιν. Μάλιστα δὲ διὰ τῶν ὀργάνων αὐτοῦ ἐπέμφθη πρὸς τοὺς πρωτίστους Τούρκους τοῦ Μισθρᾶ ἓν γράμμα, ὁδηγοῦν τούτους, ἵνα εἰδοποιήσωσι τῷ πασσᾷ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῇ πύλῃ, ὅτι ἓξ ῥωσσικὰ πλοῖα ἔφερον εἰς τὴν Μάνην ἐφόδια πολέμου καὶ τροφὰς, παρέλαβε δὲ αὐτὰ ὁ ἡγεμὼν Μαυρομιχάλης, ὡς συνακουόμενος μετὰ τῆς ῥωσσικῆς κυβερνήσεως πρὸς ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου. Τὸ γράμμα τοῦ το μετεβιβάσθη αὐθὶς πρὸς τὸν ἐν Τριπόλει καϊμακάμην Μουσταφᾶ βεγῆν, καὶ οὗτος ἀμέσως συγκαλέσας τέσσαρας τῶν πρωτίστων Τούρκων καὶ συσκεφθεὶς μετ' αὐτῶν, ἔγραψε πρὸς τὸν Μαυρομιχάλην ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ζητῶν πληροφορίας καὶ σφόδρα παραπονούμενος διὰ τὴν τοιαύτην διαγωγὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν καθεστῶσαν ἐξουσίαν. Ὁ Μαυρομιχάλης τότε, διαψεύσας τὴν περὶ ῥωσσικῶν πλοίων δοθεῖσαν εἰδοποίησιν,

ἀπέδειξεν ἑαυτὸν ἀθῷον, καὶ προσενεγκὼν, κατὰ τὸ σύνηθες, ἐν δῶρον τῷ Μουσταφᾷ βεγῇ, ἀπήτησεν, ὅπως δι' αὐτοῦ ὁμολογήσωσιν οἱ ἀγάδες τοῦ Μισθρᾶ τὸν γράψαντα τὸ γράμμα, ὅπερ ἐνοχοποίει τοῦτον. Ἐγνωρίσθη μὲν οὕτως ἡ πηγὴ τοῦ γράμματος, σὶ Τοῦρκοι ὅμως καὶ ὡς ἐκ τῆς περιπτώσεως αὐτῆς καὶ ὡς ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων ὑπονοοῦντες, ἤρξαντο συσκέπτεσθαι, τίνι θανατώσουσι τρόπῳ τοὺς πρωτίστους τῶν Πελοποννησίων. Τοιαύτης φύσεως μυστικὰς διαταγὰς ἔλαβον τότε καὶ ἡ ἐν Τριπόλει ἐξουσία καὶ οἱ κατὰ τὴν Στερεὰν σατράπαι. Ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἱκανὴν ἐπήνεγκεν ἀντίδρασιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν τοιούτων διαταγῶν ἡ διαγωγὴ τῶν Ἑλλήνων, ἑτοίμως ἀνωθέντων μετὰ τῶν σουλτανικῶν στρατῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, καὶ μεθ' ὅλας τὰς πᾶσαν πιθανότητα ὑπερβαινούσας καταδυναστεύσεις αὐτῶν καὶ τυραννίας (α)· δι' ὃν λόγον ὁ μὲν Μπαμπᾶ πασσᾶς ἔγραψε τῇ πύλῃ λίαν εὐχαριστήριον ἐπιστολὴν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ταύτην δὲ ἡ πύλη διεβίβασε πρὸς τὸν πατριάρχην Γρηγόριον κατὰ τὸν σεπτέμβριον τοῦ 1820, ὁμολογοῦσα τὰς εὐχαριστήσεις ἑαυτῆς διὰ τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ ἐπήνεγκον αἱ πατριαρχικαὶ ἐγκύκλιοι. Διὰ τὴν Πελοπόννησον ὅμως ἐπέμφθησαν κατὰ τὸν ἰανουάριον τοῦ 1821 νέαι μυστικαὶ διαταγαὶ περὶ τῆς θανατώσεως τῶν πρωτίστων πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν.

«Ὁ Τότε καϊμακάμης Μεχμὲτ Σαλὴχ ἀπέκρυψε τὸ μυστήριον τοῦτο ἀπὸ τοὺς πρωτίστους τῶν ἐν Πελοποννήσῳ κατοίκων Τούρκων, ὡς ἔχοντας σχέσεις τινὰς μετὰ τῶν προεστώτων. Λαβὼν δὲ ὡς πράσχημα τὴν ἀνάγκην τῆς θεραπείας τοπικῶν τινων ὑποθέσεων, συνεκάλεσεν εἰς Τρίπολιν οὐ μόνον τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ προεστῶτας καὶ τὸν Πέτρον Μαυρομιχάλην, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ τοὺς βοεβόνδας τῶν ἐπαρχιῶν, ἵνα προλάβῃ οὕτω πᾶσαν ὑπόνοιαν κακήν· καὶ ὅτε εἰσῆλθον ἱκανοὶ ἐξ αὐτῶν, τότε ἐξηγήθη τὰ περὶ τῶν μυστικῶν διαταγῶν τῆς πύλης εἰς μόνους τέσσαρας, τὸν Χουσεὴν Κιαμὴλ βεγῆν, τὸν Μουσταφᾶ βεγῆν, τὸν Σὲχ Νετσὴφ ἐφφένδην καὶ τὸν Νακὴπ ἐφφένδην. Ἐκ τούτων δὲ εἷς, φίλος ἴδιος ὢν τῶν προεστώτων τῆς Ἀχαΐας, εἰδοποίησεν ἀμέσως δι' ἀπεσταλμένου μυστικοῦ τὸν κύριον σκοπὸν τοῦ Μεχμὲτ Σαλὴχ κατὰ τὰς διαταγὰς τῆς πύλης· αὐτὸ δὲ τοῦτο θέλοντες καὶ οὗτοι, εὑρισκόμενοι ἤδη εἰς τὸ λεγόμενον «γεφύρι τοῦ Ἀμπίπαγα», ἀπέχον δὲ τῆς Τριπόλεως περὶ τὰς ὥρας ὀκτὼ, πολλὰ πρὸς τὸν συνοδευόμενον μετ' αὐτῶν βοεβόνδαν τῶν Καλαβρύτων Ἀρναούτογλουν ἐξεφράσθησαν παράπονα κατὰ τοῦ ἐπιβούλου σκοποῦ τὸν Μεχμὲτ Σαλήχ. Προσέθεντο δ' ἐπὶ τέλους, ὅτι, μεχρισοῦ ἐπενέγκῃ τὴν ἀνήκουσαν θεραπείαν ὁ σουλτάνος κατὰ τὴν ἀναφορὰν, ἣν πέμπουσιν αὐτῷ ἀπ' εὐθείας περὶ τῆς προκειμένης πε-

(α) Ἐκτὸς τῶν βαρυτάτων συνήθων φόρων καὶ ἀδικιῶν, ἐκτὸς τοῦ προστεθέντος ἤδη ἐκτάκτου καὶ μεγίστου βάρους τῆς διατροφῆς καὶ τῆς μετακομίσεως τῶν ἀποσκευῶν στρατοῦ τοσούτων χιλιάδων, οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην κᾆν εἶχον παρηγορίαν ὡς πρὸς τὴν προσωπικὴν καὶ τὴν οἰκογενειακὴν ἀσφάλειαν. Οἱ βάρβαροι, ἀφ' οὗ διήρπαζον πᾶν τὸ προστυχὸν, μετεχειρίζοντο τούτους καὶ ἀντὶ φορτηγῶν, καὶ δι' ἀσέλγειαν ἐβίαζον συζύγους, παρθένους, ἄῤῥενα παιδία. Καὶ ὅμως, ὅταν ἀπεσταλμένοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Στερεᾶς ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἐπικαλεσθῶσι τὴν παῦσιν τῶν ἀνοσιουργημάτων αὐτῶν, ἡ πύλη οὐδεμίαν ἀκρόασιν δίδουσα, διέταξε τὴν ἄμεσον ἀναχώρησιν τούτων ἐκεῖθεν, ἀπειλήσασα ἔτι καὶ θανατικὴν τιμωρίαν, ἐὰν μὴ ὑπακούσωσι. Πραγματικῶς δὲ, τί ἄλλο ἠδύνατο ἡ πύλη, ἢ τί ἔμελεν αὐτῇ, ἐὰν διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ πρώτους κατέστρεφε τοὺς λαοὺς ἑαυτῆς ; Τὰ αὐτὰ συνέβαινον καθ' ὅλους τοὺς πολέμους τῆς Τουρκίας ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς, ὡς καὶ ἐπὶ ὅλον τὸν ἐννεαέτη πόλεμον τῆς Ἑλλάδος.

ριστάσεως, ἀναγκάζονται, ἵνα λάβωσι περὶ ἑαυτῶν μέτρα ἀσφαλείας. Οὕτως αὐτοὶ μὲν ἀπῆλθον εἰς τὴν μονὴν τῆς Λαύρας, ὁ δὲ Ἀρναούτογλους ἐπέστρεψεν εἰς Καλάβρυτα . . .»

ΣΕΛΙΣ 6.

(α) Ὀρθότερον Ἐμλάκια· ὠνομάζοντο δ' οὕτω παρὰ τῶν Τούρκων τὰ εἰς τὸ δημόσιον ἀνήκοντα χωρία.

ΣΕΛΙΣ 8.

(α) Οὕτως ἐξηγεῖται καὶ περιγραφή τις τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην γενομένων, μηνολογουμένη τῇ 20 ἰουνίου 1821 ἐν Ὕδρᾳ καὶ ἀρχομένη, ὡς ἀκολούθως : «Εἰς τὸ »μέρος τῶν Καλαβρύτων μαρτίου 18 ἐκηρύχθη πρῶτον ἡ ἐλευθερία· ἔπειτα εἰς τὸ »μέρος Πάτρας καὶ Βοτσίτζας . . .»

ΣΕΛΙΣ 9.

(α) Κατήγετο ἐκ τῶν Χασιῶν τῶν Καλαβρύτων, ληφθεὶς ἐν τῇ Ἑταιρίᾳ κατὰ τὸ 1818 παρὰ τοῦ Θεοχάρου Ῥέντου· ἕνεκα δὲ τῶν πατριωτικῶν αἰσθημάτων ἑαυτοῦ τοσαύτην ἐκτήσατο ὑπόληψιν, ὥστε ὁ Δικαῖος, ὅτε κατέβη ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διηυθύνετο εἰς Πάτρας, κατὰ τὸν ἰανουάριον τοῦ 1821, κατέλυσε παρ' αὐτῷ, ὡς πᾶσαν ἐγγυωμένῳ ἀσφάλειαν.

(β) Τὸ β α ρ ῶ, ἄλλην παρὰ τοῖς παλαιοῖς ἔχον ἔννοιαν, σημαίνει παρ' ἡμῖν τὸ ἐπιτίθεμαι δι' ὅπλων, πολεμῶ, θανατόνω.

(γ) Κατακυριεύσας ἐκ δευτέρου, περὶ τὸ 1714, τὴν Πελοπόννησον παρὰ τῶν Ἐννετῶν, ὁ σουλτάνος κατέστησε σιπαχίδας ἐν ταύτῃ οὐ μόνον διὰ τὴν ἀσφάλειαν κατὰ πάσης ἐξωτερικῆς προσβολῆς, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τὸ ἐσωτερικὸν κατὰ πάσης ἐπαναστατικῆς ἀποπείρας. Τὸ περὶ σιπαχίδων μέτρον ὑπῆρχε γενικὸν καθ' ἅπασαν τὴν εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν. Συνίσταντο δ' ὡσεπιπολὺ οἱ σιπαχίδαι τῆς Πελοποννήσου ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς δευτέρας ἐπιδρομῆς τῶν Ἐννετῶν διασπαρέντων φυγάδων Τούρκων εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἤπειρον. Οὗτοι ἐνέμοντο ἰσοβίως καὶ διὰ βερατίων τοῦ σουλτάνου τὴν δεκάτην ὅλων ἐν γένει τῶν προϊόντων τῶν χωρίων· ἡ δὲ νομὴ αὕτη παρεχωρεῖτο ἀντὶ μισθοῦ, καὶ εἰς τοὺς υἱοὺς μετεβιβάζετο αὐτοδικαίως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός. Μόνης τῆς Πελοποννήσου οἱ σιπαχίδαι ἔχαιρον τὸ ἰδιαίτερον προνόμιον τοῦ μὴ ἐκστρατεύειν ἔξω τοῦ Ἰσθμοῦ ἐπὶ παντὸς διδομένου πολέμου τῆς Τουρκίας.

ΣΕΛΙΣ 10.

(α) Μόνη ἡ Ἐκκλησία διετήρησε κατὰ παραφθορὰν τινα τὸ ἀρχαῖον τοῦτο ὄνομα, ὡς καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις, καλοῦσα Κερνίκης τὸν ἐπίσκοπον Καλαβρύτων.

(β) Οἱ ἄλλοι τρεῖς ἐκ τῆς τάξεως ταύτης ἦσαν ὁ Ἀθανάσιος Κανακάρης ἐκ Πατρῶν, ὁ Παναγιώτης Κρεββατᾶς ἐκ Σπάρτης καὶ ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης ἐκ Γόρτυνος.

Δευτερεύουσα δὲ τάξις τῶν προεστώτων ἦσαν οἱ Νοταραῖοι ἐκ Κορίνθου, ὁ Φωτήλας, Θεοχαρόπουλος, Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ Μουρτογιάννης ἐκ Καλαβρύτων, Λόντος ἐξ Αἰγίου καὶ Πατρῶν, Γεώργιος Σισίνης ἐξ Ἠλείας, Παπαλέξης Οἰκονόμος καὶ Παναγιώτης Ζαφειρόπουλος ἐξ Ὀλυμπίας, Ἀθανάσιος Γεωργιάδης ἐκ Τριφυλίας, Παπατσώνης, Γεώργιος Δαρειώτης καὶ Παναγιώτης Καλαμαρειώτης ἐκ Μεσσηνίας, Ἀναγνώστης Κοπανίτσας ἐκ Σπάρτης καὶ Δημήτριος Περρούκας ἐξ Ἄργους. Τέλος δὲ,

ἐν τῇ τρίτῃ ἀνῆκον τάξει ὁ Θεόδωρος Βλάσσης ἐξ Ἄργους, ὁ Θεόδωρος Ῥέντης ἐκ Κορίνθου, ὁ Βιλαέτης ἐκ Πύργου, ὁ Κουγιᾶς καὶ Γεώργιος Βάρβογλης ἐκ Τριπόλεως, ὁ Ἰωάννης Καράπαυλος ἐκ Κορώνης, ὁ Κυριακὸς ἐκ Καλαμῶν, ὁ Ἀναγνώστης (ἢ Ἰωάννης) Κοντάκης ἐκ Κυνουρίας καὶ ὁ Γεώργιος Οἰκονομίδης ἐκ Πύλου.

ΣΕΛΙΣ 12.

(α) Ὅρα ἐν σελ. 368—369 τοῦ ἱστορ. Δοκ. περὶ τῆς Φιλ. Ἑταιρ.

(β) Ἀρκεῖ, ἂν εἴπῃ τις μόνον, ὅτι διὰ τὰ παραμικρότερα σφάλματα ἐλάμβανε τριπλῆν χρηματικὴν ζημίαν, μίαν ὑπὲρ τοῦ ταμείου τοῦ Χουρσὴτ πασσᾶ, μίαν δι' ἑαυτὸν καὶ μίαν λόγῳ πληρωμῆς τοῦ ποινικοῦ μηνύτορος (μπουμπασίρου).

ΣΕΛΙΣ 13.

(α) Σημειωτέον προσέτι, ὅτι τὸ ἔγγραφον αὐτό, ὅπερ εὕρομεν κατὰ τὸ 1826 ἐν Ναυπλίᾳ καλύπτον τὸ στόμιον λυκήθου (λαδικοῦ) ἑνὸς παντοπωλείου, χρησιμεύει καὶ ὡς ἀναίρεσις ἐπίσημος, ὅσων τινὲς ἔγραψαν ἐσφαλμένως περὶ τοῦ πρώτου ἐν τοῖς Καλαβρύτοις κρούσματος, ἰσχυριζόμενοι ὡς ἀνύπαρκτον, ὅτι «ὁ Σεϊδῆς Λαλιώτης ἐβαρέθη ἐν ταῖς Καστάναις».

(β) Ὅλα τὰ ἔγγραφα τῶν κατὰ τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας τουρκικῶν ἀρχῶν, καὶ πρὸ πάντων τὰ διοικητικά, ἐγράφοντο πάντοτε ἐν τοιαύτῃ μιξοβαρβάρῳ γλώσσῃ δι' Ἑλλήνων γραμματέων. Ἐπίσης καὶ οἱ ἰδιῶται Τοῦρκοι ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τοὺς ραγιάδας Ἕλληνας διὰ τοιαύτης γλώσσης. Ἀλλὰ, καὶ μεθ' ὅσην ἂν ἔφερεν αὕτη διαφθορὰν διὰ τῆς ἐπιμιξίας τουρκικῶν λέξεων, δείκνυνται οἱ Τοῦρκοι δικαιότεροι τῶν προκατόχων κατακτητῶν Ἐννετῶν, ὡς σεβασθέντες τοὐλάχιστον τὴν γλῶσσαν τοῦ κατακτηθέντος λαοῦ.

Συνήθως δ' ὁ τίτλος τῆς ἀρχῆς ἐσημειοῦτο ἐν κεφαλίδι τῆς διαταγῆς εἰς τουρκικὴν γλῶσσαν, ὡς καὶ ἡ περίληψις τῶν διατασσομένων, ἂν ἦσαν οὐσιώδη. Τοιαύτη προετίθετο καὶ ἡ ὑπογραφὴ τοῦ πασσᾶ λόγῳ μεγαλοπρεπείας, ἐνίοτε μὲν διὰ τῆς χειρὸς, ὡσεπιτοπλεῖστον δὲ διὰ σφραγίδος ἕνεκα ἀγραμματοσύνης.

Τῷ δὲ «ἐλέῳ Θεοῦ» (Ἀλλαχὶν ἰναγετί-ἰλλὲ) οὐδέποτε ἐχρῶντο οἱ Τοῦρκοι ἐξουσιασταὶ οἱουδήτινος βαθμοῦ καὶ τάξεως· ἀντὶ δὲ τούτου εἴθιστο παρ' αὐτοῖς τὸ «Μπᾶ χάτι χουμαγιοῦν» (διὰ προστάγματος βασιλικοῦ). Ἑπομένως τὸ ἐνταῦθα «ἐλέῳ Θεοῦ» ἐστι κατάχρησις, ἀποδιδομένη εἰς ἀνοήτους θωπεύσεις.

(γ) Παρατηρητέον ἐνταῦθα τὸν τρόπον, δι' οὗ ἡ τουρκικὴ ἀρχὴ ἐκφράζεται, σιωπῶσα μὲν περὶ τοῦ Σεϊδῆ σιπαχῆ, ἀναφέρουσα δὲ μόνον «μερικοὺς περαστικούς». Ἀληθῶς, Τοῦρκος ἀνὴρ οὔτε ἐνόει ποτὲ, πῶς δύναται κατὰ τοῦ Τούρκου ὁ κτῆνος θεωρούμενος ραγιᾶς, οὔτε ὡμολόγει ποτὲ, ὅτι ραγιᾶς προσέβαλε Τοῦρκον διὰ τῶν ὅπλων, ἂν τι τοιοῦτον συνέβαινε. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Μεχμὲτ Σαλὴχ ἐξ ὑπερηφανείας οὐκ ὠνόμασε τὸν Σεϊδῆ σιπαχῆν, ἵνα μὴ δείξῃ, ὅτι Τοῦρκος ἀνὴρ ἐστι προσβλητέος ὑπὸ ραγιάδων.

ΣΕΛΙΣ 14.

(α) «Σουρουῦτι» ἐννοεῖται ἡ τάξις· «νέζρι χοτσέτια» δέ εἰσι τὰ ὑποσχετικὰ ἔγγραφα τῶν ἐπαρχιῶν, βεβαιωμένα παρὰ τῆς λεγομένης ὑπὸ τῶν Τούρκων ἱερᾶς Κρίσεως». Τοιαῦτα «νέζρι χοτσέτια» ἐγγυώμενα τὴν ἡσυχίαν τοῦ τόπου καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἁδοιπόρων, ἐνηργήθησαν μετὰ τὴν ὅλην καταστροφὴν τῶν ἁρματωλῶν τῆς Πελοποννήσου, γενομένην τῷ 1806, οὑτωσί. Οἱ διοριζόμενοι προεστοὶ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ δημογέροντες ἐπαρουσιάζοντο ἐνώπιον τοῦ Καδδῆ καὶ ὑπισχνοῦντο ἐγγράφως τὴν

διὰ τοῦ κοινοῦ τῆς ἐπαρχίας ἀποζημίωσιν παντὸς, ὅστις ὑπέκυπτεν εἰς οἱανδήτινα ἢ παρὰ κλεπτῶν ἢ παρ' ἄλλων κακοποιῶν ἀνθρώπων ζημίαν. Τὰ τοιαῦτα ὑποσχετικὰ ἔγγραφα ἐβεβαιοῦντο διὰ τῆς σφραγίδος τοῦ Καδδῆ, καὶ εἶχον πλήρες ἐπίσημον κῦρος. Διὰ τοῦ μέτρου αὐτοῦ ἡ τουρκικὴ ἐξουσία ὑπεχρέου καὶ ἐθεώρει ὑπευθύνους τοὺς κατοίκους κατὰ τῶν κλεπτῶν καὶ ταραχοποιῶν. Ἐν πάσῃ δὲ περιστάσει συνυπεχρεοῦντο πρὸς συνδρομὴν ἀμοιβαίαν καὶ αἱ πλησιόχωροι ἐπαρχίαι.

ΣΕΛΙΣ 15.

(α) Ἰδοὺ μία τῶν διαταγῶν τούτου.

«Ἀγαπητοί μας γέροντες τῶν χωρίων Κατζάναις καὶ λοιποί, σᾶς χαιρετῶ.

«Εἰς τὸ αὐτόθι διωρίσθη μὲ γνώμην καὶ ἀπόφασιν ἐδικήν μας ὁ καπετὰν Κωνσταντῆς Πετιμεζᾶς, διὰ νὰ ἔλθῃ νὰ συνάξῃ ἀνθρώπους. Ὅσοι λοιπὸν εἶσθε ἱκανοὶ καὶ μὲ ἄρματα, ὅλοι θέλετε ἀκολουθήσει κοντά του, προσέχοντες διὰ νὰ μὴ κάμετε στραπάτζον καὶ ἀταξίαν εἰς κανένα μέρος, ἀλλὰ χωρὶς γνώμην τοῦ καπετὰν Κωνσταντῆ νὰ μὴν ἐπιχειρίζεσθε τὸ παραμικρὸν, ὅτι ὕστερον παιδεύεται ἐκεῖνος, ὁποῦ μὲ ἐδικόν του σκοπὸν ἐπιχειρίζεται τὰ πράγματα· καὶ ὡς σᾶς γράφω, νὰ ἐξακολουθήσετε. Ταῦτα.

«20 μαρτίου Ζαρούχλα.

ἐδικός σας

ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΗΣ»·

(β) Ἰδοὺ ἡ ἐπιστολὴ αὐτῶν πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην.

«Φ ί λ ε !

«Ὁ παρὼν στέλλεται ἐπίτηδες πρὸς ἀντάμωσίν σου. Λοιπὸν, ἀφ' οὗ πληροφορηθῆς ἐκ τῶν διὰ ζώσης αὐτοῦ, δίδων πίστιν εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ ὡς προφερομένους παρ' ἡμῶν τῶν ἰδίων καὶ πάσης τῆς πατρίδος, καὶ φιλοτιμούμενος ὡς συμπατριώτης, ἐὰν ἔχῃς ἑλληνικὸν αἷμα καὶ πνεῦμα, καὶ σώζῃς εἰς τὴν ψυχήν σου τὸν πατριωτισμὸν, πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃς τὸν ἐνταῦθα ἐρχομόν σου ἀφεύκτως. Μὴ ἁρπασθῆς παρ' ὑποσχέσεων καὶ λόγων ἄλλων· ἀγκαλὰ καὶ δὲν ἐλπίζομεν νὰ διαβουκοληθῆς ἀθετῶν τὴν τῆς πατρίδος σου πρόσκλησιν, ἐπιθυμούσης σε ἤδη καὶ ζητούσης σε. Πλὴν ἐὰν δὲν ἦσαι νόθος γόνος τῆς περικλεοῦς ποτε Ἀρκαδίας, ἡ παροῦσα ἐποχὴ θέλει σὲ δείξει. Μὴ καταδεχθῆς ποτε, τὸ ὁποῖον καὶ ποτὲ δὲν ἐλπίζομεν, ἵνα ἀθετήσῃς ταύτην τὴν πατριωτικὴν πρόσκλησιν καὶ νὰ μείνῃς ἀλλαχοῦ· ἀλλ' ὡς συμπολίτης καὶ ἀδελφός μας, πρόθυμος καὶ πάραυτα ν' ἀκολουθήσῃς τὸν ἐνταῦθα ἐρχομόν σου, τὸν ὁποῖον καὶ περιμένομεν ἀνυπομόνως καὶ ἀφεύκτως.

Μένομεν πρόθυμοι ὡς ἀδελφοὶ

«ΚΑΝΕΛΛΟΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ,
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ,
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ,
ΠΑΝΑΓΗΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ »

(γ) Ὁ ἀπεσταλμένος μετὰ τοῦ συνυπογράφου αὐτοῦ Δημήτριος Πλαπούτας οὐχ εὗρεν ἐν τῇ Ζακύνθῳ τὸν Κολοκοτρώνην, ὡς μεταβάντα ἐκεῖθεν τῇ 6 ἰανουαρίου 1821 εἰς τὴν Λακωνίαν. Διὰ τοῦτο καὶ μετὰ τὴν κίνησιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπανέλαβεν ὁ Δεληγιάννης τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἅπαξ καὶ δίς, συνομολογήσαντος προθύμως τοῦ Κολοκοτρώνου.

(δ) Ἰδὲ καὶ ἐν Κεφ. Ε' (σελ. 179, σημ. (α) τὴν ἀπὸ 28 ἀπριλίου 1821 ἐπαρχιακὴν πρᾶξιν τοῦ Χρυσοβιτσίου, ἣν πρῶτος ὑπέγραψεν ὁ Κανέλλος Παπαγιαννόπουλος (Δεληγιάννης).

ΣΕΛΙΣ 16.

(α) Ἐννοοῦνται ὁ Γεώργιος καὶ Δημήτριος, υἱοὶ τοῦ Κόλια Πλαπούτα, ἀνικάνου ἤδη ὄντος πρὸς στρατιωτικὰς ἐργασίας διὰ βαθὺ γῆρας. Ἦν δὲ ὁ Κόλιας εἷς τῶν ἁρματωλῶν, ὡς προείπομεν, διοριζόμενος περιοδικῶς «καπόβασης» ἤτοι ἐπὶ τῆς καταδιώξεως τῆς ζωοκλοπῆς καὶ τῆς ἡσυχίας τῆς Γόρτυνος. (Ἰδὲ καὶ περαιτέρω ἐν τοῖς περὶ Δαλαίων.) Εἰς τοὺς εἰρημένους ἀδελφοὺς ἀπεδίδετο καινῶς τὸ πατρωνυμικὸν Κολιόπουλοι, ὡς εἰς τὸν Διονύσιον Τρουπάκην τὸ Μαύρτσινος, κτλ.

ΣΕΛΙΣ 17.

(α) Ὅρα ἐν τῷ Κεφ. Ζ' τοῦ Δοκιμ. τῆς Φιλ. Ἑταιρ.

ΣΕΛΙΣ 18.

(α) Ὅρα ἐν τῷ τόμ. Α' Κεφ. Δ'.

ΣΕΛΙΣ 21.

(α) Ὁ Εὐαγγέλης Λιβαδᾶς μετήρχετο ἐν Πάτραις τὸν μεγαλέμπορον· ἅπασαν δὲ τὴν χρηματικὴν καὶ κτηματικὴν κατάστασιν αὐτοῦ ἐδαπάνησε διὰ γενναιότητος σπανίας, ἀγωνιζόμενος καὶ προσωπικῶς δι' ὅλου τοῦ χαρακτηρίζοντος τὸν τίμιον ἄνθρωπον ζήλου.

ΣΕΛΙΣ 23.

(α) Τὴν ἐγκύκλιον ταύτην παρελάβομεν ἐκ τῆς Ἱστορ. Τρικούπη (τόμ. ά σελ. 81), διότι αὐδέποτε ἐτύχομεν αὐτῆς ἢ ἐν πρωτοτύπῳ ἢ δι' ἀντιγράφου. Ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς Ὑπομνήμασι τοῦ Γερμανοῦ (σελ. 20) παρατηροῦμεν διάφορον ἐν μέρει ἀναφερομένην τὴν περίληψιν τοῦ ἐγγράφου τούτου· ἐν δὲ τοῖς Ἀπομνημονεύμασι Σπηλιάδου (τόμ. ά σελ. 60) παρηλλαγμένην ὅλως τὴν στήλην. Ἀγνοοῦμεν διὰ τοῦτο, τίς τῶν δύο ἐστὶν ἡ γνησία, ἢ τίνος τὸ λεκτικὸν μετεσχηματίσθη.

(β) Τὸ πρωτότυπον, ἢ ἀντίγραφον, ταύτης τῆς λίαν οὐσιώδους καὶ περιέργου πράξεως οὐχ εὕρομεν δυστυχῶς, καὶ μεθ' ὅσας κατεβάλαμεν προσπαθείας.

(γ) Ἀλλ' αἱ τῶν ναυτικῶν νήσων σημαῖαι διέφερον κατὰ πολὺ πρὸς τὰς τῶν γηΐνων καὶ πρὸς ἀλλήλας. Ἡ μὲν τῆς Ὕδρας ἦν μέλανος χρώματος, σύμβολα φέρουσα τὸν Σταυρὸν, τὸν ὄφιν καὶ τὴν γλαῦκα, ἤτοι τὴν ἱερότητα τοῦ ἀγῶνος, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν φρόνησιν· ἡ δὲ τῶν Πετσῶν κυανόχρους, κύκλῳ ἐρυθρὰ, ἐν τῷ μέσῳ τὸν Σταυρὸν φέρουσα, καὶ κάτωθεν τούτου τὴν ἡμισέληνον ἀνεστραμμένην· συνείχετο δ' ὁ Σταυρὸς ἔνθεν μὲν διὰ λόγχης, ἔνθεν δὲ δι' ἀγκύρας περιτετειλιγμένης ὑπὸ ὄφεως· γυὴ δὲ τὴν γλῶσσαν τοῦ ὄφεως ἔτρωγε· τὴν δ' ἡμισέληνον συνώδευον αἱ λέξεις «Ἐλευθερία ἢ θάνατος».

Ἀκολούθως ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἐλθὼν εἰσήγαγε τοῖς γηΐνοις στρατοῖς τὴν σημαίαν τοῦ Ἀναγεννωμένου Φοίνικος, ἔχουσα τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Λαβάρου «Ἐν τούτῳ νίκα» καὶ τὴν «Μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος» παραδοθεῖσαν ἡμῖν διὰ τοῦ ἱστορικοῦ Φραντσῆ ὡς διαθήκην τῶν ἐκπνεόντων πολιτικῶς Βυζαντίων. *Μετὰ τὴν τελευταίαν* πρὸς αὐτοὺς προτρεπτικὴν καὶ *ἐνθουσιαστικὴν ὁμιλίαν*

τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, ὁμοφώνως εἶπον οὗτοι: «Ἀποθάνωμεν ὑπὲρ τῆς Χριστοῦ πίστεως καὶ τῆς πατρίδος ἡμῶν!» (Ἴδε Φραντσῆ βιβλ. Γ' Κεφ. ΣΤ').

(δ) Ἔχομεν πρωτότυπον ἀποδεικτικὸν τῆς Ἥλιδος, φέρον τοιαύτην τὴν σφραγίδα καὶ συντεταγμένον κατὰ τὴν τότε βαθμολογίαν τῶν γραμμάτων καὶ τῶν πολιτικῶν γνώσεων, ὡς ἀκολούθως.

«Σφραγὶς ἐλευθερίας.

« . . . Ὁ φιλογενὴς . . . ἀπὸ πατριωτισμὸν μόνον κινούμενος, ἦλθεν εἰς βοήθειαν τῆς Ἐλευθερίας . . . καὶ μᾶς ἐπρόσφερε τὰ δῶρα τῆς φιλελευθερίας του, καὶ ἐδέχθημεν αὐτὸν μετὰ τῆς συνοδείας του εἰς τὰς προσφερομένας δουλεύσεις του· καὶ οὕτως εἰς ἔνδειξιν ἐδόθη παρ' ἡμῶν τὸ παρὸν, ἔχον τὸ κῦρος ἐν παντὶ καιρῷ.

«1821 Μαΐου 25 Κούκουρα τῆς Γαστούνης,

«Ἔτος πρῶτον ἀπὸ τῆς 25 Μαρτίου.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΙΣΙΝΗΣ».

ΣΑΛΙΣ 24.

(α) Κρίνομεν ἀναγκαῖον, ὅπως δώσωμεν ἐνταῦθα περίληψίν τινα περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ἐπιῤῥοῆς τῆς μαυρομιχαλικῆς οἰκογενείας ἐπὶ τῆς Λακωνίας.

Κατὰ τὸ Τέναρον ἀκρωτήριον κεῖται χωρίον, ὀνομαζόμενον Ἅλικα. Παρ' αὐτῷ ἐλλιμενίσθη ποτὲ πλοῖον, μεταφέρον οἰκογενείας τινὰς ἐκ τῆς Ἀδριανουπόλεως εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐκ τούτων ἔμειναν δύο ἐν τῷ Ἅλικᾳ, ἀφ' ὧν κατάγεται ἡ γενεὰ τῶν Μαυρομιχαλῶν ἐκ τῆς μιᾶς, καὶ ἡ τῶν Γρηγοριάνων, ἡ τοῦ Ζανετάκη, ἐκ τῆς ἄλλης. Ἡ δ' αὔξησις καὶ ἡ ὑπεροχὴ τῆς τῶν Μαυρομιχαλῶν ἐγένετο οὕτω.

Μετὰ συνεχεῖς ἐμφυλίους πολέμους ἐν τῷ Ἅλικᾳ, διωχθεὶς ὁ τότε Μαυρομιχάλης παρὰ τῶν ἰσχυροτέρων, μετῴκισεν ἐν τῇ Ζίμοβᾳ, καὶ κοινότερον Τσίμοβᾳ, τῇ ἀρχαίᾳ Χιμαύᾳ, κειμένῃ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου. Ἐκεῖ ἐγέννησεν υἱόν. Ἀντικρὺ τῆς Ζίμοβας ὑπῆρχε φρούριον μικρὸν, οὗ σώζονται ἔτι τὰ τείχη. Ἐν αὐτῷ κατῴκουν Ἔννετοὶ φρουροὶ, καὶ ὁ υἱὸς ἡλικιωθεὶς μετῆρχετο τὸν κρεωπώλην. Νυμφευθεὶς δὲ ἐγέννησε τέσσαρας υἱοὺς Γεώργιον, Πιέῤῥον, Ἰωάννην καὶ Κωνσταντῖνον, καὶ ἀπὸ τούτων αὐξηθεῖσα ἡ γενεὰ τῶν Μαυρομιχαλῶν διεκλαδώθη καὶ εἰς Γιαννάνους καὶ εἰς Πιέῤῥους, ἢ Πιερράκους, καὶ εἰς Βοϊδίδας. Εἶλκον δὲ τὴν γραμμὴν ὁ μὲν Πέτρος Μαυρομιχάλης ἀπὸ τοῦ πρωτοτόκου Γεωργίου, ὃν ἔσχε πάππον· οἱ δὲ Πιερράκοι ἀπὸ τοῦ δευτεροτόκου Πιέῤῥου· οἱ δὲ Γιαννάνοι ἀπὸ τοῦ τριτοτόκου Ἰωάννου· καὶ οἱ Βοϊδίδαι ἀπὸ τοῦ ὑστερογεννήτου Κωνσταντίνου.

Τὸν λιμένα τῆς Ζίμοβας ἐκυρίευον καὶ ἐνέμοντο κατ' ἀρχὰς οἱ λεγόμενοι Ζαλακιάνοι, ὡς ἡ ἰσχυροτέρα τῶν τῆς Ζίμοβας οἰκογενειῶν· πολυπλασιασθεῖσα ὅμως ἡ τετρακτὺς τῶν Μαυρομιχαλῶν κατέβαλε ταύτην, καὶ ἐγένετο κυρία αὐτοῦ, ὅπου καὶ τέσσαρας πρώτη ἀνήγειρεν οἰκίας λόγῳ διακατοχῆς, καὶ πρώτη κατῴκησε τὸ λεγόμενον ἤδη Λιμένι. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ἐκείνης μέχρι τοῦ 1816 ἐκαρποῦτο αὕτη τὰ τελωνιακὰ καὶ τὰ ἄλλα δικαιώματα τοῦ λιμένος, ἐπὶ τέσσαρας καὶ ἴσας μερίζουσα πάντοτε ταῦτα μερίδας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὡσαύτως ἐκείνης οἱ Μαυρομιχάλαι ἐκτήσαντο καὶ ὄνομα καὶ ὑπόληψιν γενικὴν, πρῶτον, διότι ἐγνωρίζοντο καὶ ἐσχετίζοντο μεθ' ὅλων τῶν Λακώνων, οὓς ἡ ἀνάγκη τοῦ Λιμένος ὑπεχρέου, ἵνα ἀπέρχωνται ἐκεῖ πρὸς ἀγορὰν τροφίμων ἢ πώλησιν προϊόντων· καὶ δεύτερον, διότι πληθυνομένη ἀνέδειξε πολεμιστὰς ἀξίους καὶ ἰσχυροτέρα κατέστη ὅλων τῶν ἄλλων διαφερουσῶν οἰκογενειῶν

τῆς Λακωνίας. Ἀπὸ δὲ τῆς 22 Ἰουνίου τοῦ 1816, καθ' ἣν ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης ἔλαβε καὶ τὴν ἡγεμονείαν αὐτῆς, ἡ ἰσχὺς ἐν γένει μὲν τῆς μαυρομιχαλικῆς οἰκογενείας ἀναδείχθη ἀδιαφιλονείκητος, τοῦ δὲ πρώτου κλάδου τῶν Μαυρομιχαλῶν ὑπέροχος ἐπὶ τῶν τριῶν ἑτέρων.

Ὁποίας δ' ὑπῆρχε δυνάμεως καὶ ἰσχύος ὁ ἀνωτέρω μνημονευόμενος πάππος τοῦ Πέτρου Γεώργιος Μαυρομιχάλης, ἀποδεικνύει, ἐκτὸς ἄλλων, τὸ ἀκόλουθον εὐχαριστήριον ἔγγραφον τοῦ Κατσώνου καὶ τῶν περὶ αὐτόν.

«1792 Ἰουνίου 7 Τζίμοβα.

«Τὴν σήμερον ἡμέρα δηλοποιοῦμεν ἐμεῖς ὑποκάτωθεν γεγραμμένοι, ἀπὸ τὴν ὥραν ὁποῦ μᾶς ἐχάλασαν ἡ τουρκικὴ ἁρμάδα ἀνταμῶς μὲ τοὺς Φραντζέζους, ἤγουν δύο φεργάδαις φραντζέζικαις εὑρεθήκανε εἰς τὸν χαλασμόν μας, καὶ τὴν αὐτὴν ὥρα ἔφτασε ὁ καπετὰν Γεωργάκης Μαυρομιχάλης προστασμένος ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴν πόρτα, καὶ μὲ τοῦ νὰ μὴν ἔχῃ τακάτι ἀπὸ τὸν φόβον τῆς Τουρκίας ἀλλέως νὰ πράξῃ, λαβαίνοντας ἐμεῖς αὐτὴ τὴν αἰχμαλωσία ἀπὸ Τούρκους καὶ ἀπὸ Φραντζέζους, ὁμοίως καὶ ἀπὸ Κακαβούλια ὁποῦ μᾶς ἔγδυσαν, ὥστε αὐτὸς νὰ μᾶς ἐπεριλάβῃ.

«Καὶ περιλαβαίνοντάς μας, ὅσοι εὑρεθήκανε ὀφιτζάλοι, μαρνέροι, δὲν ἔλειψε, καθοῦ ὁμόπιστός μας, καὶ μὲ τὸ νὰ πείθεται εἰς τὴν βασιλικὴν παντιέρα, μᾶς ἐτράβηξε μὲ τρόπον τινὰς καὶ μᾶς ἔφερεν εἰς τὸ χωρίον του, ἔχοντάς μας φυλαγμένους, ὡσὰν τὸ ἴδιόν του κορμί, καὶ κυβερνισμένους ἀπὸ πᾶσα ἀναγκαῖο. Λοιπὸν ἡ Τουρκιὰ μαθαίνωντας, πῶς ἐμεῖς βρισκούμαστε εἰς τὴν Τζίμοβα εἰς τὰ χέρια τοῦ καπετὰν Γεωργάκη Μαυρομιχάλη, δὲν ἔχασαν καιρὸν ἡ Τουρκιὰ, ἀλλὰ ἁρμάτωσαν τρία καΐκια δύο βέηδες μὲ ἀνθρώπους ἀρκετοὺς καὶ προσταγὴ ἀπὸ τὴν πασσᾶ, διὰ νὰ παραδώσῃ τοῦ Λάμπρου τοὺς ἀνθρώπους. Ὅμως αὐτὸς δὲν ἐστάθη τρόπος νὰ παραδώσῃ κανέναν, ἀπὸ ὅσους εὑρεθήκαμεν· μόνον ἐστάθη ἀντρεῖος, ἀποφασίζοντος καὶ τὴν ἰδικήν του ζωὴ, καὶ λέγει.— Ἐγὼ ἔρχομαι καὶ χρεμάστε με· μὰ ἀπὸ αὐτουνοὺς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Λάμπρου τρόπος δὲν εἶναι νὰ σᾶς παραδώσω μία τρίχα ἀπὸ τὴν κεφαλή τους.— Πλὴν ἐμείναμεν ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον πολλὰ διαφεντευμένοι καὶ ἀπείραγοι· μάλιστα ἐφρόντισε καὶ διὰ τὸ ἱμπάρκο μας, ὥστε ὁποῦ νὰ μᾶς καταβοδώσῃ εἰς ἐτόπον σήγουρον. Δὲν ἔλειψε ὁ ἄνθρωπος, καταπῶς ἐτράβηξε ταῖς αὐταῖς φροντίδαις, νὰ μένῃ καὶ ξωδιασμένος πολλὰ λίγα. Καὶ μὲ τὸ νὰ ἐμείναμεν ἐμεῖς εὐχαριστημένοι ἀπὸ αὐτὸν τὸν τιμημένον ἄνθρωπον, οὕτως δίδομεν τὸ παρόν μας εἰς τὰς χεῖράς του.

«Ἐγὼ ὁ ΣΤΑΘΑΚΗΣ ὑπόγραψα διὰ ὄνομα τοῦ «Μαγγιὸρ ΚΩΝΣΤΑΝΤΗ, μὴν ἠξεύρωντας νὰ γράψῃ.

«ΜΑΓΓΙΟΡ ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ ΠΑΤΑΡΑΚΗΣ βεβαιόνω.

«ΜΑΤΖΟΡ ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΣΚΑΛΗΣ ΜΥΚΟΝΙΑΤΗΣ.

«Ματζὸρ ΣΩΤΗΡΗΣ ΠΑΤΖΑΜΑΤΖΗΣ.

«Καπετὰν ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΑΛΟΝΙΚΑΙΟΣ.

«ΔΡΟΣΟΣ ΤΟΥ ΧΑΤΖΗ.

«ΚΩΣΤΑΤΗΣ ΨΩΡΙΛΑΣ.

«Καπετὰν ΣΤΑΘΑΚΗΣ ΚΑΤΖΩΝΗΣ βεβαιόνω».

ΣΕΛΙΣ 25.

(α) Διὰ τὴν ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ὑπαγορευομένην ἀναγκαίαν διάκρισιν ἐννοοῦμεν ὡς Λακωνίαν οὐχὶ τὴν ὅλην ἀρχαίαν Λακεδαίμονα, ἀλλὰ μόνην τὴν Μάνην, τήν τε Ἀνατολικὴν καὶ τὴν Δυτικὴν λεγομένην. Ὑπὸ τὴν κατηγορίαν δὲ ταύτην ἡ Λακωνία συνέχεται πρὸς ἀνατολὰς μὲν μετὰ τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς, πρὸς ἄρκτον δὲ μετὰ τῆς Λακεδαίμονος, πρὸς δυσμὰς μετὰ τῆς Μεσσηνίας, καὶ πρὸς μεσημβρίαν μέτωπον φέρουσα τὴν θάλασαν.

ΣΕΛΙΣ 26.

(α) Μεθ' ἡμέρας τινὰς ἀπεπειράθη ὁ Μαυρομιχάλης, ἵνα ἀνταλλάξῃ τὸν Ἀρναούτογλουν καὶ τοὺς ἄλλους Τούρκους μετὰ τῶν ἐν Τριπόλει ἐμπρευόντων, ἤτοι τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν προκρίτων· ἐπιστέλλων δὲ πρὸς τὸν καϊμακάμην ἔγραφεν, ὅτι τοὺς Τούρκους τῶν Καλαμῶν αὐτὸς ἔσωσεν ἀπὸ τῆς ἐκδικήσεως τῶν Μεσσηνίων ἐπαναστατησάντων. Ἀπέτυχεν ὅμως, διότι κατηγανακτισμένη ἡ τουρκικὴ ἀρχὴ ἐπέπληξεν ἐξ ἐναντίας τοῦτον, ὡς ἄπιστον καὶ ἐπίβουλον.

ΣΕΛΙΣ 27.

(α) Ὅρα πλατύτερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐν Κεφ. Ε' σελ. 148.

ΣΕΛΙΣ 29.

(α) Ἅμα ἀρξαμένου τοῦ ἀγῶνος, οἱ Λάκωνες, (κοινῶς Μανιάται, καὶ ὀρθότερον Μαϊνάται, ὅθεν καὶ ἐπίσκοπος Μαΐνης,) ἐνησμενίζοντο ὀνομάζοντες ἑαυτοὺς καὶ ὀνομαζόμενοι παρὰ τῶν ἄλλων Σπαρτιάται. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ Σπαρτιατικὸν στρατόπεδον.

(β) Δι' ὁμοίου πνεύματος ἀνηνέχθη συγχρόνως ὁ Μαυρομιχάλης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας Ἀλέξανδρον καὶ πρὸς τὸν ὑπουργὸν αὐτοῦ Καποδίστριαν, ἀγνοῶν τὰ ἐν τῇ Λουβιάνῃ γενόμενα. Ἰδίως δὲ πρὸς τὸν Καποδίστριαν συνίστα τὰς ἀνάγκας τῆς Ἑλλάδος.

(γ) Ἤτοι **Μεγαλοκέφαλοι**, ἢ **Πρωτοκέφαλοι**.

(δ) Οἱ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις προστάται λεγόμενοι, ὡς μνημονεύομεν καὶ ἀλλαχοῦ.

ΣΕΛΙΣ 31.

(α) Περὶ τῆς γενεᾶς τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνου, ἀρκετὰ περιέργου, ἔχομεν ὑπ' ὄψιν γεγραμμένον πρωτοτύπως παρὰ τοῦ Κωνσταντίνου Θ. Κολοκοτρώνου τὸν ἀκόλουθον διάλογον μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ. Καίτοι ἀτελῆ, δημοσιεύομεν αὐτὸν, ὅπως ἔχῃ, ὡς περίεργον. **Φέρει χρονολογίαν «29 αὐγούστου 1840»**.

«ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ. Ποῦ ἐγεννήθης, πατέρα;

ΘΕΟΔΩΡΟΣ. Ἐγεννήθηκα εἰς τὸν καιρὸν τῆς πρώτης ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου.

Κ. Ποῖον ἔτος;

Θ. Εἰς τὰ 1770 ἀπριλίου 3. Ἦταν φευγάτος ὁ κόσμος εἰς τὰ βουνὰ ἐξ αἰτίας τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἐγεννήθηκα εἰς ἕνα βουνὸ ὑποκάτω εἰς ἕνα δένδρον.

Κ. Πῶς τὸ λέγουν τὸ βουνὸ ἐκεῖνο, καὶ εἰς ποῖον μέρος;

Θ. Εἰς τὸ χωρίον **Μπούγα** ἐπαρχίας Ἀνδρούσης. Τὸ βουνὸ ὀνομάζεται «Τοῦ Ῥάμα τὸ βουγί». Ὅταν ἐγεννήθηκα, ἐπῆγαν τὰ συγχαρίκια εἰς τὸν πάππον μου τὸν Γιάν-

νην, καὶ εἶπεν ὁ πάππος μου: «Τοῦτο τὸ παιδὶ θέλει πανδρευθῇ καὶ κάμει παιδιὰ »καὶ ἐγγονούς, καὶ πάλιν φράγκικο δὲν θέλει γίνῃ». (Φράγκικο ἐννοῦσεν ἐλευθερία.)

Κ. Πόθεν κατάγεται ἡ οἰκογένειά μας;

Θ. Κατάγεται ἀπὸ ἕνα χωριὸ ὀνομαζόμενον Ῥουπάκι, ἐπαρχία Λεωνταρίου. Αὐτὸ τὸ χωριὸ ἐχάλασεν εἰς τὸ πρῶτον τούρκικον, καὶ οἱ κάτοικί του ἐσκορπίσθηκαν καὶ ἐγλύτωσαν, ὅσοι ἐγλύτωσαν, εἰς διάφορα μέρη.

Κ. Τί ἐννοεῖτε μὲ τὸ «πρῶτον τούρκικον;»

Θ. Οἱ Τοῦρκοι ἦλθαν τρεῖς φοραῖς εἰς τὸν Μορέα, καὶ εἰς τὴν πρώτην φορὰν ἐχάλασαν αὐτὸ τὸ χωριό· εἶναι παλαιὰ χαλασμένο.

Κ. Πόθεν τὸ ἠξεύρετε;

Θ. Τότε δὲν ἦτον ἱστορίαι, ἀλλὰ πατροπαράδοσις τὸ ἔχομεν, ὅτι ἕνας ἀπ' ἐκείνους τοὺς κατοίκους ἔφυγε καὶ ἐπῆγεν εἰς τὸ Λιμποβύσι.

Κ. Πῶς ἔλεγον τὸ ὄνομά του;

Θ. Δὲν τὸ ἠξεύρω.

Κ. Ὁ θεῖός μου ὁ Μάρκος Κολοκοτρώνης μὲ εἶπε προπέρυσιν, ὅτι εἶχεν ἀκουστὰ ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς καὶ μάλιστα ἀπὸ ἕνα, ὁποῦ ἐπρόφθασεν 115 ἐτῶν, ὅταν ἦτον παιδί, ὅτι τὸν προπάτορά μας αὐτὸν τὸν ἔλεγον Τριανταφυλλάκον.

Θ. Ἠμπορεῖ· ἐγὼ δὲν τὸ ἐνθυμοῦμαι· ἠξεύρω, πῶς αὐτὸς ἔφυγεν εἰς τὸ Λιμποβύσι, καὶ ἐκεῖ ἐμισθώθη κοντὰ εἰς ἕνα πρωτοοικονόμον, καὶ αὐτὸς, ἀφ' οὗ τὸν εἶδε πολὺ ἐξυπνον, τὸν ἔκαμε γαμβρόν.

Κ. Ὁ γέρων Μάρκος Κολοκοτρώνης μὲ εἶπε πρὸς τούτοις, ὅτι ὁ υἱὸς αὐτοῦ, τοῦ πρώτου φυγόντος ἀπὸ Ῥουπάκι, ἐπῆρε μὲ ἔρωτα μίαν κόρην ἀπὸ τὸ χωρίον Ἀρκουδόρεμα, καὶ ἡ οἰκογένεια τῆς κόρης ἐκήρυξε πόλεμον μὲ τοὺς προπάτοράς μας, καὶ ἐπολέμησαν δέκα χρόνους μὲ τὰς σαΐτας, καὶ τέλος πάντων ἐνίκησαν οἱ ἐδικοί μας τὴν ἀντίζηλον οἰκογένειαν.

Θ. Αὐτὸ δὲν τὸ πιστεύω, οὔτε τὸ ἤκουσά ποτε. Καὶ πῶς ἠμπορεῖ, ἐν ᾧ τὰ τουφέκια εὑρέθησαν πρὸ τριακοσίων χρόνων, νὰ πολεμοῦν εἰς ἐκεῖνον τὸν καιρὸν μὲ σαΐτας;

Κ. Εἶναι ἀληθινὸν, ὅτι πρὸ 300 χρόνων εὑρέθησαν, πλὴν δὲν τὰ μετεχειρίσθησαν εὐθὺς ὅλοι καὶ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη καὶ τόπους, ἀλλὰ βαθμηδόν. Καὶ ἔπειτα τὸ Ῥουπάκι ἐχάλασε πρὸ 200 χρόνων. Τί παράξενον λοιπὸν, ἐὰν ὀλίγους χρόνους μετὰ τὴν εὕρεσιν τῆς βαρούτης καὶ τῶν τουφεκίων νὰ μὴ μετεχειρίζοντο αὐτὰ οἱ κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου;

Θ. Αὐτὰ δὲν τὰ γνωρίζω.

Κ. Ὁ θεῖός μου ὁ Μάρκος μ' εἶπεν ἀκόμη, ὅτι ἡ πρώτη φαμίλια, ὁποῦ κατοικοῦσεν εἰς τὸ Ἀρκουδόρεμα, ἔκαμε τρεῖς χρόνους νὰ γνωρισθῇ μὲ τὰς ὀλίγας οἰκογενείας, ὁποῦ ὑπάρχουν εἰς Λιμποβούσι, ἐν ᾧ εἶναι 1]4 μακρὰν τὸ ἓν ἀπὸ τὸ ἄλλο χωρίον.

Θ. Τοῦτο εἶναι ἀληθινόν· ἂς ἦσαν κοντά· εἰς ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ὁ κόσμος ἦτον ἀνεύγαλτος, δὲν ἦτον συγκοινωνία· καὶ ἐκτὸς τινων ὀρεινῶν μερῶν οἱ κάτοικοι, ὁποῦ ἦτον ὑποχρεωμένοι νὰ ξεχειμάζουν τὰ ποίμνιά των ἀλλοῦ, ἢ νὰ παραδέρνουν διὰ νὰ ζήσουν, οἱ ἄλλοι δὲν ἐπεριφέροντο καὶ σπανίως ἐπήγαιναν ὁ ἕνας εἰς ἄλλο χωριὸ, καὶ ἂς ἦτον δύο ὥρας μακράν.

Κ. Ἦτον δάσος;

Θ. Ὅλα τὰ βουνὰ, ὁποῦ εἶναι τώρα μισόγυμνα, ἦταν σκεπασμένα ἀπὸ δένδρα· πλὴν ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τὰς ἀνάγκας των οἱ ἄνθρωποι καὶ ἀπὸ φωτιαῖς, ὁποῦ ἔγαβαν, ὠλιγόστευσαν τὰ δάση αὐτά. Ὁ κόσμος εἰς ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἦτον ὅλον ἀκατάστασίαι, καὶ ἀσφάλεια δὲν ὑπῆρχε· ἔφευγε καὶ ἐκατοικοῦσεν εἰς τὰ βουνὰ καὶ

δύσβαστα μέρη, διὰ νὰ εὕρουν οἱ ἄνθρωποι ὀλίγην ἀνάπαυσιν καὶ ἀσφάλειαν.

Κ. Πόσα παιδιὰ ἔκαμεν αὐτὸς, ὁποῦ ἔφυγεν ἀπὸ τὸ Ρουπάκι ;

Θ. Αὐτὸς ἐπανδρεύθη καὶ ἔκαμεν ἕνα υἱὸν πολὺ ἄξιον· καὶ ἦτον τόσον ἐλεύθερος, ὥστε εἰς τὸ πρῶτον τουρκικὸν οἱ Ἀρβανῖται τὸν ἔπιασαν καὶ τὸν ἐσιδέρωσαν· καὶ εἰς τὸ Ἀρκουδόρεμα, τὸ μέρος ὁποῦ λέγεται Χοροστάσι, ἐπηδοῦσαν· καὶ αὐτὸς ἐζήτησε καὶ ἐπήδησε μὲ ὅλα τὰ ἁλυσσωμένα ποδάριά του, καὶ τοὺς ἐπέρασε. Τότε οἱ Ἀρβανῖται τὸν ἐλευθέρωσαν. Αὐτὸς ἐκεῖ ἔκαμε τρία παιδιὰ, καὶ δὲν ἐνθυμοῦμαι τὰ ὀνόματα· εἶχεν ἐγγονοὺς τρεῖς : δηλαδὴ ἓν ἀπὸ τὰ παιδιά του ὑπανδρεύθη καὶ ἔκαμε τρεῖς υἱοὺς, Δῆμον, Χρόνην, Λάμπρον. Ὁ Λάμπρος ἐπνίγηκεν ἀνύπανδρος εἰς τοῦ Φονιᾶ τὴν λίμνην· ὁ Χρόνης ἔκαμεν υἱοὺς, καὶ ὀνομάζονται Χροναῖοι· καὶ ὁ Δῆμος ἦτον ὁ προπάππος μου. Αὐτὸς ὁ Δῆμος ἦτον εἰς τὸν καιρὸν τῶν Φράγκων· ἐπῆγεν εἰς τὴν Ρούμελην καὶ ἔκαμε 12 χρόνους μὲ τοὺς Ἀρματωλούς· ἐγύρισεν ὀπίσω εἰς τὸν Μορέα, καὶ ἐπῆγεν εἰς τὸ Λιμποβύσι, καὶ ἔστειλε τὴν μητέρα του καὶ ἐζήτησε διὰ γυναῖκα τὴν κόρην τοῦ Καπετὰν Χρονᾶ ἀπὸ τὸ Χρυσοβίτσι. Εἰς τὸν καιρὸν τῶν Βενετσιάνων ἦτον Καπετανάτα καὶ ὄχι Κοτσαμπάσιδες· καὶ δι' αὐτὸ ὑπῆρχον ὁ καπετὰν Θανάσης ἀπὸ τὴν Καρύταιναν, ὁ καπετὰν Χρονᾶς ἀπὸ τὸ Χρυσοβίτσι καὶ ἄλλοι πολλοί. Ὁ καπετὰν Χρονᾶς τοῦ ἔδωσε τοῦ Δήμου τὴν θυγατέρα του· καὶ ἀπὸ τὸν Δῆμον καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Καπετὰν Χρονᾶ, ὁποῦ ἦτον μεγάλος καπετάνιος, (ἐκατάγετο ἀπὸ τοὺς Μπαρακαρέους,) ἐγεννήθη ὁ Γιάννης, ὁ ὁποῖος ἐπρωτωνομάσθη Κολοκοτρώνης. Τὸ πρῶτον ὄνομα τῆς οἰκογενείας μας : δηλαδὴ ἐκείνου, ὁποῦ ἔφυγεν ἀπὸ τὸ Ρουπάκι, δὲν γνωρίζεται. Τὸ παιδί του ὠνομάζετο Τσεργίνης, καὶ τώρα ὑπάρχουν ἀκόμη οἰκογένειαι πολλαὶ, καταγόμεναι ἀπὸ αὐτὸν, καὶ λέγονται Τσεργιναῖοι. Εἶναι εἰς τὰ Κοντοβούνια τῆς Ἀρκαδιᾶς καὶ τὴν Μεσσηνίαν. Ὁ Δῆμος ὠνομάζετο Μπότσικας, διότι ἦτο κοντόχονδρος· καὶ ὁ Γιάννης, ἐπειδὴ καὶ ἦτον παχὺς καὶ δυνατὸς, τὸν ἐπωνόμασαν οἱ Ἀρβανῖται «Τὶ μπίθε κούαγι» δηλαδὴ ὁ κ. . . . του εἶναι σὰν κοτρόνι, καὶ τοῦ ἔμεινε Κολοκοτρώνης. Ὅταν ἦλθαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὸν Μορέα, ὁ Δῆμος, γέρος ὢν, καὶ τὰ παιδιά του μὲ τοὺς Χρυσοβιτσιώτας τριακόσιοι ἐπῆγαν καὶ ἐκτύπησαν τοὺς Τούρκους εἰς τοῦ Δάρα τὸν παλιόπυργον, ὁποῦ ἦταν στρατοπεδευμένοι, καὶ ἀπὸ τοὺς 300 ἐγλύτωσαν μόνον ὀλίγοι, καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἦτον καὶ ὁ Δῆμος, ὁ ὁποῖος ἀπέθανεν ὀλίγον ἔπειτα ἀπὸ φυσικὸν θάνατον. Ὁ Γιάννης Κολοκοτρώνης εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769 ἔλαβε μεγάλο μέρος καὶ ἐσκότωσε πολλοὺς Τούρκους, καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐζητοῦσαν νὰ τὸν ἐκδικηθοῦν. Μίαν ἡμέραν ἐπαραθαρρεύθη καὶ ἐπῆγεν εἰς τὸ Νησί· ἐκεῖ τὸν ἐπρόδοσαν, καὶ ἀπεκεῖ τὸν ἐπῆραν οἱ Τοῦρκοι οἱ Ἀνδρουσιανοὶ, καὶ, ἀφ' οὗ τοῦ ἔκοψαν τὰ πεδάρια καὶ τὰ χέρια, ἔπειτα τὸν ἐκρέμασαν.

Κ. Τὸ μέρος, ὅπου τὸν ἐκρέμασαν, ἐπῆγα καὶ τὸ εἶδα· οἱ κάτοικοι τὸ γνωρίζουν καὶ μὲ ἔδειξαν τὸν τόπον. Τοὺς ἐρώτησα, πόθεν τὸ ἠξεύρουν, ὅτι ἐκεῖ ἐκρέμασαν τὸν Ἰωάννην Κολοκοτρώνην ; καὶ μὲ εἶπον, ὅτι τὸ ἔχουν ἀκούσει ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὁποῦ τὸ ἔλεγον κατὰ παράδοσιν καὶ ἔδειχναν τὸν τόπον.

Θ. Αὐτὸ εἶναι ἀληθινόν.

Κ. Πόσων χρόνων ἦσουν, ὅταν ἀπέθανεν ὁ πάππος σου Ἰωάννης Κολοκοτρώνης ;

Θ. Δύο χρονῶν.

Κ. Λοιπὸν θὰ ἦτον ὀλίγον ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769.

Θ. Βέβαια. Τότε ὁ υἱός του Κωνσταντῖνος καὶ τὰ λοιπὰ παιδιά του ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὸ Πεταλίδι, καὶ ἤρχισε νὰ ἐκδικῆται τοὺς Τούρκους.

Κ. Ἡ φαμελιά μας ἦτον πτωχὴ, ἢ πλούσια ;

Θ. Πάντοτε ἦτον δυνατὴ καὶ πλούσια· τὰ πλούτη ὅμως τότε δὲν ἦτο εἰς χρήμα-

τα, ἀλλ' εἰς τὰ πολλὰ ἄλογα, φοράδαις, πρόβατα καὶ τέτοια· καὶ ἀπὸ αὐτὰ εἶχε πάντοτε πολλὰ καὶ ὀλίγα γρόσια μετρητά· ἦτον εἰς ὀλίγα λόγια ἡ πρώτη. Ὁ Γιάννης Κολοκοτρώνης εἶχε μεγάλαις φιλίαις μὲ τὸν πάππον τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη· καὶ, ἐπειδὴ ἐλέγετο, ὅτι θὰ ἔλθῃ Φράγκικο, ἐκεῖνος εἶπε τοῦ πάππου μου, ἂν ἔλθουν οἱ Φράγκοι καὶ πάρουν τὸν Μοριά, νὰ τὸν γλυτόνῃ ἐκεῖνος· εἰ δὲ καὶ κερδήσουν οἱ Τοῦρκοι, νὰ γλυτόνῃ αὐτὸς τὸν Γιάννην· καὶ καθὼς ἐκέρδησαν οἱ Τοῦρκοι, ἐμεγάλωσε πολύ. Ὅταν ἦλθαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τοῦ Σινάνου καὶ ἐπροσκύνσεν ὁ κόσμος, ἐκεῖ τοῦ ἔστειλεν ὁ Γιάννης τέσσαρες φοράδαις, καὶ ὁ Τοῦρκος τοῦ ἔστειλεν ἑπτακόσια πρόβατα, καὶ τοῦ παράγγειλε νὰ μὴ τὸν μέλῃ.»

Ἐδῶ διακόπτεται ὁ ἰδιόγραφος οὗτος διάλογος τοῦ Κωνσταντίνου Θ. Κολοκοτρώνου. Ἀγνοοῦμεν, ἂν ἔγραψε τὸ τέλος αὐτοῦ, καὶ ἂν σώζηται τοῦτο. Ὑπάρχει ὅμως δεδημοσιευμένη ἀπὸ τοῦ **1846**, οὐχὶ διαλογικῶς, ὡς ἐνταῦθα, ἀλλὰ διηγηματικῶς, ἡ σειρὰ τῶν πράξεων καὶ τῶν περιστάσεων τῆς γενεᾶς τῶν Κολοκοτρωνῶν μέχρι τοῦ **1820**. (Ἴδε Γ. Τερτσέτου «Διήγησιν Συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς» ἀπὸ σελ. 5—49.)

ΣΕΛΙΣ 35.

(α) Κατ' αὐτὴν ἐπληγώθη τὸ ἀξιολογώτερον πρόσωπον, ὁ Χαράλαμπος Βιλαέτης, τὸν δεξιὸν βραχίονα ἐξ αἰτίας τοιαύτης. Δύο Κερβεσαῖοι στρατιῶται ἐφιλονείκουν δεινῶς δι' ἓν τουρκικὸν πυροβόλιον, ἀξιοῦντες αὐτὸ ὡς λάφυρον ἴδιον καὶ ὁ εἷς καὶ ὁ ἄλλος. Ἐν ᾧ δὲ ὁ μὲν ἠγωνίζετο, ὅπως λάβῃ αὐτὸ ἀπὸ τῆς ζώνης τοῦ ἄλλου, ὁ δὲ ἠναντιοῦτο, τὸ πυροβόλιον ἀνάπτει, καὶ ὁ Βιλαέτης, πλησίον τυχὼν, πληγόνεται. Οἱ περὶ αὐτὸν ἐξεδικήθησαν εὐθὺς, φονεύσαντες τὸν φέροντα τὸ πυροβόλιον. Κάμνομεν δὲ τὴν ἐξήγησιν ταύτην, καίτοι ἐπουσιώδη, ἵνα ἀναιρέσωμεν τὴν γεννηθεῖσαν τότε κατὰ τοῦ Σισίνη συκοφαντίαν ἐπὶ ἀποπείρᾳ δολοφονίας.

ΣΕΛΙΣ 36.

(α) Μόνος ὁ Ἰωάννης Ἀθανασόπουλος, ἢ Καϊάφας, ἐπεχείρησεν, ἵνα προσβάλῃ τὴν ὀπισθοφυλακὴν τῶν Λαλαίων, διαβαινόντων τὰ χωρία Ξυλοκέραν καὶ Μαλαπάσι, ἀλλ οὐδὲν ἐπράξατο οὐσιῶδες.

(β) Προῆλθον οὗτοι ἐκ τῆς Ζακύνθου, ὅθεν μετὰ ἑπτὰ ἑτέρων Πελοποννησίων ἐδραπέτευσαν νυκτὸς συνεργείᾳ τῶν ἐκεῖ Φιλικῶν, διότι ἡ ἀρχὴ ἠρνήθη αὐτοῖς τὰ διὰ τὴν Πελοπόννησον διαβατήρια.

ΣΕΛΙΣ 37.

(α) Ἡ Τριφυλία διῃρητο ἐπὶ τουρκοκρατίας κατὰ τέσσαρα τμήματα (κόλια), τὸ τοῦ Κάμπου, τὸ τοῦ Σουλιμᾶ, τὸ τῶν Κοντοβουνίων καὶ τὸ τῆς Ζούρτσας.

(β) Οὗτοι ἀνθίσταντο πάντοτε κατὰ τῶν Τούρκων διὰ τῶν ὅπλων, ἰσάκις αἱ βιαιοπραγίαι αὐτῶν ἐπλεόναζον. Ὡς τοιοῦτοι διετέλουν οἱ μόνοι φοβητέοι, ταττόμενοι ἐν τῇ ἰδίᾳ σχεδὸν τῶν Λακώνων κατηγορίᾳ.

ΣΕΛΙΣΙΣ 38.

(α) Περίεργοί εἰσιν οἱ λόγοι τῶν Τούρκων, μᾶλλον δὲ αἱ ὁδηγίαι αὐτῶν, δι' ὧν ἐφωδίασαν τὸν πρωτοσύγκελλον Φραντσῆν ἀποστελλόμενον «Εὔγα ἔξω, εἶπον, νὰ ὁρ»μηνέψῃς τοὺς ραγιάδες, γιὰ νὰ μὴν πάρῃ ὁ νοῦς τους ἀέρα καὶ χαθοῦν. Γιόμισέ «τους τὸ κεφάλι, κὺρ πρωτοσύγκελε, γιατὶ νὰ ἡ Ρούμελη, μιὰ πηδησιὰ εἶναι, γιὰ

»νὰ ἔμπουν εἰς τὸν Μοριὰ εἰς 20 ἡμέρας 10,000 Τοῦρκοι, καὶ ἂς ἐνθυμηθοῦν τὸν »ἄλλον χαρμπεδὲ (τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769), τί ἔκαμαν καὶ τί ἔπαθαν. Μὰ τότε ἔ»καμεν ἰνσάφι ὁ μερχαμετλῆς βασιλειάς· τώρα ὅμως, βάϊ χαλινά! ἐχάθηκαν· καὶ, »ὅσους ἀφήσουν νὰ ζήσουν, θὰ τοὺς στείλῃ ὁ βασιλειὰς εἰς ἄλλον τόπο, καὶ τὸν Μο»ριὰ θὰ τὸν σπείρει κριθάρι. Εἶσαι φρόνιμος, κὺρ πρωτοσύγκελε, καὶ γλύμισέ τους »τὸν ναῦ καλά, καὶ νὰ μᾶς γράψῃς εὐθὺς, ὅ,τι τρέχει ἔξω χωρὶς ἄργητα». Ὁ πρωτοσύγκελος μεγάλας ἔδωκεν αὐτοῖς ὑποσχέσεις, καὶ οὗτοι ἐμπιστευτικῶς ἐξηγήθησαν, ἣν ἔλαβον τελειωτικὴν ἀπόφασιν, οὕτω: «Ἡμεῖς, κὺρ πρωτοσύγκελε, καθὼς λάβου»με γράμμα σου καὶ μάθουμε, τὶ τρέχει ὅξου, τότε θὰ στείλουμε τὰ χαρέμια μας »καὶ τὰ παιδιά μας καὶ τοὺς γέρους ς' τὰ κάστρα, καὶ οἱ δυνατοὶ θὰ γυρίσουμε πί»σω ὅλοι, γιὰ νὰ φυλάξουμε τὸν ραγιὰ τοῦ βασιλειᾶ μας καὶ τὰ σπήτιά μας ἀπὸ »τοὺς κλέφταις». Τότε ὁ πρωτοσύγκελος, προσποιηθεὶς τὸν δακρύοντα, παρατήρησε πρὸς τούτους: «Ἀλλοίμονον εἰς ἡμᾶς τοὺς πτωχούς! Θὰ μᾶς ἀφήσετε, ἀγάδες, μο»ναχοὺς, γιὰ νὰ μᾶς σκοτώσουν οἱ κλέφταις;» (Ἴδε τὴν παρ' αὐτοῦ Ἐπιτομ. τῆς Ἱ-στορ. τόμ. Α σελ. 365—366.)

ΣΕΛΙΣ 39.

(α) Ἔπραττε τοῦτο ὁ Δικαῖος καὶ πρότερον καὶ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, ὅπου ἂν ὑ·πῆρχε. Ἴδοὺ πρωτότυπον στρατιωτικοῦ βαθμοῦ ἔγγραφον διὰ περιέργειαν.

«Δυνάμει τῆς πληρεξουσιότητος, τὴν ὁποίαν ἔλαβον ἀπὸ τὴν σεβαστὴν Ἀρχὴν τῆς »Ἑταιρίας τῶν Φιλικῶν καὶ παρὰ τοῦ σεβαστοῦ ἀνδρὸς Γενικοῦ Ἐπιτρόπου πρίγκι»πος Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντε, διορίζω ἀπὸ τὴν σήμερον τὸν κὺρ Κωνσταντῖνον Ζαφει»ρόπουλον πεντακοσίαρχον, νὰ συναθροίσῃ ἐν σῶμα ἑλληνικὸν στρατὸν, καὶ νὰ τὸν ἑ»τοιμάσῃ μὲ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια, καὶ εἰς τὴν πρώτην φωνὴν τῆς σάλπιγγος τῆς »πατρίδος νὰ κινήσῃ εἰς τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν τυράννων αὐτῆς· ἔχει ἄδειαν εἰς τὸ »ῥηθὲν στράτευμα νὰ διορίζῃ τοὺς ἀξιωματικούς του κατὰ τὸ γενικὸν σχέδιον· ἡμεῖς »δὲ τοῦ ὑποσχόμεθα ὡς ἀπὸ μέρος τῆς σεβαστῆς Ἀρχῆς καὶ τοῦ Γενικοῦ Ἐφόρου, νὰ »ἀντιβραβευθῇ ἐν καιρῷ τῆς ἀναστάσεως καὶ δόξης τῆς πατρίδος μὲ ἀξιώματα ἀ»νάλογα τῶν πιστῶν αὐτοῦ ἐκδουλεύσεων· καὶ εἰς ἔνδειξιν δίδεται τὸ παρόν μου εἰς »χεῖράς του.

1821 ἀπριλίου 9 Βέρβενα.

«Ὁ Ἀρχιμανδρίτης ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΔΙΚΑΙΟΣ».

Ἀλλὰ πῶς συμβιβάζεται τὸ «εἰς τὴν πρώτην φωνὴν τῆς σάλπιγγος τῆς πατρίδος »νὰ κινήσῃ εἰς τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν τυράννων αὐτῆς» μετὰ τοῦ «ἀπριλίου 9» ὅτε ἡ Πελοπόννησος ἅπασα ἦτο κεκινημένη, ἡ δὲ σάλπιγξ τῆς πατρίδος ἤχησεν ἀπὸ αὐτῆς ἔτι τῆς 18 μαρτίου; Ἴδοὺ, καθ' ἡμᾶς, ἡ λύσις τοῦ ἀναχρονισμοῦ αὐτοῦ. Φαίνεται, ὅτι ὁ γραμματεὺς τοῦ Δικαίου, ἀδιάφορα θεωρῶν τὰ γράμματα ἐνώπιον τῶν πραγμάτων, μετεχειρίζετο καὶ μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως τὸ αὐτὸ σχέδιον διορισμοῦ στρατιωτικῶν βαθμῶν, ὁποίου ἔκαμε χρῆσιν καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως.

ΣΕΛΙΣ 44.

(α) Ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς αὐτοῦ Γεώργιος ἀντέτεινε μόνος, θεωρῶν τὸ ἀδύνατον τοῦ πολέμου τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῆς Τουρκίας, ὡς ἰσχυρᾶς.

ΣΕΛΙΣ 45.

(α) Οἱ Τοῦρκοι ὠνόμαζον τὸ φρούριον αὐτῆς, καὶ ἑπομένως τὴν ἐπαρχίαν, «Μενεξὲν» (ἴον), ἐν ᾧ ὅλα ὡσεπιτοπλεῖστον τὰ ἄλλα βαρβαροφώνως ἐκάλουν διὰ τῶν αὐτῶν ἑλληνικῶν ὀνομάτων, ὡς Κέρτεζ καλεσὶ (Κορίνθου φρούριον), Μετὼν καλεσὶ (Μεθώνης φρούριον), Ἀτήνα καλεσὶ (Ἀθηνῶν φρούριον, τὴν Ἀκρόπολιν), Ἐγριμπὸζ καλεσὶ (Εὐρίπου φρούριον, τὴν Χαλκίδα), Λεπάντ καλεσὶ (Ναυπάκτου φρούριον), κτλ.

Παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησι διεκρίνοντο δύο Μονεμβασίαι (ἡ Μονεβασίαι), παλαιὰ Μονεμβασία, ἡ ἤδη ἔρημος ἀρχαία πόλις ἐπίδαυρος Λιμηρὰ, κειμένη ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου ἀνατολικῶς, καὶ νέα Μονεμβασία ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος πόλις καὶ φρούριον κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ κόλπου, ἀνεγειγερμένον ἐπὶ τοῦ βραχώδους ὅλως νησιδίου, ὅπερ ἐκαλεῖτο Μινώα. (Ἴδε καὶ ἐν τῷ Κεφ. ΙΔ'.)

ΣΕΛΙΣ 50.

(α) Ἰδοὺ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη πρὸς τὸν Ἰωάννην Κλάδον, (γεγραμμένη διὰ χειρὸς τοῦ Διδασκαλοπούλου).

»Ἐκλαμπρότατε κύριε!

Ἐκ τῶν Δερβενοχωρίων τῇ 15 μαρτίου 1821.

«Παρὰ τὸν Πανοσιώτατον κὺρ Ἰάκωβον Θεοδωρίδην καὶ κὺρ Παναγιωτάκην Πογιατζόπουλον ἐπληροφορήθημεν διὰ ζώσης φωνῆς περὶ πάντων τῶν φρονημάτων σας, καὶ κατὰ τὰς ὁδηγίας σας ἐμείναμεν ἅπαντες εὐχάριστοι καὶ πρόθυμοι εἰς κάθε δυνατὴν ἐκδούλευσιν τοῦ κοινοῦ σκοποῦ τῆς πατρίδος. Διὸ καὶ παρακαλοῦμεν τῇ ὑμετέρᾳ Ἐκλαμπρότητι νὰ ἀποφασίσητε τὸ διπλὸν ἀπὸ τὸν σκοπόν σας, ὁποῦ ἔχετε ἀπόφασιν, καὶ νὰ ἤσθε βέβαιος, ὅτι εἴμεθα ἕτοιμοι εἰς κάθε περίστασιν μέχρι αἵματος. Καὶ πρὸς τούτοις ἐρεθίζετε καὶ τοὺς ἐντιμοτάτους ἀδελφοὺς τοὺς ὁμοφρονοῦντας, τόν τε κὺρ Λάζαρον Κουντουριώτην καὶ ἀδελφὸν, κὺρ Λάζαρον Τζαμαδὸν καὶ ἀδέλφια Τομπάζη, καὶ ὅσους ἄλλους γνωρίζετε, ὁποῦ παρὰ τῶν ἀνωτέρω φίλων ἐπληροφορήθημεν τὰ ὑποκείμενά των, διὰ νὰ δείξωσι τὸν πατριωτισμόν των καὶ φιλογένειαν εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν. Καὶ μὲ ὅλον τὸ προσῆκον σέβας μένομεν

πρόθυμοι τῶν ἐπιταγῶν σας ὡς δοῦλοι
καὶ ἀδελφοὶ

ΟΙ ΕΚ ΤΩΝ ΚΟΥΝΤΟΥΡΩΝ,
ΟΙ ΕΚ ΤΩΝ ΜΕΓΑΡΩΝ,
ΟΙ ΕΚ ΤΗΣ ΠΕΡΑΧΩΡΑΣ,
ΟΙ ΕΚ ΤΗΣ ΒΙΛΙΑΣ,
ΟΙ ΕΚ ΤΗΣ ΜΠΙΣΙΑΣ.

«Κἀγὼ Ἰάκωβος ὁ Θεοδωρίδης, νῦν δὲ Ἀχιλλεὺς ἀπὸ τοὺς Α. ὀνομασθεὶς, μαρτύρομαι τὰ ἄνωθεν.

«Τῷ ἐκλαμπροτάτῳ Κυρίῳ Σιγνιὸρ Ἰωάννῃ Κλάδῳ, Ῥωσσικῷ Κονσόλῳ
τῆς Ὕδρας. Προσκυνητῶς
εἰς Ὕδραν».

ΣΕΛΙΣ 52.

(α) Ἔχομεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου αὐτόγραφον ἐπιστολὴν τοῦ Σταύρου Νικολάου ἐκ τῆς Περαχώρας καὶ ἀπὸ 25 μαρτίου πρὸς τὸν Ἰωάννην Κλάδον, διαλαμβάνουσαν καὶ ἄλλα κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην περίεργα, ὡς ἀκολούθως.

«.... Οἱ Ὀτουμανοὶ μὲ ὑπώπτευσαν, ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὁ ἐνεργῶν, ... καὶ εἰς τὰς 22 ἀνεχώρησα ἐδῶ εἰς τὰ Δερβενοχώρια. Κατόπιν ἔστειλαν ζητοῦντάς με εἰς τὴν Ντουάναν, πλὴν εἰς μάτην. Ἐδῶ ἤῦρα τὸ γένος ἐνθουσιασμένο ἀπὸ τοὺς Ἀδελφοὺς κατὰ τὰς ἰδέας καὶ τὰς διαταγὰς ὅπου εἴχαμεν καὶ τοὺς εἶχαν πληροφορημένους, ὡς ὁποῦ κοινῶς τὰ Δερβενοχώρια εἶναι ἐνθουσιασμένα. Ἀπὸ τὴν πόλιν Κόρινθον οἱ Ὀτουμανοὶ ἐκουβαλήθηκαν εἰς τὸ κάστρον· οἱ δὲ Χριστιανοὶ ἀνεχώρησαν οἱ περσότεροι εἰς τοῦτα τὰ δύο χωρία Περαχώρα καὶ Μπίσια, καὶ ἄλλοι ἀλλαχόθεν. Τὴν Τρίτην μετὰ τὰς 2 ὥρας τῆς νυκτὸς ἤρθε τάταρης τοῦ Κιαμὴλ Μπεῆ ἀπὸ Τριπολιτσὰ, καὶ ἐπῆγεν εἰς τὸ κονάκι τοῦ Κὺρ Ἀνδρίκου Νοταρᾶ, καὶ τὸν ἐπῆραν καὶ τὸν ἐπῆγαν διὰ νυκτὸς εἰς τὸ κάστρον, καὶ τοῦ ἀπέρασαν τὰ σίδερα· τοὺς δὲ δούλους του εἰς τὴν φυλακὴν τοῦ σαραγιοῦ... Τὰ ἀναγκαῖα ὁποῦ ἔχομεν εἶναι σκόνη καὶ μολύβι... Ἐμεῖς ἀπὸ σήμερον σφαλοῦμεν τὰ ντερβένια. Πρόφθασέ μας πρὸς τούτοις καὶ τὴν ἐξαποστολὴν ἑνὸς ἢ καὶ δυνατὸν δύο καραβίων, τὰ ὁποῖα δὲν θέλουν κάμῃ ἄλλο τι, εἰμὴ βολτατσάροντας νὰ ῥίπτουν ἀπὸ ἕνα ἢ δύο κανόνια τὴν ἡμέραν».

Αὐθημερὸν (25 μαρτίου) ἔγραφεν ἐκ τῆς Μπίσιας καὶ ὁ Ἰάκωβος Θεοδωρίδης: «Τὰ »πράγματα τὰ εὗρον ἀνώτερα τῶν ἐλπίδων... Οἱ Ἀδελφοὶ μετὰ Θεὸν τὰς ἐλπί»δας εἰς ὑμᾶς καὶ εἰς τὴν συντροφίαν τὰς ἔχουν... Ἀπὸ σήμερον κάμνομεν Ἀνά»στασιν εἰς τὴν Μπέρα-χώρα καὶ εἰς τὴν Μπίσιαν, ὅτι ἡ περίστασις ἔτσι τὸ καλεῖ, »καὶ αὔριον ἴσως κάμνομεν καὶ εἰς τὰ Μέγαρα... Παρακαλοῦμεν ὅλοι οἱ Α. νὰ μᾶς »δώσῃς τὸ σχῆμα τῆς σημαίας τῆς παντιέρας, διὰ νὰ τὸ ῥάψωμεν».

ΣΕΛΙΣ 53.

(α) Ὅρα Δοκ. Ἱστ. περὶ τῆς Φιλ. Ἑταιρ. ἐν σελ. 346—347.

ΣΕΛΙΣ 54.

(α) Ἡ πόλις αὕτη, οὐδόλως μνημονευομένη ἐπὶ τῆς ἀρχαιότητος, ἐκτίσθη κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὑπὸ Γάλλου τινὸς περὶ τὰ 1227. Αἱ τοπικαὶ παραδόσεις θέλουσιν, ὅτι τὸ κτίριον, ὀνομαζόμενον Κουρνόκαστρον, χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν 800 μετὰ Χριστόν. Τὸ φρούριον κεῖται ἐπὶ βουνοῦ, κυκλουμένου ἀπὸ ἀποτόμων βράχων καὶ μίαν ἔχοντος ἀνάβασιν· ἐπὶ τῆς ὑπωρείας δ' ὑπάρχει ἡ πόλις, πολυάνθρωπος φαινομένη ὡς ἐκ τῶν ἐρειπίων ἐπὶ τοῦ μεσαιῶνος. Παραδόξως δὲ μνημονεύεται ἔτι μία ἐνορία αὐτῆς Ἑβραϊκὴ, καὶ μία ἄλλη Ἀχρειανίδες λεγομένη. Ἀχρειάνιδες δὲ σημαίνει Οἱ ἔσχατοι. Πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν μέρος ὑπάρχει καὶ Ἀχρειοβοῦνι.

Ἡ λέξις Καρύταινα ἴσως ἐστὶ πεποιημένη κατὰ παραφθορὰν ἐκ τῆς λέξεως Γόρτυνα. Ὁ Γάλλος αὐθέντης αὐτῆς ἦτο ὁ περιφημότερος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἱππότης, δι' ἣν εἶχεν ἀνδρείαν καὶ δι' ὅσα ἔπραξε κατορθώματα. Περιελθοῦσα ἡ Καρύταινα ἀπὸ τῶν Γάλλων εἰς τοὺς Καταλάνους καὶ τελευταῖον εἰς τοὺς Τούρκους, ὑπῆρξεν ἐπὶ τῶν ἐποχῶν αὐτῶν ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, εἰς ἣν ἔδωκε καὶ τὸ ἴδιον ὄνομα. Οἱ Τοῦρκοι ἐσμίκρυναν ταύτην. Ἀρξαμένης τῆς ἐπαναστάσεως, ἐν αὐτῇ ἐγένετο ὁ πρῶτος, ὡς ἀναφέρομεν ἀκολούθως, κατὰ τῶν Τούρκων τοῦ Φαναρίου πόλεμος παρὰ τοῦ Κολοκοτρώνου. Τὸ δὲ φρούριον κατὰ μὲν τὸ 1826 ἐπεσκευάσθη καὶ ὡπλίσθη παρὰ τοῦ Κολοκοτρώνου, ὠφελῆσαν μεγάλως ἐπὶ τῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Ἰβραχὴμ πασσᾶ· κατὰ δὲ τὸ 1834 ἀφωπλίσθη παρὰ τῆς βαβαρικῆς ἀντιβασιλείας καὶ οὕτως ἠρημώθη πάλιν.

ΣΕΛΙΣ 55.

(α) Μὴ παραλείψωμεν δὲ, ὅτι ἐπὶ τοῦ Ἰβραχὴμ πασσᾶ, κατὰ τὸ ἔτος 1826, τινὲς τούτων αὐτομολήσαντες πρὸς αὐτὸν, ἠσπάσθησαν καὶ ἐκ δευτέρου τὴν τουρκικὴν πίστιν.

ΣΕΛΙΣ 58.

(α) Ἔχομεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐπιστολὴν τούτου πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Ὀλυμπίων Τσανέτον Χριστόπουλον, διαλαμβάνουσαν:

« . . . Ἐκάματε καλὰ ὅπου ἐπιάσατε αὐτὸ τὸ μέρος· καὶ ἡμεῖς ἐδῶ κουσοῦρι δὲν »κάνομεν. Φόβον ἀπὸ Τριπολιτσὰν δὲν ἔχομεν. Ἐμάθαμεν, ὅτι ἔχετε βολύμι, καὶ »διὰ τοῦτο διὰ νυκτὸς νὰ μᾶς ξημερώσετε ἐδῶ 300 ὀκάδας βολύμι, καὶ ἀπεδῶ »σᾶς στέλνομεν μπαρεῦτι, καὶ γίνεται οἰκονομία καὶ εἰς τὰ δύο μέρη.

»Τῇ 28 μαρτίου 1821 Καρύταινα.

ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ».

ΣΕΛΙΣ 60.

(α) Ἀναφέρουσιν, ὅτι περὶ τοὺς διακοσίους ἠκολούθησαν τότε εἰς ταύτην τοῦ Κολοκοτρώνου τὴν φωνήν: «Ὅσοι ἀγαπᾶτε τὴν πατρίδα, ἐλᾶτε κοντά μου!» Ἀδέσποτον ὅμως τὸ τοιοῦτο, διότι ἐν τῷ ταραχώδει ἐκείνῳ διασκορπισμῷ οὐδεὶς ἤκουε. Πιθανώτερα δὲ φαίνονται τὰ περὶ Στεμνιτσιωτῶν, ὅτι ἀπαντήσας ὁ Κολοκοτρώνης πολλοὺς ἐξ αὐτῶν μεταφέροντας τὰς οἰκογενείας ἑαυτῶν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου πρὸς ἀσφάλειαν, ἠρώτησε: «Ποῦ πᾶτε βρὲ Στεμνιτσιῶται; Ἐλᾶτε κοντά μου»· ἐκεῖνοι δὲ ἀπεκρίθησαν: «Βιαζόμεσθε»· ὅ ἐστι τὸ κοινῶς λεγόμενον, «Τέτοια ὥρα, τέτοια λόγια».

(β) Ὁ Νικήτας ὑπῆρχε τότε ἐν τῷ Καλογεροβουνίῳ, διωρισμένος παρὰ τοῦ Κολοκοτρώνου ὡς τις ἐνέδρα, καὶ μόλις ἐζημίωσε μικρὸν τοὺς ὀπισθοπόρους τῶν Τούρκων κατὰ τὴν Φραγκόβρυσιν.

ΣΕΛΙΣ 63.

(α) Ἔστι δὲ καὶ Λάλα ἐν τῇ Φθιώτιδι χωρίον, ἀνῆκον τῷ δήμῳ Ὑπάτης.

ΣΕΛΙΣ 64.

(α) Τὸν Ἰσμαὴλ ἀγᾶν πρῶτοι ὕψωσαν οἱ Χοτομαναῖοι εἰς μπουλούκπασην. Τούτου δὲ ἐγένοντο ὀκτὼ παῖδες, ὧν ὁ πρεσβύτερος καὶ ἱκανώτερος, Ἰβραχὴμ ἀγᾶς ὀνόματι, ἐπὶ τοσοῦτον προήχθη κατὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐφημίσθη ἐξωτερικῶς, ὥστε καὶ τὸν βαθμὸν τοῦ βέγη ἔλαβε παρὰ τοῦ σουλτάνου, ἀφ' οὗ ἠρίστευσε διορισθεὶς κατὰ τῶν κλεπτῶν τῆς Πελοποννήσου. Ὡσαύτως καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Σεϊδ ἀγᾶς, διορισθεὶς ἔπειτα κατὰ τῶν κλεπτῶν τῆς Πελοποννήσου, ἐθριάμβευσε· ἡ δ' ἐκ τούτων ἁπάντων προελθοῦσα μεγάλη δόξα καὶ ἰσχὺς τοῦ Ἰβραχὴμ ἀγᾶ τοσοῦτον διήγειρε τὸν φθόνον τῶν ἄλλων προϋχόντων Τούρκων τῆς Πελοποννήσου, ὥστε κατέστησεν αὐτὸν θῦμα τῆς συκοφαντίας, πνιγέντα ἐκ διαταγῆς τοῦ σουλτάνου.

(β) Τὸ μὲν Λάλα ἐδιοίκει ὁ Μουσταφᾶ ἀγᾶς, τὸν δὲ Πύργον ὁ Σεηδάαγας, ἐνοικιαστὴς γινόμενος πάντοτε τῶν προσόδων τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς, κτῆμα οὖσης τῆς ἀδελφῆς τοῦ σουλτάνου, διότι παρὰ τοῖς Τούρκοις οἱ ἐνοικιασταὶ ἐξεπλήρουν πολλαχοῦ καὶ χρέη διοικητῶν. Οὕτω διέτρεχον τὰ πράγματα μέχρι τοῦ 1807, ὅτε διωρίσθη ἐπὶ

τῆς Πελοποννήσου ὁ Βελῆ πασσᾶς, ὅστις ἀντικατέστησεν ἐπὶ ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν ἰδίους διοικητὰς ἀντὶ τῶν προτέρων. Ἐντεῦθεν περιωρίσθησαν εἰς τὰ ἴδια οἱ Λαλαῖοι, φοβούμενοι τὸν διωγμὸν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀλῆ Φαρμάκης προσέβαλεν ἐν τῇ Ἠλιδι ἕνα τῶν ἀνθρώπων τοῦ Βελῆ πασσᾶ, καὶ ἀπειθήσας εἰς τὴν διαταγὴν τούτου, μεταχαλέσαντος αὐτὸν εἰς τὴν Τρίπολιν, ὠχυρώθη ἐν τῷ ἰσχυρῷ πύργῳ τοῦ ἰδιοκτήτου χωρίου αὐτοῦ Μοναστηράκι, ὁ Βελῆ πασσᾶς πολεμήσας τοῦτον ἐξέβαλεν ἔξω τῆς Πελοποννήσου.

(γ) Μετὰ ἓν ἔτος, ἤτοι τῇ 10 μαΐου 1817, ἐδολοφόνησεν ἐν Γαστούνῃ τὸν βοεβόνδαν αὐτὸν Λαλαῖός τις, Μαξούτης ὀνομαζόμενος. Ἦν δ' οὗτος ὑπηρέτης τοῦ Σεηδάαγα, ἐκδικηθεὶς τὸ αἷμα αὐτοῦ καὶ ἀδρῶς διὰ τοῦτο φιλεδωρηθεὶς παρὰ τῶν Λαλαίων.

(δ) Κατὰ πολὺ διέστρεψαν διάφοροι τὸν νοῦν τοῦ πρώτου ἐν Καλαβρύτοις κτυπήματος, πικρὰς προσάψαντες κατηγορίας κατὰ προσώπων, καὶ εἰς πολλοὺς περιπεσόντες παραλογισμούς, τὸν ἕνα χείρονα τοῦ ἄλλου. Ἡ προσωπικότης καὶ ἡ πολιτικὴ διαίρεσις οὐδ' αὐτῆς ἐφείσθη τῆς ὀφειλομένης δικαιοσύνης εἰς ἄνδρας, ἐκθέσαντας ἐν τοῖς πρώτοις καὶ ἑαυτοὺς καὶ τέκνα καὶ περιουσίας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος. Παραιτούμεθα δὲ πάσης ἀντιπαραθέσεως καὶ ἀκριβολογίας ἐπὶ τῶν πραγμάτων, ἵνα μὴ προσβάλωμεν καὶ ἡμεῖς πρόσωπα.

ΣΕΛΙΣ 65.

(α) Ὅρα ἐν σελ. 11.

(β) Ἡ συνέχεια τῶν Πελοποννησιακῶν ἀκολουθεῖ ἐν τῷ Κεφ. Ε.

ΣΕΛΙΣ 66.

(α) Καὶ ἐν ταῖς Ἀθήναις, καὶ ἐν ταῖς Θήβαις, καὶ ἐν τῇ Λεβαδείᾳ, καὶ ἐν τῇ Ὀπουντίᾳ Λοκρίδι, καὶ ἐν τῇ Ἀμφίσσῃ, καὶ ἐν τῇ Δωρίδι ὑπῆρχον ἀνεξαιρέτως ἱκανοὶ κάτοικοι Τοῦρκοι, ὑπερβαίνοντες ἐν συνόλῳ τὰς δισχιλίας οἰκογενείας. Παρατρέχομεν ἐνταῦθα τοὺς Τούρκους τῆς Εὐβοίας. Κατὰ τὴν Δυτικὴν δὲ Ἑλλάδα κατῴκουν ἐν τῇ Ναυπάκτῳ, Μεσολογγίῳ, Ἀγρινίῳ, Ζαπαντίῳ, Ἀνακτορίῳ καὶ Καλλιδρόμῳ, μόλις συμπληροῦντες τὰς χιλίας οἰκογενείας· ἑπομένως αἱ ἐπαρχίαι αὐτῆς Κράββαρα, Βάλτος, Ξηρόμερον καὶ ἄλλαι ἐλεύθεραι ἦσαν Τούρκων.

(β) Οὐδεμία μεσολαβεῖ σύγκρισις τῶν πολεμικῶν πλεονεκτημάτων τῆς χώρας, ὅτε ἡ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος πλήθει καὶ στενωπῶν καὶ δασῶν καὶ ἄλλων ἐξαιρέτων θέσεων, πραγματικαὶ δὲ Θερμοπύλαι αὐτῆς εἰσιν ὁ Θίαμος (Μακρυνόρος), ἐν ᾧ αἱ χωρίζουσαι τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ τῆς Λοκρίδος Θερμοπύλαι τοῦ Λεωνίδου οὔτε κατακλύζονται πλέον ἀπὸ τῆς θαλάσσης διὰ βαθέων ἑλῶν, οὔτε σχηματίζουσι τὴν φυσικὴν δύναμιν, ἣν ἄλλοτε εἶχον.

ΣΕΛΙΣ 68.

(α) Τὸ ὄνομα Πανουριᾶς ἐστιν ὑποκοριστικὸν τοῦ Πένος, καὶ τοῦτο τοῦ Παναγιώτης. Ἐχρῆτο δ' ὁ Πανουριᾶς τῷ ὀνόματι αὐτοῦ καὶ ὡς ἐπιθέτῳ, κληρονομηθέντι τοιούτῳ καὶ παρὰ τῶν ἀπογόνων τούτου.

Κατήγετο ὁ Πανουριᾶς ἐκ τῶν Βλαχοχωρίων τῆς Ἀμφίσσης, καὶ οὐδόλως ἀνῆκεν εἰς ἁρματωλικήν τινα γενεάν, αὐτὸς γενόμενος ὁ ἀρχηγὸς τοιαύτης. Ἦν δὲ πρὶν, ὡς καὶ ὁ Δυοβουνιώτης, πρωτοπαλήκαρον τοῦ Ἀνδρούτσου, δι' οὗ προήχθη καὶ ὁπλαρχηγός. Πρωτοπαλήκαρον δὲ παρὰ τοῖς ἁρματωλοῖς ἐλέγετο ὁ διαφέρων τῶν ἄλλων καὶ ἀριστεύων ῥώμῃ τε καὶ τόλμῃ.

ΣΕΛΙΣ 69.

(α) Ἰδοὺ ὁ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης διορισμὸς αὐτοῦ (λόγῳ φιλολογικῆς περιεργείας).

«Διὰ τοῦ παρόντος γίνεται δῆλον, ὅτι ἐσυμφωνήσαμεν μὲ τὸν Καπετὰν Πανουριᾶ καὶ τὸν ἐβάναμεν ἁρματωλὸν, διὰ νὰ φυλάξῃ χώρα καὶ χωρία εἰς ὅλον τὸν καζᾶν μας καὶ τὰ σύνορά μας μὲ ἐμπιστοσύνην παστρικὰ, ὁποῦ νὰ μὴν πάθῃ κανένας ραγιᾶς ἢ πραγματευτὴς, ἢ ἐντόπιος, ἢ ξένος· καὶ ἔχομεν νὰ τοῦ δίδωμεν σαράντα λουφέδες, ἤτοι 40, πρὸς πέντε γρόσια ὁ κάθε λουφὲς τὸν μῆνα, καὶ τὸ ἰχράμι του, καθὼς τὸ παλαιὸν καὶ συνειθισμένον ἀντέτι ὁποῦ εἶναι· καὶ διὰ τοῦτο ἔγινεν τὸ παρὸν καὶ ἐδόθη εἰς χεῖράς τοῦ Καπετὰν Πανουριᾶν, καὶ ἔστω εἰς ἔνδειξιν.

«1820 ὀκτωβρίου 26 Σάλωνα.

ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ δεκίλης Σαλώνου,

ΒΑΣΙΛΗΣ δεκίλης Σαλώνου».

ΣΕΛΙΣ 70.

(α) Ὁ Γούρας, καίτοι ἐξάδελφος τοῦ Πανουριᾶ ὤν, διετέλει ὑπὸ τὸν Ὀδυσσέα Ἀνδρούτσου, ὁπλαρχηγὸν ἐν Λεβαδείᾳ, ἁπλοῦς στρατιώτης πρότερον καὶ ἔπειτα πρωτοπαλήκαρον γενόμενος ἐξ αἰτίας τοιαύτης.

Ὁ Ἀλῆ πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων, πρὶν ἢ πολιορκηθῇ, διέταξε τὸν Ὀδυσσέα, ὡς ὑπαγομένης ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ τῆς Λεβαδείας, ἵνα θανατώσῃ ἀφεύκτως Ἀλβανόν τινα Χασᾶν βελούκπασην, ὃν εἶδικε καταφυγόντα εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' αἱ Ἀθῆναι ὑπήγοντο τῷ σατράπῃ τῆς Εὐβοίας· ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς ἠναγκασμένος, ἵνα ἐκτελέσῃ ἢ οὕτως ἢ ἄλλως τὴν διαταγὴν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ἀπέστειλεν ἕνα τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, τὸν Γούραν, ἀναθέσας αὐτῷ τὸν φόνον τοῦ προγεγραμμένου Χασᾶν βελούκπαση. Ἐπιχείρημα τοιοῦτο τολμηρότατον ἦτο. Ὁ Γούρας ἐπέτυχε τοῦ φόνου τοῦ Ἀλβανοῦ, ἀλλὰ συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη, ὅπως ὑποστῇ τὴν ποινὴν τῆς ἀγχόνης. Τότε ὁ Ὀδυσσεὺς συλλαβὼν αἴφνης, ὅσους ἐν Λεβαδείᾳ καὶ πέριξ εὗρε Τούρκους τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἠπείλησε γράψας πρὸς τὸν σατράπην, ὅτι καὶ τούτους, καὶ ὅσους ἂν ἄλλους συλλάβῃ ἐφεξῆς, θανατώσει, εἰ μὴ ἀπολυθῇ ὁ Γούρας ἐλεύθερος. Οὕτω διὰ μόνης τῆς ἰσχύος τοῦ ὁμοιοπαθητικοῦ αὐτοῦ συστήματος ἀπηλλάγη ὁ Γούρας, λαβὼν ἔκτοτε φήμην μεγάλην ἐπὶ τόλμῃ καὶ προδιέβασμὸν παρὰ τῷ Ὀδυσσεῖ εἰς πρωτοπαλήκαρον, κατὰ τὴν τακτικὴν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀλλά, πολιορκηθέντος μετ' οὐ πολὺ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ὁ Ὀδυσσεὺς, ὡς ἀληπασσίζων, ἐδραπέτευσεν ἐκ τῆς Λεβαδείας, ὅτε καὶ ὁ Γούρας προσέφυγεν ὑπὸ τὸν Πανουριᾶν, αὐρεθεὶς ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἅμα δὲ ὁ Ὀδυσσεὺς ἀνεφάνη ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ πολέμου, ἐπανῆλθεν ὁ Γούρας εἰς τὸν πρῶτον ἀρχηγὸν αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ Γραβιᾷ συνεπολέμησε κατὰ τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνου. Τελευταῖον δὲ ἀπὸ τῆς μάχης τῶν Βασιλικῶν ὁ Γούρας ἐσχημάτισεν ἴδιον ὁπλαρχηγοῦ κύκλον.

ΣΕΛΙΣ 73.

(α) Ἀλλαχοῦ, ἢ ἐν τῷ Κεφ. ΣΤ'. σελ. 192, κάμνομεν τὴν δέουσαν ἐπὶ τοῦ πρακειμένου ἀνάπτυξιν.

ΣΕΛΙΣ 83.

(α) Ἐσφαλμένως ἀναφέρεται παρ' ἄλλων ὡς γενομένη τῇ 2 ἀπριλίου ἡ κίνησις τῆς Λεβαδείας. Πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἐναντίου ἔχομεν ἔγγραφον, ἐξ οὗ καταφαίνεται, ὅτι ὁ

Διάκος ὑπῆρχεν ἐντὸς τῆς Λεβαδείας τὴν προτεραίαν τῆς 2 ἀπριλίου. Ἔστι δὲ τὸ ἔγγραφον ἰδιόχειρον τοῦ Λάμπρου Νάκου, ἔχον οὕτω:

«Ἀδελφὲ Νικόλα Μανούσικε καὶ Κωνσταντῆ Κόκκινε, νὰ δώσετε ἕνα βαγένι κρασὶ, »νὰ πιοῦν οἱ ἀδελφοὶ καὶ Ἕλληνες στρατιῶται, καὶ πληρόνεσθε· μόνον εὐθὺς νὰ τοὺς »τὸ μεράσετε.

«1821 ἀπριλίου πρώτη.

«Ὁ Ἀθηνῶν ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ,
«Ὁ Ταλαντίου ΝΕΟΦΥΤΟΣ,
«Ὁ Σόλωνος ΗΣΑΪΑΣ,
«ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΔΙΑΚΟΣ.
(Τ. Σ.)»

Προσέτι ἐκ τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ βλέπομεν καταφανῶς, ὅτι κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Λεβαδειέων διέταττον οἱ ἀρχιερεῖς μετὰ τοῦ Διάκου λόγῳ βαρύτητος μεγαλητέρας.

ΣΕΛΙΣ 84.

Ἔχομεν τὸ ἀκόλουθον πρωτότυπον ἔγγραφον τῶν κονσόλων.

«Διὰ τοῦ παρόντος γίνεται δῆλον, ὅτι τὴν σήμερον διορίζομεν σὲ φύλακα τῆς πολιτείας ἡμῶν Λεβαδείας, κὺρ Γεώργιε Κόκκινε, μὲ διακοσίους ἀνθρώπους πρὸς 25 γρόσια τὸν μῆνα καὶ τὸ συνειθισμένον ταῖνι· καὶ ὁ ἐδικός σου μισθὸς πρὸς πενῆντα γρόσια τὸν μῆνα. Ἤξευρε, ὅτι ἡ ἄκρα ἡσυχία τῶν ἀδελφῶν μας κρέμαται ἀπὸ λόγου σου, καὶ ἡ κοινὴ εὐταξία καὶ παιδεία τῶν κακῶν. Ἐπαγρύπνει, ὅσον εἶναι δυνατὸν, ἵνα ἀρέσῃς τῷ Θεῷ καὶ τῆς ἀδελφότητος.

«αωκά ἀπριλίου γ΄ Λιβαδεία.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΝΑΚΟΥ Κόνσολας,
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Κόνσολας,
ΙΩΑΝΝΗΣ ΦΙΛΩΝΟΣ Κόνσολας.»

ΣΕΛΙΣ 89.

(α) Ἐν μιᾷ αὐτογράφῳ ἐπιστολῇ (ἀπὸ 24 αὐγούστου 1820 ἐν Γαλαξίῳ), δι' ἧς ἀναγγέλλει τὴν χρηματικὴν συνεισφορὰν αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑταιρίαν, ὁ Σακελλίων φέρεται ὑπογραφόμενος οὕτω: «Καπετὰν Κωνσταντῖνος Σακελλίων Κοκοσιώτης».

ΣΕΛΙΣ 90.

(α) Κατὰ τὸν Πλούταρχον, καὶ οἱ Βρεττανοὶ ἐπὶ τῆς ἀρχαιότητος οὐκ ἔτρωγον τὸν λαγωόν.

ΣΕΛΙΣ 96.

(α) Τῆς Ὕδρας ἠριθμοῦντο 92, τῶν Πετσῶν 44 καὶ τῶν Ψαρῶν 40, ὅ ἐστιν ἡ Ὕδρα εἶχε πλείους, ἢ ὁμοῦ αἱ δύο ἄλλαι νῆσοι. Ταύτης δὲ αἱ μεγαλήτεραι καὶ μᾶλλον ὡπλισμέναι ἦσαν ἡ τριάρμενος (νάϐε) τοῦ Τουμπάζη 20 τηλεϐόλων τῶν 12 λιτρῶν, καὶ ἡ διάρμενος τοῦ Μιαούλου 18 τηλεϐόλων ἐπίσης. Αἱ λοιπαὶ ἐν γένει ἔφερον ἀνὰ 10 μέχρι τῶν 14 τηλεϐόλων τῶν 9 λιτρῶν συνήθως.

Κατ' ἄλλους, τὸ ναυτικὸν τῶν τριῶν νήσων συνίστατο ἐκ 220 μεγάλων πλοίων, πολλῶν δὲ ἄλλων διαφόρου μεγέθους.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης ὁ σουλτανικὸς στόλος συνεκροτεῖτο ὡς ἔγγιστα ἐκ τρι-

κρότων 6, δικρότων 18, μονοκρότων (ἢ ἡμιδικρότων μεγάλων καὶ μικρῶν) 26, πολλῶν δὲ δρομώνων (κορβετῶν), παρώνων (ἰβρικίων) καὶ λοιπῶν.

(β) Ἴδε ἐν τοῖς Κεφαλαίοις Β΄ καὶ Δ΄.

ΣΕΛΙΣ 97.

(α) Καὶ κατ' ἄλλους Ἁλιοῦσα. Οἱ κοινότεροι λέγουσι Σπέτσαι, καὶ εἰκειστέρα ἐπάγεται ἡ φωνὴ Πέτσαι. Χρώμεθα δὲ τῇ φωνῇ ταύτῃ περί τε τῆς προκειμένης καὶ τῶν ἄλλων ναυτικῶν νήσων, διότι ὑπὸ τὰ νεώτερα, καίτοι ξενικὰ ἢ παρεφθαρμένα, ὀνόματα ἐλαμπρύνθησαν καὶ ἐγνωρίσθησαν παρ' ὅλῳ τῷ κόσμῳ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, ἐν ᾧ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ὑπῆρχεν ὡς ἄλλαι ἤδη Γιοῦρα καὶ Ἀγκύστρι.

ΣΕΛΙΣ 98.

(α) Ἄλλοι ἔταξαν τὴν «26 μαρτίου» ὡς ἡμέραν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Πετσῶν ὡρισμένην. Ἀλλ', ἂν εἶχεν οὕτω, πῶς ἔγραφον τῇ 30 μαρτίου οἱ Πελοποννήσιοι πρὸς τοὺς Πετσιώτας; « . . . κινήσατε τὰ πλοῖά σας. Οἱ Ἐγγλέζοι μᾶς ἐπρόφθασαν βοήθειαν . . . Λοιπὸν δὲν εἶναι ὁ παραμικρὸς φόβος . . . Προφθάσετε καὶ μὴ φοβῆσθε». Καὶ σημειωτέον, ὅτι ἐπανάστασις Πετσῶν ἐννοεῖτο ἐν μόνῃ τῇ κινήσει τῶν πλοίων, διότι ἐσωτερικοὺς ἐπασχολήσοντας αὐτὰς πολεμίους οὐκ εἶχον.

ΣΕΛΙΣ 99.

(α) Συγχρόνως (ἐκ Καλαμῶν καὶ ἀπὸ 23 μαρτίου) ἔγραφεν ὁ Δικαῖος καὶ πρὸς τὸν ἐν Ὑδρᾳ Κλάδον, συνιστῶν αὐτῷ τὸν Μερτίκαν καὶ τὴν κοινὴν πρὸς τοὺς Ὑδραίους ἀνάγνωσιν τῆς ἐγκυκλίου περὶ τοῦ πολέμου « . . . Σᾶς δίδω, (ἔγραφεν αὐτῷ,) τὸν λόγον τῆς τιμῆς μου, ὅτι εἰς μίαν ἡμέραν θέλει γνωρίσῃς ἀδελφέ, ὅτι, ἀφ' οὗ τὰ πράγματα προχωρήσουν, ὁποῖος εἶναι ὁ Δικαῖος, τὸν ὁποῖον ἀπέκτησες φίλον, καὶ αὐτὸν καὶ τοὺς ὁμοίους του, μὲ τὴν ἀρετήν σου».

ΣΕΛΙΣ 101.

(α) Ἐν ἄλλῃ τινι χειρογράφῳ ἐκθέσει ἀναγινώσκομεν, ὅτι «τὰ πετζιώτικα πλοῖα ἐπρόβαλαν εἰς τοὺς Τούρκους νὰ παραδοθῶσι· καὶ τὸ μὲν ἰβρίκιον καὶ τρασπόρτον παρεδόθησαν εὐθύς, ἡ δὲ κορβέτα ἔκοψε τὰς γουμενάς της, καὶ ἐξελθοῦσα εἰς τὰ πανιὰ, ἤρχισε νὰ κτυπᾷ. Αὐτοὶ χωρὶς ἀναβολὴν καιροῦ ἠθέλησαν νὰ πέσουν ἐπάνω της· καὶ, ἐπειδὴ ὁ ἄνεμος ἦτον δυνατὸς, μὲ τὸ πέραμα τοῦ ἑνὸς πλοίου ἐρρίφθησαν 26 Ἕλληνες μέσα εἰς τὴν κορβέτταν, ἡ ὁποία εἶχεν 90 Τούρκους καὶ 20 ραγιάδας Ἕλληνας. Οἱ Τοῦρκοι ἐμαζώχθησαν πρὸς τὸ μέρος τῆς πρύμνης, οἱ δὲ 26 Πετζιῶται κατέλαβον τὸ μέρος τῆς πλώρης καὶ ἐπολεμοῦσαν μὲ ὅλους. Ἀφ' οὗ ἐπῆρε τὸν γύρον του τὸ ἑλληνικὸν πλοῖον, ἐματάπεσεν ἐπάνω τῆς κορβέττας καὶ τὴν ἐξουσίασε μὲ θάνατον 79 Τούρκων καὶ 7 Ἑλλήνων».

Προσθετέον, ὅτι οἱ μετὰ τοῦ Νικολάου Ῥάπτου ἀγωνισθέντες πλοίαρχοι ἦσαν ὁ Νικόλαος Δ. Λαζάρου Ὀρλὼφ, Ἀναγνώστης Χ. Ἀναργύρου, Βασίλειος Ν. Ὀρλὼφ, Γεώργιος Χ. Κούτση, Γεώργιος Ἀνδρέου, Παῦλος Χ. Ἀναργύρου καὶ Ἀναστάσιος Κολανδροῦτσος.

(β) Ἰδοὺ ἡ ἀπόδειξις, ὅτι ἀπὸ τῆς 5 ἀπριλίου ἐπολιόρκουν οἱ Πετσιῶται τὴν Ἐπίδαυρον Λιμηρὰν κατὰ θάλασσαν.

«Εὐγενέστατοι ἄρχοντες ἀδελφικῶς προσκυνοῦμεν.

Διὰ Σπέτσαις.

«Ἤλθομεν μὲ τὸ καλὸν ἐδῶ ὅλα τὰ καράβια ἑπτά, καὶ ἔχομεν μπλοκαρισμένα στεριᾶς καὶ πελάγους. Τῆς στεριᾶς τὸ ἀσκέρι συμποσοῦται ἕως τρεῖς χιλιάδες Σπαρτιάτες καὶ χωρικοί. Εἴμεθα εἰς τὰς συνθήκας μὲ τοὺς ἀγάδες τῆς Μονεμβασίας, καὶ ἐλπίζομεν εἰς τὴν ἁγίαν Ἀνάστασιν νὰ παραδοθοῦν χωρὶς πόλεμον. Παρακαλοῦμεν δίχως ἄλλο νὰ βάλετε εἰς ἕνα καλὸ τρεχαντῆρι τριακόσια κοιλὰ καλαμπόκι, τὸ ὁποῖον τὸ ἀποκρινόμεθα ἡμεῖς οἱ Καπετανέοι. Νὰ μὴν κάμετε ἀλλέως, διὰ νὰ προφθάσωμεν τοὺς ἀδελφούς μας, τῶν ὁποίων ἐδόσαμεν ἐκ τῶν καραβίων μας κᾆμποσον παξιμάδι καὶ μονετζιόνες. Καράβια ἄλλα ἂς μὴν ἔλθουν ἐδῶ, ἀλλὰ ἂς ὑπάγουν, ὅπου εἶναι χρεία. Οἱ Καπιτάνιοι μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους εἴμεθα καλὰ καὶ ἀγαπημένοι» Ὁμοίως ἐλπίζομεν νὰ ᾖσθε καὶ ἡ εὐγενεία σας καὶ νὰ φυλάξετε τὴν πολιτείαν μας μὲ ἀγάπην καὶ ἀδελφότητα. Καὶ, ἂν κανένας ἄτακτος σᾶς συγχίζῃ, νὰ μᾶς γράψετε εὐθὺς, διὰ νὰ ἔλθωμεν κατὰ τοῦ τοιούτου νὰ κάμωμεν ἐκδίκησιν. Ταῦτα καὶ μένομεν προσκυνοῦντές σας.

«Μονεμβασία τῇ 5 Ἀπριλίου 1821.

Οἱ ἀδελφοί σας Καπιτανέοι

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΝΟΥ, ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΛΑΖΑΡΟΥ,
ΝΙΚΟΛΑΣ ΛΑΖΑΡΟΥ, ΗΛΙΑΣ ΘΕΡΜΗΣΙΩΤΗΣ,
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΤΖΗΣ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΑΝΔΡΟΥΤΖΟΥ,
ΑΝΔΡΓΥΡΟΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ.»

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐκ τῶν ἑπτὰ τούτων πλοίων ἔμειναν τὰ δύο εἰς πολιορκίαν ὑπὸ τὸν Πάνον καὶ Θερμησιώτην.

ΣΕΛΙΣ 102.

(α) Ἴδε Ἱστορ. Δεκ. ταῦ 1834 (Ἐποχ. Δ' Κεφ. Δ'.)

ΣΕΛΙΣ 104.

(α) Ἰδοὺ τὸ πρὸς τοὺς Πετσιώτας ἐπίσημον ἔγγραφον τῶν Ψαριανῶν, ἀπευθυνόμενον πρὸς τοὺς ἔτι ἐφόρους τῆς Ἑταιρίας.

«Φιλογενέστατοι Ἔφοροι Κύριε Παναγιώτη Μπόταση
καὶ Γ. Πάνου.

«Ἐλθὼν ἐνταῦθα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ κοινὸς φίλος μας κύριος Π. Σκυλίτζης Ὁμηρίδης, μᾶς διεκοίνωσεν ἐπισήμως περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος τὴν βάσιμον διαχείρησιν, εἰς τοῦ ὁποίου τοὺς προτρεπτικοὺς λόγους συμμορφωθέντες παρεσκευάσαμεν δώδεκα ἐκ τῶν καλητέρων πλοίων τῆς νήσου μας, καὶ ἐπομένως θέλομεν προστοιμάσει ἕτερα ὀκτὼ, διὰ νὰ συντελέσωμεν μεθ' ὑμῶν εἰς τοῦ λαμπροῦ τούτου ἐπιχειρήματος τὴν ἐκπεραίωσιν. Εἰς ἀπόκρισιν λοιπὸν γράψατέ μας συγχρόνως μετὰ τοῦ διαληφθέντος φίλου, ἐὰν προτιμᾶτε νὰ ἔλθωμεν αὐτοῦ, ὥστε συνενωθέντες νὰ ὑπάγωμεν εἰς καταδίωξιν τῆς ὀθωμανικῆς ναυτικῆς μοίρας τοῦ Καπετάμπεη, ἢ νὰ σᾶς περιμείνωμεν ἐνταῦθα, διὰ νὰ ἐμποδίσωμεν συμφώνως τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου τὴν ἔξοδον. Ἐν τοσούτῳ ὑγιαίνετε σὺν τῷ Χριστὸς ἀνέστη.

«Ἐκ Ψαρῶν τῇ 10 ἀπριλίου 1821.

Ὁ Ἔφορος
ΝΙΚΟΛΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ».

ΣΕΛΙΣ 105.

(α) Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔγραφεν ὁ Κολοκοτρώνης τῇ 1 μαΐου πρὸς τὸν Γεώργιον Πλαπούταν: «Ὁ Μπεκὴρ πασσᾶς (θεῖος τοῦ Κιαμὴλ βεγῆ) ἤρχετο εἰς τὸν Μορέαν μὲ »τρεῖς χιλιάδας. Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα τὸν ἔπιασαν, τοὺς ἐπέρασαν ὅλους ἀπὸ τὸ σπαθί, »καὶ τὸν Μπεκὴρ πασσᾶν μὲ 100 τὸν ἔχουσιν εἰς τὴν Ὕδραν (γρ. Ψαρὰ) καὶ φθιάνουν »ὀχυρώματα».

ΣΕΛΙΣ 107.

(α) Κατ' ἔτος ἀπέστελλεν ἡ Ὕδρα ὑπὲρ τοὺς 300. Ὑπὸ τὴν ἰδίαν ὑπέκειντο ὑποχρέωσιν καὶ αἱ Πέτσαι καὶ τὰ Ψαρά· ἀλλ' αὗται, ἐπειδὴ ἐσπάνιζον προσωπικοῦ διαθεσίμου, ἐμίσθουν ὡσεπιπολὺ Ὑδραίους διὰ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην. Τὸ ἕλον οὕτω τῶν ἀποστελλομένων ναυτῶν ἀριθμεῖτο ὑπὲρ τοὺς 800, ἀρχηγουμένους πάντοτε ὑπὸ ἑνὸς Ὑδραίου. Ὅτε ὁ τουρκικὸς στόλος ἐδεῖτο πλειόνων, οὗτοι ἐδίδοντο ὡσαύτως παρὰ τῆς Ὕδρας, ἀλλ' ἐμισθοῦντο παρὰ τῆς ἐξουσίας. Ὅτε δὲ συνέπιπτεν, ἵνα μὴ ἔχῃ ὁ στόλος ἀνάγκην τῶν ὑποχρεωτικῶς ἀποστελλομένων, τότε πρὸς ὄφελος ἑαυτοῦ ἀπεζημιοῦτο ὁ καπετὰν πασσᾶς διὰ χρημάτων· δι' ἄλλων δὲ λόγων, ὁ καπετὰν πασσᾶς ἐλάμβανε τὸ ἰσότιμον τῆς μισθοδοσίας τῶν ναυτῶν.

(β) Ὅρα ἐν τοῖς Κεφ. Ζ' καὶ Θ'.

ΣΕΛΙΣ 110.

(α) Ἰδοὺ τὸ περίεργον αὐτὸ ἔγγραφον.

«Δηλοποιεῖται διὰ τοῦ παρόντος κοινοῦ ἐσφραγίστου τε καὶ ἐνυπογράφου γράμματος, ὅτι, συνελεύσεως κοινῆς γενομένης διὰ τὴν καλὴν σύστασιν τῆς πατρίδος μας, ἐκρίναμεν ἄξιον διὰ νὰ ἀναδεχθῇ τὴν φροντίδα τῆς τοπικῆς διοικήσεως τὸν τιμιώτατον πατριώτην μας κύριον καπετὰν Ἀντώνιον Οἰκονόμου, τῷ ὁποίῳ δίδομεν πᾶσαν πληρεξουσιότητα εἰς τὸ νὰ διοικῇ μετὰ τῶν κατὰ καιρὸν συμψηφισθέντων προεστώτων προκρίτων, κάτωθεν ὑποσημειωμένων, τὴν πολιτείαν ταύτην, κρίνων καὶ ἀνακρίνων πᾶσαν ἐπιτυχοῦσαν ὑπόθεσιν πολιτικήν τε καὶ ἐμπορικήν.

«Ὁ ἀναγορευθεὶς κοινῇ ψήφῳ διοικητὴς κύριος καπετὰν Ἀντώνιος θέλει ἔχει μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τέσσαρας συμβούλους ἐκλελεγμένους ὑπ' αὐτοῦ· οἱ μὲν δύο θέλει ἔχουσιν εἰς πᾶσαν συνέλευσιν ἐλευθέραν τὴν εἴσοδον καὶ τὴν ψῆφον ἰσοδύναμον τοῖς κατὰ καιρὸν προεστῶσι προκρίτοις· οἱ δὲ δύο μόνην τὴν αὐτοπρόσωπον παρέστασιν πρὸς ἡσυχίαν τοῦ λαοῦ.

«Ὁ ῥηθεὶς διοικητὴς καπετὰν Ἀντώνιος ἔχει ἀπόλυτον ἐξουσίαν, χρείας τυχούσης, νὰ ἐκστρατεύσῃ διὰ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης κατ' ἀρέσκειαν πᾶσαν ἀναγκαιοῦσαν δύναμιν, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας δύναται νὰ ἀπέλθῃ καὶ ὁ ἴδιος, ὁψέποτε βουληθῇ· ἡμεῖς δὲ οἱ κάτωθεν γεγραμμένοι προεστῶτες, οἱ φέροντες τὸ πρόσωπον τοῦ κοινοῦ τούτου, ὑποσχόμεθα ἑτοίμως καὶ ἀναντιῤῥήτως προμηθεῦσαι τὴν τοιαύτην δύναμιν καὶ τὴν ἔξοδον (ἴσως τὰ ἔξοδα) τῆς τοιαύτης ἐκστρατείας.

«Ἡ ἀναγκαία κουστωδία τῆς πατρίδος θέλει εἶναι ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ διοικητοῦ κυρίου καπετὰν Ἀντωνίου, καὶ θέλει εἶναι εἰς χρέος δι' αὐτῆς νὰ διατηρῆται ἡ εἰρήνη, δικαιοσύνη καὶ ἡ καλὴ διαγωγὴ πάντων τῶν κατοίκων, χωρὶς νὰ παραβλέπεται ἡ παραμικρὰ ἀταξία.

«Οἱ κατὰ καιρὸν προεστεύοντες θέλουν εἶναι ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τοῦ διοικητοῦ κυρίου καπετὰν Ἀντωγίου.

«Οὕτως εὐχαριστήσει ἡμῶν τελείᾳ συνεφωνήθη· διὸ καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου ἔνδειξιν ὑπογραφόμεθα αὐτοχειρὶ πάντες.

«Ὕδρα 31 μαρτίου 1821».

ΣΕΛΙΣ 115.

(α) Ἰδοὺ ἡ διαταγὴ αὕτη.

«Ἐντιμότατοι κύριοι Καπιτάνοι τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου.

«Ἡ ἔγερσις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους κατὰ τῶν τυράννων του καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ στόλου μας γίνεται μόνον ἐπὶ σκοπῷ νὰ βλάψωμεν τὸν κοινὸν ἐχθρόν. Ἕως οὗ νὰ ἀποκτήσωμεν τὰ δίκαιά μας καὶ τὴν ἐλευθερίαν μας, ὅλαι αἱ φροντίδες μας πρέπει νὰ ἦναι προσηλωμέναι εἰς τοῦτο τὸ τέλος, τοῦ ὁποίου τὴν ἔκβασιν ἐπιθυμοῦμεν καὶ βέβαια θέλομεν ἀπολαύσει, ἐὰν ὁδηγηθῶμεν μὲ φρονήματα ἄξια ἐλευθέρων ἀνδρῶν.

«Τὰ πολιτισμένα ἔθνη τῆς Εὐρώπης θέλουν βέβαια εὐφημήσει τὴν ἀπόφασίν μας· πρέπει ὅμως καὶ ἡμεῖς νὰ πορευθῶμεν πρὸς αὐτὰ μὲ ὅλην τὴν ὑπόκλισιν, σεβόμενοι τὰ δικαιώματά των καὶ προσφέροντες ἀνήκουσαν εὐλάβειαν εἰς τὴν οὐδετερότητά των.

«Ἀνάγκη λοιπὸν εἶναι νὰ σᾶς ἐνθυμίσωμεν, ὅτι ἡ οὐδετέρα σημαία σκεπάζει καὶ διαφυλάττει τὰς ἐχθρικὰς πραγματείας· μάλιστα δὲ σᾶς διορίζομεν νὰ ἀπέχητε ἀπὸ κάθε πρᾶξιν, ἡ ὁποία ἤθελεν ἐπιφέρει σύγχισιν ἢ δυσαρέσκειαν εἰς τοὺς καπιτάνους τῶν ἐμπορικῶν καραβίων, φερόντων σημαίαν τινὸς τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων· νὰ μὴ συγχωρήσετε νὰ τοὺς γίνεται βίζιτα βιαστικῶς, οὔτε νὰ τοὺς ζητῆτε τὰ χαρτία των, διὰ νὰ τὰ ἐξετάσητε. Ἡ μόνη προσοχή σας θέλει περιορίζεται νὰ βεβαιωθῆτε, ἐὰν τοιαῦτα καράβια μετακομίζουν πολεμικὰ ἐφόδια καὶ στρατεύματα ἐχθρικά· καὶ εἰς αὐτὴν μόνην τὴν περίστασιν θέλετε ἐμποδίσει τὴν πρόοδόν των, καὶ θέλετε παραλάβει τὰ ἐφόδια πληρόνοντες τὸν ναῦλον· ἢ, ἐὰν φέρουν στρατεύματα, νὰ διορίσετε νὰ ἐπιστραφοῦν εἰς τὸν τόπον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τὰ ἐπαράλαβαν. Ὑγιαίνετε.

«Ὕδρᾳ 19 ἀπριλίου 1821.

ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΥΔΡΑΣ».

(β) Ἰδοὺ ἡ διάταξις.

«Ὁποιος πολεμεῖ διὰ τὴν πίστιν καὶ διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος καὶ τοῦ γένους, θέλει λάβει ἀπὸ τὸν Θεὸν αἰώνιον δόξαν καὶ ἀμάραντον στέφανον· ὅμως εἶναι δίκαιον καὶ ἐδῶ εἰς τὸν κόσμον νὰ τιμᾶται καὶ ν' ἀντιπληρώνεται. Διὰ τοῦτο ἀποφασίζομεν καὶ ἐπισφραγίζομεν μὲ τὴν βούλλαν τοῦ Κοινοῦ τοὺς ἀκολούθους νόμους.

«Α'. Ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ὁποιος συμπατριώτης (ὃ μὴ γένοιτο!) θανατωθῇ εἰς τὸν πόλεμον, ὁποῦ κάμνομεν ἐναντίον εἰς τοὺς Ἀγαρηνούς, ἡ φαμηλία του ἔχει νὰ τρέφηται ἀπὸ τὴν κάσσαν τῆς πατρίδος μας, ἐν ὅσῳ ἡ χηρευμένη γυναῖκά του μένει ἀνύπανδρος, καὶ τὸ ὄνομά του ἔχει νὰ μνημονεύηται παῤῥησίᾳ εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας. Ἂν πληγωθῇ εἰς τὸν πόλεμον, ἔχει νὰ ἰατρεύηται μὲ ἔξοδα τῆς κάσσας τῆς πατρίδος· καὶ, ἐὰν (ὃ μὴ γένοιτο!) σακατευθῇ καὶ δὲν εἶναι πλέον εἰς κατάστασιν νὰ δουλεύῃ, ἡ φαμηλία του ἔχει ὁμοίως νὰ τρέφηται ἀπὸ τὴν κοινὴν κάσσαν. Ἡ πατρὶς θέλει δώσῃ εἰς τὰ ἀρσενικά του παιδία ἓν γράμμα ἀποδεικτικὸν τῆς πατρικῆς ἀνδραγαθίας του.

«Β'. Ἂν ἐκεῖνος, ὁποῦ ἤθελε θανατωθῇ εἰς τὸν πόλεμον, ἦναι ἀνύπανδρος, καὶ ἔχῃ πατέρα ἢ μητέρα, οἱ γονεῖς του ἔχουν νὰ τρέφωνται μὲ ἔξοδα τῆς κοινῆς κάσσας.

«Γ'. Καθ' χρόνον θέλει γίνεται τὴν τρίτην Κυριακὴν τῆς μεγάλης τεσσαρακο-

στῆς μνημόσυνον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ μοναστηρίου μὲ τὸν ἀρχιερέα καὶ ὅλους τοὺς ἱερεῖς διὰ τοὺς ἀποθανόντας εἰς τὸν πόλεμον.

«Δ'. Ὅποιος πιασθῇ ἢ φανερωθῇ προδότης καὶ ἐπίβουλος τῆς πατρίδος, ν' ἀναθεματίζεται ἐκκλησιαστικῶς καὶ νὰ κατατρέχηται ὡς ἀσεβὴς καὶ ἐχθρὸς τῆς κοινῆς ἀσφαλείας καὶ σωτηρίας.

«Ε'. Κάθε καπετάνος νὰ γράφῃ τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς, ὁ ὁποῖος ἤθελε κάμῃ κανένα ἡρωϊκὸν ἔργον, ἢ εἰς τὴν ξηρὰν ἢ εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ ἡ πατρὶς νὰ δίδῃ εἰς ἐκεῖνον τὸν ναύτην ἀποδεικτικὸν τοῦ ἡρωϊσμοῦ του, ὑπογεγραμμένον ἀπὸ τὸν καπιτάνον καὶ βουλλωμένον μὲ τὴν βούλλαν τοῦ Κοινοῦ, δ ι ὰ ν ὰ π α ρ ῃ σ ι α σ θ ῇ μ ί α ν ἡ μ έ ρ α ν ε ἰ ς τ ὸ ν ὀ ρ θ ό δ ο ξ ο ν Β α σ ι λ έ α μ α ς, καὶ νὰ λάβῃ τὴν πρέπουσαν τιμὴν καὶ δόξαν.

«Οἱ ἀνωτέρω νόμοι ἔχουν ν' ἀπεράσουν εἰς τὸν κώδηκα τῆς πατρίδος.

«Ὕδρᾳ 16 μαΐου 1821.

(Τ. Σ.) ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΥΔΡΑΣ.»

ΣΕΛΙΣ 120.

(α) Τὰ ἐν Σάμῳ δύο κόμματα ταῦτα παρωνομάσθησαν Κ α ρ μ α ν ι ό λ ο ι καὶ Κ α λ ι κ α ν τ σ ά ρ ο ι. Τὸ μὲν ἦτο ὁ λαὸς, ἡ τὸ κόμμα τῶν φιλελευθέρων, οὕτως ἐπικληθὲν, διότι ἐφρόνει τὰ τῶν Γάλλων, παρ' οἷς τότε εἰσήχθη ἡ λαιμητόμος (καρμανιόλα)· τὸ δ' ἕτερον ἦτο τὸ κόμμα τῶν προυχόντων, οὕτως ἐπικληθὲν, διότι οἱ συγκροτοῦντες αὐτὸ διεβουλεύοντο, νυκτὸς συνερχόμενοι ὡς φαντάσματα (καλικαντσάροι).

ΣΕΛΙΣ 123.

(α) Ἴδε τὴν συνέχειαν τῶν Νησιωτικῶν ἐν Κεφ. Θ'.

ΣΕΛΙΣ 126.

(α) Ὅρα τὰ προηγούμενα ἐν τῷ Κεφ. Β'.

ΣΕΛΙΣ 127.

(α) Ὀνομαζόμεναι:

1. Ἀρβανίτικη, ἡ πρὸς τὸ νότιον κειμένη·
2. Βασιλοπούλα, πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα, ἢ ἄλλοτε πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ·
3. Μπουμπουνίστρα, ὡσαύτως, ὑπὸ τὰ ᾄδη ἀνάκτορα·
4. Ἅγιοι Ἀπόστολοι, πρὸς τὸ ἀρκτικὸν, ὡς ἐκ τῆς παρακειμένης ὁμωνύμου ἐκκλησίας·
5. Γύφτικη, πρὸς τὸ δυτικὸν, ὡς ἐκ τῶν ἐκεῖ ἐργοστασίων τῶν σιδηρουργῶν·
6. Μαντραβίλη, πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν, ἡ ἄγουσα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν·
7. Τοῦ Κάστρου.

Ἀλλ' ὁπόση ἡ διαφορὰ τῆς βαρβαροφώνου κλήσεως τῶν πλειόνων ἐξ αὐτῶν πρὸς τὰς παλαιὰς, Δίπυλον, Διομίαν πύλην, Διοχάρους πύλην, Μελιτίδας πύλας, Πειραϊκὴν, Ἀχαρνίαν, Ἰτωνίαν, Ἱππάδας πύλας καὶ Ἠρίας πύλας! Οἵα ἡ πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις, τοιαύτη δυστυχῶς καὶ ἡ τῆς γλώσσης.

ΣΕΛΙΣ 132.

(α) Τοιούτους βλέπομεν ὑπογεγραφεμένους αὐτοὺς «Οἱ Β ο υ λ ε υ τ α ὶ Ἀ θ η ν ῶ ν» ἐν τινι ἀπὸ 9 μαΐου ἐγγράφῳ.

(δ) Τοσαύτη ἦτο ἡ Ἔλλειψις τῶν πολεμικῶν μέσων, ὥστε ἐν μιᾷ τῶν Ἀθηναίων ἐπιστολῇ πρὸς τοὺς ἐν Ὕδρᾳ ἀδελφοὺς Ἰωάννην καὶ Μαρίνον Κλάδους, ἀπὸ 29 Ἀπριλίου 1821, ἀναγινώσκομεν: «Ἡ μεγαλητέρα ἀνάγκη, ὁποῦ ἔχει ἡ πατρίς μας κατὰ »τὴν παροῦσαν ὥραν, εἶναι ἡ τῶν τοπίων καὶ μπαρουτίου . . . Παρακαλοῦμεν νὰ »ἐπισκεφθῆτε τὴν ἀνάγκην ταύτην, ὅτι τὰς ἐλπίδας μας οἱ Ἀθηναῖοι τὰς ἀφιερώ»σαμεν εἰς τὴν εὐγενείαν σας. Σπουδάσατε λοιπὸν, ἀδελφοί, νὰ εὐεργετήσητε τὰς »Ἀθήνας . . . Παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς προβλέψητε καὶ τέσσαρα ῥίζιμα χαρτὶ πρὸς »χρῆσίν μας».

Φέρομεν τὰ τοιαῦτα εἰς φῶς, ἵνα δείξωμεν ἐκ περισσοῦ, δι' ὁποίων καὶ ὁπόσων μέσων ἤρξατο ἡ ἐπανάστασις εἴς τινας ἐπαρχίας.

ΣΕΛΙΣ 133.

(α) Ἴδε τὴν συνέχειαν τῶν Ἀθηναϊκῶν ἐν Κεφ. ΙΒ'.

ΣΕΛΙΣ 134.

(α) Ὅπου κατῴκουν τὸ πάλαι οἱ κυρίως Μάγνητες, λέγεται ἤδη διττῶς, ἡ μὲν ἀνατολικὴ πλευρὰ Ζαγορὰ, ἡ δὲ δυτικὴ Βῶλος. Ἡ χώρα αὕτη περιέχεται ἅπασα ἐν τῷ Πηλίῳ ὄρει, σχηματιζομένη ὡς μία χερσόνησος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Θεσσαλίας, διότι ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μὲν μέρους κεῖται ὁ Θερμαϊκὸς κόλπος, ἀπὸ τοῦ ἑτέρου δὲ ὁ Παγασητικὸς, ἤδη λεγόμενος Κόλπος τοῦ Βώλου. Τὸ Πήλιον ὄρος, ἀρχόμενον μετὰ τὴν Ὄσσαν, δύο φέρει ἤδη κλήσεις· Βουνὸν μὲν Καστανιᾶς λέγεται, ὅπου ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ· ἐκτεινόμενον δ' ἐπομένως κατὰ μῆκος, ὀνομάζεται Πλιασίδι καὶ Βουνὸν τῆς Ζαγορᾶς. Ὡσαύτως διττῶς ὀνομάζονται οἱ κάτοικοι τούτου, τῆς μὲν ἀνατολικῆς πλευρᾶς Ζαγοριανοὶ, τῆς δὲ δυτικῆς Βωλιῶται· ἔχουσι δὲ ἰδίας κατὰ χώρας ὀνομασίας, ὅσοι κατοικοῦσι κατὰ τὸ μέρος τῆς Καστανιᾶς, ὡς οἱ τὰ Τρίκερη οἰκοῦντες Τρικεριῶται.

Τὸ Πλιασίδι ἡ Βουνὸν τῆς Ζαγορᾶς φέρει 38 χωρία καὶ κωμοπόλεις.

(β) Ἔφερεν αὕτη πληθυσμὸν μέχρι τῶν 1200 οἰκογενειῶν· ἠκολούθουν δὲ ἡ Ζαγορὰ ἔχουσα 650, ἡ Ἀργαλαστὴ 575, ἡ Πορταριὰ 470, ἡ Τρίκη 450 καὶ ἑφεξῆς.

ΣΕΛΙΣ 136.

(α) Ἐκτὸς τῆς Χαλκίδος κατῴκουν καὶ ἐν τῇ Καρύστῳ Τοῦρκοι περὶ τὰς 400 οἰκογενείας, ὡς καὶ ἐν ταῖς κωμοπόλεσι τοῦ μὲν Ξηροχωρίου μέχρι τῶν 70, τοῦ δὲ Καστροβαλᾶ μέχρι τῶν 50.

Σημειωτέον, ὅτι διασημότεραι καὶ ἰσχυρότεραι οἰκογένειαι ἐν μὲν τῇ Χαλκίδι ἦσαν ἡ τοῦ Ρεσὴτ βεγῆ μετὰ τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ Μεχμὲτ βεγῆ καὶ Νουμὰν βεγῆ, ἡ τῶν ἀδελφῶν Χατσῆ Ἰσμαὴλ βεγῆ καὶ Χασὰν βεγῆ Ἀχμὲτ Πασσαζαδδὲ, ἡ τοῦ Γιαγχιᾶ βεγῆ καὶ ἡ τοῦ Κιουτσοὺκ Χασὲν βεγῆ καὶ Βεκὴρ βεγῆ· ἐν δὲ τῇ Καρύστῳ ἡ τῶν ἀδελφῶν Ὀμὲρ βέγῆ καὶ Ἰβραχὴμ βεγῆ.

(β) Ὅπως ἐννοήσῃ τις ἐκ τοῦ μέρους τὸ ὅλον, ἀναφέρομεν ἓν γεγονὸς καὶ κατ' αὐτὴν ἔτι τὴν ἐπανάστασιν, ἤτοι τὸν Ἰούνιον τοῦ 1821.

Τοῦρκός τις Χαλκιδεὺς, Ἐμιντᾶ Μολλᾶς, ἐκδικούμενος δύο Ἕλληνας, καθ' ὧν ἐχθρεύετο, Βασίλειον Μασούρην ἐκ Χαλκίδος καὶ Ἰωάννην Μπαλταδοῦρον ἐξ Ἰωαννίνων, ἔφερεν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, καὶ τὸν μὲν πρῶτον διέταξεν, ἵνα σκάψῃ ἕνα τάφον βαθὺν, τὸν δὲ δεύτερον ὑπεχρέωσεν, ἵνα θανατώσῃ αὐτὸν ἐντὸς τοῦ τάφου τελειωθέντος· μετὰ τοῦτο φονεύσας ὁ ἴδιος καὶ τὸν δεύτερον, ἔῤῥιψεν ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ.

Ὀλίγῳ δὲ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως Τοῦρκός τις, ὀνομαζόμενος Οὐζοὺν Σερίφ, ἐμή-

νυσεν εἴς τινα Ἰωάννην Βαθυώτην μεταξουργόν, ἵνα πέμψῃ αὐτῷ μίαν «μπότσαν βακίου». Ὁ Βαθυώτης ἀμέσως ἀπέστειλε τοῦτο· ἀλλ' ὁ Οὐζοὺν Σερὶφ ἐπέστρεψεν εὐθὺς, ὡς μὴ καλὸν δῆθεν. Μετά τινας δὲ ἡμέρας διερχόμενος ἐκ τοῦ μαγαζείου, ἐν ᾧ εἰργάζετο ὁ Βαθυώτης, λέγει πρὸς αὐτόν: «Ἀκόμα, βρὲ χ..., τὸ προσμένω τὸ βακί;» καὶ ἄνευ ἑτέρου τραβήξας τὸ πιστόλιον, θανατώνει τὸν ἄνθρωπον ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ.

Ἕτερος Τοῦρκος, ὀνομαζόμενος Δερβὴς ἀγᾶς, ἔπεμψεν ἓν παιδίον, ἵνα ἀγοράσῃ αὐτῷ πέπονα δύο λεπτῶν παρά τινος μεταπράτου Ἀντωνίου Κοντοῦ. Μὴ εὐχαριστηθεὶς ἐπὶ τῇ ποιότητι τούτου, ἐζήτησεν ἕτερον πέπονα. Ἀρνηθέντα δὲ τὸν μεταπράτην, ἀπέρχεται εὐθὺς καὶ θανατώνει, ἐμπήξας τὴν μάχαιραν εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄλλος Τοῦρκος, ὀνομαζόμενος Μπαργιάμογλους, ἀπαντήσας ἔξω τῆς Χαλκίδος Σπῦρόν τινα Κοροπίτσην, διέταξεν, ἵνα διὰ κυβιστήσεων (τακλάδων) διέλθῃ τὸ λίθινον στρῶμα τῆς ἐκεῖ ὁδοῦ, ἐκτεινόμενον ἐπὶ πέντε λεπτὰ τῆς ὥρας. Ὁ δυστυχὴς Ἕλλην ὑπήκουσε, μὴ δυνάμενος ἄλλως· ἀλλ' ὁ βάρβαρος Τοῦρκος, μὴ εὐχαριστηθεὶς καὶ κατὰ τοῦτο, ἐφόνευσε τὸν ἄνθρωπον.

Ἀλλὰ τί πρῶτον ἢ ὕστατον εἴπῃ τις τῶν τοιούτων κακουργημάτων τῶν βαρβάρων, κοινῶς ἐνεργουμένων καθ' ἅπασαν τὴν τουρκικὴν ἐπικράτειαν;

ΣΕΛΙΣ 139.

(α) **Καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσος ἐπωνομάζετο Μουστανᾶς· οὗτος δὲ καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Βερούσῃ ἀδελφοὶ ἦσαν. Ἔτυχε δ' ὁ Βερούσης ἐν τῇ Τρίκῃ, διότι ἐκεῖ ἦτο νενυμφευμένος.**

ΣΕΛΙΣ 141.

(α) Ὅρα τὴν συνέχειαν τῶν Εὐβοϊκῶν ἐν τῷ Κεφ. ΙΒ'.

(β) Ὑποτίθεται ἴσως παρὰ πολλῶν, ὅτι τοὐλάχιστον οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἄθω ἀπήλαυον ἄνεσίν τινα, καίτοι λογιζόμενοι ἀσφαλεῖς διὰ τῶν βερατίων, ὧν εἶχον· καὶ ὅμως οὐδὲν βεβαιότερον, ἢ ὅτι καὶ αὐτοὶ, εἰ καὶ ἀποκεχωρηκότες ἦσαν τῶν τοῦ βίου, ἐπανέστησαν ἐν τοῖς πρώτοις καὶ ἀνεμίγησαν ἐν ἔργοις ἐντελῶς ξένοις καὶ τῆς ὁμολογίας καὶ τῆς ἐπαγγελίας ἑαυτῶν, ἵνα ἀπαλλαγῶσι μιᾶς τυραννίας ἀπλήστου καὶ βουλιμιώσης.

Γνωστὸν, ὅτι πρὸ ἓξ περίπου ἑκατονταετηρίδων πρῶτος ὁ Ἄθως προσηνέχθη ὑποτελὴς τοῖς Τούρκοις. Ἑδραύοντος τοῦ Ὀρχάνου ἐν τῇ Προύσῃ τῆς Βιθυνίας, οἱ ὑπ' αὐτὸν βάρβαροι περιέτρεχον τὰ πέριξ, λῃστεύοντες καὶ καταστρέφοντες πᾶν τὸ προστυχὸν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ἐκ τῶν τοιούτων ἐπιδρομῶν πολλὰ τότε καὶ τῶν ἐν Ἄθῳ μοναστηρίων τὰ μὲν διηρπάζοντο, πλεῖστοι δ' ὅσοι τῶν μοναχῶν «ἐν στόματι μαχαίρας ἀπέθνησκον». Τὰ διηνεκῆ δυστυχήματα αὐτὰ καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ὡς οὐδεμίαν χορηγούσης τότε ἀσφάλειαν, ἠνάγκασαν τοὺς μοναχοὺς, ἵνα ἐξαγοράσωσι πρὸς καιρὸν τὴν ἡσυχίαν ἑαυτῶν διὰ τῆς ὑποταγῆς ὑπὸ τὸν ἰσχυρότερον, χαρακτηρισθείσης δι' ἑνὸς συμφωνηθέντος μετὰ τοῦ Ὀρχὰν καὶ αὐτῶν ἐτησίου φόρου ἐκ 3500 ἀσπρων, ἤτοι γροσίων τουρκικῶν 29 1/6. Καθὼς τὸ ἐμπόριον τρέχει, ὅπου ἂν ἐλπίζῃ κέρδη, οὕτως ἐν περιστάσεσι τοιαύταις οἱ πάσχοντες καὶ ἀμηχανοῦντες ἄνθρωποι προστρέχουσιν, ὅπου ἐλπίζουσιν ἀσφάλειαν ζωῆς καὶ κτημάτων. Τὴν ἀσφάλειαν ταύτην ἐβεβαίωσεν ὁ Ὀρχὰν διὰ προνομιούχου διατάγματος (βερατίου). Ἀλλὰ, κατακτηθείσης μετέπειτα τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ Ἀρμουρὰτ, γενόμενος ἐν Ἀδριανουπόλει, περιεφρόνησε τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Ὀρχὰν, καὶ ὑπὲρ τὸν δεκατισμὸν τῶν προϊόντων τῆς γῆς ὑπέβαλε τὸν Ἄθων, δεύτερον ἐκδοὺς βεράτιον κατὰ πάσης ἄλ-

λης ἀπαιτήσεως καὶ ἐνοχλήσεως. Μετ' αὐτὸν δὲ, ἡ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Μεχεμὲτ Β', περιφρονήσας ὡσαύτως τὴν ὑπογραφὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀμουράτ, καθυπέβαλεν ἐκ προσθήκης τὸν Ἄθων ὑπὸ ἐτήσιον κεφαλικὸν φόρον ἐκ 2500 γροσίων. Καὶ οὗτος, ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ, τρίτον ἐκδοὺς διοράτιον, κατηράσθη δι' ἐπιτιμίων φρικτῶν, ἵνα μένωσι τοῦ λοιποῦ ἀνενόχλητοι ἀπὸ πάσης ἄλλης ἀπαιτήσεως οἱ ἐν τῷ Ἄθῳ μονάζοντες. Ἀλλὰ, μόλις παρελθόντων ὀλίγων χρόνων, ὁ ἴδιος Μεχεμὲτ, ἐπιλήσμων γενόμενος ἑαυτοῦ, καθυπεχρέωσε τούτους οὐ μόνον διὰ τῆς ἐκ 15,000 γροσίων αὐξήσεως τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων ἐτησίων πληρωμῶν λόγῳ ζωοτροφίας καὶ ἐνδυμασίας τῶν γενιτσάρων. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ 1806 ὑπερεδιπλασιάσθη εἰς 110,000· τὸ δ' ὅλον τῶν παρὰ τοῦ Ἄθω διδομένων ἐτησίως, ἢ ὡς φόρων τῇ κεντρικῇ ἀρχῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἢ ὡς δωρημάτων ταῖς γείτοσιν ὑπαλλήλοις ἀρχαῖς καὶ ἄλλοις ἰσχυροῖς Τούρκοις τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Σερρῶν, ηὔξησεν ἐσχάτως εἰς 200,000 γρόσια· ἐκ τούτου δὲ, καὶ διότι ἀφηρπάσθησαν περιοδικῶς παρὰ τῶν βαρβάρων ὑπὲρ τὰς 400,000 στρεμμάτων τῶν γονιμωτέρων μοναστηριακῶν γαιῶν, οἱ μοναχοὶ τῶν πλειόνων μοναστηρίων κατήντησαν ζῶντες διὰ πολλῆς στενοχωρίας.

Διὰ τῆς μικρᾶς παρεκβάσεως ταύτης σκοποῦμεν, ἵν' ἀποδείξωμεν τρία τινά. Πρῶτον, ὀπόσῳ ἀνώτερα καὶ σκληρότερα ἦσαν τὰ δεινοπαθήματα τῶν ἄλλων ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς ἀγροῖς Χριστιανῶν τῆς Μακεδονίας, καὶ μέχρι τίνος βαθμοῦ προεχώρησεν ἐπώδυνος καὶ ἀπελπιστικὴ ἡ πολιτικὴ κατάστασις ἀνθρώπων, οὓς οὐκ ἠσφάλιζον ὁπωσδήποτε κατὰ τῆς ἀπολύτου αὐθαιρεσίας, καταθλίψεως καὶ διαρπαγῆς οὔτε ὑπογραφαὶ καὶ βεράτια Ὀρχὰν καὶ Ἀμουράτ, οὔτε ἐπιτίμια Μεχεμέτ. Δεύτερον, ὅταν μία ἐξουσία παραδειγματίζηται ὡς δυνατὴν πᾶσαν ἀθέτησιν, οὔτε σέβηται ἑαυτὴν ὡς πρόσωπον ἠθικὸν, τί λείπεται πλέον τοῖς ὑποδεεστέροις, καὶ τούτοις βαρβάροις; Καὶ τρίτον, τί μένει τοῖς λεγομένοις κοσμικοῖς, ὅταν ἀναγκάζωνται εἰς ἐπανάστασιν ἄνθρωποι, οἷοι οἱ Ἀθωῖται μοναχοὶ, μονῆρεις, ἄτεκνοι, ἐν τῷ ὀλίγῳ ἀναπαυόμενοι καὶ ἐπηγγελμένοι, ἵνα, πρὸς ἀπόκτησιν τῶν ἐπουρανίων ἀγαθῶν, ὑπομένωσιν ὅλην τοῦ ὑλικοῦ κόσμου τὴν βάσανον;

ΣΕΛΙΣ 142.

(α) Ἰδίως δὲ, ὅτε τῷ 1810 διωρίσθη πρῶτος τραπεζίτης τοῦ Ἰσμαὴλ βεγῆ τῶν Σερρῶν, ἡ ἐπιρροὴ αὐτοῦ προέβη μεγίστη, δι' ἣν ὁ πανίσχυρος οὗτος τοπάρχης ἀπένειμε τούτῳ ἀγάπην, οὐδέποτε ἀρνούμενος τὴν χάριν, ἣν ἐπεκαλεῖτο παρευσιαζόμενος ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ καὶ ἐπὶ αὐτῶν τῶν δυσχερεστέρων δημοσίων ἢ ἰδιωτικῶν ὑποθέσεων. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ προεχώρει ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ, ὥστε συχνάκις ἔκοπτε τὸ σχοινίον τῆς ἀγχόνης καὶ ἔσωζε τοῦ θανάτου, μεταφέρων ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ οἰκίᾳ, τὸν κατάδικον. Δι' αὐτοῦ ἀφηρέθησαν ἀπὸ τοῦ Τούρκου καδδῆ αἱ μεταξὺ Χριστιανῶν δίκαι, καὶ ἀνετέθησαν τῷ μητροπολίτῃ Σερρῶν. Δι' αὐτοῦ ἐσχηματίσθη σύστημα ἐμπορικὸν, τῶν δὲ ἐμπόρων αἱ διαφοραὶ ἐδικάζοντο ἐν τῇ μητροπόλει καὶ ἐνώπιον τοῦ μητροπολίτου παρὰ διαιτητῶν ἐμπόρων. Δι' αὐτοῦ ἀνηγέρθησαν ἐκκλησίαι ἐκ θεμελίων λόγῳ ἐπισκευῆς καὶ ἄλλα πολλὰ ἔργα κοινωφελῆ κατωρθώθησαν.

Ἀποθανόντος, μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τῆς Σερβίας, τοῦ Ἰσμαὴλ βεγῆ, διεδέχθη αὐτὸν ὁ πρεσβύτερος Ἰουσοὺφ βεγῆς, γενόμενος ὀλίγῳ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Ἑλλάδος πασσᾶς, καὶ τὴν θέσιν τῶν Πατρῶν καὶ Ῥίου ὑπερασπισθεὶς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1829. Παρὰ τὴν ἐξουσίαν διεδέχθη οὗτος καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τὴν πρὸς τὸν Ἐμμανουὴλ Παπᾶ ἀγάπην καὶ πίστιν. Ἀλλ' ἄσωτος ὢν καὶ πολυτελὴς, ἐπὶ δὲ τούτοις ζηλοτυπῶν καὶ ἐπιβουλευόμενος τὸν ἐπίσης γνωστὸν καὶ ἰσχυρὸν Μαχμοὺτ βεγῆν τῆς

Δράμας, τοσαύταις ὑπέκυψεν ὑπερόγκοις δαπάναις, ὥστε οὐ μόνον διὰ τῶν ἐσόδων αὐτοῦ, τόσῳ πλουσίων, οὐκ ἐπήρκει πλέον, ἀλλὰ ἀναρμόδιος ὅλως κατέστη καὶ διὰ τοὺς ἀνοικτοὺς λογαριασμοὺς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ. Τὸ δὲ χείριστον, ἀλαζονευόμενος οὗτος ἢ ἀμηχανῶν, κατέφυγε καὶ εἰς αὐτὴν ἔτι τὴν συνήθη τακτικὴν τῶν Τούρκων, ἀπειλήσας τοῦτον καὶ μέχρι ζωῆς, ὡς ἀπαιτοῦντα ἐπιμόνως τὴν ἀπότισιν μέρους τοὐλάχιστον τοῦ ὀφειλομένου δανείου ἐξ ἑνὸς ὡς ἔγγιστα ἑκατομμυρίου γροσίων τῆς ἐποχῆς τοῦ 1816.

Ἰδοὺ ἡ αἰτία, δι' ἣν ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ, φυγὼν λαθραίως διὰ τῆς Δράμας, μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου εἰσηκούσθη καὶ διὰ φιρμανίου ὑπεχρέωσε τὸν Ἰουσοὺφ βεγῆ πρὸς τὴν ἀπότισιν τοῦ κεφαλαίου· ἐγένοντο δὲ ὁμολογουμένως θείᾳ εἰκονομίᾳ ταῦτα πάντα, ὅπως εὑρεθῇ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἐν τῇ ἐσίᾳ τῆς ἑταιρίας ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ, μυηθῇ δὲ τοῦ μυστηρίου, καὶ διαθέσῃ ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ σκοποῦ μέγα μέρος τοῦ κεφαλαίου, ὃ ἔλαβε παρὰ τοῦ πνέοντος ἤδη ἐκδίκησιν προσωπικὴν Ἰουσοὺφ βεγῆ. Ἦν τότε ἡλικίας 45 ἐτῶν. Τῷ 1819 κατηχήθη ἐν τῇ ἑταιρίᾳ τῶν Φιλικῶν παρὰ τοῦ Ἰωάννου Φαρμάκη. (Ὅρα καὶ ἐν τῷ τόμ. Α σελ. 335-336.)

(δ) Ἰδοὺ τὸ πρὸς αὐτὸν ἐπίσημον ἔγγραφον τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου.

«Φιλογενέστατε κύριε Ἐμμανουὴλ Παπᾶ!

«Πληροφορηθεὶς παρὰ πολλῶν καὶ μάλιστα παρὰ τοῦ κυρίου Κωνσταντίνου Παπαδάτου, πόσον ἡ εὐαίσθητος ψυχή σας καταφλέγεται ἀπὸ τὸν πρὸς τὴν πατρίδα ἔνθεον ἔρωτα, δὲν ἐλπίζω, ὅτι θέλετε δείξει ἀδιαφορίαν νωθρὰν τώρα, ὅτε ὅλων τῶν τάξεων τοῦ ἑλληνικοῦ γένους τὰ μέλη ἀγωνίζονται ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας τῆς πατρίδος μας· ἀλλ' ὅτι θέλετε φιλοτιμηθῇ νὰ συνεργήσητε εἰς τὸν ἱερὸν σκοπὸν καὶ νὰ συγκαταλεχθῆτε εἰς τὸν χορὸν τῶν Σωτήρων τῆς Ἑλλάδος. Ἀκούσατε λοιπὸν τὰς συμβουλὰς τοῦ κυρίου Παπαδάτου, ὅστις εἶναι διωρισμένος νὰ σᾶς δείξῃ, εἰς τί πρέπει νὰ ἐνεργήσητε, καὶ στεφάνους ἀειθαλεῖς τῆς εὐκλείας θέλει ἑτοιμάσει ἡ Πατρὶς διὰ τὴν ἀξιοσέβαστον κεφαλήν σας. Ὑγιαίνετε.

Ὁ φίλος καὶ ἀδελφὸς

«Ἰσμαὴλ τὴν 8 ὀκτωμβρίου 1820. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ».

ΣΕΛΙΣ 143.

(α) Τῆς ἐν τῇ Μακεδονίᾳ γενομένης ἐκδιάσεως ταύτης ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔχομεν εἰς χεῖρας τὴν ὁμολογίαν δύο ἀρχιερέων, τοῦ τῆς Ἱερισσοῦ Ἱεροθέου καὶ τοῦ τῆς Μαρωνείας Κωνσταντίνου. Ἰδοὺ ὅ,τι βεβαιοῦσιν οὗτοι ἔν τινι ἀπὸ 1 Ἰουνίου 1821 ἐγγράφῳ αὐτῶν πρὸς τὸν Ἐμμανουὴλ Παπᾶ: «... Εὑρισκόμενοι εἰς τὸν κίνδυνον, ὁποῦ οἱ »Τοῦρκοι, πέρνοντες τὰ ἅρματα, εἶχον νὰ μᾶς κόψουν ὅλους καὶ νὰ μᾶς σκλαβώσουν, »καὶ ἐκ τούτου ἐφύγαμεν εἰς τὰ βουνά, οὕτω κινδυνεύοντες ἠλεήθημεν μετὰ Θεὸν »παρὰ τοῦ εὐγενεστάτου καὶ ὀρθοδοξοτάτου ἀρχιστρατήγου κυρίου κυρίου Ἐμμανουὴλ »Παπᾶ, προφθάσαντος μὲ τὰ χριστιανικὰ στρατεύματά του...»

ΣΕΛΙΣ 144.

(α) Ἰδοὺ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔγγραφον τῶν Κασσανδρέων πρὸς τὴν γενικὴν ἐφορείαν τοῦ Ὄρους, καὶ ἄλλα μὲν διαλαμβάνον περιστατικὰ ἄξια λόγου, πρὸ πάντων δὲ βεβαιοῦν τὴν πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀγάπην αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων.

«Τὴν ὑμετέραν πανσιότητα, ἅγιοι ἐπίτροποι τοῦ κοινοῦ, εὐλαβῶς προσκυνοῦμεν καὶ κατασπαζόμεθα τὴν δεξιάν σας. Καὶ μετὰ τὰς προσκυνήσεις ἡμῶν πρὸς τὴν πα-

νοσιότητά σας, σᾶς φανερόνομεν διὰ τοῦ ἁνὰ χεῖράς σας, ὅτι ἡμεῖς οἱ ἐν τῇ Χερσονήσῳ Κασσάνδρᾳ ἐσηκώσαμεν τὰ ἅρματα κατὰ τοῦ τυράννου μας. Τὴν πέμπτην, σήμερον, ἐσηκώθησαν καὶ τὰ ἄντικρυ χωρία Παρθενῶνος, Ὁρμήλια καὶ Νικήτη. Μᾶς ἦλθον καὶ δύο ἁρμαμέντα μεγάλα μὲ σημαίαν ἐλευθερίας. Εἶναι καὶ δύο ὅμοια μικρὰ, καὶ αὐτὰ ἁρματωμένα. Ἑτοιμασθῆτε λοιπὸν στρατιῶται τοῦ ἐπουρανίου Χριστοῦ, καὶ ὁπλίσατε ἅλους τοὺς ἐδικούς σας κατὰ τοῦ τυράννου. Ἡ πανσιότης σας ἀπὸ τὸ μέρος σας κτυπῶντας νὰ φθάσητε ὁμοῦ μὲ τοὺς εἰς τὰ Μαδέμια εὑρισκομένους, καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τὸ ἐδικόν μας ὁμοίως νὰ ἀνταμωθῶμεν εἰς τοὺς Μαχαλάδες, καὶ νὰ ὁρμήσωμεν κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Κατὰ τὴν παρασκευὴν ἐπέρασαν πέντε καράβια διὰ τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ προσμένομεν κατ' αὐτὰς καὶ ἄλλα δεκαπέντε. Μὴν ἀμελήσετε, ἅγιοι πατέρες, ἀλλ' ὁπλισθῆτε, καὶ ταχύνατε πρὸς ἀφανισμὸν τοῦ ἀσεβοῦς τυράννου μας διὰ ἀγάπην τοῦ γένους καὶ τῆς πίστεως ἡμῶν.

«Στείλατε εἴδησιν καὶ εἰς τὰ Μαντέμια καὶ ταχύνατε, διὰ νὰ λάβωμεν καὶ παρὰ Θεοῦ καὶ παρὰ τοῦ γένους τὸν στέφανον.

«Ταῦτα καὶ μένομεν. Τῇ 29 μαΐου 1821.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ,
ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ,
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ,
ΚΑΠΕΤΑΝ ΜΑΝΟΛΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ,
ΚΑΠΕΤΑΝ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΜΠΟΥΡΗΣ,
ΚΑΠΕΤΑΝ ΙΩ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ».

ΣΕΛΙΣ 146.

(α) Ἴδου ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔγγραφον τοῦ καθηγουμένου Ἰωακεὶμ πρὸς τὸν Ἐμμανουὴλ Παπᾶ.

«Τὴν ἀσπάζομαι ἀδελφικῶς.

«Ἄρχοντα, λαμβάνοντας τὸ παρὸν ἀδελφικὸν γράμμα μετὰ τοῦ καπετὰν Ἀθανασίου Μαργαρίτη, ὁ ἀποῖος ἀπεφάσισε νὰ δουλεύσῃ διὰ τὸ γένος μὲ τὸ καράβιτου, πλὴν μὲ τὸ νὰ μὴν εἶναι πούβετας ἐπακουμβισμένος καὶ ἀκούοντας τὸ ὄνομά σας παρὰ τοῦ Χατζῆ Καπετανάκη μας, θέλει εἰς τὸ νὰ ἦναι εἰς τὴν ὀρδινίαν της καὶ σκέπην. Ὁμοίως ὑπόσχεται νὰ εὕρῃ καὶ ἄλλα ἁρμαμέντα ἀπὸ ἄλλα μέρη. Ἔχουν καὶ κᾄτι πράγματα, ὁποῦ νὰ φήσουν εἰς τὸ μοναστήριον. Καὶ διὰ τοῦτο σᾶς παρακαλῶ, ὁποῦ νὰ τὸν ἐφοδιάσητε μὲ τὴν παντιέραν τοῦ Γένους. Ἡμεῖς δὲν ἐλπίζω νὰ κάμωμεν τίποτε ἀπὸ καρδία, καὶ ἴσως μετὰ ὀλίγας ἡμέρας ἐρχόμεθα καὶ κάμομεν ἄλλην οἰκονομίαν διὰ ἁρμαμέντα.

1821 μαΐου 18. Ὡς ἀδελφὸς

Ἀρχιμανδρίτης ΙΩΑΚΕΙΜ».

(β) Ἴδε τὴν συνέχειαν τῶν Μακεδονικῶν ἐν τῷ τόμῳ Δ'.

ΣΕΛΙΣ 147.

(α) Ἴδε τὰ προηγούμενα ἐν τῷ Κεφ. Α.

ΣΕΛΙΣ 149.

(α) Ἐσφαλμένως διεδόθη ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης διέτρεχε κίνδυνον δολοφονίας παρὰ τῶν Δελῆγιαννῶν ἐν τῇ Γόρτυνι. Εἴπομεν, ὅτι οἱ Δελῆγιάνναι ἅπαξ καὶ δὶς

καὶ πρότερον καὶ μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἐπεκαλέσθησαν πρῶτοι καὶ ἔλαβεν παρ' αὐτοῦ τὰ πιστὰ φιλίας εἰλικρινοῦς· θέλομεν δὲ ἰδεῖν καὶ μετ' οὐ πολύ, ὅτι, προηγουμένου τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννου, ὁ Κολοκοτρώνης ἀνηγορεύθη καὶ ἀρχηγὸς τῶν ὅπλων τῆς Γόρτυνος.

ΣΕΛΙΣ 151.

(α) Τοιαύτη διέτρεχε τότε καὶ ἡ κατάστασις τῶν πλησιεστέρων τῇ Τριπόλει πεδινῶν χωρίων τῆς Μαντινείας. Ἕνεκα ἀκαταμαχήτου ἀνάγκης οἱ κάτοικοι αὐτῶν διετέλουν ὑποκείμενοι, ἐνίοις δὲ τούτων οἱ Τοῦρκοι ἐχρῶντο καὶ εἰς ἀποστολὰς καὶ εἰς κατασκοπεύσεις. Τοὺς τοιούτους ὁ Κολοκοτρώνης ὠνόμαζε «Χαρατσοχάρτια». Ἀλλ' ἡ ἐν Βαλτετσίῳ νίκη τῆς 12 μαΐου διέλυσε καὶ αὐτὸ τὸ σκάνδαλον.

ΣΕΛΙΣ 154.

(α) Ἔχομεν ὑπ' ὄψιν Στρατιωτικὴν Διάταξιν τούτου ἀπὸ 11 ἀπριλίου 1821, δι' ἧς ἐνομοθέτει περί τε τῆς ἱεραρχίας, τῆς οἰκονομίας, τῶν ποινῶν καὶ τῶν βραβεύσεων τοῦ στρατοῦ τῆς πολιορκίας. Ἀναγινώσκομεν δ' ἐν αὐτῇ καὶ τὰ ἀκόλουθα τοῦ γελοίου γελοιωδέστερα ἄρθρα:

«ΙΖ'. Ὅποιος κλέψῃ, ἢ δείρῃ, ἢ φονεύσῃ, θέλει τιμωρεῖται κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον καὶ κατὰ πῶς φανῇ εὐλογώτερον εἰς τοὺς ἐφόρους·

«ά. Ὅποιος κλέψῃ, θέλει τοῦ παρθῇ ὀπίσω τὸ κλεψιμιὲν καὶ θέλει δαρθῇ μὲ 50 ξυλιαῖς εἰς τὰ πόδια.

«β'. Ὅποιος κτυπήσῃ ἄλλον, κατὰ τὸ βάρεμα καὶ ἡ παιδεία· ἂν χωρὶς αἷμα, 20 ξυλιαῖς· ἂν μὲ αἷμα, καὶ κατὰ τὴν πληγήν, 100 καὶ 500.

«ΚΑ'. Ὅποιος λαβωθῇ ἀπ' ἐμπρὸς, θέλει τιμηθῇ, ἀξιωθῇ καὶ χαρισθῇ χαρισμάτων ἀπὸ τὴν Ἐξουσίαν· καὶ, ὅποιος λαβωθῇ ἀπ' ὀπίσω φεύγοντας, θέλει ὑστερηθῇ κάθε τιμῆς ὡς ἄνανδρος καὶ φυγάς».

Ἰδοὺ νομοθέτης!

ΣΕΛΙΣ 155.

(α) Καθὼς ἄλλοι αὐτεκηρύσσοντο τότε συγγενεῖς τοῦ Α. Ὑψηλάντου, οὕτω καὶ ὁ Στάϊκος ἐκηρύσσετο τότε λόγῳ κοινῆς συστάσεως ἀνεψιὸς τοῦ Κολοκοτρώνου, διότι κατήγετο Γορτύνιος, ἐκ τῆς κωμοπόλεως Ζατούνης. Μετὰ δὲ τὴν πρώτην σύστασιν τῆς πολιορκίας κατὰ τῆς Ναυπλίας ἐλθὼν ὁ Δημήτριος Τσόκρης, Ἀργεῖος, ἀνεδείχθη ὁπλαρχηγὸς τοῦ Ἄργους, διατελέσας ὡς τοιοῦτος μέχρι τέλους.

(β) Τοιαύτη ἀνεδείχθη καὶ ἡ Δόμνη, σύζυγος τοῦ Βασιλείου Χατσῆ Βιζβίζη, πλοιάρχου. Θανατωθέντος αὐτοῦ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Εὐβοίας, ἀνέλαβεν ἡ ἰδία τὴν διοίκησιν τοῦ πλοίου, ὡς ἄλλος ἀνήρ, ἐπὶ πολὺν χρόνον, ἵνα μὴ στερηθῇ ἡ πολιορκία τῆς ἀπὸ τῆς θαλάσσης βοηθείας. Τὸ πλοῖον δὲ αὐτῆς προσήνεγκεν ἐπὶ τέλους, γενόμενον πυρπολικὸν, δι' οὗ καὶ ἐπυρπολήθη τὸ λεγόμενον «Χαζνὲ γκεμισὶ» (ταμείου πλοῖον) τῶν ἐχθρῶν κατὰ τὸ 1824.

ΣΕΛΙΣ 157.

(α) Ἴδε ἐν Κεφ. Α'.

ΣΕΛΙΣ 158.

(α) Οἱ Τριφύλιοι, Ἀρκαδινοὶ λεγόμενοι ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἐπωνομάσθησαν κατὰ τὸν ἀγῶνα Δρέδες ἐξ αἰτίας τοιαύτης. Πρῶτος ἐπωνομάσθη τοιοῦτος, (ἦτοι ὀρθὸς καὶ καθαρὸς ἄνθρωπος,) ὁ Ἰωάννης Μέλιος, πρὶν μὲν ἁρματωλὸς, ἔπειτα δὲ ὑπηρετήσας

ἐν τῷ Ἰονίῳ κράτει ὑπὸ τοὺς Ῥώσσους, Γάλλους καὶ λοχαγὸς ὑπὸ τοὺς Ἄγγλους. Ἀπὸ τούτου, ὡς Σουλιμοχωρίτου, ἐπωνομάσθησαν Δρέδες καὶ ὅλοι οἱ Σουλιμοχωρῖται, ἤτοι οἱ ὀρεινοὶ Τριφύλιοι· ἀπ' αὐτῶν δὲ καὶ ὅλοι οἱ Τριφύλιοι ἐπὶ τὸ καταχρηστικώτερον, διότι τὸ Δρὲς ἔλαβε πλέον τὴν σημασίαν τοῦ ἀνδρείου. Οὕτως ὁ Μεθώνης Γρηγόριος συνείθιζε καυχώμενος «Εἶμαι Δρὲς» ἤτοι καθαρὸς τῇ καρδίᾳ καὶ ἀνδρεῖος ἀνήρ.

ΣΕΛΙΣ 159.

(α) Ὅπως ἐννοήσῃ τις καθαρώτερον, ὅ,τι λέγομεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καταχωροῦμεν τὴν ἀκόλουθον πρὸς τοὺς πολιορκοῦντας τὴν Μεθώνην ἐπιστολὴν τῆς ὥρας ἐκείνης.

«Γενναῖοι στρατηγοὶ κύριε Νικόλαε καὶ λοιποὶ χαίρετε.

«Τὸ γράμμα σας ἔλαβον καὶ ἐχάρην διὰ τὸ αἴσιον τῆς ὑγείας σας· εἶδον τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ ἀπὸ τὸ προτήτερον ἀποκριτικόν μου καταλαμβάνετε τὴν ἔλλειψιν ὁποῦ ἀπὸ μπαρουτόβολον ἔχομεν καὶ ἡμεῖς. Μολοντοῦτο χθὲς διὰ μέσου τοῦ Νησίου σᾶς ἐστείλαμεν δ ι α κ ο σ ί α ς τ ε σ τ έ δ ε ς (δεκάδας)· σήμερον σᾶς ἐστείλαμεν ἑξῆντα στρατιώτας, λαμβάνοντας καὶ ἀπὸ ἕ ν α τ ε σ τ ὲ ν πασένας· αὔριον ἔρχεται καὶ ὁ κὺρ Παναγιώτης Τσάνης μὲ ἄλλους τόσους, καὶ φέρνεσθε μὲ καλὴν οἰκονομίαν καὶ μὲ ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς σας, ἐμψυχόνοντας καὶ τοὺς στρατιώτας, καὶ ἡ ὑπομονὴ θέλει τελειώσει τὸν σκοπόν μας. Τὰς εἰδήσεις ἀπὸ Γαλαξείδι καὶ ἀπὸ ἄλλοῦ ὁποῦ ταύτῃ τῇ ὥρᾳ ἐμάθομεν, σᾶς γίνονται γνωσταὶ ἀπὸ τὸν ἀπεσταλμένον ἄνθρωπόν σας, καὶ ὅλα θεία βοηθείᾳ ὑπάγουν καλῶς· μόνον στρατηγήματα καλὰ καὶ γενναιότητα, καὶ ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν ἐστι. Ἐρρώσθε καὶ ἄνωθεν ἀνδριζόμενοι.

»1821 ἀπριλίου 13 Καλαμάτα.

«ἠγαπητός σας ὁ Ἡγεμὼν

«ΠΕΤΡΟΜΠΕΗΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ».

ΣΕΛΙΣ 162.

(α) Ἐσφαλμένως ἀνέφερόν τινες, ὅτι οἱ Λαλαῖοι ἐξεστράτευσαν τότε, προσκληθέντες παρὰ τῶν ἐν Πύλῳ καὶ Μεθώνῃ Τούρκων ὡς κινδυνευόντων. Τὸ Λάλα ἀπέχει τῶν φρουρίων τῆς Πύλου καὶ τῆς Μεθώνης ὑπὲρ τὰς 20 ὥρας. Ἐκτὸς τῆς τοσαύτης ἀποστάσεως, οἱ Λαλαῖοι ἠναγκασμένοι ἦσαν, ὅπως διέλθωσι τὴν τρομερὰν θέσιν τοῦ Κλειδίου καὶ διὰ τῆς Κυπαρισσίας. Πῶς δ' ἦτο δυνατὴ ἡ ἀπόφασις ἐκστρατείας τοιαύτης, ἐγκαταλιμπανομένων ὄπισθεν, ἐν τῷ Λάλᾳ, τῶν οἰκογενειῶν ἀπροφυλάκτων;

ΣΕΛΙΣ 165.

(α) Ἰδοὺ τὸ περίεργον αὐτὸ ἔγγραφον.

«Πρώτιστοι τοῦ φρουρίου τῶν Πατρῶν χαίρετε.

»Ἔστω πρὸς εἴδησίν σας, ὅτι τὸ μιλλέτι Σαβιὲ ἐκινήθη ὅλον μὲ μίαν ἀπόφασιν καὶ ζητεῖ ὀπίσω τοὺς τόπους τῶν πατέρων του. Ἡμεῖς, ἐπειδὴ συνεζήσαμεν καὶ γνωριζόμεθα ἀπὸ τοὺς γονεῖς μας, σᾶς συμβουλεύομεν, ὡς θέλοντες τὸ καλόν σας, νὰ μᾶς παραδώσετε τὸ κάστρον καὶ τὰ ἅρματα, καὶ νὰ εὐγῆτε μὲ τὴν τιμήν σας νὰ ὑπάγετε, ὅπου θέλετε· εἶσθε ἀπείραγοι ζερὲ καδάρ. Αὐταὶ ὅμως αἱ συμφωνίαι καὶ αἱ χάριτες

σᾶς γίνονται, πρὶν τελειώσετε τὸ ὀλίγον νερὸν, ὁποῦ ἔχετε, καὶ πρὶν τελειώσῃ τὸ λαγοῦμι, ὅπου τώρα δουλεύεται ἐλοένα· ἐπειδὴ, ὁπόταν φθάσετε εἰς ἐκείνην τὴν ὥραν, θέλετε ἀπεράσει ὅλοι ἐν στόματι μαχαίρας.

«Ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῆς πόλεως Πατρῶν 29 μαρτίου 1821.

«ΓΕΡΜΑΝΟΣ Π. ΠΑΤΡΩΝ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΗΜΗΣ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΟΝΤΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΕΝΙΖΕΛΟΣ ΡΟΥΦΟΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΟΝΤΟΣ».

Σημειωτέον, ὅτι ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς πολιορκίας αὐτῶν οἱ Τοῦρκοι τῶν Πατρῶν ὑπέστησαν στέρησιν τοῦ ἀναγκαίου ὕδατος, διότι τὸ ἐν ταῖς δεξαμεναῖς ὑπάρχον ἀπερρόφᾶτο, ὡς διασχισθέντος τοῦ στρώματος αὐτῶν ἐκ τοῦ κρότου τοῦ συνεχοῦς τηλεβολισμοῦ. Μετὰ τὴν Ἐννετικὴν ἄρα ἐξουσίαν οὐδέποτε αἱ δεξαμεναὶ αὗται ἐπεθεωρήθησαν ἢ ἐπεσκευάσθησαν.

(6) Ἰδοὺ καὶ ἡ περιεργοτέρα ἀπάντησις τούτων.

«Πρώτιστοι τῶν ἐπαναστατῶν καὶ αἴτιοι μυρίων κακῶν.

«Μὲ θαυμασμὸν μας διαβάσαμεν τὸ γράμμα σας βλέποντες, ὅτι ὁ Θεὸς σᾶς ἐσήκωσε τὴν γνῶσιν, διὰ νὰ χάσετε τὸν φακὴρ φουκαρᾶν, τὸν ὁποῖον μπιγάϊρ χακκὶ ἐσηκώσατε εἰς τὰ ἄρματα καὶ τὸν ἐπήρατε εἰς τὸν λαιμόν σας. Δὲν ἠξεύρετε τοῦ λόγου σας, ὅτι τὰ κάστρα εἶναι ἴρτζι τοῦ Βασιλέως μας, καὶ κάθε ἔχλ' ἰσλάμης ἔχει μπόρτζι καὶ φάρζι νὰ τὰ φυλάττῃ καὶ νὰ μὴ τὰ παραδίνῃ, εἰμὴ ὅταν σκοτωθῇ; Καὶ τέλος πάντων εἰς ποῖον νὰ τὸ παραδώσωμεν; εἰς τοὺς σκλάβους τοῦ ἰδίου Βασιλέως μας, ἢ εἰς τοὺς σκαφτιάδαις μας; Ἀπὸ τὸ Κάστρον».

ΣΕΛΙΣ 166.

(α) Λαφυραγωγηθεῖσαν τότε καὶ τὴν ἀρχιερατικὴν στολὴν τούτου ὁ Ἰουσοὺφ πασσᾶς ἀπέστειλεν εἰς τὰ πατριαρχεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, λόγῳ μὲν ὅτι οὐκ ἠνείχετο τὴν δημοπρασίαν καὶ τὴν κακὴν χρῆσιν ἀμφίων προωρισμένων διὰ θρησκευτικὴν ὑπηρεσίαν, κυρίως δὲ, ὡς νομίζομεν, ἵνα ἐνοχοποιηθῇ ἐμμέσως ὁ πατριάρχης Γρηγόριος καὶ ὡς Πελοποννήσιος καὶ ἰδίως ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς ὢν πατρίδος τοῦ Γερμανοῦ, τῆς Θεισόας.

ΣΕΛΙΣ 168.

(α) Ὑπῆρχεν οὐχὶ μόνον τὸ κακὸν τῆς ἀκινησίας, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς τροφοδοσίας. Μεσολογγῖταί τινες, κερδοσκόποι ἀσυνείδητοι, ἐπώλουν τρόφιμα διάφορα πρὸς τοὺς ἐν Πάτραις ἐχθροὺς, καὶ ἠγόραζον παρ' αὐτῶν δι' ὀλίγης τιμῆς τὰ πράγματα, ὅσα ἐλαφυραγώγουν οὗτοι παρὰ τῶν Πελοποννησίων. Ἡ σκληρότης καὶ ἡ ἀσυνειδησία ἀνθρώπων, ζητούντων ὀφέλη ἀπὸ τῆς δυστυχίας τῶν ἄλλων, καὶ τούτων γειτόνων καὶ ἀδελφῶν, κατελύπουν τοὺς Πελοποννησίους μᾶλλον, ἢ αἱ πολεμικαὶ ἀτυχίαι καὶ αἱ πράξεις τῶν Τούρκων.

(6) Ἔχομεν τὸ ἀκόλουθον τοῦ Μαυρομιχάλου ἔγγραφον «ἐκ Καλαμάτας καὶ ἀπὸ 7 ἀπριλίου 1821»· δημοσιεύομεν δὲ τοῦτο οὐχὶ πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λεγομένων, ὡς οὐδόλως ἀναγκαίαν οὖσαν, ἀλλὰ διὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

«Φιλογενέστατοι καὶ γενναῖοι ἀδελφοὶ ἀρχιθαλάσσιοι Σπετζιῶται ἐν Κυρίῳ χαίρετε καὶ εὐοδοῦσθε.

«. . . Δὲν ἔλειψα κατὰ χρέος ἀδελφικὸν νὰ παραστήσω διὰ γραμμάτων μου τὰ

γενναῖα κατορθώματά σας, ὅπου ἀνήκει ... Δηλοποιῶ ἤδη, ὅτι μεγάλη εἶναι ἡ ἀνάγκη, διὰ νὰ συνδράμετε πρὸς βοήθειάν μας τὰ πλοῖά σας, τόσον διὰ τὰ ἐντεῦθεν κάστρα ... ὅσον καὶ διὰ τὴν Πάτρα ... Ὁ ἐρχομός σας ἐμψυχόνει τοὺς στρατιώτας μας, ἀπονεκρόνει τοὺς ἐχθροὺς, καὶ τέλος παραδίδονται ἄνευ κινδύνου τὰ κάστρα ... Τὰ κατὰ τὴν Πάτραν θέλει χρησιμεύσουν ... καὶ διὰ νὰ ἐμποδίζουν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐμβαίνουν στρατεύματα ἐχθρικὰ ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Ῥούμελης ...»

(γ) Τὸ σχέδιον τῆς διαμαρτυρίας ταύτης ἐπέμφθη ἐκ τῆς Ζακύνθου.

ΣΕΛΙΣ 171.

(α) Ἤτοι «πόρταν τοῦ Ἀναπλιοῦ, πόρταν τῶν Καλαβρύτων, πόρταν τῆς Καρυταίνης (ἢ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασιοῦ), πόρταν τοῦ Λωνταριοῦ, πόρταν τοῦ Μισθρᾶ καὶ πόρταν τοῦ Σεραγιοῦ». Παρατηρητέον δὲ, ὅτι οὐχὶ μόναι αἱ πέντε αὗται ἐπαρχίαι ἠπειλοῦντο ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ καὶ περισσότεραι· διότι διὰ μὲν τῆς «πόρτας τοῦ Ἀναπλιοῦ» οἱ Τοῦρκοι τῆς Τριπόλεως κατεπάτουν ἀμέσως καὶ τὴν Ἀργολίδα καὶ τὴν Κυνουρίαν, διὰ δὲ τῆς τοῦ Μισθρᾶ καὶ τοῦ Λωνταριοῦ τήν τε Μεσσηνίαν καὶ τὴν Ὀλυμπίαν.

ΣΕΛΙΣ 172.

(α) Ἐν τῷ ὑπαίθρῳ καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἐκεῖ στρατοῦ ἔψαλλεν τότε τὸ «Χριστὸς ἀνέστη» οἱ ἐπίσκοποι Βρεσθένης Θεοδώρητος, Ἔλους Ἄνθιμος καὶ Μαλτσίνης Ἰωακείμ· οἱ δὲ στρατιῶται ἐκράτουν διὰ τῆς δεξιᾶς τὸ ὅπλον ἀντὶ λαμπάδος· ἀκούσαντες δὲ τοῦ ἐν Βλαχοκερασιᾷ πυροβολισμοῦ, ἔδραμον πρὸς βοήθειαν ὁ Κρητικὸς, ὁ Βαρδιτσιώτης καὶ ἄλλοι ὁπλαρχηγοί, πλὴν ματαίως.

ΣΕΛΙΣ 173.

(α) Τοῦτον συνώδευσαν οἱ αὐτοὶ ἀρχηγοὶ διὰ τοῦ ἀκολούθου ἐγγράφου.

«Γενναιότατοι ἀρχιστράτηγοι καὶ στρατηγοί.

«Ὁ ἐπιφέρων τὸ παρόν μας κύριος Ἀνδρέας Παναγιώτου Παπαδιαμαντόπουλος ἔρχεται μαχσοῦς πρὸς τὴν ἀγάπην σας· θέλετε δώσῃ πίστιν βεβαίαν εἰς ἅπαντα τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα πρὸς ὠφέλειαν τοῦ κοινοῦ Γένους ἡμῶν τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, καὶ εἶναι περιττὸν νὰ σᾶς γράψωμεν τὰ καθ' ἡμῶν, ὡσὰν ὁποῦ ἡ εὐγενεία του διὰ ζώσης φωνῆς θέλει σᾶς τὰ καθιστορήσει ἅπαντα. Διὸ ἀνδρίζεσθε καὶ κραταιοῦσθε, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς, καὶ θέλει λάμψει ἡ κοινὴ ἐλευθερία τοῦ Γένους ἡμῶν, ὡς πάλαι ἔλαμψε, καὶ ὑγιαίνετε ἐν Χριστῷ τῷ ἀναστάντι.

«Ὁ ἴδιος σᾶς φέρνει γιβερτσιλὲ καὶ μολύβι, καὶ μὲ τὰ ἴδια ζῶα νὰ μᾶς προφθάσητε μπαρούτι.

«Τῇ 12 ἀπριλίου 1821 Βέρβενα.

ΒΡΕΣΤΕΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΣ,

Ὁ ἀρχιμανδρίτης ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΔΙΚΑΙΟΣ,
«ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ,
«ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ,
«Καπ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΔΑΚΗΣ,
«ΚΩΝΣΤ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ,
«ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΑΝΕΣΗΣ».

ΣΕΛΙΣ 178.

(α) Τὸν μὲν μητροπολίτην Κορίνθου Κύριλλον καὶ Σωτήριον Νοταρᾶν παρέλαβεν

ἐπὶ εὐθύνῃ αὐτοῦ ὁ Κιαμὴλ βεγῆς· τὸν δὲ Ἀνδρέαν Καλαμογδάρτην καὶ Δημήτριον Ῥοδόπουλον, Πατρεῖς, ὁ Μουσταφᾶ βεγῆς ὡς ὁσεβόνδας ὢν τῶν Πατρῶν· τὸν δὲ Ἀναστάσιον Μαυρομιχάλην αὐτὸς ὁ Καϊμακάμης, λόγῳ δῆθεν, ὅτι οὐδόλως ἀνήκει οὗτος τῷ διοικητικῇ ἁρμοδιότητι αὐτοῦ, υἱὸς ὢν ὑπαλλήλου (τοῦ ἡγεμόνος Πέτρου Μαυρομιχάλου), ἀνήκοντος τῇ δικαιοδοσίᾳ τοῦ καπετὰν πασσᾶ. Καὶ οἱ τρεῖς δ' οὗτοι, ὅ, τε Κιαμὴλ βεγῆς, Μουσταφᾶ βεγῆς καὶ Μεχμὲτ Σαλὴχ καϊμακάμης, ὡς ἰσχυρώτεροι τῶν ἄλλων Τούρκων, ἔλαβον τούτους ὡς τι ἐχέγγυον ἀσφαλείας προσωπικῆς ἐν ἐνδεχομένῃ ἐναντίᾳ περιστάσει. (Περὶ τοῦ Ῥοδοπούλου ἴδε καὶ ἐν σέλ. 288.)

ΣΕΛΙΣ 179.

(α) Ἰδοὺ δὲ, ὡς περίεργον, καὶ τὸ ἔγγραφον περὶ τῆς ἀρχιστρατηγίας τοῦ Κολοκοτρώνου.

«Τὴν σήμερον ὅλον τὸ γένος τῆς ἐπαρχίας Καρυταίνης αὐτοθελήτως διορίζει ἀρχιστράτηγον καὶ κεφαλὴν τῶν στρατευμάτων μας τὸν γενναιότατον καὶ ὑπέρμαχον τοῦ γένους καπετὰν Θεοδωράκην Κολοκοτρώνην, εἰς τοῦ ὁποίου τὰς ὁδηγίας καὶ προστα-γὰς εἴμεθα εἰς χρέος νὰ ὑπακούωμεν. Καὶ, ἂν κανένας εἴτε ἀπὸ τοὺς στρατιώτας, εἴτε ἀπὸ τοὺς μὴ στρατιώτας, ἀτακτήσῃ, ἔχει τὴν πληρεξουσιότητα νὰ τὸν παιδεύσῃ κατὰ τὸ σφάλμα του καὶ κατὰ τοὺς νόμους τῆς πατρίδος ἀκωλύτως καὶ ἐλευθέρως.

«Τὸ ἀ. ἔτος τῆς Ἐλευθερίας, 1821 ἀπριλίου 28, Χρυσοβίτσι.

ΚΑΝΕΛΛΟΣ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗΣ,
ΑΝΔΡΕΑΣ Π. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ,
ΚΩΝΣΤ. ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ (ἴδε ΚΕΦ. ΣΤ'.)
ΠΑΝΑΓ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ,
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ,
ΠΑΝΑΓ. ΛΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ,
ΛΑΜΠΡΟΣ ΡΟΪΔΟΠΟΥΛΟΣ,
ΘΕΟΔ. ΛΙΔΡΟΠΟΥΛΟΣ,
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΠΟΥΚΟΥΡΑΣ,
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΛΑΠΟΥΤΑΣ,
ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ.»

ΣΕΛΙΣ 180.

(α) Τερατώδεις ἐξυφαίνοντο καὶ διεδίδοντο, οὐχὶ τόσῳ ἔσωθεν, ὅσῳ ἔξωθεν τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος, αἱ ψευδεῖς περὶ τῆς ἐπαναστάσεως εἰδήσεις ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ὡς εἰδικώτερον ἐργοστάσιον αὐτῶν διεκρίνοντο ἡ Κέρκυρα καὶ ἡ Ζάκυνθος. Ἐκ τῶν πολλῶν δημοσιεύομεν μίαν τοιαύτης φύσεως ἐπιστολὴν, ἀρκοῦσαν, ἵνα δείξῃ, ὡς ἐν κατόπτρῳ, τὸ ὅλον καὶ ποικίλον τῶν γραφομένων τερατολογιῶν ἢ ἐκ προθέσεως ἢ ἐξ ἄλλων σφαλερῶν ἀκουσμάτων.

«Κορφοὶ 18 ἀπριλίου 1821.

Εἰς Τριέστι.

«Ὁ Μοραΐας εἰς τὰς ἀρχὰς ἰδίου ἐπαναστάτησε σχεδὸν ὅλη. Εἰς τὴν Πάτραν ὁ ἐκεῖ Δεσπότης μὲ τὸ Σταυρὸ εἰς τὸ χέρι ἔκραξε ὅλους τοὺς Χριστιανοὺς, καὶ ἐπῆραν τὰ ἅρματα ἐναντίον τῶν Τουρκῶν. Ὁμοίως καὶ οἱ Μανιάται ἐπῆραν τὴν Τροπολιτσὰ καὶ ἄλλους τόπους· ὁμοίως καὶ τὸ Ἀνάπλι ἔπειτα ἀπὸ 6 ὥρας πόλεμον. Σχεδὸν ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέρη εὑρίσκονται εἰς διοίκησιν Γραικῶν. Τσίρκα 270 καράβια Ὑδριοτοψαριανὰ ἐκτύπησαν τὴν φλότα ὀθωμανικὴν εἰς τὰ Δαρδανέλια, καὶ τὴν ἐκαταχάλασαν· ἐπῆραν καὶ 3 κομμάτια μεγάλα. Ὁ καπετὰν Ὀδυσσέος εὑρίσκεται μὲ 8(χ. εἰς τὴν Κρύα Βρύση, καὶ τὸ Πάσχα ἔπρεπε νὰ κατέβουν εἰς τὸν κάμπον Ἰωαννίνων, νὰ κτυπήσουν τὸ ἐκεῖ στράτευμα καὶ νὰ ἑνωθοῦν μὲ τὸν Ἀλῆ πασιᾶ. Ὁμοίως ἀπὸ τὰ μέρη Ξηρομερίου πολλοὶ καπιταναρέοι μὲ ἀρκετοὺς ἤρχουνταν κατὰ τὴν Πρέβεζαν, νὰ τὴν κλείσουν, καθὼς καὶ ἐζήτησαν τῶν Τουρκῶν νὰ παραδώσουν τὰ κλειδία. Τὰ

ἁρμαδούρικα, ὁποῦ ἦτον εἰς τὸ Μπουτσιντρὸ, εἶχαν εὔγουν ἔξω καὶ μεταεμβῆκαν ὀπίσω. Ὅλη ἡ Ἤπειρος ὅμως ἐπρόσμενε τὴν διωρισμένην ἡμέραν, διὰ νὰ ἀποτεινάξῃ τὸν ζυγόν.

«Οἱ Σουλιῶται κάμνουν θαύματα· ἐκαταχάλασαν τοὺς πολίτας. Ὁ Ρουσὴτ πασιᾶς, νομίζω, θὲ νὰ μείνῃ σκλάβος. Εἰς τὸ Σαλονίκι, λέγουν, νὰ ἔγινε μεγάλη αἱματοχυσία. Ὅλη ἡ Τουρκιὰ εἶναι κατατρομασμένη, καὶ ἐλπίζομεν ὀγλίγωρα νὰ παραδώσουν τὰ ἅρματα· ὅμως ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη μίαν φωνὴν ἀκοῦμε, καὶ ὁ Θεὸς νὰ βάλῃ τὸ χέρι του, νὰ λάβουν τέλος ὀγλίγωρα, νὰ ἡσυχάσωμεν μίαν φοράν ... Ἐδῶ ἑτοιμάζονται πολλοὶ Γραικοὶ νὰ πηγαίνουν νὰ πάρουν μέρος εἰς διαφέντευσιν πατρίδος».

(β) Ἴδε ἐν Κεφ. Α.

(γ) Ἔστι δὲ τὸ τοὔϊον ξύλον φέρον κρεμαμένην ἵππουριν (ἀλογοουρά).

ΣΕΛΙΣ 181.

(α) Πρὸ τῆς κινήσεως τῆς Πελοποννήσου κατεσκευάσθη ἐν Αἰγίῳ μεγάλη ποσότης διπύρου ἄρτου διὰ τὸ ἐν Ἰωαννίνοις στρατόπεδον, μείνασα ἰδιοκτησία ἐθνικὴ μετὰ τὸν μάρτιον. Αὐτὴν εὗρεν ἤδη ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς.

ΣΕΛΙΣ 185.

(α) Ἰδοὺ τὸ ἔγγραφον,

«Ἐγὼ ὁ Μουσταφᾶ Μπεῆς, Κεχαγιᾶς τοῦ Βεζὺρ Μεχμὲτ Πασσᾶ Ἐφέντη μας, χάλια Μόρα Βαλισῆ.

»Εἰς τ' ἐσᾶς προεστοὶ καὶ ἐλοιποὶ, ὁποῦ βρίσκεσθε ς' τὸ Ἄργος, σᾶς φανερόνω, ὅτι »νὰ μὴ γένετε σεμπέπιδες καὶ χαλάσετε τὸν τόπο σας καὶ τὰ σπήτιά σας, καὶ πάρε»τε καὶ τὴν ὀρφάνια ς' τὸ λαιμό σας, ὡς καθὼς τὸ ἔκαμαν καὶ εἰς Βοστίτζα καὶ Κό»θρο, ὁποῦ τοὺς ἔγραψα τὰ ἴδια καὶ δὲν μὲ ἄκουσαν, καὶ ἔπαθαν ἐκεῖνο, ὁποῦ τοὺς »ἐτύχενε· ἔγειναν σκλάβοι τῆς Τουρκιᾶς, ἔχασαν τὸ διό τους, πολλοὶ ἐχάθηκαν ἀ»πὸ τὴν ἀνακεφαλιά τους, καὶ ἂς ἔχουν τὸ κρῖμα ἐκεῖνοι. Τώρα καὶ σεῖς βλέποντες »τὸ μπουγιουρδί μου, νὰ σηκωθῆτε μερικοὶ νὰ ἐλθῆτε, νὰ σᾶς δώσω τὸ ῥάγι σας νὰ »καθήσετε ὡς ῥαγιάδες βασιλικοὶ ὁποῦ εἴσθε, καὶ ἔτσι νὰ ἦστε.. Ὄχι καὶ δὲν ἔλθετε »ἕως τὸ ταχὺ, νὰ ξέρετε θὰ πάθετε τὰ ἴδια τῶν ἄνωθεν. Ἐγὼ μὲ τὸ στανιὸ ἐκράτησα »τὸ ἀσκέρι, θὰ ἤρχονταν ἀπόψε. Ἀλλὰ Ἀλλὰχ, μὲ κακοφαίνεται, καϊγμένοι, μὲ τὸ »φέρσιμόν σας, καὶ κάμετε, ὡς καθὼς σᾶς γράφω, γιὰ νὰ ἦστε ς' τὰ σπήτιά σας μὲ »παιδιά σας μὲ διό σας. Ὄχι ἄλλο, τὸ κρῖμα ς' τὸ λαιμό σας. Σᾶς καρτερῶ ἕως εὖ»γαλμα ἡλίου νά ἦστε ἐδῶ, διὰ νὰ προσκυνήσετε χωρὶς ἄλλο, ἢ οὕτως ἢ ἄλλο.

»1821 ἀπριλίου 24 χωρίον Κουτζοπόδι».

ΣΕΛΙΣ 187.

(α) Μόνας οὐκ ἴσχυσεν ἀποσπάσαι ἀπὸ τῆς χειρὸς τῶν Ἀλβανῶν πέντε νέας τὰς ὡραιοτέρας.

ΣΕΛΙΣ 190.

(α) Ἀκολουθεῖ ἡ συνέχεια τῶν Πελοποννησιακῶν ἐν τῷ Κεφ. Η.

ΣΕΛΙΣ 191.

(α) Ἐν τῇ σελίδι 181.

(β) Ὀρθότερον ἴσως Ἰκονιάρων (μετοίκων ἐκ τοῦ Ἰκονίου).

(γ) Ὡς ἄξιος στρατιωτικὸς, διαπρέψας μετὰ τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ κατὰ τῶν

ἐν Αἰγύπτῳ Κιολεμένιδων, ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης ἀπελάμβανε μεγάλην ὑπόληψιν καὶ παρ' ἅπασι τοῖς Ἀλβανοῖς καὶ παρὰ τῷ Ἀλῇ πασσᾷ. Μετ' αὐτοῦ, πολιορκηθέντος ἔπειτα, συνηγροικεῖτο κατ' ἀρχὰς ἐν τῷ κρυπτῷ, ὑποκρινόμενος τὸν σουλτανικόν· ἀλλὰ διορισθεὶς πασσᾶς τῆς Πουλχεροπόλεως, ἐλησμόνησεν ὅλως τὸν πρῶτον αὐτοῦ κύριον καὶ ὁ μᾶλλον ὀλέθριος πολέμιος τούτου κατέστη.

Βρυώνης ἐπωνομάζετο συνήθως ἐκ τῆς κωμοπόλεως, ἐν ᾗ ἐγεννήθη.

(δ) Ὅρα ἐν σελ. 94.

(ε) Ἀποδεικεύει τοῦτο ἡ ἀκόλουθος διαταγή.

«Ἀγαπητοί μας Γεώργη Κόκκινε καὶ Νικολὸ Μανοῦσκο, ἀκριβῶς σᾶς χαιρετοῦμεν »καὶ σᾶς φανερόνομεν· λαμβάνοντας τὸ παρόν μας, εὐθὺς νὰ πάρετε τὰ παλλικάρια »σας, χωρὶς νὰ χασουμερήσετε εἰς κανένα μέρος· νὰ ἔλθετε, ὁποῦ θὲ νὰ πηγαίνω»μεν διὰ Ζητοῦνι, ὡς μᾶς γράφει ὁ Καπετάνιος (ἤτοι ὁ Διάκος), ὅτι τ ὴ ν κ υ ρ ι α»κ ὴ ν τὸ Π α τ ρ α τ ζ ί κ ι ἐ τ ε λ ε ί ω σ ε. Καὶ αὐτοῦ οἱ ἐντόπιοι νὰ φυλάξουν »τὰ σκαλώματα μὲ τοὺς Ντουμπρεναίους (Θεσπιεῖς). Ἔξω ἀπὸ Χόστια καὶ Κακῶσι, »τοὺς ἄλλους ἀπὸ ὅλα τὰ χωρία νὰ τοὺς φέρετε μαζή σας τὸ ὀγλιγωρότερον. Ταῦτα »καὶ μένομεν.

«1821 ἀπριλίου 19 Λεβαδεία.

Εἰς τοὺς ὁρισμούς σας
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΝΑΚΟΥ,
ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΑΜΟΥ,
ΙΩΑΝΝΗΣ ΦΙΛΩΝΟΣ,
ΒΑΣΙΛΗΣ ΜΠΟΥΖΟΣ.
(Τ. Σ.)»

ΣΕΛΙΣ 192.

(α) Ὅρα καὶ ἐν Κεφ. Β'.

(β) Ὡς ἐν σελ 151.

(γ) Τὸ πλοῖον αὐτὸ, διοικούμενον παρὰ τοῦ Ἀθανασίου Δ. Κριεζῆ, ἀδελφοῦ τοῦ ἰδιοκτήτου, ἐλλιμενίζετο τότε κατὰ τὰ Βάτικα τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς, ἀποτελοῦν μέρος τοῦ κινηθέντος κατὰ τοῦ Ἰβραχὴμ πασσᾶ ἑλληνικοῦ στόλου. Ἐν αὐτῷ εὑρίσκετο αἰχμάλωτος Ὀθωμανός τις Ἀραψ, ὅστις, εὐκαιρίαν λαβὼν ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ἔδωκε πῦρ ἐν τῇ πυριταποθήκῃ. Ἐκτεινάχθέντος οὕτω τοῦ σκάφους, συγκατεστράφησαν οἱ τυχόντες ἐν τούτῳ ὅ,τε πλοίαρχος Κριεζῆς, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωάννης καὶ 30 ἕτεροι ἐκ τοῦ πληρώματος, ἐξ ὧν ἦσαν ἓξ πρῶτοι ἐξάδελφοι τῶν εἰρημένων ἀδελφῶν. Παροργισθέντες δὲ ἐκ τοῦ δυστυχήματος αὐτοῦ οἱ Ὑδραῖοι, ἐθυσίασαν εὐθὺς οὐ μόνον τοὺς ἐν τοῖς πλοίοις τυχόντας Ὀθωμανοὺς αἰχμαλώτους. ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῆς Ὕδρας φυλαττομένους.

ΣΕΛΙΣ 193.

(α) Ἀλαμάνα κυρίως ὠνομάζετο μικρόν τι παρακείμενον τῷ Σπερχειῷ χωρίον, ἀφ' οὗ καὶ ἡ γέφυρα τοῦ ποταμοῦ ὠνομάσθη Ἀλαμάνα. Τοῦ χωρίου αὐτοῦ τοὺς κατοίκους κατέσφαξαν οἱ Τοῦρκοι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

(β) Κατήγετο ὁ Ἡσαΐας ἐκ τῆς Κίρφιδος (Δεσφίνης), κωμοπόλεως χειμένης κατὰ μεσημβρίαν τῶν Δελφῶν.

ΣΕΛΙΣ 197.

(α) Ἰδοὺ τὸ ἔγγραφον τοῦ διορισμοῦ τούτου.

«Διὰ τοῦ παρόντος φανερόνομεν, ὅτι ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας μὲ εὐχαρίστη-

»σιν διωρίσαμεν εἰς τὸν τόπον τοῦ καπετὰν Διάκου τὸν καπετὰν Βασίλειον Μπούσ-»γον, νὰ ἦναι καπετάνιος τοῦ τόπου μας μὲ ὅλα τὰ νεφέρια του, καὶ νὰ διοικῇ νὰ κυβερνᾷ ὅλα τῆς πατρίδος τὰ προνόμια, καθὰ τοῦ πρέπει, ἀπαιτεῖ, καὶ νὰ φυλάττῃ »κάθε σέβας καὶ τιμὴν τῶν προυχόντων καὶ τῆς πατρίδος· καὶ τὰ ἴδια χάρτσια, τὴν »ἰδίαν κυβέρνησιν τὴν ἀφιερώσαμεν πρὸς τὸν ἤδη καπετὰν Βασίλειον Μπούσγόν μας »καὶ δι' ἔνδειξιν τοῦ ἐδόσαμεν τὸν δεσκερέν μας.

«1821 ἀπριλίου 23 ἐν Δαδίῳ.

«ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Κόνσολας βεβαιῶ,
ΙΩΑΝΝΗΣ ΦΙΛΩΝ Κόνσολας βεβαιῶ,
ΛΑΜΠΡΟΣ ΝΑΚΟΣ καὶ βεκίλης τοῦ Κογσόλου Νικολάου Νάκου βεβαιῶ,
ΜΑΝΟΛΑΚΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ βεβαιῶ,
ΠΓΩΤΟΠΑΠΑΣ ΔΑΔΙΟΥ καὶ βεκίλης βεβαιῶ,
ΘΑΝΑΣΗΣ ΤΣΟΥΤΣΟΥ βεβαιῶ,
ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΛΑΖΑΡΗΣ βεβαιῶ,
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΙΜΑΡΕΣΗΣ βεβαιῶ,
ΔΗΜΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ βεβαιῶ,
ΠΑΠΑ ΛΟΥΚΑΣ ΑΥΓΕΡΙΝΟΣ βεκίλης,
ΠΑΠΑ ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΗΜΟΥ βεβαιῶ,
ΛΟΥΚΑΣ ΚΟΚΚΑΛΗΣ βεβαιῶ,
ΣΙΜΟΣ ΧΑΡΑΤΣΗΣ,
ΣΤΑΘΗΣ ΧΑΝΤΣΗΣ».

ΣΕΛΙΣ 198.

(α) Παρὰ τοῖς Τούρκοις ἔνοχος ἦτο ὁ Ὀδυσσεὺς οὐχὶ μόνον ὡς ἀληπασσίζων, ἀλλὰ καὶ ὡς φονεύσας ἐν τῇ Τατάρνᾳ κατὰ τὸν μάρτιον τοῦ 1821 τὸ δερβέναγαν Χασὰν βεγῆν Γκέκαν.

(β) Ἔχομεν ἰδιόχειρον τοῦ Ὀδυσσέως ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Βοῦσγον, ἐξ ἧς βεβαιοῦται, κατὰ τίνα ἐν τῇ Γραβιᾷ ἔφθασεν ἡμέραν. Ἰδοὺ αὕτη.

«Κατὰ πολλὰ ἠγαπημένε μου καὶ ἀδελφὲ Μπούσγο, σὲ χαιρετῶ καὶ τὰ μάτια σου »φιλῶ. Μὲ τὸ ἀδελφικόν μου σοῦ φανερόνω. Λοιπὸν μάθε, ὅτι καὶ ἐγὼ ἦλθα ἀπόψε »ἐδῶ εἰς Χάνι τῆς Γραβιᾶς, καὶ ἐσὺ, εὐθὺς ὁποῦ λάβῃς τὸ παρὸν, νὰ μάσῃς τοὺς »συντρόφους, ὅσους καὶ ἂν ἦναι, ἕνας νὰ μὴ λείψῃ, καὶ αὔριον αὐγὴ κίνα καὶ ἔλα ἐ-»δῶ νὰ ἀνταμωθῶμεν. Πάρε καὶ τὸν Θανάση Τζοῦτζον καὶ ἄλλον κανένα προεστόν. »Σὲ προσμένω χωρὶς ἄλλο, καὶ θεόθεν ὑγίαινε.

«1821 ἀδελφός σου
»3 μαγιοῦ Γραβιά. ΑΓΣΣΕΟΣ ΑΝΤΡΙΤΖΟΥ.

(Ἡ ἐπιγραφὴ)

«Τοῦ κατὰ πολλὰ ἠγαπητοῦ μοι Καπετὰν Βασίλη Μπούζγου.

«Τῆς ὥρας. Δοθήτω».

ΣΕΛΙΣ 201.

(α) Ἐν ἡλικίᾳ ὢν ἐτῶν δεκατριῶν, ὁ Ὀδυσσεὺς ἐζητήθη παρὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, δι' ἣν οὗτος ὤφειλεν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἀνδροῦτσον. Ὅταν ὁ Ἀλῆς ἦτο βέγης μικρὸς, ὁ δὲ Ἀνδροῦτσος ὁπλαρχηγὸς ἰσχυρὸς, ἀμφότεροι ἐγένοντο κατὰ τὴν τότε συνήθειαν «ἀδέλφια» (ἀδελφοποιητοί), καὶ πολλάκις ὁ πρῶτος ἔλαβε βοηθείας σημαντικὰς παρὰ τοῦ δευτέρου. Αὐτῶν ἐνθυμούμενος ὁ Ἀλῆ πασσᾶς τῶν προηγουμέ-

νων, εἶχε περὶ πολλοῦ τὸν Ὀδυσσέα, πάντοτε παραβλέπων τὰς πολλὰς ἀταξίας τού του, ὡς νέου τοῦ ζωηροτέρου χαρακτῆρος. Ἅπαξ δὲ ὀργισθεὶς ἔῤῥιψεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ τῶν κακούργων μετὰ ἀλύσεως ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ, ὡς οὐ μόνον συμπλακέντα ἐν ὥρᾳ κραιπάλης μετὰ ἄλλων ἐν τοῖς μεγάροις τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ καὶ ὑπερμέτρως ἀτακτήσαντα, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐναντιωθέντα ἐνόπλως κατὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πολιτοφυλακῆς Ταχὶρ Ἀμπάζη. Ἐν τῇ τοιαύτῃ δυστυχεῖ φυλακῇ διετέλεσεν ὁ Ὀδυσσεὺς ἱκανὸν καιρόν. Καθ' ἣν δ' ἔπειτα ἐποχὴν ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ἐκίνει τὴν κατὰ τῶν πόλεων Ἀργυροκάστρου καὶ Γαρδικίου ἐκστρατείαν, ἀποφυλακίσας αὐτὸν ἔθεσεν ὑπὸ τὸν Ἀθανάσιον Βάϊαν· ἐνδύσας δὲ καὶ ὁπλίσας ἐφιλοτίμησε διὰ λόγων, ὧν ἡ ἔννοια ἦτο τοιαύτη: «Περιμένω τώρα ἐκ τῆς διαγωγῆς σου, ἵνα μάθω, ἐὰν καὶ εἰς τὸν πόλεμον ἦσαι ἀν»δρεῖος, ὡς ὁ πατήρ σου, ἢ μόνον ἱκανὸς ἵνα ἀτακτῇς ἐν τοῖς Ἰωαννίνοις καὶ κατὰ »τῶν πολιτοφυλάκων».

Τότε ὁ Ὀδυσσεὺς ἐδικαίωσε τὰς ἐλπίδας τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, μεγάλην κατὰ τὰς μάχας ἀποδείξας ἀνδρείαν, καὶ πληγωμένον τὸν Βάϊαν μετενεγκὼν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ ἔξω τοῦ τόπου τῆς μάχης, ὡς ὁ Ἀχιλλεὺς τὸν Πάτροκλον. Ἐκτοτε ηὐνοήθη ἰδίως παρὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, καὶ κατὰ τὸ 1816 διωρίσθη παρ' αὐτοῦ ὁπλαρχηγὸς τῆς Λεβαδείας, πληθούσης λῃστῶν, οὓς ἐν ὀλίγῳ διαστήματι χρόνου κατέστρεψε. Ἐκεῖ δ' ἐγένετο μέλος τῆς Φιλικῆς ἑταιρίας, καὶ κατὰ πάντα παρεσκευάζετο πρὸς τὴν ἐπανάστασιν, ἀποθέτων ἐν διαφόροις κρύπταις τῶν ὀρέων ποσότητας πυριτιδοβολῶν οὐχὶ εὐκαταφρονήτους.

Ἀλλ' ἐπελθούσης τῆς καταδρομῆς τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ τῷ 1820, μετέβη εἰς τὴν Ἤπειρον, ὡς ἀδύνατος μένειν πλέον ἐν τῇ Βοιωτίᾳ, δι' οὓς ἄλλοτε εἴπομεν λόγους. Ἐκεῖ προέθετο, ὅπως συμπολεμήσῃ μετὰ τῶν ἀληπασσιζόντων Τουρκαλβανῶν δερβεναγάδων κατὰ τῶν σουλτανικῶν. Ἀλλὰ κινδυνεύσας, ἵνα δολοφονηθῇ παρὰ τῶν ἰδίων Τουρκαλβανῶν, κατέφυγεν εἰς τὴν Ἐπτάνησον, ὅπου συγεννοεῖτο μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ ἄλλων περὶ τῆς ἐπαναστάσεως.

Κατὰ τὸν Ἰανουάριον δὲ τοῦ 1821, ὅτε ἐξῆλθεν ὁ Κολοκοτρώνης ἐκ τῆς Ζακύνθου, ἐξῆλθε καὶ οὗτος ἐκ τῆς Ἰθάκης, κρυπτόμενος ἐν Πάτραις παρὰ τῷ Βλασσοπούλῳ καὶ ὁλονὲν ἐργαζόμενος μετὰ τῶν ἑταίρων περὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐκραγείσης δὲ αὐτῆς ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ, ἀμέσως ἐφοδιασθεὶς πολεμοφοδίων, μετέβη εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, ὅπως πείσῃ τὸν Βαρνακιώτην καὶ Τσόγκαν. Μὴ συμφωνησάντων δὲ τούτων, ἀπῆλθεν εἰς Λεπενοῦ, ὅπως πείσῃ τὸν Ἰσκον. Ἀποτυχὼν δὲ καὶ ἐκεῖ, διηυθύνθη εἰς τὴν μονὴν τῆς Τατάρνας, ὅπως προφυλαχθῇ πρὸς καιρόν.

Ὡς φαίνεται δὲ, ἀφ' οὗ ἀπέτυχε διὰ τοῦ λόγου. ἐσχεδίασεν οὗτος, ὅπως ἐνοχοποιήσῃ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς διὰ τῶν πραγμάτων. Μαθὼν δὲ διαβαίνοντα ἐκεῖθεν ἕνα δερβεναγᾶν μετὰ 60 Τούρκων (ἴδε ἐν σελ. 198), κατέλαβε πρωΐαν τὴν γέφυραν τῆς Τατάρνας, καὶ πάντας ἐφόνευσε τούτους. Ἰδοὺ τὸ πρῶτον κατὰ τὴν Αὐτικὴν Ἑλλάδα χυθὲν τουρκικὸν αἷμα. Ἀλλὰ καὶ οὕτω μὴ εὐδοκιμήσας, μετέβη εἰς τὴν Εὐρυτανίαν, ὅθεν βεβαιωθεὶς τὰ ἐν Θερμοπύλαις συμβάντα κατὰ τοῦ Διάκου, ἐκίνησεν ἐλθὼν εἰς τὸ χάνι τῆς Γραβιᾶς.

(β) Τοῦτό ἐστι κλάδος τοῦ Κηφισσοῦ, κατερχομένου ἐκ τοῦ βορειοανατολικοῦ μέρους τοῦ Παρνασσοῦ.

ΣΕΛΙΣ 205.

(α) Ὅρα τὰ προηγούμενα ἐν τῷ Κεφ. Δ' τοῦ τόμου Β'.

ΣΕΛΙΣ 208.

(α) Κατὰ τὰς πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης σφαγὰς συναριθμοῦνται (παρὰ τοὺς ἀναγρ-

ρομένους ἐν τῷ Κεφ. Ε' τοῦ τόμ. Β') καὶ ὁ Δημήτριος Τσαλήκης, τέσσαρες χριστιανοὶ ἄγνωστοι, ὁ βατάχος τῶν καλαράσιδων (ταχυδρόμων), δύο ἔτι καλαράσιδες καὶ ἄλλοι.

ΣΕΛΙΣ 209.

(α) Ἐν τῷ τόμῳ Β' σελ. 126.

ΣΕΛΙΣ 214.

(α) Καὶ τῳόντι, τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἐδραπέτευσεν εἰς τὴν Ὀδησσὸν ἡ οἰκογένεια τοῦ Δημητρίου Μουρούζου, κοιμηθέντων τῶν φυλάκων μετὰ πολυτελῆ τράπεζαν καὶ πότον βαρὺν, στρατιῶται τῆς ἐξουσίας ἀπῆλθον, ἵνα ἀπαγάγωσι τὰς μὲν γυναῖκας εἰς τὴν δημοσίαν φυλακὴν, τοὺς δὲ ἄῤῥενας εἰς τὴν καταδίκην· ἀλλ' οὐδένα εὑρόντες ἢ μόνους τοὺς δύο φύλακας ἐφημερίους κοιμωμένους, ἔῤῥιψαν αὐτοὺς εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ ναυστάθμου (τὸ λεγόμενον κάτεργον), καὶ ἔπειτα ἀπεκεφάλισαν.

ΣΕΛΙΣ 219.

(α) Κεκυρωμένην εἶχε ταύτην διὰ τοῦ ἀνήκοντος «φετφᾶ» ὁ διάδοχος τοῦ καταβιβασθέντος, ὡς εἴπομεν ἄλλοτε, σεχ-σὺλ-ἰσλάμου καὶ θανατωθέντος πλησίον τῆς Χαλκηδόνος (ἢ Καλχηδόνος).

ΣΕΛΙΣ 220.

(α) Καθ' ὃ ἐλάβομεν χειρόγραφον κληρικοῦ τῶν πατριαρχείων ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνην, αὐτόπτου τῶν συμβάντων, καὶ καθ' ὃν ἐπίσης ἐτύχομεν ἡμιεπίσημον κατάλογον τῶν σφαγέντων καὶ ἀπαγχονισθέντων τῷ 1821, εὑρεθέντα ἐν τοῖς ἐγγράφοις τοῦ διδασκάλου Οἰκονόμου, παραδεχόμεθα, ὅτι ἐσφαλμένως ἐθέσαμεν (ἐν τῷ τόμῳ Β' σελ. 114) τὴν ἀπαγχόνισιν τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου πρὸ τῆς τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου.

(β) Ὁ πρεσβύτατος καὶ λίαν ἀδύνατος καὶ ἰσχνὸς τῷ σώματι Νικομηδείας Ἀθανάσιος, ἅμα ἐξελθὼν τῆς φυλακῆς, ἀπεβίωσεν· οἱ δὲ δήμιοι, φορτώσαντες τὸν νεκρὸν ἐπὶ ἀχθοφόρου, ἀπήγαγον εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης καὶ ἀπηγχόνισαν τοῦτον πρὸς τὸ ἐκπληρωθῆναι τὴν ἀπόφασιν.

ΣΕΛΙΣ 224.

(α) Ἐκ τοῦ Προτρεπτικοῦ λόγου τοῦ διδασκάλου Οἰκονόμου ἐν σελ. 247 (ἔκδ. τοῦ 1833).

(β) Ἐν τῇ σελ. 163 τοῦ παρόντος τόμου ἐμνημονεύσαμεν τοῦ ἀπὸ 29 μαρτίου γράμματος, ὅπερ οἱ πολιορκοῦντες τὴν ἀκρόπολιν τῶν Πατρῶν Ἀχαιοὶ ἔπεμψαν πρὸς τοὺς ἐν αὐτῇ Τούρκους. Θέλουσι πολλοί, ὅτι τὸ γράμμα τοῦτο ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Ἰουσοὺφ πασσᾶς· καὶ, ἐπειδὴ ὑπεγράφετο ἐν αὐτῷ, πρῶτος μάλιστα, ὁ μητροπολίτης Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς, ὁ σουλτάνος ἀφορμὴν ἔλαβεν, ὅπως θεωρήσῃ συνένοχον τὸν πατριάρχην Γρηγόριον, ὡς συμπατριώτην ὄντα τοῦ Γερμανοῦ καὶ ὡς προϊστάμενον τούτου. Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο ἐπιχείρημα ἀναιρεῖται ἐκ τοῦ χρονικοῦ διαστήματος, ὡς ἀνυπόστατον ὅλως· διότι, ἐν ᾧ ὁ Ἰουσοὺφ πασσᾶς εἰσῆλθεν εἰς τὰς Πάτρας τῇ 3 ἀπριλίου, ἐν ᾧ μόλις ἠδύνατο τὴν ἀποστολὴν τοῦ γράμματος αὐτοῦ ἀπὸ τῆς 4 ἢ τῆς 5 ἀπριλίου, πῶς ἔφθασε τοῦτο εἰς Ἰωάννινα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐντὸς τριῶν ἢ καὶ τεσσάρων ἡμερῶν, ὅτε ἡ καταδίκη τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου ἀπεφασίσθη τῇ 8 ἢ τὸ πολὺ τῇ 9;

(γ) Ἡ παράδοσις θέλει, ὅτι ὁ μητροπολίτης Δέρκων Γρηγόριος, ὅταν ἔφθασεν ἡ

εἴδησις τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου, ἀναπόφευκτον ἰδὼν τὸν κίνδυνον ἑαυτοῦ καὶ τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου, ὡς Πελοποννησίων, τοιοῦτο συνέλαβεν σχέδιον σωτηρίας. Ἐν συνεδριάσει τῶν συγκλητικῶν καὶ προκρίτων, λόγου γινομένου περὶ τοῦ κινδύνου, ὃν διατρέχει τὸ ὑπήκοον ἔθνος ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, προέτεινε τὴν ἀνάγκην, ὅπως αὐτός τε καὶ ὁ Γρηγόριος καταβῶσι τάχιστα δι' ἀδείας τῆς ἐξουσίας εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν, καὶ καθησυχάσωσι τὴν ἐπανάστασιν, ὡς γνωρίζοντες τὸν τόπον. Τὴν ἰδέαν ταύτην εὗρε καλὴν ὁ μέγας διερμηνεὺς, καὶ ὑπεσχέθη τὴν διαβίβασιν καὶ ὑποστήριξιν αὐτῆς παρὰ τῇ πύλῃ. Ἀλλ' ὁ πατριάρχης Γρηγόριος οὐδόλως συγκατετέθη, ἐννοήσας τὸν σκοπὸν ταύτης, ἤτοι τὴν ἔμμεσον φυγὴν τοῦ Δέρκων. Ἰδίᾳ δὲ ἔπειτα παρετήρησεν αὐτῷ, ὅτι, ἐάν τι τοιοῦτο πράξωσιν, αὐτοὶ μὲν σώζονται, τὸ ἔθνος ὅμως ἀπόλλυται διὰ τῆς σφαγῆς.

ΣΕΛΙΣ 226.

(α) Ἄλλοι ὀνομάζουσιν αὐτὸν Μαρῆν (Μαρῖνον), καὶ ἄλλοι Νικολέτον (Νικόλαον).

ΣΕΛΙΣ 229.

(α) Ἐπὶ τῆς κηδείας ταύτης οἱ Ἑβραῖοι τῆς πόλεως διετάγησαν, ἵνα μένωσιν ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν, ἕνεκα τῶν συμβάντων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀλλὰ κεκυριευμένον δι' αὐτὰ ὑπὸ σφοδροῦ πάθους, μέρος Ἑλλήνων καὶ Ῥώσσων ἐκ τοῦ λαοῦ ὥρμησε τότε κατὰ τοῦ συναναγίου τούτων καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ κατασυνέτριψε. Οἱ Ἑβραῖοι ἀνηνέχθησαν ἀκολούθως, ζητοῦντες ἱκανοποίησιν, ἀπεζημίωσιν καὶ ἀσφάλειαν· ὁ Λανζερὼν ὅμως ἔφερεν εἰς συναίσθησιν τούτους, ἀπειλήσας τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου τῆς Λικατερίνης, δι' οὗ ἀπηγορεύετο ἡ διαμονὴ Ἑβραίων ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας. Μὴ νεμισθῶμεν δὲ οὔτε ὁ Λανζερὼν ἠθελόκακος, πολιτευθεὶς οὕτω πρὸς τὰς περιστάσεις, οὔτε ἡμεῖς μισαλλόδοξοι, ἐπαινοῦντες ὡς λίαν συνετὴν καὶ ἁρμοδίαν τὴν τοιαύτην διαγωγὴν τούτου.

(β) Μετεγλωττίσθη οὗτος εἰς τρεῖς γλώσσας, τὴν ῥωσσικὴν, γερμανικὴν καὶ γαλλικήν· Τὸ δὲ ἀντίτιμον τῆς πωλήσεως τῶν πολλῶν ἀντιτύπων διενεμήθη ὑπὸ ἐπιτροπῆς εἰς τοὺς δυστυχεῖς φυγάδας Ἕλληνας.

ΣΕΛΙΣ 231.

(α) Ἰδοὺ ἡ ἐπισυναφθεῖσα εἰς τὸ πτῶμα τοῦ Πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπόφασις, κατὰ τὴν γενομένην ἐκ τοῦ τουρκικοῦ μετάφρασιν τῷ 1821.

«Ἐπειδὴ χρέος τῶν ἀνωτέρων καὶ τῶν ἀρχηγῶν, οἱουδήποτε καὶ ἂν ὦσιν ἔθνους, εἶναι τὸ ἐπαγρυπνεῖν νυχθημερὸν ἐπὶ τῶν εἰς τὴν ἐπιτήρησιν αὐτῶν ἐμπεπιστευμένων προσώπων, τὸ πληροφορεῖσθαι περὶ πασῶν τῶν πράξεων αὐτῶν καὶ ἀναφέρειν εἰς τὴν κυβέρνησιν πάντα τὰ μεταξὺ αὐτῶν ἀνακαλυπτόμενα ἐγκλήματα· καὶ οἱ Πατριάρχαι, ὄντες ἐπίσης, ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν, ἀνώτεροι καὶ ἀρχηγοὶ τῶν ὑπηκόων, οἵτινες ζῶσιν ἐν ἀσφαλείᾳ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας, ὀφείλουσιν, ἵνα πρὸ πάντων ὦσιν ἄμωμοι, ἔντιμοι, χρηστοὶ καὶ εἰλικρινεῖς· κεκτημένοι δὲ τὰς ἰδιότητας ταύτας, ἀφ' οὗ ἐννοήσωσι τὰς ἀγαθὰς καὶ κακὰς κλίσεις λαοῦ τινος, ὀφείλουσιν, ἵνα προλαμβάνωσιν ἐγκαίρως τὰς κακὰς δι' ἀπειλῶν τε καὶ συμβουλῶν, ἢ ἐν ἀνάγκῃ διὰ τιμωριῶν κατὰ τὰ παραγγέλματα τῆς θρησκείας αὐτῶν, καὶ πληροῦσιν οὕτω μέρας τῆς εὐγνωμοσύνης, ἣν ὀφείλουσι τῇ ὑψηλῇ Πύλῃ διὰ τὰς εὐεργε-

σίας καὶ τὰς ἐλευθερίας, ὧν ἀπολαύουσιν ὑπὸ τὴν ἀγαθοεργὸν αὐτῆς σκιάν. Ἀλλ' ὁ ἄπιστος Ἕλλην Πατριάρχης, ὅστις ὅμως ἔδωκε προηγουμένως τοσαῦτα ἀφοσιώσεως δείγματα, δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ συμμεθέξῃ νῦν εἰς τὰς στάσεις καὶ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, ἐπιχειρισθεῖσαν ὑπὸ διαφόρων διεφθαρμένων ἀνθρώπων, ἐπιλαθομένων ἑαυτῶν καὶ παρασυρομένων ὑπὸ διαβολικῶν καὶ χιμαιρικῶν ἰδεῶν· χρέος δὲ αὐτοῦ ἦν, ὅπως διδάξῃ τοὺς ἀμαθεῖς, ὅτι προέκειτο ἐνταῦθα περὶ ἐπιχειρήσεως ματαίας, οὐδέποτε δυναμένης ἵνα πραγματοποιηθῇ, ἐπειδὴ τὰ κακὰ σχέδια οὐδέποτε θριαμβεύουσι κατὰ τῆς μωαμεθανικῆς ἰσχύος καὶ θρησκείας, λαβουσῶν τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπὸ χιλίων καὶ πλέον ἐτῶν, καὶ διατηρηθησομένων μέχρι τῆς τελευταίας κρίσεως, ὡς βεβαιοῖ ἡμᾶς ὁ οὐρανὸς διὰ ἀποκαλύψεων καὶ θαυμάτων. Ἐν τούτοις ἕνεκα τῆς διαφθορᾶς τῆς καρδίας αὐτοῦ οὐ μόνον δὲν ἐγνωστοποίησεν, οὐδ' ἐτιμώρησε τοὺς ἁπλοῦς ἀνθρώπους, οἵτινες ἐπλανήθησαν, ἀλλὰ, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, αὐτὸς ὁ ἴδιος μετέσχε κρυφίως ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως, ὥστε ἀναπεφεύκτως σχεδὸν ἅπαν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι πολλοὶ ἀθῷοι καὶ δυστυχεῖς ὑπήκοοι, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ταύτης γνῶσιν ἔχοντες, θέλει καταστραφῇ ἴσως ἐκ θεμελίων καὶ καταστῇ τὸ ἀντικείμενον τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ.

«Ὅταν ἡ ἀστυνομία ἐπληροφορήθη περὶ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἀφ' οὗ αὕτη ἐγνώσθη ὑπὸ τοῦ κοινοῦ, ἡ ὑψηλὴ Πύλη, ὑπὸ μόνης τῆς συμπαθείας πρὸς τοὺς δυστυχεῖς αὐτῆς ὑπηκόους ὁρμουμένη, ἐζήτησεν ἵνα ἐπαναγάγῃ αὐτοὺς διὰ τῆς γλυκύτητος εἰς τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας, καὶ διεύθυνεν ἐπὶ τούτῳ πρὸς τὸν Πατριάρχην προσταγήν, διαλαμβάνουσαν διαταγὰς καὶ συμβουλὰς ἀναλόγους πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, μετὰ διαταγῆς πρὸς τὸν Πατριάρχην, ὅπως ἀναθεματίσῃ πάντα τὰ μέρη τοῦ τόπου, ἔνθα ὁ τρόπος οὗτος κατέστη ἀναγκαῖος κατὰ τῶν συμμετασχόντων τῆς ἐπαναστάσεως ὑπηκόων. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ δαμάσῃ αὐτούς, καὶ πρῶτος αὐτὸς νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ χρέος αὐτοῦ, αὐτὸς ὁ ἄπιστος ὑπῆρξεν ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὁ ἄξων πασῶν τῶν ἀταξιῶν, τῶν μέχρι τοῦδε διαταραξασῶν τὴν κοινὴν ἡσυχίαν, ἐπείσθημεν, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐγεννήθη εἰς Πελοπόννησον, καὶ ὅτι συμμετέσχε πασῶν τῶν βιαίων πράξεων, ἃς τινες ὑπήκοοι πεπλανημένοι ἔπραξαν ἐκεῖ καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν Καλαβρύτων. Οὕτω λοιπὸν αὐτὸς ὁ ἴδιος ὑπῆρξεν αἴτιος τῆς ἐξοντώσεως καὶ τῆς ἀπωλείας, ἣν βεβαίως θέλουσιν ὑποστῇ τῇ βοηθείᾳ τοῦ Θεοῦ Ἐπειδὴ δὲ ἐπείσθημεν ἀπανταχόθεν περὶ τῆς προδοσίας αὐτοῦ οὐ μόνον κατὰ τῆς ὑψηλῆς Πύλης, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἔθνους, ἀναγκαῖον κατέστη, ὅπως ἀφαιρεθῇ τὸ σῶμά του ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἀπηγχονίσθη, ἵνα χρησιμεύσῃ εἰς παράδειγμα διὰ τοὺς λοιπούς.

«Ἐξεδόθη τὴν 19 τοῦ μηνὸς Ῥετζὲπ ἔτος 1230 (10 ἀπριλίου 1821)».

ΣΕΛΙΣ 233.

(α) Τοιοῦτοι ἀναφέρονται ἐν τῷ ἡμιεπισήμῳ καταλόγῳ, ὃν ἔχομεν, ὁ γραμματεὺς τοῦ Γεωργίου Χριστοδούλου, ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Νικόλαος Καλαμένιος, ὁ Φριδερῖκος σπετσιάρης (φαρμακοπώλης), ὁ Χατσῆ Γιαννάκος Γενισείρης φερμελετσῆς, ὁ χατσῆ Νικόλαος φερμελετσῆς, ὁ χατσῆ Σταμάτης φερμελετσῆς, εἷς κάλφας (ἀρχιτέκτων), τρεῖς ἄγνωστοι, τέσσαρες καϊκτσίδες (κωπηλάται), τρεῖς ἱερεῖς, ὁ ὑπηρέτης τοῦ δραπετεύσαντος Γεωργίου Μαυρομιχάλου καὶ ὁ σεΐζης (ἱπποκόμος) τοῦ Νικολάου σπαθάρου.

ΣΕΛΙΣ 234.

(α) Ἔκτοτε ἔπαυσεν ἡ τύπωσις τοῦ μεγάλου ἑλληνικοῦ λεξικοῦ τῆς Κ ι β ω τ ο ῦ, ἧς μόνος ὁ τόμος ἀ ἀπὸ τοῦ στοιχείου Α μέχρι τοῦ Δ ἐδημοσιεύθη τῷ 1820, τὰ δὲ πρωτότυπα ἀπὸ τοῦ Ε μέχρι τοῦ Ω σώζονται ἐν τοῖς πατριαρχείοις.

ΣΕΛΙΣ 236.

(α) Ἴσως συνέτειναν αἱ παρατηρήσεις τοῦ Στρωγανὼφ, ἵνα μὴ ἀπαγχονισθῇ καὶ ὁ πατριάρχης τῶν Ἱεροσολύμων Πολύκαρπος· διότι τί δύσκολον ἦτο καὶ τοῦτο, ἀφ' οὗ ὁ σουλτάνος κατέσφαξεν ὅλους τοὺς Σιναΐτας;

(β) Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἐκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν, ὁ σουλτάνος ἐδείχθη ἀδιάφορος εἰς τὰς δραπετεύσεις τῶν παρεπιδήμων ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπηκόων αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τῶν Αἰγαιοπελαγιτῶν· ἐπαναστάσης ὅμως τῆς Πελοποννήσου, ἔλαβε κατ' αὐτῶν καὶ μετὰ δραστηριότητος πολλῆς ὅλα τὰ προκαταληπτικὰ μέτρα, ὅπως ἐν μὲν τῇ Χερσονήσῳ προλάβῃ τὰς πολυαριθμοτέρας συγκεντρώσεις, ἐν δὲ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἔχῃ ἐπὶ τὸ προχειρότερον πλείονα θύματα κατὰ τὰς περιστάσεις.

ΣΕΛΙΣ 238.

(α) Ἐν μόνῃ τῇ Κύπρῳ ἐγένετο ἐξαίρεσίς τις. (Ὅρα ἐν σελ. 262.)

(β) Φυλακισθέντες τότε τῶν Ἀρμενίων τινὲς, ὡς ὑποκινήσαντες ὀχλαγωγίαν κατὰ τοῦ πατριάρχου αὐτῶν, ἐξώμωσαν εὐθὺς εἰς τὸν μωχαμεθανισμὸν, ἅμα ἤκουσαν, ὅτι καταδικασθήσονται εἰς θανατικὴν ποινήν.

Γνωρίζομεν ἔτι ἐξωμώσαντας καὶ πρὶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πλουσίους Ἀρμενίους, ἵνα προλάβωσιν οὕτω τὴν ἐπὶ προφάσει οἱαδήτινι θανατικὴν καταδίκην καὶ δήμευσιν, καὶ ἀσφαλίσωσιν ἐπομένως εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν τὸν ἴδιον πλοῦτον. Εἰς ὁποῖα ὠθεῖ τὸν ἄνθρωπον ἀτοπήματα ἡ τυραννία!

ΣΕΛΙΣ 245.

(α) Ἰδοὺ τὸ ἔγγραφον τῶν προξένων πρὸς τὸν διοικητὴν τοῦ τόπου.

«Ἐπιστεύομεν ὅλοι ἀδιστάκτως τὴν πλήρωσιν τῶν ὑποσχέσεών σας· ἀλλὰ τὰ κακὰ, ἐναντίον τῶν διαβεβαιώσεών σας, ὄχι μόνον δὲν ἔπαυσαν, ἀλλὰ καὶ ηὔξησαν· ηὔξησαν διὰ τοῦτο καὶ οἱ φόβοι τῶν γυναικῶν μας καὶ τῶν τέκνων μας. Πιστεύομεν, ὅτι ἐνηργήσατε, ὅ,τι ἐδυνήθητε· ἀλλὰ δὲν εὑρίσκεται τάχα τρόπος σύντελεστικώτερος πρὸς πλήρωσιν τῶν ὑποσχέσεών σας; Ὕβρεις καὶ ἀπειλαὶ ἐξερεύγονται καθ' ἡμέραν ἀπὸ τοῦ συναθροιζομένου ὄχλου, διασπείρουσαι τόσον τρόμον εἰς τὴν ἐνορίαν τῶν Φράγκων, ὥστε τὸ μᾶλλον κινδυνεῦον αὐτῆς μέρος κατέφυγεν εἰς τὸ ἄλλο. Τοιαύτη κατάστασις πραγμάτων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ. Οἱ Φράγκοι εὑρίσκονται ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν συνθηκῶν· ὁ Σουλτάνος τοὺς ἔθεσε πάντοτε ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἐνδρείων του Γενιτσάρων· αἱ συνθῆκαι τοῖς ὑπόσχονται ἀσφάλειαν· ἂν, ἐναντίον τῶν ἱερῶν τούτων δικαίων, δὲν παύσωσιν αἱ κατ' αὐτῶν ὕβρεις καὶ οἱ μέχρι θανάτου φοβερισμοὶ ἐξ αἰτίας μιᾶς πάλης ἀλλοτρίας, θέλουσιν ἀναγκασθῇ οἱ Φράγκοι νὰ μεταχειρισθῶσιν εἰς ἀσφάλειάν των τὸ ναυτικόν των, καὶ νὰ φύγωσι διὰ παντὸς ἐκ μιᾶς πόλεως, ἡ ὁποία τόσον σήμερον καταπατᾷ ὅλα τὰ καθήκοντα τῆς φιλοξενίας. Τί θέλει καταντήσει ἡ πόλις αὕτη, ἂν πέσῃ τὸ ἐμπόριόν της, τὸ ὁποῖον τὴν εὐτύχησε τόσους αἰῶνας; Τί θὰ καταντήσουν αἱ περίξ πεδιάδες της, ἂν οὐδεὶς πλέον ἀγοράσῃ τὰ προϊόντα της; Μὴ λησμονήσητε, ὅτι διὰ τοιαύτας αἰτίας παλαιαὶ καὶ πλούσιαι πόλεις ἔπεσαν. Ἐξ αἰτίας τῆς παύσεως τοῦ ἐμπορίου τῆς Σμύρνης ἔπαυσαν ἀπὸ τοῦδε τὰ εἰσοδήματα τοῦ τελωνείου. Πολλαὶ χιλιάδες κατοίκων εἶναι ἄεργοι. Ἡ φήμη τῶν τωρινῶν κακώσεων θέλει διαδοθῇ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, καὶ θέλει φθάσῃ καὶ εἰς τὴν Ἀμερικήν. Ὅσοι ἔμελλαν νὰ φέρωσιν ἐδῶ νέα πλούτη, δὲν ἔρχονται πλέον, καὶ τὰ εἴδη, τὰ ὁποῖα χρειάζεσθε ἔξωθεν, θέλουσιν ἀκριβύνῃ τὸ διπλάσιον ἢ καὶ τὸ τριπλάσιον.

«Ἀνδρεῖοι Γενίτσαροι, φρόνιμοι γέροντες, ἀρχηγοὶ στρατιωτικοὶ οἱ ἔχοντες εἰς χεῖράς σας τὰ ὅπλα, μεταχειρισθῆτε αὐτὰ εἰς παῦσιν τῆς γενικῆς δυσπιστίας. Ἐπαγρυπνῆτε τοὺς ῥαγιάδας σας, ἀφοπλίσατέ τους· ἀλλὰ μὴ στερῆτε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν χειρῶν, αἱ ὁποῖαι ἐργάζονται διὰ σᾶς, καὶ πρὸ πάντων μὴ συγχέετε ἡμᾶς καὶ ἐκείνους. Ἐστὲ βέβαιοι, ὅτι, ἂν εἶχαν οἱ ἡμέτεροι κακοὺς σκοπούς, ἡμεῖς πρῶτοι ἠθέλαμεν τοὺς ἐμποδίζῃ. Δὲν ἔχομεν ὀλιγώτερον συμφέρον ὑμῶν. Τὸ συμφέρον τῶν Φράγκων εἶναι τὸ συμφέρον τῶν Μουσουλμάνων. Μὴν ἐπιτρέπετε λοιπὸν νὰ συμπεριλαμβάνωσι καὶ ἡμᾶς οἱ μὴ εἰδότες τὰ πράγματα εἰς τὰ ἐκδικητικά των σχέδια. Ἐμποδίσατέ τους ἐπίσης νὰ πα δεύωσι τοὺς ἀθῴους διὰ τὰ πταίσματα τῶν ἀποστατῶν. Οἱ ἀποστάται μόνοι εἶναι ἄξιοι τιμωρίας, καὶ ἡ τιμωρία των δὲν θέλει ἀργήσει. Διδάξατε τοὺς ἀμαθεῖς, φωτίσατε τοὺς τυφλοὺς, τοὺς βάλλοντας εἰς κίνδυνον ὑμᾶς τοὺς ἰδίους· εἴπατε εἰς αὐτοὺς νὰ μὴ πιστεύωσιν, ὅτι ἔχετε φερμάνιον διατάττον τὸν ἐξολοθρευμὸν ὅλων τῶν Χριστιανῶν. Ἂν μᾶς ἀσφαλίσετε τὴν ζωὴν, δὲν θέλομεν παύσει φέροντες εἰς τὴν πόλιν σας πλοῦτον καὶ ἀφθονίαν· ἀλλ', ἂν δὲν παύσωσιν αἱ ὕβρεις καὶ αἱ ἀπειλαὶ, σᾶς λέγομεν, ὅτι ἀναχωροῦμεν εἰς τὰ ἴδια.

«ΔΑΒΙΔ, γενικὸς πρόξενος τῆς Γαλλίας.
«ΒΕΡΗΣ, πρόξενος Ἀγγλίας.
«ΔΕΣΤΟΥΝΗΣ, γενικὸς πρόξενος Ῥωσσίας.
«ΠΕΖΕΡΟΣ, πρόξενος τῆς Πρωσσίας.
«ΧΟΖΕΠΙΕΔΗΣ, πρόξενος τῶν Κάτω-Χωρῶν.
«ΚΡΕΟΥΣ, γενικὸς πρόξενος τῆς Ἱσπανίας.
«ΒΙΛΚΙΝΣΩΝ, γενικὸς πρόξενος Δανίας.
« . . . . . πρόξενος Σουηδίας.
«ΦΡΑΓΚΕΣΚΗΣ, ὑποπρόξενος Νεαπόλεως.»

ΣΕΛΙΣ 265.

(α) Ἡ συνέχεια τῶν τοιούτων ἐν τῇ Τουρκίᾳ σκηνῶν ἐξακολουθήσει ἐν τῷ τόμ. Δ'.

ΣΕΛΙΣ 267.

(α) Ὅρα τὰ προηγούμενα ἐν τῷ Κεφ. Ε'.

ΣΕΛΙΣ 270.

(α) Αἱ πυραὶ καὶ οἱ καπνοὶ ἦσαν ὁ τηλέγραφος καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα· ἀριθμοὶ δὲ καὶ σχήματα ἐδήλουν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο· ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, αἱ τρεῖς πυραὶ ἢ καπνοὶ ἐδήλουν, ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἐκστρατεύουσι διὰ τὰ Βέρβενα· οἱ δύο, διὰ τὸ Βαλτέτσιον, καὶ ὁ εἷς, διὰ τὴν Πιάναν.

ΣΕΛΙΣ 271.

(α) Ἀπέχει τοῦτο τοῦ Βαλτετσίου ἐπὶ μίαν ὥραν, καὶ ἐν μόνῳ τῷ χειμῶνι κατοικεῖται παρὰ τῶν Βαλτετσιωτῶν.

ΣΕΛΙΣ 272.

(α) Πιθανώτερον δ' ἦτο τὸ δεύτερον, καθότι οἱ ἱππεῖς οὗτοι ἐκρύπτοντο ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ τῶν ἐν Βαλτετσίῳ Ἑλλήνων ἕνεκα τῶν μεσολαβούντων ὑψηλῶν λόφων, καὶ κυρίως ἐνέδρευον.

ΣΕΛΙΣ 273.

(α) Οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν ἐξήρχετο τῶν προμαχώνων, ἐξ ὧν εἷς μόνος ἔσχε συγκοινωνίαν τινὰ ἀδλαβῆ. Ἀλλὰ, πρᾶγμα ἀξιοπερίεργον, Λάκαινά τις, Σταυριάγα ὀνομαζομένη, ἐθελόπονος συστρατιώτης ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην καὶ μετ' αὐτοῦ συναποκλεισθεῖσα ἐν τῷ Βαλτετσίῳ, μόνη ἑτοίμα συνεχῶς ἐξέρχεσθαι ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸν ἄλλον προμαχῶνα καὶ διανέμειν πυριτιδοβολὰς, ὅπου ἡ ἀνάγκη ἐκάλει. Ἦν δ' αὕτη φύσεως ἀνδρικῆς, μελανίζουσα, ἀναστήματος ὑψηλοῦ, ἐξαισίας γενναιοψυχίας, βαδίζουσα ὡς ἀνὴρ καὶ ὁμιλοῦσα ὡς στρατιώτης. Λείποτε ἔφερε τὸ γυναικεῖον λακωνικὸν ἔνδυμα, καὶ ἡλικίαν τότε μέχρι τῶν 40 ἐτῶν.

ΣΕΛΙΣ 275.

(α) Ἕνας τῶν ὑπὸ τὸν Κεχαγιᾶ βεγῆν ἀρχηγῶν Τουρκαλβανῶν, ὁ Λιάμπεης, ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Τρίπολιν μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βαλτετσίου, ἔλεγε πρὸς τοὺς Τριπολίτας Ἕλληνας. «Ὁρὲ, μὰ τὸ Θεγὸ, δικό σας εἶναι. Εἶχα πολεμάει σὲ τόσα σεφέρια »μὲ τὸ Τσάμιδαις, μὲ τὸ Σουλιώταις καὶ μὲ τὸ Μοσκόβους· πρὰ τὸ τουφέκι, ποῦ »εἶδα ς' τὸ Βαλτέτσι, εἶναι παληκαρίσιο· πρὰ δὲν εἴδαμε, πῶς ἐφεύγαμε· Πάει, ὀρὲ, »πάει· δικό σας εἶναι· ὁ Θεγὸς σᾶς τό 'δοσε».

(β) Διὰ τοῦτο οἱ Τοῦρκοι ἐσυκοφάντουν τότε τοὺς Ἕλληνας, ὡς δηλητηριάσαντας δῆθεν τὰς σφαίρας τῶν πυριτιδοβολῶν αὐτῶν. Κυρίως δὲ οἱ τραυματίαι τῶν Τούρκων ἀπέθανον 70 ἐκ τῶν 100, διότι ἔφερον φλεγμαίνοντα ἕλκη, ὡς κτυπηθέντες ἐκ τοῦ πλησίον, καὶ διότι ἐστεροῦντο πρὸ πάντων ἐπιστημόνων χειρούργων καὶ τῆς ἄλλης ἁρμοδίας περιποιήσεως.

Σημειωτέον δὲ, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν φονευομένων κατὰ τὰς μάχας Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἔμενον ἄταφοι. Οὔτε παρὰ τῶν πρώτων, οὔτε παρὰ τῶν δευτέρων ἐγίνετό ποτε ἀμοιβαία περὶ τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν αἴτησις, ὡς ἀπραγματοποίητος γνωριζομένη παρὰ μὲν τοῖς Ἕλλησιν ἕνεκα τῆς βαρβαρότητος τῶν Τούρκων, παρὰ δὲ τοῖς Τούρκοις ἕνεκα τοῦ ἀμειλίκτου μίσους τῶν Ἑλλήνων.

ΣΕΛΙΣ 277.

(α) Ἐν τῇ τοιαύτῃ περιπτώσει ἐμελέτων οἱ Τοῦρκοι, ὅπως περιποιηθῶσι μόνους τοὺς χωρικοὺς, δίδοντες ὑποσχέσεις μεγάλας· συλλέξωσι δ' οὕτω τὰ ὅπλα αὐτῶν καὶ μόνους κηρύξωσιν ὡς ἐνόχους καὶ καταδιωκτέους τοὺς προκοίτους, τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τοῦ τόπου· ἐπόμενα δὲ μετὰ τὴν τοιαύτην πρώτην ἐπιτυχίαν ἤθελον εἶσθαι οὐ μόνον ἡ βαθμιαία ἐξαφάνισις παντὸς νομίμου καὶ ἐπιῤῥοῆς τινα ἔχοντος ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ μετοικεσία τοῦ πλείστου μέρους τῶν Πελοποννησίων, ὅπως μὴ ὑπάρξῃ τοῦ λοιποῦ ἑλληνικὴ Πελοπόννησος.

ΣΕΛΙΣ 284.

(α) Τὰ πυρὰ ταῦτα καὶ οἱ πυροβολισμοὶ ἐγένοντο παρὰ τοῦ Ἀσημάκη Σκαλτσᾶ, ὅστις προθυμοποιούμενος ἵνα βοηθήσῃ τοῖς μαχομένοις, ἀλλ' ἀδύνατος ὢν, δι' ὅσου εἶχε σώματος μικροῦ, ἤναψε μακρόθεν τὰ πυρὰ, καὶ οὕτως εὐοήθησεν ἠθικῶς, ἐμπνεύσας δειλίαν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ θάῤῥος εἰς τοὺς Ἕλληνας.

ΣΕΛΙΣ 287.

(α) Ἴδε ἐν Κεφ. Η'. σελ. 313.

(δ) Παρὰ τῷ διαβοήτῳ «ἐσπὲχ» Ἀλῇ Τσεκούρᾳ ὑπῆρχεν εἷς Αἰθίωψ, ἐπίσης ἀνδρεῖος καὶ ἐπίσης διαβόητος ἐπὶ κακίᾳ. Πρωΐαν τινὰ προχωρήσας ὁ Ἰωάννης Κολοκοτρώνης μετ' ἄλλων τριῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ ὁπλαρχηγοῦ τῶν Ἀρκουδορεματίτων Πικλῆ πλησίον τῆς Τριπόλεως διὰ περιέργειαν, ἠχμαλώτισεν αὐτὸν ἐπιτεθέντα μετ' ἄλλων δέκα, καὶ ἔφερε πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Θαυμασθεὶς δὲ τότε διὰ τὴν ζώρησιν τοιούτου ἀνδρείου Αἰθίοπος, ὠνομάσθη παρὰ τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννου Γ ε ν ν α ῖ ο ς, καὶ τοιοῦτος παρὰ πάντων ἔπειτα καὶ ἐκαλεῖτο καὶ ἐγνωρίζετο. Τὸν Αἰθίοπα τοῦτον ἐδωρήσατο ὁ Κολοκοτρώνης τῷ φίλῳ αὐτοῦ Διονυσίῳ Τρουπάκῃ.

ΣΕΛΙΣ 293.

(α) Ὁ τῆς Ναυπάκτου ἦτο στρατιωτικὸς μόνον διοικητής. Τοιοῦτοι πασσάδες διωρίζοντο ἐν τοῖς μεγάλοις μάλιστα φρουρίοις, οὐδεμίαν ἔχοντες πολιτικὴν δικαιοδοσίαν.

ΣΕΛΙΣ 294.

(α) Πᾶν ἀντίγραφον ταύτης, κατὰ τὰ μένα ἴσως διασωθέντα παρ' ἡμῖν δύο, γεγραμμένα διὰ χειρὸς τοῦ γραμματέως Ῥήγα Παλαμήδου, ἔφερεν ἀριθμὸν αὔξοντα καὶ τὰς ὑπογραφὰς πρωτοτύπους. Ἆρα τὸ ἀντίγραφον ἦτο συγχρόνως καὶ πρωτότυπον.

ΣΕΛΙΣ 296.

(α) Ἐν τῇ καταστατικῇ ταύτῃ πράξει φαίνονται μὴ συνυπογράψαντες οἱ ὀνομασθέντες μέλη τῆς Γερουσίας, διότι ἐθεωρεῖτο ἀσυγχώρητον εἰς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον ἡ διπλῆ ἰδιότης τοῦ διορίζοντος καὶ τοῦ διοριζομένου.

ΣΕΛΙΣ 297.

(α) Οὕτως ὁ Ἕλους Ἄνθιμος καὶ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως ἠύλόγει τοὺς στρατιώτας οὐχὶ, ὡς σύνηθες, διὰ τῆς χειρὸς, ἀλλὰ διὰ τοῦ πυροβολίου, καὶ τὴν Ἁγίαν κοινωνίαν ἐπέτρεπε μόνῳ τῷ φονεύοντι Τούρκους στρατιώτῃ. Ὅτε δ' ἠλώθη ἡ Τρίπολις, οὐδὲν ἄλλο διδάσκων ἐνουθέτει κυριώτερον τοῖς στρατιώταις, ἢ τὴν σωφροσύνην. Εἴη εὐλογημένον ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν τὸ ὄνομα τοιούτου ἀληθοῦς ἀρχιερέως καὶ πατριώτου!

(δ) Πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι περιελάμβανεν αὕτη καὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν στρατιωτικῶν, φέρομεν τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον.

«Γενναῖοι καὶ φιλογενεῖς στρατηγοὶ καὶ στρατιῶται τῶν ἐπαρ»χιῶν Ἄργους, Ναυπλίου καὶ Κάτω Ναχαγὲ, οἱ ὄντες εἰς τὴν »τοῦ Ναυπλίου πολιορκίαν, χαίρεσθε καὶ εὐοδοῦσθε.

«Διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν δηλοποιοῦμεν ὑμῖν, ὅτι, ἐπειδὴ, καὶ τυχούσης περιστά»σεως, διωρίσαμεν τὸν καπιτὰν Νικήταν νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ διορισθὲν παρ' ἡμῶν μέρος, »διορίζοντες ἤδη ἀποστέλλομεν εἰς τὰ αὐτόθι ἀρχιστράτηγον τὸν γενναῖον καπιτὰν »Κωνσταντῖνον Μαυρομιχάλην, τὸν ὁποῖον ἐλθόντα αὐτοῦ νὰ τὸν δεχθῆτε μετ' εὐχα»ριστίας, ὑποτασσόμενοι καὶ ὑπακούοντες τῇ φιλογενείᾳ του, ὡς ἀξίῳ καὶ ἐμπείρῳ »κατὰ τὰ πολεμικά. Ἐλπίζομεν, ὑπακούοντες αὐτῷ, νὰ στήσητε τρόπαια, θριαμβεύ»οντες κατὰ τῶν ἀπίστων τυράννων. Δείξατε λοιπὸν τὴν γενναίαν προθυμίαν σας,

»καὶ ἀγωνίζεσθε γενναίως ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τῇ πατρίδι, προσέχοντες καλῶς »οὐ μόνον διὰ τὴν τοῦ Ναυπλίου ἀκριβῆ πολιορκίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν σύναξιν τῶν γεν»νημάτων, ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀναγκαιότερον διὰ τὴν οἰκονομίαν τῶν στρατευμάτων. Ἔ»γιαίνοιτε, θεόθεν ἀνδριζόμενοι.

« 1821 ἰουνίου 8 Στεμνίτσᾳ.

«Ἡ Γερουσία τῆς Πελοποννήσου
ΒΡΕΣΘΕΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΣ, ΠΕΤΡΟΜΠΕΗΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ,
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΚΑΝΑΚΑΡΗΣ,
(Τ. Σ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ,
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΟΝΗΡΟΠΟΥΛΟΣ».

(γ) Στρατηγοὶ οὐχ ὑπῆρχον τότε· ἐπὶ τὸ θωπευτικώτερον δὲ ἐκάλουν οὕτω τοὺς ὁπλαρχηγούς.

ΣΕΛΙΣ 300.

(α) Ἔζη οὗτος, ἀνίκανος καταστὰς διὰ τὴν πληγήν, μέχρι τοῦ 1855, μόνην λαμβάνων σύνταξιν δραχμῶν 8 κατὰ μῆνα· ἀλλὰ μὴ ἐπαρκῶν ὡς ἐκ τῆς γενναίας αὐτῆς χορηγίας, κατεσκεύαζε κινύρας (ταμπουράδας), καὶ διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης ἐπορίζετο τὰ πρὸς τὸ ζῆν.

ΣΕΛΙΣ 303.

(α) Συγχρόνως καὶ ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ ὕψωσε σημαίαν ἑλληνικὴν ἕτερος Κεφαλλὴν ἐπὶ τοῦ πλοίου αὐτοῦ, ἡμιολίας ἀξιολόγου. Ἐπὶ τῆς μετέπειτα δὲ καταστρεφῆς τῆς Οἰάνθης τὸ πλοῖον αὐτὸ ἐκυριεύθη παρὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου.

ΣΕΛΙΣ 306.

(α) Ἐνόουν τὸν Γεώργιον Σισίνην.

ΣΕΛΙΣ 307.

(α) Ἴδε τὴν συνέχειαν καὶ τὸ τέλος τῶν τοῦ Λάλα ἐν τῷ Τόμῳ Δ'.

ΣΕΛΙΣ 308.

(α) Τούτους παρέλαβεν ἀκολούθως ὁ Ἠλίας Μαυρομιχάλης καὶ ὁ Νικήτας εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς Λεβαδείας ἐκστρατείαν, ὡς ἀναφέρομεν ἐν τῷ Κεφ. ΙΒ'.

(β) Αὐτὸν παρέλαβεν ἐκ τῆς Αἰγίνης ὁ πλοίαρχος Κωνσταντῖνος Μεθενίτης, ὡς γράφει ἀπὸ 3 μαΐου ἐκ τῶν Κεγχραιῶν. «Μετὰ τὸν μισευμόν μας ἀπ' αὐτοῦ (ἐκ »τῆς Ὕδρας) ἀπέρασα ἀπὸ Πόρον καὶ Αἴγινα, καὶ ὡμίλησα μὲ τὰ δύο νησιά, διὰ »νὰ ἐκστρατεύσουν διὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κορίνθου, καὶ μὲ τὸ ὑπεσχέθησαν ἐγγρά»φως. Εἶδον καὶ τὸν κὺρ Θεοχαράκην Ῥένδην εἰς Αἴγινα, τὸν ὁποῖον ἐπῆρα εἰς τὸ »καράβι, διὰ νὰ ὁδηγῇ καὶ νὰ διευθύνωνται αἱ ὑπόθέσεις . . . Μερικὰ χωρία δὲν ἔχουν »μπαρούτη, τὸ ὁποῖον δίδομεν, ὅτι δὲν ἠμποροῦμεν νὰ κάμωμεν ἀλλέως. Ἀκολου»θῶντας ὁ πόλεμος, μᾶς χρειάζεται μπαρούτη, καὶ προσπαθήσατε ὅσον τὸ δυνατὸν »διὰ 100 ὀκάδες».

ΣΕΛΙΣ 311.

(α) Φονευθέντος τοῦ Γεωργίου Γουλέλου ἔν τινι συμπλοκῇ, οἱ Τοῦρκοι λαβόντες τὸ πτῶμα, ἔφαγον τὴν κεφαλήν. Μετὰ τὴν κυρίευσιν δὲ τοῦ φρουρίου παρετηρήθη, ὅτι

κατέφαγον μέχρι τῆς ῥίζης καὶ τὰς ἰνδικὰς συκὰς (φραγκοσυκιὰς), τηγανίζοντες ταύτας δι' ἐλαίου, ὃ εἶχον ἄφθονον διὰ τὴν μεγάλην κατὰ τὸ ἔτος 1820 ἐσοδείαν. Τὸ ἴδιον παρετηρήθη καὶ ἐν τοῖς φρουρίοις Πύλου καὶ Ναυπλίας, ἀποδεικνύον ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἐλαττωματικωτάτην ἀπρονοησίαν τῶν Τούρκων πρὸ τῆς πολιορκίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν σταθερωτάτην ἐπιμονὴν καὶ ὑπομονὴν αὐτῶν κατὰ τὴν πολιορκίαν.

ΣΕΛΙΣ 313.

(α) Ὅρα ἐν σελ. 287.

ΣΕΛΙΣ 314.

(α) Ὅρα τὰ προηγούμενα ἐν τῷ Κεφ. Γ'.

ΣΕΛΙΣ 316.

(α) Προσθετέον ἐν τούτοις.

Ἐπειδὴ ἡ ἐν Χίῳ ἑλληνικὴ σχολὴ, συγκεκροτημένη μὲν καὶ διὰ καθηγητῶν ἀξίων, καὶ διὰ τυπογραφίας καὶ διὰ πολλῶν ἄλλων μέσων, πανταχόθεν δὲ δεχομένη συρροὴν μαθητῶν, ὑπεβλέπετο πάντοτε παρὰ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας, διότι πάντοτε ἐπιβουλευόμενοι διέβαλλον αὐτὴν, ὡς γυμνάσιον πολεμικὸν, οἱ ξένοι, καθ' ὧν μόνη ὑπερέβαλλεν ἑκάστοτε ἡ πρὸς τοὺς Τούρκους δωροδοκία τῶν Χίων· καὶ ἐπειδὴ τὰ ἐργαλεῖα τῶν πειραμάτων τῆς παραδόσεως τῶν Μαθηματικῶν, τὰ χωνευτήρια δὲ καὶ ἡ ἄλλη συσκευὴ τῆς Χημίας, ἣν ὁ Βάμβας παρέδιδεν, ἐξηγοῦντο πρὸς τοὺς Τούρκους ὡς χυτήρια ὅπλων καὶ ὡς μέσα πρὸς ἐκμάθησιν κατασκευῆς πυριτοκόνεως· διὰ ταῦτα καὶ ἄλλα οἱ Χῖοι, ἅμα ἐκραγείσης τῆς ἐπαναστάσεως, ἠναγκάσθησαν, ὅπως προλάβωσι δυστυχίας ἐπικειμένας, καὶ τὰ μὲν χυτήρια καὶ τὰ ἄλλα διαφόρων εἰδῶν ἐργαλεῖα κατέστρεψαν, ἔκλεισαν δὲ τὴν σχολὴν, ἀπέλυσαν τοὺς μαθητὰς, καὶ τοὺς διδασκάλους, ἐν οἷς τὸν Βάμβαν ἰδίως, προέτρεψαν, ὡς μᾶλλον ὑποβλεπομένους, ἵνα ἀποχωρήσωσι πρὸς καιρὸν εἰς ἄλλους τόπους. Ὁ Βάμβας ἐσώθη τότε διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ ἐκεῖ ῥωσσικοῦ προξένου Νικολάου Μυλωνᾶ καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπὸ ῥωσσικὴν σημαίαν πλοίου τοῦ Δεμάθα.

Δυστυχῶς οὐδὲν τῶν τοιούτων καὶ ἄλλων μέτρων, ὅλων ὑπηγορευμένων ὑπὸ ἀνάγκης ἀπολύτου, ὠφέλησε τὴν πολύτιμον καὶ ἑλληνικωτάτην κοινωνίαν τῶν Χίων.

ΣΕΛΙΣ 318.

(α) Πλοῖον πετσιωτικὸν, διοικούμενον παρὰ τοῦ Ἀργύρου Στεμνιτσιώτου, κατέλαβεν ἐν Τήνῳ ἡμιολίαν αὐστριακὴν φέρουσαν ἐπιβάτας μέχρι τῶν 50 Τούρκους. Πρότφθασε μὲν παραλαβὼν αὐτοὺς ὁ ἐκεῖ αὐστριακὸς ὑποπρόξενος, ἀλλὰ τὰ πράγματα, ὅσα ἔφερον, διηρπάγησαν, καὶ ἡ ζωὴ τούτων διεκινδύνευσεν ἐν τῷ μέσῳ λαοῦ ἐπαναστάντος ἤδη. Φθάσαντος δὲ τοῦ Τουμπάζη περὶ τὸ ἑσπέρας, ἀμέσως καὶ τὰ διαρπαγέντα ἐπεστράφησαν, καὶ εἰς τὴν αὐστριακὴν ἡμιολίαν παρεδόθησαν μετενεχθέντες ἀβλαβεῖς οἱ Τοῦρκοι. Οὕτως ἱκανοποιήθη ἡ αὐστριακὴ σημαία. Ἀληθῶς ὁ πλοίαρχος Ἀργύρης ὑπῆρχεν ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἀπὸ 19 Ἀπριλίου ἐκδοθείσης διατάξεως ὑπὲρ τῶν οὐδετέρων σημαιῶν πρὸς τοὺς πλοιάρχους τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου· ἐδέησεν ὅμως περίπτωσις τοιαύτη, ὅπως βεβαιωθῇ, ὁπόσῳ ὄντως Ἀντώνιος Οἰκονόμου καὶ οἱ πρόκριτοι τῶν ναυτικῶν νήσων ἐσέβοντο τὴν οὐδετέραν σημαίαν, καὶ ὁπόσῳ ἐπεθύμουν τὴν κατὰ θάλασσαν τάξιν, ἣν ἔπειτα ἐκλόνισε μόνη ἡ ἐπήρεια περιστάσεων ἀνωτέρων καὶ ἀναποτρέπτων.

Ἰδοὺ τὰ ἐπὶ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως γράμματα τῶν Πετσιωτῶν καὶ Ὑδραίων, βεβαιοῦντα ὅ,τι λέγομεν.

«Φίλτατοι συναδελφοὶ Ὑδραῖοι χαίροιτε.

«Τῇ 18 ἀπριλίου 1821 Σπέτζαις.

«Τούτην τὴν στιγμὴν μανθάναμεν μὲ μεγάλην μας δυσαρέσκειαν, ὅτι εἷς τῶν ἡμετέρων καπετανέων, ὀνόματι Ἀργύρης Στεμιτσιώτης, εὑρισκόμενος εἰς τὸ νησίον τῆς Τήνου, ἐτόλμησε παραφρόνως καὶ ἀπερισκέπτως νὰ κυριεύσῃ δυναστικῶς μίαν ἰμπεριάλικην γολέτταν, ἐπὶ σκοπῷ νὰ θυσιάσῃ τοὺς ἐν αὐτῇ εὑρισκομένους Ὀθωμανούς. Τοῦτο τὸ ἀπροσδόκητον ἀτόπημα μᾶς κατετάραξεν ὅλους τοὺς ἀδελφοὺς ἐδῶ, καὶ, ἅμα συνελθόντες, ἐσυμβουλεύθημεν μεταξύ μας, διὰ νὰ φροντίσωμεν τὴν οἰκονομίαν αὐτοῦ τοῦ ἐπιβλαβοῦς δυστυχήματος. Διὸ καὶ ἀποφασίσαμεν συγχρόνως νὰ στείλωμεν πρὸς τὴν εὐγενείαν σας τοὺς δύο ἀδελφοὺς Μιχάλην Νέστορα καὶ Πέτρον Σκυλίτσην, διὰ νὰ συσκεφθῆτε τὴν οἰκονομίαν τοῦ πράγματος, στέλλοντες, ἂν τὸ κρίνητε εὔλογον, κανένα ἀπὸ τὰ ἰδικά μας ἢ ἰδικά σας καράβια μὲ ἕνα ἢ δύο ἀνθρώπους νουνεχεῖς, διὰ νὰ ἐξιλεώσουν τὸν Κόνσολον καὶ καπετάνιον αὐτῆς τῆς γολέττας μὲ τὴν ἀποζημίωσιν, ἂσης βλάβης ἐδοκίμασε, καὶ ὁποιονδήποτε ἄλλο μέσον ἤθελαν κρίνουν οἱ ἀπεσταλμένοι· διότι ὁ βάσιμος σκοπός μας, ἀδελφοί, συνίσταται εἰς τὸ νὰ διαφυλάξωμεν τὰ δίκαια τῶν ἐθνῶν. Ταῦτα ἐν τοσούτῳ, καὶ ἀδελφικῶς ἀσπαζόμενοί σας μένομεν.

«ΟΙ ΑΔΕΛΦΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΚΡΙΤΟΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΠΕΤΣΩΝ».

«Ἀρχηγοὶ καὶ καπεταναῖοι Ὑδριῶται καὶ Σπετσιῶται,

οἱ συγχροτοῦντες τὸν ἑλληνικὸν στόλον, χαίροιτε.

«Ὁ καπετὰν Ἀργύρης Στεμιτσιώτης, ἀτακτήσας ἄκρως, καθὼς πληροφορεῖσθε ἀπὸ τὸ ἔσωθεν, ἐφεντίον τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐθνῶν, κρατήσας μίαν γολέτταν Ἀουστριακὴν εἰς τὴν νῆσον Τῆνον ἐπὶ προφάσει ὅτι εἶχεν ἀνθρώπους καὶ πρᾶγμα ἐθνικόν, προστάζεσθε ἀμέσως νὰ πλεύσετε διὰ ἐκεῖ, ἵνα κρατήσητε τὸν ῥηθέντα καπετὰν Ἀργύρην καὶ νὰ πέμψετε αὐτὸν τακτικῶς εἰς τὴν πατρίδα του Σπέτσαις· τὴν δὲ γολέτταν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ ἀνθρώπους καὶ πραγματείας θέλετε ἀφήσει ἐλευθέρους, ἐπιστρέφοντες αὐτοῖς κάθε εἶδος πράγματος, ὁποῦ ἠδύνατο νὰ εἶχεν ἁρπάξει ὁ καπετὰν Ἀργύρης, καὶ ἀποζημιοῦντες τὴν γολέτταν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ, δηλαδὴ πληρώνοντες πᾶσαν ζημίαν αὐτῶν. Προσέξατε, ἀδελφοί, πάντες ἀκριβῶς, καθὼς καὶ τοῖς Ψαριανοῖς καὶ λοιποῖς Ἕλλησι νὰ παραγγείλετε, νὰ μὴν ἐνοχλισθῇ οὐδεὶς ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν· διότι ἀντιπράττοντες θέλετε ὑποπέσει εἰς τὴν ἀγανάκτησιν καὶ ἐκείνων καὶ τοῦ γένους μας.

«Ὕδρα, 20 ἀπριλίου 1821.

«ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΥΔΡΑΣ».

ΣΕΛΙΣ 319.

(α) Ἰδοὺ ἡ προκήρυξις.

«Χῖοι!

«Ὅλον τὸ γένος εἶναι εἰς τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας του. Τὸ κίνημα δὲν εἶναι »μερικὸν καὶ εἰς βάσεις ἐπισφαλεῖς ἐπιστηριγμένον. Μετὰ Θεὸν μία κραταιὰ ἐπίγειος »Βασιλεία τὸ προστατεύει. Στράτευμα 15000 ἐνεργεῖ ἀπὸ τὸν Δούναβιν· ἡ Σερβία καὶ

»ἡ Βουλγαρία ἔλαβον τὰ ὅπλα· ἡ Πελοπόννησος συνέκλεισεν εἰς τὰ κάστρα τοὺς »Τούρκους ἀδυνάτους, ἀνετοίμους καὶ καταφοβισμένους· τὰ κάστρα τῆς Κορίνθου καὶ »τῆς Μονεμβασίας εἶναι εἰς τὴν παραμονὴν τῆς παραδόσεώς των· ὁμοίως καὶ ἡ Τρε»πολιτσά, Θῆβαι, Λειβαδία, Σάλωνας, Ἀθῆναι, Πόρος, Αἴγινα. Ὅλη ἡ Ἑλλὰς καὶ »αἱ νῆσοι ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος συνί»σταται ἀπὸ τὰ καράβια τῆς Ὕδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν. Μέρος τοῦ στό»λου μας ὑπάγει νὰ φυλάττῃ τὰ Δαρδανέλια, διὰ νὰ μὴν ἠμπορῇ νὰ περάσῃ εἰς τὴν »ἑλληνικὴν θάλασσαν καμμία ναυτικὴ δύναμις τοῦ ἐχθροῦ, οὔτε νὰ ἐμβαίνῃ εἰς αὐτὸν »τροφὴ ἢ ἄλλη βοήθεια. Μέρος πάλιν ὑπάγει νὰ κτυπήσῃ τὰ παράλια κάστρα τῆς »Πελοποννήσου, καὶ μέρος θέλει περιέρχεται τὸ Αἰγαῖον πέλαγος.

«Ὁ στόλος οὗτος εἶναι ἀπὸ καράβια καὶ χρήματα μερικῶν, καὶ συμπεραίνετε κάλ»λιστα, ὅτι τὰ τρία εἰρημένα ναυτικὰ νησία τοῦ γένους δὲν ἠμποροῦν νὰ βαστάσωσιν »ἔξοδα τοσούτου στόλου. Μᾶς ζητοῦν χωριστὰ βοήθειαν ὅπλων καὶ ἀσθενῆ τινα μέρη »τῶν ὁμογενῶν. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ συντρέχωμεν ὁ εἷς τὸν ἄλλον, κατὰ τὸ δυνατόν, »εἰς τὸν κοινὸν τοῦτον καὶ ἱερώτατον ἀγῶνα. Ἡ Χίος πρέπει νὰ δείξῃ προθυμωτέραν »καὶ μεγαλητέραν συνδρομήν, ὡς πλουσιωτέρα τῶν ἄλλων πόλεων καὶ νήσων. Κα»θὼς ἐδείξατε τὴν φιλογένειάν σας εἰς τὸν φωτισμὸν τοῦ ἔθνους, οὕτως δείξατέ την »καὶ διὰ τὴν ἐλευθερίαν του. Ἂν καὶ ἐφαίνεσθε, ὅτι εἴχετε κάποιαν ἄνεσιν εἰς τὸν »ζυγόν, καὶ σεῖς ὅμως ὑπέκεισθε εἰς αὐτὸν, καὶ σεῖς ἐστερεῖσθε ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ δικαιώ»ματα, καὶ σεῖς κατεφρονεῖσθε καὶ ὠνομάζεσθε γκιαοῦροι καὶ εἴσασθε ῥαγιάδες. Μι»κρὰ τάχα εἶναι ταῦτα, ὥστε νὰ ἀδιαφορήσητε διὰ τὴν ἐλευθερίαν σας;

«Τέλος πάντων ἡ ἐλευθερία τοῦ γένους ἀπεφασίσθη καὶ ἐν γῇ καὶ ἐν οὐρανῷ, καὶ »πρέπει ἀναγκαίως νὰ συνδράμητε καὶ σεῖς Χῖοι. Ἂν ὁ τόπος δείξῃ ἀδιαφορίαν, ὁ »στόλος ἔχει νὰ μεταχειρισθῇ βίαν, διότι ἐνεργεῖ ἐκ μέρους ὅλου τοῦ ἔθνους. Συμφω»νήσατε λοιπὸν μὲ τὸν αὐτοῦ ἐρχόμενον στόλον, συμπροθυμήθητε καὶ μὴ φανῆτέ πο»τε φιλοτύραννοι καὶ ἀνάξιοι τῆς ἐλευθερίας σας. Τὸ γένος ἐλπίζει χρηματικὴν συν»δρομὴν ἀνάλογον μὲ τὴν ὑπόληψίν σας. Συλλογισθῆτε, περὶ τίνος πρόκειται· ἐνθυ»μηθῆτε, πόσα ἐδίδατε κατ' ἔτος, διὰ νὰ τυραννῆσθε, καὶ συμπεράνετε, πόσον εἶναι »δίκαιον νὰ συγκαταβάλητε ἰδίᾳ καὶ κοινῶς διὰ τὴν ἐλευθερίαν σας. Μὴ θελήσητε ἢ »ἀπὸ ἄλογον δειλίαν ἢ ἀπὸ παράκαιρον φειδωλίαν, νὰ ἐπισύρητε κατὰ τῆς περιφή»μου Χίου αἰώνιον ἀδοξίαν καὶ μῖσος. Σᾶς παρακαλοῦν οἱ συντρέχοντες καὶ μὲ τὰ »καράβιά των, καὶ μὲ τὰ χρήματά των, καὶ μὲ αὐτὴν τὴν ζωήν των. Προθυμία λοι»πὸν, ἀδελφοί, σύμπνοια καὶ γενναία προσφορὰ μέρους τινὸς τῆς καταστάσεώς σας ὑπὲρ τοῦ παντός.

«Σᾶς ἀσπαζόμεθα ἐν Χριστῷ καὶ μένομεν πρόθυμοι ἀδελφοί σας

«Ὕδρᾳ τῇ 18 ἀπριλίου 1821.

(Τ. Σ.) ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΥΔΡΑΣ».

(6) Ἰδοὺ ὁ ὅρκος.

«Ὁρκίζομαι εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν, τὸν ὑπερασπιζόμενον τὸν δίκαιον, τὸν ἐκδικούμενον τὸν κακὸν καὶ παραβάτην τῶν ἠθικῶν τοῦ Εὐαγγελίου ἀρετῶν· ὁρκίζομαι εἰς τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον· ὁρκίζομαι εἰς τὴν ἐλευθερίαν καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν τοῦ Γένους ἀνέγερσιν, παρόντων τῶν ἀξιοτίμων καπεταναίων τῆς πατρίδος μου Ὕδρας, νὰ φυλάξω, ὅσα ἀκολουθοῦν.

«Α'. Νὰ ἀναδεχθῶ τὴν προσωρινὴν ἀξίαν τοῦ ναυάρχου τοῦ ναυτικοῦ Ὕδρας, ἕως οὗ νὰ τελειώσῃ ἡ ἐκστρατεία μας, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ πατρὶς μᾶς ἔστειλε κατὰ τὴν

κοινὴν ψῆφον τῶν συμπατριωτῶν μου καπετανέων, τὴν ὁποίαν ἀναδέχομαι πρεθύμως καὶ μὲ τὴν ἀναγκαίαν φιλογένειαν.

«Β'. Νὰ ἀκούω τὰς διαταγὰς τῆς Βουλῆς τῆς Ὕδρας, ὅπου ἤθελε τύχει νὰ μᾶς πέμψῃ.

«Γ'. Νὰ κινήσω τὸ ναυτικὸν τῆς Ὕδρας κατὰ τοῦ βαρβάρου τυράννου τῆς πατρίδος καὶ τῶν ὀπαδῶν του, χωρὶς νὰ βλάψω ἄλλον, ὅπου κριθῇ εὔλογον ἀπὸ τὸ κοινὸν συμβούλιον.

«Δ'. Εἰς ἀναποκτήτους τόπους, ἢ ἐχθρικὸν πλοῖον, νὰ σέβωμαι τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν ἀθῴων ὁμογενῶν μας, τῶν εὐρωπαϊκῶν ὑπηκόων καὶ αὐτῶν τῶν Τούρκων, ὅταν παραδίδωσι τὰ ὅπλα χωρὶς πόλεμον.

«Ε. Ἐπειδὴ τὸ ναυτικόν μας εἶναι ἑνωμένον μὲ τὰ πλοῖα τῶν ἄλλων δύο νησίων, νὰ συνεργῶ μετ' αὐτῶν εἰς τὸν κοινὸν σκοπὸν κατὰ τὴν ἀπόφασιν, ἥτις θέλει γίνηται εἰς τὰ πολεμικά μας συμβούλια κατὰ καιρούς.

«ΣΤ'. Νὰ φέρω ἢ νὰ στείλω εἰς Ὕδραν τὸ μέρος τῶν λαφύρων, ὁποῦ ὁ παρὼν στόλος ἤθελε κάμει, διὰ νὰ τὸ μοιράσῃ ἡ πατρὶς κατὰ τοὺς διορισθέντας νόμους.

«Ζ'. Ἂν δὲ παραβῶ τὸν ἄνω ἐκτεθέντα ὅρκον μου, κηρύττομαι ἀνάξιος τοῦ ἐμπιστευθέντος μοι ὑπουργήματος, καὶ ὑπόχρεως νὰ δώσω λόγον εἰς τὸν Θεὸν, εἰς τὴν πατρίδα μου καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ Γένους.

«Ἐν τῷ Ἑλληνικῷ στόλῳ τῇ 18 ἀπριλίου 1821.

«Ὁ ναύαρχος

ΓΙΚΟΥΜΑΚΗΣ Ν. ΤΟΥΜΠΑΖΗΣ.

«Οἱ καπετανέοι

«ΛΑΖΑΡΟΣ ΛΑΔΕΧΟΣ,
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΤΣΑΜΑΔΟΣ,
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΓΙΑΝΝΗ ΓΗΖΟΝΗ,
ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΟΥΤΑΣ,
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΝΤΩΝΗ ΒΟΚΟΥ,
ΛΑΖΑΡΟΣ ΠΑΠΑ ΜΑΝΟΛΗ,
ΓΙΑΝΝΗΣ Δ. ΒΟΥΛΓΑΡΗ,
ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΚΕΛΗΣ».

ΣΕΛΙΣ 320.

(α) Θέλουσί τινες τοῦτον οὐχὶ ὡς Μισὶρ- μολλασῆν, ἀλλ' ὡς τὸν Σὲχ-οὺλ-ἰσλάμην, τὸν ὑπογράψαντα τὴν καταδίκην τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου. Λέγουσι δ', ὅτι ἀσθενήσας οὗτος βαρέως ἐπὶ τριμηνίαν μετὰ τὴν καταδίκην, ἀπήρχετο δι' ἀδείας τοῦ σουλτάνου εἰς τὴν Μέκκαν. Λάθος μέγα, διότι, ἐν ᾧ συνελήφθη αὐτὸς περὶ τὰ τέλη ἀπριλίου, πῶς συμβιβάζεται ἡ μετὰ τριμηνίαν τῆς 10 ἀπριλίου, καθ' ἣν ἀπηγχονίσθη ὁ Γρηγόριος, ἀναχώρησις τούτου ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως; Παραδεχόμεθα ἄρα, ὅτι, φύχι τόσῳ ἐν ἀγνοίᾳ, ὅσῳ ἐν γνώσει τοῦ πράγματος, ἐκήρυξαν τοῦτον ὡς τὸν Σὲχ-οὺλ-ἰσλάμην, ἵνα ἀντισταθμίσωσι τὸ πάθημα αὐτοῦ, ὡς ἄκρου ἀρχιερέως τῶν Τούρκων, πρὸς τὸ τοῦ Γρηγορίου, ὡς ἄκρου ἀρχιερέως τῶν Ἑλλήνων.

ΣΕΛΙΣ 324.

(α) Κατὰ τὰς αὐτὰς ὥρας τῆς κρίσεως τοῦ Οἰκονόμου ἐδραπέτευσαν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ οἱ πρώτιστοι συναρπωγοὶ αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ ὁ μὲν Γκίκας, διακριθεὶς ἐπὶ ἀνδρείᾳ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως, ἐπεβίωσεν ἐκ τύφου μετὰ τὴν ἅλωσιν ταύτης· οἱ δὲ ἄλλοι Μαρκέζης, Ἀγαλλίκουλος καὶ Δημήτριος Κοντζῆς, ἐπέζησαν πεζομαχοῦντες καθ' ἅπαντα τὸν ἀγῶνα.

ΣΕΛΙΣ 326.

(α) Τὰ τελευταῖα τοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου συμβάντα διαλαμβάνονται ἐν τῷ τόμῳ Δ'.

(β) Ἡ οἰκογένεια Μιαούλη ἀνήκει κυρίως εἰς τοὺς Βώκους, τοὺς ἐκ τῆς Εὐβοίας καταγομένους. Τοιαύτη δὲ μετωνομάσθη ἰδίως ἐπὶ τῶν τελευταίων πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνων ἀπὸ τοῦ Ἀνδρέου, μετονομασθέντος Μιαούλου, διότι εἶχεν οὗτος ἀγοράσας ἐκ τῆς Κρήτης πλοῖον λεγόμενον Μιαούλ.

(γ) Κατὰ τὴν κίνησιν τῆς 25 μαρτίου τὰ οἰάνθεια ταῦτα πλοῖα ἔτυχον ἐν τῇ Ζακύνθῳ, ὅπου προετράπησαν παρὰ τῆς ἐφορίας, ἵνα ὑψώσωσι σημαίαν καὶ ὕψωσαν ταύτην, ὅτε εἶδον κινουμένους καὶ τοὺς Κεφαλλῆνας ὑπὲρ τοῦ πολέμου.

ΣΕΛΙΣ 330.

(α) Ἐπὶ τρία ἡ Αἰτωλία ἐμερίζετο τμήματα, τὸν Ζυγὸν, τοῦ Βλοχὸν καὶ τὸ Ἀπόκουρον· ὡσαύτως καὶ ἡ Ἀκαρνανία τὸν Βάλτον πρὸς ἀνατολὰς, τὴν Βόνιτσαν πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν καὶ τὸ Ξηρόμερον πρὸς δυσμάς. Ἐξαιρουμένης δὲ τῆς Βονίτσης καὶ τοῦ Ἀποκούρου, τὰ τέσσαρα λοιπὰ τμήματα ἠνοῦντο ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα Κ ά ρ λ ε λ ι, ἢ Κ ά ρ ε λ ι. Οὕτως ὠνόμασαν ταῦτα οἱ Τοῦρκοι «Κάρλελι σατσαγὶ» (σημαίαν τοῦ Κάρλελι) ὡς ἐκ τοῦ Καρόλου τοῦ Τόκου, οὗ ἄλλοτε ἦσαν ἡ δεσποτεία, παραχωρηθέντα ἔπειτα αὐτοῖς παρὰ τῶν Ἐνετῶν τῷ 1609 διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Κάρλοβιτς. Ἕτεροι δὲ ὑπολαμβάνουσι τὸ τουρκιστὶ Κάρλελι ἐκ τοῦ Ἀκαρνανία κατὰ παραφθοράν.

ΣΕΛΙΣ 333.

(α) Αἱ δύο πόλεις τοῦ Μισολογγίου καὶ Αἰτωλικοῦ συνίστων τὸ τμῆμα τῆς Αἰολίας μετὰ 38 χωρίων, ὁ δὲ ἐν γένει πληθυσμὸς αὐτῶν ἠριθμεῖτο τότε ἐκ 2675 ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν. Ἐκ τούτων δὲ τὸ μὲν Μεσολόγγιον ἔφερεν 850, τὸ δὲ Αἰτωλικὸν 320.

ΣΕΛΙΣ 337.

(α) Ὁ ἡρωϊσμὸς οὗτος τοῦ νέου Γεωργίου Παξινοῦ ὑπῆρχεν ἄγνωστος παρὰ τῷ κοινῷ τῶν Ἑλλήνων, ἐν ᾧ ἄλλαι ἄλλων πράξεις, οὐδεμίαν πρὸς τὴν ἡρωϊκὴν ταύτην τοῦ Παξινοῦ ἐπιδεχόμεναι σύγκρισιν, ὑπερυψώθησαν καὶ ὑπερεθαυμάσθησαν, διότι οἱ ἄλλοι οὗτοι ἔτυχον ἐξ οἰκογενειῶν γνωστῶν, ἢ ἐπετηδεύθησαν, ἵνα μεγαλύνωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὰ μικρὰ, ἢ ἔλαβον διὰ λόγους ἄλλους βοηθὸν τὴν περίστασιν καὶ τὴν συνδρομὴν ἑτέρων προσώπων. Χάριν δ' ὁμολογοῦμεν πολλὴν τῷ καλῷ κἀγαθῷ Ἰωάννῃ Σωτηριάδῃ, ἐξ Αἰγίου, ὑπηρετήσαντι ἐν τοῖς ναυτικοῖς τῆς Ἑλλάδος καὶ γνωρίζοντι πλεῖστα τῶν κατὰ θάλασσαν διατρεξάντων· ἐπληροφορήθημεν παρ' αὐτοῦ τὸν ἡρωϊσμὸν τοῦ Παξινοῦ, ὁμολογούμενον μὲν καὶ παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ πολίτου καὶ γενναίου ναυτικοῦ Ἀδριανοῦ Σωτηρίου, ἐπιβεβαιούμενον δὲ ἀναντίῤῥητον καὶ παρά τινος ἑτέρου Ἰωάννου Ἀθανασοπούλου, ὑπομνηματισαμένου αὐτὸν, ὡς ἀκολούθως, τῷ

«1823.

«Ὁ Γεώργιος ὁ Παξινὸς ἐφέρθη ὡς ἥρωας ἀποκάτω εἰς τὸν Ἔπαχτον μὲ τὸ μπουρλό-»το, ὅπου ἔμενε μοναχὸς μέσα. Τὸ μπουρλότο ὀρτζάριζε καὶ ἡ λαύρα τῆς φωτιᾶς τὸν »ἀκατιζάρισεν ἀπὸ τὴν κουβέρτα· κι' αὐτὸς μὲ τὴν τρομπέτα Ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α, μᾶς »ἔλεγε, ζ η τ ᾶ τ ε, μ ω ρ' φ δ έ λ φ ι α, κ' ἐ γ ὼ δ ι ὰ τ ὴ ν π ί σ τ ι ν μ α ς θ ά λ' »ἀ π ο θ ά ν ω π ρ ῶ τ ο ς, μ ὰ τ ὴ ν χ ρ υ σ ῆ π α τ ρ ί δ α μ α ς, ἂ ν δ ὲ ν μ ᾶ ς

»κ α ῆ ὄ φ λ ό κ ο ς. Ἀπόξω ἀπὸ τὴν κουβέρτα ἐτράβα καὶ κυβέρναγε νὰ πέσῃ ς' τὴν »τούρκικη κουρβέτα. Μὴ δυνηθεὶς νὰ διευθύνῃ τὸ μπουρλότο ἀπὸ τὰς λάβρας τοῦ »μπουρλότου, ἔπεσεν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ μὲ τὸ μαχαῖρι εἰς τὸ χέρι τὸν ἔπιασαν οἱ »ἄπιστοι καὶ τὸν ἐσούγλισαν.

«Ταῦτα ἔγραψα εὐρεθεὶς τότε ἐντὸς μὲ τὸ Λυκοῦργον καὶ μὲ τὸν καπετὰν Ἀδρια»νὸν Σωτηρίου Σπετσιώτη· ὁ Ι. ΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ.»

Τὴν σημείωσιν αὐτὴν ἀντεγράψαμεν, ὡς ἔχει, εὑρεθεῖσαν ἐν τῷ τέλει χειρογράφου παλαιοῦ καὶ ῥυπῶντος, περιέχοντος δὲ ἡμερινὰ καὶ νυκτερινὰ ναυτικὰ σημεῖα συναγροικήσεως, ἢ σήματα (σενιάλα).

Ἀλλ' ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, κατὰ πρῶτον ἤδη ἀνακαλυπτομένης, προκύπτει, ὅτι ἡ πρώτη κατὰ τὸν ἀγῶνα χρῆσις πυρπολικῶν ἐγένετο σύγχρονος ὡς ἔγγιστα κατά τε τὴν Ἔρεσον τῇ Λέσβου τῇ 24 καὶ 25 μαΐου καὶ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον τῇ 10 ἰουνίου, ἤτοι κατὰ δύο διάφορα μήκη καὶ ἐπὶ πολὺ ἀπέχοντα τὸ ἓν τοῦ ἄλλου. Φρονοῦμεν ἄρα, ὅτι ματαίως ἐρίζουσιν, ἰδιοποιούμενοι τὴν τιμὴν τῆς πρώτης εἰσαγωγῆς τῶν πυρπολικῶν, οἱ μὲν Ψαριανοὶ προβάλλοντες τὸν Καλαφάτην, οἱ δὲ Ὑδραῖοι ὡς ὁδηγηθέντες ἐπὶ τοῦ προκειμένου παρὰ τοῦ πλοιάρχου ἀγγλικοῦ τινος δρόμωνος κατὰ τὸν Καφηρέα, ὅτε καὶ οἱ Πετσιῶται ἔχουσι πρὸς ἀντίθεσιν ἀμφοτέρων τὸν Μιαλῆν, ὡς καὶ τὴν σύγχρονον χρῆσιν πυρπολικοῦ.

ΣΕΛΙΣ 340.

(α) Τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας οἱ ὁπλαρχηγοὶ ἔκρυπτον, ὅσῳ ἦτο δυνατὸν, τὸ κύριον τῆς κινήσεως αὐτῶν πνεῦμα, ὑποκρινόμενοι, ὡς καὶ πρὸ αὐτῶν οἱ Σουλιῶται, τούτοις μὲν τὸν φίλον τῶν Ἀλβανῶν, ἐκείνοις δὲ τὸν σύμμαχον τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ὁ τρόπος οὗτος ὠφέλησεν, εἰ καὶ ὀλίγον διήρκεσε, διότι παρενέβαλλεν ὁπωσδήποτε τὴν δυσπιστίαν μεταξὺ τῶν Τούρκων.

ΣΕΛΙΣ 343.

(α) Δι' αὐτῶν ἀντήλλαξεν ὁ Βλαχόπουλος ἔπειτα τὴν ἐν Πρεβέζῃ αἰχμάλωτον οἰκογένειαν αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ Γιολδάσης διὰ τοῦ Νούρκα Σέρβανη ἕνα συγγενῆ αὐτοῦ, ἐπίσης αἰχμάλωτον παρὰ τοῖς Τούρκοις.

ΣΕΛΙΣ 350.

(α) Ἴδε τὴν συνέχειαν τῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ τόμῳ Δ'.

ΣΕΛΙΣ 351.

(α) Ἴδε τὰ προηγούμενα τῶν Νησιωτικῶν ἐν τοῖς Κεφ. Θ' καὶ Ι'.

(β) Τέσσαρα ἦσαν παρὰ τοῖς Τούρκοις τὰ ἀνώτατα ναυτικὰ ἀξιώματα· πρῶτον τὸ τοῦ Καπετὰν πασσᾶ (στολάρχου)· δεύτερον τὸ τοῦ Καπετάνια βεγῆ, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ τοῦ ναυάρχου· τρίτον τὸ τοῦ Πατρᾶνα βεγῆ, ὡσαύτως πρὸς τὸ τοῦ ἀντιναυάρχου· καὶ τέταρτον τὸ τοῦ Ἰργιάλα βεγῆ, ὡσαύτως πρὸς τὸ τοῦ ὑποναυάρχου. Ὑπῆρχε καὶ πέμπτον τὸ τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ, ἤτοι γενικοῦ ἐφόρου τοῦ ναυστάθμου. Ἐξ αὐτῶν τὸ πρῶτον καὶ τελευταῖον, ἤτοι τὸ τοῦ καπετὰν πασσᾶ καὶ τὸ τοῦ κεχαγιᾶ βεγῆ, ἐδίδοντο ἀδιαφόρως καὶ πρὸς μὴ ναυτικοὺς ἐξ ἀπαγγέλματος· ἀλλὰ τὰ τρία δεύτερα, τίτλοι ὄντα ἐννετικῆς καταγωγῆς, ἀνετίθεντο μόνοις τοῖς ἀπὸ τῶν ἐσχάτων βαθμίδων προϋπηρετήσασιν ἐν τῷ στόλῳ. Συνήθως δὲ, εἰ μὴ ἐξεστράτευεν ὁ καπετὰν πασσᾶς, ἡ ἀρχηγία ἐδίδετο μὲν ἀπ' εὐθείας πρὸς αὐτὸν παρὰ τοῦ σουλτάνου, μετεβιβάζετο δὲ ὑπὸ

τούτου πρὸς τὸν καπετάνια δεγῆν ἡ πατρώνα δεγῆν κατὰ τὴν ἀνάγκην τῶν περιστάσεων καὶ τὴν ὑπηρεσίαν. Σαφέστερον δὲ, ἐν μὲν τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐνεπιστεύετο ὁ σουλτάνος τὸν στόλον πρὸς τὸν καπετὰν πασσᾶν, οὗτος δὲ, ἐκπλέων μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀνετίθετο ἐκεῖ τὴν διοίκησιν τούτου πρὸς τὸν ἕτερον.

ΣΕΛΙΣ 352.

(α) Ἐν τῷ τόμῳ Β′ Κεφ. Δ′.

ΣΕΛΙΣ 357.

(α) Ἴδε ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ ἀναφερόμενα ἐν τῇ σημ. (α) τῆς σελ. 337.

Μνημονεύομεν δὲ, ὅτι ἡ περὶ πυρποληκῶν ἐπίνοια καὶ χρῆσις ἐγένετο καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, εἰ μὴ οὐχὶ συστηματικὴ καὶ γενικὴ, ὡς παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἕλλησι, τοπικὴ ὅμως. Ὁ πυρπόλος Κωνσταντῖνος Νικόδημος ἐπεφύλαξε τὸν ὅλον παρ' ἡμῖν τύπον τῆς παρασκευῆς καὶ χρήσεως τῶν πυρπολικῶν ἐν τοῖς ἀνεκδότοις ἔτι ὑπομνήμασιν αὐτοῦ.

Σημειοῦμεν πρσέτι, ὅτι παρὰ τοῦ καθηγητοῦ Νικολάου Κοτσιᾶ ἀνηρέθησαν διὰ δύο πραγματειῶν ἐκδοθεισῶν, τῆς μὲν τῷ 1857, τῆς δὲ τῷ 1858, ὅσα ἂν ἐγράφησαν περὶ Ἄγγλου τινὸς, πλοιάρχου δρόμωνος, ὡς συμβουλεύσαντος τῷ Τουμπάζῃ περὶ τὸν Καφηρέα τὴν χρῆσιν πυρπολικῶν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου.

Ἔχοντες δὲ ἐπίσημον τὸν κατάλογον τῶν πυρπόλων τοῦ ἐν Ἐρέσῳ τουρκικοῦ δικρότου, θεωροῦμεν ἄξια πρὸς δημοσίευσιν τὰ ὀνόματα τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν, ὅλων 19, ὡς τολμησάντων ὑπὲρ τῆς πατρίδος τὸν μέγιστον τῶν κινδύνων. Εἰσὶ δέ·

«1. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΗ, ὁ καὶ διοικητὴς,
2. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΙΛΜΕΣ,
3. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΑΜΑΤΑΡΑΣ,
4. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΗΣ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, πηδαλιοῦχος,
5. ΙΩΑΝΝΗΣ Χ. ΘΕΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ,
6. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Ν. ΚΑΣΣΕΤΑ,
7. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΚΟΜΝΗΝΟΥ,
8. ΜΙΚΕΣ Γ. ΔΙΔΣΑΚΗ,
9. ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΑΧΑΡΙΑ,
10. ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΟΥ ΜΙΚΕ ΤΕΛΙΑΝΗ,
11. ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΟΥ Χ. ΓΕΩΡΓΗ ΚΑΤΣΙΚΟΓΙΑΝΝΗ,
12. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΗΜΟΛΙΤΣΑ,
13. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΣΑΧΤΟΥΡΗΣ ΥΔΡΑΙΟΣ,
14. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΝΔΡΕΑ ΚΟΛΕΤΣΗ,
15. ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΙΠΙΝΟΣ,
16. ΝΙΚΟΛΑΟΣ Ι. ΦΡΑΝΤΖΙΖΑΣ,
17. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΣΤΕΡΙΟΥ,
18. ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΜΟΣΧΟΒΙΤΗΣ,
19. ΗΛΙΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΒΑΛΑΣ».

Ὁ κατάλογος οὗτος κατὰ πολὺ διαφέρει τοῦ ἐν τοῖς Ἀπομνημ. Σπηλιάδου, τόμ. Α′. σελ. 376, δημοσιευθέντος, καὶ ἐν τῇ σελ. 10 τῆς ἐπὶ τοῦ 1858 Ἀνασκευῆ τοῦ Κοτσιᾶ ἀληθοῦς παραδεχθέντος· ἀλλ' ὁ παρὼν ὑπάρχει ὁ ἀκριβέστερος, ὡς ἐπίσημος. Ὁ δὲ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναφερόμενος Ἰωάννης Ἀθανασίου Μεσχοβίτης ἐστὶ Ῥῶσσος φι-

λήλην, ζῶν ἔτι ἐν Ἀθήναις καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ ἀγῶνος συναγωνισθεὶς ἀνδρείως εἰς πολλὰς ναυμαχίας.

ΣΕΛΙΣ 361.

(α) Ἐξαιροῦνται ἡ πόλις τῆς Ναυπλίας καί τινες κωμοπόλεις, ὡς ἡ τοῦ Μάσσητος, Ἑρμιόνης (Καστρίου) κλπ.

(β) Ἴδε τὴν συνέχειαν τῶν Νησιωτικῶν ἐν τῷ τόμῳ Δ'.

ΣΕΛΙΣ 362.

(α) Ἴδε τὰ προηγούμενα ἐν τῷ Κεφ. ΣΤ'.

ΣΕΛΙΣ 364.

(α) Ἀρχηγὸς ὢν τῆς πολιορκίας τῆς Ναυπλίας ὁ Νικήτας, ἀντικατέστησε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Νικόλαον, ὅτε ἐκίνησεν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα.

(β) Ἰδοὺ τὸ ἔγγραφον.

«Γενναῖε Σπαρτιάτα! (Τ. Σ.)

«Δι' ἐπιστολῆς σας σήμερον πληροφορηθέντες τὴν ἔξοδόν σας, ἐχάρημεν χαρὰν ἀπερίγραπτον. Ἡ φήμη αὐτὴ ἀπονεκρόνει ἤδη τοὺς τυράννους, ἡ δὲ δύναμίς σας μᾶς »βεβαιόνει τὸν ἀφανισμόν των. Ἂς αἰσθανθῶσι λοιπὸν αἱ Θερμοπύλαι καὶ πάλιν τὰς »δυνάμεις τῆς Σπάρτης, καὶ τὸ αἷμα τῶν τυράννων ἂς γίνῃ θυσία ὑπὸ τὰς σκιὰς »τοῦ Λεωνίδου καὶ τῶν ἄλλων συστρατιωτῶν του. Ἡ πατρὶς φωνάζει ἤδη «Ἐκδίκησιν Ἕλληνες! ἐκδίκησιν Σπαρτιάται!» Εἰς τὴν φωνὴν αὐτῆς ἡ Σπάρτη δεικνύει ἱκανότητα, φυλάξασα τὰ ὅπλα της ἀπὸ τοὺς ἀπανθρώπους »τυράννους. Ἀλλ' ἡ δύστηνος Ἀττικὴ ἐκράτει τόσους χρόνους ἀντὶ ὅπλων ἄροτρον »καὶ ἀξίνην. Αὐτὰ τὴν ἐταπείνωσαν πολύ. Μόλις ἐξύπνησεν· ἡ ἀμάθεια ὅμως πρὸς »τὰ ὅπλα... καὶ τί λέγομεν;... ἡ ἔλλειψις τῶν ὅπλων ὀπισθοδρομίζει τὴν προ»θυμίαν μας εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἱεροῦ χρέους. Τοῦτο βεβαιούμενοι, Κύριε, λά»βετε οἶκτον εἰς τὴν ψυχήν σας, θεωροῦντες τὴν ἀπευκταίαν κατάστασιν τοῦ πολυ»χρονίου ζυγοῦ μας. Εἰς τὴν ζήτησιν τῶν ἀδελφῶν Λεβαδειτῶν ἐστείλαμεν πρὸ ἡ»μερῶν μερικοὺς στρατιώτας, καὶ σήμερον ἄλλους· θέλομεν πασχίσῃ καὶ τώρα νὰ »στείλωμεν, ὅσους ἠμποροῦμεν. Ἂν ἡμεῖς ἀδύνατοι νὰ εὐχαριστήσωμεν, δυνατὸν ὅμως »τὸ ἔθνος νὰ σᾶς πλέξῃ στέφανον δόξης. Μιμούμενοι τότε οἱ ἀπόγονοι τὰ ἔργα τῶν »προγόνων των, θέλουσι μίαν ἡμέραν στήσῃ εἰς τὴν λαμπρὰν πόλιν τοῦ Περικλέους »τὸν ἐπάξιον ἀνδριάντα σας.

»Ἐξ Ἀθηνῶν, τῇ 6 Ἰουνίου 1821».

ΣΕΛΙΣ 365.

(α) Οὐχὶ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις καὶ κατὰ τοὺς ἀκολούθους χρόνους, ἀνάγκης μεγάλης ἐπικειμένης, ὁ Ὀδυσσεὺς ἐξηπάτησε τοὺς πολεμίους διὰ τοιούτων τεχνασμάτων. Ὠνομάζετο διὰ τοῦτο παρὰ τοῦ Νικολάου Νάκου ἐπὶ τὸ ὁμηρικώτερον «πολύμητις» ἤτοι πλήρης συνέσεως καὶ ἐπιτηδειότητος.

ΣΕΛΙΣ 369.

(α) Κατὰ τὴν διαπραγμάτευσιν περὶ ὑποταγῆς ἠρωτήθησαν παρὰ τοῦ Νικολάου

Νάκου οἱ Τοῦρκοι, ἂν ἐννοῶσιν ἐξαιρουμένους τῆς διδομένης ἀμνηστείας καὶ τοὺς προεστῶτας, καὶ ἂν ἡ ἀμνηστεία ἐφαρμοσθήσηται γενικῶς δι' ὅλους ἐν γένει τοὺς ὑπάρχοντας ἐν τῷ φρουρίῳ. Διὰ τοῦτο ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης ἔγραψε βεβαιῶν, ὡς ἀκολούθως·

(Τ. Σ.)

«Φίλε μου κὺρ Νικολάκη καὶ ἐπίλοιποι προεστοί, σᾶς φανερόνω, ὅτι τὸ ῥάγι τοῦτο, »ὁποῦ δίνομε ἐμεῖς, τὸ ἔχομεν ἐμεῖς εὑρεῖ πρῶτα ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ἀπὸ τοὺς Προ»φήτας μας καὶ ἀπὸ τὸ Δεβλέτι, καὶ ὕστερα ἀπὸ ἐμᾶς· καὶ ἐμεῖς τὴν πίστι μας δὲν »τὴν ἐδίνεμεν ἔτσι, ὅπου βάνετε τέτοιας ὑποψίαις. Αὐτὸ ποτὲ δὲν γίνεται. Καὶ τὸ »ῥάγι σοῦ τὸ ἔχομεν δώσει τόσῳ διὰ λόγου σου, τῶν παιδιῶ σου καὶ ὁλουνῶν, ὅσοι »εἶναι αὐτοῦ· καὶ σηκόστε τον αὐτὸν τὸν φεσφεσέν. Ὄχι ἄλλο.

«1821 Ἰουνίου 17 Λιβαδειά.

(τὸ σημεῖον τῆς ὑπογραφῆς)».

(β) Ὅρα κατωτέρω.

(γ) Ἐκ τῶν συλληφθέντων γραμμάτων τοῦ Ὁμὲρ πασσᾶ πρὸς τὸν ἐν Λαμίᾳ Χαλὴλ βεγῆν ὑπάρχει παρ' ἡμῖν ἡ τότε γενομένη μετάφρασις ἐνὸς, μηνολογουμένου τῇ 9 Βαϊραμίου ἐκ Λεβαδείας. Περιέγραφε δι' αὐτοῦ ὁ Ὁμὲρ πασσᾶς τοὺς πολέμους κατὰ τὴν Λεβαδείαν καὶ τοὺς θριάμβους τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Δημοσιεύομεν δὲ τοῦτο ὡς ἄξιον παρατηρήσεως, οὐχὶ μόνον δι' ἣν φέρει ἀσιατικὴν μεγαλορρημοσύνην καὶ ψευδολογίαν, ἀλλὰ καὶ δι' ὃν δίδει τύπον τουρκικῆς περιγραφῆς πολέμων, ὡς καὶ τοῦ ἀναλλοιώτου τουρκικοῦ πνεύματος πρὸς τοὺς χριστιανοὺς Ἕλληνας.

(Γράμμα τοῦ Ὁμὲρ πασσᾶ).

«. . . . Εἰς τὴν Λεβαδείαν ἐμβαίνοντες ἀρχήσαμεν τὸν πόλεμον. Ἐπασχίσαμεν πολὺ μὲ κολακείας νὰ καταπείσωμεν τοὺς Ῥωμαίους διὰ νὰ προσκυνήσωσι καὶ νὰ μὴ διαφθαρῇ ἡ πόλις· πλὴν ἐστάθησαν χαΐνιδες καὶ πεισματώδεις. Ἐν ᾧ δὲ αὐτοὶ ἐπέμενον εἰς τὴν κακίαν των, ἐγὼ ἔκαμα τὸ στράτευμά μου εἰς τρία μπουλούκια, καὶ τὴν αὐγὴν, ὅτε ἐφώναξε ὁ χότσας, ἤρχισα τὸν πόλεμον, νικήσας ὅλους τοὺς εἰς Λεβαδείαν ἀπίστους. Ἐπήραμεν κεφαλὰς 1000, αὐτία ἀρκετὰ καὶ μήτας. Ἕως 1000 ἀκόμη ἀναθεματισμένους ἐκλείσαμεν εἰς τὰς οἰκίας, μὴ εὑρόντας καιρὸν φυγῆς· καὶ, διὰ νὰ εὐκολυνθῇ τὸ ἀσκέρι, ἐδόσαμεν φωτιὰν, καὶ διὰ θαύματος Θεοῦ ἠκολούθησε συγχρόνως σφοδρότατος ἀὴρ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐνδυναμωθεῖσα ἡ φωτιὰ, περιετριγύρισε τὰ τέσσαρα τῆς χώρας μέρη. Τὸ ἓν τρίτον αὐτῆς ἐκάη, καθὼς καὶ ὅλοι οἱ κλεισμένοι, ὡς ποντικοί, ἐκτὸς μερικῶν πεσόντων ἀπὸ τὰς σκέπας τῶν ὁσπητίων καὶ σκοτωθέντων. Ἕως 1500 ἄπιστοι ἐμβῆκαν εἰς τὸ φρούριον, τοὺς ὁποίους 16 ὁλοκλήρους ἡμέρας ἐπολεμούσαμεν καὶ μὲ τὰ κανόνιά. Τὸ φρούριον τοῦτο δὲν ἦτο ἐπισκευασμένον, καὶ ἐκ τούτου ἐβοηθήθημεν νὰ βλάψωμεν ἀρκετούς. Εἰς ἓν χωρίον πλησίον τῆς Λεβαδείας, ὅπου ἐστρατοπέδευεν ὁ Ὀδυσσεὺς, ἐστείλαμεν μερικοὺς ἱππεῖς καὶ πεζοὺς, οἱ ὁποῖοι μὲ τὸν ὁρισμὸν τοῦ Θεοῦ ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν σπάθην 150 ἀρχηγοὺς ἀπίστους μὲ τοὺς στρατιώτας των, καὶ ἐπλήγωσαν πολλοὺς, κινδυνεύοντας καὶ τούτους. Πολλοὶ ἀναθεματισμένοι ἐχαλάσθηκαν. Οἱ ἐδικοί μου ἔκαυσαν τὰ χωρία των. Οἱ πολιορκημένοι ἄπιστοι βλέποντες αὐτὸν τὸν καϊγμὸν, ἀπελπίσθησαν. Μερικοὶ ἀπὸ τούτους κλέπται ἐρρίφθησαν κάτω μὲ τὴν ἄλυσσον τὴν νύκτα, καὶ ἐθανατώθησαν ὅλοι. Οἱ λοιποὶ τὴν αὐγὴν ἐζήτησαν ῥάϊ, καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐδέχθημεν. Μετὰ ταῦτα διωρίσαμεν καδδῆν, βοεβόδαν καὶ κοτσαπάσιδας. Ἐδόσαμεν ὁμοίως ῥάϊ καὶ εἰς τὰ χωρία, καθήμενα τώρα εἰς τὴν ἡσυχίαν των, θεωροῦντα τὸ ἀλισβερίσι των καὶ ἀπέ-

χοντα ἀπὸ τοὺς κλέπτας. Τὸ στράτευμά μας τροπαιοῦχον ἐφορτώθη ἀπὸ λάφυρα καὶ θησαυρούς· οἱ δὲ ἄπιστοι ἐντροπιασμένοι ἐψόφησαν, ἐσκλαβώθηκαν καὶ ὑπέκλιναν. Αὐτὰ ἠκούσατε. Ἀλλ' ὁ Βαϊρὰμ πασσᾶς καὶ Χατσῆ Βεκὴρ πασσᾶς πλησιάζουν νὰ ἔλθουν εἰς τὸ Ζητεῦνι; Ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα ἐλπίζομεν νὰ ἔλθῃ στράτευμα ἀρκετὸν αὐτὰς τὰς ἡμέρας; Μὲ τὸν ἴδιον, καθὼς καὶ μὲ τοὺς προτέρους πεζοὺς, νὰ μᾶς φανερώσετε περὶ τῶν εἰρημένων πασσάδων, πῶς εἶναι καὶ ποῦ εὑρίσκονται . . .»

Ἡ περιμενομένη ἐκ τῶν Ἰωαννίνων βοήθεια ἦτο ὁ Χασὰν βεγῆς, ἀνεψιὸς τοῦ Ὀμὲρ πασσᾶ, μετὰ 2000 Ἀλβανῶν· ἐξάγεται δὲ, ὅτι ὁ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶς καὶ Ὀμὲρ Βρυώνης ἀδύνατον ἔβλεπον τὴν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι καταστροφὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἄνευ ἑτέρας στρατιωτικῆς βοηθείας. Καὶ πραγματικῶς, ἐνίκων μὲν πολλαχοῦ τοὺς ἐπαναστάτας, ἀλλ' οὐ κατέβαλλον τὴν ἐπανάστασιν. Ἰδοὺ ἡ μόνη καὶ κυριωτέρα ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων. Τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ μέχρι τῆς 12 μαΐου. Διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην ἡ παράτασις τοῦ πολέμου καθίστατο ὁ ὀλεθριώτατος πόλεμος κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ ἡ μία ἀνάγκη, ὅπως νικῶσι τοὺς Ἕλληνας, ἐγέννα αὐτοῖς τὴν ἄλλην, ὅπως κατέχωσι στρατιωτικῶς καὶ πόλεις καὶ στενὰ καὶ τοσαύτας ἄλλας πολεμικὰς θέσεις.

Ἰδοὺ καὶ ἡ πρὸς τὸν μέγαν βεζύρην ἔκθεσις τοῦ Κιοσὲ Μεχμὲτ πασσᾶ περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς Λεβαδείας, λίαν μετριοπαθὴς καὶ κατὰ τὰ πολλὰ φιλαλήθης. (Μεταφέρεται δὲ ἐνταῦθα μεταπεφρασμένη ἐκ τοῦ γαλλικοῦ.)

«Πληροφορῶ τὴν ὑμετέραν Ὑψηλότητα, ὅτι εἰς τὰς 23 (11) ἰουνίου ἔφθασα ἐνώπιον τῆς Λεβαδείας... Οἱ ραγιάδες τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἔσφαξαν τὸ μεγαλήτερον μέρος τῶν Μουσουλμάνων, παρεβίασαν τὰς γυναῖκας αὐτῶν καὶ ἔκαμαν δούλους τὰς εἰκογενείας. Ἐπέμενον εἰς τὴν ἀποστασίαν· καὶ, ὅτε ἤμαθον, ὅτι στρατεύματα ἐκινοῦντο ἐναντίον αὐτῶν, συνήθροισαν τοὺς πρὸς τὰ ὄρια ἀποστάτας, τοὺς σχηματίζοντας τὴν προφυλακὴν τοῦ Μορέως, καὶ ὠχυρώθησαν ἐν τῇ πόλει. Ὅπως ἀποφύγω τὴν καταστροφὴν τοῦ τόπου, ἐπολιτεύθην πρὸς αὐτοὺς μετ' ἐπιτηδειότητος, ἀποστείλας διαφόρους ἀπεσταλμένους. Οὗτοι προέτρεψαν τούτοις τὴν ἀποφυγὴν τῆς ἐπαπειλουμένης δυστυχίας, καὶ ἐγνωστοποίησαν, ὅτι, ἐὰν ὑπετάσσοντο, ἡ ὑψηλὴ Πύλη ἀπονέμει αὐτοῖς συγχώρησιν καὶ ἀσφάλειαν. Ἀλλ' εἰς οὐδὲν λογισάμενοι οἱ ραγιάδες τὴν μεγαλόψυχον ταύτην προσφορὰν, συνωρκίσθησαν, ὅπως μὴ θεωρῶνται ἐν τῷ μέλλοντι ὡς ραγιάδες, καὶ ἤρξαντο τοῦ πυροβολισμοῦ ἐκ τοῦ φρουρίου καὶ τῶν ὀχυρωμάτων.

«Περὶ τὴν αὐγὴν ὁ στρατὸς ἐσχηματίσθη εἰς τρεῖς γραμμὰς, καὶ ἡ μάχη ἤρξατο. Ἡ νίκη ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῶν Μουσουλμάνων, καὶ τὸ μεγαλήτερον μέρος τῶν ἀποστατῶν κατεκερματίσθη. Περίπου τῶν χιλίων ἄνδρες ἐσώθησαν εἰς τὸ φρούριον, καὶ χίλιοι πεντακόσιοι ἐν ταῖς οἰκίαις. Ἔθεσα τὸ πῦρ εἰς μίαν ἢ δύο ἐξ αὐτῶν, ὅπως φωτίσω τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τοῦ στρατοῦ καὶ δυνηθῶ ἔφοδον εἰς περίστασιν ἀνάγκης. Βίαιος ἄνεμος, αἰφνιδίως πνεύσας, ἠύξησε τὴν πυρκαϊάν. Σχεδὸν τὸ ἥμισυ τῶν μεγάλων τούτων καὶ ὡραίων οἰκοδομῶν ἐγένετο βορὰ τῶν φλογῶν, καὶ μετὰ πολλοῦ κόπου διεσώθησαν αἱ εἰς τὰ ὑψηλότερα τῆς πόλεως κείμεναι. Ἐπειδὴ τὸ πῦρ ἠπείλει καὶ τὴν οἰκίαν, ἐν ᾗ εὑρισκόμην, μετέβην ἐξ ἀνάγκης εἰς ἄλλην.

«Καθ' ἣν ἔφθασα ἡμέραν ἐνώπιον τῆς Λεβαδείας, εἷς καπετάνιος, λεγόμενος Λυσσέος, ἐξῆλθε τῆς πόλεως μετὰ πολλῶν ἄλλων, καὶ συνήγαγε μίαν φύκτην στρατιωτῶν ἔν τινι χωρίῳ, μακρὰν τῆς Λεβαδείας ἓν καὶ ἥμισυ μίλιον. Ὀφείλων τότε, ὅπως δι' ὅλων τῶν μέτρων ἀποτρέψω τὴν βοήθειαν αὐτῶν ὑπὲρ τῶν ἀποστατῶν, τῶν πε-

ρικυκλουμένων ἐν τῷ φρουρίῳ, προσέβαλον τὸ χωρίον μετὰ δισχιλίων. Ὁ ἐχθρὸς ἐκτυπήθη καθ' ὁλοκληρίαν. Ἑκατὸν πεντήκοντα νεκροί, ἐκτὸς ἄλλων τόσων τραυματιῶν, ἔμειναν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ὅτε δὲ εἶδον οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ ἐχθροί, ὅτι οὐδεμία δι' αὐτοὺς σωτηρία ὑπῆρχεν, ἐχρημνίσθησαν ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτῶν ἀπὸ τῶν προτειχισμάτων. Πολλοὶ ἐφονεύθησαν, καὶ ἄλλοι ἠκρωτηριάσθησαν διὰ τοῦ τρομερωτέρου τρόπου. Οἱ δ' ἔτι μείναντες ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως, ἐζήτησαν χάριν δι' ἑαυτοὺς, τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν. Ἀπένειμα ταύτην.

«Εἰς τὴν μάχην αὐτὴν ἐπέκεινα τῶν τρισχιλίων ἐχθρῶν ἐχάθησαν διὰ τοῦ σιδήρου καὶ τῶν φλογῶν. Καθὼς λέγει τὸ Κοράνιον: «Ὅταν κερδίσῃς τὴν νίκην κατὰ τοῦ ἐχθροῦ σου, ἀπόδως τὴν συγχώρησιν, ἵνα ἀποδείξῃς τὴν εὐγνωμοσύνην σου»· καὶ ἐπειδὴ τὸ λοιπὸν μέρος τῶν ἀποστατῶν ἐστηρίχθη ἐπὶ τῇ μεγαλοψυχίᾳ καὶ τῇ ἐπιεικείᾳ τῆς ὑψηλῆς Πύλης· διὰ τοῦτο ἀπένειμα αὐτοῖς τὴν συγχώρησιν, ἅμα ἐβεβαίωσαν τὴν ὑποταγὴν ἑαυτῶν· καὶ, ὅτε ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν τῆς ἐπανόδου εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν, εἰς μπουλούκμπασης ἐστάλη μεθ' ἑνὸς ἀποσπάσματος, ἵνα δεχθῇ τούτους κατὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τῆς ἀκροπόλεως καὶ ὁδηγήσῃ εἰς τὰς ἑστίας αὐτῶν. Τοῦτο ἐγένετο μετὰ πολλῆς ἐπισημότητος, ἀνεψηλωμένων τῶν νικητῶν, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἔφερον καὶ παρέδιδον τὰς σημαίας αὐτῶν οἱ ἀποστάται».

ΣΕΛΙΣ 370.

(α) Πισκένι ἐστὶ χωρίον τῆς Λεβαδείας, ἀφ' οὗ ὁ κάτοικος Πισκενέας.

ΣΕΛΙΣ 372.

(α) Ἴδε περὶ αὐτῶν ἐν σελ. 129.

ΣΕΛΙΣ 373.

(α) Ὁμολογουμένως ἐν τῇ νήσῳ τῆς Εὐβοίας ὁ ἀγὼν ἦτο μᾶλλον ἄνισος.

ΣΕΛΙΣ 383.

(α) Ἴδε τὴν συνέχειαν τῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ τόμῳ Δ'.

ΣΕΛΙΣ 384.

(α) Ὀνομάζομεν σχετικὸν τὸ τέλος τοῦ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων πολέμου κατὰ τὸ 1829, διότι πᾶς Ἕλλην ἐννοεῖ τὰ διατρέξαντα ἀπὸ τοῦ 1826 μέχρι τοῦ 1832 ἐξωτερικῶς ὡς μίαν ἀνακωχὴν ὅπλων, ὡς μίαν προσωρινὴν σύμβασιν, ὡς μίαν μεταβατικὴν κατάστασιν πραγμάτων. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην μαρτύρονται τὰ συμβάντα τῷ μὲν 1841 ἐν Κρήτῃ, τῷ δὲ 1854 ἐν Θεσσαλίᾳ, Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ.

(β) Ὅρα ἐν σελ. 3, σημ. (α) τὴν ἀπὸ 22 φεβρουαρίου 1821 διαμαρτυρίαν τοῦ Δικαίου, γνωμοδοτοῦντος: «... Ἐὰν δὲ ἀπὸ περιστάσεις ἐμποδίσθῃ ὁ Καλὸς, τέλος πάντων ἂς σταλθῇ ἄλλος τις ὅμοιός του».

ΣΕΛΙΣ 385.

(α) Ὅρα καὶ ὅσα περὶ τοῦ προκειμένου ἐγράψαμεν τῷ 1834 ἐν τῷ Δοκ. περὶ τῆς Φιλ. Ἑταιρ. ἀπὸ σελ. 381—384.

(β) Ὁ νεώτερος τῶν ἀδελφῶν Γρηγόριος, (πατὴρ τοῦ μόνου ἐπιζῶντος Γρηγορίου Ὑψηλάντου,) οὐδόλως ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν, ὡς ἀνῆλιξ καὶ πρὸς ἐκμάθησιν τότε ἀποστελλόμενος εἰς τοὺς Παρισίους ὑπὸ τὸν Ἕλληνα διδάσκαλον Ἰωάννην Μακρῦν.

ΣΕΛΙΣ 386.

(α) Ἰδοὺ τὸ πρὸς αὐτοὺς ἔγγραφον.

«Κύριε Γεώργιε Πάνου καὶ λοιποὶ ὁμογενεῖς καὶ φιλογενεῖς τῆς νήσου Πέτζαις.

«Ὁ ἐπιφέρων τὸ παρόν μου, ἔχων τελείαν τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ ἀρχιστρατήγου τοῦ γένους καὶ τὴν ἰδικήν μου, κύριος Βασίλειος Ξένης, ἀποστέλλεται παρ' ἐμοῦ πρὸς τοὺς Ἀδελφούς μὲ διαταγάς. Ὅθεν τὸν συσταίνω εἰς τὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην σας, διὰ νὰ τὸν βοηθήσητε λόγῳ καὶ ἔργῳ, συνδράμοντές τον κατὰ τὴν ἀνάγκην του μὲ ἀνθρώπους, μὲ ἐφόδια πολεμικά, μὲ χρήματα καὶ ὅ,τι ἄλλο χρειασθῇ.

«Αὐτὸς θέλει σᾶς διηγηθῇ καὶ τὴν εἴσοδον τοῦ στρατεύματός μας εἰς Βουκουρέστιον, καὶ τὴν κυρίευσιν τοῦ Μέγα Τούρνοβου, καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν εἰς τοῦτα τὰ μέρη ὁμογενῶν, οἵτινες καθ' ἡμέραν αὐξάνουσι τὸν στρατόν μας. Διὰ αὐτοὺς τοὺς λόγους ἐλπὶς εἶναι ὅσον τάχιστα νὰ ἀπολαύσωμεν τὴν ἐλευθερίαν μας, διὰ τὴν ὁποίαν κάθε ὁμογενὴς πρέπει νὰ συνεισφέρῃ τὰ δυνατά. . . . . Σᾶς ἀσπάζομαι τὸν ἀσπασμὸν τῆς πατρίδος.

«Ἐξ Ὀδησσοῦ 1821 τὴν 3 ἀπριλίου.

«ἀδελφὸς καὶ πατριώτης
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ.»

(β) Ἰδοὺ τὸ πρὸς αὐτὸν ἔγγραφον.

«Ἀγαπητὲ καὶ περιπόθητε Κ^ε Χ^ρε Περῥαιβέ!

«Ἐλθὼν ἐδῶ διὰ τὰς γνωστάς σοι ὑποθέσεις, σπεύδω νὰ σὲ δώσω τὴν χαροποιὰν εἴδησιν, ὅτι ὁ ἀδελφός μου Ἀλεξανδρος ἐμβῆκεν ἤδη εἰς Βουκουρέστιον μὲ τὸν στρατόν του, ὑποδεχθεὶς παρὰ τῶν προυχόντων καὶ τοῦ λαοῦ μετὰ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ. Ἐγὼ αὔριον μισεύω διὰ τὴν Πελοπόννησον, διὰ νὰ ἀσπασθῶ μὲ τοὺς ἀδελφοὺς καὶ νὰ συναγωνισθῶ μὲ αὐτοὺς ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἔργου, καθ' ἣν ἔλαβα διαταγὴν ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον αὐτάδελφόν μου.

«Ἐξαποστέλλω λοιπὸν τὸν φίλον καὶ ἀδελφὸν Βασίλειον Ξένην, παρὰ τοῦ ὁποίου θέλει σᾶς ἐγχειρισθῇ ἡ παροῦσα. Μετ' αὐτοῦ συσκεπτόμενοι θέλετε διατάξει τὰ πράγματα, προδιαθέτοντες καὶ ἐνεργοῦντες, ὅσα κρίνετε ἀναγκαῖα νὰ ἐκτελεσθῶσι καὶ πρὶν τῆς ἀφίξεώς μου, ὅπως αἱ περιστάσεις σᾶς ὁδηγήσουν.

«Ἰδοὺ ἦλθεν ὁ καιρὸς ὁ ἐλπιζόμενος πρὸ τοσούτων χρόνων! ὁ καιρὸς, καθ' ὃν πρέπει ὅλοι οἱ ὁμογενεῖς νὰ ἐργάζωνται ὅλαις δυνάμεσι, βοηθούμενοι καὶ ἀμιλλώμενοι πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ μὲ ἓν πνεῦμα καὶ ζῆλον, καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἀποβλέποντες τέλος μὲ ἑλληνικὸν φρόνημα. Τοιουτοτρόπως θέλομεν φανῇ ἄξιοι τῶν ἐπαίνων τῶν ἄλλων ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα ἠσπάσθησαν μὲ ἱλαρότητα τὰς προκηρύξεις, εὐχόμενα εἰς τοὺς ἀγῶνάς μας αἴσια τέλη. Εὔχομαι καὶ ἐγὼ νὰ εὕρω εἰς τὴν Πελοπόννησον τοὺς φίλους καὶ ἀδελφοὺς συνεργαζομένους μὲ τοὺς Ἠπειρώτας.

«Διὰ τὸν γνωστόν μοι πατριωτισμόν σου κρίνω περιττὸν νὰ σὲ ἐρεθίσω μὲ λόγους ἐνθουσιαστικούς, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ μεταχειριζώμεθα πρὸς τοὺς λοιπούς. Εἰς τὸν ἐνθουσιασμόν σου, ὁδηγούμενον ἀπὸ φρόνησιν, ἐλπίζω κατορθώματα ἄξια τῶν ἐπαίνων τοῦ γένους καὶ τῆς δημοσίας εὐχαριστήσεως, ἐμοῦ τε καὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου, ὅστις ἐλπίζει τὰ μέγιστα εἰς τὴν συνεργίαν τῆς Πελοποννήσου.

«Ὁ εἰρημένος κύριος Ξένης διὰ ζώσης φωνῆς θέλει σὲ εἰπεῖ, ὅσα τὸν παρήγγειλα,

καὶ πρὸς αὐτὸν θέλεις λαλήσει ὡς πρὸς ἀδελφὸν, ἔχοντα τελείαν τὴν ἐμπιστοσύνην μου.

«Σὲ ἀσπάζομαι τὸν ἀσπασμὸν τῆς πατρίδος
«Ἐξ Ὀδησσοῦ 3 ἀπριλίου 1821. ὁ ἀδελφὸς καὶ πατριώτης
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ».

Σημειωτέον, ὅτι αἱ ἐν τῇ τελευταίᾳ παραγράφῳ ἀναφερόμεναι παραγγελίαι, ἢ μυστικαὶ ὁδηγίαι, ἦσαν σύμφωνοι ταῖς παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ἀπευθυνθείσαις πρὶν πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην τῇ 29 ἰανουαρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

ΣΕΛΙΣ 387.

(α) Κατὰ τὸν ρωσσικὸν νόμον, πᾶς ἐγγραφόμενος ἐν τῇ Βεσσαραβίᾳ εἰς τὴν τάξιν ἐμπόρου, δικαίωμα εἶχεν, ὅπως λαμβάνῃ διαβατήριον ἐξωτερικὸν, δι' οὗ ἤθελε μέρος. Ἀπὸ αὐτῆς δ' ὠφελούμενος ὁ Ἀναγνωστόπουλος τῆς περιστάσεως, ἐνεγράφη ὡς ἔμπορος, καὶ ζητήσας διαβατήριον διὰ Τεργέστην, περιέλαβεν ἐν τούτῳ καὶ ὡς διευθυντὴν αὐτοῦ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην.

ΣΕΛΙΣ 389.

(α) Ἐν τῇ ἀστυνομίᾳ τῆς Τεργέστης ἐθεωρήθη τὸ διαβατήριον τοῦ Ἀναγνωστοπούλου ἐπὶ ἐπιστροφῇ ἐν τὴν Ὀδησσὸν διὰ θαλάσσης. Τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος οὐδόλως ἐμνημονεύετο.

(β) Τὸ πλοῖον αὐτὸ, τεθὲν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ὑψηλάντου, ἠγωνίσθη ὠφελίμως καὶ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κορώνης.

ΣΕΛΙΣ 391.

(α) Μετὰ τῆς στολῆς ταύτης συνῆπτεν ἐξαιρετικῶς καὶ ἐπωμίδας χρυσᾶς, ὡς ἀρχηγὸς μᾶλλον, ἢ καθ' ὃν εἶχε βαθμὸν στρατιωτικὸν ἐν Ῥωσσίᾳ. Ἐζώννυτο δὲ πολύτιμον ξίφος χρυσοῦν, δῶρον ὂν σουλτανικὸν πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Κωνσταντῖνον ἡγεμονεύοντα. Παρατηρήσεως δ' ἄξιον, ὅτι τὸ ξίφος τοῦτο, δοθὲν ἄλλοτε λόγῳ ὑπηρεσιῶν ὑπὲρ τῆς Τουρκίας, ἔμελεν ἤδη χρησιμεῦσαι κατὰ τῆς Τουρκίας.

Ἐνθυμούμεθα δὲ, ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἔφερον ἐπωμίδας μὲν μόνος ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ὀρειχαλκίνην, καθ' ὃν εἶχε βαθμὸν ταγματάρχου ἐν τῷ κατὰ τὴν Ἑπτάνησον ἑλληνικῷ σώματι, περικεφαλαίαν δὲ ἀρχαίαν μόνον ὁ Κολοκοτρώνης ἐν ἐπισήμοις περιστάσεσι καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Δικαῖος ὡσεπιτοπλεῖστον.

(β) Ἅμα ἐλλιμενισθέντος ἐν Ὕδρᾳ τοῦ πλοίου, εἰδοποιήθη ἡ τοπικὴ ἀρχὴ, ὅτι ἐν αὐτῷ ὑπάρχει ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης. Αὐθωρεὶ δὲ οἱ δημογέροντες τῆς νήσου ἀπῆλθον εἰς προϋπάντησιν, προσκαλέσαντες τοῦτον, ἵνα ἐξέλθῃ τοῦ πλοίου. Ἐν τῷ διαστήματι αὐτῷ τὰ ἐν τῷ λιμένι πλοῖα, ὑπὲρ τὰ 200 ὄντα μεγάλα καὶ μικρὰ, εὐρέθησαν ἅπαντα ὡραϊσμένα διὰ πολυχρόων σημαιῶν· καὶ, καθ' ἣν ἐξήρχετο ὥραν ὁ Ὑψηλάντης, ἀδιάκοπος ἤρξατο τηλεβολισμὸς παρὰ πάντων.

(γ) Πρόχειρον ἔχομεν ἐπιστολὴν τῶν Σπηλιοτοπούλων ἐπὶ τοῦ προκειμένου.

«Ἐκλαμπρότατε Προστάτα τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους!

«Ἡ ἐποχὴ, τὴν ὁποίαν μὲ τὰς ἐσχάτας σταλαγματίας τῆς ζωῆς των ἐπεθύμουν νὰ ἴδωσι πρὸ χρόνων οἱ εὐαίσθητοι πρόγονοι ἡμῶν, λάμπει σήμερον, ὡς ἄλλος ἥλιος, διὰ τῆς φιλογενείας καὶ φιλανθρωπίας της εἰς τὰς ἡμέρας ἡμῶν τῶν φιλτάτων ὁμο-

γενῶν καὶ οἰκείων της. Ἡ πατρὶς ἡμῶν Πελοπόννησος ἀναπνέει τώρα τὸν ζωογόνον ἀέρα τῆς χρηστῆς ἐλπίδος καὶ παρηγορίας της. Ὡς ἄλλον Μωϋσῆν περιμένομεν τὴν φιλογενείαν της, διὰ νὰ μᾶς ἐκβάλῃ ἀπὸ τὴν δουλείαν τοῦ τυράννου. Ὑψώσαμεν δὲ χεῖρας εὐχαριστηρίους εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν, μαθόντες τὸν περὶ τούτου ἐρχομόν της. Τὰ ἡρωϊκά της φρονήματα, εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι θέλουν κάμει προθυμωτέρους τοὺς πάντας, καὶ θέλουν ἀποσβύσει καὶ τὴν ἐσχάτην ἐλπίδα τῶν ἐχθρῶν μας. Ὅθεν ὡς ἴδιόν μας χρέος προσκυνοῦντες διὰ τῆς παρούσης ἡμῶν ταπεινῆς ἐπιστολῆς τὸ θεδέξαστον ὕψος της, συγχαιρόμεθα καὶ τὸν αἴσιον ἐρχομόν της καὶ τὴν θεοσωτήριον ὑγείαν της.

«Εὐχόμεθα ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἑορτάσωμεν καὶ τὴν μεγάλην ἑορτὴν τῆς γλυκυτάτης ἐλευθερίας μας διὰ τῆς σοφωτάτης Ἐκλαμπρότητός της, τὴν ὁποίαν πρώτην πηγὴν ταύτης γνωρίζομεν. Προσκυνοῦμεν ταπεινῶς καὶ μένομεν.

«Τρίκορφα, τῇ 14 Ἰουνίου 1821.

«Τὴν περιφανῆ συνοδείαν της προσκυνοῦμεν ταπεινῶς.

Προθυμότατοι αὐτῆς δοῦλοι
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΠΗΛΙΟΤΟΠΟΥΛΟΣ,
ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΣΠΗΛΙΟΤΟΠΟΥΛΟΣ».

Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἠπήντησεν ὁ Ὑψηλάντης.

«Φιλογενέστατοι καὶ ἀγαπητοί μου Νικόλαε καὶ Σπυρίδων.

«Ἀνέγνων μετὰ μεγάλης χαρᾶς τὴν ἐπιστολήν σας, βλέπων τὴν εἰλικρινῆ ἀφιέρωσιν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματός σας εἰς τὰ μέγιστα καὶ ἱερώτατα συμφέροντα τοῦ Γένους. Εὐτυχὴς, ὅτι ἔζησα, διὰ νὰ ἀγωνισθῶ καὶ πνεύματι καὶ σώματι ὑπὲρ τῆς φιλτάτης Ἑλλάδος, τῆς τοσούτους ἤδη αἰῶνας αἰσχρῶς καὶ ἀναξίως τυραννευμένης ὑπὸ βαρβαρωτάτου καὶ ἀσεβεστάτου ἔθνους! Εὐτυχέστερος ἀκόμη, ὅτι εὑρίσκω τοιούτους συναγωνιστάς! Ἡ Πελοπόννησος εἶναι τὸ οὐσιωδέστερον μέρος τῆς Ἑλλάδος· διὸ καὶ εἰς τὴν ταχεῖαν ἐλευθέρωσιν αὐτῆς πρέπει νὰ καταβάλλωμεν πᾶσαν ἐπιμέλειαν. Θέλω ἐπιταχύνει τὴν ἄφιξίν μου, καὶ δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι μετ' ὀλίγον εὑρίσκομεν συνεορτάσει τὰ ἐπινίκια, τὰ ὁποῖα μὲ ὑπόσχεται ὁ Κύριος τῶν δυνάμεων καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ πίστις τῶν ὁμογενῶν μου. Ἀκολουθῆτε λοιπὸν τὰς κοινωφελεῖς ἐνασχολήσεις σας μὲ ὅλην τὴν συνήθη προθυμίαν τῆς φιλογενείας σας, καὶ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας συνασπαζόμεθα ἐν Χριστῷ καὶ Πατρίδι. Μένω τῆς φιλογενεστάτης ὑμῶν ἀδελφότητος.

«Τῇ 17 Ἰουνίου 1821, Ὕδρα.

«ὁ πατριώτης
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ,
Πληρεξούσιος τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου».

ΣΕΛΙΣ 396.

(α) Ἑνὶ τῶν ἐκ τοῦ Ἰσμαηλίου ἀπεσταλμένων τῷ 1820 εἰς τὸ Αἰγαῖον παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

(β) Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἔγραφε καὶ πρὸς τὸν Θέμελην, ὡς ἀκολούθως.

« . . . Αὔριον κινῶ ἀφεύκτως διὰ τὴν Πελοπόννησον, διὰ νὰ βάλω εἰς πρᾶξιν τὰς διαταγὰς, ὁποῦ παρὰ τῆς Ἀρχῆς καὶ τοῦ Ἀρχιστρατήγου ἔχω . . . Εἰπέτε εἰς ἅπαντας

τοὺς φιλογενεῖς, διὰ νὰ συντρέξουν εἰς τὴν κατὰ τὸ παρὸν πολλὰ κρίσιμον περίστασιν τοῦ ἔθνους. Ἂς σταθοῦν γενναῖοι καὶ προσεκτικοὶ εἰς κάθε ἐχθρικὸν κίνημα. Ὅσοι νέοι εἶναι περιττοὶ εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη, ἂς ἐφοδιάζωνται ἀπὸ τοὺς πλουσιωτέρους μὲ τὰ ἀναγκαῖά των ἔξοδα καὶ πολεμικὰ ἐφόδια, καὶ ἂς ἔρχωνται εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἐκεῖ θέλει παρρησιάζωνται εἰς ἐμὲ, καὶ ἐγὼ θέλει τοὺς διορίζω τὴν ἀνάλογον τῆς ἀ-
ξιώσεώς των δούλευσιν . . .

Ὁ πατριώτης

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ

Πληρεξούσιος τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου».

(γ) Ἔχομεν ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἰδιωτικὰ, γεγραμμένα ἐξ Ὕδρας τὸ μὲν ἀπὸ 14, τὸ δὲ ἀπὸ 19 Ἰουνίου, διαλαμβάνοντα περὶ τοῦ Ὑψηλάντου τὰ ἀκόλουθα.

Τὸ πρῶτον τῆς 14 Ἰουνίου.

«Ὁ Ὑψηλάντης ἦλθεν εἰς Ὕδραν μὲ ρουσσικὸν (ἤτοι ὑπὸ ρωσσικὴν σημαίαν) καράβι (τοῦ Σκοϊκοβίτσ). Τόσον ἐδῶ, ὅσον καὶ εἰς Σπέτσαις τὸν ὑπεδέχθησαν μὲ προπομπὴν μεγάλην, ἐκκλησιαστικήν τε καὶ κοσμικήν, οἱ μὲν ἐκκλησιαστικοὶ μὲ φανοὺς, λαμπάδας, εἰκόνας καὶ θυμιάματα, ἐνδεδυμένοι τὰς ἱερατικὰς στολάς των, οἱ δὲ λαοὶ τῶν νησῶν, μικροί τε καὶ μεγάλοι, μὲ τουφεκίαις καὶ κανόνια ἐκ τῶν πλοίων καὶ βάρκων, ἔχοντα ὑψωμένα εἰς τὰ κατάρτια τὴν ἐθνικήν μας σημαίαν. Ὅλος ὁ λαὸς ὁμοφώνως ἔκραζον, Ζήτω ἡ ἐλευθερία! Ζήτω ὁ Ὑψηλάντης! Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἔκαμε γενικὴν συνέλευσιν, καὶ ὡμίλησε κοινῶς τὰ ὑπὲρ πατρίδος συμφέροντα. Ἀκολούθως ἦλθεν καὶ πρέσβεις ἐκ Πέρου, Αἰγίνης καὶ Σίφνου καὶ ἄλλων νησῶν, νὰ προσκυνήσουν ἀπὸ μέρος τοῦ λαοῦ των τὸν Ὑψηλάντην· καὶ, συνελεύσεως δευτέρας γενομένης εἰς τὸ παραθαλάσσιον τῆς Ὕδρας μέσα εἰς τὸ μοναστήριον, ἀνέγνωσε τὸ πληρεξούσιον γράμμα του κοινῶς, ὅτι συνιστᾶται παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου Ἐπίτροπος Πληρεξούσιος τῆς Πελοποννήσου. Συνάζει τοὺς δημογέροντας ὅλους τῶν ἄλλων νησῶν, διὰ νὰ ἀπεράσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον, νὰ συστήσῃ Γενικὴν Συμβούλιον, νὰ δίδῃ ἐκεῖθεν αὐτεξουσίως τὰς διαταγάς του διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης. Καὶ ἐν πρώτοις πρὸς εὐταξίαν τῆς Ὕδρας ἐψήφισε πληρεξούσιον ἐπίτροπόν του τὸν Κὺρ Λάζαρον Κουντουριώτην μὲ γράμματα συμφωνητικὰ τῶν προυχόντων, διὰ νὰ διευκῇ τὸν στόλον τῆς Ὕδρας. Καὶ, τούτου γινομένου εἰς Ὕδραν, ἔστειλεν ἀμέσως εἰς Πελοπόννησον, διὰ νὰ κατεβῇ ὁ Κολοκοτρώνης εἰς τὰ ἐλεύθερα παραθαλάσσια, νὰ τὸν συνεδεύσῃ εἰς τὸν τόπον, ὅπου θέλει κριθῇ εὔλογον ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας τῆς Πελοποννήσου διὰ κοινὸν συνέδριον. Ἡμεῖς δὲ παρρησιασθέντες μὲ τὰ συστατικὰ τοῦ κυρίου Μαυροκορδάτου πρὸς τὴν Ὑψηλότητά του, τὸν ἐπροσκυνήσαμεν κατὰ τὸ εἰκὸς, μᾶς ὑπεδέχθη ἡδέως καὶ εὐμενῶς, καὶ ἔπειτα μᾶς συγκαταρίθμησεν εἰς τὸν κατάλογον τῶν ὑπὲρ πατρίδος μαχομένων, καὶ ἐπρόσταξε νὰ κάμωσι φορέματα μελανὰ, ὡς τὰ ἰδικά του καὶ τῆς συνοδείας του. Ὁ Ὑψηλάντης δὲν γνωρίζεται παρ' ἄλλο, εἰμὴ ἀπὸ τὰς δύο χρυσᾶς σπαλέτας του· τὰ δὲ λοιπὰ φορέματά του εἶναι μελανὰ, ὡς τῶν ἄλλων. Εἶναι τὴν ἡλικίαν νέος ἕως 28 ἐτῶν· προσφέρει ὅμως, φίλε, χαρακτῆρα γέροντος. Σέβας καὶ χαρὰ κυριεύει τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι τὸν θεωροῦσι. Δὲν εἶδον ἄλλο εἰς ὅλον τὸ σύστημα τοῦ σώματός του, εἰμὴ ζωγραφισμένην τὴν ἀρετήν. Πρᾶος, ταπεινὸς, μακρόθυμος, συμμορφοῦται μὲ ὅλους ἐπίσης. Φιλογενὴς, εὐσπλαγχνος, καὶ ἐν γένει δὲν βλέπεις εἰς τὴν ὁμιλίαν του χαρακτῆρα ἡγεμόνος, ἀλλ' ἑνὸς ἐμπόρου, φιλοσόφου καὶ πνευματικοῦ πατρός. Ἂν οἱ ἀρχιερεῖς μας, φίλε, πνευματικοὶ καὶ ἄρχοντες ἐφύλαττον τὸ δέκατον τοῦ ταπεινοῦ χαρακτῆρός του, ἔπρεπε νὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι».

«Τὰ κάστρα τῆς Πελοποννήσου, εἶναι ἀληθὲς, ὅτι ἀκόμη δὲν ἐπαραδόθησαν· ἀλλ' ἔφθασαν οἱ πολιορκημένοι εἰς τόσην ἀκμὴν ἀθλιότητος, ὁποῦ ἀντὶ τοῦ πυρὸς καὶ τῆς μαχαίρας τῶν πολιορκούντων Ἑλλήνων τοὺς κατεθέρισε τὸ δρέπανον τῆς πείνας καὶ δίψας. Ἡ ἀνθίστασις τῶν Τουρκῶν δὲν ἔμεινεν ἕως τώρα μὲ ἐλπίδα ἐλευθερίας, ἀλλὰ φοβοῦνται νὰ μὴ τοὺς περάσωσιν ὅλους οἱ Πελοποννήσιοι ἀπο τὸ σπαθί· καὶ διὰ τοῦτο ἐζήτουν μίαν Ἀρχὴν, διὰ νὰ ἀφιερώσωσι τὴν ζωήν των. Ὅθεν εἶναι κοινὴ ἐλπὶς, ὅτι, εὐθὺς ὁποῦ περάσῃ ὁ Ὑψηλάντης (εἰς τὴν Πελοπόννησον), θέλουν παραδοθῶσι...»

Τὸ δεύτερον τῆς 19 ἰουνίου.

«.. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ὑψηλάντη ἀνεχώρησε χθὲς διὰ τὴν Πελοπόννησον. Ἔμεινεν ἐδῶ 7 ἡμέρας. Ὡμίλησε μὲ τοὺς ἄρχοντας, τοὺς ἐσύστησε τὴν ὁμόνοιαν· ὁμοίως καὶ εἰς τοὺς λαοὺς εἶπε λόγους προτρεπτικούς. Ὁ ἐρχομός του ἔκαμε κρότον. Τὸν ἐσεβάσθησαν πολὺ, τὸν ἠκολούθησαν περισσοὶ ἀπὸ διάφορα μέρη. Ἀπὸ πολλὰ μέρη ἦλθον νὰ τὸν προσκυνήσουν καὶ νὰ λάβουν συμβουλὴν καὶ διαταγήν. Ἐφάνη εὐπροσήγορος εἰς ὅλους· ὅλοι εὐχαριστήθησαν. Ἡ παρουσία του, ἠμπορῶ νὰ εἰπῶ, ὅτι ἀνεστήλωσε πάντων τὸν ἔμπροσθεν ζῆλον καὶ ἐνθουσιασμόν. Ἐλπὶς μεγάλη εἶναι, ὅτι τὸ φθάσιμόν του εἰς τὴν Πελοπόννησον θέλει μᾶς δείξει εὐτυχὲς ἀποτέλεσμα. Θέλει στήσει τὴν σκηνὴν σιμὰ εἰς τὴν Τριπολιτσὰν ἐκεῖ, ὁποῦ εὑρίσκονται καὶ οἱ ἄρχοντες, εἴτινες συστήνουν μίαν Βουλὴν ὅλης τῆς Πελοποννήσου. Ἀπὸ τὰ κάστρη λέγουν οἱ Τοῦρκοι, ὅτι, ἂς ἔλθῃ ὁ Ὑψηλάντης, καὶ ἡμεῖς θέλομεν παραδοθῇ προθύμως. Εἰς τοὺς δούλους μας δὲν θέλομεν παραδοθῇ, ἕως ὁποῦ δὲν ἀποθάνωμεν ἀπὸ τὴν πεῖναν, διότι, λέγουν, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίσωμεν ὡς αὐθέντας ἀνθρώπους, τοὺς ὁποίους ἤδη ἐδεσπόζαμεν;

«Οἱ Ἕλληνες μᾶς ξεκουφαίνουν καθ' ὥραν ἐρωτῶντές μας, πῶς ὁ (Ἰωάννης) Καρατσᾶς δὲν ἐφάνη; ποῦ εἶναι ὁ δεσπότης Ἰγνάτιος; ποῦ εἶναι οἱ ἐν Λιβόρνῳ φιλογενεῖς πραγματευταί; ποῦ ἡ βοήθειά των; ποῦ εἶναι τὰ ὅπλα; ποῦ ἡ μπαρούτη; ποῦ τὰ κανόνια καὶ λοιπά; Τὸ γένος κινδυνεύει, καὶ αὐτοὶ χαίρουν ζῶντες εἰς ἀσφάλειαν...Εἰς τὴν Πελοπόννησον πολὺ ὑστεροῦνται ὅπλα· μπαρούτη λείπει· κεφαλὴ λείπει πρὸς διοίκησιν καὶ διάταξιν· συμβουλαὶ τῶν ἀρχιστρατήγων λείπουν· τὸ πρᾶγμα εἶναι εἰς τὴν ἀκμήν· ἡ πατρὶς ζητεῖ καὶ τοῦ μικροτάτου τὴν συνδρομήν· τώρα καθεὶς πρέπει νὰ ἐνθυμηθῇ τὴν πατρίδα, καὶ νὰ ἀφήσῃ κάθε ἄλλην του ἐνασχόλησιν».

Ὡσαύτως ἔχομεν αὐτόθεν καὶ ἀπὸ 20 ἰουνίου γράμμα διαλαμβάνον.

«.. Ὁ πρίγκιψ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἀνεχώρησεν ἀπεδῶ διὰ τὴν Πελοπόννησον. Ἡ παρουσία του ἐλπίζω νὰ μετριάσῃ μερικὰς ἀταξίας, ὁποῦ ἐμπόδιζον μερικῶν κάστρων τὴν παράδοσιν Τριπολιτσᾶς, Νεοκάστρου καὶ Μονοβασίας, ζητῶντας ἀρχηγὸν, σημαντικὸν νὰ παραδοθῶσι. Μεγάλην χρείαν ἔχει κατὰ τὸ παρὸν ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ σημαντικὰ ὑποκείμενα, ἀπὸ πεπαιδευμένους, τακτικοὺς στρατιώτας, ἐντσενιέρους καὶ ἀξιωματικούς, ἀπὸ σπαθιὰ καὶ ντουφέκια· ὁ στόλος μας ἀπὸ βάλαις κανονίων ἀπὸ δύο ὀκαδῶν ἕως ἕξη, ταῖς περισσότεραις ἀπὸ τρεῖς ἕως πέντε, μιδράλια, μακάσσια, βόλια ἁλυσσοδεμένα καὶ μπότσαις ντιφόκο. Ἕνα μορτάρι μὲ μπόμπαις νὰ μὴν φανῇ ἕως τώρα εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, εἶναι μεγάλη ἀπορία. Μὲ μεγάλην ἀνυπομονησίαν περιμένομεν τὸν κὺρ Μαυροκορδάτον».

ΣΕΛΙΣ 399.

(α) Ἐσφαλμένως ἀναφέρεται ἐν τῇ Ἱστορ. Τρικούπη (τόμ. Α' σελ. 330), ὅτι ἀνεγνώσθησαν τότε καὶ «γράμματα ὡς στελλόμενα παρὰ τῆς ὑπερτάτης Ἀρχῆς, δι' ὧν »ἐδίδετο τῷ Δημητρίῳ Ὑψηλάντῃ πᾶσα ἐξουσία». Ὡς διοικήσαντες τὸ γραφεῖον τοῦ

Ὑψηλάντου ἀπὸ τοῦ ἰουγίου τοῦ 1822, ὅτε ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Ἑλλάδος ὁ Βάμβας, μέχρι τοῦ 1830, βεβαιοῦμεν, ὅτι οὐδέποτε εἴδομεν ἐν τῷ ἀρχείῳ αὐτοῦ «γράμματα» τοιαῦτα. Ὑπὲρ τοῦ λόγου ἡμῶν ἐπέρχονται καὶ αἱ ἀκόλουθοι παρατηρήσεις.

Α'. Ἐὰν τοιαῦτα τῆς ὑπερτάτης Ἀρχῆς γράμματα ἀνεγνώσθησαν τότε, βεβαίως ἐμνημόνευον ἂν καὶ τούτων οἱ ἐν Βερβένοις Γερουσιασταὶ τῆς Πελοποννήσου, ὅτε (27 ἰουνίου) ἔγραφον πρὸς τοὺς προκρίτους Ὕδρας, παραπονούμενοι κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου, καθ' ἃ ἐξηγηθησόμεθα λεπτομερῶς ἐν τῷ τόμῳ Δ'.

Β'. Ὁ Γερμανὸς (Ὑπομνήμ. περὶ τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστ. σελ. 50) ἀναφέρει ἐπὶ τοῦ προκειμένου: «Ἐν ἐπηκόῳ πάντων ἀνέγνωσεν ὁ Νεόφυτος Βάμβας ἓν γράμμα τοῦ »Πρίγκιπος Ἀλεξάνδρου Ὑψαλάντη». Πῶς ἄρα οὐ μνημονεύει καὶ οὗτος ἑτέρων «γραμμάτων τῆς Ἀρχῆς;» Ἀδιάφορον, ἐὰν ἐλησμόνησε τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ γράψας: «μὲ »τὸ ὁποῖον ἐσύστησε τὸν ἀδελφόν του καὶ τὸν ἀπεκαθίστα πληρεξούσιον τοῦ Γενικοῦ »Πληρεξουσίου Ἐπιτρόπου της Ἀρχῆς». Ἑπόμενον ἦτο, ὅπως ὑποπέσῃ ἐν ἀπάτῃ τοιαύτῃ, μὴ ἔχων, ὡς ἡμεῖς, ὑπ' ὄψιν τὸ ἔγγραφον.

Γ'. Ὅταν ἔπαυσεν ἅπαξ πᾶσα ἐνέργεια τῆς Ἀρχῆς τῶν Φιλικῶν μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔπεται, ὅτι «γράμματα», οἷα ἀναφέρονται παρὰ τοῦ Τρικούπη, ἦσαν καθαρὰ πλαστογραφία· ἐὰν δὲ περὶ τούτου σιωπᾷ οὗτος, ὁ Φραντσῆς ὅμως (Ἐπιτ. τῆς ἱστ. τῆς Ἑλλάδος ἐν τόμ. Β' σελ. 252—253) περιγράφων κατὰ τὸν τρόπον αὐτοῦ: «Μετὰ δὲ τὴν δοξολογίαν ἀνέγνωσεν ὁ Δ. Ὑψηλάντης γράμματα τῆς »ἀποῤῥήτου καὶ ἀκατανοήτου τῆς καλουμένης Σ. ὑψηλῆς Ἀρχῆς, ὧν ἕνεκα ἀποκαθίστα »τὸν Δ. Ὑψηλάντην Πληρεξούσιον τοῦ Γ. Ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς, τοῦ κατ' ἰδίαν ὀνει»ροπόλησιν ψηφισθέντος Γενικοῦ Ἐπιτρόπου αὐτῆς Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, καὶ διὰ »τῶν αὐτῶν γραμμάτων ν' ἀναγνωρισθῇ ὡς τοιοῦτος», προσθέτει ἐν ὑποσημειώσει: «Τινὲς, ἀπὸ τοὺς ὅτοι ἐκ τοῦ πλησίον ἐγνώρισαν, θέλουν, ὅτι τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος γράμ»ματα ἦσαν πεπλασμένα παρά τινων περὶ τὸν Δ. Ὑψηλάντην καὶ τοῦ Ν. »Βάμβα».

Στυγερὰ συκοφαντία, γενιτηθεῖσα ἢ υἱοθετηθεῖσα παρὰ τοῦ Φραντσῆ κατά τε τῶν ἄλλων, τοῦ Ἀναγνωστοπούλου δηλαδὴ, καὶ ἑνὸς τῶν ἐναρετωτέρων καὶ σοφωτέρων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, τοῦ Βάμβα. Οὔτε καιρὸν, οὔτε ἁρμοδιότητά τινα ἔχομεν πρὸς τὴν ἐκτύλιξιν τῶν περιστάσεων, καίτοι ἀλλοτρίων ὅλως τοῦ προκειμένου, δι' ἃς ἐξυράνθη ἡ ἀνίερος αὕτη προσβολὴ ἐνταντίον τούτου· λυπούμεθα δὲ μόνον, ὅτι ὁ Φραντσῆς ἐγένετο δωρεὰν τὸ ὄργανον αὐτῆς ἕνεκα παχυλῆς ἀκρισίας, ὅτε οὔτε ἄπλαστα, οὔτε πλαστὰ ἐπαρουσιάσθησάν ποτε γράμματα τῆς Ἀρχῆς τῶν Φιλικῶν ἐν τοῖς Βερβένοις. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἄλλων ψευδολογιῶν περιττὴν θεωροῦμεν πᾶσαν ἀναίρεσιν· καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰ «περὶ τῆς Ἀρχῆς τῶν Φιλικῶν ὡς ἀποῤῥήτου καὶ ἀκατανοήτου» ὤφειλεν ὁ Φραντζῆς, ἵνα ἐκτὸς τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ ἡμετέρῳ περὶ τῆς Ἑταιρίας Δοκιμίῳ τοῦ 1834, ἐξετάσῃ ἰδίως, τίνες ἐπεμψαν ἔξωθεν τῷ 1822 εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Διοίκησιν τὰ σχέδια τῶν ἱκετηρίων ἀναφορῶν πρὸς τὴν τότε σύνοδον τῶν Ἡγεμόνων ἐν Βερώνῃ, καὶ ἀδιακόπως εἰργάζοντο ὑπὲρ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν δικαίων τοῦ ἑλληνικοῦ πολέμου.

Ἰδοὺ ὁ πατριωτικὸς, σύντομος δὲ, λόγος, ὃν ἐξεφώνησεν ὁ Βάμβας.

«Πατριῶται Πελοποννήσιοι!

«Ὁ Πρίγκιψ σᾶς εὐχαριστεῖ ἐξ ὅλης καρδίας διὰ τὴν ἀδελφικὴν ὑποδοχὴν καὶ τὸν ἔκφρον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ζῆλόν σας. Τώρα αἰσθάνεται χαρὰν μεγάλην, ὡς εὑρισκό-

μένος μεταξὺ ὑμῶν· ἡ δὲ καρδία του πάλλει ἀπὸ τὰς ἀγαθοτέρας ἐλπίδας, ὅτε βλέπει ὑμᾶς συναμιλλωμένους εἰς τὸν ἔνδοξον γενικὸν ἀγῶνα. Ποῖον ἄλλο γλυκύτερον αἴσθημα εἰς ἀληθεῖς πατριώτας;

«Πατρὶς καὶ ἐλευθερία ἦσαν ἀπ' ἀρχῆς τὰ μόνα ἱερὰ παρὰ τοῖς προγόνοις ἡμῶν, διότι ἀπὸ αὐτὰ καὶ μόνα κρέμανται ἥ,τε φυσικὴ τοῦ ἀνθρώπου ὕπαρξις καὶ ἡ κοινωνική του κατάστασις. Οὐδείς ποτε ἐφαντάσθη τὸν ἑαυτόν του εὐδαίμονα, δυστυχούσης τῆς πατρίδος του, οὔτε ἔζησε βίον ἀληθῆ ἄνευ πατρίδος καὶ ἐλευθερίας. Καὶ ἡ ἱερὰ Ἐκκλησία ἡμῶν παραγγέλλει, «Μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ ὑπὲρ πατρίδος!» καὶ φρικταὶ πάντοτε ἠκούσθησαν αἱ κατάραι κατὰ τῶν προδοτῶν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος. Ἡ κτηνώδης κατάστασις εἰς τὸν ἄνθρωπον προέρχεται μόνον ἀπὸ τὴν δουλείαν· ἡ δὲ ἐλευθερία ἀπέδειξεν ἔθνη λαμπρὰ, ἄνδρας ἡμιθέους καὶ εὐεργέτας τῆς ἀνθρωπότητος.

«Ἀλλ' ὑμεῖς, ὦ Πελοποννήσιοι, ἐδείξατε πρῶτοι φρόνημα ὑψηλὸν καὶ ἄξιον νὰ διαιωνίσῃ τὰ ὀνόματά σας. Ἡ κίνησίς σας πρώτη ἐμψύχωσε τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, καὶ εἰς αὐτὴν ἂς ἀπεδοθῇ ἡ πτῶσις τῆς τυραννίας τῶν Τούρκων. Ὁ Πρίγκιψ δὲν ἐπρόφθασε νὰ συμμεθέξῃ τῶν μέχρι τοῦδε θριαμβευτικῶν ἀγώνων σας. Ὑμεῖς μὲν ἐπιστηριζόμενοι εἰς τὴν Θείαν ἀντίληψιν, ἐκπληρώσατε τὰς εὐχὰς τόσων αἰώνων· αὐτὸς δὲ σπεύσας τὴν μακρὰν ὁδοιπορίαν του, ἰδοὺ εὑρίσκεται μεταξὺ ὑμῶν, ἕτοιμος νὰ θυσιασθῇ ὑπὲρ τῶν δικαίων τοῦ ἔθνους.

«Ἀδελφοί, ζητοῦντες ἡμεῖς τὰ δίκαιά μας, ἔχομεν πρὸ πάντων σύμμαχον τὸν Θεὸν καὶ ὅλους τοὺς πεφωτισμένους λαοὺς, τοὺς φίλους τῆς δικαιοσύνης. Τὰ δίκαιά μας αὐτὰ καὶ αἱ θυσίαι μας θέλουσι κάμνει εὐνοϊκὰς εἰς τὸν ἀγῶνά μας τὰς Διοικήσεις τῆς Εὐρώπης καὶ ἀναμφίβολον τὴν ἀνεξαρτησίαν μας. Μόνη ἡ διχόνοια καὶ ἡ φειδωλία δύνανται νὰ μᾶς φέρωσιν εἰς ὅλα τὰ ἐναντία. Ἐν ὅσῳ ὑπεκείμεθα ὑπὸ τὸν τύραννον, πολλοὶ φιλογενεῖς, καὶ θέλοντες πολλάκις, δὲν ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσι· ἀλλ' ὁ πόλεμος ἤδη προκηρύχθη, καὶ ὅλοι δύνανται νὰ ῥίψωσι λίθον κατὰ τοῦ θηρίου τῆς τυραννίας. Ἀπόγονοι μεγάλων προγόνων, πρέπει νὰ ἔχωμεν ἀρετὰς, κυριωτέρα τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ὁμόνοια. Ἡ ὁμόνοια ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἐλευθερίαν, εἰς τὴν δόξαν· αὕτη φέρει τὴν εὐτυχίαν τοῦ λαοῦ, ἥτις εἶναι καὶ εὐτυχία τῶν προυχόντων. Ἡ ἱστορία μίαν ἡμέραν θέλει καταγράψει τὰς πράξεις ἑκάστου, καὶ ἀλλοίμονον εἰς ἐκεῖνον, ὅστις ἤθελε ζωγραφισθῇ μὲ μέλανα χρώματα.

«Τὸ δίκαιον, ἀδελφοί, ἔχει ἀκόλουθον τὴν νίκην. Ἔχοντες ἄρα τὸ δίκαιον ὑπὲρ ἡμῶν, ἂς μὴν ἀμφιβάλλωμεν, ὅτι θέλομεν κατανικήσει τὸν τύραννον. Ἀλλὰ χωρὶς ἀρετῆς δὲν ἀποκτᾶται κανὲν ἀγαθόν. Τότε κατορθόνουσι τὰ ἔθνη μεγάλα πράγματα, ὅταν συσφίγγωνται διὰ τοῦ δεσμοῦ τῆς ὁμονοίας. Ἂς λείψῃ λοιπὸν πᾶσα ἰδιαιτέρα ἐχθροπάθεια, καὶ ἂς ἀμιλλᾶται ἕκαστος, ποῖος τοῦ ἄλλου νὰ φανῇ προθυμότερος καὶ εὐπειθέστερος εἰς τοὺς ἀνωτέρους· ἡ μετριοφροσύνη τῶν μεγαλητέρων ἂς δίδῃ τὸ ἀξιέπαινον παράδειγμα εἰς τοὺς μικροτέρους· τὰ δὲ κοινὰ ἂς ἐμπιστεύωνται πάντοτε εἰς ἄνδρας ἀρετῆς καὶ τιμῆς ἐγνωσμένης. Φιλέλληνες πολλοὶ μὲ τὰς γνώσεις των ἠμποροῦν νὰ μᾶς ὠφελήσωσιν, ὅταν κερδήσωμεν τὴν εὔνοιαν τῆς Εὐρώπης διὰ τῆς φρονήσεως καὶ τῆς καλῆς διατάξεως τῶν πραγμάτων μας.

«Ναὶ, πατριῶται Πελοποννήσιοι, ὅσους καὶ ἂν κάμνωμεν θριάμβους ἐναντίον τῶν τυράννων, δὲν θέλομεν πάλιν κατορθώσει τι, ἐὰν δὲν προλάβωμεν νὰ διοργανίσωμεν τὸ ἐσωτερικόν μας. Χωρὶς τούτου, θέλει κινηθῇ Ἕλλην ἐναντίον Ἕλληνος καὶ ἀδελφὸς ἐναντίον ἀδελφοῦ. Ὁ κόσμος ὅλος περιμένει νὰ ἴδῃ εἰς ἡμᾶς τὴν ἐλευθερίαν θριαμβεύουσαν κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην κατὰ τῆς ἀδικίας. Ἀρκεῖ νὰ ἐ-

δηγηθῶμεν ἀπὸ πατριωτικὸν πνεῦμα, καὶ ἠμποροῦμεν εὐκόλως νὰ συντάξωμεν τοὺς νόμους μας.

«Εἶναι ἀνάγκη νὰ κινήσωμεν καὶ τὰ ἔτι ἀκίνητα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Ἐὰν τὰ πρῶτα σχέδια δὲν ἐπέτυχαν ὁλοκλήρως ἕνεκα περιστάσεων, εἶναι καιρὸς ἔτι νὰ τὰ βάλωμεν εἰς ἐνέργειαν. Ὁ ἔξω πόλεμος εἶναι προπύργιον διὰ τὴν Πελοπόννησον. Ὁ ἐχθρὸς πρέπει νὰ πολεμῆται μακρὰν, ὅσον τὸ δυνατόν. Τοιουτοτρόπως καὶ διὰ τῆς βοηθείας τοῦ Θεοῦ αἱ δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ πολλαὶ μὲν, ἀλλὰ διεφθαρμέναι καὶ ἄνανδροι, θέλουσιν ἀναγκασθῆ νὰ ταπεινωθῶσιν ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν. Ὁ Ὑψηλάντης ἕτοιμος εἶναι νὰ κινήσῃ εἰς τὰ ἔξω, ἅμα συγχωρήσωσι τοῦτο τὰ πράγματα. Εὐτυχὴς, διότι συναγωνίζεται ἤδη μὲ ὑμᾶς, εὔχεται νὰ συνεορτάσῃ τάχιον τὴν λαμπρὰν τῆς ἀνεξαρτησίας ἡμέραν.

«Ζήτω ἡ Ἑλλὰς! Ζήτω ἡ ἐλευθερία!»

(β) Ζήτει τὴν συνέχειαν ἐν τοῖς Πελοποννησιακοῖς τοῦ τόμου Δ'.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ἐν τῇ σελ. 101, § 2, ἀναφέροντες τὴν κυρίευσιν τῶν ἐν Μήλῳ εὑρεθεισῶν τουρκικῶν νηῶν, ἀπεδίδομεν τὴν ἐν Πέτσαις καταστροφὴν αὐτῶν εἰς προσωπικὰς ἰδιοποιήσεις. Ἀλλ' ἐν μιᾷ ἀπὸ 20 Ἰουνίου 1821 χειρογράφῳ ἐκθέσει ἐξ Ὕδρας ἀναγινώσκομεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοὺς ἀκολούθους λόγους: «...Τὴν κορβέττα, ὁποῦ ἔπιασαν (οἱ Πετσιῶται) καὶ »τὰ μπρίκια, τὰ ἐξαρμάτωσαν, ἐξ αἰτίας ὁποῦ τὰ καράβια δὲν εἶχον »κανόνια, καὶ τὸ περισσότερο ὁποῦ τὰ ἐδικά τους εἶναι πλέον εὐμετα»χείριστα· ἀκόμη ὁποῦ δὲν ἠθέλησαν νὰ τὰ μεταχειρισθοῦν ἦτον ὁποῦ «τὸ μπακίρι τους ἦτον χαλασμένο . . .»

Ἐν τῇ σελ. 102 κάμνομεν λόγον περὶ τοῦ αἰχμαλωτισθέντος ζαμπίτου τῆς Αἰγίνης. Ἤδη δὲ σημειοῦμεν, ὅτι, καθ' ἣν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ τουρκικὴ ἀρχὴ παρεδέχθη σημασίαν ἐπὶ τῆς πρὸ ὀλίγου διοικητικῆς ἀναμορφώσεως αὐτῆς, ὀνομάσασα ζαπτιὲ τὴν ἀστυνομίαν, δύναται ὀνομάζεσθαι καθ' ἡμᾶς ἀστυνόμος ὁ ζαμπίτης. Ἔχαιρε δ' ὁ ζαμπίτης πρότερον δικαιοδοσίαν πλήρη διοικητικῶς τε καὶ δικαστικῶς, ὅπου οὐχ ὑπῆρχε βοεβόνδας καὶ καδδῆς. Καὶ ὡς σημεῖα μὲν τῆς ἀρχῆς, ἣν ἐξήσκει, ἔφερε περσίδα ὑσγίνην (ἅλικον), σαράβαρα (σαλβάρι) καὶ μάχαιραν περὶ τὴν ὀσφὺν ἀργυρᾶν καὶ μακρὰν πέραν τοῦ ἑνὸς μέτρου· ὡς μέσα δὲ στρατιώτας, πέδας, κλοιοὺς, χοίνικα (φάλαγγαν) καὶ φυλακήν· νόμον δὲ κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα τὴν θέλησιν αὐτοῦ, καθ' ἣν οὐδὲν ἕτερον ἴσχυε παρὰ τὴν δωροδοκίαν.

Ἐν τῇ σελ. 117 μνημονεύομεν, ὅτι «κατὰ τὸν ἀγῶνα εἴδομεν Τούρκους στρατεύοντας μετὰ τῶν Ἑλλήνων». Ἐνταῦθα δὲ προσθέτομεν, ὅ,τι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀναφέρει ὁ Ἰωάννης Ζαμπέλιος ἐν τῇ παρ' ἡμῖν χειρογράφῳ ἐκθέσει αὐτοῦ.

« . . . Καὶ τὸ παράδοξον, δύο νεανίαι Ὀθωμανοὶ, οἵτινες δι' ἐξόδων τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ἐσπούδασαν εἰς Ἑλβετίαν καὶ Γαλλίαν, καὶ οἵτινες εἴτε διὰ τὴν πρὸς τὸν πασσᾶν εὐγνωμοσύνην των, καταπολεμούμενον τότε, εἴτε διὰ τὰς ἐλευθέρας ἰδέας, τὰς ὁποίας εἰς τὴν Εὐρώπην ἐῤῥόφησαν, ἔλαβον μέρος εἰς τὸν ἀγῶνά μας, περνῶντες καὶ αὐτοὶ ἐκ Λευκάδος. Εἷς τούτων ἀνδρείως μαχόμενος, ἔπεσεν εἰς Μεσολόγγι ...»

Ἐν τῇ σελ. 156 ἀναφέρομεν τὴν κατὰ τὴν 5 ἀπριλίου ἧτταν τῶν ἐξελθόντων ἐκ τοῦ φρουρίου τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς Τούρκων, καθ' ἣν καὶ ἱκανοὶ ἐξ αὐτῶν ᾐχμαλωτίσθησαν. Ὡς δὲ βλέπομεν ἐν τῷ ἀκολούθῳ ἀπὸ 18 ἀπριλίου γράμματι, οἱ πολιορκούμενοι κατὰ πρῶτον ἤδη ἀπεπειράθησαν πλαγίως περὶ τῆς μελλούσης τύχης ἑαυτῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὑπώπτευον καὶ περιεφρόνουν τοὺς πολιορκοῦντας κατὰ ξηρὰν Πελοποννησίους, διότι ἐτυράννουν αὐτοὺς μέχρι τῆς χθὲς καὶ ἐθεώρουν αὐτόχρημα δούλους καὶ αἰχμαλώτους, διὰ τοῦτο προεκάλεσαν διά τινος Μεχμὲτ ἀγᾶ Μολλᾶ Σουλεϊμάνογλου τὴν συνέντευξιν τῶν Πετσιωτῶν, γράψαντες κοινῶς πρός τε τὸν ἀρχηγὸν τῆς κατὰ θάλασσαν πολιορκίας Γεώργιον Πάνου καὶ τὸν ἐν Πέτσαις Ἀναστάσιον Κολανδροῦτσον, ὡς ἀκολούθως.

«Τοὺς κατὰ πολλὰ ἠγαπημένους φίλους μου καπετανέους ὅλους ἀκριβῶς χαιρετῶ καὶ ἐρωτῶ τὸ χατῆρί τους.

«Πρὸς τὴν εὐγενείαν σας, ἀγαπητέ μας φίλε καπετὰν Γεώργη καὶ καπετὰν Ἀναστάση, φιλικῶς κατὰ πολλὰ σᾶς χαιρετοῦμεν, ἐρωτοῦμεν τὸ χατῆρί σας καὶ διὰ τὴν καλὴν ὑγείαν σας. Τὸ αἴτιον τοῦ φιλικοῦ μας γράμματος εἶναι, διὰ νὰ σᾶς φανερώσωμεν, ὅτι ταῖς προάλλαις ἐλάβαμεν ἕνα γράμμα σας καὶ ἐκαταλάβαμεν, καὶ σᾶς ἐστείλαμεν ἀμέσως ἀπόκρισίν μας· πλὴν ἡ εὐγενεία σας εἴσθουν μισευμένοι. Τώρα πάλιν δὲν ἐλείψαμεν φιλικῶς, διὰ νὰ σᾶς γράψωμεν καὶ νὰ σᾶς φανερώσωμεν περὶ τῶν παιδίων τῶν ἐδικῶν μας, ὁποῦ εὑρίσκονται εἰς χεῖράς σας, περικαλοῦμεν νὰ ἦναι εἰς διαφένδευσιν καὶ εἰς ἐπίσκεψίν σας, καθὼς καὶ ἡμεῖς ἐκεῖνον τὸν ἀπερασμένον καιρὸν τοῦ Καρακατζάνη τὴν φαμιλιὰν, καὶ τὴν συνοδίαν τους ὅλην τὴν ἔλαβα εἰς τὴν ἐπίσκεψίν μου, καὶ δὲν ἔλαβε παραμικρὰν στενοχωρίαν, ἐξ αἰτίας τοῦ νησίου σας, ὁποῦ ἠθελή-

σαμεν νὰ κάμωμεν κάθε διαφένδευσιν καὶ κάθε φιλοσύνην, καὶ, ὡς καθὼς γνωρίζετε, ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς εἴμεθα εἰς ἀγάπην, καὶ ὅσον ἐπάσχιζα διὰ τὴν κάθε δουλειὰν καὶ φιλοσύνην τοῦ νησίου, καὶ ἡ εὐγενεία σας οἱ ἴδιοι τὴν ἠξεύρετε καὶ τὴν γνωρίζετε, καθὼς διὰ στερεὸν φίλον μὲ γνωρίζετε, καὶ περισσολογία δὲν χρειάζεται. Ξεχωριστὰ ὅμως ὡς φίλος σᾶς παρακαλῶ καὶ ρίτζαν σᾶς ἔχω, νὰ λάβετε τὸν κόπον καὶ νὰ κοπιάσῃ ἕνας ἀπὸ τοὺς φίλους μας ἕως ἐδῶ, ἤγουν ἕως εἰς τὸ γεφύρι, νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ νὰ συναναστραφοῦμεν, καὶ νὰ κάμωμεν κάθε λακίρτι, ὡς παλαιοὶ φίλοι· καὶ, ἂν ἀγαπᾶτε, φέρνετε καὶ ἕνα παιδίον ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἐδικά μας, ὁποῦ ἔχετε εἰς χεῖράς σας, διὰ νὰ τὰ ἰδοῦν καὶ ἐδῶ οἱ συμπατριῶταίς μου ἀγάδες καὶ οἱ λοιποί, ὁποῦ ἔχω τόσην φιλίαν κοντὰ εἰς τὴν εὐγενείαν σας, καὶ ὅτι εὑρίσκομαι εἰς ὑπόληψιν. Καὶ, ἀφ' οὗ κοπιάσετε, θέλομεν ὁμιλήσωμεν διὰ κάθε ὑπόθεσιν, καὶ ἡ φιλία μας θέλει γνωρισθῇ εἰς ὅλους, καὶ νὰ γνωρίσουν ὅλοι, ὅτι καὶ ἐγὼ κοντὰ εἰς τὴν εὐγενείαν σας ἔχω ἀγάπην, καὶ ὅτι τὸ χατῆρί μου εἶναι μεγάλον κοντὰ εἰς τὴν εὐγενείαν σας, καὶ νὰ γνωρισθῇ ἡ ἀγάπη μου. Ἔτζι σᾶς παρακαλῶ καὶ ἔτζι σᾶς ἔχω ρίτζαν· καὶ, ἀφ' οὗ ὁρίσετε ἕως ἐδῶ, θέλομεν ὁμιλήσωμεν τὰ πάντα, καὶ εἶμαι βέβαιος, ὅτι εἰς τὴν πατρίδα μου θέλετε μὲ τιμήσετε, καὶ θέλω λάβω μεγάλον ἔπαινος ἀπὸ τοὺς φίλους μου. Ταῦτα καὶ θεόθεν ὑγιαίνετε.

«ἀπριλίου 18. ἠγαπημένος φίλος σας

ΜΕΧΜΕΤ ΑΓΔΣ ΜΟΛΛΑ ΣΟΥΛΕΙΜΑΝΟΓΛΟΥΣ».

Τὸ γράμμα αὐτὸ λαβὼν ὁ Γεώργιος Πάνου, διηύθυνεν εἰς τὰς Πέτσας ἐπισημειώσας·

«*Φίλοι καὶ ἀδελφοὶ συμπατριῶται καπεταγέοι!*

«Ταύτην τὴν στιγμὴν ἐλάβομεν τὴν παροῦσαν ἀπὸ τὸ κάστρον, τὸ ὁποῖον ἀφ' οὗ τὸ ἀναγνώσητε, ἂς ἔλθῃ ὁ καπετὰν Ἀναστάσης, πέρνων μαζή του καὶ ἕνα Τοῦρκον ἀπὸ τοὺς Μονοβασίτας, ἐκεῖνον ὁποῦ κρίνῃ εὔλογον, καὶ ὅσοι ἀγαπᾶτε καὶ κρίνετε εὔλογον. Ἐλάτε καὶ ἡ εὐγενεία σας.

ὁ ἀδελφός σας

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΝΟΥ».

Ἀγνοοῦμεν, τίνας ὁ Σουλεϊμάνογλους ἔκαμε προτάσεις, καὶ τίνος εἴδους ἐπεκαλέσθη παραχωρήσεις. Τὸ βέβαιον δέ ἐστιν, ὅτι εἰς οὐδὲν ἦλθον ἀποτέλεσμα ὡρισμένον τὰ μέρη, διότι ἡ πολιορκία ἐξηκολούθησε.

Ἐν τῇ σελ. 189 ἀναφέρομεν τὴν μεγάλην ἐκ τῆς θριαμβευτικῆς πορείας τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ ἀπελπισίαν. Ταύτης μαρτύριον νέον ἔχομεν τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον, δι' οὗ ἐζητεῖτο ἡ συνδρομὴ Πετσιωτῶν στρατιωτῶν ὑπὲρ τῆς ξηρᾶς.

«... Ἡ ἀθλία κατάστασις τοῦ Ἄργους πολλαχόθεν ἐφημίσθη πρὸς ἡμᾶς, ὁπου ἐκ ταύτης μεγάλον ταραγμὸν καὶ λύπην ἐδοκίμασεν ἡ ψυχή μας διὰ τὴν σφαγὴν καὶ θυσίαν τῶν ἀδελφῶν μας Χριστιανῶν· περισσοτέρως δὲ ἐλυπήθημεν διὰ τὴν ἀφροντισίαν καὶ ἀταξίαν τῶν στρατιωτῶν μας, ὁποῦ μὲ τόσας ὀλίγας δυνάμεις νὰ περιέλθῃ (ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς) τόσα μέρη, χωρὶς νὰ εὕρῃ ἀντίστασιν, παρὰ νὰ τελειώσῃ τὸν σκοπόν του κατὰ τὴν θέλησίν του ὁ ἄπιστος. Τοῦ Πετρόμπεη τοῦ ἐγράψαμεν διὰ νὰ προφθάσῃ στράτευμα ἐκεῖ... Μὴ λείψητε καὶ ἡ εὐγενεία σας, καθὼς μᾶς γράφετε, νὰ ἐνεργήσητε νὰ σταλθοῦν καὶ ἀπὸ Πέτζαις ἄνθρωποι διὰ τὴν ξηράν, ὁποῦ μὲ τὴν γενναιότητά τους καὶ μὲ τὴν ἐμπειρίαν τους εἰς τὰ τοῦ πολέμου ἐλπίζομεν νὰ λάβῃ ὁ ἀχρεῖος Κιαχαγιᾶς τὴν ἐκδίκησιν καὶ τὰ ἐπίχειρα τῆς κακίας του.. πρόθυμοι ἀδελφοὶ

ΠΡΟΕΣΤΟΙ ΜΙΣΤΡΟΣ».

Ἐν τῇ σελ. 215, στιχ. 1, ὀνομάζομεν «Χαριδζιγιὲ ναζιρὶ» τὸν παρὰ τοῖς διπλωμάταις Ῥεὶς ἐφφένδην. Ἤδη δὲ προσθέτομεν, ὅτι παρὰ τοῖς Τούρκοις ὑπῆρχον ὑπουργοί, καὶ οὐχὶ ὑπουργεῖα, διὰ τὸ ἀπόλυτον τοῦ συστήματος, ἀριθμούμενοι ὅλοι ἑπτὰ καὶ ὀνομαζόμενοι κυρίως.

Σάδρι-ἀζάμ . . . . . ὁ πρωθυπουργὸς,
Καπουδάνι δεργιᾶ . . . . ὁ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν ὑπουργὸς,
Σέρ-ἀσκέρ . . . . . ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν,
Χαριδζιγιὲ νιζιρί . . . . ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν,
Μαλιγιὲ ναζιρί. . . . . ὁ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν,
Μεαρίφ οὐμουμιγὲ ναζιρί . ὁ ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως,
Δαχιλιγὲ μουστεσαρῆ . ὁ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν σύμβουλος.

Ἐν τῇ σελ. 230 μνημονεύομεν περὶ τῶν τριῶν ἐπιγραμμάτων, ἅπερ ἐποίησεν ἐν Ὀδησσῷ ὁ σοφὸς Οἰκονόμος ἐπὶ τοῦ τίμβου τοῦ ὁσιομάρτυρος Γρηγορίου τοῦ πατριάρχου. Ἐξ αὐτῶν μεταφέρομεν ἐνταῦθα τὸ πρῶτον, ὡς προλέγον τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος διὰ μεταφορᾶς λίαν εὐφυοῦς καὶ οἰκείας πρὸς τὰ πράγματα. Ἔχει δὲ οὕτω :

»Θείου Γρηγορίου Πατριάρχεω πᾶσα μὲν Ἑλλὰς,
»Πᾶς δὲ νεὼς τελέθει μνῆμά τε καὶ τέμενος·
»Σῶμα δ' ἀεθλοθόρον παραδέξως ἔσχεν Ὀδησσὸς

»Ἐκ Βυζαντιόθεν, θαῦμα μέγ' ἐσσομένοις.
»Ὡς γὰρ ζὼς ὁ νέκυς διενήξατο κύματα Πόντου,
»Σῆμ' ἀναδυομένης Ἑλλάδος ἐξ ἀβύσσου».

———

Ἐν τῇ σελ. 243 ἀναφέρομεν τὸν διορισμὸν τοῦ Χασὰν πασσᾶ τῆς Καισσαρείας ὡς στρατιωτικοῦ διοικητοῦ τῆς Σμύρνης. Προσθέτομεν δὲ ἤδη, ὅτι, γενομένου αὐτοῦ, ὠνομάσθη ἐκ μέρους τῶν ὀτσακίων τῶν γενιτσάρων εἷς τουρνατσήμπασης διὰ τὴν εὐταξίαν· ὁ δὲ μουφτῆς τῆς πόλεως Σεὶδ Ἀπδοὺλ Βεχὰπ ἐξέδοτο ἰδίαν προκήρυξιν πρὸς τοὺς καδδήδας καὶ ἱμάμας, ἵνα συντελέσωσι καὶ αὐτοὶ δι' ὅλων τῶν μέσων τῆς δικαιοδοσίας αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς κοινῆς ἡσυχίας. Ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο ἦσαν τὰ τοιαῦτα, ἢ καθαρὰ φαντασμαγορία.

———

Εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς μάχης τοῦ Βαλτετσίου, διαλαμβανομένην ἐν ταῖς σελ. 269—276, προστίθενται καὶ τὰ ἀκόλουθα.

Οἱ Καλάμιοι, καὶ ὡς ὀλίγοι τὸν ἀριθμὸν καὶ ὡς ἄπειροι ὅλως τοῦ πολέμου, ἐθεωρήθησαν καὶ ἀνεπαρκεῖς καὶ ἀναρμόδιοι, προσδιωρισμένοι εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ Βαλτετσίου, ὅτε ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς πλησιάσας ἐδείχθη ὡς ἐπιτεθησόμενος κατὰ τοῦ μέρους τούτου. Ἀμέσως διωρίσθη τότε πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῶν ὁ Ἀθανάσιος Δαγρὲς, παραλαβὼν ἐννενήκοντα ἐκλεκτοὺς στρατιώτας. Πραγματικῶς ὁ Κεχαγιᾶ βεγῆς ἐπετέθη κατὰ τῆς θέσεως ταύτης, ἀλλ' ἀπέτυχε· ὑπεσχέθη δὲ ἀνὰ 500 γρόσια εἰς ἕκαστον τῶν στρατιωτῶν, ἐὰν καταλάβωσιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀπέτυχε, θυσιασθέντων δὺν τοῖς ἄλλοις καί τίνων ἐκ τῶν ὁρμητικωτέρων σημαιοφόρων. Τότε ὁ Κολοκοτρώνης ἀπέναντι ὢν καὶ τὴν ἐπιμονὴν τοῦ Κεχαγιᾶ βεγῆ βλέπων, ὑπενόησε, μή τις συμβῇ ἐγκατάλειψις τῆς θέσεως ἐπὶ τέλους, μεγάλην ἐπιῤῥοὴν ἔχουσα ἐπὶ τῆς ὅλης μάχης, καὶ πρὸς τὸν Δαγρὲν ἀποστείλας ῥιψοκίνδυνον στρατιώτην ἐνεθάῤῥυνεν αὐτὸν, ὑπισχνούμενος ἄφευκτον τὴν ἔξωθεν βοήθειαν ἐν πάσῃ περιστάσει. Ἀλλ' ὁ Δαγρὲς ἀπεκρίθη πρὸς τοῦτον: «Μὴ φοβεῖσαι »γιατὶ ἔβαλα ταῖς μιζίθραις 'ς τὴ φτήνια (ἐννοῶν τὰς τουρκικὰς κεφα»λάς)· στεῖλέ μου μόνον φουσέκια, γιατὶ τὰ ἔσωσα». Ὁ δὲ Σπῦρος Μακρῦς ἐκ τῆς Βρωμόβρυσης, ἀποσπασματάρχης αὐτοῦ, γενόμενος κύριος μιᾶς τουρκικῆς σημαίας, περιήγαγε ταύτην ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀπείρου πυροβολισμοῦ τῶν ἐχθρῶν εἰς τὰ διάφορα ὀχυρώματα, καὶ παρὰ τῶν ὁπλαρχηγῶν ἐφιλοδωρήθη διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ ἀνδρείαν.

———

Ἐν τῇ σελ. 289—293 ἀναφέρομεν τοὺς λόγους, οἵτινες προεκάλεσαν τὴν πρώτην ἐν Καλτεζαῖς συνέλευσιν τῶν Πελοποννησίων. Ἤδη δὲ προσθέτομεν, ὅτι, κατὰ τὰ διάφορα ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀπεφασίσθη ἡ συνέλευσις αὕτη πρῶτον πρὸ τῆς μεγάλης μάχης τοῦ Βαλτετσίου, καὶ δεύτερον, ἵνα συγκροτηθῇ ἐν τῇ Μεγαλοπόλει, καὶ λάβωσι μέρος ἐν ταύτῃ οἵτε Πετσιῶται καὶ Ὑδραῖοι. Ἰδοὺ ἓν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔγγραφον.

«*Τὴν φιλογενείαν σας ἀδελφικῶς ἀσπαζόμεθα.*

«Ταύτην τὴν στιγμὴν ἐλάβομεν τὸ ἔσωθεν περικλειόμενον ἀπὸ τὸν κύριον Ἠλίαν Χρυσοσπάθην, καὶ ἰδοὺ κατὰ τὴν ὁδηγίαν του σᾶς τὸ στέλλομεν, παρακινῶντας καὶ ἡ εὐγενεία σας μὲ γράμματά σας τοὺς ἀδελφοὺς Ὑδριώτας καὶ Πετζιώτας, διὰ νὰ κοπιάσουν πέντε ἓξ ὑποκείμενα σημαντικὰ εἰς τὴν γενικὴν συνέλευσιν τοῦ Μορέως, ὁποῦ μέλλει νὰ γένῃ εἰς Λοντάρι, ἐπειδὴ καὶ ὁ Πετρόμπεης σήμερον ξεκινᾷ διὰ ἐκεῖ ἀπὸ τὴν Καλαμάταν. Τούτη ἡ συνέλευσις εἶναι ἀναγκαιοτάτη, διὰ νὰ ἔμβῃ ἡ ὑπόθεσις εἰς ἕναν διαφορετικὸν δρόμον, ὅτι τὰ πράγματα δὲν ὑπάγουν καλὰ ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν καὶ ἀκαταστασίαν τοῦ γένους μας. Γράφετε ὅμως εἰς Πέτζας, διὰ νὰ ἔλθῃ καὶ ὁ κὺρ Δημήτριος Περρούκας, ὅτι καὶ αὐτὸς εἶναι ἀναγκαῖος· ὅτι καὶ ἐδῶ, μ' ὅλον ὁποῦ ὁ Παναγιώτης Κρεββατᾶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ λείψῃ διὰ τὴν οἰκονομίαν τῶν ζαερέδων καὶ λοιπῶν ἀναγκαίων, πάλιν θέλει συντρέξει διὰ νὰ ὑπάγῃ καὶ ἐκεῖ, μάδεμ καὶ ἐκρίθη παρὰ πάντων εὔλογον, ὅτι νὰ συναχθοῦν ὅλοι. Διὰ τοῦτο ἐνεργεῖτε καὶ ἡ φιλογενεία σας τὸν σύντομον ἐρχομὸν τῶν ἄνωθεν ὑποκειμένων, καθὼς καὶ τοῦ κὺρ Ἀναγνώστου Δεληγιαννόπουλου ἀπὸ Ὕδραν . . . Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔλθουν καὶ τὰ ὑποκείμενα ἀπὸ τὰ νησιά σας, διὰ νὰ δώσουν τὴν τακτικὴν συμβουλήν τους καὶ νὰ κουραγίρουν τὸν ἀπαίδευτον λαὸν τοῦ Μορέως. Ἐρρῶσθε.

«Περιμένομεν τῆς ἀτζαλόπετραις, ὅτι ἔχομεν μεγάλην ἔλλειψιν, καὶ ἡ ἐλπίς μας ἐκόπη ἀπὸ κάθε μέρος. τῆς εὐγενείας σας

«Τῇ 9 μαΐου 1821· πρόθυμοι ἀδελφοὶ καὶ δοῦλοι

ΠΡΟΕΣΤΟΙ ΜΙΣΤΡΟΣ».

Ἰδοὺ καὶ ἕτερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐκ τῶν Βερβένων.

«... Ὁ ἐνδοξότατος Πετρόμπεης ἔφθασεν εἰς Λεοντάρι, ὁποῦ μέλλει νὰ γένῃ τὸ κοινὸν συμβούλιον ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ καὶ τῆς ὅσον τάχιστας ἐλευθερίας.

«1821 μαΐου 17 Βέρβενα.

«ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ, ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΓΙΑΤΡΑΚΟΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΕΛΗΓΙΑΝΗΣ, ΚΩΝΣΤ. Χ. Π(αναγιώτου), ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ».

Ἐξ ἑτέρου δὲ ἀπὸ 4 μαΐου γράμματος τῶν ἀνωτέρω «προεστῶν Μιστρὸς» βλέπομεν, ὅτι διὰ τὴν συγκροτηθησομένην ἐν Λεονταρίῳ συνέλευσιν προσεκλήθη «καὶ ὁ ἐν τῇ Ὕδρᾳ συγγενὴς τοῦ Ὑψηλάντου». Τοιοῦτος ἐθεωρεῖτο ὁ Θεόδωρος Νέγρης, ὡς ἐξηγηθησόμεθα ἐν τῷ τόμῳ Δ'.

Ἐν τῇ σελ. 391 ἀναφέρομεν τὸν θάνατον τοῦ Γεωργίου Γιαννιᾶ. Ἐνταῦθα δὲ προσθέτομεν, ὅτι ὁ πατὴρ τούτου ἦτο περίφημος ἁρματωλὸς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τῶν Πατρῶν, φονευθεὶς παρὰ τῶν Τούρκων. Ἐτάσσετο δὲ ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἁρματωλῶν τῆς Πελοποννήσου μετὰ τὸν Μαντᾶν, τοὺς Κολοκοτρώνας, τὸν Ζαχαριᾶν, τοὺς Πετμεζαίους καὶ Ἀναγνωσταρᾶν.

Ἐν ταῖς σελ. 66, 67 καὶ 330 ἀναφέρομεν τοὺς λόγους, δι' οὓς ἀνεβλήθη ἐπὶ διμηνίαν ἡ κίνησις τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Ἐν τῇ χειρογράφῳ ἀπὸ 5 σεπτεμβρίου 1849 ἐκθέσει τοῦ Ἰωάννου Ζαμπελίου περὶ τῶν στρατιωτικῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ τε καὶ τῶν Λευκαδίων ἐπὶ τῆς ἑταιρίας καὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἀπαντῶμεν καὶ τὰ ἀκόλουθα.

«... Τρόμος ἦτον, μὴ ἀπὸ τῆς Πρεβέζης καὶ τοῦ Μακρυνόρους καταβάντα πλήθη βαρβάρων, ῥιφθῶσι διὰ Μεσολογγίου εἰς Πελοπόννησον... Ἡ ἐν Λευκάδι ἐπιτροπὴ τῶν ἑταίρων δὲν ἔπαυε γράφουσα καθ' ἑκάστην πρὸς τοὺς ἐκεῖ ὁπλαρχηγούς, διὰ νὰ κινηθῶσι πλέον. Ματαίως τοὺς ἀνεμίμνησκε τὰς συμφωνίας καὶ ὑποσχέσεις των· ματαίως τοὺς ἐπρότεινε φόβητρον τοὺς ἰδίους των ὅρκους. Ὁ μὲν Τσόγκας ἀπολογούμενος ἔλεγεν, ὅτι ὁ Βαρνακιώτης διστάζει καὶ δὲν θέλει νὰ κινηθῇ· ὁ δὲ Βαρνακιώτης, ὅτι κατὰ δυστυχίαν ἀσθενεῖ, καὶ ἀδύνατον εἶναι νὰ δράμῃ ἔξω. Δὲν ἔπαυεν ἐνταυτῷ καὶ ἡ ἐν Κερκύρᾳ ἐπιτροπὴ νὰ γράφῃ καὶ νὰ ἐλέγχῃ τοὺς Λευκαδίους ἐπὶ ἀμελείᾳ. Τὸ δικαιότερον ἦτον νὰ μέμφεται αὐτοὺς τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν ἀναλγησίαν των. Ὅπως ἂν ἔχῃ, ἐβιάζοντο καὶ διὰ τοὺς ἐλέγχους ἔτι αὐτοὺς νὰ γράφωσιν οἱ ἐν Λευκάδι ἑταῖροι πρὸς τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τούτους ἐντονώτερον, καὶ νὰ τοὺς παρακαλῶσι καθ' ἑκάστην νὰ ἐγερθῶσι πλέον διὰ μιᾶς. Δυστυχῶς ὅμως αὐτοὶ ἐπρότεινον πάντοτε τὰ αὐτὰ δικαιολογήματα...

«Ἐν τούτοις ἡ παρὰ τοῦ Ἰουσοὺφ πασσᾶ καταστροφὴ τῶν Πατρῶν ἐτάραξε τοὺς ἐν Ἑπτανήσῳ ἑταίρους, καὶ μάλιστα τοὺς ἐν Λευκάδι, οἵτινες ἔγραψαν εὐθὺς ἐλέγχοντες σκληρότατα τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἀφ' οὗ μάλιστα ἔλαβον καὶ ἐκ Κερκύρας νέα γράμματα περὶ τούτου. Ἐπείσθη τέλος πάντων ὁ Τσόγκας, καὶ κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, διαιρέσας τοὺς μαχητάς του εἰς δύο, κατέλα-

δε τὰς θέσις τοῦ Μακρυνόρου καὶ τοῦ κατὰ τὸν Ἀμβρακικὸν Λουτρακίου. Ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀρκετὸν τοῦτο. Ἔπρεπε νὰ ξεσπάσῃ καὶ εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα ἡ ἐπανάστασις κατὰ τὰ συμφωνημένα, καὶ νὰ ἐλευθερωθῶσιν ἡ Βόνιτσα, τὰ πρὸ τῆς Λευκάδος δύο φρούρια τῆς Ἀκαρνανίας, τὸ Βραχῶρι, καὶ νὰ ἐμποδισθῇ πᾶσα τῶν Τούρκων διάβασις εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τὰ μέρη ἐκεῖνα. Ἔγραψε λοιπὸν ἡ Κερκυραϊκὴ ἑταιρία ἐπίτηδες πρὸς τὴν ἐν Λευκάδι λέγουσα, ὅτι εἷς τῶν συνετωτέρων τούτων πρέπει νὰ μεταβῇ κρυφίως εἰς Ἀκαρνανίαν, ἀφ' οὗ πρότερον γράψῃ νὰ παρευρεθῶσιν οἱ ὁπλαρχηγοὶ τῆς Δυτικῆς εἰς Περατιὰν καὶ νὰ τοὺς συμβιβάσῃ, ὅπως δυνηθῇ, διὰ νὰ ἐφορμήσωσιν ὁμοφώνως. Ἀλλ' ὁ πρεσβευτὴς οὗτος ἔπρεπε νὰ ἦναι μόνον συνετὸς καὶ ῥητορικός; Δὲν ἦτον ἀνάγκη πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ ἦναι ἄφοβος, καὶ νὰ περιφρονῇ τῆς Ἀγγλικῆς δυναστείας τὴν σκληρότητα; Τίς λοιπὸν συνήνωσεν ὅλα ταῦτα; Εἷς ἀληθὴς Ἕλλην, εἷς παράφορος διὰ τὴν ἐπανάστασίν μας, ὁ Ἰωάννης Ζαμπέλιος. Ὅλοι αὐτὸν ἐπεψήφισαν τότε, καὶ ὅλους τοὺς ἤκουσεν εὐγνωμόνως, μὴ φοβηθείς, διότι ἦτον εἰσαγγελεύς· ἤγουν λαμβάνει τὰ ἐκ Κερκύρας γράμματα πρὸς τοὺς ὁπλαρχηγοὺς, ἐπιβαίνει κρυφίως τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου εἰς πλοιάριον, καὶ μὲ κίνδυνον μέγαν ἐπιχειρεῖ τὴν ἀπόβασιν, ἐν ᾧ ὁ ἑταῖρος Ἀνδρέας Φέτσης, λιμενάρχης τότε, ἱστάμενος εἰς τὸ λιμεναρχεῖον μὲ τὸ ῥινόμακτρον ἀνὰ χεῖρας, ἔπρεπε νὰ τοῦ κάμῃ μὲ τοῦτο σημεῖον, ἂν, τυχὸν, ἔβλεπεν, ὅτι ἡ φρουρὰ κινεῖται· ἀλλ' εὐτυχῶς δὲν ἔγινε τίποτε, καὶ ἀνυπόμονος ὁ Ἰωάννης Ζαμπέλιος πετᾷ εἰς τὴν ξηράν. Τὸ μονόξυλον, τὸ ὁποῖον μετέφερε τὸν ἄνδρα, ἦτον Λευκαδίου τινος Παρασκευᾶ, ὅστις λαμβάνων 8 δίστηλα κατὰ μῆνα ὑπὸ τῆς ἑταιρίας, ἀνέπλεε συνήθως καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν ἐπὶ προφάσει ἁλιείας, καὶ μεταβαίνων εἰς Ἀκαρνανίαν ἀπὸ τὸν Μῶλον Καληγονίου, ἔφερε γράμματα εἰς τοὺς ἐπαναστάτας καὶ πᾶσαν βοήθειαν ἐκ μέρους τῆς ἑταιρίας. Μετὰ καιρὸν δὲ οἱ Λευκάδιοι ἑταῖροι ἐμίσθωσαν καὶ ἄλλο μονόξυλον μὲ τὴν αὐτὴν ἀμοιβήν, κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ ἐμπειροτάτου Δελαδουλίου. Ἕνα μὲ τὰ δύο ταῦτα πλοιάρια πολὺν καιρὸν διετήρουν τὰς ἀνταποκρίσεις των, καὶ ἔπεμπον μαχίμους παρασκευὰς καὶ ἄλλα εἴδη εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα μὲ τόσην μυστικότητα, ὥστε, ὅσον καὶ ἂν ἐσπούδασεν ἐπιμόνως ἡ Ἀγγλικὴ διοίκησις, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξιχνιάσῃ τὰ πραττόμενα, οὐδὲ τὰ μέσα τῆς μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἀνταποκρίσεως, ἂν καὶ ἦτο μανιώδης τότε καὶ μὲ πᾶσαν κακόνοιαν ἐζήτει νὰ βλάψῃ τὸν ἔνδοξον ἀγῶνα.

«Ἐν τούτοις καταπεσὼν ὁ Ζαμπέλιος πρηνὴς εἰς τὸ μονόξυλον καὶ σκεπασθεὶς ὑπὸ τοῦ Παρασκευᾶ μὲ καπόταν, ἔμενε σιωπῶν, ἐν ᾧ ὁ Παρασκευᾶς πετῶν εἰς τὴν θάλασσαν, (διότι τὰ νερὰ ἦσαν τόσον ῥιχὰ, ὥ-

στε διέβαινέ τις ἀπὸ τὸ Καληγόνιον εἰς τὴν ἀπέναντι στερεὰν μὲ τοὺς πόδας,) καὶ ὠθῶν τὸ πλοιάριον ἐπὶ προφάσει, ὅτι συνέλεγε θαλασσινὰ, ἐπροχώρει μὲ φόβον καὶ προσοχήν... Ἀποβὰς τελευταῖον ἀσφαλῶς, εὗρεν εἰς Περαταριὰν τὸν Τσόγκαν, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸν Βαρνακιώτην, διότι αὐτὸς εἶχε παραγγείλει νὰ τὸν εἰδοποιήσουν εἰς τὸ ἐκεῖ πλησίον χωρίον εὑρισκόμενον.

«Τότε ἐμήνυσεν εὐθὺς ὁ Ζαμπέλιος τοῦτον, καὶ ἦλθε. Ὁ Ζαμπέλιος ἐνθύμισεν ἐντόνως πρὸς αὐτοὺς τὰς συμφωνίας καὶ τοὺς ὅρκους των, καὶ τοὺς παρεκάλεσε θερμῶς ἐν ὀνόματι τῆς πατρίδος ν' ἀφήσωσι πᾶσαν ἰδιαιτέραν δυσαρέσκειαν, καὶ ν' ἀνοίξωσιν ὁμοφώνως τὴν ἐπανάστασιν καὶ εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν. Ἐπείσθησαν τελευταῖον, τὸ ὁποῖον καὶ ἐμπράκτως ἐνήργησαν τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, καὶ στρώσαντες τότε τράπεζαν ἔκαμον διαφόρους προπόσεις ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἔψαλον διαφόρους ᾠδάς.

«Ἀλλ' ὁ ἀνήσυχος Παρασκευᾶς, βλέπων τὸν ἥλιον πρὸς δύσιν κλίνοντα, ἤρχισε νὰ παρακινῇ τὸν Ζαμπέλιον ν' ἀναχωρήσωσι, καὶ πρὸς τὸ ἑσπέρας ἔφθασεν εἰς Λευκάδα. Μόλις ἐπροχώρησεν εἰς τὴν νῆσον Λευκάδος 40 βήματα, καὶ δύο χωροφύλακες, ἐρχόμενοι ἀπὸ τοῦ Πασσᾶ τὴν Βρύσιν, ἰδόντες τὸν Παρασκευᾶν ὑπωπτεύθησαν, ὅτι ἔρχεται ἀπὸ τὴν Στερεὰν,... καὶ ὥρμησαν νὰ τὸν δέσουν. Ἀλλ' οὗτος ἁρπάζει τὸ πιστόλι ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, τὸν κτυπᾷ εἰς τὴν κεφαλὴν, τὸν ῥίπτει ἡμιθανῆ, πηδᾷ εἰς τὰ κύματα καὶ κολυμβῶν φθάνει εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Μεσολόγγι, ὅπου μαχόμενος ἔπεσεν ἡρωϊκῶς. Ὁ Ἰωάννης Ζαμπέλιος, ὡς εἰσαγγελεὺς, ἔπρεπε νὰ τὸν κατηγορήσῃ ἀναποφεύκτως, καὶ τὸν ἐκατηγόρησε, καὶ κατὰ τοὺς τότε νόμους ἐδημεύθησαν τὰ ὀλίγα κτήματά του. Ἀλλ' ὁ Ζαμπέλιος ἐπρότεινεν εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν, ὥστε ὄχι μόνον ἀπεζημιώθη διὰ τὴν στέρησιν τοῦ κτήματός του, ἀλλὰ καὶ τὴν σύζυγόν του ἐπροστάτευσαν, καὶ εἰς αὐτὸν ἔστελλον ἓν ὁλόκληρον ἔτος τὸν μισθὸν τῶν 8 διστήλων...»

Ἐν τῇ σελ. 345 ἀναφέρομεν τὴν ὑπὸ τοῦ Τσόγκα κυρίευσιν τοῦ Τεκὲ καὶ τῆς Πλαγιᾶς, τῶν καταντικρὺ τῆς Λευκάδος κειμένων. Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἀναφέρει ἐν τῇ ἀνωτέρῳ χειρογράφῳ ἐκθέσει αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης Ζαμπέλιος, ὡς ἀκολούθως. «Τὴν αὐτὴν ἡμέραν (τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος) σταλέντες διὰ νυκτὸς ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας ὀλίγοι Λευκάδιοι, καὶ ἑνωθέντες μὲ τοὺς Ἀκαρνάνας, ἐφόνευσαν τοὺς ὀλίγους στρατιώτας τῶν δύο φρουρίων καὶ ὕψωσαν τὴν σταυροφόρονση-

»μαίαν, τὴν ὁποίαν ἐχαιρέτησαν ἀπέναντι οἱ κάτοικοι τῆς Λευκάδος μὲ »δάκρυα χαρᾶς». Προστίθησι δέ·

«Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρία (ἤτοι οἱ ἐν τῇ Λευκάδι Φιλικοὶ) δὲν ἔπαυεν εἰσπράττουσα χρήματα, προμηθεύουσα τροφὰς, μαχίμους παρασκευὰς καὶ πᾶν ὅ,τι ἄλλο ἦτον ἀναγκαῖον, καὶ πέμπουσα ὅλα ταῦτα μὲ πᾶσαν προφύλαξιν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Καθ' ἑκάστην σχεδὸν εἶχεν ἀλληλογραφίαν, διὰ νὰ μανθάνῃ καὶ νὰ διακοινώνῃ, ὅπου ἔπρεπε, τὰς εἰδήσεις, τὰς ἀνάγκας καὶ ὅλα ἐν γένει τὰ συμβαίνοντα εἰς τοὺς Ἕλληνας. Συγχρόνως ἐφώπλισεν 853 Λευκαδίους, ἐξ ὧν οἱ πλειότεροι ἦσαν ἐκ τῶν χωρίων, καὶ ἔπεμπε κατ' ὀλίγους εἰς τὴν Στερεὰν, διὰ νὰ μεθέξωσι τῆς ἱερᾶς πάλης. Διήρεσε δ' αὐτοὺς εἰς λόχους, τῶν ὁποίων ἦρχον ὁ Σπυρίδων Α. Χαλκιόπουλος, ὁ Μάρκος Γκύλης, ὁ Θεοφύλακτος Ψιλλιανὸς, ὁ Τάργας, ὁ Ἰωάννης Λαυράνος, ὁ Γ. Βερύκης, ὁ Πάκμωρ, ὁ Σικελιανὸς καὶ διάφοροι ἄλλοι. Ἀλλὰ μεγίστην δυσκολίαν εὗρεν ἡ Ἑταιρία διὰ τὴν ἐξόπλισιν τῶν ἀνδρῶν τούτων. Πρὸ ἑνὸς ἔτους εἶχε συμβῇ ἐπανάστασις τῶν Λευκαδίων κατὰ τῶν Ἄγγλων, καὶ, ἀφ' οὗ κατέπαυσεν αὕτη, οἱ Ἄγγλοι συλλέξαντες ὅλα τὰ ὅπλα τῆς νήσου, τὰ εἶχον κλεισμένα εἰς τὴν ἀστυνομίαν, ὅθεν δὲν ἠδύναντο οἱ ἑταῖροι νὰ ἐφοπλίσωσι τοὺς 853 ἄνδρας. Τὸ νὰ προβλέψωσιν ἔξωθεν καὶ δύσκολον ἦτον καὶ κινδυνῶδες, ἐπειδὴ ἡ Ἀγγλικὴ δικίκησις εἶχεν ἀρχήσει πλέον νὰ ἐναντιοῦται καὶ νὰ ἐπαγρυπνῇ αὐστηρότατα. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν Ἑταιρίαν ὁ ὑπάλληλος τῆς ἀστυνομίας καὶ φύλαξ τῶν ὅπλων Σπυρίδων Κ. Μεταξᾶς, διὰ νὰ τὸν πείσωσι νὰ λαμβάνῃ κρυφίως καὶ κατ' ὀλίγον τὰ ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησίν του ὅπλα, διὰ νὰ ἐξοπλίζωνται οἱ μέλλοντες νὰ μεταβαίνωσιν εἰς Στερεάν. Μόλις εἰσαχθεὶς ὁ ἀνωτέρω Μεταξᾶς, ἤρχισε μετὰ προθυμίας νὰ ἐφοδιάζῃ κατ' ὀλίγον τοὺς Λευκαδίους μὲ ὅπλα, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου κατέβαλλον ἐπὶ τούτῳ οὐχὶ μικρὰν ποσότητα τὰ μέλη τῆς Ἑταιρίας, διότι ἦτον ἀνάγκη νὰ γίνωνται συνεχεῖς ἀποστολαὶ παξιμαδίου, πυρίτιδος, χαρτίου, μολύβδου καὶ λοιπῶν. . . . Μετεῖχον ἔτι τῶν πολεμικῶν κινδύνων διάφοροι τῆς Λευκάδος φυγάδες μετὰ τὴν κατὰ τῶν Ἄγγλων ἐπανάστασιν τῆς νήσου. Ἐκ τούτων εἶναι ὁ ἐκ χωρίου Σφακιωτῶν Παπᾶ Δραγανιώτης, ὁ Παπᾶ Σούντιας καὶ ὁ Πανάδας ἐκ χωρίου Καρυᾶς. (Περὶ τοῦ τελευταίου ἴδε ἐν τῇ σελ. 194 καὶ 336 τοῦ τόμ. Β'.) . . .

«Ἡ Ἀγγλικὴ δυναστεία ἐννοήσασα, ὅτι οἱ Λευκάδιοι πέμπουσι τὰ εἰς πόλεμον ἀναγκαῖα τῶν Ἑλλήνων, ἀπεφάσισε νὰ διερευνήσῃ τὴν ὁπλοθήκην. Τότε ὁ Ἕλλην Σπ. Μεταξᾶς προλαμβάνει, φεύγει τὴν νύκτα, ἔρχεται εἰς Στερεὰν καὶ λαμβάνει μέρος εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα,

ὑπὲρ τῶν ὁποίων οὐσιωδῶς ἐκοπίασε. Σήμερον ζῇ εἰς Λευκάδα, καλλιεργῶν τὰ κτήματά του.

«Μετὰ τὴν φυγὴν τούτου ἡ Ἀγγλικὴ διοίκησις ἔκαμε πολυειδεῖς ἐρεύνας, διὰ ν' ἀνακαλύψῃ τὰ εἰς τὴν Στερεὰν στελλόμενα πολεμοφόδια, διὰ νὰ γνωρίσῃ καὶ παιδεύσῃ κατὰ τοὺς ῥηθέντας αὐστηροὺς νόμους, τοὺς εὐγενεῖς ἑταίρους. Τότε ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ τὰ κατακρύψωσιν ἔξω τῆς πόλεως καὶ εἰς θέσεις παραλίους ἐν μέσῳ οἰκίσκων τινῶν καὶ εἰς τὸ περιβόλιον τοῦ Μεγαμένου. Ἀλλ' ἡ διοίκησις κατώρθωσε δυστυχῶς νὰ γνωρίσῃ τὸν τόπον τοῦτον, καὶ, ἀναντιῤῥήτως διὰ τοῦ κηπουροῦ, ὅστις ἐφύλαττε τὰ εἴδη ταῦτα, ἤθελεν ἀνακαλύψει καὶ τοὺς ἑταίρους, ἂν ὁ πρὸς τοῦτο ἀπεσταλμένος δὲν ἐτύγχανε νὰ ἦναι συνεννοημένος μετὰ τῆς Ἑταιρίας. Ὅθεν εἰδοποίησε τὴν ἐπιτροπὴν, ἥτις ἀμέσως διὰ τοῦ ἑταίρου Βαφία ἐξέθαψεν ἐκεῖθεν ὅλα, καὶ προσωρινῶς τὰ ἐναπέθεσεν εἰς γειτνιάζοντά τινα σπήλαια. Ὁ ἀπεσταλμένος Κακιούσης, ἐπίτηδες βραδύνας, ἕως νὰ μετατεθῶσιν, ἐλθὼν ἔπειτα, δὲν εὗρε τίποτε, καὶ οὕτω διέφυγον οἱ ἑταῖροι τὸν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον».

Ἐν τῇ σελ. 358 ὡμιλήσαμεν, περὶ ὅσων οἱ Λέσβιοι ὑπέστησαν κακῶν μετὰ τὸ καύσιμον τοῦ τουρκικοῦ δικρότου ἐν τῇ Ἐρέσῳ. Μνημονεύομεν δὲ ἐνταῦθα, ὅτι πλῆθος Λεσβίων ἐδραπέτευσαν τότε ἐκ τῆς ἀνάγκης αὐτῆς εἰς τὰς ναυτικὰς νήσους. Ἔγγραφον τῆς κοινότητος Πεστῶν ἀπὸ 15 ἰουνίου σημειόνει: «Ὅλαι αἱ φαμελίαι τοῦ Ἄργους καὶ »τῶν πέριξ χωρίων ἔπεσαν εἰς τὸ νησί μας, ὁμοίως καὶ ἀπὸ Μυτηλί»νην· διὰ τοῦτο μᾶς ἔγινεν ἔλλειψις σιταρίου».

(Ἀνήκει εἰς τὸν τόμον Α'.)

Ἐν τῷ Ζακύνθῳ ἡ Ἑταιρία τῶν Φιλικῶν ἔκαμε προόδους μεγάλας, εἰσάγουσα χρήματα τῷ ἐν Πάτραις ταμίᾳ Ἰωάννῃ Παπαδιαμαντοπούλῳ, προμηθευομένη ἐπιτηδείως πολεμοφόδια καὶ στρατολογοῦσα ἐκ τῶν χωρικῶν διά τινος χρηματικῆς χορηγίας. Ἐν τοσούτῳ ἡ διοίκησις τοῦ Μέϊτλανδ, λαβοῦσα ὑπονοίας μεγάλας, προσεπάθησεν, ὅπως ἐξιχνιάσῃ τὰ πράγματα, καὶ ἄρχοντάς τινας τῆς νήσου, ὡς τὸν Μαρτινέγκον, Φλαμπουριάρην καὶ ἄλλους συλλαβοῦσα ἐφυλάκισεν ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Κερκύρας ὑπὸ αὐστηροτάτην ἐπιτήρησιν. Ἐκ τῶν ἄλλων ἑταίρων τότε ἀνεχώρησάν τινες εἰς Λονδῖνον· ὅλοι δὲ ὑπὸ μεγάλου κυριευθέντες τρόμου, παρέδωκαν τῷ πυρὶ, ὅσα εἶχον ἑταιρικὰ ἔγγραφα, καὶ προσεκτικώτατοι ἔμενον καθ' ὅλα αὐτῶν τὰ βήματα καὶ τοὺς λόγους.

Ἐπὶ τῆς ὥρας ταύτης ἔφθασαν καὶ ἐγκύκλιος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, προσκαλοῦσα τοὺς πάντας, ἵνα ὦσιν ἕτοιμοι, ὡς ἐγγίζοντος

το καιροῦ, καὶ ὁδηγίαι πρὸς τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην. Δραστηριώτεροι καὶ ἐπιμελέστεροι τότε ἐπανέλαβον τὰς ἐργασίας αὐτῶν οἱ ἑταῖροι. Ἀλλ' αἴφνης ἡ διοίκησις τοῦ Μέϊτλανδ, νέαν λαβοῦσα ὑπόνοιαν, ἀπέστειλε πρωΐαν τινα μετὰ ἱκανῶν χωροφυλάκων εἰς τὸν Κολοκοτρώνην τὸν ἀστυνόμον Ζὴν, Νεαπολιτανὸν ὄντα καὶ ἐχθρὸν ἄσπονδον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, καὶ ἐνήργησεν αὐστηροτάτην κατ' οἶκον ἔρευναν. Πολλὴν ὁ Κολοκοτρώνης, καταληφθεὶς ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ κλίνῃ, ἔδειξεν ἑτοιμότητα πνεύματος τότε, καὶ οὐδεμίαν ὁ Ζὴν κατώρθωσε σύλληψιν ἐγγράφου ἑταιρικοῦ, εἰ καὶ ἔφερεν ἄνω κάτω ὅλην τὴν οἰκίαν.

Ἡ περίστασις αὕτη ἔκαμε προσεκτικωτέρους τοὺς ἑταίρους, προτρέψαντας ἐπιμόνως τὸν Κολοκοτρώνην, ἵνα μακρυνθῇ τοῦ κινδύνου ὡς ἄνθρωπος ἀναγκαῖος διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Οὕτως ἀνεχώρησεν ὁ Κολοκοτρώνης εἰς τὴν Λακωνίαν διὰ μεγάλης μυστικότητος· τοῦτο δὲ τὸ γεγονὸς ἔθεσεν εἰς δραστηριωτέραν ἐνέργειαν τὸν Μέϊτλανδ. Ἀφ' οὗ περιῆλθεν οὗτος ὅλας τὰς νήσους πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ μυστηρίου, καὶ ἐπίσης ἀπέτυχε, κατέφυγε καὶ πάλιν εἰς τὸ μέτρον τῶν φυλακίσεων, ῥίψας ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Κερκύρας καὶ ἑτέρους τινὰς δευτερεύοντας ἄρχοντας τῆς Ζακύνθου, ὡς καὶ τὸν ἔμπορον Ἀλέξιον Λευκόπουλον, Πελοποννήσιον. Τρομερὰ ἐπηκολούθει ἔκτοτε ἡ προσοχὴ τῆς ἀστυνομίας. Κατέστη ἀδύνατος ἡ ἐν ταῖς ὁδοῖς συνομιλία τριῶν καὶ δύο ἀνθρώπων ἕνεκα τῆς πληθούσης κατασκοπίας. Καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα πᾶσαν οἱ ἑταῖροι ὑπερέβαινον δυσκολίαν καὶ πάντα κίνδυνον, καταγράφοντες στρατιώτας, ἐφοδιαζόμενοι τὰ ἀναγκαῖα καὶ συμφωνοῦντες πλοῖα πρὸς ἐπιβίβασιν, ἅμα κινουμένης τῆς Πελοποννήσου.

Κερκυραῖός τις, ὑπάλληλος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ρωσσικοῦ πρεσβείου, ἀπεβιβάσθη τότε ἐν τῷ λοιμοκαθαρτηρίῳ τῆς Ζακύνθου, λόγῳ μὲν ὡς ἐπισκεφθησόμενος τοὺς ἐν Κερκύρᾳ συγγενεῖς αὐτοῦ, πράγματι δὲ κομίζων ἐμπιστευτικὰ γράμματα τοῦ ἐν Πετρουπόλει Ἰωάννου Καποδιστρίου πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Βιάρον. Ἡ διοίκησις τοῦ Μέϊτλανδ, ὑπονοήσασα τοῦτον, ὡς ἔχοντα ἀποστολὴν πολιτικὴν, καθὸ ὑπάλληλον ρωσσικὸν, ἀπέπεμψεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου, μὴ συγχωρήσασα τὴν ἐλευθέραν κοινωνίαν τούτου, καίτοι Κερκυραίου· κατωρθώθη ὅμως, ἵνα δοθῶσι μυστικῶς τὰ γράμματα πρὸς τὸν ἐκεῖ ρωσσικὸν πρόξενον Σαντρίνην, ἀποκρύψαντα αὐτὰ ἐν τοῖς ὑπερῴοις τῆς οἰκίας, ἐν ᾗ κατῴκει. Ἀλλὰ τίς τῶν ἑταίρων ἐτόλμα τὴν μεταφορὰν τούτων εἰς τὴν Κέρκυραν, βεβαίου ὄντος τοῦ κινδύνου, ὅτε ἡ ἀστυνομία ἐγύμνωνεν ἅπαντας τοὺς εἰς Κέρκυραν διευθυνομένους, καὶ ἐξηρεύνα οὕτως ἓν πρὸς ἓν τὰ ἱμάτια, ἵνα ἀνακαλύψῃ ἔγγραφα ὕποπτα ; Τοιοῦτον οἱ ἑταῖροι ἐνέκρινον τὸν Γεώργιον Ἀθανασάδην ὡς ἀλλοδαπὸν, καὶ διὰ τοῦ Δραγώ-

να, ἐφόρου τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου, ἐγένετο πρὸς αὐτὸν ἡ πρότασις, ὑπὸ τὸν ὅρον ἵνα μὴ φανερώσῃ, πόθεν τὰ πράγματα ταῦτα ἔλαβεν, ἐὰν συλληφθῇ ὑπὸ τῆς ἐξουσίας. Τὴν τοιαύτην δ' ἀναδεχθεὶς ἀποστολὴν μεθ' ὅλης τῆς προθυμίας ὁ τολμηρὸς καὶ λίαν ἐπιτήδειος Ἀθανασιάδης, ἐξετέλεσε μετακομίσας εἰς Κέρκυραν τὰ γράμματα ἀσφαλῶς, ἀφ' οὗ διῆλθεν ἐν τῇ Λευκάδι ἰδίως, ὅπου ἐδοίκει ὁ αὐστηρότατος συνταγματάρχης Τεμπλ, μυρίους κινδύνους. Ἴσως ὑπῆρξεν οὗτος ὁ μόνος ἀπατήσας κατὰ τὴν Ἑπτάνησον τὰς μεϊτλανδικὰς ἀρχὰς καὶ ἀστυνομίας καὶ τότε καὶ μετέπειτα, ὅτε ἀπεστάλη καὶ ἐκ δευτέρου εἰς τὴν Κέρκυραν, ἵνα προλάβῃ νέον καὶ μέγαν τῆς ἑταιρίας κίνδυνον. Καντιώτης τις Κερκυραῖος, ἑταῖρος τυχὼν, ὑπετέθη ὡς προδώσων τῷ Μέϊτλανδ τὴν ἑταιρίαν καὶ ὅσα ἐγνώριζε μέλη αὐτῆς ἕνεκα αἰσχροκερδείας. Κατὰ πολὺ δὲ ταραχθέντες ἐκ τούτου οἱ ἐν Ζακύνθῳ, ἀπέστειλαν κατόπιν αὐτοῦ, ἅμα ἀναχωρήσαντος, τὸν Ἀθανασιάδην πρὸς τοὺς ἐν Κερκύρᾳ, ἵνα προλάβωσιν ἐκεῖνοι διὰ παντὸς τρόπου τὴν προδοσίαν. Ὁ Ἀθανασιάδης, πολλὰ ὑποστὰς, ἐωσοῦ φθάσῃ εἰς Κέρκυραν λόγῳ ἰδίων ἐμπορικῶν ὑποθέσεων, ἀνήγγειλε νυκτὸς τῷ Βιάρῳ Καποδίστρια, ὡς ἐφόρῳ, τὰ περὶ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Καντιώτης, ἐρωτηθεὶς παρὰ τοῦ Βιάρου, εὑρέθη ἀθῳότατος, ὡς καὶ ἦτο. Ὁ Ἀθανασιάδης ὅμως, φυλακισθεὶς καὶ διακινδυνεύσας ὑπέρποτε, μόλις διεσώθη ἐκεῖθεν εἰς Πάτρας, κινηθείσης πλέον τῆς ἐπαναστάσεως. Διὰ τῶν ἐπιτηδείων τρόπων αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κρὺμ, προέδρου τῆς Ἀστυνομίας, εὗρεν ἀπροσδόκητον σωτηρίαν.

ΤΑ ΕΣΦΑΛΜΕΝΑ

ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ ΤΡΙΤΟΥ.

Σελ.	Στίχ.	
λέ	24	ἐσεβάζετσ (ἀνάγνωθι) *ἐσεβάζετο*
μέ	33	τοῦ στιγματισμοῦ — » *τῆς στίξεως*
4		Ὑποκάτω τῆς σελίδος προσθετέον τὸ « ΤΟΜ. Γ'. » Ὡσαύτως δὲ καὶ ὑπὸ τὰς σελ. 17, 33, 49 καὶ 65.
6	13	Μεγαλουπόλει — » *Μεγαλοπόλει.* Οὕτω ἀναγνωστέον καὶ ἀλλαχοῦ.
	20	Ἄλλ — » Ἀλλ'
8	30	Σολιώτην — » *Σολιώτην*
10	12	Νονάκριδος — » *Νωνάκριδος*
11	4	θέσιν Ἤν — » *θέσιν. Ἤν*
	31	πυριτοβολῶν — » *πυριτιδοβολῶν*
12	32	ἐκ — » *ἐν*
16		Ἐν τῷ τέλει τῆς σελ. προστίθεται ἡ ὑποσημείωσις — » (β) *Ὅρα καὶ ἐν σελ.* 54.
19	17	Κατὰ δὲ τῆν — » *Κατὰ δὲ τὴν*
30	16	ὄφρῦς — » *ὀφρὺς*
31	15	τελειόπερος — » *τελειότερος*
32	17	ἐμφάνησιν — » *ἐμφάνισιν*
34	15	ὕστερεν — » *ὕστερον*
42	13	ἐπιτεθείσης — » *ἐπιτιθεμένης*
43	9	Νετσὴπ ἐφφένδου, καὶ, ἓν ὄνομα Φραγκιᾶς ἀπετέλεσαν, τὸ πᾶν ἤδη. — » *Νετσὴπ ἐφφένδου καὶ ἓν ὄνομα Φραγκιᾶς ἀπετέλεσαν τὸ πᾶν ἤδη.*
49	18	ὑπεσχέσθησαν — » *ὑπεσχέθησαν*
50	5	κόλκων — » *κόλπων*
53	10	συνεσυζήτει — » *συνεζήτει*
59	31	ῥάχιος — » *ῥάχιως.*
66	15	ἀντιπαρισπασμὸν — » *ἀντιπερισπασμὸν*
67	9	ὁπλαρχηγοί τι — » *ὁπλαρχηγοί τι-*
69	13	Μακρῆς — » *Μακρῦς*
72	10	φονεθεύντων — » *φονευθέντων*
	33	ἐνέχειρα — » *ἐνέχυρα*
118	23	τῆς Ἀσίας ἐκ δὲ — » *τῆς Ἀσίας· ἐκ δὲ*
125	7	ἀντανομασθέντες — » *ἀντονομασθέντες*
130	36	ἠπείλουν — » *ἠπείλησαν*
132	5	πυριτομύλους — » *πυριτιδομύλους*
141	29	μουσελίμου — » *μουτεσελίμου.* Οὕτω ἀναγνωστέον καὶ ἀλλαχοῦ.

ΤΑ ΕΣΦΑΛΜΕΝΑ

Σελ.	στιχ.	
151	8	καπετὰν — » καπετὰν
	16	ἐκεῖ — » *ἐκεῖ*
156	9	πυριτοβολὰς — » *πυριτιδοβολὰς*
158	2	φραγκιὰ — » *Φραγκιὰ*
160	14	Πάρόντες — » *Παρόντες*
161	10	τὸ παράδειγμα! — » *τὸ παράδειγμα!»*
162	27	Ἠλείας — » *Ἠλείας*
170	36	πέντε — » *ἓξ*
179	22	Οἱ πελέμιοι — » *Οἱ πολέμιοι*
182	35	Ἰωανᾶ — » *Ἰωαννᾶ*
183	6	δέταξεν — » *διέταξεν*
188	5	μέρους καὶ ἕτεροι — » *μέρους ὁ Δικαῖος καὶ ἕτερος.*
189	27	συμβάσης — » *συμβάσας*
193	5	ὁ Ὁμὲρ — » *ὁ μὲν Ὁμὲρ*
196	33	ἀντιπροσωπεύθη — » *ἀντεπροσωπεύθη.* Οὕτω ἀναγνωστέον καὶ ἀλλαχοῦ.
197	5	Σπαρτιωτῶν — » *Σπαρτιατῶν*
	36	Μετ — » *Μετ'*
198	21	εἶδον οὗτοι — » *εἶδεν οὗτος*
200	13	προς — » *πρὸς*
	21	Ξηρομερτῖαι — » *Ξηρομερῖται*
212	29	κατατάραξεν — » *κατετάραξεν*
220	15	τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοῦ — » *τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ*
226	35	τοῦ Γρηγορίου καὶ — » *τοῦ Γρηγορίου, καὶ*
230	29	κατα — » *κατὰ*
232	26	παιδείας συνέδραμε — » *παιδείας, συνέδραμε*
245	1	ρ ἰκηρύξεως — » *ρὶ κηρύξεως*
246	22	Ὀδυσσηνοὶ — » *Ὀδησσινοὶ*
256	6	γάλλον — » *Γάλλον*
	27	ἀλληλογραφίαν — » *ἀλληλογραφίαν*
	35	τοῦ 1821 οἱ φονευθέντ. — » *τοῦ 1821 φονευθέντες*
270	11	Συγχρο — » *Συγχρό-*
	12	στρατόπεδα-ὡδηγήθησαν — » *στρατόπεδα ὡδηγήθησαν*
273	2	Ἑλλήνων — » *Ἑλλήνων*
280	8	ἄδικα Ἡμεῖς — » *ἄδικα. Ἡμεῖς*
	13	ἐθανάτωνες — » *ἐθανάτωνες*
	29	μουχασερὲ — » *μουχασερὲ*
	31	Ὑψηλάντε — » *Ὑψηλάντε.*
293	36	ἀγνουμένης — » *ἀγνοουμένης*

296	18	ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ — » *'ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ*
299	33	Νεζίφης — » *Νεζίφης ἢ Νασίφης*
305	19	χαρτολογίαν — » *χορτολογίαν*
	31	κρῖμα. — » *κρίμα*
315	18	προέτεινον — » *προέτεινεν*
316	16	ναύτας, 'Αγνοεῖται —» *ναύτας. 'Αγνοεῖται*
322	29	αὐτῶν — » *αὐτῶν*
339	5	ἐκ Τουρ — » *ἐκ Τουρ-*
343	23	Οἱ λοιποὶ — » *οἱ λοιποὶ*
348	16	χαζνατάραγαν — » *χαζνατάρην*
353	6	Λίμνου — » *Λήμνου*
		32* — » 23*.
358	11	Κυδωνιεῖς — » *Κυδώνιοι*
359	8	καὶ 'Ιά — » *καὶ 'Ιά-*
	9	κα μορφώσεως — » *καὶ μορφώσεως*
362	6	Κωσμᾶν — » *Κοσμᾶν.*
368	36	καταδιώχθησαν — » *κατεδιώχθησαν*
373		ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΒΙ' — » *ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.*
375	18	ἐγκαταλείψωσιν τότε — » *ἐγκαταλείψωσι τότε*
385	14	Γεώριος — » *Γεώργιος*
394	20	δι' ὅλας τας πράξεις — » . . . *τὰς* . . .